SOSYALİZM
VE TOPLUMSAL MÜCADELELER
ANSİKLOPEDİSİ

İletişim Yayınları

3

SOSYALİZM VE TOPLUMSAL MÜCADELELER ANSİKLOPEDİSİ

İletişim Yayınları

3.Cilt

1920 - 1945

SOSYALİZM
VE TOPLUMSAL MÜCADELELER
ANSİKLOPEDİSİ

İLETİŞİM YAYINLARI A.Ş. ADINA SAHİBİ *Murat Belge*
SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ *Ali Erkan Kayılı*

YAYIN YÖNETMENİ *Ertuğrul Kürkçü*
YAYIN KOORDİNATÖRÜ *İskender Savaşır*
YAYIN SEKRETERİ *Sevda Kılıç*
YAYIN KURULU *Fahri Aral, Tanıl Bora, Erkan Kayılı, Ertuğrul Kürkçü, Saruhan Oluç, İskender Savaşır,*

DANIŞMA KURULU *Murat Belge, Korkut Boratav, Alpaslan Işıklı, Rasih Nuri İleri, Ahmet İnsel, Baskın Oran, Taha Parla, Ömür Sezgin, Yavuz Sabuncu, Mete Tunçay, İşaya Üşür*

GÖRSEL TASARIM *Yılmaz Aysan*
GÖRSEL DÜZENLEME *Ümit Kıvanç, Berrin Sözer*

İletişim Yayınları

GENEL YÖNETMEN *Murat Belge*
MALİ KOORDİNATÖR *Bilâl Sadi Oğuz*
GENEL MÜDÜR *Nihat Tuna*

TANITIM *Ferial Uğurlu*
OKUR İLİŞKİLERİ *Mürvet İşgör*
SATIŞ VE DAĞITIM *Burhan Kutlutürk*

PERKA A.Ş.

TEKNİK YÖNETMEN *Sinan Vurandamar*
KAMERA *Cemal Törün, Murat Hardal, Muammer Balta*
MONTAJ *Vahit Mahmatlı, Ümit Ayar, Turgay Tekatan*
DİZGİ *Hüsnü Abbas, İsmail Abbas, Hamit Balaban, Zuhal Yolgun*

RENK AYRIMI *Çağdaş Yayıncılık ve Basın Sanayi A.Ş.*
BASKI *Çiftay Matbaacılık Ltd. Şti.*
DAĞITIM *Hürriyet Holding A.Ş*

YAZARLAR

Meltem Ahıska *(yazar)* • Tanju Akad *(iktisatçı)* • Taner Akçam • Cüneyt Akman *(iktisatçı)* • Hacer Ansal *(araştırmacı)* • Prof.Dr. Ulrich Albrecht *(Freie Universität Berlin öğretim üyesi)* • Tariq Ali *(New Left Review dergisi yazarı)* • Samir Amin *(Birleşmiş Milletler'e bağlı Third World Forum dergisi yöneticisi)* • Çağatay Anadol *(Görüş dergisi yayın yönetmeni)* • Fahri Aral *(yazar)* • Prof.Dr. Sadun Aren *(AÜ SBF eski öğretim üyesi)* • Dr. Tülay Arın *(İÜ İktisat Fakültesi öğretim üyesi)* • Ergun Aydınoğlu *(yazar)* • Cumhur Aytulun *(yazar)* • Etienne Balibar *(Paris I Üniversitesi öğretim üyesi)* • Oya Baydar *(araştırmacı)* • Heiner M.Becker *(araştırmacı)* • Murat Belge • Mihri Belli • Yves Benot *(araştırmacı)* • Dr. İsmail Beşikçi *(sosyal bilimci)* • Alaattin Bilgi *(çevirmen)* • İhsan Bilgin *(yazar)* • Pierre Bitoun *(Fransa Ulusal Tarım Araştırmaları Enstitüsü'nde araştırmacı)* • Tanıl Bora *(yazar)* • Prof.Dr. Korkut Boratav *(AÜ S.B.F. eski öğretim üyesi)* • Burak Boysan *(yazar)* • Peter Brandt *(araştırmacı)* • Hauke Brunkhorst *(araştırmacı)* • Alexander von Brünneck *(araştırmacı)* • Christine Buci-Glucksmann *(araştırmacı)* • Tony Cliff *(araştırmacı)* • İrfan Cüre *(çevirmen, yazar)* • Dr. Arif Çağlar *(kimya mühendisi)* • Murat Çelikkan *(gazeteci)* • Metin Çulhaoğlu *(Gelenek dergisi yayın yönetmeni)* • Rudolf de Jong *(Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü'nde araştırmacı)* • Henri Desroche *(Ecole Pratique des Hautes Etudes araştırma direktörü)* • Orhan Dilber *(yazar)* • Frank Dingel *(tarihçi)* • Ahmet Doğukan *(araştırmacı)* • Thomas Ebermann *(F.Almanya Yeşil Parti milletvekili)* • Yıldız Ecevit *(sosyolog)* • Gültekin Emre *(yazar)* • Neşe Erdilek *(sosyal bilimci)* • Ömer Erzeren *(yazar)* • Iring Fetscher *(araştırmacı)* • Ümit Fırat *(yayıncı)* • Tilman Fichter *(araştırmacı)* • André Gorz *(araştırmacı)* • Aydemir Güç *(yazar, çevirmen)* • Mesut Gülmez *(TODAİE öğretim üyesi)* • Nurdan Gürbilek *(yazar)* • Müge Gürsoy *(yayıncı)* • Dr. Şehmus Güzel *(Paris VII Üniversitesi öğretim üyesi)* • Prof. Fred Halliday *(London School of Economics öğretim üyesi)* • Mustafa Hasdemir *(yazar)* • Ahmet Hezarfen *(yazar)* • Siegfried Heimann *(Freie Universität Berlin öğretim üyesi)* • Prof.Dr. Alpaslan Işıklı *(AÜ SBF eski öğretim üyesi)* • Rasih Nuri İleri *(araştırmacı)* • Dr. Ahmet İnsel *(Paris I Üniversitesi öğretim üyesi)* • Dr. Niels Kadritzke *(sosyal bilimci)* • Fatoş Karaören *(BÜ öğretim üyesi)* • Muhittin Karkın *(araştırmacı)* • Dr. Kurtuluş Kayalı *(AÜ DTCF öğretim üyesi)* • Erkan Kayılı • Petra Kelly *(F.Almanya Yeşil Parti milletvekili)* • Ümit Kıvanç *(gazeteci, yazar)* • Monique Kieffer *(araştırmacı)* • Dr. Hans-Günter Kleff *(sosyal bilimci)* • Ferda Koç *(yazar)* • Yıldırım Koç *(araştırmacı)* • Dr. Cemil Koçak *(araştırmacı)* • Orhan Koçak *(yazar)* • Sevil Kurdoğlu *(yazar)* • Demir Küçükaydın *(yayıncı)* • Ertuğrul Kürkçü • Dr. Ernesto Laclau *(University of Essex öğretim üyesi)* • Yves Lacoste *(Paris I Üniversitesi öğretim üyesi)* • Ömer Laçiner *(yazar)* • Dominique Lecourt *(Paris VII Üniversitesi öğretim üyesi)* • Daniel Lindenberg *(araştırmacı)* • Johann J. Lingnau *(sanat eleştirmeni)* • Siegward Lönnendonker *(araştırmacı)* • Michaël Löwy *(Against the Current Danışmanlar Kurulu üyesi)* • Branka Magas *(New Left Review dergisi yazarı)* • Ernest Mandel *(iktisatçı)* • Hans-Arthur Marsiske *(araştırmacı)* • Tayfun Mater • Prof. David McLellan *(University of Kent öğretim üyesi)* • Prof. Bernat Muniesa *(Barselona Üniversitesi öğretim üyesi)* • Murat Nişancıoğlu *(yazar)* • Şule Nişancıoğlu *(yazar)* • Ayşe Nur *(çevirmen)* • Ainde O'Callaghan *(Socialist Review dergisi yazarı)* • Ahmet Oktay *(yazar)* • Ersen Olgaç • Saruhan Oluç *(yazar)* • Hilal Onur *(araştırmacı)* • Dr. Baskın Oran *(AÜ SBF eski öğretim üyesi)* • Doğan Özgüden *(gazeteci, yazar)* • Thierry Paquot *(La Découverte Yayınevi redaktörü)* • Jale Parla *(B.Ü. öğretim üyesi)* • Taha Parla *(BÜ eski öğretim üyesi)* • Faruk Pekin *(araştırmacı)* • Charles Post *(New Left Review dergisi yazarı)* • Dr. Yavuz Sabuncu *(AÜ S.B.F. öğretim üyesi)* • Marion Sarafis *(yazar)* • Nail Satlıgan • İskender Savaşır *(yayıncı, yazar)* • Dr. Gülnur Savran *(İÜ Edebiyat Fakültesi eski öğretim üyesi)* • Dr. Sungur Savran *(İÜ İktisat Fakültesi eski öğretim üyesi)* • Alfred Schmidt *(araştırmacı)* • Lynne Segal *(yazar)* • Doç.Dr. Ömür Sezgin *(AÜ SBF öğretim üyesi)* • Anwar Shaikh *(New School for Social Research öğretim üyesi)* • Dr. Orhan Silier *(Tarihçi)* • Bülent Somay *(yazar)* • Kenan Somer *(yazar)* • Aslan Sonat *(Bolu SİYO öğretim üyesi)* • Mustafa Sönmez *(iktisatçı)* • Gisela Stockem *(çevirmen)* • Kemal Sülker *(gazeteci)* • Prof.Dr. İlhan Tekeli *(ODTÜ öğretim üyesi)* • Doç.Dr. Şirin Tekeli *(İÜ İktisat Fakültesi eski öğretim üyesi)* • Göran Therborn *(Lund Üniversitesi öğretim üyesi)* • Dr. E.Ahmet Tonak *(Simon's Rock of Bard College öğretim üyesi)* • Doç.Dr. Zafer Toprak *(BÜ öğretim üyesi)* • Doç.Dr. Mete Tunçay *(AÜ SBF eski öğretim üyesi)* • Nesrin Tura *(yazar)* • Rıza Tura *(yazar)* • Atila Türk *(yazar)* • Barış Tütün *(araştırmacı)* • Fügen Uğur *(yazar, çevirmen)* • Füsun Üstel *(araştırmacı)* • Özer Üstel *(çevirmen)* • Dr. İşaya Üşür *(Gazi Üniversitesi öğretim üyesi)* • Markos Vafiadis • Nicholas Walter *(Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü'nde araştırmacı)* • Stefanos Yerasimos *(Paris VII Üniversitesi öğretim üyesi)* • Dilek Zaptçıoğlu *(gazeteci)* • Ragıp Zarakolu *(yayıncı)*

KURULUŞLAR

Arbeiterkampf Yazı Kurulu *(Federal Almanya)* • Fourier-Proudhon Vakfı *(Fransa)* • Hamburg Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü *(Federal Almanya)* • Marksizm-Leninizm Enstitüsü SED Merkez Komitesi *(Demokratik Alman Cumhuriyeti)* • Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü *(Hollanda)*

KATKIDA BULUNANLAR

Remzi Abbas • Ahmet Asena • Peri Efe • İdem Erman • Elif Köksal İsmail Murat • Yüksel Özbek • İbrahim Özyıldırım • Fatih M.Öztan • Mustafa Öztürk • Semra Somersan • Sibel Yücel

İletişim Yayıncılık, Gazetecilik, Basın Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Klodfarer Caddesi, İletişim Han, Kat: 3,
Cağaloğlu, 34400, İSTANBUL Tel: 516 22 60 (3 hat)

Tek Ülkede Sosyalizm

I. Dünya Savaşı'nın, Ekim Devrimi'nin ve İç Savaş'ın ardından genç Sovyet Cumhuriyeti 20'li yılların sonlarına kadar sürecek olan siyasal, kültürel ve ekonomik gelişmelerin yoğun olarak tartışıldığı ve şekillendiği bir süreç yaşadı. Bu sürecin önemi veya dünya tarihsel anlamı sadece Sovyetler Birliği'nin değil, aynı zamanda uluslararası komünist hareketin de geleceğine ve gelişimine ilişkin son derece önemli işaretlerin ve etkilerin de içerilmesindendi.

Ekim Devrimi'nin umulanın aksine Rusya gibi gerek toplumsal ilişkiler gerekse üretim ilişkileri açısından geri özelliklere sahip olan bir ülkede yalnız kalması bu dönemin tartışmalarının ve uygulamalarının içinde temel bir öneme sahip olan tek ülkede sosyalizm fikrinin kökleşmesi sonucunu doğurdu. Devlet kurumlarının, partinin işleyişinin yerleşmesi ve üretim sürecinin örgütlenmesi ile birlikte gelişmeler kısmî ve geçici olmaktan çıkıp sistemleşerek yapısal özeelikler kazandılar.

20'li yılların sonlarına kadar parti içi muhalefetin çeşitli talepler, tartışma eksenleri ve kişiler etrafında oluşması bu sürecin son derece canlı geçtiğinin de bir ifadesi oldu. Bu dönemde Sovyetler Birliği'nde oluşan ideolojik yapı tüm özellikleri ile dünya komünist hareketini, en küçük hücrelerine kadar nüfuz ederek şekillendirdi.

Rusya Komünist Partisi'nde Görüş Ayrılıkları: 1918-1921

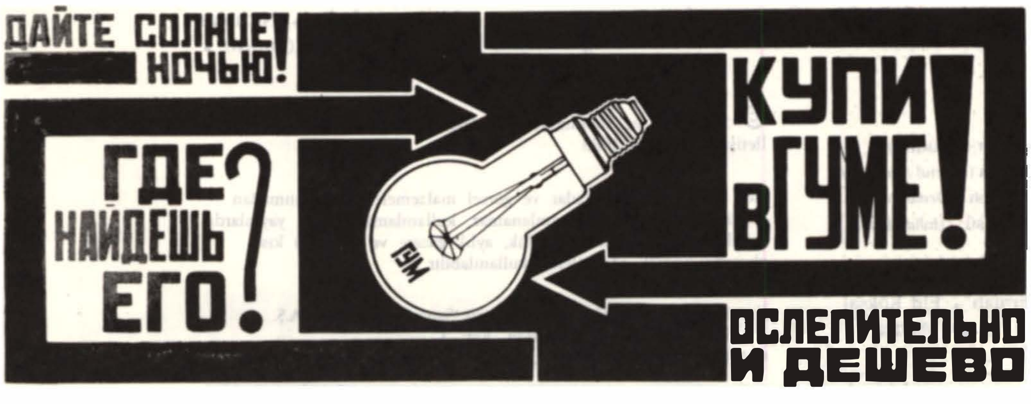
1918 ile 1921 arasında parti içi tartışmalarda birbiriyle yakından ilgili üç konu merkezi bir rol oynamıştır. Bunlardan birincisi devlet örgütünün merkeziyetçi ve bürokratik bir nitelik kazanması, ikincisi parti içi demokrasi sorunu, üçüncüsü ise ekonomik yönetimin örgütlenmesi ve sendikaların işlevi sorunudur. *Bolşevikler* Ekim Devrimi'nden sonra kurulan devleti "proletarya diktatörlüğü" olarak tanımlıyor ve sovyetleri de bu devletin organları olarak algılıyorlardı. 10 Temmuz 1918'de kabul edilen Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti Anayasası 1917'de kendiliğinden oluşan sovyetleri kurumlaştırmış ve bu kuruluşları devrimin araçlarıyken, devlet gücünü kullanan organlar haline getirmişti.

Bolşevikler'in temel tezi, profesyonel olmayan üyelerden oluşan sovyetlerin, emekçilerin temsil organları olarak işçi ve köylü kitleleri ve onların örgütleriyle sürekli bir temas içinde olduğu, bu nedenle klasik parlamentolu yönetimlere üstün olduğu yolundaydı. Sovyet sistemi Lenin'in *Devlet ve İhtilal*'de öngördüğü devlet ile halk arasındaki yabancılaşmanın kaldırıldığı, bürokrasinin gereksiz hale geldiği bir "doğrudan sınıf yönetimi"nin gerçekleşme biçimi olarak görülüyordu. Ekim Devrimi'nden sonraki ilk günlerde *Bolşevikler* toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında görev yapmak üzere sovyetlerin bölümleri olarak çalışması öngörülen komisyonlar oluşturulmasına önayak olmuşlardı. Ancak İç Savaş'ın patlak vermesi eski devlet örgütüne yeniden işlerlik kazandırılmasını gerektirmiş, pek çok alanda "burjuva uzmanlar"ın kullanılması bir zorunluluk olmuştu.

Ancak hemen belirtmek gerekir ki, daha Ekim Devrimi'nden önce bile sovyetlerin sahip oldukları güç geniş ölçüde bunların yürütme kurullarının eline geçmeye başlamıştı. Zamanla yetkilerin yürütme kurullarının az sayıda üyeden oluşan prezidyumları elinde yoğunlaşmaya başladığı gözlendi. En yüksek iktidar organı olarak tanımlanan *Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi*'nin fiili siyasal gücü benzer biçimde giderek *Merkez Yürütme Kurulu* ve *Halk Komiserleri Konseyi* elinde toplandı. Kamenev Aralık 1919'da toplanan VII. Tüm Rusya Sovyet Kongresi'nde bu olguyu kabul ediyor ve bunu İç Savaş koşullarına bağlıyordu. Kamenev'e göre İç Savaş nedeniyle en iyi işçilerin şehirlerden çekilmiş olması çoğu kez sovyetlerin düzenli bir biçimde çalışmalarını engelliyor, genel kurullar seyrek olarak toplanıyor ve etkili olamıyordu.

Siyasal ve idari işlevlerin geniş temsil organlarından giderek küçük komitelerin eline

Lenin 22 Aralık 1920'de 8. Tüm Rusya Sovyetler Kongresi'nde yaptığı konuşmayı Sovyetler'i, Polonya'ya ve Kırım'da Wrangel'in ordularına karşı sürdürülen savaşın sona ermesini kutlayarak açtı. Konuşmasının sonunda ise elektrifikasyon sorununun önemini vurguladı: "Şimdi Kongre'nin gündeminde yer alan son konuya, elektrifikasyon konusuna geliyorum. (...) Bundan böyle Tüm Rusya Kongrelerinde kürsüye yalnızca politikacı ve idareciler değil, mühendis ve agronomistler de çıkacak. Bu politikanın giderek geri plana düşeceği, giderek politikadan daha seyrek ve daha kısa konuşulacağı ve konuşmanın da çoğunu mühendis ve agronomistlerin yapacağı o mutlu zamanın başlangıcına işaret ediyor. (...) Kuşkusuz politikayı öğrendik; bu konuda kaya gibi sağlamız. Ama sözkonusu olan iktisat olduğunda durumumuz fena. Bundan böyle iyi politika, az politika demek olacak. Ortaya daha çok mühendis ve agronomist çıkarın, onlardan öğrenin, işlerini gözleyin ve kongre ve konferanslarımızı birer propaganda toplantısı olmaktan çıkarıp, iktisadi başarılarımızı tasdik ettiğimiz, iktisadi kalkınma işini gerçekten öğrendiğimiz organlara dönüştürün. (...) Önümüzde küçük bir cilt halinde, birazdan size dağıtılacak olan Devlet Rusya'nın Elektrifikasyonu Komisyonu'nun yaptıklarının sonuçları duruyor. Umarım bu küçük cilt sizi ürkütmez. Bu kitabın özel önemi konusunda sizi ikna etmekte güçlük çekeceğimi sanmıyorum. Benim kanımca bu, Partimiz'in ikinci programıdır. (...) Bir küçük köylü ülkesinde yaşadığımız sürece, Rusya'da kapitalizmin komünizmden daha sağlam bir tabanı var, demektir. Bu hiç akıldan çıkarılmamalı. Kırlardaki hayatı şehirlerdekiyle dikkatli bir şekilde karşılaştıran herhangi biri, kapitalizmin henüz kökünü kazımamış, iç düşmanın temelini, dayanağını çökertmemiş olduğumuzu bilir. Bu küçük üretime bağlıdır ve çökertmenin tek bir yolu vardır, o da ülkenin, tarım dahil bütün iktisadını yeni bir teknik zemin üzerine, modern, büyük ölçekli üretimin zemini üzerine yerleştirmektir. Ancak elektrik bu zemini sağlayabilir. Komünizm Sovyet iktidarı artı bütün ülkenin elektrifikasyonu demektir." Sağda yeni bir elektrik ampulünü inceleyen köylüler. Solda aşağıda ise Aleksandr Rodçenko ile Vladimir Mayakovski'nin 1923'te birlikte düzenledikleri bir reklam afişi: "Güneş geceleri de parlasın".

22 Tek Ülkede Sosyalizm

geçmesinin yanısıra, yetkilerin merkezi devlet organları elinde yoğunlaşması olgusu da, yerel sovyetlerin hareket alanlarını geniş ölçüde kısıtlamaktaydı. Her ne kadar sovyetlerin etkilerini yitirmeleri ilk planda İç Savaş süreci içinde ve onun yarattığı koşullardan kaynaklanıyorsa da, *Rusya Komünist Partisi*'nin ülkenin tek yasal siyasal partisi olmasının da bunda rolü vardı. Bu durum temel kararların sovyetler yerine parti organlarında alınması anlamına geliyor ve temsili organları, kararları onaylamaktan öteye gitmeyen bir işleve zorluyordu. Öte yandan *Komünist Partisi*'nin önderleri de partinin sovyetlerin üstüne çıktığını kabul etmekteydiler. Troçki 1920'de yönetimin parti elinde toplandığını, partinin doğrudan olmasa bile temel kararları alarak ülkeyi yöneten tek güç olduğunu söylüyordu. Zinovyev'de Rusya'da Sovyet iktidarının partinin diktatörlüğü olmadan değil üç yıl, üç hafta bile dayanamayacağını belirtiyor ve "sınıf bilincine sahip her işçinin, proletarya diktatörlüğünün işçi sınıfının öncüsü olan Komünist Partisi'nin diktatörlüğü dışındaki bir biçimde gerçekleştirilemeyeceğini bilmesi gerektiğini" söylüyordu. Ona göre partinin sovyet organları ve sendikalar üzerindeki kontrolü, grup çıkarları yerine proletaryanın çıkarlarının gerçekleştirilmesinin tek garantisiydi.

Ancak Lenin ve Troçki başta olmak üzere *RKP(B)* yöneticileri emekçilerle devlet örgütü arasında bir yabancılaşmanın ortaya çıktığı yolundaki *Sol Muhalefet* tarafından öne sürülen eleştirilere bir ölçüde hak verilmesi gerektiğini de kabul ediyorlardı. Özellikle son yıllarda Lenin sovyet bürokrasisi sorunu ile yakından ilgilendi. Lenin 1922'de yeni bir yapılanmanın aradan geçen ve İç Savaş'ın egemen olduğu kısa süre içinde gerçekleştirilmesinin mümkün olmaması nedeniyle, eski devlet aygıtının aynen devralınmak zorunda kalındığını kabul ediyordu. Lenin bürokrasinin varlığının sürmesini her şeyden evvel ülkenin geri kültür düzeyine bağlıyor ve "aslında emekçilerin yönetim araçları olması gereken sovyetlerin, emekçileri yönetme araçları haline geldiğini" belirterek, bunun emekçi kitlelerin yönetimi değil, fakat proletaryanın ileri kesimlerinin yönetimi anlamına geldiğini söylüyordu. Troçki'de aynı noktalar üzerinde durmakta ve devrimin bu açıdan amacına ulaşmasının zor ve uzun bir sürecin işleyişine bağlı olduğunu savunmaktaydı. Troçki'nin o zamanlar geliştirdiği görüşler, daha sonra Stalin'e yönelteceği eleştirilerin öncülerini içinde taşımaktaydı.

Parti Merkez Komitesi üye sayısının arttırılması ve *Merkezi Denetleme Komisyonu*'nun kurulması ile parti düzeyinde, işçi-köylü denetimini gerçekleştirmeye yönelik önlemlerle de devlet

Bolşevik Partisi'nde Muhalefet

Ekim Devrimi sonrası, bütün muhalefet eğilimleri ile birlikte düşünüldüğünde, bunların Sovyet toplumunun geleceği üzerine olan önerileri de *Bolşevik* deneyimin ve devrim tarihinin birer parçası olarak kabul edilmeli ve değerlendirilmelidir. Devrim, *Bolşevikler*'in Nisan'dan önce belirledikleri sınırları aşarak Rusya'da her alanda sosyalist dönüşümlerin gerçekleşmesinin başlangıcı oldu. Devrimin hemen sonrasında kapitalistler siyasal olarak tasfiye edildi ve Sovyet hükümeti tarafından ekonomik alanda işçi kontrolünü yasallaştıran karar çıkarıldı. Üretim birimlerinde devrim öncesinde ortaya çıkmış olan fabrika komiteleri kapitalistlerin ekonomik olarak tasfiyesini gerçekleştirdi. Böylece üretim birimlerinde işçi organları olan fabrika komiteleri, fabrikaların yönetimini de ele geçirdi. Fabrika komitelerinin bu eylemi ekonomik alanda kapitalistlerin egemenliğinin ve bununla birlikte kapitalist iş örgütlenmesinin ortadan kaldırılması doğrultusunda atılmış bir adımdı.

1918'den itibaren emek süreci üzerine başlayan tartışmalar, bir ölçüde fabrika komitelerinin de geleceğini belirliyordu. Çünkü *Bolşevikler*'in çoğunluğu emek sürecinin Taylorist yöntemlere göre örgütlenmesinden yanaydı. Bu ise kapitalist iş örgütlenmesinin muhafaza edilmesi anlamına geliyordu. Emek sürecinin örgütlenmesi ile ilgili tartışma sürecinde, Mayıs 1918'de yapılan Birinci Ekonomik Konseyler Kongresi'nde *Bolşevik Partisi* içinde *Demokratik Merkeziyetçiler* adlı bir muhalefet hareketi oluştu. *Demokratik Merkeziyetçiler*'in görüşleri, bu kongreden önce Osinskiy tarafından hazırlanan ve *Komünist* adlı derginin 1. ve 2. sayılarında yayınlanan "Sosyalizmin İnşası Üzerine" adlı çalışmada şekillendi. Osinskiy, Taylorizmin ve parça başı ücret ödemenin üretim araçlarının devlet mülkiyetine geçmesi ve kapitalistlerin ortadan kalktığı koşullarda tehlikeli olmadığını öne süren düşünceyi eleştirmekte ve devlet mülkiyetinin sosyalizmin garantisi olamayacağını belirtmekteydi. Sosyalizmin toplumsallaştırma eylemine dayandığını savunan Osinskiy, toplumsallaştırmanın doğrudan üreticilerin inisiyatifinin geliştirilmesi ve bilinçli müdahaleleri ile gerçekleşebileceğini ileri sürüyordu. Osinskiy'e göre sosyalizm üstyapıda gerçekleşecek bir sistem değildi ve bütün sorun üretimin nasıl örgütleneceğinde düğümleniyordu. Bu nedenle Taylorizme dayalı bir iş örgütlenmesi, proleter dayanışmayı kırmak için sermaye tarafından geliştirildiği, işçiler arasında parçalanmayı ve rekabeti körükleme amacını taşıdığı, işçilerin dikkatini sadece fabrika işine ve meslek yaşamına çektiği ve işçileri toplumsal görevlerden uzaklaştırdığı için nötr olamazdı ve proleter devlet tarafından uygulanmamalıydı. Osinskiy, bu nedenlerle Sovyet hükümetinin Taylorist yöntemleri uygulamasını Rus işçi sınıfının atomize edilmesi ve sosyalist inşaya katılmaktan işçileri uzaklaştırması olarak değerlendiriyordu. Osinskiy'e, Taylorizmin ve parça başı ücretin geliştirilmesi halinde Rus işçileri fabrikalarının sınırları içinde kalacak ve sadece çalışmayı ve para kazanmayı düşünen bireyler haline geleceklerdi.

Uzmanlardan yararlanılmasına karşı çıkmayan Osinskiy, fabrikalarda emek sürecinin denetiminin uzmanlara bırakılmasını eleştiriyordu. Osinskiy'e göre "Kapitalist toplumun işçisi sanayi ordusunun sıradan bir askerî ise, mühendisi de bu ordunun subayı" idi. Osinskiy, buradan hareketle emek sürecinin sermaye tarafından örgütlenmesini bir ordu örgütlenmesine benzetmekte ve bu örgütlenmede askerî bir disiplin ve hiyerarşi olduğunu söylemekteydi. Sorun, emek sürecindeki kapitalist iş disiplininin ve hiyerarşinin nasıl aşılacağıydı. Osinskiy, emek verimliliğinin düşmesinin işçilerin bilgisizliğinden kaynaklanmadığını, kapitalist toplumda işçilerin üretim bilgisinden sürekli biçimde koparıldığını ve bu bilginin sanayi ordusunun subayları olan yöneticilere devredildiğini ileri sürüyordu. Dolayısıyla sorun, sosyalist iktidar altında bunun aşılması ve bu amaç için gerekli mekanizmaların oluşturulmasıydı. Osinskiy, emek verimliliğinin düşmesini işçilerin bilgisizliğine değil, üretim aygıtlarının çalışamaz durumda olmasına, hammaddelerin yetersizliğine, makinelerin kullanışsızlığına ve gerekli malzemenin bulunamayışından ötürü üretimin kesintiye uğramasına bağlamaktaydı. Bu eksikliklerin giderilmesi durumunda, fabrika komiteleri üretimi yönlendirebilecekler ve emek verimliliği artırılabilecekti.

Demokratik Merkeziyetçiler'in emek süreci ile ilgili bu görüşleri, bir ölçüde II. Enternasyonal'in ekonomist sosyalizm anlayışının dayandığı üretici güçlerin nötr olduğu düşüncesinden bir kopuşu ifade etmekteydi. Fakat bu görüşleri fazla sayıda taraftar bulamadı.

İç Savaş ile birlikte başlayan Savaş Komünizmi, Sovyet toplumu için tehlikeli olabilecek gelişmeler ortaya çıkarmıştı. Sovyet devleti, ekonomik ve siyasal alanda üreticilerden bağımsızlaşmış, özyönetim organları etkinliklerini kaybetmiş, işçi sınıfı atomizasyon sürecine girmişti. Bu koşullarda bürokratlaşmaya karşı mücadele ön plana çıkmaya başladı.

10. Parti Kongresi'ne gelindiğinde başını Şliyapnikov ve Kollontay'ın çektiği *İşçi Muhalefeti*, bürokrasiye karşı mücadele bayrağını açan ilk grup oldu. Mücadelenin kalkış noktasını "Sınıf içgüdüsüyle, *İşçi Muhalefeti*'nin başını çeken yoldaşlar, bir şeylerin yürümediğini tespit ettiler. Devrim'in üçüncü yılında, kuşkusuz Sovyet dev-

Eleştirinin 1938'de aldığı biçim. Boris Efimov'un karikatüründe Rikov, Çernov, Buharin, Radek ve Troçki Gestapo tarafından besleniyor.

letini yarattık ve emekçilerin işçi ve köylü cumhuriyeti ilkesini ortaya koyduk. Ama kendine özgü, bölünmez ve türdeş ihtiyaçları, çıkarları ve amaçları olan, dolayısıyla başka sınıflarınkinden net bir şekilde ayrılan sürekli bir politikası olan işçi sınıfının, Sovyet Cumhuriyetinde giderek önemi azalan bir rol oynamaya başladığını, kendi yönetimince alınan kararları giderek az etkilediğini, merkezî iktidar organlarının politikasının giderek daha az yönlendirildiğini anladı" diyerek ifade ediyordu. *İşçi Muhalefeti* böylece, Sovyet devletinin giderek bürokratlaşma sürecine girdiği tesbitinde bulunuyordu. *Bolşevik Partisi* Merkez Komitesi de bürokratlaşma sürecinin bilincindeydi. Fakat *İşçi Muhalefeti*'ni Merkez Komitesi çoğunluğundan ayıran nokta, bürokratlaşmanın nereden kaynaklandığıydı. *Bolşevikler* arasındaki yaygın düşünceye göre, bürokratlaşma, Rusya'nın yoksulluğundan ve kültür eksikliğinden kaynaklanıyordu. Bürokratlaşmanın aşılması da öncelikle Rusya'nın modernleşmesine bağlanıyordu. Kollontay, 10. Kongre'ye sunduğu tezlerde bu görüşleri "Bürokratizm kitlelerin inisiyatifinin olumsuzlanmasıdır... Bürokrasi yoksulluğumuzun bir sonucu olarak doğmamıştır... Düşünce özgürlüğü olmadan hangi özinisiyatiften bahsedilebilir? (...) Özinisiyatif ancak bağımsız düşünce üretmede ortaya çıkabilir. Biz, kitlelerin özinisiyatifinden, sınıfa bu inisiyatifin verilmesinden, eleştiriden korkuyoruz ve kitlelere artık güvenimiz kalmadı. Bürokratizm tam olarak buradan kaynaklanıyor" diyerek eleştiriyordu. Kollontay, çeşitli mevkilerde bulunan görevlilerin değiştirilmesiyle, bürokrasiye karşı mücadele edilemeyeceğini, işçi kitlelerinin bağımsız inisiyatifinin geliştirilmesiyle bürokratlaşmanın giderilebileceğini öne sürmekteydi. Üretici güçlerin gelişmesinin ve işçilerin yaşam koşullarının düzeltilmesinin kendi başına yeterli olmadıklarını da vurgulayan Kollontay, işçi kitlelerinin bu gelişmelere egemen olmasının zorunluluğuna dikkat çekiyordu.

İşçi Muhalefeti'ne göre her koşul altında sosyalist demokrasi ilkeleri yaşatılmalıydı; parti içinde temizlik yapılmalı ve işçi sınıfının dışından gelenlerin küçük burjuva eğilimlerine karşı önlem alınmalıydı; işçi olmayan üyelerin belirli bir deneme sürecinden sonra partiye alınması yöntemi gündeme getirilmeliydi; Sovyet yöneticilerinin üretim faaliyetinden kopmamaları sağlanmalıydı. Partinin demokratikleştirilmesi amacıyla bütün merkez organlarda işçilerin çoğunlukta olması sağlanmalı, atamalar yerine her organda seçim mekanizması işlemeliydi. Düşünce ve tartışma özgürlüğüne geri dönülmeli ve eleştiri özgürlüğü hiçbir şekilde kısıtlanmamalıydı.

10. Parti Kongresi'nden sonra *İşçi Muhalefeti*'nin faaliyetlerini kontrol etmek amacıyla oluşturulan Kontrol Komisyonu, Perm şehrinde bir muhalefet hareketinin doğduğunu tespit etmişti. Myasnikov önderliğinde başlayan bu hareket basın özgürlüğü için faaliyete başlamıştı. Parti Merkez Komitesi, Myasnikov'un görüşlerinin partinin çıkarlarıyla uyuşmadığını açıklamış ve parti örgütlerinde bu biçimde propaganda yapılmasını yasaklamıştı. Lenin, Myasnikov'a yazdığı mektupta, basın özgürlüğünün burjuvaziye hizmet eden *Menşevikler*'e ve *Sosyalist Devrimciler*'e özgürlük anlamına geleceğini söylemiş, onu bu görüşlerinden vazgeçirmeye çalışmıştı. Myasnikov, bütün baskılara rağmen, bu doğrultuda faaliyetlerini sürdürdü ve çok partili Sovyet sisteminin gerçekleştirilmesi için mücadeleye devam etti. 22 Ocak 1922'de de bu mücadelesinden ötürü partiden atıldı. 1923 başında *İşçi Muhalefeti*'nin eski üyeleri ile birlikte *İşçi Grubu* adıyla bir muhalefet hareketi oluşturdu. Şubat 1923'te de bir manifesto yayınlandı ve Merkez Komitesi'nin işçi sınıfını sadece kendisinin temsil ettiğini söylemesi eleştirildi: "Komünist işçi sınıfına sahip değiliz. Biz, içerisinde *Bolşevikler*'in, anarşistlerin, *Sosyalist Devrimciler*'in ve diğerlerinin olduğu bir işçi sınıfına sahibiz. Bunlara karşı nasıl davranılmalıdır? Burjuvaziye karşı tek bir ilaç vardır, o da tasfiyedir. Fakat işçi sınıfına karşı böyle davranılamaz. Burada ikna tek geçerli ilke olmalıdır." *İşçi Grubu* bu görüşleriyle burjuvaziyi dışarda bırakan, işçi sınıfı partilerine ve örgütlerine dayalı çok partili bir Sovyet sisteminin korunmasını savunmaktaydı. Aksi durumda *Bolşevik Partisi*'nin kendisini sınıfın yerine ikame edeceği iddia ediliyordu.

İşçi Grubu, parti diktatörlüğü düşüncesinden vazgeçilmesini ve konseyler demokrasisine dönülmesini öneriyor ve şu önlemlerin acilen gerçekleşmesi için mücadele ettiğini açıklıyordu: 1. Bütün fabrikalarda işçi temsilcilerinden oluşan konseyler örgütlenmeli, 2. Konseylerin kongrelerini yetkili organları seçmeli, 3. Ülke çapındaki konseylerin yürütme organı ülkeyi ve endüstriyi yöneten bir organa dönüştürülmeli, Halk Komiserlikleri kaldırılmalı ve bunların görevleri konseylerin yürütme organlarına devredilmeli. *İşçi Grubu*'nun "parti diktatörlüğü"ne karşı yürüttüğü mücadele, üyelerinin tutuk-

lanması ve Myasnikov'un sürgüne gönderilmesiyle sona erdi.

1923'de *Bolşevik Partisi* içindeki muhalefetin tezlerinin önemi giderek arttı. Bu muhalefetlerin tarafında yer almamış olan *Bolşevikler* arasında da bürokrasiye karşı mücadelenin giderek öne çıktığı görülür. Çünkü bürokratlaşma süreci bütün hızıyla sürmekteydi. Bu ortamda Lenin'in mücadelesi başladı. Lenin de Sovyet devletinin yeni baştan örgütlenmesi çağrısını yapmakta ve taban örgütlenmelerine önem vermekteydi. Taban örgütlenmelerinin geliştirilmesi ve bunların kontrolü ile Sovyet devletinin bürokratlaşma sürecinin aşılacağını açıklayan Lenin, işçi kitlelerinin inisiyatifinin geliştirilmesinin bürokrasiyi altedeceğini öne sürdü. Parti aygıtı ile Sovyet aygıtının giderek kaynaştığını gören Lenin, bu iki aygıtın ayrıştırılmasını ve Sovyet aygıtının canlanacak taban örgütlenmeleri aracılığıyla yeniden inşa edilmesini birinci görev olarak tespit etti. Parti aygıtındaki bürokratlaşmaya karşı ise *İşçi Muhalefeti*'nin önerdiği gibi merkez organlarda işçilerin çoğunlukta olmasını önerdi. İşçi sınıfından kopmuş ve devlet partisi durumuna gelmiş olan *Bolşevik Partisi*'nin, işçi sınıfının organik parçası olabilmesi için üretim birimlerinden kopmasını önleyecek biçimde örgütlenmesinin yeniden oluşturmasının gerekliliğini açıkladı. Lenin'in Sovyet toplumunda bürokratlaşmaya karşı mücadelesi, *Demokratik Merkeziyetçiler*, *İşçi Muhalefeti* ve *İşçi Grubu*'nun mücadelesini tamamlayan bir biçimdeydi. Fakat bu mücadelelerin Sovyet toplumunda başarıya ulaşamadığı görüldü.

Daha önce muhalefetin Ekim Devrimi'nin geleceği ile ilgili göstermeye çalıştığı tehlikeler bir bütün olarak ortaya çıktı ve ortaya atılan teorik tezlerin önemi önemli ölçüde kanıtlandı. "Parti diktatörlüğü" bir ilke olarak yerleşti, üreticiler sadece üretenler durumuna geldi, işçi kitlelerinin taban örgütlenmelerine dayalı inisiyatifleri yok edildi, düşünce ve tartışma özgürlüğünün ortadan kaldırılmasıyla tek sesli bir toplum ortaya çıktı, Taylorist iş örgütlenmesiyle üreten-yöneten ayrımı yeniden üretildi ve sonuç itibariyle işçi sınıfı yönetilen bir sınıf durumundan kurtulamadı.

1918-1923 döneminde *Bolşevik Partisi*'nde ortaya çıkan *Demokratik Merkeziyetçiler*, *İşçi Muhalefeti* ve *İşçi Grubu*'nun analiz ve eleştirilerinin, devrim sonrası bir toplumsal formasyonun sorunlarını çözme girişimleri olarak şekillendiği söylenebilir. Günümüz Marksistlerinin, sosyalizm, sosyalist demokrasi ve bürokrasi, yabancılaşma, toplumsal işbölümü gibi devrim sonrası toplumlarının karşılaştıkları sorunlar üzerine sürdürdükleri tartışmalarda yararlanılabilecek teorik malzemenin bu muhalefet hareketleri tarafından ortaya koyulmuş olduğu kabul edilebilir. 1960'ların sonundan itibaren Marksistler arasında yaygınlık kazanmaya başlayan, üretici güçlerin nötr olup olmadığı ve kapitalizmden devralınan üretici güçlerin üzerinde yeni toplumun kurulup kurulamayacağı tartışmalarında, alternatif sosyalist üretici güçler anlayışını geliştiren Marksistlerin görüşlerinin ilk nüveleri *Demokratik Merkeziyetçiler*'in kapitalist iş örgütlenmesine yönelik eleştirilerinde görülebilir. Bu tartışmalarda başlıca üretici güç olan insanın bilinçli eylemi ve inisiyatifi olmadan üretici güçlerin gelişiminin yeni toplumu ortaya çıkaracağını düşünen ekonomizmi eleştiren Marksistlerin düşüncelerinin bazı yanları *İşçi Muhalefeti*'nin analizlerinde bulunabilir. Üreticiler adına politika yapmanın, üreticilerin eylemlerinin yerine politik örgütlenmeleri ikame etmenin ve politikada tekelci anlayışın ne gibi sonuçlar üretebileceğini ve devrim sonrası toplumlarda hangi olumsuzlukların üreyebileceğini, *İşçi Grubu*'nun ikameciliğe karşı yürüttüğü mücadelede göstermeye çalıştığı düşünülebilir. Bu nedenle Demokratik Merkeziyetçiler, *İşçi Muhalefeti* ve *İşçi Grubu* günümüz Marksistlerine önemli deneyimler ve tartışma malzemeleri sunmaktadır.

AYDEMİR GÜÇ—SARUHAN OLUÇ

Petersburg'dan 20 mil uzaklıktaki Kronstadt, 1703'ler Büyük Petro'nun kentteki ilk kaleyi yaptırmasından sonra, Rusya'nın en önemli ticaret merkezlerinden biri haline gelmişti. Kronstadt'ın altın çağı diye adlandırılan bu dönem, 1893'te yüksek tonajlı gemiler için Petersburg'a ulaşan kanalın açılmasına kadar sürdü. Kronstadt ticari önemini yitirmiş olmasına karşın, siyasal önemini bütün Rus devrimleri boyunca hissettirdi. 1905 Devrimi sırasında kara ve deniz erlerinin Çar'a karşı ayaklanmaları, 1400'den fazla Kronstadtlının tutuklanmasına, 36'sının ise ölüme mahkûm edilmesine neden oldu. 1917'de, denizciler Avrora *kruvazörünün desteğiyle Kerenskiy hükümetine karşı yürüdüler ve bu yürüyüş devrimin başarıyla sonuçlanmasına büyük katkıda bulundu. Mart 1921'de Kronstadtlı denizciler bu kez de "*Bolşevik *otorite"ye karşı ayaklandılar. Ekonomik krizin yarattığı hoşnutsuzluk ve* Bolşevik *komiserlerine karşı duyulmaya başlanan hayal kırıklığı, çoğu zaten* Bolşevik *parti üyesi olan Kronstadtlıların tekrar örgütlenmesine ve hükümetin karşısına basit ekonomik taleplerle çıkmasına neden oldu. İsteklerinin varolan Sovyetler tarafından yansıtılmaması durumunda, Sovyetler içersinde yeni bir seçime gidileceğini ve bu seçimin gizli oylamayla yapılacağını beyan ettiler. 'Kölelikten Kurtarma' diye adlandırılan ekonomik talepler: İşçilerin iş değiştirebilme özgürlüğü; sol-kanat grubunun işçi ve köylülerin konuşma ve basın özgürlüğü; özellikle işçi sendikalarının toplanma ve örgütlenme özgürlüğü; köylü ve zanaatçının, kiralık emek kullanmadan, üretim özgürlüğü; kırlık yörelerden şehirlere yiyecek satmak için gelenlerin mallarına el konması korkusu duymadan alışveriş edebilme özgürlüğü; hükümetin komiserlerinin fabrikalardan geri çekilmesi; işçilere maaşlarının değeri olmayan kâğıt para ile değil, altın olarak ödenmesi. Butün bu talepler, aslında anti* Bolşevik *olarak değerlendirilemezdi. "Bütün iktidar partiye değil Sovyetlere!" sloganı, 1917 ruhunun devamından başka bir şey değildi ve parti tarafından hiçbir zaman resmî olarak reddedilmemişti. Fakat Komünist Parti yetkilileriyle diyalog başvuruları,* Ordu ve Savaş Halk Komiseri *Troçki ve Petersburg parti başkanı Zinovyev tarafından reddediliyor ve hoşgörüsüz bir emirle, 'kayıtsız şartsız bir şekilde teslim olmaları, aksi takdirde 'keklik gibi avlanacakları' duyuruluyordu. Sonuçta 7 Mart'ta 45-50 bin kişiden oluşan bir kuvvetle, bastırma harekâtı başladı. Ada sıkı bir şekilde ablukaya alındı. 8 Martta başlayan uçak bombardımanı ve hükümet topçu kuvvetlerinin kaleyi ve çevresini ateşe verme girişimi büyük bir direnişle karşılaştı, ama Kronstadtlıların askeri açıdan kazanmaları imkansızdı. 11 gün süren bastırma harekâtı, 18 Mart'ta 'başarılı' bir şekilde sona erdi. Petersburg ordu ve sağlık yetkililerinin verdiği resmî bilgiye göre, 3-21 Mart arası yaralananların sayısı 4127, ölenlerin sayısıysa 527 idi. (Bu rakamlara boğulanlar ve buzda ölüme terk edilenler dahil değildi.) 18 Mart gecesi, Kronstadt ayaklanmasının başını çekenlerden birçoğu Kronstadt'ı terk etti. Yaklaşık 8 bin insan Finlandiya'ya kaçtı. Kızılordu kuvvetlerinin Kronstadt'ı bozguna uğratmasından sonra,* Kronstadt Sovyeti *bir daha toplanmadı. Sovyetlerin yetkileri yeni* Kale Komutanlığı Sekretaryası Siyasi Seksiyonuna devredildi.

düzeyinde bürokratikleşmeye ve siyasal gücün az sayıda insan elinde yoğunlaşmasına karşı denge kurulmak isteniyordu. 1921'de Tüm Rusya Sovyetler Kongresi Merkez Yürütme Kurulu Prezidyumu yayınladığı bir genelge ile İç Savaş'ın bitmiş olduğunu ilan ediyor ve bundan sonraki temel görevin emekçi kitlelerin yeniden yapılanmada aktif olarak rol almalarını sağlamak olduğunu belirtiyordu. Bu amaca yönelik olarak sovyet seçimleri yenilenecek ve seçilecek organların düzenli olarak toplanmalarının sağlanmasının yanı sıra, tüm önemli konularda karar almaları da gerçekleştirilecekti.

1919'da, yani İç Savaş'ın dorukta olduğu bir sırada yapılan VIII. Kongre'de bürokratikleşme ve parti içi demokrasi sorunları tartışılmakla beraber, Kongre kararları esas olarak Lenin tarafından savunulan merkezileşme ve katı parti disiplininin sağlanması konularında odaklandı. Ancak IX. Kongre'de (1920) kendilerine *Demokratik Merkeziyetçiler* diyen bir grup aynı konuları bir kez daha ve güçlü bir biçimde gündeme getirdi. Bu grup *Merkez Komitesi*'ni bürokratik merkeziyetçilikle suçluyor ve 1919'da *Politbüro ve Örgüt Bürosu*'nun kurulması ile de gelişen iktidar yoğunlaşmasına karşı çıkıyordu. Geniş ölçüde 1918 *Sol Komünistleri*'nden oluşan ve Moskova'da yayınlanan *Kommunist* adlı gazete etrafında toplanan bu grup, parti ve devlet örgütünün bürokratik bir nitelik kazandığını ileri sürüyor, işçi sınıfının ve tüm parti üyelerinin parti ve devlet faaliyetlerine katılımının sağlanması gerektiğini savunuyordu. *Demokratik Merkeziyetçiler* parti yönetiminin Kongre tarafından seçilmesinin demokratik merkeziyetçiliğin sağlanması için yeterli olamayacağını, bunun ancak yerel parti örgütlerinin özerklik ve sorumluluğunun korunması ve parti içi tartışmaların açıkça yürütülmesi ile gerçekleşebileceğini ileri sürüyorlardı. IX. Kongre kararlarında bir yandan parti yaşamında merkezi ve yerel parti yöneticilerini serbestçe eleştirmenin sağlanması gerektiği belirtiliyor, öte yandan bu eleştirilerin yayılabilmesi ve parti kararlarının tartışılabilmesi için bültenler yayınlamak ve gerekli yayın organlarını sağlamak *Parti Merkez Komitesi*'ne görev olarak veriliyordu. Aynı yılın Eylül ayında toplanan Parti Konferansı'nda parti içinde demokrasinin korunması ve geliştirilmesi yönündeki görüşler önemli destek buldu. Konferans seçimle gelinmesi gereken görevlere atama yapılmasının önlenmesi, bürokratik imtiyazların kaldırılması, parti görevlilerinin muhalefetini engellemek amacıyla yerlerinin değiştirilmesinin önüne geçilmesi gibi konularda kararlar aldı.

Sendikalar Sorunu

Sendikalar tartışmasının temelinde ekonominin örgütlenmesi ve yönetimi alanındaki genel sorunlar yatmaktaydı. Şubat Devrimi'nden sonra fabrika işgallerinin bir sonucu olarak öncelikle sanayi işletmelerinde olmak üzere işçi sınıfının ekonominin yönetimi üzerinde doğrudan etkili olduğu bir döneme geçilmişti. Fabrikalarda kendiliğinden ortaya çıkan fabrika komiteleri, sovyetlerin ve sendikaların yanısıra işçi sınıfının üçüncü örgütlenme biçimini oluşturmuştu. Geçici Hükümet'in tanıması ve sovyetlerin de desteğiyle güç kazanmış olan bu komiteler, önce Petersburg ve sonra da Moskova'da bir üst örgütlenmeyi de gerçekleştirmişlerdi. Fabrika komitelerinin işçilerin doğrudan temasta oldukları kuruluşlar olmaları, onların devrimci rolünün de önem kazanmasına yol açmıştı. *Bolşevikler* ise 1917 baharından itibaren işletmeler üzerinde işçi denetimini savunmuşlar ve bu sayede fabrika komitelerinin geniş desteğini sağlamayı başarmışlardı. Lenin 1917'de yazdığı *Bolşevikler Devlet İktidarını Koruyabilecekler mi?* adlı kitabında "proletarya devriminin önündeki en büyük güçlük, ülke çapında tam ve bilinçli bir hesaplama ve denetleme düzeninin, üretim ve malların dağıtımı konusunda işçi denetiminin kurulmasıdır" demekteydi.

Lenin'in savunduğu anlamıyla işçi denetimi proletarya diktatörlüğü ve toplumsal üretimin işçi sınıfı tarafından denetlenmesi ile yakın ilişki içinde düşünülüyordu. Nitekim Ekim Devrimi'nden hemen üç hafta sonra yayınlanan *İşçi Denetimi Kararnamesi*, sovyet örgütlenmesi modeline uygun bir işçi denetimi örgütlenmesini öngörmekteydi. Buna göre fabrika komiteleri şehir, il ya da bölge düzeyinde oluşturulacak yerel denetim komitelerine karşı sorumlu olacak, bu yerel komitelerde *Tüm Rusya İşçi Denetimi Konseyi*'ne bağlı olarak çalışacaklardı. *Kararname* bu konsey ile ekonomi alanında yetkili olan diğer organlar arasındaki ilişkilerin de ayrıca düzenleneceğini bildiriyordu.

İşçi Denetimi Kararnamesi fabrika komitelerine tüm üretim sürecini gözetme, üretim normlarını saptama, üretim harcamalarını ve işletmenin ticari ilişkilerini denetleme yetkisini vermekteydi. Gerçekte ise resmî düzenlemeler geniş ölçüde kâğıt üzerinde kalmaktaydı. Fabrika komiteleri genellikle denetleme işlevini aşıyorlar ve işletmelerin tüm ilişkilerini ve yönetimini üstlenir bir konum ediniyorlardı. Bunu yaparken de, işletme düzeyini aşan ve ekonominin tümünü ilgilendiren boyutlar pek hesaba katılmıyordu. İşverenlerin *Bolşevikler*'in belirlediği koşullarda işletmelerini çalıştırmayı kabul etmemeleri de bu süreci hızlandırıyordu. Haziran 1918'de tüm sanayiin devletleştirilmesinden önce, fabrikaların büyük çoğunluğu işçilerin denetimine geçmiş durumdaydı.

İşçi Denetimi Kararnamesi özellikle sendikalar tarafından eleştirel bir gözle karşılandı. *Tüm Rusya Sendikalar Merkez Komitesi* sözcüsü Lozowskiy, kararnamenin temel eksikliğinin ekonominin planlı yönetimi ile ilişkinin kurulamaması olduğunu söylüyor ve bu kararnamenin toplumsal üretim süreci üzerindeki kontrolün yoğunlaştırılması yerine dağıtılması anlamına geldiğini söylüyordu. Gerçi bu kararname işçi denetiminin amacı olarak ekonominin planlı

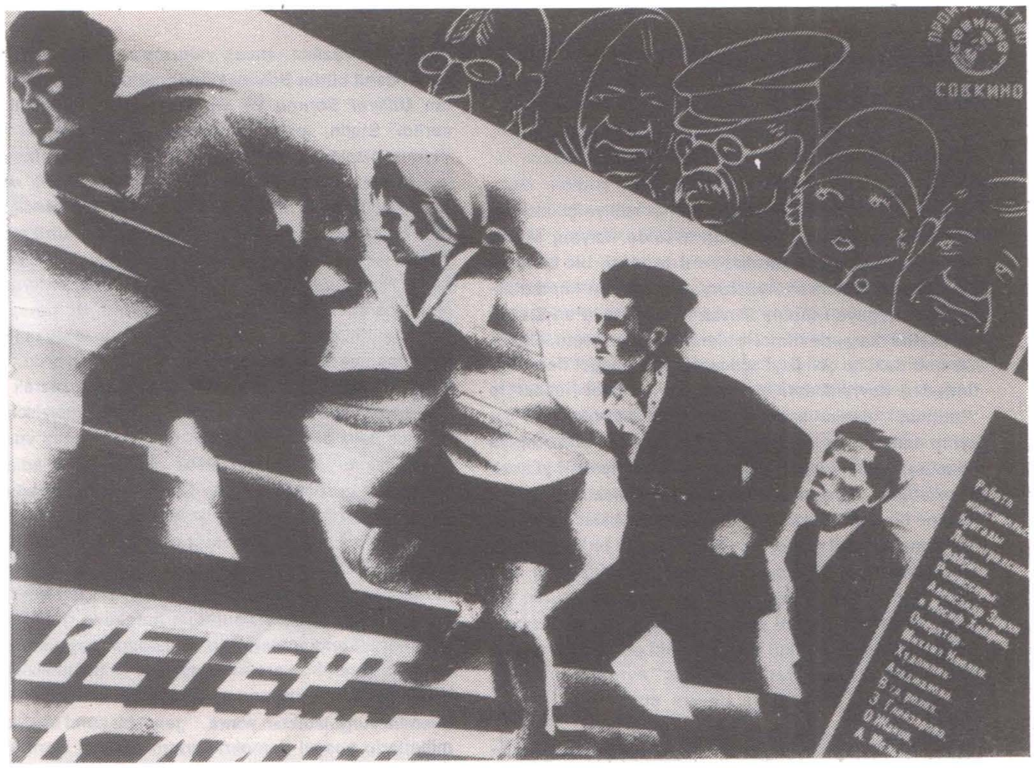
KAMENEV, LEV BORİSOVİÇ (1883-1936)

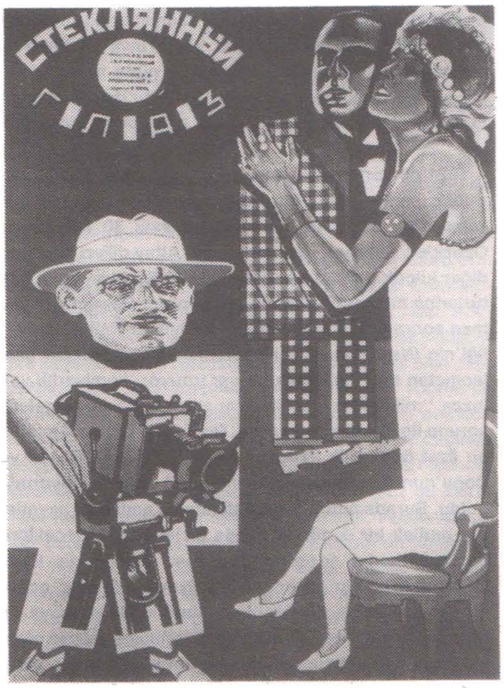
En eski *Bolşevik* önderlerden ve Lenin'in çok yakın arkadaşı olan Kamenev, 22 Temmuz 1883'te Moskova'da doğdu. Yahudi kökenli Kamenev'in gerçek soyadı Rosenfeld'di. 1901'de, Tiflis'te orta öğrenimini tamamladıktan sonra *RSDİP*'ye katılarak, profesyonel devrimciliğe başlayan Kamenev'in 1902'de, bir yıl kadar süren Moskova Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ndeki öğrenimi, devrimci çalışmalara katıldığı gerekçesiyle tutuklanmasından sonra bitti. 1903'de, partinin *Bolşevik* kanadına katıldı. 1907'deki üçüncü tutuklanışından sonra, tekrar Avrupa'ya gitti ve bu dönemde Lenin'le yakın bir ilişki kurdu. Ocak 1914'de, Lenin tarafından Rusya'ya gönderilen Kamenev, *Bolşevikler*'in temsilcisi olarak Duma'ya girdi. Rusya'nın 1. Dünya Savaşı'na katılmasını protesto ettiğinden dolayı tutuklandı ve Kasım 1914'de Sibirya'ya sürüldü. 1917 Şubat Devrimi'nden sonra, genel aftan yararlanarak serbest kaldı ve Petersburg'a geri döndü. Nisan 1917'de Parti Merkez Komitesi'ne ve *Petersburg İşçi ve Asker Sovyeti* prezidyumu üyeliğine seçildi. Zinovyev'le birlikte, Geçici Hükümet'in koşullu olarak desteklenmesini savunarak, Lenin'in silahlı ayaklanma çağrısını erken ve maceracı buldu. Ekim Devrimi'nden sonra, *Bolşevikler*'in diğer sosyalist partilerle koalisyon oluşturmasını savundu. Bu sırada, *Bolşevik* partisinin ilk Politbürosu'na girdi ve *Tüm Rusya Sovyetleri Merkez Yürütme Komitesi*'nin ilk başkanı oldu.

1920'den 1925 ortasına kadar, Kamenev gücünün doruklarındaydı: *Moskova Sovyeti* başkanlığının yanısıra, partinin başta gelen beş önderinden biriydi. Ayrıca, Halk Komiserleri başkan yardımcılığı ve Çalışma ve Savunma Konseyi başkanlığı yapıyordu. 1922'de, Lenin'in hastalığı sırasında, Troçki'ye karşı Stalin ve Zinovyev'le birlikte *Troyka*'yı (üçlü yönetim) oluşturdu. Troçki'nin etkinliğinin azalması ile birlikte, Stalin'le Kamenev ve Zinovyev arasındaki çelişkilerin öne çıkmasına yol açtı; Kamenev 1925'te, *Moskova Sovyeti* başkanlığından ve Halk Komiserleri Sovyeti başkan yardımcılığı görevlerinden, Stalin tarafından uzaklaştırıldı. Kamenev 1926'da, bu kez Troçki ve Zinovyev'le birlikte Stalin'e karşı muhalefet başlattı. Bu nedenle, Ekim'de Politbüro'dan, Kasım'da Merkez Komite'den çıkarıldı. 1926-1927 arası, Ticaret Komiserliği ve Lenin Enstitüsü müdürlüğü ve İtalya büyükelçiliği görevlerini sürdürdü. 1927'de, (daha sonra üç kez çıkarılacağı -1927, 1932 ve 1934-) partiden ilk çıkarılışını yaşadı. Öz eleştirisini yaparak partiye geri döndü. 1932'de geçici olarak çıkarılışından sonra, Stalin'e yakın parti önderlerinden Sergey Kirov'un 1934'de öldürülüşünde payı olduğu öne sürülerek, partiden kesin olarak çıkarıldı ve 1935'de 5 yıl hapis cezasına çarptırıldı. 1936'da yeniden yargılandı ve Troçki'yle birlikte yalnızca Kirov'u değil, Stalin ve diğer parti önderlerini öldürmeyi planladığı suçlamasıyla, kurşuna dizdirildi.

22 Tek Ülkede Sosyalizm

1920'ler boyunca sinema ve afiş, sanatçıların toplumsal hayatın dönüştürülmesine katılabilmelerinin başlıca araçlarından biri oldu. En başarılı sanatçılar enerjilerinin büyük bir bölümünü afişler için yeni teknikler geliştirmeye ayırdılar. Örneğin aşağıdaki, Lilya Brik ve Vitali Jemçuşni'nin yönettiği Cam Göz (1928) filminin afişini yapan Nikolay Prusakov özellikle fotomontaj tekniğinden yararlanması ile ünlüydü. En alttaki, E. A. Dupont'un filmi Molin Rouge'un (1928) afişini yapan Sternberg kardeşler ise Aleksandr Rodçenko ile birlikte dönemin en ünlü afiş sanatçılarıydı. Sağdaki afiş ise bilinmeyen bir sanatçının Aleksander Zarhi ile Yosif Harzi'nin yönettiği Yüze Çarpan Rüzgâr (1930) filmi için yaptığı afiş. Genç bir komünistin kendi cemaatindeki geleneksel hayat tarzına karşı mücadelesini anlatan bu film, "Leningrad Film Fabrikasındaki bir komsomol alayı tarafından yapılmıştır" diye tanıtılmış.

yönetimini gösteriyorsa da fabrikaların işçi komitelerinin denetimine geçmesi, ekonominin küçük birimler halinde bölünmesi tehlikesini beraberinde getiriyordu. Öte yandan bu durum işletme düzeyinde yer yer grup mülkiyeti eğilimini güçlendirmekte, grup çıkarlarının genel çıkara karşı bağımsızlaşması sorununu da doğurmaktaydı.

Bolşevikler ekonomideki bu parçalanmaya Aralık 1917'de kurulan *Yüksek Ekonomi Konseyi* ve sendikaların yardımı ile karşı koymaya çalıştılar. Ocak 1918'de yapılan 1. Tüm Rusya Sendikalar Kongresi'nde işyeri komitelerinin alt kademe birimleri olarak sendikalara bağlanmaları kararlaştırıldı. Böylelikle işçi sınıfını temsil işlevini doğrudan sendikalar üstlenmiş oldu. Bu kongrede sendikaların sosyalist bir düzendeki rolleri de tanımlandı. Buna göre sendikalar proletaryanın sınıf örgütü olarak üretimin örgütlenmesi ve ülkenin üretici güçlerinin geliştirilmesi temel görevini üstlenecekler ve sosyalist düzenin gelişmesi ile birlikte sosyalist devletin organları haline dönüşeceklerdi.

28 Mart 1918'de Troçki yeni Savaş Bakanı olarak gelecekteki uygulamaların çizgilerini açıkça belirtti. Buna göre Sovyet rejiminin isterleri, çalışma, disiplin ve düzenin sağlanması gereğini ön plana çıkarıyordu. Lenin de 1918'de yazdığı *Sovyet İktidarının Acil Görevleri* adlı broşürde gündemin "malların üretiminin ve bölüşümünün hesaplanması ve denetlenmesi sisteminin kurulması" olduğunu söylüyordu. Bu ise "burjuva" memurlar, teknisyenler ve yöneticiler olmaksızın mümkün değildi. İşçiler emeğin verimliliğinin yükseltilmesi için çaba göstermeli, üretim artışı için yarışmalı ve çalışma disiplinine uymalıydılar. Bu ise tek elden yönetimi zorunlu kılıyordu. Lenin bunun bir uzlaşma, *Paris Komünü*'nün ve proletarya iktidarının ilkelerinden bir uzaklaşma olduğunu kabul ediyor, ancak sorunu tarih boyutu içinde değerlendiriyordu. Ona göre "devlet kapitalizmi" Rusya için büyük bir adımdı. Lenin kapitalist işletme yönetimi teknikleri ve milyonlarca insanı, üretim ve bölüşüm normlarına uymasını sağlayacak devlet örgütü olmaksızın, sosyalizmin gerçekleşmesinin mümkün olamayacağını belirtmekteydi.

Tek Kişi Yönetimi

Lenin sorunu bütün katılığı ile ortaya koyuyor ve sosyalizmin kuruluşunun halkın çalışma yöneticilerinin tek iradesine kayıtsız şartsız boyun eğmesini gerektirdiğini ifade ediyordu. Lenin'e göre "ideal disiplin ve sınıf bilincinin yokluğu halinde tek bir iradeye kayıtsız şartsız tabiyet, büyük ölçekli makine sanayii modeli üzerine kurulu süreçlerin başarısı için mutlak bir zorunluluk"tu. Lenin'in savunduğu ekonomide "tek kişinin yönetimi" ilkesi hiç kuşkusuz çoğu kez komünist olmayan "burjuva uzman"ların yönetici ve tek yetkili olmaları sonucunu verecekti. Bu olasılık pek çok işçi, sendikacı ve yerel ekonomi komiteleri yöneticilerini rahatsız ediyordu.

1919'dan itibaren Lenin ekonomik etkinliğin arttırılması zorunluluğundan hareketle tek kişinin yönetimi konusundaki kampanyasını hızlandırdı. O tarihte ekonominin yönetiminde geçerli olan sistem sendikalara da söz hakkı tanıyan ve kolektif bir yönetimle tek kişinin yönetimi ilkesini bağdaştırmaya çalışan bir uzlaşmayı temsil ediyordu. Ne var ki bu uygulama umulan başarılı sonuçlara ulaşılması için yeterli olmamıştı. Ancak Sendikalar başka bir rota

Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı

Tarihsel maddeciliğin kurucularının milliyetçilikle ilişkileri daima sorunlu olmuştu. 1848'de İtalyan, Macar ve Leh milliyetçiliği hareketlerini temkinli bir biçimde de olsa, desteklerken Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda yaşayan Güney Slavların milliyetçi (Pan-Slavcı) hareketini karşı-devrimci bularak mahkum etmişlerdi. Görünürdeki bu çelişkiyi açıklamak için, Hegel'den eleştirmeden devraldıkları bir ayrıma, "tarihsel halklar"la "tarihsiz" olanlar arasındaki ayrıma başvurdular. Bu ayrım demokratik ve merkezi bir hukuk devleti kurmaya yönelen, üretici güçleri geliştirme potansiyelleri yüksek hareketlerle, daha ziyade pre-kapitalist ilişkilerin çözülmesine bir tepki olarak doğmuş milliyetçilikler arasındaki ayrıma tekabül ediyordu. Gerçi Marx'ın farklı milletler arasındaki ilişki konusunda *Kapital*'de aldığı tavır çok daha netti: "Başka bir milleti baskı altında tutan bir millet kendi zincirlerini yaratmış olur" diyordu. Engels Güney Slav milliyetçiliği konusundaki görüşlerini değiştirdiyse de, "tarihsel/tarihsiz halklar" ayrımını hayatının sonuna kadar kullanmaya devam etti.

İdealist içeriğinin yanısıra, bütün dünya halklarının aynı tarihe tâbi kılındığı emeperyalizm koşullarında, politika üretiminin önünde hatırı sayılır bir engel oluşturan bu ayrımı II. Enternasyonal devraldı. Gerçi 1896'da milletlerin "tam özerklik ve kendi kaderini tayin hakkı" kabul edilmişti ama bunun pratik/politik anlamı muğlak bırakılmıştı. Örneğin Rosa Luxemburg ayı yıl bağımsız bir Polonya Devleti'nin kurulmasını bir "ütopya" olarak nitelendirerek Leh milliyetçiliğine karşı çıkmış ve 1908'de yazdığı, "Milliyetler Sorunu ve Özerklik" yazısında bu tavrını genelleştirerek "Sınıflara dayalı toplumlarda, türdeş bir toplumsal ve siyasal bütün olarak millet mevcut değildir. (...) En güçlü maddi ilişkiden en hassas manevi olanına kadar, mülk sahibi sınıflarla kendi bilincine varmış proletaryanın birlikte, ayrışmamış bir milli bütün olarak aynı tavrı alacağı tek bir toplumsal arena yoktur" diye yazıyordu.

Polonya örneğinde karşı çıkmakla birlikte milliyetler sorunu Kautsky'nin, Rosa Luxemburg'la ilkesel düzeyde fikir birliği halinde olduğu nadir konulardan biriydi. Milli dillerin bile yerlerini Londra, Paris, New York, Berlin gibi dünya iletişim merkezlerinde konuşulan dillere bırakacağını öngören Kautsky'nin bu enternasyonalist perspektifi, emperyalizmin yarattığı güç ilişkilerinin sosyalist bir platformda yeniden üretilmesi tehlikesine karşı son derecede duyarsızdı. Bu enternasyonalist mutabakata karşı ilk tepki çok-uluslu Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Marksisti Otto Bauer'den geldi. Bauer "Milliyetler Sorunu ve Demokrasi"de tarihsel olarak kurulmuş insan toplulukları olarak milletlerin, sınıf karşıtlıklarının yanısıra bir "kader ve karakter ortaklığı" da içerdiğini öne sürüyordu. "Milliyetçiliğin kendi zeminindeki yenilgiye uğratılması" gerektiğini vurgulayan Bauer'in savları pratik/politik düzeyde milliyetçi bir örgütlenme tarzı önermeye yönelik değildi. Aksine Bauer'in "kendi kaderini tayin hakkı"nın politik bağımsızlık ya da federasyon değil, "milli ve kültürel özerklik".olarak gerçekleşeceğini, öngörüyordu. Yine de, Bauer'in kendi temkinliliğine karşın, tutku ve hırsların yükselmeye başladığı I. Dünya Savaşı öncesi koşullarında Bauer'in kitabının milliyetçi bir vurgu taşıyormuşcasına okunması kaçınılmazdı. Örneğin Rus İmparatorluğu'ndaki Yahudi işçileri temsil etme iddiasında olan *Bund*, *RSDİP* içinde özerk olarak örgütlenme talebini gerekçelendirmek için Bauer'in "milli kültürel özerklik" tezlerinden yararlanıyordu.

Bolşevikler'in milliyetçilik hakkındaki tartışmalara katılması böyle bir ortamda gerçekleşti. İlk tepki Stalin tarafından yazılan, ancak yalnızca kendininkileri değil Lenin dahil bütün *Bolşevik* önderliğin görüşlerini yansıtan *Milliyet Sorunu ve Sosyal Demokrasi* aracılığıyla verildi. Stalin, millet tanımında Bauer'in işaret ettiği "kültür ortaklığı" ve "psikolojik bünye" gibi unsurlara yer vermekle birlikte, Bauer'i hem hedef olarak siyasal bağımsızlık yerine milli-kültürel özerkliği benimsediği için, hem de kışkırttığı milliyetçi yönelimlerden ötürü eleştiriyordu. Ama *Bolşevikler*, Bauer'in milliyetçiliğini olduğu kadar Rosa Luxemburg ve Kautsky'nin saf enternasyonalist perspektiflerini de eleştiriyorlardı. Bu perspektif, Bernstein'in elinde "sosyalist bir sömürge siyasetiʼ"nin benimsenmesi gerekliliğine kadar vardırılıyordu. Buna karşı, Lenin sömürge siyasetine koşulsuz olarak karşı çıkılması ve tâbi milletlerin ayrılma ve bağımsızlık hakkının koşulsuz olarak kabul edilmesi gerektiğini vurguladı. Ancak bu *hakkın* koşulsuz olarak kabul edilmesi, her somut durumda ayrılık ve siyasal bağımsızlığın tercih edilir çözüm olacağı anlamına gelmiyordu. Örneğin Polonyalı bir sosyal demokrat olarak Rosa Luxemburg, bağımsız bir Polonya Devleti'nin Leh proletaryası bakımından en tercih edilir çözüm olmayacağını söylerken haklı olabilirdi; hatası, buradan hareketle genel olarak milletlerin kendi kaderini tayin hakkını sorgulaması idi. 1916'da Lenin bir kere daha ayrılma ve bağımsızlık hakkı ile somut bir durumda ayrılma talebi arasındaki farkın önemini vurguladıktan sonra, "genel bir kural olarak ezen milletlerin sosyal demokratlarının *ayrılma* özgürlüğünde, ezilen milletlerinkilerinse *birleşme* özgürlüğünde ısrarlı olmaları gerektiği"ni öne sürdü.

RUS İMPARATORLUĞUNDAN SONRA MİLLİYETLER SORUNU

Ekim Devrimi'nden sonra *Bolşevikler*, milliyetler sorunu ile üç farklı cephede karşı karşıya kaldılar. Batı'da Rus İmparatorluğu'na göreli olarak geç tarihlerde dahil edilmiş ve ilişkileri sorunlu olagelmiş, Polonya, Finlandiya, Letonya, Litvanya ve Estonya vardı. Bunların bağımsızlığı hemen tanındı ve Polonya'da bir burjuva cumhuriyeti, Letonya, Litvanya ve Estonya'da ise sovyet cumhuriyetleri kuruldu. Ancak bunlar, maruz kaldıkları Alman işgali sonuncunda yıkıldılar ve işgalden sonra da, buralarda da burjuva cumhuriyetleri kuruldu. Finlandiya ise *Bolşevikler*'i, bir yandan milletlerin kendi kaderini tayin hakkına diğer yandan enternasyonalist dayanışmaya olan inançlarından ötürü, zorlu bir açmazla karşı karşıya bıraktı. Finlandiya'da aynı zamanda hem ideolojik tercihi milliyetçilikten yana güçlü bir ticaret burjuvazisi, hem de hatırı sayılır bir işçi hareketi ve onun örgütlü ifadesi olan bir Marksist parti vardı. Bu koşullarda *Bolşevik* hükümeti aynı anda hem burjuva hükümetinin bağımsızlığını ve meşruiyetini tanımak, hem de ona karşı bir ayaklanma başlatmış olan *Fin Sosyal Demokrat Partisi*'ne maddî ve manevî destek vermek gibi tuhaf bir durumda kaldı. Hatta, o kadar ki 1 Mart 1918'de *RSFSR* ile Fin Sosyalist İşçi Cumhuriyeti arasında bir anlaşma imzalanınca, *Bolşevikler* Finlandiya'yı temsil etme iddiasında olan iki farklı hükümeti birden tanımış oldular. Ancak *Bolşevik* desteğine karşın, Finlandiya'daki iç savaş, burjuva hükümetinin çağırdığı Alman askerlerinin de yardımıyla kanlı bir biçimde batırıldı. Milliyetçilik sorunu ile karşı karşıya kalınan ikinci cephe, Baltık Devletleri, Finlandiya ve Polonya'ya kıyasla çok daha önceden Rus İmparatorluğu'na katılmış, Ukrayna ve Beyaz Rusya (*Byelo Rusya*) idi. Buraların Slav halkları hem etnik ve dilsel bakımlardan Ruslara çok daha yakındı, hem de iktisadi hayatları neredeyse tamamen Rusya'nınkiyle içiçe geçmişti. Örneğin daha Ekim Devrimi'nden önce "Rus Devleti'nden ayrılmadan" ilan edilmiş özerk Ukrayna Cumhuriyeti Kasım 1917'de demiryolu işçilerinin ücretlerini ödeyebilmek için Petrograd'daki Merkez Bankası'na başvurdu. Bu tür taleplerin karşılanamaması, genel olarak iç savaş koşullarının iki yöre arasındaki iktisadi ilişkiyi sekteye uğratması ve özellikle başta Fransız olmak üzere yabancı kışkırtması, ayrılıkçı Ukrayna milliyetçiliğine hız kazandırdı ve Ocak 1918'de Ukrayna'nın bağımsızlığı ilan edildi. Ama ayrılıkçı milliyetçilik hiçbir zaman Ukrayna'da geniş bir yerel destek görmedi. Ukrayna'daki anti-bolşevik muhalefetin asıl ağırlığını, kısa zamanda müdahaleci güçlerden ve beyaz ordulardan ayırdedilmez hale gelen milli burjuvazi değil, anarşist eğilimli Nestor Mahno'nun köylü çeteleri oluşturuyordu. Şubat 1920'de bütün önemli şehirler bir yıl önce ilan edilen Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kontrolüne girdiyse de, kırda Mahno'nun silahlı muhalefeti Ağustos 1921'e kadar sürdü. Milliyetçi burjuvazinin son derecede cılız olduğu Beyaz Rusya'da ise daha 1917'nin sonunda burjuva hükümeti devrilmiş, yerine bir Halk Komiserleri Konseyi kurulmuştu. Ancak iki ay sonra yöreyi işgal eden Alman birlikleri bu konseyi lağvederek yerine kukla bir hükümet geçirdi. Alman yenilgisinden sonra ilan edilen Beyaz Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti de bir süre için, bu sefer Polonya askerleri tarafından işgal edildiyse de, ciddi bir yerel muhalefetle karşılaşmadan önce *RSFSC*'ye sonra SSCB'ye katıldı.

DOĞU HALKLARI

1920'nin sonunda, ister Batı cephesinde olduğu gibi ayrılık temelinde olsun, ister Ukrayna ve Beyaz Rusya'da olduğu gibi ittifak temelinde, milliyetler sorunun çözümü yakın gibi görünüyordu. Oysa aynı yıl Bakü'de toplanan Doğu Halkları Kurultayı, o güne kadar göreli olarak daha az sorun yaratmış olan Doğu'daki milliyetler arası ilişkilerin alevlenmek üzere olduğunun işaretiydi.

1921'de verilen rakamlara göre, ayrılan Batı bölgelerinden sonra, eski Rus İmparatorluğu sınırları içinde kalan 140 milyonluk nüfusun yaklaşık 30 milyonunu Özbekler, Tatarlar, Azeriler, çeşitli Altay dilleri konuşan diğer küçük gruplar ve Gürcüler gibi Kafkas yöresi kültürlerine mensup kişiler oluşturuyordu. Devrim'den hemen sonra Stalin'in üstlendiği Milliyetler Halk Komiserliği'nin (*Narkomnac*) çalışmalarında Doğu halkları başlangıçtan beri ayrıcalıklı bir yer tutuyor, komiserlik yalnızca "milliyetler" değil, aynı zamanda "sömürgeler" sorunu ile ilişkilendiriliyordu. Doğu Halkları'na atfedilen bu özel önem, ilk ifadesini Kasım 1917'de "Rusya ve Doğu'nun Müslüman Çalışanlarına" başlıklı duyuruda buldu. Burada bütün doğu halklarına kendi milli hayatlarını mutlak bir özgürlük içinde biçimlendirebilecekleri, özgürce ibadet edebilecekleri vaad ediliyor ve Ekim Devrimi'ne sahip çıkmaları isteniyordu. Ancak, çoğunun, hayatlarının büyük bir bölümünü Slav Rusya ve Avrupa'da geçirmiş olan *Bolşevikler*'in sandığının aksine Doğu'nun Müslüman halkları türdeş bir bütün oluşturmuyordu. Örneğin Rus İmparatorluğu'na ancak 1870'de dahil edilmiş olan 12 milyonluk Türkistan'da nüfusun büyük bir çoğunluğu geçimlik tarımla uğraşan küçük köylülerden oluşuyordu. Kapitalist ilişkiler sadece pamuk tarımına geçilen bölgelere nüfus etmişti. Rus mevcudiyetinin büyük ölçüde Taşkent'te yoğunlaşmış ve çoğunluğu idari görevlerle gelmiş ya da demiryolu işçisi olan 500 bin kişiyle sınırlı olduğu Türkistan, Rus İmparatorluğu'nda kolonyal bir yapının en bariz olarak görüldüğü bölgelerden biriydi. Burada daha Eylül 1917'de Geçici Hükümet'in temsilcileri (*Bolşevikler*'in kontrolünde olmayan) bir sovyetik darbe ile devrilmişti. Kasım 1917'de Taşkent Sovyetler Kongresi, aldığı bir kararla bütün devlet görevlerini yerel Müslümanlara yasakladı. Buna tepki olarak Fergana'da "Demokratik Rus Cumhuriyeti'ne federatif ilişkilerle bağlı özerk bir Türkistan" ilan edildiyse de, kanlı bir iç savaşla bastırıldı. Bütün bu olaylarda *Bolşevikler*'in etkisi yok denecek kadar azdı. Türkistan'daki ilk *Bolşevik* Parti Kongresi ancak Haziran 1918'de ve aralarında komünist bir papaz, Rus bir polis komiseri ve topraklarında Kazak avları düzenleyen bir *kulak*'ın da bulunduğu 40 delegeyle toplanabildi. Ural'lardaki Kazak ayaklanmasından ötürü *RKP(B)* ile de aşağı yukarı hiçbir ilişkisi olmayan bu parti, hem karşı-devrimci bir güç olarak gördüğü köylülükle ittifakı reddediyor, hem de "Büyük Rus Şovenizmi"ni körüklüyordu.

Emperyalizme karşı "cihad" çağrısından, doğuda devrimin başarısının yalnızca Avrupa proletaryasının zaferine bağlı olduğu görüşüne kadar, milliyetçilik ve sömürgeler sorunu hakkındaki bütün tezleri yoğun bir biçimde tartışıldı. Doğu Hakları Kurultayı'ndan bir görüntü.

1919'da Kazak ayaklanmasının bastırılması ulaşımı mümkün hale getirir getirmez, Merkez Komite Türkistan'a başlıca işlevi yerel halkın *Bolşevik* partiye çekilmesini teşvik etmek olan bir delegasyon gönderdi. 1921'de toplanan Komünist Parti 10. Kongresi, delegasyon üyelerinden Safarov'un ısrarıyla ilk kez "Büyük Rus Şovenizmi"ni resmen kınayan bir kararı kabul etti. Nisan 1921'de de Türkistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ilan edildi. Cumhuriyet'in egemenliğinin "İşçi, Köylü, *Dehkan* Sovyetleri Kongresi" aracılığıyla ifa edileceğini karara bağladı. Yöredeki Müslüman köylüler olan *dehkan*ların açıkça belirtilmesi, yerel halkı yeni yönetimle kaynaştırma iradesini yansıtıyordu. Ancak bu noktada da yöre, Enver Paşa'nın *Basmacı* çetelerinin başında giriştiği macerayla çalkalanmaya başladı. 1921 sonbaharında başlayan ayaklanma 4 Ağustos 1922'de Enver Paşa'nın da öldüğü bir savaşla sona erdi. Politik hayatı son derecede az gelişmiş olan Türkistan'da komünizmin yerel kökleri yok denecek kadar cılızdı ve zaten zayıf olan milliyetçi hareketlerle *Bolşevik* yönetim arasında çıkan çatışmalar büyük ölçüde askerî ve idari yöntemlerle çözüldü. Oysa Don ve Volga arasında, dağınık bir biçimde yaşayan Tatarlarla *Bolşevik* yönetimin ilişkisi zorlu bir ideolojik mücadeleye dönüştü. 16. yüzyıldan beri Ruslarla içiçe yaşayan bu Müslüman halk içinde iktisadi egemenlik 18. yüzyıldan sonra toprak sahiplerinden ticaret burjuvazisine geçmiş; 19. yüzyılın sonunda ise İslamiyet'i modernize etmek isteyen "ıslahatçı" bir akımın ortaya çıkmasıyla da entelektüel ve politik hayat canlanmıştı. İmparatorluk devlet aygıtında görev alan, yeni okullarda eğitilmiş entelejansiya öncülüğünü ettiği bu akım, önemli ölçüde anti-emperyalist ögeler de barındırıyordu. Şubat Devrimi patlak verdiğinde, Müslüman Tatarların politik örgütleri başlıca iki büyük cephe etrafında toplanmışlardı. Duma'ya seçilen ve milli burjuvaziyi temsil eden milletvekilleri "Rusya Müslümanları Geçici Merkez Bürosu" adında bir siyasal kuruluş oluşturdular. Teker teker her biri *Kadetler*'in siyasal platformunda seçilmiş oldukları halde, Geçici Merkez Büro çok daha soldaydı. Diğer yandan aydınların daha radikal kanadı ise, Kazan'da Molla-Nur Vahitov ve Sultan Galiyev'in önderliğinde Müslüman Sosyalist Komite adı altında bir örgüt oluşturdular. Komite'nin üyeleri ideolojik bakımdan çok heterojen olmakla birlikte, benimsenen pozisyonlar giderek *Bolşevikler*'inkine yaklaşıyordu. Ekim Devrimi'nden sonra Sultan Galiyev *Bolşevikler*'e katılmakla kalmadı, *Bolşevik* yönetimine karşı başlatılan silahlı milliyetçi ayaklanmanın bastırılmasına önayak oldu ve *Narkomnac*'ın bünyesinde oluşturulmuş İç Rusya İçin Müslüman Merkez Komiserliği'nde de çalışmaya başladı. Ancak Sultan Galiyev'in doğu halkları üzerindeki görüşleri daha bu zamandan *Komintern* ve *Bolşevik* önderliğinkinden önemli ölçüde ayrılıyordu. Sultan Galiyev, Müslüman doğu toplumlarında bir proletaryanın henüz gelişmemiş olduğu gözleminden hareketle, radikal burjuvazinin devrim süreci içinde çok daha ağırlıklı bir rol oynayacağını öngörmekle kalmıyor, "Müslüman toplumun hemen tüm sınıfları bir zamanlar sömürgeciler tarafından fark gözetilmeden ezildiği için, sömürgeleştirilmiş tüm Müslüman halkların proleter olarak anılmaları" gerektiğini öne sürüyordu. Dünya devriminin gerçekleşmesi için Almanya'dan bir devrim bekleyen *Bolşevikler*'i eleştiren Sultan Galiyev Batı'daki devrimin başlangıcının da "kaçınılmaz olan dünya ölçüsündeki sömürgeler devrimi" olacağını iddia ediyordu. "Sömürgeleşmiş ülkelerin bu dev planı gerçekleştirmeye hazır olmaları için, komünist ama *III. Enternasyonal*'den ayrı, hatta öncekiler gibi sanayi toplumlarının temsilcileriyle dolu olan bu örgüte karşı bir 'Sömürgeler Enternasyonali'nde birleşmeleri gereklidir". Sultan Galiyev'le *Bolşevik* önderlik arasındaki enternasyonal devrim perspektifi hakkındaki bu fikir ayrılığı, iç politikaya da yansımakta gecikmedi. Sultan Galiyev, doğu halklarının kendilerinden beklenen devrimci işlevi yerine getirmeleri ve komünizmi dünyaya yayabilmeleri için, dev bir *Turan* içinde örgütlenmeleri gerektiğini düşünüyordu. 23 Mart 1918'de onun istekleri doğrultusunda ve yerel Rus örgütlerin direnişlerine karşın bir Rus Sovyet Sosyalist Federasyonu Tatar-Başkır Cumhuriyeti ilan edildi. Ancak iç savaş dolayısıyla fiiliyat kazanamayan bu devlet topraklarında 23 Mart 1919'da bir Başkır, Sovyet Cumhuriyeti kuruldu. Yine aynı sırada toplanan 8. Parti Kongre'sinde ulusal komünist örgütlerin özerklikleri kaldırıldı. "*Rusya Komünist Partisi (Bolşevik)* 8. Kongresi, merkezileştirilmiş tek bir Merkez Komitesine bağlı, Parti çalışmalarını tüm ülke toprakları üzerinde tek elden yöneten bir Komünist Parti'nin varlığını çok önemli sayar."

Ancak bu kararlar iç savaş koşullarına bağlı geçici bir politika değişikliğinin ürünüydü ve Sultan Galiyev'in Müslüman yörelerdeki komsomolları kendi görüşleri doğrultusunda örgütlemesini engellemedi. Ancak kendisi içten bir komünist olmakla birlikte, örgütledikleri unsurlar arasında koyu milliyetçi ve anti-*Bolşevik* unsurlar da vardı. Örneğin yakın arkadaşı ve kısa bir süre Başkır Cumhuriyeti Devlet Başkanlığı yapmış Validov (daha sonra Zeki Velidi Togan), çok geçmeden Orta Asya'ya geçerek *Basmacı* ayaklanmasına katıldı. Türkistan'la Volga-Don havzası arasında kurulan bu tür bağlantılar, giderek "Sultangaliyevizm" diye anılan görüşlerin gerek partide, gerekse toplum içinde giderek yaygınlaşmasına yolaçıyordu.

Milliyetler sorunu hakkında böylesine farklı görüşlerin bir arada varolabildiği bu çoğulcu yapı bakımından dönüm noktası 1922 yılı oldu. Ağustos ayında Stalin'in taslağını hazırladığı bir karar tasarısına göre, *RSFSC*'nin devlet organları, Ukrayna, Beyaz Rusya, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan hükümetlerinin başlıca işlevlerini devralacaktı. Lenin'in müdahalesine rağmen 12. Parti Kongresi'nde milliyetler sorunu büyük ölçüde Stalin'in istekleri doğrultusunda çözüldü, karara muhalefet eden Gürcü önderler Gürcistan'dan sürüldü. Olay yalnızca Transkafkasya'yı ilgilendiren münferit bir olay değildi. 1923 yılında Sultan Galiyev önce tutuklandı sonra parti'den ihraç edilerek Gürcistan'a sürüldü. Ancak 1924'te yeniden tutuklandı, 8 ay hapis yattı, "devrime yaptığı hizmetlerden ötürü" serbest bırakıldı ve 1929'a kadar Moskova'da yaşadı.

Gürcistan'ın da içinde yer aldığı Transkafkasya bölgesi, milliyetler sorununun en çetrefil ve kanlı biçimde yaşandığı bölge olmuştu. Bölge gerek etnik kompozisyonu gerekse iktisadi yapısı bakımından son derecede karmaşıktı. Bakü'de gelişkin sanayi ve petrol yataklarının cezbettiği son derece kozmopolit ve bilinçli bir proleter nüfusu yaşıyordu. Azerbaycan ve Dağıstan'daki göçebe ve özellikle hayvancı kabileler arasında geleneksel sünni/şii çatışması etkililiğini sürdürüyordu. Burada "Müftü" ünvanını alan Molla Gotsinskiy'nin önderliğinde, daha başından anti-*Bolşevik* olan yegâne büyük hareket 1920'nin sonuna kadar direnebildi. Diğer yandan, Gence, Batum ve Tiflis gibi şehirlerde yaşayan ve kültürel bakımdan İstanbul'un çekim alanında olan Azeristan'ın milli burjuvazisi Ermenistan'ınkiyle rekabet halindeydi. Beklenebileceği gibi, Ekim Devrimi'ni izleyen aylarda *Bolşevik* hakimiyeti yalnızca Bakü'de ve orada da kanlı bir sokak savaşından sonra kurulabildi. Tiflis'te kurulan *Transkafkasya Komiserliği* ise *Menşevik* kontrolündeydi. Sözkonusu komiserlik, Osmanlı işgali tehlikesine karşı ancak bir ay yaşayabilen bağımsız bir Transkafkasya Federasyonu ilan ettiyse de, Federasyon kısa zamanda dağıldı ve Azerbaycan, Ermenistan ve kısmen de Gürcistan Alman ve Osmanlı birlikleri tarafından 1918 yazında işgal edildi. İşgal altında kurulan hükümetler ciddi bir yerel destekten yoksundu ve 1920'de işgalci (bu sefer İngiliz) birliklerin çekilmesinden sonra Bakü'de başlayan bir ayaklanmayla kolayca devrildiler. Bütün bu olaylar sırasında, yerel Marksist sosyal-demokrat partisi en güçlü olan Gürcistan'daki *Menşevik* hükümet 1921'ye kadar ayakta kalabildi. Bu tarihte Gürcü ve Rus *Bolşevikler* birlikte sınırı geçerek burada bir Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurdular. Lenin'in Gürcü sorunuyla ilgilenmesi de bu dönemden başladı. Onun ısrarıyla yalnızca Gürcistan aydınları ve küçük esnafına taviz verilmekle kalınmadı, *Menşevikler* için de genel bir af ilan edildi. Ancak bütün bunlar daha sonra yerel *Bolşeviklerle*, Rus ve Ruslaşmış *Bolşevikler* arasında çıkan çatışmayı önleyemedi. *Gürcistan Komünist Partisi (Bolşevik)* "milliyetçi" diye anılan sapmadan arındırılan ilk yerel parti oldu.

İhracından sonra Sultan Galiyev, Moskova'da Doğu Sosyalist Partisi'nin çekirdeği olarak düşündüğü bir gizli örgüt kurdu. Gerek Tatar gerekse *Türkistan Komünist Partisi* içinde hatırı sayılır bir desteğe sahip olmaya devam ediyordu. 1923-28 arasındaki Rusya'daki parti içi çekişmeler boyunca, diğer Cumhuriyetler'deki parti örgütlerinde, Sultan Galiyev'in faaliyetleri aktif ve pasif destek gördü. Ancak 1929'da Sultan Galiyev tekrar tutuklandı ve 10 yıl bir çalışma kampında çalışmaya mahkum edildi. Bunu bütün yerel parti örgütlerindeki "Sultangaliyevist" eğilimin tasfiyesi ve partinin Ruslaştırılması izledi. Bütün SSCB'deki devlet aygıtı bu şekilde merkeze tâbi kılındıktan sonra, 1936 Anayasası Türkistan'ı yerel etnik ve kültürel özellikleri çok daha gözeten bir biçimde, Özbekistan, Tacikistan, Türkistan ve Kırgızistan olmak üzere dörde böldü.

izlemekteydiler. *Tüm Rusya Sendikalar Birliği*'nin 1919'da yapılan 2. Kongresi'nde sendikaların ekonomik yaşamda aktif rol alarak üretimin denetlenmesinden üretimin örgütlenmesi aşamasına geçtikleri ileri sürülüyor ve Sovyet yönetiminin her alanında doğrudan rol alarak geniş işçi kitlelerinin yalnız üretim değil, devlet yönetiminin her kademesinde görev almalarını sağlama ödevini üstlenmek zorunda oldukları belirtiliyordu. Sendikalar daha sonra 1920'deki 3. Kongre'de de ortaya koyacakları bu görüşlerini 1919'da yapılan 8. Parti Kongresi'nde kabul edilen programa dayandırıyorlardı. Gerçekten de bu kongrede kabul edilen parti programında toplumsallaştırılmış sanayiin örgütlenmesinin ilk planda sendikalara dayandırılması gerektiği belirtilmekteydi.

Lenin'in partiyi ve sendikaları kendi görüşlerine ikna etme çabaları önemli bir muhalefetle karşılandı. Pek çok parti ve sendika toplantısında karşı görüşler ağırlık kazandı. Muhalefetin başını *Merkez Komite* üyesi etkili sendikacı Tomskiy, *Metal İşçileri Sendikası* başkanı Şliyapnikov ve kendilerine *Demokratik Merkeziyetçiler* diyen bir grup aydın çekiyordu.

Özellikle Troçki tarafından ortaya atılan "çalışmanın askerileştirilmesi" görüşüne karşı çıkan *Demokratik Merkeziyetçiler* komünist iktisatçı Ossinskiy çevresinde sundukları *Kolektif Yönetim ve Tek Kişinin Yönetimi Üzerine Tezler*'inde her iki ilkenin de "teknik" olarak birbirlerine üstünlüğünün mutlak anlamda savunulamayacağını, ancak kolektif yönetimin "siyasal ve toplumsal üstünlüğü" nedeniyle bürokratikleşmeye karşı önemli bir araç ve demokratik merkeziyetçiliğin gerekli bir ilkesi olarak korunması gerektiğini ileri sürüyorlardı.

Yine de Lenin Mart 1920'de toplanan 9. Parti Kongresi'nde kesin bir başarı kazandı. Kongre'nin "işçilerin burjuva uzmanlardan en sorumlu mevkilerde yararlanmadan sorunlarını çözemeyeceğini anlamayan demagojik unsurlara karşı" mücadele edilmesi gerektiği yolundaki kararı bunun açık bir belirtisiydi. Böylelikle sanayiin sektörel yönetiminden tek tek fabrikalara kadar yönetimin tek kişinin elinde toplanması gerçekleştirilmiş oluyordu. Az sayıda sendikacı ve *Demokratik Merkeziyetçiler* dışında bu konuda önemli bir muhalefet görülmedi. Bunun en önemli nedeni Lenin'in büyük prestijinin yanısıra, kabul edilen kararın sendikalara yöneticilerin seçiminde ve işletmenin yönetim ve denetiminde söz hakkı tanıyan belli bir uzlaşmayı da içermesiydi. Lenin'in *Sovyet İktidarının Acil Görevleri* adlı yazısında savunduğu "bugün çalışma süreci içinde yürütme işlevleri açısından kişilerin diktatörlüğünü ne kadar kararlılıkla savunma durumundaysak, aşağıdan yukarıya denetim biçimleri ve araçları da o ölçüde çeşitli olmalıdır" görüşü çerçevesinde yetki ve sorumlulukları arttırılan yöneticilerin fabrika komiteleri ve sendikalar aracılığıyla dengelenmesi amaçlanmaktaydı.

Troçki ve Sendikalar

Ancak 9. Kongre kararları sorunların ve tartışmaların sona ermesi anlamına gelmedi. Kongrede sağlanan hassas denge, İç Savaş'ın sona ermesi ile birlikte siyasal enerjisini iç siyaset sorunlarına veren Troçki'nin girişimleri ile bozuldu. Şubat 1920'de Savaş Komünizmi'nden vazgeçilmesi yolundaki önerisi reddedilen Troçki, ordudan edindiği deneyimleri ile ekonominin merkezi denetimini geliştirmek, sanayiin verimlilik sorunlarını çözmek ve köylülük üzerinde işçi sınıfının denetimini sağlamlaştırmak amacıyla "emeğin militarizasyonu" tezini ön plana çıkardı. Troçki bu amaçla boşta kalan bazı askerî birliklerin "emek orduları"na dönüştürülmesini sağladı. Bu yalnızca sınırlı bazı kamu görevlerinin ordu tarafından yerine getirilmesi anlamına gelmemekte, ayrıca bazı bölgelerin tüm ekonomik ve yönetimsel yetkilerinin orduya devredilmesi biçiminde ortaya çıkmaktaydı. Troçki "her işçinin kendisini verilen emirleri uygulayan ve aksi takdirde cezalandırılması gereken bir kaçak olarak kabul edilecek bir emek askeri" gibi değerlendirilmesini sağlayacak bir sistemin kurulmasını savunuyordu. Bu yolla Sovyet halkının İç Savaş döneminde gösterdiği coşkuyu sivil amaçlar için harekete geçirmeyi amaçlayan Troçki, "emeğin militarizasyonunun, sendikaların militarizasyonu olmaksızın düşünülemeyeceğini" de ileri sürerek sendikaların tepkisini üzerine çekiyordu.

1920'de Ulaştırma Komiserliği görevini üstlenen Troçki bu fikirlerini kendi alanında uygulamaya koyuyor ve sendikaların da katılacağı merkezî bir *Ulaştırma Komitesi* kurulmasını sağlıyordu. Başına Troçki'nin getirildiği bu komite sendikalar üzerinde merkezi yönetimin etkisinin arttırılması anlamına geliyordu. Troçki'nin sendikaların gücünü kırma ve ulaştırmayı tek elden yönetme çabası, sendika liderleri dışında önemli parti yöneticileri tarafından da eleştiri konusu edilmekteydi. Başta Zinovyev olmak üzere bir grup *Merkez Komitesi* üyesi, *İşçi Muhalefeti* denen sendikacılar ve *Demokratik Merkeziyetçiler* parti yönetimince de desteklenen bu politikaya karşı sert bir muhalefet yürütmekteydiler.

Kasım 1920'de yapılan Tüm Rusya Sendikaları Konferansı'nda Troçki'nin sendikaların yeniden örgütlenmesi ve yeni yöneticilerin seçimle değil, fakat parti tarafından seçilerek tayinle gelmesi gerektiği yolunda yaptığı konuşma, *Merkez Komitesi*'nde açık ve kesin bir bölünmenin habercisi oldu. Lenin de bu kez Troçki'ye karşı tavır aldı. Parti yönetiminde sendikaların rolü ve işlevlerine ilişkin olarak ortaya çıkan bu görüş ayrılığı, sorunun parti içinde tartışmaya açılmasını zorunlu kıldı. Moskova'da başlatılan tartışma süreci, tüm ülke çapında yaygınlaştırıldı. Aralık 1920'de X. Parti Kongresi'nin toplandığı Mart 1921'e kadar geçen dönem sendikalar sorununun yanısıra, parti içi demokrasi sorunu ve İç Savaş sonrası hangi

İç Savaş yılları eski Rus İmparatorluğu'ndaki bütün ezilen kesimlerin geniş bir ittifak içersinde birleşebildikleri yıllar olmuştu. Kuşkusuz savaş koşullarının bunda önemli bir payı vardı. Lebedev'in 1921 yılına ait yandaki afişi, üretim gerekleri ile askerî gerekleri birbirine bağlayan savaş komünizmi yılları ruh halinin çarpıcı bir örneği. Yalnızca yukarıdaki Bolşevik afişin temsil ettiği işçi-köylü ittifakı kurulmakla kalmamış, İmparatorluğu oluşturan değişik etnik gruplar da, karşı-devrim tehlikesi karşısında ortak bir devrimci cephe içinde birbirlerine kenetlenmişlerdi. En sağdaki resim, sosyalist simgeleri taşıyan çeşitli milletleri temsil ediyor. Ancak daha resmin yapıldığı 1924 yılında bu geniş cephe içinde çatlaklar belirmeye başlamıştı. Gerçi daha 1921 yılında, kırdaki huzursuzluklar artmaya başlar başlamaz NEP'in ilan edilmesi, işçi-köylü ittifakının bozulmasını önlemişti ama milliyetler sorunu giderek daha sert bir çatışmaya doğru evriliyordu. 1923 yılında Gürcü milliyetçiliği sorunu, Lenin'le Stalin'in ilişkilerinin kopması sonucunu doğurmuştu. Yine Haziran 1923'te toplanan Parti Merkez Komitesi 4. Konferansı'nda, daha önce tutuklanmış olan ve tutuklama kararının sorumlularından Kamenev'in deyişiyle "partinin saygıdeğer bir üyesi" olan Kazan Tatarlarının komünist önderi Sultan Galiyev Parti'den ihraç edilmişti. Aynı Konferans'ta Türkistan'lı delegeler de "Sovyet Türkistanı ile Çarlık Türkistanı arasında, eğitim dışında hiçbir fark" olmadığından yakınmışlardı.

22 Tek Ülkede Sosyalizm

siyasetin uygulanması gerektiği konusundaki canlı tartışmalarla doludur. Tartışmalar sırasında ortaya konan tüm tez ve platformlar parti organlarında yayınlanmaktaydı.

Ocak 1921'de *Merkez Komitesi*, X. Kongre delegelerinin platformlara göre seçilmesini kararlaştırdı. Ekim Devrimi'nden sonra ilk kez parti içinde kendi siyasal platformları ile siyasal fraksiyonlar belirgin bir biçimde ortaya çıkıyordu.

X. Parti Kongresi

Parti içi tartışmalarda en az sekiz ayrı platformun ortaya çıktığından söz edilebilirse de, Kongre'de başlıca dört ayrı görüş temsil edilmekteydi. Bunlardan biri eski *Merkez Komitesi* üyesi Kollontay'ın ve eski Çalışma Komiseri ve *Metal İşçileri Sendikası* Başkanı Şliyapnikov'un başını çektiği *İşçi Muhalefeti* idi. Sanayi alanındaki tüm yönetimsel görevlerin sendikalara devrini savunan bu grup "tüm ulusal ekonominin yönetiminin sendikaların elinde toplanması"nı öngören parti programına dayanıyor, sektörlere göre örgütlenecek ve sendikalar tarafından seçilecek yeni bir merkezi organın kurulmasını öneriyordu. Tek tek işletmeler ise yine bir üst sendika örgütüne bağlı olarak seçimle oluşan işçi komitelerinin yönetimine verilecekti. Sendikalar içinde tüm yöneticilerin seçimle gelmesi ilkesinin titizlikle uygulanmasını isteyen *İşçi Muhalefeti*'nin bu önerileri *Merkez Komitesi* ve yerel parti örgütlerinin sendikalar üzerindeki etkisini kırmayı amaçlıyordu.

Bir diğer görüşü temsil eden Troçki'ye göre ise sendikalar sorunu iki yöntemin birlikte uygulanması ile çözüme kavuşturulabilirdi. Sendikalar bir yandan olabildiği kadar süratle devlet aygıtı içinde eritilmeli, öte yandan en yetenekli ve bilinçli işçiler parti ve devletin yönetim kademelerine getirilerek "üretim demokrasisi" gerçekleştirilmeliydi. Böylece Troçki İç Savaş döneminde orduda yaptığını sendikalar konusunda da uygulamak istiyor ve bu uygulamanın hem partinin merkezî denetiminin arttırılmasına, hem de çalışma disiplininin güçlendirilmesine imkan vereceğini, bu arada en yetkin işçilerin de yönetim işlerinde yükselmelerine yol açacağını savunuyordu.

Başlangıçta ayrı bir tampon grup oluşturmaya çalışan ve partinin sendikalar üzerindeki etkisini

sınırlamak isteyen Buharin, kısa bir süre sonra Troçki'nin görüşlerine yakınlaştı ve bu grupla birlikte hareket etmeye başladı.

Üçüncü küçük bir grup ise 9. Parti Kongresi'nde de muhalefet olan *Demokratik Merkeziyetçiler* idi. Bunlar sendikalar sorununu partinin aşırı merkezileşmesi ve bürokratikleşmesi sonucu ortaya çıkan genel bir bunalımın parçası olarak değerlendiriyorlardı. Bunlara göre Troçki ve Lenin'in görüşleri temelde aynıydı ve asıl sorun parti içi demokrasinin geliştirilmesi ve katılımın sağlanmasıydı. Bu grup esas olarak partili aydınlardan oluşuyor ve aşırı merkezileşme konusundaki eleştirileri ile görüşlerine yakın olmakla beraber başını profesyonel sendikacıların çektiği *İşçi Muhalefeti*'ne kuşkuyla yaklaşıyorlardı.

Lenin ve Zinovyev tarafından hazırlanan Stalin, Tomskiy ve Kamenev'in de içinde bulunduğu 8 önde gelen *Bolşevik* tarafından imzalandığı için *10'lar Platformu* olarak anılan görüşler Parti Kongresi'nde önemli bir çoğunluk sağladı. Bu platform bir yandan Troçki'nin "emeğin militarizasyonu" ve "sendikaların devlet içinde eritilmesi" yolundaki görüşlerini reddediyor, sendikaların "ülke ve ekonominin yönetimiyle komünizmin bir okulu" olarak bağımsız ve devlet aygıtı dışında kalması gerektiğini savunuyor, öte yandan partinin üretim ve sendikalar üzerindeki etkisini kaldırmaya yönelik önerilere karşı çıkıyordu.

Böylece Lenin ve *10'lar Platformu* sendikalara ikili bir görev yüklemiş olmaktaydılar. Sendikalar bir yandan işçilerin iktisadi mücadelelerinin bir aracı olarak bağımsızlıklarını koruyacaklar, öte yandan üretimin arttırılması ve sosyalist düzenin sağlamlaştırılmasında parti ve devlete yardımcı olacaklardı. Kongre'de alınan kararla Troçki'nin talep ettiği "sendikaların yukardan aşağıya doğru yeniden yapılanması gerektiği" görüşü reddediliyor ve sendika yöneticilerinin atanması yönteminin terkedilerek, tüm sendikal organların oluşumunda seçim yönteminin en geniş şekilde uygulanacağı belirtiliyordu. Bu nedenle *10'lar Platformu*'nun karar tasarısı önemli bazı sendika yöneticilerinin de desteğini sağlayabiliyordu.

X. Parti Kongresi Buharin tarafından önerilen *İşçi Demokrasisi* üzerine bir karar tasarısını da kabul etti. Bu kararda parti içi işçi demokrasisinin "tüm üyelerin parti yaşamına, tartışmalara ve ortaya çıkan tüm sorunların çözümüne aktif katılımı anlamına geldiği" vurgulanıyor ve işçi demokrasisinin her örgüt düzeyinde seçime dayalı bir sistemi gerektirdiği belirtiliyordu. Bu karara göre parti çalışmasının en önemli yönlerinden biri "tüm önemli sorunların geniş bir biçimde tartışılması ve bağlayıcı bir karar alınana dek parti içi eleştirinin tam bir özgürlük içinde" yürütülmesiydi.

Ancak X. Parti Kongresi'nin en önemli yanını Kongre'nin son günü onaylanan ve *SBKP* içindeki farklı platformlara sahip grupların derhal dağıtılmasını öngören karar tasarısı oluşturuyordu. Karar parti içinde bağımsızlaşan ve kendi iç disiplinine sahip muhalefet gruplarının varlığına işaret ederek, bunların tıpkı Kronstadt ayaklanmasında olduğu gibi, devrim düşmanlarına cesaret verdiğini ileri sürüyor ve bu tutumlarında ısrar edecek olan parti üyelerinin *Merkez Komite* üyesi olsa bile partiden atılacağını belirtiyordu. Yine aynı gün kabul edilen bir başka karar tasarısıyla da Kongre *İşçi Muhalefeti*'ni "anarko-sendikalist" eğilimleri temsil etmekle suçluyor ve bu "sapma"yla mücadele edilmesi gerektiğini vurguluyordu.

Parti yönetimi için yapılan seçimler sonucu Troçki ve bazı yandaşlarının yanısıra, Şliyapnikov da dahil olmak üzere çeşitli platformlardan *Bolşevikler*'i dışlamayan bir *Merkez Komitesi*'nin seçilebilmesi, Lenin'in sahip olduğu büyük saygınlığın ve uzlaşmayı amaçlamasının bir sonucuydu. Ancak bir kısım eski *Bolşevik* liderlerin yerine Stalin'in yakınlarından sayılabilecek bir grup *Merkez Komitesi*'ne girmiş, *Organizasyon Bürosu* bu yeni üyelerden oluşturulmuş, Troçki'ye yakın görüşleri bilinen ve *Merkez Komitesi*'nin dışında kalan üç eski sekreterin yerine de bu gruptan üyeler seçilmişti. *Politbüro* da ise Buharin'in yerini Zinovyev almış, Lenin, Stalin ve Kamenev'in yanı sıra Troçki'de yerini korumuştu.

X. Parti Kongresi Sovyetler Birliği ve *SBKP* tarihi açısından önemli bir dönemeci simgeler. *Yeni Ekonomi Politikası*'na geçişin ilk sinyallerini de veren Kongre geniş bir parti içi demokrasi ve özgür eleştiriyi parti yaşamı içinde zorunlu gördüğünü açıklamakla birlikte, muhalefet gruplaşmalarının hemen dağıtılması yolunda alınan karar ve *İşçi Muhalefeti*'nin bir sapma olarak mahkûm edilmesi parti içi demokrasi ve eleştiri konusunda sorunları da beraberinde getiriyordu. Başka bir deyişle, parti kararları bu açıdan birbiriyle çelişen iki ayrı yönü işaret ediyor gibiydi.

Yeni Ekonomik Politika *(NEP)*

NEP'in birinci amacı, her şeyden evvel işgücünün korunmasına ve yeniden üretimine yönelikti. Bunun için de tarım alanındaki üretici güçlerin geliştirilmesi gerekiyordu. *NEP* Politikası bunun ötesinde, kapitalist ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine erişme amacının da bir ifadesiydi. Başka bir deyişle, hem çökmüş bulunan eski ekonominin diriltilmesi hem de yeniden yapılanma amaçlanmaktaydı. *NEP* devlet eliyle bir sanayileşme ve köylülüğün kooperatifler içinde toplanmasına yönelik bir programdı. Siyasal hedef ise, köylülüğün taleplerini karşılayarak rejimin istikrara kavuşturulması olarak kendini gösteriyordu

RADEK, KARL (1885-1939 ?)

Ekim Devrimi'nden sonra siyasal etkinliğini devrimin başka ülkelerde de gerçekleşmesi için sürdüren Avusturya asıllı Rus devrimcisi Karl Bergardoviç Radek, Doğu Galiçya'da Lvov'da doğdu. Yahudi bir ailenin çocuğuydu. Krakov ve Bern Üniversitelerinde öğrenim gördükten sonra *Polonya ve Litvanya Krallığı Sosyal Demokrat Partisi*'ne üye oldu (1902). Kısa bir süre içinde Polonya'daki sosyalist hareketin önde gelen isimlerinden biri olarak öne çıktı. Sendikalardaki çalışmaları ve siyasal yazılarıyla tanındı. Ardından Rusya'ya giderek 1905 Devrimi'ne aktif olarak katıldı. Burada bir süre tutuklu kalan Radek, daha sonra Polonya'ya dönerek *Czerwony Sztandar* (Kızıl Bayrak) gazetesinin yayın yönetmenliğini yaptı. Bundan sonra Almanya'ya geçerek 1908'den 1913'e kadar burada yaşadı. Almanya'da devrimci hareket içinde hem örgütçü hem de stratejist olarak öne çıkan Radek, 1907'de *Alman Sosyal Demokrat Partisi*'ne üye oldu. Aynı yıllarda partinin sol kanadının yayın organlarında yazılar yazdı. Özellikle savaşa karşı tutumuyla dikkati çeken Radek, I. Dünya Savaşı sırasında Bern'de çıkan bir gazetede sürekli yazdı, anti-militarist bir politika izledi.

Eylül 1915'de Zimmerwald'da yapılan kongreye katılarak savaş aleyhtarı tutumunu sürdüren Radek, konferanstan sonra Lenin ve Zinovyev ile birlikte *Vorbote* (Haber) adlı gazeteyi çıkardı, Nisan 1916'da da savaşa karşı toplanan Kienthal Konferansı'nın hazırlanmasına katkıda bulundu.

Nisan 1917'de Lenin'le birlikte ünlü "mühürlü tren"e binen Radek'in Rusya'ya girmesi Geçici Hükümet tarafından engellendiği için Stockholm'da kaldı. Bu arada *Bolşevik* partisinin yurtdışı örgütlenmesini yürüttü. Ekim Devrimi'nin gerçekleşmesi üzerine Rusya'ya dönen Radek, Brest-Litovsk Anlaşması'nı imzalayan Sovyet delegasyonu arasında yeraldı. Aralık 1918'de Almanya'da başlayan ayaklanmaya katılmak üzere Berlin'e gönderilen Radek, burada Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht ile birlikte çalıştı. *Alman Komünist Partisi*'nin kuruluşunda bulunarak, partinin merkez komitesine girdi. An-

22 Tek Ülkede Sosyalizm

Lenin sonrası dönemde Bolşevik Parti *içinde başlayan mücadeleler, dogmatizmin şekillenmesinin ve giderek partiye egemen olmasının ortamını hazırladı. Stalin, Zinovyev ve Kamenev'den oluşan üçlü,* Leninizmi Savunalım *adı altında Troçki'ye karşı kampanya başlattılar. Bu kampanya ile Leninizm bir dogma haline getiriliyor ve Lenin'in görüşleriyle çelişen her kişi anti-Leninist olarak değerlendiriliyordu. Bu üçlünün* Leninizmi Savunalım *kampanyası Sovyet Rusya dışında da geliştirildi ve* Komintern'*in seksiyonları* Bolşevikleştirilme *adı altında yeniden örgütlenmeye çalışıldı.* Bolşevikleştirme'*nin özü aslında Troçki ve Luxemburg'un görüşlerinin* Komintern'*den silinip atılması amacını taşıyordu. Böylece Troçkizm ve Luxemburgizm diye iki akım üretilmiş ve bu akımların anti-Leninist olduğunun propagandası yapılmıştı. Stalin, Zinovyev ve Kamenev üçlüsünün,* Bolşevik Partisi *ve* Komintern'*de yürütülen bu kampanyalar, bir ölçüde tek sesli bir parti örgütlenmesinin zemini için gerekli koşulları ortaya çıkardı.*

NEP'in Sovyetler Birliği dışı gelişmelere bağlanan bir boyutu da vardı. Bütün beklentilere karşın sanayi ülkelerinde umulan proletarya devrimi gerçekleşmemiş ve ülke kapitalist bir kuşatma ile karşı karşıya kalmıştı. İç Savaş'ın bitişinden sonra askerî sorun arka plana düşmekle birlikte, ekonomik bakımdan ayakta kalabilme sorunu ön plana çıkmıştı. Lenin daha 1921'de mücadelenin ekonomik platforma kaydığını ve bu mücadelenin kazanılması gerektiğini söylemişti.

15 Mart 1921'de, Kronstadt ayaklanması henüz sürerken *Rusya Komünist Partisi*'nin X. Kongresi köylülerin ürün teslim mükellefiyetini kaldırmıştı. Bu andan itibaren çiftçiler -çok daha düşük oranlı- bir aynî vergiye tabi tutulacaklar ve ürün fazlasını serbestçe pazarlayabileceklerdi. Lenin, bu kararı işçi sınıfı ve köylüler arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi için atılmış bir adım olarak kabul ediyordu. Parti kararında bu politikanın temel amacının, kapitalizmden sosyalizme geçiş sürecinde işçi ve köylüler arasında istikrarlı bir ekonomik ittifakın, tarım ve sanayi arasında düzenli bir mal veya ürün değişimi sistemi sağlanmadan gerçekleştirilemeyeceği belirtiliyor ve bu sistemin tarım alanlarının genişletilmesi ve tarımın güçlendirilmesi için kaçınılmaz olduğu vurgulanıyordu.

Aslında Sovyet yönetimi değişim sürecini yerel düzeyde ve daha çok takas biçiminde gerçekleştirmeyi amaçlamaktaydı. Ancak ekonominin kuralları serbest pazar işleyişinin de kısa bir süre sonra yasallaştırılması sonucunu verdi. Lenin Ekim 1921'de serbest pazarın ağır bastığını ve mal takasının yerini alım-satım mekanizmasının aldığını belirterek, mal takasına dayandırılmak istenen sistemin başarısız olduğunu kabul ediyordu. Bu nedenle aynî vergi usulünden de vazgeçilerek, nakdi vergi sistemine geçildi. Özel girişim yalnız tarımda değil, küçük ticaret ve atölye üretiminde de gelişme imkânı buldu. Böylece Rus ekonomisinde kapitalist ilişkiler yeniden yaygınlık kazanmaya başladılar. Yine de tüm büyük sanayi, ulaşım, banka ve kredi sistemi ile dış ticaret ve büyük ölçekli ticareti tekelinde tutan devlet, ekonominin belirleyici faktörü idi. Bu konumu ile devlet özel sektörü kontrol altında tutma ve bu yolla sanayii geliştirme olanağını elinde bulunduruyordu. Ayrıca, artık devlet kuruluşları da verimlilik ilkesini gözönünde tutarak çalışıyor ve serbest piyasaya girebiliyorlardı.

1921 sonunda çalışma mükellefiyeti de kaldırıldı ve emek orduları lağvedildi. Ücretlerde yeniden nakdi ödeme esasına dönüldü ve ücretlerin saptanmasında iş verimi ön plana çıkarıldı. Tüketim malları ve hizmetler yeniden ücretli hale getirildi, kentlerde ve köylerde doğrudan ve dolaylı vergiler konuldu. Bunların gerektirdiği para reformu ise 1924'de yapılarak, Ruble'nin değeri altına bağlandı. Böylelikle de mal-para ilişkilerinin gelişebilmesi için gerekli koşullar tamamlanmış oluyordu. Devletin işlevi ise plan hedeflerini piyasa ile uyum içinde saptamak ve piyasayı giderek denetimi altına almak olarak kendini gösteriyordu.

1921, 30 yıldır görülmeyen bir kuraklık nedeniyle tarım açısından çok kötü bir yıl oldu. Ancak 1922'den itibaren tarım sektörü kendini toplamaya başladı. Ekim alanı, ürün miktarı ve hayvan stoku 1926'da savaş öncesi miktarlar düzeyine ulaştı. Sanayi alanında da, savaş komünizmi döneminin aksine, yeniden inşa programı piyasaya yönelik bir anlayışla yürütüldü. Yeniden özelleştirilen küçük sanayiin yanı sıra, tüketim malları üreten devlet sektörü de hızlı

cak Şubat 1919'da tutuklanan Radek, aynı yılın Aralık'ında serbest bırakıldıktan sonra tekrar Sovyetler Birliği'ne döndü. Bu arada *Bolşevik* partisi merkez komitesi üyeliğine seçildi ve aynı zamanda *Komintern* yürütme kuruluna girdi.

***Bolşevik* partisinin merkez komitesinde olmasına rağmen esas etkinlik alanı *Komintern*'de yürütmüş olduğu çalışmalardı. Hareketin uluslararası stratejisi konusunda ise doğrudan Lenin'le bağlantılı bir biçimde davrandı. Bu konumu ise radikal kimliğini belirleyecek ve ilerdeki gözden düşmesine kaynaklık edecekti. I. Dünya Savaşı sırasında Troçki'nin sürekli devrim tezini benimseyen Radek, parti içinde Sol Komünistler'in önderiydi. Onların ekonomik görüşleriyle devrimi ihraç etme politikalarından yanaydı. Bu nedenle de Brest-Litovsk görüşmelerinde Lenin'in konumuna karşı tavır aldı.**

1925'te Moskova'da kurulan Sun Yat Sen Üniversitesi'nin başına getirilen Radek, 1927'de Troçki ile birlikte Stalin'e karşı oluşan muhalefetin içinde olduğu için partiden uzaklaştırıldı. Bir süre Urallar'da sürgünde kaldı. İki yıl sonra ise özeleştirisini yaparak, eski görüşlerinin yanlış olduğunu açıkladı. 1930'da tekrar partiye alınarak *İzvestia*'nın yazı kuruluna alındı. Bu arada hareketli bir Stalin yanlısı olmuştu. Bir kaç yıl sonra yeni Sovyet Anayasası'nın hazırlanması için görevli olan komisyonda çalıştı. Ancak bütün bunlar da fayda vermedi ve 1937'de yine "Troçkist etkinliklere gizli olarak katıldığı" gerekçesiyle tutuklanarak, yargılandı. Duruşmada suçlu olduğunu itiraf ettiği için on yıl hapse mahkûm edildi. Tutuklu olduğu sırada öldürüldüğü sanılmaktadır.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra yurtdışına kaçan İttihat ve Terakki'nin önde gelen kişileri olan Enver, Talat ve Cemal Paşalarla Bakü ve Ermeni sorunu konusunda Sovyetler adına görüşmeler yapan Radek'in *Proletarian Dictatorship and Terrorism* (Proletarya Diktatörlüğü ve Terörizm) ve *Portraits and Pamphlets* (Portreler ve Broşürler) gibi eserleri vardır.

22 Tek Ülkede Sosyalizm

1928'den 1941'deki Nazi istilasına kadar geçen süre içinde Sovyetler Birliği gözalıcı bir dönüşüm geçirdi. Birinci, İkinci ve Üçüncü Beş Yıllık Plan dönemlerinde erişilen sanayileşme düzeyi gerçek bir devrim anlamına geliyordu. Ancak bu gelişme bütün plan dönemleri boyunca eşitsiz bir gelişme gösterdi. Çok sayıda inşa projesinin başlatıldığı Birinci Beş Yıllık Plan dönemi hedeflerine bitim tarihinden dokuz ay önce ulaşıldığının ilan edilmesine karşın bunların çoğu 1930'da tamamlanabildi. Gene de dönem içinde ortalama yıllık büyüme hızı yüzde 10 gibi inanılması güç bir rakama ulaştı. Bu başarıya ulaşılmasında birinci etken çok yüksek yatırım hadleriydi. 1928-41'de toplam yatırım, gayri safi milli hasılanın yüzde 25'ine yaklaşırken Birinci Beş Yıllık Plan döneminde yüzde 30 olmuştu. Bunun insani karşılığı halkın yaşam standartlarında büyük bir düşüş ve çoğunluğun açlık sınırında yaşaması oldu. İkinci etken emeğin dolaşımının kitlesel ölçeklerde çoğaltılmasıydı. On yıldan kısa bir zaman içinde kentli nüfus 30 milyonluk bir artış gösterdi. Sanayide çalışanlar, nüfusun sekizde birinden üçte birine yükseldi. Bu kitlenin büyük bölümü köylerden çekildi. Kırdaki nüfus fazlasının, nüfusun büyük bölümünün işsizliğine yol açmış olmasına karşın, kente nüfus aktarım hızı da özellikle 1930-31'de işçi sınıflarının yaşam standartlarını büyük baskı altına soktu. Milyonlarca köylü, kentlerde yarattıkları kaosa, yaşam standartlarının asgarinin altına inmesine ve temel ihtiyaçların karşılanamamasına karşın sanayiye aktarılmış oldu. Üçüncü etken ise, devlet iktidarının muazzam ölçüde genişlemiş olmasıydı. 1928 öncesinde hayli daraltılmış olan özel teşebbüs artık bütünüyle ortadan kaldırılmıştı. Bağımsız imalat ve ticaret tümüyle kamunun denetimine girmiş ve kolektifleştirmeyle birlikte tarımda üretim araçları hemen hemen bütünüyle devlet eline geçmişti. Bu sayede birinci öncelikli alanlar üzerinde yoğunlaşmak ve merkezî plan şubelerinin ekonominin değişik sektörlerini plan uyarınca yönetmeleri mümkün hale gelmişti. Bütün bu güçlerin harekete geçirilmesi ve tüm ekonominin devlet denetimi altına alınması çok büyük ölçekli bir zor kullanımına da yol açtı. Devletin baskı aygıtlarının rolü, emek disiplininden, sanayi idaresinin denetimine eğitim ve kültür alanlarının gözetimine kadar uzandı. Parti hayatı da bu denetimin dışında kalmadı, üyelerin sadakatleri güvenlik örgütlerinin gözetimi altına girdi. Karar alma süreçleri bütünüyle önderliğe ve genel sekretere geçti. Dönem sonuna gelinirken Stalin'in kişisel iktidarı da doruğuna çıktı, Stalin'in çevresindeki kişilik kültü onu tanrı mertebesine çıkardı. Kendisine halkın 'baba'sı gözüyle bakılmaya başlandı. Bununla birlikte, sanayileşmenin yalnızca zora dayandığı iddiaları bütünüyle yanıltıcıdır. Toplumun sosyalizme doğru gelişmesinin bütün bu fedakarlıkları gerektirdiğine inanmış bir öncü azınlığın yanısıra ülkenin Batıdan gelecek istila tehlikesi altında en büyük hızla gelişmeye mecbur olduğu inancı büyük kitleler tarafından rejime içten bir onay verilmesini de sağladı. Aleksandr Deyneka'nın Yeni Fabrikaların İnşası *adlı tablosu (solda) bu hızlı sanayileşme yıllarının tüketim malları karşısında üretim araçları üretimine öncelik verilmesini çıplak ayaklı kadın işçilerin coşkulu çalışmasıyla simgelerken, bu onayı da dile getiriyor. Toplumun 'baba'sı Stalin ise anonim bir sosyalist gerçekçi tabloda Teknoloji Enstitüsü öğrencilerinin coşkulu tebriklerini kabul ederken görülüyor*

bir gelişme gösterdi. 1922 sonlarına doğru ilk defa defa sanayi işçisi sayısında bir artış gözlenmeye başlandı. Ancak bu sektör 1923 sonlarında sanayi ve tarım ürünleri arasındaki fiyat makasının fazlaca açılması nedeniyle bir bunalıma girdiyse de, bu durum 1924'ün başında fiyatların yönetim tarafından tarım lehine düzeltilmesi ile atlatılabildi.

Tarımdaki gelişme bir bütün olarak köylülerin refahının artmasının yanı sıra, kırsal alanda toplumsal farklılaşmanın da artmasına neden oldu. Bir yandan tarım proletaryası, öbür yandan büyük çiftçi işletmeleri sayıca artış gösterdi. Kırsal alanda geniş bir kitle yeterli çalışma ve beslenme olanaklarına dahi sahip değilken, küçük bir çiftçi grubunun elinde giderek daha fazla kaynak toplanıyordu. Bunlar 1925'de toprak kiralamanın serbest bırakılması sayesinde çiftliklerini genişletme olanağına kavuşmuşlardı. Gerçi toprak kiralayanların büyük çoğunluğu orta çiftçilerdi ama, kiralanan alanların yaklaşık üçte biri bu grubun elinde toplanmıştı. Yine 1925'de ücretli işçi çalıştırma imkânının tanınması, bu gelişmeyi hızlandıran bir faktör oldu. Bu grubun yüksek verimlilikle çalışması tarım piyasasında etkin bir rol oynamaları sonucunu veriyordu. 1926-27'de piyasaya sürülen tahılın yüzde 20'si bu çiftliklerde üretiliyordu. Yine 1926-27 rakamlarına göre (aile nüfusu dahil olmak üzere) köylülerin 5.8 milyonu köy proletaryası, 22.4 milyonu yoksul köylü, 76.7 milyonu orta köylüler grubuna giriyor; büyük çiftçilerin ve ailelerinin sayısı ise 4.9 milyonu buluyordu.

Kulak denilen bu kişiler 1920'li yıllarda köyün toplumsal siyasal yaşamında da giderek önem kazandılar. Köy Sovyetleri ve köylerde az sayıda bulunan parti örgütlerinde kulakların aktif olduğu görülüyordu. Bunlar özellikle 1925-26 seçimlerinde önemli siyasal etkinlik gösterdiler. 1920'lerin ortasından itibaren kulak tehlikesi, parti içindeki kamplaşmanın temelini oluşturdu. Sol muhalefet bu gelişmelerin en azından potansiyel siyasal tehlikeleri üzerinde dururken, parti yönetimi kırsal alandaki değişikliklerin ekonomik yararlarını ön plana çıkarıyordu. Yönetim, tarımdaki kapitalist birikimi ekonomik gelişmeyi hızlandırabilmek için gerekli bir önkoşul olarak savunuyordu. Buharin 1925'de köylülere zenginleşmelerini önerirken bu hususu

ön planda tutmaktaydı. Bu görüş *Komünist Parti* içinde tepkiyle karşılansa bile, Sovyet iktidarının politikasının bir bakıma açık bir ifadesiydi de. Bu türden bir yaklaşımın zorunluluğu bir bakıma muhalefet tarafından da paylaşılıyordu. Troçki 1926'da tarımsal üretime yeni teknoloji sokulmadıkça, iki yolun mevcut olduğunu söylüyordu. Ona göre ya Savaş Komünizmi yöntemlerine başvurulacak, bu da tarımda üretim güçlerinin gelişmesini engelleyecek, dolayısıyla sanayiin duraklaması sonucunu verecek, ya da tarımın kolektivizasyonu başarılana kadar, bu alanda üretim güçlerinin gelişmesine kapitalist yöntemlerle de olsa, imkân sağlanacaktı. Muhalefet, devletin büyük çiftçilerin elinde biriken kaynakları kooperatifler aracılığıyla ya da vergileme yoluyla olabildiğince sanayie aktarılmasını sağlaması gerektiğini ısrarla savunmaktaydı.

Kulakların ekonomik ve siyasal güçlerinin artışı, *Komünist Partisi*'ni bu konuda tedbirler almaya yöneltti. Tarım alanında kapitalizmin gelişmesini engellemek için kulakların köy sovyetleri seçimlerinde oy kullanmasını engelleyen, işçi kiralamalarını güçleştiren, kredilerini ve devlet desteğini sınırlayan, vergi yüklerini arttıran düzenlemeler yapıldı. Bunun ötesinde kırsal örgütler ve kooperatiflerde oy hakları kaldırıldı. Ancak *Parti Merkez Komitesi* sol muhalefetin, kulakların stoklarına el koyma önerisine, orta köylülere de zarar vereceği ve işçi-köylü ittifakını zedeleyeceği gerekçesiyle karşı çıktı. Aralık 1927'de yapılan XV. Parti Kongresi'nde *Merkez Komitesi*'nin bu görüşünü Stalin, kulaklara karşı polisiye tedbirler alınmayacağını ve ekonomik düzenlemelerle yetinileceğini belirterek ortaya koydu.

Tarım Sorunu ve *Rusya Komünist Partisi*'ndeki Görüş Ayrılıkları

1920'lerde Sovyet tarımının sorunları konusunda parti içinde görüş birliği vardı. Herkes, tarımın teknolojik geriliğinin modernleşmenin gerekliliğinin köylüler arasında ekonomik farklılaşmanın büyüdüğünün, sanayi ile ticaret arasındaki piyasa dengesinin önemli ve bunalımlara gebe bir alan oluşturduğunun bilincindeydi. Ancak, sorunların niteliği konusunda aşağı yukarı bir görüş birliği sağlanmış olsa bile, bunların çözümü konusunda *Bolşevik* yöneticiler ve iktisatçılar arasında önemli farklılıklar söz konusuydu.

1920'lerin ikinci yarısında Stalin ve Buharin'in etkili olduğu *Politbüro* çoğunluğunun eğilimi, *NEP*'e güvenme biçimindeydi. Onlara göre sanayileşme, iç pazarın geliştirilmesi, işçi ve köylülerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve sınıfsal çıkarlar arasındaki çelişkilerin yumuşatılarak, birbiriyle uyumlu hale getirilmesi yoluyla gerçekleştirilebilirdi. Sanayileşme için tarımsal üretim düzeyinin arttırılması ve tarımın geliştirilmesi ön planda tutulmalıydı. Ancak *Politbüro* çoğunluğu içinde bile bu konuda farklı görüşler vardı. Örneğin, Buharin, sosyalizme piyasa ilişkileri yoluyla geçişin önde gelen savunucusu olarak ortaya çıkarken, Stalin onun köylülere yönelik "zenginleşin" çağrısına karşı çıkıyor ve sorunu daha çok işçi-köylü ittifakının sürdürülmesi zorunluluğu çerçevesinde değerlendiriyordu. Bununla birlikte, *Politbüro* çoğunluğu bir bütün olarak, özellikle 1926'nın zengin hasadını da gözönünde tutarak, ekonomi politikasının geleceğine iyimser bir bakışla yaklaşıyordu.

Lenin'in ölümünden sonra başlayan liderlik çatışmasını dile getiren Alman karikatürü Kamenev, Zinovyev ve Stalin'in Troçki'yi yetkili görevlerden uzak tutmaya çalıştıklarını gösteriyor.

22 Tek Ülkede Sosyalizm

1921 yılının sonuna doğru Lenin'in sağlığı ciddi bir şekilde bozulmaya başladı. Ötedenberi şikayetçi olduğu uykusuzluk vahim boyutlara ulaşmıştı. Yeni beliren bir semptom ise sık sık başının dönmesi ve düşmemek için bir yere tutunmak zorunda kalması idi. Aralık ayında Gorki köyündeki evine dinlenmeye çekildi. Mart 1922'de katıldığı 11. Kongre katıldığı son parti Kongresi oldu. 23 Nisan'da ameliyatla vücudunda 1918'deki suikastten kalmış olan iki kurşundan biri alındı. 25 Mayıs'ta beyinde damar tıkanmasının yol açtığı ilk krizini geçirdi. Sağ tarafına felç geldi ve konuşma yeteneğini yitirdi. Yeniden çekildiği Gorki'deki nekahat dönemi beklendiğinden kısa sürdü. 2 Ekim'de tekrar Moskova'da işinin başındaydı. Sağda Lenin Gorki'de karısı Krupskaya ile, solda onu ziyaret eden Stalin ile birlikte. Bu dönemde, aralarındaki ilişki henüz tamamen kesilmemiş olmakla birlikte iki Bolşevik önder, dış ticaret üzerindeki devlet tekeli sorunu hakkında giderek sertleşen bir tartışma içindeydiler. Konulardan birincisi, Stalin ve çevresi (bu noktada özellikle Kamenev, Zinovyev ve Buharin) NEP çerçevesi içinde köylülüğe tanınmış olan özel mülkiyet hakkının dış ticarete de tanınmasını istiyorlardı. Lenin ise, dış ticaret gelirleri devlet tekelinde olmadığı sürece, işçi sınıfının kendi kontrolündeki bir sanayii inşa etme olanaklarından yoksun kalacağına ve dolayısıyla geçici bir önlem olarak benimsenen NEP'in kalıcılaşacağına inanıyordu. 6 Ekim'de Merkez Komite Stalin'in önerisi doğrultusunda oy kullandıysa da, daha sonra bu karar Lenin'in arzuladığı yönde geri alındı. Tartışmanın çok daha sertleşmesine yol açan ikinci konu ise milliyetler sorunu idi.

Parti 1923-24'de Troçki tarafından yönetilen *Sol Muhalefet*, 1925'in sonunda önderleri Zinovyev ve Kamenev olan Leningrad (önceden Petersburg) parti örgütü muhalefeti ve nihayet ikisinin birleşmesinden oluşan 1926-27 *Birleşik Muhalefet*'i ise bu iyimser bakış açısına karşı çıkıyordu. Muhalefet, partinin "bürokratik bir bozulma"ya uğradığı konusunda görüş birliğine varmıştı ve çoğunluğun savunduğu Sovyetler Birliği'nde sosyalist toplumun tam anlamıyla kurulabileceği inancının, partinin politikalarının küçük burjuva karaktere bürünmesi sonucunu verdiğini ileri sürüyordu. *Sol Muhalefet*, yürürlükteki politikanın tersine, tarımın dönüştürülebilmesi için sanayie öncelik verilmesini savunuyordu. Bu gruba göre, sanayileşme Sovyet demokrasisi ve parti içi demokrasi yeniden işlerlik kazanmadan gerçekleştirilemez, sosyalizmin inşası ise gelişmiş ülkelerde gerçekleşecek devrimlerin desteği olmadan tamamlanamazdı.

Her iki görüşün iktisatçıları arasındaki çatışma ise, parti önderleri arasındaki tartışmadan daha radikal ayrılıklar gösteriyordu. Buharin'i destekleyen en etkili iktisatçılardan biri olan Kondratiev tarım alanında sınıfsal farklılaşmayı açıkça savunuyor ve sanayileşmenin yavaşlatılması, ücretlerin dondurulması, kaynakların tüketim sanayiine kaydırılması ve köylü işletmelerinden alınan verginin düşürülmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Tarım iktisatçısı Çayanov da sosyalizme giden yolun, kolektif tarım işletmelerinden değil, üretici kooperatiflerinden geçtiğini ve köylülerin ancak bu yolla sosyalizme yöneltilebileceklerini savunuyordu.

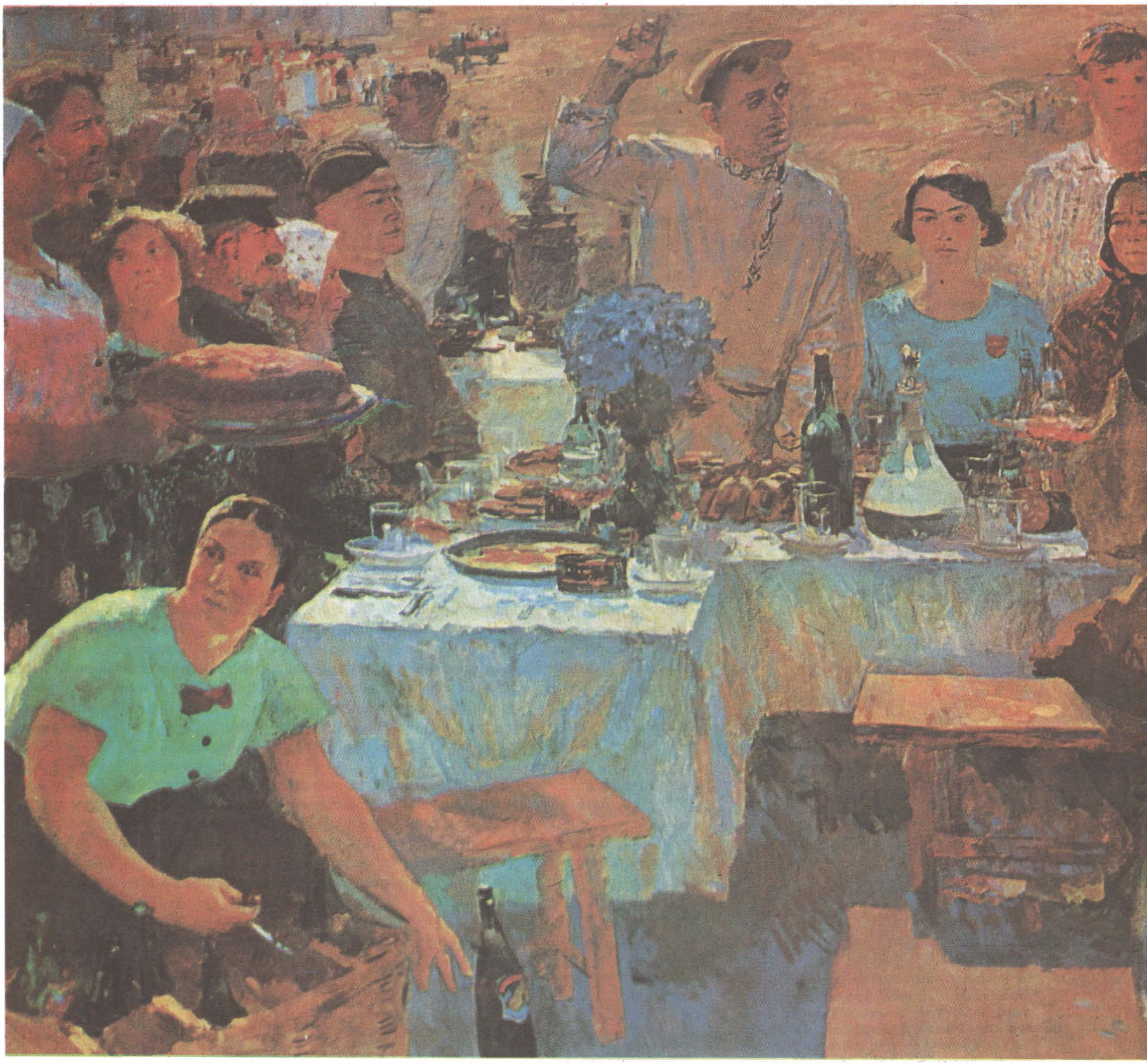
Sol kanadın parlak iktisatçısı Preobrajenskiy ise *Yeni Ekonomi* adlı kitabında Sovyetler Birliği'nin bir "ilkel sosyalist birikim" aşamasından geçmek zorunda olduğunu öne sürmüştü. Preobrajenskiy'e göre sanayiin geliştirilmesi için devlet sektörü içindeki birikimle yetinilemezdi Preobrajenskiy, kapitalist ilkel birikim aşamasında tarımın kapitalizm öncesi üretim biçimlerinin ve sömürgelerin oynadığı role benzer bir biçimde, sosyalist ilkel birikimin kaynağını oluşturması gerektiğini savunuyordu. Öncelikle kulaklardan olmak üzere, tarım ürünleri ya da buradan elde edilecek gelirler devletçe kamulaştırılmalıydı. Ancak Preobrajenskiy de Troçki gibi bunun piyasa ekonomisi içinde vergileme ya da fiyat politikası türünden ekonomik yöntemlerle gerçekleştirilmesini savunuyordu. Bu görüşü savunanlar tarımın yakın gelecekte kolektifleştirilmesini öngörmüyorlardı.

Preobrajenskiy ile karşıtları arasındaki temel farklılık *NEP* içinde piyasanın rolü konusundaki teorik tartışmada kendini açıkça ortaya koydu. Preobrajenskiy'e göre ekonomide düzenleyici olan iki temel yasa, "değer" ile "sosyalist birikim" yasaları birbiri ile çatışıyordu, bu çatışma ise ancak bunlardan birinin zaferi ile çözülebilirdi. Buharin başta olmak üzere karşıtlarına göre ise, iki ilke geçerliydi. "Kendiliğindenlik" ile "plan" ilkeleri değer yasası çerçevesinde çatışma ve işbirliği halindeydi, bu çatışma giderek planlamanın ağırlık kazanması ile zaman içinde çözülecekti. Tartışmanın önemi, Preobrajenskiy'nin devletin sosyalist birikime yönelik düzenleyici gücünü piyasadan bağımsız bir ilke olarak ele almasındaydı.

Sovyetler Birliği'nin sanayileşmesi tartışmasında muhalefetin bu görüşleri, Stalin, Buharin ve Rikov tarafından köylülük ile ittifakın bozulmasına yol açacağı ve tarımın çöküşüne neden olacağı gerekçesiyle eleştiriliyordu. Bununla birlikte *Politbüro* çoğunluğu, tarımın tek taraflı olarak desteklenmesine de, Sovyetler Birliği'nin sanayi ürünleri bakımından kapitalist ülkelere muhtaç kalmasına yol açacağı gerekçesiyle karşıydı. En azından SSCB'nin uğradığı "kapitalist kuşatma" ve bunun yol açabileceği muhtemel askerî tehlikeler, ağır sanayiin hızla geliştirilmesini zorunlu kılmaktaydı.

10. Parti Kongresi, 8 Mart 1921'de Bolşevikler'in ülke yönetiminde o güne dek karşılaştıkları en ciddi sorunlarla uğraşmak zorunda oldukları bir sırada toplanmıştı. Daha Kongre'nin ilk gününde, Lenin terhis edilen askerlerin ve artık ürünlerinin müsadere edilmesine karşı çıkan köylülerin giriştikleri eşkiyalık eylemlerinde ifadesini bulan yeni savaş hâline dikkat çekti. Daha sonra, delegelerin çoğu ayaklanan Kronstadt'a gitmek zorunda kaldığı için, toplantılara ara vermek zorunda kalındı. İç Savaş boyunca yanyana savaşmış olan müslüman komünistlerle Bolşevikler arasındaki ittifakın sona ermekte olduğu da, bu Kongre sırasında sezilmeye başlandı. Türkistan delegesi Saharov, "doğu sorunlarına özel bir devrimci yaklaşım gerektiğini" söyleyerek, bu bölgede hem Büyük Rus şovenliğine, hem de "demokratlaştırılmış pan-Türkizm kalıbına giren (...) proletaryanın çıkarlarına düşman küçük burjuva 'popülist' hayalciliğine" karşı daha etkili bir şekilde mücadele edilmesi gerektiğini vurguladı. Kongre kararlarında Büyük Rus şovenizmi ilk kez sert bir dille mahkum edildi. Kongre'nin hizipleri yasaklayan kararı da, bütün bu "merkezkaç" eğilimlerin baskısı altında alınmıştı. Ancak birlik üzerindeki bu vurguya karşın, Riazanov'un Kongre delege seçimlerinin "platformlar temelinde" yapılmasını yasaklama önerisi, Lenin'in ısrarıyla reddedildi.

Bolşevikler iktidarı ellerine geçirdiklerinde, sanayide olduğu gibi tarımda da kolektif üretimden yanaydılar. Ancak serfliğin anılarının hâlâ taze ve toprak açlığının büyük olduğu Rusya'da, toprağı devletleştirmektense Sosyalist-Devrimcilerin toprak reformu tasarısını benimsediler. Bu noktadan, kolektifleştirmenin başladığı 1929 yılına kadar, Bolşevikler'in tarım politikası, köylülüğün çeşitli kesimleri ile Bolşevik idealler arasında verilen karşılıklı tavizler ve kurulan değişken dengeler şeklinde işlerlik kazandı. Bunun ilk ifadesi, kaynakları geleneksel Rus obşinasında yatan ve her üçü birlikte kolhoz diye anılan kolektif toprak tasarruf biçimleri oldu. Hepsinde üretim araçları kolhozun ortak mülkiyetindeydi. Bu üç biçimden, önderlik değilse de, bazı Bolşevik ve diğer sosyalist ve anarşist kadrolar tarafından en hararetle desteklenileni komünlerdi. Komünlerde yalnızca bütün üretici faaliyetler birlikte yapılmakla kalmıyor, aynı zamanda birlikte tüketililyor ve genel olarak birlikte yaşanıyordu da. Artellerde ise, aileler kendi hanelerinde yaşıyor, yalnızca temel üretim faaliyetlerini birlikte yürütüyorlardı. Dahası genel olarak buralarda her hanenin kendine ait bir bahçesi ve hayvanları vardı. Son olarak kolektiflik oranın en düşün olduğu tozlar geliyordu. Örneğin 1926'da yapılan bir çalışmaya göre komünlerde toprağın yüzde 100'ü, artellerde yüzde 55.5'u, tozlarda ise yüzde 33'ü ortak mülkiyet konusuydu. Bu oranlar toplam sermaye sözkonusu olduğunda ise komünlerde yüzde 98, artellerde yüzde 30, tozlarda yüzde 15'ti. Toprağın kolektif tasarruf biçimindeki bu farklar, köylülük içindeki farklı kesimlerin özlemlerine de tekabül ediyordu. Örneğin yoksul köylülük için komünler, yalnızca narodnik ve sosyalist propagandanın vaadlerini değil, Eski Mümin (bkz. Rusya'da Devrimci Hareketin Doğuşu) ve muhalif tarikatlerin diri tuttuğu ütopyaları da çağrıştırıyordu. Dönemin yazarlarından Katayev, komünlerin tarih sahnesinden çekilmek üzere olduğu 1930'da, yoksul köylülerin, tarım işçilerinin komünlere dair beklentisi şöyle dile getirmişti: "Burada, yarı-bilinçli iktisadi özlemlerin işlenmiş, harekete geçirilmiş bu toprakları üzerinde, eski kardeşlik-eşitlik rüyasının tohumlarının, hatta belki de égalité, fraternité'nin ateşli zamanlarından, ya da hiç değilse narodniklerin vaız ve broşülerinden; göçler, peri masalları ve sütten ırmaklardan; 1919'un paritzan rüyalarından kopup gelen tohumların kök salması ve yeşermesi çok kolaydır." Diğer yandan, yarım yüzyılı aşkın bir süredir ticarileşmiş tarımla uğraşan ve bağımsız küçük köylülüğünün tutuculuğunu edinmiş olan orta köylüler ve burjuvazi ile kader birliği halinde olan kulaklar içinse komün, aynı derecede mitik bir düşmanın adıydı. Bu dönem boyunca bu kesimlerde en sık işlenen temlardan biri, komünün, 100 (ya da 80)

22 Tek Ülkede Sosyalizm

metrelik bir yorganın altında herkesin birlikte yatması anlamına geldiğiydi. Bolşevik önderliğin tercihi ise açıkça sovhozlardan; devlet çiftliklerinden yanaydı. Daha 1919'da toprağın komün tarafından tasarruf ediliyor olmasının, toplumun bütünü tarafından tasarruf edilmesi anlamına gelmediği, bu yüzden komün mülkiyetinin özel mülkiyetin bir biçimi sayılması gerektiği açıklanmış, sovhozlara kolhozlar karşısında, vergilendirme konusunda, ayrıcalık tanınmıştı. Ancak çelişkiler uzlaşmaz olmadığından, bütün bu biçimlerin bir arada yaşaması mümkün oldu; 1928'e kadar, devrimci iktidar altında olan kır, gevşek örgülü tozlarla Bolşevik yönetimindeki sovhozların, Eski Müminlerin sofu ve püriten komünleri ile öğrencilerin köylülerle kaynaştığı ve tarımın sürekli olarak sefahat yüzünden kesintiye uğrama tehdidi altında olduğu komünlerin birarada varolduğu bir deney ve yaratıcılık alanı halini aldı. Ancak bütün ideolojik önemine karşın, kolhozlar 1929'a varıldığında bütün çiftlik topraklarının ancak yüzde 4'ünü işletiyordu. Ama S. V. Gerasimov'un yukarıda görülen "Bayram Gününde Kolektif Çiftlik"i resmettiği 1937'de ünlü kolektifleştirme hamlesi artık büyük ölçüde geride kalmıştı. Bu hamlenin ilk, "sol". evresinde köylülerin neredeyse yarısı komünlere katılmaya, evlerini, hayvanlarını varolan ya da yeni oluşturulan komünlere terketmeye zorlanmıştı. Hayvanlarını komünlere vermektense öldüren köylüler ya komsomollar tarafından öldürülüyor ya da çalışma kamplarına sürülüyorlardı. Diğer yandan Parti tarafından komünleri idare etmek için atanan görevliler ise bu işi başarmakta güçlük çekiyorlardı. Direnişin yoğunluğuna karşın, Mart 1930'da kolhozların işlettiği toprak oranı yüzde 60'a çıkmıştı. Dahası kolhozlar içinde de, NEP dönemi boyunca yüzde 6.9'a kadar düşmüş olan komünlerin olsa, aza da olsa yükselerek yüzde 8.8'e çıktı. Ancak kolektifleştirme hamlesinin neredeyse bir iç savaşa dönüşmek üzere olduğu Mart 1930'da Stalin "Başarıdan Başı Dönmüş" adlı bir makale yayınlayarak, kolektifleştirme sırasında terich edilmesi gereken biçimlerin komün değil, artel, başka bir deyişle ortak yaşam değil, ortak üretim, işgününe göre gelir ve hanehalkı temelinde tüketim olması gerektiğini bildirdi. Bu yeni kolhozda üretimi sürdürmek üzere çalışma ekipleri oluşturuldu ve bunlar genellikle askerî (brigada; tugay) ya da bürokratik (otdeleniya; şube) diye adlandırılıyordu. Kolhoz yönetiminin başına seçilen kişi ise önceleri "ihtiyar" (starosta) diye adlandırılırken, giderek "başkan" terimi yaygınlaştı. Bu kişinin aynı zamanda yöredeki devlet memurları tarafından da kabul edilebilir olması gerekiyordu.

Bu nedenle, sonraları Sanayileşme Kongresi adı verilen XIV. Parti Kongresi "SSCB'nin makine ve teçhizat ithal eden bir ülke olmaktan çıkarılarak, makine ve teçhizat ihraç eden bir ülke haline dönüştürülmesi gerektiği" kararını veriyor ve üretim araçları sanayiinin geliştirilmesini sanayileşme politikasının ana çizgisi olarak ilan ediyordu. Parti kongresi, bu görevin üç hedefin birbiriyle bağlantı halinde gözönünde tutulması ve "dinamik bir ekonomik denge" politikası çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerektiğini karara bağlıyordu: Bunlar, üretim güçlerinin geliştirilmesi, yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve ekonomideki devlet ve kooperatif işletme biçimlerinin geliştirilmesiydi.

1927-28'de daha hızlı bir sanayileşmenin zorunluğu kendisini giderek daha çok hissettirmeye başladı. Üretim düzeyi mevcut sistem içinde sınırlarına ulaşmış durumdaydı. Sanayi üretiminin arttırılabilmesi ancak kapasite arttırımı ve teknolojik yenilenme ile mümkün görülüyordu. Kentlerdeki işsizlik ve kırsal alandaki nüfus fazlası sorunları, ancak hızlı bir sanayileşme ile çözüme kavuşturulabilirdi. Öte yandan XV. Parti Kongresi'nde alınan karar uyarınca tarımda büyük işletmelerin kurulmasının hızlandırılması, büyük tarımsal makine talebine yol açmıştı. Yine bu yıllarda dış ülkelerle, özellikle İngiltere ile ilişkiler gerginleşmişti. Bu durumda ağır sanayi bakımından SSCB ile gelişmiş ülkeler arasındaki farkın kapatılmasına yönelik hızlı bir sanayileşme politikası, ekonomik ve askerî potansiyelin de güçlendirilmesi için zorunlu görülmekteydi.

Tüm zorluklara rağmen 1925-26'da sanayi yatırımları hızlandırılabilmiş, yıllık üretim artışları çoğu kez tahminleri aşmıştı. Yeniden inşa döneminin sona ermesinden sonraki yılda da sanayide üretim artışı bir önceki yılı aşmış, bu da savaş öncesi üretim düzeyine ulaşılmasıyla birlikte, sanayi üretimindeki artışın giderek düşeceği varsayımının doğru olmadığı inancını yaratmıştı. Bu nedenle 1928'de kabul edilen 1. Beş Yıllık Plan'da çok daha hızlı bir sanayileşme programı öngörülmüştü. Tarımsal üretimde planlanan yüzde 50'lik üretim artışı için, esas olarak bu süre içinde toplam tarımsal üretimdeki payı 1927-28'deki yüzde 2'den 1932-33'de yüzde 15'e çıkması öngörülen devlet işletmelerine ve kolektif çiftliklere güveniliyordu. Dönem sonunda bu kuruluşların piyasaya sürülen tahılın yüzde 43'ünü sağlaması ve böylelikle kulakların etkisinin azaltılması amaçlanmaktaydı. Bunun için 5-6 milyon dolayında küçük çiftçi işletmesinin kolektif çiftliklere dönüştürülmesi gerekmekteydi. Bir bütün olarak 1. Beş Yıllık Plan NEP'in hedeflerine uygun olarak, çalışanların yaşam düzeyinin yükseltilmesi, devlet ve kooperatif sektörünün geliştirilmesine yönelikti.

Lenin'in Hastalığı ve Stalin'in Yükselişi

1922 başında Sovyet Devrimi istikrar kazanmış ve yeni bir yörüngeye oturmuş görünüyordu. Ekonomik ve siyasal alanda temel kararlar alınmış, uygulanacak politikalar belirlenmişti. Türkiye, Almanya ve İngiltere ile imzalanan antlaşmalarla dış ilişkilerini de düzeltmiş olan Rusya uluslararası toplumun bir parçası olarak kabul görmeye başlamıştı. Ne var ki, parti içinde Lenin'in kişisel prestiji sayesinde sağlanmış olan birlik görüntüsünün altında, parti içinde görüş farklılıkları kendini korumaktaydı.

24 Mayıs 1922'de henüz 52 yaşındaki Lenin bir beyin kanaması geçirdi. Bu andan itibaren ölüm tarihi olan 21 Ocak 1924'e kadar kısa dönemler hariç Lenin ülkenin siyasal yaşamının dışında kalacaktı. Lenin'in siyasal sahneden çekilmek zorunda kalması, *Rusya Komünist Partisi* yönetiminde bir otorite boşluğunun doğmasına yol açtı. Gerçi teknik olarak bakıldığında Lenin'in parti içindeki görevi *Merkez Komitesi* ve *Politbüro* üyesi olmaktan ileri gitmiyordu ama, Lenin'in resmî konumunu çok aşan kişisel bir gücü ve otoritesinin varolduğu da bir

Kirov'un haftalık çalışma süresinin 35 saatle sınırlandırılması önerisine karşı çıkan birleşik muhalefet kendisini parti içinde yalıtılmış buldu. 21-23 Ekim arasında toplanan Merkez Komite, Troçki ve Zinovyev'i ihraç kararı aldı. 16 Kasım günü Brest-Litovsk görüşmelerine katılmış olan Yoffe intihar etti. Yoffe'nin cenaze töreni birleşik muhalefetin büyük bir gösteri düzenlemesine fırsat verdi. Törende konuşan Troçki " Yoffe mücadeleye devam etmekten vazgeçtiği için değil, bunu yapacak fiziki gücü kalmadığı için bizi terketti. İntiharı değil, yaşamı bize örnek olmalıdır. Mücadele sürüyor. Herkes görevi başında kalsın " diyerek muhalefete cesaret vermeyi denediyse de 12 Ocak 1928'de Troçki'ye ceza kanununun 58. maddesi gereğince sürgüne gideceği bildirildi. Sibirya'da tekrar buluşan muhalefet üyeleri Ekim Devrimi'nin 11. yıldönümünde bir gösteri düzenlediler. Üzerlerinde Lenin ve Troçki'nin portreleri bulunan pankartlardan sağdakinde "proletarya diktatörlüğüne uzun ömürler" ve soldakinde ise "sağda olanlara, bürokratlara, kulaklara NEP'den çıkar sağlayanlara savaş açalım" yazılıdır. 15 Kasım 1927 tarihli mizah dergisi Krokodil'de yayınlanan karikatürde Zinovyev şarkı söylüyor, Troçki org çalıyor ve Kamenev papağan rolünde. Karikatürün altında ise şunlar yazılı: "Bu müzik çok sıkıcı oldu. Biz çalıyoruz, kimse dinlemiyor."

22 Tek Ülkede Sosyalizm

14. Kongre 1925 yılının sonunda toplandı. Kongrede söz alan Kamenev Stalin'i birleştiricilik rolünü yerine getirememekle suçladı ve tek bir kişinin iktidarına, bir şef yaratma düşüncesine karşı olduğunu açıkladı. Stalin'in cevabı ise oldukça kısa oldu: "Parti, Rikov, Molotof, Kalinin, Tomskiy, Buharin olmadan nasıl yönetilir?.. Partiyi ancak kolektif olarak yönetebiliriz. Lenin'den sonra böyle bir şeyi düşünmek açıkça ahmaklıktır." Tartışmaya Lenin'den yaptığı bir alıntıyla katılan Krupskaya her bolşeviğin kongre kararlarına uyma zorunluluğundan bahsetmesine rağmen, bir erkeği kadına çevirme gibi kararlar karşısında aynı itaatin savunulamayacağını söyledikten sonra sözlerini Troçki'ye şükranlarını sunarak bitirdi. Kongre 65'e karşılık 559 oyla Stalin'i destekledi. Yeni Merkez Komite 106 kişiden oluşuyordu. Molotof, Kalinin ve Voroşilov siyasi büroya seçildi. Nisan 1926'da birleşen muhalefet, Radek, Rakovskiy, Smilga, Krupskaya, Sokolnikov ve Piyatakov imzalı 22 sayfalık bir metni kabul etti. Buna karşılık Stalin, birleşik muhalefetin savaş, kollektifleştirme ve köylülerin soyulması yanlısı olduğunu ileri sürdü. Temmuz 1926'daki Merkez Komitesi toplantısı dramatik bir olaya tanık oldu. Jerzinskiy Kamenev'e yönelttiği ağır suçlamaların hemen sonrasında kalp krizinden öldü. Zinovyev'in ihraç edildiği siyasi büroya toplantı sonunda 5 yeni üye, Ordjonikidze, Kirov, Andreyev, Kaganoviç ve Mikoyan seçildiler. 16 Ekim 1926'da Stalin'le muhalefet arasında çatışmanın durdurulması kararı alınmasına rağmen, 18 Ekim'de New York Times Amerikalı bir Troçkist olan Max Eastman'ın kendilerine ulaştırdığı Lenin'in Vasiyetnamesi'ni yayınladı. Bunun üzerine Troçki siyasi bürodan uzaklaştırıldı ve Zinovyev Komünist Enternasyonal Başkanlığı görevinden istifa etti. 15. Kongrede ise "Orta çağda yaşamıyoruz. Kimse yakılmaya mahkum edilemez" diyen Kamenev siyasi bürodan ihraç edildi. Jerzinskiy'in cenaze töreni 15. Kongrede Fransız Devrimi'ne atıfta bulunarak Termidor'dan bahsederek devrimin geri çekilme dönemine girdiğini söyleyen Troçki'nin resmi olarak son kez görüldüğü yer oldu. Fotoğrafta soldan ikinci Rikov, arkasında Troçki, sağdan üçüncü Stalin, en sağda Buharin görülüyor.

gerçekti. En uzlaşmaz muhalifleri üzerinde bile azımsanmayacak bir etkisi vardı.

Lenin'in bu kişisel otoritesine karşın, Rusya Komünist Partisi içinde yönetime karşı bir muhalefet her zaman olagelmişti. Lenin'in X. Kongre'de alınmasını sağladığı disiplini pekiştirmeye yönelik kararlar da, parti üyelerinin zaman zaman bir baskıyla karşılaşmaksızın onun yüzüne karşı eleştiride bulunmalarına bir engel oluşturmamıştı. Kararların oylama yoluyla alındığı parti kurullarında Lenin'in azınlıkta kaldığı durumlar hiç de seyrek değildi.

Lenin'in yöntemi emir vermekten çok, ikna etmekti. Yönetimde azınlıkta kaldığı durumlarda doğrudan parti üyelerine hitap etmek ve sahip olduğu prestij sayesinde görüşlerini bu yolla kabul ettirmek sık uyguladığı bir yöntemdi. Öte yandan Lenin, kendisine karşı zaman zaman çok sert eleştiriler yönelten kişilerle de ilişkilerini sürdürmeyi ve gerektiğinde ortak tutum içine girmeyi başarabilmişti. 1917 *Sağ Muhalefeti* ve 1918 *Sol Muhalefeti*'ne kin tutmamış, 1921 *İşçi Muhalefeti*'ni de "kazanılması gereken bir sapma" olarak değerlendirmişti. Lenin'in önderliğinin kişisel otoritesinden kaynaklanan bu niteliği, onunla birlikte iktidarı paylaşanların sahip olduğu bir nitelik değildi. Bu nedenle Lenin'in hastalığı ile birlikte ortaya doldurulması gereken bir önderlik boşluğu çıkmıştı.

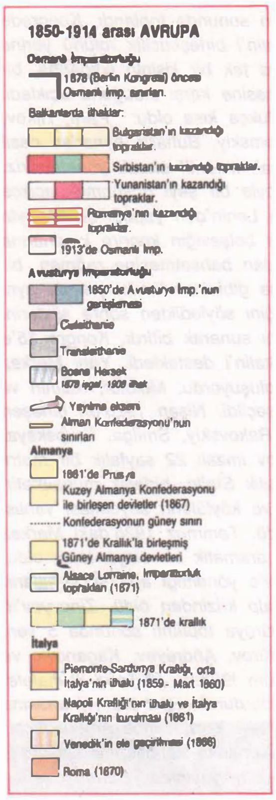
Lenin'in siyasal arenadan çekilmesi, Stalin'in Sovyet politikasında yeni bir güç odağı olarak ortaya çıkışı süreciyle örtüşür. 1912'den itibaren *Merkez Komitesi* üyesi, 1917'den itibaren de *Politbüro* üyesi olarak görev yapan Stalin, devlet örgütü içinde de önemli görevler yüklenmiş durumdaydı. Ekim Devrimi sonrası kurulan ilk *Halk Komiserleri Konseyi*'nde *Uluslar Komiseri* olarak yer alan Stalin, bu görevini sürdürürken 1919'da kurulan *İşçi ve Köylü Denetimi Komiserliği*'ni de üstlenmişti. Devlet aygıtının işleyişinin denetlenmesi amacına yönelik olarak kurulan bu örgüt, Stalin'e yönetimin her alanında etkili olma yollarını açıyordu. Bu komiserliğin amaçlarından biri de, güvenilir ve etkili çalışabilecek yeni bir yönetici kadrosunu yetiştirmekti.

Bütün iç savaş boyunca *Politbüro* 5 kişiden oluşuyordu. Başbakan olarak Lenin ve onun yardımcısı Kamenev hükümet işleriyle ilgileniyorlar, Troçki Kızılordu'yu yönetiyor, Buharin ise basın ve propaganda işleri ile görevli bulunuyordu. Bu durumda Stalin parti örgütünün gerçek yöneticisi işlevini yerine getiriyordu. Politbüro'nun yanı sıra giderek güç kazanan ve parti üyelerini sivil ve askerî makamlara yerleştirmekle görevli olan *Örgütlenme Bürosu* ile parti üst yönetimi arasındaki en önemli bağlantı halkasını da Stalin oluşturuyordu. Böylece parti merkez yönetimi ile parti örgütü arasındaki eşgüdümü sağlamak ve parti örgütünün gündelik işleyişinde etkili olmak imkânına da sahip olan Stalin, hem prestij kazanıyor, hem de yerel parti örgütleri ile ilişkisini pekiştirebiliyordu.

1922'de toplanan XI. Parti Kongresi, bir *Genel Sekreterlik* makamı oluşturmaya karar verince, bu konuda ilk akla gelen yine Stalin oldu. Troçki, Stalin'in Zinovyev'in de desteğiyle bu göreve gelmesine, kuşkuyla baksa da, de karşı çıkmadı. Stalin'in yakın destekçileri olan Molotov ve Kuybişev'de Genel Sekreter yardımcısı seçildiler. *Genel Sekreterlik Politbüro*'ya bağlı olmakla birlikte, giderek onun yürütme organı haline dönüştü. Öte yandan *Genel Sekreterlik* yalnızca uygulamayı denetlemekle sınırlı kalmıyor, *Politbüro* gündemini belirlemek ve toplantılara bilgi aktarmak yoluyla kararların oluşumunda da etkili olabiliyordu.

Öte yandan, 1921'deki X. Parti Kongresi'nde kurulan ve parti örgüt ve üyelerini denetlemekle görevli olan *Merkez Denetim Komisyonu* da giderek önem kazanmaktaydı. Komisyonun başlıca

1850-1914 dönemi hanedanların sürekliliğini vurgulayan "meşruiyet" ilkesine karşı milliyetler ilkesinin zaferine tanık oldu. Ulus-devletler oluştu. Parçalanmış uluslar birleştiler. Cavour'un liberal Piyemonte'si dış yardım ve ulusal anti-Avusturya duygusunu İtalyan Birliğini gerçekleştirmek için kullanırken, Bismarck, 1866'da Avusturya'ya, 1870'de ise Fransa'ya karşı açtığı savaş sonunda Prusya etrafında Almanya'nın Birliğini sağladı. Buna karşılık çok uluslu imparatorluklar dağıldı. Osmanlı İmparatorluğu Balkanlardaki milliyetçi hareketler karşısında pek fazla bir şey yapamadı. 1867'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğuna dönüşen Avusturya ile Rusya, iç baskılar ve dış yayılma nedeniyle bu süreci gecikerek yaşadı. Bolşevikler'in iktidara gelmesinden sonra ayrılma hakkını savunan 15 Kasım 1917 tarihli Rusya Halkları Hakları Bildirgesi "büyük Rus şovenizmi"ne son vermeyi hedefliyordu. İç savaşın kazanılması daha önca kaybedilen bölgelerin (Ukrayna, Beyaz Rusya, Kafkasya, Orta Asya, Uzak Doğu) yeniden ele geçirilmesini sağladı. Buralarda Rusya Sosyalist Federatif Sovyetler Cumhuriyetine bağlı sovyet cumhuriyetleri kuruldu. 30 Aralık 1922'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kuruldu. Birlik, federatif cumhuriyetleri, sosyalist cumhuriyetleri, özerk cumhuriyetleri ve özerk bölgeleri içeriyordu ve ayrılma ve birleşme olasılığına her zaman açıktı.

görevi parti üyelerine yönelik suçlamaları değerlendirmek, parti içine zararlı elemanların sızmasını önlemek ve Parti'den atılan üyelerin itirazlarını karara bağlamaktı. Giderek Parti içindeki tartışmalarda "doğru ideoloji"nin bekçisi konumuna gelen komisyon yetkilerini tamamen bağımsız olarak kullanmaktaydı. Böylelikle *Genel Sekreterlik, Merkez Denetim Komisyonu, Politbüro* ve *Merkez Komitesi* arasında bir eşgüdüm organı niteliği kazanmakta ve Stalin o tarihe kadar kitlesel olarak hiç söz konusu olmamış olan parti içi tasfiyeyi de etkileyebilecek bir konuma gelmekteydi. Aslında *Bolşevikler*'in tarihinde Stalin hiçbir zaman Lenin'in yakınları arasında yer almamıştı. Zinovyev, Kamenev, Buharin ve hatta sık sık çalıştığı Troçki ona kişisel olarak hep daha yakın olmuşlardı. Ancak Stalin'in organizasyon yeteneği, güçlü çalışma temposu ve pratikliği ona parti yönetiminde vazgeçilmez bir yer kazandırmıştı. Hemen hiç kimse onu partinin ikinci adamı olarak düşünmüyor, örgütün gündelik ve sıkıcı sıradan işlerini yürüten bir kişi olarak onun görevine de özenmiyordu.

Lenin'in, Stalin'e ve parti "apparatçiki"ne karşı duyduğu hoşnutsuzluğun ilk ipuçları 1921'de ortaya çıkmakla birlikte, 1922'de giderek bir güvensizliğe dönüştü. Lenin'in hastalık dönemi aynı zamanda onun Stalin'e karşı güvensizliğinin artışı dönemiydi. Daha 1921 içinde Stalin'e gönderdiği bir mektupta Lenin, *İşçi ve Köylü Denetimi*'nin başlıca amacının o andaki uygulamada görüldüğü gibi insanları "yakalamak" ve "teşhir etmek" değil, onları "geliştirmenin" yollarını bulmak olduğunu söylüyordu. Yine Lenin partideki işçi oranının azalmasından kaygı duymaktaydı. Bu nedenle 1922 başında *Merkez Komitesi*'ne yazdığı bir dizi mektupta Zinovyev'in savunduğu ve parti üyeliği için deneme süresinin işçiler için 6 ay, diğerleri için 12 ay olmasını öngören teklife karşı çıktı. Lenin'e göre 10 yıldan tecrübeli ağır sanayi işçileri için bu süre 6 ay, diğer işçiler için 18 ay olmalı, köylü ve Kızılordu mensupları için 2 yıl, diğerleri için ise 3 yıllık bir deneme süresi konulmalıydı.

XI. Parti Kongresi Lenin'in bu görüşlerinin Zinovyev ve Stalin'inkilerle uyuşmadığını ortaya koydu. Zinovyev konuşmasında köylü unsurların partiye alınmasının önemi üzerinde durdu ve üyelik için deneme süresi köylüler için bir yıl, işçiler ile işçi ve köylü kökenli Kızılordu elemanları için 6 ay olarak kabul edildi. Yine kongrede Lenin'in hazırladığı sendikalarla ilgili karar tasarısına önemli bir ek yapıldı. Buna göre bu alanda "parti Merkez Komitesi ve il komitelerinin güncel görevi sendikaların merkezdeki ve illerdeki yönetim organlarının

SSCB'de 1921'den 1924'e kadar yönetsel yapının evrimi

1. RSFSR, 1917, (Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti)
2. Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumh.
3. Başkırt ÖSSC, 1919
4. Tatar ÖSSC, 1920
5. Kareli proleter komünü (Temmuz 1923'de Kareli ÖSSC.'ye dönüştü.)
6. Çuvaş Özerk Bölgesi.
7. Kırgızistan ÖSSC.
8. Vot'lar Özerk Bölgesi.
9. Mari'ler Özerk Bölgesi.
10. 1921'den 1924'e kadar Dağ ÖSSC. 1922, bölgelerin özerkliği.
   - Kabardin-Balkar
   - Çeçen
   - Karaçay-Çerkes
   1924, özerk bölgeler
   - Kuzey Osesya
   - Inguça
11. Dağıstan ÖSSC., 1921
12. Eskimolar Özerk Bölgesi.
13. Kabardinler Özerk Bölgesi.
14. Moğollar Özerk Bölgesi.
15. Çerkezler Özerk Bölgesi.
16. Yakutistan ÖSSC.
17. Vucrotlar Özerk Bölgesi.
18. Çerkesler Özerk Bölgesi.
19. Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti.
20. Beyaz Rusya SSC.
21. Transkafkasya Federatif SSC.
22. Azerbaycan SSC.
23. Nahçıvan Özerk Bölgesi.
24. Ermenistan SSC.
25. Gürcistan SSC.
26. Abaza ÖSSC., 1921
27. Acaristan ÖSSC., 1921
28. Güney Osesya Özerk Bölgesi
29. Harzem Demokratik Sovyet Cumhuriyeti, 1920
30. Buhara ÖSC.

1920 — Kuruluş tarihi: • Cumhuriyetlerin • Özerk Cumhuriyetlerin • Bölgelerin

Uzak Doğu Cumhuriyetleri 1920'den 1922'ye kadar

Demiryolları

Antlaşmalar

bileşimlerinin yenilenmesi"ydi.

Vasiyetname

1922 içinde sağlığı bozulmaya başlayan ve bu nedenle XI. Parti Kongresi'nin açılış ve kapanış oturumlarından başkalarına katılmayan Lenin Aralık sonunda ağır bir kriz geçirdi ve kısmen felç oldu. Kendi deyimiyle "saflardan ayrılacağı anın her dakika gelebileceğini" hisseden Lenin daha sonra *Lenin'in Vasiyetnamesi* diye adlandırılan ve 1923'de yapılacak XII. Parti Kongresi'ne mektup olarak düşünülen notlarını yazdırmaya başladı. Lenin'in 23 Aralık ile 31 Aralık tarihleri arasında yazdırdığı notlardan ve 4 Ocak 1923 tarihli bir ekten oluşan *Vasiyetnamesi* parti içinde ortaya çıkacak bir bölünmeden duyduğu kaygıları yansıtıyordu.

Vasiyetnamesi'nde Sovyet rejiminin temelinde işçi-köylü ittifakının bulunduğunu vurgulayan Lenin, bu ittifakın zedelenmesi halinde parti ve rejimin kaçınılmaz olarak çökeceğini belirtiyordu. Ancak Lenin'e göre bu uzak bir olasılıktı. Daha acil sorun parti önderliği arasında ortaya çıkabilecek bölünmeydi. Lenin notlarında daha sonra kendisine halef olması söz konusu olabilecek iki önde gelen parti önderi, Troçki ve Stalin'i ele alıyor ve portrelerini çiziyordu. Lenin'e göre Troçki hiç kuşkusuz *Merkez Komitesi*'nin en yetenekli üyesiydi. Bununla birlikte Lenin'e göre Troçki aynı zamanda bireyciliği ön plana çıkan ve parti disiplinine uymayı fazla önemsemeyen bir liderdi. Lenin'in Stalin hakkındaki yargısı ise daha farklıydı. "Stalin yoldaş Genel Sekreter olduğundan beri elinde sınırsız yetkiler toplanmış durumdadır" diyen Lenin "onun bu gücünü her zaman gerekli ılımlılıkla kullanacağından kuşku duyduğunu" belirtiyordu. Zinovyev ve Kamenev'in Ekim Devrimi sırasındaki kararsız tutumlarını hatırlatan Lenin, bunun bir rastlantı olamayacağını, ancak bu iki liderin geçmişteki hatalarından dolayı tıpkı Troçki'nin geçmişte *Bolşevik* olmaması nedeniyle suçlanamayacağı gibi, onların da suçlanmamaları gerektiğini belirtiyordu. "Partinin favori kişisi" olarak nitelendirdiği Buharin'i ise "zeki ve becerikli" bulan, ancak "diyalektiği anlamamakla" eleştiren Lenin'in parti içinde temel bölünmenin Troçki ile Stalin arasında çıkabileceğini öngörmüş olduğuna kuşku yoktur. Öyle anlaşılıyor ki, Lenin o aşamada Stalin ile Troçki'nin etkili konumlarını korumalarından, hem her ikisini dengeleyebilecek, hem de aralarındaki çatışmanın sertleşmesini engelleyecek, Zinovyev ve Kamenev'i de kapsayan eski *Bolşevikler*'den oluşan bir parti yönetiminden yanaydı. Bu nedenle Lenin *Merkez Komitesi*'nin üye sayısının arttırılması ve otorite ve saygınlığının güçlendirilmesinden yana tavır alıyordu.

4 Ocak 1923'de Lenin "vasiyetname"sine önceki notlarındaki dengeci sayılabilecek görüşlerini aşan bir ek yaptı. Bu kez Stalin'i doğrudan hedef alan Lenin şöyle diyordu: "Stalin çok kaba bir insandır ve... bu kusur bir Genel Sekreter'de hoşgörülemeyecek bir kusurdur. Bu nedenle yoldaşlarıma Stalin'i bu görevden uzaklaştırmanın ve yerine Stalin yoldaştan her bakımdan daha üstün olan, yani daha hoşgörülü, daha sadık, yoldaşlarına karşı daha saygılı ve düşünceli, daha az fevri v.s. birini getirmenin yollarını aramalarını öneririm." Lenin'in Stalin'e yönelik tepkisinin bir nedeni de Stalin'in, Lenin'in eşi Krupskaya'ya hakaret etmesi olarak değerlendirilmiştir. Ancak yalnız başına bunun Lenin'i parti içindeki güç dengesini bozacak bir harekete itmiş olabileceğini düşünmek doğru olmaz. Bu tavrın temel nedeni Stalin'in *Gürcü Sorunu* konusundaki uzlaşmaz tutumu ve bu konuda Lenin'e ulaşan yeni ve farklı bilgilerdir.

Proletkült

Devrim sonrası toplumlarda özerk bir işçi sınıfı sanatı yaratılabilir mi? Zulmün, sömürünün, eşitsizliğin kaçınılmaz izlerini taşıyan eski kültürden tümüyle bağımsız, saf ve yeni bir proleter sanatının oluşması mümkün müdür? Ve gerekli mi?

Devrim kadrolarının ve devrime katılan sanatçıların bu soruya verdiği farklı cevaplar, Rusya'da 1917-20'deki kısa ömürlü Proletkült deneyinde sınanacaktı - sorunun bundan ibaret olmadığını da göstererek.

Devrim gerçekleştiğinde, *Bolşevikler*'in hazır ve sistemli bir kültür politikası yoktu. Hemen her alanda olduğu gibi burada da el yordamıyla ilerlemek, sosyalist projenin *deneysel* niteliğini kabul ederek genel ilkelerle somut durumları uzlaştırmak, planlar ve ilkelerle kendiliğinden oluşumlar arasında bir köprü kurmak zorundaydılar. Ve bir süre öyle yaptılar.

Marksizmin kurucuları, kapitalizmin olumlu, geliştirici yönünü hep vurgulamışlardı. Başta Lenin olmak üzere *Bolşevik* önderler de Marx ve Engels'in klasik kültürü, burjuva hümanizmine duyduğu saygıyı ve hayranlığı paylaşıyorlardı. Kültür alanında, devrim öncesiyle sonrası arasında bir kopuştan çok, bir süreklilik olduğunu vurgulama eğilimindeydiler. Lenin bunu açıkça söylemişti: "Proleter kültürü, insanlığın kapitalist toplumun baskısı altında, toprak sahipleri toplumunun, bürokratik toplumun baskısı altında yarattığı bütün o bilgi kaynaklarının mantıksal bir uzantısı, mantıksal bir gelişimi olmak zorundadır... Ancak belleğini insanlığın yarattığı bütün değerlerin bilgisiyle zenginleştirerek bir Komünist olabilirsiniz."

Ama Marx ve Engels'ten devralınmış bu genel yaklaşım bile, bir bakıma, Rusya'nın özgül durumuyla belirlenmiş bir zorunluluktu: Ülkenin yoksulluğu, geriliği ve savaşın yıkımları, bir külterel dönüşümden çok, varolan kültürün yaygınlaştırılmasını, gelişmeyi hızlandırmak amacıyla kullanıma sokulmasını gerektiriyordu. Ya da o sırada böyle sanılıyordu.

Buna bir de *Bolşevik* önderlerin çoğunluğunun özel kültürel formasyonunun etkilerini eklemek gerek: Hemen hepsi, geleneksel bir orta sınıf eğitiminden geçmişti; burjuva toplumunun geç döneminin ya da "çözülüşünün" ürünü olarak görülen, aslında bu toplumun *içerden* eleştirilmesi, için için kemirilmesi demek olan, öncü, yenilikçi, yıkıcı bir sanata değil, burjuva toplumunun "gençlik" döneminin ürünü olan, sağlıklı, dengeli, ölçülü bir sanata yakınlık duyuyorlardı. Onlar için, sanatın kendi iç kavgasından çok, bu sanatın olduğu kadarıyla kitlelere maledilmesi önemliydi. Modelleri Dostoyevskiy değil, Tolstoy'du.

Oysa 1890'larda Rusya'da yenilikçi sanat akımları birbirini izlemeye başlamış, edebiyatta Simgecilikten sonra Fütürizm ve İmgecilik gelmiş, plastik sanatlarda Dışavurumculuk, Kübizm ve Konstrüktivizm doğmuştu. Artık Moskova da Avrupa'nın kültür merkezlerinden biriydi. Üstelik, bu akımların hepsi, ulusal ve uluslararası alandaki toplumsal çalkantıdan etilenmişti. Aralarında en tutucu, sosyalizme en uzak akım sayılan Simgecilik bile, insanın ruhsal ufkunu parçalayacak şiddetli bir toplumsal altüst oluşa bel bağlamış görünüyordu.

Ama sanatçıların çoğunluğu, Ekim 1917'de *Bolşevikler*'in iktidarı ele geçirişini kuşkuyla, hatta düşmanlıkla karşıladılar.

Rusya'nın uçsuz bucaksız stepleri ve ormanları içinde kentlerin konumu neyse, Rus aydınlarının ülke nüfusunun yüzde doksanını oluşturan köylü yığınları içindeki yeri de oydu. Rus entelicensiyası, karşısında hep Çarlıkla köylülüğün sarsılmaz ittifakını bulmuş, kendisini de bir gerilik ve duyarsızlık okyanusu içinde küçücük bir duyarlılık adası olarak görmeye alışmıştı. Dayanıksızlığıyla ünlüydü, pek narindi. Yıllarca baskıcı bir iktidara tahammül etmişti ama, şimdi açlığa, sertliğe, konforsuzluğa, kitlelerin hayat koşullarını paylaşmaya *ve* yeni bir iktidarın olası baskılarına gelemiyordu. Böylece devrimin ilk yıllarında birçok sanatçı ülke dışına göç etti. Ama göç edenler sadece Merejkovskiy, Zinaida Cippius ve Leonid Andreyev gibi "yozlaşmış", "dekadan" Simgecilerden ibaret değildi. İlerde edebî kurumlaşmanın temel direkleri haline gelecek olan İlya Ehrenburg ve Aleksey Tolstoy da, belki bir savunma refleksiyle, bu yılları yurt dışında geçirmeyi daha uygun bulmuşlardı. Hatta Maksim Gorki bile 1918'e kadar kendi gazetesi *Novaya zhizn*'de *Bolşevikler*'e karşı çıkmaya devam etmiş, bu tarihte gazetesi kapatılmış, 1921'de kendisi de Lenin tarafından geçici bir süre için göç etmeye ikna edilmişti.

Şüphesiz, Marksist olmadıkları halde devrimi coşkuyla, hiç değilse tevekkülle karşılayan bazı sanatçılar da vardı. Simgeci akım içinde özel bir tavrın temsilcisi olan şair Aleksandr Blok, Rus Devrimi'ni, Asya steplerinin ilkel ruhunun Batı aklına karşı bir isyanı olarak benimsiyordu. Devrim, köy kökenli edebiyatçılara da yeni bir imkân açmıştı. Yapıtlarını ilk kez 1917'den sonra yayımlamaya başlayan ya da bu tarihten sonra edebiyat sahnesinde ön plana çıkan birçok yazar için, devrim Rusya'nın ulusal tarihinin bir parçasıydı: Rusya yine de devam ediyordu, aslında fazla bir değişiklik olmamıştı, bu kadar değişiklikten de zarar gelmezdi. Troçki, *Edebiyat ve Devrim*'de, bütün bu grubu "devrimin edebî yol arkadaşları" olarak nitelendirilmişti. Ama aralarında önemli tavır farklılıkları da vardı: Anna Ahmatova ve Osip Mandalştam gibi şairler, devrime razı olmuşlardı; devrimi görmezden gelenler olduğu gibi, onu sadece taşra kasabalarındaki tuhaf sonuçlarıyla gören Boris Pilnyak gibi romancılar da vardı; ama devrimi bir karabasanın ilk bölümü olarak görüp, devamını da yaşamak isteyen Yevgeni Zamyatin gibileri de yok değildi; doğduğu ülkede ölmekten başka birşey istemeyen Simgeci şair Feodor Sologub vardı; 1917'den sonra *Bolşevik* partisine üye olmak istediği için, hem Parti içinde hem de eski arkadaşları arasında "fırsatçı" olarak damgalanan Simgeci şair Valeri Briyusov vardı; sırf para bulamadıkları için Batı'ya kaçamayanlar vardı; Batı'ya değil Doğu'ya, daha da Doğu'ya kaçmak isteyen ama yolda kaybolan Vrankoviç vardı; başka kim vardı? Şunlar: (1) Kendilerini sadece yenilikçi sanatın sol ucu olarak değil, aynı zamanda devrimin de "mızrak başı" olarak gören ve bütün hünerlerini Partinin, hayır, işçi sınıfının, hayır, devrimin emrine veren, verdiklerini düşünen Fütüristler; (2) yeni rejimin ilk kültür kurumlarında görev alan ama Marksist eleştiri kuramını kendi özel bilimsel yöntemleriyle tamamlamak isteyen Biçimci eleştirmenler; Biçimciliğin Marksist bir değişkesini yaratmak isteyen Mihail Bahtin; (3) ve Rusya'nın Lermontov'dan sonra en büyük şairi olan, şiirlerinin çoğunu da 1917 içinde yazan Boris Pasternak - o yılı şöyle anacaktır sonradan: "O 1917 yazında, iki devrim arasındaki günlerde, insanların yanıbaşında sanki yollar, ağaçlar ve yıldızlar da kendi aralarında toplantılar düzenliyor, konuşmalar yapıyorlardı. Yolların, yolların, binlerce kilometrenin sıcak soluğu, soluk alıp veriş duyuluyordu havada: Kendi kişiliği, kendi adı vardı, bu öteyi gören, esinlenmiş toprağın."

Ama gerçek bir toplantıya, Aralık 1917'de yeni Kültür Bakanı Lunaçarskiy'nin sanatçılarla yeni rejim arasındaki işbirliği imkânlarını görüşmek amacıyla düzenlediği ve 120 ünlü sanatçıyı çağırdığı toplantıya sadece beş kişi katıldı: Blok, Mayakovskiy, Meyerhold Natan Altman ve Riurik Ivney. Bu, şair Gumilev'in bir anti-Sovyet ayaklanmaya katılmakla yargılanıp idam edilmesinden önceydi.

Yeni müzik mekanik çağın tüm gürültülerini, büyük şehrin ve fabrikaların gürültülerini, kayışların gıcırdamalarını, motorların homurdanmalarını, otomobil klaksonlarının tiz tonlarını kendi alanı içine alan bir özelliğe sahip olacaktı. Fabrika düdüklerinin senfonisinin oluşturulmaya alışıldığı bu gösteriler kısa zamanda çeşitli kutlamaların vazgeçilmez eğlencelerinden biri haline geldi. Devrimin azgın ozanlarından Mayakovski ve Gastyef, proleter müziğin artık dar mekanlara sığdırılamayacağını ileri sürerek, bu müziğin dinleyicilerinin bir bölgenin tüm yaşayanlarını kapsaması gerektiğini savunuyorlardı. Bu yaklaşıma göre fabrika düdüğü bu orkestranın en önemli enstrümanı idi. Çünkü bir yandan çıkardığı ses şehrin tüm alanlarında duyulabilirdi. Öte yandan ise düdük proletaryayı asıl vatanı olan fabrikayı çağrıştırıyor ve hatırlatıyordu. 1918'de Petersburg'da daha sonra ise Nişniy Novgorod'da fabrika düdükleri senfonileri denendi. 7 Kasım 1922'de Bakü'de ilk büyük konser verildi. Bu konsere Karadeniz donanma gemilerinin sis düdükleri, tüm fabrikaların sirenleri, iki top taburu, bir piyade taburu, bir makinalı tüfek birliği ve seyircilerin oluşturdukları korolar katıldı. Gerçekten de bu müzik Bakü'nün şehir duvarlarının dışına taştı. Moskova'da da pek başarılı olmasa da fabrika düdükleri senfonileri yaratma girişimleri gerçekleşti. Orkestra şefleri yüksek kulelerin veya evlerin damlarına çıkarak, işaret bayrakları ile fabrika düdüklerinin orkestrasını yönetmeye çalışsalar da, akustik bir sese ulaşmanın mümkün olmadığı ortaya çıkıyordu. Böylelikle anıtsal bir proletarya müziği yaratma çabaları sonuçsuz kaldı.

İç Savaş başladığında, eski sanat gruplarının çoğu değilmişti. Bütün bu dönem boyunca devletten resmî destek gören tek akım, Proletkült'tü. Bu örgüt aslında 1909'da Bogdanov, Lunaçarskiy ve Gorki tarafından kurulmuştu. Bogdanov, felsefede olduğu gibi sanatta da sadece işçi sınıfının çıkarlarını, bakış açısını dile getiren, saf proleter bir eğilimin gerekli olduğunu düşünüyordu. Bu yaklaşımın temelinde de, genel olarak bilginin, bilincin, özel olarak da kültürün ve sanatın sadece dış gerçekliğin basit bir yansıması olmadığı, bilincin de dünyaya kurucu, dönüştürücü bir etken olarak katıldığı düşüncesi yatıyordu; Bogdanov ve Lunaçarskiy'ye göre, dış gerçekliği nesnel ve tarafsız bir biçimde yansıtan bir bilim ya da sanat olamazdı: Gerçeğin kendisi taraflıydı. Ama Lenin daha 1908'de, *Materyalizm ve Ampirio-Kritisizm*'de bu yaklaşımı çok sert bir dille eleştirerek, yansıma kuramını ve tarafsız bilimsel bilgi düşüncesini savunmuştu. 1909'dan sonra da Proletkült'ün aktif bir çalışma içine girmesini engellemişti.

Proletkült 1917 yazında yeniden faaliyete geçti; Geçici Hükümet'te yarı özerk bir kurum olarak Kültür Bakanlığı bünyesi içine alındı. Bu konumunu *Bolşevik* yönetim altında da korumayı başardı. Bogdanov, sonunda *Bolşevik* önderlere, Proletkült'ün bir yaygın eğitim kurumu olarak da çalışabileceğini anlatabilmiş görünüyordu. Devrimin temel mesajları, etkili ama yalın bir dille kitlelere iletilmeliydi. Böylece gerçekten yaygın bir eğitim ağı kuruldu; 1919-20'de bu okullarda 400 binden fazla işçi eğitim görüyordu.

Yöneticilerine göre, Proletkült, proletarya diktatörlüğü döneminin tek mümkün sanat akımıydı. Ve harekete üyelik koşulları açısından, sınıfsal köken, ideolojik formasyondan, hatta parti üyeliğinden daha önemliydi. Proletkültçülere göre, kendisi işçi olmayan bir sanatçının önemli bir yapıt yaratması imkânsızdı. Bu yüzden geç-

22 Tek Ülkede Sosyalizm

mış çağların sanatını bütünüyle reddediyorlardı ve bu bakımdan, rakipleri olan Fütüristlerle gizli bir ittifak içindeydiler. Hareketin önderlerinden Vladimir Kirilov bir şiirinde şöyle diyordu: "Yakalım Rafael'i, geleceğimiz adına, / yıkalım müzeleri, sanatın çiçeklerini çiğneyelim."

Proletkült'e göre, yeni sanatın konusunu, içeriğini uluslararası işçi sınıfının çıkarları ve özlemleri oluşturmalıydı. Proletkült yazar ve şairleri, proleter yaşantısının bütün yönlerini yüceltiyorlardı; makineler, metaller, özellikle de demir ve çelik, yeni sanatın imge deposu haline gelmişti. Şair Gerasimov, *Demirin Şarkısı*'nda, burjuvazinin bu metali zincir ve mermi üretmek için kullandığını, oysa proletaryanın demiri barışçı amaçlarda kullandığını, bu yüzden de bu soğuk maddenin şimdi "aşkla parıldıyan, şefkatli" bir görünüm aldığını, hatta "bir flüt gibi tatlı sesler çıkarmaya başladığını" söylüyordu. Standartlaşma ve eşgüdüm, Proletkült için en değerli erdemlerdi. Şair Aleksandr Gastev, *Fabrika Düdükleri* adlı şiirinde sınıfın yekpare davranışını şöyle övüyordu: "İşçi semtlerinde sabahları çalan fabrika düdükleri bir esaret çağrısı değildir. Geleceğin şarkısıdır bu./ Bir zamanlar hepimiz iç karartıcı atölyelerde çalışır ve sabahleyin işe farklı zamanlarda gelirdik./Oysa şimdi her sabah saat sekizde düdükler milyonlarcamızı işe çağırıyor./Şimdi hepimiz aynı anda işe başlıyoruz./Bütün bir milyonumuz çekiçlerimizi aynı anda elimize alıyoruz./İlk çekiç darbelerimizin sesi aynı anda duyuluyor./Fabrika düdükleri neyin şarkısını söyler?/Birliğin şarkısını-birliğin sabah ilahisini!" Gastev, kısa bir süre sonra şiiri bırakacak ve kendisini çalışmanın bilimsel örgütlenmesi araştırmalarına adayacaktır.

Proletkült'ün belki de en iyi şairi Vasili Kazin'di. Ama o da lirizmi elden bırakmamasıyla eski edebiyata yaslanıyordu. Troçki, *Edebiyat ve Devrim*'de, Proletkült'ü eleştirirken, akımın en iyi temsilcilerinin gittikçe Fütürizmin etki alanına kaydıklarını söyler.

Proletkültün en parlak dönemi, 1918-20'ydi. Bütün iç savaş döneminde bir yandan resmî destek görürken, bir yandan da devlet karşısında özerkliğini korumuş, böylece edebiyat alanında bir tür tekel oluşturmuştu. Ama özerkliğini savunurken zaman zaman saldırgan bir tutum almasıyla ve farklı akımlara karşı hoşgörüsüz davranışıyla çok da tepkiye yol açmıştı. Bu tepkinin ilk ciddi ve etkili belirtisi, Lenin'den geldi. *Materyalizm ve Amprio-Kritisizm*'in Eylül 1920'deki ikinci basımına yazdığı önsözde şöyle diyordu: "Bogdanov'un son yapıtlarına gelirsek, ben bunları inceleme fırsatını bulamadım, ama Yoldaş V.I. Nevskiy'nin ekteki makalesi gerekli bilgiyi veriyor. Yoldaş Nevskiy, sadece bir propagandist olarak değil, aynı zamanda ve özellikle Parti okulunun aktif bir çalışanı olarak 'proleter kültürü' kılığı altında Bogdanov'un burjuva ve gerici görüşleri yaydığını kavrayacak imkâna sahiptir."

Evet, Bogdanov ve Proletkültçüler, yapmak istediklerinin tam tersiyle suçlanıyorlardı şimdi Bu önsözün yayımlanmasından bir ay sonra da Proletkült'ün özerkliği kaldırıldı.

Bundan sonra Proletkült bir daha kendine gelemedi. Üyelerin çoğunluğu partinin kendi kültür örgütü olan *VAPP*'a (Proleter Yazarlar Birliği) katıldılar. Küçük bir azınlık, *Kuznitsa* (Dökümhane) grubu olarak bir süre daha varlığını sürdürdü. Bu dönemde grubun en önemli ürünü, Gladkov'un *Çimento* (1925) adlı romanıydı. 1928'de *Kuznitsa*'nın da yeni kurulan parti örgütü *RAPP*'a (Bütün Rusya Proleter Yazarlar Birliği) katılmasıyla proleter kültürü çabaları sona erdi. Aralık Sosyalist Gerçekçilik dönemi başlıyordu. Hem de Proletkült'ün ilk kurucularından Gorki'nin desteği ve kefaletiyle

Nasıl açıklanabilir, Proletkült'ün tam da en etkili göründüğü dönemde etkisizleşmesi, gözden düşmesi neye bağlanabilir?

Görünüşte en önemli neden, grubun ürünlerinin sanatsal düzeyinin düşüklüğüdür. Gerek Proletkült, gerekse *Kuznitsa*, ürün vermekten çok, polemik yapmaya ağırlık verdiler. Daha önemlisi, önerdikleri yeni öze, yani içeriğe uygun düşecek yeni biçimler yaratamadılar. Eski sanata karşı çıkarken, genellikle eski biçimlerden yararlanmak zorunda kaldılar. Sanatı küçümsedikleri için, yeni biçim deneylerine girişmekten kaçındılar, eski sanatın sunduğu hazır kalıplarla yetindiler. Oysa 1920'lerin başında iç savaş sona ermişti; gündelik hayat normale dönüyordu; artık biraz da dinlenmek isteyen, zaten her gün duyduğu çekiç seslerinden sonra boş zamanında biraz da kuş cıvıltısı işitmek isteyen bir okur vardı ortada. Bu okur, Mayakovskiy'nin, Fütüristlerin aşırılığından, "sanatsal *Bolşevizmin*den" ve tuhaflıklarından fazla hoşlenmıyordu ama, kendi gündelik çalışma ve yaşama koşullarının mutlaklaştırılmasından, yüceltilmesinden de zevk almıyordu. Edebiyat, sanat, ona başka bir şeyler verebilmeliydi. Sanatı propagandadan ayıran *Bolşevikler* de vardı. Gorki, Lenin'in, kendisine Beethoven'in *Appassionata*'sı için şöyle dediğini yazar: "*Appassionata*'dan daha iyi bir şey tanımıyorum, her gün dinleyebilirim. Şaşırtıcı, insanüstü bir müzik. İnsanın ne mucizeler yaratabildiğini gururla, belki de biraz safdillikle görüyorum... Ama her zaman müzik dinleyemiyorum, sinirlerimi etkiliyor, o zaman insanlara budalaca iltifatlar yapmak geliyor içimden, bu iğrenç cehennemin içinde yaşadıkları halde böyle bir güzellik yaratabildikleri için başlarını okşamak istiyorum..." Vyaçeslav Polonski de 1929'da Moskova'da yayımlanan *Devrim Çağında Edebiyat* adlı notlarında şöyle der: "Lenin'le konuşurken, söz dönüp dolaşıp dinin yerini neyin alacağı sorusuna gelirdi. Lenin, tiyatronun, yani sanatın dışında, dinin yerini doldurabilecek tek bir kurumun, tek bir organın bile olmadığını söylerdi." Proletkült, insanların sinirlerini etkileyemediği için okur kaybetti: Dinin yerini dolduramadığı, onları kendi bireysel ve kolektif güçleriyle yüzyüze getiremediği, insanı üretime indirgediği için.

Troçki, *Edebiyat ve Devrim'de, Proletkült*'ün yanlış bir analojiden hareket ettiğini söyler: Burjuva kültürü ile proleter kültürü benzetmesi. Troçki'ye göre, burjuvazi, kendi kültürünü, siyasal iktidarı ele geçirmeden yüzyıllarca önce kurmaya başlamıştır. Bunun için gerekli olan ekonomik bağımsızlığa sahiptir. Siyasal iktidarı ele geçirmeden önce, kendi kentlerini, kendi belediyelerini, kendi mimarisini kurmuş, kendi felsefesini ve sanatını yaratmıştır. Oysa feodal toplum içinde burjuvazinin sahip olduğu imkânlara, kapitalist toplum içindeki proletarya ancak devrimden sonra, iktidarı ele geçirdikten sonra kendi kültürel gelişimini hızlandırabilir. Proletaryanın devrim öncesi kültürünü yüceltmek demek, aslında devrim öncesi sömürü koşullarını yüceltmek, kapitalizmin işçilerin kültürel gelişmesine imkân verebildiğini sanmak demektir. Ama devrim sonrasında da proletaryanın durumu burjuvazinin durumundan farklıdır: Burjuvazi, sınıflı toplumu ve kendi sınıf egemenliğini sürdürmek için iktidara gelir. İşçi sınıfı ise, kendisiyle birlikte bütün sınıfların varlığına son vermek üzere iktidara gelir: Hedefi, bir proleter kültürü yaratmak değil, sınıfsız, evrensel bir sosyalist kültür yaratmaktır. Yine de, Troçki'ye göre, bütün cılızlığına karşın, Proletkült'ün bazı ürünleri, bazı çıkışları, bu sosyalist kültüre geçişte bir rol oynayabilir; ama aynı şey Fütüristler ve "yol arkadaşları" sanatı için de geçerlidir.

Proletkülte yöneltilen bütün eleştirilerdeki haklılık payı ne olursa olsun, bütün bir İç Savaş boyunca kültür tekelini elinde tutmuş bir akıma böyle birdenbire son verilmesinin daha güncel, daha acil bir nedeni de olmalıdır. Sorun, sadece sanatsal düzeyin düşüklüğü ve *Bolşevikler*'in bunu görmesi olamaz: Daha sonraki Sosyalist Gerçekçilik döneminde yaratılan parti sanatının düzeyi bellidir.

Sorun, *Bolşevikler*'in parti-dışı sınıf etkinliklerine bakışıyla da ilgilidir. *Bolşevikler*, parti-dışı sınıf etkinliklerine çoğu zaman kuşkuyla bakmışlar, orada yabancı ideolojilerin, yabancı sınıfların etkisini aramışlardır. Devrimin, sosyalizmin kuruluşunu, kitlelerin kendi özeylemliliklerine değil, Parti'nin yönetim ve gözetimine bağlama eğiliminde olan bir bakış açısı için, Proletkült'ün "saf sınıfsallık" iddiası da ürkütücü bir boyut taşır.

1919'dan sonra, ekonomide ve yönetimde işçi komitelerinin ve sovyet kurumlarının partiye bağımlı kılınmasıyla birlikte, kültürel alandaki özerk oluşumlar da sınırlanacaktır. *VAPP* ve onun yerini alan *RAPP*, sanatın ve edebiyatın, parti politikası doğrultusunda denetlenmesi işlevini üstlenirler. Parti, burada en büyük yardımı, başlangıçta devrime uzak kalan, hatta kaygıyla bakan Aleksey Tolstoy, Gorki ve Ehrenburg gibi yazarlardan alır. Devrimin "mızrak başı" olduğunu iddia eden ve şiirini bir propaganda malzemesi olarak kullanmaktan çekinmeyen Mayakovski ise 1930'da intihar eder.

Troçki, sendikalar tartışmasında olduğu gibi burada da yanılmıştır: Kapitalizmden sosyalizme geçiş çok kısa bir sürede gerçekleştirilememektedir; bu geçiş süresince, proletaryayı kendi devletine karşı bile güçlendirecek, onun öz-eylemliliğini geliştirecek kurumlara ihtiyaç vardır. Hızlı geçiş düşüncesi, proletarya ile devleti hemen özdeşleştirdiği ve sonuçta sınıfı devlete, yani geçici olması gereken bir baskı aygıtına bağımlı kıldığı için, hızlı değil hiç geçmek istemeyenlerin elinde bir silah haline gelebilir.

Proletkült, yaşasaydı, sınıfın öz-etkinliğini, yaratıcı gücünü geliştiren bir kanal olabilir miydi? Bu, uzun erimde, Proletkült sanatçılarının iyi ve başarılı yapıtlar vermelerinden daha önemli bir hedefti çünkü.

ORHAN KOÇAK

Gürcistan Sorunu

SSCB'nin kuruluş çalışmaları sırasında Stalin dahil pek çok kişi Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın yanısıra Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ın oluşturacakları *Transkafkasya Federasyonu*'nun *Rus Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Federasyonu*'na katılmaları ile birliğin oluşturulmasının daha pratik bir çözüm olduğunu düşünmekteydi. Ancak *Gürcistan Komünist Partisi* yöneticileri böyle bir federasyon aracılığıyla *RSSCF*'na katılmaya karşı çıkıyor ve bağımsız bir Gürcistan'ın eşit haklara sahip olarak diğerleriyle bir birlik oluşturmasını savunuyorlardı. Gürcü önderlerin başvurusu üzerine Lenin "RSSCF'ye katılma" şeklinde oluşturulan birlik fikrini eleştiren bir notu parti yönetimine iletmişti. Lenin bu notunda birliğin "eşit şartlarda bir birleşme" olarak düşünülmesi gerektiğini vurguluyor ve "büyük Rus şovenizmi"ne karşı çıkacağını bildiriyordu. Stalin'in, Lenin'in görüşlerini kabul etmesi üzerine de *Gürcistan Komünist Partisi*'ne bir mesaj gönderen Lenin, ulaşılan çözümün kabul edilmesini talep ediyordu. Buna dayanan Stalin, Gürcü önderlere taleplerinin *Merkez Komitesi* tarafından reddedildiğini bildirerek, önerilen formülü kabul etmeleri için baskı yapıyordu. *Gürcistan Komünist Partisi* önderleri *Transkafkasya Federasyonu* formülünü kabul etmemekte ısrar edince de, Stalin yakın dostu ve partinin Transkafkasya Bölge Sorumlusu Orjonikidze aracılığıyla *Gürcistan Komünist Partisi*'nin yöneticilerini tasfiye etme girişimini başlatıyordu. Bu konuda yapılan itirazlar üzerine *Merkez Komitesi*'nin kurduğu özel komisyon da merkez parti yönetiminin haklı olduğu sonucuna ulaşınca, Gürcü liderlerin Moskova'ya çağrılmaları kararına varılıyordu. Bu arada *Transkafkasya Federasyonu* aracılığıyla birleşme planı gerçekleşiyor ve 30 Aralık 1922'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kuruluşu gerçekleştiriliyordu.

Ne var ki bu arada Lenin'in Gürcü sorunu hakkındaki görüşü yeni edindiği bilgiler çerçevesinde değişti. Lenin 30-31 Aralık 1922'de Gürcü sorunundan hareketle "Uluslar Sorunu" konusunda önemli sayılması gereken notlar yazdırdı. Lenin "ezen" ulusun ulusçuluğu ile "ezilen" ulusların ulusçuluğu arasında bir ayrım yapılması gerektiğini belirtiyor ve enternasyonalizmin "büyük" ulusun, uluslararasında biçimsel eşitliğin ötesinde, kendisi aleyhine

22 Tek Ülkede Sosyalizm

Rusya 1920 ile 1935 arasında iki büyük açlık yaşadı. Birincisi 1921 yılında büyük ölçüde İç Savaş'ın neden olduğu açlıktı. 1921-22 kışında yaklaşık bir milyon kişi açlıktan öldü. Bu dönemde Bolşevik *parti geniş bir siyasal ve sınıfsal ittifak kurarak, Rusya'nın tarihinde görülmemiş bir yardımlaşma ağı kurdu. Daha o bahar, 150 bin ton besin kıtlık bölgelerine ulaştırıldı. Bahar ekimine yardımcı olmak için 5 bin parti ve sendika üyesi kıra dağıldı. Yazın çeşitli köylerde kurulan 30 bin aşevi 12.500.000 kişiyi besledi. Ağustos'ta hasadın hemen ardından ise bu kez 225 bin ton tohumluk mısır kıtlık bölgelerine ulaştırıldı. Gerçi 1922 hasadı hâlâ savaş öncesi hasadın ancak yarısına ulaşabilmişti, ama önceki iki yıla kıyasla yine de daha çoktu. Kıtlığın en zor dönemi geride kalmıştı. Ama kıtlığın anısı uzun sürdü. Parti soldaki propaganda afişi türünden araçlarla kıtlık tehlikesine karşı seferberliği diri tutmaya çalıştı. Pankartlarda bebekler "sineklerden korunma, kuru elbise, anne sütü, temiz hava, güneş ışığı, yaşlı kadınlardansa ebeler ve sağlıklı ebeveynler" taleplerini dile getiriyorlar. Sağdaki çocuklar ise. 1932 kıtlığının kurbanları. Bu kıtlık, büyük ölçüde 1929-30 kışında başlayan kolektifleştirme politikasının doğrudan sonucuydu. Kolektifleştirmeye karşı köylüler kitlesel bir halde hayvanlarını kolhoz ya da sovhozlara terketmektense öldürmeye başladılar. Tarımda kolektifleştirme, ağır sanayi üretiminin dört kat artmasını öngören Birinci Beş Yıllık Plan'ın gereklerinden biriydi. Birinci Beş Yıllık Plan'ın ilan edildiği 1928'de Rusya, 1913'teki sınai üretim düzeyine ulaşmıştı. Plan dönemi boyunca herşey sanayileşmenin gereklerine feda edildi. Sayıları tam olarak bilinmemekle birlikte kolektifleştirme sırasında beş milyonu aşkın kişi açlıktan ya da zorunlu göç ve çalışma kampları koşullarından can verdi. Kırdaki bu altüst oluşun yansımalarından biri, çok sayıda insanın şehirlere göçmesiydi. Bu insanlar, Ukrayna'da ve Sibirya'da yeni sanayileşmekte olan şehirlerde kurulan ağır sanyiin başlıca işgücü tabanını oluşturdular. Bu sırada kırı gezenleri dehşete düşüren şeylerden biri, yanıbaşındaki köylerdeki fabrikalarda ihracata yönelik üretimin sürmesiydi. Daha sonra Sovyetler'den kaçan Viktor Kravçenko anılarında şöyle bir olay anlatır: "O sabah Çaday'daki evleri gezerken karşılaştığım manzara, kelimelerle ifade edilemeyecek kadar korkunçtu. Bir savaş alanında insanlar çabuk ölürler, karşı korlar, bir yoldaşlık ve görev duygusu onlara destek olur. Burada, bir dava uğruna ölüyor olmanın bilinci de olmadan yalnız başına yavaş yavaş ölen insanlar gördüm. Her biri, uzaktaki başkentte konferans ve şölen masalarında alınmış siyasal kararlarla evlerine kıstırılmış ve acından ölmeye bırakılmıştı. (...) Tereyağ fabrikası köyün biraz dışındaydı. Müdürü cana yakın ve derin bir mutsuzluk içinde bir partiliydi. Bana işletmeyi gezdirdi. Odalardan birinde tereyağ dilimleniyor ve üzerinde, İngilizce olarak "USSR BUTTER EXPORT" (SSCB tereyağ ihracatı) yazılı bir kağıtla paketleniyordu."*

bir eşitsizliği kabul etmesinin zorunluluğunu vurguluyordu. Bu "büyük" ulusun geçmişteki hatalarını telafi etmesi ve "küçük" ulusların ona karşı duydukları köklü güvensizliğin ortadan kaldırılması için şarttı. Lenin'e göre Stalin'in aceleciliği ve "sosyal milliyetçiğe" karşı gösterdiği tehlikeli kızgınlık bu konudaki yanlış tavrının temelini oluşturuyordu. Konuyu araştıran komisyonun başında bulunan Cerjinskiy de Rus olmayan kişilerde sıkça görüldüğü üzere "gerçek Rus" tavrını abartılmış olarak yansıtmıştı. Lenin'e göre bu "büyük Rus milliyetçisi" tavrın hesabını vermek Stalin ve Cerjinskiy'ye düşmekteydi. Orjonikidze'ye de "örnek olacak" bir ceza verilmeliydi.

Lenin notlarında Sovyetler Birliği'nin korunması ve güçlendirilmesi gereğini kabul etmekte, ancak dış politika ve savunma alanları dışında Birlik üyesi devletlerin bağımsızlıklarının sağlanması gerektiğini de ısrarla vurgulamaktaydı. Ulusal sorun hakkında parti yönetiminin uygulamakta olduğu politikadan farklı görüşlerini böylece ortaya koyan Lenin, *Gürcistan Komünist Parti* Konferansı öncesi bu konuda yeni girişimlerde bulundu. Troçki'ye ilettiği bir mesajla "Gürcü sorununda Stalin ve Cerjinskiy'ye güvenmediği"ni belirterek *Merkez Komitesi*'nde görevden alınan Gürcü liderlerin savunmasını isteyen Lenin, 5 Mart günü Gürcü liderlere gönderdiği bir notta kendilerini savunacağını ve bu amaçla bir konuşma hazırladığını da bildirdi.

Bu arada parti gazetesi *Pravda*'da Lenin'in en son yazısı olan *Az Olsun, Öz Olsun* adlı makalesi yayınlandı. Lenin bu yazısında Rusya'nın kültürel geriliğinden kaynaklanan geleneksel bürokrasinin Sovyet yönetimini de etkisi altına almasından yakınıyordu. Çünkü Lenin'e göre işçilerin yönetim için kültürel temelleri henüz yeterli değildi ve bu "işleri aceleye getirmek, ataklık, heves ve çabayla" halledilebilecek bir sorun olarak görülmemeliydi. Ona göre devlet aygıtını yenilemek için yapılması gereken şey "ilk olarak öğrenmek, ikinci olarak öğrenmek ve üçüncü olarak yine öğrenmek"ti. Lenin bu yazısının önemli bir bölümünü Stalin'in başında bulunduğu *İşçi-Köylü Denetimi*'nin önemine ve bunun eleştirisine ayırmıştı. Lenin'e göre "*İşçi-Köylü Denetimi* kurumlarından daha kötü örgütlenmiş" bir kurum yoktu ve "mevcut koşullarda İşçi-Köylü Komiserliği'nden hiçbir şey beklememek" gerekiyordu. Lenin bu alanda radikal bir reform yapılmasını ve İşçi-Köylü Denetimi'nin daha küçük, ancak örnek bir kurum haline dönüştürülmesini öneriyor ve "devlet mekanizmasının düzeltilmesinin" bu yoldan geçeceğini vurguluyordu.

Lenin'in siyasal yaşamının son aylarındaki etkinlikleri, *Komintern*'in IV. Kongresi'nde örgütün giderek "Ruslaşması"na karşı çıkan konuşması, ulusal soruna ilişkin notları, *Vasiyeti* ve *İşçi Köylü Denetimi*'ne ilişkin yazdıkları, onun bu dönemlerde "pratik" sorunlardan "Sovyet gerçeği" ile "devrimin ilk amaçları" arasında ortaya çıkan çelişkiyi ön plana çıkaran bir dönüşe yöneldiğinin belirtileri olarak görülebilir. Pratik politikada Stalin ile bir kopuşu da yansıtan bu tavır, Lenin'in 9 Mart 1923'de felç olması ve konuşma yeteneğini yitirmesi ile birlikte sona ermiş ve o günden bu yana ister istemez farklı yorum ve değerlendirmelere konu oluşturmuştur.

Troyka Oluşuyor

Lenin'in hastalığı süresince parti yönetiminde onun otoritesinin eksikliği "kolektif önderlik" ile doldurulmaya çalışılmış, *Merkez Komitesi* adına yetki kullanan *Politbüro* üyelerine gündelik yönetim kararlarının alınmasında danışılması ve sorumluluğunun paylaşılması genel kural olmuştu.

Politbüro'nun en ünlü üyesi Ekim Devrimi'nin askerî uygulayıcısı, Kızılordu'nun kurucusu ve İç Savaş kahramanı olarak büyük prestij kazanmış olan Troçki'ydi. Parlak bir hatip ve yaratıcı bir Marksist olan Troçki büyük saygı görmesine rağmen, parti örgütleri üzerinde doğrudan bir nüfuza sahip değildi. Öte yandan Troçki, Lenin'in yerine göz dikebilecek ve parti üzerinde kişisel otorite kurabilecek tek siyasal önder olarak kendisinden çekinilen ve korkulan bir konumdaydı da. Gene de yaygın kanı, Lenin'in yerini almaya en yakın adayın Troçki olduğu yolundaydı. Lenin'in hastalığı sırasında *Politbüro* başkanlığı görevini yürüten ve Lenin tarafından eserlerinin yayını ile görevlendirilen Kamenev, hem *Bolşevik* hareket içinde kıdemi, hem de parti çalışmalarındaki yeri ve teorik bilgisiyle *SBKP* içinde etkili bir kişiydi. Moskova Parti Sekreteri ve Moskova Sovyeti başkanı olarak önemli görevler üstlenmiş bulunan Kamenev hemen her konuda Zinovyev ile birlikte hareket ediyordu.

Politbüro'nun diğer üyesi olan Zinovyev ise, Lenin'in Zimmerwald günlerinden beri en yakın takipçilerinden biri olarak etkili bir siyasal önderdi. Petersburg Parti Sekreteri ve *Komintern*'in başkanı olarak gerek parti, gerekse uluslararası işçi hareketi içinde güçlü desteklere sahipti. Kendini Lenin'in halefi olarak gören Zinovyev 1917'den itibaren ortaya çıkan tüm tartışmalarda Troçki'nin karşısında yer almıştı. *Politbüro*'nun öbür üyesi ve Lenin'in kendisine yönelik sert eleştirileri nedeniyle parti içinde durumu sarsılmış olan Stalin'i de yanlarına alan Zinovyev ve Kamenev, Lenin'in siyasal yaşama bir daha aktif olarak dönemeyeceğinin belli olduğu 1923 başlarında parti yönetimine tümüyle egemen olmuşlar ve Troçki'yi *Politbüro* içinde izole etmeyi başarmışlardı.

Bu "üçlü yönetim" *-Troyka-* içinde Stalin, önceleri arka planda görünüyordu. Ancak onun ne ölçüde güçlü olduğu kısa bir süre sonra, Nisan 1923'de toplanan XII. Parti Kongresi'nde açıkça ortaya çıkacaktı.

XII. Kongre

XII. Kongre öncesi SSCB'ne gerilimli bir atmosfer hakimdi. Lenin'in hastalığı nedeniyle Nisan'a ertelenen Rusya Komünist Partisi Kongresi onun katılamayacağı ilk kongre olacaktı. *NEP'e geçişin ve yeniden inşa döneminin ilk sancıları hissedilmeye başlanmıştı. Bu nedenle Troçki dahil tüm parti ileri gelenleri kendilerini "birlik ve beraberlik" konusunda çok hassas davranmak zorunda hissediyorlardı.*

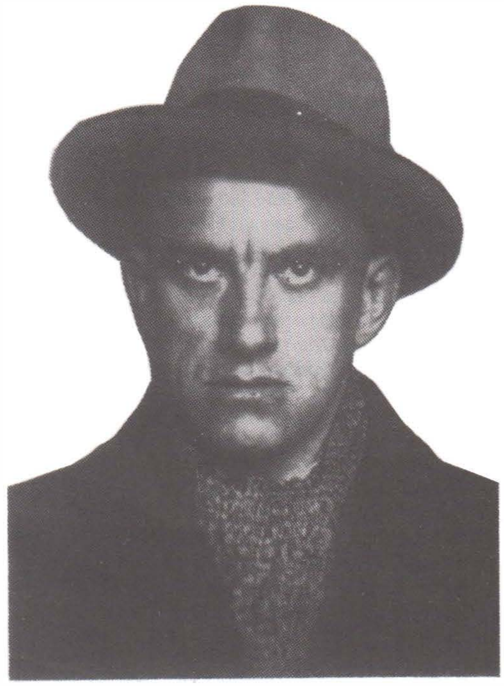
Kongre öncesi "hazırlıklar"ı yürüten Genel Sekreterlik sayesinde *Troyka* ve özellikle Stalin kongreye ve katılacak delegeler üzerinde önemli bir denetim imkânı kazanmışlardı. Kongre öncesinde parti içinde örgütlü bir muhalefet pek görülmemekle birlikte, parti üyeleri arasında dağıtılan ve *anonim platforma* adıyla adlandırılan bir platformda tüm muhalefet grupları *İşçi Grubu* etrafında birleşmeye çağrılıyor ve Zinovyev, Kamenev ve Stalin'in parti yönetiminden uzaklaştırılması savunuluyordu. Ne var ki, ana fikirleri itibariyle *İşçi Muhalefeti*'nin görüşlerine yakın olan bu platform, kongrede "siyasal fraksiyonlar oluşturma yasağı"nın haklılığının bir kanıtı olarak kullanılacak ve hiçbir delegenin desteğini bulamayacaktı.

Stalin Kongre'de *Merkez Komitesi*'nin ana raporunu Troçki'nin, o ise Stalin'in okumasını önermiş, her ikisi de reddedince, raporu sunma görevini Zinovyev üstlenmişti. Böylece Zinovyev "eşitler arasında birinci" konuma yükselmiş oluyordu. Ancak Kongre Zinovyev'in raporunu hoşnutsuz bir suskunluk içinde dinlemiş, bu nokta Stalin ve Troçki'nin gözünden kaçmamıştı.

Kongre genel olarak bir "birlik ve beraberlik" gösterisi olarak geçmekle birlikte, genel siyaseti ve parti çalışmalarını eleştiren konuşmalar da yapıldı. Ne var ki yerel parti sekreterlerinin atanması yönteminin süreklilik kazanmasına karşı çıkan Preobrajenskiy partinin artık bir yeraltı örgütü olmadığını, görevlerinin nitel ve nicel olarak değiştiğini vurgulayan Lenin'in yakın arkadaşı Krassin'i; Buharin de parti için tartışmanın imkânsız kılındığını ileri süren eski *Demokratik Merkeziyetçileri* "merkeziyetçiliği yıkıp partiyi çeşitli grupların bir federasyonu" haline dönüştürmeyi amaçlamakla suçluyordu. Partiyi üyelerin yönetime mutlak itaatini gerektiren bir "organizma" olarak tanımlayan Stalin ise *Genel Sekreterliğin* görevinin bunu gerçekleştirmek olduğunu bildiriyordu. Zinovyev de *Merkez Komitesi* Raporunda "parti çizgisine yönelik her eleştirinin, güya soldan da olsa, objektif olarak Menşevizm" olduğunu savunuyordu.

Ulusal sorun konusundaki raporu hazırlayan Stalin, görevden alınan Gürcü komünistlerine sempati duyan ve uluslar sorununda farklı görüşler ileri sürerek SSCB'nin kuruluş biçimini eleştiren Buharin ve Ukrayna Başbakanı Bulgar asıllı Rakovskiy'i, Troçki'nin tavır almamasından da yararlanarak susturmayı başarıyordu. Kongre, yine Stalin'in hazırladığı bir "parti reformu"nu da onaylıyordu.

Sanayileşme konusunda da kongre, Troçki'nin sunduğu raporu kabul etti. Troçki, ağır sanayiin ve bu alanda planlamanın önemini vurgulamakta ve sanayi temelinin kurulmaması halinde yapılan her şeyin boşa gideceğini savunarak "proletarya diktatörlüğünün sarsılmaz temelini yalnızca sanayiin sağlayabileceğini" ileri sürüyordu. Ne var ki, Kongre'nin kabul ettiği bu görüşler dört yıl süreyle kâğıt üzerinde kalacak ve *Sol Muhalefet*'in tutamak noktasını

MAYAKOVSKİY, VLADİMİR VLADİMİROVİÇ (1893-1930)

Şair, ressam, tiyatro ve sinema yazarı ve oyuncu olarak Rus avangard ve devrimci sanatının en başta gelen isimlerinden Mayakovskiy, Gürcistan'a bağlı Bağdatti'de (ölümünden sonra Mayakovskiy oldu) doğdu. Bir orman bekçisinin oğlu olarak, ilk eğitimini doğduğu kasabada yaptı. Daha 12 yaşında (1905), Çarlık rejimine karşı gösterilere katıldı. 1906'da babasının ölümüyle birlikte Moskova'ya taşındı. 1908'de, 15 yaşındayken *RSDİP*'e katıldı. 1908-1909 arası iki kere tutuklanarak, onbir ay hapis yattı. 1910'da lise üçten ayrılıp, resim dersleri almaya başladı. Aynı yıl *Stroganov Uygulamalı Sanatlar Okulu*'na kayıt oldu. 1910'da Moskova'da *Resim, Heykel ve Mimarlık Okulu*'na girdi. İlk şiirlerini bu yıllarda yazmaya başladı. 1912'de yayınlanan şiiri *Poşçoçina obşçestvennom v kusu*'yu (Yaygın Beğeniye Bir Şamar), Rus fütüristlerinin ilk bildirisi izledi. Arkadaşları David Birlik ve Hlebnikov Kroçonuk'la beraber hazırlanan bildirinin sloganı, Mayakovskiy'in sert ve hiciv dolu dilinde biçimlendi; "Puşkinler, Tolstoylar Kapı Dışarı!". Mayakovskiy şiirlerini sadece dergilerde yayınlamakla kalmıyor, onları edebiyat çevrelerinin toplandığı kahvelerde okuyordu. 1913'de, Petersburg Lunapark'ında kendisinin sahneye koyup oynadığı "Vladimir Mayakovskiy" adlı oyunu, Rusya'da sergilenen ilk fütürist gösteri oldu. 1915'de, iki kübist tablosu sergilendi. *Oblako v ştanakh* (Pantalonlu Bulut) ve *Fleytapozvonaçnik* (Omurganın Flütü) adlı iki uzun şiiri, adının giderek yayılmasına ve Rusya dışına taşmasına neden oldu. Aynı yıl tanıştığı Lili Brik'e olan aşkı, onu hayatı boyunca etkiledi. 1918'da, 23 yaşındayken sahnelenen, savaşın olmadığı bir dünya özlemini dile getiren, *Vayna i mir* (Savaş ve Barış) adlı oyunu daha çok tanınmasını sağladı.

Ekim Devrimi'nden sonra *Bolşevikler*'i destekleyen Mayakovskiy, devrimin sadece politik alanda kalmaması, eski sanat anlayışının da yıkılması gerektiğini vurguladığı *LEF*'in (Sol Sanat Cephesi) anlayışını yaymaya çalıştı. "Sokaklar fırça, alanlar paletimizdir!" sloganının özetlediği, sanatı kitlelere mal etme, sokağa indirme, ülke kültürünü yeniden canlandırmak için sanatı kullanma, Mayakovskiy önderliğindeki Rus fütüristlerinin devrimci çabalarının en belirgin örneğidir. Rusya sokakları, meydanları bu anlayışla sloganlarla, fütürist resimlerle donandı.

1917, sadece Rusya için değil, Mayakovskiy için de

oluşturan bu program ancak onların tamamen tasfiye edilmesinden sonra uygulamaya konulacaktır.

Kongre sonunda Lenin dahil eski *Politbüro* üyeleri görevlerini korumuş, ancak Rikov ve Tomskiy'in de katılmasıyla *Politbüro*'nun üye sayısı yediye çıkarılmıştı. Stalin'in denetimi altındaki *Örgütleme Bürosu* ve *Sekreterlik*'in üye bileşimi de değişmeden kalmıştı. Ne var ki, üye sayısı 27'den 40'a çıkarılan *Merkez Komitesi*'ne hemen tümü Stalin'in destekçilerinden oluşan yeni üyeler seçilmişti. İşçi-Köylü Denetimi ile birleştirilerek güçlendirilen ve üye sayısı 5'den 50'ye çıkarılan *Merkez Denetleme Komisyonu* ise bütünüyle Stalin'in denetimine girmişti.

Böylece Lenin'den kaynaklanan *Merkez Komitesi* ve *Merkez Denetleme Komisyonu*'nda reform yapılması yoluyla bürokratik bozulmaya karşı mücadele etme görüşü, pratikte *Genel Sekreterlik* gücünün karşı konulmaz ölçüde artmasına yol açmış oluyordu.

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde XII. Kongre, parti yöneticileri arasındaki önemli görüş ayrılıklarının örtbas edildiği bir kongre görünümündeydi. Delegeler, Stalin'in Lenin ile anlaşmazlık içinde olduğunu biliyor ve Troçki'nin açıkça *Troyka*'ya karşı çıkacağını sanıyorlardı. Öte yandan Troçki ile *Politbüro*'nun öbür üyeleri arasında partide reform, sanayileşme, uluslar sorunu gibi önemli konularda kesin görüş ayrılıkları vardı. Ancak Troçki, sanayileşme konusunda sunduğu rapor dışında hiçbir konuda taraf olmamayı yeğlemiş, Lenin'in ricasına rağmen Gürcü sorunu konusunda bile tartışmalara katılmamıştı.

Kongre sonrasında Stalin giderek ön plana çıkmaya başlamış, Sovyet basınında Troçki'nin *"Menşevik"* geçmişi konusunda alttan alta bir kampanya başlatılmıştı. Bu arada Zinovyev de kolektif yönetime yönelik tehdidin Troçki'den çok Stalin'den kaynaklandığını sezmiş ve onun artan gücünden kuşkulanır olmuştu.

1923 *Sol Muhalefeti*

1923 sonbaharı Sovyetler Birliği'nde parti içi muhalefet için temel dönüm noktalarından biri oldu. O zamana kadarki parti içi muhalefetten farklı olarak, bu kez söz konusu olan, iki görüş arasında uluslararası komünist harekete de yansıyan açık bir iktidar mücadelesiydi.

1923 muhalefeti *Troyka*'nın ekonomi ve parti içi politikasına karşı duyulan genel hoşnutsuzluğun bir ürünüydü. Bu hoşnutsuzluk 1923 yazı'nda tarım ve sanayi ürünleri arasında açılan fiyat makası nedeniyle ekonominin bunalım belirtileri göstermesi ile birlikte kendisini açıkça ortaya koymuştu. Sanayi ürünleri fiyatlarının suni olarak arttırılması bir pazar

21 Ocak 1924'de Lenin öldü. Milyonlarca kişi eksi 30 derece soğuğa rağmen tabutun önünden geçti. Petersburg'un adı Leningrad olarak değiştirildi. Lenin'in ölüsünün bir kabre yerleştirilmesine ve isteyen herkesin önünden geçmesine karar verildi. Zinovyev bu kararı şöyle selamladı: "Lenin'i böyle bir mezara koymakla ne iyi ettik. Aklımıza bu fikrin gelmesinden ne kadar mutlu olmuştur. Mezarın üstünde çok kısa bir yazısı olacak: Lenin. Mezar taşını asla unutkanlık böğürtlenleri kaplamayacak. Hemen yakında Lenin müzesi olacak. Yavaş yavaş bütün meydan Lenin'e ayrılmış bir şehir haline gelecek. Onlarca yıl, asırlar geçecek ve bu mezar, onlarca, yüzlerce milyon insan, bütün insanlık için daha kıymetli hale gelecek. Sadece dünyanın altıda birini kaplayan Sovyetler Birliği'nden değil, Çin'den, Hindistan'dan, Amerika'dan, bütün dünyadan milyonlarca insanın kendisini selamlamaya, hacı olmaya geldiğini yattığı yerden görecek." Zinovyev'in kullandığı "hacı olma" ifadesiyle dini bir özellik de kazanan bu putlaştırma çabalarına Krupskaya 30 Ocak 1924'de Pravda'da yayınlanan teşekkür mesajında karşı çıkmaya çalıştı: "Sizden bir ricam var. Lenin'i anma biçiminin onun kişiliğine hayranlığa dönüşmesine izin vermeyin. Onun için anıtlar dikmeyin, adını yollara, saraylara vermeyin, törenler düzenlemeyin. Sağlığında bütün bunlara hiç önem vermezdi. Unutmayın ki, ülkemiz hâlâ yoksuldur. Lenin'in adını onurlandırmak istiyorsanız, kreşler, okullar, çocuk bahçeleri, kütüphaneler, sağlık merkezleri, hastaneler, sakatlar için merkezler kurun... ve her şeyin ötesinde temel ilkelerini pratiğe geçirin." Krupskaya sonraki yıllardaki kişi putlaştırmasına adeta çok önceden cevap veriyordu.

çok canlı bir dönem oldu. Yukarda sayılanlardan başka: *Narkompros*'a (Halk Eğitimi Komiserliği) girdi; *Toplumun Sanatı* adlı dergiyi yönetti; tüm ülkeyi dolaşarak şiirlerini okudu, böylelikle propaganda çalışmalarında etkin bir rol oynadı; edebiyat, resim, sinema komisyonlarına katıldı, sanat tartışmalarının canlanmasına katkıda bulundu; *Neptün Yapımevi*'nin birçok filminde başrol oynadı, senaryolar yazdı.

1918'de, *Oda revolutsi* (Devrime Övgü) ve *Levy marş* (Solun Yürüyüşü) adlı uzun şiirleri yazdı. 15 Mart'ta Burlyuk ve Kemenskiy'le birlikte *Fütürist Gazete*'nin ilk ve tek sayısını çıkardı. Lili Brik'le birlikte oynadığı, *Bileklerine Film Zinciri Vurulmuş Kadın*'ı yazdı. Devrim'in birinci yıldönümü için, destan biçimiyle yazılmış bir taşlama olan *Misteriya-Buff*'u (Kutsal Güldürü) yazdı.

1922'de, *LEF*'in aynı adı taşıyan dergisini çıkardı ve yönetti. Bu dergide "psikolojizm"e karşı çıkan devrimci bir sanat hareketi oluşturmaya çalıştı. 1924'de Lenin'in ölümünden sonra *Vladimir İlyiç Lenin* (Lenin Destanı) adlı ağıdı yazdı. Bu ağıtta, Lenin'in devrimci kişiliğini ve önderliğini övmesine rağmen, onun da etten kemikten bir insan olduğunu, doğup ölen bir insan olduğunu vurguladı. 1925 Mayakovskiy için tam bir gezi yılı oldu. *İzvestia* gazetesinin muhabiri olarak, ABD, Meksika, Küba ve Fransa'ya gitti. Bir yıl sonra anılarını *Moye otkrytiye Ameriki* (Amerika'yı Keşfettim) adlı kitapta topladı. 1926-1927 arası, SSCB'de birçok kenti dolaşıp, tartışmalı konferanslar verdi. Bu arada *Pravda*'da çalışmaya başladı ve Paris, Berlin ve Prag'a geziler düzenledi. 1927'de *Noviy LEF* (Yeni Sol Sanat Cephesi) dergisini çıkardı. 1925'de kurulan *RAPP*'ın (Rus Proleter Yazarlar Birliği) "sekter devrimci tutumunu ve bağnaz sanat anlayışını" eleştirdi. Paris'te Aragon ve sinema yönetmeni René Clair ile görüşmeleri yine bu yıl içinde gerçekleşti. 1930'da daha önce eleştirdiği *RAPP*'a katıldı. Ancak *RAPP* tarafından bireycilikle suçlandı. Bir bürokrasi taşlaması olan *Banya* (Hamam) adlı oyunu, resmi çevrelerin ve örgüte bağlı yazarların sert eleştirilerine hedef oldu. 1925'de intihar eden yakın arkadaşı Yesenin'i eleştirmesine karşın bu davranışından derinden etkilenmiş olan Mayakovskiy, 1930'da henüz 37 yaşındayken, umutsuzluk, yalnızlık ve kişisel mutsuzlukları yüzünden Yesenin'i izleyerek intihar etti.

sorunu doğurmuş, bunun sonucu olarak işçi ücretlerinde kesintilere gidilmişti. Ağustos ve Eylül'de sendikaların karşı çıkmasına rağmen kentlerde grev ve direnişler patlak vermişti. Aşırı sol kabul edilen *İşçi Grubu*'nun da desteğiyle işçi direnişleri siyasal bir nitelik kazanmaya başlamış, bunun üzerine hükümet bu grup üzerinde baskı uygulamaya başlamıştı.

Eylül'de toplanan *Merkez Komitesi*, verimliliğin yükseltilmesine bağlı olarak ücretlerin arttırılması kararına vardı. Makas bunalımıyla ilgili olarak kurulan alt komite, Troçki ve Preobrajenskiy gibi "sol kanat" üyelerce boykot edilirken Aralık 1923'de makası kapatmak amacıyla tarımı destekleyen kararlar alındı. Bu arada parti yönetimi muhalefete karşı daha sert bir tavra yöneldi. Aynı sırada Almanya'da cereyan eden olaylar da parti içi tartışmalarda önemli bir rol oynuyordu. Almanya'da Ekim 1923'de bir ayaklanma girişiminde bulunan *Alman Komünist Partisi*'nin yenilgisinin sorumluluğunun kime ait olduğu sorunu parti yönetimi ile "sol" muhalefet ve Troçki arasında önemli bir gerginliğin de sebebi oldu.

Bu koşullar altında nihayet Troçki 8 Ekim 1923'de *Merkez Komitesi*'ne gönderdiği bir mektupla açıkça muhalefete geçti. Mektubunda parti yaşamının sağlıksız olduğunu ileri süren Troçki, ekonomik durumun bozukluğu nedeniyle işçi ve köylüler arasında varolan hoşnutsuzluğun nesnel koşullardan değil, parti yönetiminin yanlışlarından kaynaklandığını savunuyordu. Planlamanın tamamen ihmal edildiğini söyleyen Troçki, makasın kapatılmasının ancak devlet elindeki sanayiin daha verimli çalışmasıyla mümkün olabileceğini ileri sürüyordu.

Bu mektuptan birkaç gün sonra 46 önde gelen *Bolşevik*, *Merkez Komitesi*'ne hitaben bir ortak bildiri hazırladılar. *46'lar Bildirisi* denilen bu metin, eskiden beri Troçki'nin yanında yer alan Preobrajenskiy ve Piyatakov gibi *Bolşevikler*'in yanısıra, *Demokratik Merkeziyetçiler*'i de aynı platform etrafında birleştiriyordu. Hemen hemen Troçki'nin mektubundaki görüşler çerçevesinde hazırlanan bildiri, parti yönetiminin ekonomik alanda başarısız olduğunu ileri sürmekle birlikte, asıl ağırlığı parti yaşamındaki aksaklıklara veriyordu. 46'lar "birlik" görüntüsü altında küçük bir yönetici çevrenin tek yanlı bir kadrolaşma hareketi yürüttüğünü belirtiyor ve bu dar görüşlü politikanın partiyi gerçek yaşamı kucaklayabilen bir topluluk olmaktan uzaklaştırdığını ileri sürüyorlardı. Onlara göre parti, giderek bir "sekreterler hiyerarşisi" ile, sıradan üyeler arasında bölünmekte ve yukardan aşağı seçilen parti yöneticileri dışında kalan parti kitlesi kamusal yaşamda etkili olamaz duruma düşmekteydi. Artık partinin yerel yöneticilerinin ve *Merkez Komitesi*'nin üyeler tarafından seçilmesi ilkesi yerini parti sekreterlerinin kongre delegelerini saptamasına bırakmış, kongreler, hiyerarşinin üyelere talimatlarını ilettikleri toplantılar haline dönüşmüştü. 46'lar grubu, bu olgunun 1921'de yapılan X. Kongre sonunda ortaya çıktığını söylüyor ve Lenin'in hastalığının bu durumu mazur göstermede kullanıldığını ileri sürüyordu. 46'lar parti içinde varolduğunu ileri sürdükleri "hizip yönetimi"ne son verilmesini ve parti içi demokrasinin gerçekleştirilmesini talep ediyor ve bu amaçla muhalefetin katılmasının da sağlanacağı bir parti konferansı toplanması önerisinde bulunuyorlardı.

Ekim sonunda yapılan *Merkez Komitesi* ve *Merkez Denetim Komisyonu*'nun ortak toplantısında Troçki'nin hasta olması nedeniyle muhalefetin görüşlerini açıklayan *Preobrajenskiy*, "işçi demokrasisi"nin gerçekleştirilmesini istedi. Ne var ki toplantıda muhalefeti "hizipçilikle" ve partiyi zayıflatmaya çalışmakla suçlayan bir karar kabul edildi. Ancak "üçlü yönetim" gerilimi azaltmak için partide bir bunalım olduğunu kabul etti ve konuyu tartışmaya açtı. Tartışmalar sürerken de Troçki ile bir uzlaşma sağlamaya yöneldi. 5 Aralık'da Troçki'nin de katıldığı bir *Politbüro* toplantısında ikdisadî durum konusunda "sol" tezleri içeren ve "hizip yasağı"na atıfta bulunmakla birlikte, bürokratik sapmaya karşı mücadeleyi ve parti içi demokrasinin geliştirilmesini öngören bir karar alındı.

İlk bakışta muhalefet etkili olmuş görülmekteydi. Ama bu yalnızca geçici bir mütarekeydi. Troçki'nin bir parti toplantısına yazdığı ve parti örgütünü suçlayan mektubu, açık savaşı yeniden başlattı. Muhalefet özellikle Moskova örgütünde ve partinin genç üyeleri arasında etkili olurken, işçiler arasında destek bulamadı. Yapısı itibariyle proleter olmaktan çok entelektüel kökenli olan muhalefet, ekonominin yönetimi konusunda işletme yöneticilerine verdiği önem nedeniyle de sempati kaybediyordu. Bu nedenle de Aralık ayı içinde işçi hücreleri hemen tümüyle yönetimin yanında yer aldılar.

Durumun denetim altında olduğunu gören Stalin, Ocak içinde bir parti Konferansı önerdi. Bu toplantıda Stalin Troçki'yi açıkça hedef aldı ve onu altı noktada suçladı. Bunların en ağırını parti üyelerinin ve gençliğin partiye karşı harekete geçirilmek istendiği suçlaması ve Troçki'nin "küçük burjuva entelejansiyası" adına konuştuğu iddiasıydı. Konferans muhalefeti "Leninizm'den küçük burjuva sapma" olmakla niteleyen bir karar aldı. Aynı dönemlerde muhalefetin önde gelenleri ya SSCB dış temsilciliklerine atandılar, ya da görevlerinden alındılar. Stalin'in yakınlarından ve daha sonra Sovyet siyasal yaşamında önemli roller üstlenecek olan Kaganoviç muhalefetin özellikle güçlü olduğu Ukrayna'da "temizlik" yapmakla görevlendirildi. Yine aynı Konferans'da Stalin'in önerisi üzerine partiye en kısa zamanda işçi kökenli 200 bin yeni üyenin kaydedilmesine karar verildi.

Konferans'ın bitiminden üç gün sonra Lenin öldü. Bundan 5 gün sonra SSCB II. Sovyetler Kongresi'nde, bir hafta sonra da Lenin'in cenaze töreninde önemli iki konuşma yapan Stalin,

1920'lerde Almanya'da yayınlanmakta olan sosyalist Arbeiter Illustrierten Zeitung *(Resimli İşçi Gazetesi) sayfalarında sık sık, Sibirya'ya yapılan demiryolunun bir "destan" olaraj nitelendiği üstteki resimde olduğu gibi SSCB'yle ilgili haberlere yer veriyordu. Ancak derginin SSCB ile ilgisi pasif bir habercilikten ibaret değildi; Sovyet sanayinin inşası için açılan bağış kampanyalarına aktif olarak katılıyordu. Örneğin Uluslararası İşçi Yardımlaşma Örgütü, Moskova'da 2000 hektarlık arazi satın almıştı. Ancak burada tarım yapılabilmesi traktör tedarikine bağlıydı. Bunun için açılan kampanyaya dergi sayfalarında geniş yer ayırdı (ortadaki resim). Dahası AIZ böylesi kampanyalarda, satış gelirlerinin SSCB'ye gönderildiği özel sayılar hazılayarak, aktif olarak da yer alıyordu. Sağda üstte kapağında Moskova'da bozuk lokomotifleri onaran işçilerin bulunduğu böyle bir sayı. SSCB'ye yapılan yardımlar sadece maddi de değildi. Bu ülkeyi görmek ve yakından tanımak amacıyla yolculuk yapmak isteyenler için yarışmalar düzenleniyordu. Bu yarışmalar bir yandan burjuva basının üretmiş olduğu biçimlerden yararlanırken, bir yandan da onlara alternatif olmayı hedefliyordu. Örneğin en aşağıdaki resimde üç gün sürecek bir yarışma soruları dizisinin ilk gününün kupürü görülüyor. Yayınlanan fotoğrafların kime ait olduğunu bilenler arasında yapılacak kura sonucunda kazananlar ödüllendirilecekti. Büyük ödül Karadeniz kıyısına kadar Sovyetler'e iki hafta sürecek bir yolculuktu. Teselli armağanları ise şöyle sıralanmıştı: 1. Son model bir araba 2. Çok iyi bir dikiş makinesi. 3. Daktilo. 4. Kaliteli bir bisiklet. 5. İyi bir gramafon. 6. Özel korunmalı bir fotoğraf makinesi. 7. Jack London'un bütün eserleri.*

22 Tek Ülkede Sosyalizm

Troyka içinde açıkça öne çıktı. Başta Stalin'inki olmak üzere Sovyetler Kongresi'nde yapılan konuşmalar ve alınan kararlar bir *Lenin kültünün* yaratılması yolunda atılan ilk adımları yansıtmaktaydı. Lenin'in ölüm gününün ulusal matem günü ilan edilmesi, ölüsünün mumyalanarak bir mozeleye konulması, bütün büyük kentlere heykellerinin dikilmesi, Petersburg'un adının Leningrad olarak değiştirilmesi gibi kararlar bu Kongre'de alındı. (Aynı yıl içinde Yekaterinburg'a Sverdlovsk, Yelizavetgrad'a Zinovyevsk adı verilecek, 1925'de ise Çaristsin Stalingrad adını alacaktır.)

Lenin'in Ölümünden Sonra

1923'deki yenilgisinden sonra muhalefet aktif mücadeleye ara vermiş, çatışma Troçki ile diğerleri arasında bir üst düzey tartışması haline dönüşmüştü. Bu durum Zinovyev-Kamenev grubunun Stalin'den koptuğu 1926'ya kadar sürecekti.

Mayıs 1924'de toplanması kararlaştırılan XIII. Parti Kongre'si öncesi Krupskaya tarafından o ana kadar gizli tutulmuş olan, *Vasiyet*'inin *Merkez Komitesi*'nde okunması Stalin'i çok zor bir duruma düşürdü. İstifa etmeyi öneren Stalin'i kurtaran Zinovyev ve Kamenev oldu ve Genel Sekreter *Merkez Komitesi*'nden güvenoyu almayı başardı. *Vasiyet*'in yalnızca parti delegelerine ulaştırılması, ancak yayınlanmamasına da karar verildi. Lenin'in *Vasiyeti*'nin SSCB'de yayınlanması için 1956'ya kadar beklemek gerekecekti.

Muhalefetin önde gelen iki ismi olan Troçki ve Preobrajenskiy'nin oy hakkına sahip olmadan gözlemci delege sıfatıyla katıldıkları XIII. Kongre, Zinovyev'in "parti içi birlik" konusunu ön plana çıkaran siyasal raporu ile açıldı ve aynı çizgide sona erdi. Zinovyev konuşmasında muhalefetin hatalarını açıkça itiraf etmesi gerektiğini de istedi. Troçki ise bunu, tahlilde partinin her zaman haklı olduğunu, ne var ki kendisinin de eleştirilerinde haksız olmadığını söyleyerek cevapladı. Kongre tümüyle yönetim yanlılarından oluşmakla birlikte, *Troyka* Troçki'nin *Merkez Komitesi* ve *Politbüro*'ya seçilmesini de sağladı.

XIII. Parti Kongresi Lenin'in siyasal yaşamdan koptuğu Aralık 1922'den sonra *Komünist Partisi* içinde ortaya çıkan belirsizliğin sona erdiğini simgeliyordu. Troçki'yi iktidardan uzak tutmak için oluşan ittifak başarılı olmuş, Troçki'nin yıldızı sönmeye yüz tutmuştu. Ancak bu durum, *Troyka*'yı bir arada tutan bağın da gevşemesi anlamına geliyordu. Gerçekten de XIII. Kongre Zinovyev'in Parti'nin "1 numaralı önderi" rolünü oynayabildiği son toplantıydı. Kamenev "ikincilik" rolünü benimsemiş, Lenin'in *Vasiyet*'inin muhtemel sonuçlarından kurtulan Stalin ise üye sayısı da çoğaltılan *Merkez Komite* içindeki etkisini arttırmıştı.

Aktif mücadeleye ara vermiş olmakla birlikte, Troçki ve destekçileri, parti örgütü ve parti basınına hedef oluşturmaya devam ediyorlardı. Bu dönemde parti içinde yürütülen "kayıt yenileme" işlemi de *Troyka*'nın parti içindeki egemenliğini pekiştirme yönünde kullanılıyordu.

Ekim Devrimi'nin 7. yıldönümünde Troçki, *Ekim Dersleri* adlı uzun bir makele yayınladı. Troçki bu yazısında Alman Devrimi ile Ekim Devrimi arasında ilişki kuruyor ve yaptığı değerlendirmelerle Ekim 1917'de iktidarın ele geçirilmesine karşı çıkmış olan Zinovyev ve Kamenev'i doğrudan hedef alıyordu. Troçki bu yazısında Lenin'in "proletarya ve köylülüğün demokratik diktatörlüğü" formülünü "proletaryanın köylüler tarafından desteklenen sosyalist diktatörlüğüne geçişin bir aşaması" olarak anlaşılması gerektiğini ileri sürüyordu. Troçki'ye göre partinin bazı kesimlerinde Lenin'in formülü "işçi sınıfı ve köylülüğün diktatörlüğü" yönü ile değil, bu diktatörlüğün "sosyalist niteliğiyle çelişen demokratik karakteri vurgulanarak" ele alınıyordu. Bu anlayış, Rusya'da yalnızca demokratik bir devrimin mümkün olduğu, sosyalist devrimin Batı'da başlatılması gerektiği anlamına geliyor ve 1917'de kendini göstermiş olan *Menşevik* sapmanın yansımasını oluşturuyordu.

Troçki'nin eleştirileri Zinovyev ve Kamenev'in zayıf noktasına yöneltilmiş bir saldırıydı ve onların Stalin'le gevşeyen bağlarının Troçki'ye karşı bir kez daha sıkılaşması sonucunu verdi. Bu kez Lenin'in ölümüyle boşalan *Politbüro* üyeliğine seçilmiş bulunan Buharin de "Troçkizm"e yöneltilen saldırılara katıldı. Parti yönetimi Troçki'yi Leninizmin yerine *Menşevizm*'in bir türü olan "Troçkizm"i yerleştirmeye çalışmakla suçluyordu. Öte yandan Troçki'nin parti içi "sol"un Ekim Devrimi'ndeki ideolojik katkısını vurgulayarak mevcut yönetimi eleştirme girişimi, geçmişi gündeme getirerek, parti tarihinin ideolojik tartışmalarda bir silah olarak kullanılması yolunu da açmaktaydı. Parti içi tartışmalarda geçmişin kurgulanması yöntemiyle siyasal avantaj sağlanması bundan sonra Sovyetler Birliği'nde yaygın olarak görülecek, bunun en tipik ve dramatik örneğini ise 1939'da yazılan *Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi* adlı resmi metin oluşturacaktır.

Tek Ülkede Sosyalizm

Sol Muhafelete yöneltilen saldırılar onların "köylülüğü ihmal ettikleri" noktasında odaklanmaktaydı. Troçki'nin geçmişteki *Menşevizm*'i ile dönemin köylülüğü yatıştırma politikasına karşı sanayileşmeyi savunması arasında ilişki kuruldu ve sorun onun "sürekli devrim" teorisi bağlamında ele alındı. Zinovyev Troçki'ye yöneltiği eleştirilerde bu teorinin Lenin ve *Bolşevikler* tarafından her zaman *Menşevizm*'in bir biçimi olarak görülmüş olduğunu

ileri sürüyor ve "*Menşevik* öncüll'ere dayanan akıllıca düşünülmüş entelektüel bir şemadan başka bir şey olmadığını" söylüyordu.

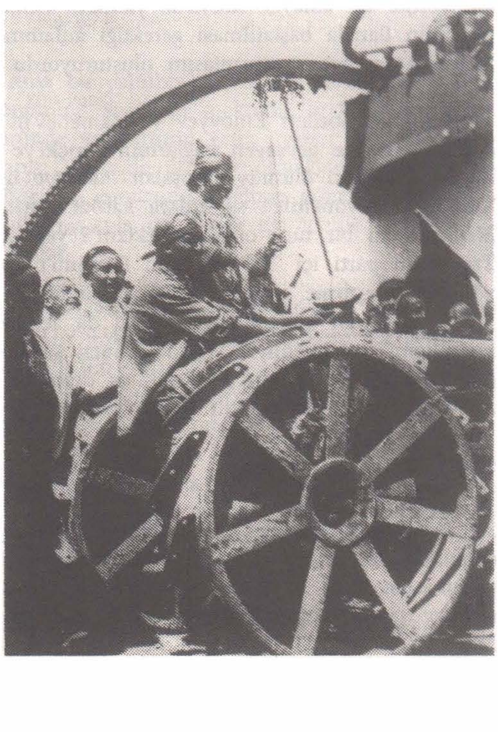
Troçki'nin geliştirmiş olduğu sürekli devrim teorisi *Sol Muhalefete* yöneltilen saldırılar için ortak bir hedefti. Bu teoriye yöneltilen eleştiriler *Sol Muhalefeti* Troçki'nin Lenin'le devrim öncesi polemikleri ile bağlamakta, ekonomik politikaya yöneltilen sol tezlerin Troçki'nin "köylülüğü ihmal edişi" ile ilişkilendirilmesine imkân vermekte ve her şeyden önemlisi dünya devriminin gerçekleşmemesinin Sovyet rejiminin sosyalist niteliğini etkileyeceği görüşünü reddetmeye yaramaktaydı. Kamenev'in *Parti ve Troçkizm* adlı yazısı sürekli devrim teorisine resmî eleştiriyi biçimlendiriyordu. Ona göre "eğer Troçki'nin teorisi doğru olsaydı, Sovyet iktidarının çoktan sona ermiş olması gerekirdi. Köylülüğü ihmal ederek ve temel sorun olan işçi sınıfı ile köylülük arasındaki ittifakı dikkate almayarak "sürekli devrim teorisi Rusya'daki işçi yönetimini tamamiyle Batı'da gerçekleşecek bir devrime bağımlı kılıyor"du.

Ne var ki Rus sosyalizminin başarısının dünya devrimine bağımlılığı sorunu *Bolşevikler*'in temel varsayımlarından biri olması nedeniyle doğrudan hedef alınamıyordu. Bu nedenle Troçki'nin sürekli devrim teorisi ile Lenin'in burjuva-demokratik devrimden sosyalist devrime kesintisiz geçiş görüşü arasındaki farklılıklar ön plana çıkarıldı. Stalin'in *Leninizm'in İlkeleri* adlı kitabında bu fark şöyle açıklanıyordu: "Lenin, sürekli devrim teorisine niçin karşı çıktı? Çünkü o köylülüğün devrimci kapasitesini ve enerjisini Çarlığın tümüyle tasfiyesi ve proletarya devrimine dönüşümü için mümkün olan en üst düzeyde kullanmayı amaçlarken, sürekli devrim teorisinin şampiyonları, köylülüğün Rus Devrimi'nde ne denli önemli bir rol oynadığını ve oynayacağını anlayamıyorlardı. Onlar köylülüğün devrimci enerjisini önemsemiyorlardı." Buharin ise Avrupa devriminin desteğinin gerekliliği konusundaki temel inancı tamamen bir yana atıyor ve köylülüğe neredeyse eski Rus devrimcileri kadar büyük inanç duyuyordu. Buharin "kurtuluşumuz köylülükle bir uzlaşmaya varmamıza bağlıdır" diyordu, "bunu gerçekleştirmek mümkündür ve bu sayede Batı'daki devrim çok gecikse bile, durumumuzu korumamız mümkün olacaktır."

İşçi-köylü ittifakı parti içindeki "sağ" kanadın temel teorik dayanağı olurken, *Sol Muhalefete* karşı Stalin'in egemen olduğu parti aygıtından da destek buluyordu. Sürekli devrim teorisine ilişkin tartışmaların sert bir biçimde yürütüldüğü sırada, Stalin teorik alanda önemli bir çıkış yaptı ve tek ülkede sosyalizm teorisini ortaya attı. Stalin daha 1924 başında yayınladığı *Leninizm'in İlkeleri* adlı kitabında "bir ülkede siyasal iktidarın proletarya tarafından ele geçirilmesinin yalnızca o ülkede sosyalizmin kurulmasına yetmeyeceğini" açıkça belirtmekteydi. O sıralarda tüm *Bolşevikler* tarafından kabul edilen görüşe göre sosyalizmin nihai zaferi bir ülke proletaryasının gerçekleştirebileceği bir şey değildi. Sosyalizmin kurulması ancak gelişmiş ülkeler işçi sınıfı ile birlikte ve evrensel olarak gerçekleştirilebilirdi. Ancak Stalin aynı yıl içinde farklı bir anlayışı savunmaya başladı. Aralık 1924'de yayınlanan *Ekim Devrimi ve Rus Komünistlerinin Taktikleri* adlı yazısında eski görüşünü Troçkistlere karşı bir taktik olarak niteledi ve tek ülkede sosyalizmin kurulmasının mümkün olduğu görüşünü savundu. Stalin bu görüşünü daha sonra Nisan 1925'de yapılan XV. Parti Konferansı'nda da tüm eleştirilere rağmen etkili bir biçimde savundu.

Tek ülkede sosyalizm teorisi, sürekli devrim teorisine olduğu kadar 1925'e kadar süren yeniden inşa döneminin ortaya çıkardığı sorunlara da bir cevaptı. Sosyalizmin SSCB'deki geleceğinin ne olacağı, ekonomik politikaların hangi yönde ilerletilmesi gerektiği, ekonomik gelişmeyi sağlamakla birlikte tarımda kapitalizmin güçlenmesine de yol açan *NEP* ile sosyalist

Sovyet fotoğrafçıları ve traktör: Solda Boris Ignatoviç'in "İlk Traktör", sağda Türkistan'lı fotoğrafçı Gergi Selma'nın "İlk Putilov-Traktörü geldi" adlı fotoğrafları. 1 Ekim 1929'da özel mülkiyetteki bütün traktörlere el konulması tamamlanmıştı. Ancak bu traktörlerden nasıl yararlanılacağı, kolektifleştirme sırasında en çok tartışılan konulardan biri oldu. Sonunda kolhozların protestolarına karşın, traktörler devlet mülkiyetindeki Makine Traktör İstasyonları'nda toplandı ve böylelikle traktörler, kolhozların bürokratik kontrole tâbî tutulmalarının önemli araçlarından biri oldu.

22 Tek Ülkede Sosyalizm

1917 Rus Devrimleri sadece makalelerde, yazılarda, gazetelerde, dergilerde veya güzel sanatların çeşitli alanlarında değil, aynı zamanda fotoğraf ve film alanlarında da süreci, sonuçları ve estetiği ile cisimleşiyordu. Fotoğraf yayıncılığı içeriği ve biçimi ile karşı devrimci saldırıların ve dış müdahalelerin yoğunlaştığı, ekonominin yıkımdan kurtarılmaya çalışıldığı ve ilk beş yıllık kalkınma planının yapıldığı devrim sonrası mücadele yıllarında gelişiyordu. Bu günlerde fotoğraflar adeta bir doküman hazırlama anlayışı ile çekiliyordu. Ekim Devrimi'nin gerçekleştiği günlerde ve İç Savaş süresince Rus fotoğrafçıları tüm bu tarihsel gelişmelerin içinde bulunuyorlar ve olan bitenleri elden geldiğince kaydetmeye çalışıyorlardı. O günlerde tüm Rusya'da iki-üç fotoğraflı dergi vardı. O nedenle basınsız fotoğraf haberciliği oldukça yaygın kullanılan bir yöntem haline gelmişti. Çeşitli parti, sendika kongrelerine ve konferanslarına katılanların, uluslararası işçi ve komünist hareketin toplantılarındaki temsilcilerin mücadelelerini ve faaliyetlerini ele alan fotoğraflar çoğaltılarak şehirlere dağıtılıyor, işçi lokallerine ve evlere asılıyordu. Adeta yeni Cumhuriyet'in gündelik yaşamı ve mücadelelerinin gerçeği fotoğraflarda canlandırılarak ülkenin bütün köşelerine yayılıyordu. 20'li yılların gelişmeleri ile birlikte basınsız fotoğraf haberciliğinin bilgilenmenin yaygınlaşması için yetersiz bir araç olduğu ortaya çıktı. Sovyet yurttaşları amatör bir ruhla gündelik yaşamın çeşitli boyutlarını yakalıyorlardı. 1928'de düzenlenen ve 10 Yıldır Sovyet Fotoğrafçılığı *isimli sergiye Sovyet fotoğrafçılığının iki akımı da katılıyordu. Birincisi daha geleneksel olan ve güzel sanatlara yönelik olan fotoğrafçılık, diğeri ise yaşananların ele alındığı bir fotoğraf gazeteciliği idi. Doküman fotoğrafçılığı sanat fotoğrafçı akım tarafından eleştiriliyordu. Doküman fotoğrafçı akım her gün gerçekleşmekte olan gelişmeleri tespit eden bir yaklaşıma sahipti. 1936'da çekilmiş olan yandaki genç işçi fotoğrafı Arkadi Şayhet'in eseridir. Tornacılık eğitimi görmüş olan Şayhet Moskova'da portre çeken bir fotoğraçının yanında rötuşcu olarak çalıştı. Şahyet, diğer fotoğrafçıların aksine yükselen büyük binaların, anıtsal makinelerin vb.'lerini fotoğraflamak yerine, insanları ele almayı seçti.*

bir ekonomik sistemin kurulup kurulamayacağı gibi sorulara toptan ve basit bir cevap olarak sunuluyordu: "Evet, SSCB'de sosyalist bir ekonomik sistem ve tam anlamıyla sosyalist bir toplum kurulabilirdi ve kurulmalıydı". Bu anlayışa göre 1917'de emekçiler, kapitalizmi siyasal düzeyde yıkmış ve kendi siyasal diktatörlüklerini kurmuşlardı. Bu diktatörlük sosyalist bir ekonomik sistemin kuruluşunun ön koşullarını sağlamıştı. Şimdi temel hedef yeni ve sosyalist bir ekonominin tüm ülke boyutunda kurulması ve kapitalizmin ekonomik düzeyde de yok edilmesiydi. Bu büyük hedefin ilk adımı da ülkenin hızla sanayileşmesiydi. Batı'da devrimlerin gerçekleşmemiş ve kapitalizmin istikrar kazanmış olması bu gidişi engelleyemezdi.

Tek ülkede sosyalizm anlayışı bir "iç" sorun olarak ele alınıyor. SSCB'nin kendi içinde sosyalist toplumu tam anlamıyla gerçekleştirebileceği söylenirken, sorunun "evrensel" boyutu olarak kapitalist kuşatmanın bir tek Sovyetler Birliği'nin gayretleri ile kırılamayacağını, bunun ancak gelişmiş kapitalist ülkelerde patlak verecek proletarya devrimleri ile mümkün olabileceği ileri sürülüyordu. Buna göre sosyalizmin SSCB'deki zaferi bir dış askerî müdahale olasılığı ve kapitalizmin restorasyonu tehlikesi mevcut olduğu sürece "nihai bir zafer" sayılmazdı. Bunun için SSCB'nin karşı karşıya olduğu kapitalist kuşatmanın kırılması gerekliydi. Böylece tek ülkede sosyalizm teorisi, kapitalist ülkelerdeki proletarya devrimi ile Rus Devrimi arasındaki ilişkiyi SSCB'nin kapitalist ülkelerce kuşatılması ve bunun kırılması gerektiği düzeyinde kuruyordu.

Stalin'in teorisi zamanlama bakımından çok uygun bir âna denk düşmekteydi. 1923'de Almanya'da devrimin son atılımı da başarısızlıkla sonuçlanmış, yakın gelecekte Batı'da devrimin gerçekleşmesi olasılığı tamamen ortadan kalkmıştı. Stalin dünya devrimine bağlanan umutlar gerçekleşmediğine göre, Troçki'nin yaklaşımının uzun dönemde kitleleri şüphecilik ve hareketsizliğe iteceğini farketmişti. Bu, Rus Devrimi'nin kaderini uluslararası gelişmelere bağlaması anlamına gelecek ve ülkenin sosyalizm yolunda geliştirilmesini engelleyebilecekti. Nitekim komünist Macar iktisatçısı Varga

"Tek Ülkede Sosyalist" Gerçekçilik

Sosyalist gerçekçilik değil, teorisyeni Bogdanov'un "katıksız proleter ideolojisi"nin laboratuvarı dediği *Proletkült*, tek sözcükle özetlenebilir: Heyecan! İstenilirse, *çılgınlık* da denebilir. Yüzyılın çehresini değiştiren bu boşanmış zembereği, yani Ekim Devrimi'ni çıkarın, sosyalist gerçekçiliği önceleyen en etkili, fakat etkisiyle ters orantılı "teorik ciddiyet"e sahip Proletkült'ten geriye hiçbir şey kalmaz. Evet, devrimini yapan sınıfın dışındaki sınıfların sanatını fizik olarak da yok etmek, Marksist sanat-edebiyata bir teorik argüman bile olamaz ama, bir gerçek var: Proletkült, kurulduğu 1917'nin hemen ertesinde, sonradan karşı karşıya geleceği birçok ismin sempatisini kazanmıştır. Bir tek isim yeter; Mayakovskiy.

Devrimin sıcaklığı, kuruluşun soğukluğu, Lenin'in müdahalesi, önemli ölçüde "eski"nin aydınlarını kazanmanın dayatıcılığıyla 9 Ekim 1920'de gelir. *Proleter Kültür Üzerine Ön Karar Tasarısı*'nda "yeni bir proleter kültürün yaratılması değil, Marksizmin dünya görüşü ve proletaryanın kendi diktatörlüğü dönemindeki hayat ve kavga koşulları açısından varolan kültürün gelenek ve başarılarının geliştirilmesi"ne değinen Lenin, Proletkült'e Eğitim Komiserliği kurumları içerisinde bağımsızlık vermek hususunda girişilecek her türlü teşebbüsü, teorik olarak yanlış, pratik olarak da zararlı bulur. Proletkült'ün tam bu tarihte olmasa bile, bu noktadan geriye saymaya başladığını söyleyebiliriz.

1920'li yıllar, bir çok edebî sanatsal grubun yayınlarıyla "rahat" tartışma olanağı bulduğu bir kabaca on yıldır. İki önemli çizgiden sözedilebilir. *RAPP, Rus Proleter Yazarlar Birliği* çevresinde örgütlenen edebiyatçılar, bir, iki, 1923'de kurulan ve Mayakovskiy'nin isminde özetlenebilecek *LEF* grubu. Kuşkusuz burada, çok sonraki yıllarda, yapısalcılığı da etkilemiş, dilbilim çalışmaları yapan *OPAYAZ* ve konstrüktivistler de sayılmalı.

Parti *MK*'sinin 18 Ocak 1925 tarihli *Edebiyat Politikası Üzerine Karar*'ı, işte bu renkliliği değerlendirmesi ve Marksist edebiyat üzerine yapılacak tartışmalara önemli bir kriter bırakması açısından önemlidir. Ülkenin kültürel gelişiminin *gelecek* aşamasında, partiyi tek direktife bağlayan her teşebbüs kesin olarak reddedilmiştir. Artı, varolan edebî grupların hiçbirine bir ayrıcalık tanınmamıştır. Ön önemlisi, Karar'ın diliyle yazarsam, "Parti, edebî konulara kaba ve yetersiz müdahale ve elatma gibi teşebbüsleri, kökünden söküp atar".

7 yıl sonraki 23 Nisan 1932 Kararı'yla ilk perdesi açılan sosyalist gerçekçiliğin Ekim Devrimi'yle başlayan çok özet görüntüsü budur. Şimdi, sosyalist gerçekçiliğe başlanabilir.

26 Ekim 1932! Geniş sayılabilecek bir yazar topluluğu, Moskova'da Gorki'nin evinde bir araya geldiler ve bu tarihte bir edebî sanatsal yöntemi tartıştılar. Stalin geldi, dinledi ve burada "eğer bir sanatçı" dedi, "bizim hayatımızı doğrulukla betimleyecekse, bu hayatın içinden sosyalizme doğru gideni gözlemlemek ve göstermekte başarısız olamaz. İşte bu, sosyalist sanat olacaktır. Bu, kesinlikle sosyalist gerçekçilik olacaktır".

Şimdi bu toplantıdan, yeniden dönmek ve geçmek üzere, biraz geri dönelim. *Bol'shala Sovetskaia Entsiklopedila* (Büyük Sovyet Ansiklopedisi), aynı adlı madde "sosyalist gerçekçilik bir terim olarak Sovyet basınında ilk kez, 1932'de (*Literaturnala Gazeta*, 23 Mayıs) kullanıldı" bilgisini veriyor. İngilizce yazılan ve konuşulan ülkelerde karizmasını Sovyet edebiyatı araştırmalarına borçlu Max Hayward, terimin sözü edilen aynı tarihli yayında, Kirpotin tarafından kaleme alınan bir yazıda ilk kez görüldüğünü belirtiyor.

Bu bilgileri tamamlayabiliriz. Gronskiy, 20 Mayıs 1932'de, Moskova'da bir grup yazara yaptığı konuşmada "gerçeği yazın, bizim gerçekliğimizi kendi diyalektiği içinde doğrulukla yansıtın" diyor. "Sovyet edebiyatının temel yöntemi, sosyalist gerçekçiliğin temel yöntemidir." Bu tarihte sosyalist gerçekçilik ilk kez telaffuz ediliyor. Üç gün sonra *Literaturnala Gazeta*'daki imzasız yazı, Gronskiy'e yaptığı referansla, bir "ilk tarih"i de yazmış oluyor.

Şimdi 20 Mayıs 1932'nin bir gün öncesindeyiz.

Sovyet Yazarlar Birliği Örgütleme Komitesi (Orgbüro) ilk toplantısını 19 Mayıs 1932'de yapıyor; Gronski, Kirpotin, Fadeyef, Panferof, Malişkin, Leonof ve Tikhanof Başkanlık Divanı'na seçiliyorlar. Gronskiy komitenin başbakanlığına, Kirpotin sekreterliğine getiriliyor, Gorki'ye temsili başkanlık sıfatı veriliyor. Bir cümle daha: 1. Yazarlar Kongresi'nden sonra Birlik'in yayın organı olacak *Literaturnala Gazeta*'nın yönetmeni Schivanovskiy'nin "görevden affı"nı içeren dileği Divan'a okunuyor, kabul ediliyor. Kodrolarda gerekli düzenlemelere, bir başka ifadeyle tasfiyelere gidildiği anlaşılıyor.

ÖRGÜTLENME KOMİTESİ NEDEN KURULUYOR?

VKP(B), Tüm-Birlik Komünist Partisi (Bolşevik) Merkez Komitesi'nin 23 Nisan 1932 tarihli *Edebî Sanatsal Örgütlerin Düzenlenmesi Üzerine* başlıklı Kararı'ndan sözetmenin yeridir. "Merkez komitesi, sanat ve edebiyatta, son yıllarda sosyalizmin inşasındaki kaydadeğer başarılardan kaynaklanan büyük bir niceliksel ve nitelikael gelişimle karşı karşıya olduğumuzu karara bağlar" sözleriyle açılan Karar'da, hemen devamında, *NEP* döneminin edebî ortamı ve edebî örgütlenmeleri değerlendirildi: "Birkaç yıl önce, edebiyat yabancı unsurların çok açık etkisi altındayken ve bu etki, özellikle *NEP*'in ilk yıllarında çok canlı ve üstelik edebî kadrolar büyük zaaflar içindeyken; parti, proleter yazar ve sanatçıların konumunu sağlamlaştırmak, edebiyattaki örgütlenmeleri yaratmak ve güçlendirmek üzere, mümkün olan bütün yollarla büyük yardımlarda bulundu", *MK*, varolan edebî sanatsal örgütleri, "günümüz politik sorunlarından uzaklaşmış" ve "sosyalizmin inşasına sempatiyle bakan bir grup kaydadeğer yazar ve sanatçıdan kopmuş" olmakla suçladı ve "sonuç olarak; 1; Yazar birliklerinin tasfiyesini 2; Sovyet iktidarını destekleyen ve sosyalizmin inşasına katılmak isteyen bütün yazarları, içinde komünist fraksiyonunun da bulunduğu tek *Sovyet Sosyalist Yazarlar Birliği* içinde birleştirmeyi, 3; Benzer değişiklikleri sanatın diğer türleri de dikkate alınarak gerçekleştirilmesini, 4; Kararın yürütülmesi için, pratik önlemlerin alınması işinin *Orgbüro*'ya (Örgütlenme Komitesi) bırakılmasını" karara bağladı.

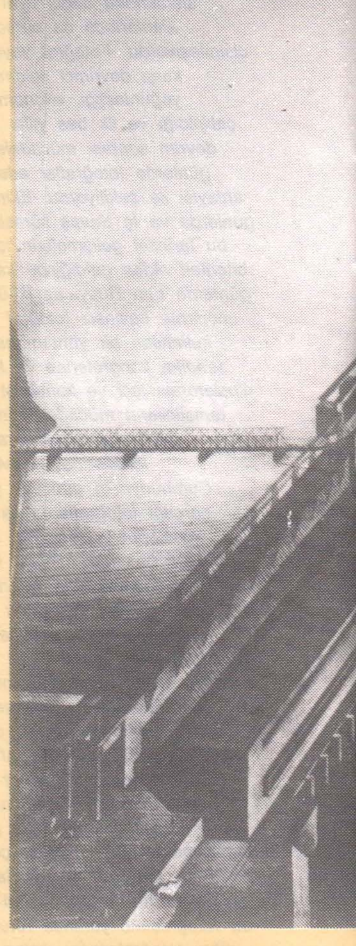
Sovyet Yazarlar Birliği ve bunu örgütleyen komitenin kurulması, 23 Nisan 1932 tarihli *MK* kararı gereğidir.

Kare kare geriye aldığımız filmi, yeniden ve hızla göstermeden önce, şu bilgiye ihtiyacımız var. *Orgbüro*'nun üç önemli isminden Gorki'yi biliyoruz. Peki, Kirpotin ve Gronskiy kimdir?

1898 doğumlu Valerii İakovlevich Kirpotin, 20 yaşında İç Savaş'a katılıyor, 1925'de Kızıl Profesörler Enstitüsü'nü bitiriyor, 1956'da Gorki Enstitüsü'nde profesör ünvanıyla göreve başlıyor. Rus devrimci demokrat, çağdaş Sovyet ve yabancı yazarlar ve Dostoyevskiy üzerine çalışmalarıyla biliniyor. Ancak, hepsinden önemlisi, 1932-1936 yılları arasında, Merkez Komitesi üyesi.

Gronskiy'e gelince; *Büyük Sovyet Ansiklopedisi*'nde, ne adına bir madde var, ne de "sosyalist gerçekçilik" maddesinde adına rastlamak mümkün. *Orgbüro* başkanlığından önce, *İzvestia*'nın başyönetmen yardımcısı. Politik hayatı, 1936-1938 tasfiyelerinde bitiyor. Bu tasfiyelerin ağırlığı düşünüldüğünde, Gronskiy'nin en az Kirpotin kadar sorumlu bir yerde olduğunu çıkarmak mümkün.

Sosyalist gerçekçilik "tek ülkede sosyalizm" pratiği ile çeşitli düzeylerde içiçe geçmiş bir sanat pratiğiydi. Örneğin 1939'da ülkede hızla yaygınlaşmaya başlayan ve Lenin'in hayatının son yıllarında Stalin'le ilişkisini tamamen tahrif eden aşağıdaki resimdekine benzer heykeller, daha sonra "kişi putlaştırması" diye anılacak sürecin başlıca araçlarından biriydi. Diğer yandan yanda görülen Adolf Strahov'un 1932 tarihli "Dinyeper hidro-elektrik santralı yapıldı" adlı afişi, sosyalizmin bir kalkınma ideolojisine dönüşme sürecine katkıda bulunuyordu.

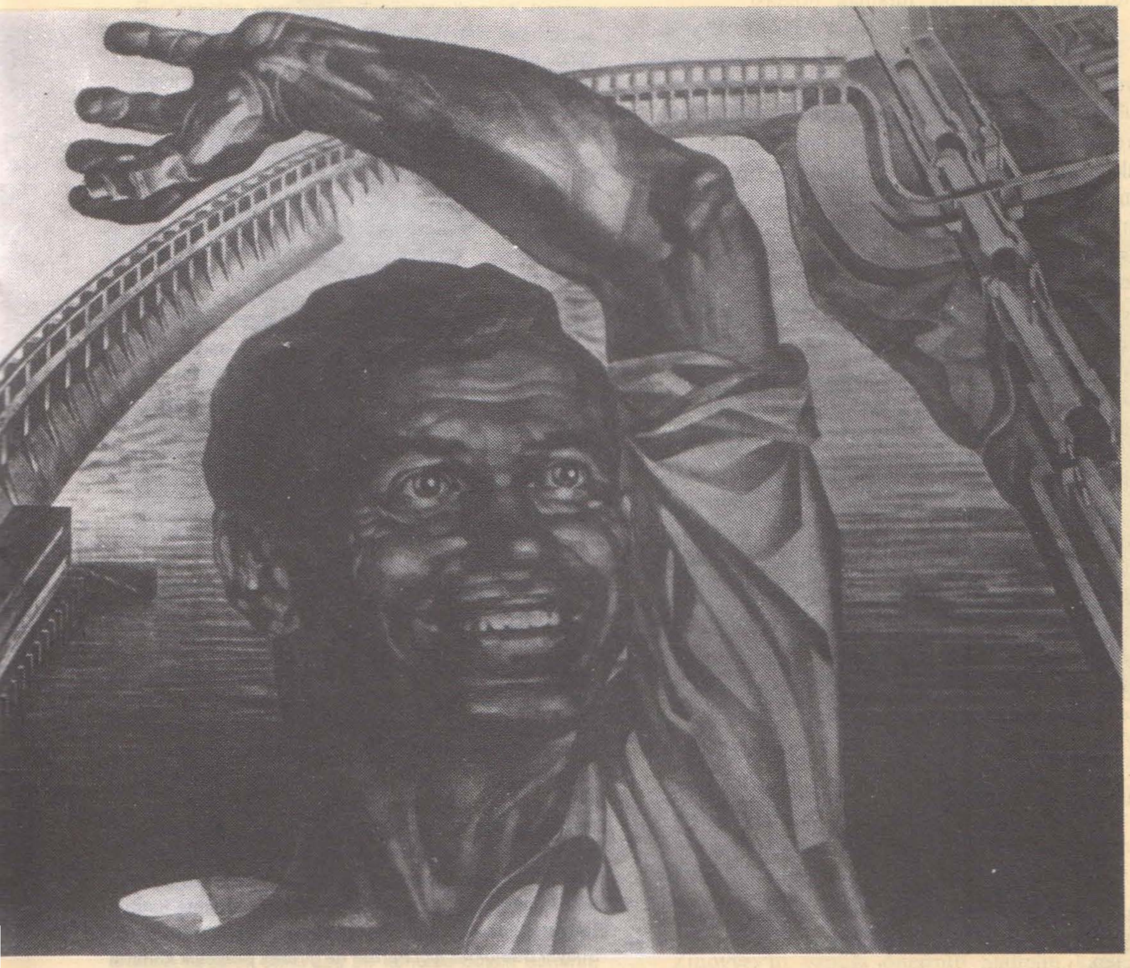
Bu bilgiler ne işimize yarayacak? Tek başına buna dayanmamakla birlikte, şunu söylemek mümkün: Sosyalist gerçekçiliğin teorik biçimlendirilişiyle birlikte, kuruluşunda, örgütlenişinde, bir "edebiyat olmayı", ya da daha düzgün bir ifadeyle "edebî dinamikler" aramak boşunadır. İlk kez dillendirilişinde bile, bir sanat-edebiyatçı değil, *politikacı* vardır. Peki Gorki? Gorki'ye sıra gelecek.

Artık, geriye aldığımız filmi, kimi karelerin montajıyla başından ve hızla gösterebiliriz.

Bir; 23 Nisan 1932, *VKP(B), MK*'nin *tarihsel* kararı: Bütün yazar örgütleri dağıtılıyor. İki; karar gereği, *Sovyet Yazarlar Birliği* Örgütleme Komitesi ilk toplantısını ve görev paylaşımını yapıyor. İlk "küçük" tasfiyeler de başlamıştır. Takvim; 19 Mayıs 1932. Üç; bir gün sonra, 20 Mayıs'da Örgütleme Komitesi Başkanı Gronskiy, Moskova'da bir grup yazara yaptığı konuşmada ilk kez sosyalist gerçekçiliği telaffuz ediyor. Dört; 23 Mayıs'da, *MK*'nin kararından tam bir ay sonra, üç gün önceki bu konuşma referans gösterilerek, ilk kez basında kullanılıyor. Beş; 26 Ekim 1932'de Stalin, Gronskiy'nin bu sözlerini, neredeyse tekrarlıyor. Fakat, Stalin, "sosyalist gerçekçilik" üzerine ilk kez ve çok net konuşmuş oluyor. Altı; üç gün sonra başlayan ve 3 Kasım'da son bulan *Orgbüro* toplantısından sonra, yöntemin "resmen" kabul edildiği Eylül 1934'e kadar, Parti basınında sosyalist gerçekçilik salvosu başlıyor. Net rakamlar verilebilir. 1932'nin son ayında 11, 1933 yılında 239, 1934'ün Ocak-Ağustos ayları arasında da 134 yazı ve makale yayımlanıyor. Yedi ve son; Ağustos 1934. Sovyet 1. Yazarlar Kongresi.

Bütün bu tarihler, İkinci Beş Yıllık Plan dönemidir. Bir önceki ve zamanından önce, 4 yılda tamamlanan

22 Tek Ülkede Sosyalizm

planla *NEP*'in palazladığı kulaklar tasfiye edilmiş, tarımda kolektivizasyonda ciddi başarılar sağlanmış ve şimdi kesin bir hedef konmuştur: Sanayide, özel olarak da üretim araçlarının üretiminde yüksek bir kalkınma hızı. Kısaca, hızlı sanayileşme. Başarı, açık olarak, merkezi otoritenin gücüne bağlıdır. Başka şekilde söylersek, gücün merkezileşmesine. İşte sosyalist gerçekçilik, "tek ülkede sosyalizm"in sanat edebiyattaki pratiğidir.

Sosyalist gerçekçilik, edebiyatta, ilk sosyalist ülkenin en çalkantılı bir döneminin, deyim uygunsa, "nev'i şahsına münhasır" bir pratiğidir. Doğrudan *sosyalist* olarak adlandırılışında bile, bir dönemin politik açılımı vardır. Neden *komünist, proleter, taraflı, anıtsal* gerçekçilik kavramları uygun görülmüyor? Geoffrey Hosking, 1980'de, *Beyond Socialist Realism* adlı çalışmasında, yanıtlıyor: "İlk Beş Yıllık Plan'ın tamamlanışı (1928-1932) ve kulakların bir sınıf olarak tasfiye edilişiyle parti, 'proletarya diktatörlüğü'nün son, yani, 'sosyalist' aşamasına giriyor olduğunu ilan etti. Bu nedenle, 'proleter gerçekçilik', 'komünist gerçekçilik' veya 'diyalektik maddeci yaratıcı yöntem' terimleri, çok dar oldukları gerekçesiyle reddedildi."

Sosyalist gerçekçiliğin çıkışı 23 Nisan 1932'yle, "çok bilinen" 1. Kongre'nin kapanış tarihi olan 5 Eylül 1934 arasına oturuyor. Burada, büyük bir hız olduğu kabul edilmelidir. Hız, aynı zamanda İkinci Plan çerçevesinde, sanayileşmenin hızıdır. Aynı dönemin birçok dönüşümüyle birlikte, konumuz içinde, sanat ve edebiyatta merkezileşmeye yönelen bu hız, en azından başlangıcında "gücü" yerleştirmeye değil, "güçsüzlüğü" etkisizleştirmeye yöneliktir. Teorideki köksüzlük, aynı anlamda, güçsüzlük, hızla etkisizleştirilmeye çalışıldığında, kaçınılmaz bir bedeli ortaya çıkarır: *Deformation*, bozuşma! 1930'lu yıllarda kabaca yüzyıllık bir geleneği olan Avrupa ve Rus gerçekçiliği, yer yer romantik veralyonuyla ama sadece tek bir noktadan kırılmaya çalışılmıştır: *Partiinost*, Türkçedeki karşılığıyla *partizanlık*. Oysa, bu anahtar kavramın dayandırıldığı tek "klasik" vardır; Lenin'in 1905 tarihli *Parti Örgütü Parti Yazını* makalesi. Ancak, hatırlatmakta yarar var. İlk kez 1956'da Sovyet tarihçisi Strochkov'un tartışmaya açtığı, şiddetli bir tepkinin ardından bir süre gündeme getirilmeyen makaleyi Krupskaya, çok önce yazılan, ancak ilk kez 1960 yılında *Druşba Narodov*'da yayımlanan yazısıyla tartışılır olmaktan çıkarmıştır. Sosyalist gerçekçiliğin *partiinost* yorumunu Lenin'e dayandırmak boşunadır. Yazıdaki *literaturya*'yla anlatılmak istenen, güzel sanatlar değil, doğrudan, Türkçesiyle *literatür*'dür. Parti literatürüdür.

Kaldı ki, diğer iki temel öge *narodnost*, halkçılık ve *idèinost*, ideolojik tavır, Rus devrimci demokrat edebiyatın da ayrılmaz parçalarıdır. Üstelik burada, narodnost'un, çok uzun bir süre "ulusal tip" bağlamında, kelimenin tam anlamıyla "ulusalcı" bir vurguyla kullanıldığını, işlendiğini belirtmek gerekir. Partiinost, narodnost ve idèinost, üçü bir arada, Marksist edebiyatta, 1940'lı yılların *uygunluk* (conflictlessness) kuramıyla birlikte (bunun bugün bile bir Kagan terminolojisi olduğu bilinmelidir) bir deformationdur. Sıra Gorki'ye geldi. 1930'lu yıllarda çok öne çıkarılan ama önceye dayanan Lenin'le kişisel dostluğuna rağmen, Lenin'in mektuplarındaki adıyla "sevgili" Aleksey Maksimoviç'in karizması, devrimden sonra ülkede değil, Avrupa'da daha güçlüdür. Sovyetler'deki itibarının, daha yolun başındaki çok genç yazarların ve özellikle *non-communist*, komünist olmayan edebiyatçılar üzerinde olduğunu söylemeliyiz.

Çok kısa bir özet. Gorki, Ekim Devrimi'ni kararsızlıktan da öte, soğuklukla karşıladı. Yurt dışına çıkışına yardım elini uzattığı Yevgeni Zamyatin'le birlikte, Lenin'in "darbe"sinin (coup d'état) "amansız" bir düşmanı kesildi. *Bolşevikler*'in aldığı iktidarın, kaçınılmaz olarak tek kişinin diktatörlüğüne dönüşeceği savında bulundu; Lenin'in Rus halkı üzerindeki "kibirliliğini ve derebeyi saygısızlığı"'nı sert biçimde eleştirdi, reddetti. 1921'de sağlık nedenleriyle yurt dışına çıktı. Ülkeyle en önemli bağlantısı, basılan kitaplarıyla ilgili olarak Devlet Basımevi'yle yürüttüğü yazışmalardı. Belki de bu nedenle konumunu "bir tür yarı-sürgün" diye nitelendirdi. 1928'de 60. doğum gününü kutlamak ve çok kısa kalmak üzere yurda döndü; bir yıl sonra 1929'da da "kesin dönüş" yaptı. Bu yıllar, bir yandan *Yol Arkadaşları*, bir yanda *RAPP*, öte yanda Mayakovskiy'nin adında anlam bulan *LEF* olmak üzere, birçok akım ve edebi grubun oldukça hareketli ve yer yer de kuşkusuz yayınlarla sertleşen kavgalarına tanıklık ediyordu. Gorki, 1929'a bu kavganın uzağında, yıpranmamış bir isim olarak geldi. Geride bıraktığı 8 yılını, içerde kavgası olmayan, dışarda itibarı yüksek bir "diplomat" gibi yaşadığını söylemek, yanlış olmayacaktır.

Öyleyse, *Yazarlar Birliği* Örgütleme Komitesi'nin temsili başkanlığına Gorki'den başka kim uygun olabilirdi? 14 Nisan 1930'da intihar eden, ölümünden 20 gün önce topluluk önünde yaptığı son konuşmada "ömrüm, kulaklarınızı okşayan şu sevimli ıvır zıvırları üretmekle değil, nasıl becerdiğimi ben de pek bilmiyorum, herkesin başını ağrıtmakla geçti" diyen Mayakovskiy'nin ölüsü mü? 1932'de 50 yaşında olan, ilk öyküsünü 48 yaşında yayımlayan Gladkov mu? 1932'de 27 yaşında olan Şolohov mu?

Her atılım, geçmişten köprü kurmak ister. Sosyalist gerçekçiliğin sözünü ettiğimiz ilk 20 ayı, önemli yanıyla böyle bir zorlamayı yapmıştır. Gorki'nin 1905 tarihli *Ana*'sı, gerçekten bu yeni yöntem'in söylendiği gibi başyapıtı mıdır? Kuşku duymak gerekli. Zola'nın *Germinal*'inden eğer bir farkı varsa, 50 yıldan bu yana Marksist sanat edebiyat tartışmalarını meşgul eden bir estetik çizginin başyapıtı olmaya yeter mi? Sosyalist gerçekçilik üzerine, en önemlisi Birliğin 1. Kongresi'ndeki uzun konuşma metni olmak üzere, toplasanız 40 sayfayı geçmeyecek sözler etmiş bir edebiyatçı, nasıl "kurucu" oluyor? Eğer, *kurdurucu* ise, bu tam anlamıyla çarpıtma değil midir? Kendi dinamikleri üzerine yükselen bir teorik açılım değil, bir idari tedbir olan sosyalist gerçekçiliğin "vitrin"idir Gorki.

Sosyalist gerçekçilik, "tek ülkede sosyalizm"in belki *anlaşılabilir* bir idari tedbiriyse, bu yazıyı şu soruyla bitirebiliriz: Marksist sanat edebiyatın üzerindeki bu yarımyüzyıllık tahakkümün anlamı nedir?

AKİF KURTULUŞ

1926'da Troçki'nin eleştirilerine cevap verirken, tek ülkede sosyalizm teorisinin ideolojik bakımdan savunulamaz olmakla birlikte, Rus işçi sınıfı için sağlam bir tutamak noktası oluşturduğunu açıkça belirtecekti.

Stalin, tezini Lenin'den yaptığı alıntılarla desteklemeye çalışmakla birlikte, onun için önemli olan Lenin'in yazdıklarından çok, Troçki ve *Sol Muhalefete* karşı yürüttüğü mücadelede sağlam bir ideolojik araç elde etmekti. Stalin bunu yaparken Troçki'nin özellikle 1923'den önce yazdığı ve Rusya'da sosyalizmin kuruluşunun önkoşulu olarak Batı Avrupa proletaryasının zaferini öngören sözlerini kullanmıştı. Ancak Stalin Troçki'nin dünya devriminin gerçekleşmemesi nedeniyle sosyalist Rusya'nın yaşama şansı kalmadığını ileri sürdüğünü ve devrimin elini kolunu bağladığını iddia ederken haksızdı. Unutmamak gerekir ki, Troçki 1924'de güçlü bir sanayileşmeyi öngören ilk kapsamlı ekonomik plan önerisini ortaya koyanlardan biriydi. Troçki SSCB'nin daha onyıllarca kapitalist ülkelerin çembere alma girişimleri ile karşı karşıya kalabileceğini de hesaba katıyordu. Troçki XV. Parti Kongresi'nde Avrupa işçi sınıfının ilerki 10-30 yıl içinde iktidarı ele geçireceğinin kabul edilmesi gerektiğini, ancak karşıtlarının 30-50 yıl süre ile Batı'dan bir destek beklemediklerini sandığını söylediğinde, Stalin söylenen sürelerin yarı yarıya kısaltılmış olarak düşünülmesi gerektiğini ileri sürecekti.

Stalin, kendi görüşlerinin parti üyeleri ve özellikle genç komünistler için daha cazip ve gerçekçi olduğunun bilincindeydi. Ancak Stalin tek ülkede sosyalizmin mümkün olduğunu söylerken güçlü bir özel mülkiyet duygusuna sahip olan Rus köylülüğünün bu yolda bir engel olduğunu görüyor ve yüksek bir emek verimliliği ve gelişmiş bir sanayi olmaksızın sosyalist toplum yolunda ilerlemenin mümkün olmadığını da seziyordu. Bu engelleri aşmanın en basit yolu ise devletin müdahalesi olarak görünüyordu. Köylüler gerekirse güç kullanılarak yola getirilecek, tarımda kolektivizasyonun çapı genişletilecek ve sanayileşme hızlandırılacaktı. Tek ülkede sosyalizm teorisine yöneltilen itirazların susturulabilmesi için bu iki yöndeki atılım, Stalin için gerekli görünüyordu. Bu nedenle tek ülkede sosyalizmin mantığı Stalin'i kulaklara taviz politikasına son verme ve hızlı sanayileşme politikasına itiyordu. Bu durum Stalin'i *Sol Muhalefete* karşı birlikte hareket ettiği ve köylülerin desteklenmesinden yana olan Buharin, Rikov ve Kalinin gibi müttefikleri ile kaçınılmaz bir çatışmaya doğru sürüklüyordu.

Sürekli Devrim

Troçki, 1904-1906 içinde Marksizme en önemli katkısı sayılan ve Troçkizm ile çoğu kez eş anlamlı kullanılan sürekli devrim teorisini geliştirdi. Sürekli devrim terimi Marx'tan kaynaklanıyordu ve 1905'de Mehring ve Lenin tarafından kullanılmıştı. Troçki'nin teorisi, geri bir tarım ülkesi olan Rusya'nın dünya devriminde ilk atılımı yapabileceğini öngörüyordu. Troçki Rusya'nın Marksizmin sosyalist bir devrim için gerekli gördüğü olgunluğa sahip bir sanayi ülkesi olmadığının bilincindeydi. Ancak Rusya geri bir ülke olmakla birlikte, kentlerde yoğun bir proletarya oluşmuş durumdaydı. Geniş ve güçlü bir burjuva sınıfı ise gelişmemişti. Köylülüğün ise potansiyel bir devrimci güç olmakla birlikte, bilinçsiz ve ülke düzeyine serpilmiş bir güç olarak ortak devrimci eyleme geçmesi zordu. Rus Devrimi bu nedenle otokrasiye karşı basit bir demokratik mücadele olmayı aşıyordu. 1905 Devrimi Lenin ve Troçki'de burjuvazinin demokratik bir cumhuriyeti gerçekleştirmek için yeterli güce ve iradeye sahip olmadığı inancını pekiştirmişti. Demokratik bir devrim programının tek güvencesi Troçki'ye göre bir proletarya diktatörlüğüydü. Devrim, hedefleri açısından burjuva devrimi olarak kalacak, ancak yönetimi proletaryanın elinde olacaktı. Proletarya propaganda çalışması ile köylülüğü harekete geçirecekti. Devrim hükümeti büyük tarım işletmelerinin köylülere devredilmesine ve kapitalistlerin baltalamalarına karşı koyacak, gerekirse devletleştirmelere gidilecekti. Böylelikle burjuva devriminden zorunlu olarak sosyalist devrime geçiş sağlanacaktı. Sürekli devrimin bu ilk aşamasından sonra asıl büyük zorluklar kolektifleştirmeye geçilmesiyle birlikte ortaya çıkacaktı. Devrim yönetiminin köylülerden sağladığı destek zayıflayacak ve devrim için çıkış Batı Avrupa ülkelerinde devrimin patlaması olacaktı. Rusya'dan kaynaklanan devrim Avrupa devrimine yol açacak, böylece burjuva devriminden proletarya devrimine, oradan da evrensel devrime ulaşılmış olacaktı.

Lenin de burjuva-demokratik ve sosyalist devrimi birbirini zorunlu olarak izleyecek bir süreç olarak değerlendiriyor, ancak Troçki'nin "proletarya diktatörlüğü" formülü yerine "proletarya ve köylülüğün demokratik diktatörlüğü" kavramını öne sürüyordu.

Troyka'nın Dağılışı: Zinovyev-Kamenev Muhalefeti

Sol Muhalefet'in yenilgisinden kısa bir süre sonra, 1925 sonbaharında, üçlü yönetim dağıldı. Zinovyev ve Kamenev, Stalin'in belirleyicisi olduğu parti uygulamalarına karşı sert bir biçimde muhalefete başladılar. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, Zinovyev ve Kamenev'in, Stalin ve Buharin liderliğine karşı yürüttükleri mücadele teorik farklılıklar düzeyinde yürütülmekle birlikte, parti içi kişisel iktidar kavgası niteliği ağır basan bir çatışmaydı. Zinovyev-Kamenev muhalefetinin asıl önemi 1926 Zinovyev-Troçki ortak muhalefetinin oluşumunun öncüllerini içinde taşımasıdır.

Sol Muhalefet'in yenilgisi ile sonuçlanan XIII. Kongre'nin ardından teorik sorunlarda da ön plana çıkmaya başlayan Stalin, 1924 sonbaharından başlayarak Zinovyev'in parti içindeki

BUHARİN, NİKOLAY İVANOVİÇ (1888-1938)

Marksizme yapmış olduğu katkılar nedeniyle Lenin'den sonra özellikle ekonomi politik alanındaki çalışmalarıyla önde gelen bir *Bolşevik* sayılan Nikolay İvanoviç Buharin 9 Ekim 1888'de Moskova'da doğdu. Bir öğretmen çocuğu olarak iyi eğitim gördü. *Bolşevik* önderler arasında hemen hemen tüm yaşamını Moskova'da geçiren, siyasal kariyerini burada elde eden ve bu çalışmaları içinde belki de takma ad kullanmayan tek *Bolşevik* Buharin'di. Henüz beş yaşındayken okuma yazma öğrenen Buharin çok genç yaşta devrimci harekete katıldı. Üniversitede ekonomi öğrenimi gördüğü sırada *Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi*'ne girerek *Bolşevik* kanatta yeraldı. 1906'da parti üyesi olarak örgütlenmeler içindeyken, iki kez tutuklandı. 1908'de partinin *Bolşevik* kanadının Moskova komitesi üyeliğini yapan Buharin, 1911'de tutuklandıktan sonra sürgüne gönderildi, buradan da Rusya dışına kaçtı. 1912'de Krakov'da Lenin'le tanıştı.

Buharin daha Rusya'da iken ekonomi politik üzerine çalışmalar yapmış, yazılar yazmıştı. Yurtdışında da örgütsel çalışmalarıyla birlikte teorik üstünlüğünü de kanıtlayacak yazılar yazdı. *Pravda*'da Lenin'le birlikte çalıştı, yazılarında Böhm-Bawerk, Tugan-Baranowski gibi iktisatçıları eleştirdi. Özellikle emperyalizm üzerine yazdığı makalelerle dikkati çekti. I. Dünya Seveşı'ndan önce İsviçre'ye ardından ABD'ye gitti. Savaşa karşı verilen mücadele içinde yeralan Buharin bazı konularda Lenin'le anlaşmazlığa düştü. Özellikle ulusal sorun konusunda Rosa Luxemburg'un yanında yeralırken, ulusal devlet, bağımsızlık gibi konuları enternasyonalizma aykırı buluyor, bu konuda *Bolşevik* parti programında yeralan hususları şiddetle eleştiriyordu. Parti içinde sol kanadı temsil eden Buharin, kendisini öncelikle devlet ve ulusal sorun konusunda eleştiren Lenin'in görüşlerini saygıyla karşıladı.

ABD'de Troçki ile tanışarak birlikte *Novi Mir* (Yeni Dünya) adlı bir dergi çıkardıktan sonra, Şubat 1917 Devrimiyle Rusya'ya döndü. Ağustos'ta yapılan VI. Parti Kongresi'ne katıldı. Görüşleri Lenin tarafından şiddetle eleştirilen Buharin yine de Lenin'in desteğiyle parti merkez komitesine getirilerek, Ekim Devrimi sırasında önemli görevler üstlendi. Devrimden sonra *Pravda*'nın yayın yönetmeliğini yaptı, bir süre de Yüksek Ekonomik Konsey'de görev yaptı. 1918'den sonra isa yeniden parti içindeki sol kanadın sözcüsü haline geldi, Lenin'in Brest-Litovsk'ta sürdürmüş olduğu barış politikasını şiddetle eleştirerek, savaşın Avrupa'da devrimin yayılması için uygun bir ortam yarattığını savundu. Bu arada *Pravda*'daki görevinden ayrılan Buharin, Mart 1919'da *Komintern*'in yürütme kuruluna seçildi. Kendi yayımladığı *Kommunist* adlı dergide sol muhalefetin görüşlerini dile ge-

Sernograd Sovyeti'nde 1 Mayıs kutlaması. Başlangıçtan beri Bolşevikler'in tercih ettiği tarımsal örgütlenme biçimi olan Sovhozlar, fabrikalar örnek alınarak düzenlenmişti ve kırda sosyalizmin aldığı biçim olarak değerlendiriliyorlardı. Yine sol sosyalist devrimciler, anarşistler arasında ve hatta Bolşevikler içinde bile bir azınlık, kolhozların, gerek üretimin örgütlenmesi, gerek hayatın kolektifleştirilmesi bakımından komünist değerlere daha yakın olduğu görüşündeydiler. Molotov kolektifleştirmenin başladığı 1929 yılında kolhozlara, "toplumsal üretimi örgütlemede sovhozları örnek alma" çağrısı yaptı. Ancak Temmuz 1930'da 16. Parti Kongre'si Molotov'un bu çağrısının reddi anlamına gelen bir karar aldı: "Sovhozların örgütlenme sistemlerini kolhozlara aktarma yolundaki bütün girişimler anti-Leninist'tir çünkü devlet kaynaklarıyla, bir devlet girişimi olarak kurulan sovhozların aksine kolhozlar, köylülerin kendi kaynaklarıyla kendi aralarında kurdukları gönüllü birliklerdir." Bu karar azınlık görüşünün son ifadelerinden biri oldu; kolektifleştirme süreci içinde kolhozlar da sonunda tamamen devlet denetimine girdiler.

tirdi. Bu yıllarda muhalif konumuna rağmen devrimin yerleşmesi için girişilen tüm çalışmalara aktif olarak katılan Buharin, İç Savaş koşulları içinde yürütülen "Savaş Komünizmi"ni destekledi. Bu politikayı komünizmi yerleştirmek için temel ve zorunlu bir iktisadi politika olarak görüyordu. Aynı dönemde yazdığı kitaplarda görüşlerini en radikal biçimiyle yansıttı ve köylü sorununa kestirme çözümler önerdi. Ancak 1921'de girişilen, piyasa ekonomisini ve küçük mülkiyeti destekleyen geçici *NEP* döneminin iktisadi politikasını destekleyerek, bunun kalıcı olmasını savundu. Bu görüşleriyle sol muhalefetten koparak daha sağ bir konuma düşen Buharin, Lenin'in ölümünden sonra Politbüro üyesi oldu.

Buharin bundan sonra parti içindeki mücadelede Troçki'nin temsil ettiği sol muhalefete karşı tavır alarak, Zinovyev ile Kamanev'i de hedef alan bir çizgi izledi. Onun bu politikası Stalin tarafından da desteklendi. 1924 ile 1929 arasında karmaşık görüşlerini sistematize etmeden oldukça pragmatik bir biçimde savunan Buharin, 1929'da Zinovyev'in yerine *Komintern*'in yürütme komitesi başkanlığına getirildi. İki yıl sonra bu kez de muhaliflerin özellikle tarım ve sanayileşme konusundaki görüşlerini benimsemeye başlayan Stalin, Buharin'i sağcılıkla suçladı. Nisan 1929'da *Komintern*'deki görevine son verildi, ardından da Kasım'da Politbüro'dan çıkarıldı. Bundan sonra parti içinde daha alt düzeylerde görevler alan Buharin, bir süre *İzvestiya*'da çalıştı ve yeni Sovyet Anayasası'nın hazırlık çalışmalarına katıldı. Daha sonra siyasal itibarı bir hayli azalan Buharin 1937'de tutuklamalar sırasında Troçkist ve Sovyet düşmanı olduğu gerekçesiyle yargılandı. Duruşmalar sonunda hakkında ölüm cezası verilen Buharin 18 Mart 1938'de idam edildi.

Marksist ekonomi politiğe katkıda bulunmuş olan Buharin, emperyalizm konusunda tekelleşmeyi değil sermaye birikimini öne çıkarıp bu birikimin uluslararası bir konuma yükseldiğini ve böylelikle bir dünya ekonomisinin oluştuğunu öne sürer.

Sovyetler Birliği'nde Gorbeçov döneminde itibarı iade edilen Buharin'in başlıca yapıtları şunlardır: *Mirovoye Hozaylstova i İmperyalizm*, 1918 (Dünya Ekonomisi ve Emperyalizm), *Azbuka Kommunizma* (Preobrajensky ile) 1919 (Komünizmin Alfabesi), *Ekonomika Prekhodnogo Perioda*, 1920 (Geçiş Döneminin Ekonomisi), *Teoriya Istoriceskogo Materyalizma Popularniy Ucbnik Marksistkoi Sociologii* (Tarihi Materyalizmin Kuramı, Marksist Sosyoloji Elkitabı), *Lenin as a Marxist*, 1924 (Bir Marksist Olarak Lenin), *Imperialism and the Accumalation of Capital*, 1925 (Emperyalizm ve Sermaye Birikimi).

destekçilerine karşı harekete geçti. İlk olarak Kamenev'in etkisi altında olan Moskova örgütünün yöneticilerini değiştiren Stalin, potansiyel bir muhalefet odağını denetimine aldı. Ne var ki Troçki'nin aynı yıl içinde Zinovyev ve Kamenev'i hedef alan bir kampanya başlatması, bu ikiliyi tekrar Stalin'le işbirliğine itti. Bu aşamada parti yönetiminin her iki kanadı da rakibinin Troçki ile birleşmesinden çekinir durumdaydı.

Ocak 1925'de Savaş Komiserliği'nden istifa ettirilen Troçki'nin partiden atılması yolunda Zinovyev'in yaptığı önerinin Stalin'in karşı çıkışı nedeniyle *Merkez Komitesi*'nde reddedilmesi, taraflar arasında ilk açık kopma oldu. Stalin "Zinovyev ve Kamenev'le farklı düşünüyoruz" diyordu "bugün birini atarsınız, yarın bir başkasını, daha sonraki gün bir üçüncüsünü, partide kim kalacak o halde?"

Nisan 1925'de toplanan XIV. Parti Konferansı'nda *NEP* çerçevesinde köylülere yeni tavizler verilmesi söz konusu olunca, Zinovyev, Stalin-Buharin ekibini anti-Leninist bir sapma içinde olmakla suçladı ve aktif mücadele patlak verdi. Lenin'in eşi Krupskaya'yı da yanına alan muhalefet "köylü politikası" konusunda parti içi tartışma açılmasını istedi, ancak başarılı olamadı. İlkbaharda yapılacak olan parti kongresini sonbahara erteleten Stalin parti aygıtını muhalefete karşı harekete geçirdi. Muhalefet parti içinde Leningrad haricinde pek etkili olamadı.

Örgüt düzeyinde etkili olamayan Zinovyev ideolojik kampanyaya hız verdi. Üst üste yazdığı kitap ve makalelerindeki temel tezi Sovyet rejiminin "küçük burjuva eğilimlerin etkisi altına düşme" tehlikesiyle karşı karşıya olduğuydu. Zinovyev *NEP*'in "stratejik bir geri çekilme" olduğunun unutulmamasını istiyor ve "Savaş Komünizmi'nden sosyalizme değil, proletarya devletinde kendine özgü bir 'devlet kapitalizmine' geçildiğini" Lenin'den alıntılarla hatırlatıyordu. Zinovyev "küçük burjuva dejenerasyonun" önüne geçilmesi için proletarya ve yoksul köylülerin "sınıfların ortadan kaldırılması. sosyalist eşitlik ve yeni yaşam biçimi" için harekete geçirilmelerini öneriyordu. 1925 boyunca kulak sorununu ısrarla vurgulayan muhalefetin baş hedefi köylülere "zenginleşin" tavsiyesinde bulunan Buharin'di. *NEP* konusunda giderek *Sol Muhalefet*'in tezlerine yakınlaşan Zinovyev-Kamenev grubunun eleştirilerine Stalin-Buharin yönetimi muhalefetin "orta köylülüğü" ihmal ettiğini ileri sürerek karşı koyuyorlardı.

Öte yandan *Komintern*'in izleyeceği politika da iki grup arasında bir çatışma alanı oluşturuyordu. Zinovyev'in *Komintern*'in başkanı olması Sovyet partisi içindeki tartışmaların bu platforma aktarılmasına yol açmaktaydı. *Komintern* 1924'de "dünya kapitalizminin" istikrarlı bir döneme girdiğini, yakın gelecekte devrimci bir oluşumun beklenemeyeceği görüşünü kabul etmişti. Bu saptama Rus Devrimi'nin geleceğini Batı'daki devrimle ilişkilendiren görüşler için pek uygun olmayan bir hava doğurmaktaydı. Bu açmazdan kurtulabilmek için Zinovyev 1925'de "dünyada bir bütün olarak devrimci durumun sürdüğünü" savundu ve "kapitalizmin istikrar kazandığını ileri süren sağ sapmayı" kötümserlikle suçladı. Zinovyev'in bu tezine "sol" kanadın yönettiği *Alman Komünist Partisi* de destek oldu. Ama sonuçta Stalin *Alman Komünist Partisi* yönetimini değiştirmeyi başardı.

Komintern'de de başarısız olan Zinovyev Stalin'in tek ülkede sosyalizm teorisine açıktan cephe almak durumunda kaldı. *Leninizm* adlı kitabında "sosyalizmin nihai zaferinin tek bir ülkede

gerçekleşmesinin mümkün olmadığı"nı savunan Zinovyev, "sosyalist düzenin kapitalizm üzerindeki nihai zaferinin ancak uluslararası boyutta gerçekleştirilebileceğini" ileri sürdü. Stalin ise Ocak 1926'da yayınladığı *Leninizm'in Sorunları* adlı kitabında "tek ülkede sosyalizmin reddedilmesinin, sosyalizmin kurulacağına duyulan güveni yıkmak, Lenin'in yolunu terketmek ve yenilgiyi kabul etmek" anlamına geleceğini söylüyordu.

Zinovyev partinin otoriter yapısına ve sekreterliğin yönettiği parti aygıtına yönelik eleştirilere de yer veriyordu. Ancak "Leninist partinin yapısı her koşulda parti içi proletarya demokrasisini en üst düzeyde gerçekleştirecek bir biçimde oluşturulmalıdır" diyen Zinovyev kendisinin egemen olduğu Leningrad örgütünde uyguladığı yöntemler nedeniyle aynı eleştiriyle karşı karşıya kalmaktaydı. Muhalefetin parti içi demokrasi konusundaki pratik önerisi kolektif liderliğin korunması ve parti üye sayısının öncelikle işçiler arasından yapılacak kayıtlarla hızla arttırılmasıydı. 1925'in son günlerinde toplanan XIV. Parti Kongresi Zinovyev-Kamenev muhalefetinin yenilgisi ile sonuçlandı. "Sosyalizmin tek ülkede kurulmasına karşı ileri sürülen inançsızlıkla mücadeleyi partinin en önde gelen görevi kabul eden kongrede, Stalin ve Molotov tarafından okunan *Merkez Komitesi* raporları 65'e karşı 559 oyla kabul edildi. Zinovyev, *Politbüro*'daki yerini korurken Kamenev bu organın dışında kaldı. Önde gelen muhalefet mensupları *Merkez Komitesi*'nden tasfiye edildiler. Kongreden kısa bir süre sonra ise, Leningrad işçi hücrelerinde ezici çoğunluk sağlayan Stalin-Buharin ekibi, son muhalefet odağı olan Leningrad örgütünü de denetimleri altına aldı.

Birleşik Muhalefet Oluşuyor:

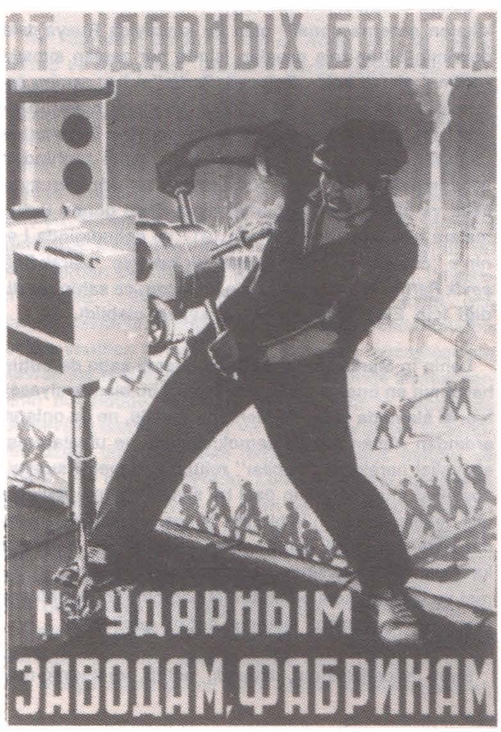
1926-27'nin *Birleşik Muhalefet*'i 1923 ve 1925'de yenilgiye uğrayan iki ayrı hareketin doğal olarak birleşmesinden ortaya çıktı. *Sol Muhalefet*'in Zinovyev ve Kamenev'i baş hasım olarak görmesi, XIV. Kongre öncesi bu grubun Zinovyev grubunun muhalefetine kayıtsız kalması sonucuna varmıştı. Yakınlaşmayı XIV. Kongre'de tüm grupların *Merkez Komitesi*'nde temsil edilmelerini önererek Zinovyev başlatmış, ancak *Sol Muhalefet*'in bir bölümü buna yanaşmamıştı.

Her iki muhalefet grubu arasında işbirliği Troçki'nin sürekli devrim tezinden "Lenin'in gerçek fikirlerinden ayrıldığı ölçüde" vazgeçmesi, Zinovyev-Kamenev'in ise "1923 muhalefetinin partide proletarya çizgisinden ayrılma ve bürokratik bir sapma olduğu yolundaki eleştirisinde farklı olduğu"nu kabul etmeleriyle kuruldu.

Kolhozlara katılmak için oy veren köylüler. Kolektifleştirme öncesinde kolhozlar genellikle küçük birimlerdi. 1928'de Rusya'daki kolhozlar ortalama olarak 12.5 hanehalkından oluşuyordu. Ancak kolektifleştirme ile birlikte, fabrika modelinde düzenlenmiş ve öyle yönetilen dev kolhozlar kurulmaya başlandı. 1 Mart 1930'da Stalin'in "Başarıdan Başı Dönmek" yazısı yayınlanmadan önce, kolhozlardaki ortalama hanehalkı sayısı 132.7'ye çıktı. Ancak bu dev kolhozlar ve orada kullanılan idari yöntemler, kolhozlardan yana olan köylülerin şiddetli tepkisini çekiyordu. Bu yüzden, kolektifleştirmenin ikinci evresinde, bu dev kolhozlar hızla dağıtıldı. 1 Eylül'de ortalama hanehalkı sayısı 58'e düşmüştü.

22 Tek Ülkede Sosyalizm

Yaşanan dönemin yarattığı sonuçlar Parti'yi tek tek bireylerin ekonominin gelişimine katkıda bulundukları ölçüde yaratılan zenginlikten pay alma uygulamasına yöneltti. Bu uygulamanın doğal sonuçlarından biri de ücret maliyetlerinin düşük tutulabilmesi idi. Böylelikle bir yanda endüstride yatırımların yapılabilmesi için sermaye birikimi artırılabilecek, öte yanda ise tüketim maddelerinin yokluğunun yarattığı sorunlar, satın alma gücünün sınırlılığı nedeni ile azaltılabilecekti. İşte kolektifleştirmenin yarattığı karmaşanın ve askerileştirilmiş sanayileşmenin gündeme getirdiği sorunların ardından Stahanovculuk Ocak-Şubat 1934'de yapılan ve aynı zamanda "muzafferlerin kongresi" olarak da anılan XVII. Parti Kongresi ertesinde gündemi belirlemeye başladı. Ağustos 1935'de maden işçisi Aleksey Grigoreviç Stahanov'un havalı kompresör ile bir işgününde 102 ton kömür çıkardığı ve üretim normunu onüç katına yükselttiği iddiası ile birlikte yeni bir kampanya başlıyordu. Kasım 1935'de Stahanovcu işçilerin konferansı toplandı. Stalin ve SBKP'nin diğer önde gelenleri bu konferansa katılarak Stahanov hareketinin koruyuculuğunu üstlendiler. SBKP Merkez Komitesi toplantısında alınan kararla birlikte bu kampanya "emek örgütlenmesinin yeni biçimi ve teknolojik gelişmenin rasyonelleştirilmesi...emek üretkenliğinin hızla yükselmesinin garantisi" olarak değerlendiriliyordu. Bu sürede devletin resmi mercilerince sürdürülen "sosyalist yarışma" kampanyası emek yoğunluğunun artmasına yönelik olan her türlü aracı kullanıyor ve Stahanovcu işçiler sayesinde üretim normları yükseltiliyordu. Filmler ve romanlarda Stahanovcu işçiler konu ediliyor, bu kişiler etrafında adeta mitoloji kahramanları yaratılıyordu. Küçük kafalı, geniş pazulu, doğa güçlerine karşı giriştiği mücadeleleri sabrı, dayanıklılığı, kararlılığı, fedakarlığı, parti ve Stalin'e karşı sadakati ve itaati sonucu kazanan bu "olumlu" kahramanların diğer işçilerce aynı biçimde değerlendirildikleri söylenemezdi. Birçok yerde Stahanovcu işçiler arkadaşları tarafından öldürülüyorlar, hatta aynı dönemde bir iç temizlik ile karşı karşıya bulunan sendikalarda direnişlerle karşılaşılıyordu. İşçiler arasında üretim normlarının artırılması sonucunu doğurması nedeni ile pek popüler olmayan bu kampanya ayrıcalıklı bir işçi kesimini de yaratmaya başladı. Stahanov'un kendisi önce Moskova'da Maden Bakanlığı'nda, daha sonra ise bir madende yöneticilik yaptı. 1975'de "sosyalist emeğin kahramanı" ödülünü alan Stahanov'un Stalin döneminde başlatmış olduğu bu "sosyalist yarışma" kampanyası çeşitli biçimler ve isimler altında emek verimliliğinin ve üretkenliğin artırılmasının gündeme geldiği her anda sürdürüldü ve sürdürülüyor.

Birleşik Muhalefet ilk olarak Nisan 1926'da *Merkez Komitesi*'ne sundukları hızlandırılmış bir sanayi programı önerisiyle kamuoyu önüne çıktı. Aynı sıralarda Polonya'da Mareşal Pilsudski'nin askerî diktatörlüğünü kurması ve İngiltere'deki genel grevin başarısızlığı uğraması, muhalefete bu konularda da yönetimi eleştirme fırsatı verdi. Muhalefet yayınladığı *13'ler Bildirisi* ile temel görüşlerini açıkladı. Bu görüşler 1923-1927'de parti içi muhalefetin yönetime yönelttiği eleştirilerin en kapsamlı özeti oldu.

Birleşik Muhalefet Sovyetler Birliği'nde sağlıklı bir siyasal yaşamın kurulabilmesinin ön koşulu olarak, sanayi ve tarım arasındaki dengesizliği giderecek hızlı ve planlı bir sanayileşmeyi savunuyor ve köylülüğün kapitalist içgüdülerini hedef alan politikalardan vazgeçilmesini istiyordu. Muhalefete göre "orta köylülerle yoksul köylülerin ittifakı görünümü altında, yoksul köylülerin orta köylülerin çıkarlarına, bunların da kulakların çıkarlarına feda edildiğini" söylüyordu. Öte, yandan *Birleşik Muhalefet*'e göre sanayiin az gelişmişliğinden kaynaklanan proletaryanın zayıflığı sorunu, parti yönetiminin "proletaryanın egemen sınıf olarak siyasal ve kültürel özgüvenini sarsan" politikasıyla daha da kritik bir sorun haline dönüşüyordu. Bu nedenle devletin proleter doğasını koruyabilmek ve "devlet aygıtının proletaryanın ideolojik ve siyasal egemenliği altında tutabilmek için" mücadele edilmeliydi.

13'ler Bildirisi Sovyet yönetimine egemen olan bürokratik eğilimlerin Rus Devrimi'nin başarısının güvencesi olan uluslararası devrimci potansiyeli körlettiğini, *Komintern*'in demokratik işleyişinin ve bağımsızlığının da ihlal edildiğini ileri sürmekteydi. Muhalefet parti içinde "gerçek birliğin" ancak muhalefete yönelik baskılara son verilmesi ile mümkün olacağını bildiriyor ve "ortak çabayla" ve parti geleneğine uygun olarak "tam tartışmalı konularda işçi sınıfı ideolojisine uygun kararların alınmasını sağlayabilecek bir parti yaşamının oluşturulması"nı istiyordu.

Parti yönetiminin süregiden baskıları karşısında *Birleşik Muhalefet* doğrulan parti hücrelerine seslenmek kararını aldı. Bu amaçla Eylül içinde Moskova ve Leningrad'da bazı fabrikalarda toplantılar düzenlendi. Parti yönetimi ise bunu "küçük burjuva muhalefetin parti birliğine karşı yeraltı faliyetine giriştiği"nin bir kanıtı olarak yorumladı ve "partinin buna izin vermeyeceğini" bildirdi. *Birleşik Muhalefet*'in doğrudan işçilere yönelme politikası hiçbir sonuç vermedi. Zinovyev'in konuşma yaptığı ünlü Putilov fabrikasında parti üyelerinin 1375'i yönetimi desteklerken, yalnızca 25 kişi muhalefetin yanını tutmuştu.

Muhalefet önderleri 16 Ekim 1926'da açık mücadeleden vazgeçtiler ve parti disiplinine aykırı davrandıklarını kabul eden ve gelecekte "hizip çalışması" yapmayacaklarını bildiren bir açıklama hazırladılar. Ancak muhalefetin bu yolla hiç değilse parti içindeki sınırlı etkisini koruma amacı sonuç vermedi. Troçki *Politbüro*'dan çıkarılırken, Zinovyev *Komintern* başkanlığı görevini Buharin'e terketmek zorunda kalmıştı. 1926'nın son ayları muhalefetin "bir hizip olmadıkları" ve "anti-proleter bir sapma" oluşturmak istemedikleri yolundaki etkisiz savunmalarıyla geçti. Ekim sonunda *İşçi Muhalefeti*'nin eski liderleri Şliyapnikov ve Medvedev muhalefeti suçlayarak sempatizanların faaliyetlerine son vermelerini istediler. Aleksandra Kollontay bu sıralarda muhalefeti terketti. "Muhalefetin eleştirilerinde çok ileri gittiğini" söyleyen Lenin'in eşi Krupskaya da Mayıs 1927'de muhalefetten ayrıldı.

Aralık 1927'de toplanması kararlaştırılan XV. Kongre öncesinde muhalefet liderleri görüşlerini açıklayan bir platform hazırladılar. Ne var ki parti yönetimi muhalefetin görüşlerinin basılmasına izin vermedi. Stalin bu konudaki *Politbüro* kararını X. Parti Kongresi'nin hizipleri yasaklamış olmasına dayanarak savundu. Bunun üzerine muhalifler görüşlerini gizlice bastırıp, parti üyelerine dağıttılar. Siyasal polisin raporlarına dayanan parti yöneticileri muhalefeti karşı devrimci bir örgütle birleşerek Sovyet Yönetimini devirmeyi amaçlamakla suçladı. Bu o tarihe kadar herhangi bir muhalefet gruplarına karşı yapılan bu türden ilk suçlamaydı. Muhalefet liderleri bir kez daha doğrudan kitlelere seslenmeyi denediler. Moskova ve Leningrad'da Troçki, Zinovyev ve Kamenev kitle gösterilerinde konuşmalar yaptılar. Bunun hemen arkasından Troçki ve Zinovyev'in *Merkez Komitesi*'nden atılması kararlaştırıldı. Aynı *Merkez Komitesi* toplantısında Lenin'in *Vasiyetini* gündeme getiren *Birleşik Muhalefet*'e Stalin XIII. Kongre'den sonra kendisine *Merkez Komitesi*'nde Troçki, Zinovyev ve Kamenev dahil oy birliğiyle güven gösterildiğini hatırlatarak karşılık verdi. Bundan kısa bir süre sonra Ekim Devrimi'nin 10. yıldönümünde Sovyetler Birliği'nde muhalefetin son kitle gösterisi yapıldı.

XV. Parti Kongre'si muhalefetinin delege seçimlerine katılmasına izin verilen son parti kongresi aldı. Ne var ki muhalefet 724 bin parti üyesinden ancak 6 binin oyunu alabildi ve hiç delegelik kazanamadı.

Kongre toplandığında Zinovyev-Kamenev grubu mücadeleden vazgeçtiklerini ilan ettiler. Ancak "muhalefetin ideolojik ve örgütsel anlamıyla tüm silahların bırakılmasını" ve "bütün dünya önünde anti-*Bolşevik* görüşlerini itiraf etmesini" isteyen Stalin "partinin yüzde 0.5'inin ...desteğine inanmıyoruz, ihtiyacımız da yok" diyerek bu barışma önerisini reddetti. Kongre muhalefet liderlerinin partiden atılmasını karara bağladı. Ocak 1928'de partiden atılan muhalefet liderlerinin önemli bir bölümü Sovyetler Birliği'nin çeşitli yerlerine sürgüne gönderildi. XV. Kongre ile Sovyetler Birliği'nde aktif bir siyasal güç olarak *Sol Muhalefet* ortadan kaldırılmış oluyordu.

Lenin

Georgiy Plehanov, *Tarihte Bireyin Rolü* adlı makalesinde, toplumların tarihinde bireylerin oynadığı rolün gene toplumsal ve tarihsel şartlar tarafından belirlendiğini, eğer Napoleon olmasaydı, Fransız burjuvazisinin emrine kılıcını verecek bir başka generalin ortaya çıkacağını, Cromwell olmasa bir başkasının onun İngiliz devriminde oynadığı rolü oynayacak olduğunu söyler. Gerçekten de, büyük tarihsel dönüşümlerin, kendilerini yaratan maddi şartlarla birlikte, bu şartların bilgisine sahip bir insan rezervini ve bütün insanlar arasında da önderlik kapasitesine sahip birden çok bireyi yaratacağı, maddeci tarih anlayışı için artık ispatı gerekmeyen bir postulat gibidir.

Ancak daha derinden bir bakış *ad hoc* oluşlarının, çoğu zaman daha fazla ispatı gereksiz kıldığı bu gibi mülahazaların, ancak büyük tarihsel dönüşümleri kavramak için gerekli olan üretim tarzları ölçeğindeki genelleştirmeler için bir kabul sağlamayı amaçladığını gösterir. Bu ilkenin, bireylerin toplumsal dönüşüm süreçlerinde oynayabilecekleri rollerin zenginliği ve bu rollerin gerçekleşme imkanlarının çokluğu ve çeşitliliği bakımından daha ötede bir üst sınır getirmiş olduğu yargısına varmak bizzat bu bireylerin eylemlerinin kapsadığı imkanların da tarih tarafından belirlendiğinin üzerinin örtülmesine yol açar. Öte yandan, çok büyük tarihsel dönemleri kapsayan maddi dönüşümlerle, bu dönüşümler içinde gerçekleşen, büyük ölçüde insan iradesinin ve aklının rol oynadığı maddi temelden görece özerk bir alan üzerinde cereyan eden ve bu temel üzerinde mukabil etkide bulunan siyasal ve entelektüel süreçlerin tümünün tek bir deterministik ilke ile açıklanması da bir metodolojik hata olduğu kadar, bireylerin oynamış oldukları rollerin de çoğu kere gözden kaçırılmasına ve değerinin azımsanmasına neden olur.

Bu açıdan, Ekim Devrimi'ni yaratan maddi şartların Lenin olmasaydı, bir başka Lenin'i ortaya çıkartmış olacağı "maddeci" varsayımı, eğer geçmişte kalmış bir imkansızlığı değilse bile, varolmuş olduğu pek kuşku götürür bir imkanı işaret etmektedir.

Lenin, Ekim Devrimi'nin yalnızca önderi değil, en başta gelen nedenlerinden biridir. Ekim Devrimi'nin tarihine ilişkin bütün kayıtlar, Rus Çarlığının yıkıldığı Şubat 1917'de bütün Rusya'da bir sosyalist devrimin mümkün olduğunu düşünen yalnızca iki kişiye işaret eder: Lenin ve Troçki. Düşünceler de tarihsel mücadelelerin izleyeceği yol üzerinde mukabil etkide bulunur ve çoğu kere onların alacağı biçimi belirlerler ama ikisi de Şubat 1917'de Rusya'da bir sosyalist devrimi öngören iki kişiden Troçki'nin değil de Lenin'in Ekim Devrimi'nin nedenlerinden biri olmasının, bu noktadan sonra bireylere bağlı olmayan bir başka özgül maddi nedeni vardı. Çünkü, düşüncelerin kendi kendilerine harekete geçen bir gücü yoktur, onlar ancak "kitleleri kavradıkça birer maddi güç haline gelirler". Lenin, yalnızca kitlelerin tarihsel özlem ve güçlerine denk düşen bir düşünceye sahip olmakla kalmamış, bu düşüncelerin kitleleri kavraması için gereken organizasyonu da daha 1901'den başlayarak kurmak, korumak ve geliştirmek için bütün güçlerini seferber etmişti. Aralıksız 16 yıl sürmüş olan bir mücadele içinde birbiriyle kaynaşmış, bir toplumsal devrimi gerçekleştirecek olan tarihsel aksiyon yeteneğine sahip sınıflarla bağlar kurmuş, dolaysız bir tecrübe birikimini yeniden üretecek mekanizmalarla donanmış bir siyasal örgütün *Bolşevik Partisi*'nin, nihai karar anında otoritesi tartışılmayan önderiydi. Kendi kararını öteki Parti önderlerinin çoğunluğunun eğiliminin karşısına her koyuşusunda dalma o kazanmıştı. Bu yüzden, yalnızca doğru bir düşünceye sahip olduğu için değil, düşüncesinin doğruluğunu tarihte, pratikte kanıtlamak için maddi güçlere dayanabilme yeteneğine sahip olduğu için de Ekim Devrimi'nde belirleyici bir rol oynayabildi. *Bolşevik Partisi*'nin ve Rus sosyalist hareketinin öteki önderleri de Avrupalı sosyalistlerin tarihin ayrıcalıklı kıldığı özel bir tabakasını oluşturuyorlardı. Hemen hemen hepsi bilgileri, yetenekleri, yetişme tarzları ve davalarına bağlılıkları ile ayırdedilebilen aydınlar arasından geliyorlardı. Plehanov, Akselrod ve Petrosov gibi eskilerin yanında, Martov, Troçki, Bogdanov, Lunaçarskiy, Zinovyev, Kamenev, Pyatakov, Buharin ve diğerleri yalnızca Rusya'da değil uluslararası sosyalist hareket içinde de öne çıkmışlar ve değer kazanmışlardı. Ancak bir tek Lenin, Rusya proletaryasının insanlık tarihinde oynaması mümkün olan rolü yalnızca herkesten önce kavramakla kalmamış, bunun gerçekleşmesinin aracını inşa etmek için de olağanüstü bir irade göstermiş, hem entelektüel hem maddi güçleri birbirine bağlayacak bir konumu elde tutabilmişti. Bu konum ona tarihte eşi görülmeyen istisnai bir rol sağladı.

Lenin daha 1901-2'de *Ne Yapmalı*'da şunları yazmıştı:"Tarih şimdi karşımıza herhangi bir ülkenin proletaryasının karşısındaki tüm *acil* görevlerin *en devrimcisini* getirip koydu. Bu görevin yerine getirilmesi, yalnızca Avrupa değil, (artık denebileceği gibi) Asya gericiliğinin de en güçlü kalesinin yıkılması, Rusya proletaryasını uluslararası devrimci proletaryanın öncüsü kılacaktır." Lenin, bu görevi yalnızca Rusya çerçevesinde değil uluslararası bir çerçeve içinde kavradığını 1894'te yazdığı *Halkın Dostları Kimlerdir...?* başlıklı, o zaman yayınlanamamış kitabında şöyle kaydetmişti: "Rus işçisi, tüm demokratik ögelerin başını çekerek mutlakiyeti devirecek ve Rusya proletaryası (bütün ülkelerin proletaryasıyla yanyana) açık siyasal mücadelenin düz yolundan, komünist devrimin zaferine götürecektir."

Lenin, Gramsci'nin ifadesiyle "hakikaten yerel ve hakikaten enternasyonal" olan bu kavrayışa Rusya'daki devrimin bütün iniş çıkışları içinde her zaman sımsıkı sarılmış olarak kaldı. *Bolşevik Partisi*'ni her zaman örgütsel olarak sağlam tutabilmek, ideolojik olarak devrimci Marksizme dayandırmak ve onu işçi hareketine bağlayan kanalları açık kılmak için, kendi tarihinden bakıldığında kavranması çoğu zaman zor görünen ayrılıklar ve uzlaşmalar ve bunun çevresinde dönen tartışmalara harcanan enerji Nisan 1917'ye gelindiğinde Lenin'e "dünyayı yerinden oynatacak kaldıraç" olarak *Bolşevik Partisi*'ni vermişti. Lenin bu kaldıraca sahip olabildiği için Ekim Devrimi'ne de sebep olabildi.

Lenin'in Marksizme yaptığı en önemli katkı da bütün hayatının en önemli mesaisini verdiği bu alanda siyaset teorisi alanında oldu. Ne Marx, ne Engels, ne de onların ardından Alman sosyal demokrasisinin ve uluslararası sosyalist hareketin "babası" rolünü üstlenen Kautsky, sosyalist mücadele için özel bir siyaset teorisi geliştirmiş değillerdi. Lenin'le birlikte ilk kez, uluslararası alandan aktarılan teorik aygıtla, Rusya'daki kronik devrimci kavganın birleşmesinden maddeci tarih anlayışının temel ve üstyapı arasındaki temel bağıntılarını ayrıntılandıran bir kavramsal sisteme doğru geçilebildi.

Sınıf mücadelesinin, iktisadi, politik ve teorik mo-

22 Tek Ülkede Sosyalizm

Lenin'in siyasal yaşamındaki en önemli özelliklerinden biri işçi yığınlarını harekete geçirmek idi. Bu özelliği ile Bolşevik Partisi'nin diğer önderlerinden farklılaşan Lenin, "halkın şenlik günleri" olarak nitelendirdiği devrim günlerinde bile bu tutumundan vazgeçmedi. 1917'de tüm eski Bolşevikler'in muhalefetine karşı sokaktaki işçileri ve partinin tabanındaki militanları harekete geçiren Lenin, Ekim 1917 ayaklanması tartışmaları sırasında kendisine karşı çıkan Merkez Komitesi'nden istifa edeceğini ilan ederek yine tabandaki işçilere ve militanlara gitmişti. Yaşamının son yıllarında sağlık nedenleri ile uzun süredir aktif siyasetin dışında kalmış olan Lenin, bürokratizm tehlikesine karşı mücadelede aynı inisiyatifi gösteremedi. Lenin'in işçi kitlelerine dönerek eleştirilerini ve önerilerini kitleselleştirme alışkanlığının ve yönteminin diğer Bolşevik önderlerde olmaması, parti muhalefetinin sınırlı ve etkisiz kalmasına ve partinin işçi kitlelerinden kopuşunun kökleşmesine yol açan faktörlerden biri olacaktı.

mentleri arasındaki karşılıklı bağlantılar, işçi sınıfının mücadele örgütlerinin birbirleriyle ilişkisi, kendiliğindenlik ve bilinç, siyasal önderlik ve ittifaklar, ajitasyon ve propaganda arasındaki bağlantılar ve bunların araçlarının kullanımı, siyasal bunalımın evreleri, devrimci bunalım ve devrimci durum, taktik ve strateji, parlamenter mücadele ve parlamento dışı mücadelenin ilişkisi ve bütün bunların toplandığı merkezi aygıt olarak parti ve onun işleyiş diyalektiği ve ilkeleri ile aygıtları gibi işçilerin siyasal sınıf mücadelesinin her bir cephesi Lenin'de bir teorik bütünlüğe kavuşmuş oldu. Çok büyük ölçüde Çarlık Rusya'sının özgül koşullarında süren toplumsal mücadelelerin dolaysız izlerini taşıyor olmakla birlikte ilk kez Lenin, Marksizme özgül bir siyasal mücadele teorisi kazandırmış oldu.

Ne Yapmalı?, Bir Adım İleri İki Adım Geri, İki Taktik, Savaş ve Sosyalizm, Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı, Proletarya Devriminin Askeri Programı, Nisan Tezleri, Devlet ve Devrim, Marksizm ve Ayaklanma, Sol Komünizm gibi bu alana hasredilmiş başlıca eserlerinde Lenin, kilit taşını "somut durumun somut tahlili" kavrayışının oluşturduğu sınıf ve öncünün maddi ve manevi güçleri arasındaki ilişkinin tarihsel maddeci teorisini geliştirdi. Daha önce askerlik, iktisat, sosyoloji vb. disiplinlerden devralınarak kullanılan, "taktik", "strateji", "med", "cezir", "bunalım", "güç", "aygıt" vb. birçok kavramın içeriğini siyasal olarak belirlenmiş bir tarzda yeniden formüle ederek işçi sınıfı mücadelesinin kavramsal aletleri haline getirdi. Merkezinde siyasal partinin bulunduğu bu teorik sistem Lenin'in sağlığında *Bolşevizm* olarak biliniyor ve yalnızca proleter siyasetinin özgül bir kavranışını değil, bir politik üslubu ve kültürü de dile getiriyordu. Lenin'in kişisel damgasını büyük ölçüde taşıyan bu teori ve kültüre ölümünden sonra özellikle Stalin ve öteki Sovyet önderleri tarafından Leninizm denmeye başlandı. SBKP'nin damgası Komintern üzerinde gittikçe daha büyük bir güçle kendisini duyurmaya başladığı dönemde "emperyalizm ve proletarya devrimleri çağının Marksizmi" olarak Marksizm-Leninizm'den sözedilir oldu. Lenin'in, yaşamış olsaydı kendi adının Marx'ınkinin yanına eklenerek Marx'ın teorisinden sözedilmesine hoşgörüyle bakmayacağı tahmin edilebilir, çünkü olağanüstü alçakgönüllüğü yanında *Bolşevizm*'den siyasal anlamı dışında başka bir anlamda hiçbir zaman söz etmiş değildi. Ancak ne kendisine özgü bir felsefi teoriden, ne de bir iktisat düşüncesinden söz etmemiş olmakla birlikte Lenin özellikle iktisat alanında Marx'ın düşüncesine hatırı sayılır bir katkıda bulundu. Ancak bu katkı da saf teorik olmaktan ziyade, 20. yüzyılda bir devrimin imkanlarını öngörmek bakımından sağladığı siyasal avantajlar bakımından önem kazandı.

Leninist emperyalizm teorisi, daha önce anahatları bakımından Hobson ve Hilferding'in öngörmüş ve belirlemiş oldukları bir gelişmeyi tesbit ediyordu: 1903 dünya bunalımı ile birlikte dünya kapitalizmi serbest rekabet evresinden çıkarak tekellerin ve tekelci grupların egemen oldukları bir evreye girmişti. Bu gelişme yol açtığı bir dizi yeni gerilim ve çelişki ile birlikte bütün ülkelerde yeni devrimci imkanlar yaratıyordu. Birinci olarak, meta ihracı yerine sömürge ve bağımlı ülkelere sermaye ihracına dayanan emperyalizm sömürgelerde eski yerel sanayileri çökertirken, yeni sanayilerin kurulmasına ve bir proletarya sınıfının oluşmasına yol açıyordu; öte yandan emperyalistler arası rekabet kapitalizmin eşitsiz gelişiminin ihtilaçlarını şiddetlendiriyor ve büyük sıçramalarla ileriye ve geriye doğru yer değiştiren emperyalistler arasındaki güç ilişkilerini savaşa doğru yönlendiriyordu; bütün ülkelerin birbirine olan bağımlılığını artırarak kapitalizmin alanını ulus-devlet çerçevesinin dışına taşırarak, bir dünya devriminin şartlarını olgunlaştırdığı gibi, sanayi proletaryası sayıca nispeten az geri ülkeler (bu arada Rusya) için de sosyalist devrimi kapitalizmin son haddine kadar gelişmesini beklemeksizin imkan dahiline sokuyordu.

Lenin, kapitalizmin bu yeni evresinin yarattığı yeni imkanları kavradığı andan başlayarak, bir yandan durumun nesnel bir iktisadi açıklanışının teorisini kurarak Marksist iktisat teorisine büyük bir katkıda bulunduğu gibi, kapitalizmin "en yüksek aşaması", "çürüme aşaması" dediği bu yeni iktisadi ilişkiler çağının Rusya ve bütün öteki emperyalist ülkelerin işçilerine yarattığı devrim imkanlarını belirledi ve enternasyonalist Marksistlerin bir devrimle önleyemedikleri savaştan bir devrimle çıkmaları için harekete geçti. Bunun ürünü yalnızca 1917 Devrimi değil, III. Enternasyonal, proletaryanın devrimci partilerinin kurduğu ve Avrupa'nın işçi sınıflarıyla sömürgelerin köylü halklarının tek bir dünya devrimi çevresinde birleşecek mücadelelerini örgütlemeye yönelen dünya devriminin partisi oldu.

1905-7 dönemini izleyen gericilik yıllarının yolaçtığı kafa karışıklıklarının ve siyasal mücadelelerin yatışıp yerlerini bütünüyle spekülatif teorik tartışmalara bırakmalarının gerektirdiği felsefi çalışmaları içinde de Lenin'in kayda değer bir miras bıraktığı bilinir. *Materyalizm ve Ampriyokritisizm*'in daha çok felsefi tartışmaların pratik sonuçlarıyla ilgili polemiksel havasına karşılık, Lenin'in yayınlanmamış not ve çalışmalarını içeren *Felsefe Defterleri*'nde Marx ve Engels'ten yola çıkarak, Feuerbach, Hegel ve Aristo'yu yeniden okurken birçok önemli belirleme ve saptamada bulunur. Bunlarda dikkati çeken yön, felsefi kavramlarla insan pratiği arasındaki bağı her seferinde yeniden inşa etmekte gösterdiği fikri takiptir. Örneğin "Mantık Kategorileri ve İnsan Pratiği" başlığı altında çerçeveye aldığı bir aforizmada şunları yazar:"İnsanın pratik faaliyeti, insan bilincini, çeşitli mantık kalıplarını, bu kalıplar aksiyomlar halini alıncaya kadar, milyonlarca kere tekrarlamaya yöneltmiştir". Formel mantık kalıplarının maddeci tarihle açıklanma girişimlerinden diyalektiğin bir düşünme yöntemi olarak ayırdedici özelliklerinin maddeci bir sınıflandırması çabalarına kadar geniş bir felsefe ve felsefe tarihi alanını kapsayan bu çalışmasında da Lenin, bir teorisyen olarak gücünü ortaya koyar. Ama Lenin için, felsefe, politika, tarih vb. bütün entelektüel çalışma alanları, yalnızca işçi sınıfını ezilen konumundan egemen konumuna çıkartacak sınıf mücadelesinin içinde bir anlam taşır ve onun asıl ilgisi ve çabası her seferinde politikaya yönelir. Çünkü işçi sınıfının kurtuluşu siyasal mücadele içinde ve siyasal biçimler alarak gerçekleşecektir.

Lenin, işçi sınıfının kurtuluşunun siyasal biçimini *Devlet ve Devrim*'de Marx ve Engels'ten devralarak araştırmaya girişir ama burada da "somut şartların somut tahlili" onu kendi kafasından icadettiği biçimlere değil, bizzat Rus devrimci hareketinin yarattığı biçimler olan Sovyetler'e yöneltir. Paris Komünü'nden çıkan işçi devleti ilkelerini Sovyetler içinde yeniden keşfederek Rusya şartlarında bir işçi devletinin alacağı biçimi gösterir.

1917 Devrimi, büyük çoğunluğu köylülerden oluşan, bir yandan en gelişmiş kapitalizmin ilişki ve sömürü biçimlerini öte yandan en arkaik ilişkileri bağrında taşıyan Rusya'da gerçekleşti. Lenin, kapitalist devletler sisteminin bu en geri ülkesinde zayıf halkanın koparılması şansı doğduğu an bunda tereddüt etmeyen yegane *Bolşevik* önderdi. *Bolşevikler* dışında kalan öteki Marksistler arasında aynı tavrı gösteren ikinci kişi ise Troçki oldu. Lenin 1903'ten beri kendisine karşı sık sık polemik yürüttüğü ve hatta bir dönem "Janus", mitolojinin iki yüzlü tanrısı olarak nitelediği Troçki ile birleşmekte bir an için tereddüt etmedi. Tıpkı, 1909'da "Tanrı Yaratıcılar"a karşı felsefi materyalizmi savunmada Plehanov'la birleşmekte tereddüt etmediği gibi, ya da 1898'de Narodnikler'e karşı Struve ile birleşmekte tereddüt etmediği gibi. 1917 Devrimi ile birlikte Lenin ve *Bolşevikler* yeryüzünde bir işçi devletini tesis edip yönetmeye girişen ilk Marksistler oldular. Böylelikle bir işçi devletinin işleyişi pratiğini tanıyan ve bunun bir teorisini yapmaya ilk girişen kişi de Lenin oldu. Lenin ve *Bolşevikler*, iktidara geldikleri andan başlayarak, Rus devriminin uluslararası alanda tamamlanacağı düşüncesiyle hareket ettiler ve kendi devrimlerini dünya proletarya devriminin bir parçası olarak gördüler. Brest barışını imzalarken umutları yaşar kalabilen Sovyet Devrimi'nin Alman Devrimine katılabileceğiydi. Kızıl Ordu'yu kurarken ve düzenli orduyu yeniden tesis ederken, kuşatma altında ayakta kalabilmenin kendilerini dünya devrimine dünya devrimini Sovyet Devrimi'ne yaklaştırabileceği umudunu besliyorlardı. Sovyetler Birliği'ni sanayileştirmeye girişirlerken, kendi içinde bir son olarak görmedikleri Sovyet Devrimi'nin dayanaklarını sağlamlaştırmak düşüncesini gütmüşlerdi. Bu yüzden Lenin, "ileri ülkelerdeki ilk muzaffer devrimin ardından biz gene geri bir ülke olacağız" diyor ve Komintern bir dünya sovyet cumhuriyetini başlıca amacı olarak ilan ediyordu.

Ne var ki, tarih Lenin'in umduğu gibi seyretmedi, Batı Avrupa'da bir devrim Sovyet Devrimi'ne eşlik etmedi. Emperyalist kuşatma altında ayakta kalma kaygusu, üretimin yeniden örgütlenmesi zorunluluğu işçileri doğrudan üretim görevlerine iade ederken, işçi sınıfının *Bolşevik* öncüsü de devlet görevlerini birer birer yığın örgütlerinden devralmaya girişti. Bunun yol açtığı bütün sakatlıklara ilk isyan eden de Lenin'den başkası değildi. Ancak yaşaması halinde olayların alacağı seyre ilişkin bütün tartışmaları açık bırakarak 21 Ocak 1924'te öldü. Lenin'in bizzat kendi eserine ve kendi mesai arkadaşlarına karşı açtığı eleştiri kampanyası, her zaman kaçınmış olduğu kişiliğinin yüceltilmesi edebiyatının gerisinde gündemden kaldırıldığında Sovyet Devrimi artık donmuştu. Oysa, Marx, daha 1850'de şöyle yazmamış mıydı: "(...) proletarya devrimleri(...) durmadan kendilerini eleştirir, her an kendi akışlarını durdurur, yeni baştan başlamak üzere daha önce yerine getirilmiş gibi görünene geri dönerler, kendi ilk girişimlerinin kararsızlık, zaaf ve zavallılığı ile alay ederler (...) kendi amaçlarının muazzam sonsuzluğu karşısında boyuna daima yeniden gerilerler, ta ki, her türlü geri çekilişi olanaksız kılıncaya ve bizzat koşullar bağırıncaya kadar:

Hic Rhodus, hic salta!"

NEP *dönemindeki satış ve ticaret özgürlüğü meta üreticilerini "sermaye sahibi olanlar" ve "bu sermayeyi yaratanlar" olarak, kapitalistler ve ücretli işçiler biçiminde ayrıştıracaktı. Lenin bu tehlikeye işaret ediyordu. Satış ve ticaret özgürlüğü serbest pazarlarda cisimleşirken, ücretli emeğin mücadelesi de grevlerde kendini şekillendiriyordu. 1922'de 192 bin işçi greve katıldı. 1922-28 arasında ise 2321 grev yaşandı. 1923'de 165 bin, 1924'de 43 bin, 1925'de 34 bin, 1926'da 33 bin, 1927'de 20 bin, 1928'de ise 9 bin işçi greve çıktı. 1923'de 683 bin işçi 4 bin iş anlaşmazlığına düşerken, bu sayılar 1924'te 1 milyon 754 bin ve 4 bin, 1925'te 1 milyon 570 bin ve 3 bin 400, 1927'de ise 2 milyon 600 bin ve 3 bin 500 olarak gerçekleşti. Bu iş anlaşmazlıklarının yüzde 80'i toplu sözleşmeler yoluyla çözüldü.*

NEP'in Sonu

NEP'in kaderi tahıl piyasasında çizildi. Bu piyasadaki gelişmeler yalnız tarım için değil, tüm Sovyet ekonomisi için son derece önemliydi. 1920'lerin sonunda bile tüm tarım alanlarının yüzde 80'i tahıl üretimine tahsis edilmekteydi. Ancak tahıl üretiminin yalnızca yüzde 20'si ürün fazlası olarak piyasaya sürülmekteydi. Bu nedenle kentleri beslemek ve ihracat için elde edilebilen miktar her zaman son derece sınırlıydı. Bunun dışında tahıl üretimi hava koşullarına karşı çok duyarlıydı. Bütün bunların ötesinde sanayi malları arzı sınırlı olduğu ve fiyatları yüksek tutulduğu sürece köylülerin ürün fazlalarını piyasaya süreceklerinin bir güvencesi de yoktu. Bu nedenlerle her yıl başlıca müşterileri kooperatifler ve devlet olan tahıl alım kampanyası Sovyetler Birliği'nin ekonomik ve toplumsal yaşamının önemli bir olayı olarak kendini gösterirdi.

1927-28 hasat mevsiminde önceleri yüksek bir tahıl arzı beklenmesine rağmen, kısa süre içinde alımların plan hedeflerinin gerisinde kalacağı görüldü. Bunun nedeni, ürün fazlasını kontrol eden zengin köylülerin, önceki yıllardan kalan stoklarına dayanarak tahıl ürününü piyasaya sürmemeleriydi. Bunun sonucu olarak tahıl ihracatından vazgeçildiği gibi, iç piyasa için tahıl sağlanmasında bile güçlükler doğdu ve 1927 sonunda gerçek bir tahıl bunalımına girildi.

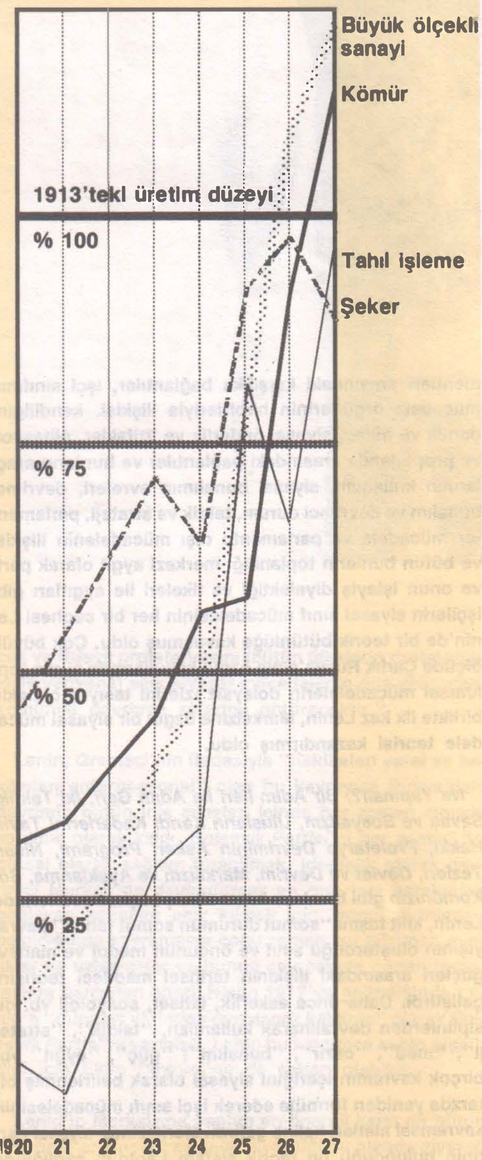
Böylece 1928 başında Sovyet yönetimi bu bunalımın 1925-26 hasat mevsiminde olduğu gibi piyasa politikalarıyla mı, yoksa bunlardan farklı yeni yöntemlerle mi aşılması gerektiği konusunda acil bir karar alma zorunluğuyla karşı karşıya kaldı. Yönetim ürün tesliminin zorunlu olduğu bir acil uygulamaya geçilmesine karar verdi. Ürün teslimatını reddedenlerin ürün fazlalarına el konulması öngörülmekteydi. Parti görevlilerinin ve işçi gruplarının uygulayıcıları oldukları bu yöntemle elde edilen ürün tutarının dörtte biri düşük fiyatla ya da aynî kredi olarak fakir köylülere dağıtılıyor, böylelikle onların desteği sağlanmak isteniyordu. Uygulama ilke olarak kulaklara yönelik olmakla birlikte, kırsal alanda en kalabalık grubu oluşturan ve toplam olarak ürün fazlasının en büyük kısmını elinde tutan orta köylüleri de etkilemekteydi. Uygulamanın doğal sonuçlarından biri, ticaret sektörünün de baskı altına alınmış olmasıydı.

Uygulama başlangıçta başarılı gibi gözükmekle birlikte, ürün temini giderek azalmaya ve artan talebi karşılamada yetersiz kalmaya başlayınca, zorlayıcı önlemler güçlendirilmek zorunda kalındı. Buysa ülkedeki siyasal gerilimin artmasına yol açıyordu. Köylerdeki ürün stoklarının azalması, başlangıçta parti ve Sovyet yönetiminin politikalarını desteklemiş bulunan yoksul köylüleri de düşmanca bir tavıra itiyordu. Tarım alanındaki bunalım ve gıda maddesi temininde aksamalar kentlerde de genel bir huzursuzluğa yol açıyordu. Durumun farkında olan Sovyet yönetimi, kent ve köy arasındaki piyasa ilişkisini yeniden kuracak önlemler almak zorunda kaldı. Bu amaçla *NEP*'in uzun vadeli bir geçerlik taşıdığı vurgulandı ve partinin

SINAİ KALKINMA 1929-1938
(1929 = 100)

	1933	1938
Yünlü dokuma	86	113
Pamuklu dokuma	79	114
Kömür	190	331
Elektrik enerjisi	265	639
İmalat	355	1100
Motorlu araçlar	3550	15500

SINAÎ ÜRETİMİN ESKİ DÜZEYİNE ULAŞMASI

ekonominin sosyalist dönüşümü için bu politikayı mümkün olan tek politika olarak saptadığı savaş komünizmine dönüşün söz konusu olmadığı belirtildi. Nihayet Temmuz 1928'de *SBKP Merkez Komitesi*, olağanüstü önlemlere son vererek, tahıl fiyatlarının yüzde 10 ile yüzde 20 arası arttırılması kararını aldı. Böylelikle *NEP*'in ana çerçevesine geri dönülmüş oldu. Ancak kısa süre sonra tahıl fiyatlarındaki artışın yetersiz olduğu anlaşıldı ve tahıl teminindeki zorluklar 1928-29 kışında da aşılamadı. Bunun üzerine yeniden zorlayıcı yöntemlere dönüldü. Ürünlerini teslim etmek istemeyen köylüler kooperatiflerden çıkarılma, kredilerinin kesilmesi ve mallarına el konulması tehdidiyle karşılaşmaktaydılar. Böylece daha 1928-29 tahıl alım kampanyası sırasında kulakların kısmen tasfiyesine başlanılmış oldu. Buna karşılık kırsal alanlarda yer yer sabotajlar ve yöneticilere karşı suikastlar görülmeye başlandı. Bütün bunlara karşın tahıl alımlarında yine de plan hedeflerine ulaşmak mümkün olmadı.

Bunalımı aşmanın yollarından biri *NEP*'in ilkelerine kararlı bir şekilde dönülmesi, tarımsal ürün fiyatlarının arttırılması ve böylelikle sanayi ürünleri ile tarım ürünleri arasındaki dengenin sağlanmasıydı. Hükümet ise 1929 hasadı öncesi bir kararname yayınlayarak, Savaş Komünizmi döneminin zorunlu ürün teslimi yöntemini kurdu. Yerel sovyet ve parti organları ürün fazlasını saptayacak ve köy kurullarının onayı ile her köylü işletmesinin teslimle zorunlu olduğu miktarlar kesinleşecekti. Böylelikle köylüler ürün fazlası üzerindeki tasarruf olanaklarını tamamen yitirmiş oluyorlar, yerel piyasaların oluşması engelleniyor ve serbest piyasada tahıl alım-satımı yasadışı bir hale dönüştürülüyordu. Stalin'e göre bu aşamada "sosyalist ekonominin kuruluşu, sosyalizmin kapitalist ekonominin tüm unsurlarına karşı cepheden bir saldırıya geçilmesini" gerektiriyordu. Ona göre kulak ve *Nepman*'lerin direnci nedeniyle gelecekte sınıf mücadelesi yoğunlaşacaktı. Böylece köy ekonomisinin sanayileşmenin gereklerine uyumunun sağlanması zorunluluğu, aynı zamanda kırsal alandaki kapitalist unsurlarla yapılacak bir savaş haline dönüşüyordu. Bir bütün olarak bakılırsa, 1929-30 hasat yılı tahıl alımı için planlanan önlemler *NEP*'in serbest piyasaya dayalı temel ilkelerinden nihai bir dönüş anlamına gelmekteydi.

Bu önlemler 1929 boyunca tüm sertliği ile uygulandı. Genellikle çok yüksek saptanmış olan teslimat yükümlülükleri nedeniyle varlıklı köylülerin tüm birikimlerine ve topraklarına el konulması ve yer yer zorunlu göçe kadar giden uygulamalar, büyük tarım işletmelerinin yıkılmasına yol açıyordu. Kulaklar ve varlıklı orta çiftçiler çok kez kamulaştırmalardan kurtulabilmek için ekim alanlarını daraltma, tarım araç ve gereçlerini elden çıkarma ve hayvan varlıklarını kesme yoluna gittiler. Özellikle hayvancılıkta kitlesel kesimler sonucu daha 1929'da büyük baş hayvan sayısında 7.6 milyonluk bir düşüş görüldü.

Uygulamaların karşılaştığı sert direnç, sonuç olarak kırsal alanda karşılıklı tırmanan çatışmalara yol açıyordu. *NEP*'in başarısı olarak algılanan "durumundan hoşnut köy ve köylüler"den söz etmek 1929'un sonunda artık mümkün değildi. Uygulamalar, tarımsal üretim artışında önemli

1934'den sonra kromozomlar yolu ile kalıtımı, yani klasik genetiği sorgulamaya başlayan Lyssenko, Ivan Miçurin'in doğa çevresinin etkileri altında kalıtımsal yeteneklerin değişimi tezlerine dayanıyordu. Ancak Miçurin genlerin varlığını reddetmiyordu. Lyssenko kısa zamanda resmî "proleter bilimin" akıl babası ve yaratıcısı haline geldi. 1948'de Lenin-Akademisi'ndeki tarım bilimleri toplantısında genlerin ve kromozomların olmadığı, Mendel ve Morgan'ın gen tekniğinin "burjuva bilimi", Lyssenko'nun teorisinin ise "yaratıcı bir sovyet Darwinizmi" ve "yeni proleter biyolojisi" olduğu resmen açıklanıyordu. Artık biyoloji alanında "tek doğru"nun sahibi Lyssenko idi. Bu gelişmenin etkileri sadece Sovyetler Birliği'nde değil tüm uluslararası komünist harekette görülüyordu. Lyssenko çevresinde oluşturulan kişi putlaştırması ancak 1960'ların ortalarından sonra biyoloji alanındaki bilimsel çalışmaların tekrardan başlatılması ile kırılıyordu.

Lyssenko Olayı

"Lyssenko" olayı genellikle bir diktatörün, Stalin'in çılgınlığına bağlı, utanma sıkılması olmayan ve amacına varmak için her yolu mübah sayan bir kişinin düzmeceliğiyle özdeşleştirilir.

Lyssenko'nun bir sahtekâr olduğu doğrudur. Lyssenko'nun gerici ve burjuva ilan ettiği "Mendelci" genetiğe karşı öne sürdüğü teorilerin bütünü dikkatle incelendiğinde, bu konuda hiç şüphe kalmaz. Bu teoriler, "proletarya bilimi"nin ilk kez gerçekleştirilmesi adına Sovyet Devleti tarafından 1948'de resmî hakikat olarak kabul edildiğinde, Lyssenko'nun ele alıp incelediği hiç bir sorun, genetiğin gerçek sorunlarına parmak basmıyordu. Moleküler biyolojinin oluşumuyla en yüksek noktasına ulaşan "biyolojik devrim"in arefesinde Sovyetler Birliği, spekülatif bir sahte-bilimsel coşku yolunu tutmuş bulunuyordu.

Lyssenko, herhangi bir organizmanın kalıtımının, ortamın doğrudan etkisiyle hemen değiştirilebileceğini savunur ve "edinilmiş özelliklerin kalıtımının" mümkün olduğunu söylerken, "neo-lamarckcılık" üzerine çağdaş bilimsel tartışma alanlarından dışarıya çıkıyordu: çünkü edinilmiş özelliklere lamarckcılıkla ilgisi olmayan, tamamıyle fantastik bir anlam yüklüyordu. Her kuşakta sırf "edinmiş" olduğu özellikleri korumak için ortamı değiştirmekten sakınma yeteneği olduğunu farzediyordu. Lyssenko, kendisine dayanak olarak Darwin'i gösterdiğinde, sadece darwinizmin nihai yorumuna yaslanıyordu. Kendilerini "Türlerin Kökeni"nin yazarının yandaşı olarak sunan birçok evrimci ve doğa bilimcisinin, klasik Marksist perspektiflerden yaptıkları Darwin yorumlarının, doğaya ilişkin gerçek bir metafiziği "inandırıcı" kılmış oldukları doğrudur. Lyssenko, "Bino kaşişi" Mendel'i ve "Drosophile uzmanı" Morgan'ı çürüttüğünde, mendelci teoriyi Auguste Weissmann'ın kalıtımın taşıyıcısı olan cevherin ölümsüzlüğü üzerine spekülasyonlarına doğrudan bağladığı için, bu teorideki yeniliğin değerinin farkında değildi.

Stalin'in bu alana şiddetli müdahalesi ve yetkilerini sınırsızca kullanması olmasaydı, Lyssenko'nun Tarım Bilimleri Akademisi ve N. Vanilov çevresinde oluşan Rus biyolojisinin en güzide unsurları olan yetenekli genetikçileri kazanamayacağı çok açıktı.

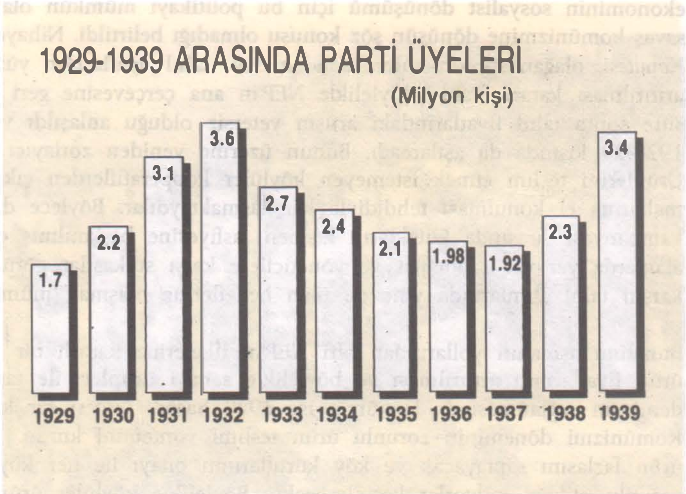
Ancak Lyssenkoculuğun nedenleri çok daha ciddi ve derindir. Bugün bile bu nedenler bizi kendilerinden söz etmek zorunda bırakıyor, çünkü, bu nedenler, onun uğursuz zafer ve yükselişine katkıda bulunan bireyleri çok aşıyor. Bu nedenler, 1928-1930'dan bu yana Sovyetler Birliği'nde uygulamaya konulan "sosyalizmin inşası" kavramının kendisinde aranmalıdır.

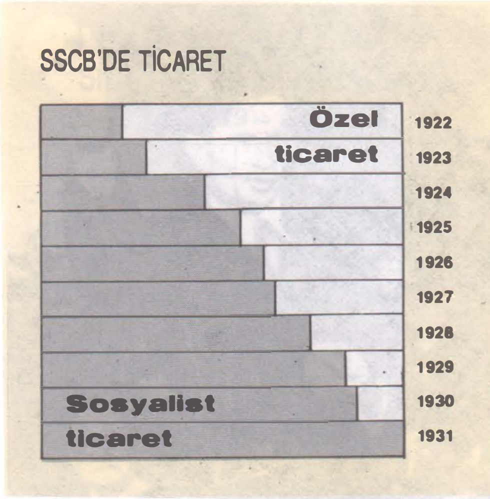
Gerçekten de Lyssenko, çok eski bir tarım tekniğini —güzlük buğdayı daha yüksek verimli yazlık buğdaya dönüştürme tekniği— yeniden uygulamayı denediği için 1928-1929'da ismini duyurmaya başladı. Bu teknik, bir bitkinin vejetatif dönemini tohumlar üzerinde ısı uygulama yoluyla değiştirmeyi, elverişsiz iklim koşullarında randımanı arttırmayı olanaklı kılacaktı. Sovyet iktidarı, çözüm bekleyen ve esas olarak toprağın kolektifleştirilmesi süresince alınmış ve de ağırlaştırılmış önlemlere karşı köylülüğün direnişinin yol açtığı gıda sorunları için "mucizevi" bir çare olarak gördüğü bu tekniğe dört elle sarıldı. Köylülükle ittifak siyasal sorununu doğru olarak koymak yeteneğinden yoksun iktidar, üretici güçlerin gelişmesinin "teknikçi" yorumu içinde ileriye doğru bir atılım imkânı bulduğunu sanıyordu. Sonuçta, Lyssenko tezlerini kabul ettirmek ve egemen kılmakta bir mühendisler, teknisyenler ve kadrolar tabakası oluşturmayı becerdi. 1935'den itibaren Lyssenko, filozof I. Prezent'in yardımıyla tekniğini teorileştirip Devletin resmî felsefesi olan "diyalektik materyalizm"e dayanıyor olarak sunduğu zaman, yeni bir dramla karşı karşıya kalındı. Temel araştırma yöntemlerini inkar etmeye ve bunları "uygulamalarına" bağımlı kılmaya veren bir felsefe geliştirdi. Bu uydurmaca, baskı ve siyasi davaların yeniden başladığı ve Sovyetler Birliği'nin ansızın "soğuk savaş"a girdiği bir dönemde, entelektüelleri bir tür tehdit sonucu parti etrafında bir araya getirmeye yaradı.

Sonuç olarak, denilebilir ki, Lyssenko ve Lyssenkoculuk, politikanın stalinist pratiğinin karşılaştığı iki ana sorunun hayali bir çözümü ve alameti oldu: köylü sorunu ve entelektüeller sorunu. Bu anlamda bugün hâlâ, Sovyetler Birliği'nde politikanın stalinist pratiği canlı bir sorun olarak varlığını sürdürüyor. Bu pratik, her siyasal iktidar için temel araştırmanın programlanamaz özelliğini kabul etmekteki zorluğa işaret ediyor. Bu anlamda da hepimiz hâlâ bunu konuşmaya devam ediyoruz.

DOMİNİQUE LECOURT

1924-1928'de SBKP'nin üye sayısı 472 binden 1 milyon 305 bine yükseliyordu. Aynı yıllarda Parti'nin sınıf karakteri sosyal gruplara göre düzenlenen resmi göre şöyle idi: Yüzde 56.8 işçi; yüzde 22.9 köylü; yüzde 18.3 çalışanlar; yüzde 2 diğerleri. Bu oranların daha detaylı bir incelemesinde ise yüzde 47.5 parti, sendika üyesi her türden bürokratın olduğu görülüyordu. 1929'a gelindiğinde SBKP'nin üye yapısı ile devrim günlerinin partisinin arasında pek bir benzerlik kalmamıştı. Bundan sonraki üye alımları ve tasfiyeler ise artık parti içi dengelerin kurulmasında ve muhalefetin bastırılmasında kullanılan araçlardan biri oldu.

bir duraksamaya da yol açtı. Hızlandırılan sanayileşme, ham madde ve gıda maddesi talebini arttırırken, tarım sektöründe üretim artış hızı gerileme gösterdi ve sanayi hızla gelişirken, tarımsal üretim artışı 1927'de yüzde 4.1'e, 1928'de yüźde 3.2'ye, 1929'da ise yüzde 3'e düştü.

Bu duraklama, tüm ekonomik politika için önemli sorunlar doğuruyordu. Her şeyden önce, makina ve hammadde ithali için zorunlu olan tarımsal ürün ihracından vazgeçmek gerekiyordu. Hammadde ithalindeki zorluk ve aksamalar ise hafif sanayide ve öncelikle tekstil sektöründe üretimin düşmesine yol açıyordu. Öte yandan, temel gıda ürünlerinde özel piyasalarda önemli fiyat artışları ortaya çıkmaktaydı. Bu nedenle, *NEP*'in uygulanmasından sonra, ilk kez 1928'de işçilerin gerçek ücretlerinde bir gerileme ortaya çıktı. Sovyet yönetimi 1928 ve 1929'da sanayi merkezlerinde ve kentlerde giderek yaygınlaşan bir biçimde tüketim maddelerinde vesika yöntemine geçmek zorunda kaldı. Ancak gerek tüm halkı kapsamaması, gerekse özel ticaretin işlevini bir anda üstlenebilecek bir dolaşım ağının mevcut olmayışı nedeniyle fiyatlar artmaya devam etti. Böylece tarımdan kaynaklanan bunalımın tüm sanayileşme programını da açıkça tehdit ettiği görüldü.

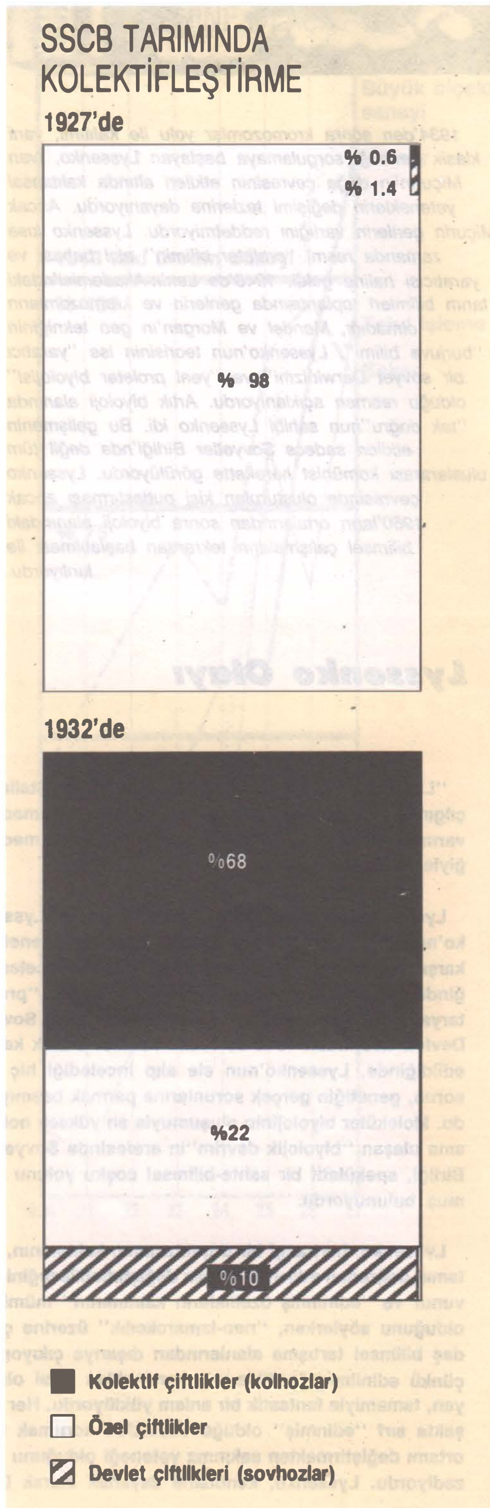
Kırsal alanda olanlar parti içinde de yankısını buldu. Buharin, Rikov ve Tomskiy'nin başını çektiği grup 1927-28'deki uygulamaları bir defaya özgü acil bir zorunluk olarak görmüşler ve onaylamışlar, ancak kararların sonuçlarını görünce zorlayıcı yöntemlerden vazgeçilmesini savunmaya başlamışlardı. Bu grup, uygulamaları köylülerin "askeri-feodal yöntemlerle sömürülmesi" olarak görüyor ve köy ile kent arasında dengeli bir mal değişimi sisteminin gerçekleştirilmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Küçük ve orta çiftçilerin yeni tarımsal tekniklere ulaşması sağlanmalı ve tarımda kolektifleştirmenin hızı, modern üretim yapısına ve kalifiye personele sahip büyük tarım işletmelerinin kurulması süreci içinde düşünülmeliydi. Kolektifleştirme öncelikle tarım alanlarıyla sınırlı olarak ele alınmalı, hayvancılık daha uzun bir maddi ve psikolojik hazırlık gerektirdiği için bu konuda acele edilmemeliydi. Ancak yaygın bir politik çalışma ile desteklenecek böyle bir tarım politikası, sanayiin gelişimi için de sağlam bir temel oluşturabilirdi. Tomskiy, Rikov ve Buharin bu görüşlerini politik düzeyde parti içi demokrasinin geliştirilmesi, devlet ve parti örgütünde anti-bürokratik bir reformun yapılması ve yönetimde desantralizasyona gidilmesi gibi önerilerle birleştirmeye çalışıyorlardı. Buharin 1928'de yazdığı bir yazıda milliyetçilikten yakınıyor ve "Lenin'in önerdiği komün devleti yönünde bazı yeni adımlar atılıp atılmaması gerektiğini kendimize sormalıyız" derken, yerel sovyetlere daha çok yetki ve sendikalara daha geniş özerklik tanınması gerektiğini ileri sürüyordu.

Sağ Muhalefet'in Tasfiyesi:

Yapılan birlik çağrılarına ve alınan kararlara rağmen *Sol Muhalefet*'in tasfiye edilmesinden hemen birkaç ay sonra parti içinde yeni bir bölünme ortaya çıktı. Stalin'in *Politbüro*'daki kıdemli destekçileri Buharin, Rikov, Tomskiy kendilerini kısa bir süre içinde daha önce *Sol Muhalefet*'e karşı uygulanan ve kendilerinin de destekledikleri uygulamalarla karşı karşıya kaldılar. Bu üç *Politbüro* üyesinin yönettiği *Sağ Muhalefet Sol Muhalefet*'ten öz olarak oldukça farklıydı. *Sol Muhalefet* uzunca bir döneme yayılan ideolojik bir sürekliliğe dayanıyordu. *Sağ Muhalefet* ise ne görüşleri, ne programı ne de liderleri bakımından böyle bir geçmişe sahip değildi. Daha çok varolan uygulamaların birdenbire değiştirilmesi sonucu ortaya çıkan yeni uygulamalara karşı bir muhalefeti temsil ediyordu. Ancak *Sağ Muhalefet* aynı zamanda sert ve derin görüş ayrılığının da bir ürünüydü.

Tahıl Bunalımı ve Stalin'in Sola Dönüşü:

Parti içi çatışmanın en sert görüldüğü dönemlerde bile, taraflar arasında planlama, tarımın büyük kolektif çiftlikler biçiminde yeniden örgütlenmesi ve sanayileşmenin gerçekleştirilmesi

22 Tek Ülkede Sosyalizm

Kolektifleştirme ile birlikte kulaklara karşı mücadele de zirveye çıktı. 1929 yazından itibaren 1.1 milyon tahmin edilen kulaklara ait tarım işletmeleri ekonomik ve toplumsal baskı altına alınmış, aynı yılın Temmuz'unda kulakların kolhozlara kabul edilmesi yasaklanmıştı. Aralık 1929 sonunda Stalin "kulakların bir sınıf olarak tasfiyesi" için güçlü bir kampanya başlatılması gerektiğini bildirdi. Gerçi o tarihlerde, 1927-28'den beri uygulanan politikalar sonucu, en azından tahıl bölgelerinde kulaklar geniş ölçüde tasfiye edilmiş durumdaydı ama, Stalin'in talimatı yankısız da kalmadı. Köy sovyetlerinde kurulan "kulakları tasfiye komisyonları" bu amaçla eyleme giriştiler. Her türlü direniş sert biçimde cezalandırıldı. Öte yandan bu kampanya kulakların yanı sıra kolektifleştirmeye karşı çıkan diğer köylülerin de sindirilmesinde etkili oldu. 1930'un rekor ürününden sonra 1931'de büyük bir üretim düşüşü olmasına karşın, devletin tarım ürünlerine daha büyük oranlarda el koyması, kırsal alanda yer yer açlık tehlikesinin ortaya çıkmasına yol açtı. Pek çok bölgede köylülerin ürünlerini kendi gereksinimlerini karşılamak için saklamak istemeleri silahlı çatışmalara dahi yol açtı. SSCB yönetimi ülkede artık kulak kalmamış olmasına karşın olayları "kulakların sabotajı" olarak değerlendirdi ve sert önlemler aldı. Ağustos 1932'de çıkarılan bir yasada gıda maddelerini saklayanlar için kurşuna dizilmeye kadar giden cezalar öngörülmekteydi. Kasım 1932'de Stalin "devletin çıkarlarına karşı çıkan kolhozlara şiddetli bir darbe indirilmesi" gerektiğini söyledi. Kuzey Kafkasya ve Ukrayna'da cezalandırma hareketleri uygulandı, güvenlik güçleri sayısız tutuklamada bulundular. Çok sayıda köylü ve kolhoz görevlisi kurşuna dizildi, kitlesel göç ettirme olayları yaşandı. Komünist Partisi'nin kırsal örgütü de uygulamalardan geniş ölçüde etkilendi. Fotoğrafta köylülerin tahıl saklayıp saklamadıklarını kontrol için toprağı kazan "şok birlikleri" görülüyor.

gibi ekonomik hedefler konusunda bir fikir birliği mevcuttu. Ancak bu ortak noktalar bu amaçlara hangi araçlarla ulaşılacağı ve bunun zamanlaması konusundaki önemli farkları ortadan kaldırmış değildi. Parti içinde ortaya çıkacak büyük çatışmanın habercisi bilinen bir sorundu: Köylülük ve kentleri doyurmak için gıda temini. 1927-28 kışında düşük tarım fiyatları ve fiyat artışı beklentisi nedeniyle ürün alımlarında önemli bir düşüş oldu. Parti, ürün fazlasını kontrol eden kulakları suçladı ve tahıl açığını kapatmak için "acil tedbirler" aldı. Kulaklara karşı girişilen hareketin başını çekenin Stalin olduğu herkes tarafından biliniyordu. Her ne kadar Parti yönetimi içinde "acil tedbirler"in gerekliliği konusunda bir fikir birliği var idiyse de, bu durum uygulamanın kapsamı ve biçimi konusunda görüş farklılıklarının ortaya çıkmasını engellememekteydi. Başbakan Rikov ile arasında sert tartışmalar geçen Stalin "bazı yoldaşlar köylülük ile ittifakımızı kulaklar ile ittifak olarak anlıyorlar, bunun Leninizm ile ortak hiçbir yönü yoktur" diyerek açık çatışmanın ilk işaretlerini veriyordu.

Haziran 1928'de Sovyetler Birliği'nin pek çok bölgesinde köylü direnişleri görülmeye başlandı. Stalin yönetiminde uygulanan zorlayıcı önlemleri eleştirenler özellikle parti basını ve devlet bürokrasisi içinde etkili olmaya başladılar. Stalin ise Temmuz ayında yaptığı bir konuşmayla bunalımı aşmak için tarım fiyatlarının yükseltilmesini önerenleri "Sovyetler Birliği'nin sanayileşmesini engellemeye çalışmakla" suçladı. Bu konuşmanın ilginç yanı, Stalin'in *NEP*'i bir "geri çekilme" değil, fakat kulaklara karşı sert önlemleri ve kolektifleştirmeyi de içeren bir "saldırı" olarak yeni bir biçimde yorumlamasıydı. Stalin'in 1928 yazı boyunca temel sorunu, köylülüğe yönelik savunduğu "sol" uygulamayı Troçki ve *Sol Muhalefet* "sapma"sıyla ilişkilendirmeden uygulayabilmekti. Bu nedenle o sırada uygulanmakta olan parti politikasını savunanları "parti çizgisinden sapmak" ile suçlamak Stalin'in kullanacağı temel taktik olacaktı.

10 Temmuz günü *Merkez Komitesi*'nde bir konuşma yapan Buharin, Stalin'i kastederek, sanayileşmenin işçi köylü ittifakının zorunlu olarak tehlikeye düşürmesini gerektirmeyeceğini söyledi. Bunun Troçkist ve yanlış bir varsayım olduğunu ileri süren Buharin, tarım krizinin nedeninin başarısız plan ve yanlış fiyatlandırma olduğunu belirtti. Olağanüstü önlemlerin *Savaş Komünizmi*'ne geri dönüş eğilimini yansıttığını da ileri süren Buharin, orta köylülüğün herşeye rağmen desteklenmesi gerektiğini savundu. Kulaklara karşı hareketin sürdürülebileceğini, ancak bunun öncelikle vergilendirme yoluyla yapılmasını isteyen Buharin, orta köylülerce desteklenmedikleri sürece kulakların siyasal bir tehlike oluşturmayacakları görüşündeydi. Stalin'in *Politbüro* içinde "köylü yanlısı" olarak bilinen bazı üyeleri yanına çekmeye başladığını sezen Buharin, Zinovyev-Kamenev grubuna yaklaşmayı da denedi. Bu sıralarda Stalin de sağın denetiminde olan *Pravda* ve *Bolşevik* adlı gazetelerde denetimi ele geçirmeyi başardı. Temmuz 1928 sonunda iki grup arasında bir uzlaşmanın gerçekleşmeyeceği belirginleşmiş durumdaydı.

Stalin'in Rikov-Buharin grubuna karşı örgütsel ilk önemli saldırısı, onların önemli desteğini oluşturan Moskova örgütüne yöneldi. Geçmişte *Sol Muhalefet*'i Moskova'da tasfiye ederek ün yapmış olan Moskova Parti Sekreteri Uglanov kısa zamanda örgütü üzerindeki etkinliğini kaybediyor ve Kasım'da istifa etmek zorunda kalıyordu. Ne var ki Stalin henüz "sağ sapma"yı kimlerin desteklediği konusunda açık bir tavır almamaktaydı. Moskova olayından tedirgin olan kanadın önderleri Rikov ve Tomskiy *Merkez Komitesi*'ne örgüt sorunlarına ilişkin ortak

bir metin sundular. *Merkez Komitesi*'nin önerilerini reddetmesi üzerine de görevlerinden topluca istifa ettiler. Bu Stalin'in henüz kaldıramayacağı kadar ağır bir tavırdı. *Politbüro*'da her iki tarafı uzlaştıran ve *Sağ Muhalefet*'in istifalarını geri almalarına yol açan bir uzlaşma tasarısı kabul edildi.

Troçki'yi hâlâ potansiyel ve güçlü bir rakip olarak gören Stalin, Ocak 1929'da Troçki'nin Sovyetler Birliği'nden sürülmesini önerdi ve bu önerisini Buharin'in muhalefetine rağmen *Politbüro*'ya kabul ettirdi. Bunun ardından sıra "sağ kanat" liderlerine geldi. Buharin ve arkadaşlarının .suçlanması aşama aşama gelişti. Stalin Şubat 1929'da yapılan *Politbüro* ve *Merkez Komitesi* ortak koplantısında ilk kez isim vererek Buharin, Rikov ve Tomskiy'yi "sağ sapma" içinde olmakla suçladı. Buharin ise hizipçilik suçlamasını reddederek parti içinde demokratik kurallara uyulmamasını eleştirdi. Ekonomi politikası konusunda da partinin uygulamalarını ağır bir biçimde eleştiren Buharin "bürokratizme ve muhalefetin ezilmesine" de karşı çıktı.

Buharin, Tomskiy ve Rikov aynı gün ortak bir platform hazırlayarak *Politbüro*'ya sundular. Metin parti yönetimini "köylülüğü askerî-feodal yöntemlerle sömürmek, bürokrasiyi güçlendirici bir siyaset uygulamak ve Komintern'in çökmesine yol açacak uygulamalarda bulunmakla" suçluyordu. Muhalifler sanayileşmenin temposunun düşürülmesini ve serbest piyasanın muhafaza edilmesini de öneriyorlardı.

Nisan sonunda toplanan 16. Parti Konferansı, sağ kanadı "sınıf düşmanının etkisi altında Leninist tezlerden açıkça sapan oportünizm" olarak mahkum etti ve partide "temizlik" yapılması gerektiğini bildirdi.

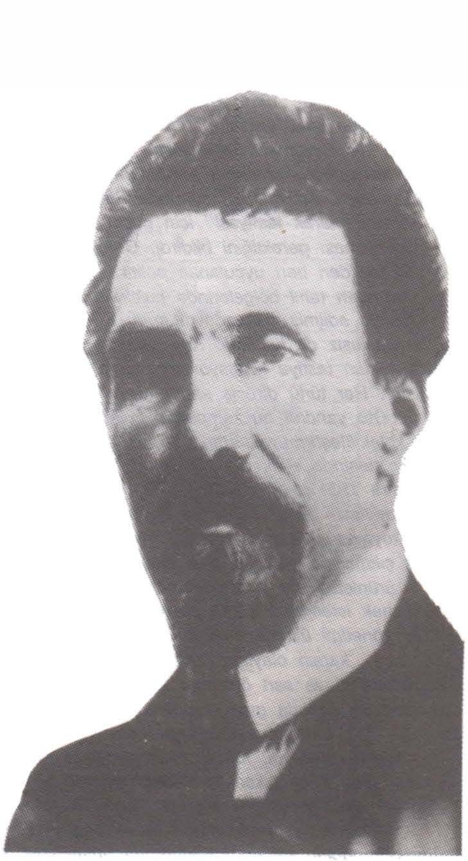
Üç muhalefet liderinden görevini ilk yitiren *Sendikalar Birliği Başkanı* Tomskiy oldu. Haziran'da bu görevden alınan Tomskiy'yi, Temmuz'da *Komintern* başkanlığı görevini yitiren Buharin izledi. Aynı ay içinde Preobrezenskiy ve Radek başta olmak üzere *Sol Muhalefet*'in bazı önde gelen liderleri, Stalin'in sol politikaları benimsediği gerekçesiyle muhalefetten vazgeçtiklerini ilan ettiler. Bunlar tekrar partiye alınacak ve bazıları zamanla önemli olacak görevlere kadar yükseleceklerdi. Zinovyev ve Kamenev muhalefetinin destekçileri ise bundan bir yıl önce muhalefete son verip partiye dönmüşlerdi. Kasım 1929'da toplanan *Merkez Komitesi*'nde Uglanov başta olmak üzere ikinci kademe "sağ" liderler de resmi parti politikasının doğru olduğunu, ancak kendi uygulamalarının da zaten aynı amaca yönelik olduğunu kabul ettiler. Ne var ki bu tavır "hizipçi bir manevra" olarak yorumlandı ve yeterli görülmedi. *Pravda* sağ kanat liderlerinden partinin isteğine uymalarını ve eski iddialarından vazgeçtiklerini itiraf etmelerini istedi. Üç lider 26 Kasım 1929'da *Pravda*'da bir itirafname yayınladılar. Sovyetler Birliği'nde parti içi açık siyasal muhalefet artık sona ermişti.

Hızlı Kolektifleştirme

1929'un yaz aylarında Sovyet yönetimi çeşitli geçiş biçimlerini içeren uzun vadeli kolektifleştirme programını tam anlamıyla terketti. Bunun yerine uygulanan tarımsal politikaların zorunlu bir sonucu olarak görülen tarımda hızlı bir kolektifleştirme politikasına geçildi. Böyle hızlı ve zorunlu bir kolektifleştirmeyle, tüm gıda ve hammadde kaynaklarının kontrolünün ele geçirilmesi yoluyla üretimin arttırılabileceği ve tarımın kaynak birikimine katkısının güvenceye alınabileceği umulmaktaydı. Stalin, Kasım 1929'da "Kolektif çiftliklerin ve tarımdaki devlet işletmelerinin geliştirilmesi hızlandırılmış bir tempoyla sürdürüldüğü takdirde, üç yıl içinde tahıl üretiminde dünyanın önde gelen ülkelerinden biri olacağımızdan kuşku duymamalıyız" demekteydi. Kolektifleştirme ile sağlanması umulan tarımsal ürün artışı, kent ile kır arasındaki ilişkilerin gelişmesini sürekli olarak engelleyen fiyat makası sorununun da çözüme kavuşurulmasını sağlayacaktı.

Ne var ki *Komünist Partisi* ve devlet örgütü bu hedefe ulaşılması için gerekli somut bir programa ve örgüt ağına sahip değildi. Parti kırsal alanda çok zayıftı, her otuz kırsal yerleşim birimine yalnızca bir parti hücresi düşüyordu. Aynı biçimde devletin yönetim örgütü de kırsal bölgelerde son derece yetersizdi. Bu gerçeği bir ölçüde değiştirebilmek için parti 1920'lerin sonunda köylülere yaklaşık 250 bin devlet memuru ve kent işçisi göndermişti. Ancak bunlar daha çok tahıl temini işiyle ilgili görevler yapıyorlardı ve kırsal emeğin sorunlarını bilmedikleri gibi büyük tarım işletmelerinin kurulması konusunda da bilgisizdiler. Böylelikle tarımsal sistemi bir defada ve hızla dönüştürme programı bunu uygulayabilecek kaynaklara ve kadrolara sahip olamadı.

Sovyet yönetimi, o tarihlere kadar köylülerin çalışma ve yaşam koşullarına doğrudan idari yöntemlerle müdahaleden genellikle kaçınmıştı. Ne var ki, 1929 yazından itibaren yönetim yerel ve bölgesel yöneticilerden tarımda kolektifleştirmenin hızlanması için tedbirler alınmasını giderek israrla ister oldu. Bu makamlar "kapsayıcı kolektifleştirme" kampanyası çerçevesinde kulaklar dışında kalan çiftçileri giderek yaygınlaşan bir biçimde kolhozlara girmeye zorlamaya başladılar. Merkezden gelen emirlerin kesinliği ve uygulanma zorunluğu, bu işlemin yöresel özellikler ve toplumsal yapılaşma farklılıkları hesaba katılmaksızın gerçekleştirilmesi anlamına geliyordu. 1929'un Temmuz-Eylül ayları arasında, çoğunluğu köy yoksullarından oluşan 900 bin kişi kolhozlara katıldı. Bu rakam 1917'den o güne kadar kolhozlara katılan çiftçi sayısına aşağı yukarı eşitti. Ancak kurulan kolhozlar çok kez örgüt ve çalışma planları ile tarımsal

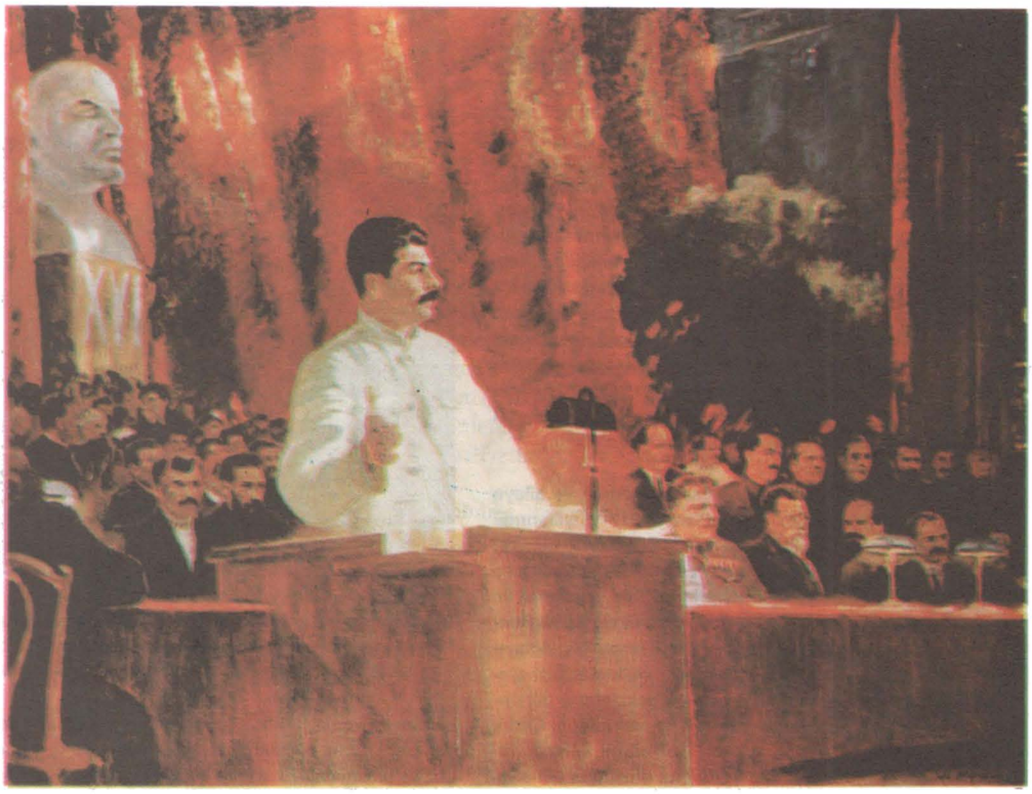
RİKOV, ALEKSEY İVANOVİÇ (1881-1938)

Bir köylünün oğlu olan Rikov, 25 Şubat 1881'de Saratov'da doğdu. Henüz 18 yaşındaykan *RSDİP*'e üye oldu. 1902'de Cenevre'de Lenin'le tanışarak ertesi yıl *Bolşevikler*'e katıldı. Devrimci çalışmalarını hem Rusya'da hem de Rusya dışında yürüten Rikov, 1905 Devrimi'nde aktif olarak yer aldı. 1907'de Lenin'in muhalefetine rağmen, *RSDİP* içersinde farklı görüşlerin toplanmasına çalıştı. 1910'da Paris'ten döndüğünde, partinin yeniden birleşmesi için bir konferans düzenlemeye çalıştı, fakat aynı yıl 1 Mayıs gösterisinin düzenlenmesi çalışmalarına katılmakla suçlanıp tutuklandı ve Sibirya'ya sürüldü.

1917 Şubat Devrimi'nden sonra serbest kalan Rikov, Moskova'ya dönerek, bütün sosyalist örgütlerin katıldığı bir koalisyon hükümetinin kurulması gerektiğini savundu ve *Bolşevikler*'in iktidarı tek başına ele geçirmesini savunan Lenin'le tekrar muhalif bir konuma düştü. Bütün bunlara rağmen, Ekim Devrimi'nden sonra kurulan ilk *Bolşevik* hükümetinin İçişleri Komiseri oldu, ama gene de 1918-21'de Ulusal Ekonomi Konseyi başkanı oluncaya kadar, diğer soşyalist partilerin hükümet içersinde temsilcilerinin bulunması gerektiğinin ajitasyonunu yapmaya devam etti. 1922'deki Politbüro üyeliği sırasında, bu kez de Lenin'le ve partinin büyük çoğunluğuyla hemfikir olarak, parti içindeki merkeziyetçiliğe ve partinin otoriter kontrolüne karşı olup daha fazla demokrasi isteyen muhalif hiziplerin bozguna uğratılması için çalıştı. 1924'de Lenin'in ölümünün ardından Halk Komiserliği Konseyi başkanı oldu ve Stalin'e, Zinovyev ve Kamenev'e karşı yürüttüğü iktidar çatışmasında yardım etti.

Rikov'un Stalin'le birlikteliği, Stalin'in yeni ekonomik politikasını açıklamasına kadar sürdü. Zorla kolektifleştirmeye karşı oluşu, onun Buharin ve Tomskiy'le birlikte "Sağ Muhelefet" diye anılmasına neden oldu. 1929'da sözünü resmî olarak kamuoyu önünde geri almaya zorlandı ve 1930'da Politbüro üyeliğinden ve Halk Komiserliği Konseyi'ndeki görevinden atıldı. 1931-36 arasında Posta ve Telgraf komiserliği yaptı, fakat "Büyük Temizlik Harekâtı"nın ikinci göstermelik yargılamaları sırasında hainlikle suçlanarak 1937'de partiden atıldı ve aynı yıl tutuklandı. Mart 1938'de üçüncü göatermelik yargılamanın kararına uyularak, Moskova'ds kurşuna dizildi.

22 Tek Ülkede Sosyalizm

Stalin, ekonomik bunalımın giderek yoğunlaştığı 1930'da toplanan XVI. Parti Kongresi'nde kendi politikasını kabul ettirmeyi başardı. Tomskiy ve Rikov, geçmişte savundukları görüşlerin yanlış olduğunu itiraf ederken eski Moskova parti sekreteri Uglanov "Leninizmden ayrılma suçunu işlediğini" ve "parti karşıtı hizipçi yöntemler"e başvurduğunu kabul etmişti. Kongre'de yapılan konuşmalarda en yoğun saldırılara hedef olan Buharin ise Kongre'ya katılmamıştı. Partinin giderek yükselen yöneticilerinden Kirov, "sanayileşme hızındaki her artış, kurulan her kolhoz, yalnızca kulak ve karşı devrimci unsurlara karşı değil, aynı zamanda yoldaş Buharin, Rikov, Tomskiy ve Uglanov'a karşı yürüttüğümüz mücadelenin de bir ürünüdür" demekteydi. Bütün bu saldırılara karşın, Sağ Muhalefete görece daha yumuşak davranılıyordu. Moskova örgütünün eski sağ kanat yöneticileri Merkez Komitesi'nden çıkarılırken, Rikov başbakanlık ve Politbüro üyeliğini sürdürüyor, Buharin ve Tomskiy ise Merkez Komitesi'ndeki görevlerini koruyorlardı. Öte yandan Kirov, Kosyor ve Kaganoviç Politbüro üyeliklerine seçilmişlerdi. Genel Sekreterin temsil ettiği çizgi, partiye egemen görünmekle birlikte, daha sonraki yıllarda ortaya çıkacak olaylar, Stalin'in parti üzerinde kişisel egemenliğini henüz tam anlamıyla kuramadığının bir göstergesi olacaktı.

I. Beş Yıllık Plan döneminde zengin toprak sahipleri, kulaklar, sarhoşlar, rahipler, bürokratlar ve her türlü istifçiye karşı yoğun bir mücadele verildi. 1930'da yapılmış afiş şu sloganı öne çıkartıyor: "Kahrolsun işçilerden besin maddelerini esirgeyip saklayanlar."

araç-gereç bakımından yeterli hazırlığa dayanmıyorlardı. Buna rağmen Kasım 1929'da toplanan Merkez Komitesi yalnız belirli yöre ve çevrelerde değil, çok daha geniş bölgelerde de "kapsayıcı kolektifleştirme"nin tamamlanması gerektiğini ilân etti. Molotov, "gelecek yıl artık yalnızca kolektifleştirilmiş bölgelerden değil, kolektifleştirilmiş cumhuriyetlerden söz edebileceğiz" diyordu. 1929-30 kışında SSCB'de neredeyse kolektifleştirme kampanyasının yürütülmediği bir tek köy bile kalmamıştı. Merkez Komitesi kararında önemli tahıl bölgeleri olan Kuzey Kafkasya'da 1930 baharında; Ukrayna, Kara Topraklar, Sibirya, Ural ve Kazakistan'da 1931 sonunda kolektifleştirmenin tamamlanması öngörülüyordu. Öte yandan başlangıçta kolhozların boyutları küçük tutulurken, 1929-30 kışından itibaren makinalı tarım yapanlar için 50-70 bin, bunun dışında kalanlar için ise 15-30 bin hektarlık büyüklükler öngörülmeye başlanmıştı.

Tarımdaki kitlesel kolektifleştirme tarımın giderek sanayileşmesi ve köylülerin proleterleştirilmelerine yönelikti. Bu amaca yönelik olarak tarım-sanayi kombinaları kurulması düşünülüyordu. Bu yolla dağınık köy ve yerleşim merkezlerinden daha az sayıda büyük tarım kentlerinin kurulması aşamasına geçilebileceği de umuluyordu.

Stalin Mart 1930'da yazdığı bir makaleyle birdenbire zorunlu kolektifleştirmeyi eleştiren bir tavır aldı. Kısa bir süre sonra da kırsal parti örgütlerinden zorunlu kolektifleştirmeyi durdurmalarını istedi. Halkın gıda ihtiyacının karşılanmasını sağlamak amacıyla, serbest piyasanın yasaklanmasından vazgeçilmesi, pazarların tekrar açılması ve kolhoz üyeleri dahil çiftçilerin mallarını serbestçe piyasaya sürmelerine olanak verilmesi kararlaştırıldı. Yerel parti örgütlerinde değişiklik ve tasfiyelere gidildi ve köylülere baskı uygulanmasından geniş ölçüde vazgeçildi. Böylece parti merkez yönetimi adeta sorumluluğu yerel örgütlere yıkmış oluyordu ki, bu da parti içinde kararsızlık ve şaşkınlık yaratmaktan öteye bir sonuç vermedi.

Bu yumuşama üzerine 1930 ilkbaharından itibaren köylüler, maddi zararı da göze alarak, kitleler halinde kolhozlardan ayrılmaya başladılar. Stalin "büyük bir acelecilikle kurulan kolhozların aynı hızla çözülmeye başladığını" ve "eskiden kolhozlara güven besleyen pek çok köylünün bile bu görüşlerini değiştirdiklerini" kabul etmek zorunda kaldı. Mayıs 1930'da ülke çapında kolektifleştirme oranı yüzde 23.6'ya düşmüş durumdaydı. Bu rakam kolhozlarda kalan köylülere sağlanan yeni ayrıcalıklara rağmen Ağustos'ta yüzde 21.4 düzeyine indi. Üstelik kolhozların ekonomik bakımdan başarısızlıkları da açıkça görülebilen bir olguydu.

Kolektifleştirmenin Sonuçları

1933 başında 14.7 milyon köylü işletmesi 211.700 kolhoz içinde birleştirilmiş durumdaydı. Buna ek olarak 4.446 devlet tarım işletmesi (sovhoz) vardı. Sovhoz ve kolhozlar toplam tarım alanının yüzde 80'ini işliyorlardı. Tarımda belli bir ölçüde makineleşme sağlanmış, çok sayıda uzman ve eğitilmiş işgücü tarım alanına tahsis edilmişti. Ne var ki Sovyet yönetiminin tarımda sosyalizmin başarısı olarak gördüğü bu durum, ilk beklentileri gerçekleştirmekten çok uzaktı. Her şeyden evvel sovhoz ve kolhozların pek çoğunda verimlilik çok düşük, makinalaşma düzeyi çok geriydi. Ama her şeyden önemlisi, zorunlu kolektifleştirmenin

Ekim Devrimi Sonrasında Kadınlar

Ekim 1917'de, Rus işçi sınıfı iktidarı aldığı zaman önündeki çözmesi gereken sorunlardan biri, hiç kuşkusuz kadını köleleştiren aile yapısını ve toplumsal işbölümünü değiştirmek, hatta deyim yerindeyse kadını köleleştiren toplumsal değerleri başaşağı getirmekti. Devrimin siyasi liderleri, yeni bir toplumun inşasına girişirken kadının kurtuluşu ve ailenin parçalanmasına çağlarının ilerisinde bir öncelik tanıyorlardı. (Ancak işçi sınıfı hareketinden bağımsız bir kadın hareketinin yokluğu neticesinde, bu iyi niyet yetersiz kalacak ve değişen siyasi iktidarla beraber verilen haklar geri alınacaktı.)

Genç işçi devleti ilk yazılı yasasını kadına ve aileye ilişkin çıkardı (17 Ekim 1918). Gerçi, 1917-18 yıllarında Sovyetler yasama niteliğinde pek çok kararlar almıştı; ama bunlar bir bakıma sistemleştirilmek istenmeyen, sınanması gerekli görülen kararlardı. Aile yasasının ilk yasa olarak çıkışının yeri ve anlamı büyüktü. Çarlık Rusyasında yalnızca Ortodoks evlilikleri resmî idi, dolayısıyla farklı din sayılarına göre farklı evlilik statüleri oluşuyordu. Bu yüzden aile yasasının beklemeye tahammülü yoktu. Ama bu acelenin tek ve asıl nedeni Çarlık hukuk sistemindeki bu çarpıklığı düzeltme ihtiyacı değildi. Sovyet yönetimi aile sorununa öncelikle ele alınması gereken bir sorun olarak bakıyordu. Bu nedenledir ki; Sovyet hukuk sisteminde medeni kanundan bağımsız bir aile kanunu mevcuttur.

17 Ekim 1918'de çıkartılan Aile Yasası ile eşler birbirine eşit kabul ediliyordu. Evlilik basit bir kayıt işlemine indirgenmişti. Eşler istiyorlarsa kendi soyadlarını koruyabiliyorlardı. Boşanma eğer eşlerin karşılıklı rızası söz konusuysa mahkeme kararı olmaksızın, eğer tek taraflı istek varsa mahkeme müdahalesiyle gerçekleşiyordu. Kadının maddi yaşam koşullarını sürdürme konusunda eşit durumda olmayışını gözönüne alan yasa, mahkemelerin kadın lehine karar almasını öngörüyordu. Mal varlıklarının ayrılığına dayalı bir evlilik rejimi öngörüyordu. Çocuklar ise ister evlilik dışı, ister evlilik içi olsun eşit haklara sahiptiler.

Aynı yasanın 140-144. maddeleri evlilik dışında hamile kalan kadının, eğer isterse doğumdan en az üç ay önce hamile kaldığı tarihi, babanın ad ve adresini bildirip çocuğu resmen kayda geçirmeyi talep edebileceğini bildiriyordu. Aynı hak evli bir kadının kocasından başka bir erkekten hamile kalması halinde de geçerli sayılıyordu. Eğer baba adayı bu duruma itiraz eder ve söz konusu dönemde kadının başka erkeklerle birlikte olduğunu ispat ederse, bu takdirde çocuğun sorumluluğu diğer bütün erkekler tarafından paylaşılacaktı. 1920'de ise kürtaj yasallaşacaktır. Böylece Sovyet kadını çocuk sahibi olup olmama konusunda ve kendi bedenine sahip çıkma konusunda söz sahibi oluyordu.

Aynı dönemlerde ise önemli bir diğer karar eşcinsellerle ilgili. Moskova Sağlık Enstitüsü Müdürü Dr. Batkiz, 1923 yılında yayınlanan *Rusya'da Cinsel Devrim* adlı kitabında şöyle diyor. "Sovyet kanunları şu ilkelere dayanır: Devlet ve toplum hiç kimse incinmedikçe ve başkalarının isteklerine tecavüz edilmedikçe eşcinsellik konusunda bir yasaklama getiremez.

Devrimi izleyen altüst oluşların ve İç Seveş'ın kargaşası içersinde kadın ve aile konusunda bir yandan kararlar ve yasalar çıkıyor, bir yandan da ailenin, dolayısıyla kadının görevlerini topluma aktarmak, kadını ev işlerinden kurtarmak amacıyla kantinler, kreşler, çamaşırhaneler açılıyordu. *SBKP*'nin 1919'da kabul edilen programında şöyle deniyordu: "Şu anda partinin görevi özellikle proletarya ve köylülüğün geri olduğu alanlarda eski eşitsizliğin ve kalıntıların izlerini yok etmek için eğitim

Devrimi izleyen yıllarda kadınlara ilişkin bir dizi yasa çıkartılmasına rağmen, toplumda kök salmış kadını köleleştiren tutucu geleneklerin varlığı yadsınmaz bir gerçekti. 1927'de Moskova'da yapılan I. Kadınlar Toplantısı'na katılan kadınlar, geleneksel başörtüsünden hâlâ kurtulmamış gözüküyorlardı.

konusunda çalışmaktır. Resmî kadın eşitliği ile yetinmeyen parti, toplu yemekhaneler, merkezî çamaşırhaneler, çocuk bakımevleri kurarak kadınları ev işlerinin maddi sorumluluğundan kurtarmaya çalışmalıdır."

Troçki *SBKP* programının bu yaklaşımını *Eski Aileden Yeni Aileye* başlıklı yazısında şöyle açımlıyordu. "Sovyet devletinde erkek ve kadınların siyasal eşitliği, problemlerden biriydi ve en basitiydi. Onu daha güç bir problem izledi: Kadın ve erkek işçilerin fabrika, atölye ve sendikalarda eşitliğini sağlamak ve bunu erkeklerin kadınlara zarar veremeyeceği şekilde yapmak. Ne var ki kadın ve erkeğin aile içinde fiili eşitliğini sağlamak çok daha fazla çaba gerektiriyordu. Bunu gerçekleştirmeden önce tüm evcil alışkanlıklarımızda devrim yapmak gereği vardır ve besbelli ki aile içinde erkekle kadın arasında hem normal anlamda hem de hayat şartları açısından fiili bir eşitlik olmadıkça, böyle bir eşitlikten sosyal çalışmalarda veya politikada olsun ciddiyetle söz etmek yersizdir. Bir kadın ev işlerinde köstekleniр, sile-nin bakımına, yemek ve dikiş işlerine saplanıp kaldıkça onun tüm sosyal ve politik hayata katılma şansı daha baştan dumura uğramıştır."

Ancak bütün bu çabalar Rusya gibi nüfusu hayli kalabalık ve geri bir ülkede okyanusta bir su damlası gibi kalıyordu. Unutmamak gerekir ki, yoksul ve gelenekleri bir heyli tutucu, gerici bir ülkede sosyalizm inşası söz konusuydu. Zaten yetersiz ve sınırlı olan toplu çamaşırhanelerde hırsızlık olayları alıp başını gitmişti, yeni Aile Yasası kadınların lehine ağırlık kazanması gerekirken, bundan yararlanan gene erkek oluyor, kadınlar eski geleneklerle, yeni toplumun getirdiği haklar karşısında bocalayıp duruyordu. Kadının kurtuluşu için nesnel koşullar mevcuttu. Ancak, kadınlar kendi ezilmişlik konumlarını aşmak için ne mevcut imkanları kullanabildiler, ne de verilen hakları ileriye götürebildiler.

Yeni değer yargılarının toplumsal boyut kazanması epey sancılı oluyordu. Kadınlar ve erkekler yeni konumlarını kavramaya çalışırken yeni bir aile yasası daha yürürlüğe girdi (1926). Yeni yasa kadınların iş bulma ve maddi yaşam koşullarını daha bir iyileştirme imkanlarını yaratırken, evlilik durumuna de daha bir yenilik getiriyordu. Unutmamak gerekirdi; 1926'lar NEP'in uygulamasıyla ekonomide görece de olsa bir rahatlık meydana getirmişti. Bu yeni yasanın oluşmasında kuşkusuz bu görece ferahlamanın etkisi vardı.

Yeni yasayla boşanma konusunda da bir kolaylık geliyordu. Daha önce eşlerden birinin rızası olmadığı tekdirde boşanma yetkisi mahkemeye kalırken, yeni yasa eşlerden birinin isteğini bile boşanma için yeterli görüyordu. Birliktelik süresince kullanılan/edinilen mal verlığı veya tasarruflarda eşlerin eşit ortaklığı kabul ediliyordu. Çalışan kadın tekrar işe alınma gerekçesiyle doğum öncesi ve sonrası toplam 16 hafta süreyle izinli sayılıyor ve bu süre içinde ücretini kesintisiz alıyordu.

Ancak ekonomik durumda zorluklar başgöstermeye başlamıştı. Devletin harcamalarını kısması, tasarruf yapması zorunluydu. Tabii ilk tasarruf ailenin işlevini topluma aktarmak üzere yapılan yatırımlardan (aşevleri, çamaşırhaneler vs.) oldu. Böylece işgücünün yeniden üretimi tıpkı kapitalist toplumda olduğu gibi aileye, dolayısıyla kadının sırtına yüklenmeye başlamıştı bile. Bir yandan da kadın dışarda çalışmak zorundaydı. Diğer yandan eğer işten çıkarmalar söz konusu ise ilk işten çıkarılan, kocası çalışan kadınlar oluyordu. Böylece kadının eve dönüşü başlamıştı. Tabii bu duruma teorik kılıf bulunmakta geçikilmedi. 1934 yılında Stalin, 17. Kongre'ye sunduğu raporda kadını "anne ve işçi" olarak tanımlıyordu ilk defa. Artık kadınların asıl görevi anne olarak gelecek nesilleri eğitmekti. Geriye dönüşün 2. sonucu ise eşcinsellikle ilgili oldu: Eşcinsellik toplumsal suç ilan edildi.

27 Haziran 1936. Kadınlar adına yüzkarası bir yasa yürürlüğe girdi. Kürtaj yasaklandı. Böylece kadının cinsel özgürlüğüne ve kendi bedenine sahip çıkma hakkına önemli bir darbe iniyordu. Yine aynı günlerde kabul edilen anayasa ilk kez "Sovyetik aile" kavramını kullanıyordu. Ve yeni yasayla devlet aileyi korumayı taahhüt ediyordu. Devlete karşı işlenen suçlar arasına "analık itibarını alçaltma" da dahil oldu. Törenle evlenme geleneği tekrar ortaya çıktı. Bürokratlar artık sosyalizmin gerçekleştiğini ilan ederken, sokaklarda vücudunu satan kadınların sayısı hızla artıyordu; aileye dönüşün bir diğer yüzü de fuhuştu. Kırılmaya çalışılan ailenin parçaları tekrar yapıştırılmaya çalışılırken, kadın da iyi anne olmaya hazırlanıyordu. Rüzgar ters yönden esmeye başlamıştı bir kere.

Bu rüzgarın getirdiklerinden biri de nafakadır. Kendini sosyalist ilan eden bir toplumda ise böylesine bir "hak"'dan söz etmek abesle iştigal etmek olacaktır. Ama bir yandan kendine sosyalist diyen, diğer yandan da yasal evliliği şart koşan ve aileyi devlet güvencesine sokan bir idare için nafaka bir haktır gerçekten.

Yıl 1944'lere geldikçe durumun kadın açısından daha da vahim bir hal aldığını görüyoruz. Evlilik bir devlet

22 Tek Ülkede Sosyalizm

çökerttiği tarımsal üretimin eski yapısının yerine yenisi oturtulamamıştı. Özellikle hayvancılık çok büyük darbe yemiş, hayvan stoku 1928-1932 arasında yarı yarıya azalmıştı. 1928'de 1913'e göre yüzde 37 oranında fazlalık gösteren hayvancılık ürünleri, 1933'de savaş öncesinin yüzde 65'i düzeyine düşmüştü. Tahıl üretimi de tarım alanlarının genişlemesine karşın 1928'den 1932'ye yüzde 10 azalmıştı. 1930'larda tahıl dışsatımına da yönelinmesi, Sovyet halkının tüketim düzeyinin düşmesine yol açmıştı. Öte yandan kolektifleştirme köylerdeki el sanatlarını da ortadan kaldırmıştı.

Genel olarak bakıldığında zorunlu kolektifleştirme tarım sektörünün çökmesine ve verimliliğin düşmesine yol açmıştır. *NEP* döneminin tarımsal ekonomik önlemlerle dolaylı olarak yönetme yöntemi yerini, devletin tarımsal üretim ve dağıtım sürecini doğrudan örgütlemesine bırakmıştı. Tarımsal üretim idari karar ve düzenlemelerle yönlendiriliyordu. Bu nedenle mevcut üretimi sürdürebilmek büyük bir idari çaba ve geniş bir örgütlenmeyi zorunlu kılıyordu. Köylüler tarafından bu uygulamalara karşı gösterilen pasif direniş ise, yeni idari kararların alınmasını ve mevcut yönetim örgütü ile polisiye önlemlerin güçlendirilmesi sonucunu veriyor, bu da üretim maliyetinin yanı sıra toplumsal maliyetin de artmasına yol açıyordu.

Öte yandan sanayileşmeye hız verilmiş olması, yönetimin kolhozlar üzerinde ürün teslimat miktarlarını arttırmak amacıyla baskısını sürdürmesine yol açıyor, bu durumda 1920'lerin gündeminde yer alan devlet ile özel tarım işletmeleri arasındaki gerginliğin yerini giderek devlet ile kolhozlar arasındaki gerginlik alıyordu.

Çok yaygın baskı uygulanması ve zoralım yöntemi sayesinde 1932'de kentsel nüfusun tahıl gereksinimini karşılamak ve bir miktar dışsatım yapmak mümkün olmuştu. Ama bunun sonucu olarak 1932-33 kışında SSCB'nin geniş bölgelerinde o güne dek görülmemiş bir açlık yaşandı. Özellikle tahıl üretim merkezlerinde kitlesel ölümler görüldü. Yiyecek peşinde koşan köylülerin kentlere göçmesi, köylerin boşalması ve işgücü açığının ortaya çıkmasına neden oldu. Bu durumda pek çok bölgede zorunlu çalışma uygulamasına geçildi ve şiddetli disiplin kuralları kondu. Böylece tüm tarım kesimi adeta sıkıyönetim altına alınmış oldu.

Sovyet tarımının 1928'in değerlerine ulaşması bütün tedbirlere karşın ancak 10 yıl sonra mümkün olabilecektir. Halbuki aynı dönemde nüfus artmış, hızlanan sanayileşme nedeniyle yiyecek ve hammadde gereksinimi son derece artmıştı. Tarımsal ürün fazlasının düşüklüğü, Sovyet yönetimini uzun yıllar zoralım yöntemleri uygulamaya itmiş, bu ise tarım sektöründe bir duraklamaya yol açmıştı. Zorunlu kolektifleştirme sosyalist biçimlere dönüşebilme potansiyelini taşıyan kooperatif tarımını çökerttiği gibi, sonradan da görüleceği gibi köylülüğün bireyci ve mülkiyetçi eğilimini de ortadan kaldıramamıştı. Geniş toplum kesimlerinin baskı altına alınmasını gerektiren bu politika, ülke içi politik atmosferi de zehirlemiş, parti ve devlet örgütünün her çeşit toplumsal ve siyasal muhalefete karşı terör uygulamasının yollarını açmıştı.

Sanayileşme ve Sonuçları

1929'un ikinci yarısında Sovyet yönetimi o güne kadar uygulanan dengeli gelişme politikasından vazgeçti. Ağır sanayiin ekonominin tümü gözününde tutularak geliştirilmesi politikasının yerine, seçilmiş bazı sanayi dallarında yoğunlaşacak daha hızlı bir gelişme stratejisi saptandı. Ağır sanayiin temel alanlarına yönelik güçlü bir atılımla ülkenin geri kalmışlıktan ileriye doğru hızlı bir sıçrama yapması öngörülüyordu. Bu *NEP* ile uyuşmayan ve 1. Beş Yıllık Plan'ın (1928-1932) çerçevesini aşan bir stratejiydi. Temmuz ve Ağustos 1929'da *Merkez Komitesi* bu sanayi dallarında puan hedeflerini önemli ölçülerde yükseltti. "Beş yıllık planın hedeflerine dört yılda ulaşmak" slogan olarak benimsendi. 1929-30'un hedefleri yüzde 50 arttırılırken yatırımlar özellikle üretim araçları sanayiine kaydırıldı. *Merkez Komitesi* ham demir üretim hedefini 10 milyon tondan 17 milyon tona, traktör üretim hedefini 55 binden 170 bine, motorlu araç üretim hedefini 100 binden 200 bine yükseltti.

Böyle bir atılım emeğin ve tekniğin en verimli biçimde kullanılmasını gerektiriyordu. Bu amaçla ve "sosyalist yarışma" aracılığıyla işçi sınıfı harekete geçirilmeye çalışıldı. Ne var ki "sosyalist yarışma" İç Savaş döneminde görülen "subbotnik" hareketinden, katılmanın hemen hemen zorunlu olması noktasında ayrılıyor ve bu yolla çalışma normlarının yükseltilmesi işçiler arasında direnişle karşılanıyordu. Öte yandan plan hedeflerinin hiçbir ekonomik kritere bağlı olmaksızın yükseltilmesi, ekonominin genel yönetiminde para-mal ilişkilerinin arka plana atılmasına ve idari yöntemlerin yaygınlık kazanmasına yol açmaktaydı. Devlet sanayi alanında üretim, dağıtım ve değişim üzerinde tam bir denetim ve karar tekeli kurmak durumunda kaldı. Sanayinin yönetimi sektörlere göre yeniden örgütlendi ve yöneticilerin işletmeler üzerindeki yetkileri pekiştirildi.

Bu kısa dönem içinde Sovyet ekonomisinde çok önemli değişiklikler oldu. Sanayi ekonominin önde gelen sektörü haline geldiği gibi, sanayi üretimi içinde üretim araçları sektörünün payı da 1928'deki yüzde 39.5'lik orandan yüzde 53.4'e çıktı. 1928-1932 arasında 1500'den fazla büyük sanayi işletmesi devreye girmiş, pek çok sanayi ürününde ülke kendine yeter hale gelmişti. Ancak bu sanayi dengesiz bazı gelişmeleri de içeriyordu. Tek tek üretim dalları

memurunun önünde gerçekleşirken, boşanmak neredeyse imkânsız bir hale gelmişti. Halk mahkemeleri ayrılmak isteyenleri ikna etmekle görevlendirilmişti. Boşanma kararı alma yetkisi yoktu. Eğer ikna sağlanamıyorsa, üst mahkeme devreye giriyor, eşlerin boşanıp boşanmayacaklarına karar veriyordu. Çoğu zaman ikna için bir süre tanınıyor, ancak bu süre ikna gerçekleşmediği sürece uzayıp gidiyordu.

Böylelikle artık, değer yargılarında ve ahlak anlayışında kesin bir altüst oluştan söz edilebilinir. Devrimin ilk yıllarında kilise töreniyle evlenenler partiden ihraç edilirken; cinsel özgürlüğü "komünist ahlak"a aykırı sayan, evlilik dışı çocuk doğuran anneyi, ahlaksız olarak nitelendiren, komsomolları (gençlik örgütleri) eşcinsel ilişkiler yaygınlaşıyor gerekçesiyle kapatan bir zihniyet söz konusudur artık. Aynı zihniyetin bir yüzü de "analık sevinci" kavramı ve "analık madalyası" (7 çocuğa bir madalya) dağıtımında ortaya çıkıyordu: Geriye dönüşe, kadının eve dönüşüne bir taç oturtulmuştu adeta.

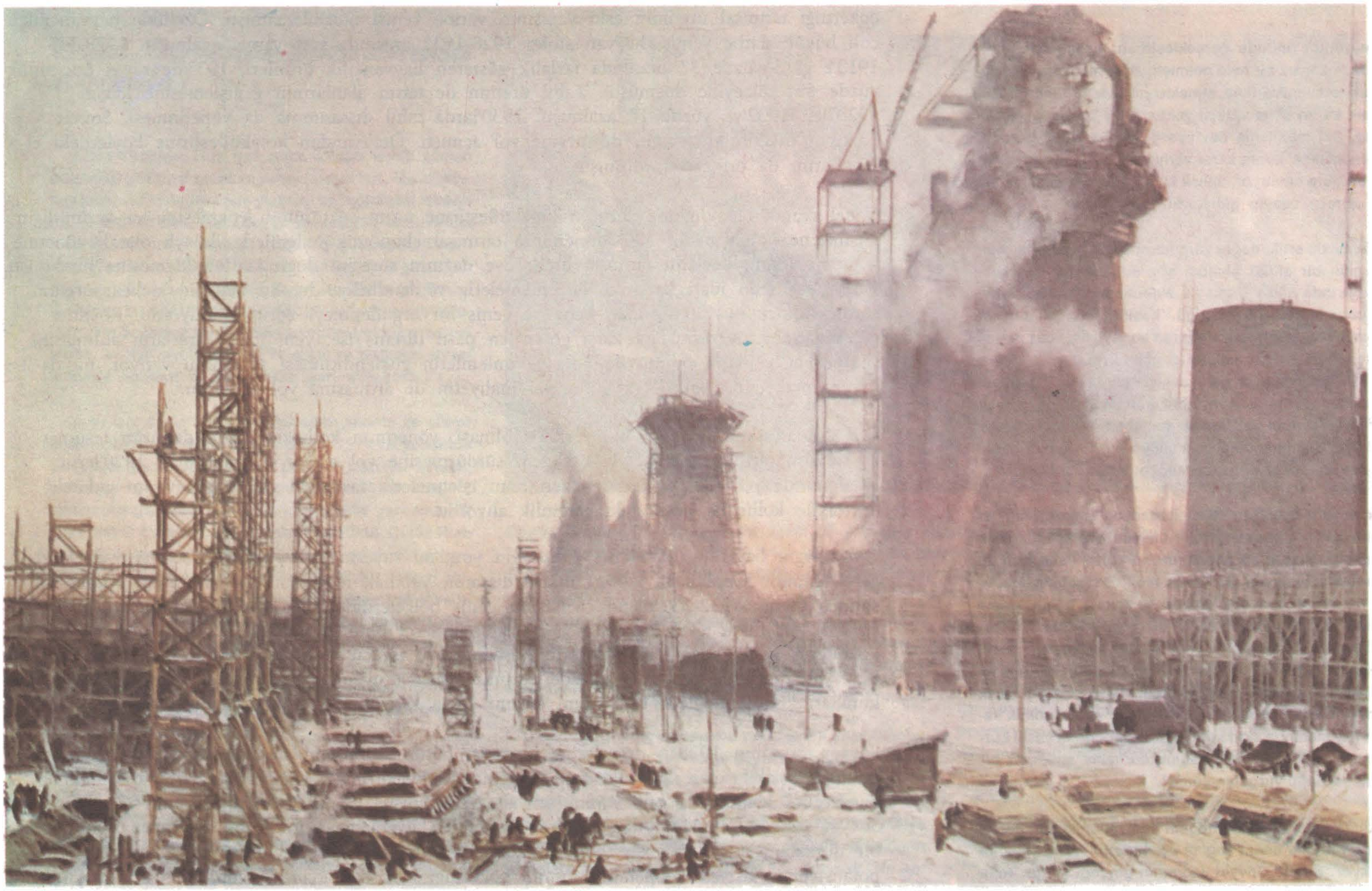
Kruşçev'le başlayan "destalinizasyon" hareketinin peşi sıra gelen serbestleşmeler bir yönüyle kadınlara da değmiştir. Bunun en önemli ürünü kürtaj yasağının 20 yıl sonra kalkmasıdır. 23 Kasım 1955'de çıkarılan kanun, her ne kadar sonuçta kadının bedensel özgürlüğüne önemli bir katkı getiriyorsa da, ideolojik bakımdan önceki dönemi aratmayan bir içeriğe sahipti. Bu yasada "Sovyet devletinin analığın teşviki ve çocukluğun korunması yönünde tedbirler" hatırlatılırken, "kadınların durmak bilmeyen bilinç ve kültürel gelişiminin ve ekonomik hayatın her alanında aktif katılımının sonucunda yasal kürtajların yasaklanmasının çağımızda kabul edilemez bir tutum" olduğu vurgulanıyordu;

Bugün hâlâ SSCB'de doğum kontrol imkanları yetersiz ve kürtajlar kadın sağlığı açısından kötü koşullarda yapılıyor. Bugün Sovyet kadınının gerçeği şudur: Hem evde, hem işte çalışmak zorundadır. Ancak kadının çalıştığı alanlar erkeklerin tercih etmedikleri, analık sosyal fonksiyonunun sürdürüldüğü hemşirelik gibi, öğretmenlik gibi meslekler veya hizmet ve ticaret sektörleridir. Buna karşılık partinin veya devletin yönetim kadrolarında kadın sayısı yok denecek kadar azdır. Hamile kadının 1959'da yürürlüğe giren bir kanuna göre izinli olduğu sürede aldığı ücret ortalama ücret bazından hesaplanmaktadır. Bu kanunun belirleyici yanı ücretin azlığından ziyade konunun cinsiyetçi içeriğidir: Hamilelik süresince normal ücretin altında bir ücretin verilmesi, kadınlık fonksiyonlarının kadına geri çevrilen bir silah haline getirilmesidir.

1934'de hem işçi hem anne olarak ilan edilen Sovyet kadını günümüzde yalnızca anne olması için devletten her türlü desteği görüyor. Gününün 4-5 saatini harcamak zorunda olduğu evişlerine daha çok zaman ayırabilmek için part time işleri tercih etmesi isteniyor. Part time işlerde saat ücreti daha düşük. Erkek içinse ev, Antony Barnett'in de aktardığı gibi, 3 "T" demek. Tapoçka (Terlik), Taçta (Sedir), Televisor (Televizyon).

Sonuç olarak; Sovyet kadını kendisinin karar vermediği bir rejimin istikrarı için, erkekler tarafından alınan kararların uygulayıcısı hatta taşıyıcısı durumunda. Ekim Devrimi ona kendi kurtuluşu için maddi ve ideolojik imkanları sunmuştu. Sovyet kadını bu imkanların farkında mı? Yalnızca kendi çıkarları için, kendi konumunu değiştirmek için, içinde yaşadığı cinsiyetçi sisteme karşı bir feminist hareket düşünüyor mu? Veya feminizmden ne anlıyor? "Biz feminizmle ilgilenmiyoruz, şu günlerde biraz daha kadınsı olmak istiyoruz." Oysa ki, Sovyet kadını hâlâ birçok kapitalist ülke kadınından daha yakın kurtuluşa; bugün cinsel baskıya, erkek egemenliğine karşı bilinçli ve bağımsız mücadelesi kurtuluşu için tek koşuldur; belki de başka özgürlüklerin başlangıcı olur bu.

ÖZDEN DİLBER

arasında farklı gelişme düzeyleri söz konusuydu. Öte yandan *Merkez Komitesi*'nin 17 milyon tona çıkardığı ham demir üretim hedefi 6.2 milyon ton olarak gerçekleşmiş, kömürde de hedeflenen miktara ulaşılamamıştı. Bazı dallarda ise artış bir yana, mutlak üretim düşüşleri de gözlemlenmişti. Özellikle hafif sanayi dallarında hedeflerin çok altında kalınmış, işgücünün verimliliğinde artış umulanın altında kalmıştı.

Sovyetler Birliği'nde kısa bir süre içinde yeni ve modern bir sanayi yerden biter gibi ortaya çıkmıştı. Sovyet yönetimi 1. Beş Yıllık Plan döneminde kurulan bu yeni fabrika ve işletmeleri "sosyalizmin ekonomik temeli" olarak değerlendiriyordu. Özel sermayenin toplam sanayi üretiminde yalnızca yüzde 0.5'lik bir paya sahip olması Sovyetler Birliği'nde kapitalizm ile sosyalizm arasındaki tarihi mücadelenin sosyalizmin kesin zaferi ile sonuçlandığının kanıtı olarak görülüyordu. Ocak 1933'de yapılan *Merkez Komitesi* ve Merkez Denetleme Komisyonu ortak toplantısında "kırda ve kentte kapitalist unsurların yenilgiye uğratıldığı, sosyalizmin temellerinin kurulduğu ve SSCB'deki zaferinin sağlandığı" ilan edildi. Aynı toplantıya Stalin'in sunduğu raporda da "sosyalizmin ekonominin bütün alanlarında zafere ulaştığı ve insanın insan tarafından sömürüsünün ortadan kaldırıldığı" bildiriliyordu.

Yeni Bir İşçi Sınıfı

Sovyetler Birliği'nde gerçekleştirilen hızlı sanayileşme toplumsal yapıda da önemli değişikliklere yol açmıştı. Büyük kentlerin sayısı arttığı gibi, kentleşme oranında da önemli artışlar görüldü. 1928'de 8.5 milyon olan işçi sayısı 1932'de 18.7 milyona yükselmiş, sanayide çalışan işçi sayısı 8 milyonu bulmuş, işçiler arasındaki kadınların oranı yüzde 40'lara yaklaşmıştı.

Yeni işçi sınıfı esas olarak kolektifleştirme bölgelerinden gelen köylülerden oluşuyordu. Hızlı sanayileşmenin doğurduğu işgücü talebi işsizliği ortadan kaldırmış, Sovyet yönetimi köylülerin kolhozları terkederek işçi olarak çalışmak üzere kentlere gelmelerini teşvik etmek durumunda kalmıştı. Ancak köylerden kentlere akan bu işgücü yeni kurulan sanayiin isterlerine cevap verebilecek beceriye sahip bulunmuyordu. Öte yandan köylülüğün çalışma ve yaşam koşullarından fabrika işçiliğine doğrudan geçiş, işyerlerinde çalışma disiplini yönünden önemli sorunlara yol açıyor, buna bir de kentlerdeki kötü barınma ve beslenme koşulları eklenince, işçilerin daha iyi koşullar için sürekli iş ve kent değiştirdikleri gözleniyordu. Buna engel olmak ve işletmelerde istikrarlı bir çalışma yaşamı sağlamak için 1931'de bir ücret reformu yapıldı ve işçi ücretleri arasında büyük bir farklılaşma yaratıldı. Böylece vasıflı işçilerin

1932 sonunda I. Beş Yıllık Plan başarıya ulaşmış görünüyordu. Bazı alanlarda saptanmış aşırı hedeflere ulaşılamamış olmakla birlikte, gerek tarımın kolektifleştirilmesi ve mekanizasyonunda, gerekse sanayide bir atılım gerçekleştirilmişti. Bunun ışığında, Stalin Ocak 1933'te Merkez Komitesi'nde ve daha sonra ertesi yıl yapılan XVII. Parti Kongresi'nde "sosyalizmin nihai zaferi"ni ilan etmişti. Plan hedeflerindeki aksamaların da II. Beş Yıllık Plan ile düzeltilebileceği umuluyordu. II. Beş Yıllık Plan (1933-37) öncelikle tüketim malları üretimini arttırmayı, yaşam standardını yükseltmeyi ve tarım ile sanayiin modernizasyonunu gerçekleştirmeyi hedefliyordu. Amaç Sovyetler Birliği'nin sanayi gelişimini hızlandırarak dış ülkelere bağımlılığını olabildiğince ortadan kaldırmaktı. Bu çerçevede özellikle bölgesel planlamaya önem veriliyordu. Bir bölgede çeşitli ekonomik sektörlerin planlı işbirliği yoluyla "sanayi kompleks"lerinin oluşturulması hedefleniyordu. Öte yandan kolektifleştirme geliştirilerek "köy proletaryası" ile "kent proletaryası" arasındaki farkın ortadan kaldırılması politikası sürdürülecekti. II. Beş Yıllık Plan'ın hazırlıkları, tarım alanındaki bunalım ve Sovyet döneminin ikinci büyük açlık dönemine denk düşmekteydi. 1931-33 özellikle kolektifleştirmenin ileri düzeylere vardığı geniş bölgelerde görülen açlık, gerek parti gerekse ülke çapında önemli gerilimlere yol açmaktaydı Özellikle ulusal azınlıklar arasında huzursuzluklar elle tutulur bir nitelik kazanıyor, Stalin, "burjuva milliyetçiliği" ile suçladığı Ukrayna, Ermenistan ve Orta Asya Cumhuriyetleri'nin yöneticilerine karşı harekete geçiyordu. Bu arada çeşitli kaynaklara göre 1932 sonunda karısının intiharının da etkisiyle bir zayıflık anında Politbüro'ya istifasını sunan Stalin'in bu isteği reddedildi.

22 Tek Ülkede Sosyalizm

işletmelere bağlanması umulmaktaydı. Bunun dışında ağır sanayideki ücretler de diğeı sektörlere oranla bir hayli yükseltildi. Bu uygulama sonucu bir süre sonra vasıflı işçilerin oluşturduğu küçük azınlıkla işçilerin büyük kitlesi arasında yaşam koşulları bakımından önemli farklar oluşmaya başladı. Öte yandan ücretlerin çalışma süresine göre değil de parça başına ödenmesi ve üretim normunu aşanlara artan oranlı prim ödenmesi gibi yöntemler de uygulamaya kondu. Bu uygulamanın amacı işgücünün verimliliğini arttırmaktı.

Rus işçi sınıfının devrimci geleneğinde kendiliğinden varolan "eşitlikçi" eğilimlere Sovyet yönetimi yoğun bir kampanya açtı. Bu kampanyada ücretler arasındaki farklılaşmanın azalmasının kapitalist ücret sisteminin bir ilkesi olduğu, sosyalist bölüşümün ise böyle bir farklılaşmayı gerektirdiği ileri sürüldü. Sovyet iktisatçıları ücretler alanında eşitlikçi eğilimlere karşı mücadele etmenin "yeni bir iş disiplini yaratma yolundaki sınıf mücadelesinin en önemli görevlerinden biri olduğunu" savundular. "Sosyalist yarışma" işçiler arasında ücret farklılaştırmasının bir aracı olarak kullanıldı. Önde gelen başarılı işçiler ile diğerleri arasındaki ücret farkının 10 ile 20 misli arasında açıldığı durumlar ortaya çıktı. Bu durum işçi sınıfı içinde belli bir bölümenin ortaya çıkması sonucunu da veriyordu.

Ancak bir yandan ücretler arasında farklılaşma artarken, öte yandan gerçek ücretler azalıyordu. *NEP* döneminde sürekli bir artış gösteren gerçek işçi ücretleri 1931 ve 1932'de en düşük düzeyine indi. Sosyal güvenlik sistemlerinde de geriye dönüşler gerçekleştirildi.

Bu koşullar altında iş disiplinini sağlamak için sert tedbirler alma zorunluluğu duyuldu. İşletme yöneticilerinin yetkileri güçlendirilirken, işçilerin işyerlerini değiştirmelerini engelleyici düzenlemeler de yapıldı. Nihayet 1932'de ülke içi pasaport uygulamasına geçilerek işçilerin ve tüm çalışanların yerleşme özgürlüğü ağır şekilde sınırlanmış oldu.

1929'daki Tarihsel Dönemeç

1929 sonbaharında parti içi muhalefet önemli bir politik güç olmaktan çıkmıştı. Bu tarihten sonraki muhalefet hareketleri belli bir örgüte ve siyasal platforma sahip olmayan ve daha çok kişisel nitelik taşıyan hareketlerdi. Artık Marksizmin temel ilkeleri veya sorunları gruplar arası tartışma konuları olarak ortaya çıkmayacak; varolan rejim, siyasal yapı, program ve ideoloji açısından uzun yıllar değişmeyecek bir biçim kazanacaktı.

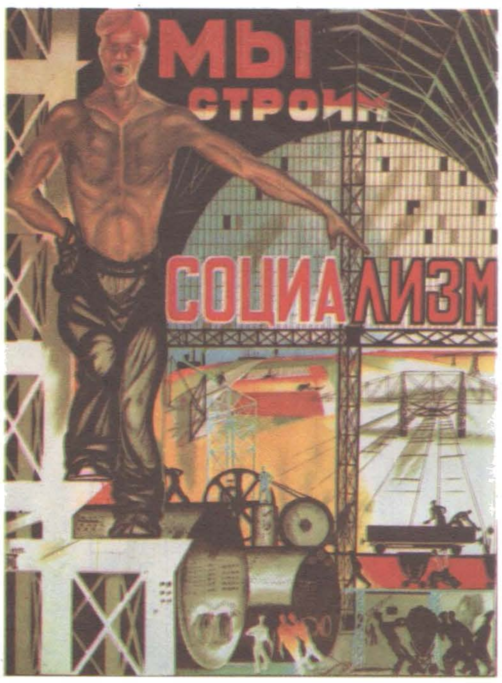
Parti içi *Sağ Muhalefet*'in yenilgisi, bu grubun ortaya attığı sorunların ortadan kalkması anlamına gelmiyordu. Tam tersine hızlı kolektifleştirme ve sanayileşme, tam da "sağ"ın ortaya çıkmasından korktuğu sonuçlar doğurmuştu. Bu durum, daha önce *Sağ Muhalefet*'le ilişkisi bulunmayan pek çok partilinin, bu arada Stalin'in destekçilerinin de zaman zaman muhalefete yönelmelerine yol açmıştır. Öte yandan Sovyetler Birliği'nin ağırlaşan sorunları karşısında kolektifleştirme ve sanayileşme hızının düşürülmesinde odaklanan bu muhalefet girişimleri, Stalin'in yönetiminin giderek kişiselleşmesine yönelik bir tepkiyi de yansıtıyordu.

1929 ve 1930'ların ilk yılları, sonraları sık sık görülmeye başlanacak olan toplu "siyasal davaların" açılmaya başlandığı dönem oldu. Bu yıllarda açılan davalar, 1934-38 dönemindekilerden farklı olarak, ilk planda komünist olmayan uzmanlara yönelikti. 1930'da başta ünlü iktisatçı ve I. Beş Yıllık Planın hazırlayıcılarından Kondratiyev olmak üzere bir grup iktisatçı "Köylü Partisi" üyesi olmakla suçlanarak tutuklanıyor, aynı yılın sonlarında "Sanayi Partisi" davasında "Sovyet ekonomisini baltalamak, Beyaz Ruslar ve Fransız hükümetiyle işbirliği yapmak" suçuyla beş ünlü bilim adamı mahkûm ediliyordu. 1931 başında planlama örgütünde çalışan *Menşevik* kökenli uzmanlara karşı *Menşevik Parti*'yi yeniden örgütlemeye çalışmak iddiasıyla dava açılıyordu. 1930 sonunda parti içi gerginlikler yeniden ortaya çıktı ve iki *Merkez Komite* üyesinin "parti düşmanı sol-sağ blok" oluşturmaya çalıştıkları gerekçesiyle suçlanmalarının ardından, Rikov başbakanlık ve *Politbüro* üyeliği görevlerini yitirdi.

1932'de Moskova örgütünün eski sağ kanat yöneticilerinden Riyutin'in Stalin'i görevden düşürmek için yaptığı örgütlenme girişimi, *Sağ Muhalefet*'ten pek çok kişinin tutuklanması, bu arada Zinovyev ve Kamenev'in ikinci kez partiden atılmasıyla sonuçlandı. Riyutin, *Politbüro*'nun muhalefeti sayesinde idam cezasından kurtulacak, Zinovyev ve Kamenev ise yaklaşık altı ay sonra bir kez daha "günah" çıkardıktan sonra yeniden partiye alınacaklardı.

Siyasal ve ekonomik bunalım, 1933'de bu iki alanda da değişikliklere gidilmesine yol açtı. Önce yaygın açlığı önlemek amacıyla bir yandan ihracattan vazgeçilerek tahıl stoku halka dağıtılırken, öte yandan yurtdışından tahıl alımı yoluna başvuruluyordu. Tüm parti aygıtı açlıkla savaşmakla görevlendirildi ve köylülere yönelik bir iyiniyet kampanyası başlatıldı. Stalin Şubat'ta yaptığı bir konuşma ile "partinin yakın hedefinin kolhoz köylülerini varlıklı hale getirmek" olduğunu söyledi. Bu görüşlere uygun olarak alınan kararlarla da kolhoz topraklarının bir bölümü köylülerin kişisel tasarrufuna bırakılırken, kolhoz ürenlerinin satışından elde edilecek kârın köylülere dağıtılması kararlaştırıldı. Buna ek olarak kolhozlar tarım alanındaki devlet işletmeleri olan sovhozlara tercih edildi ve pek çok devlet işletmesi dağıtılarak toprakları kolhozlara tahsis edildi. Ne var ki aynı konuşmasında Stalin, kolhozların bazı durumlarda yönetim için özel köylü işletmelerinden daha tehlikeli olabileceğini de ileri sürmüştü. Stalin'e göre köylülerin kolhozlar içinde toplanmış olmaları, örgütlü olmaları

1930'ların başındaki hızlı sanayileşme sürecini teşvik etmek için başlatılan propaganda kampanyasından iki afiş. Bu dönemde Stalin, sanayileşmenin gereklerinden sözederken alabildiğine duygusal ve renkli bir dil kullanmaktan kaçınmıyordu: "Hayır, yoldaşlar... Sanayileşme hızını düşüremeyiz. Aksine olanaklarımız ve olasılıklarımız elverdiği ölçüde arttırmalıyız. Bu SSCB işçilerine ve köylülerine olan yükümlülüklerimizin bize emrettiği bir şeydir. Bu dünya proletaryasına olan yükümlülüğümüzün bize emrettiği bir şeydir. Hızı düşürmek geride kalmaktır; geride kalanlarsa yenilir. Yenilmek istemiyoruz. Hayır, istemiyoruz. Eski Rusya'nın tarihi sürekli yenilgilerle doludur. Moğol Hanları tarafından yenildi, Türk Beyleri tarafından yenildi, İsveçli feodal lordlar tarafından yenildi, Litvanyalı ve Leh soylular tarafından yenildi, Anglo-Fransız kapitalistleri tarafından yenildi, Japon baronları tarafından yenildi- hep geriliği yüzünden. Askerî geriliği yüzünden, kültürel geriliği yüzünden, siyasal geriliği yüzünden, sınai geriliği yüzünden, tarımsal geriliği yüzünden. Onu yenmek kârlı olduğu için ve cezalandırılmadığı için yenildi. Devrim öncesi şairinin sözlerini hatırlayın: "Sen yoksul ve bereketli, güçlü ve çaresizsin, Rusya Ana."

anlamına gelmekte ve ortak bir tavır içine girmeleri durumunda daha etkili olmaları olanağını sağlamaktaydı. Bu nedenle, 1933 içinde kolhozlarda siyasal birimlerin kurulması ve parti denetiminin güçlendirilmesine karar verildi. Başka bir deyişle, ekonomik alandaki yumuşama, siyasal bakımdan daha sıkı bir denetimin oluşturulmasıyla dengelenmek isteniyordu.

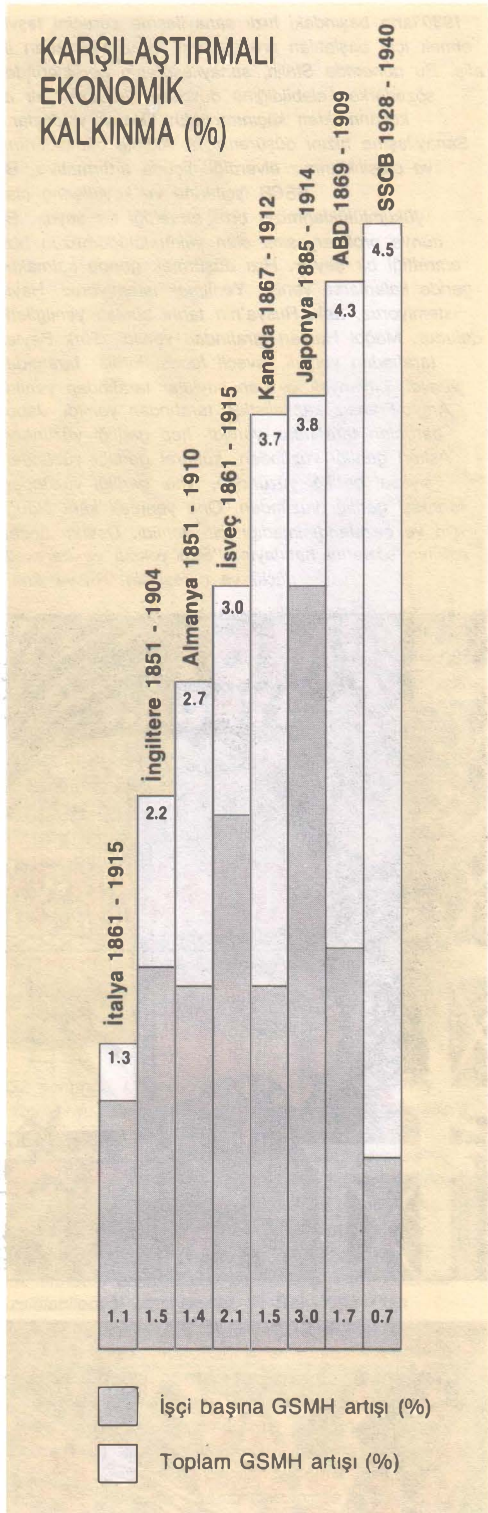
Aynı dönemde parti içinde de yönetimin gücünü pekiştiren girişimler başlatıldı. "Parti içi demir disiplinin sağlanması ve parti saflarının güvenilmez ve sağlıksız unsurlardan temizlenmesi" amacıyla "temizlik" yöntemi bir kez daha gündeme geliyordu. Bu kez uygulama, 1929'dakinden çok daha geniş ve kökten olacak ve 1936'ya kadar sürecek ve bu süre içinde partinin üye ve aday üye sayısı 3.5 milyondan 2 milyonun altına inecektir. 1933'de partiden atılanlar arasında *İşçi Muhalefeti*'nin son aktif önderleri Şliyapnikov ve Medvedev'de yer alıyordu. Temizliğin başlıca hedeflerinden biri de ulusal azınlıkların komünist kadroları olacak, özellikle Ukrayna'da pek çok yönetici görevden alınacak ve partiden kitle halinde ihraçlar görülecekti.

1934 XVII. Parti Kongresi'nde Stalin parti içinde birliğin her zamankinden sıkı ve tartışılmaz olduğunu ilan etti. Konuşmasında "kongredeki tartışmaların parti liderleri arasında tam bir görüş birliğinin varolduğunu" ortaya koyduğunu söyleyen Stalin, *Merkez Komitesi* raporuna hiçbir itirazın yapılmadığını belirterek bunun "parti saflarında olağanüstü bir ideolojik-politik ve örgütsel dayanışmanın göstergesi" olduğunu bildiriyordu. Ne var ki bu "birlik içinde" olduğu söylenen partinin XVII. Kongresi'ne katılan delegelerin yarısından fazlası bir sonraki Kongre'ye kadar geçecek 5 yıl içinde "temizliğin" kurbanı olacaktır.

XVII. Kongre'nin dikkati çeken yanı, Zinovyev, Kamenev, Buharin ve Preobrajenskiy dahil Troçki dışında- hemen tüm muhalefet önderlerinin Kongre'de hazır bulunmasıydı. Bir tür "birlik gösterisi" olan bu durum, Stalin'in konuşmasında "Troçkizm"e saldırırken, Kongre'ye katılan eski muhaliflerine değinmemesinde de kendini gösteriyordu. Kongre'deki konuşmasına kendini suçlayarak başlayan Buharin ise yaklaşan "savaş tehlikesi" konusunda parlak bir değerlendirme yapıyordu. Konuşmasının ilginç bir yönü de "partinin ruh ve iradesinin" Stalin'de "yeniden doğduğunu" ileri sürmesi ve Stalin'i "partinin teorik ve pratik konulardaki önderleri ve beyni" olarak nitelemesiydi.

XVII. Kongre sonunda *Merkez Komitesi*'nin üye bileşiminde önemli değişiklikler oldu. 1930 Kongresi'nde *Sağ Muhalefet*'in tasfiyesinin söz konusu olmasına rağmen *Merkez Komitesi*'de yeniden seçilemeyen üye sayısı yalnızca altı iken, bu kez 71 üyeden 13'ü *Merkez Komite* dışında kaldı. 1930'da *Merkez Komitesi*'ne aday üye olanların ise yarısı bu konumlarını yitiriyorlardı. *Merkez Komitesi*'ne girenler arasında isimleri daha sonraları sık sık duyulacak olan Beria, Jdanov, Kruşçev ve Yezov da vardı. Kongre, parti disiplinini güçlendirmeye yönelik düzenlemeler yapmakla birlikte. *Merkez Komitesi*'nin konumunu Genel Sekreterliğe karşı koruyan bir tüzük değişikliğini de gerçekleştirdi. Yine aynı Kongre'de bir *Merkez Komite* üyesinin görevden alınabilmesinin ancak *Merkez Komitesi* ve *Merkez Denetim Komisyonu* ortak toplantısının 2/3'ünün onaylarıyla mümkün olabileceği kararlaştırılıyordu, ama geçmişte olduğu gibi, gelecekte de bu kural pratik bir değer taşımayacaktı. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, XVII. Kongre parti içinde Stalin'in denetiminin sürdüğü, ancak partinin henüz tümüyle Genel Sekretere teslim olmadığı bir dönemi yansıtıyordu.

1934 Kongresi'nden sonra *Politbüro* içinde bir bölünme ortaya çıktığı söylenir. Buna göre Leningrad parti sekreteri Kirov'un başını çektiği bir "yumuşak" grup ile Stalin, Molotov ve Kaganoviç'in oluşturduğu "katı" grup arasındaki denge 1934 başlarında "liberal"lerin lehinde gelişmişti. XVII. Kongre'de Stalin'den daha fazla oy alan ve parti hiyerarşisinde Stalin'den sonra ikinci adam sayılan Kirov 1934'de ekonomik ve siyasal alanda göreli bir yumuşamanın destekleyicisi olmuştu.

Kirov'un Öldürülmesi ve "Büyük Temizlik"

1 Aralık 1934'de Leningrad Parti Sekreteri, *Politbüro*, Örgütlenme Bürosu ve Sekretarya üyesi Kirov öldürüldü. 1956'da 20. Parti Kongresi'nde Kruşçev tarafından yapılan konuşmada "açıklanamayan ve bilinemeyen pek çok gizli yönü" olduğu söylenen bu olay, Sovyetler Birliği'nde önemli bir dönüm noktasını oluşturdu. Zincirleme tutuklamalara ve 1936-38'de zirveye çıkarak milyonlarca kişinin ölümüne yol açan "büyük temizlik" için Stalin'e fırsat veren bu cinayetten tek kazançlı çıkan kişi yine Stalin olacaktı.

Daha Kirov'un öldürüldüğü gün Stalin, bir emirname yayınlayarak tek başına harekete geçti. Buna göre, "teröristlere karşı yürütülmekte olan mahkemeler hızlandırılacak, daha önce verilmiş olan ve yeni verilecek idam kararları geciktirilmeksizin İçişleri Komiserliği tarafından infaz edilecek"ti. Resmî açıklamaya göre Kirov, "Birleşik Merkez" adlı ve ülke dışından yönetilen bir örgüt tarafından öldürülmüştü. Aynı örgüt Stalin dahil birçok *Politbüro* üyesini daha öldürmeyi planlamaktaydı ve Kirov'un öldürülmesi bir dizi terörist eylemin yalnızca bir ilk adımıydı. Suikastla ilgisi kurulan ilk hedefler Zinovyev ve Kamenev'di. Hapse mahkûm edilen bu iki eski muhalifin yanı sıra, pek çok partili de İçişleri Komiserliği'nin (NKVD) kararıyla beş yıla varan sürgün cezalarına çarptırıldılar. *Merkez Komitesi*'nin yayınladığı "geçmişten ve yoldaş Kirov'un öldürülmesinden ders alınması gerektiğini" bildiren genelge

doğrudan eski muhalifleri hedef alıyordu. Önlemler ilk bakışta birkaç bin komüniste yönelik görünmekle birlikte, aslında herkes için tehlike oluşturuyordu. Yalnızca Leningrad'da binlerce partili hapse atılmıştı.

1935'in ilk aylarında Kirov'un öldürülmesi ile patlak veren devlet terörü durulmuş görünüyordu. Ne var ki, aynı yılın Mayıs'ında Stalin başkanlığında, Jdanov, Yezhov ve SSCB Başsavcısı Vişinskiy'den oluşan özel bir Güvenlik Komitesi'nin kurulmuş olması, parti içinde sürdürülen "temizliğin" ötesinde çok sert önlem ve uygulamaların beklenmesi gerektiğini belli etmekteydi. Bu hazırlık döneminin ürünleri 1936'nın ikinci yarısından itibaren giderek zirveye tırmanan bir devlet terörü halinde kendini gösterecekti.

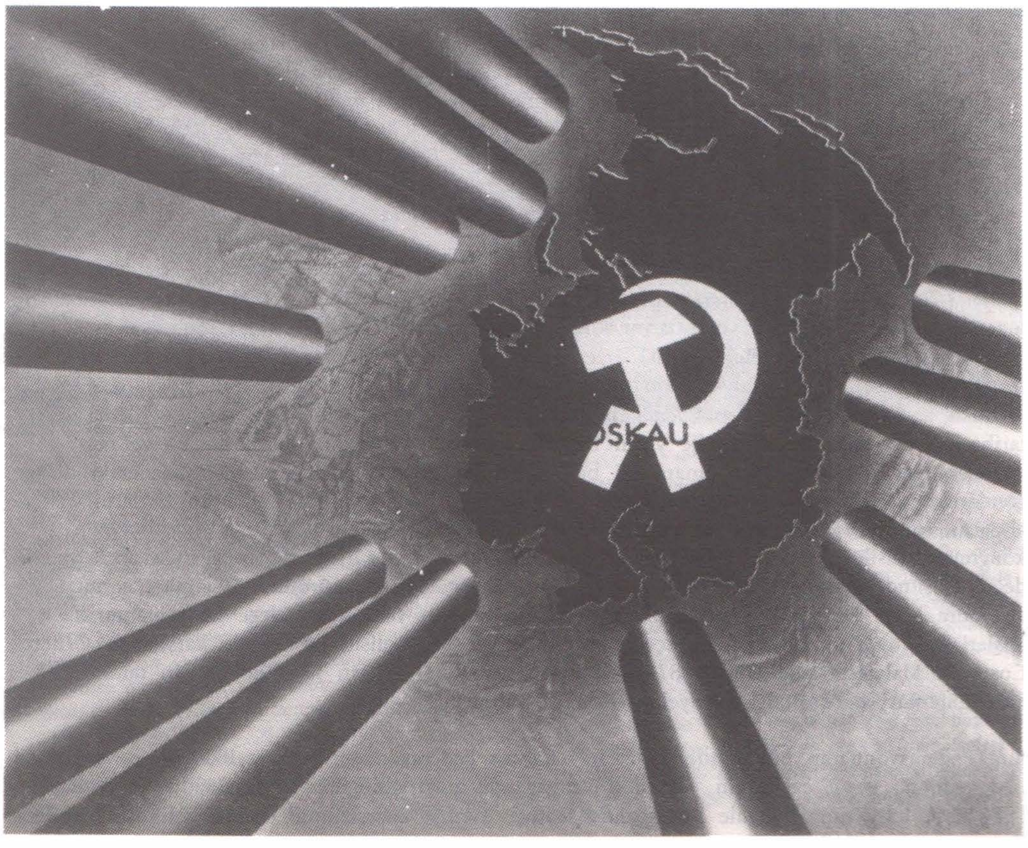
1936 Anayasası: Tek Ülkede Sosyalizmin Hukuksal Çerçevesi

Şubat 1935'deki Sovyetler Kongresi'nde yeni bir anayasa yapılması için alınan karar, Buharin ve Radek'in hazırladığı tasarının Aralık 1936'da oylanmasıyla sonuçlandı. VIII. Olağanüstü Sovyetler Kongresinde yaptığı konuşmada, yeni anayasayı 1924 Anayasası ile karşılaştıran Stalin, işçi sınıfı, köyllülük ve aydınlar arasındaki toplumsal sınır çizgisinin silindiğini, ekonomik çelişkilerin yokolduğunu, dolayısıyla siyasal çelişkilerin de silindiğini dile getirerek, "sovyet toplumumuz(un)...sosyalizmi gerçekleştirdi(ğini), sosyalist düzeni yarattı(ğını), yani başka terimlerle, Marksistlerin komünizmin birinci evresi ya da alt evresi dedikleri şeye ulaştı(ğını)" ilan etti. 1936 Anayasası ile Sovyetler Birliğinin toplumsal, iktisadi ve siyasal düzeni hukuksal bir çerçeve içinde de sosyalizm olarak tanımlandı ve ilan edildi. Stalin'in "dünyanın en demokratik anayasası diye nitelediği bu Anayasanın hazırlanması oldukça çelişkili bir süreç içinde cereyan etmişti. Muhalefetin neredeyse tamamen tasfiye edilmiş ya da sindirilmiş olduğu partide Anayasa geniş bir tartışmaya açılmıştı. Diğer yandan Anayasanın ilanını parti içindeki tasfiyelerin belkide en dramatik anını oluşturan Moskova mahkemeleri izledi.

Stalin'in "dünyanın en demokratik anayasası" diye nitelediği bu anayasanın, dış dünyaya ve özellikle Batı'ya yönelik önemli bir propaganda değeri vardı. SSCB 1934'te Milletler Cemiyeti'ne girmiş, *Komintern*'in 1935'teki VII. Kongresi'nde "halk cepheleri" taktiği ilan edilmiş, liberal demokrasileri öven kararlar alınmıştı. Sovyetler yönetimi faşizm ve yaklaşan savaş tehdidi karşısında Batı ile yeni bir ilişki kurma tarzı keşfetmenin yollarını arıyordu.

Böylelikle, 1924'ten başlayarak Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluşunun imkânları ve yolları üzerinde sürmekte olan tartışma resmi düzeyde sona erdirilmiş oluyordu. Ancak, Sovyetler Birliği'nde 1936'dan sonra devlete karşı bir suç halini almaksızın sürdürülemeyecek olan tartışmalar uluslararası sosyalist hareketin gündeminden eksilmedi. Bazıları için 1936 Anayasasının çerçevesini çizdiği düzen sosyalizmin prototipini oluştururken, bir başka kesime göre sosyalizmin gerçekten kurulabilmesi için aşılması gereken bir yapıyı oluşturuyordu. II. Dünya Savaşı hızla yaklaşırken Sovyetler Birliği, savaşta takınacağı ve sosyalistlerin kendisine karşı takınıcakları tavır dolayısıyla dünya sosyalizminin gündemine bir kere daha yerleşmek üzereydi.

Zamanında Dada'dan esinlenmiş olan John Heartfield sosyalist bir perspektif ile öncü bir sanat pratiğini birarada götürmekte en kararlı ressam ve grafikerlerden biriydi. 1929'da yaptığı yandaki Sovyetler Birliği'ni Koruyun afişi, dönemin ilerici kesimlerinin çoğunun Sovyetler'le ilgili duyarlıklarının sadık bir ifadesi sayılabilir. Eleştirileri olduğunda bile bunu açıkça dile getirmemeyi tercih edebiliyorlardı. 1926-27'yle birlikte başlayan tasfiyeler, bu mutabakatta ufak tefek çatlaklar açmaya başlamıştı. 1936 Anayasası ve onu izleyen seçimler, anti-faşist, liberal hükümetlere olduğu kadar, Avrupa'nın bu ilerici kamuoyuna da verilmiş bir mesaj niteliğindeydi (üstte).

İtalya'da Sosyalist Hareket

İtalya'da sosyalist hareketin başlangıcı, Bakunin'in etkisinde *I. Enternasyonal* şubelerinin kurulmasına kadar götürülebilir. *Risorgimento* döneminde Mazzinici cumhuriyetçilerin ve Garibaldi'nin devrimci eylem geleneği (gizli örgütler, suikastler, sabotaj ve ayaklanmalar), İtalyan solunun başlangıçta ağırlıkla anarşist eğilimde biçimlenmesi sonucunu doğurmuştu. İlk anarşist militanlar, eski Mazzini ve Garibaldi yandaşlarıydı. 1892'de İtalyan işçilerinin partisinin kurulmasına kadar, sosyalist hareketin görece geç gelişmesinin nedenleri arasında, sanayiin geri düzeyi, oy hakkının kısıtlılığı, okuma-yazma bilmeyenlerin toplumda yüzde 74'ü oluşturması, ülkenin genelinde ve özellikle güneyde yaşam koşullarının geriliği gibi etkenler de vardı.

İtalya'da Anarşizm

1864'te Bakunin daha İtalya'ya gelmeden önce, Proudhoncu fikirler devrimci halk muhalefetini ve cumhuriyetçileri etkilemişti. Bakunin de İtalya'ya yerleşirken, tutucu Avrupa'nın en zayıf halkası olarak değerlendirdiği İtalya'yı devrim vaad eden bir ülke olarak görmüştü. Mazzini'nin Paris Komünü'ne karşı çıkması, Bakunin'in ve Komün'ü destekleyen *Enternasyonal*'in İtalya'da etkisini arttırmıştı. Bakunin ile Marx arasındaki tartışmalardan habersiz İtalya'da, 1871'de anarşizm, sosyalizm ve enternasyonalizm arasında fazla ayrım yapılmıyordu. Bu koşullarda İtalya'da *Enternasyonal* şubeleri hızla artmış ve anarşizm (Komün sonrası İspanya hariç) bütün Avrupa'da gerilerken, İtalya'da gelişmişti. Bunlarda, şüphesiz, İtalyan ekonomisinin geriliğinin, modern sanayi ve proletaryanın yavaş gelişmesinin ve sınıf olarak işçilerin mücadele geleneği eksikliğinin de etkisi vardı. *Enternasynal*'in İtalya şubeleri zanaatkâr, küçük burjuva ve öğrencilerden oluşmaktaydı.

Bakunin'in etkisi ile onun ilk yerleştiği şehirde kurulan *Floransa Kardeşlik Derneği* kısa ömürlü olmuş, ama onun devamı olarak kısa sürede Napoli, Palermo, Sicilya ve Sciacca'da *Enternasyonal* şubeleri açılmıştı. Özellikle Mezzogiorno'da (Güney İtalya-kelime anlamı günortası) gelişme göstermiş ve Eylül 1969'da *Enternasyonal*'in Basel kongresinde, hareketin önderlerinden Caporosso 600 üye bildirmişti. Bir deri işçileri grevi örgütleyen Napoli şubesi hızla gelişmiş ve 1870'de yerel polis kayıtlarına göre 4000 üyeye ulaşmıştı.

1871'den sonra Komün'ün etkisi ile Bakunin etrafında toplanan eski kuşaktan farklı ve aralarında yeni bir militan anarşistler grubu ortaya çıktı. Aralarında Carlo Cafiero, Errico Malatesta ve Cardmelo Palladino'nun bulunduğu bu grup fakir köylüler arasında sefaletin yaygın olduğu güneyden çıkan toprak sahibi çocuklarıydılar ve harekete katılmalarında, Rus soylularının "halka gitmeleri" gibi Narodnik eğilimler rol oynamıştı.

Cafiero, Malatesta ve Palladino üçlüsü Mezzogiorno'da hızla *Enternasyonal*'in şubelerini açıyorlardı ve 18 Ekim 1871'de Cafiero'nun Engels'e verdiği şube listesinde eskilere ek olarak Parma, Ravenna, Piza, Torino, Milano, Roma ve Bologna da vardı. Kasım 1871'de *Enternasyonal* Genel Kurulu'na karşı anarşistlerin Jura Federasyonu'nda kabul edilen ve *Enternasyonal*'in merkeziyetçi örgütlenmesine son verip, bağımsız grupların özgür federasyonunun kurulmasını talep eden Sonvilliev genelgesini güneydeki şubelerle birlikte Bologna, Milano ve Torino da desteklemişti (bkz. *I. Enternasyonal*) Şubat 1872'de ağırlıkla güneyde örgütlenen ve başlangıçta sosyalist eğilimli olan *Fascio Operaio* (İşçilerin Birliği), anarşist özerk komünler talebini benimsemişti. Mart'ta *Fascio*'nun Romagna şubesi ilk kez Bologna'da ulusal düzeyde bir anarşist kongre çağrısı yaptı. Kongreyi, Paris Komünü'nün coşkusu ile *Enternasyonal*'e katılan ve sonradan Malatesta'nın etkisinde kalan Romognola Andrea Costa yönetti.

Bologna kongresi, sosyalist hareketin olgunlaşmadığı bu dönemde Marksistlerin kendi etkilerini oluşturma yolundaki bütün umutlarını kırdı. Marx ve Engels de İtalyanları, "katıksız Bakuninciler olarak maskeleri düştü" diye nitelemişlerdi. 4 Ağustos 1872'de toplanan ulusal Rimini kongresi, sadece İtalya'da on yıldır süren anti-otoriter eğilimli sosyalizmi yerleştirmekle kalmadı, aynı zamanda *Enternasyonal*'in bütününün kaderini de dolaylı yönden etkilediği için tarihsel önem kazandı. Kongrede yirmi bir şube temsil ediliyordu. Ağırlık kuzey ve orta bölgelerdeydi, güneyde köylü anarşizmi büyük kentler dışında güçlenememiş, sadece iki delege gönderebilmişti. Kongrede, *Enternasyonal*'in Londra'daki Genel Kurulu ile bütün bağların koparılmasını ve kendilerini destekleyen *Enternasyonallerin* Neuchâtel'deki anti-otoriteryen kongreye temsilci göndermelerini istiyorlardı. Kongreden sonra "bugün propaganda artık yeterli değildir, şimdi kendimizi mücadeleye hazırlamalıyız" görüşü ile sürdürülen hareket sonucu, 7 ay sonra Mart 1873'te Bologna'daki ikinci kongre ilkinin yedi katı delege ile toplanmıştı. İçişleri Bakanlığı'nın da dikkatini çeken bu hızlı gelişme polisin baskısı ile karşılandı. Cafiero, Costa ve Malatesta tutuklandı. 1874 başlarında hem anarşistlerin hem de polisin tahminine göre *Enternasyonal*'in İtalya'da üyeleri 30 bini bulmuştu.

Jura Federasyonu'nun bülteninde Malatesta "İtalyan Federasyonu, sosyalist ilkelerin davranışlarla ifade edildiği isyan eyleminin, en etkili propaganda aracı olduğuna inanmaktadır" diyordu. 1880'lerde İtalya'nın "Eylemle Propaganda" bakışı Avrupa anarşizmine egemen olmuştu. Andrea

I. Dünya Savaşı Avrupa'yı bir enkaz halinde bırakmıştı. Kurum ve hiyerarşiler yıkılmış, var kalabilen otoritelerin sınırları belirsizleşmiş, geleneksel sadakat ilişkileri çözülmüştü. Yoğun bir şiddetin eşlik ettiği bir özgürlük ikliminin yaşandığı bu ortamda, artık herhangi bir temsiliyet ilişkisi neredeyse olanaksız hâle gelmişti. Toplumun değişik kesimleri, kendi varlık anlayışları doğrultusunda toplumsal hayatı yeniden kurmaya giriştiler. Kuzey İtalya'da işçiler oluşturdukları fabrika konseyleri aracılığıyla sınai üretimi kapitalist işbölümünün dayattığından farklı bir tarzda nasıl örgütlenebileceğinin çarpıcı örneklerini verdiler; kırda orta İtalya'dan başlayarak güney İtalya'da dev boyutlara ulaşan bir toprak işgalleri dalgası başladı.

23 İtalya'da Faşizm ve Sosyalist Hareket

İşgaller oluşturulan köylü birlikleri tarafından, bunların arasında sosyalist ve komünist görüşlerden etkilenmiş kızıl birlikler olmakla birlikte, çoğunluğunu geleneksel katolizmi radikal bir biçimde yeniden yorumlayan beyaz birlikler oluşturuyordu. Bu kırsal hareket siyasal düzeyde de en önemlisi, Marx'ın "feodal sosyalizm" diye adlandırdığı türden bir perspektifi benimseyen Halkçı Parti'yi *yaratıyordu. Düzeni birarada tutan ideolojik mayanın iyice seyreldiği bu koşullarda küçük burjuvazinin çeşitli kesimleri ayrışıyordu. Savaş sırasında en çok yoksullaşan kesim olan devlet memurlarının radikal fikirlere olan duyarlığı artıyor, kendiliğinden işçi hareketine doğru meyletmelerine yol açıyordu. Diğer yandan temsilî ilişki ve yapılar egemen sınıflar nezdinde de itibarını yitirmişti; onlar da burjuvazinin çeşitli kesimleri ile feodal niteliklerini hâlâ koruyan toprak sahiplerinin ortak iktidarının siyasal aracı olan geleneksel partilerdense, kendi kesimlerinin faaliyetleri ile doğrudan ilişkili, daha dar örgütlenme biçimlerine yönelmişlerdi. Örneğin 1920'de büyük toprak sahipleri* Genel Tarım Konfederasyonu, *sanayiciler ise* Genel Sanayi Konfederasyonu *adlı iki kuruluşta örgütlendiler ve aralarında kıyasıya bir rekabet başladı. Nisbeten zengin zanaatkârlar ve atölye sahipleri ise, bir yıl önce 1919'da* Ulusal Mekanik Metalürji Birliği *adlı bir kuruluşta örgütlenmişlerdi. Kısacası toplum alabildiğine parçalanmış bir görüntü kazanmıştı. Bu koşullarda, aralarında İtalyan sosyalist ve komünist partilerinin teorik ve pratik deneyimsizliğinin de bulunduğu çeşitli nedenlerden ötürü, işçi sınıfı hareketinin diğer ezilen kesimlerin hareketleri ile buluşması mümkün olmadı; aksine hareket gittikçe daha kendiliğindenci, daha sendikalist bir yöne doğru evrildi. Faşistlerin iktidara geldiği 1922 yılında, işçi hareketi yaygınlaşmasının sınırlarına gelip dayanmıştı bile. Ama uyandırdıkları kızıl tehlike korkusu, orta köylülükten büyük sanayicilere kadar çeşitli kesimlerin faşizme olumlu yaklaşmasında bir rol oynamıştı. Faşizmin başarısının temelinde yatan etkenlerden biri, bu parçalanmış toplumun çeşitli kesimlerinin özlemlerine hitap edecek kadar eklektik bir söylem yaratabilmiş olmasıydı.*

Mezzogiorno: Günortasından Alacakaranlığa

İtalya'nın ilk 1900'lü yılları, Giolitti hükümeti dönemi "Dekadans" dönem olarak bilinir. Ekonomik ve kültürel bunalım tüm yurtta, anarşist militanların önderliğinde halk ayaklanmalarına yol açıyordu. Ama en önce ve en canlı olarak *Mezzogiorno*'da (Güney İtalya) yaşanıyordu olayların çoğu. Kuzey-Güney karşıtlığında ezik konumda bulunan *Mezzogiorno*, özellikle entelektüel düzeyde daha duyarlı, daha dinamik bölge olarak öne çıkıyordu.

Bunun sebeplerinden biri, güneyin hayatında *Risorgimento*'dan sonra kurulmuş olan liberal devlet aygıtlarının tuttuğu yerdi. Gramsci "devlet bürokrasisinin beşte üçten çoğunun Güneylilerden" oluştuğunu söyler. Devlet bu insanlara kendi dar ufuklarını aşmanın imkânını sağlar. Kendi yerel çevrelerinin onlara dar gelmemesi imkânsızdır, çünkü kendi hayatlarının da maddi zemini olan üretim süreci ile, devlet dolayımından geçmeyen hiçbir ilişkileri kalmamıştır. Ticarileşmiş, kapitalizmle eklemlenmiş tarım koşullarında, onları köylülere bağlayan, köylülerin ve hatta kendilerinin de gözünde kendi varoluşlarını anlamlandıran feodal düzenin karşılıklılık ilişkileri, artık olsa olsa bir anı olarak varlıklarını sürdürmektedir. Yine Gramsci, bu baskıların şekillendirdiği bürokrat/aydın kimliğini şöyle betimler: "Bu konum, aydınların köylülere imanları gevretilmesi gereken, hem zaten aşırı nüfus sayesinde daima yerine yeni birisi konulabilecek bir çalışma makinesi olarak bakmalarına yol açar. (...) Köylüye karşı demokrat, büyük mülk sahibi ve hükümet karşısında gerici, entrikacı, kokuşmuş ve hain..." Genellemenin haşinliğini, Gramsci'nin *Mezzogiorno*'nun birçok özelliğini paylaşan Sardinya'da doğmuş olması ve kendisini, bu şekilde tahkir ettiği aydınların karşısında bir taraf olarak görmesi açıklayabilir. Ama kuşkusuz tâbi hiçbir sınıf ya da toplum, hele *Mezzogiorno*'nun mahkûm edildiği koşullara, özel, ideolojik bir çaba gösterilmeksizin, gönüllü olarak razı edilemez. Sınai burjuvazinin varlık anlayışının, dünya görüşünün en saf, en katışıksız ifadesi sayılabilecek ilerlemeci pozitivizm, köylülüğün dünyasından hiçbir iz taşımadığı için, bu rolü üstlenemez. Bu yüzden, her şeye rağmen geri tarımın kapitalizm tarafından içerilmesi, bu eşitsiz düzenin sürekliliğin sağlanması yerel aydınları gerektirir.

Orta ölçekte yerel kültür odaklarının yaratılmadığı koşullarda bu işlevi üstlenmek birkaç büyük şahsiyete düşer. İşte, Gramsci'ye göre, Benedetto Croce ve onun *La Critica* dergisi bu tarihsel işlevi yerine getirmiştir. Croce'nin pozitivizm eleştirisi, her şeye rağmen insan emeğine hakkını vermeye çalışan tarih felsefesi, entelektüel düzeyde bir "içerme" harekâtıdır; "*Mezzogiorno* sorununun kimi sınırları aşmamasını, devrimci bir duruma gelmemesini sağlamıştır." (Gramsci, "1926'da *Mezzogiorno* Tarihsel Bloku). Bu adamlar *Mezzogiorno* ortamından çıkmışlardır. Ama Avrupa ve dolayısıyla dünya kültürüne vâkıf olma dereceleri, varolan koşullara başkaldırmak isteyebilecek tedirgin gençleri yatıştırmaya, onları düşüncede ve eylemde klasik bir dinginliğe yöneltmeye yeter.

Giolotti döneminin, entelektüel ifadesini Croce'de bulan liberal devletin altın çağı olduğu düşünülebilirdi. Oysa yaklaşan çöküş kendisini ifade edilmeyen tedirginliklerde, sıkıntılarda, açıkça böyle dile getirilmese de, Croce'nin tasarısını sürdürmektense manevi bir inkâr, bir içedönüş tercihinde ilan ediyordu. Bu arada Mussolini'nin gelişi yaklaşmakta ve *Mezzogiorno* (kelime anlamı "günortası") giderek alacakaranlığa dönüşmekteydi. "Günortası" bölgenin, şiirlerde sembolleştirilmiş olan gözkamaştırıcı güneşini, kızgın sıvasız duvarlarını, çorak topraklarını nasıl çağrıştırıyorsa; böyle bir dönemde yazabilmiş bir grup hermetik şair de kendilerine "Alacakaranlık" adını yakıştırmışlardı. Yazabilmiş, diyoruz çünkü adı üstünde; Hermetik şiir, zor ve kapalı şiir olarak tanımlanabiliyor. Aydınlar düzendeki konumlarından anlaşılmayarak istifa ediyorlardı. Çok geçmeden köylüler oluşturdukları kızıl ve beyaz birliklerle toprakları işgal etmeye başlayacaklardı.

Dönemin en önemli şairlerinden, Montale'nin neredeyse tüm şiirlerinde kendini duyuran ana tema, "klostrofobi"dir. Kapalı yerden ürkme, dönemin en yalın tanımı olabilir, zaten: Savaş yıkıntıları, faşizmin tırmanışı ve ekonomik zayıflık yaşam erincini yok etmiş, bireyin kendisini olumsuzluğun, yalnızlığın ve kararsızlığın önünde bulmasına neden olmuştur. Montale şiirinden sözederken şöyle diyordu: "Benim şiirlerimdeki tutsak, bir politik tutuklu olabilir; ama insan kendi varoluş koşullarının tutsağı da olabilir."

Montale'ye göre bu olumsuz, güvensiz, ölümcül yaşam koşullarına bireyin önünde tek çıkış kapısı bırakır; doğanın mutlak güzelliğinde yeniden, arınmış olarak doğmak. Kültür kavramına karşılık olarak sürekli bir doğa özlemi, doğaya yönelme gözlenir. Yaşam "doğa" ile, ölüm "kültür" ile ilişkilendirilerek girer şiirlere.

"Aydınlığa yönelmede karanlık şeyler cisimler bir renk akışında tükenmede;/renkler müzikte erimede:/Yitip gitmektir öyleyse mutlulukların en yücesi.

Sen getir bana, sarışın saydamlıkların doğduğu yere ileten bitkiyi;/yaşamın esans gibi buharlaştığı;/ışıktan çılgına dönmüş ayçiçeğimi getir bana"

Şairin, *Ossi di Seppia* (Mürekkepbalığı Kemikleri) adlı şiir kitabının XX. şiirinde olumsuz değerlere bakışı görülebilir.

"Yaşamın kötülüğüne sık rastladım:/hırıldayan boğulmuş ırmaktı,/kurumuş yaprağın kıvrılışıydı,/vurulup yere yıkılmış attı.

Tek iyilik bildim:/Kutsal Umursamazlığı/aralayan tansık, uykulu öğle vaktinde/bir yontu,/bir bulut,/yükseklerden uçan şahindi"

Sözünü ettiğimiz kitaptaki tüm şiirler, dönemin kapalı toplumunu, kültürel yozlaşmayı anlatmasının yanısıra, *Mezzogiorno* kültürünün insanların yaşama bakışlarının ifadelerinin özgün örnekleri olarak da okunabilir.

"(...) zaman taneleri asla iki kez/eş biçimde yinelenmez! Ve kurtuluştur/bu; yoksa, doğa ile birlikte/bir anda yanardı masalımız da"

Dönemi başarıyla niteleyen Ungaretti, Montale, Quasimodo gibi hermetik şairlerin yanısıra, faşizmi roman ve hikayelerinde irdeleyen yazarlardan da sözetmemiz gerekir. Küçük toprak sahibi bir ailenin çocuğu olan Corrada Alvaro, 1919'da Milano Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirdikten sonra I. Dünya Savaşı'nda cephede savaştı. Savaş sonrası faşizmin yükselme döneminde rejim karşıtı *Il Mondo* gazetesinde çalıştı. Gazetenin kapatılmasından sonra (1926) uzun süre İtalya'da tutunamayarak Berlin'e geçti. İlk öyküleri *La siepe e l'orto* (Çit ve Bostan) 1920'de, *L'uomo nel labirinto* (Dehlizdeki Adam) 1921'de yayımlandı. 1930'da İtalya'ya döndüğünde yayımlanan *Gente in Aspromonte* (Aspromonte İnsanları) adlı romanındaki gerçekçilikle dikkatleri çekiyordu. Corrado Alvaro, Verga ile doruğuna ulaşan "gerçekçilik" geleneği ile 1930 sonrası gelişen "yeni gerçekçilik" arasındaki bağlantıyı oluşturuyordu.

Dönemin, gizemli ve ilginç kişiliklerinden biri de Dino Buzzati'dir. Aydın bir ailenin çocuğu olan Buzzati, harp okulunda okudu ve asteğmen çıktı. Savaş yıllarını Afrika ve Yunanistan cephelerinde savaş muhabiri olarak geçirdi. Sonra ününü İtalya dışına taşıran ve kendini anlattığı romanı *Il deserto del Tatari*'yi (Tatar Çölü) yazdı. Bu roman için; "Çok iyi anlamıştım ki, eğer sonuna dek dürüst bir sanatçı olsaydım, o kitabı yazmayı bütün yaşamım boyunca sürdürmem gerekecekti, bir tür yaşam öykümmüş gibi sanki." diyen Buzzati, Kafka'yı anımsatan fantastik öykülerinde döneminin kapalı, karanlık izlerini yansıtmıştır.

1902'de Guradialfiera'da doğan Francesco Jovine zor yaşam koşullarında yetiştirdi kendini. Dokuz yaşındayken bir tarihsel roman, onbir yaşındayken bir tarihsel destan yazmaya hevesienen Jovine 1920'de öğretmenliğe başladı. Daha sonra Roma'ya taşınarak 1929'da felsefe bölümünü bitirdi.

Bu arada dergi yazarlığına başlayan Jovine'nin yayımlanan ilk romanı *Un uomo provvisorio* (İğreti Bir Adam) o sıralarda iyice yerleşmiş bulunan faşizm rejimi yöneticilerince sakıncalı bulundu. Yurt dışına atanmasını istedi. İki yıl Tunus'ta, bir yıl Kahire'de öğretmenlik yaptı. 1940'da İtalya savaşa girince döndü ve Roma'da direniş hareketine katıldı.

Jovine ülkesinin kırsal kesiminin güncel durumunu tarihsel nedenleri ile birlikte, büyük bir duygusal katılımla incelemiş, II. Dünya Savaşı ile sonuçlanan ulusal dramın perde gerisine ilk ışık tutanlardan biri olmuştur. Yapıtlarında kişisel deneyimlerine çok yer vermiş, geri kalmış yörelerin sorunlarının yanısıra o yörelerden yetişen aydının sorunlarını da yansıtmıştır.

İtalya'da faşizm döneminde Mezzogiorno kültürünün en önemli boyutunu oluşturan Mafya'yı ise Leonardo Sciascia irdeledi.

23 İtalya'da Faşizm ve Sosyalist Hareket

Napoli sokaklarından bir görüntü. Gramsci'ye göre, İtalyan toplumunda Mezzogiorno bir bütün olarak devasa bir şehir olarak işlev gören Kuzey İtalya'nın, kırıdır. Bu yoruma, göre Güney'in şehirleri bile Kuzey'e, kırı kente bağlayan tâbiyyet ilişkileri ile bağlıdır.

"Her toplumsal bunalımda bir 'baba' arayışı vardı" tezini kanıtlarcasına devletin görmezlikten geldiği Sicilya'da 'baba', kendi kılığında ortaya çıktı: Mafya. Mezzogiorno kültürünün özgün ismi Leonardo Sciascia öykü ve romanlarında "Mussolini'nin bile başa çıkamadığı korkunç çete" Mafya'yı anlattı. *Il giorno della civetta* (Baykuşun Günü) adlı romanında yaptığı bazı kısaltmaların nedenlerini şöyle açıklıyor: "Kitabı kısaltmak istememin nedeni ölçü, ritm ve kapsamdan çok, tanıtılmaktan az çok gücenecek kişilerin cephe almasından korunmak içindi. Çünkü İtalya'da, bilindiği gibi, ne azizlerle, ne de devlet adamları ile şaka edilmez; nerede kaldı ciddi konuşmak... Bunun için tasarının, devletin kanunlarını, kanundan çok, onu saydıranların alınganlığının sınırını aştığını görünce kısaltmak, daha çok kısaltmak istedim... var olan kişilerle, oluşmuş olayların, romandaki kişi ve olaylarla rastlantıdan başka hiçbir ilgisi olamaz." Kısaltmalara karşın, roman Mafya çarkının işleyişini derinlemesine anlatır bize: Mafya'nın işlediği bir cinayeti soruşturmak için daha önce partizanlık yapmış, kuzeyli bir Jandarma yüzbaşısı Bellodi Sicilya'ya gelir. Çalışma yöntemi, Mafya şefi Don Maria Arena'nın ilgisini çeker. İnsanlığı "İnsanlar,yarım insanlar, insancıklar, aptallar ve vakvaklar" olmak üzere beş bölüme ayıran ve insanlarla yarım insanların çok az oluşundan yakınan Arena, kendisini tutuklayan yüzbaşıya; "Beni İsa misali çarmıha gerseniz bile yine söylerim, siz bir insansınız" der. Bu arada suçluların tutuklanmaya başlanmasından rahatsız olanlar yoğun bir çalışma içindedirler. "Ekselans"ın Roma'dan gece yarılarında bazı "sayın" kişilere verdiği emirlerden sonra, yüzbaşı Bellodi işin tam sonucunu alacağı sırada Sicilya'dan ayrılmak zorunda kalır. Sonuçta, suçsuz bir kişi tutuklandığında yüzbaşı Bellodi'nin tepkisi dikkat çekicidir: "Kafamı oralarda parçalayacağım."

"Sicilyalı Sciascia bölgesinin kültürünü, toplumun kendine özgü çelişkilerini, farklı tepkilerini ve anlayışını incelemeye ve anlatmaya çalışmıştır. Bu çabasında iki büyük Sicilyalı yazar kendisine başka başka alanlarda öncülük etmişlerdir: Verga ve Pirandello [Sciascia bu konudaki incelemelerini 1961'de *Pirandello e la Sicilia* (Pirandello ve Sicilya) adlı deneme kitabında yayımlanmıştır]. Buna yerel tarih üzerine yaptığı araştırmaları, en çok da gündelik gerçeği sürekli olarak gözlemleyişini eklemek gerekir." (Seçme İtalyan Öyküleri, s. 162)

Mezzogiorno için söyle düşünüyor Sciascia: "Sicilya bugün çok karmaşık ve umutsuz bir durumda; üçüncü dünya sorunları ile kıvranan ve birinci dünya ile birlikte yaşamak zorunda olan bir bölge bu." Evet, Mezzogiorno'nun has şairi Quasimodo'nun söylediği gibi: "Ve birden akşam"...

HASAN AYDIN

Costa da anılarında o günlerde şiddet eyleminin yeni idealleri ortaya koymak için bir gereklilik olarak kabul edildiğini söylüyordu. Bu görüş ile 1873 sonlarında *Enternasyonal* içinde gizli bir İtalyan Sosyal Devrim Komitesi oluşturuldu ve 1874 yazında yaygın bir eylem planlandı. Plana göre Romagna anarşistleri Bologna'yı ele geçirecekler ve bu işaret ile Roma, Floransa, Palermo, Leghorn'da, Apulia ve Sicilya'nın belli bölgelerinde isyan başlatılacaktı. içlerindeki ajanların polise verdikleri bilgi sonucu eylemin lideri, Andrea Costa tutuklandıysa da, Ağustos ayında Bologna ayaklanmasının çıkması engellenemedi, çevre illerden beklenen destekler gelmedi. Diğer bölgelerde de polisin alarmda olması isyanın yayılmasını önledi. Buna rağmen Malatesta Apulia'da umutsuz bir ayaklanmaya kalkıştı, az sayıda militanla üç gün direndi. Bologna ve Apulia ayaklanmaları çok sayıda önder ve militanın tutuklanmasına ve hareketin bir süre kesintiye uğramasına neden oldu.

1876'da suçsuz bulunup serbet bırakılan önderler, Ekim sonunda Floransa'da bir ulusal kongre topladılar.

Apulia ayaklanmasının başarısızlığına rağmen güneydeki köylülerden umudunu kesmeyen Malatesta ve Cafiero 1877 yazında güneyde Campania'da Benevento yakınlarında köylüler arasında bir eylem örgütlemek amacıyla karargâh kurdular. Polis baskını sonucu Apeninlere kaçtılar ve köylere sığındılar. Buralarda yerel vergi kayıtlarını yakarak köylülerin sempatisini kazandılar. Sonunda bu eylemin de askerlerin gelmesiyle bastırılması, ülke çapında ayaklanma umutlarını kırdı ve yeni tutuklamalar getirdi. Umutsuzluk ve genel huzursuzluk. Kasım 1878'deki kral Umberto'ya karşı girişilen başarısız suikast, Floransa ve Piza'da yapılan bombalı saldırılar gibi bireysel şiddet eylemlerine yolaçtı. *Enternasyonal*'e karşı uygulanan baskı ve tutuklamaların sayısı arttı. 1878 kışı ve 1879 baharında *Enternasyonal* İtalya'da bir örgüt olarak parçalanmıştı.

Önderler arasında da dağılma süreci başladı. Andrea Costa 1879'da hapisanede artık siyasal eyleme inandığını açıklıyor ve parlamenter sosyalizm çizgisini benimsiyordu. 1882'de meclise girerek ilk ve o sıradaki tek sosyalist milletvekili oldu, daha sonra da *İtalyan Sosyalist Partisi*'nin kuruluşunda etkin bir rol oynadı. Mart 1882'de Cafiero da, Costa'nın çizgisini izliyor, anarşistleri sosyal demokrasiyi benimsemeye çağırarak parlamenter sosyalist adayları destekledi. Costa'nın ayrılması genel olarak İtalya'da işçilerin parlamenter sosyalizme kayışı ile çakıştı. 1878'den sonra anarşistler giderek önemlerini yitirdiler.

Enternasyonal'in 1881 kongresine İtalya'dan yalnızca iki delege, Malatesta ve Saverio Merlino katıldı. Onlar da sadece Toskona'dan bir bölge federasyonu dışında Mezzogiorno, Piemonte ve Romagna'dan küçük grupların temsilcisiydiler. Malatesta, İstanbul, Marsilya, Cenevre ve İskenderiye'deki sürgün İtalyan grupları da temsil ediyordu.

Göçmen konumundaki İtalyan anarşistlerini diğer ülkelerinkilerden ayıran özellik misyoner yapılarıydı. Uluslararası etkileri Birleşik Devletler, Latin Amerika ve Doğu Akdeniz ülkelerine kadar uzanıyordu. Hareketin lideri Malatesta'nın bireysel terörist eylemlere karşı olmasına rağmen etkisi azaldığı için, 19. yüzyılın sonlarında Avrupa, İtalyan anarşistlerinin siyasal cinayetleri ile çalkalanıyordu. 1894'de Fransız Cumhurbaşkanı Sadi Carnot, 1897'de İspanya Başbakanı Antonio Canovas, 1898'de Avusturya İmparatoriçesi Elizabeth ve 1900'de İtalya Kralı Umberto İtalyan anarşistlerince öldürüldüler.

1880 ve 1890'larda diğer bir akım da, en ünlüleri 1890'da Brezilya'daki *Cecilia Kolonisi* olan ütopik koloniler kurmak ve gönüllü komünizm koşulları altında yaşama denemeleriydi ve oluşan kaçınılmaz görüş ayrılıkları sonucunda, hepsi başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

1890'larda ekonomik yoksulluğun artışı anarşistlere yeniden güçlenme olanağı yarattı. Ocak 1891'de Ticino'da Capulago'da toplanarak Malatesta ve Cipriani önderliğinde *Anarşist-Sosyalist-Devrimci Parti*'yi oluşturmuşlar, fakat etkili olamamışlardı. Kanlı biten 1 Mayıs 1891 gösterilerinden sonra, yönetimin yoğun baskısı devrime anarşist eylemlerle ulaşma umutlarını büyük ölçüde kırmıştı.

İşçi Sınıfı Hareketinin Gelişme Koşullarının Oluşması

1880-1900 arasında Cavour zamanından beri teşvik gören sanayi, sonunda kuzeyde hızlı bir gelişme ve yoğunlaşma sürecine girdi. Kökü Rönesans'a kadar giden banka ve ticaret sermayesi, sanayi sermayesi ile mali sermaye olarak bütünleşmişti. 1885'te liretin değerinin serbest bırakılmasından sonra İtalya'ya giren yabancı mali sermaye de kapitalizmin gelişmesini hızlandırmıştı. Sanayiler en ileri teknoloji ile kuruluyordu.

1884'te *Banco Generale* ve *Credito Mobiliare İtaliana* tarafından Terni Yüksek Fırınları kuruldu. Aynı yıl Avrupa'nın ilk elektrik santralı Milano'da kuruldu ve hidro elektrik santrallerinin sayısı arttı. Bu gelişmeler sonucunda büyük boyutlu mühendislik, makine üretimi ve yüksek teknolojiden yararlanan bir çelik kompleksi gelişti. 1902'de demir çelik tröstleri (İlva tröstü) ve 1899'da Torino'da Giovanni Agnelli tarafından Fiat *(Fabrica İtaliana Automobili Torino)* otomobil sanayii kuruldu. Yine Torino'da Lancia, Milano'da Romeo ve Bugatti bu dönemlerde

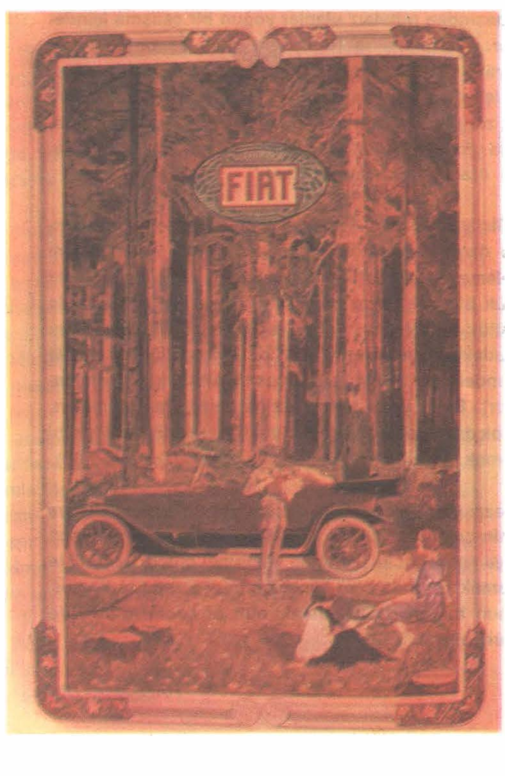
1880'leri izleyen yıllarda İtalya başdöndürücü hızda bir toplumsal değişme sürecine girdi. Bir yandan insanların önünde yeni ufuklar açılırken, diğer yandan bütün geleneksel davranış biçimi töre ve kalıplar büyük bir taarruza maruz kalıyordu. Ancak çoğunlukla ideolojik kalıplardaki değişme, maddi hayatın değişme hızına yetişemiyor, insanlar yeni olanı geleneksel imge ve kavramlardan hareketle değerlendirmeye çalışıyordu. (solda) Bir İtalyan asker tarafından resmedilmiş Asker ve koruyucuları -Meryem ve Azizler *adlı tablo. (sağda) Göçmenler İtalya'yı terketmeyi bekliyorlar. 19. yüzyılın sonlarına doğru, hemen hemen her yıl yarım milyondan fazla insan göç ediyordu ve bunların çoğu Güney'den gelen, açlıktan kırılan insanlardı. Amerika Birleşik Devletleri onların ortak kaderi olmaya başlamıştı. İtalyan ekonomisi içinse, göçenlerin ailelerine gönderdiği para çok önemliydi. (en sağda) 10 Eylül 1898'de, Avusturya-Macaristan İmparatoru Francis Joseph'in karısı, oğlu Rudolph'un trajik ölümünden sonra Viyana'ya kaçarak amaçsız bir şekilde Avrupa'da dolaşan İmparatoriçe Elizabeth, Luigi Luccheni adlı bir İtalyan anarşisti tarafından, Cenevre'de öldürüldü.*

kuruldu. Böylece Torino ve Milano, Avrupa üretiminin en gelişkin otomobil sektörünü örgütlemiş oldu. Milano, Torino ve Cenova üçgeninde yeni sanayiler gelişiyordu. 1900'lerde gelişen kimya sanayi dev Montecatini işletmelerini yarattı. Pirelli, araba lastiği ve hızla gelişen elektrik sanayiine girdi. 1908'de Ivrea'da Olivetti'nin açılması ile İtalya daktilo üretiminde uzmanlaşıyordu. Piemonte, Lombardiya ve Venedik'te sanayileşmenin temeli ise tekstil olmuştu.

Devlet başlangıçtan beri sanayiin gelişmesinde önemli bir rol oynuyordu. Örneğin Elbe, Piombina ve Portaferraio'daki yeraltı cevherleri devlet işletmeleri tarafından çıkartılıyor, ordu ve ulusal politika ile yakından ilişkili devasa tröst ve konsorsiyumların büyümesi teşvik ediliyordu. Dikey ve yatay genişleyen tröstler ve mali-sınai kompleksler devlet aygıtıyla kenetlendiler. Kuzey İtalya, ileri teknoloji, tekelci kapitalizm, emperyalist yayılmacılık güdüsü ve devletle bütünleşme yoluna girerek hızla kapitalist Avrupa uygarlığının bir bölümü haline geliyordu. Ancak kuzeydeki hızlı sanayi yoğunlaşması ülke genelinde varolan ekonomik ve sosyal eşitsizliği daha da keskinleştirerek çelişkileri arttırmıştı. Kuzeye doğru bir sermaye akımı oluştu.

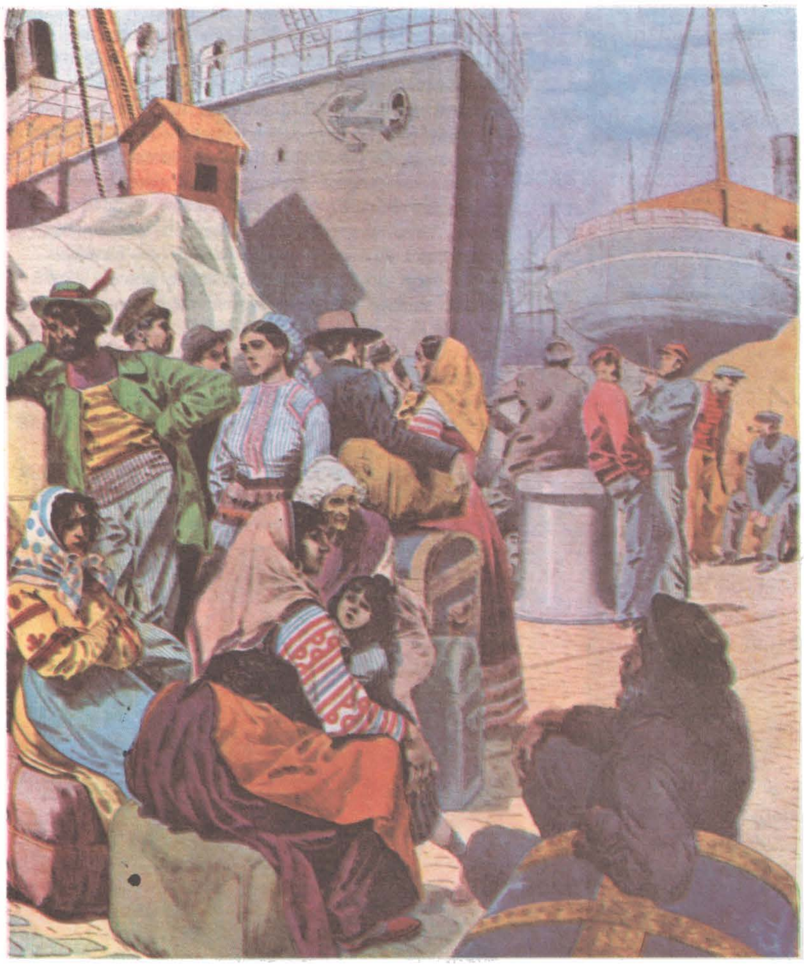
Gümrük duvarları ile korunan sanayi ürünleri fiyatları artarken tarım ürünlerinin fiyatları düşmekteydi. İtalya'da sanayiin atılımı tarımda büyük bir bunalımla aynı döneme rastladı. 1880-1890 arasında ucuz Amerikan buğdayının Avrupa'ya ihracı tarım sektöründe önemli değişiklikler yaratmıştı. Tarımda üretim, kârın azalması nedeniyle düştü, zaten sefalet içindeki güneyden büyük bir göç başladı. 1886-1890 arasında yıllık ortalama dış göç 220 bin kişi civarındaydı. Bunalımın diğer bir sonucu da özellikle mevsimlik tarım işçileri arasında, aşağı Po vadisinde, Ferrara, Ravenna ve Polesine'de grevlerin ve isyanların başlamasıdır. Andrea Costa'nın da aralarında bulunduğu birçok aydın ve işçi önderi Po vadisinde ve Emilia'da ilk tarım sendikaları ve kooperatifleri oluşturdular.

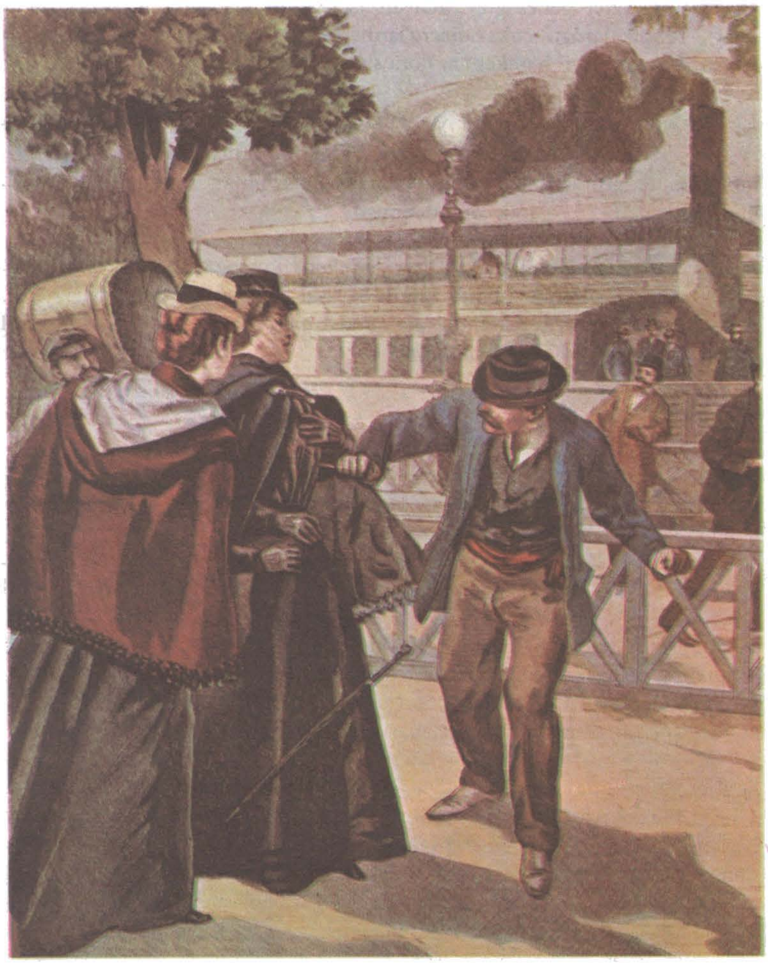
İtalyan birliğinin kurulmasından sonra anarşizmin yanısıra İtalya'da, varlığını ilk kez 1874'te hissettiren *Genç Sol* adlı bir aydın ve küçük burjuva muhalefeti de oluşmuştu. 1876 seçimlerinde ise tutucular karşısında bu sol (Sinistra) etkin olmuş ve hükümeti Agostino Depretis kurmuştu. Sicilya seferinde Garibaldi ile birlikte savaşan Agustino Depretis, aralıklarla 1876-1887'de başbakanlık yapmış, zorunlu ve parasız ilk öğretimi getirmiş, tahılda öğütme vergisini kaldırmış, kısıtlı grev hakkını tanımış ve en önemlisi 1882'de yaptığı seçim reformunda gelir, yaş ve eğitim sınırlarını düşürerek seçmenlerin yarım milyondan 2 milyona çıkmasını sağlamıştı. Bunların yanısıra İtalyan parlamento sistemine *Transformismo* (başbakanlıkta kalabilmek için çok farklı siyasal inançlara sahip çeşitli parlamenterleri, bakanlık vermek, rüşvet, karalama vb. yollarla toparlama ve koalisyon oluşturma) geleneğini getirmişti.

Depretis'in ölümü üzerine başbakan olan Francesco Crispi, Risorgimento döneminde Mazzini ve Garibaldi ile birlikte cumhuriyetçi olarak mücadele vermiş olmasına rağmen başbakanlığı döneminde (1887-1898) baskıcı bir yönetim uygulamıştı. Sömürgecilik yarışına katılarak Akdeniz'de İtalyan hakimiyeti hayal ederek, Afrika'da sömürgeci bir politika izlemişti. Etiyopya üzerine emelleri vardı. 1889'da imzalanan himaye anlaşması ile hak iddialarını diğer devletlere

23 İtalya'da Faşizm ve Sosyalist Hareket

1880'lerle I. Dünya Savaşı arası, İtalyan ekonomisinde hızlı bir sanayileşme hamlesinin yaşandığı bir dönem oldu. Bu hamle 1880'lere devletin demiryolu yapımını teşvik etmeye ve demir çelik ve gemicilik sanayilerini yüksek gümrük vergileri ile korumasıyla başlamıştı. Ancak asıl atılım 1896'dan sonra görüldü. Birliğin tamamlandığı 1861 yılında bütün İtalya'da yalnızca 9 bin sanayi işletmesi varken, bu sayı 1900'de 11 bine, 1914'te 188 bine ulaştı. 1890'da 100 bin ton olan çelik üretimi ise 1914'te bir milyon tona ulaşmıştı. Özellikle önemli olan bir alan, yeni enerji kaynaklarının yaratılmasıydı; çünkü kendi yataklarına sahip olmayan İtalya'nın kömürü ithal etmesi gerekiyordu. 1898'deki ancak 100 milyon kilowatt/saatlık elektrik kullanılabilmişken, 1914 yılında iki milyar beş yüz yetmiş beş milyon kilowatt/saat kullanıldı. İtalya'nın 1901 ile 1911 arasındaki toplam sınai üretimindeki artış yüzde 87'ydi, ki bu rakam Avrupa'nın ortalama sınai büyüme hızından üçte biri kadar daha yüksekti. Bu dönemde bugün hâlâ tanınan belli başlı İtalyan markalarının da ilk kez ortada görünmeye başladığı dönem oldu. Camillo Olivetti'nin fabrikaları daktilo üretimine 1911'de başladı. Lanza ise 1898'de faaliyete geçti. Yanda, yine 1899'da kurulan Fiat şirketinin o dönemde yapılmış bir reklam afişi görülüyor.

kabul ettirmeye çalıştıysa da, 1896'da Habeşistan macerası Adoua felaketi ile son buldu. Akdeniz'de özellikle Tunus hakimiyetinde İtalya ile Fransa arasında çıkar çatışması doğmuştu. Crispi 1887'de Fransa'ya karşı İngiltere ve Avusturya Macaristan ile anlaşma imzalamış ve Fransa ile ticaret anlaşmasını bozmuş, 1887-1895 arasında sürecek, gümrük tarifelerinin politik bir baskı aracı olarak kullanıldığı ve İtalyan ihracatını olumsuz yönde etkileyen gümrük savaşını başlatmıştı.

İşçi Sınıfı Hareketinin Doğuşu

Lombardiya sosyalist düşüncenin işçiler arasında yayıldığı ilk merkezler oldu. Lombardiya'nın merkezî Milano'da Andrea Costa, Camillo Prampolini Leonida, Bissolati'nin bulunduğu grubun 1880'de çıkardığı *La Plebe* aydınları, cumhuriyetçileri, demokratları politik hareketin içine çekiyordu. 1882'de Andrea Costa milletvekili olmuştu. Andrea Costa'nın 1881'de oluşturduğu *Romagna Devrimci İşçi Partisi*, 1884'de ilk köylü hareketlerinin görüldüğü Emilia'dan Mantua'ya kadar etkisini gösteriyordu.

Milano, giderek sanayi işçilerinin de politize olduğu bir merkezdi. 1882'de *Partito Operaio İtaliano* (İtalyan İşçileri Partisi) burada kuruldu. Bu hareket, Bakunincilere, orta sınıf demokratlara bir tepki olarak yerel sendikaların içinden çıkmıştı. Önderleri, katı bir uvriyerist ve kendisi de matbaa işçisi olan Constantino Lazzari'ydi. Bu "nasırlı eller" hareketini, hükümet Milano sosyalist ve demokratlarına karşı kullandıysa da, 1886'da tarım işçileri üzerine ordu gönderilince parti de bastırıldı. İlerki yıllarda kızışan siyasal mücadele, bu hareketi legal sosyalistlere yöneltti.

1889'da *II. Enternasyonal*'in kurulması ile *Enternasyonal* ruhu yeniden canlandı. *Enternasyonal*'in 1 Mayıs gösterileri işçi sınıfı birliği doğrultusunda önemli bir adım olmuştu. Bu süreç içinde, İtalya'da ilerde önemli rol oynayacak ilk *Camera'del lavora*'lar (İşçi Odaları) Milano'da kurulmaya başlandı. 1893'de *Camera* sayısı 14'e, 1904'de 90'a çıktı.

Camera, belli bir bölgedeki bütün yerel sendika ve işçi örgütleri için bir merkez oluşturmaktaydı. Zamanla sendikaları, yerel birlikleri, kooperatifleri ve tasarruf sandıklarını kapsar duruma geldi. Camera'ların odakları *casa del popola*'lar (Halk Evleri) idi. Bunlar haberleşme, iş bulma salonları, kulüp, eğitim merkezi ve eylemlerde karargah işlevi görüyordu ve 1921-22'de faşistler için ana hedef oldular. Sendikalılar her zaman işçiler arasında bir azınlıktı ve sendikalar, sendikasız kitleleri yönlendiriyordu. Ama yerel anlaşmazlıklarda genellikle daha gevşek ve yaygın etkisi olan *Camera*'lar, daha etkin oluyordu. Yerel anlaşmazlıklarda oluşturulan ajitasyon komitelerinin amacı, bölgedeki bütün işçi sınıfını eyleme

geçirmekti. Yerel genel grev, İtalyan işçilerinin belirgin bir silahı olmuştu ve bu eylemlerin odağı, sendikalardan çok *Camera*'lardı. *Camera*'lar geleneksel, anarşist yapılı yerel isyanları yeni ve sınıfsal bir işçi hareketine dönüştürüyorlardı.

19. yüzyılın sonlarında güneyde kükürt madenlerinde çalışan, narenciye ve şarap üreticileri, Fransa ile süren gümrük savaşından ve tarım bunalımından derin bir biçimde etkilenmişler ve huzursuzluk artmıştı. Bu ortamda Sicilya'da toplumsal muhalefet Fasci—*Fascio Operaio* (İşçi Birlikleri) hareketi olarak örgütlenmişti.

Lombardiya'daki demokrasi ve işçi hareketi, Romagna'nın sosyalist örgütlenmeleri, Sicilya'da *Fasci* hareketleri yerel tabanlı sınırlı siyasal perspektifi olan eylemlerdi. İtalya'da sosyalist siyasal mücadelenin toparlanmasına katkısı olan iki önemli kişi, Antonio Labriola ve Filippo Turati, bu dönemde ortaya çıkmışlardı.

Sosyalist Parti

Marksizmin İtalya'da tanınmasında ve yayılmasında etkili olan ilk şahsiyetlerden biri *Manifesto*'yu İtalyanca'ya çeviren Antonio Labriola oldu. Filippo Turati (1857-1932) ise önceleri demokrat hareket içinde yer almış, sonradan sosyalist harekete katılmıştı. Turati'nin 1891'de çıkarmaya başladığı sosyal demokrat dergilerin en önemlilerinden *Critica Sociale*, İtalyan aydınlarının sosyalist harekete çekilmesinde etken olmuştu. Aynı yıl Milano'da bir işçi kongresinde sosyalist bir parti kurma kararı alınmıştı. Ağustos 1892'de Cenova'da toplanan kongreye, işçilerin ve aydınların örgütlerinin ve temel eğilimlerinin katılmasının sağlanmasında Turati'nin büyük emeği geçmişti. Cenova kongresinde İtalyan solundaki anarşizm etkisi kırılmış ve kurulan *Partito dei lavorotori İtaliani* (İtalyan İşçileri Partisi), sınıf savaşını, üretim ve değişim araçlarının toplumsallaştırılmasını, sermayeye karşı örgütlü direnişi ve seçimlerde ve mecliste tamamen bağımsız eylemi içeren sosyalist bir programı kabul etti. 1893'te Reggio Emilia kongresine Po vadisinden 10 bin köylüyü temsil eden tarım sendikaları da katıldı. Yine 1893'de partinin adı, *İtalyan İşçileri Sosyalist Partisi*'ne dönüşecekti. Crispi'nin 1894'te başlangıçta Sicilya'daki *Fasci* örgütünü hedef alan ve sonra sosyalist partiyi de kapsayan baskı döneminden sonra parti tekrar toparlandı. 1895'te sonunda, hâlâ varlığını sürdürmekte olan işçi partisi, *Partito Sosialista İtaliano* (İtalyan Sosyalist Partisi) adını aldı ve aynı yıl yapılan seçimlerde meclise 12 milletvekili soktu.

Durgunluk ve baskı ortamında doğan *Sosyalist Parti*, Erfurt Programı'ndan esinlenmişti. Ancak partinin niteliği konusunda Labriola ve Turati arasında görüş ayrılığı vardı. Labriola, tanımlanmış bir programa dayalı Alman modeli bir proletarya partisini savunurken, Turati daha gevşek bir örgütlenmenin İtalyan toplumunun geri düzeyine daha uygun düştüğünü düşünüyordu. Parti kadroları üzerindeki etkisine karşın, Labriola kuruluş aşamasında partinin dışında kalmıştı. Turati ise, orta sınıf 'Marksist' gençlerin demokratik hakları elde etmek için partiye akın etmelerine önderlik etmişti.

Sosyalistler 10 yıl zorlu bir mücadele verdiler. İtalyan emperyalizminin çökmesi ile baskı

D'Annunzio'nun büyük bir riske atılarak gerçekleştirdiği Fiume işgalinden sonra yapılan, Viyanalılar'ın, kentin bombardımana tutulacağı korkusundan dolayı içine düştükleri paniği dile getiren bir İtalyan karikatürü.

CROCE, BENEDETTO (1866-1952)

Bir çiftlik sahibinin oğlu olan Croce, 25 Şubat 1866'da küçük bir dağ şehri Pescasseroli'de doğdu. Babasının etkisiyle, burada katolik eğitimi aldı. 17 yaşındayken depremde tüm ailesini kaybedince, Roma'ya geldi. Amcasının yanına yerleşerek Roma Üniversitesi'ne girdi. 1886'dan başlayarak Roma ve Napoli Üniversitelerinde tarih, edebiyat ve felsefe eğitimi gördü. Çalışmalarına Napoli arşivlerinde tarihi arsştırmalar yaparak başladı. Hayatının büyük bir bölümünü Napoli Üniversitesi'nde profesör olarak sürdürdü. 1903'te çıkarmaya başladığı *La Critica* dergisi gerek kişisel hayatı bakımından, gerek kamuoyu üzerindeki etkisi bakımından bir dönüm noktası oldu. Bu dergide tarih, politika, felsefe ve sanat üzerine yayınladığı yazılar, İtalya'nın entelektüel hayatının en etkili şahsiyeti olmasını sağladı.

1910 yılında senatör olarak İtalyan parlamentosuna girdi. 1920-21 yılında Giolitti'nin kurduğu son hükümete Eğitim Bakanı oldu. Mussolini hükümeti döneminde, pasif-antifaşist direnişin simgesi haline geldi. Bu uzun politik serüven boyunca, tüm İtalyan sosyalist teorisyenlerle yaptığı tartışmalar nedeniyle her zaman gündemde kaldı.

Gramsci'nin gerici olarak nitelediği, Croce'nin zihin felsefesinin hareket noktası Hegel'di. Yine de Hegel'in aksine, Croce özgürlük alanı olarak tarif ettiği tarihin yöneldiği nihai bir hedefi olduğuna inanmıyordu. Ancak Croce'nin sözünü ettiği özgürlük, sınırları siyasal mücadele ile sürekli olarak genişletilen bir hayat alanı anlamında değil, tarihte insana dışarıdan dayatılan bir güç

23 İtalya'da Faşizm ve Sosyalist Hareket

Şair, romancı, kısa öykü yazarı, gazeteci, askeri kahraman ve siyasal önder Gabriele d'Annunzio, çoşkulu bir İtalyan milliyetçisiydi. İtalya'nın Fransa yanında savaşa girmesini ve topraklarını genişletmesini istiyordu. 12 Eylül 1919'da, I. Dünya Savaşı sırasında İtalya'ya verilmesi kabul edilen Avusturya-Macaristan'a ait olan Dalmaçya sahilindeki Fiume'nin (günümüzde Rijeka) İtalya'ya verilmemesi üzerine, bin kişilik bir lejyon birliğiyle kenti işgal etti ve yönetimi ele geçirdi. İşgalin kansız bir şekilde gerçekleştirilmesinin nedeni, kentin son İtalyan birliğinin generali Pittaluga'nin idaresi altında olmasıydı. d'Annunzio bu işgali İtalyan hükümetine danışmadan yapmıştı; bu nedenle Fransa, ABD ve hatta İtalya dahil olmak üzere birçok ülke tarafından tepkiyle karşılandı. İtalyan hükümetinin kenti kuşatması üzerine Aralık 1920'de şehri boşaltmak zorunda kaldı. Başarısızlıkla sonuçlanan bu girişim, Mussolini ve İtalyan Faşist Hareketi'nde büyük taraftar buldu ve daha sonra d'Annunzio, İtalyan halkı tarafından ulusal kahraman olarak görülmeye başlandı. Mussolini tarafından, Fiume olayındaki rolü nedeniyle, 1924'te Montenevoso Prensi yapılarak ödüllendirildi. Bununla yetinmeyen Mussolini, daha sonra onu Kraliyet Bilimler Akademisi*'nin başına getirdi, ancak d'Annunzio bu göreve başlayamadan öldü.*

olmaması anlamında özgürlüktü. Bu özgürlük anlayışı, onu I. Dünya Savaşı sonrası gelişen, sınırsız bireyselciliğe yönelik diye gördüğü sol akımlara karşı, onu sağ akımları savunmaya itti. Fakat daha sonra faşizmin zorbalığı, onun, İtalya ve dışında faşizm muhalifleri arasında bir sembol haline gelmesine yol açtı. Giderek Hegel'in kimi görüşlerinden ayrılarak, ayrımların bireşimini savundu. Croce kendini ultre-metafizikçi olarak niteliyordu.

Faşizmin çöküşünden sonra, *Liberal Parti*'nin lideri oldu. 1944'de de devlet bakanlığı görevini üstlendi. Sosyalistlerin kendisine önerdikleri 'geçici cumhuriyetin başkanlığını' kabul etmedi. Hayatının son ürünü kendi evinin salonlarında kurduğu *İtalyan Tarih Araştırmaları Enstitüsü*'dür. Yaşamının son günlerini, bu 50 bin ciltlik kütüphanede geçirdi ve 1952'de öldü. Croce'nin başlıca eserleri: *I teatri di Napoli* (Napoli Tiyatroları); 1899, *Materialismo storico ed economia marxistica* (Tarihsel Materyalizm ve Marksist Ekonomi); 1900, *Estetica* (Estetik); 1902, *Logica* (Mantık); 1906, *Teoria e storia della storiografia* (Tarih Yazımının Teorisi ve Tarihi); 1913, *La Poesia di Dante* (Dante'nin Şiiri); 1921, *Uomini e cose della vecchia Italia* (Eski İtalya'nın İnsanları ve Nesneleri); 1927, *Etica e Politica* (Etik ve Politika); 1931, *Nuovi saggi sul Goethe* (Goethe Üzerine Yeni Yazılar); 1934, *La storia come pensiero e azione* (Düşünce ve Eylem Olarak Tarih); 1938, *Propositi e speranze* (Amaçlar ve Umutlar); 1943, *Per la nuova vita dell'Italia* (İtalya'nın Yeni Yaşamı İçin); 1944, *Due Anni di Vita Politica Italiana* (İtalyan Politik Yaşamının İki Yılı); 1948.

dalgaları arttı, ilk girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra hem baskı yönetimi hem ayaklanma ve anarşist-terörist eylemler yaygınlaştı, ülkedeki siyasal tansiyon yükseldi.

Kötü bir tarım yılının ardından, Küba savaşı nedeniyle ABD'den yeterince tahıl gelmeyince, ekmek fiyatları hızla artmaya başladı. Grevlerin çıkması, tutucuların karşı saldırıları, daha otoriter bir yönetim istekleri ile çakışıyordu. Buna rağmen Mart 1897 seçimlerinde sosyalist partinin yirmi civarında milletvekili çıkarması ve diğer muhalif partilerin artan oyları, kamuoyunda muhalefetin güçlendiğini göstermekteydi. Mart 1898'de demokrat ozan Cavallotti bir sağ milletvekili tarafından öldürülünce gerginlik iyice arttı. Mayıs'ta ekmek fiyatları yeniden arttırılınca, önce Mezzogiorno'da başlayan halk ayaklanmaları Milano ve Floransa'ya sıçradı. 6-9 Mayıs'ta Milano ve Floransa halkı sokaklara döküldü. Ancak sosyalistler, hükümetin halkı top ateşi ile bastırdığı hareketin dışında kaldı. Buna rağmen aralarında Turati, Costa, Bissolati gibi sosyalistlerin, cumhuriyetçilerin ve hatta rahip don Albertario'nun da bulunduğu yüzlerce kişi tutuklandı. Hükümete karşı muhalefete Katolikler de katılmıştı ve ilk Hıristiyan demokratlara karşı da baskılar başlıyordu. Mayıs-Ağustos 1898 arasında sıkıyönetim ilan edidi. Parlamentodaki baskılar sonucu Crispi hükümeti düştü ve yeni bir hükümet kuruldu. Fakat 29 Haziran 1900'de kral Umberto'nun anarşist Bresci tarafından öldürülmesi, kamuoyunda başlayan sola yönelmeye büyük darbe indirdi. Yine de bu dönemde baskıcı yönetime karşı parlamento dışında verilen mücade, halkın politize olmasını sağlamış ve derin izler bırakmıştı. Aralık 1900'de Cenova valisinin yerel *Camera del Lavoro*'yu kapatması üzerine, bu sefer halk sokağa dökülmedi, ama şehir düzeyinde de olsa ilk genel grevi gerçekleştirdi. Sonunda başbakan, valinin kararını kaldırtmak zorunda kaldı.

Giolitti Dönemi ve Sosyalist Hareketin Güçlenmesi

Yeni kral III. Vittorio Emanuele sol kanattan Zanardelli'yi başbakan atadı. Onun hükümetinde içişleri bakanı olarak, İtalya tarihinin Cavour'dan sonra gördüğü en usta burjuva politikacısı Giolitti'nin görev almasıyla yeni bir dönem, İtalya siyasetinde 14 yıl sürecek Giolitti egemenliği başlamış oldu. Bir *transformismo* dehası olan Ciovanni Giolitti (1842-1928), aralıklarla beş kere başbakan (1903-1914) (1920-1921) ve iki kere içişleri bakanı oldu. Ülkede belli bir toparlanmayı sağladı, siyasal sisteme işlerlik kazandırdı, kuzeyde çağdaş sanayiin gelişmesine önderlik etti ve usta manevralarla parlamento temsilcileri, zanaatkâr federasyonları, kooperatifler, sendikalar, yerel komünleri de kapsayan geniş bir sosyalist çevrenin, tüketicilerin, vergi ödeyenlerin ve güneylilerin aleyhine işleyen, bir sistem içine çekilmesini sağladı.

1900'deki seçimlerde *PSI*'de 33 milletvekiliyle ve İtalya tarihinde ilk defa sosyalistler bir kitle partisi olarak parlamentoda yer aldı.

Cenova grevinin başarısı ve Zanardelli-Giolitti hükûmeti İtalyan işçi sınıfı hareketliliğinde yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Daha önceki yıllarda sadece birkaç bin işçinin greve çıktığı İtalya'da, 1901'de 189.271 işçinin katıldığı 1034 grev, 1902'de 196.699 işçinin katıldığı 801 grev görüldü. Şibat 1902'de Torino, Ağustos'ta Floransa ve Nisan 1903'de Roma'da şehir düzeyinde genel grevler de yapılıyordu.

Tarımda tarım işçileri, ortakçılar, yarıcılar kooperatifler ve birlikler biçiminde örgütlenip grevler yapıyorlardı. 1901'de 22.283,. 1902'de 189.271 işçi tarım kesimindeki grevlere katılmıştı.

Bu dönemde birliklere ve *Camera*'ya katılan işçiler, ekonomik ve siyasal bilinç arasında, sendika ile parti arasında bir ayrım yapamıyorlardı. Bu aşamada henüz yerel dayanışma, işçi sınıfı bilincinden önde gelmekteydi. Bu yapıya rağmen 1901'de *Federterra Sosyalist Ulusal Tarım İşçileri Federasyonu* kurulduğunda, 240 bin üyesi olduğu söyleniyordu. 1902'de 24 ulusal sendika federasyonunda 480 bin işçi üye vardı. İtalyan işçileri Avrupa'nın sadece en az ücret alan işçileri değil, aynı zamanda en uzun süre çalışan işçileriydi. Kadın ve çocuk işçilerle ilgili hiçbir kontrol yoktu. 1902'de sosyalist milletvekillerinin baskısı ile çocuk işçi yaşı 12'ye yükseltildi. İşçiler ve işverenler arasında bir sosyal barış planı yapmış olan Giolitti, 1901-1902 grevlerinde kendisinden önceki başbakanlar gibi telaşa düşmedi ve yasaların iki tarafça da çiğnenmediği koşullarda ses çıkarmadı. Bu yumuşak tavrı karşısında, tarım işçileri grevlerinde 'Vica Giolitti' diye bağırıyorlardı. Başbakanlığı döneminde ücretler artıyor, yaşam koşulları görece iyileşiyor ve kamuoyunda İtalya'da son yıllarda bir şeylerin değiştiği fikri yaygınlaşıyordu.

Bu ortamda *PSI*'nin içindeki Marksist teori ile demokratik pratik uygulamalar arasındaki çelişki dayanılmaz hale gelmişti. Parti bu sorunu *II. Enternasyonal*'in bilinen 'asgari' ve 'azami' programlar ayrımı aracılığıyla çözmeye çalıştı. 1900'deki Roma kongresinde, 1892 Cenova 'azami' programı partinin yönünü çizecek pusula olarak tekrar onaylandı, ama ona ek olarak bir de demokratik 'asgari' program benimsendi. Bu program, kadın ve erkeklere genel oy hakkını, seçimlerde nisbi temsil sistemini, dolaylı verginin kaldırılmasını, yerel yönetimlerin özerkleştirilmesini, işçi hareketlerine özgürlük, ücretsiz laik eğitim, baskılara son verilmesini, ulaştırma ve madenlerin millileştirilmesini talep ediyordu. Küçük köylülüğü kazanmak için toprağın kamulaştırılması talebi terkedilmişti.

Turati şimdi partinin ilk görevinin demokrasiyi kazanmak olduğuna inanmıştı ve onun başı çektiği reformistler ve özellikle parlamento grubu, Giolitti ile dolaylı, hatta (hükûmette sosyalistlerin yer alması ile) dolaysız işbirliğinden yanaydılar. Diğer tarafta uzlaşmaz veya

19. yüzyılın son çeyreğinde, genel olarak fiyatlarla birlikte kâr hadleri de düşüyordu. Ancak bu kriz toplumun bütün kesimlerini eşit ölçüde etkilemedi. Tarım ürünlerinin fiyatlarının mamul ürünlerin fiyatlarına kıyasla daha çok ve hızlı bir şekilde düşmesi kırla kent arasındaki dengeyi kentler lehine değiştirdi; özellikle rantlarla geçinen, toprak sahibi aristokratların topluca bir krize girmesi sonucunu doğurdu. 1890'larda giderek daha sistematik bir nitelik kazanan dünyayı sömürgeleştirme girişimleri, bu kesim ve spekülasyon yapacak yeni alanlar arayan banka sermayesi tarafından teşvik ediliyordu. Sermaye birikiminin diğer büyük güçlere kıyasla cılız olduğu İtalya içinse, sömürgeler, öncelikle kırdan şehirlere ve Amerika'ya göçmekte olan işgücünü daha verimli bir biçimde değerlendirme imkânıydı. 1887'de başbakan seçildiğinde İtalya'ya "yeni bir hayat vaadeden" Garibaldi'nin silah arkadaşı Francesco Crispi 1893'te ikinci kez başbakan seçilir seçilmez İtalya'nın Kızıldeniz kıyısındaki ufak sömürge bölgelerini, Kızıldeniz'in Roma İmparatorluğu dönemindeki adı olan Eritrea adı altında birleştirdi ve komşu Etiyopya'ya karşı bir askerî harekât başlattı. Britanya'nın da desteğini almış olmalarına karşın İtalyan birlikleri 1896'da İtalyan birlikleri Adowa'da tayin edici bir yenilgiye uğradılar. Crispi hükûmeti devrildi, ancak "Adowa'nın intikamı" teması İtalyan siyasal kültüründe yerini aldı. Mussolini, Etiyopya ile Eritrea arasındaki sınır çizgisinin İtalyan haritalarından silindiği 1928 yılından başlayarak bu temadan ustaca yararlanacaktı. 1935 yılına ait aşağıdaki propaganda afişi, o yıl Etiyopya'yı işgal eden İtalyan ordusuna mensup bir askeri gösteriyor. İki Etiyopya girişimi arasında İtalyan emperyalizminin yegâne başarısı Trablusgarp Savaşı'nın (solda) sonucunda Libya'nın ilhak edilmesi oldu. Bu savaşın berisinde yine, Tripoli'de girişmiş olduğu çeşitli faaliyetleri 1908'den sonra iktidara geçen Jön Türkler tarafından engellenmeye başlanmış olan Banco di Roma ve siyasal taleplerini yeni kurulan Milliyetçi Parti aracılığıyla dile getiren demir-çelik sanayii vardı. Bu mihrakların yarattığı kamuoyu, özellikle İtalyan Birliği'nin kurulmasının 50. yıldönümünün kutlandığı 1911'de öyle bir yoğunluğa ulaşmıştı ki, Mart'ta dördüncü hükümetini kuran Giovanni Gentile, emperyalist maceralara kuşkuyla bakmasına karşın, işgal hazırlıklarının başlaması emrini verdi. İşgal 29 Eylül'de başladı ve beklendiğinden çok daha güçlü bir yerel direnişle karşılandı. Jön Türk yönetimi ancak Çanakkale İtalyan donanması tarafından bombardıman edildikten ve Oniki Ada işgal edildikten sonra, 15 Ekim 1912'de bir barış anlaşması imzalamaya razı edilebildi. Buna rağmen, I. Dünya Savaşı ilan edildiğinde, dar kıyı şeridinin gerisindeki yerel direniş hâlâ kırılmamış, Libya tamamen İtalyan kontrolüne girmemişti.

LA DOMENICA DEL CORRIERE

23 İtalya'da Faşizm ve Sosyalist Hareket

İtalya'da modern dünyanın en vahşi koşullarında bile geleneksel kültürün sürekliliğini kanıtlayan görüntülerden biri. Askerler paskalya yumurtası biçimde süsledikleri mermileri, paskalya yumurtasına yapıldığı gibi, çeşitli insan adları ile adlandırıyorlar. Avrupa'daki devlet adamları ve politikacılar içinde İtalyanlar, savaşın ölçeğini ve yeniliğini belki de en geç kavramış olanlardı. Savaşın ilan edildiği gün banker ve diplomat, hükümetin Balkanlar konusundaki uzman danışmanlarından Giuseppe Volpi "Her şey her zaman olduğu gibi uluslararası bir kongreyle halledilecek... Savaş mı? Yok canım!" diyordu. Bu tutum muhalefet tarafından da paylaşılıyordu. İtalyan Sosyalist Partisi'nin reformist kanadının önderlerinden Claudio Treves savaş ilanından bir kaç gün önce "finans ve sosyalizmin, bankalar ve proletaryanın" Avrupa'da barışın sürekliliğini temin edeceğini söylemişti. I. Dünya Savaşı'nın gelecekteki seyri hakkında ilk doğru tesbiti yapanlar milliyetçiler oldu. Savaş çıktığında İtalya Avusturya-Macaristan ve Almanya ile otuz yıldır süren bir ittifak içindeydi. Tarafsızlarsa savaş sayesinde İtalya'nın, savaşa katılmadan da olsa, diplomatik yollarla Trieste, Fiume gibi Avusturya-Macaristan yönetimindeki İtalyanca konuşulan şehir ve bölgeleri elde edebileceklerini düşünüyorlardı. Savaştan yana olanlarsa, İtalya'nın bu safta savaşa girmesi gerektiğinin tabii olduğunu düşünüyorlardı. Ağustos 1914'te milliyetçiler, o zamana kadar paylaştıkları bu görüşü aniden terkettiler ve İtalya'nın Britanya ve Fransa safında savaşa girerek sözkonusu bölgeleri öyle kurtarmaları gerektiğini iddia ettiler. Ancak onlar da İtalya'nın "kendi savaşı"nı savaşmakla yetinebileceğini, bu savaşın Risorgimento'nun savaşı olduğunu düşünüyorlardı.

devrimci kesim, kesin muhalefet tavrındaydı. Bu grubun içinde *L'Avanguardia Socialista*'yı çıkaran Arturo Labriola ve Enrico Ferri (sosyalist milletvekili idi, ilerde düşünceleri değişmiş ve 1926'de faşist partiye katılıp, 1929'da senatör olmuştu) vardı.

Bu sırada, anarko-sendikalizm ve özellikle Georges Sorel'in görüşleri İtalya'da giderek yankı buluyordu. Bunların siyaseti küçümseyen uzlaşmaz öğretisi, doğrudan eylem ve toptan sınıf savaşını öngörüyordu. Bir süre sonra Arturo Labriola bu hareketin önderi durumuna geldi, yoldaşlarının çoğu güneyli ve küçük burjuva kökenliydi (Enrico Leone, Agostino Lanzillo, Alceste dē Ambris).

Parti, Turati ve Bissolati'nin içinde bulunduğu reformistler ve karşılarında Ferri ve Arturo Labriola'nın başı çektiği devrimciler diye ikiye bölünmüş olarak Ağustos 1902'de Imola kongresine gitti. Kongrede reformistler ağırlık kazandılar, buna rağmen Kasım 1903'te Giolitti Turati'ye hükümette yer teklif ettiğinde, Turati partide yerini kaybetme korkusuyla kabul etmedi. Birkaç ay sonra sağ kanattan Bissolati partinin yayın organı *Avanti*'nin başyazarlığını Ferri'ye bıraktı. Nisan 1904'te yapılan Bologna kongresinde devrimci grup partinin çoğunluğunu ele geçirdi.

Aynı yıl Sardinya'da işçilerin katledilmesi üzerine, Milano *Camera*'sının önderliğinde İtalya tarihinin ilk genel grevi patlak verdi. Sendikalistlerin önayak olduğu hazırlıksız genel grev, 3-4 gün bütün İtalya'yı felce uğrattı. Giolitti olaylar karşısında serinkanlılığını korudu ve beklediği gibi, grev doğal akışı içinde kendiliğinden söndü. Giolitti meclisi tatil etti ve seçimlere gitti. Kendi adayları çoğunluğu aldı fakat Giolitti ortalık yatışana kadar bir süre başbakanlıktan çekilmeyi yeğledi, Sonnino başbakan oldu. Bu seçimlerde ilk defa, yeni seçilen papa X. Pius, Papalığın İtalya'da devlete karşı tavrından vazgeçerek Katoliklerin seçimlere katılmasına izin verdi ve Katolik milletvekilleri meclise girdi.

1904 genel grevi 20. yüzyıl başında sendikal harekette etkin olan sendikalist akımın gücünü göstermişti. İtalyan sendikalarında güçlü ulusal sendikaları savunan federalistlerle işçi odaları yolu ile yerel birlikleri savunan *Cameralistler* arasında süregiden bir tartışma vardı. Ayrılık, daha sonra sendikalizmi benimseyerek *Cameralistler*'in genel grevi desteklemesinden kaynaklanmaktaydı.

1906'da federalistler ulusal bir kongre toplayarak Fransa'da *CGT* benzeri bir *Confederazione Generale del Lavoro - CGL* (Genel İşçi Konfederasyonu) kurdular. Baştan itibaren reformist sosyalistlerin kontrolündeki konfederasyona karşı, 1907'de sendikalistler işçi odaları ve yerel sendikalara dayalı ve anarşist ve komünistlerin de katıldığı *Direniş Dernekleri Komitesi*'ni kurdular. Milano'da başarısız bir genel grev, Toskana'da tarım işçileri grevlerinde polisle girişilen ciddi çatışmalardan yenik çıkan sendikalistler, bir süre *CGL*'ye sızmayı denedilerse de sonunda 1912'de Modena'da 100 bin demiryolu, tarım, inşaat ve metal işçisinin delegeleri ile topladıkları kongre, Fransız anarko-sendikalizminin etkisinde *Unione Sindicale İtaliana*'yı *(USİ)* kurdu. 1919'da *USİ*, Torino ve Milano'da işçilerin çoğunu örgütlemiş ve üye sayısı 500 bine ulaşmıştı. *USİ* bürokrasiye karşıydı, aidatları ve grev ödentileri düşüktü, yarı-anarşist bir kendiliğindenciliğe dayanıyordu. *Camera*'larda yoğunlaşıyor ve genel grevi yaygınlaştırmayı amaçlıyordu.

Frans Masereel'in taşbaskısı, Nitti'nin barışa ulaşmak için ulasal bağımsızlık ilkesinin tam uygulanması önerisini hicvediyor.

İtalya'nın yoğun bölgeciliğini dikkate alarak, gerçek gücü olan federasyon birlikleri ile

Fabrika konseyleri hareketin en önemli teorisyeni Gramsci bu örgütlerin en parlak dönemini yaşadığı 1920'de şöyle ifade etmişti: Varlığın gerekçesini, ücretler ya da sınıf farkları gibi geçici olan ve üstelik varlıklarını aşmaya çalıştığımız şeylerde değil, emek sürecinin kendisinde, sınai üretimde, yani kalıcı bir şeyde bulur. (...) Proleter devriminin fiili süreci, siyasal partiler ve sendikalar gibi sözleşmeye dayalı ve gönüllü örgütlerin gelişmesiyle özdeşlenemez. Bu örgütlenmeler, burjuva demokrasisinin ve siyasal özgürlüklerin alanında, bu özgürlüklerin olumlanması ve geliştirilmesi olarak ortaya çıkar. Devrim sürecini yorumlayan ve geleceği hakkında kesitimlerde bulunan bir öğreti barındırdığı ve geniş kitleler tarafından kendi ifadeleri ve rüşeym halinde de olsa, kendi hükümetlerinin aygıtı olarak benimsendiği sürece, bu örgütlenmeler, giderek, devrim süreci içinde bütün işçi sınıfının kalkışacağı özgürlük hamlelerinin doğrudan ve sorumlu failleri haline gelirler. Ama yine bu sürecin kendisine vücut kazandırmazlar. (...) Devrim sürecinin gerçekleştiği yer üretim alanıdır, ilişkilerin yalnızca ezenlerin ezilen, sömürenle sömürülen arasında kurulduğu, demokrasinin varolmadığı fabrikadır. Devrim süreci mülk sahibinin iktidarının sınırsız olduğu, işçinin hayatını, ölümünü karısı ve çocukları kapsadığı, bir olmaya niyetlendiği fabrikada gerçekleşir." Yanda Torino'daki fabrika konseylerinden biri, görülüyor.

Camera'yı kaynaştıran karmaşık bir federal yapı oluşturmuş *CGL* ise, politik olarak tarafsız ve teorik olarak sosyalizme bağlı olduğu iddiasındaydı. *CGL* ile *PSI*'nin ilişkileri *II. Enternasyonal*'in 1907 Stuttgart kongresinin önerdiği uygulamaya uygundu. Ekonomik mücadele *CGL*, siyasal mücadele *PSI* tarafından yürütülecekti. PSI genel grev çağrısını, kendi hakkı olarak kabul ediyordu. Uygulamada iki örgüt birbirlerine danışarak çalışıyorlar, ama bunalım ve kitle ayaklanmaları durumunda farklılıkları keskinleşiyordu. *CGL* düzenli biçimde gelişti; 1911'de 384 bin üyesi vardı.

PSI içinde, Giolitti'nin hükümetten ayrıldığı ve Sonnino'nun bir yıl süren hükümeti döneminde parlamenter mücadele ağırlık kazandı. Parlamentoda sosyalistler ittifaklar oluşturarak çoğunluk sağlamaya çalıştılar ve aktif olarak parlamento çalışmalarında yer aldılar. *CGL*'nin kurulması ve partide reformistlerle işbirliği, parti içinde bu kanadı güçlendirmişti.

1908 İtalyan solunda mücadele yılı olmuştu. Parti ve *CGL* dışında, sendikalistler 1906-1908'de Torino işçileri, Mantua ve Apulia köylüleri arasında güçleniyorlardı. 1908 Parma grevinde başarısız olmalarına rağmen halk arasında etkili olmuşlar, anarşistleri ve huzursuz aydınları kendilerine çekmişlerdi. Bunlardan biri de, sendikalist gazetelere yazı veren Forlili ilkokul öğretmeni Benito Mussolini idi.

Parti içinde sendikalist akımın öncüsü olan Arturo Labriola, Sorel'in ideolojisinden de etkilenerek *PSI* ve *CGL*'nin reformist bürokrasisini eleştirmekteydi. Bu ortamda partinin 1908 Floransa kongresinde Turati ve Bissolati'nin reformist kanadı partinin çoğunluğunu ele geçirdi. 1909'da yapılan seçimlerde parti, mecliste 44 sandalye kazandı.

Savaş Ortamında Sosyalist Hareket

Giolitti döneminde, yani yüzyılın ilk on yılında İtalya'da sosyal refahta gözle görülür bir iyileşme olmuştu. Ama, 1908'e gelindiğinde İtalyan ekonomisinde hızlı ve dengesiz gelişmenin sıkıntıları hissedilmeye başladı. Bir yıl önceki otomobil ve çelik sanayiindeki bunalım hisse senetlerinde büyük düşüşe yol açtı; bunalım tekstil, pamuk ve şeker sanayilerini de etkiledi. Ama, İtalya özünde hâlâ bir köylü toplumuydu. 1911'de nüfusun yüzde 16.94'ü sanayide çalışıyor, okuma-yazma bilmeyenlerin oranı Piemonte'de yüzde 11 iken güneyde yüzde 90'ı buluyordu. Yurt dışına göç, özellikle güneyde devam ediyordu (1913'te 873 bin kişi).

Giolitti bu ortamda oluşan muhalefeti susturabilmek için çeşitli politikalar denedi. Önce sola karşı sert baskı yöntemleri kullanmamasını eleştiren sağ kanat milliyetçileri tatmin etmek ve uluslararası politikada yoğunlaşan sömürge kazanma mücadelesinden kendisi de pay almak amacıyla, Fransa'nın Fas'ı ele geçirmesi üzerine, Libya'ya da el atılacağı endişesiyle Eylül 1911'de Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etti. Zaten birkaç ay önceden 'Milliyetçi Koloniyalist' denilen ve büyük sermaye tarafından desteklenen basın, Osmanlılar aleyhine ve Libya işgali lehine büyük bir kampanya başlatmıştı. Libya *La Terra Promessa* (Vaad Edilen Toprak) ilan edilmişti, İtalya'nın Roma İmparatorluğu döneminden kalma tarihsel hakları vurgulanıyordu. Anadolu'dan uzaktaki Libya topraklarına asker ve cephane ulaştırmakta bile zorluk çeken Osmanlı İmparatorluğu, Balkan Savaşı çıkınca büsbütün bunaldı. Sonunda, Libya ve çeşitli oyunlarla Oniki Ada İtalyanların eline geçti.

"İtalyanlar Cesaret!" I. savaş sonunda İtalya'da militarizme karşı doğan tepki resmî politika düzeyindeki ifadesini savaş bakanı Bonomi'nin orduda, 300 generalin emekliye ayrılmasına varacak ölçekte bir indirim öngören yasa tasarısında bulmuştu. Fransa Masereel'in taş baskısı İtalyan halkını militarizme karşı girişiği mücadelede yüreklendirme amacına taşıyor.

23 İtalya'da Faşizm ve Sosyalist Hareket

Giolitti dönemi, bütün Avrupa'nın hızla bir savaşa doğru sürüklendiği ve ülke içindeki sınıfsal çelişkilerin sık sık bir patlama noktasına doğru evrildiği 1903-1914 dönemini kapsadıysa da, kendisi serinkanlı kararlılığını çok az yitirdi. Temel perspektifi bir emek-sermaye uzlaşması perspektifiydi. Örneğin anılarında hâlâ işçi ücretlerinin düşük tutulmasının siyasal ve iktisadi bir hata olduğu görüşüne sadık kalacaktı. Dolayısıyla doğru bir devlet politikası ile, işçi-işveren çatışmalarının bir devrime yol açmadan çözülebileceğine inanıyordu. Böylesi bir perspektifi benimseyebilmesinin berisinde asıl gücünü, kendisi de tekelleşme aşamasında olan büyük sermayenin tehdidi altında olan orta sermayeden almasıydı. Parlamento reformuna bu kadar yatkın olmasını da açıklayan bu perspektifiydi. Ancak savaş sonrasında, burjuvazi içi ittifakların bozulması ve büyük sermayenin, geleneksel olarak orta sermayenin kontrolünde olan alanları, tekelci bir doğrultuda yeniden örgütlemeye başlaması, Giolotti'nin siyasal stratejisini artık uygulanabilir olmaktan çıkardı.

Giolitti, solun ve bir ölçüde *Hıristiyan Demokratların* sempatisini kazanmak amacıyla, 25 Mayıs 1912'de yeni bir seçim yasasını meclisten geçirdi. O zamana kadar İtalyan nüfusunun ancak yüzde 7'si seçimlere katılabiliyordu. Yeni seçim sisteminde 21 yaşın üzerinde bütün okur-yazar erkeklere ve 30 yaşın üzerinde okur-yazar olmayanlara oy kullanma hakkı getirilmişti. Giolitti, solun artacak oylarına karşı, güneyde köylülerin oylarının Hıristiyanlara gideceğini hesap ediyordu.

Bu hesaplara rağmen, seçim yasası ile tutucu ve milliyetçilerin desteğini yitirmiş, Libya savaşı solu da uzaklaştırmıştı. 14 yıllık Giolitti sistemi artık çöküyordu. Başbakanlıktan ayrıldı ve yerine Antonio Salandra geldi.

1908 kongresinden sonra sendikalistler ve önderleri Arturo Labriola partiden kopmuşlardı. Parti ağırlıkla reformistlerin eline kalmıştı. Parti dışında sendikalist hareket güçlenirken, 1910'dan itibaren partinin üye sayısı düşmeye başladı. 1911'de 30 bin, 1912'de 27 bin üye kaybı oldu. *CGL*, reformist önderi Rigola yönetiminde büyük gelişme göstermişti, fakat 1912'de onun üyelerinde de 75 bin kişilik bir düşüş görüldü. 1912'de kurulan sendikalist *USI* ise kısa sürede (1912'de 150 bin üye) gelişmişti.

1911'de *PSI* burjuva demokrasisi içinde kaybolma durumuna gelmişti. Croce, 'sosyalizmin ölümü'nden söz ediyordu. Buna tepki olarak tabanda doğan ve kendisine 'uzlaşmaz devrimci' diyen bir fraksiyon doğuyor, Marksizme sahip çıktığını savunuyordu. Torino, Milano ve Napoli'de kitleleri harekete geçirerek, basit, doğrudan propaganda ile sendikalistlerle rakebet ediyorlardı. İki milletvekili, 200 parti şubesi ve 8 haftalık dergiyi ele geçirmişlerdi. Yayın organları *La Soffitta*'ydı.

Bu ortamda çıkan Libya savaşı, zaten huzursuz işçi ve köylü kitleleri arasında savaşa karşı ayaklanmaların çıkması sonucunu doğurmuştu. Bu protestolardan *CGL* ve *PSI* değil, *USI* ve anarşistler yararlanıyorlardı. Ayrıca sol içinde de, Libya savaşı büyük görüş ayrılıkları geliştirmişti. Örneğin Bissolati, kendisinin anti-koloniyalist olmadığını açıkladı ve mecliste sosyalist milletvekillerinin çoğu Libya'nın ilhakı yolunda oy kullandı. Arturo Labriola *Trablusgarp ve Sosyalistler* yazısında, 'Ey yoldaşlarım, İtalyan proletaryasının neden ihtilal yapma yeteneği olmadığını biliyor musunuz? Çünkü esasta mücadeleye yetenekli değildir de ondan. Bırakalım burjuvazi onu ciddi olarak savaşmaya alıştırsın, sonra göreceksiniz ki burjuvaziyi yenmeyi de öğrenecektir' diyerek savaşı savunuyordu.

PSI genel politikası ise savaşa karşıydı, ama pasifti. Ekim 1911'de partinin Modena kongresinde uzlaşmaz devrimciler yüzde 40 oy alırken yönetimi elinde tutan reformistler ikiye bölündü. Turati ve Treves, partinin bağımsızlığından yanayken, Bissolati ve Bonami demokratik ve milliyetçi tavrı savunuyorlardı.

Uzlaşmaz devrimciler tabanda çalışırken parti yönetimi felce uğramıştı. Libya savaşı üzerine, Romagna'da Forli'de bulunan Mussolini 'Eğer vatan... kan ve para özverisi isterse, sosyalist öncülerini izleyen proletarya buna genel grevle cevap verecektir. Uluslararası savaş böylece bir sınıf savaşı haline dönüşecektir', diyerek Forli'de genel bir grev örgütledi. Eylemleri sırasında cepheye asker taşıyan trenlerin önüne yatıldı, raylar söküldü, şehirde barikatlar kuruldu. Ülke çapında genel grev pek ses getirmediyse de, Forli sorun yaratmıştı. Mussolini ve cumhuriyetçi Pietro Nenni tutuklandılar, Mussolini 5 ay hapis yattı.

Bu olaylar Türk basınında (*İkdam, Tanin*, vb.) Türk yanlısı saygıdeğer bir girişim olarak değerlendirilmekte ve sosyalistlere teşekkür yazıları yayınlanmaktaydı. Daha sonra İtalya'da savaşa karşı fazla tepki görülmemesi üzerine, Ahmet Rıza gibi Avrupa'da tanınan bazı Türk aydınları *Sosyalist Enternasyonal* aracılığıyla bir uluslararası sol tepki yaratma çabasına girmişler, ama fazla etki yaratamamışlardı.

Mussolini mahkemede savunmasında oldukça etkili bir konuşma yaptı, hapisten çıkışı da gerek *Avanti*'de gerek uzlaşmaz devrimcilerin *La Sofitta*'sında heyecanla kutlandı ve ilk kez ona 'Duce' sıfatı yakıştırıldı. Gençlik hareketi ve uzlaşmaz devrimciler, onda, aradıkları milatan lideri bulduklarını kanısındaydılar.

Temmuz 1912 Reggio Emillia kongresinde Mussolini Libya savaşından yana tavır almış olan ve Kral'a yapılan başarısız bir suikast üzerine, sosyalist milletvekillerinin grup başkanı olarak ona geçmiş olsun mesajı yollayan Bissolati, Bonami, Cabrini ve Guido'ya karşı saldırıya geçti ve bu kongrede partiden atılmalarını sağladı. Bissolati'nin başı çektiği grup, *Reformist Sosyalist Parti*'yi kurdu.

Sosyalist parti içinde hızla yükselen Mussolini bir süre sonra *Avanti*'nin yöneticiliğine getirildi. Yapısındaki sendikalist ve Sorelci etki ve keskin demogojik üslup ile yönettiği *Avanti*'nin tirajı bir buçuk senede üç katına çıktı. Süreç içinde *Avanti USI*'yi desteklemeye ve *CGL*'ye acımasızca saldırmaya başlamıştı. Öyle ki sonunda parti yönetimi Mussolini'yi bir süre *Avanti*'den ayrılmaya zorladı.

Bu sırada Torino ve Napoli'de, aralarında Antonio Gramsci, Palmiro Togliatti, Amadeo Bordiga

Savaş başladığında gerek sosyalistler, gerek burjuva politikacıları gerekse popüler kitleler düzeyinde İtalyanlar Avrupa içinde sükunetini en fazla koruyan milletlerden biri olmuştu. İtalyan Sosyalist Partisi büyük Marksist partiler içinde Enternasyonal'in savaş karşıtı görüşlerine en uzun süre sadık kalanı olmuş, Zimmerwald Kongresi'nin toplanmasına öncülük etmişti. Burjuva partileri ise savaşa girme kararını, 10 ay süren tartışma ve çıkar hesaplarından, ellerinden geldiği kadar akılcı ve oportünist bir biçimde almışlardı. Diğer yandan kamu belleğinde ise 1911'de başlamış olan ve çatışmaların hâlâ nihai bir biçimde sona erdirilemediği Trablusgarp Savaşı'nın anılan hâlâ tazeydi. Üstelik yeni gelişmekte olan kitle ilteşim araçları sayesinde, savaş ilerledikçe modern teknolojinin cephede mümkün kıldığı dehşetin boyutları çok kısa zamanda cephe gerisindeki geniş kitlelere ulaştırılabiliyordu. Bu koşullarda özellikle savaşın ilk yılı boyunca, savaş yanlısı Milliyetçi Parti'nin ya da genel olarak savaş yanlısı Interventismo hareketinin çaba ve propagandaları sınırlı kalmaya mahkûmdu. Ancak Interventismo Ekim 1914'te beklenmedik bir biçimde karizmatik bir önder kazandı: PSI'nin yayın organlarından Avanti'nin yayın kurulu üyesi Benito Mussolini. "Bugünden böyle artık hepimiz sadece ve sadece İtalyanız" türünden yazılar yayınlamaya başlayınca dergideki görevinden alındı ve 25 Kasım 1914'te partiden ihraç edildi. Ayrılış konuşmasında "Ölüm ilanımı imzalamış olduğumu düşünüyorsunuz ama yanılıyorsunuz. Bugün benden nefret ediyor olmanız, kalbinizin derinliklerinde beni hâlâ sevmenizden... Ama bu beni son görüşünüz değil! Partide geçirdiğim 12 yıl Sosyalizme bağlılığım için yeterli garanti olmalıydı." dedi. Bundan sonra, bir yandan altbaşlığında "günlük sosyalist gazete" ibaresi yer alan Il Popolo d'Italia'yı çıkardı, bir yandan da kendi katkısıyla da taraftarları artan savaş yanlısı gösteriler düzenledi. Yanda Mussolini böyle bir gösteriden sonra tutuklanırken görülüyor. Ama interventisto hareketinin bütün çabalarına karın 1915 baharına varıldığında savaştan yana sağlanan mutabakat mutlak değildi. 1 Mayıs 1915'te binlerce kişi PSI'nin çağrısı üzerine savaş ilanını protesto eden bir gösteri yaptı. Gazetesinin altbaşlığından sosyalist ibaresini çıkarıp yerine "üretenlerin ve savaşanların gazetesi" ibaresini ancak savaşın sonuna doğru, Haziran 1918'de koyan Mussolini'nin faşistleri savaşın bitiminden sonra yapılan seçimlerde Milano'da oyların ancak yüzde 2'sini alabildi.

ve Angelo Tasca'nın bulunduğu yeni bir nesil faaliyete geçmek üzereydi. Tasca, 1909'da *Sosyalist Gençlik Federasyonu*'nun Torino şubesini kurmuştu. Güney kökenli ve eğitim amacıyla Torino'ya gelen bu gençler, sosyalizmle burada tanışmışlar ve Torino gençlik örgütüne girmişlerdi. Mussolini'nin yıldızının parladığı, gençliği peşinden sürüklediği bu dönemde Gramsci ve Togliatti de ağırlıkla onun etkisindeydiler. Gençliği etkileyen bir diğer önder, Geatano Salvemini'ydi. *PSI* ve *CGL*'nin ülkede varolan güney sorununa ilgisiz kalmaları, güneyde ve adalarda yaşayan işçilerin sorunları ile ilgilenmemeleri Salvemini'yi 1910'da parti dışına düşürmüştü. Onun çıkardığı *L'Unita*, Sardinyalı Gramsci'yi çok etkilemişti ve ilerdeki komünist partinin süreli yayınına bu ismi verecekti.

1913'de yeni yasaya göre yapılan seçimlerde, seçilen 300 milletvekilinden 160'ı sol eğilimli, 52'si sosyalistti. 1910'da Enrico Corradini'nin başı çektiği İtalyan milliyetçiler sadece 3 milletvekili çıkarabilmişlerdi. İlk defa açıkça seçimlere katılan Katolikler 34 milletvekili çıkarmışlardı.

1914 yerel seçimlerinde *PSI* dört bölge ve Bologna, Milano, Piombino dahil 300 belediye kazanmıştı. Temmuz 1915 Ancona Kongresi'nde Mussolini 'İtalyan sosyalizmi daha fazla proleter, daha az popülist, daha fazla sınıfsal, daha az demokrat hale gelmektedir' diyordu. Kongrede sol kanat iyi hazırlanmış, keskin sol militan Bordiga da mücadeleye atılmıştı. Masonların partiden çıkarılması sağlandı, seçim ittifaklarına son verilmesi kararı alındı. Güney özel durumu nedeniyle, her türlü politikaya karşı çıkıyordu. Kongrede Serrati yönetime girdi. Mussolini *Avanti*'nin başında kaldı, ama Lazzari sekreter olarak yanına verildi. Bu gelişmelere rağmen reformistler her kademede hâlâ güçlüydüler.

7 Haziran 1914'te Ancona'da Nenni ve anarşist önder Malatesta'nın düzenlediği anti-militarist,

23 İtalya'da Faşizm ve Sosyalist Hareket

anti-nasyonalist ve anti-kapitalist gösteride polisin açtığı ateş sonucu üç kişi öldü. *PSI*'nin ilan ettiği genel grevle "Kızıl Hafta" başlamış oldu. Patlama noktasına gelmiş olan kitleler zaten böyle bir kıvılcım bekliyordu. İsyancılar Ancona'yı on gün ellerinde tuttular. Bütün büyük şehirlerde barikatlar kuruldu. Emilia ve Marches'de devlet otoritesi neredeyse tamamen çöktü. Yerel liderler proletarya diktatörlüğü ilan etmişlerdi, kızıl bayraklar asılmış, kiliselere saldırılmış, tren yolları sökülmüş, villalar yağmalanmış, vergiler kaldırılmış, fiyatlar indirilmişti. Grevin boyutları ve yoğunluğu görülmemiş ölçüdeydi. Merkezi bir liderlik yoktu, sosyalistler, anarşistler, sendikalistler, cumhuriyetçiler hepsi ortadaydı. *PSI* yönetimi ilk çağrıdan sonra felç olmuştu. Mussolini ise kendinden geçiyor, 'işçiler, genel grevin şairi olmak isterdim' diyordu.

CGL grevin şiddetinden ürkmüş ve 11 Haziran'da greve son verme çağrısı yapmıştı. Gialitti'den daha kararlı bir politika gereğine inanan Salandra ve Kral grevcilerin üzerine 100 bin kişilik bir ordu gönderdi.

Grev parti içinde de tepkiyle karşılanmıştı; 'proletaryanın kurtuluşuna örgütsüz kitlelerin patlamaları ile ulaşılmaz' deniliyordu. Claudio Treves, Mussolini'yi güvenilmezlik ve serserilikle suçluyordu. Aslında Mussolini partinin kararı doğrultusunda davranmıştı, suçu üslubundaydı. Parti yönetimi, sendikalist tavırlarından ötürü onu uyardı.

I. Dünya Savaşı Dönemi

İtalya'nın dış politika sorunları dünyanın yeni bir sarsıntı içine girmesi ile yoğunlaşmıştı. Aralık 1912'de Avusturya ile imzaladığı anlaşmaya rağmen 1914'te savaş başladığında İtalya tarafsız kaldı. Fakat bir süre sonra Nisan 1915'te Salandra hükümeti parlamentodan habersiz taraf değiştirip İtilaf Devletleri saflarında savaşa girmek üzere Londra'da gizli bir anlaşma yaptı. Karşılığında Trento, Trieste, Dalmaçya'yı (Fiume dahil) istiyordu. 24 Mayıs 1915'te İtalya Avusturya'ya karşı savaşa girdi.

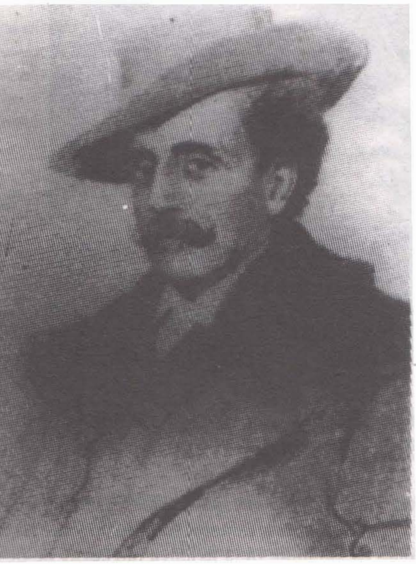
1914'te Avrupa savaşı başladığında sosyalistler, Katolikler, parlamentonun çoğunluğu ve Giolitti, İtalya'nın tarafsız kalmasından yanaydılar. Eylül 1914'te İtalyan ve İsviçreli sosyalistler Lugano'da bir konferans toplayarak çıkan savaşın emperyalist nitelikli olduğuna ve ona katılan bütün hükümetlerin suçlu sayılması gerektiğine karar verdiler.

Libya savaşında varlık göstermeye başlayan milliyetçiler ve savaştan büyük kârlar umari bir kısım sanayiciler yeni bir savaş yanlısı 'haraketi, *Interventismo*'yu (Katılmacılık) başlatmışlardı. Çıkan savaşta İtalya'nın da yer almasını savunan hareket kısa sürede yaygınlaşmış, milliyetçiler, cumhuriyetçiler, fütüristler, D'Annunzio taraftarları, bazı demokratlar, sendikalistler, anarşistler hatta sosyalistler harekete katılmışlardı.

Basında, sokak gösterilerinde *Interventismo*'nun savaş kışkırtıcılığı etkili oluyordu, Sosyalist parti baştan itibaren savaşa karşı tavır almış, kesin tarafsızlığı savunmuş ve *Enternasyonal*'in savaşı engellemesi için çaba sarfetmişti. 26 Temmuz 1914'te Mussolini *Avanti*'de, 'Kahrolsun Savaş', 'Ne bir adam, ne bir kuruş' sloganlarıyla savaşa karşı çıkıyordu.

Fotoğrafta, 1 Mayıs 1920'de Napoli'de işçilerin düzenlediği gösterinin polis tarafından dağıtılışı görüntüleniyor. 1 Mayıs gösterilerine katılan işçilerin sayısı, 1919'da 1663 iken, bu sayı 1920'de 1881'e yükselmişti.

LABRIOLA, ANTONIO (1843-1904)

İtalya'da Marksist düşüncenin gelişmesini sağlayan, *Komünist Manifesto*'yu ilk kez İtalyanca'ya çeviren, İtalyan sosyalist hareketinin Plehanov'u olarak ünlenen filozof Antonio Labriola 2 Temmuz 1843'te Cassino'da dünyaya geldi. Zengin bir aileye mensup olduğu için iyi bir öğrenim gördü. Napoli'de üniversitede felsefe okudu, bu yıllarda Hegel'in etkisinde kaldı, Hegelci filozof Bertrando Spaventa'dan ders aldı. Ancak daha sonra J.F. Herbart'ın görüşlerini benimsedi ve 1874'de Roma Üniversitesi'nde ders vermeye başlayarak, ölümüne kadar da bu görevini sürürdü.

1876'da sosyalist düşünceyi öğrenmeye başlayan Labriola, 1880'lerde incelemeye başladığı Marx'tan çok etkilendi. Üniversitedeki derslerinde Marksist felsefeyi tartışmaya, öğrencisi olan Benedetto Croce ile birlikte değişik sorunlar üzerinde incelemelere başladı. Hegel, Nietzsche gibi filozofları eleştirdi. Yeni-Kantçılığın idealizmine karşı çıktı. Ancak Croce bir süre sonra tarihsel maddeciliği reddederek, Marksizmden kopacaktır. Labriola bu yıllarda Croce'yi şiddetle eleştirecek, seçkinci aydın tavrı olarak nitelediği tutumuyla alay edecekti. Bu dönemde *Manifesto*'yu İtalyancaya çeviren Labriola, Engels'le de mektuplaştı. Kautsky'nin yayınlamış olduğu *Die Neue Zeit* (Yeni Çağ) dergisine de yazılar yazdı. Amacı tarihsel maddeciliğin metafizik yorumlarına karşı çıkmaktı. Bu arada özellikle Georges Sorel'in Marksizmin bunalımda olduğu yolundaki tutarsız görüşlerini eleştirdi, onu da Marksizmden uzaklaşmakla suçladı.

İtalya'da sosyalist düşüncenin Marksizmin yayılmasını sağlamış özellikle Gramsci ve Togliatti'yi büyük ölçüde etkilemiş olan Labriola, İtalyan işçi sınıfının kendi partisini kurması gerektiğini savunmasına rağmen, İtalyan Sosyalist Partisi'nin kuruluşuna katılmadı.

Gramsci, Labriola'nın Marksist felsefenin bütün öteki felsefi akımlardan bağımsız ve kendi kendine yeterli olduğunu öne sürmesine büyük bir önem vererek, kendisini bu çabayı gösteren tek düşünür olarak nitelendirir.

Fazla eser vermeyen Antonio Labriola'nın *Morale e religione*, 1873 (Ahlak ve Din), *In memoria del manifesto dei communisti*, 1895 (Komünist Manifesto'nun Anısına), *La concezione materialista della storica*, 1896 (Maddeci Tarih Anlayışı) gibi eserleri vardır.

İtalya'nın savaş başladığında tarafsız kalması, üçlü ittifakı bozmuş, halk arasında Alman-Avusturya saldırısı korkusu başgöstermişti. *Interventismo* hareketi ile birlikte, emperyalist Almanya'ya karşı devrimlerin beşiği Fransa'yı destekleme eğilimi sol kesimde yaygınlaşmaya başladı. Reformistler halktan kopma endişesi içindeydiler. *CGL*, bir Avusturya işgaline karşı direnmeye hazır olduğunu ilan ediyordu. Ağustos'ta sınıf savaşına bir süre ara vermek tartışıldı. Bu süreç içinde gelişmelerden etkilenen Mussolini, Ekim'de *Avanti*'de yayınladığı 'Kesin tarafsızlıktan, aktif ve etkin tarafsızlığa' yazısıyla İtilaf Devletleri yanında savaşa girmeyi savunuyor, sosyalizmin, millet ve onun sorunlarına bağlı kalma zorunluluğundan dem vurarak devrimci sonuca böyle ulaşılabileceğini söylüyordu.

Bu yazıyı partinin liderlerinden birinin yazması bir şok etkisi yarattı. Mussolini Kasım'da partiden atıldı, 15 Kasım'da faşist ideolojiyi geliştiren *Il Popolo d'Italia* dergisini çıkarmaya başladı. Dergi kısa sürede *Interventismo* hareketinin sol kanadını çevresinde topladı. Bissolati, Salvemini, Corridoni, D'Annunzio, Mussolini ile birlikte aktif savaş yanlıları idiler. Hareket, parlamentoyu basma tehditleriyle, sonunda savaş kararının alınmasında etkili oldu.

Mussolini'nin sapması, onu ilahlaştıran gençlik hareketinde tam bir kargaşa yarattı. Torino grubu parçalandı. Togliatti, *Interventismo*'yu destekledi, İtalya savaşa girdiğinde sağlık nedenleriyle askere alınmayınca, gönüllü olarak askerî sağlık birliğine katıldı. Savaşa karşı çıkan Terracini, savaş aleyhtarı bildiri dağıtmaktan hapsedilmişti. Tasca, Torino yayınında savaşın işçi sınıfını otoriteden kurtaracağını savunuyordu. Gramsci'nin 31 Ekim'de *Il Grido*'da yazdığı makalenin başlığı 'Aktif ve etkin tarafsızlık'tı. Yazıda reformistleri savaş karşısında pasiflikle suçluyor, savaşın toplumda parçalanmalar yaratabileceğini savunuyordu. Açıkça söylememekle beraber, Mussolini'nin tezlerine yakınlık duyduğu görülüyordu. Bu makale, onun partide *Interventismocu* olarak adlandırılmasına neden oldu. Kardeşi gönüllü olarak savaşa gitti ve sonra faşistlere katıldı. Bu da, ilerde aleyhine kullanıldı. Gramsci bir süre aktif parti yaşamından koptu.

Napoli grubu ise kesin olarak savaşa karşıydı. 22 Ekim *Il Socialista*'da 'Aktif ve etkin anti-militarizm' başlıklı bir yazı vardı. Amadeo Bordiga, kapitalist savaşa karşı proleter ve anti-nasyonalist tavrından hiç taviz vermedi. Fakat destek görmedi, derginin son sayısı Mayıs 1915'te yayınlandı.

Sosyalist partide *Avanti*'nin başına Serrati getirilmişti ve bu görevde parti birliğini sağlamak için zorlu bir mücadele vermişti.

1840'ların sonunda İtalyan Birliği'ni desteklemiş olan Papa IX. Pius, önce Papalık topraklarının 1860'ta İtalya'ya dahil edilmesi, daha sonra 1870'de de Roma'daki Fransız karargâhının çekilmesinin ardından İtalyan askerlerinin şehre girmesi üzerine, İtalyan Devleti'ninin yetkilileri ile bütün ilişkilerini kesti ve kendisini Vatikan'a hapsetti. Bu karara kendisinden sonraki papalar da uydu ve elli yıldan fazla bir süre için, hiçbir papa Vatikan'dan dışarı adımını atmadı. Ancak I. Dünya Savaşı'yla İtalya Devleti'nin kalıcılığını kanıtlamış olması ve özellikle de katolik bir programla seçimlere katılan Partito Popolare*'nin (Halkçı Parti) varlığı, dönemin papası V. Benedict'in İtalya'nın iç politikası ile daha yakından ilgilenmesine yol açarak faşistleri tedirgin ettti. Mussolini'nin Papa XI. Pius ile imzaladığı Lateran anlaşmasının başlıca hedefi hem İtalya'daki popüler katolik duyarlığı tatmin etmek, hem de Papa'nın iç politikadaki dolaysız da olsa güçlü olan etkisini törpülemekti. Aşağıda bu anlaşmanın imzalanmasından sonra, elli yıldan sonra ilk kez bir Papa'nın Vatikan'dan çıkması töreni görülüyor.*

MUSSOLINI, BENITO (1883-1945)

Siyasi mücadeleye sosyalist olarak katılan daha sonra İtalyan faşizmini kuran, diktatör Benito Amilcare Andrea Mussolini 29 Temmuz 1883'te İtalya'nın kuzey bölgesindeki Forli eyaletinin Predappio kasabasına bağlı Varano di Costa köyünde doğdu. Mussolini'nin babası da sosyalist bir demirciydi. Bu nedenle birkaç kez tutuklanmış olan baba Mussolini doğan oğlunun adını ünlü sosyalistlerin ve anarşistlerin adlarından esinlenerek takmıştı. Benito, ünlü Meksika'lı isyancı Benito Juarez'den; Amilcare, bir anarşist olan Amilcare Caprini'den; Andrea, yerel bir sosyalist önder olan Andrea Costa'dan alınmıştı. 1892'de koyu bir Katolik olan annesinin zoruyla papaz okuluna gitti. Ardından da Forli'deki öğretmen okulunu tamamladı (1901). Aynı yıl *İtalyan Sosyalist Partisi*'ne giren Mussolini, 1902'de öğretmen olarak Gualtier'de göreve başladı. Mussolini askerliğini yaptıktan sonra Varano di Costa'da köylülerin eylemlerine karıştığı iddiasıyla tutuklandı. Bu arada Kant'tan Hegel'e, Kropotkin'den Marx'a kadar değişik görüşten birçok düşünürün kitaplarını okumuş ve eklektik bir dünya görüşüne sahip olmuştu.

1909'da Trentino'da bir banka soygununa karıştığı öne sürülerek tutuklandı. Ancak duruşma sonunda beraat ederek bir yıl sonra *İSP*'nin Forli örgütünün sekreterliğine getirildi. Bu arada *La Lotta di Classe* (Sınıf Mücadelesi) adlı bir gazete çıkararak, kiliseye, devlet otoritesine ve milliyetçiliğe karşı yazılar yazdı.

1911'de ise İtalya'nın Trablusgarb'ta Osmanlı devletine karşı açmış olduğu savaşa karşı çıktığı için bir kez daha tutuklandı. 1912'deki parti kongresinden sonra partinin yayın organı *Avanti*'nin (İleri) yayın yönetmeni oldu, kısa sürede gazetenin tirajını arttırdı.

I. Dünya Savaşı patlak verdiği sırada savaşa karşı çıkan Mussolini, o yıllarda İtalya'yı sarsan işçi ayaklanmalarından, genel grevlerden korkan, bu nedenle hareketler sırasında pasif kalan *İSP*'yi eleştirerek, iktidarın alınabileceğini savundu. Ama kısa bir süre sonra bu tutumundan vazgeçerek savaşı savunması partinin yayın organından atılmasına yolaçtı. Bunun üzerine kendi adına *Il Poppulo d'Italia* (İtalyan Halkı) adlı bir gazete çıkararak yılllardır savunduğu şeylerin tam zıddını yazarak milliyetçilik yapmaya başlayan Mussolini, nemen partiden atıldı ve hain ilan edildi. İtalya'nın savaşa girmesinden sonra cepheye gitti, burada yaralanarak geri döndü.

Savaşın kaybedilmesi İtalya'daki toplumsal bunalımın artmasına neden oldu. Fabrikalar işgal edildi, işçi sınıfının mücadelesi yükseldi. Mussolini ise 21 Mart 1919'da Milano'da bazı cumhuriyetçilerin, eski sosyalistlerin, cepheden dönen askerlerin anarşist ve sandikalistlerin ka-

23 İtalya'da Faşizm ve Sosyalist Hareket

Başlangıçta küçük köylülüğün toprak taleplerini destekleyen faşist hareket, iktidarda başlattığı buğday savaşıyla tarıma büyük sermaye yatırımlarını teşvik etti. Gerçekte "buğday savaşı" ne demektir? "Buğday savaşı", daha fazla buğday üretmek için İtalyan ekonomisi baştanbaşa değiştirilmeli, yeniden düzenlenmeli demektir. İtalya'da işlenmemiş fazla toprak bulunmadığını biliyorsunuz. (...) "Buğday savaşının bu başarılı sonuçları vermesi için, buğday ekiminde hektar başına daha çok sermaye yatırmanın zorunlu olduğunu görebiliriz. Böylece faşizm buğdayın fiyatını yüksek tutmayı amaçlayan bir politika getirmek zorunda kalmıştır: Buğdaya ithalat vergisi koymuştur. Buğday ithalat vergisi olmadan "buğday savaşı" düşünülemez. Buğday ithalat vergisinin İtalya'daki buğday fiyatları ile dünya pazarındaki fiyatlar arasında çok büyük farklara yolaçtığı biliniyor. Ama hektar başına buğday üretimini artırmak için devlet daha başka türlü müdahalelerde de bulunmaktadır: Buğday yetiştiren çiftçilere primler, yarışmalar, gübre kullanımı için özel kredi koşulları vb.. (Togliatti, Faşizm Üzerine Dersler)

tıldığı ilk faşist örgütü *Fasci di Combattimento*'yu kurdu. Mussolini *Duce* (Önder) adını aldı. Bu örgütlenmeler kısa sürede İtalya'nın birçok kentine yayıldı. Karagömlek giyen örgüt üyeleri faşist diye adlandırılmaya başlandı. 15 Nisan 1919'da *Avanti* gazetesini basan faşistler giderek terör yaratan bir kitle haline dönüştüler. Kasım 1919'da yapılan seçimlerde çok az oy almalarına rağmen 1921'deki seçimlerin sonucunda Mussolini de olmak üzere 35 faşist meclise girdi. Daha önce silahlı çeteler kuran faşistler 9 Kasım 1921'de ise Roma'da toplanarak *PartitoNazionale Fascista* adlı partilerini kurdular. 24 Temmuz 1922'de toplanan faşist kurultay iktidarı almak üzere Roma'ya yürüyüş düzenledi. Yürüyüşün başında birçok köy, kasaba ve yerleşme yeri faşistler tarafından işgal edildi. Bu arada hükümeti kurmakla görevli Salandra istifa edince faşistler için uygun bir ortam doğdu. Sonunda 31 Ekim 1922'da Kral Vittorio Emmanuel, Mussolini'yi Roma'ya çağırarak başbakanlığı verdi. İlk kabinesine *Faşist Parti* dışından da bakanlar alan Mussolini daha sonra seçim sistemini faşistler lehine değiştirdi. Bundan sonra seçim kampanyası sırasında estirilen terör ve düzenlenen saldırılar sayesinde *Faşist Parti* 1924 seçiminde büyük bir çoğunluk sağladı. Mussolini bundan sonra diktatörlüğünü ilan etti, bir yıl sonra *Faşist Parti* dışında diğer siyasal partileri kapattı.

Mussolini diktatör olduktan sonra uyguladığı faşist politikayla İtalyan halkını tam bir baskı altına aldı. Dış politikada savaş kışkırtıcılığına başladı. 1935'te Habesistan'a (şimdi Etiyopya) saldırdı. Savaşın sonunda kendisini imparator ilan etti. 1938'de Almanya ile birlikte Berlin-Roma Mihveri'ni kurdu. Almanya'nın Avusturya, Çekoslovakya gibi ülkeleri işgal etmesinden sonra İtalya da Arnavutluk'a girdi. II. Dünya Savaşı çıkınca Mussolini bir süre savaşa katılmadı. Ancak Fransa'nın yenilmeye başlamasıyla birlikte Almanya'nın safında yeraldı. Hitler'e haber vermeden girdiği Yunanistan'daki direniş karşısında dayanamayan İtalyanlar, Kuzey Afrika'da yenilgiler aldı. Sonunda Temmuz 1943'te Müttefiklerin Sicilya'ya çıkarma yapması, Mussolini'nin balonunu söndürdü. Bir süre sonra toplanan *Büyük Faşist Konsey* Mussolini'nin görevden alınmasını kararlaştırdı. 25 Temmuz 1943'te yeni hükümeti Badoglio kurdu; Mussolini ise tutuklanarak, önce Ponza Adası'na daha sonra da Apeninlerde bir otele kapatıldı. Birkaç gün sonra Almanlar tarafından kaçırılarak Kuzey İtalya'da İtalyan Sosyal Cumhuriyeti'nin başına getirildi. Bu arada 3 Eylül 1943'te İtalya teslim oldu. Mussolini artık bir kuklaydı. Ocak 1944'de kendisine muhalefet eden ve aralarında damadı Kont Ciano'nun da bulunduğu *Faşist Konsey* üyelerini öldürttü. 17 Kasım 1945'de ise partizanlar tarafından yakalandı ve sevgilisi Clara Petacci ile birlikte Dongo'da kurşuna dizildi. Her ikisinin de cesedi Milano'ya getirilerek, ayaklarından asılarak teşhir edildi.

Mayıs 1915'te İtalya Avusturya-Macaristan'a savaş ilan edince *PSI* liderlerinden Constantino Lazzari, parti yandaşlarına 'ne destek, ne sabotaj' çağrısında bulundu. Bu bir süre partinin resmî görüşü oldu. Ağustos 1916'da yeni başbakan Paoli Boselli Almanya'ya da savaş açtı. Onun hükümetinde eski *PSI*'li Bissolati de görev alıyordu. Bissolati, kamuoyuna sızan ve tepki yaratan gizli Londra anlaşmasında İtalya'nın payına düşen topraklardan, İtalyanların çoğunluk olmadığı yerlerden vazgeçilmesini savundu. Bu tavır 'vazgeçmecilik (renunciotion)' hareketini oluşturdu. Sosyalist parti, hatta Mussolini de bu fikri benimsedi.

Eylül 1915'te *PSI*'nin çağrısı ile, Zimmerwald'da savaşan iki taraf ülkelerin delegeleri toplandı. Lenin konferansa somut önerilerle gelmişti, savaşa karşı kitlelerin örgütlenmesini ve iç savaşa gidilmesini savunuyordu; ama Kongre'den yalnızca genel olarak savaşa karşı bir karar çıktı. Nisan 1916'da Kienthal konferansına İtalya'dan Serrati ve Balabanoff katılmışlardı. Kapitalist sistemde gerçek barışın sağlanamayacağı, savaşa ve emperyalizme karşı kitleleri harekete geçirmek ve proletaryanın nihai zaferi için mücadele etme kararı alındı. *II. Enternasyonal*'in pasifizmi eleştirildi.

Savaşın Sonuçları

Savaş İtalya'da çelişkileri büyük ölçüde arttırmıştı. Sanayide üretim ve sermaye birikimi inanılmaz boyutlara varmıştı. Örnek olarak Fiat işletmelerinin sermayesi 1914'te 17 milyon liretten 1919'da 200 milyon lirete, işçi sayısı 7 binden, 30 bine, araba üretimi 9299'dan 20 bine çıkmıştı. Savaşta İtalyan kapitalizmi, devlet siparişleri, piyasa düzenlemeleri, sektörler arası anlaşmalar ve devletle bütünleşme ile güçlü sanayi baronları yaratmıştı. Sanayide savaş döneminde çalışma koşulları yarı-askeriydi, işçiler ya asker kabul ediliyorlar ya da sanayide çalıştıkları için (ki bunlar işçi sınıfının üçte birinden fazlaydı) askere alınmıyorlardı. İşçiler hapis veya cephe tehdidi ile çalışmaya zorlanmaktaydılar. Tarımda çalışan erkeklerin sayısı 4.8 milyondan savaşta 2.2 milyona düşmüştü. Bu da çoğunluğu köylü olan askerlerin işçilere tepki duymasına yol açıyordu. Ağustos 1917'de üniformalı Sardinyalı köylüler, Torinolu işçilere bu nedenle ateş açmakta tereddüt etmediler. Karaborsa ve enflasyon hızla yükseliyordu.

Bu ortamda, parti içinde Turati gibi reformistler ulusal dava uğruna hükümetle işbirliğinden yana bir eğilimdeydiler, onlara karşı Bordiga'nın önderliğindeki sol kanat ise, 1910'ların uzlaşmaz devrimcilerinin tavır ve adını benimsediler. Bunlar, partinin parlamento kanadını eylemsizlikle suçluyor, partinin kitle hareketleriyle daha yakından ilgilenmesini istiyorlardı.

23 Ocak 1917'de Başkan Wilson'un barış çağrısı, partide reformist kanat tarafından oldukça olumlu karşılanırken, Serrati bu öneriye daha ihtiyatlı yaklaşıyordu. Şubat 1917'de *PSI*'nin Roma'da düzenlediği bir olağanüstü toplantıda çıkan görüş ayrılıkları neredeyse parçalanmaya yol açacaktı. Toplantıda 6 bine karşı 24 bin oyla yönetimin tavrı benimsendi. Ama Bordiga'nın parlamento grubunu eleştiren, partinin savaşa daha sert çıkmasını talep eden önergesi çok az bir farkla 14 bine karşı 17 bin ile reddedildi. Halk muhalefetinin yoğun olduğu Torino'dan gelen delegeler daha da sert bir tavır içindeydiler. Sonuçta Zimmerwald kararlarına bağlılık yinelendi.

Mayıs ayında partinin savaş sonrasına yönelik demokratik eylem planı benimsendi. Bu tasarıda, cumhuriyete taraftar olunduğu ve genel oy hakkı, özellikle kullanılmayan toprakların tarıma açılması, bayındırlık işlerinin genişletilmesi, 8 saatlik işgünü, dış politikada parlamento kontrolu talepleri yer alıyordu.

14 Mayıs 1923'de, 9. Uluslararası Kadınlar Kongresi Roma'da toplandı. Kongre'ye dünyanın dört bir yanından gelen iki bine yakın delege katıldı. Açılışı 1920'de olduğu gibi Uluslararası Kadınlar Birliği *başkanı Carrie Chapman Cat yaptı. İtalyan Konseyi Başkanı Mussolini, bakanları Federzoni ve Centile ile birlikte Kongre'nin açılışına katıldı. Söz alan Mussolini faşist hükümetin olağanüstü gelişmeler olmadığı takdirde kadınlara oy hakkı tanıyacağını vaadetti. Mussolini bu vaadin yerel seçimlerde hemen uygulamaya konulacağını söyledikten sonra feminist hareketin ailenin geleceği ve kadının toplumsal sorunlarına ilişkin meselelerde kendisinin vereceği desteğe güvenmesini istedi. Mussolini İtalya'nın zaten gece çalışması ve çocuk ve kadınlara karşı iyi muameleye ilişkin Washington Anlaşmasını kabul ettiğini de sözlerine ekledi. Daha sonra söz alan Chapman dünyada halen sadece on beş ülkenin kadınlara oy hakkını tanımadığını belirterek, faşist hükümetin bu konuda göstereceğini vaad ettiği çabaların kadınlarda büyük umutlar doğurduğunu söyledi. Kongre'de tartışılan konular arasında en ilginç olanlardan birisi de evlilik sonucu tabiyetin değişmesiydi. Kongre'ye katılan kadınlar, yabancı bir erkekle evlenen kadınların, kocalarının tabiyetine girmelerinin adil olmadığını savundular. Evlilik sonucu zorunlu olarak erkeğin tabiyetine geçmenin kaldırılması önerisi alkışlar arasında oy birliğiyle kabul edildi. Diğer tartışma konuları evlilik dışı çocukların korunması, hastalıklara karşı mücadele ve erkek ve kadınlara eşit işe eşit ücret verilmesiydi. Chapman yıllarca sürdürdüğü bu yorucu görevi artık bırakmak istediğini söyleyince yerine İngiliz delegasyonundan Corbett Ashby seçildi. Kongre'nin 19 Mayıs 1920'de sona ermesinden sonra, kadınlar toplu halde Kongre'nin sonuçlarını iletmek üzere Vigimal Sarayı'nda kendilerini bekleyen Mussolini'yi görmeye gittiler. Kortejin önünde İtalyan bayrağı ve üzerinde Birlik'in amblemi bulunan sarı ve beyaz renkli bir pankart vardı. Fotoğrafta, Kongre'nin ilk günü kadınlara oy hakkının tanınacağını vaad eden konuşmasını yaparken görülen Mussolini, böylece faşist hareketin yükseliş döneminde yanına çekmeyi hedeflediği önemli bir toplumsal desteği de kazanmışa benziyordu.*

Mart 1917'de Rusya'dan devrim ile ilgili ilk haberler gelmeye başlamıştı, ama Mayıs'ta Balabanoff Petersburg'a gidinceye kadar, Rusya'daki gerçek durum bilinmiyordu. Rusya'dan gelen haberler Mayıs'ta genel yokluklar ve sefalete karşı Milano ve çevresinde oluşan protesto ve isyanlarda yeni bir coşku doğuruyor, Sovyet modeli taraftar topluyordu. Balabanoff'dan gelen haberler üzerine, Serrati de, Torino'da savaş sonu harakette yerini alan Gramsci gibi Lenin'in devrim görüşüne yaklaştı. 20 Ağustos sayısında *Avanti*'nin 'Viva Lenin' başlığını atması, partide reformistleri şaşkına çevirmişti. Aynı ay İtalya'ya Rusya'dan gelen delegeler her gittikleri yerde, coşku ve 'Viva Lenin' nidalarıyla karşılandılar, en sıcak karşılama Torino'daydı.

Temmuz 1917'de Napoli teşkilatı öncülüğünde Floransa'da, sosyalizme devrimle varma görüşündeki solcular, Bordiga önderliğinde yarı-gizli bir toplantı yaparak uzlaşmaz devrimci hareketi canlandırıyorlardı. Hareket Napoli, Floransa, Milano, Torino'da güçlüydü, *PSI*'nin 100 teşkilatı tarafından desteklenmekteydi. Vatanseverliğe kesin karşı tavır alınıyor, 'burjuva ana vatan' fikrini partinin tamamen terk etmesi isteniyor ve şiddetin, sosyal değişimin ebesi olduğu söyleniyordu. 12 Ağustos'ta *PSI* sekreteri Lazzari, sosyalist belediye başkanlarının savaşa son verilmezse istifa etmelerini önerdi.

21 Ağustos sabahı Torino'da un yetersizliğinden 80 fırın açılamadı. Sokaklar protestocu kadın ve çocuklarla doldu. Fabrikalarda savaş aleyhtarı gösteriler patlak verdi. İşçi semtlerinde barikatlar kuruldu. İşçilerle polisin çatışması, işçi-asker çatışmasına dönüştü. Başta tamamen kendiliğinden başlayan ayaklanmayı örgütlemek üzere parti militanları, anarşistler, sendikalistler harekete geçtiler. Ayın 23'ünde her eğilimden sendika lideri ve sosyalistler toplandılarsa da, kimse ne yapacağını bilmiyordu, işçilerin cesaretini takdir ederek gereksiz şiddetten kaçınmalarını öğütlediler. 24 Ağustos'ta işçiler şehir merkezini ele geçirmişlerdi. 26 Ağustos'ta sosyalist milletvekilleri, işçilerin işleri başına dönmelerini istediler. Tanklar ve makineli tüfeklerle çevrilen işçilerden en az 50'si öldürüldü, yüzlercesi yaralandı. 800 sosyalist ve anarşist tutuklandı, 200 kişi cepheye yollandı. Partinin bütün Torino teşkilatı ele geçti. Parti merkezinden bir tek Serrati Torino'ya koşmuştu. Onun dışında *PSI*'de ayaklanma sırasında hiçbir hayat belirtisi yoktu. Lenin ise Torino ayaklanmasını 'dünya devriminin gelişmesi' olarak değerlendiriyordu.

Eylül ayında *Gençlik Federasyonu* kongresinde Turati'nin ilettiği parti merkezinin politikası red edilip, Bordiga'nın devrimci tavrı desteklendi ve *Avanguardia*'nın yönetimine o getirildi.

24 Ekim-4 Kasım arasında, İtalya savaştaki en büyük yenilgisine uğruyordu. Caporetto yenilgisi bütün ülkede büyük milliyetçilik ve ulusal savunma heyecanı dalgası yarattı. Sosyalist milletvekilleri ve Turati de bu havadan etkilendiler.

23 İtalya'da Faşizm ve Sosyalist Hareket

18 Kasım 1917'de Floransa'da uzlaşmaz devrimciler ikinci bir gizli konferans örgütlediler. Bordiga'nın harekete geçme önerisini Gramsci de destekliyordu. Ama toplantıya katılan Lazzari ve Serrati, ülkenin içinde bulunduğu vatanseverlik havasını gerekçe göstererek coşkuyu yatıştırdılar ve sonuçta genel olarak parti çizgisinde kalınması kararlaştırıldı.

Torino'da diğer bütün kadrolar tutuklandığı için Gramsci hareketin lideri durumuna gelmişti. Partinin Torino yayınlarından *Il Grido del Popolo*'nun (Halkın Sesi) da yönetmeni oldu ve 1918'de fabrika konseylerinin önemini vurgulamaya başladı. Yine 1918 başlarında partide reformistlerin savaş destekçiliğine karşı solda savaş aleyhtarı propagandanın devrim için bir adım olacağı fikrinde olanlar yoğun eyleme giriştiler. Güçlü bir demogog olan Nicola Bombacci bunlardan biriydi ve Lazzari ile birlikte parti teşkilatında oldukça etkindi. Eylemleri sonunda Bombacci ve Lazzari hapsedildiler, ama ajitasyon devam etti. (Bombacci, 1927'de komünist partiden atılarak faşist harekete katılacak ve 1945'te Mussolini partizanlarca vurulduğunda onun yanında olacak ve birlikte öldürülecekti.)

1918 Aralığında Bordiga, Napoli'de *PSI*'deki reformistleri hedef alan ve *Comunista astensionista* (Çekimser Komünistler) diye adlandırılan bir fraksiyon organı olarak *Il Soviet*'i çıkarmaya başladı. Bu fraksiyon parlamenter seçimlere katılmamayı ve burjuva toplumu ile bütün bağları koparmayı öneriyordu.

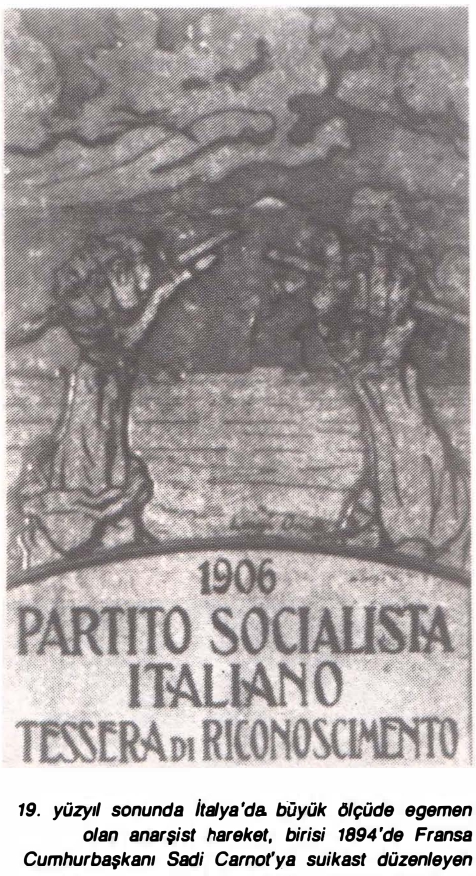
Dopo-Guerra: Savaş Sonrası Buhranı

Savaşı izleyen yıllarda bütün Avrupa bir iktisadi, politik ve diplomatik buhranın içine sürüklendi. Kuşkusuz, iktisadi buhranın en ağır yaşandığı ülke toprakları işgal altındaki Almanya idi. Ama kazanan ülkeler içinde en azgelişmişi olan İtalya'nın da durumu neredeyse Almanya'nınkine yakındı. Ayrıca İtalya'nın birliğini çok geç kurmuş olması, yerel rekabetlerin anısının hâlâ canlı olması, feodal ya da feodal benzeri ilişkilerin büyük ölçüde korunduğu Güney ile sanayileşmiş Kuzey arasındaki çıkar çatışması İtalya'nın toplumsal dokusunun iyice seyrelmesine yol açıyordu. Üstelik savaş kararı İtalya'da hiçbir zaman geniş bir popüler desteğe sahip olmamıştı; bu yüzden, bu kararı alan geleneksel siyasal kişi ve mekanizmalar 600 bin kişinin ölümünden sorumlu tutuluyor, toplumun farklı kesimleri siyasal ve toplumsal özlemlerini dile getirmek için yeni biçimler arıyorlardı. 1919'da seçim reformunda nisbi temsil usulünün benimsenmesi, toplumsal düzeydeki bu ayrışmanın siyasal düzeye de yansıması sonucunu doğurmuştu.

Bu koşullar İtalya'nın politik hayatında yeni bir dizi odağın ortaya çıkmasına yol açtı. Bu yeni oluşumlar içinde başlangıçta en güçlü olanı Don Luigi Sturzo'nun kurduğu *Partido Popolare Italiano* (İtalyan Halkçı Partisi) idi. *PPI* ilk kez o güne kadar bütün sağ partilerin programlarının içerdiği temalardan biri olan dinselliği söyleminin ana ekseni haline getiriyor, programlarının içerdiği toprak reformu vaadleri Güney'deki geleneksel köylülüğün "feodal sosyalizm" özlemlerine cevap veriyordu.

Diğer yandan, 1919 yılı içinde toplumsal düzene uyum göstermekte en çok güçük çeken kesim, ordudan yeni terhis olmuş ya da olmakta olan askerlerdi. Savaş sırasında edinmiş oldukları alışkanlıkları terketmekte güçlük çeken bu dinamik kesimin bazı mensupları, Rus Devrimi'nin etkisiyle sosyalistlere yaklaşıyorlar, bazıları ise İtalyan'ın ünlü asker-şairi, yedi madalyalı Gabriel D'Anunnzio'nun çevresinde toplanıyorlardı. Fiume krizi D'Anunnzio'nun çevresinde toplanan bu ikinci kesimin "faşizmin ilk provası" sayılabilecek bir harekete dönüşmesine fırsat verdi. Adriyatik kıyısındaki Fiume şehri, 1915'te Büyük Britanya, Fransa, Rusya ve İtalya arasında imzalanan gizli bir anlaşmayla, İtalya'ya bırakılmıştı. Ancak Versailles Barışı görüşmeleri sırasında, şehrin üçte ikisi İtalyan kökenli olduğu halde bir karara varılmamış; Fiume birleşik İtilaf ordularının hakimiyetinde kalmıştı. O zaman 56 yaşında olan D'Anunnzio, çevresine topladığı eski askerlerle birlikte Fiume'nin işgalini planlamaya başladı. Ordunun bazı kesimlerinin katıldığı bu hazırlıklardan hükümet tamamen habersizdi. Şehirde başgösteren Fransız aleyhtarı birkaç ayaklanmadan sonra, İtilaf orduları içindeki İtalyan birliklerinin geri çekilmesi, D'Anunnzio'nun beklediği duygusal ortamı yaratmış oldu. Yaşlı şairin önderliğinde harekete geçen grup, işsizlerden, gençlerden ve diğer askerlerden çeşitli katılımlarla 12 Eylül 1919'da Fiume önüne vardığında, 2.600 kişilik bir 'ordu' haline gelmişti. D'Anunnzio'nun hiç çatışmadan ele geçirdiği şehirde kurduğu yönetim altında, hayat kısa zamanda büyük bir sefahate ve kargaşaya dönüştü. Bu dönem içinde D'Anunnzio'nun milisleri daha sonra faşistler tarafından benimsenecek çeşitli sembolik tavırları geliştirdiler. Örneğin sık sık kullandıkları "*me no frego*" (umurumda değil), toplantı çağrısı olarak kullandıkları "*A noi! A noi!*" (bize bize) sözleri ya da anlamsız "*Eya! Eya! Alala!*" haykırışı kısa bir süre sonra faşistler tarafından yaygınlaştırılacaktı. Ancak iki yıl içinde D'Anunnzio'nun popüler desteğini yitirmesi üzerine, İtalyan donanmasının sembolik bir bombardımanının ardından, şehir ciddi hiçbir direnişle karşılaşmayan İtalyan askerleri tarafından işgal edildi ve daha sonra "özgür şehir" ilan edildi. D'Anunnzio'nun başladığı iş ancak 1924'te Mussolini tarafından tamamlanacak, Fiume İtalya'ya dahil edilecekti.

Toplumsal hayatın giderek örgütsüzleştiği, Fiume benzeri maceraların farklı kesimleri cezbettiği bu buhran koşullarında, örgütlü davranma yeteneğine sahip en güçlü sınıf, kuşkusuz işçi sınıfıydı. Tıpkı zanaatkârlar ve memurlar gibi, işçiler de savaştan ağır iktisadi kayıplarla

19. yüzyıl sonunda İtalya'da büyük ölçüde egemen olan anarşist hareket, birisi 1894'de Fransa Cumhurbaşkanı Sadi Carnot'ya suikast düzenleyen terör yanlısı, diğeri ise Malatesta'nın başını çektiği ve illegal broşürler yoluyla propaganda yapmayı savunan iki eğilime bölündü. Andrea Costa etrafında kümelenen bir başka grup Marksizmle anarşizmi birleştirmeye çalışıyordu. Engels'le ilişkide bulunan Osvaldo Gnocchi-Viani'nin grubu ise sınıf mücadelesi ekseninde örgütlenmeyi benimsiyordu. Ve nihayet Filipo Turati ve Antonio Labriola'nın ideolojik etkisi altındaki başka bir kümelenme 1892 yılında, İtalyan İşçileri Partisi'*ni kurdu. Bu parti 1893'de* İtalyan İşçileri Sosyalist Partisi, *1895'de de* İtalyan Sosyalist Partisi *adını aldı. Üstte üyelik kartının kapağı görülen* İtalyan Sosyalist Partisi *daha sonraları,* İtalyan Komünist Partisi'*ni kuracak çok sayıda sosyalisti saflarında toplamayı başardı.*

çıkmışlardı. Savaştan önce tarım işçilerininkinin yüzde 50 üzerinde olan sanayi işçilerinin ücretleri, 1919'da aynı düzeye inmişti. Ancak diğerlerinin aksine, işçiler savaş sırasında daha da örgütlenmiş, sınıfsal bilinçlerine daha bir sahip çıkmışlardı. Yöneticileri genellikle reformist olan ve 1904, 1914 ve 1917'deki işçilerin büyük ölçekli kendiliğinden eylemlerinin gerisinde kalan *CGL*'nin üye sayısı, buna rağmen, 1920'de iki milyona ulaşmıştı. 1901'de kurulan ve sosyal demokrat eğilimli *FIOM*'un üye sayısı ise savaş sonunda 160 bin oldu. *PPI* kurulduktan sonra onun bir organı haline gelen ve özellikle tarım işçilerini kâr ortaklığı ilkesine göre kurulmuş kooperatiflerde örgütleyen Katolik *İtalyan İşçileri Konfederasyonu*'nun aynı dönemdeki üye sayısı bir milyonu aşmıştı. Son olarak anarko-sendikalist *USI*, genel grev ve sınıf savaşı çağrılarıyla üye sayısını 800 bine çıkarmıştı. Ancak bu dönemde sendikalar işçilerin örgütlülüğünün yegâne ifadesi değildi; çoğunlukla kendiliğinden, kimi zaman anarşist militanların öncülüğünde oluşan fabrika konseyleri, ücret artışı, 8 saatlik işgünü gibi taleplerle yetinmiyor, doğrudan doğruya üretim kararlarına katılma ve üretimi yönlendirme haklarını savunuyor, kimi zaman fabrikaları işgal ederek bu işlevleri bilfiil yerine getiriyor, kimi zaman denetim birimleri oluşturuyorlardı. Merkezi Torino olan konseyler hareketi içinde 1919 sonuna kadar 150 bin işçi örgütlenmişti. Konseylerin ve sendikaların faaliyetleri sonucunda işçiler 1919 yılında işgününü 8 saate indirmeyi başarmakla kalmadılar, savaş sırasındaki ücret kayıplarını da geri alabildiler.

Sosyalist Parti İçindeki Bölünmeler

İşçi sınıfı hareketindeki canlanmaya bağlı olarak *PSI* de hızla gelişiyordu. 18-22 Mart arasında Milano'da toplanan Kongre'de *III. Enternasyonal*'e katılma kararı alındı. Mayıs ayında ise fabrika konseyleri hareketiyle ilişki kurmak ve Torino grubunun eylemlerini yönlendirmek üzere Tasca, Togliatti ve Gramsci *L'Ordine Nuovo* (Yeni Düzen) adlı dergiyi çıkarmaya başladılar. Torino grubu, henüz hizip ya da kanat olarak örgütlenmemekle birlikte, daha sonra partinin parçalanmasına yol açacak olan ayrışmanın ilk belirtilerinden biriydi. Daha sonra Temmuz yönetiminde Bordiga ve çevresi *PSI* içinde komünist bir fraksiyon örgütleme kararı aldılar. Ancak ayrımların asıl su yüzüne çıktığı yer *PSI*'nin 5-8 Ekim 1919 tarihleri arasında Bologna'da toplanan kongresi oldu. Tayin edici sorun yaklaşan seçimlerle ilgili olarak benimsenmesi gereken tavırdı. 48 bin oy alarak çoğunluğu oluşturmuş olan *Maksimalistler*, burjuva organlarından komünizm propagandası yapmak amacıyla seçimlere katılmayı öneriyordu. *Maksimalistler*'in faaliyetlerini "grev kışkırtıcılığı", Sovyet teorilerine yakınlıklarını ise "ateşle oynamak" diye nitelendiren Turati önderliğindeki reformist kanat ise, seçimler konusunda *maksimalistler*'inkinden farklı bir görüş getirmemiş, kongrede 14 bin oy alarak partinin ikinci büyük grubunu oluşturmuştu. "Çekimserler" diye anılan Bordiga önderliğindeki sol kanat ise seçimlere katılmaya tamamen karşıydı ama kongrede ancak 3300 oy alabilmişti.

Bu dönemde İtalya *Komintern*'in gündeminde de önemli bir yer işgal ediyor, konuyla bizzat Lenin yakından ilgileniyordu. Ekim 1919'da *Avanti*'ye ulaşan mektubunda seçimlere katılma kararını destekledi. Altı ay sonra *Komintern*'in ikinci kongresine sunduğu *Sol Komünizm: Bir Çocukluk Hastalığı* adlı metninde de, reformist kanadı toplumsal ihanetle suçladı, Bordiga'nın tavrını da "burjuva parlamentosunda işçi sınıfına gerçekten layık proleter devrimci bir grup kurmak zordur... Ama eğer 'sol' anti-parlamenter arkadaşlar bu kadar küçük bir zorluğu yenmesini öğrenmezlerse, proletarya iktidarını gerçekleştiremeyeceklerini (...) kesin olarak söyleyebiliriz" diyerek eleştiriyordu.

Geleneksel Siyasetin İflası

1915'teki savaşa katılma kararı geleneksel siyasal kadroları ikiye bölmüştü. Giolitti önderliğindeki tarafsızlık yanlıları yönetimden uzaklaşmış, iktidar Nitti önderliğindeki "müdahaleci"lere geçmişti. Savaştan sonra Haziran 1919'da kurulan hükümetin de başında Nitti vardı. Nitti savaş öncesi İtalyan hükümetlerinin tipik politikası olan parlamento dışı muhalefet hareketlerine hoşgörülü bir tavır takınmayı, sağa ve sola verilen tavizleri dengelemeyi sürdürdü. Örneğin bir yandan solun taleplerinden biri olan, asker kaçaklarının bağışlanmasını benimserken, diğer yandan D'Anunnzio'nun Fiume'yi işgal etmesinin yarattığı sonuçlardan, uluslararası diplomasi alanında yararlanmakta duraksamıyordu.

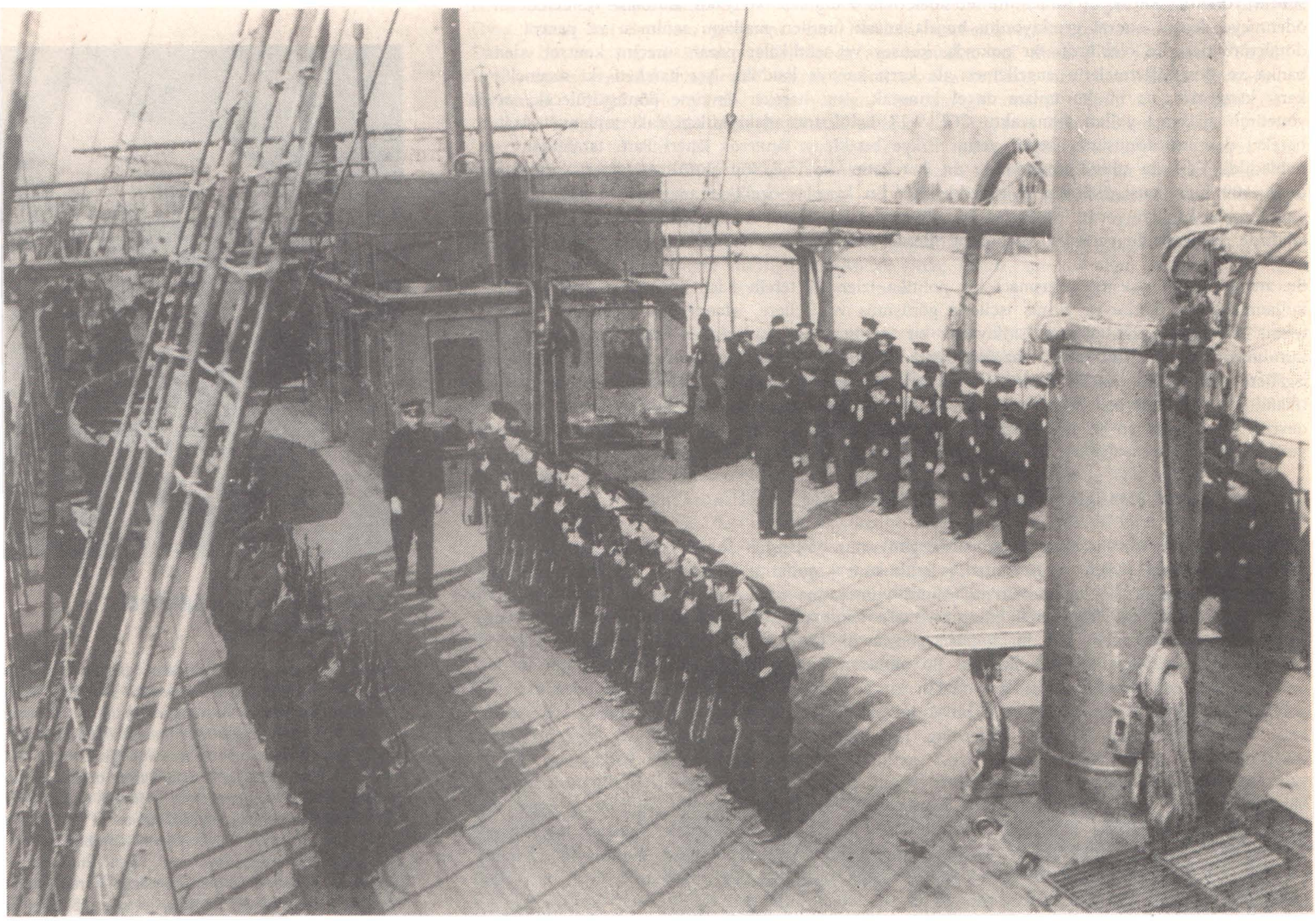
Ancak toplumdaki çelişkiler böylesi bir denge politikası ile içerilemeyecek kadar sertleşmişti. 15 Kasım 1919'da yapılan seçimlerde *PSI* oyların yüzde 30'dan fazlasını alarak 156 milletvekili çıkardı. Yeni kurulmuş olan *PPI* ise 100 milletvekili çıkararak ikinci parti oldu. Ancak her iki partinin de siyasal deneyimsizliği, *PSI*'deki *Maksimalistler*'in perspektifinin parlamenter yoldan iktidara gelme olasılığını içermemesi, kralın ve geleneksel devlet aygıtlarının bu uç partilere duyduğu güvensizlik, hükümeti yine liberal ve demokratik partilerin kurmasına yol açtı. İtalya 1920 yılına, sık sık değişen koalisyonlarla girdi.

1920'de artan enflasyon yeni bir grevler dalgasına yol açtı. Sınıf mücadelesi giderek derinleşiyor, bir devrimci durumun eşiğine geliniyordu. Zaten bir süredir karteller kurma eğilimi içinde olan büyük sanayiciler Mart'da *Confindustria*'yı (Sanayi Genel Konfederasyonu) kurdular ve Torino hareketini bastırmak için metal sanayiinde bir lokavt ilan ettiler. Bunun üzerine Torino'dan başlayan genel grev Nisan içinde önce bütün Piemonte yöresine, daha sonra da Cenova, Piza, Livorno ve Floransa'ya sıçradı. Greve 500 bin işçinin katıldığı tahmin

Faşizm, kendi sürekliliğine en büyük güvence olarak gördüğü gençliğin eğitimine büyük önem verdi. Mussolini bu amaçla Genç Öncüler *ve* Balilla*'lar örgütlerini kurdurttu. 3 Nisan 1926 tarihli yasa uyarınca 8 ile 14 yaş grubundaki gençler "Balilla", 14 ile 18 yaş grubundaki gençler* Genç Öncü *sayılıyordu. 10 yıl boyunca, İtalyan gençleri faşist rejimin kendilerine biçtiği askeri ve vatandaşlık rolüne hazırlanmak amacıyla eğitildiler. Bu örgütlere üyelik serbesti; ancak gençlerin devlet ile aile arasındaki en güçlü bağı oluşturması amacıyla ailenin onayı gerekliydi. 1929'da 700 bin* Balilla *ve 500 bin* Genç Öncü *oluşmuştu. Her iki örgüt üyesi gençler, eski Roma ordusu düzeni gibi; 11 kişiden oluşan mangalar, 3 mangadan oluşan takımlar, 3 takımdan oluşan bölükler, 3 bölükten oluşan taburlar ve nihayet 3 taburdan oluşan lejyonlar biçiminde örgütlenmişti. Fiziki eğitim koşu, futbol, kas geliştirme, binicilik, yüzme, kanoculuk, kayak, eksrim, bisiklet gibi alanlarda sürdürüldü. Ayrıca ilkyardım, kamp kurma, dağda yaşama eğitimlerinin yanısıra cinsel bilgilendirme de ihmal edilmedi. Yardımcı okullar, ana okulları, okuma salonları, gezici kütüphaneler açıldı, tarihi binalara, müzelere geziler düzenlendi; konferanslar eğlence toplantıları, tiyatro ve sinema gösterileriyle yurtseverlik duyguları geliştirilmeye çalışıldı. Dini eğitim ise gönüllü rahiplere bırakıldı. Vatikan önceleri devletin manevi alana tecavüzünü kuşkuyla karşıladıysa da daha sonra tam bir uyuşma sağlanabildi. Bütün bunların yanısıra, zirai merkezlerde, sanat ve meslek okullarında verilen derslerle mesleki eğitim tamamlanmaya çalışıldı. 1929'da gençlerin eğitimi daha çok denizcilik ve havacılığa doğru kaydırıldı. Denizcilik eğitimimin mümkün olduğu bütün şehirlerde bölükler oluşturuldu. Anzio'da denizci* Balilla*'lar okulu kuruldu. 2500 genç bu okulda gördükleri eğitim sonrasında eski gemilerde denizcilik ve meslek stajları gördüler. "Asilo-Caraccioli" gemisinde askeri eğitim yaparken görülen* Babilla*ların ellerindeki tüfekler neredeyse boylarına ulaşıyordu. Havacılık eğitimi vermek üzere de okullar açıldı. Yüzlerce genç öncünün devam ettiği bu okullarda pilotluk, motorları takıp sökme, ateş etme dersleri verildi. Gönüllü ulusal güvenlik milislerinin büyük çoğunluğu 10 yıllık eğitimden geçmiş bu gençlerden oluştu. Mussolini her fırsatta bu gençlerin coşkusunu kamçılamaktan kaçınmadı. Mussolini'nin söylevlerinden birinde "*Genç Öncüler*! Hayatın güneşi vatanın umudu özellikle de yarının askerlerisiniz" demesinin ne denli büyük bir öngörü taşıdığı sonraki yıllarda kanıtlanacaktı.*

23 İtalya'da Faşizm ve Sosyalist Hareket

1924 seçimleri sırasında, parlamentoda Faşistler'in dalaveralarını ortaya koyan bir konuşma yapması nedeniyle aralarında Faşist Parti'nin önde gelen iki yöneticisinin de bulunduğu dört kişi tarafından 10 Haziran'da kaçırılıp, cesedi 14 Ağustos'da bulunan sosyalist milletvekili Giacomo Matteotti'nin katli, kamuoyunda Faşistler aleyhine bir havanın doğuşuna neden oldu. Mussolini'nin "Matteotti gibi insanlar ortalıkta fazla dolaşmamalı" demiş olması, faşistlere karşı oluşan tepkiyi daha da güçlendirdi. Bu siyasal atmosfer içinde, 12 Eylül 1924'de, Jean Corvi adındaki bir işçi, bir tramvayda, Faşist Korporasyonlar genel sekreter yardımcısı Armando Casalini'yi dört kurşunla öldürdü. Corvi olay yerinde yakalandı. Yapılan arama sonucu, üzerinden Matteotti'nin resmi çıktı. Muhalefet gruplarının bu cinayeti lanetlemesine rağmen, Faşistler'in yatışmayan kin ve öfkesi yer yer saldırıya geçmelerine neden oldu. Faşist Parti yönetimi, üyelerine yönelik bir genelge yayınlayarak her türlü misillemeden kaçınılmasını istedi. Casalini'nin cenazesi Mussolini, hükümet üyeleri, çok sayıda milletvekili ve kalabalık bir halk topluluğunun katılımıyla 15 Eylül'de kaldırıldı. Cinayeti planladıkları gerekçesiyle çok sayıda komünist tutuklandı. Fotoğrafta, Mussolini Faşist milletvekilinin tabutunun bulunduğu kiliseye gelirken görülüyor.

ediliyordu. Ancak bu dönemde *PSI*'nin Torino grubu bölünmüştü. Ocak içinde Gramsci'nin Bordiga önderliğindeki "çekimser" sol kanatla, partiyi yeniden canlandırmak üzere ittifak yapmaya karar vermesi, Tasca, Togliatti ve Terracini ile arasının açılmasına yol açmıştı. Üstelik bu kritik anda, *PSI* merkezi de Torino hareketini yalnız bıraktı. 19-21 Nisan'da toplanan Ulusal Konsey'de Tasca, Terracini ve Togliatti'nin genel grevi ülke çapına yayma çağrısı reddedildi. *Confindustria*'dan gelen baskıya boyun eğerek Nitti'nin grevdeki işçilerin üzerine saldığı askerî birlikler sayesinde grev kırıldı. Mayıs'ta da sağdan gelen baskılarla ekmek yardımına büyük kısıntılar getirince Nitti parlamentodaki desteğini yitirdi ve Haziran'da istifa etmek zorunda kaldı. Onun yerine İtalyan parlamenter hayatının en gedikli siması olan Giolitti'nin kurduğu hükümet, geleneksel siyasal kadroların düzeni yeniden kurmak için ellerine geçirdikleri son fırsat oldu. Giolitti'nin perspektifi tam anlamıyla bir ulusal uzlaşma hükümeti kurmaktı. Bu perspektif dönemin en etkili yayın organlarından biri olan liberal *La Stampa* gazetesinde bir "Giolitti-Mussolini-Turati hükümeti" olarak formüle edilmişti. Bu kadarını başaramadıysa da, Giolitti kabinesinde ülkenin en ünlü aydını Benedetto Croce'nin yanısıra, deneyimli politikacı Kont Sforza ve eski sosyalist Bonami'ye yer verdi. Ancak koşullar Giolitti'nin adıyla özdeşleştirilen ılımlı politikaların başarısının çok kısa ömürlü olmasına yol açacaktı.

Devrimci Durum ve Çözülüşü

Ağustos 1920'de Metal İşçileri Federasyonu (*FIOM*) ile işverenler arasında çıkan anlaşmazlık üzerine, *FIOM* işi yavaşlatma çağrısı yaptı. Bunun üzerine Milano'daki Romeo işletmeleri lokavt ilan edince, işçiler fabrikayı işgal ettiler. 30 Ağustos'ta işverenler İtalya çapında bir lokavt ilan ettiler. Bunun üzerine fabrika işgalleri yaygınlaştı ve metal sanayi dışına taştı. İşçi hareketindeki bu yeni dalga, kırdaki yeni bir toprak işgalleri dalgası ile çakışmıştı. Köylülere savaş yıllarından beri toprak reformu vaadediliyor fakat bu uygulamaya konmuyordu. Savaştan sonra 1919'dan başlayarak köylüler kendiliğinden 'birlik'ler örgütleyerek toprak işgalleri düzenlemeye başlamışlardı. *Mezzogiorno*'daki 'beyaz birlik'ler genellikle siyasal çizgi olarak *PPI*'ye yaklaşıyor, özellikle Emilia bölgesindeki 'kızıl birlikler' ise çeşitli sol gruplarla ilişkiye geçiyordu. 1920 sonbaharında bu birlikler İtalyan kırının büyük bir bölümünü kontrol altına aldılar. Şehirlerde ise işgal altındaki fabrikalarda, işçiler sendika kontrolünde üretimi

sürdürüyorlardı. Ancak üretimi sürdürebilmek için hammade ve yakıt alınması ve ücretlerin ödenmeye devam etmesi gerekiyordu; bu da ancak üretilen malların satılması ve paraya dönüştürülmesi ile olabilirdi. Bu noktada, konsey ve sendikalar pazar sürecini kontrol eden banka ve ticari işletmelerin engellemesi ile karşı karşıya kaldılar. İşçi hareketi iki seçenekle karşı karşıyaydı; ya bu kurumlara da el konacak, yani hareket devrime dönüştürülecek, ya da yönetimle uzlaşma yolları aranacaktı. *CGL* 9-11 Eylül arasındaki Milano'daki toplantısında hareket devrime dönüşürse, kendi yerini *PSI*'ye bırakmayı önderdi; öneri Parti tarafından reddedildi. *CGL*'nin ulusal konseyinde de, hareketin devrime dönüştürülmesi önerisi oylandı ve öneri 409 bine karşı 590 bin oyla reddedildi. Bu kararlar özellikle anarşistlerin şiddetli tepkileri ile karşılanıyordu. Malatesta bu dönemde, bu uygun ânın geçmesine izin verildiği takdirde, burjuvazide yaratılan korkunun "ilerde kanlı yaşlarla" ödeneceğini öngörmüştü.

Bu arada Nitti'nin aksine uzlaşmacı bir politika izlemeyi tercih eden Giolitti orduyu kullanmaktansa, Torino'ya gitmiş işçilerle görüşmüş ve işçilere, işletmelerin mali, idari ve teknik kontrolüne katılmalarını sağlayacak bir işçi-işveren örgütlerinden oluşan bir komisyonun kurulması için bir yasa teklifi hazırlamalarını önermişti. Teklif kabul edildi ve 30 Eylül'de işgallere son verildi. Ancak Giolitti'nin de umduğu gibi komisyon çalışmaları kısa sürede tıkandı. İşçi önderlerine ve sosyalistlere yönelik büyük tutuklamalar başladı. İtalya'da bir devrim olasılığının en yakın göründüğü an geride kalmıştı. Buna rağmen, 21 Kasım 1920'deki yerel seçimlerde sosyalistler 2,200 belediye ve 25 bölgede seçimleri kazandılar.

İtalyan Komünist Partisinin Kuruluşu

21 Eylül 1920'de işçi hareketinin en sıcak günlerinin yaşandığı sırada, *Komintern*'in II. Kongresi'nde kabul edilen ve *Komintern*'e katılmanın koşullarını belirleyen 21 koşul *Avanti*'de yayınlandı. Kongre'ye katılan Serrati'nin bütün yumuşatma çabalarına karşın kabul edilen bu koşulların 7. maddesi, "Komünist Enternasyonal'e katılmak isteyen partiler, reformizmden ve Merkez'in politikalarından tam bir kopuşu onaylamak ve (...) çevrelerinde bu kopuşun propagandasını yapmakla yükümlüdürler. Bu olmadan tutarlı bir komünist politika yürütmek mümkün değildir. Komünist Enternasyonal'in bu kopuşun en kısa zamanda gerçekleştirilmesi yolunda yaptığı çağrı, kayıtsız şartsız bir ültimatom niteliğindedir. Komünist Enternasyonal artık Turati, Modigliani, Kautsky, Hilferding, Hillquith, Lanquet, MacDonald vb. kişilerin temsil ettiği müseccel oportünistlerin kendi üyesi sayılma hakkına sahip olmasına katlanamaz. Bu, yalnızca, Komünist Enternasyonal'in bugün büyük ölçüde çökmüş bulunan II. Enternasyonal'e benzemesine yol açar." deniyordu. Parti içinde zaten varolan parçalanma eğilimine rağmen 21 koşul büyük bir tepkiyle karşılandı. Serratini'nin önderliğindeki çoğunluk, yalnızca işçi sınıfı içinde değil sosyalist milletvekilleri ve *CGL* önderliğinin üzerindeki etkisi büyük olan Turati ve ekibinin partiden atılmasının büyük bir zayıflamaya yol açacağı görüşündeydiler. *Komintern*'in kararını destekleyen yegâne grup sol kanat oldu. İçinde Gramsci, Bordiga, Bombacci ve Terracini'nin de bulunduğu bu kanat 14 Ekim'de bir toplantı yaparak, komünist bir fraksiyonun kuruluş bildirisini imzaladılar. Torino *Avanti*'si *PSI*'den bağımsızlığını ilan etti ve *PSI*'nin Torino şubesini komünistler 84'e karşı 249 oyla kazandılar. *PSI*'nin *Komintern*'e 21 koşul konusundaki cevabını bildirecek kongresi 15-21 Ocak arasında Livorno'da toplandı. Reformistlerin partiden atılmasını savunan komünistler 58.783 oy aldılar. Turati önderliğindeki reformistler ise 21 koşula toptan karşı çıkılmasını önerdiler. 98.208 oyla çoğunluğu temsil eden Serrati ve Lazzari'nin önderliğindeki "birlikçi komünistler" ise, partinin genel politikaları bakımından *Komintern*'e bağlı olmasını kabul ediyor, ancak partiden kimin atılacağı veya tasfiye yapılacaksa bunun ne zaman yapılacağı konusunda kararların dikte edilmesine karşı çıkıyordu. Çoğunluğun kararına rağmen komünist fraksiyon partiden ayrıldı ve 21 Ocak'ta *Komintern*'in bir seksiyonu olarak *PCI*'yi (İtalyan Komünist Partisi) kurdu. Yürütme kurulunda Bordiga, Fortichiari, Repossi, Grieco ve Terracini vardı. Gramsci yönetim kuruluna girmişti. Ayrılık sendikalara da sıçradı. Şubat'taki *CGL* kongresinde 433 bin işçi delegesi komünist harekete katılırken, 1 milyon 436 bin delege *CGL*'de kaldı. *PSI*'deki çoğunluk ise 21 koşulu değiştirebilmek umuduyla Lazzari'yi Moskova'ya gönderdi. Ancak bu girişimden bir sonuç alınamadı. *Komintern* azınlıkta kalsa da kendisine sadık bir komünist partiyi tercih ediyordu. Bölünmeden sonra yapılan ilk seçim olan Mayıs 1921 seçimlerinde sol, az bir oranda da olsa oy kaybetti. *PSI* 128, *PCI* ise 13 milletvekili çıkarabildi. *PPI*'nin milletvekili sayısı da 100'den 106'ya çıkmıştı. Bu seçimlerde ilk kez faşistler de 35 milletvekili ile parlamentoya girmeyi başardılar.

Faşist Hareket

23 Mart 1919'da Milano'da Piazza San Sepolero'da bir araya gelen, Mussolini'nin *Il Popolo D'Italia* (İtalya Halkı) dergisi çevresi, bir grup yeni terhis olmuş asker, bazı anarko-sendikalistler, ressam Marinetti önderliğindeki bazı fütüristler, resmen *Fasci Italiani di Comabattimento* adını alarak, faşist hareketi başlattılar. *Fascio* eski Roma'da İmparatorluk otoritesini simgeleyen, bir balta sapı olacak şekilde derlenmiş çubuklara verilen addı. Faşistler yalnızca bu adı değil, yine Roma döneminin tipik selamlaşma biçimlerini benimsediler. Ancak bu ilk döneminde faşist hareket gerek kompozisyonu gerek programatik perspektifi bakımından son derecede çelişkili ve tutarsız bir görünüm sunuyordu. Örneğin, eski Roma'ya yapılan göndermeler faşist hareketin emperyalist perspektifinin tipik ifadelerinden biriydi ve değişken

TOGLIATTI, PALMIRO (1893-1964)

Geliştirmiş olduğu *Via Iteliana al Socialismo* (Sosyalizme İtalyan Yolu) tezilyle daha sonra sosyalizm tartışmalarında öne çıkacak ve Avrupa Komünizmi'nin temel önermesi haline gelecek *Compromesso Storico* (Tarihsel Uzlaşma) hareketinin bir anlamda öncüsü olan Palmiro Togliatti 26 Mart 1893'te Cenova'da doğdu. Babası geçimini devlet yetimhanesinde çalışarak sağlayan bir kütüphane memuruydu. Togliatti babasının 1911'de ölümünden sonra Torino Üniversitesi'nde bir burs kazanarak öğrenimine burada devam etti. Torino Üniversitesi'nde hukuk ve ekonomik politik öğrenimi gören Togliatti'nin buradaki en yakın arkadaşı kendisi gibi burs kazanmış olan Antonio Gramaci idi. Togliatti, Gramaci'nin etkisiyle sosyalist düşünceye yakınlık duymaya başladı. 1914'te *İtalyan Sosyalist Partisi*'ne (İSP) üye oldu, Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra I. Dünya Savaşı'na gönüllü olarak katıldı (1915). Üniversite yıllarında Gramsci ile birlikte önce hocaları olan Benedotto Croce'nin etkisinde kalan Togliatti, daha sonra Marksizme yöneldi. 1917'de partinin Torino sorumlusu oldu. Bu yıllarda Torino İtalyan işçi haraketinin merkezi olduğu için 1917'yle birlikte Çarlık Rusyası'nda başlayan devrimci süreç Torino'lu işçileri çok etkiledi. Aynı yılın Ağustos ayında ayaklanan işçiler caddelere barikatlar kurdu. Ancak harekat bir süre sonra bastırıldı, birçok işçi öldürüldü, tutuklanan işçilerin bir kısmı cepheye gönderildi.

Bundan sonra bir süre kendini teorik çalışmalara veren Togliatti, 1 Mayıs 1919'da parti içinde muhalif olan A.Gramaci, U.Terracini ve Tasca ile birlikte *Ordine Nuovo* (Yeni Düzen) adında bir dergi çıkardı. Dergi iki yıl çıkmasına rağmen Avrupa'daki sosyalist yayınlar arasında radikal çizgisiyle kendini gösterdi ve Lenin tarafından övgüyle karşılandı. Togliatti 1921'de yapılan Livorno Kongresi'nde *İtalyan Sosyalist Partisi*'nden ayrılan grubun içinde yeralarak *İtalyan Komünist Partisi*'nin (İKP) kuruluşuna katıldı. Hemen ardından partinin yayın organı olan *Il Communista*'nın (Komünist) editörlüğüne getirildi, bir süre sonra da parti merkez komitaaina üye oldu (1922). 1923'ta ise tutuklanan A.Bordiga'nın yarine parti yürütme komitesi başkanlığına vekaleten getirilan Togliatti, parti içinde Bordiga'ya karşı yürütülen muhalefette Gramsci'nin yanında yaraldı. Ardından 1924'ta ise *Komintern*'in yürütme komitesine üye oldu.

Togliatti Nisan 1925'te tutuklanmasına rağmen uluslararası dayanışmanın yaratmış olduğu baskılar sonunda sarbest bırakıldı. Bir yıl sonra ise bu kaz Gramsci, Terracini va birçok partili tutuklanacak va Togliatti parti

23 İtalya'da Faşizm ve Sosyalist Hareket

tarihi boyunca emperyalizm savunuculuğu faşist hareketin en tutarlı çizgilerinden biri olacaktı. Oysa Piazza San Sepoloro programı faşist hareketi "anti-emperyalist" olarak tanımlıyordu. Dahası bu ilk program hatırı sayılır ölçüde anti-kapitalist 'sol' temalar da içeriyordu. Faşizm "anti-sosyalist ve anti-demokratik" olarak tanımlanmakla birlikte, amacının emeğin davasını savunmak olduğu söyleniyordu. Diğer yandan, "üretkenliğin önemi", "sınıf dayanışması" gibi özellikle burjuvaziyi teskin etmeye yönelik temalar da programa dahil edilmişti. 1919 içinde bütün İtalya'da 17 bin kişi *fascio di combattimento*'lar içinde örgütlendi. İtalya'da savaştan en ağır iktisadi kayıplarla çıkan kesim, zanaatkârları, esnafı ve özellikle devlet memurlarıyla küçük burjuvazi olmuştu. Bu iktisadi kayıp ve özellikle İtalyan toplumunun içinde bulunduğu genel karmaşa, bu kesimi soldan sağa büyük savruluşlarla ilerleyen bir radikalleşme süreci içine sokmuştu. Savaştan hemen sonra devlet memurlarının büyük bir çoğunluğu sola ve sendikalist hareketlere doğru meyletmişti. Ancak süreç içinde, bu kesimden gelen gençler faşist hareketin kitle tabanı içinde önemli bir yer tuttu.

Buna rağmen 16 Kasım 1919'da yapılan genel seçimlerde, hareketin merkezi olan Milano'da bile ancak 4795 oy aldılar ve hiçbir milletvekili çıkaramadılar. Bu noktada faşizm hızla, militan bir sokak hareketine dönüştü. Daha 15 Nisan 1919'da aralarında fütüristlerin önderi Marinetti'nin de bulunduğu bir grup terhis edilmiş asker ve öğrenci Milano'da, önce sosyalist bir gösteriye saldırarak dağıtmış, daha sonra da *Avanti*'nin yerel bürosunu basarak tahrip etmişlerdi. Daha çok sembolik bir niteliği olan bu olay doğrudan doğruya faşistler tarafından örgütlenmemişti; onlar eyleme sahip çıkıp sorumluluğunu üstlenmekle yetinmişlerdi. Ancak Kasım 1919'daki seçim yenilgisinden sonra, faşistler 1920 yazından başlayarak çok daha örgütlü bir şekilde, sosyalistler ve işçi hareketine karşı sokaklarda sürdürülen bir sindirme harekâtına girişti. Arada kritik bir gelişme yaşanmıştı. Özellikle taşrada faşist harekete katılan gençlerin militarist ve kabadayı tavırları, *agrari* diye anılan orta ve büyük toprak sahiplerinin dikkatini çekti. Bunlar, faşist gençleri *squadriti* diye anılan çetelerde örgütlemeye ve toprak işgallerini yürüten köylü birliklerine karşı kullanmaya başladılar. Hareketin merkezi "kızıl Emilia" olmakla birlikte, bu dönemlerinde açıkça din düşmanı olan faşistler daha güneydeki katolik köylü birliklerine de saldırıyor, yakaladıklarını sopa ve coplarla dövüyor, sofra yağına buluyor, kimi zaman da öldürüyorlardı. 21 Kasım 1920'de Emilia'nın eyalet merkezi Bologna'da seçimi kazanmış olan sosyalist belediye reisi görevi devralmak üzereyken, faşistler

genel sekreterliğini yürütmeye başlayacektı. Bu aırada *Komintern* toplantıaı için Moakova'da bulunduğundan ala geçmeyen Togliatti, partinin fiili önderi haline gelerek, örgütü yurtdışından yönetmeye başladı. Ercole Ercoli takma adıyla faaliyetlerini aürdüren Togliatti, bu arada Stalin tarafından sağ muhalefet yanlıaı diye auçlanmaaına rağman bir aüre aonra *Komintern* içinde Dimitrov'le birlikta "faşizme karşı halk caphaal" politikaaının mimarlarından biri oldu.

1937 ile 1939 arasında İspanya İç Savaşı'na katılarak Uluslararaaı Tugaylar'ın örgütlenmesinde görev aldı. Burada yakalanmasına rağmen uluslararası bir manga tarafından hapisanedan kurtarıldı. II. Dünya Savaşı başladığı aırada Moskova'dan Mario Corrente adıyla radyo konuşmaları yaparak, halkı ayaklanmaya çağırdı. 27 Mart 1944'ta ise ülkeaine dönerek Nisan 1944'ta kurulan yeni İtalyan hükümetinde sandalyeaiz bakan olarak görev aldı. 1947'ye kader Komünistlerin katıldığı bütün hükümetlerda değişik bakanlıklarda bulunan Togliatti, bu dönemde partinin örgütlenmesine büyük bir önem verdi.

14 Temmuz 1948'de meclisten çıkarken Antonio Pullante edlı bir öğrencinin allahlı saldırıaına uğrayan Togliatti'nin eğır yaralanması İtalya'da büyük tepkilera ve proteato göaterilerine yolaçtı. Ağustoa 1950'de geçirmiş olduğu trafik kazasından sonra Moskova'ya giden Togliatti, burada Stalin'in parti liderliğinden ayrılması için yaptığı baakıyla karşılaştı. Bu ise onun düşüncelerinda önemli değişimlere yolaçacaktı. Stalin'in ölümünden aonra yapılan ünlü 20. Kongre'nin ardından toplanan *İKP* Kongraal'nde komünist harekatin çok markezli olmaaını savundu. Daha önce de Sovyet modelinin zorunlu olmadığını *Nuovo Argomenti*'ye yazmıştı. İtalyan toplumunda Katolik kitlelerle işbirliği yapılmaaını savundu, komünist hareket içindeki Çin ve Arnavutluk yönetimlerinin çizgilerine karşı çıktı. 21 Ağustos 1964'de Yalta'da Kruşçev'la planladığı görüşmeyi yapamadan beyin kanamasından ölen Palmiro Togliatti, karizmatik kişiliği ve örgütlenmedeki başarısı sayesinde *İKP*'yi İtalya'nın ikinci büyük partisi konumuna getirdi. Bu yıllarda savunmuş olduğu görüşler daha sonra Berlinguer'in başını çakeceği Avrupa Komünizmi'nin da zeminini oluşturdu. Parti içinde *Il Migliore* (en iyi) diye anılan Togliatti'nin *La via İtaliana al Socialismo* (Sosyalizme İtalyan Yolu) *Il Partito Communista* (İtalyan Komünlat Partisi), *Lezioni aul fascismo* (Faşizm Üzerine Dersler) gibi eserleri vardır.

İtalya Kralı III. Emmanuel'e 12 Nisan 1928'de bir suikast düzenlendi. Milano'da düzenlenen Fuar'ın açılışını yapmak üzere Jules-César Meydanı'na gelen Kral, meydanı doldurmuş halkı selamlarken, kalabalığın ortasında büyük bir patlama oldu. Aralarında on asker, bir polis, iki rahibe ve birkaç çocuğun da bulunduğu 14 kişi öldü. 40'dan fazla kişi ise ağır bir biçimde yaralandı. Bir sokak lambası içine yerleştirilen saatli bomba biraz erken patladığı için Kral ölümden kurtulabildi. Açılan soruşturma sonunda, bombanın kendilerine [illegible] süsü vermiş 4-5 kişi tarafından yerleştirildiği anlaşıldıysa da, faillerin kimlikleri konusunda fikir edinilemedi. Patlama sonrası soğukkanlılığını koruyan Kral, törenin devam etmesini talep etti. Yalnızca açılış nedeniyle akşam düzenlenecek olan ziyafet, ölenlere saygı nedeniyle iptal edildi. Faşist Parti her tarafa yapıştırdığı afişlerle İtalyanları, Kral'a ve Duce'ye bağlılıklarını gösterecekleri bir gösteriye çağırdı. Cenazeler 14 Nisan'da kaldırıldı. Bütün dükkanlar gün boyu kapalı kaldı. Saldırı sonrasında polise yüzlerce anonim ihbar yapıldı. Olayın faillerini ihbar edene 100 bin liret vaad edilmesine rağmen, hiçbir sonuç alınamadı. Anarşist ve Komünistler'in bu saldırıyı planlayıp gerçekleştirdikleri gerekçesiyle çok sayıda "şüpheli" tutukladı. Ancak bu olayın en ilginç yanı, saldırının hükümeti siyasal suçlular için af ilan etmesinden birkaç gün sonra olmasıydı. Fotoğrafta bombanın patlamasından sonra töreni devam ettirirken görülen Kral'a karşı girişilen bombalı saldırı; bir yandan İtalyanlar'ın rejime bağlılıklarını güçlendirirken, diğer yandan da Komünistler'e karşı yürütülen baskı kampanyasına temel gerekçe oldu.

Antonio Gramsci

Gramsci Nisan 1937'de, İtalyan faşizmi tarafından hapsedildiğinin 19. yılında öldüğünde uluslararası sosyalist hareket açısından, faşizme karşı savaşta kaybedilmiş bir ulusal önderden daha fazla bir önem taşımıyordu. Ölümünden otuz yıl sonraysa, hapisanede geçirdiği uzun yıllar boyunca doldurduğu *Quaderni* olarak bilinen *Hapisane Defterleri* dolayısıyla, önce İtalyan Komünistlerinin, ardından Avrupa solunun tüm kesimlerinin ve giderek dünyada Marksist teoriyle yakından ilgilenen herkesin üzerinde ciddiyetle tartıştığı çağımızın en önemli Marksistleri arasına girdi.

Gramsci, 1891'de Sardunya'da sonradan yoksul düşmüş bir ailenin yedi çocuğunun dördüncüsü olarak doğmuş, belkemiğindeki çarpıklığın yol açtığı kamburluğuna ek olarak, sinir sisteminde ve iç organlarındaki bir dizi bozukluk nedeniyle de kısa hayatı boyunca sürekli hastalık çekmiş ve sinir bozukluklarıyla boğuşmuştu.

Gramsci'nin bir bakıma fiziksel yetersizliklerinin de geliştirmesine imkân verdiği zihinsel yetenekleri, daha en baştan, içinde yaşadığı kırsal Güney İtalya gerçekliğinin sanayileşmiş kuzey ile oluşturduğu gerilim ve çelişkilerin özgünlüğünü sindirmesini sağlamıştı. İtalya'nın bu özgünlüğüne ilişkin politik tespitleri henüz İtalya dışında pek kimse tarafından tanınmadığı 1920'lerde onu İtalyan komünist hareketi içinde düşünceleri önemsenen ülke çapındaki önderlerden biri haline getirdi.

Gramsci'nin İtalyan sosyalist hareketine katılmasına öngelen entelektüel formasyonunda hayatının sonuna kadar kendisiyle hesaplaşmayı sürdüreceği Benedotte Croce önemli bir yer tutar. Croce, İtalyan düşünce hayatında bir bakıma, Hegel'in Almanya'da kendi çağında oynadığına benzer bir rol oynamıştı. Ancak bu benzerlik sadece bir idealist felsefe geleneğinin kurumsallaşmasıyla sınırlıydı. Hegel'den çok farklı bir çağda yaşamakta olan Croce, felsefe dünyasına, İtalyan sosyalist hareketi içinde Plehanov'a benzer bir rol oynamış olan Antonio Labriola'nın Marksizminin bir izleyicisi olarak girmiş, 1895 ile 1900 arasında kendisini Marksist olarak kabul etmiş, ancak daha sonra, Marksizmin "yalnızca bir tarihsel araştırma ve inceleme aracı" olabileceğini öne sürerek "teorik Marksizm(in) İtalya'da öldü(ğünü)" ilan etmişti. Croce, 1926'dan sonra kenara çekilse de faşist rejimin meşruluğunu savunan bir konumda kalmış ama başlangıçta pozitivizme karşı takındığı eleştirel konumla, diyalektik düşünüşün İtalyan felsefe hayatında yer edinmesine katkıda bulunmuştu. Gramsci'nin sosyalist basındaki ilk dönem yazılarında Labriola kadar Croce'nin de izleri görülür.

Gramsci, sosyalist düşünce ile 1911'de yüksek öğrenim için geldiği İtalya'nın kuzeyindeki geniş büyük ölçekli sanayi bölgesinin en önemli merkezi olan Torino'da tanıştı. Sanayide çalışan işçi nüfusunun yüzde 40'ını kadınların oluşturduğu kentte demir, çelik, kömür ve gemi yapım sanayileri toplanmıştı. Torino işçileri ise, 1904, 1905, 1906'daki büyük kitlesel grevlerle 1912'de 75 gün, 1913'de 93 gün süren ve zaferle sonuçlanan genel grevi yürütmüş ve İtalyan proletaryasının en mücadeleci kesimi olarak tanınmışlardı. Gramsci bu ortam içinde Sarduhya ve Güney İtalya'nın geri kalmışlığının asıl nedeninin bir bütün olarak kuzey değil, kuzeyli kapitalistler olduğunu ve onların asıl karşıtlarının da işçiler olduğunu yakından gözlemleme imkânı buldu ve 1912'de Tasca'nın etkisiyle *PSI*'ye (İtalyan Sosyalist Partisi) girdi. Aynı yıllarda *İtalyan Komünist Partisi*'nin sonraki önderleri olacak olan Amadeo Bordiga, Angelo Tasca ve Palmiro Togliatti ile tanıştı. Gramsci'nin ilk siyasal yazısı 31 Ekim 1914'te *Il Grido del Popolo* (Halkın Çığlığı) dergisinde "Savaş ve Sosyalist Görüş" başlığıyla yayınlanan makaleydi. Gramsci için siyasal hamlığın yol açtığı bir politik felaket olan bu yazı, Parti'nin sol kanadının önderi olarak savaşa, militarizme ve Libya seferine karşı yürüttüğü mücadele ile tanınan Benito Mussolini'nin "mutlak tarafsızlık" siyasetini eleştirmeye başlayarak savaştan yana eğilim göstermesini savunuyordu. Bu talihsizlik, Gramsci'nin bir yıl boyunca bir daha kamuoyu önünde eline kalem almamasına yol açacaktı.

Gramsci, henüz Torino parti örgütünün önemli üyelerinden biri olmadığı 1915'te *Sosyalist Parti*'nin yayın organı *Il Grido del Popolo*'nun yazı kuruluna girdi, Torino'nun toplumsal yaşamından, sanat, kültür, politikaya kadar her konuda yazdı.

Rusya'daki Ekim ve Şubat devrimleriyle Torino'daki işçi ayaklanmalarının patlak verdiği 1917 yılı Gramsci'nin hayatındaki dönüm noktası oldu. Rusya'daki devrimin "aynısını yapma" fikriyle dolu olan ve savaşa son verilmesi için tutuşan işçiler, Ağustos'taki ekmek kıtlığının da etkisiyle kendiliğinden bir ayaklanmaya giriştiklerinde, bir yandan Torino proletaryasının taşıdığı devrimci atılganlık ruhu, öte yandan da siyasal örgütlenmenin yetersizliği açığa çıktı. Ayaklanmanın şiddetle bastırılmasının ardından, partinin Torino örgütünün bütün önderleri tutuklanınca Gramsci, birden yeraltı faaliyetlerini düzenleyen "Geçici Komite"ye alındığı gibi, yasal olarak çıkmaya devam eden *Il Grido del Popolo*'nun da yayın yönetmenliğini üstlendi.

Nisan 1919'da Gramsci, Tasca, Terracini ve Togliatti haftalık sosyalist kültür dergisi *Ordine Nuovo*'yu (Yeni Düzen) yayınlamaya karar verdiler. Ne Gramsci, ne de ötekiler *Ordine Nuovo*'yu çok belirgin bir hedef ve sloganla yayınlamaya başlamış değillerdi ama çok geçmeden dergi İtalya'da Sovyetler'in karşılığı olan Fabrika Konseyleri'nin kurulmasının savunucusu olmuş ve mütevazi bir kültürel girişim olarak başlayan bu yayın, sonunda 1920'deki büyük Konseyci ayaklanmanın başlıca entelektüel yönlendiricisi haline gelivermişti.

Eylül 1920'de İtalyan temsilciler, Komintern'in ikinci kongresinden döndükleri sırada Milano'da patlak veren fabrika işgalleri süratle bütün ülkeye yayıldı. *Ordine Nuovo*'nun Fabrika Konseyleri için yapmış olduğu ajitasyon hiç kimsenin ummadığı devasa ölçeklerde kabul görmüş ve ülkedeki bütün fabrikalar, işçilerin yönetimine geçmişti ama işçilerin önderlik ve örgütlenmesini üstlenecek bir hazırlığa sahip olmayan parti ve sendikalar Giolitti'nin yatıştırma politikasına uyunca savaş sonrası İtalya'sının devrimci bunalımı sona erdi.

İşçi sınıfının devrimci hareketinin yenilgisinin ardından İtalyan egemen sınıflarının onayını, İtalyan orta sınıflarının devrim korkusunun güçlendirdiği desteğini arkasına alan Mussolini'nin faşist çeteleri, kendileri de pek inanamadıkları bir biçimde 1922'de iktidara geldiler. 1922'den başlayarak Gramsci'nin hapse atıldığı 1928'e kadar geçen süre, devrimin imkanlarına ilişkin bir dizi tartışmaya yol açmasına karşın faşist rejimin iktidarını stabilize ettiği ve arkasında kitlesel bir onay oluşturmayı başarabildiği bir dönem oldu. Son darbesini Gramsci'nin de aralarında bulunduğu *PCI*'nin önderlerine indiren İtalyan faşizminin önderi, sosyalist olduğu günlerde kendisini savunurken hayatının ilk politik hatasını işleyen eski yoldaşının "beyninin işlemesini en az yirmi yıl durdurmak gerektiğine" karar vermişti.

Zaten her zaman bozuk olan sağlığının durmaksızın bozulmayı sürdürdüğü hapisanede Gramsci, her gün biraz daha tükenerek kaldığı on dokuz yıl içinde, beyninin bütün gücüyle İtalyan işçi ve sosyalist hareketi içinde geçirdiği on altı yılda edindiği deneyim ve bilgiye dayandırdığı ünlü *Hapisane Defterleri*'ni, kendi kullandığı Almanca deyimle "für ewig" (bütün zamanlar için) bir eser bırakma tutkusuyla doldurmaya başladı. Baldızı Tatiana'nın ölümünden sonra cezaevinden çıkardığı bu defterlerin 1941'de *Eunadi Yayınevi* tarafından yayınlanmasıyla birlikte Avrupa ve dünya Marksizmine Ekim Devrimi'nden sonra yapılmış en önemli katkılardan biri gün ışığına çıktı.

Ölümünden sonra Gramsci, PCI'nın kahraman şehidi olarak defne yapraklarıyla taçlandırılmış ve böyle yüceltilmişti. Devrimci önderlerin bu tarzda tapınmanın konusu olmaları çoğu kere, onların içinden çıktıkları yapıların duraksadığı dönemlere raslar. Daha sonraları, Stalin'i kişi putlaştırmasıyla suçlayacak olan İtalyan komünistlerinin de bu genel ağilimden bağımsız olmadıkları, Gramsci'nin düşüncelerine getirdikleri yorumlara dokunulmazlık kazandırdığı nispette bu putlaştırmadan kaçınmadıkları görülür. Oysa Gramsci, bu tapınmaya konu olan insan bütün öteki insanlar gibi zaaflara sahip olduğunu ve bunlarla başa çıkmak için özel bir çaba göstermesi gerektiğini saklamayan bir devrimciydi. Rusya'dayken tanışıp evlendiği Julia'nın kendisini hapisanede iken terketmesi ihtimali karşısında baldızı Tatiana'ya şunları yazmıştı: "İnsan hayatını tek bir amaca adar ve tüm enerjisini ve irade gücünü bunun üzerinde toplarsa, kendine biçtiği değerin (çok vahim bir biçimde değilse de birazcık olsun) abartılmış olması kaçınılmaz değil mi? Ama belli bir anda bu değerin karşılığının ödenmesi gerekir. Ve insan birden kendisine bu gözle bakmalarının imkansız olacağını düşündüğü kişilerin gözünde bir bencil olduğunu görüverir. Ve hatalarının kaynağı olan zayıflığı keşfeder, bu yalnız kalma tehlikesini göze alamama, bağlar, ilişkiler, hayranlıklar kurmaktan kaçınamama zayıflığıdır. (...) Geçenlerde uzun hapis cezaları almış erkeklerle evli birkaç kadın hakkında anlatılan şeyler dinlemiştim. Kadınlar bu koşullar altında aradaki bağın artık manevi olarak geçerliliği kalmadığı düşüncesiyle kendilerine yeni bir hayat kurmaya yönelmişler. İşittiğime göre de buna tek yanlı karar verilmiş. Bu, birçok farklı bakış açısından farklı biçimde değerlendirilebilir. Kişisel olarak üzerinde epeyce düşündükten sonra, bunun tümüyle anlaşılabilir ve meşru olduğunu kanısına vardım. Yaşayan bir insan niçin ölüden farksız birine bağlı kalsın... Dediğim gibi, bu basit bir şey değil, gerçek bir kopuş, acılı bir yara, ve insan böyle bir karara vardıktan sonra kaygı ve kuşku dolu bir döneme göğüs germeli, ama hiç değilse, zamanla bunun geçeceği, ve yerini yeni bir hayatın alacağı da bilinmeli...İnanıyorum ki, Julia artık bir genç kız olmasa da kendisine kolayca yeni bir hayat kurabilir. Ben de Sardinyalı kabuğuma çekilirim. Sıkıntı çekmem demiyorum. Çekerim. Fakat her geçen günle birlikte daha sağlamlaşır ve kendimi buna uydururum. Buna dayanabilirim, alışabilirim..." Gramsci, hapisanede yalnızca ünlü defterlerini doldurmakla kalmamış, gerçek bir insan gibi, bunalmış, acı çekmiş, gerçek bir insan nasılsa öyle hissetmişti..

Ama Gramsci'nin eseri daha en baştan kendisinin Marx ve Engels'in yayınlanmamış eserleri için işaret etmiş olduğu bir tehlike ile karşı karşıya kalmıştı: "Yazarın ölümünden sonra ortaya çıkarılan eserlerin içerliğinin büyük bir titizlik ve dikkatle ele alınması gerektiği açıktır. Çünkü, bunların nihai biçimlerini almamış, yalnızca hâlâ işlenmekte olan ve hâlâ geçici olan şeyler olarak görülmeleri gerekir. Ayrıca bunlar üzerinde çok uzun zamandır çalışmaktaysa ve hiçbir zaman sonuçlandırmaya karar vermiş değilse, bu eserlerin yazar tarafından bir yana bırakılacağı veya bütünüyle ya da kısmen yetersiz bulunacağı ihtimali de gözardı edilmemelidir." Gramsci yaşasaydı 16 yıl boyunca "für ewig" birşeyler yapmak tutkusuyla durmaksızın doldurduğu defterlerindeki düşüncelerini nasıl açığa vururdu", bilinemez. Ancak, Gramsci'nin kimi zaman hapisane sansürünün dikkatinden kaçırmak amacıyla özellikle muğlaklaştırdığı, kimi zaman ise kesin bir yargıyı oluşturana kadar bilinçli olarak muğlak bıraktığı, ancak ima ettikleri siyasal ve felsefi sonuçları bakımından merkezi önemde olan birçok yazısı, müthiş bir çeşitlilik içinde yorumlan-

mıştır. Özellikle *İtalyan Komünist Partisi*'nin Avrupa'nın en büyük ve kitlesel komünist partisi olarak Togliatti ile başlayan ve Berlinguer ile doruğuna çıkan "tarihsel uzlaşma" anlayışının köklerinin *PCI* teorisyenlerince Gramsci'ye bağlanma çabaları, Gramsci'nin eseri üzerine bugün de önemini koruyan bir tartışmayı başlatmıştır.

Bu tartışmalar, çoğu kere, Türkiye'de de olduğu gibi Gramsci'nin *Quaderni*'deki düşüncelerini teorik olarak çözümleme girişimleri olmaktan çok, tartışmalarda taraf olanların kendi konumlarını politik olarak anlamlandırmak üzere giriştikleri çabaları yansıtmaktadır. Bu değerlendirmelerin uygunluğu bakımından sağlam bir ölçü, Gramsci'nin *Quaderni*'de *Komintern*'in kuruluş ilkelerine ilişkin herhangi bir açık ya da örtük eleştiriyi öne sürüp sürmediği ve kendisinin *Ordine Nuovo*'da işçi sınıfının politik örgütlenmesi, mücadele yöntemleri, taktik hattının esasları bakımından ileri sürdüğü görüşlerden temelli kopuşlar gerçekleştirip gerçekleştirmediğidir. *Quaderni*'nin yakından ve titizlikle izlenmesi, Gramsci'nin *Komintern*'in kuruluş ilkeleri ve kendi politik hattı karşısında esas olarak eleştirel bir tavır takınmadığını ortaya koyar. Böylelikle, *Komintern*'in kendisini ayırmak için en büyük inat ve çabayı gösterdiği parlamentocu ve reformcu sosyalizmle Gramsci arasındaki temel ayrımın *Quaderni*'de de sürmekte olduğu görülür.

Quaderni'nin merkezine aldığı temel problem de zaten budur: Avrupa'da bir devrimin imkânları ve işleyiş diyalektiğinin özgüllüğü. Gramsci, Ekim Devrimi'nin "aynısını yapma"'nın, İtalya'da gerçekleşemeyişi üzerine daha hapisaneye konulmadan önce düşünmeye başlamıştır: "Rusya'da dolaysız gerçekleşen ve kitleleri devrimci bir ayaklanma için sokağa döken belirlenim, kapitalizmin daha yüksek gelişme derecesinin ortaya çıkardığı üstyapılar tarafından çok daha karışık bir hale sokmuştur; bu kitlelerin eylemini daha yavaş ve daha ihtiyatlı kılar ve bu yüzden de devrimci parti için 1917 Mart ve Kasım'ı arasında gerekmiş olandan çok daha karmaşık ve uzun vadeli bir stratejiyi gerektirir."

Gramsci'nin *Hapisane Defterleri* bu uzun vadeli stratejinin temelleri, imkanları ve biçimleri üzerine, Marksizmin teorik aygıtını uygulayarak düşünme sürecidir. Gramsci'nin bu süreçte ulaştığı en önemli sonuçlardan biri ve tartışmaların merkezinde rol oynayanı devlete ilişkin olanıdır. Gramsci, gerek burjuva devletinin gerekse onun yerini alacak olan proletarya devletinin yalnızca devletin zor aygıtlarıyla açıklanması mümkün olmayan bir egemenlik sistemi olduğuna dayalı bir *tarihsel blok* teorisi geliştirerek, Marx'tan beri daha ileri götürülmemiş olan temel ve üst yapı ilişkisini çözümlemeye girişir.

Bir tarihsel blok, bir yanda üretici güçlere dayalı toplumsal yapının, öte yanda ideolojik ve siyasal bir üstyapıya özgül eklemlenme tarzıdır. Bu iki bileşen arasındaki bağ ise, temelde iktisadi yapıda değil, üstyapı düzeyinde kurulur. Bu düzeyin asli unsuru ise aydınlardır. Bu unsur, temel sınıfın, burjuvazinin ya da proletaryanın hegemonyasını toplumsal sisteme yayma, onunla bütünleştirme, egemenliğin toplumsallaştırılması toplumsal olarak onaylanması işlevini gerçekleştirdiği nisbette Gramsci'nin *organik aydınlar* olarak nitelediği özel katmanı oluşturur.

Gramsci, bu tarihsel blokun üstyapısal düzeyini çözümlemede Marx'ın Hegelci felsefe geleneğinden devraldığı *sivil toplum/devlet* kavram çiftini içeriğinde bir sıçrama yaparak kullanır. Gramsci'de sivil toplum kavramı, Marx'da olduğu gibi doğrudan doğruya ve yalnızca iktisadi düzeyi değil, bir toplumsal örgütlenme tarzının devletten gayri bütün mekanizmalarını içerir. Egemen sınıf, toplumsal yapı üzerindeki hegemonyasını bu mekanizmalar aracılığıyla sağlar: Aile, din, okul, siyasal partiler, basın, radyo bir bütün olarak ideoloji ve onu üreten aygıtlardır sivil toplum. Devlet ya da politik toplum ise egemenliğin zorlayıcı aygıtları, hükûmet ve yürütme gücünün elinde toplanan ordu, polis, hapisaneler vb.'den oluşur. Temel sınıf, egemenliğini bu iki alandaki güçlerini birlikte kullanarak sürdürür ve bunlar sivil toplumda sağlanan hegemonya ile devletin sağladığı zorun organik bir bileşimini, bir organik bloku meydana getirirler.

Gramsci, bu çözümleme araçlarına dayanarak, sivil toplumda tesis edilmiş bulunan hegemonya yıkılmadıkça, devletin zor aygıtı bütünüyle felce uğratılmış olsa bile, egemen sınıfın egemenliğine son verilmesinin olanaklı olmadığını belirleyerek, Batı Avrupa'da devrimin bu sivil toplum alanı üzerinde işçi sınıfının hegemonyasını kurması ile olanaklı olduğu yargısına varır. Bunun yolu proletaryanın kendi organik aydınlarını yaratmasına ve kollektif bir aydın olarak proletaryanın partisinin öncelikle ideolojik savaşı kazanmasına dayanan bir *mevzi savaşı* yürütmesinden geçer. Sivil toplumun nispeten az geliştiği ve temel sınıflar arasındaki mücadelenin devletin çevresinde döndüğü ülkelerden farklı olarak Batı'da mücadele, sivil toplumda sağlanmış bulunan hegemonyanın çökertilmesine bağlıdır.

Bu yaklaşımın belirleyici önemi, Batı Avrupa'da işçi sınıflarının mücadelelerinin bütünüyle iktisadi meseleler çevresinde döndüğü bir taktik hatta karşı mücadeleyi siyasal ve ideolojik düzeye çekmeye, burjuvazinin egemenliğini üzerine dayandırdığı kültürel ve moral çerçeveye karşı bir kültürel ve moral saldırı başlatmaya elveren bir yeni taktik çizgi, Batı Avrupa komünist partilerinin ekonomist ideolojilerine karşı bir devrimci seçenek sunmasındaydı.

Gramsci, bunun dışında mücadelenin içinde seyredeceği biçimler ve özgül imkânlar hakkında herhangi bir özgül yorumda bulunmadığı hatta, kendi çözümlemelerine ilişkin tüm örneklerini İtalyan ve Rus işçi sınıflarının açık devrimci mücadelelerinden devraldığı halde, metodolojik olarak sivil toplum ile devlet ya da politik toplum arasındaki organik bağın kopartılmasına dayalı yorumlarla burjuva devletinin tedricen ele geçirilmesini öngören *II. Enternasyonal* ufku içindeki stratejilere meşruiyet sağlayacak bir tarzda değerlendirilebildi.

Gramsci'nin devlet ve devrim arasındaki bağıntıya ilişkin teorisi, kapitalizmin eşitsiz gelişimi koşullarında, kimi üstyapısal düzeyleri bakımından Batı'ya benzer konumlar alan nispeten geri ülkeler için de sunduğu stratejik imkânlar dolayısıyla bugün yalnızca Batı Avrupa için değil, nispeten gelişkin üstyapılara sahip bütün ülkeler için üzerinde düşünmeye ve uygulamaya değer bir kavramsal çerçeve sunuyor. Dolayısıyla, yeniden canlandığı nispette *III. Enternasyonal* perspektiflerini savunanlarca da mülk edinilmek üzere yeni bir ideolojik ve teorik çatışmanın konusu olmaya aday görünüyor.

ERTUĞRUL KÜRKÇÜ

toplanmış olan kalabalığın üzerine ateş açtılar. Çıkan panik ve kargaşa sırasında, belediye sarayındaki milliyetçi belediye meclisi üyesi Giordani öldürüldü. Bunun üzerine "*Palazzo Accursio* trajedisi"ni bahane eden faşist *squadriti* faaliyetlerini şehirlere taşıdı. Yine *agrari* ve şeker fabrikatörlerinin para verme olduğu kadar, kamyon ve gazyağı temin etme biçimini de alan katkılarıyla sosyalistlerin toplandıkları ev, büro ve parti merkezlerine karşı geniş bir terör harekâtı başlatıldı. 1921 başında, Fiume'de D'Anunnzio'nun yenilmesiyle de birlikte, aşırı sağda faşizme rakip olabilecek tek hareket olan milliyetçiliğin sonu gelmiş oldu. D'Anunnzio'nun taraftarlarının neredeyse tamamı faşistlere katıldı. Faşizm artık bir kitle hareketi haline almıştı.

Faşistlerin zaten devletin güvenlik güçleri arasında yandaşları vardı. Faşistlerin gücünü azımsayan Giolitti de sosyalistlere karşı onlardan yararlanabileceğini düşünüyor, bu yüzden güvenlik güçlerinin faşist eylemlere gösterdiği hoşgörüyü, örtük olarak, destekliyordu. Mayıs 1921'de yeni bir genel seçime gitme kararı aldığında, kendi hazırladığı listede faşist adaylara da yer vererek, onların parlamentoya girmesinde doğrudan doğruya etkili oldu.

İlk Bölünmeler

Faaliyetlerini kentlere de yaygınlaştırmış olmalarına rağmen, parlamentoya girene kadar faşist hareketin özellikle güçlü olduğu yer taşra ve kır olmuştu. Buralarda da, sermaye ve egemen güçlerle kurulan ilişkiler örgütlü ve düzenli olmaktan çok, bireysel ve tesadüfi oluyordu. Ancak parlamentoda faşist milletvekillerinin varlığı, faşizmin büyük sermayenin ve geleneksel devlet otoritesinin kurumları ile ilişkisini gündeme getiriyordu. Faşizmin bu kurumlar nezdinde meşruiyet kazanması gerekiyordu. Daha Haziran 1931 seçimleri sırasında Mussolini birdenbire, o zamana kadar faşizmin belkemiği olagelmiş olan devletçi perspektifi terkederek, savaş öncesinden beri İtalyan siyasetine egemen olan liberal söylemi benimsedi. 3 Ağustos 1921'de ise faşistlerle sosyalistler arasında bir "barış anlaşması" imzalandı. Ancak kendi siyasal kimliklerini "kızıl tehlike tehdidi" ve anti-sosyalizm üzerine kurmuş olan taşra teşkilatı üyeleri böyle bir barışı kabul etmeye hazır değildi. Tekil militanların isteksizliklerinin de berisinde yatan, onları desteklemiş olan taşradaki orta sermayenin, tekelci büyük sermayenin ihtiyaç duyduğu emek-sermaye dayanışması karşısındaki kayıtsızlığıydı. Dolayısıyla, sosyalistlerle barışa karşı çıkmakla taşra teşkilatı, yalnızca emeğe değil bir bütün olarak kente karşı tavır almış oluyordu. Başka bir deyişle, solda kurulamayan kır-kent dayanışması, bu kez sağda, egemen sınıflar düzeyinde de kurulamıyordu.

15 Ağustos'ta *fasci di combattimento*'nun yürütme komitesi toplanarak Mussolini'yi görevden çekilmeye zorladı ve şiddet eylemlerinde bir koordinasyon sağlamak üzere Bologna'da bir toplantı düzenlediler. Ancak Mussolini'nin geri çekilmesi geçici bir taktikti. Hareketin 7-10 Kasım tarihleri arasında toplanan Ulusal Kongre'sinde Mussolini Kongre'yi hareketi bir Ulusal Faşist Parti adı altında partileşmeye ikna edebildi. Ama Kongre'den hemen sonra Mussolini barışın artık geçersiz olduğunu ilan etti.

Faşizme Karşı Sol Muhalefet

Faşizm 1921 yılı içinde işçi hareketinin nitelik değiştirmesine, giderek bir savunma savaşına dönüşmesine yol açtı. Nesnel durumdaki bu dönüşüm *Komintern*'e "faşizme karşı birleşik işçi cephesi" politikasının benimsenmesi şeklinde yansıdı. Bu politika, faşizme karşı mücadele etmek için komünistlerin, kısa bir süre önce partilerinden ayrıldıkları ya da tasfiye ettikleri

İtalya'da faşizmi ortaya çıkaran iktisadi ve siyasal nedenler, kültürel alanda eski ve yeni toplum anlayışları arasındaki çatışmanın eşiğinde fütürizmin doğmasına yol açtı. Fütürizmin seyri başlangıçta, bir anlamda, Mussolini'nin düşüncesine paralel bir yol izledi. Gramsci, Troçki'ye yazdığı 8 Eylül 1922 tarihli mektubunda fütürizmden şöyle sözediyordu: "Kendi alanlarında, yani kültürel alanda fütüristler devrimcidirler." Faşizm döneminde fütürist sanat uygulamaları işçiler arasında oldukça ilgi görüyordu. 20 bin tirajlı fütürist** Lacerba **dergisinin yüzde 80'i işçiler arasında okunuyordu. Büyük İtalyan şehirlerindeki tiyatrolarda gerçekleştirilen fütürist toplantılarda işçiler fütüristleri yarı aristokrat ve burjuvalara karşı döğüşerek koruyorlardı. Fütüristlerin önderlerinden Marinetti Mart-Nisan 1922 tarihlerindeki Torino'da Fütürizm Sergisi'ni işçilerle birlikte gezdikten sonra çok memnundu ve işçilerin bu sanat akımını burjuvalardan daha iyi anladığını belirtiyordu. Gramsci ise bu ilgiyi şöyle yorumluyordu: "Fütüristleri destekledikleri zaman işçi grupları yıkımdan korkmadıklarını gösterdiler. Aslında bu işçiler tarihi ve işçilerin kendilerini yaratmalarının bir aracı olacak bir proleter kültürün olanaklılığını destekliyorlardı." Fütürizmin temelinde bir "gençleştirme" amacı bulunduğundan, bu akım İtalya'nın yakın geçmişinde tanıdığı liberalizmi, demokrasiyi, pasifizmi ve sosyalizmi, bazen sırf tanıdık ve dolayısıyla eski oldukları için suçlar. Savaş, bu gençleştirmenin başlıca aracı olarak daha I. Dünya Savaşı'ndan önce ilan edilmişti. Şiddetin gerekliliğinden sözedip güzelliğini övüyorlardı. Marinetti Trablusgarp Savaşı'na katılmak üzere giderken verdiği demeçte bu görüşleri şöyle dile getiriyordu: "İtalya'nın fütürist şairleri, ressamları, yontucuları, müzisyenleri! Savaş sürdükçe dizeleri, fırçaları, taş kalemleri, orkestraları bir tarafa bırakın! Dehanın kızıl tatilleri başladı! Düşman yığınları üzerinde esin dolu topçuların şekillendirdiği çılgın yontulara ve şarapnellerin görkemli senfonisine hayran kalmazsak, bugün hiçbir şeye hayranlık duyamayız."

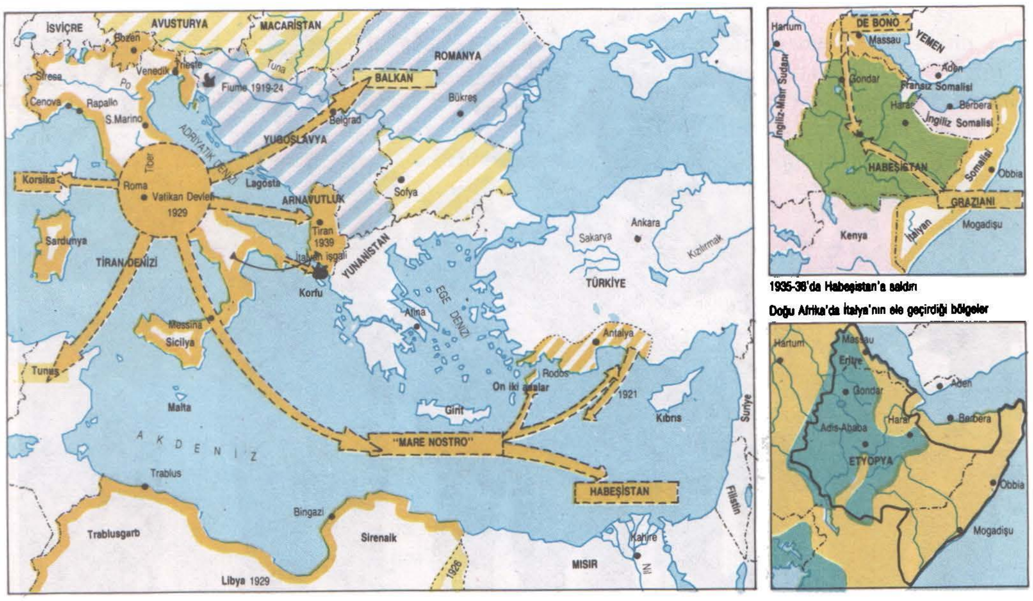

Bir Alman yorumu; "Yeni İtalyan Hanedanlık Arması", kurukafaya benzetilen Mussolini.

23 İtalya'da Faşizm ve Sosyalist Hareket

Faşist Yayılma Siyaseti (1922-1939)

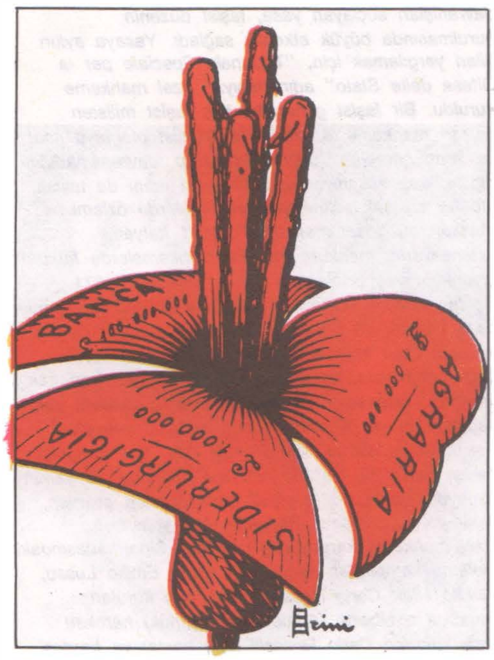

İtalyan faşizminin Akdeniz üzerindeki egemenlik kurma emeli ifadesini bu denizi "Bizim Deniz" diye adlandırmasında buluyordu. Roma İmparatorluğundan ödünç alınan bu deyim, İtalyan emperyalizminin yayılmacı emellerini Roma İmparatorluğunun görkemiyle perdelemeyi de amaçlıyordu. Öte yandan İtalya'daki sermaye birikimi Almanya'ya kadar dış pazar ihtiyacını gerektirmiyordu. Ancak 1925'de, Amerika'nın göçmen sayısını sınırlandırması, hızlı nufus artışının ilhakları zorunlu kılmasına yol açtı.

sosyalistlerle, bu kez cephe örgütleri içinde biraraya gelmelerini öngörüyordu. Bu karar *PCI* tarafından tepkiyle karşılandı ve Gramsci'nin parti önderliğini ele geçirmesine kadar uygulanmadı. Bordiga önderliğindeki parti yönetimi *PSI*'den kopuşu doktriner saflık gerekçesiyle meşrulaştırmıştı; işçi sınıfının çoğunluğunu anti-faşizm saflarına kazanmaktansa, disiplinli ve bilinçli bir azınlıkla çalışmanın tercih edilir olduğuna inanıyorlardı.

Komintern'den gelen baskılar karşısında Bordiga "tabanda kurulacak bir cepheden" yana olduğunu açıkladı. Oysa *PCI* yönetimi 1921 yazında başlayan böyle bir "tabandan cepheleşme" eğilimine de karşı çıkmışlardı. Daha önce fabrika konseylerini kurmuş olan işçiler bu kez, 1921 yazında, faşistlere karşı *arditi del popolo* (halk gönüllüleri) diye anılan silahlı direniş komiteleri oluşturmaya başladılar. Harekete çoğunlukla komünist ve sosyalist işçiler, parti inisiyatifinin tamamen dışında davranarak, öncülük ediyorlardı. *PSI*'nin Ağustos'ta faşistlerle barış imzalaması, *arditi*'ye karşı çıkmasına yol açtı. *PCI*'de ise bir tek Gramsci hareketi destekliyordu; ancak partinin kendi dışında örgütlenmiş bu hareketi destekelememe kararını alması üzerine o da parti disiplinine uydu. *Arditi* ile faşist *squadri* arasındaki mevzi silahlı mücadele 1921 yazından 1922 yazına kadar sürdü. Ağustos 1922'de son bir kez genel grev denendi. Ancak bu arada demir-çelik sanayiinde başgösteren kriz ve yakın geçmişteki lokavt uygulamaları, savaştan sonra ilk kez olarak işsizliğin ciddi boyutlara ulaşmasına, dolayısıyla önemli bir yedek işgücü ordusunun ortaya çıkmasına yol açmıştı. Bu ise zaten savunma durumuna geçmiş olan işçi hareketinin daha da güçten düşmesi sonucu doğurmuştu. Parma ve birkaç yer dışında *arditi del popolo* ve işçiler, çok daha merkezî olarak örgütlenmiş olan faşist saldırılar karşısında yenildiler. Bu, faşizme karşı son örgütlü işçi direnişiydi.

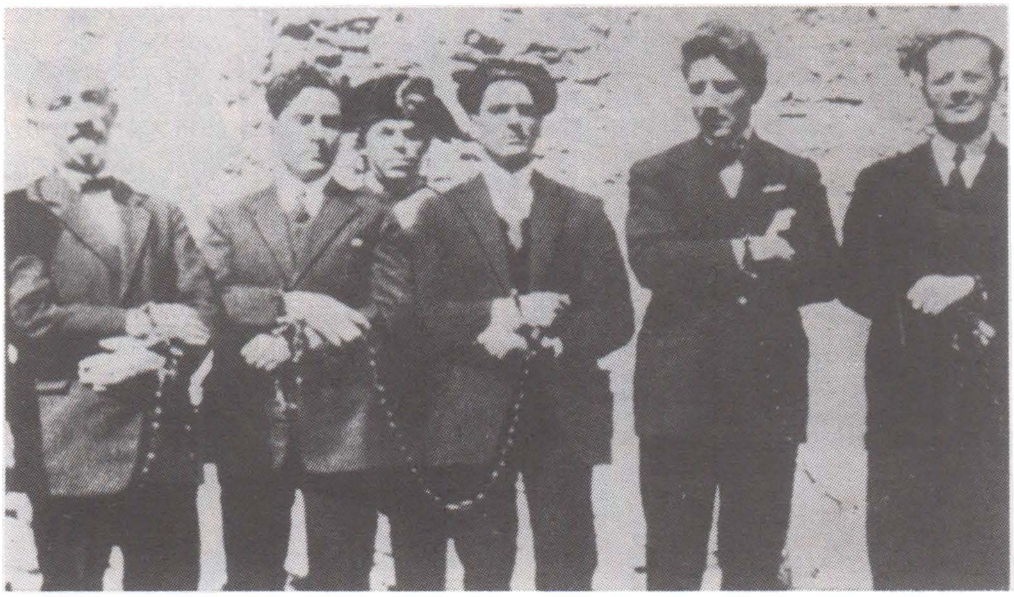

Guiseppe Scalarini tarafından yapılmış Faşizmin Çiçekleri adlı karikatür: büyük işletmeler, bankalar, büyük tarım çiftlikleri; faşizmin zorbalığı.

Bu arada benzer bir çözülme sol hareket içinde de yaşanıyordu. 20-24 Mart 1922 tarihleri arasında toplanan *PCI*'nin Roma Kongresi, *Komintern*'in politikalarına açıkça karşı çıkan ve *Roma Tezleri* diye anılan belgeyi kabul etti. Bu tezlere göre, devrimci hareketin önündeki asıl tehlike faşizm değil, İtalyan devletindeki krizin sosyal-demokratik doğrultuda çözülmesiydi; zaten faşizm de burjuva parlamenter rejimin organik bir gelişmesinden ibaretti; dolayısıyla, faşizmle ancak asgarî araçlarla mücadele edilmeliydi. Sözkonusu tezler *Komintern* Merkez Komitesi'nde ve daha sonra IV. Kongre'de son derecede sert bir biçimde eleştirildi. Bordiga ve Terracini *PSI* ile ortak cephe kurmamanın gerekçesi olarak sözkonusu partinin reformistleri henüz tasfiye etmemiş olmalarını gösteriyordu. Ancak 1922 yazında Turati'nin yeni bir hükümet kurma konusunu görüşmek isteyen kralın davetini kabul etmesi üzerine, 1-4 Ekim tarihleri arasında toplanan *PSI*'nin Roma Kongresi 29 bine karşı 32 bin gibi az bir çoğunlukla da olsa, Turati önderliğindeki reformistlerin partiden ihraç edilmesi kararını almıştı. Birleşik cephe buna rağmen kurulamadı. Turati ve arkadaşları *Partito Socialista Unita*'yı (PSU) kurdular. Olaylı 1924 seçimlerinde 1919'da yüzde 30'dan fazla oy almış olan eski *PSI*'nin varisi olan üç partinin (*PSI, PCI, PSU*) toplam oy oranı, yüzde 14.6'ydı.

Roma Üzerine Yürüyüş

Faşist Parti'nin kurulması Mussolini ile *fasci di combattimento*'nun daha militan kanadının birbirlerine verdikleri karşılıklı bir tavizin ifadesiydi. Militan kanat taşra teşkilatını olduğu kadar, işçiler arasında sosyalist ve komünistlerin etkisini kırmayı hedefleyen ve aralarında hatırı sayılır miktarda eski sosyalist ve anarko-sendikalistin de bulunduğu 'sol' faşistleri içeriyordu. İki kanadın birbirlerine verdikleri taviz partinin kuruluşunu izleyen eylemlere de yansıdı. *Squadriti*'nin eylemlerinin artan şiddetine düzenlenen dev mitingler eklendi. Örneğin Mayıs 1922 sonunda Bologna'da düzenlenen 20 bin kişilik bir miting anti-faşist valiyi istifaya zorladı. Ancak diğer yandan geleneksel iktidar odakları ve büyük sermayeyi ikna etme

çabaları da sürdürülüyordu. Bu konuda önemli bir dönüm noktası, Şubat 1922'de faşizm sempatizanı eski Milano Kardinali'nin XI. Pius adıyla Papa seçilmesi idi. XI. Pius eski Papa'nın *PPI*'ye verdiği desteği geri çekerek faşist hareket için önemli yeni bir taban yaratmış oldu. Diğer yandan hanedandan milliyetçi olduğu bilinen kralın kardeşi Dük D'Aosta ile ilişki kurulmuştu. Faşist hareketin işçi hareketini sindirmedeki başarısının kanıtlandığı Ağustos 1922'de sıra ordu ve kralı teskin etmeye gelmişti. Mussolini o zamana dek savunmuş olduğu cumhuriyetçi görüşleri terkederek kraliyete olan sadakatini ilan etti. Bu arada büyük sermaye ile ilişkiler çok daha örtük bir biçimde sürdürülüyordu.

Ekim 1922 başında faşist hareket, geleneksel siyasal kadrolar nezdinde, Mussolini'ye hükümette bir bakanlık teklif edilecek kadar saygınlık kazanmıştı. Teklifi bizzat Giolitti'nin kendisi yaptıysa da Mussolini reddetti. Hükümetin istifa etmesinden hemen sonra, faşizmin efsanevi bir değer atfedeceği Roma Üzerine Yürüyüş'ün hazırlıkları, büyük bir gizlilik içinde 16 Ekim 1922'de başladı. 256 Ekim 1922'de *Confindustria*'dan bir heyet Mussolini ile kamuoyuna duyurulmayan bir görüşme yaptı. 27 Ekim günü yürüyüş başladı. Kuzey ve Orta İtalya'dan binlerce faşist uğradıkları her şehirde, resmî binaları işgal ederek Roma üzerine doğru yürümeye başladı. Kral, sıkıyönetim ilan etmeyi reddetti ve 30 Ekim günü hükümeti kurma görevi Mussolini'ye verildi.

Faşizm İktidarda: Muhalefetin Tasfiyesi

Faşist iktidarın 1926'ya kadar süren birinci dönemi, bir yandan faşist devletin başlıca kurumları inşa edilmekle birlikte, rejimin geleceğinin henüz belirsiz göründüğü bir dönemdir. Ancak inşa süreci *Faşist Parti*'nin kendi bünyesindeki iç çelişkileri çözmesi gerekiyordu. Bu amaçla 1923 yılında parti içindeki ilk büyük temizlik harekâtına girişildi ve 150 bin üye partiden ihraç edildi; gerçi olay Nazilerin SA'ları tasfiye ettiği "uzun bıçaklar gecesi" ile kıyaslanılabilecek gibi değildi (bkz. *Almanya'da Nazi İktidarı ve Sosyalist Hareket*) ama ihraç sırasında zaman zaman mitralyöze de başvuruldu. Daha sonra *Squadrismo*'nun tarih tarafından aşıldığı iddia edildi ve arındırılmış üyelik topluca, yeni kurulan *Faşist Milis*'e aktarıldı. *Faşist Milis*, *Büyük Faşizm Konseyi* ile birlikte bu dönemde kurulan ve daha sonra faşist devletin temel aygıtlarından biri olacak iki kurumdan biriydi. *Squadristi*'nin sürdürmekte olduğu gerilla savaşına son vereceği yanılsamasından ötürü kuruluşu kamuoyunda belli bir destek gördüyse de, yöneldiği hedefler ve uygulanan şiddet bakımından *Milis*'in faaliyetleri, *squadriti*'ninkilerin bir devamı niteliğindeydi. Yegâne fark eski çetelerin başıbozuk iç demokrasisinin yerini parti ve devlet disiplininin almış olmasıydı.

Üyeleri *Faşist Parti*'nin üst düzey yöneticileri arasından Mussolini tarafından atanan *Büyük Faşizm Konseyi*'nin işlevi ise parti ile devlet arasında bir irtibat unsuru olmaktı. Ancak süreç içersinde nasıl *Milis* fiili bir yürütme organı durumuna dönüştüyse, *Konsey* de Meclis'in bütün işlevlerini devralan fiili bir yasama organına dönüştü.

Ancak 1923'te Mussolini bu dönüşümleri gerçekleştirecek kadar parlamenter desteğe sahip değildi. Meclis'te güvenebileceği 50'den az milletvekili vardı (milliyetçi-faşist blok). Bu yüzden faşist hükümetin ilk uygulamalarından biri, parlamentoya, en çok oy alan partiye otomatik olarak milletvekillerinin üçte ikisini veren *Acerbo* adlı bir reform tasarısı sunmak oldu. Bu sistem, savaş sonrasında sosyalist ve halkçıların seçim başarılarını nispî temsil sistemine bağlayan Giolitti ve Salandra gibi eski politikacıların da desteğini kazanmıştı; 235 'evet'e karşı 139 hayır oyuyla kabul edildi. Böylelikle 24 Ocak 1924 seçimlerinin hukuki çerçevesi kurulmuş oluyordu. Seçimlerin fiili çerçevesini ise yoğun bir şiddet ve baskı ortamı oluşturdu. Mussolini'nin "sözkonusu olan anavatan veya faşizm olunca biz ölmeye de öldürmeye de

"Faşist iktidar yerleşip, kendi devletini kurmaya başladığında, daha siyasal partiler kapatılmadan,* La Giustiza, Corriera della Sera *gibi gazeteler kapatıldı veya kaba kuvvetle ele geçirildi. 31 Aralık 1925 tarihli yasayla,* Sindacato Nazionale Fascista del Giornalisti *(Gazeteciler Faşist Sendikası) kuruldu ve bu sendika üyesi olmayanların gazetecilik hakkı ellerinden alındı. Böylece, özgür haber dolaşımı ve halkın gerçekleri öğrenme hakkı önlendi. İtalya dışına kaçan antifaşistlerin yurttaşlıktan çıkartılıp, mallarına el konulabilmesi 31 Ocak 1926 tarihli yasayla sağlandı. Aynı tarihte, hükümete "kanun hükmünde kararname" yayınlamak hakkı tanınarak, siyasal iktidar yasama organının denetimi dışına çıkartıldı ve bu yetkiyi kullanan hükümet, toplu iş sözleşmelerini yürürlükten kaldırıp, grevi yasakladı; 3 Nisan 1926'da, toplu sözleşme yapmak yetkisi faşist sendikalarına özgü bir hak sayıldı. 5 Kasım 1926'da, faşizmden yana olmayan tüm gazeteler, siyasal partiler kapatıldı, dernekler dağıtıldı. Faşist milis komutanların emrinde "gizli polis örgütü"nün kurulması, milletvekillerinin seçim belgelerinin iptali, faşist olmayan sendikaların kapatılması, antifaşistlere pasaport verilmemesi türünden karar ve uygulamalar da 1926 yılı Kasım ayında gerçekleştirildi. Böylece, siyasal örgütlenme, düşünce açıklamak, düşünce etrafında birleşmek, emeğin sendikal örgütlenmesi, grev hakları yok edilirken, faşizme siyasal iktidar alternatifini engellemek, özgür siyasal katılma olanaklarını önlemek amacıyla, tek* Faşist Partisi*'nin değişmez/tartışılamaz mutlak iktidarını sistemleştiren yasal düzenlemeler de gerçekleştirildi. Faşist siyasal iktidar düzeni oluşturulurken, karşıt davranışların cezalandırılmasına yönelik* La Legge per la Difesa dello Stato *(Devletin Korunması Yasası) 25 Kasım 1926'da kabul edildi. Faşist devlet anlayışına karşıt eylem ve düşünce açıklamalarını suç sayan, Duce'ye karşı eylemi ölüm cezasıyla cezalandıran, insan hakları kapsamında olmasına rağmen faşizmin yasaklarına aykırı davranışları suçlayan yasa, faşist düzenin kurulmasında büyük etkenlik sağladı. Yasaya aykırı fiileri yargılamak için, "Tribunale Speciale per la Difesa delle Stato" adını taşıyan özel mahkeme kuruldu. Bir faşist generalle, beş faşist milisten oluşan mahkeme, kararlarında, "faşist otoriteye itaat ve iman görevine" uygun davranılıp, davranılmadığını ölçü olarak kullanıyordu. Demokrasi adını da taşısa, otoriter siyasal biçime yönelen ülkelerde özlemi duyulan bu "özel mahkeme", 4671 İtalyan vatanseverini mahkum etti. Bu mahkemelerde hüküm giyenlerin yaş ortalaması 30'dan aşağıdır. 4671 kişiden 4042'si sosyalist, 323'ü ise antifaşisttir. Verilen ceza toplamı 28 bin 115 yıla ulaşmaktadır. "Devleti Koruma Özel Mahkemesi" hiçbir hukuksal kurala bağlı olmaksızın, devlet adına faşist iktidarı korumak amacıyla vatanseverleri cezalandırırken, esasen, yargı bağımsızlığı ve güvencesi de giderilmiş, yargıçlar* Faşist Partisi*'ne bağlanmıştı. 1931'de, tüm yargıçlar* Faşist Partisi*'ne bağlılık yeminine çağrılmış ve yemin etmeyen azınlıktaki yargıçlar görevlerinden atılırken, diğer yargıçlar* Faşist Partisi*'ne üye yazılmıştı.

Özel mahkeme kararıyla gönderildiği Lipari adasındaki toplama kampından kaçışından sonra Emilio Lussu, Fausto Nitti, Carlo Rosselli tarafından kurulan* Giustizia e Libertà *(Adalet ve Özgürlük) hareketi önderlerinden Carlo Rosselli (sağ başta) ve kardeşi Nello Rosselli önce tutuklanıp, zincire vurulduktan sonra sürgüne gönderildiler. Sürgün cezası Rosselli kardeşleri 9 Haziran 1937'de Normandiya'da arabalarına konan bir bombayla ölmekten kurtaramadı.

23 İtalya'da Faşizm ve Sosyalist Hareket

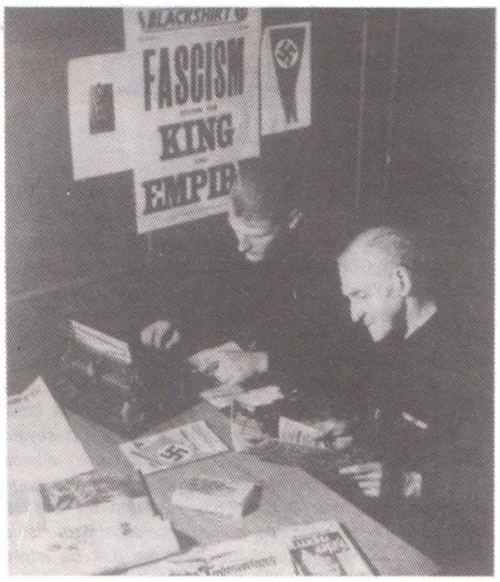
hazırız" talimatı uyarınca milisler yoğun bir sindirme kampanyasına giriştiler. Eski başbakanlardan Nitti'nin evi basıldı, anayasalcı demokrat Giovanni Amendola ve faşistlerin eski "yol arkadaşı" sosyalist Pietro Nenni dövüldüler. Bu yoğun baskı ortamında *PCI* faaliyetlerini zaten yarı-legal olarak sürdürmekteydi. Fortichiari partinin illegal olarak örgütlenmesi konusunu görüşmek üzere Moskova'ya gitti. Ancak 1923 başlarında polis partinin yürütme kurulunun toplandığı Roma'daki gizli merkezini keşfetmiş, Bordiga dahil birçok kilit yöneticiyi tutuklamıştı. Oldukça yankı uyandıran bir dava sonunda Bordiga tahliye edildi.

Bu koşullar altında yapılan seçimlerde faşistler oyların yüzde 64.9'unu aldı. Baskı ve zor etkili olduysa da, faşistlerin seçim başarısını açıklayan yegâne unsur bunlar değildi. 1924'teki geçici durgunluk dışında 1922-25 yılları arası bütün dünyada olduğu gibi İtalya'da da iktisadi krizin durulduğu yıllar olmuştu. Fiyat artışlarının durması, iktisadi hayatın canlanması kamuoyu üzerinde olumlu bir etki bırakmıştı.

Matteotti Olayı

Bordiga'nın *Komintern* ile "birleşik cephe" ile düştüğü ihtilaf *PCI* yönetiminde de etksini giderek yitirmesine yol açtı. 1924'te *Komintern* delegesi olarak bulunduğu Moskova'dan dönen Gramsci partiyi birleşik cephe politikasını izlemeye ikna edebildiyse de, seçimlerden önce bu politika yürürlüğe konulamamıştı. Ancak bu politika, seçim sırasında uygulanan yoğun baskıların uyandırdığı tepkiden ötürü cephe fikrinin zaten çok taraftar bulduğu parlamentoda çok daha faal bir biçimde izlenebildi. Matteotti olayından sonra da örgütsel bir biçim kazanabildi.

Giocomo Matteotti, Turati'in *PSU*'sunun genel sekreteriydi ve 30 Mayıs 1924'te seçim sırasında uygulanan şiddeti, başvurulan yolsuzlukları ayrıntılı bir biçimde belgeleyen bir konuşma yaptı. Konuşmasının sonunda faşistlerin küfürleri başladığında da arkadaşlarına eğilip "ve şimdi benim cenaze törenimi hazırlayabilirsiniz" dedi. Gerçekten de, 10 gün sonra sokakta yürürken bir arabayla kaçırılıp, arabada işkence edildikten sonra öldürüldü. Matteotti olayı, faşistlerin kesin zaferlerinden önce başetmek zorunda kaldıkları son ciddi krize yol açtı. Mussolini ilerki yıllarda doktoruna, elli ya da hatta yirmi kararlı adamın o kritik dönemde iktidarı devirebileceğini söyleyecekti. 27 Haziran'da Meclis'te Matteotti'yi anmak için yapılan toplantıda, faşistlerle birlikte aynı parlamentoda yer alamayacaklarını belirten 150 sosyalist, halkçı, cumhuriyetçi ve anayasalcı demokrat milletvekili Meclis'i terk etttiler. Daha sonra yaptıkları toplantıda Turati'nin önerisine uyarak, kendilerini Roma'da pleblerin son direndikleri tepe olan Aventinus'tan hareketle *Aventino Birliği* olarak adlandırdılar. Ancak *Birlik* ortak bir muhalefet politikası geliştirmeyi başaramadı. Çoğunluk faaliyetlerini Kral'ı Mussolini'ni istifasını istemeye ve yeni seçimlere gidilmesine ikna etmeye çalışıyordu. Komünistler ise muhalefetin geleneksel politikanın dışına taşırılması *Birlik*'in bir genel grev çağrısı yapması gerektiğini savunuyorlardı. Sözkonusu formül destek bulmayınca *PCI* Kasım 1924'te Meclis'e döndü. Muhalefetin bu şekilde çözülmesini izleyen Mussolini, 3 Ocak 1925'te, *Faşist Parti*'nin işlediği bütün suçlara sahip çıkarak toplum hayatını ve devleti faşistleştirmek için son saldırısını başlattı. Önce bütün 'tethişçi' örgütler, muhalif partilerin dernekleri dağıtıldı; *Faşist Parti* içindeki masonlar ihraç edildi; basına çok katı bir sansür getirildi. Bu uygulamalar yıl boyunca ve rejime muhalif olduğu kabul edilen bütün siyaşal partilerin de kapatıldığı 1926'da da sürdü. 1925-26 yılları, iktisadi politikalar açısından da bir dönüm noktası oldu. İlk yıllarda De Stefani'nin sürdürmüş olduğu liberal politikalar terkedildi. Faşist sendikalar dışındaki bütün sendikalar yasaklandı. 1927 yılında yayınlanan *Çalışma Yasası*, muğlak bir dille de olsa, artık ücret belirleme gibi temel işçi haklarında da, inisiyatifi devlet düzeyinde örgütlenmiş organlara bırakıyordu. Bu noktada, kapitalizmin korporatist devlet modelinin fiilen mükemmelliyete ulaşmış olduğu söylenebilir. Artık gerçekten "her şey devletin içinde, hiçbir şey devletin dışında ve devlete karşı değildir."

Faşizm'in "inan, itaat et, savaş" çağrısı, 1930'lar Türkiye'sinde benzer çağrılara ilham kaynağı olmuş, "öğön, çalış, güven" sloganları faşist üslupla gerçekleştirilmiş anıtsal heykellerin kaidelerine kazınmıştı. Avrupa'nın faşist olmayan öteki ülkelerinde de faşist hareketler iktidara gelemeseler bile İtalyan ve Alman modellerine göre yapılanmalar kurmaya girişmişlerdi. İngiliz Faşistler Birliği 1932'de kurulmuş, gamalı haçlı amblemini Almanlardan, ilkelerin İtalyanlardan devralmıştı. Ancak hiçbir zaman bir kitle hareketi olamadı. Fransa'da Jacques Doriot'nun kurduğu Fransız Halk Partisi, Belçika'da Leon Degrelle'in önderliğindeki Rex hareketi Nazi ilkelerinin takipçisiydi. Ancak Avrupa'da Naziler ve Faşistlerden sonraki en etkili hareket İspanyol Falanjistleriydi ve onları izleyerek iktidarı alabilen tek hareket oldu.

15 Ekim 1922'de hükümetin istifasından sonra, Mussolini'nin iktidarı ele geçirme planları, 28 Ekim'de Kara Gömlekliler'in Napoli'den ayrılarak "Roma Üzerine Yürüyüş"e geçmeleri nedeniyle "başarıyla" noktalandı. O sırada hiçbir şey yapmayan 12 bin kadar askeri olan donanımlı ve eğitimli ordunun meşhur generali Badoglia, "Beş dakikalık ateş faşizmi yok etmeye yeter!" diyordu. Bu söz gerçeğin açık ifadesiydi, çünkü sayıları ne kadar çok da olsa, ellerinde eski tabanca ve tüfekten başka bir şeyleri olmayan bu aç ve sonbahar yağmurlarının altında yürümeye çalışan insanları ordu isteseydi o anda bozguna uğratır ve Mussolini'nin de zaten bir taraftan hazırladığı İsviçre'ye kaçış planı gerçekleşebilirdi. İstifa etmiş hükümetin Başbakanı Facta'nın pek de istekli olmadan kabul ettiği sıkıyönetim kararı, Kral Emmanuel tarafından reddedildi ve Facta hükümetten tamamen çekildi. Kral tarafından Salandra'ya teklif edilen yeni hükümet kurma girişimi, Salandra'nın teklifi reddetmesinden sonra Mussolini'ye kaldı. Milano'da bulunan Mussolini, teklifi resmen aldıktan sonra Roma'ya gelerek, daha sonra Kral'ı da alaşağı edeceği faşist hükümeti kurdu. (solda) Bir İtalyan ressam tarafından, idealize edilmiş "Kara Gömlekli" delikanlı. Bu romantik kahramanla, Mussolini'nin iktidarına destek veren, onu yücelten zorbalar arasında nasıl bir bağ kurulabilirdi? (Ortada) İtalyan ressam Tato'nun Roma Üzerine Yürüyüş adlı tablosu. (Sağda) Bolşevizmin yokolduğunu ileri süren bir İtalyan posteri. Kızıl Bayrağı ayakları altında çiğneyen bir Faşist. (Yanda) Leporini'nin Trio (Üçlü) adlı karikatürü. Roma Üzerine Yürüyüş'ü, "ordu, kilise ve faşizm (Mussolini)" üçlüsüyle resmediyor.

Komünist Parti ve Komintern Politikaları

Gramsci'nin 1926'da tutuklanmasından sonra Moskova'da Togliatti fiilen parti lideri durumuna gelmişti. 1927 IX. Plenum'da *Komintern*'in birleşik cephe politikasından kesin bir dönüş yaparak, sınıfa karşı sınıf politikasını benimsemesi ve sosyal demokrasi ile burjuva partileri arasında ayrım tanımama tavrı, *PCI* tarafından da benimsendi. Parti, bütün gücünü gizli çalışmaya vermişti. 1 Ocak 1927'de ilk gizli küçük *L'Unita*, Mart 1927'de teorik dergi *Stato Operaio* (İşçilerin Devleti) çıkarılmaya başlandı, Hareketi örgütleyebilmek için 1928'de önce İsviçre sonra Paris'te bir 'dış merkez' kuruldu. Merkez Togliatti ve yardımcıları Ruggiero Grieco ve Angelo Tasca tarafından yönetiliyordu. *Komintern* ve diğer partilerle iletişim kurmak ve gelen bilgileri, talimatları ülke içine iletmekle görevliydi. Halk cephesinin kurulmasına kadar göçmenler arasında örgütlenme güçsüzdü. Kısa sürede ülke içinde de, Milano'da bir 'iç merkez' oluşturuldu. Pietro Tresso örgütlenmeden, Alfonso Leonetti gizli yayınlardan, Paolo Ravazzoli yeni sendikalar ile ilişkiden sorumluydu. İç merkezde diğer önderler, Ignazio Silone, Girolamo Li Causi ve komünist gençlik federasyonu temsilcisi Pietro Secchia idiler ve ülke içinde hücreler yoluyla ajitasyon ve propagandayı örgütlüyorlardı. Gizlilik koşullarında geliştirdikleri teknikler faşist polisi bile hayran bırakıyordu. 1927 yazında yöneticiler arasında yeni bir tutuklama oldu, Toscana ve Emilia bölgesi önemli kayıp verdi. Mayıs 1928'de başlayan Gramsci davasında, onunla birlikte tutuklanan Terracini ve Scoccimorro 20 yılı aşkın ceza aldılar.

Gramsci'nin, faşizmi, ülkenin en geri (büyük toprak sahipleri) burjuvasinin siyasal ifadesi olduğu, fakat bunun burjuvazinin bir bütün olarak tipik bir görünümü olmadığını vurgulayan görüşü ile temelde benzeşen Togliatti'nin 1928'deki faşizm anlayışı, kapitalizmin belli bir gelişme düzeyinde büyük sanayi ve tarım burjuvazisinin gerici bir eylemi olduğu yolundaydı.

Komintern'in VI. Kongresi'nde (Temmuz 1928) Stalin'in 'Faşizm, sosyal demokrasinin aktif

23 İtalya'da Faşizm ve Sosyalist Hareket

desteğine dayanan burjuvazinin askerî örgütlenmesidir' tezinin kabul edilmesi ve sosyal demokratların sosyal-faşist olarak nitelenmesinden İtalyan komünistleri pek memnun değillerdi, ama yine de parti olarak uysalca *Komintern* kararlarına uydular. Sosyalistlerle anlaşmayı öneren, Sovyetler'de tarımın kollektifleştirilmesini eleştiren Tasca, Buharincilikle suçlanarak Mart 1929'da partiden atıldı. 1929'da *PCI*'nın propagandası uluslararası barışta yoğunlaşmıştı, VI. Kongre'de Sovyet devriminin korunması ana hedef olarak belirtilmişti. Sanayileşme çabası içindeki Sovyetler'in barışa ihtiyacı vardı.

1929'da başlayan büyük kapitalist dünya krizi *Komintern*'de kapitalizmin çöküşünün yaklaştığı ve devrim ihtimalinin güçlendiği görüşünü yaygınlaştırmıştı. Komünistler eldeki bütün yedekleri son oyun için kullanmalıydılar ve 1930 Ocak-Şubat aylarında *Stato Operaio* dergisinde Togliatti ve Longo bu strateji doğrultusunda, dış siyasal büronun mümkün olduğu kadar çok militanını İtalya'ya göndermesini istiyorlardı. İtalya içindeki durumu doğrudan bilen iç siyasal bürodan Tresso, Leonetti ve Ravazzoli, yakın bir devrim olanağından kuşkuluydular; bu kararı tepki ile karşıladılar. Onlar, dikkatli bir hazırlık ve sosyalistlerle işbirliği öneriyorlardı. Haziran 1930'da Togliatti, Longo ve Revera karşısında yenilerek partiden atıldılar.

İtalya içinde gizli parti çalışmaları hızla arttı, yeni parti hücreleri kuruluyordu, yoğunlaşan ekonomik sorunlar ile ilgili ajitasyon yürütülüyordu. Ama kısa sürede polis hücreleri bastırıyordu. Kasım 1930'da sadece Romagna'da 114 kişi tutuklandı. Nisan 1931'de Almanya'da yapılan *PCI* IV. Kongresi'ne dörtte üçü İtalya'dan gelen 60 delege katıldı. Kongre Togliatti'ye ihraçlar konusunda tam destek verdi, ama o da yakın devrim olasılığını abarttıklarını kabul etti. Temmuz 1931'de Ignazio Silone de üçlü grubu desteklediği için atıldı, onu Ağustos 1932'de başka ihraçlar izledi. *Komintern*'in ülke içinde çalışma ve illegaliteden çıkma direktifi sonucunda, 1934'te ülke içindeki örgütlü komünist hareketin kadroları büyük ölçüde polisin eline geçmişti. Bu tarihten itibaren *PCI* göçmenler üzerine yoğunlaştı

İtalyan Faşizminde Devlet ve Hukuk

İtalyan faşizmi, I. Dünya Savaşı ardından gelişen, güçlenen sınıfsal tepkinin kendi siyasal modelini kurmaya yönelik güçlü eylemlerine karşı, büyük sermayenin kurduğu sınıfsal egemenliğinin geçerliğini sağlayacak "zorba devlet" modelidir. Böylece, belirli bir ideolojik dayanağı olmayan, şiddete dayanan eylem sürecinde kurumsallaşan, insan haklarına, demokratik ilkelere, sınıf gerçeğine karşı, saldırgan, tutucu, yığınları kandırmaya yönelik büyük hayalleri (mitos) amaçlar gözüken ve dinsel/ahlaksal ögelere dayanan ve siyasal/toplumsal düzenin değişmezliğini öngören siyasal iktidar düzeni oluşturulmuştur. Faşizmin belirgin ideolojik temeli olmadığı gibi, belirli, değişmez siyasal modeli de yoktur. Faşizmi belirleyen, siyasal egemenlik düzeninin değişmezliği, insan haklarının ve hukuk devletinin yadsınması, düşünce, siyasal örgütlenme çeşitlemelerinin engellenmesidir. "Siyasal yapı/biçim örgütlenmesi", "şiddete" dayanan süreç içinde, uygulamadan doğan gereksinmelere göre belirlenip, oluşturulur. Alman Nazizmi'nin niteliklerinden doğan yaygın bir yanılgıya karşın, "ırkçılık" da, faşizmin "olmazsa olmaz" koşulu değildir. Örneğin, Latin türü faşist modellerde, "ırk düşmanlığı" gereksinmesi duyulmadığından, siyasal modelin temel ögelerinden biri olmamıştır. Yığınları faşist iktidar yanında toplayabilmek için, "ulus"un üstünlüğü ve parlak geleceğin, "Roma İmparatorluğu"nun yeniden yaratılacağına yönelik "şovenist" görüşler, İtalyan faşizminde "ırk düşmanlığına ve kıyımına" dönüşmemiştir.

Şiddetin yarattığı toplumsal tedirginliğin ve sol iktidarları önlemek için faşist şiddeti desteklemenin, totaliter iktidar düzenine yol açtığını kesin bir biçimde kanıtlayan "faşist partisi" iktidarının, kendisini iktidara taşıyan sınıfların çıkarlarını güvence altına alacak, yığınların "otorite" gereksinmesine cevap verecek bir siyasal model oluşturulması kaçınılmazdı. Siyasal modelin sürekliliği ve geçerliliği ise, "modele" uygun insanın ve toplumsal yapının bir oluşturulmasına bağlıdır; bu açıdandır ki, siyasal modelin tümüyle değiştirildiği bir toplumda, çok kapsamlı, yaygın yeni oluşumun gerçekleştirilmesi gerekir. Yeniden toplumsal oluşum ve siyasal yapı örgütlenmesi, doğal olarak yeni yasal düzenleme gereksinmelerini yaratır. Toplumsal gereksinmeler ile yasal düzenleme arasında çelişki varsa, normatif yapının yenileşmesi zorunluluğu söz konusudur. Yeni siyasal yapı örgütlenmesini ve yasal düzeni oluşturacak normların, faşizmi iktidara getiren güçlerin çıkarlarına ve "faşist anlayışa" uyumluluğu, bu konudaki gereksinmelere cevap vermesi kaçınılmazdır. Belirgin ideoloji ve siyasal yapı kuramına dayanmayan İtalyan faşizmi, uygulama içinde, günlük gereksinmelere göre "faşist devleti" oluşturan, kapsayıcı yasal düzenini gerçekleştirmiştir.

FAŞİST DEVLET ANLAYIŞI

Yasal yapı, devlet anlayışına ve amaçlarına göre belirlendiğine göre, İtalyan faşizminin, karşı olduğu siyasal modellere getirdiği eleştiriler ve kendi siyasal iktidar düzeni açısından öngördüğü ilkeler, faşizmin hukuk düzeninin temel kurallarını oluşturmaktadır.

Günün koşullarına göre birbiriyle çelişik politikalar üreten ve böylece toplumun değişik kesimlerinden yandaş edinebilen İtalyan *faşist hareketi, Marksizme, ama özünde, liberal demokratik sisteme biçimde karşıtlık*'dan kalkarak, "faşist devletin" ilkelerini, iktidara geldikten sonra oluşturmuştur. Mussolini, var olanların çürütülmesiyle, olması gerekenin yaratılacağını belirtirken, temelde var olan üretim ilişkilerine karşı değildi, bu açıdandır ki, faşizmin, liberalizme, demokrasiye, çoğulculuğa, kişi hak ve özgürlüklerine karşıtlığı, salt siyasal mücadele biçimde karşıtlık niteliğindedir. Faşizm, liberal demokratik sistemin, "moral/etik" değerlerden yoksun "moddeci" nitelik taşıdığı, "insanı" öne çıkararak "tanrıtanımazlığı" yaygınlaştırdığı inancındadır; bu nedenle, "faşizm", "allahın ve ahlakın dönüşü" anlamına gelmektedir ve faşist düzenin kavranabilmesi bu "spiritualist" anlayışın kavranmasına bağlıdır. Demokrasinin, "ulus", "birey", "devlet", "özgürlük" kavramları, faşist anlayışla çelişmektedir. Faşizm, liberalizmin "devleti inkar ettiği" ve bireyin çıkarlarını "özgürlük" adı altında kutsallaştırarak, devleti güçsüzleştirdiği ve "devlet'in dışında ve devlete/otoriteye rağmen özgürlük" olamayacağı inancındadır.

Demokratik ve Marksist siyasal modellerin eleştirisi *faşist devlet anlayışı*'nın temel ilkelerini de belirlemektedir. "Devlet"i en üstün değer ve amaç sayan faşist anlayış, devleti kişilerin dışında, kişilerin çıkarlarına hizmet etmek zorunluluğu bulunmayan, tek bağımsız/sınırsız "organik güç" olarak kabul etmektedir. Devlet hukukdan önce gelmekte ve hukuku yaratmaktadır; Moral değerlere dayanan devlet, yüce bir erdemin simgesidir ve bu erdeme erişebilmek için, devlete kesin, tartışılamaz, sınırlandırılamaz, "emretme otoritesi"nin de tanınması gerekir. Mussolini'nin ünlü deyişiyle, her şey devletin içinde, hiçbir şey devletin dışında ve devlete karşı değildir".

Otoritede özünü bulan ve tek tek kişilerin dışında organik bir varlık olarak nitelendirilen "devlet", salt vatandaşların gereksinmelerini sağlayan, çıkarlarını düzene koyan, maddi amaçları gerçekleştiren bir "gece bekçisi" değildir. Devletin kendine özgü "bilinç" ve "iradesi", tek tek kişilerin istek ve iradeleri dışında, bireyin yönelişlerinden bağımsız bir biçimde, "ulus"un örgütlenmesini sağlayan, somutlaştıran, hukuku yaratan "ruhsal" değerlerdir. Ulusun, geleneklerini, örf ve adetlerini, dinsel değerlerini, dil ve imanda biçimlenen ruhunu kollamak ve saptamak görevi de devletindir; bu açıdan da, devlet, tarihten gelip, geleceğe uzanan varlıktır. İtalyan faşist devleti, Roma geleneği "idea di forza-kudret kavramı"nın ürünü olup, vatandaşları devletin/ulusun amaçlarına göre eğiten, bireylere bilinç veren ve bütün içinde erimelerini sağlayan, çıkarlarını belirleyen ve hakça çözümleyen, kültür kazandıran, uygar mutluluğa ulaştıran kapsamlı bir organik varlıktır.

Bu değerler, ulusun, diğer ülkeleri yönetmek hakkını gerçekleştirici dinamizmi sağlar; bu açıdan faşist devlet emperyalisttir. İtalya, diğer ülkeleri yönetmek hakkını yaratacak bir üstünlüğe sahiptir ve bu hakkın gerçekleşebilmesi bireylerde, disiplin, itaat, iman yaratılmasına, güçlerin düzene bağlanmasına, devletin siyasal yapısının amaca uygun düzene kavuşturulmasına bağlıdır; Bu açıdan, otoritenin, bireylerin ruhuna girmesi ve orada başkaldıramayacak biçimde özümsenmesi sağlanmalıdır.

FAŞİZMİN "ULUS" ANLAYIŞI VE KENDİ DİNSELLİĞİ

Mussolini'ye göre, "ulusu yaratan devlettir ve bireylerin toplamından oluşmamaktadır". "Ulus" bireylerin dışında kalan, devletin halka verdiği bilinç ve iradeden oluşan, kendine özgü, hukuksal, soyut bir varlıktır. Devlet, kendi yarattığı bilinç ve iradeden oluşan ulus'u, totaliter bir biçimde yönetir. Ulusun, çıkarları, tek tek bireylerin çıkarlarının dışında, yerine göre bireysel çıkarlarla çelişebilen niteliktedir ve ulusal çıkarların ne olduğunu da devlet belirler. Bu açıdan, ulus da, devlet gibi, etik, organik bir gerçektir, yaşar ve gelişir. Bireyler düzensiz kalabalığı, ulus ise birey toplamında oluşan ayrı bir oluşumu ifade eder. Ulusun, kendine özgü, tarihsel erdemi, gelenekleri, ruhsal varlığı söz konusudur. Ulusun bağımsızlığını, tarihsel sürekliliğini de, bağımsız, otoriter devlet içinde biçimlenmesi sağlar. Belirtilen nitelikte bir devlet olmadığında, ulus da yok olur ve geriye sadece bireysel kalabalık kalır. Bireylerin yaşaması, varlığını geliştirmesi, devletin otoritesine bağlılık bilincine erişmesine, "kudret iradesini" oluşturmasına bağlıdır.

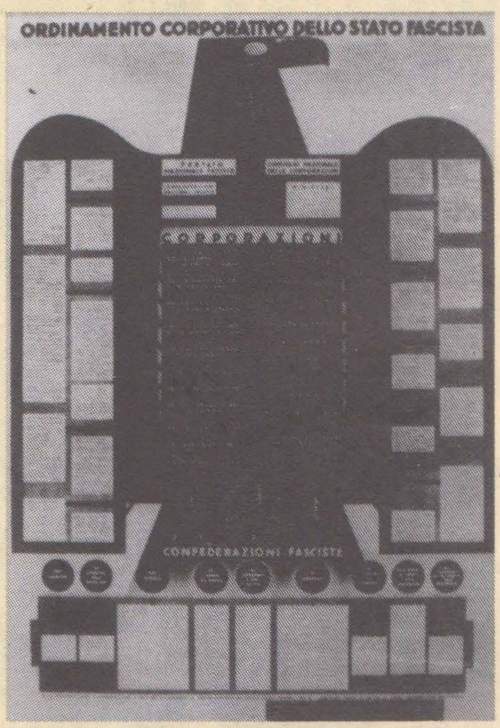
Kendiliğinden bir "irade ve düzen" olarak ortaya çıkan "ulus", devletle kaynaşan, etik organizmadır. Nitekim, faşist siyasal iktidar düzenini oluşturan önemli yasa "Carta del Lavoro"nun 1. maddesinde, "Ulus, faşist devletde gerçekleşen, ekonomik, siyasal, moral bir birliktir" denilmektedir. Faşizm, belirtilen "ulus" anlayışıyla, bireyci demokratik anlayışa karşı çıktığı gibi, demokratik "ulusal egemenlik" anlayışını da eleştirmektedir. Devletin süjesinin "halk" olduğunu, devletin niteliğini ise "ulusun" belirlediğini savunan faşizm, "halk-ulus" ayrımını yaparken, demokrasileri, bu iki kavramı birbirine karıştırmakla suçlamaktadır; "halk" demografik, soyut bir kavramdır, "ulus" ise, devlete anlam veren, moral, etik, emperyalist, otoriter bir irade bütünüdür. Bu anlamda "ulus" bireyci olmadığı gibi ırkçı bir anlam da taşımamaktadır. Ulus, devletdeki imanın yarattığı organizmadır. İnsan hakları kavramını demagoji olarak nitelendiren faşist anlayış "ulusal haklar" kavramını geliştirmiştir; devlet yararına kural ve davranışlar, "ulusal hak" oluşturur. Ulusal haklar, toplumsal iş kollarıyla ortaya çıkar.

Liberal demokratik düzene karşıtlıktan kalkarak, bireylerden soyutlanmış "devlet ve ulus" kavramına ulaşan faşizmin, Katolik Kilisesiyle uzlaşması doğaldır. Demokratik sisteme karşıtlık, dinsel ve moral normların "devlet ve ulus"un özünü oluşturduğu inancı, doğaüstü ögelerin etkenliği, siyasal iktidarın ve "Önder"in (Duçe) kutsallaştırılması, faşizm ile Kilise'nin uzlaştığı temel ögelerdir. Faşizmin liberal, demokratik siyasal düzeni eleştirisi, laikliği de kapsamaktadır; faşizmin laikliğe karşıtlığı Kilise'nin faşist eylemi desteklemesini sağlamıştır. 1921'de, "Katoliklikte" Roma geleneklerini gördüğünü söyleyen Vatikan'ın otoritesini dünyada tek ve ortak erek olarak nitelendiren, Roma'nın ve katolikliğin kaderini eş sayan Mussolini, iktidara geldikten sonra, "kilise ve devletin karşılıklı bağımsızlığı" ilkesini benimsemiş, "Roma'nın Latin egemenlik geleneğini" simgelediği kabul edilen Vatikan'ı "Ulusal Kilise" olarak ilan etmiştir. Faşist iktidar, 11 Şubat 1929'da "Later Anlaşması"nı imzalayarak, "Roma Sorunu"nu çözmüştür. "Laterano Anlaşması"nın imzalanmasıyla, 31 Aralık 1870'deki Yasa ile ayrıcalıklarını yitiren Vatikan ayrı devlet olarak yeniden tanınmış, gümrük, vergi, ulaşım kolaylıkları, dinsel evliliğin geçerli tek evlilik olarak benimsenmesi, Roma'daki bazı alanların Papalığın sayılması, devletin her yıl Vatikan'a belirli ödeme yapması gibi ayrıcalıklar kabul edilmiştir. Faşizm ile Papalık arasındaki uzlaşmaya karşın, faşist devlet teokratik nitelik almamıştır. Kilise ile faşizmin uzlaşmasına karşın, kaynaşmaması, faşist iktidarın, Papalığa bağımlı "alt iktidar" olmaktan kaçınması nedeniyledir. "Önder"in yönetimindeki totaliter iktidarı kutsallaştıran, evrenselliğini öngören faşizmin, "kutsal evrensel" Papalığın iktidarını üstün iktidar olarak kabulü olanaksızdır, faşist inançla çelişir; bu nedenle, "Kilise ve devletin karşılıklı bağımsızlığı" ilkesi benimsenmiştir.

FAŞİZMİN SİYASAL İKTİDAR DÜZENİ

Devlet, ulus, hukuk, iktidar anlayışı, faşizmi kapsayıcı yeni siyasal iktidar düzeni oluşturmak zorunda bırakmıştır. Geleneklere bağlılık, monarşinin sürdürülmesini gerektirmektedir. Öyleyse, *Faşist İtalyan Devleti*, "monarşik bir hükümetçe yönetilen korporatif-faşist devlet" olacaktır. Faşist siyasal iktidar düzeninde, birinci öge: "Önder"in çevresinde birleşmiş, emretmek/yasaklamak yetkisini kullanan, inanmış siyasal kadrodur. Faşist devletin ikinci ögesi: Faşizmin siyasal amaçlarını gerçekleştirici, imanlı, bilinçli halktır. "Politik yığın" olarak adlandırılan, faşizme inanan halk, faşist ruhun yaygınlaştırıl-

23 İtalya'da Faşizm ve Sosyalist Hareket

Faşist sistemde "Miletvekili Meclisi"nin yerini, üyelerini, "Ulusal Faşist Partisi Konseyi" ve "Korporasyonlar Ulusal Konseyi"nin seçtiği Korporasyonlar ve Faskiler Meclisi *almıştı. Yukarıda Faşist devletin korporatif yapısını gösteren bir şema görülüyor.*

masını sağlayacaktır. Toplumsal yaşamın çevresinde birleştiği, somut ortak amaç, faşist devletin üçüncü ögesi olan "siyasal inanç formülü"nü oluşturacaktır. Belirtilen üç ögeden oluşan faşist siyasal iktidar yapısı, iki tarihsel olguyla gerçekleşmiştir; "Roma üzerine yürüyüş" eylemsel bir devrimdir ve faşizmi işbaşına getirmiştir; hukuksal devrim ise, "La Carta del Lavoro" ile gerçekleştirilmiştir.

"Yığınların duygularını sezen, onların belirsiz iradelerini biçimlendiren, halkın yürek çarpıntısını kendi yüreğinde duyan ve ulusal erekleri en iyi bir biçimde bulup saptayan" Duçe, Faşist Partisi'nin ve Hükümetin başıdır. Kutsallaştırılan Duçe, halkın dışında ve üstünde, yığınların tek temsilcisidir. Faşist eylemi gerçekleştiren devlettir. Parti ulusun bu eyleme katılmasını sağlamıştır. Duçe ise, eylemin dışında, eylemi yönlendiren en üst değerdir. Duçe'nin yayınları, nutukları, davranışları faşist hukukun kaynağını oluşturmaktadır. Kral'ın devlet başkanlığı biçimseldir ve her davranışı, her kararı hükümetin katılması ile geçerlilik kazanabilir.

KİŞİ HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİ

Değinilen "faşist devlet" anlayışı ve siyasal iktidar düzeni kapsamında, demokratik "insan hakları" kavramının yeri olmayacağı açıktır. Hukuku yaratan devletin, bireylerin davranış olanaklarını, devlet-ulus çıkarları için sınırlamak hakkı vardır. Kişilerin, birey olarak doğal ve doğuştan hak ve özgürlüklere sahip olduklarını savunan "doğal hak" kuramı soyuttur ve siyasal iktidarın sınırsız olması gereken davranış özgürlüğünü sınırladığı için yanlıştır. Birey, devletin mutlak otoritesi karşısında eşit güçde değildir ve otoritenin egemenliğine ortak olamaz. Bireylerin dışında bir anlamı olan, "devlet-ulus" bütününün ortak üstün çıkarları gerektirdiğinde, bireyin davranış olanakları sınırlandırılabilir; bireysel çıkar ve davranış özgürlüğü, "ortak ulusal haklara" uygun olmak koşuluyla, korunur. Belirtilen durumda, kişinin sübjektif hak/özgürlüğü olamaz, bireysel haklar, objektif hukuk kurallarıyla belirlenen alanlarda ve ölçüde söz konusudur. Hukuk kurallarını da devlet koyduğuna ve siyasal iktidarın kural koymak otoritesi sınırlandırılamayacağına göre, Devlet, kişilerin "hak ve özgürlük alanlarını" dilediğince düzenlemek, sınarlamak, değiştirmek olanağına sahiptir. Devletin bu konudaki otoritesi, "ulusal hak/çıkarlara" uygun olmak gerekir; ulusal hak/çıkarları saptayan da, toplumsal bütünlüğü simgeleyen Parti'dir. Belirtilen durumda, "Önder ve Parti", ulusun haklarını/çıkarlarını sağlayabilmek amacıyla, bireyin "izin verilen davranış alanlarını" özgürce belirleyebilir. Gerçekte, faşist düzende, bireyin "hakkı" değil "görevi" söz konusudur. Devlet egemenliğinin/otoritenin süjesi olarak önem taşıyan birey için *credere-obbedire-combatere* (inanmak/itaat etmek/savaşmak) görevleri söz konusudur. Devlet, bireyle değil, "ulus" ile kaynaşmıştır; bu açıdan da, "hak-görev" ilişkisi, devletle-ulus arasında doğmaktadır. Devletin, bireyin değil ulusa karşı görevleri vardır, bu açıdan da birey'in devletten istemde bulunmak hakkı yoktur. Bireyin, hukuk kurallarına uymak, vatana bağlılık yükümlülüğü, platonik bir vatan sevgisinden değil, objektif hukuk kurallarından doğmaktadır. Hukukun önşartı olan Devlet, yasa kurallarıyla, toplumsal birliği sağlamış, birey-iktidar çatışmasını gidermiştir. Ulusal hak/çıkarları sağlamaya yönelik hukuk kuralları, sonuçta, doğal olarak bireyin de yararınadır, fakat, salt bireysel yarar için yasal düzenleme yapılmaz. Objektif hukuk kuralları, bireyin görevlerini belirleyip onu otoriteye bağlayarak, devletin güvencesini sağlamıştır. Değişen koşullara göre, ulusal hak ve çıkarlar değişeceğine göre, Devlet gereksinmelere göre hukuk yaratmak durumundadır: Yasal düzenleme değişimleri, doğal olarak bireyin "davranış alanlarını"da değiştirecektir.

Gerçekte, "insan hakları" kavramıyla özünde ve temelde çelişen, faşizmin "bireyin görevleri" anlayışı, özellikle, düşünce açıklamak, örgütlenmek, bilim/sanat özgürlüğünü yok eden yasal düzenlemeleri üretmiştir. Faşist anlayışa ve siyasal iktidar düzenine karşıt düşün ve düşünce birleşmelerini engellemek; otoriteye "tapmak bilincinin" yerleştiği "insan modelini" gerçekleştirmek amacına ulaşmak için, düşüncenin hertürden açıklanışının engellenmesi, insan aklının, ojektif hukuk kurallarının belirlediği "izin verilen düşünce alanlarına" hapsedilmesi, bütün totaliter yönelişler için doğaldır.

Faşist iktidarın sürekliliğini sağlamak, karşıtlıkları önlemek açısından olduğu kadar Türk Ceza Hukuku açısından da önem taşıyan yasa, 1930 İtalyan Ceza Yasası'dır. Yeni Ceza Yasası, tüm yapısıyla faşizmle uyumlu "suç ceza" sistemini oluştururken, özellikle "devlete karşı suçlar" düzenlemesinin faşist devletin gereksinmelerini karşılamak amacıyla gerçekleştirildiği, Yasanın Bakanlık Gerekçesi'nde açıkça dile getirilmiştir. Rocco tarafından yazılan Bakanlık Gerekçesi'nde, demokratik/liberal devlet anlayışı eleştirilmiş, "devletin organik kişiliği" vurgulanarak, "devletin mutlak iktidarının" korunmasının "devletin şahsiyetine" karşı fiillerin cezalandırılmasıyla sağlanabileceği belirtilmiştir. Siyasal iktidarın mutlak iktidarını simgeleyen, Duçe'ye, Partiye ve *GCF*'e karşı fiiller de, devlete karşı suç olarak cezalandırılmıştır. Devletin korunmasıyla faşist sistemin korunmasını özdeşleştiren Yasa, faşist düşünceyle bağdaşmayan düşünce açıklamalarını ve eyleme dönüşmese dahi düşünce etrafında birleşmeleri suç saymıştır. Ulusal çıkarları *Faşist Partisi* saptadığı için, faşist partisinin görüşüyle uyuşmayan düşünceler "ulusal çıkarlara aykırı davranış" suç tipini oluşturmuş, cezalandırılmıştır. Halkın bilgilendirilme olanaklarının önlenmesi için, yaygın, kapsamı belirsiz "devlet sırrı" kavramı kabul edilmiş, *Faşist Parti*/hükümetin açıklamadığı kararların açıklanması dahi "devlet sırrının açıklanması" suçunu oluşturmuştur. 1930 İtalyan Ceza Yasası, faşist siyasal iktidar düzeniyle uyumludur ve bu açıdan tutarlıdır. Faşist devlet anlayışının ürünü yasa kuralları, 1938'de yapılan değişiklikte Türk Ceza Yasası'na yansıtılmıştır. Rocco Raporunda, faşist devletin korunmasına yönelik olduğu açıkça dilegetirilen suç tipleri, halen Türkiye'de yürürlüktedir. Türk Ceza Yasası'nın ünlü, "düşünce suçu" oluşturan 141, 142. maddeleri bu konuda örnek gösterilebilir. Faşist devlet düzeni ile bağdaşan bu tür suç tiplerinin Türkiye'deki varlığı ise, siyasal sistemimizin demokratik olduğu savıyla çelişmekle, özellikle 1982 Anayasası'nın bu tür suç tiplerine olanak veren yapısı karşısında, demokrasinin varlığı iddiası tutarsızlık örneği olmaktadır.

Grevin, özgür sendikalaşmanın, siyasal iktidarın katılımından bağımsız "toplu iş sözleşmesi" yapmanın yasaklandığı, işyerlerinde sadece faşist partisi üyesi işçilerin çalışabildiği bir yasal düzende, "işçi haklarının" varlığı düşünülemez. Faşist devlet ise, "korporasyonlar" sisteminin, tüm ekonomik yaşamı hakça düzene kavuşturduğu, işçi-işveren-devlet kaynaşmasının, işçi haklarını sağladığı iddiasındadır. Faşizmin ekonomik devrimini gerçekleştiren Yasa olarak nitelendirdikleri *Carta Del Lavoro*'nun 1. maddesi, korporasyon sistemini, ekonomik yaşamı düzenleyen, faşist devlette gerçekleşen, ekonomik, siyasal, moral birlik olarak tanımlamaktadır. "Çalışmak", faşist devlet tarafından korunan "toplumsal görev" sayılırken, tüm üretimin ulusal yarar doğrultusunda bütünleştirildiği, çalışan ve çalıştıranın bireyin mutluluğu ve ulusal iktidar gerçekleştirilmesi için kaynaştığı belirtilmektedir. Sendikal örgütlenmenin özgürlüğünü kabul eden *Carta Del Lavoro*, diğer yandan, ancak yasal olarak kabul edilmiş ve Devletçe denetlenebilen sendikaların "işkolunu" temsil edeceğini belirterek, salt faşist sendikalara olanak tanımıştır. Bütün İtalya da 22 işkolu, dolayısıyla, 22 korporasyon kabul edilmiş, her korporasyonun biri işçilere, diğeri işverenlere ait iki sendika federasyonuyla oluşacağı öngörülmüştür. Her iş kolunda, işçi-işveren sendika federasyonu arasında doğacak uyuşmazlıkların devlet tarafından karara bağlanması, emeğin güvencesi olarak nitelendirilmiştir. Sendikaların Devlet denetiminde olması, yöneticilerin seçiminin partinin onayına bağlı tutulması, işçilerin korporasyondan bağımsız davranmak olanaklarının kabul edilmemesi, gerçekde, çalışma yaşamıyla ilgili tüm hakların ve kuralların devletçe belirlenmesi sonucunu yaratmıştır.

Korporasyon düzeninin kısaca değinilen yapısı, çalışma alanlarının sadece faşist parti üyelerine açılması ve böylece Parti'nin her iş kolunu denetimine, tekeline alabilmesi sonucunu yaratmıştır. Parti, bu olanağını, özellikle basın, sanat ve kültür faaliyetlerini denetleyerek, faşist düşünceye karşıtlığın oluşup, gelişmesini engellemek, "kudrete tapınma bilincine erişmiş" insan modelini yaratmak amacına ulaşmak için kullanmıştır. Salt *Faşist Partisi* üyelerinin çalışma olanağı sağlanarak, özgür bilgi/haber dolaşımı önlenmiş, faşist anlayışın tek yönlü dolaşımıyla otoriteye başeğmeyi görev bilen bir yığın oluşturulmasına çalışılmıştır.

Faşist Devletin tüm kurumları, oluşturduğu gençlik örgütleri, Partiye bağımlı sanat çalışmaları, kitle iletişim araçları, okullar tümüyle "faşist anlayışı" özümsemiş, izin verilen düşünce ve davranış alanlarının dışına çıkmayı düşünmeyen insanı yaratmaya yönlendirilmiştir. Faşist siyasal iktidarın başarısızlığı belirginleştikçe, değinilen amaca yönelik yeni önlemler yasallaştırılmıştır. Özellikle, 1933'ten sonra otoriter yapının daha da katılaştırılmasına çalışıldığı görülmektedir. Tarihsel olgu ise, ne yapılırsa yapılsın, faşizmin önünde sonunda çökmesinin kaçınılmaz olduğunu kanıtlamıştır.

ÇETİN ÖZEK

Anti-faşist Göç ve Örgütlenme

20 Temmuz 1925'te Aventine lideri Amendola, arabasından çıkarılıp bir daha iyileşemeyecek şekilde dövülmüştü. Cannes'a göç etti ve Nisan 1926'da orada öldü.

Ekim 1922 sonrasında işçi olaylarında yer alan anarşist ve sosyalistlerin ağırlıkta oldukları ilk dış göç döneminde eski başbakan Nitti, Zurich'e, antifaşist siyaseti Vatikan tarafından benimsenmeyen *PPI* lideri Don Luigi Sturzo Londra'ya sığınmışlardı. 3 Ocak 1925 konuşması ile başlayan baskı döneminde İtalya'da kalmalarının rejime destek anlamına geleceğine inanan birçok siyasetçi göç ettiler. *Il Popolo* yöneticisi Donati, *Non Mollare*'den Prof. Gaetano Salvemini, *Corriere della Sera*'dan Alberto Tarchiani 1925'te Paris'e göçtüler. Ferruccio Parri, *PSU*'dan Traves ve Saragat'ı bir dağ geçidinden yürüterek İtalya dışına çıkarttı. Parri, Carlo Rosselli, Sandro Pertini Kasım 1926'da yaşlı Turati'yi de gizlice İtalya'dan kaçırdılar. Sendikacı Bruna Buozzi ve sosyalist Modigliani de bu dönemde İtalya'yı terk ettiler.

1926 yılında ülke dışında *PSU* liderleri, Turati, Traves, Modigliani, Buozzi ve Saragat yeni bir partiyi, *Partito Socialista Lavori Italiani (İtalyan İşçileri Sosyalist Partisi-PSLI)* oluşturdular. Paris'te *Avanti*'yi, Zurich'te *Avvenire del Lavoratore*'yi (İşçilerin Geleceği) çıkarmaya başladılar. Ülke dışında çeşitli politik gruplar ve aralarında çatışına ve suçlamalar devam ediyordu.

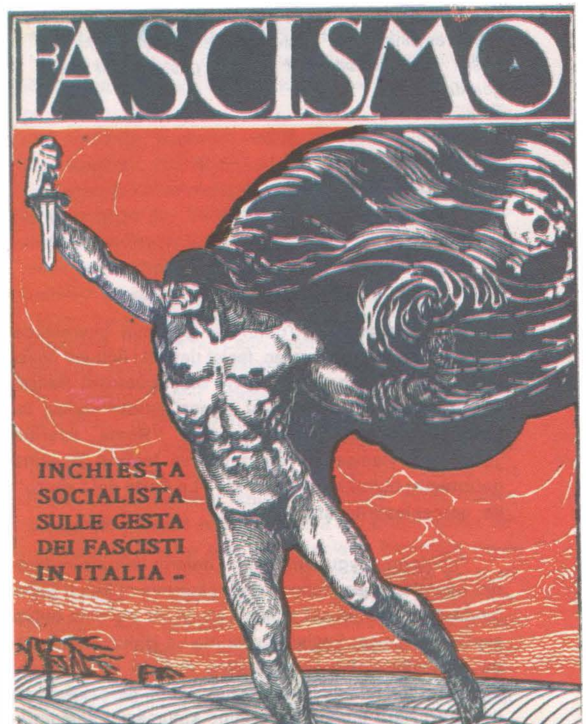
Bu ortamda Fransa'da daha önce örgütlenmiş *(İnsan Hakları Derneği)* Nisan 1927'de Nerac'ta bir konferans düzenledi. İki sosyalist parti *(PSI, PSLI)* ile cumhuriyetçi parti *(PRI)* ve *CGL*, *Concentrazione Antifascista*'yı (Anti-faşist Birlik) oluşturdular. *Concentrazione*'nin genel sekreteri *PSI* lideri Nenni'ydi. Turati ise 1932'de ölümüne dek hareketin akıl hocası olarak kaldı. Birliğin haftalık yayın organı *'La Liberta'* 1927-34 arasında yayınlandı. Yönetmeni 1933'teki ölümüne kadar Rabano Mauro adı ile Treves idi. *Concentrazione, İşçi ve Sosyalist Enternasyonal*'in *(II. Enternasyonal)* toplantılarına katılıyordu. Göçün ilk yıllarında, toparlanmada yararlı olmuş, kaçışları örgütlemiş, faşizm kurbanlarına yardım etmiş, özel mahkeme davaları için uluslararası kamuoyu oluşturmuş, İtalya halkı ile bağların kopmamasına çalışmıştı.

1929'a kadar, katı politikasından ötürü tecrit olmuş olan *PCI* ile *Concentrazione* dışında örgütlü bir grup yoktu. *PCI Concentrazione*'yi de 'sosyal-faşist', 'ikinci Aventine' olarak suçluyordu. 1929 başlarında *Non Mollare* ve *Il Caffe* ile bağlantılı demokrat, cumhuriyetçi liberaller arasında Prof. Ernesto Rossi önderliğinde yeni bir örgütlenme ortaya çıktı. Kurucuları arasında Parri, Riccardo Bauer, Salvemini, Tarchiani de vardı. *Giustizia e Liberta* (*GL*-Adalet ve Özgürlük) hareketinin yıldızı ise uzun vadede demokratik bir cumhuriyeti hedefleyen, ama ideolojisi liberalizm, revizyonist Marksizm ve anarşizm üçgeni içinde, değişen durumlara göre farklılaşan Carlo Rosselli idi. Bu, kişisel servetini mücadele yoluna harcayan cesur bir militandı, fakat komünistlerle hiçbir şekilde işbirliğine yanaşmıyordu. *GL* eylemleri, dağılmış anti-faşist grupları toparlamak ve ülke içine anti-faşist bildiriler, broşürler sokmak, İtalya'da ajitasyon merkezleri örgütlemek üzere yoğunlaşmıştı. 1930 dünya krizinden etkilenen İtalya'da yoğun propaganda çalışmaları yapıyorlar, fakat aralarına sızan provakatörler nedeniyle büyük tutuklamalar sonucu özel mahkemelere çıkıyorlardı. Milano, Sardunya, Torino ve Roma'da harekete önemli darbeler geldi. *GL* dünyanın ilgisini çekebilmek için atılgan eylemlere yöneldi. Temmuz 1930'da Giovanni Bassanesi, İsviçre'den kullanmayı yeni öğrendiği bir uçakla havalanmış, 15 dakika Milano üzerinde dolaşıp bildiriler atıp dönerken Alplere çarparak yaralanmıştı. 3 Ekim 1931'de şair Lauro De Bosis, yine uçakla Cannes'dan havalanıp, gece saat 8 civarında Roma üzerine gelmiş ve yarım saat halkı direnmeye, kralı Mussolini'yi görevden almaya çağıran bildiriler dağıtmıştı. Dönerken faşist uçakların takibinde yakıtı biterek düştü.

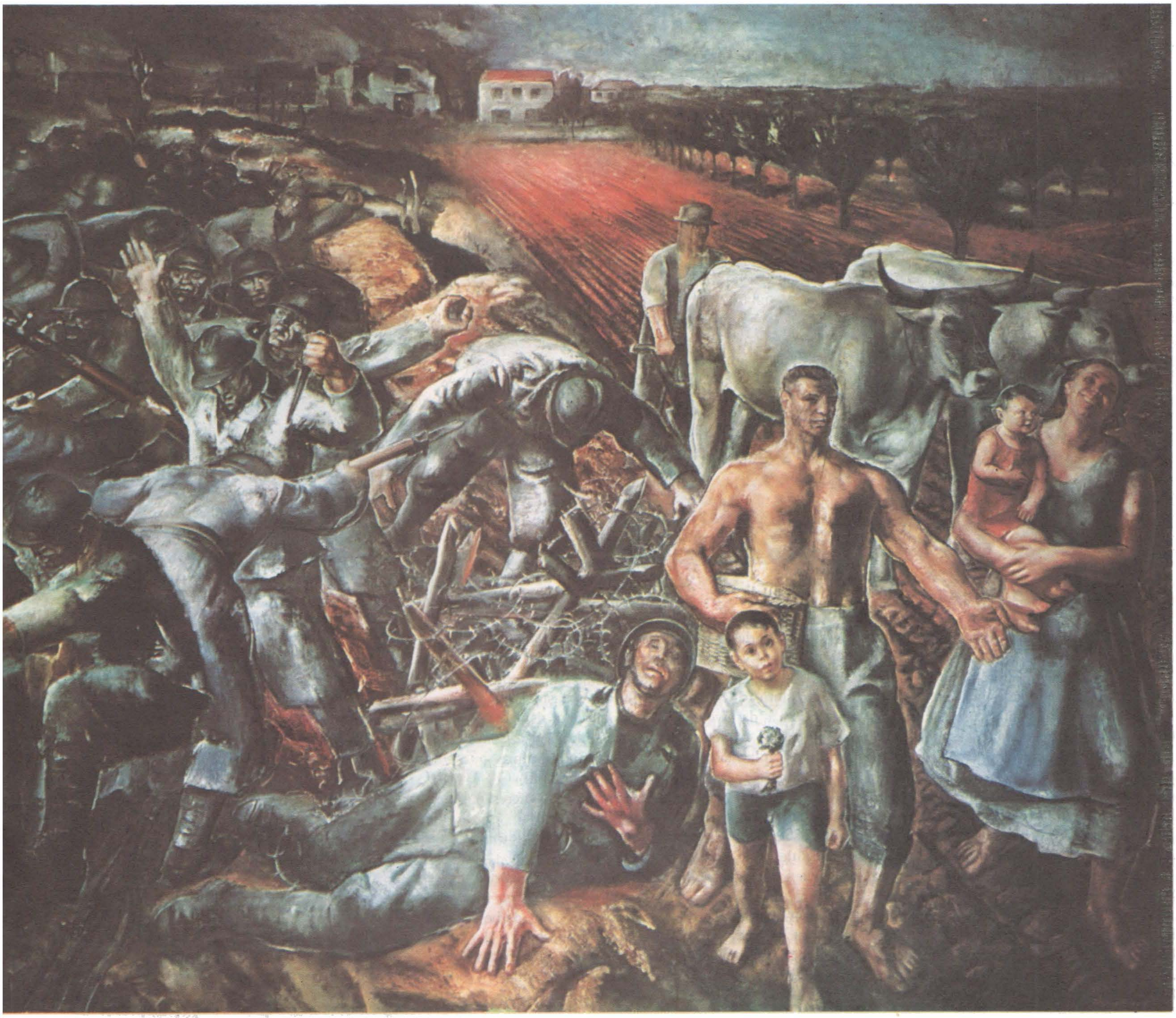
PSI, 16 Nisan 1930'da Grenoble'de yaptıkları kongrede *PSLI* ile birleşme kararı aldı. 19-21 Temmuz 1930 Paris Sosyalist Birlik Kongresi'nde birlik anlaşması imzalandı. Yeni partinin adı *PSI* oldu, yayın organı da *'Nuovo Avanti'* idi. Birlik anlaşmasında hedef, 'insanlığı kapitalizmin siyasal ve ekonomik köleliğinden kurtarmak' olarak belirtiliyordu. Yeni parti *II. Enternasyonal*'e kabul edildi. İtalya'da demokrasi mücadelesi amaçlanıyordu. Bu nedenle İtalya içinde yaygın kadrolarından yararlanmak için, Nenni ve Saragat *GL* ile işbirliğinden yanaydılar, *GL* de sosyalistlerin ve *CGL*'nin yayınlarından yararlanmak niyetindeydi. 1931 yazında ortak eylemler yapma kararı verildi. Yayınlar İtalya'da altında *GL*'nin de imzası konarak dağıtılıyordu. İki örgüt de ayrı örgütlenmelere gitmeyecekti. *GL, Concentrazione* ile de benzer bir anlaşma yaptı ama işbirliği kısa sürdü. *GL* 1932'de kendi başına Paris ve Brüksel'de broşür dizisi *(Quaderni)* çıkarmaya başladı. Bu yayındaki devrimci program, cumhuriyetçi *PRI*'de tepki yarattı. Turati ve Treves'in ölümü üzerine *PSI*'de egemen olan Nenni *GL, LIDU, PRI* gibi tutarsız burjuva gruplardansa Marksistler ile birlik olmayı yeğliyordu. 17 Ağustos 1934'te Togliatti, Nenni ve Saragat *PSI* ile *PCI* arasında birçok 'eylem birliği'nden ilkini imzaladılar.

Şubat 1934'te *Quaderni*'de sosyalistlere saldırılıp, gerçek sosyalistleri *GL*'nin temsil ettiği yazılınca, *PSI* ile ilişkiler koptu. *PSI Concentrazione*'nin dağılmasını önerdi ve bu 5 Mayıs 1935'te gerçekleşti. Paris'te *GL, Giustizia e Liberta*'yı, sosyalistler *Nuovo Avanti*'yi çıkarmaya başladılar. 7 yıllık *Concentrazione Antifascista*'nın dağılması, bütün göçmen grupların ayrı programlarının oluşmasında ve komünistlerin Halk Cephesi politikalarının güç kazanmasında etkin oldu.

23 İtalya'da Faşizm ve Sosyalist Hareket

Carpanetti'nin Ekim Yapan Üçlü *adlı tablosu faşizm tarafından yüceltilen değerleri temsil etmeye çalışıyor (üstte). Kaba bir gerçekçilikle resmedilen bu değerler, çalışma aile ve savaştır. Savaş tabloda temsil edilmeye çalışıldığı gibi, istisnai olmayan gündelik hayatın hemen yanıbaşında onu besleyen ve ondan beslenen bir durumdur. Mussolini'ye göre, "faşizm, sürekli barışın olanaklılığına ya da yararlılığına inanmaz...Yalnızca savaş tüm insani enerjiyi en yüksek gerilim haddine vardırır ve bunu göğüsleme cesareti olan halklara soyluluk nişanı takar"dı. Toplumda haklılık ve meşruluk kazanma mücadelesini sürdüren geleneksel ya da devrimci ideolojilerin kaba gücü zorunlu bir kötülük olarak ele almasına karşılık faşizm çıplak zorun bir insani değer olarak propaganda edilmesini öne çıkartıyordu. Savaş ve zorbalık, faşist ideolojinin değerler hiyerarşisinde en üst basamakta yer bulmuştu. Ancak, ideolojinin dilinden toplumsal gerçekliğe, sınıfların ilişkisi alanına çevrildiğinde, Habeşistan'ın (Etiyopya) istilası planları gerçekte toplumsal dayanağını büyük burjuvazinin oluşturduğu İtalyan emperyalizminin emperyalist devletler arasında dünyanın yeniden paylaşılması emellerine eşlik ediyordu (solda) Faşizmin kutsallaştırılmış* Duce*'de temsil edildiğine inanılmasını istediği ulusun bu savaşçı gücü denen şey Mussolini'nin rustik bir komedi aktörünü de andıran kimliği dolayısıyla çoğu kez gülünç karikatürlere konu oluyordu (üstte solda). İtalyan faşizmi, kendi meşruiyetini kitlesel bir temel üzerinde yeniden üretmek için, Akdeniz'in geleneksel temalarını, faşizm içinde çekici kılacak bir tarz tutturmaya da özen göstermişti. Cinsel temalar öteki örneklerinde olduğundan çok daha yaygın bir biçimde İtalyan faşizminde dolaşıma sunulmuştu. Erkek egemenliği ideolojisinin içinde son hadde kadar geliştirildiği faşizm, kadınların hayranlığını ve cinsel kudreti kara gömleklilere izafe etmek için geleneksel Don Juan imajını bir reklam unsuru olarak yeniden üretiyordu. İtalyan sosyalistlerinin evrensel insani değerlerle bariz bir biçimde çeliştiğini düşündükleri savaş, saldırgan erkeklik, kaba güç ve vahşetten oluşan faşist imgesini faşizmi teşhir için kullanma girişimleri ise, faşist olmayan ülkeler halkları için bir anlam ifade edebilirdi belki ama bunun aslında faşist ideolojinin yörüngesine sürüklenmiş kitleler nezdinde İtalyan faşizminin kendisini göstermek istediği suretle neredeyse örtüştüğü hepsi faşist propaganda örnekleri olan öteki resimlerle karşılaştırıldığında kolayca gözlemlenebilir (ensolda).*

Doğu Avrupa'da Faşizm ve Askerî Diktatörlükler

Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda, İtalya'dan Norveç'e, Türkiye'den Fransa'ya kadar emperyalizmin nüfuz alanında bulunan birçok bölgede faşist hareketler görüldü. Kapitalizmin serbest rekabet ve girişim aşamasından tekelci kapitalizm aşamasına doğru evrildiği koşullarda yalnızca işçi sınıfının ve sosyalist hareketin sindirilmesi değil, egemen güçleri oluşturan sınıfsal blok içindeki dengenin tekelci büyük sermaye lehinde değiştirilmesi de gerekiyordu. Ancak faşizmin devlet aygıtını ele geçirdiği yerler kapitalizmin 'anavatanı' sayılabilecek ülkeler değil, kapitalistleşme sürecine nisbeten geç girmiş ülkeler oldu. Uluslararası pazarda rekabetin çok daha büyük sermaye birikimlerini gerektirdiği koşullarda, yerel burjuvaziler sınıf egemenliklerini geleneksel siyasal kültürün ya da parlamenter demokrasinin getirdiği sınırlamalar içinde sürdüremez oldular. Kapitalist merkezin en yakın çevresi sayılabilecek ülkeler, iki dünya savaşı arası dönemi ya İtalya, Bulgaristan ve Almanya'da olduğu gibi açıkça faşist rejimlerin yönetiminde ya da diğer Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi askerî diktatörlükler altında geçirdiler.

Bu yeni toplumsal ve siyasal durumlar, toplumsal mücadelelerin tabiatını olduğu kadar, sosyalist siyasetin taktik ve mücadele biçimlerinde o güne kadar çok tanınmayan ve denenmemiş uygulamalara yol açtı. Faşizm ve başka türden yeni burjuva diktatörlük biçimlerinin tanınması ve kavranması bakımından bu ülkelerde cereyan eden süreçler Avrupa sosyalist ve işçi hareketinin başlıca hammaddesini oluşturdular.

Tsankov'un faşist darbesine karşı başlatılan ayaklanmanın yenilgisinin ardından, hapİsanelere geçmişte de pek yabancı olmayan Bulgar devrimcileri için kitlesel tutuklamalarla dolu yeni bir dönem açılmıştı. 16 Nisan 1925'te Sofya'daki kiliseye bomba atılması provokasyonunun ardından Komünist Partisi'ne karşı çok şiddetli bir saldırı başlatıldı. Üç ay içinde Sofya'da 10 bin 459, Filibe'de 13 bin 305 insan tutuklandı. Kısa süre içinde 159 kişi idam edildi. Yüzlerce insan sorgusuz sualsiz kurşuna dizildi. Tutuklular gece at ahırlarının hücrelerine sokuluyor işkenceden geçirildikten sonra subaylar tarafından iple boğularak öldürülüyor bu işler genellikle askeri kışlalarda yapılıyordu. Bütün faşist diktatörlük dönemi boyunca kayda geçenlerin toplamı itibanyla 33.882 kişi faşizme karşı eylemlerin ötürü hapse atıldılar. Hapisanedeki hayat resimde görülebileceği gibi, hiç de kolay değildi ve daha çok öc alma düşüncesi üzerine dayandırılmıştı. Ancak, hapisanelerde karşılaştıkları zulme, maddi ve manevi hayatlarını yeniden üretme imkanlarının her zaman asgarinin altında olmasına rağmen kollektif dayanışma ile Bulgar devrimcileri kendilerini cezaevlerinde yeniden eğitmeyi başardılar. faşizm yenildikten sonra Bulgaristan Komünist Partisi'nin 5. Kongresinde okunan rapora göre 973 temsilciden 491'i siyasal hükümlüler arasından geliyordu. Siyasal hükümlülerden bir bölümü cezaevlerinden kaçarak, dağlarda kurulan partizan müfrezelerine katılmayı başardılar. Komitacılık geleneği, Osmanlı egemenliğinden bağımsızlığını kazanmak için mücadele eden Bulgar ulusal kurtuluş hareketinin mirasından devralınmış bir mücadele biçimiydi. Bulgar anti-faşist hareketinin her iki kanadı da, Çiftçi Partisi de komünistler de faşizme karşı direniş mücadelesi sırasında bu geleneksel mücadele yöntemine başvurmaktan kaçınmamışlardı. Bulgar devriminin birçok önderi, bu partizan mücadeleleri içinde sivrilen insanlardı.

Bulgaristan'da Faşizm

19. yüzyıl boyunca imparatorlukların milliyetçi hareketlerle parçalanması sürecine büyük devletler çoğunlukla aynı doğrultuda müdahale etmişler, yeni oluşan devletin başına, Avrupa'nın küçük aristokratik hanedanların birinden seçilen bir kral tayin etmişlerdi. Aynı çözüm, Osmanlı himayesinde bir devlet olma statüsünü, 1878'de Osmanlı-Rus savaşını sona erdiren Ayastefanos anlaşması ile kazanan Bulgaristan'a da uygulandı. Yeni kurulan devletin başına Battenberg Prensi Aleksandr getirildi. Ancak yeni devlete yalnızca bugünkü Bulgaristan'ı değil, Makedonya ve Trakya'yı da veren Ayastefanos anlaşması büyük devlet içinde yalnız Rusya'nın iradesini yansıtıyordu. Dönemin güçler dengesi perspektifi içinde bunu kabul edilmez bulan Büyük Britanya ve Avusturya-Macaristan hükümetleri Rusya'yı Berlin Kongresi'ne katılmaya zorladılar ve burada Doğu Rumeli (bugünkü güney Bulgaristan) Bulgaristan'dan ayrılarak özerk bir bölge ilan edildi, Makedonya ise Osmanlı İmparatorluğu'na iade edildi. Ancak Ayastefanos sınırları, komitalar halinde örgütlenerek Bulgaristan'ın bağımsızlığı için çalışmış milliyetçiler için yeniden ulaşılması gereken bir ideal olmayı sürdürdü. 1885'te Doğu Rumeli'de çıkan bir ayaklanmadan sonra bu bölge tekrar Bulgaristan'a katıldı ve ertesi yıl, daha önce anayasayı askıya almayı denemiş olan Aleksandr von Battenberg askerî bir darbe ile devrildi. Yine yabancı devletlerin müdahalesiyle bu kez Ferdinand von Gotha-Coburg Bulgaristan Prensi ilan edildi. Bu yönetim değişikliği uluslararası alanda, Rusya ile Bulgaristan arasındaki geleneksel ilişkinin zayıfladığı, yeni devletin Avusturya-Macaristan'ın gayrıresmi himayesine yöneldiği anlamına geliyordu.

Toplumsal Yapı

Bulgaristan'ın bağımsızlığı için savaşmış ve daha sonra da oy verme hakkını mülkiyet koşuluna bağlayan 1879 Anayasası ile siyasal iktidarını kurmuş olan milliyetçi hareket toplumun son derecede dar bir kesimini temsil ediyordu. Kuşkusuz, gerek bağımsızlık öncesi komitacılık faaliyetlerinde, gerek 1885'teki Doğu Rumeli ayaklanmasında köylülerin merkezî otoriteye duydukları geleneksel hınçtan destek almıştı. Ancak nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan köylüler 20. yüzyılın başına kadar siyasal hayatın tamamen dışında kaldılar. Kırda egemen olan mülkiyet biçimi orta ve küçük toprak mülkiyetiydi. Törelerin ölüm halinde toprağın bütün çocuklar arasında eşit olarak bölüştürülmesini öngördüğü Bulgaristan, Balkanlar'da toprağın köylüler arasında en eşit biçimde dağılmış olduğu bölgeydi. 1878'den sonra ülkeyi terkeden Türklerin topraklarının da dağıtılması bu eşitlikçi görünümü daha da belirginleştirdi. Ancak tarım son derecede ilkel bir teknolojiyle yapılıyordu, örneğin köylülerin ancak yüzde 10'u demir saban kullanıyordu. Diğer yandan 19. yüzyılın ikinci yarısı boyunca süren nüfus artışı da, ülkedeki geçim imkânlarını hatırı sayılır şekilde zorluyordu. Geleneksel olarak Osmanlı ordusunun giyimi Bulgar dokumacılar tarafından temin edilirdi; devlet statüsü kazanıldıktan sonra, Batı ürünleri ile rekabet edebilmesi olanaksız olan bu sektör tamamen çöktü. Örneğin Stara Sagora bölgesinde kurtuluş hareketinden önce 600 olan atölye sayısı daha sonra 263'e, Samokov'da 456'dan 58'e düşmüştü.

Bütün bunlar, modern bir devletin inşa edilmesini mümkün kılacak kaynakların son derecede

kıt olduğu anlamına geliyordu. 1879 ile 1911 arasında köylüler gelirlerinin ortalama yüzde 15 ila 20 kadarını vergi olarak ödüyorlardı. Toprağın veriminin hayatın yeniden üretilmesine ancak yettiği koşullarda köylüler için çok ağır bir yük olan bu vergi, inşa sürecindeki bir devletin giderlerini karşılayabilmekten uzaktı. Diğer yandan, sanayi yatırımlarını mümkün kılacak bir sermaye birikimi de yoktu. Çoğunlukla Rusya ya da diğer Balkan ülkelerinde eğitilmiş olsalar da, esin kaynakları Londra, Viyana ve Paris gibi başkentler olan burjuva ve bürokratların başvurabileceği yegâne kaynak yabancı sermayeydi. Kısa zamanda, 1878'de nüfusu 12 bin olan Sofya'da, özellikle Louvre, Tuileries gibi örneklerden esinlenmiş anıtsal yapılara yönelen büyük bir inşaat hamlesi başladı. Bir Belçika şirketi, Sofya'nın elektrikli tramvay şebekesini kurdu. Diğer yandan, ülke çapında da, dönemin eğilimlerine uygun olarak, yüzyıl sonuna kadar Bulgaristan'da 1.129 km. demiryolu döşendi. Ancak bu tür yatırımların sonucunda, aynı dönemde Bulgaristan'ın dış borcu 250 milyon frank'a ulaşmıştı. Ticaret haddi de Bulgaristan'ın yabancı sermayeye bağımlılığını arttırıyordu; Bulgaristan'ın ihracatı, ithalatının yüzde 28'i kadardı. Ancak bütün bu yabancı yatırımlara ve dış kaynaklara karşın Bulgaristan, kapitalist ilişkilerin çok az nüfuz etmiş olduğu bir tarım ülkesi olarak kaldı. Bunun çarpıcı bir belirtisi I. Dünya Savaşı'nın sonunda İtilaf Devletleri'nin Bulgaristan'la imzaladığı Neuilly Barışı'nda görülecekti. Sözkonusu belge Bulgaristan'ın ödemekle yükümlü olduğu 450 milyon dolara ek olarak aynî bir savaş tazminatı yükümlülüğü getiriyordu: "13 bin 500 inek, 125 boğa, 12 bin 500 at ve 2 bin 500 katır".

İlk Siyasal Oluşumlar

1878'den sonra ortaya siyasal onama *Muhafazakâr* ve *Liberal* diye adlandırılan iki parti egemen oldu. Başlangıçta sınıfsal tabanları bakımından da çok ayrışmamış olan bu iki parti, daha çok, dış kaynakların nereye tahsis edileceğine karar veriyor olmanın sağlayacağı avantajlardan yararlanmak için yarışan birer patronaj ağı niteliğindeydi. 1886'da Aleksandr von Battenberg'in devrilmesinden sonra, Stefan Stambolov'un dokuz yıl süren başbakanlık dönemi sırasında sözkonusu partiler parçalandı ve ciddi bir tabanı ve gücü olmayan dokuz partiye bölündü. Bu ortam, Prens Ferdinand'ın 1894'te Stambolov'u önce görevden alıp sonra öldürtmesine imkân veren koşulları yarattı. Ferdinand'ın darbesini izleyen günlerde kurduğu yönetim, ilk kez himayeci gümrük politikaları uygulamaya, yerel sanayii teşvik etmeye başladı. Ancak bu teşvikleri finanse edebilmek için köylülüğün daha da ağır bir biçimde vergilendirilmesi gerekiyordu. Bu ise 1899'da geniş çaplı köylü ayaklanmalarına yol açtı.

Bulgaristan Çiftçi Birliği

Ferdinand yönetiminin taciz ettiği yegâne kesim sınıf köylülük değildi. Onun yönetimi sırasında yabancı yatırımların ve özellikle devletin çevresinde faaliyetleri giderek çeşitlenen küçük burjuva nüfus -gazeteciler, yazarlar, küçük devlet memurları, öğretmenler, doktorlar, vb.- siyasal hayattan giderek dışlandılar. Özellikle 6 bin kişilik nüfuslarıyla kırda görev yapan öğretmenler, hem konumları itibariyle, hem eğitimleri sırasında edinmiş oldukları radikal bakış açılarından ötürü, 1899'daki köylü ayaklanmalarından etkilenmeye özellikle yatkındılar. 1899 sonunda öğretmenlerin çoğunluğunu oluşturduğu 800 delege biraraya gelerek *Bulgaristan Çiftçi*

Birliği'ni kurdular. Bu ilk toplantı, köylüğün eğitilmesi, ucuz kredi temin edilmesi, vergi reformu gibi taleplerin tartışılmasının ötesine geçilemedi. *Birlik* ancak 1901 yılında *Bulgaristan Ulusal Çiftçi Birliği* adı altında bir siyasal partiye dönüşme ve seçimlere katılma kararını aldı. Ancak bu noktada bile, disiplinli ve türdeş bir partiden çok gevşek bir koalisyonu andırıyordu. Buna rağmen ilk kez köylülüğün talepleri ve ideolojisinin siyasal bir düzlemde dile getirilmesi, toplumda geniş bir hareketlilik yarattı. Ancak 1906'da parti yönetimine Aleksandr Stambuliskiy'nin geçmesi, dağınık talepleri ortak bir programda birleştirerek *Çiftçi Birliği*'ne daha net bir siyasal perspektif kazandırdı. Hükûmet tarafından yapılan yaygın yolsuzluklara karşın, 1908 seçimlerinde *Çiftçi Birliği* 100 bin oy alarak büyük bir başarı kazandı.

Bulgaristan'ı kooperatifçi ilkelere göre örgütlenmiş "örnek bir tarım devleti"ne dönüştürmeyi hedefleyen *Çiftçi Birliği* yalnızca Bulgaristan'a özgü bir oluşum da değildi. Hırvatistan'da ve Romanya'da da 20. yüzyılın ilk çeyreğinde *Köylü Parti*leri benzer porgramlar benimsediler. Hatta 1920'lerde Bulgaristan'da *Çiftçi Birliği* iktidardayken, merkezi Prag'da bulunan *Uluslararası Tarım Bürosu*, *Bolşeviklerin* "kızıl", gericilerin "beyaz" enternasyonallerine karşı, bir *Yeşil Enternasyonal*'in kurulmasına önayak olduysa da, sözkonusu örgüt hiçbir zaman çok etkili olamadı.

Sosyalist Hareketin Gelişimi

Bulgaristan'da sosyalist düşüncenin kavranması ve yayılmasında ilk söz edilmesi gereken isim Dimitrov Blagoev'dir (1856-1924). Yüksek öğrenim için Rusya'ya giden Blagoev (1883-84) Rus devrimci hareketine katılmış ve bu ülkedeki ilk sosyal demokrat gruplardan birinin kurucuları arasında yer almıştı (D.Blagoev grubu-1883). Grubun 1885'te yeraltında yayımladığı *Raboçiy* (İşçi) gazetesinden Lenin daha sonra "Rusya'daki ilk sosyal demokrat gazete" olarak söz etmiştir. 1885 başında Çarlık polisi tarafından sınırdışı edilerek Bulgaristan'a dönen Blagoev, sosyalist düşüncelerin propagandasını etkili biçimde gerçekleştirdi. 1891 başlarında Blagoev önderliğinde bir Marksist akım ortaya çıkmış, Marx ve Engels'in çalışmaları çevrilerek, daha geniş çevrelerde tartışılmaya başlanmıştı. Blagoev ve aynı düşünceyi paylaşan arkadaşlarının girişimiyle 20 Temmuz (2 Ağustos) 1891'de yapılan Buzluca toplantısı, *Bulgaristan Sosyal Demokrat Partisi*'nin (BSDP) kuruluş kongresi oldu. Kongre, Blagoev ve Nikola Gabrovski'nin hazırladığı program ve tüzüğü kabul etti. Program kapitalist toplumun, sınıf çelişkilerinin ve yeni bir toplumsal düzene varacak gelişme süreçlerinin Marksist analizini yapıyordu. Taşıdığı kimi popülist ve Lassalleci etkilere rağmen bu program özünde Bulgar sosyalist hareketinin ileriye doğru gelişiminde önemli bir adımdı. *Buzluca Kongresi* ile birlikte Bulgar sosaylist hareketinde Blagoev'in başını çektiği devrimci akımla, Yanko Sakuzov'un başını çektiği reformist akım arasındaki çekişme de büyüdü. Blagoev ve yandaşları *BSDP*'nin örgütlenmesine yönelirken, Sakuzov ve taraftarları bu örgütlenmeye karşı çıkarak, sosyalistler siyasal mücadele

Ressam Stoyan Venev tarafından yapılan, Eylül 1923 Ayaklanması'nı anlatan tablo. 23 Eylül 1923'de başlayan ve dünyanın ilk anti-faşist ayaklanması olarak nitelendirilen bu ayaklanmanın önderlerinden biri de Rahip Andrei'ydi (ortada). BKP Merkez Komitesi tarafından yayınlanan kararda, ayaklanmanın hedefi; "hükümeti gaspetmiş olan Alexander Zankov'u ve hükümetini yıkmak ve Bulrarisṭan'da bir İşçi Köylü hükümeti kurmak" olarak belirtiliyordu. Aslında, 14 Eylül'de Stara Sagora çevresinde başlayan ayaklanma, önceleri küçük çaplı başarılar elde etse de birbirlerinden kopuk olmaları nedeniyle kısa sürede dağılmıştı. Polis 23 Eylül'den önce, Devrim Komitesi'nin birçok üyesini tutuklamayı başarmıştı. Ancak Dimitrov ve Kolarov kaçarak, 22 Eylül'ü 23 Eylül'e bağlayan gece Vırşest'in ele geçirilişine katıldılar. Bu arada Çirpan, Kasanlak, Plovdiv, Sofya ve Raslog çevresinde binlerce insanın katıldığı Vraza bölgesi de harekete geçti. Dimitrov ve Kolarov Virşenst'ten, ayaklanmanın merkezi durumunda olan Ferdinand'a (günümüzde Mihailovgrad) geçtiler. Burası silah zoruyla ele geçirildi. Mücadele bu bölgelerden, faşist iktidarın odaklandığı Kneşa, Oryahovo, Byala Slatina, Berkoviza ve Lom gibi diğer yerleşim merkezlere doğru kaydı. Fakat ilk yenilgi, 26 Eylül'de hükümete bağlı kuvvetlerin, Lom'da başlattıkları büyük saldırılar sonucu alındı. Bu arada diğer isyancı birlikler tarafından, demiryollarının önemli merkezi olan Boitşinovzi ele geçirilmiş, böylece Batı Bulgaristan'ın büyük bir kısmı isyancıların eline geçmişti. Fakat, ayaklanmanın gücü ve boyutları tüm Bulgaristan'ı ele geçirmeye yeterli değildi. 28-29 Eylül günleri eyaklanma başarısızlığa uğradı ve birçok köy yerle bir edildi. Sorgusuz sualsiz birçok insan, bunlara sadece isyancılara sempati duyanlar da dahil olmak üzere, katledildi. Hapisaneler devrimcilerle doldu taştı. Bu arada birçok isyancı kaçmayı başardı, bunların arasında Dimitrov ve Kolarov da vardı.

Bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren ağır vergiler, ilkel tarım tekniği, düşük verim, yoksul orta köylülerin durumunu giderek daha da kötüleştirdi. Topraksız köylülerin bir bölümü yanaşmalık ve yarıcılık yaparken, bir bölümü de kentlere göç ederek iş arıyordu. Zanaatçılar ise 1878 Berlin Antlaşmasına göre, ülkeye gümrüksüz mal ithali olanağı doğduğundan çoğunlukla iflas etmişlerdi. Çareyi fabrikalarda ücretli işçiler olarak çalışmakta buldular. Devlet koruması altında sanayi tesislerinin, demiryolu ve karayolu ağının kurulması ve devlet kredi sisteminin temellerinin atılması, toplumun sınıfsal yapısındaki ayrılıkları derinleştirdi. Hızlı kapitalist gelişme sonucu, 1887'de Bulgaristan'da yaklaşık 36 büyük sanayi işletmesi ortaya çıktı. Bunların çoğunluğu tekstil fabrikalarıydı. Gabrovo ve Sliven tekstil sanayiin merkezleri durumuna geldi. 1890 yılında ücretli işçi sayısı 276 bine ulaşmıştı. Çalışma koşullarının ağırlığı işçileri önceleri bireysel, giderek ortak eylemlere itti. Bu ilk direniş ve eylemler, işçi sınıfının mesleki örgütlenmesini hızlandırdı. 1883'de matbaa işçileri örgütlendi. 1880'ler boyunca bir dizi grev yapıldı. Sosyalist düşünceler işçiler arasında yayılmaya başladı. Rusya'dan dönen Blagoev'in ısrarlı çabaları sonucu, Bulgaristan işçi hareketinin gelişiminde bir dönüm noktası sayılabilecek bir gelişme oldu. 19. yüzyıl boyunca Bulgar aydınları arasında yaygın olan ütopik ve anarşist eğilimler Blagoev'in etkisiyle Marksizme yöneldi. İşçi hareketinin merkezi bir örgüte olan ihtiyacı Ağustos 1891'de Buzluca'da yapılan bir toplantı sonucu Bulgaristan Sosyal Demokrat Partisi'nin kurulmasıyla sonuçlandı. K. Bouyukliev ile P. Petrov'un tablosu Buzluca toplantısında Blagoev'in kurucu üyelere hitaben yaptığı konuşmayı görüntülüyor.

24 Bulgaristan'da Faşizm

ve işçilerin siyasal örgütlenmesi işine girişmeden önce uzunca süre propaganda yapılması ve önce sendikal örgütlerin kurulup, ekonomik mücadeleler yoluyla işçilerin siyasal bilince ulaştırılması görüşündeydiler. *BSDP*'nin II. Kongresi'nde (1892) iki akım birbirine tam anlamıyla cephe almıştı. Parti örgütlenmesine muhalif olanlar ayrılarak ***Bulgaristan Sosyal Demokrat Birliği***'ni kurdular. 1893'te yapılan olağanüstü III. Kongre'de Nikola Gabrovski'nin ***II. Enternasyonal***'in ***Zürih Kongresi***'ne katılması kararlaştırıldı. Aynı yıl *BSDP* ilk kez parlamento seçimlerine katıldı. Bu arada parti örgütlenmesine karşı çıkarak kendi anlayışları doğrultusunda faaliyet gösteren *Birlik*'çilerin başarısızlığı görülünce, iki akımın tekrar bir partide birleşmesi gündeme geldi. *BSDP*'nin Marksist görüşleri temelinde gerçekleşen birleşme ile ***Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi*** (BSDİP) kuruldu (1894). Birleşme 1894-1903 arasında iki akımın Parti içerisindeki sürekli çekişmesini getirdiği. D.Blagoev, Gavril Giorgiev ve Georgi Kirkov'un öncülük ettiği Marksistler (dar sosyalistler) Parti'nin Marksist programı, sınıfsal konumu, proletarya partisi kimliği konusunda taviz vermiyor, parti disiplini ve üyeliği konusunda titiz taleplerde bulunuyorlardı. Sakuzov'un başını çektiği *reformistler* (geniş sosyalistler) ise ülkede siyasal reformların "üretken tabakalar"ın (köylüler, zanaatkârlar, sanayiciler ve proletarya) "ortak

davası" olarak görülmesi gerektiğinde ısrar ediyorlardı. 6 Temmuz 1903'te toplanan ve sadece devrimci sol-kanat Parti örgütlerinden delegelerin katıldığı X. Parti Kongresi bölünmeyi açıkça ilan etti, yeni bir partinin kuruluşunu açıkladı: *BSDİP* (sol-kanat sosyalistler).

Parti'nin 1903'teki bölünmeden 1919'da *Komünist Enternasyonal*'e girmesine (aynı yıl *Komünist Partisi* adını aldı) kadar uzanan "dar sosyalist" dönemin ana özelliklerini, Dimitrov şu sözlerle betimliyor: "Marksizme, proleter sosyalizmi ve enternasyonalizmine derin bağlılığı, burjuvaziye ve onun reformist temsilcilerine karşı tavizsiz bir sınıfsal tavır, işçi sınıfının gücü ve geleceğine duyulan sarsılmaz inanç, bilinçli, demir bir disiplin oldu... Parti kuruluşu, örgütlenmesi ve disiplini açısından Leninist parti öğretisine yaklaşmasına rağmen, partinin devrimde ve iktidar mücadelesinde işçi sınıfının militan öncüsü olması konusunda dar sosyalizm, Leninist bir tavır almıyordu. Dar sosyalizm devrimci Marksist bir akımdı ama *Bolşevikliğin* Bulgaristan'a özgü türü değildi. Onun olumlu Marksist gelenekleri, nitelikleri ve deneyleri *Bolşevik* potasında eritilmeliydi". 1917 Ekim Devrimi'ni izleyen yıllarda Bulgar Markistleri, Leninist fikirleri giderek daha güçlü benimsediler. *Bulgar Komünist Partisi* tarafından düzenlenen ve yönetilen 1923 anti-faşist halk ayaklanması Parti'nin dar sosyalizmden *Bolşevikliğe* gelişiminde dönüm noktası oldu.

İşçi sınıfının sendikal mücadelesi de 20. yüzyılın başlarından itibaren bir gelişme gösterdi. 1897'de 14 olan grev sayısı 1902'de 35'e çıkmış, maden, inşaat, liman-ulaştırma, şeker, tekstil, tütün işçileri başta olmak üzere ülkede grevler süreklilik kazanmaya başlamıştı. 1908-1912 arasında 689 grev yapıldı. 1904-1911 arasında fabrika sayısı 166'dan 345'e çıkmış, işçi sınıfı 1912'de sayı olarak 480 bine ulaşmıştı (tarım işçileri dışında 350 bin). *BSDİP* XI. Kongresi (1904) sendikal hareketi merkezî bir örgütlenmede birleştirme, *Genel İşçi Sendikası*'nı kurma kararı aldı. 1905'te Georgi Dimitrov *GİS* Sekreteri oldu. (1902'de BSDİP'e üye olan Dimitrov, 1909'da *MK* üyeliğine seçildi.) Dimitrov ve Georgi Kirkov'un öncülüğünde 1906'da Pernik devlet madenlerinde gerçekleştirilen grev tüm ülke çapında bir olaya dönüştü. Ücret artışı,

Dimitrov: Komintern'in Genel Sekreteri

Georgiy Dimitrov 18 Haziran 1882'de Bulgaristan'da Kovaçevtsiy köyünde doğdu. Yoksul bir ailenin beş çocuğundan biri olan genç Dimitrov, 12 yaşında okulu bırakarak basımevi işçisi olarak hayata atıldı ve Sofya'ya yerleşti. 18 yaşında iken *Sofya Basımevi İşçileri Birliği*'nin sekreteri oldu. 1902'de *Bulgaristan Sosyal Demokrat Partisi*'ne girdi. İki yıl sonra, bu partinin ikiye ayrılmasıyla kurulan ve 1919'da *Komünist Partisi*'ne dönüşecek olan *Sosyal Demokrat İşçi Partisi*'ne katıldı. 1913'de bu partinin listesinden milletvekili seçildi ve 1915'de savaş aleyhtarı propagandadan ötürü bir buçuk yıl hapse mahkûm oldu. 1923'deki sağcı hükümet darbesinden sonra *Komünist Partisi*'nin başlattığı ayaklanmanın başarısızlığa uğraması üzerine ülkesini terkederek Viyana ve Berlin'e geçti ve *Komintern*'in önce Balkan, sonra Batı Avrupa bürolarının yöneticiliğini yaptı. Bu sonuncu görevi yürütürken, 1933'de Almanya parlamento binasında (Reichstag'ta) çıkan yangını düzenleyenlerden biri olmakla suçlanarak tutuklandı. Nazilerin sosyalistlere karşı girişecekleri baskı uygulamalarının başlangıcını oluşturan bu düzmece davada Dimitrov, yürekli tutumu, Nazi lideri Goering'i gülünç durumuna düşüren sözleri ve parlak savunması ile dünya kamu oyunun dikkatini çekti ve beraat etti. Daha sonra Moskova'ya geçen Dimitrov, 1935'de *Komintern*'in genel sekreteri oldu ve bu görevi 1943'e kadar sürdürdü. Nazilerin yenilgisinden sonra Dimitrov 1945'de ülkesine döndü ve Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk başbakanı oldu.

Devrimci bir eylem ve fikir adamı olarak Dimitrov'un gelişimi, Avrupa'nın sosyal ve siyasal hayatında 1914-1945 arasında gözlenen çalkantılarla birlikte ve bunlara komünist hareketin yön verebilmesi çabaları içinde oluşmuştur. Bulgaristan'ın 1912'de Balkan Harbi'ne, 1914 sonrasında I. Dünya Savaşı'na katılmasına karşı çıkan sosyalistlerin içinde Dimitrov da yer alır ve emperyalist harbi şiddetle yeren genç bir parlamenter olarak temayüz eder. 1919-1923'ler Bulgar komünistleri için, hem kendilerine rakip, hem de potansiyel bir müttefik olan Stambulski'nin *Çiftçi Birliği* ile ilişkilerin gündemde olduğu bir dönemdir. Köylü kökenli bir küçük burjuva radikalizmi ile işçi sınıfı hareketi arasında uyumlu bir ittifak kurulamaması, hakim sınıfların bu iki siyasal hareketi kısa aralıklarla ayrı ayrı ezmesi sonucunu verecek ve 1923 komünist ayaklanmasını izleyen faşist terör, parti ayrımı gözetmeden tüm demokrat ve sosyalist unsurları acımasızca ezecektir.

Dimitrov'un bu dönemde "birleşik anti-faşist cephe" teması üzerine yazdıkları, 1923'de *Çiftçi Birliği* hükümetinin bir darbeyle devrilip Stambuiski'nin öldürülmesinden sonra kaleme alındığı için gecikmiş bir birlik çağrısı olarak görülebilir. Ancak, bu metinler, 10 yıl sonra Almanya'da çok daha vahim bir biçimde tekrarlanacak bir senaryoya karşı bir ön-uyarı olarak da değerlendirilebilir.

Eylül 1923'den sonra Dimitrov, bir *Komintern* görevlisi olarak, Avrupa'daki komünist partilerin stratejileri ile ilgilidir. Bu yıllar, "anti-faşist cephe" temasının arka plana atılıp, işçi sınıfının desteğini kazanmak için komünist ve sosyal demokrat partiler arasında şiddetli bir mücadelenin sürdürüldüğü yıllardır. Bulgaristan'da faşizmin acı deneyimini bizzat yaşamış olan Dimitrov'un sonraki yıllarda "dar görüşlü" olarak eleştirilecek olan bu çizgiye uyduğu; ancak bunun oluşmasına aktif bir katkı yapmadığı söylenebilir.

Hitler'in büyük ölçüde sosyal demokrat-komünist partiler arasındaki çelişkiden yararlanarak iktidara gelmesini *Komintern*'in sorumlusu olarak yakından izleyen ve Reichstag yangını dolayısıyla doğrudan doğruya yaşayan Dimitrov, *Komintern*'in "birleşik anti-faşist cephe" platformuna kaymasında herhalde önemli bir rol oynamıştır. Ağustos 1935'de *Komintern*'in VII. Kongresi için Dimitrov'un hazırladığı rapor, anti-faşist bir halk cephesi stratejisinin dayanaklarını dikkatle inşa eden ve faşizmin analizini yapan çok önemli bir siyasal metindir.

Ne var ki, bu yıllarda Stalin'in etkisi ile *Komintern*, her ülkedeki işçi hareketinin günlük sorunlarını dahi Sovyet devletinin çıkarları ile uyum ölçütüne göre çözen bir çizgiye kaymıştır. Bu nedenle 1939'da imzalanan Sovyet-Alman paktını izleyen aylarda, Nazi ordularının işgaline veya tehdidine uğrayan ülkelerin komünist partileri büyük bunalımlarla karşılaştılar.

Dimitrov, *Komintern* genel sekreteri sıfatıyla 1939'da yazdığı bir yazıda, henüz Sovyetler'e sıçramamış olan ve sıçramayacağı umulan II. Dünya Savaşı'nı, 1914-1918 savaşı gibi haksız ve emperyalist bir savaş olarak nitelendirecek ve işçi sınıflarını Nazi saldırısına karşı ülkelerini savunmaya değil, barış için mücadeleye çağıracaktır. Bu tavır, Almanya'nın Sovyetler'e saldırması ile bir kere daha değişecek ve *devletler-arası* bir anti-faşist ittifaka dönüşecektir.

SSCB ile kapitalist demokrasiler arasında gerçekleşen ittifakı zedeleyebileceği kaygısı sonucu *Komintern*'in 1943'deki lağvını izleyen dönemde Bulgaristan'daki direnme hareketini ve Nazi yenilgisinden sonra iktidara geçen *Vatan Cephesi*'ni örgütleyen Dimitrov, 22 yıllık bir aradan sonra 1945'de ülkesine döndüğünde sadece Bulgaristan'da iktidar partisi olan güçlü ve örgütlü bir komünist partisinin lideri olarak değil, uluslararası komünist hareketin de en prestijli sözcü ve liderlerinden biri olarak karşılanıyordu.

Devrimci bir siyasal lider olarak yazdıkları ve eylemleriyle Dimitrov'un, öncü bir işçi partisinin iradi müdahalelerle toplumu ve dünyayı değiştirebileceği yargısından hareketle, bu "iradi müdahalenin" kuramsal analizini yapan ve bu analizi eylemle birleştirmeye çalışan bir kişi olduğu söylenebilir. Bu özellikleriyle Lenin geleneğinin izleyicisidir; ancak, bir yazar olarak Dimitrov esas olarak siyasal metinler kaleme almış; Lenin'in çok yönlü, kuramcı boyutuna öykünmemiştir.

Dimitrov'un *Komintern* genel sekreteri olarak ün yaptığı yıllar, *Komintern'e Sovyet Komünist Partisi*'nin ve Stalin'in hakim olduğu yıllardır. Bu nedenle Dimitrov'un faşizm üzerine yazdıklarının tümünü onun şahsi ürünü olarak görmek imkânsızdır. Nitekim, 1923, 1927, 1935, 1939 ve 1941'de Dimitrov'un anti-faşist mücadelenin stratejisi ve taktikleri (ve hatta gereği) konusunda gösterdiği tavır değişiklikleri, kısmen nesnel koşullardaki değişmelerin zorlamasından, kısmen de *Komintern*'in ve *SBKP*'nin yalpalamalarından kaynaklansa gerektir.

24 Bulgaristan'da Faşizm

1933'de 27 Şubat gecesi, Alman Parlamento binası (Reichstag) yakıldı ve hemen ertesi gün gazetelerde "resmî kaynaklardan" alınan bilgiye göre, Reichstag'ı komünistlerin yaktığı iddia ediliyordu. Bu gerekçeye göre, binanın yakıldığı sırada Berlin-Münih treninde olan Dimitrov, Alman Komünist Partisi Parlamento grubu başkanı Ernst Togler, Ernst Thaelmann, Bulgar komünistlerden Blagoy Popov ve Vasil Tanev ve yangını bizzat gerçekleştirdiği iddia edilen Marinus Van der Lubbe tutuklandı. Hazırlanan 255 sayfalık iddianameyi Dimitrov "görülmedik bir sahtekârlık" olarak nitelendirdi ve daha sonra mahkeme sırasında, bütün iddiaları tek tek çürüttü. 21 Eylül 1933'de başlayan dava, Nasyonal Sosyalistlerin hazırladıkları senaryonun bozguna uğraması ve Dimitrov'un büyük başarısıyla son buldu. Mahkemedeki en ilginç olaylardan biri de, Prusya Başbakanı ve Reicstag Başkanı Hermann Göring'in tanık olarak mahkemede bulunmasıydı. Göring'in, Dimitrov karşısında sinirlerine hakim olamaması, hazırlanan senaryonun işleyemez hale gelmesine ve Alman Propaganda Bakanı Goebbels'in de Dimitrov'un konuşmasından sonra daha fazla dayanamayıp, yangının, sadece Komünist Partisini değil Sosyal Demokrat ve diğer muhalefet partilerine karşı saldırıyı yoğunlaştırmak için çıkartıldığını kabul etmesine neden oldu. Duruşmalar devam ettiği sürece, tüm dünyada Dimitrov'u destekleyen kitle gösterileri gerçekleşti. 23 Aralık günü sona eren Mahkeme kararlarına göre, Popov, Tanev ve Dimitrov beraat etti, Van Der Lubbe ölüm cezasına çarptırıldı.

Ancak bu, Dimitrov'un faşizmin tahlili konusunda önemli katkılar yapmasına engel olmamıştır. Hatta *Komintern* platformunun oluşmasına, belli konjonktürlerde, Dimitrov'un etkili olduğu da muhakkaktır. Ve bu katkıların, Bulgaristan'ın özel koşulları nedeniyle 1923'den beri Dimitrov tarafından işlenmiş bulunan "anti-faşist birleşik cephe" doğrultusunda olduğu tahmin edilebilir.

Bir siyasal ve sosyal olgu olarak faşizmin tahliline Dimitrov'un bazı yenilikler getirdiği söylenmelidir. Faşizmi, "proletarya ve burjuvazinin dışında yer alan sınıflar-üste bir iktidar biçimi" olarak gören Avusturyalı Marksist Otto Bauer'e ve "devlet mekanizmasına el koyan bir küçük burjuva hareketi" olarak değerlendiren İngiliz sosyalist Brailsford'a karşı Dimitrov, *Komintern*'in VII. Kongresi'nde faşizmi şu ifadelerle nitelendiriyor: "Faşizm doğrudan mali sermayenin iktidarıdır. İşçi sınıfına, köylülüğün ve aydınların devrimci kesimlerine karşı terörcü baskının örgütlenmesidir. Dış siyasette faşizm, diğer halklara karşı bayağı bir nefreti aşılayan şovenizmin en kaba biçimidir." Ve bu sonuncu özelliğin, faşizmi savaşa yönlendireceğini vurguluyor. Siyasal düzeyde bugün de geniş bir kabul gören bu tahlilde, faşizmin kitle tabanını açıklayan ideolojik ve sosyolojik boyutun eksik olduğu söylenebilir. Faşizmin bu boyutu üzerinde daha sonra yapılan tahliller, Dimitrov'un temel değerlendirmesini çürütecek değil, tamamlayacak doğrultuda gelişmiştir.

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin milli kahramanı olan Georgi Dimitrov, ülkesinde güçlü bir komünist partisinin oluşmasında ve iktidara gelmesinde belirleyici roller oynamıştır. 1920'li yılların acı deneyimlerinden gerekli dersleri çıkaran Dimitrov, yirmi yıl sonra *Komünist Partisi*'nin aynı hataları tekrarlamaması için çaba sarfetmiştir. Sovyetler Birliği'nin desteği sayesinde 1920'li yıllara göre çok daha elverişli koşullarda bulunulmasına rağmen sekterlikten itina ile kaçınılmasını vurgulamış; Bulgaristan'ın özel koşullarını dikkate alan, özellikle köylü sınıfına ve bu sınıf içinde derin kökeni olan *Çiftçi Birliği*'ne karşı "ittifakçı" bir tavır izlenmesini sağlamış ve böylece ülkesinde devrimci dönüşümlerin büyük sarsıntılar yaratmadan gerçekleşmesine katkıda bulunmuştur.

KORKUT BORATAV

sekiz saatlik işgünü ve örgütlenme özgürlüğü talep eden grevcilere karşı polis ve ordu birlikleri gönderildi. İlk Rus Devrimi'nin de (1905-1907) büyük ölçüde etkilediği işçi hareketi, kısa sürede ve yaygın biçimde politikleşti.

Makedonya Sorunu

Berlin Kongresi tarafından tayin edilen sınırların kalıcı olduğuna, yalnızca Balkan ülkeleri milliyetçi politikacıları değil, büyük devletler de inanmıyordu. Özellikle Osmanlılara bırakılan Makedonya, son derecede karmaşık etnik toplumsal yapısıyla, bölgedeki toplumsal ve siyasal çelişkilere ek bir boyut katıyordu. O dönemde yapılan istatistiklere göre bölgede hiç değilse sekiz ayrı etnik grup yaşıyordu: Türk, Bulgar, Yunan, Sırp, Arnavut, Ulah, İbrani ve Çingene. Ayrıca din unsuru da, bu etnik kimliklerin kendi içinde bölünmesine yol açıyordu. Örneğin nüfusun yaklaşık yarısını oluşturan Müslümanlar arasında Türkler, Sırplar ve Arnavutlar vardı. Bütün bu geleneksel kimliklerin üstüne ise, yeni gelişmekte olan cılız bir Makedonyalı kimliği eklemleniyordu.

Diğer yandan yeni kurulan ve kendilerine bırakılan topraklardaki yerel kaynakların yetersiz geldiği Balkan devletleri de Makedonya'yı, gerek merkezî konumunun gerekse Selanik limanının sağladığı stratejik önemden ötürü, kendileri için vazgeçilmez addediyorlardı. 1885'teki Doğru Rumeli ayaklanması sırasında Sırp ordusunun Bulgaristan'ı işgal etmesinin

berisinde yatan neden, iki ulus arasındaki kaynağı Ortaçağ'a uzanan husumet olduğu kadar, Makedonya konusundaki rekabetti de. İşgal kısa sürede püskürtüldüyse de, Sırplarla Bulgarlar arasındaki husumetin daha da derinleşmesine yol açtı.

Bu gergin ortamda Makedonya içinde de, örgütlü siyasal grupların ortaya çıkması gecikmedi. 1880'lerde Yunan, Bulgar ve Sırp kültür dernekleri kuruldu. Ancak Makedonya'nın geleceğinde çok daha önemli rol oynayacak olan siyasal örgütler asıl 1890'larda kuruldu. 1893'te kurulan *İç Makedonya Kurtuluş Örgütü (İMKÖ)*, "Makedonya Makedonyalıların" sloganıyla kurulmuş olmakla birlikte, Bulgaristan'da, özellikle yerel düzeyde hatırı sayılır bir desteğe sahipti. Nisbeten daha resmî bir örgüt olan ve Bulgar devleti tarafından *Dış Makedonya Örgütü* ise, açıkça Makedonya'nın Bulgaristan tarafından ilhak edilmesini savunuyordu.

1908 Jön-Türk devrimi sırasında Bulgaristan bağımsız krallık ilân edildi. Rusya'nın desteğiyle Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ 1912'de Balkan İttifakı'nı kurup Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ortak savaşa girdiler (1. Balkan Savaşı, Ekim 1912-Mayıs 1913). Batı Trakya, Makedonya, Arnavutluk Osmanlı egemenliğinden kurtuldu. Toprak bölüşümü bu kez ittifak içerisinde bir savaşa yolaçtı (2. Balkan Savaşı, Haziran-Ağustos 1913). Bulgaristan Güney Dobruca ve Makedonya'nın büyük bölümünü kaybetti. Bulgaristan'ın 14 Ekim 1915'te Almanya'nın müttefiki olarak 1. Dünya Savaşı'na katılması ise daha ağır bir yenilgiyi getirdi, savaş sonunda ülke işgale uğradı.

Çiftçi Birliği İktidarı ve Faşist Darbe (1919-1923)

1913 ve 1918'de iki savaşın ardından, savaşın yıkımı ve yoksulluktan yıpranan işçiler, köylüler, esnaf ve memurlar, aydınlar ve diğer orta katmanlar ekonomik olarak daha fazla ezildiler. Hoşnutsuzluklar, sola yöneliş arttı, devrimci potansiyel giderek gelişti. Eylül 1918'de Selanik cephesinde bulunan Bulgar ordusu askerlerinden çoğunluğu başkaldırdı, Sofya'ya doğru yürüdü. Köstence'deki ordu karargâhını ele geçirerek cumhuriyet kurduklarını ilan ettiler. Ne ki cephede ve cephe gerisinde güçlü biçimde kendisini gösteren bu hareket siyasal önderlikten yoksundu, daha sonra hükümet kuvvetleri ve Alman birlikleri tarafından bozguna uğratıldı. 1919'daki Neuilly barış anlaşması Bulgaristan'a 1913'ten önce sahip olduğu birçok bölgeyi kaybettirdi, ekonomik yıkımı ağırlaştırdı. Siyasal bunalım derinleşti, grevler yaygınlaştı. 1919 yazında yapılan savaş sonrasının ilk parlamento seçimlerinde burjuva partileri kitlelerden tecrit olmuştu. Savaş sonrası en güçlü kitle partilerinden biri olarak beliren *Çiftçi Birliği*, seçimlerde büyük başarı sağladı, Aleksandr Stambulski Ekim 1919'da bazı burjuva partileri ile bir koalisyon hükümeti kurduysa da, bir süre sonra fiilen diğerleri etkisizleşmişti. Mayıs 1920 seçimlerinden sonra *Çiftçi Birliği* tek başına iktidar oldu. Çok istikrarlı olmasa da *Çiftçi Birliği* orta ve yoksul köylülüğü egemen büyük burjuvaziye karşı seferber etmeyi başardı. Bu arada bazı radikal önlemler de aldı. Toprak mülkiyetini sınırladı, topraksız köylülere bedeli 20 yıllık taksitlerle ödenmek üzere büyük toprak sahiplerinin eski topraklarını dağıttı, bazı tahıllarda devlet tekelini getirdi. Öte yandan saflarında çoğunlukta olmasa da büyük burjuva unsurların etkisiyle işçilere karşı politikaları da oldu. Stambulski ve yandaşları toplumda sınıf çelişkilerinin ikinci derecede önem taşıdığına inanıyor, kır ve kent arasındaki çelişkileri toplumsal ilerlemenin ana unsuru kabul ediyor ve köylülüğü bir bütün kabul ediyorlardı. Derinleşen toplumsal bunalımla birlikte eski burjuva partileri, 1921 sonunda *Çiftçi Birliği*

1923 Eylül Anti-faşist Ayaklanması

9 Haziran 1923'de gerçekleştirilen darbe hemen hemen hiç bir direnişle karşılaşmaksızın başarıya ulaştı. Darbe sonrasını izleyen baskı döneminde Komünistler ve Çiftçi Birliği'nin Birleşik Cephe kurma çabaları kentlerde ve köylerde komiteler kurulmasıyla sonuç verdi. 23 Eylül günü ülke çapında bir ayaklanma kararı alındı. Ayaklanmanın yönetimi BKP *ve* Çiftçi Birliği *temsilcilerinden oluşan bir komiteye devredildi. Ayaklanma kısa sürede bastırıldı. Başkaldırının bozguna uğramasının nedeni komitelerin ülke çapında örgütlenmemesi, koordinasyon eksikliği ve kısa sürede temel hedeflerin ele geçirilememiş olmasıydı.*

24 Bulgaristan'da Faşizm

iktidarından kurtulmak üzere, sonradan Anayasal Blok adıyla anılan bir örgütlenme oluşturdular. 1922'de kurulan *Milli Birlik* adlı faşist örgütlenme büyük sermaye temsilcilerini, gerici politikacıları, şovenist subayları ve Alman yanlılarını biraraya getirdi. Faşist *Beyaz Muhafız* çetelerinin desteğiyle burjuva partileri 1922 baharında ilk darbe girişiminde bulundular. Bu girişim kitlesel çıkışla engellendi. *Çiftçi Birliği* hükümeti Kasım 1922'de Bulgaristan'ı iki kez savaşa sokup (1913 ve 1918) ulusal felaketlere sürükleyen hükümetlerin yargılanması konusunda referanduma başvurdu. Referandum sırasında *KP* ve *Çiftçi Birliği* arasında fiili bir işbirliği gerçekleşti. Referandumun başarılı sonucu *Çiftçi Birliği* iktidarında burjuvazinin iyice geriletildiği izlenimini doğurdu.

Osmanlı yönetimine karşı Bulgaristan bağımsızlık hareketinin öncülerinden şair Hristo Botev, 5 Ocak 1848'de Kalofer'de doğdu. Öğrenimini tamamlamak üzere gönderildiği Rusya'da nihilist düşüncelerden etkilendi. Bulgaristan Ulusal devrimi önderlerinden içe filizleniyordu. Georgiy Rakovskiy, kurtuluşun ancak silahlı halk ayaklanmasıyla mümkün olacağı inancıyla Belgrad'da askeri bir birlik kurmaya girişti. Ancak birlik Osmanlı İmparatorluğu ile Sırbistan arasındaki anlaşmazlığın giderilmesinden sonra dağıldı. Panayot Hitov ve Filip Totyu'nun 1867'de, Hadşi Dimiter ve Stefan Karadşa'nın ise 1868'de Bulgaristan'a dönen gönüllü birliklerinin yiğitlik ve özverisi, Hristo Botev'in Bulgar edebiyatının en güzel dörtlüklerinden biri sayılan "Hadşi Dimiter" adlı şiirini onlara ithaf etmesine yol açtı. "Kim ki özgürlük mücadelesine düşerse / O ölmez. Ona gözyaşı dökerler / Yer ve gök, hayvanlar ve doğa / Ve şarkılar ona şarkılarını söylerler." Vassil Levskiy ise "bir iç devrimci örgüt" oluşturma fikrini ilk ortaya atan kişi oldu. Levskiy'in yorulmaz çabalarıyla 1869'da Bulgar Devrimci Merkez Komitesi *kuruldu. Bütün ülke çapına yayılan devrimci örgütler 1873 yılında büyük bir darbe yedi. Levskiy ihanete uğradı, tutuklanıp idam edildi. Kurtuluş hareketinde aşılması güç bir bunalım başgösterdi. Avrupa'daki sosyalist ve işçi hareketinin gelişimini dikkatle incelemiş,* I. Enternasyonal'*in çalışmalarını benimsemiş ve Paris Komünü ile dayanışma göstermiş Hristo Botev 1875'te kurulan* Bulgar Devrimci Komitesi *başkanlığına getirildi. Aynı yıl* Pesni i Stihove *(Şarkılar ve Şiirler) adlı kitabını yayınladı. Coşkulu şiirlerinde kilise düşmanlığı, isyan, bağımsızlık ve milliyetçilik konularını işledi. Ayrıca yurt dışındaki Bulgar göçmenlerin yurtseverlik duygularına da seslendi. Botev, ulusal bir devrimci ve demokrat olarak, ulusal kurtuluş hareketinin özellikle toplumsal yöndeki çalışmalarına ağırlık verirken, Bulgar Ulusal Devrimine sınıf mücadelesinin damgasını taşıyan yeni bir içerik getirmiştir. Botev'in önderliğindeki Merkezi Komite ayaklanma hazırlığına girişti. 14 Nisan 1876'da Florişte Koridorunda toplanan Devrim Komitesi ayaklanma tarihini 1 Mayıs olarak saptadılar. 1867 yılında Romanya'ya kaçmış olan Botev bir grup silahlı arkadaşıyla Bulgaristan'a girdi. 20 Mayıs'ta Veslez Dağı yakınlarında Osmanlı birlikleriyle giriştiği çatışmada öldürüldü ve daha sonra ayaklanma bastırıldı. Victor Hugo Ağustos 1876'da, parlamentoda yaptığı konuşmada Avrupa hükümetlerinin dikkatini, sadece küçük olduğu için görmezlikten gelinen Bulgar Ulusal Hareketine çevirmeye çağırdı. Ancak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra, Ayastafonos Antlaşmasıyla Balkanlar ve Tuna arasında bir Bulgar Prensliği kurulacaktı.*

1923 Darbesi ve Sonrası

9 Haziran 1923'te *Çiftçi Birliği* hükümeti askerî-faşist bir darbe ile devrildi, faşist diktatörlük kuruldu. Çiftçiler ile komünistler arasındaki siyasi kopukluk darbeyi kolaylaştırdı. *BKP* darbeyi burjuvazinin bir baskıcı rejiminden diğerine geçiş olarak yorumladı ve partinin "kent ve kır burjuvazisi arasındaki mücadelede taraf tutmayacağını" açıkladı. Parti yerel örgütleri darbe karşısında antifaşist işçi-köylü işbirliğini gerçekleştirmek ve hükümeti savunmak üzere adım atmışken Parti *MK*'sinin "tarafsızlık" kararı üzerine geri çekildiler. Faşizmin saldırısına karşı güçlü bir işçi-köylü işbirliği kurma fırsatı kaçırıldı. Başbakan Stambulski başta olmak üzere binlerce çiftçi ve komünist öldürüldü. Isankov yönetimi kanlı saldırılarını artırdı. "Tarafsızlık" anlayışı *Komintern* ve parti içinden yoğun eleştirilere hedef oldu, *BKP MK*'de çoğunluk, bu anlayışın karşısında olanlara geçti. Ağustos 1923'de partinin *-birleşik cephe* üzerine yeni anlayışı açıklandı. İşçi-köylü hükümetinin kurulmasını amaçlayan silahlı bir kitle ayaklanmasının bütün hazırlıklarının yapılması politikası kabul edildi. Parti'nin acil görevleri, işçi, köylü ve şehirli çalışan halkın birleşik cephesini kurmak, halkı terörizme ve kapitalizmin şiddetli saldırısına karşı kitlesel olarak seferber etmek, kitle ayaklanmasını askerî yönden planlamak ve ordu içinde de antifaşist illegal çalışmayı örgütlemek vb. olarak saptandı. Bu sırada Georgi Dimitrov *BKP*'nin birleşik cephe anlayışını açıklıyor ve yazılarında birleşik cephenin iki düşmanını -birleşik cepheyi komünistlerin "akıllıca bir hareketi" olarak gösterip korku yaymak isteyenleri ve *BKP*'nin bu önerisinin aslında kendi taktiklerini doğruladığı spekülasyonunu yapan sınıf uzlaşmacılarını- teşhir ediyordu. Ayaklanma için siyasi, örgütsel ve askerî teknik hazırlık yürütülürken, 12 Eylül 1923'te kitlesel komünist tutuklaması başladı, *BKP* yasadışı ilan edildi. Bu sırada *BKP* ile *Çiftçi Birliği* arasında birleşik cephenin kurulması için anlaşmaya varılmıştı. *Çiftçi Birliği*'nin sol kanadı 1923'teki darbe sonrasında faşist diktatörlüğün hakim olduğu sürece komünistlerle birlikte gerçek demokrasi için savaşırken, sağ kanadı Çar ve karşı-devrimcilerle işbirliğine girecekti.

BKP'nin önderliğinde ve *Çiftçi Birliği* ile işbirliği içinde örgütlenen 23 Eylül 1923 ayaklanmasının önünde öncelikle demokratik hedefler vardı: Düşmanın silahsızlandırılması, işçi ve köylülerin silahlandırılarak bir halk ordusunun kurulması, küçük toprak sahibi ve topraksız köylülerin çıkarına kesin bir toprak reformu, köylülerle diğer emekçilerin çıkarlarını teminat altına almak üzere işçi-köylü ittifakının sağlanması, sınai üretim ve ticaretin denetlenmesi, kapitalistlerin politik ve ekonomik iktidarına karşı önlem alınması, monarşinin kaldırılması vb. Ülkenin pek çok bölgesinde ayaklanma başlarken, Kuzeybatı Bulgaristan'da bir işçi-köylü devrimci hükümeti kuruldu. Ancak ayaklanma özellikle askerî strateji ve taktiklerdeki hatalarından ötürü yenilgiler aldı, tek tek yenilgilerin birleşmesi, sonunda ayaklanma kanla bastırıldı. Dünyada bir komünist partisi tarafından örgütlenen ilk antifaşist ayaklanma olan 23 Eylül 1923 Ayaklanması, bastırılmasına karşılık, kapitalist Bulgaristan'ın tüm sosyo-politik sistemini sarsan tarihî bir rol oynadı.

Bulgar halkının faşizme karşı mücadelesi yirmi yılı aşkın bir süre devam etti, Birleşik Cephe, Halk Cephesi ve 1942'den sonra da Halk Kurtuluş ve Vatan Cephesi gibi birkaç gelişme döneminden geçtikten sonra 9 Eylül 1944'te başarıyla sonuçlandı. Bu süreçte iç faşizme karşı verilen mücadele daha sonra Nazi Almanya'sına karşı yurtsever savaşla bütünleşti.

Eylül 1923 ayaklanmasından sonra *BKP* ve *Çiftçi Birliği*'nin sol kanadı Birleşik Cephe politikasını daha ilkeli ve yaygın biçimde yürüttüler. Birleşik Cephe emekçiler arasında yaygınlaşan antifaşist mücadelenin temel siyasal biçimi oldu. Bu sırada özellikle grevler yoluyla ekonomik ve güçlü bir yeraltı basını ile ideolojik mücadele sürdürüldü. 1924-25 yıllarında faşist teröre karşı koymak üzere partizan müfrezeleri de örgütlendi. Bu arada 1924 sonları ve 1925 başlarında genel durumda bir değişme görülmüş, kapitalizmin Avrupa'da geçici ve kısmen istikrar sağlaması sonucunda faşizmin ülke içindeki ve dışındaki konumunu güçlendirmişti. Yeni bir silahlı ayaklanmanın koşulları o sırada kalmamıştı. Buna karşılık işçi ve köylü yığınların kitlesel, siyasal ve ekonomik mücadelesini örgütlemek ve seferber etmek gündeme gelmişti. Ancak o sırada ülke içinde *BKP* yönetimi partinin faaliyetlerinde hissedilen "sol"culuğu aşamıyor ve çalışmaları yeniden örgütleyemiyordu. Bu arada terörü tırmandıran faşist hükümet 15 Nisan 1925'te Sofya Katedrali önünde bomba patlatılması komplosuyla birlikte partiye ağır bir darbe indirdi, önder kadrosu parçalandı. 1923 ve 1925 yenilgilerine rağmen emekçi ve ilerici harekette gelişmeler sürdü. 20 Şubat 1927'de *İşçi Partisi*, işçi sınıfının legal örgütü olarak kuruldu. İllegal *Komünist Partisi*'nin öncülüğünde hareket eden *İşçi Partisi* kısa sürede kitleler üzerinde çalışmalarını ve etkisini yaygınlaştırdı. Bu süreçte sendikalar yeniden oluşurken, legal çalışma olanakları da artıyor, seçim başarıları sözkonusu oluyordu.

Anti-Faşist Direniş ve Türkler

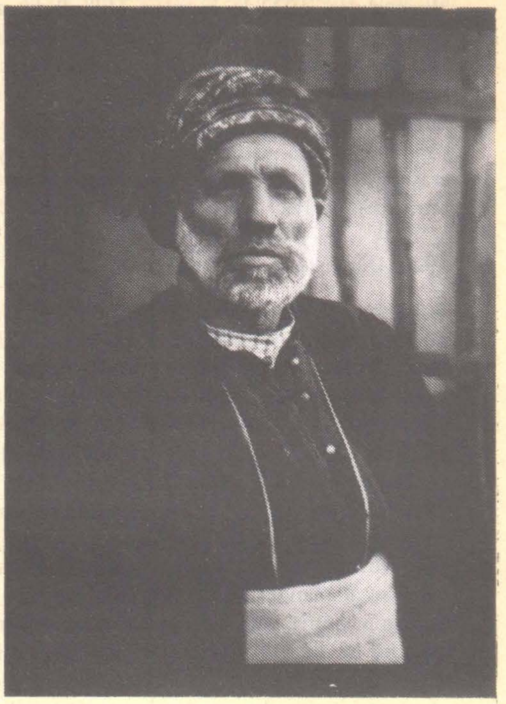
1908'de Bulgaristan Osmanlı yönetiminden çıkıp, bağımsızlığını kazandıktan sonra daha ziyade Çernişevskiy, Dobrolübov ve Larvov'un ütopik sosyalist, nihilist ve anarşist düşünceleri, Lassalle'in ütopik fikirleri, Sırbistan'daki radikal sosyalistler o dönemde Bulgaristan'da ortaya çıkmış olan Siromahomi'lerin teorileri yaygınlık kazandı.

Bulgaristan'da sosyalist sayılabilecek ilk örgütlenmeler Blagoev'in belirttiği gibi *Sosyalist Öğrenci Dernekleri* oldu. Daha sonra 20 Temmuz 1891'de Buzluca'da *Bulgaristan Sosyal Demokrat Partisi*'nin kurucu kongresi toplandı. 6 Temmuz 1903'de ise bu parti *Dar Sosyalistler* (Tesni Sosyalisti) tarafından devrimci marksist bir partiye dönüştürüldü. Parti yayınlarından *Edinni Drujni Prez Vekovete* (Yüzyıllarca Birlik ve Beraberlik) 1878-1900 yıllarına ilişkin sosyalist mücadeleye katılan Türklerden sözetmemektedir. Buna karşılık Mahmut N. Deliorman, *Liberal Parti*'li Radoslavov'un 1899-1901 arasındaki başbakanlığı döneminde Narodna Sibranie'de 17 Türk mebusu olduğunu yazar.

I. Dünya Savaşı patlak verdikten sonra 13 Ekim 1915'de Radoslavov hükümeti Alman emperyalistlerin yanında savaşa girdi. *BSDIP* (Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi) savaşa karşı çıktı. Sırp, Romen, Yunan ve Türkiye emekçilerine seslenerek, barış, Balkan Federatif Cumhuriyeti ve sosyalizm sloganlarını öne çıkarttı. 18 Eylül 1918'de Güney cephesinde Dobro Pole'de İttifak Devletlerine yenilen Bulgar askerleri Kuzeye doğru çekildiler. Savaşın getirdiği yıkım, Ekim Devrimi'nin yarattığı çoşku ve umut ile Dar Sosyalistlerin etkili propagandası sonucu askerler Çar Ferdinand'ı devirmek ve hemen bir barış antlaşması imzalanmasını sağlamak amacıyla komiteler oluşturdular. İsyancı birlikler Kösteldil'de karargahı ele geçirdiler. Ayaklanmanın alacağı boyuttan ürken burjuvazi *Çiftçi Partisi* yöneticilerinden Stambulskiy ve Rayko Daskalov'u tutuklu olduğu hapishaneden serbest bıraktı. Radomir'de kurulan cumhuriyet, 28 Eylül'den 30 Eylül'e kadar yaşayabildi. Alman ordusunun da desteğiyle Bulgar burjuvazisi isyancı birlikleri Vladaya'da bozguna uğrattı. Sofya'da şeker fabrikası civarında yüzlerce isyancı asker öldürüldü. Bu çatışmalarda bulunmuş babam Zarfent Mehmetsağ kurtulmuştu.

25-27 Mayıs 1919'da toplanan *BSDİP* 22. Kongresi'nde, parti *Bulgaristan Komünist Partisi* (BKP) adını aldı ve işçileri etrafında toplamaya başladı. Köylüler ise *Bulgaristan Halk Çiftçi Birliği* (BHÇB) saflarına katıldılar.

Savaş sonrasında Stambulskiy başkanlığında kurulan Çiftçi hükümeti döneminde barış anlaşmalarının azınlık haklarından yararlanarak Şumnu'da Darül-Muallimin ve Nüvvab okulu açıldı. Bulgaristan'daki Türkler *BSDİP* ve *BHÇB*'de aktif görevler üstlendiler. 17.9.1922'de Tırnova'da yapılan *Çiftçi Partisi*'nin pancar üreticileri kongresine benim de köyüm olan Yunus Abdal'dan Eyüboğlu Mehmet, Çerçi Mustafa delege olarak katıldılar. 14 Ocak 1919'da yayınlanmaya başlayan ve 16 Haziran 1923'de kapatılan *Çiftçi Birliği* ve 7 Kasım 1920 yayınlanmaya başlayan ve 9 Haziran 1923'te kapatılan *Ziya* gazeteleri Türklere yönelik yayın yapıyordu. Köyümüzde Zekeriya'nın kahvesinde öğretmen Mehmet Necdet Oğuz seminerler veriyordu. (Mehmet Necdet Oğuz 1920'de Şumnu Darül Muallimin'i bitirip, bir kaç yıl öğretmenlik yaptıktan sonra Türkiye'ye göç etti. Mezarı Beşiktaş'da 211 numaradadır.) Yapılan toplantılarda sözlerini kendisinin yazdığı "Tuna üstü Kararınca/Balkan uykuya dalar/ Yine siyah ovalarda/Cephe ateşi yanar/Biz istiyoruz Hürriyet/Altın emek ve toprak/İnsanların ihtiyacını/Karşılarız yine biz", şarkısı koro halinde söyleniyordu.

Sofya yakınlarındaki çatışmadan sağ kurtulan Zarfent Mehmet aynı zamanda Çiftçi Birliği *üyesiydi.*

16 Ekim 1982 tarihli ve 122 sayılı *Novo Ludogorie* (Yeni Deliorman) gazetesinde Razgrad Sancağı Parti Arşiv yöneticisi Hasan Aliyev 1919-1923 arasında Razgrad'daki *BKP*'nin faaliyetlerine katılan Türkler hakkında şu bilgileri vermektedir: "1919'daki *BKP*'nin 1. Kongresi'nden sonda Türkler partiye üye olmaya başladılar. Parti Türklerle ilişkisini güçlendirmek amacıyla Türklerin çoğunlukta olduğu köylerde *Prosvetni Grupi*'ler (Kültür Grupları) oluşturdu. Bu gruplara partili olmayanlar da kabul ediliyordu. 1921'de Razgrad'da partinin öncülüğünde sorumlusu Muharrem Zeynelov Yumuk olan 10 üyeli bir Türk Kültür Grubu oluşturuldu." Muharrem Yumuk 22 Ocak 1882'de Balbunar (Kubrat ilçesinin Caferler (Sevar) köyünde doğmuştu. Razgrad'da orta öğrenimini tamamladıktan sonra hukuk öğrenimi görmek üzere Cenevre'ye gitti. Burada sosyal demokrat öğrencilerle tanışıp sosyalist düşünceleri benimsedi. Öğrenimi sonrası Razgrad'a dönüp, Kültür Gruplarında seminerler verdi. Muharrem Yumuk partinin çıkardığı *Ziya* gazetesinde yazılar yazıyordu.

10-11 Mayıs 1921'de Sofya'da toplanan ilk Kültür Grupları Konferansı'na Yumuk delege olarak katıldı ve Türk Emekçileri arasında örgütlenme sorunlarına ilişkin bir rapor sundu. Türkiye'ye göç ettikten sonda, Çorlu'da iskan memuru olarak çalıştı. Bulgaristan'da çıkan *Ziya, Deliorman, Yenilik, Halk Sesi* gazetelerinde yazdı. Ayrıca *Uslu* ile *Süslü* adında bir romanı vardır. Muharrem Yumuk ünlü bir esperantistdir ve Türklere mahsus Esperanto kitabı yayınlanmıştır.

31 Mayıs 1921'de *BKP* Razgrad'da bir miting düzenledi. Şumnu örgütü *MK* sekreteri Vasil Kolarov ve milletvekili Hüsnü Fuat söz olarak Ekim Devrimi'nin tarihsel öneminin altını çizerek, Bulgaristan'a sığınmış olan beyaz general Wrangel'in ordusunun derhal sınırdışı edilmesini savundular.

Türk Kültür Grubu üyeleri arasında Salih Dibek ve Mehmet Ahmedov Hoca'dan özellikle söz etmek gerekir. Salih Dibek hakkında parti üyesi Stoyan Batembersky "bir deri işçisi olan Salih kendini işçi hareketine adamış, alçak gönüllü, çok iyi bir örgütçüydü" diyor.

Mehmet Ahmedov ise tütün işçilerinin örgütlenmesiyle ilgileniyordu. İvanka Naydenova onun için "Her toplantıda söz alırdı, çok iyi bir hatipdi. Mehmet'in eşi Huriye Spartak, Fizi Kültür Derneği bayrağını kendi eliyle dikip işlemişti ve biz bu bayrakla Rusçuk'daki Parti Kongresi'ne katıldık" diyor.

Partinin yardımıyla çıkan *Ziya* gazetesinde Hüsnü Fuat, Besim Hilmi, öğretmen Salih Refik, öğretmen Nida Behçet, Ziştovlu Ziya, Pravadalı Cemal, Varnalı Tatar Abdullah, Muharrem Yumuk, öğretmen Ali Rıza, Eskicumalı Avni, Vidinli Tüfekçioğlu, Eskizağralı öğretmen Ahmet Sadi, Ayvazoğlu Mehmet, Ragıp Sukuti (Ervardar) sürekli yazıyorlardı. Hüsnü Fuat Buzağıcılar Şumnu'da doğmuştu. 1914-1915'de Varna ve Filibe'de öğretmenlik yaptı. 1920'de *Komünist Parti*'den milletvekili oldu. 12 Eylül 1923'de Mahmuzlu köyünde tutuklandı. Serbest bırakıldıktan sonra 1927'de Türkiye'ye geldi. Tekirdağ'a yerleşerek *Tayyare Cemiyeti*'nde kâtiplik yaptı. *Piyango İdaresi*'nde çalıştı. Hüsnü Fuat Şumnu'daki Nüvvab Medresesi öğretmenlerinden ve *Havadis* gazetesi sahibi Ahmet Kemal Hasanov'un kardeşidir. 14 Mart 1917'de Sofya'da çıkan *Resimli Balkan Dergisi*'nde, 13 Mart 1920'de Filibe'de çıkan *Türk Sözü* gazetesinde, 7 Kasım 1920'de Sofya'da çıkan *Ziya* gazetesinde, 1 Aralık 1923'de Şumnu'da, 1924'de Rahva'da ve nihayet 1925'de Varna'da çıkmış olan *Bulgaristan Türk Muallimler Mecmuası*'nda yazıları vardır.

Besim Hilmi Çakaloğlu (Çakalov) avukat ve öğretmendi. İlköğretimini Şumnu Türk okulunda gördü. Bulgar lisesinden sonra Sofya Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1924'den 1935'e kadar Şumnu'da avukatlık yaptı. 1935'de Türkiye'ye göç etti. Bulgaristan'da çıkan *Türk Sözü, Ziya, Yeni Söz, Savaş, Rodop, Halk Sesi, Karadeniz* gazeteleriyle *Terbiye Ocağı ve Bulgaristan Türk Muallimleri Mecmuası*'nda yazıları yayınlandı.

Ziştovlu öğretmen Ziya Türkiye'ye geldikten sonra Ziraat Bankası'nın Orhangazi şubesinde memur olarak çalıştı. Gazeteci Mahmut N. Deliorman onun için 1969'da *Bugün* gazetesinde "Domuzuna domuz, azılı bir komünist olarak kaldı" diye yazdı.

9 Haziran 1923'deki darbeye (9 Haziran darbesi halk arasında ÇİLEK MUHAREBESİ diye bilinir) karşı *Çiftçi Birliği* üyeleriyle komünistler ortaklaşa direniş örgütlediler. Tırnova, Şumnu, Varna, Filibe, Lom, Pazarcık, Kızanlık gibi yerlerde direniş çok güçlüydü. Halk güçleri Radomir, Troyan ve Orhaniye kasabalarını ele geçirdiler. Şumnu'nun Karaağaç Mahallesi'nde oturan Tüfekçi Ali, olayları daha sonra "Biz işçiler, *Çiftçi Partililer*'le Kavukluhan'a gittik, başka yerden gelen işçi ve köylülerle birleşerek Şumnu'ya doğru yola çıktık. Hacı Rahim çeşmesine yaklaşırken karşımıza bir süvari birliği çıktı. Biz hemen siper alıp ateşe başladık. Yöneticilerimizden bir kaçı ölünce (bugün aynı yerde anıtları vardır) dağıldık" diye anlatacaktı. 9 Haziran darbesine karşı *Çiftçi Partisi*'nin güçlü olduğu Yunus Abdal köyünde ciddi bir direniş örgütlendi. *BHÇB* sekreteri Yunus Mustafa, Zakir Efendi, Eyüboğlu Mehmet, Çerçi Mustafa, Kara Süleyman, Şerif Mustafa yanlarına av tüfeklerini alarak Koca Korusu ile Çimlik Çalısı'na gittiler. Ormanda Adaköy, Zavut ve Kolova'dan gelen partililerle buluşup direnişin örgütlenmesine giriştiler.

1973'de Sofya'da *Naroden Mladej* yayınevince yayınlanan *I Potoçe Ogosta Buntovna* (Ogosto Çayı İsyanı Destanı) adlı kitapta, Dimitrov'un arkadaşlarından İvan Petrov darbe sonrasını şöyle anlatmaktadır: "22 Eylül 1923'de hükümet sıkıyönetim ilan etti ve *KP*'li olarak bilinen kişileri tutuklamaya başladı. Gece saat 9'da halk savaş grupları mevzilenmeye başladı. Komutan Vlasaki Alekaov diğer savaş grubu komutanı Zamfir Popov'la haberleşmek amacıyla komsomol Dimço Dimitrov ile Hasan Abdullov'u yolladı. İrtibat kurulduktan sonra Gırçinovalı Osman'ın önderliğinde Popköy'deki parti bina-

24 Bulgaristan'da Faşizm

sında toplanan silahlı milisler önce obştina'yı (belediye) ele geçirdiler. Ancak çok geçmeden Şumnu garnizonundan gelen askerler belediyeyi ele geçirdi. Hemen kurulan Soenno Polevi sıd (Askeri Mahkeme) herkesi ölüme mahkûm etti. Askerler herkesi bir duvarın dibine dizerek üzerlerine ateş açtılar. Çoğunluk öldürüldü. Sağ kalanlar ise zincirlerle birbirlerine bağlanarak Şumnu'ya götürüldüler, Petrohan bölgesindeki ayaklanma ise Sofya'dan gelen birliklerce ezildi. Koço Şerçeto ve Hüsnü Abdullov askerlerce yakalanıp öldürüldüler.

16 Nisan 1925'de Sofya'daki Sveta Nedelya Kilisesi'ndeki bir nikah törenine Kral III. Boris de katılacaktı. Kral kiliseye gelmeden hemen önce kilisede bir bomba patladı. Anadoluhisarlı Ali Rıza bomba koyduğu gerekçesiyle tutuklandı. Patlamadan sonra millet meclisi, Devlet Güvenlik Yasası'nda değişiklik yaparak idam cezasının yalnızca "toplum için tehlikeli olan" kişilere değil, aynı zamanla bunları saklayanlara kadar genişletti. Bu olay bahane edilerek binlerce komünist, *Çiftçi Partili*, komsomol tutuklandı. İdam edilenler ibret olması gerekçesiyle halka teşhir edildiler. Şair Sergey Rumentsev polis müdürlüğünün fırınında yakıldı. Tsvetko Avramor ve Radoslav Notev kurşuna dizildi.

1926'da Plevne'de *Turan Cemiyeti* tarafından *Tuna Boyu* (24 Mart 1926-30 Nisan 1926 arası) gazetesi çıkarılmaya başlandı. Adil Dervişev (Şahin) bu gazetenin muhabiri olarak Deliorman, Gerlova, Tozluk yörelerinde Türklerle yakın ilişkiler kurmayı başardı. Ancak gazetenin kısa bir zaman sonra kapatılmasından sonra eski mesleği terziliğe döndü. *Genç İşçiler Derneği*'ne üye oldu. İşten çıkartılan ve grevci işçilerin ailelerine yardım toplama kampanyasını örgütlediğinden birkaç defa tutuklandı. 1935'de Hasan Arifov'la birlikte bir zamanlar Mithat Paşa'nın süvari atlarının ahırı olan Şumnu Cezaevi'ne atıldı. Cezaevinde *Komünist Partisi*'nin önde gelen yöneticileriyle tanıştı ve siyasal eğitimini tamamladı. 1940'da tahliye olduktan sonra *BKP* üyesi oldu ve Türklerin partiye kazanılması için uğraştı. 12 Mart 1944'te tutuklandı. 45 gün işkence görmesine rağmen partizanlarla ilgili hiçbir bilgi vermediğinden kurşuna dizilerek öldürüldü. Öte yandan partizan savaşı boyunca *Komünist Parti* üyesi olup direniş savaşı örgütlediği için idam edilen Türkler arasında 1924 doğumlu Mehmet Halilev Mehmedov ve 1923 doğumlu Ahmet Ahmedov Tatarov özellikle belirtilmelidir. Bunlardan ilki 11 Haziran 1944'de, ikincisi 16 Mayıs 1944'de idam edildi.

1944 yılından itibaren ülke çapında *BKP, MK* kararınca ülke çapında örgütlenmeye çalışılan savaş gruplarında çok sayıda Türk yer aldı. Otryad (müfreze) denilen birlikler köy köy örgütlendi. 1941-1944 arasında Gorna Ravstsa kasabası 8. bölge müfrezesinden Ahmet S. Karak Hasanov, Mehmet Feradov Çavdar, İbrahim Hüsmenov, İbrahim Saliyev Kulev, Hüseyin Hisinov Hüsmenov ve Mehmet M. Molla Hasanov faşistlerce öldürüldü.

Öte yandan 1962'de Sofya'da *Narodna Prosveta* yayınevince yayınlanan Osman Saliyev'in *Hayat Yollarında* adlı kitabı, partizanlara yiyecek, giyecek sağlayan yataklık eden birçok Türk'ten sözetmektedir. Gene Osman Saliyev'e göre daha sonra İspanya İç Savaşı'na katılan Habibköylü Brigados Vasil Tinçev ve Kubadınlı Penço Kubadinskiy'i saklayan bölgedeki Türkler olmuştu.

Türk komünistleri, Himitli köyüne baskın düzenleyen partizanlar arasında çocuk denilecek yaşdaki Mitko Palauzov'un öldürülmesi üzerine Nikola Y. Vaptsarov'un kendisi için yazdığı şu satırlarda anlatıldığı gibi, yaşamlarını faşizme karşı direnişte yitirmekte tereddüt etmediler.

"Ekmek ve özgürlük / savaşımızda / işçi gibi / şeref ve namusumla öleceğim."

AHMET HEZARFEN

Dünya kapitalizminin ekonomik bunalımıyla birlikte (1929-33) Bulgaristan ekonomisi de karışıklık içinde kaldı. Kitlelerin büyüyen hoşnutsuzluğunu, devrimci yönelimleri bastırmak üzere egemen burjuvazi *Çiftçi Birliği*'nden temsilcilerin de yer alacağı bir koalisyon hükümeti kurmaya zorlandı. *Milli Birlik* ve *Anayasal Blok* partilerinin oluşturduğu *Demokratik Birlik* iktidarı ve benzerleri yerine, iktidar 1931'den 1934'e kadar faşist olmayan partilerin oluşturduğu ve sayısal çoğunluğu *Çiftçi Birliği*'nin meydana getirdiği *Milli Blok*'a geçti. 21 Haziranı 1931'deki parlamento seçimlerinde *İşçi Partisi* meclise 31 temsilci sokmayı başardı. 1932 yerel seçimlerinde ise kitleler üzerindeki etkisini güçlü biçimde gösterdi, Sofya'da *Milli Blok*'tan iki kat fazla oy aldı. Komünistlerin tarihte bir kapitalist ülkenin başkentinde belediye seçimlerini kazanmasının ilk örneği olan bu durum iktidarın büyük tepkisine yolaçtı, seçimler geçersiz ilan edildi. *İşçi Partisi* ve sendikalara karşı yoğun bir saldırı gerçekleştirildi.

Demokratik Birlik'in yerini *Milli Blok*'a bırakması aslında faşist diktatörlük için geri bir adımdı, bu adım derinleştirilmedi, 1933 sonlarında ülkede siyasal ortam iyice gerginleşmişti.

1934 Faşist Darbesi ve Faşizme Karşı Mücadelede Halk Cephesi

19 Mayıs 1934'te daha 1919'da *Çiftçi Birliği* hükümetini zor yoluyla devirmeyi hedef alarak kurulmuş olan *Askerî Birlik*'le, muvazzaf ve emekli subaylar ve burjuva aydın temsilcilerinin bir bölümünü birleştiren *Zveno Politik Birliği* yeni bir askerî darbe yaptı. Turnovo Anayasası kaldırıldı, meclis dağıtıldı, siyasal partiler yasaklandı, işçi sınıfı sendikal ve siyasi hareketine ve genel olarak emekçilere yönelik terör arttı. Daha sonraki hükümet değişikliklerinin ardından 1935'te açık bir monarko-faşist diktatörlük kurulmuştu.

Darbeden sonra diğer partilerle birlikte yasaklanan *İşçi Partisi*, Mart 1935'te ulus çapında bir antifaşist cephe kurulması için *Sosyal Demokrat Parti*'ye, *Çiftçi Birliği*'nin bütün kanat ve fraksiyonlarına, *Zanaatçılar Birliği*'ne, işçi sendikalarına, kooperatiflere, faşizme karşı savaşmaktan yana her kişi ve örgüte, geniş bir temel üzerine kurulu demokratik bir platform çağrısında bulunarak, program önerisi getirdi. Ancak işçi sınıfı güçlerinin birleşik cephesinden, halk güçlerinin daha geniş bir bileşimi olan halk cephesinin kurulması yolunda dönüm noktası *Komünist Enternasyonal*'in 1935 Temmuz-Ağustos aylarında yapılan VII. Kongresi'ndeki tartışmalar oldu.

Bu kongrede Dimitrov faşizm ve antifaşist mücadele konusundaki ünlü raporunu sundu, komünist partilerin faşizmin saldırısı ve savaş tehdidi karşısında verecekleri mücadele için yeni bir program ve taktikleri ana çizgileriyle özetledi. Dimitrov'un faşizmin sınıfsal analizi ve antifaşist mücadele üzerine raporunu benimseyen *Komintern*'in aldığı kararlarda, işçi sınıfının doğrudan ekonomik ve politik çıkarlarının korunmasının ve proletaryanın faşizme karşı savunusunun tüm kapitalist ülkelerde proletaryanın birleşik cephesinin çıkış noktasını ve ana muhtevasını oluşturduğu belirtiliyordu. Gene Kongre kararları, bir birleşik proletarya cephesi için verilen mücadelenin kapitalist saldırıya, faşizme ve yeni bir savaş tehdidine karşı ***birleşik halk cephesi*** uğruna verilen mücadeleye dönüştürülmesinin yollarını ve araçlarını dile getiriyordu. Dimitrov'un raporu işçi sınıfının birleşik bir proleter cephesi temelinde geniş toplumsal tabakaların antifaşist eylem birliğini veya birleşik işçi cephesinden bağımsız olarak geniş bir antifaşist cepheyi kurabileceğine ve kurması gerektiğine işaret ediyordu. Birleşik işçi cephelerinin veya anti-faşist halk cephelerinin kuracakları hükümetlere özel bir önem veren Dimitrov, bunları bazı ülkelerde "proletarya devrimine ve sosyalizme doğru geçişin en önemli biçimlerinden birisi olabileceğini" düşünüyordu. *Bulgar Komünist Partisi* Merkez Komitesi Şubat 1936'da *İşçi Partisi*'ne, *Bulgar Çiftçi Birliği*'nin bütün kanatlarına, *Sosyal Demokrat Parti*'ye, *Demokratik* ve *Radikal Parti*'lere, faşist olmayan öteki bütün parti ve örgütlere bir halk cephesini merkezî ve yerel düzeyde örgütlemek önerisinde bulundu. Platform şu talepleri içeriyordu: "Turnovo Anayasası'nın ve onun güvenceye aldığı hak ve özgürlüklerin yeniden tesisi; önceki seçim yasalarına göre yeni seçimlerin yapılması; darbe sonrasında çıkarılan ve anayasaya aykırı olan bütün yasa ve kararnamelerin kaldırılması; anayasanın kaldırılmasından sorumlu olan ya da onun geri getirilmesine karşı olan bütün sivil ve askerî örgütlerin dağıtılması."

Yoğun ve çalkantılı görüşme ve gelişmelerden sonra 1936 sonları ve 1937 başlarında Halk Cephesi örgütleri fiilen kurulmaya başlamıştı. Seçimler dahil geniş bir çalışma gerçekleştiren Halk Cephesi'nin politik merkezi *İşçi Partisi*'nin, *Sosyal Demokrat Parti*'nin, *Bulgaristan Çiftçi Birliği* sağ ve sol kanatlarının, *Radikal Parti*'nin ve *Demokratik Parti*'nin katılmasıyla *Altılar* adını almıştı. Tek tek siyasal kişilerin yanısıra Makedonya, Trakya, Dobruca mülteci örgütleri. *Askerî Birlik*'teki cumhuriyetçiler ve darbe sonrası gözden düşen *Zveno Politik Birliği* de Cephe ile ilişkiye girdiler. Bu arada 1938'de *İşçi Partisi* ile Sosyal Demokratlar birleşik cephe ittifakı için anlaşmaya varmışlardı. Öte yandan her ikisi de illegal çalışmakta olan *İşçi Partisi* ile *BKP*'nin birleşmesi gündeme geldi (*BİP*-Komünist). Halk Cephesi'ndeki *Sosyal Demokrat* ve diğer partilerin istikrarsız ve tereddütlü katılımlarına rağmen, cephenin oluşması geniş halk yığınları, sendikalar ve kitle örgütleri çalışmalarında büyük bir etki gösterdi.

Almanya-İtalya-İngiltere ve Fransa'nın 1938 Münih anlaşmasını imzalamasından sonra. Halk Cephesi saflarındaki faşist olmayan burjuva partileri uluslararası gelişmelerden ve güçlenen anti-Sovyetizmden etkilenerek ayrıldılar, ancak cephe oluşumu kitlelerin antifaşist mücadelesinde çekici halka olmayı sürdürdü.

Macaristan

Horthy dönemi

Macaristan Sovyet Cumhuriyeti'nin kanlı bir biçimde yenilgisinde rol oynayan isimlerin başında Amiral Miklos Horthy geliyordu. Dış güçlerin, büyük toprak sahipleri ve büyük kapitalistlerin aktif desteği ile işbaşına gelen gerici-faşist blok kapitalist düzenin egemenliğini yeniden pekiştirdi. Horthy 1 Mart 1920'de, naip sıfatıyla, yeniden kurulan monarşinin başına getirildi. Denize kıyısı olmayan Macaristan'ın amirali Horty'nin kurduğu ve esas olarak cumhuriyeti deviren Romenlerden oluşan ulusal karakterden yoksun ordu, Avrupa'da o güne kadar eşi görülmemiş vahşeti ve gaddarlığıyla nam salan dizginlerinden boşanmış bir "Beyaz Terör" başlattı. Temizlikleri sürdürenler yalnızca ordu ve polis değil, emekli subayların yönetimi altında cezalandırma harekatlarına girişen gönüllülerdi. Saldırıların kurbanları yalnızca komünistler ya da komünist oldukları sanılanlar değil, aynı zamanda sosyal demokratlar, tarım işçileri, sıradan emekçilerdi. Macar kanının temiz kalmasını sağlamak gerekçesiyle başlatılan anti-semitizm kampanyası Yahudileri de Beyaz Terör"ün kurbanları arasına soktu. Macaristan, üniversitelere alınan Yahudi öğrencilerin sayısına resmen bir tavan uygulayan ilk Avrupa ülkesiydi.

1922'den 1932'ye kadar hükümetin iplerini elinde tutan Kont Stephen Bethlen döneminde yüzeysel bir istikrar ve parlamenter hayata doğru dönüşün bazı işaretleri görüldü. Çok sıkı kısıtlamalar altında sosyal demokrat faaliyetlere izin verildiği görüntüsü vardı, ancak etkinlikleri yakından takip altında tutuluyordu. Nüfusun büyük bölümünün siyasal olarak atalet içinde tutulduğu Macaristan hiyerarşik ve otoriter toplumsal yapısı ile Avrupa'da gericiliğin en uç örneklerinden birini oluşturuyordu. Kısal bölgelerde yapılan seçimlerde oylama açık yapılıyor ve sonuçlar hükümetin istediği gibi yönlendirilebiliyordu. Bütün aşırı sağcı ve milliyetçi klikleri birarada tutan bağ Trianon Antlaşması'na geri dönülmesi ve Macar soyluluğunun egemenliği altındaki Büyük Macaristan'ı ihya etme emeliydi. Faşist ve yarı faşist klikler geniş vea birleşik bir hareket halinde kaynaşamadıysalar da temel politika konularında bütünüyle müttefik oldukları hükümet mensupları üzerinde hatırı sayılır bir etkiye sahiplerdi. Budapeşte hükümetleri kimi rakip faşist grupları, örneğin, daha çok Alman nüfuzunda bir Macaristan isteyen Ferenc Szalasi'nin *Oklu Haç* hareketini cezalandırıyor olsalar da bunun nedenleri daha çok iç politikaya ilişkindi. Budapeşte'de ideal olan İtalyan usulü bir faşizmdi.

İç politikada 1921-31 arasında Kont Istvan Bethlen büyük sermaye ve finans çevrelerinin desteğiyle, bu diktatörlüğü sürdürdü. Bethlen'in *Hristiyan Milli Birlik Partisi* (1922'den sonra *Birlik Partisi*) iktidarı sırasında ülkeye dönmeye çalışan Habsburg Hanedanı'ndan Kral Karl sınır dışı edildi ve Habsburgların taht üzerindeki haklarını kaybettiklerine dair bir kanun çıkartıldı. Bethlen 1921 sonunda *Sosyalist Parti*'nin sağ kanadıyla uzlaşmaya vardı. "Sadık" muhalefetle yapılan bu anlaşma *Bethlen-Peyer Paktı* olarak anılır.

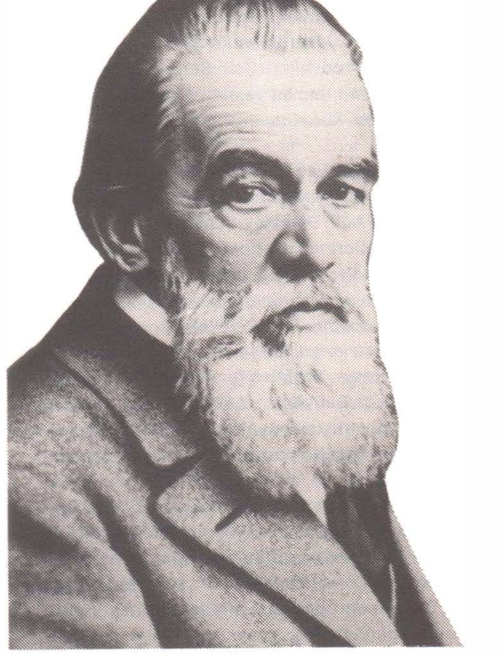
1920'li yıllarda ülkede kapitalizm özellikle dış borç alma yoluyla görece bir istikrara kavuştuysa da, Macaristan, sanayiin orta gelişkinlikte olduğu ve feodal kalıntıların ayakbağı olmayı sürdürdüğü bir tarım-sanayi ülkesi olarak kaldı.

İşçi ve emekçi sınıflar özellikle iktisadi koşulların iyice kötüleşmesiyle birlikte, tüm baskılara rağmen toplumsal ve siyasal hakları için mücadeleyi sürdürüyordu. Çalışmalarını illegal yürütmek durumunda olan komünistler, 1925 başlarında merkezi otoritelerini yeniden oluşturdular. Yeniden kurulan *Komünist Parti*'nin ilk kongresi, Ağustos 1925'te Viyana'da yapıldı.

Nisan 1925'te ise *Komünist Parti*'nin asgari programını temel alan legal *Sosyalist İşçi Partisi* kuruldu. Parti, 8 saatlik işgünü, işsizlerle dayanışma, seçimlerin gizli oyla yapılması ve toprak reformu gibi temel hedefleri savunuyordu. 1926'da komünistler yüz kadar şehir ve bölge parti örgütü kurmuşlardı. Horthy rejimi *Komünist Parti*'yi tümüyle yok etmek üzere saldırılar başlattı. 1932'de Macar komünistlerinin önderlerinden Imre Sallai ve Sandor Pürst idam edildi. Ne ki ülke içi bunalım ve dünyada yaşanmakta olan iktisadi bunalım, işçilerin topluca grevlere gitmesini ve kitle hareketlerinin yükselmesine yol açtı. 1929'da ücret artışı için yapılan direnişlere 200 binden fazla işçi-emekçi katılmıştı, 1 Eylül 1930'da Budapeşte'de Horthy rejimine karşı işçiler kitlesel bir gösteri düzenledi. İşçi sınıfının siyasal ve sendikal hareketi ağır saldırılara rağmen örgütlenmeyi sürdürdü.

Çekoslovakya

1844 yazında Prag, Brno ve Kuzey Bohemya'da işçiler, yaşama koşullarını iyileştirmek üzere direnişe geçip, Prag'ı üç gün denetim altında tutmuştu. 1848 burjuva demokratik devrimi, aynı zamanda Avusturya-Macaristan'ın Habsburg Monarşisi'ne karşı olan ulusal kurtuluş mücadelesi ile de yakından bağlantılıydı. İşçiler, zanaatkârlar ve öğrencilerin içinde bulunduğu kitle ayaklanması, Haziran 1848'de Prag'da doruğa ulaştı. Engels'in "Avusturyalılar insanlara Çek oldukları için değil, *devrimci* oldukları için saldırdılar" dediği bu ayaklanma o sırada

BLAGOEV, DİMİTER (1856-1924)

Bulgaristan'da Marksizmin öncülerinden olan Dimiter Blagoev 14 Haziran 1856'da doğdu. Ailesi tarımla geçiniyordu. Babası bir ara İstanbul'da çalışan Blagoev, ilköğrenimini doğduğu yörede tamamladıktan sonra İstanbul'a gitti. Bir süre burada kalarak Bulgar okulunda ortaöğrenimine başladı. Daha sonra Edirne ve Gabrova'da okudu. Bu dönem içinde milliyetçi düşüncelerin etkisinde kaldı. Aynı yıllarda Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne karşı yürütmüş olduğu bağımsızlık mücadelesinin başarıya ulaşmaaından sonra Blagoev, hukuk öğrenimi görmek üzere Çarlık Rusyası'nın başkenti Petersburg'a gitti.

Bu dönemde Bulgaristan'da Prens Aleksandr hükümeti bir askeri darbeyle düşürülmüş, yerine Stefen Stambolov hükümeti gelmişti. Ülkenin Osmanlı egemenliğinden kurtulması kapitalist gelişmeyi hızlandırdı. Bir yandan da sanayide belirli bir gelişme görülüyordu. Ama Bulgar ekonomisinin ağır basan yanı yine de küçük ve orta köylüye dayalı tarım ekonomisiydi. Blagoev, bu yıllarda Ruaya'da değişik akımların etkisinde kaldı. Özellikle halkçı ve soayalist hareketlerin güçlü olduğu ortamda Markaizmi benimsayerek ilk soayal demokrat grubun kurucuları araaına katılan Blagoev, 1885'te *Raboçiy* (İşçi) adlı bir gazete yayınlamaya başladı. Ancak bir süre sonra Çarlık polisi tarafından sınırdışı adildi. Bulgarlatan'a döndükten sonra öğretmenlik yapmaya başladı, bu arada ülkede bir soayalist parti kurulması için çalışmalarını yoğunlaştırdı.

24 Bulgaristan'da Faşizm

Çekoslovakya'da faşizm İtalya , Bulgaristan ve Almanya'dakilerden farklı olarak içsel değil dışsal süreçlerin bir ürünü olarak ortaya çıktı. Nazi Almanya'sının fetih tasarılarını orta ve doğu Avrupa'ya yöneltmeyi amaçlayan İngiliz ve Fransız hükumetlerinin Çekoslovakya üzerindeki baskılarına boyun eğen devlet başkanı Beneş Münih anlaşması uyarınca Çekozslavakya'nın Almanlar tarfından işgaline razı olunca Hitler orduları 1 Ekim 1938'de Çekoslovak topraklarına girdiler. Slovakya'da Alman himayesinde bir faşist devlet kuruldu. Çekoslovak Komünistleri Alman faşizminin yıkılmasının yalnızca Alman proleterlerini değil doğrudan doğruya kendi proleterlerini de ilgilendiren bir kazanç olabileceğini Naziler işbaşına geldiklerinde kavramışlar ve Alman proletaryası ile dayanışmaya girişmişlerdi ama kendi güçleri uluslararası ölçekteki güçlerle baş etmeye yetmedi. Resimde Çekoslovak Komünist Partisinin düzenlediği bir dayanışma mitingi görülüyor.

yaşanan en önemli devrimci olaylardan biriydi. Ayaklanma bastırıldı, ancak toplumsal hareketlenme sürdü.

Kapitalizmin gelişmesi ve sanayiin yaygınlaşması, işçi sınıfının önemli ölçüde büyümesine ve sanayi merkezlerinde toplanmasına yol açtı. 1860'ların sonlarında Brno, Liberec ve Prag gibi önde gelen merkezlerde Marx ve Engels'in düşüncelerinden giderek daha fazla etkilenen bağımsız işçi örgütleri ortaya çıktı. 1874'de Neudörfl'de devrimci bir işçi partisi olan *Avusturya Sosyal Demokrat Partisi*'nin kurulmasında Bohemya bölgesi temsilcilerinin önemli bir rolü oldu. 1878'de ise bu kez Prag civarında *Çekoslovak Sosyal Demokrat İşçi Partisi* kuruldu. Sosyal demokratların çalışmaları başlangıçta enternasyonalizmden etkilenmişti. Milliyet gözetmeyen grev ve kitlesel eylemler, örneğin Jested'de Çek ve Alman işçilerin birlikte gösterileri ya da 1890 büyük grev hareketi bunu kanıtlamaktadır. 90'lı yılların sonlarına doğru sosyal demokrat önder kadrolar giderek kendi, ulusal burjuvazilerinin etkisi altında kalmaya başladı. Çek ve Alman burjuvazileri arasında giderek keskinleşen milliyetçi rekabet koşulları işçi hareketine de yansıdı. Avusturya sosyal demokrat hareketi, altı ulusal sosyal demokrat partiye bölündü ve bunlardan birisi Çek'ti. İşçi hareketini burjuvaziye tabi kılma ve ulusal hareketlere bölme siyaseti burjuva partilerince bilinçli bir şekilde uygulanıyordu. 1897'de kurulan *Nasyonal Sosyalist Parti* milliyetçi ve sosyal demagojilerle işçilerin bir bölümünü yanına çekmişti. Masaryk'in 1900'de kurduğu *Çek Halk Partisi* de (1906'dan itibaren *Realistler* (İlerici Parti) adını aldı) toplumsal devrimin karşısına reformculuğu koyuyordu. Bu arada Çek büyük toprak sahiplerinin bir kesimi, sosyal demokrasinin kırsal alanda yayılmasını önlemek üzere 1899'da *Tarım Partisi*'ni kurdular. Bu sırada ilk Rus Devrimi'nin etkisiyle genel seçim hakkı talebi geniş yankı buldu. Grevler, gösteriler ve özellikle de Bohemya ve Prag'daki genel grevin ardından Avusturya'da genel seçim hakkı tanındı.

Bohemya'nın aksine Slovakya'da sanayileşme çok daha yavaş gelişti. Feodal düzenin çözülme belirtileri 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren belirmeye başlamıştı. Ağırlaşan siyasal ve sosyo-ekonomik koşulların etkisiyle Slovak ulusal hareketi giderek Çek ulusal hareketiyle bağlarını geliştirdi. Bu hareket 1848 Devrimi ile doruğa ulaştı. Ancak bunu Macar sömürücü sınıflarının sert bir şekilde uyguladığı asimilasyoncu politika izledi. 1860'ların sonundan itibaren oluşmaya başlayan Slovak işçi hareketinin çekirdek örgütleri, 1890'dan itibaren Macar sosyal demokrat hareketi içerisinde gelişti. 1905'te Bratislava'da *Slovak Sosyal Demokrat Partisi* kuruldu.

2 Ağustos 1891'de Gebrove'ya yakın Kızılcık'teki Buzluca Dağı'nda yapılan bir toplantı sonucunda *Bulgar Sosyal Demokrat Partisi* kuruldu. Blegoev bu kuruluşu sağleyen önde gelen kişilerden biriydi. Gerçekte o yıllarda Bulgaristan'da sosyalist örgütlenmenin edımlarını atmak oldukça güçtü. Ancak gerek Blagoev'in özverili politikası gerekse biraraya gelen devrimci grupların kararlılığı sosyalist hareketin kısa sürede ülke çapına yayılmasını sağladı. Blegoev 1897'de partinin yayın organı olan *Novo Vreme*'nin yayın yönetmenliğini üstlendi. Bundan sonra siyesal mücadelesini parti içinde sürdüren Dimiter Blegoev, 1902'de yapılan seçimlerde milletvekili seçildi. Ancak bu sırada parti içinde başlayan görüş ayrılıkları sonucunda iki ayrı kanat meydana geldi. *Dar* ve *Geniş Sosyalistler* diye adlandırılan gruplardan *Dar Sosyalistler*'in başını çeken Blagoev, sağ kanad diye tanımlanan *Geniş Sosyalistler*'e karşı çıktı. *Geniş Sosyalistler*'in uzlaşmacı siyasetine karşı bağımsız sınıf hareketini savunarak, bu siyasetin partinin dışında sendikalarda ve diğer örgütlerde de uygulanmasını istedi. 1903'de örgütsel olarak da ayrılan iki kaned bağımsız birer parti olarak varlıklarını sürdürdü. Blagoev ise 1913 ve 1919 seçimlerinde *Bulgar Sosyal Demokrat Partisi*'nden milletvekili seçildi.

7 Mayıs 1924'de Sofya'de ölen Dimiter Blagoev, Bulgaristan'de Merksizmin yayılmasına öncülük etmesinden dolayı Bulgar devrimci hareketinin Plehanov'u diye adlandırılır.

Bağımsızlık ve 1918 Cumhuriyeti

1. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarından (1914/1915) başlamak üzere Çek ve Slovaklar arasında savaşa karşı yaygın bir mücadele gelişti. Bu süreç 1917 Ekim Devrimi'nin etkisiyle bağımsız bir devlet için mücadeleye dönüştü. Habsburg ordusuna zorla katılmak durumunda bırakılan Çek ve Slovak askerlerinin pek çoğu karşı cepheye geçti. 50 bin kadarı Rusya, binlercesi de Fransa ve İtalya'ya gitti. İtilaf devletleri bunları Wilhelm Almanyası ve müttekfiki Avusturya-Macaristan monarşisine karşı savaşa soktu. İşçi sınıfı özellikle Prag, Brno ve Slovakya'daki Martin kenti gibi merkezlerde etkili eylemler ve yüzbinlerce kişinin katıldığı grevler gerçekleştiriyordu. Ulusal taleplerin yanında toplumsal talepler de gündemdeydi. Buna karşılık, burjuvazi eskiden olduğu gibi Habsburgların devletinde iktidara ortak olmak, kârlı silah

pazarından pay almak, Avusturya'nın Balkanlara doğru yayılmayı amaçlayan savaş hedeflerini desteklemek durumundaydı. Bu sırada, 1916'da Paris'te bir *Çekoslovak Ulusal Konseyi* oluşturuldu. Tomas Masaryk, Eduard Benes gibi burjuva politikacıları Çek ve Slovakların ulusal çıkarlarını sözkonusu ettilerse de, ABD ve Avrupalı yönetimlerin desteğini uzunca bir süre alamadılar. Ancak bir yanda 1917 Ekim Devrimi'nin, bu devrimi izleyen Barış Anlaşması'nın ve Rusya'daki gelişmelerin diğer yandan ise Ocak 1918'de Avusturya'daki büyük grev ve Prag, Kladno, Brno ve Ostrava'daki grevlerin etkileri ile birlikte, ABD başkanı Wilson'ın "Avusturya-Macaristan'daki halklara özerklik" ve siyasal bağımsızlık talebi sözkonusu oldu. Bu desteğe karşılık sürgündeki *Konsey*, Rusya'da oluşturulan Çek lejyonunu 1918 yazında İç Savaş'ta karşı devrimcilerin yanında savaşa sokacaktı. Bu girişim çok sayıda lejyonerin Ekim Devrimi'ni savunmak üzere cephe değiştirmesi sonucu başarıya ulaşamadı. 10 bin Çekoslovak Kızılordu askerî Sovyet iktidarı için savaştı. Lejyon anti-Sovyet planlara katılmayı reddederek ülkeye döndüğü sırada, devrimci bir durum yaşanıyordu. 14 Ekim 1918'de Bohemya'daki genel grev ve gösteriler monarşinin korunamayacağını açıkça gösterdi. 28 Ekim 1918'de Viyana'da İmparatorluk hükümeti düştüğü sırada Büyük sermaye temsilcilerinin ve sağ sosyal demokratların yer aldığı *Ulusal Komite* Çekoslovakya Cumhuriyeti'ni ilan etti. Bu gelişmeler belirleyici bir biçimde işçi sınıfının baskısıyla gerçekleşmişti, ancak işçi sınıfı hareketininin siyasal öncülük edecek bir partiye sahip olmaması, ulusal devriminin yönetiminin burjuvazi tarafından gerçekleştirilmesini kolaylaştırdı. Çekoslovakya Cumhuriyeti'nin ilânının ardından 30 Ekim 1918'de *Slovak Ulusal Konseyi* Martin Deklarasyonu ile Çek halkıyla tek bir devlet olarak birleşildiğini açıkladı.

Sağ sosyal demokratların devrimci bunalımda burjuvaziye tabi oldukları koşullarda, asıl itici gücü proletarya olan ulusal demokratik devrim burjuva sınırlar çerçevesinde kaldı. Slovak Sovyetler Cumhuriyeti'nin 1919 yazında bastırılması, Aralık 1920'de genel grevin polis zoruyla kırılması yeni devletin burjuva karakterini belirledi. Sosyal demokrat hareketteki sınıfsal kopma noktalandı. Çek, Slovak, Alman, Macar ve Ukraynalılar'dan oluşan işçi hareketinin sol kesimi 1921'de *Çekoslovakya Komünist Partisi*'ni kurdu.

1918'de Çekoslovakya Cumhuriyeti'nin kurulması ile Çeklerin Almanlaştırılması ve Slovakların Macarlaştırılması tehlikesi önlenmişti. Diğer taraftan kapitalist sömürünün aşılması yönünde daha uygun mücadele koşulları da söz konusuydu. Bu arada ekonomideki süreç artık devlete hakim olan Çek büyük burjuvazisinin çıkarı doğrultusunda gelişiyordu. Burjuvazinin toplumsal sorunları ve karmaşık milliyetler sorununu çözemeyeceği kısa sürede görüldü. O sırada Çekoslovakya'da 7 milyon 400 bin Çek'in yanısıra, 2 milyon 300 bin Slovak, 3 milyon 200 bin Alman, 629 bin Macar, 549 bin Ukraynalı ve 81 bin Polonyalı yaşıyordu. Çek büyük burjuvazisinin hükümetteki temsilcileri geliştirdikleri "Çekoslovakyalılık" kavramı ile Slovak ulusunun bağımsızlık hakkını reddederek, azınlıklara karşı ulusal baskı politikasını izledi. Bohemya bölgesi en gelişmiş sanayi merkezleri arasına girerken, Slovakya önceden olduğu gibi geri kalmış bir tarım bölgesi durumunda bırakıldı. Azınlıkların yaşadığı bölgelerde ekonomik gelişme durakladı. Bu arada *Çekoslovakya Komünist Partisi*'nin özellikle Şubat 1929'daki V. Parti Kongresi'nde seçilen Klement Gottwald başkanlığındaki parti yönetiminin her ulustan emekçinin toplumsal ve ulusal haklarını kararlı bir enternasyonalizm temelinde savunması geniş yankı buluyordu.

İktidardaki büyük burjuvazi, o sırada devlet başkanı olan Masaryk ve Dışişleri Bakanı Benes eliyle dış politikadaki anti-Sovyet konumunu muhafaza ederek, Batı'ya ve özellikle de Fransa'ya yönelmişti. Dünya iktisadi bunalımı ihracata bağımlı olan sanayiye ağır bir darbe indirdi ve 1933'teki sanayi üretimi 1929'dakinin yüzde 60'ına düştü. Bunun sonucunda yaygınlaşan kitlesel işsizlik, bir yandan toplumsal bunalım ve sınıf mücadelesini keskinleştirdi, öte yanda ise gelecekte ciddi bir ulusal sorun halini alacak olan Südetler sorununun gelişmesinin zeminini oluşturdu (bkz. II. Dünya Savaşı sonrasında sosyalist hareket) 1933'te kurulan ve Nazi Almanyası'ndan destek alan *Südet Almanları Partisi*'nin milliyetçiliği, yaşanılan toplumsal iktisadi bunalımdan epey yararlandı. Nazi Almanyası'nın Almanların çoğunlukta olduğu gerekçesiyle Çekoslovakya'dan toprak talepleri karşısında, Fransa ve Britanya hükümetleri Çekoslovak hükümetine baskı yaparak talepleri kabul etmesini istediler. 29-30 Eylül 1938'de Britanya ve Fransa'nın Nazi Almanyası ve Mussolini İtalyası ile imzaladığı Münih anlaşması, Çekoslovakya'nın yüzlerce km²'lik toprağını Alman Reich'ına bırakıyor, buralarda yaşayan yüzbinlerce Çek ve Slovak milliyetlerini kaybediyor, sanayi merkezleri, ulaştırma ağı, sınır bölgesindeki silah ve cephane yığınağı Nazilere teslim ediliyordu. Çek ve Slovak emekçilerinin ülkeyi savunmakta kararlı olmalarına rağmen, Sovyetler Birliği'nin yanıbaşında bir halk savaşından korkan hükümet ve o sırada devlet başkanı olan Benes, Münih anlaşmasıyla gelen dayatmaya boyun eğdi. Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya (ve karşılıklı anlaşma gereği Fransa'nın) istemesi halinde askerî yardım önerisi geri çevrildi. 1 Ekim 1938'de Hitler orduları Çekoslovak topraklarına girdiler.

Polonya

Polonya-Litvanya Krallığı, topraklarının Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Prusya Krallığı ve Çarlık Rusyası tarafından 1772, 1793 ve 1795'te üç kez bölüşülmesiyle bağımsızlığını kaybetmişti, Polonya'nın bağımsız devlet olarak yeniden ortaya çıkabilmesi yaklaşık 150 yıl

STAMBULSKİ, ALEKSANDR (1879-1923)

Bulgaristan'da çiftçi hareketini örgütleyerek *Bulgar Çiftçi Partisi*'nin kuruluşunu gerçekleştiren.Aleksandr Stambulski, 1 Mart 1879'da Pazarcık'ta Slavovitsa'da doğdu. Geçimini çiftçilik yaparak sağlayan orta halli bir aileye mensuptu. Ailesinin ve içinde bulunduğu koşulların da etkisiyle Filibe'de Sadova Tarım Koleji'nde okudu, daha sonra Plevne'de bir şarapçılık okulunu bitirdi. Bir süre Pazarcık civarında tarım örgetmenliği yaptıktan sonra Almanya'ya giderek, tarım mühendisliği eğitimi yaptı.

Almanya'dan döndükten sonra siyasal çalışmalarına başlayan Stambulski, 1898'de yapılan *Bulgaristan Çiftçi Birliği*'nin (BÇB) kuruluş kongreaine katıldı. Örgüt içindeki etkinliğini giderek artırarak, birliğin siyasal bir parti haline gelmesinde önemli bir rol oynadı. 1902'de birliğin yayın organı olan *Zemedelsko Zname*'nin (Çiftçi Bayrağı) yayın yönetmenliğini üstlenerek, dergiye yeni bir biçim verdi. 1908'de *Çiftçi Partisi*'nden milletvekili seçilerek Uluaal Meclis'e girdi. Mecliste daha çok köylü sorunlarını dile getirdi. Kral Ferdinand'ın baskılarına karşı çıktı. 1915'te kralın Bulgaristan'ı Almanya saflarında savaşa sokma girişimlerine muhalefet ettiği için tutuklanarak, yargılandı ve askerî mahkeme tarafından ömür boyu hapse mahkûm edildi. Üç yıl tutuklu kaldıktan sonra Eylül 1918'de Bulgaristan'ın savaştan çekilmesini isteyen subayların gerçekleştirdiği bir ayaklanmada arabuluculuk yapması amacıyla serbest bırakıldı. yönetim Stambulski'den Sofya üzerine yürüyen birliklerin hareketini engellemesini istedi. *Çiftçi Partisi*'nin önde gelenlerinden Daskalov'un düzenlediği ayaklanmaya katıldı. Ayaklanma istenilen sonuca ulaşamamasına rağmen, 4 Ekim 1918'de Kral Ferdinand tahttan çekilerek yerini III. Boris'e bıraktı.

Stembulski Ocak 1919'da kurulan koalisyon hükümetinde yeraldı, ardından Ağustos 1919'da yapılan seçimlerde yeniden milletvekili seçildi ve Ekim 1919'da başbakan oldu. 27 Kasım 1919'da İtilaf Devletleri'yle Bulgaristen'ın savaş sonrasında ortaya çıkan yeni durum sonucunda sınırlarını belirleyen komşularına toprak vermesini öngören ve Bulgar ordusunda asker sayısında indirim yapan Neuilly Antlaşması'nı imzaladı. Bir yıl sonra Mart'te yapılan seçimlerin sonucunda en çok oyu alan *Çiftçi Partisi*'nin tek başına iktidar olması üzerine Stam-

24 Bulgaristan'da Faşizm

Slovak kökenli filozof siyaset adamı Thomas Masaryk, 1881'de Viyana Üniversitesi'nde felsefe profesörlüğü yaparken siyasetle uğraşmaya başladı. Naşe Doba *(Çağımız) adlı siyasal dergiyi çıkartmaya başladığında,* Ulusal Parti'*nin liberal kanadını oluşturan* Genç Çekler'*le ilişki kurdu. 1891'de, bu partinin Avusturya Parlamentosu (Reichsrat) temsilciliğini yaptı. 1893'de* Genç Çekler'*in milliyetçi eğilimlerine karşı çıkarak, bu görevinden istifa etti. 1900'de* Realist *(Gerçekçi) partiyi kurdu ve 1907'de, bu kez de Reichsrat'ta bu partinin temsilciliği görevine seçildi. Bu dönemde, Avusturya-Macaristan İmparatoru I. Franz Joseph'in Balkanlar'da izlediği yayılma politikasına karşı çıkarak, Slav muhalefetin en önde gelen isimleri arasında yer aldı ve daha sonra Çekoslovakya'nın bağımsızlığı için mücadele etmeye başladı. I. Dünya Savaşı'nın başlarında Viyana'dan ayrıldı. 1916'da, Londra'da Edvard Beneş, Milan Ştefanik'le birlikte Çekoslovakya* Ulusal Konseyi'*ni kurdu ve konseyin başkanlığını yaptı. 1918 Haziran'de, Çekoslovakya'nın İtilaf devletleri tarafından müttefik bir güç olarak tanınmasından sonra, 14 Ekim'de geçici bir hükümet kuruldu ve nihayet 18 Ekim'de bağımsızlık, 28 Ekim'de de Çekoslovakya Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edildi. Slovak Ulusal Komitesi'nin onayından sonra da, Kasım'da toplanan meclis Masaryk'i devlet başkanlığına seçti.*

bulski, yeniden başbakan olarak, Mayıs'ta hükümeti kurdu. Stambulski, nüfusun yüzde 80'inin köylü olduğu Bulgaristan'da kendisini iktidara getiren kesimlerin taleplerini içeren bir reform programı uyguladı. Gerçekte, bu program kentleşmeye ve sanayileşmeye karşı motifler taşıyordu. Terımda küçük mülkiyetin büyük toprak sahiplerine karşı korunmasını, üretici köylünün banka ve tefeciler karşısında daha güçlü kılınmasını sağlayacak kooperatifleşmenin teşvikini öngören uygulamalar toprak sahipleriyle büyük sermaye ve ticaret çevrelerinin tepkisiyle karşılandı. Bu arada yoksul köylülere toprak dağıtımını öngören yasanın meclisten geçmesi muhalefetin saldırılerını artırdı. Stambulski, dış politikada da özellikle komşularıyla iyi ilişkiler kurma çabasındaydı.

Kral III. Boris'e rağmen tasarladığı ama gerçekleştiremediği Güney Slav Birliği projesi bu amaca yönelikti. 1922'de Yugoslavya ile Niş'te bir anlaşma imzalayarak bunun ilk adımını attı.

Aynı dönemde Polonya ve Çekoslovakya çiftçi partileri ile birlikte "Kızıl" ***Komünist Enternasyonal*'e karşı bir *Yeşil Enternasyonal*** **örgütlemek istediyse de, bunda da başarılı olamadı.**

1923'te yapılan seçimleri tekrar kazanan Stambulski, bütün tepkilere karşı halktan destek gördü "Köylülerin Kralı" diye adlandırıldı. *Bulgarlatan Komünist Partisi* ile olan ilişkileri her iki tarafın da tutumu nedeniyle belirli bir ittifak zeminine oturmadı. Bu ise başını sermaye çevreleriyle büyük toprak sahiplerinin çektiği muhalefetin iktidara darbeyle gelmesini bir ölçüde hızlandırdı. Bu arada I. Dünya Savaşı sonunda Trakya, Makedonya ve Dobruce dolaylarında milliyetçi eylemlere girişen Bulgar azınlıkların mücadelesine Stambulski tarafından fazla destek verilmemesi milliyetçi güçleri harekete geçirdi. Ordu içinde Stambulaki'in bu politikaaından memnun olmayan subaylar ile milliyetçiler birleşip 8-9 Haziran 1923'de Stambulaki'i iktidardan uzaklaştırarak, Aleksandr Tsankov'un başkanlığında bir hükümet kurdular. Komünistlerin, *Çiftçi Partisi*'nin ve liberallerin yaralmadığı hükümete karşı doğduğu yöre olan Pazarcık'ta bir başarısız ayaklanma başlatan Stambulski yakalanarak kurşuna dizildi.

süren çetin mücadeleleri gerektirdi. Topraklarının bölünmeye uğramasından sonra Polonya'nın durumu uluslararası ilişkilerde sürekli bir sorun, Polonya ulusal ve toplumsal kurtuluş hareketi de uluslararası devrimci hareketin önde gelen bir bileşimi oldu. 1794'te Tadeusz Kosciuszko önderliğindeki halk ayaklanması Rus birlikleri tarafından kanlı bir biçimde bastırıldı. ama Avrupa devrimci hareketi üzerinde derin izler bıraktı. Kasım 1830-31'de Çarlığın toplumsal ve ulusal baskısına karşı ayaklanma bastırıldı. Polonya krallığı Rusya tarafından fiili ilhaka uğradı, buna rağmen halk ayaklanması birçok Avrupa ülkesinde devrimci hareketin gelişimine güç kattı. 1846'da Krakov'daki devrimci ayaklanma ve Galiçya'daki anti-feodal köylü ayaklanması ise Avusturya birliklerince bastırıldı, ama 1848'de Avusturya Galiçya'da toprak reformu konusunda ödün vermek zorunda kalacaktı. 1848-49'da Avrupa'da devrimler patlak verdiğinde çok sayıda Polonyalı devrimci Almanya, Avusturya, Macaristan ve İtalya'da devrimlerin öncü kadroları arasındaydı. Polonya'da ise devrimci ve ulusal bağımsızlık hareketi sürekli güçleniyor, işçi ve köylü ayaklanmaları birbirini izliyordu. 1860 sonrasında güçlenerek gelişen ulusal bağımsızlık hareketi 1863-64'te *Kızıllar Partisi* öncülüğünde yeni bir ayaklanmaya yol açtı. Bu ayaklanma da bastırıldı ve işgal altındaki bölgelerde bir yandan Ruslaştırma, diğer taraftan Almanlaştırma politikaları sert bir biçimde uygulamaya kondu. (Ayaklanmanın askerî örgütleyicisi ve önderi olan Jaroslaw Dabrowski daha sonra 1871'de Paris Komüncülerinin başkomutanıydı ve barikatlarda çarpışarak öldü.)

İşgal ve ilhaka rağmen 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başları Polonya'da siyasal hareketliliğin ve ulusal bilinçliliğin artmasına tanık oldu. Bu sırada işçi, emekçi, burjuva ve dinci siyasal partiler kurulmuş, ulusal kültürü ve anadili korumak üzere verilen mücadele hayli güçlenmişti. 1905 Rus Devrimi Polonya Krallığı topraklarını derinden sarstı ve ulusal bağımsızlığın kazanılabileceğine dair inancı ve örgütlenme gereğini pekiştirdi.

Kapitalizmin yaşadığı genel bunalım, savaşın ve devrimci güçlerin gelişiminin toplumun yapısında meydana getirdiği değişiklikler, nihayet Rusya'da 1917 Devrimi'nin toplumsal ve siyasal süreçler üzerindeki etkisi, Polonya açısından iç ve dış koşulları köklü bir biçimde değiştirdi. 1915 sonrasında Rusların işgal ettikleri bölgelerden çekilmelerinden yararlanan Almanya ve Avusturya buraları da aldı. Almanya krallığı ikiye ayrılıp 5 Kasım 1916'da yeni bir Polonya Krallığı oluşturduysa da toprak bütünlüğünü sağlamakta kararlı olan ulusal bağımsızlık hareketi bu sözde krallığı tanımadı ve Alman işgalcilere karşı direndi. Bu arada 27 Mart 1917'de *Petersburg İşçi ve Asker Sovyeti* Polonya'nın bağımsızlığını tanıdığını açıkladı. Sovyet iktidarı işgalcilerin kukla hükümetine karşı çıkıyor ve özgür bir gelişme için Polonyalılarla dayanışma gösteriyordu. Ancak Brest-Litovsk anlaşması Sovyet iktidarının Polonya sorununa doğrudan müdahalesini engelliyordu. Anlaşmanın imzalanmasından sonra Almanların baskısı daha da arttı, Ukrayna ve Baltık'taki bazı bölgeler daha Alman işgaline uğradı. 15 Ağustos 1917'de ise Paris'te bir *Polonya Ulusal Komitesi* kurulmuş, bu komite İtilaf Devletleri ve ABD tarafından tanınmıştı. 2 Kasım 1917 tarihli *Rusya Halklarının Hakları Deklarasyonu* Polonya'ya da devlet kurma hakkı dahil kendi kaderini tayin hakkını tanıyordu. Kısaca Polonya meselesi uluslararası siyasetin sürekli gündemindeydi. 1918'de kitlesel grevler birbirini izledi. Savaş sonuçlanırken ABD başkanı Wilson'un 14 maddelik programında Polonya'nın bağımsız bir devlet olması kabul ediliyordu. Şubat'ta Sovyet Rusya, Polonya'nın bağımsızlığını resmen tanıdı. Bağımsızlığın fiilen gerçekleşmesi ile Brest-Litovsk anlaşmasının Almanya'daki 1918 devrim dalgasıyla fiilen ortadan kalkmasıyla mümkün oldu. Rusya'da Çarlığın yıkılması Almanya, Avusturya-Macaristan'daki 1918 devrimlerini ve Avrupa'daki kitle hareketlerini de etkileyen, Polonya'daki hareketi güçlendiren dönüm noktasını oluşturmuş. Ekim Devrimi'nden yaklaşık bir yıl sonra 29 Ağustos 1918'de bağımsızlık ilan edilmişti. Kasım'da geçici hükümetin kurulmasıyla bağımsızlık somutlandı.

Devrimci İşçi Hareketinin Gelişimi

Polonya topraklarının bölünmüşlüğünün iktisadi ve toplumsal hayata da yansımasıyla işçi hareketi ülke topraklarında farklılıklar gösteren koşullar ve ihtiyaçlar içinde gelişti. Polonya'da devrimci işçi hareketinin geçmişi 19. yüzyılın ikinci yarısına uzanır. İlk grevler, sendikal örgütlenmeler, işçi gazeteleri ve illegal örgütler sosyalist hareketin temellerini atıyordu. Ne ki yüzyılı aşkın bir geçmişe sahip bulunan işçi hareketini değerlendirirken daha öncesine de değinmek gerekir. Öyle ki, bu harekete varan süreç, Marx'ın ve *Komünist Manifesto*'nun öncesine, o sıralar "tarım sosyalizmi" olarak adlandırılan görüşleri savunan Worcel ve diğerleriyle, devrimci demokratik bir örgütlenme olan *Lud Polski*'ye (Polonya Halkı) uzanmaktadır.

Sosyalist hareketin şekillenmesinde, Polonya'nın bağımsızlık talebini destekleyen ve Polonya mültecileriyle birlikte çalışma yürüten *I. Enternasyonal* etkili oldu. 1882'de Cenevre'de çıkan *Rownosc* (Eşitlik) gazetesinin yayımcılarından Ludwik Warynski'nin öncülüğünde, Polonya'nın ilk sosyalist işçi partisi *Proletarisat* (Birinci Proletarya) kuruldu. Bu parti eylül 1882'de yayınlanan programatik çağrı doğrultusunda Polonya işçi sınıfı ve ülkenin bugünü ve geleceği hakkındaki görüşleri dile getiriyor, işçi sınıfı hareketine Marksist düşünceyi taşıyordu. Parti 1883'de işçi sınıfının ilk büyük kitlesel hareketi olan büyük Zyrardow grevinde etkili oldu. Parti polis tarafından dağıtıldı, ancak yerini sonraki yıllarda etkisini giderek artıran yeni işçi örgütlenmeleri aldı. *Birinci* ya da *Büyük Proletarya*'yı (1882-1886), *İkinci Proletarya* (1887-1893), *Polonya İşçileri Birliği* (1889-1893) izledi. Bu örgütlerin faaliyetleriyle 1890'da ilk kez 1 Mayıs siyasal bir grevle işçilerin uluslararası mücadele günü olarak kutlandı. Bu sırada 1892'de Avrupa-sosyal demokrat partilerinin etkisi altında bulunan *Polonya Sosyalist Partisi* de kuruldu. İşçi sınıfı hareketinin devrimci, enternasyonalist ve Marksist kanadında 1893'te kurulan *Polonya Krallığı Sosyal Demokratları Partisi*'nin (PKSD) çok önemli yeri vardır. Partinin önderleri arasında Feliks Cerjinskiy, Rosa Luxemburg, Julian Marohlewski gibi, uluslararası işçi sınıfı hareketinin öndegelen isimler vardı. Bu parti 1900'da Litvanya sosyal demokratlarının sol kanadıyla birleşerek *Polonya ve Litvanya Krallığı Sosyal Demokratları* (PLKSD) adını aldı. 1905-1907'de Polonya Krallığı'nda yeralan devrimci ayaklanmalar Rus Devrimi'ni bütünlüyor ve o sırada işgal altında bulunan tüm ülke topraklarına yayılıyordu. *Büyük Proletarya*'nın Polonya ve Rus devrimci hareketleri arasında sıkı bir işbirliğini sağlama yolunda attığı adımlar güçlü biçimde gelişme göstermişti. Haziran 1905'te Lodz'da silahlı sendikal örgütlenmelerde partinin etkisi artıyordu. İşçi ayaklanması, Ekim-Kasım'da ise Dabrova ve Varşova'da grevler oldu. Ayaklanmalara işçilerin yanısıra köylüler ve orta-yüksek öğrenim gençliği de katılıyordu. Bu sırada *Polonya Sosyalist Partisi*'nde bir kutuplaşma belirmişti, 1906'da sol bir grup partiden ayrıldı. Ayaklanmalar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu seçim reformu yapmaya zorladı. Ama yükselen devrimci hareket bir süre sonra bastırıldı. İlerici parti ve örgütlere karşı ağır saldırı ve tedbirler alındı. *PLKSD*'nin Rusya'daki *Bolşevikler*'le ilişkileri daha da yakınlaştı. *Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi*'nin 1906'daki IV. Kongresi'nde bütün sosyal demokratların birleşmesiyle, Polonya ve Litvanya sosyal demokratları da bu birliğin içinde yeraldılar. 1910-12'de Rus proletaryasının yeni kitle ayaklanmalarının da etkisiyle, Polonya'nın çeşitli bölgelerinde işçi ayaklanmaları yeniden başladı. Bunu Polonya topraklarının I. Dünya Savaşı'na sahne olması izledi.

Bağımsızlık ve İki Savaş Arasında Gelişmeler

Bağımsızlığın ilanından sonra 7 Kasım 1918'de Lublin'de *Sosyalist Parti*'den Dajinskiy'nin başkanlığında geçici bir hükûmet kuruldu. Sanayi merkezlerindeki işçi sınıfı işgalcileri silahsızlandırıyordu. Demokratik bir programı olan geçici hükûmet, işçileri ve köylüleri gericileri silahsızlandırmayı bırakıp, hükûmet programını desteklemeye çağırdı. Ancak 14 Kasım 1918'de daha önce hükûmet tarafından lağvedilen *Naipler Meclisi*'nin başkomutan atadığı Pilsudski 22 Kasım'da iktidarı ele aldı. Bağımsız bir Polonya devletinin kurulması için verilen mücadelenin devrimci-demokratik potansiyeline rağmen, burjuvazinin yönetime damgasını vurduğu görüldü.

Sol Sosyalistler'le PLKSD'nin Aralık 1918'de birleşip *Polonya Komünist İşçi Partisi*'ni (1925'ten sonra Polonya *KP* olarak anıldı) oluşturmalarıyla işçi hareketi tüm baskılara rağmen mücadelesini yürüttü. 1919 sonbaharında sınıf mücadelesi tüm şiddetiyle sürüyordu. 1919-20'de Polonya egemen çevreleri Sovyet Rusya'ya bir saldırı düzenlediler. Belorusya'nın ve Ukrayna'nın batısı ilhak edildi. 1921'den itibaren Fransa'nın müttefiki olan Polonya, anti-sovyetik bir kuşatmanın en önde gelen destekçisi oldu.

17 Mart 1921'de kabul edilen burjva-demokratik anayasanın hazırlanması sırasında işçilerin bazı önemli toplumsal taleplerini (sekiz saatlik işgünü, kiracıyı koruma, sağlık sigortası vb.) kabul ettirmede sağladıkları kısmi başarılara rağmen, devlete gerici güçler giderek artan biçimde hakim oldular. 1919-1923 arasındaki devrimci işçi hareketinin, devrimci-demokratik başkaldırıların zirvesini Kasım 1923'teki Krakov ayaklanması oluşturdu. Partinin ve diğer devrimci-demokratik güçlerin genel grev çağrısıyla 5 Ekim'de demiryolu işçileri, Lodz'daki tekstil işçileri ve Varşova işçileri greve gittiler. Krakov'da grevci işçilerle polis arasında çatışma başladı. 6 Kasım'da hükûmet grevci işçilere ateş edilmesi emrini verdi. Grevler kanla bastırıldı.

Polonya'nın bağımsızlığına kavuşmasında çok etkin bir rolü olan Josef Pilsudski, önceleri halkın gözünde büyük bir kahraman ve kurtarıcı iken daha sonraları hiçbir resmî sıfat taşımadan Polonya'yı tam bir diktatörlükle yönetti. Siyasal hayatı, 1886'da tıp eğitimi aldığı sırada öğrenci olaylarına katıldığı gerekçesiyle okuldan atılmasıyla başladı. Ardından Çar III. Aleksandr'a suikast planlamakla suçlanarak, beş yıl Sibirya'da sürgün cezasına çarptırıldı. 1894'te yeni kurulmuş PSI'ye (Polonya Sosyalist Partisi) girdi ve partinin önderi durumuna geldi. 1900'de bu kez, kendisinin çıkardığı Rabotnik ***(İşçi) adlı yasadışı gazetenin basımevinde yakalanarak tutuklandı. Bir yıl sonra kaçtı. 1904'de, Polonya'nın bağımsızlığı için destek aramak umuduyla Tokyo'ya gitti ama hiçbir sonuç elde edemedi. 1905 Rus Devrimi'nin bastırılışını izleyen yıllarda, PSP içinde çıkan, sadece bağımsızlık değil işçi sınıfı devleti temelinde süren tartışmalar PSP'yi ikiye böldü ve Pilsudski bunun üzerine gelecekte kurulacak olan ulusal ordunun çekirdeğini oluşturacak askeri bir örgütlenme çalışmalarına başladı. I. Dünya Savaşı sırasında, üç Polonya tugayıyla Avusturya-Macaristan ordusuyla birlikte savaşa katıldı. 1916'da, Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın Polonya'nın desteğini arttırma çabası nedeniyle, Polonya bağımsızlığı ilan edildi. Askeri bölüm başkanlığına getirilen Pilsudski, Polonya ordusunun bağımsız Polonya devletine bağlı kalması koşuluyla bağımsızlığı kabul etti. 1917 Ekim Devrimi'nden sonra, telaşa düşen Almanya ve Avusturya-Macaristan, Polonya askerlerinin kendilerine bağlılık yemini etmelerini istedi. Pilsudski bu isteği reddedince, Temmuz 1917'de üçüncü kez tutuklandı. Almanların yenilgisi ve Kasım 1918'de Polonya'da cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra serbest bırakılan Pilsudski, Varşova'ya bir kahraman olarak döndü. Bu tarihten itibaren, Pilsudski'nin diktatörlük dönemine girişi başlıyordu: İlk önce, muhafazakar çevrelerin kendisine karşı desteklediği Dmowski'yle işbirliği içine girdi; Şubat 1919'da, Almanları izleyerek Polonya sınırlarına dek gelen Kızılordu birliklerine karşı bir saldırı başlattı ve saldırı sonucu Beyaz Ruthenya ve Batı Ukrayna'ya dek uzanan bölge ele geçirildi; 1920'de bir kez daha çıkan Sovyetler Birliği'yle Polonya arasındaki savaş, Polonya'nın Fransa'dan aldığı destekle Kızılordu'nun kesin bir yenilgiye uğramasına neden oldu ve Riga Antlaşması'yla iki ülkenin sınırları yeniden belirlendi. Mart 1921'de yeni anayasanın hazırlanması ve genel seçimlerin yapılmasından sonra, 14 Aralık 1922'de yetkilerini devrederek genel kurmay başkanlığını üstlendi. Mayıs 1923'te hükümetin sağ kesim tarafından oluşturulması gündeme geldiğinde bu görevinden de istifa ederek, 1926'da gerçekleştireceği askeri darbeye kadar siyaset hayatından uzaklaştı. Bu dönemde, Polonya'da birçok koalisyon hükümeti görev yaptı, ancak istikrarın sağlanamaması parlamenter rejime karşı halkın güvensizlik duymaya başlaması Pilsudski için fırsat oldu. Ve Pilsudski'nin ölümüne kadar sürdüreceği diktatoryası böylelikle başlamış oldu.***

24 Bulgaristan'da Faşizm

Kısa süren istikrar döneminin ardından ülkede ekonomik ve siyasal bunalım tekrar yoğunlaştı. Yabancı sermayeye bağımlılığın giderek arttığı koşullarda, iktisadi istikrarsızlığın ve çözümsüzlüğün burjuva partileri arasındaki çekişmeyi daha da artırdığı gözlendi. Sık sık görülen kabine değişikliklerinin ardından Mayıs 1926'da Pilsudski, ülkeyi "ıslah" etmek adı altında (*Sanacja*) yönetime el koydu, işçi sınıfına, emekçilere ve azınlıklara karşı baskı ve saldırılar yoğunlaştı. Dünyada yaşanan iktisadi bunalım Polonya'yı daha başından etkisi altına aldı. Artan iktisadi sıkıntılar ve siyasal baskılar karşısında devrimci ve demokratik muhalefet *Sanacja* diktatörlüğüne karşı direnişi sürdürdü. *Sanacja* sloganıyla işbaşında olan Pilsudski askerî diktatörlüğünün siyasal örgütü 1927'de kurulan *Partisizler İşbirliği Bloku* idi. Bu örgütün programı parlamentonun yetkisini sınırlıyor, tüm yetkileri yürütmenin, yani diktatörün elinde topluyordu. Pilsudski Mayıs 1935'teki ölümüne dek tam yetkiyle ülkeyi yönetti. Yasal demokratik muhalefet ve devrimci hareket (esas olarak *Komünist Partisi* ve *Bağımsız Köylü Partisi*) eylemlerini yoğunlaştırdı. 1929'da merkez ve sol muhalefet birlikte hareket etme kararı aldılar. 1930'da muhalefete yönelik geniş tutuklama kampanyası başlatıldı, sol muhalefet liderlerinin bir kısmı yurtdışına kaçtı ya da tutuklandı.

Tek Bir Dünyaya Doğru

Kuşkusuz, daha 19. yüzyılın ikinci yarısında, kapitalizmin uluslararasılaşma eğilimi kendisini dünya ölçeğinde hissettirmeye başlamıştı. Ancak, sözgelimi Amerika Birleşik Devletleri'nde iç savaşın sona ermiş olmasına bağlı olarak, Amerikan tahılının yeniden dünya pazarına girmesi ve dolayısıyla tahıl fiyatlarının düşmeye başlaması, gündelik geçimi giderek daha fazla tahıl ihracatına bağlı olan Doğu Avrupa köylüleri için, iklim koşullarından farksız, aynı derecede nesnel ve yabancı bir olguydu. 1914'te büyük sermayenin taleplerine ve bu taleplerin yarattığı dirence göre kurulmakta olan dünya düzeninin niteliği henüz o kadar az kavranmıştı ki, savaş kararını almış olan taraflar arasında bile savaşın, birkaç muharebe sonucunda, bir yıldan kısa bir sürede sonuçlanacağı kanısı yaygındı. Oysa savaş, dört yıl boyunca Güney Afrika'dan Rusya'nın kuzeyine, Londra'dan Uzak Doğu'ya kadar her yerde geniş kitleler için ortak bir kader oldu. Bu ortak deneyimin de katkısıyla, savaştan sonra iktisadi olarak bütünleşmişlik derecesi giderek artan tek bir dünyada yaşıyor olmak yalnızca fiili ve nesnel bir gerçeklik olmaktan çıktı; evrensel içerikli kavramlar çok daha fazla sayıda insanın davranışlarına yön vermeye başladı. Örneğin, savaşın sona ermesini izleyen 1919-24 dönemi yalnızca, içerdiği benzer sorunlarla, bütün Avrupa'daki egemen sınıflar için bir iktidar krizi yaratmakla kalmadı; her yerde tâbî sınıflar, Fransız ve Ekim Devrimleri'nden aldıkları esinle, üzerlerindeki geleneksel kısıtları aşma, kendi iktidarlarını kurma deneyimlerine giriştiler. Bu "istikrarsızlık ve kriz" dönemi, Almanya'da, İtalya'da, Balkanlar'da, Macaristan'da, Türkiye'de kitlelerin kendi hayatlarını belirleme fırsatının tarihlerindeki en üst düzeye ulaştığı dönemler oldu. İtalya, Almanya, Macaristan gibi nisbeten sanayileşmiş ülkelerde, işçiler Sovyet deneyiminin esiniyle konseyler kurmaya başladılar. Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya'da yaygınlaşan toprak işgallerinin de baskısıyla toprak reformları kaçınılmaz oldu.

Bu dinamik ve devrimci durum farklı ülkelerde, farklı tarihlerde bastırıldıysa da, 1924'te süreç artık tamamen tamamlanmış, burjuvazi kendi yeni egemenlik araçlarını büyük ölçüde yaratmıştı. Kitle inisiyatifi askeri darbeler, faşist diktatörlükler ve tek parti rejimleri ile bastırıldı. Kitle inisiyatifinin geri çekilmesi, kimi kazanımların tamamen yitirilmesi kimilerininse ancak formel bir varlığa sahip olmaları sonucunu doğurdu. Örneğin İtalya'da 8 saatlik işgünü hakkı yitirilirken, Bulgaristan ve Türkiye'de tanınan genel oy hakkının anlamı, parlamenter sisteme getirilen sınırlamalardan sonra, büyük ölçüde daraldı. Ancak 1924'le birlikte girilen yeni istikrar ve refah dönemi son derecede kısa ömürlü oldu. Hükümetler savaş ekonomisini finanse etmek için uyguladıkları enflasyonist politikaları terketmeye Batı ve Kuzey Avrupa'da 1920-21'de, Orta ve Doğu Avrupa'da ise 1923-24'te terketmeye başladılar. Ancak bir yandan uluslararası ölçekte serbest ticaret rejiminin başlıca aracı olagelmiş olan altın standardının terkedilmiş olması, diğer yandan uluslararası ticarî ve malî politikaları düzenleyecek kurumların yokluğu, ulaşılan dengeyi kalıcılıktan yoksun kılıyordu. Bir süre için Milletler Cemiyeti böylesi bir düzenleme kurumu olarak işlev gördü. 1922 ve 1923'te önce Avusturya sonra Macaristan'a büyük borçlar verilmesini sağlayan Milletler Cemiyeti, bu ülkelerde kendi gözetiminde bir yeniden inşa rejimi başlattı. Benzer bir imkândan 1926'da Bulgaristan yararlandı. Ancak, Doğu Avrupa'nın yeni yaratılan azgelişmiş devletleriyle, sanayileşmiş merkez ülkeler arasında, Milletler Cemiyeti'nin aşamayacağı köklü bir çıkar çelişkisi mevcuttu. Doğu Avrupa'da burjuvazi ancak himayeci gümrük politikaları ve genel olarak devlet teşviki ile sınıfsal egemenliğini sürdürebilirdi. Oysa, savaştan önce başlamış olan tekelleşme eğiliminin, 1920'lerin ikinci yarısında, yeni kartelleşme ve tröstleşmelerle hız kazandığı Britanya, Fransa ve Almanya'nın ise ancak yeni dış pazarlarla aşılabilecek bir üretim fazlası problemi ile karşı karşıyaydı. 1928'de başlayan buhran 1929'da ABD borsasında bütün hisse senetlerinin fiyatlarının baş döndürücü bir hızda düşerek işlemlerin durmasıyla doruk noktasına ulaştı ve kapitalizm tarihinin en büyük buhranına girdi. Buhran karşısında tekellerin tepkisi beklendiği gibi yatırımları kısıp istihdamı düşürmek oldu. Bu koşullarda bütün kapitalist ülkelerde kamu sektörünün ekonomideki payı büyürken, silah sanayi, buhranı aşmada kritik bir rol oynayacak kilit alan olarak ortaya çıkmaya başladı. Buhran Almanya'da Nazi iktidarının maddi koşullarını yaratmakla kalmadı; hem sağladığı baskıcı rejimlere sağladığı ideolojik zeminle, hem İtalya ve Almanya'nın Doğu Avrupa'da izledikleri kredi ve ittifak politikalarının etkisiyle, bu bölgelerde faşizmin yaygınlaşmasına hizmet etti.

KOLAROV, VASİL PETROV (1877-1950)

Dimitrov'un ölümünden sonra Bulgaristan başbakanı olan Bulgar komünist liderlerden Kolarov, 28 Temmuz 1877'de Şumnu'da (günümüzde Kolarovgrad) doğdu. Bir zanaatçının oğluydu. 1895'te Nikopol'de (Niğbolu) öğretmenlik yaptığı sırada, sosyalist fikirleri yüzünden 1897'de öğretmenlikten uzaklaştırıldı. Aynı yıl *Bulgaristan Sosyal Demokrat Partisi*'ne üye oldu ve Cenevre Üniversitesi'nde başladığı hukuk öğrenimini 1900'de bitirdikten sonra Bulgaristan'a döndü. Şumnu'da avukatlık yaparken, 1902-1904 arasında, Bulgar sosyalist hareketinin kurucusu Dimiter Blagoev'le birlikte sosyalist örgütlenme çalışmalarına katıldı. 1904-1919 arasında *BSDİP*'in Filibe (günümüzde Plovdiv) kent örgütünü yönetirken, aynı zamanda *BSDİP* Merkez Komitesi üyeliği yaptı. Yine aynı yıllarda *BSDİP* temsilcisi olarak *II. Enternasyonel*'in Stuttgart ve Kopenhag kongrelerine, Zimmerwald ve Stockholm konferanslarına katıldı. 1919'da, *BSDİP*'in *BKP*'ye (Bulgaristan Komünist Partisi) dönüşmesinden sonra, Parti'nin Merkez Komitesi sekreteri oldu. 1922-1924 arasında de *Komintern* genel sekreterliğini yaptı.

23 Eylül 1923'te, askerî faşist diktatörlüğe karşı başlayan ayaklanmayı, Georgi Dimitrov'la birlikte yönetti. 26 Eylül'de ayaklanmanın bastırılmasından sonra, Dimitrov da dahil olmak üzere birçok devrimciyle birlikte Moskova'ya kaçtı. 1944'e kadar sürecek olan, *BKP* Merkez Komitesi'nin Dış Bürosu'ndaki görevi sırasında; 1931-1935 arasında Köylü Enternasyonali'nin başkanlığını, 1931-1941 arasında Moskova'daki Uluslararası Tarım Enstitüsü'nün müdürlüğünü yaptı. Bu arada, 1935'de iktisat doktoru derecesini elde etmişti.

II. Dünya Savaşı yıllarında, Dimitrov'la birlikte Bulgaristan'daki demokratik güçlerin anti-faşist birleşik cephesinin kurulması çalışmalarını yönetti. "Vatan Cephesi" programının hazırlanmasında görev aldı.

9 Eylül 1944 Devrimi'ndan sonra, 1945'de ülkesine döndü. 15 Eylül 1945'te Geçici Cumhuriyet Başkanlık Divanı'na başkanlık etti. 1948'de, Büyük Ulusal Meclis başkanlığı, 1947'den sonra da bakanlar kurulunun başkanlığı ve dışişleri bakanlığı görevlerini üstlendi. Temmuz 1949'da Dimitrov'un ölümünden sonra devraldığı başbakanlığı, 23 Ocak 1950'de ölünceye kadar sürdürdü.

Almanya'da Nazizm ve Sosyalist Hareket

İtalya, kapitalizmin ve işçi sınıfı hareketinin olgunlaşması bakımından Avrupa'nın görece "geri" sayılan bir ülkesiydi. Bu nedenle, İtalya'da faşizmin iktidara gelmesi, *Komintern* ve uluslararası sosyalist hareket nezdinde, "ileri" sayılan ülkeler için ciddi bir tehlike işareti olarak algılanmamıştı. Almanya özelinde, *Komintern*'in ikinci büyük partisi olan *KPD* (Alman Komünist Partisi), faşizm tehlikesine karşı aşılmaz bir yığınak olarak kabul ediliyordu. Ancak, Almanya'da süreç öyle gelişmedi. *Komintern* ve işçi sınıfı hareketi, önce Alman faşizminin (nasyonal sosyalizm) gelişme ivmesini kavrayamadı; sonraki evrede ise, bütün burjuva egemenlik biçimlerini ve sosyal demokrasiyi "faşizm" kavramıyla açıkladığı için, faşist karşı-devrimin boyutlarını öngöremedi. Alman faşizmi, sosyalist hareketin 19. yüzyıldan bu yana karşı karşıya kaldığı en kapsamlı ve yıkıcı karşı-devrim olarak yaşanacaktı. Bu karşı-devrimin, *Alman Komünist Partisi*'nin ve sosyal demokrasisinin büyük örgütlü gücünü teslim alması, I. Dünya Savaşı'nda sosyal demokrasinin gösterdiği teslimiyetin yarattığına benzer bir bozgun, bir hayal kırıklığı idi. Almanya'da nasyonal sosyalizmin zaferi, faşizmin burjuvazinin bir komplosuna indirgenemeyecek kadar karmaşık bir siyasal-toplumsal zemine dayandığını; ayrıca, emperyalist zincirin iktisadi, siyasal ve toplumsal olarak istikrardan uzak bulunan "zayıf" halkalarında. sosyalist devrim gibi faşist karşı-devrim tehdidinin de güncel olduğunu ortaya koydu.

1924-28: Göreli İstikrar

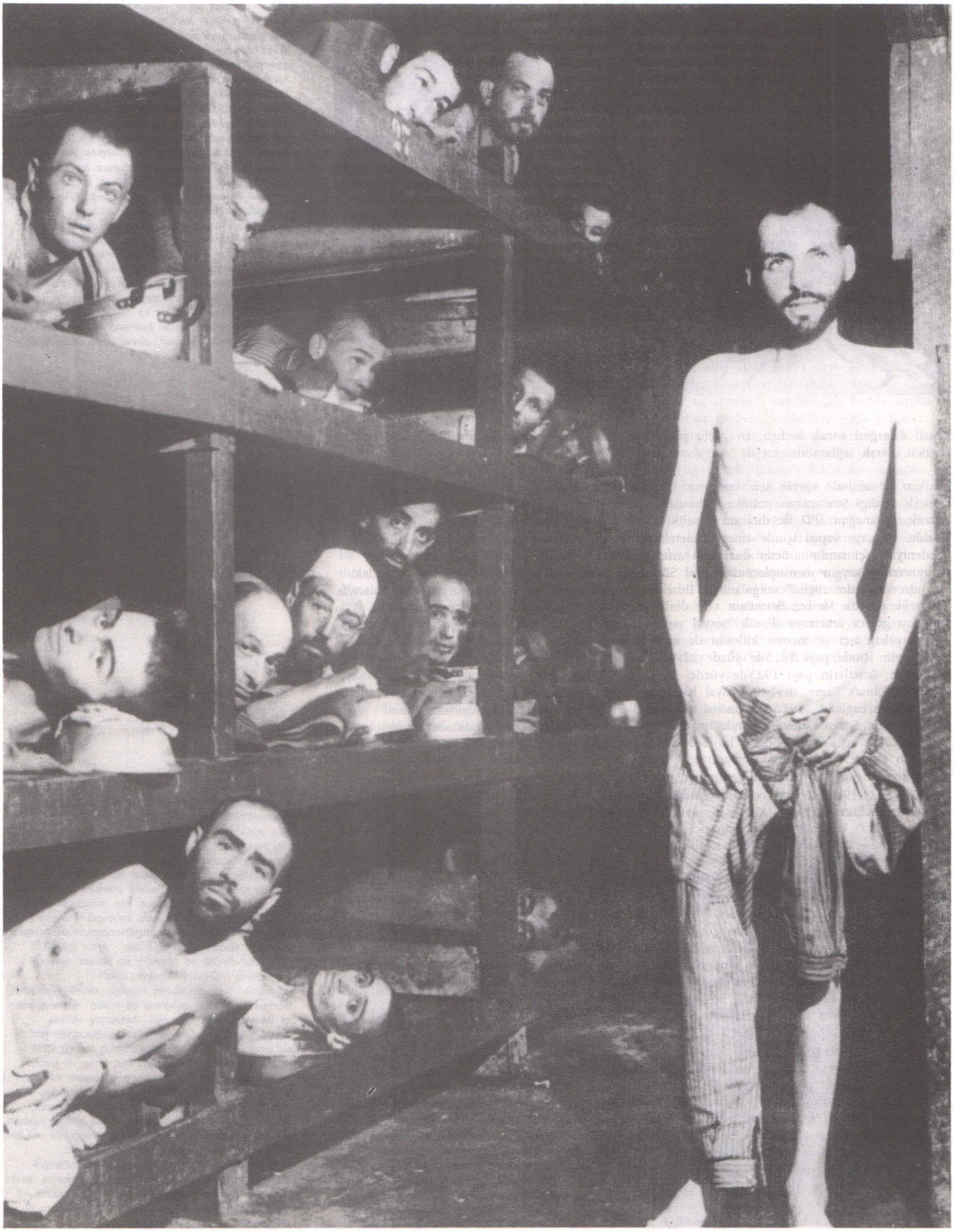
Almanya. 1923'te burjuvazi açısından "verimli" bir ekonomik ve siyasal bunalım yaşadıktan sonra, yaklaşık dört yıl sürecek bir istikrar dönemine adım attı. Hitler'in birahane darbesinin bastırılması ve ordudaki cumhuriyet karşıtı cuntacılığın tasfiyesi; Almanya'nın Batı ülkelerinin savaş tazminatı koşulları dayatmasını *(Dawes planı)* kabulüyle sonuçlanan Ruhr krizi; küçük burjuvazide kitlesel yoksullaşmaya ve proleterleşmeye yolaçmakla beraber sanayi ve tarım işletmelerinin borçlarını silmelerine yarayan yüksek enflasyon; ülkenin uluslararası kapitalist ekonomik sisteme eklemlenmesine, dolayısıyla Weimar cumhuriyetinin ekonomik-siyasal sisteminin oturmasına eşlik eden geçiş bunalımlarıydı. Dawes planının yürürlüğe girmesiyle birlikte, uluslararası finans-kapital nezdinde rüşdünü ispat eden Almanya'ya, Amerikan ağırlıklı yabancı sermaye akmaya başladı. Alman sanayii yeniden yapılanma, rasyonelleşme ve kartelleşme yoluna girerek. hızla büyüme doğrultusuna girdi.

1928/29 dünya ekonomik bunalımına dek sürecek olan bu istikrarlı evrenin ipuçlarının gözüktüğü 1923 yazından itibaren, yeni dönemin siyasal düzeydeki görünümü de belirmeye başladı: *SPD*. Katolik *Merkez Partisi* ve liberal burjuvazinin *Demokratik Partisi*'nden oluşan Weimar koalisyonuna, burjuva entelejansiyasının ve büyük sanayiin kulübü niteliğindeki *Deutsche Volkspartei-DVP* (Alman Halk Partisi) dahil edildi. 1920'de yüzde 41 olan işçi sınıfı partilerinin oy oranının Mayıs 1924 seçimlerinde yüzde 34'e düşmesinden sonra, 1919'dan beri ilk kez *SPD*'nin yeralmadığı bir "saf" burjuva hükümeti kuruldu. Burjuva tarih yazımında 1924-28 istikrarının simgesi sayılan Başbakan, *DVP* önderi Gustav Stresemann, Alman burjuvazisinin, savaş sonrası diplomatik-ekonomik teslimiyet koşullarına ve "demokratik cumhuriyet"e zoraki intibakını kendi kişiliğinde yansıtıyordu. Dünya savaşı öncesinde ateşli bir emperyalist yayılmacılık taraftarı iken, 1923'de "Almanya'ya nefes aldırma" sloganı ile Batı güçleriyle uzlaşma yanlısı olmuştu. Stresemann'ın diplomatik yollarla, adım adım Almanya'nın uluslararası hukukunu geliştirme stratejisi, ülke içinde de sınıfsal çelişkileri, burjuva demokrasisinin olağan şartları içinde halletme eğilimiyle bağdaşıyordu. Bu ortam içinde, 1924-1928 döneminde düzen güçleri, Almanya'da cumhuriyetin oturduğuna dair bir genel güven havasını paylaştılar. 1920-26 arası Genelkurmay Başkanlığı yapan von Seeckt, orduda darbeci-monarşist eğilimleri dizginleyen ve orduyu Cumhuriyet sistemiyle yandaş ve içiçe kılmasa da, Cumhuriyet'in "yanısıra" varolan bir güç haline getiren politikasıyla bu ortama hizmet edenlerdendi. 1925'de cumhurbaşkanlığına (Reichspraesident), eski Junker egemenliğinin simgesi, dünya savaşı "kahramanı", yaşlı Feldmareşal von Hindenburg'un seçilmesi, bu Cumhuriyetçi havayı bozan tek gelişme oldu. Ancak zaten 1920'lerin sonlarına dek politikanın işlerliğine hiç müdahale etmeyen Hindenburg, ordunun sisteme nezaret etmesine itirazı olmayan burjuvazi için rahatsız edici bir etken değildi.

Bu istikrar döneminin *göreliliği*, burjuvazi içi çelişkilerin hassas bir dengesine bağlı olmasında yatmaktaydı. Çelişki, Alman burjuvazisinin makine, elektroteknik ve kimya sektörlerinin öncülüğündeki ihracata yönelik imalat madde sanayi kesimi ile; himayeci ağır sanayi ve tarımsal sanayi kesimi arasındaydı. Sermayesinin organik bileşimi içinde emeğin payı görece düşük olan ihracata yönelik sanayi, Almanya'nın uluslararası kapitalist sisteme entegre olmasıyla çok hızlı bir büyüme kaydetti ve 1925-1929 döneminde kârlarını ikiye katladı. Büyük demir-çelik tröstlerinin öncülüğündeki ağır sanayi ise, tıpkı tarım burjuvazisi gibi, iç pazar koşullarına doğrudan doğruya bağımlıydı. İhracata dayalı sanayiin talep ettiği uluslararası serbest mübadele ve rekabet, yeterince rasyonel çalışmayan ağır sanayi ve tarım sektörlerini zor durumda bırakıyordu. Bu nedenle, Stresemann'ın uluslararası sermaye ve ticaret düzeniyle bütünleşme politikası, Alman sermayesinin ve burjuvazisinin geri ve himayeci fraksiyonlarının

"Alman Nasyonal sosyalizminin işleyebileceği cinayetlerin yanında, İtalyan faşizminin cehennemi faaliyeti iyice sönük ve neredeyse insanı bir deney gibi gözükecektir." Troçki, Almanya'da faşizm iktidara gelmeden yaklaşık iki sene kadar önce, böyle yazmıştı. Alman Faşizmi, bunun bir kehanet olmadığını, iktidara geliş sürecinde göstermişti. Almanya'da nasyonal sosyalizme karşı verilen mücadele içinde, 1924-1929 döneminde 171, 1930-1932 döneminde ise 412 anti-faşist insan, hayatını çatışmalarda yitirmişti. Hitler, partisinin ordu içinde nasyonal sosyalist propaganda yürüttüğü iddiasıyla Eylül 1930'da Leipzig'de görülen davada, hakimleri meşruiyetçiliğine inandırmaya çalışırken bile; iktidarı ele geçirdikten sonra düşman saydıklarına uygulayacakları baskı ve şiddetin dozunu gizlememişti: "Ve eğer iktidar olursak, bir devrim mahkemesi kurulacak ve kafalar yuvarlanacaktır!" Nasyonal sosyalizm, iktidara geldikten sonra, "kafaları" gayet metodik tarzda "yuvarlayan" bir sistem kurdu. Komünistler, çingeneler, Yahudiler; "muhalif", "aykırı" ve ahlaken-ırksal olarak "aşağı" sayılan her topluluk, her birey hapsedildi, köleleştirildi ve yok edildi. "Aşağı ırkların" insanlığa tek faydasının, "yüksek" ırklara hizmet olduğunu kabul eden faşist ideoloji kitlesel köleleştirme ve tüketme programını son derece soğukkanlı bir işlevsellikle örgütledi. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri, temerküz kamplarında toplanan insanların "çalıştırılarak öldürülmesi"dir. 1936'dan sonra, temerküz kampları "sakinleri", özel sektör hesabına da çalıştırılmaya başlandılar. Kimyasal boya sanayi alanındaki dev Alman tröstü IG Farben, en büyük mahkûm işvereniydi. IG Farben, SS şefi Himmler'den onay alarak Auschwitz-Birkenau temerküz kampı yakınlarında kurduğu Buna sentetik benzin tesislerinde, binlerce mahkûmu yok pahasına çalıştırdı. Bu "işçi"lerin "ev"leriyle işyerleri arasında mesafe kısa olduğu için dinlenme süresi beş saatle sınırlıydı ve yarım Mark olan gündelikleri, onlar adına SS'e ödeniyordu. SS, bu "servis"ini koordine etmek için, Wirtschafts-Verwaltungshauptamt (İktisadi İşler İdare Amirliği) adında özel bir birim oluşturmuştu. II. Dünya Savaşı'nın yoğunlaştığı 1924-1943 döneminde "çalıştırarak öldürme" yöntemi iyice yaygınlaşacak ve mahkûm-işçilerin sayısı yarım milyonu aşacaktı. Büyük tröstler, belirli temerküz kampları üzerinde fiili imtiyaz hakları elde edeceklerdi: Örneğin Krupp Auschwitz'deki, Siemens Ravensbrück'deki, Zella-Mehlis silah sanayii Buchenwald'daki, Zeppelin hava sanayii Sachsenhausen'deki temerküz kamplarından işçi devşiriyordu. Yukarıdaki fotoğraf, II. Dünya Savaşı sonunda Bergen-Belsen temerküz kampından; zehirlenerek, vurularak, dövülerek, açlıktan veya çalıştırılarak ölümden kurtarılmış insanların çökmüşlüğünü belgeliyor.

25 Almanya'da Nazizm ve Sosyalist Hareket

Almanya, daha savaş sırasında enflasyonist bir gidiş içerisine girmişti. Kendilerini ve halkı, bütün harcamaların ve açığın savaştan galip çıkıldıktan sonra düşmanlara ödetileceğine inandıran burjuvazi ve egemen sınıflar, 1919'da iflas etmiş bir maliyeyle karşı karşıya kaldılar. 1918-1919 devrimci dalgası bastırılıp rejim biçimsel ol-ak istikrar kazanmaya yüz tutarken, 1923'den sonra bu kez savaş tazminatları ve Ruhr işgaliyle ağır bir bunalım başgösterdi. Üretim ve ticaret hayatı tamamen felce uğradı. Galip devletler karşısında iflas ilan etmemek ve bir tür "pasif direniş" göstermek için, para basımı ölçüsüzce arttırıldı. Mark öylesine değersizleşti ki, ücretler ve maaşlar bavullara sığmamaya başladı. "Para"nın ve tasarrufun bütün gerçekliğini ve anlamını yitirmesi, küçük burjuvazi için salt ekonomik değil, psikolojik bakımdan da büyük bir şok oldu. Başbakan Stresemann'ın Batılı galip devletlerle uzlaşması ve savaş tazminatı koşullarının Dawes planıyla yumuşatılmasına koşut olarak, Kasım 1923'de hükümet yetki yasasına dayanarak, "para"yı yeniden düzenledi. Mark'ın hacmi ve değeri, ülkenin altın rezervlerine uyarlı olarak belirlendi. Solda görüldüğü gibi, "enflasyon" parası" devlet eliyle imha edildi.

pasif desteğini ancak kerhen, en güçlü parti olan *SPD*'yi hükümet dışı tutma politikasının bedeli olarak sağlayabilmekteydi.

İstikrar döneminde sosyal demokrasi ise, hükümet dışı olmasına rağmen en azından pasif destek verdiği Stresemann politikası altında, parlak bir reformist politika pratiği yaşadı. Bu pratik, dayanağını *SPD* ile ihracata yönelik imalat sanayi patronları arasındaki uzlaşmada buldu. Sermaye yapısı içinde emeğin önemli bir kalem oluşturmaması ve yüksek kârlılığı nedeniyle, işçi sınıfının ücret düzeyinin artışından dolayı fazla sıkıntıya girmeyen ihracatçı burjuvazinin saygın mensuplarından Paul Silverberg, 1926'da "sosyal demokrasinin sistemdeki yerinin vazgeçilmezliğini" vurgulamıştı. İhracatçı burjuvazininin yanısıra Hıristiyan sendikalarıyla müttefik Katolik *Merkez Partisi*'nin tam desteğini de alan Stresemann, işçi sınıfının maddi refahını görece artırmaya dönük "sosyal politika"sı sayesinde, kendisini destekleyen yaygın bir beyaz yakalı işçi ve memur kitlesini de kazanmıştı. Stresemann'ın sosyal politikası altında, milli gelir içinde payı 1913'de yüzde 22.3 olan sermaye gelirleri 1928'de yüzde 18.4'e düşerken; ücretlerin payı 1923'de yüzde 46.5'dan 1928'de yüzde 58.9'a yükseldi. Başta konut alanında olmak üzere, devletin sosyal harcamaları arttı, 8 saatlik işgünü sağlam yasal güvencelere bağlandı, 1927'de dönemi için çok ileri sayılan bir işsizlik sigortası sistemi yasalaştırıldı. Sisteme destek olarak "yapıcı" muhalefet yapmaları karşılığında sosyal demokrat sendikalara seve seve ödedikleri bu bedelden ekonomik olarak fazla etkilenmeyen ihracatçı sanayiin aksine; sermayenin himayeci ağır sanayi fraksiyonu için, zaten görece düşük olan kârlarının önemli bir bölümünü yitirmek anlamına geliyordu. Alman burjuvazisi içindeki bu gerilim, 1924-1928 dönemi boyunca sürdü. Burjuvazinin üst örgütü olan *Reichsverband der Deutschen Industrie-RDI*'nin (Alman Sanayi Birliği) yönetimini, sınıfsal uzlaşma yanlısı ve "refah devleti" kuramcısı kimya sanayicisi Carl Duisberg'le elinde bulunduran ihracatçı kesim sosyal demokrasinin sempati ve desteğine sahipti.

SPD'nin öndegelen teorisyenlerinden Hilferding, "emperyalist/örgütlü kapitalizmin sosyalizm için uygun önkoşulları yarattığını" savunan yaklaşımı çerçevesinde, ihracatçı sermayenin "modern", "ileri teknoloji yanlısı" vasıflarını, işçi sınıfı örgütleriyle uzlaşma eğilimini desteklemekten yanaydı. Sermayenin bu kesiminin çıkarlarıyla çelişmeyen sosyal politika uygulaması, *SPD*'nin ideolojik ve siyasal olarak Weimar cumhuriyetiyle özdeşleşmesini pekiştirdi. Mayıs 1924'de hükümet dışına düşen *SPD*'nin aynı yılın Aralık ayında yapılan seçimlerde oy oranını yeniden yükseltmesinden (yüzde 20.5'den yüzde 26'ya) sonra, parti organı *Varwaerts (İleri)* "Cumhuriyetin esas devlet partisi, sosyal demokrasidir" yazmıştı. Partinin söyleminin savaş sonrasında tamamen reel politikaya indirgenmesinden rahatsız olan Kautsky'nin "teoriyi yeniden hatırlama programı" dediği 1925 Heidelberg programı, burjuva demokrasisiyle yapılan uzlaşmayı Marksist söylem içinde kurumsallaştırmayı sağladı. "Beyaz yakalı işçilerin kapitalizmde oranının arttığını ve bunların işçi sınıfının potansiyel müttefikleri olduğunu" saptayan Heidelberg programı, demokratik cumhuriyeti "sosyalizmin kurtuluş mücadelesinin geliştirilmesi ve kazanımlarının korunması bakımından bir zorunluluk" olarak ilan etti. 1927 Kiel kongresinde Hilferding, kapitalizmin ekonomik olarak çöküşe mahkûm olduğu tezinin yanlış olduğunu, sosyalizme "kapitalistler tarafından örgütlenen mevcut iktisadın demokratik bir devletin yönetimindeki iktisada dönüştürülmesiyle" ulaşılacağını savundu. Hilferding, "demokrasinin tarih boyunca proletaryanın işi olduğunu" söyleyerek, dolayısıyla "bir burjuva demokrasisi'nden söz etmenin yanıltıcılığını" vurguladı.

Ekonomik bunalımın belirtilerinin gözlendiği ve sosyal politikanın himayeci sermaye tarafından

tahammül edilemez bir maliyet ifade etmeye başladığı Mayıs 1928 seçimleri arifesinde, SPD'nin seçim sloganları "militarizme ve savaş tehlikesine karşı", "sosyal politikanın devamı için" idi. Oylarını yüzde 29.8'e çıkaran SPD, burjuvazi içi gerginleşmenin sağ partilere yansıması ve Stresemann'ın gücünü yitirmesi sonucunda, özdeşleştiği cumhuriyeti yönetme sorumluluğuyla karşı karşıya kaldı. Partinin sol kanadı, cumhuriyetin artık yerleştiğini, bu nedenle bunalımın derinleşmesini beklemek üzere iktidarın sağa bırakılmasını savundu. Ancak Kautsky ve Hilferding'in cumhuriyetin tehlikede olduğunu ileri süren görüşleri ağır basınca, yeni hükümet, sosyal demokrat Hermann Müller'in başbakanlığında kuruldu. Burjuva siyasal güçler, artık sosyal politikanın sorumluluğunu *doğrudan* üstlenmekten kaçınıyorlardı; 1928'in ikinci yarısında başlayan bunalım, bu bunalımın dayandığı sınıfsal uzlaşmanın tamamen çökmesine yolaçacaktı.

İstikrar Döneminde *KPD* ve *Komintern*

1924-1928 döneminde *KPD*'nin politikası, tamamen *SBKP* içi mücadeleler ve *Komintern* eğilimlerinin türevi olarak biçimlendi; parti 1924/25 döneminde devrim durumu tespitine dayanarak uzlaşmaz sol politikaları benimsedi, 1926'dan 1928'e kadar ise, *Komintern* doğrultusunun yanısıra düzenin istikrara kavuşması gerçeğinin de dayatmasıyla, "reel politika" şiarına uydu. Bu dönemde *KPD* ve *Komintern*'deki sonu gelmez tasfiyelerle, önder kadroların önemli bir bölümü kıyıma uğradı.

23 Kasım 1923'de başarısız Hamburg ayaklanmasından sonra yasaklanmış olan *KPD*'nin faaliyetine, 1 Mart 1924'de yeniden izin verildi. Parti, bu arada yapılan geniş çaplı tutuklamalar ve birbuçuk yıl süren davalar sonucunda üç üyesinin idama, çok sayıda üyesinin toplam 4.572 yıl hapis cezasına çarptırılmasıyla epey kan kaybetmiş olacaktı. *KPD* yalnızca düzen güçlerince değil, *Komintern* düzeyinde de yargılanıyordu ve bunun parti üzerindeki etkisi çok daha geniş çaplıydı. *Komintern Yürütme Kurulu*'nun 1924 yılı başında yapılan toplantısında, "Alman sosyal demokrasisinin, faşizmin 'sosyalizm' maskeli bir fraksiyonundan başka bir şey olmadığı" vurgulanarak, esas mücadele hedefinin *SPD* olduğu üzerinde durulmuştu. Bu toplantıda Zinovyev, burjuvazinin ağır bir bunalım içinde olduğunu, kısa bir süre sonra bunalımın derinleşerek devrim durumunun ortaya çıkacağını savunmuş; bu nedenle Alman proletaryasının ideolojik, siyasal ve askerî olarak hazır bulunması gerektiğini söylemişti. Bu tezlerin arka planında, *SBKP* ve *Komintern* içi iktidar mücadelelerinin payının ağırlığını ihmal etmemek gerekir. Zinovyev'in Radek ve onun "sağ" politikasını tasfiye etmesi sürecinde. Almanya'daki gelişmelerin ve *KPD*'nin işlevi önemliydi. Ekim 1923'deki başarısız Hamburg ayaklanmasının sorumluluğu *KPD* yönetiminde "sağ" kanatta sayılan Brandler ve dolayısıyla onunla ortak hareket eden Radek'in üzerine yıkılmıştı. Zinovyev'in Radek'i tasfiye etmesi ve *SBKP*'de Stalin-Kamenev-Zinovyev *troyka*'sının (üçlü) egemenlik kurması. *KPD*'ye doğrudan yansıdı. *KPD*'deki sol fraksiyon, Thaelmann, Ruth Fischer ve Arkadi Maslov troykasının önderliğinde tırmanışa geçti.

Parti yeniden yasallaşmış olmasına rağmen, 7 Nisan'dan başlayarak dört gün boyunca dört ayrı yerde illegal olarak toplanan Frankfurt kongresi. *Komintern*'in Ocak kararlarının şablonunun çıkarılarak yönetimin sol troykaya teslim edildiği bir törene dönüştü. "*SPD*'nin

Nasyonal sosyalist hareketin ilk evresinde, Hitler'in iktidar stratejisi tamamen Mussolini'nin "Roma'ya Yürüyüş"ünü örnek alıyordu. Parti uzun süre seçimlere katılmamış faaliyetini fizikî-askerî güç toplamaya yoğunlaştırmıştı. Hitler, muhafazakâr ve anti-komünist bir odak niteliği taşıyan Münih ve Bavyera'nın, Mustafa Kemal Paşa'nın işgalci güçlere karşı savaşmak için güç topladığı Ankara'yla aynı misyonu taşıdığını düşünüyordu. Milliyetçi taşra, yozlaşmış ve kozmopolitleşmiş başkente (İstanbul veya Berlin) karşı, "milli uyanışa" öncülük edecekti. Egemen sınıflar da, Hitler'in bu Münih-Ankara ve "Roma'ya faşist yürüyüş" analojilerini destekleyebilecek işaretler vermekten geri kalmadılar. Ancak Hitler, bütün bu işaretleri fazlaca iyimser bir şekilde yorumladı. Egemen sınıfların tercih ve arayışlarından tamamen bağımsız olarak 8 Kasım 1923 gecesi gerçekleştirilen Birahane Darbesi'nin ömrü iki günü bile bulamadı. Naziler, iktidara el koyduklarını ilan ettikleri geceden ertesi sabaha kadar telgrafhane, hükümet binası gibi kilit yerlere el koymayı ihmal ettiler. Ertesi gün, yaklaşık ikibin darbeci, eyalet polisi karşısında tutunamayarak teslim oldular. Fotoğrafta görüldüğü gibi, adamlarıyla birlikte bir süre çarpışan Himmler, Röhm ve polis kuvvetlerinin üzerine tek başına yürüyen "dünya savaşı kahramanı" Ludendorff'un tutumları istisnai idi. SA önderi Röhm, Hitler'e daha hoşgörülü davransa da, polisle karşılaşır karşılaşmaz saklanan Göring'i sürekli korkaklıkla suçlamıştır.

Thomas Mann: Sanatçı Siyasetin Dışında Kalabilir mi?

Alman romancısı Thomas Mann, Lübeck'te 1875'de doğdu. Bir ailenin çöküşünü anlatan ilk romanı *Buddenbrooks* 1900'de yayımlandı. Sonradan bu roman Naziler tarafından yasaklanıp yakıldı. 1903'de *Tonio Kröger*, 1912'de *Venedik'te Ölüm* yayımlandı. Başlangıçtaki muhafazakâr görüşlerinden Hitler iktidara geldikten sonra vazgeçen Thomas Mann, bu muhafazakâr görüşleri 1918'de *Apolitik Bir Adamın Gözlemleri* başlığı altında yayımladı. 1925'de *Büyülü Dağ*, 1933-42 arasında *Joseph* dörtlüsünü yazdı. 1933'de Almanya'yı terkeden Mann'ı Naziler 1936'da vatandaşlıktan attılar. Ama o Nazi Almanyası'na karşı konuşmaları ve yazılarıyla yaptığı savaşımı sürdürdü. Bu yazılar ve konuşmalar sonradan *Dikkat Avrupa* başlığıyla bir kitapta toplandı. 1937'de yazdığı *Mektuplar*'da Alman faşizmini şiddetle yerdi. 1947'de çıkan *Doktor Faustus* Alman faşizminin temelinde yatan şeytani kötülüğün parabolik bir anlatımıdır.

Mann'ın gençlik yıllarına etki eden sanatçı ve düşünürler Schopenhauer, Wagner, Nietzshe'ydi. Her ne kadar sanatının biçimsel özelliklerinde bu yazarların etkilerini ömrünün sonuna kadar koruduysa da -özellikle Wagner'den esinlenen edebi leitmotif kullanımını- fikirleri zamanla bu yazarlardan çok uzaklaştı. Zaten Nazilerin sabrını taşıran da 1933'de verdiği ve Wagner'i şiddetle eleştirdiği bir konferans olmuştur. Başlangıçta Schopenhauer'ın fikir ve irade arasında varolduğunu söylediği karşıtlığı yazarlığın (yaratıcılığın) bir gereği saymışken, sonradan bu karşıtlığın ondokuzuncu yüzyıl romantik maraziliğinden başka bir şey olmadığını söylemiştir. Gençliğinde Wagner'in karamsarlığından ve ölüm temalarından çok etkilenmiş olmakla birlikte, sonradan bu karamsarlık ve ölüm fikrinden sıyrılmaya çalıştı. Nietzsche etkisi de Mann'ın romanlarına sıradan ve geleneksel olana karşı bir başkaldırış olarak yansımıştı; hatta Mann'ın I. Dünya Savaşı sırasında takındığı muhafazakâr ve anti-demokratik tavırda da önemli ölçüde Nietzsche'den esintiler vardır. Bekleneceği gibi, Hitler'e karşı çıktığı zaman Nietzsche'deki güdülerin eğemenliği ve *will to pover* kavramlarını da eleştirdi, gelgelelim Nietzsche'yi tümüyle yadsıması son romanı *Dr. Faustus*'un yazılmasına kadar bekledi.

Mann'ın hemen bütün yapıtları, sanatçı ile burjuva arasındaki ilişkiyi irdeler. Mann'ın terminolojisinde burjuva sıradan vatandaş anlamına gelir. Pratik, sorunsuz, kendinden memnun, saygın vatandaş tipidir bu. Hiçbir şeyi sorgulamaz, değer yargılarını sarsmaktan kaçınır. Bu vatandaşın karşıtı sanatçıdır; içgüdüsel, şeytani dürtülerin tutsağı, içi içini yiyen, duyarlı fakat alıngan, sorgulayıcı fakat sinik bir kişiliği vardır sanatçının. Sade vatandaşın o kendinden emin rahatlığına hem imrenir, hem de hiçbir zaman tenezzül etmez.

1947'de *Dr. Faustus*'u yazdığı zaman Mann'ın sanatçı kavramı artık eskisinden çok farklıydı. Bu romanın baskişisi olan kompozitör Leverkühn de görünüşte yalnız, kendini toplumdan ayırmış bir kişidir. Çoğu zaman suskundur; konuştuğunda ise yalnız yerleşmiş inanç ve tavırları sorgulamak için konuşur. Yaşadığı çağın burjuva müzik zevkinden nefret ettiği için, kendi yalnızlığını yansıtacak bir müzik türü yaratma çabasındadır; fakat bu çaba öylesine bir tutkuya dönüşür ki Leverkühn hiçbir şey besteleyemez. Burjuva müziğinde duygu sömürüsü olarak nitelendirdiği duygusallıktan öylesine nefret eder ki, tümüyle duygudan arınmış bir müzik yaratmak ister. Bu müzik aynı zamanda kolay duygusallığa kaçmayan kendi içi dünyasını da yansıtmalıdır. Leverkühn, sıradan adamın duygusallığını bu denli yererken onun yerine bir şey öneremez; tam bir yadsıma davranışıdır onunki ve bu tavrına uygun bir biçimde yadsımanın en büyük sözcüsü şeytanla bir anlaşmaya girer: Duyduğu esinsizlik ve iç tükenişi yansıtacak müziği yaratabilirse ruhunu şeytana satacaktır. Şeytan da ona içtükenişe rağmen yaratma gücü verecektir.

Burada Mann'ın daha önce yapmadığı biçimde sanatçı imgesi etrafında kültürel kısırlaşma ve yozlaşma temasını yoğunlaştırdığını görürüz. Leverkühn'ün bütün akılcılığına karşın göremediği paradoks şudur: Onun iç tükenişi yaşadığı çağın kültürel yozlaşmasının bir sonucudur; dolayısıyla bu tükenişi yansıtacak olan müzik de aslında çağın özünü yansıtmış olacaktır; yani Leverkühn aklıyla çağını yadsırken sanatında çağını ifade edecektir. Böylece roman hep iki düzlemde ilerler: Bir yandan topluma yabancılaşmış Leverkühn'ün öyküsü anlatılırken, bir yandan da besteleri incelenerek bunların nasıl tam da o Leverkühn'ün yabancılaştığı toplumu yansıttığı gösterilir. Leverkühn'ün müziği yalnızca bestelendiği tarihle ilintili değildir; gelecekle de ilgili "uzak görüşlü" bir müziktir. Örneğin *Kıyamet* adlı parçayı Leverkühn 1919'da bestelemiştir ve bu parça I. Dünya Savaşı yenilgisinin kargaşasını yansıtır; ama *Kıyamet* aynı zamanda öykünün bize anlatıldığı tarihte, yani 1944'te de geçerlidir. Leverkühn'ün şeytanla giriştiği anlaşmadan kazandığı aslında uzakgörüşlülükten başka bir şey değildir ve bu anlaşmadan dolayı çekmek zorunda olduğu gerçek ceza, hep kaçmaya, üzerine çıkmaya, uzaktan irdelemeye çalıştığı toplumu müziğinde içermesi, sanatının, kendisini kaçmak istediği gerçekliğe haspetmesidir.

1952'de yazdığı *Sanatçı ve Toplum* adlı bir yazıda Mann sanatçı paradoksunu yeniden dile getirir. Sanatçı Mann'a göre bir ahlakçı değildir ama ahlaki sorunlarıyla her an içiçedir, çünkü söylediği söz eleştireldir; en genel anlamda yaşamın eleştirisi bile olsa. Bu yüzden de ahlakla ilgilidir. Sanat bir oyundur gerçi, ama derin bir ciddiyetle oynanan bir oyundur ve iyilik ve erdem gibi kavramlarla sıkı sıkıya bağıntılıdır.

KPD önderi Ernst Thaelmann, sıkılmış sağ yumruklarıyla Rote Frontkaempferbund *(Kızıl Cephe Savaşçıları Birliği) üyelerinin önünde yürüyor. İzleyiciler, "Savaş Kışkırtıcıları Ulaşamayacaklar Hedeflerine-*Kızıl Cephe Savaşçıları (RFB) *Daima Nöbette" yazılı bir pankart taşıyorlar. 1 Mayıs 1929'dan sonra SPD'li Prusya hükümeti tarafından kapatılana dek KPD'nin para-militer örgütü olarak faaliyet gösteren RFB, Thaelmann'ın parti içindeki yükselişinin başladığı birimdi ve genellikle "sol" politikalardan yana tavır koyuyordu. RFB, KPD'nin 1930'a kadar benimsediği, nasyonal sosyalist hareketin kitleselleşme potansiyelinin küçümsenmesine dayanan "Faşistleri gördüğünüz yerde dövün!" şiarının da öncü temsilciydi. RFB'nin yasaklanmasından sonra KPD'lilere ve işçilere yönelik faşist saldırılar artınca, RFB kadroları işçilerin para-militer örgütlenmesini komünist spor örgütleri kanalıyla örgütlemeye yöneldiler. KPD yöneticilerinden Willi Münzenberg'in çıkardığı popüler* Arbeiter-Illustrierte-Zeitun *(Resimli İşçi Gazetesi) da, Jiu-Jitsu dövüş ve savunma sanatı üzerine tanıtıcı bir yazı dizisi yayınlayarak, bu çabaya destek olmuştu. Hatta 1932'de Berlin'de düzenlenmesi planlanan (alternatif olimpiyat niteliğindeki) Kızıl Spartakiyat'ta, Alman işçi gençlerine yönelik bir Jiu-Jitsu gösteri dizisi gerçekleştirilmesi öngörülmüştü.*

tasfiyesi merkezî görev" olarak ilan edildi, partinin devrim koşullarını gözeterek, her an illegale geçebilecek şekilde çelik disiplinle örgütleneceği ilan edildi. Fiilen *KPD*'nin velîsi konumundaki Zinovyev, kongreye gönderdiği mektupta "sol lafazanlıklara" ve tasfiyeciliğin yolaçabileceği olumsuz sonuçlara dikkat çekerek, sağ politikalara geri dönüş kapısını açık bırakan bir üslup kullanmıştı ama, Thaelmann-Fischer-Maslov troykası partideki sağ grubun yanısıra, o zamana dek parti yönetiminde ağırlıklı olan merkezci eğilimi de tasfiye etmekten geri kalmadı.

Ultra Sol Politika

Böylece Almanya'da burjuvazi demokrasisi 1918-1933 dönemindeki en istikrarlı evresine girerken, *KPD* bunalım ve devrimci durum varsayımına dayalı, "ultra sol" bir taktiğe yöneldi. "Kronstadt fatihi" Skobelevski tarafından eğitilen küçük militan askeri gruplar, bir keresinde Genelkurmay Başkanı von Seeckt'i de hedef alan birkaç suikast örgütlediler; ancak bu "kıvılcım"ların ülkede devrimci bir ateş yakmadığı görülünce, askerî projeler bir yana bırakıldı. İşçi sınıfına hakim olan genel havayla hiç örtüşmeyen taktiği nedeniyle, *KPD* hızla kitlelerden tecrit olma belirtileri göstermeye başladı. Bu, ilk olarak sendikal düzeyde belirginleşti. Sosyal demokrat sendikalardaki *(ADGB-Allgemeine Deutsche Gewerkschaftsbund-Genel Alman Sendikalar Birliği)* komünist muhalefet grupları, Eylül 1923'de Hannover'de toplanarak, *ADGB*'de kalıp kalmamayı tartışmışlar ve az bir oy farkıyla, kalmayı kararlaştırmışlardı. İşçi sınıfının bu zor dönemde birliğini dağıtmama saikiyle, "sendikaları kurtarın" kampanyası ile birleşen bu tercih; yeni (ultra sol) *KPD* yönetimini rahatsız etti. *Komintern Yürütme Kurulu* da Ocak'ta, bu kampanyanın yanlış olduğunu belirterek işyeri konseylerinin örgütlenmesinden yana tavır koymuştu. *KPD* yönetiminin *ADGB*'de kalma yanlısı komünist işçi ve sendikacılara sırt çevirerek sendikalarda yürütülecek faaliyeti dışlaması, hem buralardaki komünistlerin tasfiyesini kolaylaştırdı, hem de *KPD*'nin eskiden oldukça etkili olduğu maden, inşaat, orman ve belediye işçileri sendikalarında yokolmasına yol açtı.

Komintern'in Haziran 1924'de yapılan 5. Kongresi'nde, sosyal demokrasiyle uzlaşmazlığın yanısıra, sendikal birlik ilkesinin vurgulanması da, bu eğilimi tersine çeviremedi. "Burjuvazinin içinde bulunduğu derin bunalım"ın vurgulandığı bu *Komintern* kongresinde, "sol" politika tırmandı: Batı Avrupa komünist partilerinin devrimi örgütleyecek yeteneğe yapısal olarak sahip bulunmadıkları düşüncesinden hareketle, "KP'lerin bolşevikleştirilmesi" hedefi konuldu. Bu, *KPD*

Sonradan "faşizmin psikolojik bir irdelemesi" diye de andığı *Mario ve Sihirbaz* adlı öyküsünde, Sihirbaz, oyuncu-sanatçıdır. Öykü, gerçekle düş arasındaki çizginin sürekli bulandığı bir mekânda, bir tiyatro salonunda geçer. Ve Sihirbaz Cipolla bir gözboyayıcıdır.

Sihirbaz Cipolla'nın sanatını sahnelediği Torre di Venere kasabası küçük olaylardan büyük kırgınlıklar çıkaran, her şeyi milli gurur meselesi haline getiren gürültücü, cahil, kibirli insanların yaşadığı bir kasabadır. Burada, turistik bir sahil kasabası olmasına rağmen, açık seçik bir yabancı düşmanlığı vardır. Orta sınıfı hiç bir zaman sevmemiş olan Mann, başka öykülerinde bu sınıfın küçük yaşam kaygılarıyla dolu hayat görüşünde gene de sağlıklı bir taraf bulur. Oysa bu öyküdeki, yani Torre di Venere'deki orta sınıf tümüyle sevimsiz ve iticidir. Kadınlar kumsalda bağırarak konuşur; çocuklar hem yaygaracıdır hem de sürekli "bayrak", "anavatan", "şeref", "zafer" sözcüklerinin geçtiği saldırgan savaş oyunları oynarlar. Orada tatil geçirmeye gelmiş ve öykünün de anlatıcısı konumunda olan turist aile için çok yadırgatıcı bir durumdur bu. Aynı ailenin çocukları da kasabanın çocuklarına uyum sağlamakta güçlük çekerler. Babaları onlara bu yadırgatıcı durumu, kasaba insanlarının "hastalığa benzer geçici bir süreç" yaşamakta olduklarını söyleyerek açıklamaya çalışır.

Kasabanın neredeyse tek sevimli kişisi garson Mario'dur. İçine kapalı fakat çocuklarla son derece iyi ilişki kurabilen bu garson sonradan Sihirbaz Cipolla'nın en büyük numarasının baş aktörü olacaktır.

Kasabaya sihirbazlık gösterisi için gelen Cipolla'nın sıradan bir gözboyayıcı olmadığını daha sahneye çıkar çıkmaz anlarız. Son derece kibirli bir adam olan Sihirbaz, gösterisini sürdürerken sürekli konyak içer ve elindeki kırbacı şaklatır. Sırtındaki kamburu önceleri eski çağ şövalyelerinin kullandıklarını andıran bir pelerinle saklamışken, bu "ufak kusurunu" sergilediği noktada kamburundan savaşa katılmasına ve bu en şerefli görevden yoksun kalmasına neden olan bir şanssızlık olarak sözeder ve tabiî hemen bütün seyircilerin sempatisini kazanır. Gösterinin bundan sonrası Cipolla'nın hipnotizma yoluyla seyircilerden seçtiği kişilerin iradesini yoketmesi ve onları kimi zaman en temel inançlarının tersine, kimi zaman da kendilerini gülünç düşürecek biçimde irade dışı davranışlara zorlamasıdır. Sıra Mario'ya gelinceye kadar.

Cipolla, Mario'yu sahneye zorla çağırır. Seyircilerden aldığı küçük ipuçlarından Mario'nun ümitsiz bir aşk hikâyesi olduğunu öğrenmiştir. Mario'yu hipnotize ederek, onun kendisini aşık olduğu kadın olarak görmesini sağlar ve Mario'nun en erişilmez düşünün gerçekleştiğini sandığı noktada (bu anda Mario sevdiği kadın zannederek Cipolla'yı öpmektedir) seyircilerden gelen bir kahkahayla yanılsama bozulur. Bunu izleyen büyük alkış gürültüsünün arasında bir silah patlar. Bu, sahneden indikten sonra ansızın geri dönüp Cipolla'yı öldüren Mario'nun silahının sesidir.

Thomas Mann'ın faşizmin psikolojisinin sergilenmesi diye betimlediği bu öyküsü, öykünün geçtiği yerin de gösterdiği gibi İtalyan faşizmini hedef alır. 1929'da yazdığı bu öyküde sanki Mussolini'nin 1932'de *Enciclopedia Italiana*'da çıkan faşizm maddesinin bir çok temasını haber vermektedir. Torre di Venere'deki savaş idealizasyonu, Mussolini'nin faşizm maddesinde betimlediği anti-pasifist görüşe tümüyle uyar. "Yalnızca savaş insan enerjisini en yüksek gerilime çıkarır ve bunu göğüslemeye cesareti olan kişileri asaletle damgalar" der Mussolini. Cipolla da sahnede sürekli kamburundan ötürü savaşamadığı için bu işi yaptığını, fakat yaptığı işin savaşmaktan sonra yapılacak en asil iş olduğunu, çünkü yaşama karşı manevi bir savaş verdiğini tekrarlar. Aslında onun manevi güç dediği, yığınlar üzerinde tümüyle yanılsamaya dayalı bir manevi otorite kurmaktır. Cipolla İtalyanca'da aynı zamanda soğan anlamına da gelir. Mann'ın bu sözcüğü Mussolini'nin saçı dökülmüş kafasını çağrıştırmak için özellikle seçtiği söylenmiştir. Sahnede sergilenen gözboyama taktikleri, faşizmin taktikleridir. En eğitimsizinden, en seçkinine kadar halkı galeyana getirip eleştirel ve sorgulayıcı yönlerini yoketmektir. Cipolla'nın gösterisi sırasında seyirciye kanıtlamaya çalıştığı başlıca iddiası onların özgür iradeleri olmadığıdır. İki numara arasında özgür iradenin zaten gereksiz, hatta acı veren bir şey olduğunu söyler. O, yani, Cipolla onların yerine seçim yaparak, yani irade kullanarak, acı çekmektedir zaten. Cipolla'nın bu sözleri akla bir yandan Erich Fromm'un özgürlükten kaçış kuramını getirirken, bir yandan da gene Mussolini'nin faşizm maddesindeki bireysel özgürlük tanımıyla çakışır. Mussolini'ye göre "faşist devlette birey yok olmaz, çoğalır, nasıl bir bölükteki asker bölükteki arkadaşlarıyla bütünleşmekten yok olmayıp, çoğalıyorsa. Faşist devlet ülkeyi düzene sokar ve bireye de yeterli bir özgürlük alanı (marjı) bırakır. Böylece birey bütün yararsız, hatta zararlı olabilecek özgürlüklerden yoksun bırakılırken temel özgürlüğü korunmuş olur." İşte Cipolla'nın sahneden savurduğu özgürlük söylemi aynı Mussolini'ninki kadar mantıksız bir söylemdir. Fakat, konyak ve kamçının desteğinde ve gözboyama eşliğinde sanki mantıklı bir şey söylüyormuş gibi seyirci tarafından benimsenir.

Seyirciye gelince, onlar açıkça her sınıftan İtalyanları simgeler. Her ne kadar Sihirbaz'ın özel yetenek ve numaralarıyla yanıltılıp, yanlış yönlendiriliyorlarsa da, bu aşağılanmaya ne denli hazır oldukları öykünün birinci kısmında çizilen anlamsız kibirleri, yabancı her şeye düşman gelenekçilikleri ve saldırgan milliyetçilikleriyle belirlenir. Mario ise böyle toplu bir isteriye bile karşı koyabilecek başkaldırma gücünün simgesidir. Sihirbazı öldüren Mario'nun bir işçi olması da dikkate değer. Mann hiç bir öykü veya romanında *Mario ve Siharbaz*'daki kadar radikal bir tavır sergilememiştir.

JALE PARLA

açısından, Alman işçi sınıfı geleneğinde 1800'lerin son çeyreğinden beri yerleşikleşmiş ikamet çevresi (mahalle) esasına göre örgütlenmenin dağıtılıp, işletme esasına göre yeniden inşa edilmesi anlamına geliyordu. Büyük bir bürokratikleşme ve hantallaşmanın yanısıra yeni tasfiyeleri beraberinde getiren bu yeniden örgütlenme işlemi o kadar yavaş ilerledi ki, 1930'a gelindiğinde Almanya'daki toplam 119.211 işletme biriminin yalnızca 1.441'inde (yüzde 0.73) bir *KPD* hücresi kurulabilmişti.

KPD'nin tecrit olması, seçimlere de yansıdı. Mayıs 1924'de 3.693.000 (yüzde 12.6) oy almışken, Aralık 1924'de oyları yaklaşık 1.000.000'a (yüzde 3) düştü. Gerçi bazı eyalet meclislerine kızıl eldivenle gelen Ruth Fischer'in Reichstag kürsüsünden Meclisi "saygıdeğer çadır tiyatrosu" olarak tanımlaması türünden kızıştırıcı bir anti-parlamentarist söylem benimseyen *KPD* seçim sonuçlarını önemsemiyordu ama, düşüş ihmal edilemeyecek boyutlardaydı.

Sağ Politikaya Dönüş

Temmuz 1925'de Berlin'de yapılan parti kongresinde, "ultra sol çizgi" mahkûm edildi. Bunda, partinin genel gidişatı içinde etkisizleşmesinin yanısıra, *SBKP* ve *Komintern*'in Mart 1925'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde *KPD*'nin izlediği taktiğe gösterdiği tepkinin de payı vardı. *Komintern, KPD*'ye Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci aşamasında, Katolik *Merkez* adayı Wilhelm Marx'ın desteklenmesi tavsiye/talimatını iletmişti. *KPD* ise ikinci turda da Thaelmann'ı sembolik olarak aday gösterdi. Zinovyev, sonradan *KPD*'yi sol oyları bölerek "Hindenburg'un Cumhurbaşkanı seçilmesine sebep olmakla" suçladı. Zinovyev, 1925 kongresinde, Almanya'da kapitalizmin geçici olarak istikrar kazandığını, hâlâ "faşist" olarak nitelediği *SPD*'nin çok güçlü ve köklü bir rakip olduğunu, bu koşullarda "ateşli ultra sol politikaların bir yana bırakılması gerektiğini" söyleyerek, *KPD* troykasına yol gösterdi. Sonuç, Rosenberg, Scholem, Korsch gibi deneyimli kadroların "ultra solculuk" suçlamasıyla tasfiyesi oldu.

SBKP ve *Komintern*'in 1925'de burjuva reel politikayı kaale almayan "ultra sol" çizgiyi terketmesinin temelinde, Sovyetler'de "tek ülkede sosyalizm" ideolojisinin pekişmesine ve *NEP* (Yeni Ekonomik Politika) uygulamasına bağlı olarak, kapitalist dünyayla çatışmasız bir ilişkiye girme eğiliminin hakim olması yatmaktaydı. "*KPD*'yi *Komintern*'i dikkate almadan yönetmek"le suçladıkları Ruth Fischer'in hele Stalin ve *SBKP*'yi "kulakların baskısı altında devrimi ve *Komintern*'i yozlaştırmakla" eleştiren Maslov'un hâlâ iş başında bulunduğu bir *KPD* yönetiminin, bekledikleri ılımlılaşmayı gerçekleştiremeyeceğini düşünen Zinovyev ve Stalin, duruma bizzat müdahale ettiler. Ağustos 1925'te Moskova'ya çağrılan *KPD* yöneticileri, Maslov-Fischer yönetiminin "anti-Leninist, Moskova karşıtı eğilimleri, sendikal çalışmadaki başarısızlığı ve parti içinde diktatörlük uyguladığı" nedeniyle değiştirilmesi gerektiğine "ikna edildi". 1925 sonbaharında Maslov ve Fischer, yönetimden uzaklaştırıldılar; ancak *troyka*'nın üçüncü elemanı olan Ernst Thaelmann, yöneltilen eleştirilerden hiç etkilen(diril)medi ve giderek *SBKP*'de Stalin'inkine benzer bir konum edinmeye başladı.

Komintern'in bu *KPD* operasyonunun amaçlarından birinin de, "partideki bütün fraksiyonları *Komintern* çizgisinde birleştirmek" olduğu söylenmişti. Ancak, *KPD*'de fraksiyon ve klikler arasındaki ilişkiler gerginliğini 1925/26'dan sonra da yitirmedi; olsa olsa yeni ittifaklar oluştu. Moskova'ya kesinkes bağlı olmayanların giderek zor tutunabildiği bu hırpalayıcı ve verimsiz fraksiyon çekişmesi, bu dönemde *KPD*'nin en büyük zaaflarından biri oldu.

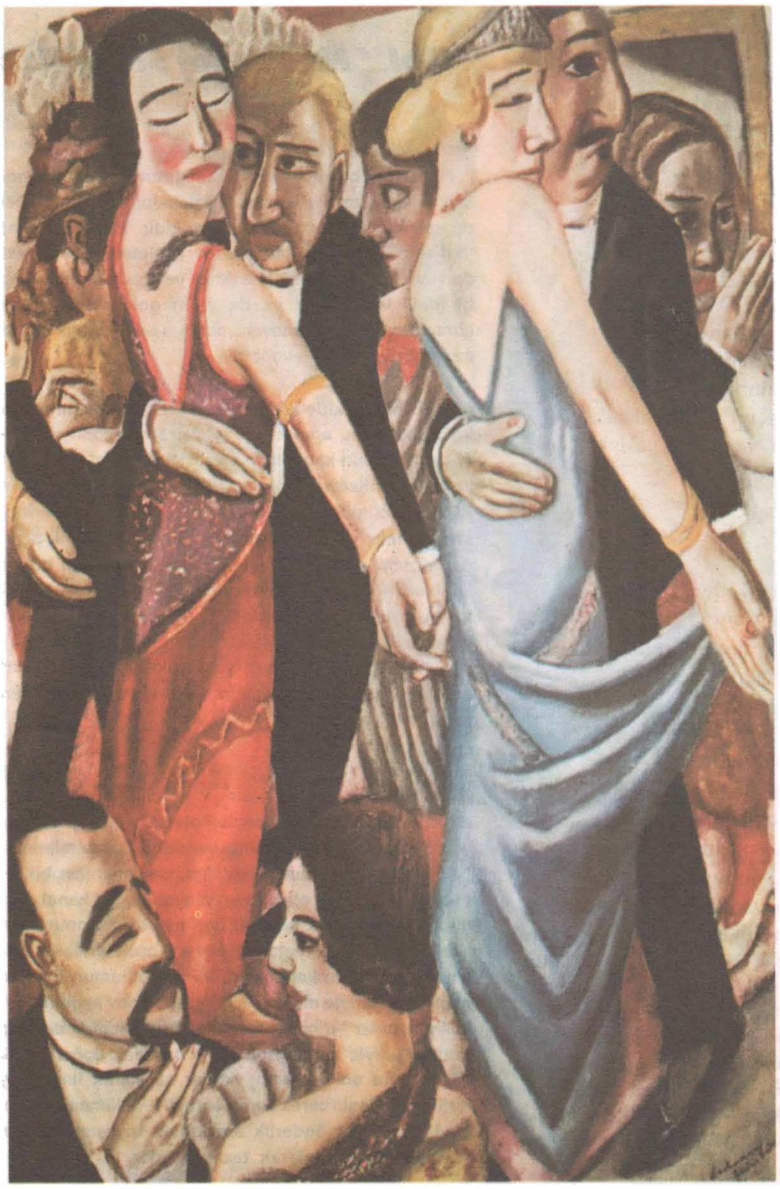
1926'da, *SBKP*'de Stalin'in Rikov, Tomskiy ve Buharin'le birlikte davranarak Zinovyev'i tasfiye etmesiyle birlikte, sağa kayış pekişti ve *KPD*, reel politikayı daha önemseyen bir çizgi izlemeye başladı. 1925 sonunda *KPD*'nin başlattığı "Prenslerin mülksüzleştirilmesi" kampanyası, oldukça başarılı olmuş ve çekimser duran *SPD*'yi de bu talebi etkin biçimde desteklemek zorunda bırakmıştı. 20 Haziran'da, sağ partilerin boykotuna rağmen 14.5 milyon oyla, Alman soylularının mülklerinin kamulaştırılması yasalaşmıştı. *KPD*, "sağ politika" atılımı doğrultusunda, en büyük çabayı, sendikalardaki varlığını geliştirmek için harcadı. *NEP*'in birçok sendika nezdinde ilgi toplamasından yararlanıldı, sosyal demokrat sendikacıların da katıldığı Rusya gezileri düzenlendi. Gene de, sendikalarda önemli bir güç potansiyeli oluşturulamadı.

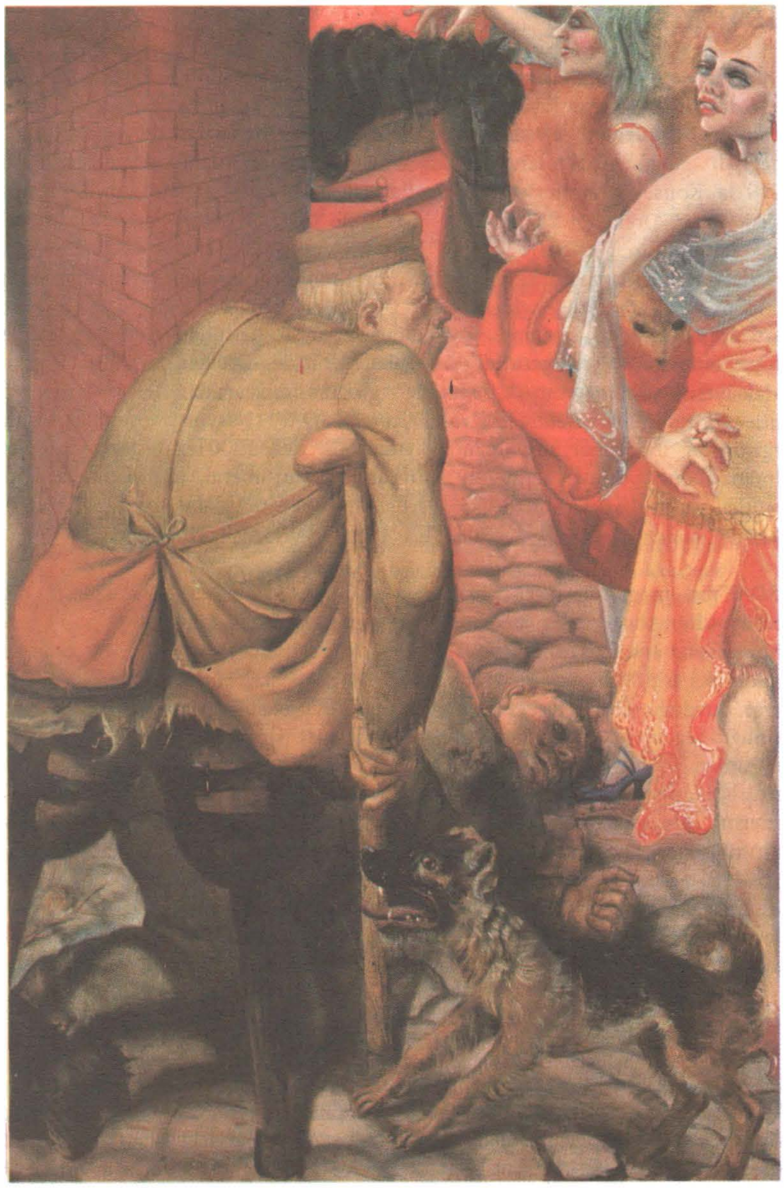
1927 Essen kongresinde, Thaelmann'ın "dünyada korumamız gereken en önemli varlığımızın Sovyetler Birliği olduğunun bilincindeyiz" sözleriyle, partinin *Komintern*'e sadakati öncelikle belgelendi. "İngiltere'yle beraber SSCB'ne saldırıya hazırlanan Alman emperyalizminin dayanağı olan *SPD*'yle mücadele" gene acil bir görev olarak belirlendi; bu mücadelenin cereyan edeceği "arena"nın (sosyal demokrat) sendikalar olarak ilan edilmesi, *KPD* politikasındaki ılımlılaşmanın önemli göstergesiydi. Ancak 1928 başından itibaren *Komintern*'in yeniden "sol" çizgiye dönmesi, ikibuçuk yıl aradan sonra, sosyal demokrat işçi kitlesini kazanmaya yönelik politika bırakılarak *SPD*'yle amansız mücadele motifi yeniden ön plana çıkacaktı.

Resmi parti basını ve dergileri donuk yapılarıyla marjinal kalan *KPD*; basın ve kitle iletişim alanındaki varlığını, parti yönetiminde de yeralan Willi Münzenberg'in, görece özerk medya faaliyetine borçluydu. Çok sayıda yayınevini, film şirketini, dergi ve gazeteyi yöneten Münzenberg, komünist popüler yayıncılıkta başarılı bir performans göstermiştir. Münzenberg'in

İki büyük modern Alman ressamından, I. Dünya Savaşı sonrasındaki çöküntü ve kargaşa ortamını yansıtan iki resim. Yanda, sağda *Otto Dix'ten* Die Grossstadt *(Büyükşehir);* yanda, solda *Max Beckmann'dan* Tanz in einem Bar in Baden-Baden *(Baden-Baden'deki Bir Barda Dans). Her ikisi de 1920'lerin ortalarında yapılmış olan tablolar, egemen burjuva ve küçük-burjuva ahlak değerlerinin geçersizleşmesini ve kendilerini bu ahlakın (sınıfsal olarak belirlenen) dengeleri içinde tanımlayan bireylerin içine düştüğü boşluğu çarpıcı bir şekilde betimliyorlar. Dix'in resmi, Troçki'nin tanımlamasıyla "katlandıkları eziyetlerin ve kahramanlıkların boşa gitmiş olmasını ve en çok da kendilerine minnettarlık gösterilmemesini kabul edemeyen, madalyalarla donanmış subay ve astsubayların" yasadışı öfke dolu hüsranı saptıyor. Uğruna bacaklarını yitirdiği "yüce Almanya"sıyla karşısındaki "burjuva dünya" arasında hiçbir bağlantı kuramayan askerin tepkiselliği, nasyonal sosyalizm için çok elverişli bir zemin oluşturmuştur. Beckmann'ın tablosu ise, harp malülü askere, kendisine çok yabancı ve ahlaksızca bile gelse, pırıltılı bir izlenim sunan burjuva eğlence aleminin gerçek yüzünü gösteriyor: Dans eden "kibar beyefendi ve hanımefendi"lerin hiçbirinin karşısındakine veya birisine bakmıyor olmasının gösterdiği gibi, derin bir ileşitimsizlik, tekdüzelik ve yoğun sıkıntı. Weimar döneminde burjuvazinin kültürel hayatına hakim olan bu kolektif depresyonun kökeninde, Alman soylu sınıfının tasfiye sürecinin izleri görülebilir. Alman burjuvazisi, siyasal ve ideolojik düzeyde olduğu gibi kültürel ve ahlaki düzeyde de, aristokrasi ile bağlarını koparmadan gelişmişti. II. Dünya Savaşı'yla birlikte soyluların toplumsal ve siyasal konumlarının sarsılması; üstelik bu sarsılmayı doğuran burjuva cumhuriyetinin kurulması sürecinde aslî inisiyatife sahip olmayan Alman burjuvazisinin "kamuoyu"nu ve "salon hayatı"nı boşlukta bıraktı. Burjuvazi, kültürün ve kültürü tüketmenin eski aristokratik imtiyazlılığı ve şatafatlı biçimleri ile, Batı burjuvazisinden gelen popülerleşmeye dönük etkilerin arasında kaldı. Burjuvazi, salt siyasal olarak değil, kültürel olarak da cumhuriyetin "sorumluluğunu" üstlenecek güce ve donanıma sahip değildir.* Altta: *KPD'nin, Alman soylularının Dünya Savaşı sonrasında ellerinden alınan mülklerine yeniden sahip olmaları tasarısına karşı yürttüğü kampanyanın afişlerinden biri. Altında "Prenslere Tek Pfening Yok!" yazan afişte, satranç tahtası üzerinde "Birleşik Cephe" ve "Halkoylaması" kaleleri, "Kral'a mat!" çekiyorlar.* KPD, *büyük bir kararlılıkla yürüterek* SPD'yi *de desteklemeye zorladığı bu kampanyayı başarıyla sonuçlandırmış ve "prenslere mülklerinin iadesi" tasarısının halkoylamasıyla reddedilmesini sağlamıştı.*

25 Almanya'da Nazizm ve Sosyalist Hareket

1921'de gene partiden bağımsız bir kitle örgütü olarak kurulmasına öncülük ettiği *Internationale Arbeiter-Hilfe* (Enternasyonal İşçi Yardımı) örgütü de, grev ve lokavtlarda işçilere sağladığı dayanışma ile etkin bir güç haline gelmişti.

Nasyonal Sosyalizmin Doğuşu ve Gelişmesi

Nasyonal sosyalist hareketin ve Hitler'in doğuşu ve ilk palazlanması, Weimar Cumhuriyeti'nin 1924 öncesindeki, geçici istikrar evresine geçiş bunalımlarının içinde gerçekleşti. 1925-1928 dönemi ise, nasyonal sosyalizmin *kitlesel* bir güç olarak örgütlenme yoluna girdiği, bunun koşullarını oluşturduğu dönemdir.

Nasyonal sosyalist hareket, Münih'de (Bavyera'da) doğdu. Münih'de Kasım 1918-Mayıs 1919 arasında kısa süre hüküm süren işçi konseyleri iktidarının bastırılışı, buradaki milliyetçi, militarist hareketlerin anti-komünizmini militanlaştırmıştı. Münih, Dünya Savaşı'nın bitiminde Avusturya, Bohemya ve Slovenya'dan da beslenen radikal Alman milliyetçiliği ve ırkçılığı akımlarının da güçlendiği bir şehirdi. Kan ve toprak birliğine dayalı bir tarihsel kader ortaklığı cemaati fikrini ifade eden *völkisch* (halkçı/ırkçı) ve bütün Almanların tek devlet altında toplanmasını özleyen *alldeutsch* (pancermen) akımlar; Almanların azınlık oluşturduğu ve sanayiin, ticaretin lonca kalıntısı yapılarla içiçe, ağır bir gelişme gösterdiği bu Avusturya-Macaristan İmparatorluğu eyaletlerinde, küçük burjuva hareketleri içinde gelişme zemini bulmuşlardı. Avusturya-Macaristan'ın parçalanmasıyla buralardan "Alman anavatanına" (ve en çok da sınırlarındaki Bavyera'ya) sığınan birçok göçmen, bu pancermen ırkçılığını beraberlerinde getirdiler. Bu ideolojik etki, dünya savaşındaki yenilginin ve savaş sonrasında galip devlet dayatmalarının haksızlığına inanan milliyetçilikle birleşerek bilendi; ekonomik ve siyasal bunalım altında, Konsey iktidarına karşı yükselen anti-komünist propaganda içinde iyice saldırganlaştı. İhanete uğradıklarını düşünen subayların oluşturduğu cuntaların ve *Freikorps*'un (gönüllü kıtalar) yanısıra; Bavyera Konsey Cumhuriyeti'ni devirmek için Berlin'den gönderilen sıkı bir anti-komünist misyon ideolojisiyle donanmış ordu birliklerinin varlığı, burayı radikal milliyetçilik için bir cennet haline getirmişti.

NSDAP'ın Kuruluşu

Uydurma bir soyluluk unvanı edinmiş olan Prens Rudolf von Sebottendorff'un Ağustos 1918'de 1.500 saygın kişinin (ağırlıkla sanayici, işadamı ve subaylar) katılımıyla kurduğu *Thule Cemiyeti*, Münih'deki sayısız ırkçı-pancermen grubun üzerinde yeralan bir burjuva güç odağıydı. Sokak gücü olan grupları malî ve hukukî olarak destekleyen *Thule Cemiyeti*, Ocak 1919'da Konsey Cumhuriyeti'ni zayıflatmak için işçi hareketini bölme amacıyla, demiryolu işçisi Anton Drexler'e 25 arkadaşıyla birlikte bir işçi partisi kurdurtmuştu: *Deutsche Arbeiterpartei-DAP* (Alman İşçi Partisi). Savaşın bitmesiyle birlikte Münih'e gelen Avusturyalı göçmenler arasında yeralan ve Konsey iktidarını bastıran ordu-*Freikorps* harekâtında yeralan Adolf Hitler'in faşist önderliğe giden yolu, *DAP*'ta başladı. 12 Eylül 1919'da gittiği 25-30 kişilik bir parti toplantısından etkilendi, üye oldu ve ateşli hatipliğiyle yükselerek 1919 sonunda partinin propaganda âmirliğine getirildi. 24 Şubat 1920'de, Drexler tarafından yazılıp Hitler tarafından redaksiyonu yapılan yeni "25 madde" programının açıklandığı kongrede, partinin adı *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei-NSDAP* (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi) olarak değiştirildi. "Nasyonal sosyalizm" kavramı ilk kez 1900'lerin başında, Bohemya ve Moravya'daki Alman küçük burjuva azınlığını anti-Yahudi, anti-liberal, anti-kapitalist loncacı özlemlerle örgütleyen bir başka Alman İşçi Partisi'nin doktrini olarak ortaya çıkmıştı; bu parti de 1918'de *Alman Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi (DNSAP)* adını almıştır.

NSDAP'nin programı, ırkçı-pancermen ideolojik kataloğunun sıradan bir derlemesinden oluşuyordu: Alman ırkının üstünlüğü; üretken olarak tanımladığı sanayi sermayesini olumlarken, enternasyonal (ve *Yahudi*) malî sermayeyi ve faizciliği lanetlemeye dayalı anti-komünist, anti-Marksist bir "sosyalizm" demagojisi... Hitler'in tanıdığı ilk "entelektüel" olarak saygı duyduğu Dietrich Eckart; "işçi sınıfının yoksulluğunun kökeninde faize dayalı Yahudi azınlığın egemenliğini" gören vulger ekonomist Gottfried Feder; yarım yüzyıllık anti-semitizm ve Alman ırkçılığı tezlerini bütünlüklü biçimde derleyerek katı anti-slav, anti-komünist unsurlarla pekiştiren Baltık'lı Alfred Rosenberg, *NSDAP*'nin ideologlarıydı. Hitler ve *NSDAP*, tezlerini, Almanya'yı "haketmediği" yenilgiye teslimiyete zorlayan Versailles diktasına karşı yürüttükleri propagandaya serpiştirdiler. Bu diktayı onaylayan, Katolik Merkez, sol liberal ve sosyal demokratlardan oluşan Weimar koalisyonu "Kasım Katilleri", Weimar Cumhuriyeti'ni de bu ihanetin sonucu ve simgesi ilan ettiler. Ancak *NSDAP*, hiç de özgün olmayan bu ideolojisi ve politisayla, 1920 sonunda topladığı 3.000 üyesiyle, birçok ırkçı-milliyetçi, cumhuriyet karşıtı grupçuktan yalnızca biri durumundaydı.

Hitler'in Yükselişi ve Birahane Darbesi

NSDAP'yi ve kendisini bu grupların en vurucusu ve güçlüsü yapmayı hedefleyen Hitler, Temmuz 1921 sonunda mutlak önder olarak tanınmaması halinde partiden ayrılacağı blöfünü görmeyen *NSDAP* kongresince, tam yetkili *Führer* (önder) olarak seçildi. Münihli jeopolitik öğrencisi Rudolf Hess'in kurgusunda büyük katkısının bulunduğu bir "Führer kültü" hızla geliştirildi; parti son derece sıkı bir merkeziyetçilikle yeniden örgütlendi. Önce cimnastik birimi olarak kurulup, giderek vurucu sokak gücüne dönüştürülen *SA*'lar *Sturmabteilung* (Hücum Birimi) oluşturuldu. Kuzey Almanya'da etkin olan "sol milliyetçi" Otto-Gregor Strasser kardeşlerin ve Nürnberg'li ateşli Yahudi düşmanı Julius Streicher'in yeraldığı *Deutsch-Sozialistische Partei* (Alman Sosyalizmi Partisi), uzun bir rekabetten sonra *NSDAP*'ye katıldı. Böylece bir Bavyera partisi olmaktan çıkıp Almanya çapına yayılan *NSDAP*'nin üye sayısı 1923 sonlarında 55. bine ulaşacaktı. Bu arada Ağustos 1920'de Salzburg'da yapılan "Tüm Alman Nasyonal Sosyalist Partileri Oturumu"nda Hitler, Avusturya nasyonal sosyalist hareketinin de "Führer"i olarak tanınmıştı. *NSDAP*, 1. Dünya Savaşı'nda çok gelişen propaganda tekniklerinden ve Hitler'in Avusturya'dan beri hayran olduğu sosyal demokrasinin örgün örgütlenme geleneğinden yararlanıyordu. Haftalık söyleşiler, piknikler, toplu izlenen Wagner konserleriyle, sosyalist partilerin, siyaseti hayatın her alanına yayan yaklaşımı uygulanmaya çalışılıyordu. Değişmez, Mussolini'den çok daha mutlak ve tartışılmaz olan üstün otoritesiyle 1923 başında *SA* kıtalarını takdis törenleri düzenleyen "Führer", İtalyan faşistlerinin "Roma'ya yürüyüş"ünü model alan bir iktidar senaryosu üzerinde yoğunlaşmaya başladı. Hitler'in partisinin diğer ırkçı ve faşizan grupları gölgede bırakacak ölçüde büyümesiyle birlikte, Daimler, Thyssen, Borsig, Kirdorf gibi büyük sanayiciler *Thule Cemiyeti* kanalıyla *NSDAP*'ye maddi yardımda bulunmaya başlamışlardı. Kapp darbesinin yöneticilerinden Erwin von Scheubner-Richter ve özellikle *SA*'nın mimarı subay Ernst Röhm, Hitler'in Bavyera'da *Freikorps*'un yanısıra resmî ordu komutanları nezdinde de itibar görmesi için aracılık ediyorlardı. Hitler, bu ilişkilere de güveniyordu.

1923 yılı ortalarında siyasal ortam, Hitler'in faşist darbe tasarıları için çok uygun hale geldi. 1922 sonunda, Alman hükümetinin savaş tazminatı ödemelerinde istediği değişikliği reddeden Fransa'nın, demir-çelik sanayiinin beşiği olan Ruhr havzasını işgal etmesiyle hem ülkede ekonomik ve siyasal bunalım tırmanmış, hem de Versailles'ı imzalayan "Kasım katillerine" ve Weimar Cumhuriyeti'ne yönelik radikal milliyetçi tepkiler yükselmişti. Temmuz 1922'de çıkan "Cumhuriyetin Korunması" yasasının cumhuriyet karşıtı siyasal faaliyetlere getirdiği kısıtlamalara tepki duyan muhafazakâr hükümet yönetimindeki Bavyera'da "darbe" spekülasyonları, gündelik hayatın doğal parçası haline gelmişti. Bavyera'da cumhuriyet karşıtı propagandayla politize olan ordu birlikleri, ülkede iç savaşın çıkmasını engelleme saikiyle cunta oluşumlarını engellemeye

"Sol" Nasyonal Sosyalizm

Faşizmin, burjuva otoriter diktatörlük rejimlerinden farklılığını tanımlayan temel özelliklerinden biri, -belki de en önemlisi-, aktif kitle desteğidir. Faşist hareketin "kitlesini" oluşturanlar, esasen, proleterleşme sürecinde veya tehdidi altındaki eski ve yeni orta sınıflar; diğer bir deyişle, mevcut ya da yakın gelecekteki sınıfsal konumları itibarıyla sosyalizmin siyasal-ideolojik etki alanında bulunan emekçilerdir.

Faşizmin bu kitleleri cezbeden ve militanlaştıran ideolojik donanımı, ağırlıkla sosyalist söylemden, özellikle de sosyalizmin kapitalizm eleştirisi söyleminden devralınmış motiflerden oluşur. Bu motifler, faşist söylem içinde bütünlükten yoksun bir şekilde, içeriklerinden soyutlanmış olarak kullanılırlar. Faşist önderlik açısından önemli olan basitleştirilip sloganlaştırılan bu anti-kapitalizmin hedef kitle nezdindeki çekiciliğidir. Kullanılan bu anti-kapitalist söylem, kapitalizmi aşmaya yıkmaya yönelik bir programla birleşmez. Faşizm kitlesel bir güç haline gelip iktidara yaklaştıktan ve hele iktidar olduktan sonra, bu söylemin eleştirel ve muhalif içeriği tamamen boşaltılır.

Ancak faşist hareket içinde, bu "sosyalizmi çağrıştıran" anti-kapitalist söylemi, "ezilenlerden, toplumun alt katından yana" bir ideoloji olarak algılayıp yorumlayan bir "sol" kanadın daima varolduğu gözlemlenebilir. "Sosyalizm" kavramını eşitlikçi, dayanışmacı bir millî bütünleşme ideali olarak kurgulayan bu sol kanat, faşizmin kitle ve sokak gücünü örgütleme misyonunun asıl sahibidir. Ona bu yeteneği veren, proleterleşme sürecindeki kitlelerin kapitalizm öncesi toplumun uyumuna olan özlemleriyle modern kapitalizmin dev aygıtına, "büyük patronlar" düzenine duydukları kendiliğinden tepki potansiyeliyle kurduğu ilişki ve buradan doğan radikalizmdir. Bu sol kanadın, iktidar sürecinin ilerleyişiyle birlikte ehlileştirilerek sonuçta tasfiye edilmesi, egemen sınıflarla faşist önderlik arasındaki uzlaşmanın temel şartlarından biri olarak tezahür eder.

Nasyonal sosyalizmin, başta İtalya ve İspanya ile kıyaslandığında "sol faşizmin" örgütsel ve ideolojik olarak en etkin olduğu faşizm deneyimi olduğu söylenebilir. Sol nasyonal sosyalizm, Gregor ve Otto Strasser kardeşlerde simgelenir.

Hitler gibi "Güney Alman" (Bavyeralı), küçük burjuva kökenli ve I. Dünya Savaşı'nda gönüllü olarak çarpışan bir milliyetçi olan Gregor Strasser; eczacılık kariyeriyle Hitler'e göre daha "entelektüel" bir formasyona sahiptir. Hitler Almanya'nın siyasal düzenine muhalefetini I. Dünya Savaşı sonrası "Versailles ihaneti"nden başlatırken; Gregor Strasser savaş öncesi "kapitalist sistem"i, Hitler'in hayranlığını gizlemediği Kral'ı ve aristokrasiyi (Junkerleri) çürümüşlükle itham ederler. Hitler'in anti-kapitalist demagojisi salt (Yahudilerin elinde olduğu varsayılan) malî sermayeyi hedeflerken, Gregor Strasser hiçbir sermaye fraksiyonunu kayırmaz. "Halkın yüzde 95'ini kavradığına" inandığı "anti-kapitalist özlemlere" hitap ederken; "dünyada ebedî olan iki değerin, yalnızca doğal zenginlikler ve emek olduğunu", "işi ve zenginliği sermayenin yarattığını söylemenin tamamen yanlış olduğunu" savunur. Gregor Strasser, Marksistlerin üretim araçlarının toplumsal mülkiyetini talep etmekte haklı olduklarını, fakat üretim araçlarının sırf işçi sınıfına değil, tüm millete ait olması gerektiğini söyler; üretim araçlarının zilyedlik hakkının şahıslara devrilebileceği kaydını düşmeyi de ihmal etmez.

NSDAP'nin örgütlenmeden sorumlu önderi olan Gregor Strasser, sol Nazilerin jargonunda "Alman Stalin'i" olarak anılmaktaydı; "ikinci adam"lığı hiç tartışılmaya-

25 Almanya'da Nazizm ve Sosyalist Hareket

Üstte, solda: *Gregor Strasser ile Goebbels bir gösteriyi izlerken. Goebbels,* NSDAP'*deki kariyerine Strasser'in özel sekreteri olarak başladığı sıralarda, açıkça "bolşevizmin kapitalizme göre tercih edilebilir olduğunu" yazıyordu.* Üstte, sağda: Nasyonal Sosyalist İşyeri Hücreleri'*nden bir grev gözcüsü. Bu örgüt, Strasser'lerin yönetimindeydi.* Altta: SA *önderi Röhm. 1934'de tasfiye edilene kadar, Nazilerin sol kanadının "fizikî" gücünü temsil ediyordu.*

cak, "birinci adam"lığı üzerinde ise ciddi bir formül olarak durulacak kadar güçlüydü. Başta Goebbels olmak üzere, Erich Koch, Bernhard Rust, Hans Kerrl, Robert Ley gibi, Nazi iktidarının birçok önemli ismi, onun "elinde" yetişmişti. 1930'larda Hitler'in burjuvaziyle girdiği ilişkiler nedeniyle hayal kırıklığına uğradıktan sonra 1933 başında faal siyasetten çekilmesi; *NSDAP* yönetimine önce büyük bir panik yaşatmakla beraber, onları egemen sınıflarla olan ilişkilerinde rehatlatmış ve Gregor Strasser, sol kanadın tamamen tasfiye edildiği kanlı 30 Haziran 1934 temizliğinde ortadan kaldırılmıştır.

Kardeşi Otto Strasser'in "solculuğu", daha radikal ve uzlaşmazdır. Gregor Strasser'in de kullandığı ve belirli bir süre resmî Nazi söyleminde yeralmış bulunan "Alman sosyalizmi" kavramının, "devrimcilik" vasfıyla birleşmesi gerektiğini savunur. Burjuvaziyle ve burjuva siyasal güçlerle, orduyla her türlü ittifaka karşı çıkar. Otto Strasser, "devrimci nasyonal sosyalizm"i Marksizmin yozlaştırdığı sosyalizm misyonunun gerçek sahibi olarak görür: "[Nasyonal sosyalizm], kapitalist sömürü ve anarşiye karşı temel işçi hareketinin varlal ve devamıdır. Marksizm ise, burjuvalaşma, bölünme ve gerçek yaşamdan uzak teorik tartışma içinde çuvallamıştır." *Die Deutsche Dartholomaeusnacht* (Alman Bartolomeus Gecesi, 1934); "Marksizmde özünde doğru olan sosyalizm duyguau liberal mekanizmin ve enternasyonalizmin yanlış öğretisiyle; burjuvazide ise, özünde doğru olan milliyetçilik duygusu liberal rasyonalizmin ve kapitalizmin yanlış öğretisiyle malûldür." ("Sosyalistler *NSDAP*'yı terkediyor" bildirisi, 1930). Bu sosyalizm demagojisi, "üretici/emekçi orta sınıflar"ı korumaya dönük bir korporatizm idealini çevreler: "[Nasyonal sosyalizm], büyük iktisadi bunalımın sokağa attığı çiftçilerin, zanaatkârların, memurların, akademisyenlerin aşağılanmaya, yok olmaya, proleterleştirilmeye karşı devrimci varolma iradelerini cisimleştirir"; "Alman Devrimi, uluslararası kapitalizmin mülksüzleri sömürerek oluşturduğu tekellere dayalı iktisadi sistemi yıkacaktır. Bunu yaparken, ortaya koyduğu talebin onunla aynı olmasına rağmen, uluslararası Marksizmin çözümlerini, eşitlik ve millî zorunluluklar bakış açısıyla reddeder. 'Sermayenin sınıf egemenliğinin' yerine 'proletaryanın sınıf egemenliğini' geçirmeyi düşünmez; tarımda aile çiftliklerine, sanayide üretim kooperatiflerine ve zanaatlarla serbest mesleklerde loncalara dayalı, yetenek esasına göre oluşan doğal katmanlaşmasıyla *Alman Sosyalizmi*'nin iktisadi yapısını kurmayı amaçlar." (*Aufbau des Deutschen Sozialismus*-Alman Sosyalizminin İnşası, 1932).

Otto Strasser 1930 yazında, *NSDAP* yönetiminin "25 madde programına" ihanet ettiğini; "Alman halkının güvenliğini sağlama" kaygılarının ötesinde yayılmacı amaçlar güderek ve Hindistan halkının anti-kolonyalist mücadelesine sırt çevirip İngiltere'yi destekleyerek antiemperyalizm ilkesini çiğnediğini; yalnızca Marksizme saldırarak burjuvaziye karşı aynı duyarlılıkla mücadele etmediğini; önderlerin yaşam tarzıyla kompradorlaştığını; partinin dış ilişkileri ve iç örgütlenmesiyle burjuvalaştığını savunarak grubuyla birlikte partiden ayrıldı ve *Schwarze Front*'u (Kara Cephe) kurdu. "Schacht, Göring ve Tysaen'le nasyonal sosyalizm olmaz!" sloganıyla mücadele eden *Kara Cephe*, kitlesel bir güce erişemediyse de, Nazi hareketinin başını uzun süre ağrıttı. Otto Strasser, Hitler'in başbakan olmasından sonra Almanya dışına çıktı ve nasyonal sosyalist rejimle mücadelesini, ülkede kalan kendisine bağlı gruplar aracılığıyla yurtdışından sürdürdü. Hitler'i, burjuvazi, ordu ve aristokrasiden oluşan "gericiliğin" müdahalesi sonucu yarım kalan devrimin "Kerenskiy"i olarak tanımladı.

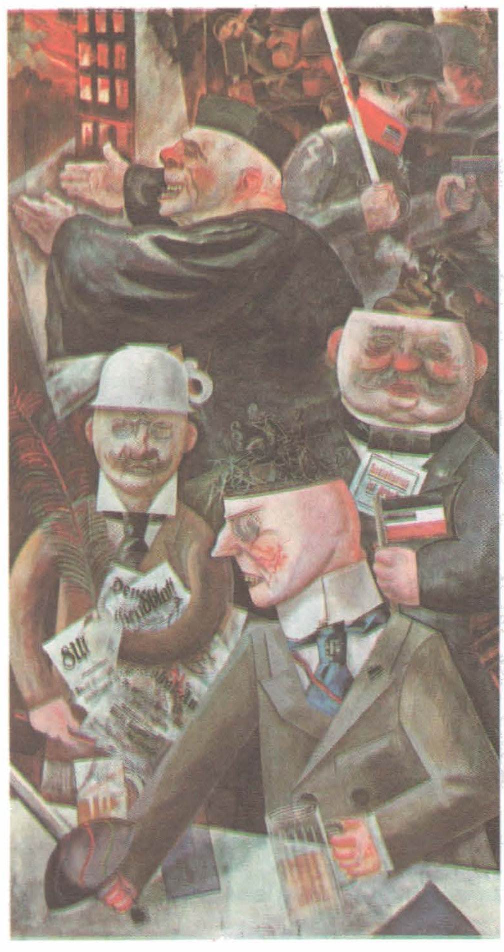
1933 öncesinde, nasyonal sosyalist tabanda belirli bir etkisi olan "millî devrimci" filozof Ernst Niekisch'in ekolünden de sol faşist odaklardan biri olarak söz edilebilir. Hitler'i "pasifizminden" ve "yaratıcı yıkıcılığı yok eden aşırı meşruiyetçiliğinden" ötürü şiddetle eleştiren Niekisch; "liberalizmden, hümanizmden, demokratizmden arındırılmış", "Cermenlik özüne", "Prusya ırkına", "kan ve toprağı", "mutlakiyetçi devlete" dayalı bir "sosyalizm"den yanaydı. Savaş örgütlenmesine dayalı ilkel kabile topluluğunun saflığını yücelten bu teori, kurtuluşun "insanlığın sağlıklı barbar güdülere şiddete dönüşü"nde olduğunu vazetmekteydi. Niekisch, "slav ve Asyalı ilkel doğal güdüleriyle Rusluğun yeniden uyanışını" simgeleyen bolşevizmle kendi "Prusya sosyalizmi"nin çürümüş kapitalist Batı'ya karşı taktik ittifakını kararlılıkla savunmuştu. *NSDAP*'nin gençlik tabanında büyük yankı bulan Niekisch, Nazi iktidarı dönemini temerküz kamplarında geçirmiştir.

Strasaer'ler, Niekisch'ler ve genel olarak sol faşistler, burjuvazinin ve genel faşist hareketin bir komplosu değil; proleterleşme sürecindeki orta sınıfların, sınıfsal konumlarını rehabilite etmeye yönelik anti-kapitalist öfkesinin samimî temsilcileri, sözcüleridir. Kitleleri seferber etmekteki büyük güçlükleri, bu *organiklikten* kaynaklanır. Sol faşizmin, egemen sınıflar ve faşist hareketin genel doğrultusu açısından çok önemli bir verimi de, sosyalizmin ideolojik hegemonyasını engelleyici bir yığınak oluşturmasıdır. "Devrim", "anti-kapitalizm", "sömürü", "işçi sınıfı" vs. gibi birçok kavramı kendi söylemine eklemleyerek, kolektif bir kafa karışıklığına katkıda bulunur. Bu etken özellikle sınıf mücadelesinin yoğunlaştığı ağır siyasal bunalım evrelerinde, hızla politize olan ve el yordamıyla sosyalizme yönelen kitleler üzerinde etkili olur. Sosyalist söylemin bütünlüklü olmaktan taviz vererek vulger ajitasyon düzeyinde kaldığı ve pragmatist kitleselleşmeyi önde tuttuğu koşullarda bu etki geniş çaplı olabilir: Faşist ve sosyalist hareket arasında saf değiştirmelerin; militan görünümler alabilse bile sosyalist harekete geçici, kısmî ve yüzeysel bağlanmaların yoğunlaşması, böyle bir ideolojik bulanıklık ortamının tipik sonuçlarıdır. Sol nasyonal sosyalizm, bu genellemeye en çok uyan örnektir; hatta, ideolojik hegemonya mücadelesinde, *KPD*'yi, "milliyetçi-devrimci" motifleri kullanmaya itecek ölçüde etki altına alabilmiştir. Sol faşizmin oluşturduğu bu tehdit, sosyalist söylemin kendisini salt anti-kapitalist, anti-emperyalist, anti-faşist ve diğer mümkün karşıtlıklarla tanımlamayıp, pozitif içeriğini öne çıkarmasının gereğini vurgulaması açısından da önemlidir.

Dada hareketine katılan, fütürizmden de etkilenen ünlü Alman ressamı George Grosz'un 1920'lerin iktisadi-toplumsal bunalımını yansıttığı iki tablosu... Solda: Schlaechter *(Kasaplar, 1929)*. Aşağıda: Stützen der Gesellschaft *(Toplumun Dayanakları, 1928)*. Kasaplar'*daki "kasaplık", küçük burjuvazinin, özellikle de "eski" orta sınıfların, yani esnaf ve zanaatkârların, kapitalistleşmenin tehdidi altındaki konumlarını muhafaza-etmek uğruna harekete geçirebilecekleri saldırganlık potansiyelini yansıtıyor. Resmin sağında hınçla bıçağını dişleyen kasabın kolundaki "Tanrı zanaatı korusun" dövmesi, kasap kadının yanındaki tartı, müşteri çocuğun gemici kasketindeki (Kral) Wilhelm II yazısı, hep eski uyumlu lonca düzenine olan özlemi düşündürüyor. Toplumun Dayanakları ise, Grosz tarafından Weimar Cumhuriyeti'ni çürüten unsurların resmigeçidi gibi tasarlanmış. Eli silahlı, kılıcı kana boyanmış subay ve askerler; demagog yargıç; yarı-cahil gazeteci-yazar ve kafalarının içinde beyin taşımayan iki sima: Kafasının içi dışkıyla dolu olan ve göğsündeki yazıdan anlaşıldığına göre "sosyalizm iş demektir" diye düşünen bezgin sendikacı ile, bira masasında "asmalı-kesmeli" edebiyatı yapan Nazi.*

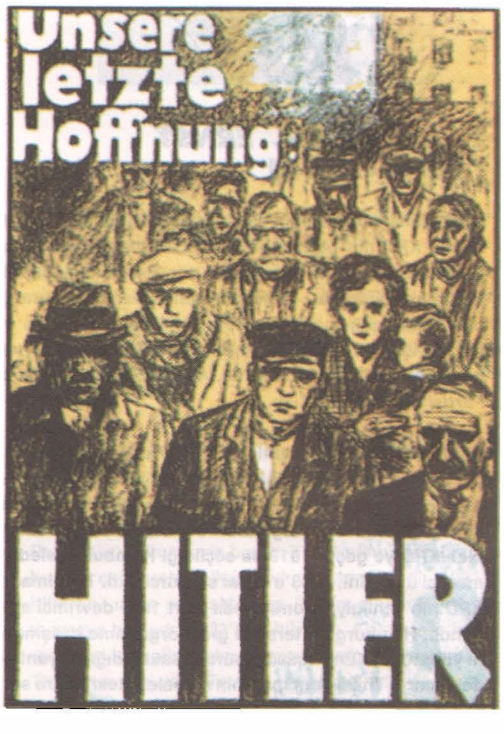
çalışan Genelkurmay Başkanı von Seeckt'in emirleri dışında hareket ediyordu. Röhm aracılığıyla orduya ve Wilhelm Frick kanalıyla polis örgütüyle ilişkisi olan *NSDAP*, bu ortamı faşist bir darbe için değerlendirme arayışındaydı. Münih'te cumhuriyet karşıtı güçler iki kampta yeralıyordu. Von Kahr yönetimindeki hükümet, Prens Ruppert'i başa getirecek monarşist bir darbeden; *NSDAP*'nin en önemli güç olarak yeraldığı "Güçbirliği" ittifakı ise, Bavyera'da iktidarın alınarak, Mussolini'nin yaptığı gibi, "Berlin'e yürüyüş"e geçilmesinden yanaydılar. Ruhr işgali sırasında Fransa'ya karşı milis örgütlenmesinden yana olan Thyssen'in yanısıra, büyük sanayici Hugo Stinnes, bu "Berlin'e yürüyüş" senaryosunu destekliyordu.

Berlin'de ABD Büyükelçisiyle görüşerek muhtemel yeni hükümet için destek vaadi isteyecek kadar "Berlin'e yürüyüş" planına bağlanan Hugo Stinnes, Ekim 1923 sonuna doğru, Münih'teki adamlarına, "koşulların olgunlaşmadığı, bütün halkı kavrayan bir huzursuzluk havası yaratılarak uygun ânın kollanması" gerektiğini bildirmişti. Ancak, Bavyera ordu komuta kademeleri, monarşist hükümet ve etkin burjuva politikacıların üstüste yaptığı değerlendirme toplantılarına çağrılmadığı için sabrı taşan Hitler, ordu desteğini kazanmasını sağlayacağı umuduyla yanına aldığı "savaş kahramanı" yaşlı General Ludendorff'la birlikte, darbe girişimine başladı. 8 Kasım gecesi, bütün Bavyera yöneticilerinin eğlence için bulunduğu Bürgerbraeukeller birahanesine Hermann Göring yönetimindeki *SA*'larla baskın düzenledi ve "Alman devrimi"ni ilan etti. Ancak Stinnes'in ihtiyatı boşuna değildi; Alman burjuvazisi, Saksonya ve Thüringen'deki *KPD-SPD* hükümetlerinin hükümet ve ordu tarafından devrilmesi, komünistlerin Hamburg ayaklanmasının bastırılarak *KPD*'nin yasaklanması ve *SPD*'nin hükümetten çekilmesiyle, iç politikada işçi sınıfının ağırlığından en azından bir süre kurtulmuş olduğunun farkındaydı. Yeni Başbakan Stresemann'ın Batılı güçlerle uzlaşarak savaş tazminatı koşullarını "normalleştirmeye" dönük soğukkanlı politikası da egemen sınıfların mutabakatını kazanma yolundaydı. Bu durumda Bavyera'dan başlayacak bir faşist veya sağ darbe girişimi gereksiz bir macera olacaktı; Bavyera'nın egemen sınıfları da, bunu kavradıklarını Şubat 1924'de Berlin'le ilişkilerini normalleştirerek göstereceklerdi. Bu koşullarda, Hitler'in maceracı girişiminin birahane darbesinin sabahında eyalet polisince bastırılması doğaldı.

Almanya'da Nazizm ve Sosyalist Hareket

"Sol" Nasyonal sosyalist Otto Strasser, NSDAP'den uzaklaştırıldıktan sonra, Ministersessel oder Revolution *(Ya Bakan Koltuğu, Ya Devrim) başlıklı bir broşür yazarak, Hitler'i "nasyonal sosyalizme ve devrimciliğe ihanetle" suçladı. Strasser'in daha sonra kurduğu* Nationalsozialistische Kampfbund Deutschlands (Alman Nasyonal Sosyalist Mücadele Birliği) ve Schwarze Front *(Kara Cephe) marjinal bir güç olmaktan ileri gidemedi.* Üstte: Kara Cephe'nin *seçim afişi, Strasser'in "düzen-dışı" radikal çizgisini yansıtıyor. Afişte,* Kara Cephe'nin *eli, seçim sandığı başındaki SA mensubunu ensesinden yakalamış. Slogan: Oy pusulası asla kurtuluş değildir! Otto Strasser, Hitler'in iktidara gelmesi üzerine yurtdışına çıkarak kendisine bağlı gruplar aracılığıyla Hitler'e muhalefetini sürdürmüştür.* Altta: NSDAP'nin *seçim afişi ise, Hitler'in burjuvazi ve orduyu arkasına alma amacıyla izlediği meşruiyetçi çizgiye koşut olarak, popülist bir imaj veriyor: İşçi ve küçük burjuvalardan oluşan işsiz kalabalığı fonu üzerinde, "son Umudumuz: Hitler" sloganı.*

Egemen adalet sistemi, Hitler'e bu macerasının bedelini pek ağır ödetmedi. Darbenin içinde en azından dolaylı olarak askeri ve sivil devlet erkânının ve "iş çevrelerinin" bulunması, mahkeme heyetini dikkatli davranmaya zorladı. Savcı, "araçları bir yana bırakarak, Hitler'in amaçlarının soyluluğunu" övdü. Şubat-Mart 1924'de görülen mahkemeyi propaganda kürsüsü olarak başarıyla kullanan Hitler, "vatana ihanet" suçuna verilecek en az ceza olan beş yıl hapse çarptırıldı. Landsberg kalesi hapisanesinde kırk arkadaşıyla birlikte, ziyaretçi kabul ederek rahat içinde birbuçuk sene yattıktan sonra, Aralık 1924'de şartlı erken tahliyeyle serbest kalacaktı. Bu sırada, ideolojisini, hedeflerini ve demagojisini bütün açıklığıyla ortaya koyduğu, *Mein Kampf*'ı (Kavgam) yazdı. Hitler'in, Birahane Darbesi'nden aldığı önemli bir ders vardı: Iktidar için politize ve provoke edilmesi zor bir güç olan ordunun, mutlaka aktif veya pasif desteğini almak gerekiyordu. Burjuvazinin salt maddi yardımını değil, kesin iktidar onayını almak da şarttı. Bu iki gücün desteğini almanın yolu ise, en azından biçimsel olarak *meşruiyetçi* bir çizgi izlemekten geçiyordu.

NSDAP'nin Yeniden Örgütlenmesi

Hitler, hapisten çıktıktan sonra, *NSDAP*'yi bu saikle yeniden örgütlenmeye girişti. Amacı, iktidar bunalımı anında ,göreve hazır olacak "meşru" ve kitlesel bir gücü adım adım oluşturmaktı. Mayıs 1924 seçimlerinde yüzde 2.6 oy alarak 32 milletvekili çıkaran *NSDAP*, Aralık 1924'de yaklaşık yüzde 1 oy alarak 14 milletvekilliği elde etmişti. Parti maddi olarak güç durumdaydı, lider kadrosu dağılmıştı ve Hitler'in (1927 ve 1928'de sırayla bütün eyaletlerde kalkacak olan) konuşma yasağı vardı. *NSDAP*'nin faaliyet yasağı ise 27 Şubat 1925'de kalkmıştı. Hitler, kendini "kamuoyu"na unutturmamak için, parti adına radyo konuşmalarını, sesi kendisine çok benzeyen Adolf Wagner'e yaptırırken; parti içinde de mutlak "Führer"liğini sağlamlaştırmaya öncelik verdi. Gene komünist toplantılarına saldırmak, işçi mahallelerinde tehditkâr yürüyüşler yapmak için kullanılan *SA*'ların, önderleri Röhm tarafından bağımsız bir güce dönüştürülme eğilimi başgösterince; "meşruiyetçi" kaygılarının yanısıra parti içi iktidar endişesiyle de Röhm'ü uzaklaştırdı. 1925/26'da, daha "özel" görevler için, kendisine tamamıyla sadık adamlardan *SS*'leri *(Schutzstaffel-Koruma Bölüğü)* kurdu. Önderliğini tehdit edecek veya partiyi hukuken sıkıntıya düşürecek girişimleri önlemek için, doğrudan kendisine bağlı bir parti mahkemesi ihdas etti. Nazi hukuk ideolojisinin mimarı Hans Frank burada yetişmişti.

1925 sonrası yeniden yükselişinde *NSDAP*, gene sosyal demokrat ve komünist partileri örnek alarak, her alanda kitle örgütleri oluşturdu: *HJ (Hitlerjugend-Hitler Gençliği), NSDStB (Nationalsozialistische Deutsche Studendenbund-Nasyonal Sosyalist Alman Öğrenciler Birliği), NS-Lehrerbund* (NS Öğretmenler Birliği), *NS-Rechtswahrerbund* (NS-Hukukçular Birliği), *NS-Aertztebund* (NS-Hekimler Birliği), *NS-Fraunschaft* (NS Kadınları). Nasyonal sosyalist hareket, özellikle gençler ve küçük burjuvazi arasında hızlı gelişti. 1925'ten itibaren yabancı sermaye akışının hızlandırdığı kartelleşme, tekelleşme ve rasyonalizasyon, özellikle "eski" orta sınıfların, yani zanaatkâr kökenli küçük üretim ve küçük ticaret yapanların hızla mülksüzleşmesine yolaçmıştı. Proleterleşmeye karşı eldeki son olanaklarına sarılarak direnen küçük burjuvalar, nasyonal sosyalizmin demagojik sosyalizminde ve anti-kapitalizminde tepkilerinin ifadesini buluyorlardı. Gottfried Feder'in ve Strasser'lerin kararlı savunucusu oldukları "proleterleşmeye karşı sosyalizm" ideolojisinin "işletmelerde yönetime katılım", "zanaatların geliştirilmesi", "ipotek ve faizlerin silinmesi", "evsahibi ve çiftçilere vergi indirimi", "serbest mesleğin büyük ticarethanelerin rekabetinden korunması" gibi popülist-korporatist slogan ve vaadleri, küçük burjuvazide büyük destek kazandı. Gregor Strasser, "milliyetçilik kapitalizmden, sosyalizm enternasyonalist Marksizmden kurtarılmalı" sloganıyla, orta sınıflara sınıfsız, özel mülkiyeti reddetmeyen bir sosyalizm yorumu sunuyordu. "Çekilin ihtiyarlar, gençlik geliyor!", "Nasyonal sosyalizm, örgütlenmiş gençlik iradesidir" sloganlarıyla ve *SA*'nın üniformalı, "erkekçe" gösterilerinin büyüleyiciliğiyle, işsizlik sorunundan bunalan gençliğe bir kimlik ve "eylem" imkânı sunan çekiciliği, 1930'a doğru *NSDAP* üyelerinin yüzde 40'ının (30 yaş altı) gençlerden oluşmasını sağladı. Toplam üye sayısı ise 1928'de 110 bini geçti.

1925'ten sonra *NSDAP*, bir "Bavyera hareketi" olmaktan çıktı, hatta Bavyera, partinin görece güçsüz olduğu bir bölgeye dönüştü. Ağırlık Kuzey Almanya'ya kaydı. Hitler, özellikle Bavyera'daki eski kadrolar arasındaki parti içi kavgaları denetlemek için, Kuzey'de sorumluluğu Otto ve Gregor Strasser kardeşlere bırakmıştı. Strasser kardeşlerin nasyonal sosyalizminde vurgu, sosyalizmdeydi. Büyük toprak mülkiyetinin ve ağır sanayiinin kamulaştırılması gibi, burjuvaziye "bolşevizm"i çağrıştıracak ölçüde ileri giden hedeflere de yer veriyorlardı. Alman faşizminin büyük hatibi Joseph Goebbels, *NSDAP*'nin kitleselleşmesi misyonunun başarılı sahipleri olan Strasser'lerin hareketi içinde yetişti. Strasser'lerin gençlik ve proleterleşme sürecindeki küçük burjuvazi nezdinde büyük yankı bulan; eklektik, korporatist bir devlet totaliteryanizminden ibaret olmakla beraber "samimî" bir kapitalizm nefretini ve "üst sınıf" (zengin, soylu, vs.) düşmanlığını içeren "sosyalizm"leri, bu kavramı salt araçsal olarak kullanan Hitler'i gittikçe tedirgin etmeye başladı. Kasım 1925'de 25 Kuzey Alman *Nazi* (Nasyonal Sosyalist) önderinin Hannover'de toplanıp, "Prenslerin Mülksüzleştirilmesi" referandumunda Komünistlerle birlikte "evet" oyu kullanmayı kararlaştırması, bu tedirginliği ciddileştirdi. Joseph Goebbels bu toplantıda "küçük burjuva Adolf Hitler sosyalizme aslında inanmıyor, onu ihraç edelim" demişti. Hitler, Şubat 1926'da düzenlediği bir toplantıda, Gregor Strasser'i "yumuşamaya" ikna etti; Hitler'in bu toplantıdaki büyük bir kazanımı da, Kasım 1926'da,

NSDAP'nın hiçbir varlığının bulunmadığı "Kızıl Berlin"e yönetici olarak atayacağı Goebbels'i kendi safına çekmek oldu.

Hitler, "Prenslerin Mülksüzleştirilmesi Kampanyası"nda *NSDAP*'nin boykotçu burjuva partilerinin safında yeralmasını sağlayarak, büyük burjuvazi nezdinde güven kazandı ve onların, "Nazi hareketinin yoksa gerçekten bir anti-kapitalist hareket mi olduğu" yönündeki kuşkularını giderdi. Stresemann'ın sosyal politikasına tahammülleri giderek tükenmeye başlayan ağır sanayi patronlarının en etkililerinden olan, Alman maden sanayiinin "duayeni" Emil Kirdorf, 1927'de, Hitler'den partisinin programını yazılı olarak takdim etmesini istedi. Hitler Kirdorf'a *NSDAP*'nin "değişmez 25 madde"sini değil, hareketi burjuvazinin hizmetine sunan bir program sundu. Bu program, büyük bir sıkılıkla gizlenmiş ve ancak 41 yıl sonra, 1968'de ortaya çıkarılabilmiştir. *NSDAP*'ye, Kirdorf'un Hitler'le kurduğu bu ilişkiden sonra, büyük burjuvazinin himayeci ağır sanayi kanadından para akışı başladı. Mayıs 1928 seçimlerinde *NSDAP*'nin oy oranı yüzde 2.6'da kaldı. Ancak, "meşruiyetçiliklerini" parlamentarizme indirgemeyen Naziler için, bu durum moral bozucu değildi. Goebbels, Berlin'de çıkarmaya başladığı *Der Angriff* (Hücum) dergisinde, 30 Nisan 1928'de şöyle yazıyordu: "Mussolini de parlamentoya girmişti. Ancak üzerinden çok geçmeden, kara gömleklileriyle Roma'ya yürüdü. Kimse parlamentonun bizim Kudüs'ümüz olduğunu sanmasın. Oraya, düşman olarak giriyoruz! Kurtların koyun sürüsüne dalması gibi giriyoruz..."

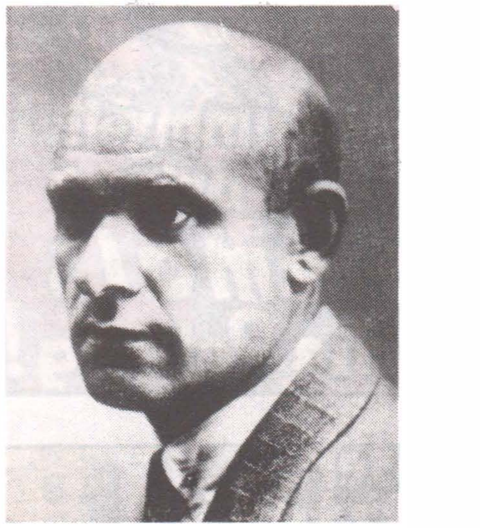
1928/29 bunalım dönemine girilirken, büyük burjuvazi nasyonal sosyalizmi henüz sadece komünistlere ve sosyalistlere karşı bir "sokak gücü" olarak önemsiyordu. Nazileri iktidara aday yapan yükseliş, bunalımla birlikte başlayacaktı.

Komintern'in Sosyal Faşizm Tezleri

1924-1928 döneminde, nasyonal sosyalizmin oluşum süreci boyunca, *KPD* ve *Komintern* bu hareketin önemini ve dinamiğini kavrayamadılar. *Komintern*, 1922'de İtalya'da iktidara gelen faşizm hakkında sistematik teorik sonuçlar çıkar(a)madı. 1923'deki *Komintern Yürütme Kurulu* toplantısında "faşizmin iktidara gelmeden *önce* işçi sınıfı üzerinde siyasal ve ideolojik egemenlik kurduğunu" söyleyen Clara Zetkin; *Komintern*'in 5. kongresinde (1924) "biz komünistler, demokrasiden sonra faşizmin, faşizmden sonra ise mutlaka proletaryanın diktatörlüğünün geleceğine inandık. Durum böyle gelişebilir; ama böyle olmaması da mümkündür!" diyen Buharin; "faşizmin, dünya devrimi evresinin başlangıcından beri proletaryanın yaşadığı en büyük yenilgi" olarak tanımlayan ve egemen sınıflarla Hitler arasında ittifak kurulabilmiş olsaydı Almanya'da da faşizmin iktidara gelmiş olacağını savunan Radek, zaten henüz yalnızca bir önemseme gereğini ifade eden bu tespitleriyle yalnız kaldılar. Radek, bir süre *Komintern*'in İtalya ve Almanya'da faşist hareket karşısındaki politikasının kavrayışsızlığını sert bir şekilde eleştirdiyse de, Zinovyev'in temsil ettiği "sol"la mücadeleye girdikten sonra bu eleştirilerini yarım bıraktı. *Komintern*'in 5. kongresinde benimsenen resmî

Bir grup KPD'li, üzerinde "halk oylaması!" yazan büyük bir askerî gemi maketi ve "SPD çocukların beslenme meselesini işte böyle görüyor!" yazılı bir afişle protesto gösterisi yapıyor... 1928 sonbaharında, komünistler ile sosyal demokratlar arasındaki mücadele, askerî zırhlı gemi inşası için bütçeden kaynak ayrılması meselesi etrafında odaklaşarak gerginleşti. Kendi içindeki çelişkilerin gerginleşmesi nedeniyle genel politikasını daha uzlaşmaz bir tavra doğru tırmandırmakta olan burjuvaziye karşı taviz üstüne taviz veren Hermann Müller başbakanlığındaki SPD hükümeti; Alman deniz kuvvetlerinin güçlendirilmesini amaçlayan yatırım programını onaylamıştı. 1927'den beri, kapitalist Batı'nın Sovyetler Birliği'ne karşı savaşa hazırlandığı tespitinden hareketle, anti-militarist ve anti-emperyalist propagandasını tırmandırmakta olan KPD, bu politikaya karşı kampanyaya başladı. KPD, bu dönemde, sosyal demokrasinin "sosyal faşistlik" niteliğine onun bu uluslararası anti-Sovyet militarizme açık destek vermesini kanıt olarak gösteriyordu. KPD, bu konuda halkoylaması yapılabilmesi için gerekli imzayı toplayamadı.

THAELMANN, ERNST (1886-1944)

Nasyonal sosyalizmin yükseliş ve iktidara geliş döneminde *KPD*'nin *(Alman Komünist Partisi)* önderi olan Ernst Thaelmann, işçi bir ailenin çocuğu olarak, 1886'da Hamburg'da doğdu. Genç yaşından itibaren yük arabacısı olarak çalışmaya başladı. Daha sonra tersane ve nakliye işçiliğinin yanısıra, vasıfsız bir işçi olarak sayısız ve çeşitli işte çalıştı. 1903'de, *Alman Sosyal Demokrat Partisi*'ne *(SPD)* katıldı.

I. Dünya Savaşı'nın bitiminde *SPD*'den ayrılan çeşitli eğilimlerin kurduğu *Bağımsız SPD*'ye *(USPD)* girdi. 1920'de, Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht ve *Spartaküs* grubunun öncülüğünde 1918 sonunda kurulmuş olan *KPD*'ye geçti. 1919'da seçildiği Hamburg belediye meclisi üyeliğini, 1933'e kadar sürdürecekti. Thaelmann, *KPD*'nin yenilgiyle sonuçlanan Mart 1921 devrimci atılımında, Hamburg'da tersane grevi örgütleme çalışmasını yönetti. *KPD*'nin kısa bir süre yasaklandığı bu yenilgiden sonra, Thaelmann partinin muhalefetteki "ultra sol" kanadında yer aldı. Bu arada Hamburg parti yöneticiliğine gelmişti. 1924'de seçildiği parlamentoda 1933'e kadar milletvekili olarak yer alacaktı. 1924 kongresinde, *Komintern*'in de müdahalesiyle *KPD* yönetimine getirilen ultra sol üçlü yönetimde, Ruth Fischer ve Arkadi Maslov'la birlikte yeraldı. Aynı yıl, *KPD*'nin para-militer örgütü *Rote Frontkaempferbund*'un (Kızıl Cephe Savaşçıları Birliği) başına getirildi. Fischer ve Maslov, tabandan gelen ve görece silik bir kişiliği olan Thaelmann'ın etkinliğini *Kızıl Cephe Savaşçıları Birliği*'yle sınırlama eğilimindeydiler. Ancak 1925'de *Komintern*'in yeniden sağ politikalara dönerek ultra sol çizginin asli temsilcileri olan Fischer ve Maslov'u tasfiye etmesiyle, *Komintern* çizgisinin sadık ve disiplinli izleyicisi olan Thaelmann *KPD*'nin tek kişilik yönetiminin başı haline geldi. Aynı yıl, *KPD* adayı olarak katıldığı Cumhurbaşkanlığı seçiminde oyların yüzde 7'sini (1.872.000) almıştı.

1920'lerin ikinci yarısında, Thaelmann'ın önderliği, *Komintern* düzeyinde otoriter merkeziyetçi politikanın yerleşmesine bağlı olarak pekiştirildi, yüceltildi. Eylül 1928'de, kayınbiraderi ve siyasal destekçilerinden Wittorf'un, *Wasserkante KPD* örgütünün 1.800 Mark'ını zimmetine geçirmesine göz yumduğu için Thaelmann'a yö-

25 Almanya'da Nazizm ve Sosyalist Hareket

1 Mayıs 1929, komünistlerle sosyal demokratlar arasındaki gerginliği hızla tırmandırdı ve işçi sınıfının bu iki partisini birbirine iyice uzaklaştırdı. Prusya'nın sosyal demokrat hükümetinin yasaklamasına rağmen, onbinlerce işçi ve KPD'li 1 Mayıs'ı kutlamak için sokağa çıkınca; polis zor ve silah kullanarak, fotoğrafta görüldüğü gibi göstericileri dağıttı; binbeşyüze yakın işçi tutuklandı, (farklı kaynaklara göre) 25 ila 31 kişi öldü, birçokları yaralandı. KPD'ye yakın yayın organlarından Arbeiter-Illustrierte-Zeitung *(Resimli İşçi Gazetesi), sosyal demokrat yayın organlarından 1 Mayıs eylemleri üzerine 1895 ve 1908'de yazılanları yeniden basarak, SPD'yi kendi tarihi ve belgeleri önünde yargıladı. SPD yayın organlarındaki bu eski 1 Mayıs yazıları, şöyle ifadeler içeriyordu: "Ölüler hesap soruyor! Karşıtlarının hiddeti, emekçi kitlelerinin faaliyetinin iyi ve anlamlı olduğunun en yanılmaz ölçüsüdür. Karşıtları öfkeyle bağırıp çağırıyor ve devlete, otoritesini kullanması için baskı yapıyorlarsa, proletarya doğru yolda demektir." (1895); "Proleter mahallerinden kitleler akın akın geldiler. Gergin sahnelere, yalnızca polisin asabî davrandığı yerlerde rastlandı. Kimi yerlerde, polisin kılıcı insafsızca inip kalktı. Ne olursa olsun! Proletarya sokağı fethetmiştir ve bu hakkını bir daha asla elinden aldırmayacaktır!" (1908).*

neticilikten el çektirilmişti. *Komintern Yürütme Kurulu* derhal müdahale ederek Thaelmann'ın görevinin ve itibarının iadesini sağladı. 1929 kongresinde, Hitler'in faşist Führer'liğine (Önder) karşı, Thaelmann "proletaryanın Führeri" olarak takdim edildi. Parti yaygın organlarında yayınlanan teorik yazılara onun imzası konmaya, *KPD* imajı programlı olarak onunla özdeşleştirilmeye başlandı.

1929 kongresinde, *Komintern*'in yeniden taktik değiştirmesinin sonucu olarak Thaelmann, yönetimi ultra sol Neumann ve Remmele ile paylaşmak durumunda kaldı. Ultra sol çizginin de uçlarında yeralan Neumann ve Remmele'ye kuşkuyla bakan Thaelmann, bir süre Hamburg'a çekilerek gelişmeleri uzaktan izledi. 1931'den itibaren, ultra sol taktiklere ilişkin eleştirilerini açığa vurmaya başladı. 1932'den itibaren, *Komintern*'in faşizme karşı birleşik cephe arayışının ağırlık kazanmasıyla, Thaelmann'ın yönetimdeki ağırlığı yeniden arttı; ancak o da, nasyonal sosyalizmin iktidara yöneldiği 1932-1933 döneminde, işçi sınıfının gerçek kitlesel birliğini sağlamaya yönelik olarak, resmî politikanın dışında etkin ve yaratıcı bir politika ortaya koyamadı. 1932'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turunda oyların yüzde 13.2'sini (5 milyon), ikinci turunda yüzde 10.2'sini (3.7 milyon) almıştı.

Ernst Thaelmann, Hitler'in başbakan olmasından bir ay sonra; ünlü Reichstag (parlamento) yangını provokasyonuyla başlayan anti-komünist terör dalgasıyla birlikte 3 Mart 1933'de tutuklandı. Ağır işkenceler gördü, Moabit hapishanesinde ve çeşitli temerküz kamplarında on yılı aşkın süre hapis tutuldu. Bu ağır koşullar altında üstün bir direnç ve dayanıklılık ahlâkı sergileyen *KPD* önderi için uluslararası komünist hareketin yürüttüğü "Thaelmann'a özgürlük" kampanyası sonuç vermedi. 18 Ağustos 1944'de, Buchenwald temerküz kampında *SS*'ler tarafından öldürüldü. Alman sosyalist hareketi tarihinin bellibaşlı uzmanlarından Hermann Weber, Thaelmann'ı, "Hitler'in zindanlarında gösterdiği direnç saygıyla anılırken, onun salt demagoji yeteneklerine sahip bir taşra politikacısı olduğu da ifade edilmelidir" sözleriyle tanımlamıştır.

tez, "sosyal faşizm" teorisi oldu. Bu tez, nesnesi ve hedefi esasen faşizm değil, sosyal demokrasi olan bir tezdi. Zinovyev, "sosyal demokrasinin, faşizmin bir kanadı olduğunu" belirtti ve onlarla hiçbir ilişkiye girilemeyeceğini, proletarya içinde "birleşik cephenin aşağıdan kurulması gerektiğini" ilan etti. *KPD* de, 1923'de Hamburg ayaklanmasının ordu tarafından bastırılmasını, sonradan "faşizmin zaferi" olarak tanımlamıştı. Özetle, "sosyal faşizm" teorisi, faşizmi gerçekten incelemektense onu siyasal karşıtını karalamak için kullanılacak bir sıfata indirgiyordu. Troçki, Haziran 1924'de, burjuvazinin her türden baskı rejiminin faşizm olmadığını söyleyerek bu eğilime itiraz etti. Bu itirazı, *Komintern* ve *SBKP*'de, Stalin'in birlikte hareket ettiği Zinovyev'in "sol" politikasının daha da sertleşmesi ve resmî *Komintern* çizgisinin uzunca bir süre, temel mesele olarak sosyal demokrasinin yanısıra "sağ" komünistlerin tasfiyesiyle uğraşması izledi. Bu tasfiye sürecinde de suçlama aracı olarak kullanılan faşizm (sosyal faşizm) kavramı, tarihsel-ideolojik-siyasal içeriğinden yalıtılarak, karşı-devrimciliğin dozunu ve radikalliğini belirten bir sıfat halini almaya başlandı. O zamanlar faşist hareketin özgül yapısı üstünde fazla durmayan ve onu "burjuvazinin güncel bir iç savaş örgütlenmesi" olarak tanımlayan Troçki, 1933'de bu eğilimi şöyle betimleyecekti: "Stalinistlerin, kendilerinden başka herkesi ve herşeyi damgalamakta kullandıkları evrensel faşizm (kesin faşizm, ulusal faşizm, sosyal faşizm, sol sosyal faşizm) felsefesi..." *Komintern* politikaları bakımından radikal demokrat tarihçi Karl-Dietrich Bracher'in dediği gibi, "nasyonal sosyalizmin tarihi, büyük ölçüde onun küçümsenmesinin tarihi" idi...

1929 Dünya Bunalımı ve Alman Burjuvazisi'nin Açmazı

1928'in ikinci yarısında ipuçları görünmeye başlanan bunalım, işçi sınıfıyla burjuvazi arasında ve burjuvazinin kendi içindeki mutabakatın vadesinin dolmaya başladığına işaret etmekteydi. Ekim 1929'da New York borsasının "çöküşü"yle başlayan dünya bunalımı, sınıfsal uzlaşmanın koşullarını tamamen ortadan kaldırırken, burjuvaziyi saldırganlaştırdı ve müthiş bir tırmanışı gerçekleştiren nasyonal sosyalizme iktidar zemini hazırladı.

Dünya ekonomik bunalımının Almanya'ya yansımasının koşulları, (Nazi demagojisinin ısrarla vurguladığı gibi!), "Versailles düzeni"yle oluşmuştu. Savaştan galip çıkan Batı ülkelerinin dayatmasına göre, Almanya'nın savaş tazminatlarını dövizle ödemesi gerekiyordu; bunun da iki yolu vardı: Yabancı sermaye ithali veya ihracat fazlası. ABD, İngiltere ve Fransa, Almanya'nın yüksek ihracat fazlası elde etmesini, uluslararası pazarda kendi rekabet güçlerini kırmama saikiyle engelleme eğilimindeydiler. Buna karşılık ABD, 1930 sonu itibarıyla Almanya'da yaklaşık 27 Milyar Mark sermaye yatırımı yapmış durumdaydı. Ancak yüksek faiz karşılığında verilen bu borçlar, savaş tazminatlarını karşılamaktan çok, bir "borç tuzağı" kurmaya yaradılar. Galip devletler, özellikle de, İngiltere ve Fransa'nın Almanya'dan aldığı tazminatın yüzde 66'sını aktardıkları ABD; Ağustos 1929'da imzalanan *Young Planı* ile bu tazminat koşullarını yumuşatmayı denedi. Her yıl ödenecek döviz miktarını azaltan, moratoryum imkânı tanıyan ve tam 59 yıllık bir ödeme düzeni öngören Young Planı, Dawes Planı'nın yerini aldıktan bir ay sonra "Kara Cuma"yla başlayan 1929 dünya bunalımı, bu hesapları kağıt üzerinde bıraktı. Uluslararası para sisteminin alt-üst olmasıyla derinleşen bunalım, dünya pazarının ihracat-ithalat potansiyelini daraltacak ve bütün ülke ekonomileri otarşik bir yönelime girecekti. Bu bunalımın Almanya açısından ifadesi, 1929'dan itibaren ihracat fazlası tarafından karşılanamayacak boyutlara ulaşan savaş tazminatı yükünün, ekonomide daralmayı, toplumsal düzeyde de proleterleşmeyi, iflasları, işsizliği ateşlemesi oldu.

Burjuvazi-*SPD* Mutabakatının Sonu

İhracat gelirlerinin savaş tazminatı borcunu karşıladığı son sene olan 1928'de, ihracatçı sermaye sessiz kalmakla beraber, iç piyasaya yönelik ağır sanayi ve tarım burjuvazisi, sosyal politikaya başkaldırmaya başlamıştı. 1928 ilkbaharında toplanan birçok işveren kuruluşu, çiftçi ve bazı *RDI (Alman Sanayi Birliği)* temsilcileri, sert bir dille, "sosyal refah harcamalarının bundan böyle artırılmamasını" istediler. Versailles'a ve Weimar Cumhuriyeti'ne kesinlikle karşı olan Junkerlerin ve ağır sanayiin temsilcisi olarak 1928'de *DNVP-Deutschnationale Volkspartei*'nin (Alman Milliyetçi Halk Partisi) başkanlığına getirilen Alfred Hugenberg, "1913'e göre durumu daha iyi olan tek grup işçilerdir" diyerek, burjuvazinin sınıfsal öfkesini dile getiriyordu. *SPD*'nin bulunduğu hükümeti yıpratmayı hedef alan burjuvazinin ağır sanayi kesimi, Aralık 1928'de, Ruhr havzasındaki maden ve demir-çelik işletmelerinde iki ay süreyle lokavta giderek ilk ciddi uyarısını yaptı. *SPD*'li İçişleri Bakanı, ücretlerin ortalama yüzde 4 gerilemesini kabullenerek lokavta son verdi.

1924-1928 döneminin istikrar ve sosyal politikasıyla özdeşleşerek faaliyetini ve ideolojisini neredeyse tamamen sendikalizme indirgemiş olan *SPD*, hem karşı atağa geçme, hem de işçi sınıfında ortaya çıkabilecek tepkileri massetme saikiyle, *Wirtschaftsdemokratie* (İktisadi Demokrasi) programını ortaya attı. Hilferding'in ve Austro-Marksizmin etkisi altında derlenen bu program, işçilerin üretim yönetimine katılması ve sosyal politikanın kapsamının geliştirilmesi taleplerinden ibaretti. Sınıflarüstü bir devlet tasarımına dayanan ve işçi sınıfının siyasal inisiyatifini geliştirme perspektifini içermeyen bu içi boş sloganın ekonomizmi, büyük burjuvazinin şiddetli tepkisiyle karşılaştı. *SPD* giderek reel iktisadi politikanın daralan alanına sığınırken, burjuva örgütleri tartışmayı politize etmekteydiler. Uzun süre *SPD*'nin dahil olduğu "Büyük Koalisyon"u desteklemiş olan liberal sanayici August Weber, "İktisadi Demokrasi" sloganına "Her sosyal politikanın bir sınırı olur. Bu sınırı ekonomideki verimlilik belirler. Ekonomide de 'karma' bir yapı olamaz. Ekonomiye kamu müdahalesi, göze kaçan çapak gibidir" sözleriyle karşı çıktı. 1929 sonunda, bu kez resmen *RDI* adına açıklanan "Ya Çıkış, Ya Çöküş" başlıklı sert bildiri, sosyal politika ve sınıfsal uzlaşma yanlısı ihracatçı sermayenin *RDI*'deki etkisinin gerilemekte olduğunun işaretiydi. 1930'da *RDI* başkanlığına, ağır sanayiin en uzlaşmaz patronlarından, demir-çelik "imparatoru" Krupp'un seçilmesi rastlantı değildi. İhracatçı sermaye kesimi içinde de, dünya ticaretinin tıkanmasına bağlı olarak işleri bozulan ve otoriter sağa kayan patronlar artmaya başladı. *SPD*'nin çok iyi anlaştığı yaşlı "ilerici sanayici" Silverberg bile, Ocak 1930'da şunları söylüyordu: "Devletin özellikle sosyal politikada, vergi ve maliye politikasında kolektivist ve sosyalist bir iktisat siyaseti izlediği bir ülkede, özel mülkiyete dayalı kapitalist iktisat başarı kazanamaz."

1930'a gelindiğinde, *RDI* politikasının, sosyal politikaya ve *SPD*'nin hükümetteki varlığına karşı tepkisinin boyutları, büyük toprak sahibi von Miquel'in büyük sanayici Reusch'a yazdığı şu satırlardan anlaşılabilir: "Esas korkmamız gereken, sosyal demokrasinin zaferidir. Herhangi bir tehdit yaratamayacak ve karşılığını hızla görecek olan plansız, gürültülü bolşevizmden korkacak bir şey yok. Esas mesele, özel sermayeyi vergileriyle tamamen tasfiye edene ve bu sermayeyi sosyal yardımlar için saçıp savurana dek dur demeyecek olan bu Almanya'ya özgü uzlaşmacı refah demokrasisidir." Tek tek patronlar, ücret giderlerini azaltmak için, göreli istikrar dönemi boyunca her şey kendilerine yukarıdan verildiği için iyice hantallaşan sendika yönetimleriyle uzlaşma yollarını deniyorlardı. "Ne yazık ki sendikalar bağımsız çıkar örgütleri değil, bir partiye bağlı kuruluşlar" diye yakınan sanayici Carl Duisberg gibi birçokları, *SPD* ile sendikaların bağını gevşetmeye çalışıyorlardı. 1930 ortasında, sosyal demokrat sendika önderleriyle "ekonomik bunalımı aşmak için ortak stratejiler" geliştirmek üzere biraraya gelecek olan, ihracatçı burjuvazinin bazı mensuplarının girişimi ise, aşırı tavizlerin gündeme gelebileceği kaygısıyla *RDI* yönetimince engellendi.

Hükümet Bunalımı ve Başkanlık Sistemi Arayışları

RDI'deki yönetim değişikliğinden sonra burjuvazideki desteğini tamamen yitiren *SPD* ağırlıklı "Büyük Koalisyon" hükümeti, Mart 1930'a dek dayanabildi. *SPD*'de onaylarını kendilerine sağladığı maddi refah artışına borçlu olduğu sendikalara ve işçi tabanına artık sosyal politika nimetleri sunamadığı için, zaten iktidarı bırakma eğilimleri belirmişti. Mart'ta, işsizlik sigortası yasasında *RDI*'yle çıkan bir anlaşmazlık üzerine, *SPD* yeniden güç toplama umuduyla hükümetten çekildi. Hilferding, yıllar sonra yapacağı özeleştiride, "işsizlere ve sendikalara 30 fenik fazla alma uğruna, sosyalizme ulaşabileceğimiz tek çerçeveyi bize sağlayan Cumhuriyeti ve demokrasiyi koruma görevini ihmal etme hatasına" düştüklerini söyleyecekti.

Yeni kurulan hükümetin başbakanı olarak atanan Katolik *Merkez Partisi*'nin en muhafazakâr unsurlarından Brüning, parlamentoda yeterli gücü olmadığı için, Cumhurbaşkanı Hindenburg'a dayanmaktaydı. Brüning, *RDI*'nin kamu harcamalarının ve sosyal harcamaların kısıtlanması ve sermayenin vergi yükünün azaltılmasına dayalı deflasyonist programını uygulamaya çalıştı. "Brüning'in gitmesi halinde, yerine gelecek olanın bir memurlar hükümeti ve bize karşı diktatörlük" olacağını düşünen sendikaların baskısıyla, *SPD*'de Brüning'in bu politikasına etkin bir şekilde karşı çıkmadı. Sendikalar, Brüning'e destek olmak için, sosyal politika alanındaki kazanımlarını savunmaktan feragat ederek, taleplerini işsizliği azaltacak yatırımların yapılmasına indirgediler. Brüning'in 1931 sonunda mevcut bütün toplu iş sözleşmelerini feshetmesine bile

Paul Eickmayer'in 1924'de yaptığı Strasse Frei *(Sokaklar Serbest) adlı tablosu. 1924 koşullarında, sokaklar kızıl bayraklı kitleler için daralmaya ve kararmaya başlamıştı ama; sokaklar hâlâ boşalmamıştı. 1920'lerin sonlarına doğru, sokakları nasyonal sosyalizmin seferber ettiği kitleler de dolduracaktı. Kapitalizmde devlet ve iktidar ilişkileri üzerine önemli eserler veren Marksist teorisyen Nicos Poulantzas,* Faşizm ve Diktatörlük'*te (1974), 1930'larda faşizmin tahliliyle uğraşan* Komintern *dışı Marksistler içinde, Gramsci'yle birlikte, Thalheimer ve Troçki'nin önemsenmesi gereken izler bıraktığına değinir. Daha çok nasyonal sosyalizm üzerinde yoğunlaşmış olan her iki düşünür de, faşizmin eski ve yeni orta sınıf kitlelerini anti-komünist, küçük mülkiyetçi bir "sosyalizm" demagojisiyle kendisine bağlama gücü üzerinde durmuşlardır. Thalheimer, faşist hareketin bu gücünden ve dinamiğinden kaynaklanan "göreli özerkliğini" daha fazla imâ ederken; Troçki, bu ilişkinin "büyük burjuvazi açısından ateşle oynamak" olduğunu belirtmekle beraber, sermayeyle faşist hareket arasındaki bağı daha organik olarak kavrar: "Faşizm, küçük burjuvaziyi, finans kapitalin çıkarları için seferber etmenin ve örgütlemenin özgül bir yoludur." Poulantzas, Troçki'de* Komintern'*le ortak olan bu noktanın, derinlikli bir tahlili engelleyebilecek bir "evrenselleştirme" zaafı içerebileceğini yazmıştır: "Yükselen burjuvazi için Jakobenizm ve stabilizasyon çağında sosyal demokrasi gibi, faşizmin de gerileyen burjuvazinin küçük burjuvaziye dayanmasının özel bir biçimi olacağı 'dönem'den mekanist biçimde çıkarılmış ve özgül sınıf savaşının önemini azımsayan bir genel nitelik". Thalheimer, hemen bütün orta sınıfların, iktisadi bunalımın bütün yükünü işçi sınıfının sırtına yıkacağını düşündükleri, talep ettikleri "güçlü bir devlet" imkânını onda gördükleri için nasyonal sosyalizme yöneldiklerini, burjuvazinin de kendi egemenliğini koruma uğruna Nazilerin iktidara geçmesine razı olduğunu yazarak; faşizmi bir tür Bonapartizm olarak betimlemiştir. Nasyonal sosyalizmle ilgili olarak Otto Bauer ve Arthur Rosenberg'in ana hatlarıyla paylaştıkları bu yaklaşım Poulantzas'a göre hatalıdır; çünkü faşizmin iktidarı, burjuvazi ile işçi sınıfı arasında bir güç dengesi anına tekabül etmemiştir. Poulantzas, faşizmin iktidarı alma anında işçi sınıfının zaten yenilmiş durumda olduğunu, dolayısıyla kapitalist sınıfın egemenliğinin tehlikede olmadığını savunur. Bu, aynı zamanda Troçki'nin kuramına yönelttiği ikinci eleştirinin temelini oluşturur: "Faşizmin, burjuvazinin 'başkaldıran' işçi sınıfına karşı açık bir 'iç savaşı'na ve dolayısıyla işçi sınıfının devrimci saldırıya geçmesine denk düşeceği, Troçki'yi* Komintern'*e yaklaştıran yanlış nitelendirmedir."*

25 Almanya'da Nazizm ve Sosyalist Hareket

Nazi Elitinin Yapısı

Nasyonal sosyalizm, kapitalizm çağının en "yetkin" baskı ve terör aygıtını örgütledi. Bu aygıt, özellikle savaş koşullarında, sistematik bir ölüm makinesi gibi çalıştı. Bu makineyi kuran ve onun dişlilerini oluşturan kadrolar, başta Hitler olmak üzere, burjuva tarih yazınında genellikle "hasta ruhlu", "cani ruhlu", "deli"ler olarak betimlenir. O zaman da, Alman faşizmini açıklamak için "bir (veya birkaç) delinin koca bir halkı kandırıp avucunun içine alması"'na dayalı kurgular gerekli olur. Yüzeyselliği ve tarih-dışılığı bir tarafa bırakılsa bile, bu yaklaşımın çok önemli bir zaafı, faşizmin kadrolarını, "insan malzemesini" -böylece de sonuçta faşizmi- *istisnaileştirmesidir.* Yapılan, faşizmin bütün icraatinin, "sapkın bir güruh"un sorumluluğuna indirgenmesidir. Oysa nasyonal sosyalist önderlik, Hitler, Göring, Goebbels ve etraflarındaki on, yüz, bin kişiyle sınırlı değildir. Hitler'den başlayarak örgütsel ve yerel düzeyde en küçük birimlere kadar uzanan zincir içinde binlerce kişiden oluşan bir "Führer"ler (önder) hiyerarşisi faşist iktidarın politikasını yürütmüş ve yönetmiştir. "Hasta ruhlu bir azınlığa" indirgenemeyecek olan bu kadrolarda gözlemlenebilen bir dizi ortak payda; Nazi elitinin, ülkenin genel ortalamasını yansıtmasa bile, hiç de istisnaî nitelikte olmayan bir nesnel temeli, kökeni yansıttığını ortaya çıkarır.

Hitler'in (ortada), *tartışılmaz birinci adamlığı; mutlak otoriteye olan tutkusunu statüleştirmeyi "en erken" akıl ederek bu kültü bizzat örgütlemesiyle başlamış; egemen sınıflarla ilişkilerini isabetli bir şekilde yürütme sayesinde ayakta kalmıştır. Rudolf Hess'in* (solda, üstte), *bu kültün örgütlenmesinde payı büyüktür. Göring* (sağda, üstte) *"ikinci adamlığa" en fazla oynayan Nazi idi. Goebbels* (solda, altta) *görece soğukkanlı ve rasyonel olmakla birlikte, Hitler'e kör bir sadakatle bağlı idi. Himmler* (sağda, altta) *metodik sadizmin tipik simgesiydi.*

Nasyonal sosyalist önderliğin temel vasıflarından biri, erkekliğidir. Nasyonal sosyalist harekette, yerel düzeyde bile, etkin bir görev üstlenmiş tek bir kadın yoktur. Zaten kadını doğurganlığa indirgeyen nasyonal sosyalist rejim, erkek gücünü ve cinselliğini yücelten bir söylem geliştirmiştir. Röhm ve başka birçok *SA* önderi gibi eşcinsel önderler de "görüntüde" bunun dışında kalmaz; *SS* Führer'i Himmler 1930'ların ikinci yarısında "nordik çok karılılığı" savunarak ve sağlıklı ırk yetiştirmeye dönük "damızlık kadınlar" istihdam ederek bu erkeklik kültünü tırmandırmıştır.

Nazi önderliğinde, "dış Alman"ların ve Almanya'nın sınır bölgelerinden gelenlerin sayısı oldukça fazladır. Hitler'in yanısıra Eichmann, Kaltenbrunner, Seyss-Inquart Avusturyalı, Rosenberg Baltıklıdır; Hess Mısır'da, Darré Arjantin'de, Göring Haiti'de yetişmiştir. 1934 itibarıyla genel ve yerel düzeydeki Nazi önderleri içinde Bavyeralıların payı yüzde 20.5'tir. Bavyera ve "dış Alman"ların yaşadığı Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri, iktisadi olarak Kuzey ve Batı Almanya'dan daha geri, küçük üretici ve zanaatkâr muhafazakârlığının daha güçlü soluk aldığı alanlardı; jeopolitik gerilim potansiyeli ve azınlık meseleleri nedeniyle, buralarda yetişen insanların şovenizme daha kolay kapılmaları da doğaldı.

NSDAP'nin üye yapısı, bu hareketin çok zikredilen "küçük burjuvazi ve orta sınıfların partisi" olma özelliğini belgeler. Partide orta sınıf mensuplarının oranı, bu sınıfların toplumdaki paylarının çok üzerindedir. 1934 itibarıyla Alman toplumunda beyaz yakalı işçilerin payı yüzde 12.4 iken, *NSDAP* üyeleri içinde beyaz yakalılar yüzde 20.6'lık yer tutar. Serbest meslek sahipleri için bu "yüksek temsil oranı" yüzde 9'a yüzde 20; öğretmen ve memurlar için yüzde 5'e yüzde 13'dür. Buna karşın toplumda yüzde 46'lık yer tutan işçilerin *NSDAP* üyeleri içindeki oransal payı 1930'da yüzde 28'dir; 1934'de ancak yüzde 32'ye çıkmıştır. Nazi eliti, sınıfsal kökeni bakımından bu tabloya tamamen uyarlı bir görünümdedir. Hitler bir gümrük memurunun, Hess ve Goebbels bir tüccarın, Rosenberg bir ayakkabıcının, Bormann bir pastacının, Himmler bir öğretmenin, Feder bir memurun, Eckart bir avukatın oğullarıdır. Proleterleşmeye karşı dehşetli bir korkunun yanısıra, zaman zaman açık veya gizli bir "zengin düşmanlığını" da besleyebilen bu yapı; Nazi elitinin sınıf atlama saiklerini geliştiren bir etkiye sahiptir. Bu bakımdan, Hermann Göring, aykırı bir Nazi önderi tipidir. Soylu bir Prusya subayının oğlu olan Göring, aristokratik ihtişama tutkundur. 1921'de zengin bir İsveçli baronesle evlenmiş olan Göring, tam bir salon adamı olarak *NSDAP*'nin büyük burjuvaziyle irtibatını sağlama misyonunu severek üstlenmiştir. Yahudilerden gaspedilen değerli sanat eserleriyle doldurduğu özel av köşkünde, arzuladığı "yüksek sosyete" hayatını uç noktalarda tadan bu "parfümlü Neron" (Trevor-Roper), Nazi elitinin güç ve iktidar tutkusunu en sakınmasızca ifade eden unsurudur: "Benim vicdanım yok! Vicdanım Adolf Hitler'dir."; "Aldığım önlemler birtakım hukukî mülahazalarla malûl değildir. Hakkaniyet gözetecek halim yok; benim işim yok etmek ve kökünü kurutmaktır, o kadar."; "Nesnelliğin ne demek olduğunu bilmediğim için yaradanıma müteşekkirim."

Nazi elitinin büyük makam-mevki ve iktidar hırsı; -Göring gibi istisnaî bazı unsurların paylaşmadığı- sınıf atlama saiklerinin yanında; çoğunun eğitim ve meslek bakımından başarısız bir kariyerden gelmiş olmalarından da kaynaklanır. Güzel sanatlar akademisine kabul edilmemiş aylak bir ressam olan Hitler, mimarlık eğitimini yarım bırakmış Alfred Rosenberg, üsteğmenken ordudan ihraç edilmiş olan Reinhard Heydrich, yazıları heryerden geri çevrilen başarısız yazarlar Goebbels ve Eckart; "düzen"in elitine, kültür kurumlarına, meslekî-akademik kariyerizmine karşı hınçla doludurlar. Bu tepki, özellikle diplomalı işsizliğin dev boyutlara ulaştığı bunalım koşullarında, kitlesel olarak kışkırtılmaya çok elverişli idi; dolayısıyla Nazi önderliği ile özellikle gençliğin özdeşleşmesinde pay sahibi olmuştur. Soyut bir çalışkanlığı, fedekârlığı ve "ideale bağlılığı" her türlü yeteneğin, "vasfın" üzerine çıkartan anti-entelektüalizm de bu tepkinin ürünüdür. Felsefe doktorası yaptığı için "Doktor bey" olarak anılan, üst düzey Nazi önderliğinin tek "entelektüeli" Joseph Goebbels, bu tutumun en rakidal savunucularındandır. Fransa'nın Berlin Büyükelçisi François-Poncet, Goebbels'i "nihilizme giderken nasyonal sosyalizmin eline düşen entelektüel" olarak tanımlamıştı.

Genç olmaları, Nazi önderliğinin bir başka belirgin özelliğidir. 1934 itibarıyla *NSDAP* üyelerinin yüzde 37'si 30 yaşından, yüzde 65'i 40 yaşından küçüktür. Partide ve devlette yönetici konumda bulunan Nazilerin yaş ortalaması, Alman erkek nüfusunun yaş ortalamasından beş yaş, Abd ve Avrupa ülkelerindeki devlet yöneticilerinin yaş ortalamasından ise ortalama onbeş yaş düşüktür. Bu gerçek, nasyonal sosyalizmin "dinamik ve devrimci" bir imaj sunabilmesinde pay sahibiydi. Bu "gençliğin" bir başka anlamı da, Nazi önderlerinin ilk-gençliklerini ve gençliklerini dünya savaşının ve savaş sonrasının toplumsal ilişkileri alt-üst eden ortamında geçirmiş bir kuşak olmalarıdır. Sıradan, amaçsız bir uğraş içinde debelenen veya aylak gezen "hayata atılma çağındaki" 20-25 yaş kuşağı için, dünya savaşı ve askerlik, "ideal için savaşma" ruhu etrafında bir kimlik edinme imkânı sağlamıştır. Hitler (doğumu 1889), Julius Streicher (1885), Gregor Strasser (1892), Rosenberg (1893), Ley (1890), Amann (1891), Hess (1896) bu kuşaktandır. Röhm (1887) ile Göring (1893) zaten savaşı subay olmanın "görkemiyle" yaşamışlardır. Savaşın bitmesi, bu kuşak için yeniden gündelik sivil hayatın tekdüzeliğine dönüş anlamına geliyordu. Onları "çaba ve başarılarına karşı açık bir haksızlık" olarak yaşadıkları için hırslandıran millî yenilgi psikolojisi, savaş sonunda 18-20 yaşına basmış olan kuşakta da bu karanlık durumun (veya haksızlığın) sorumlusu saydıklarına karşı ("Batı", sosyal demokrasi, burjuva düzeni) isyan duygusunu beslemiştir. Bormann, Hans Frank, Heinrich Müller, Rudolf Franz Hess, Himmler (doğumları 1900) bu kuşağın temsilcileridir. Baldur von Schirach (1907), Heydrich (1904), Kaltenbrunner (1903) ve Adolf Eichmann (1906) da bu kuşağa dahil edilebilirler.

Nasyonal sosyalist hareketin kendi tarihi içinde de, üç ana kuşaktan söz edilebilir. *NSDAP*'nin kuruluşunda ve 1923 Birahane Darbesi öncesindeki ilk döneminde yer alan "eski savaşçıların" (Alte Kaempfer) yaklaşık yüzde 20'si, 1934'de tasfiye edildi. Bunlar, 1933'e dek hareketin "ikinci adamı" sayılan Gregor Strasser'in simgelediği "sol kanat" mensuplarıydı. "Eski savaşçılar"dan Hitler, Göring, Hess ve Hitler'in özel sekreteri olarak perde arkasında büyük güce sahip olan Martin Bormann iktidarın zirvesinde yeraldılar. Kuruluş dönemi

25 Almanya'da Nazizm ve Sosyalist Hareket

taorisyanlarından Dietrich Eckart 1923'de aşırı alkolden ölmüştü; sol kanattan olan ekonomist Gottfried Fedar 1934'da bir profesörlük verilerek atkisizlaştırildi; anti-semitist ve ateist Alfred Rosenberg de "an üst düzeyin bir altında" kaldı. Nazi rejiminin basın tekelini kurarak yöneten Max Amann ile uzun süre İçişleri Bakanlığı yapan Wilhelm Frick daha sınırlı iktidar alanlarında hüküm sürdüler. 1923'dan beri çıkardığı *Der Stürmer* (Akıncı) dergisinde yürüttüğü fanatik anti-samitizm kampanyasını, Nazi iktidarında alinde kırbacıyla, alenî şiddet ve otorite gösterisiyle sürdüren Julius Streicher de Frankan bölgesi yönaticiliğiyle "yetindi".

Partiye 1925'deki yeniden kuruluş döneminin başında katılan kuşağın çok yükselen iki yıldızı, Goebbels ile Himmler oldular. Goebbels, Nazi propagandasının ve kamuoyunun mimarı, rejimin sözcüsü oldu. Ziraat mühendisi olan ve bir süre tavuk yetiştiriciliği yapan Himmler, Nazi devletinin baskı aygıtını, yoketme ve işkence yöntemlerini; insanları kobay olarak kullanan biyolojik deneyleri soğukkanlı bir sistematiklik va metodiklikle yönetti, geliştirdiği, *SS*'i, düşmanı imha etmesinin yanısıra "üstün ırk"ın damızlık grubu olarak da gören Himmler'in şu sözleri, onun "felsefesini" ortaya koyar: "Bir *SS* erkeğinin ilkesi, kandaşlarına karşı dürüst, fedekâr, sadık ve dostça davranmak ve başka hiçkimseye böyle davranmamak olmalıdır. Bizim ırkımızdan olan başka halklardan bize lâzım olan kanı, gerekirse onların çocuklarına elkoyup elimizde yetiştirerek alacağız. Başka halkların refah içinde yaşamaları veya açlıktan gebermeleri, beni ancak onları kendi kültürümüzün köleleri olarak nasıl kullanacağımızın koşulu olarak alâkadar eder." Himmler'in bu misyonu yürütürken en yakın yardımcıları, partiye 1925-1930 döneminde giren va 1933 sonrasında *SS* pratiği içinde yükselen kendi (1900'lü) kuşağından Nazi kadroları olmuştur: 1940-1943 Auschwitz temerküz kampı yöneticiliği ve 1943'den sonra temerküz kampları genel müfettişliği yapan Hess; Südet işgal bölgesi yöneticisi "Yahudi kasabı" Eichmann, Polonya genel valisi Hans Frank; *SS*'in beyin takımını oluşturan Haydrich ve Müller.

Partiye iktidara geçişin arifesinde (1930-1933) girenler arasında ise, ikincil önemde iktidar konumlarına yerleşenler çıkmıştır: Gençlik Führeri Baldur von Schirach, işçi Führari Robert Ley, dışişleri politikasında etkin olan Joachim von Ribbentrop, çiftçi Führeri Walter Darré... 1933 öncesinde burjuva partileriyle ilişkili olan veya devletin üst katındaki iktidar kliklerinde-cuntalarında yaralan birçok yüksek bürokrat ve uzman'da, nazi önderliğiyle sıkı işbirliği yaparak, iktidar elitinin ikinci halkasına yerleşebilmişlerdir: Ekonomist Hjalmar Schacht, Nazizmin resmî mimarı Albert Speer, eski subay von Blomberg ve genç generallerden Kaltel, Jodl, Dönitz gibi...

Doğada, ırklar ve milletler arasında ve hayatın her alanında "üstün" olanla ona tabî olan arasında hiyerarşik bir ilişkiler düzeni vazeden nasyonal sosyalist Führerler açısından, önderliğe ve yönetici elite atfedilen anlam çok büyüktü. 1 Eylül 1933'de Hitler, partinin görevinin elit oluşturmak olduğunu ilan etti. *SS*'lere yönelik bir eğitim programında, bu elit tasarımı şöyle açıklamıştır: "Milletin Führerlerini yetiştirmekle görevli olan bizlerin amacı, Helen şehir devletleri modeline göre örgütlenmiş modern bir devlet bünyesini oluşturmaktır. Yaygın bir ekonomik sömürge tabanına dayanan bu aristokratik demokrasiler, antik çağın kültürel doruklarını oluşturmuşlardı. Bu düzende, halkın en seçkin tabakasını oluşturan yüzde beş veya onluk kesim yönetir; geri kalan ise çalışır ve itaat ederdi." Nazi rejimi, bu yüzde 5-10'luk eliti yetiştirmek için, öğrencilerinin yüzde 80'i orta sınıflardan "devşirilen", orta öğretim düzeyindeki yatılı *Nationalpolitische Erziehungsanstalt-Napola* (Milli Siyasal Eğitim Kurumları) ve "müstakbel Führerleri yetiştirme" misyonuyla tanımlanan Adolf-Hitler okullarını kurmuştur. Böylece, geleceğin eliti, şimdiden alelâde halktan yalıtılmış oluyordu.

tahammül ettiler. Ancak bu sırada, Brüning burjuvazinin genel desteğini yitirmişti. Sendikaların bu hükümete tahammül etmesinde, onlarla iyi ilişkileri dolayısıyla ciddi payı olan ihracatçı sermaye, daralan dünya pazarlarında etkinlik kurabilmek için, kendilerine hammadde ve ara mal sunan ağır sanayi kartellerinin, tekellerinin fiyatlarını düşürmesini istiyordu. Brüning'in bu talebi hükümet politikasına dahil etmesi, burjuvazi içi çelişkiyi yeniden derinleştirdi. Bir grup Ruhr'lu sanayici, Brüning'e yazdıkları mektupla, "en büyük fedakârlıklara kendilerinin katılmasına rağmen hâlâ üstlerine gelinmesinden" yakındılar. Mayıs 1932'de, himayeci ağır sanayi kesiminin ağır basmasıyla *RDI* adına Brüning'e iletilen talepler, sendikaların inisiyatifinin tamamen kırılmasına dayanıyordu: "Çalışmak isteyen, emek gücünü serbest pazarda serbetçe satabilmeli; devlet, iş sözleşmelerine hiçbir şekilde müdahale etmemelidir... Sermaye birikimi her yola başvurularak geliştirilmeli ve bunu kısıtlayacak bütün önlemlerden kaçınılmalıdır." Brüning veya parlamentodan çıkabilecek herhangi bir koalisyon (*SPD*'ye muhtaç olunacağı için), bu programı uygulamaya muktedir değildi. Bu kilitlenmeyi, Cumhurbaşkanı Hindenburg, 30 Mayıs'ta parlamentoyu dağıtıp kendi yakın çevresinden Franz von Papen'i Başbakanlığa atayarak çözdü.

Ekonomik bunalımla beraber siyasal sistemin de kilitlenmeye başladığı 1930'dan itibaren, Cumhurbaşkanı Hindenburg'un etrafında, parlamentoyu ikinci plana iten bir Başkanlık rejimini savunan aydın, hukukçu, yüksek bürokrat ve askerlerden oluşan bir kliğin etkinliği artmıştı. Bu kliğin en etkili adamları, 1928'de Savunma Bakanı olduktan sonra ordu üst kademeleri üzerinde kesin hakimiyetini kuran General Groener ve özellikle, onun siyasal danışmanı General Kurt von Schleicher'di. Schleicher, 1926'da "iktidar dengesinin fazla sağa kayması durumunda sol omuzun, dengenin fazla sola kayması durumunda ise sağ omuzun pekiştirilmesi gerektiği" kanısındaydı. Ancak 1930 başından itibaren, Hindenburg'a artık *SPD*'nin hükümet dışı tutulması gerektiğini telkin etmiş ve Brüning'in başbakanlığa atanmasını sağlamıştı. Schleicher ile, ordunun 1930 sonbahar manevralarında açıkça "Almanya'nın bugünkü siyasal ortamında, *Reichswehr*'in (ordu) adı anılmadan bir tek taş yerinden oynatılamaz" diyen Groener, Brüning hükümetinin arkasındaki gücü oluşturuyorlardı. Esas siyasal inisiyatife sahip olan Schleicher, *NSDAP*'nin muazzam gelişme gösterdiği 1930 seçimlerinden sonra, istikrarı sağlamak için güçlü bir Başkanlık rejimi arayışına girmiş ve bunun için, Nazilerin de içinde olduğu bütün sağ güç odakları ve burjuvazinin etkili çevreleri ile irtibata geçmişti.

Başkanlık rejimiyle veya başka bir yolla *SPD*'nin en ağırlıklı güçlerden biri olduğu parlamentoyu devre dışı bırakacak çözüm arayışlarını burjuvazi içinde etkin bir şekilde destekleyenler de çoktu. Groener'in yanısıra Siemens, Bosch, Krupp, Thyssen gibi sanayi devlerini ve bankerleri içeren *Bund zur Erneuerung des Reiches* (İmparatorluğu Yenileme Birliği); ağır sanayicilerce desteklenen ve birçok burjuva aydınıyla Nazi önderlerinin "İtalyan faşizminin Almanya'da tatbiki üzerine araştırmak için" kurduğu *Gesellschaft zum Studium des Faschismus* (Faşizmi Araştırma Cemiyeti); Junkerleri ve soylu kökenli yüksek bürokrasiyi biraraya getiren *Deutsche Herrenklub* (Alman Beyefendiler Kulübü), egemen sınıfların çeşitli fraksiyonlarını otoriter-totaliter çözüm arayışları için birleştiren yapılardı. Bu çevrelerde çok etkili ve saygın kişilikler olan iki ağır sanayici Emil Kirdorf ve Fritz Thyssen, daha 1920'lerin ikinci yarısında, Hitler'den yararlanmak gerektiğini keşfetmişlerdi. Bu ikilinin yanısıra, eski Maliye Bakanı Schacht ve *Büyük Çiftçiler Örgütü* yöneticilerinden Kont Kalckreuht, 1930'dan sonra, bu seçkin çevrelerde, Hitler'in muhtemel bir otoriter Başkanlık rejimi için en uygun dayanak olduğu görüşünü yaymaya başladılar.

Nasyonal Sosyalizmin Yükselişi

Nasyonal sosyalist hareketin, egemen sınıfların otoriter sistem senaryolarına baş aktör olarak dahil edilmesini sağlayan etken, 1929 bunalımıyla birlikte tırmanışa geçecek büyük bir kitlesel güce erişmesi oldu. *NSDAP*, ekonomik bunalımdan, "aşağı doğru sınıf atlama" (proleterleşme) ve işsizleşme kertesinde etkilenen kitleler arasında propaganda faaliyetini başarıyla yürüttü. Küçük tarım mülkiyetinin yaygın olduğu Kuzey Almanya'da, 1928'den itibaren küçük çiftçilerin borçlandırılmasına karşı kitlesel gösteriler örgütledi. "Köylülüğün, ırk bünyesinin ve organizmasının hayat kaynağı" olduğunu, bir milleti yaşatan temel değerlerin "kan ve toprak" olduğunu anlatan Arjantin kökenli Nazi ideologu Walter Darré, küçük çiftçilerin kapitalist tekellere ve "kozmopolit" şehirli kültüre karşı tepkilerini *NSDAP*'ye kanalize etti. Kırsal ağırlıklı Schleswig-Holstein'da 1928'de yüzde 4 olan *NSDAP* oyları, Darré'nin örgütlenmesinden sonra 1930'da yüzde 27'ye, 1932'de yüzde 51'e çıkacaktı! Şehirlerde hiçbir zaman böyle büyük çoğunluklara ulaşamayan *NSDAP*'nın kırsal orta sınıflara yönelik politikası, ihmal edilemeyecek öneme sahiptir. I. Dünya Savaşı'nda ve 1918'den sonraki karşı-devrimci harekâtlarda üniversiteli gönüllülerden kurulan askerî ve para-militer birliklerin yerleştirdiği şovenizm geleneğinden ve giderek öğrencilerin de geleceğini belirsizleştiren işsizlikten yararlanan *NSDAP*, 1928'den sonra üniversite gençliğinde de çok etkili oldu. 1929'da, üniversite öğrenci temsilciliği seçimlerinden en güçlü grup olarak çıkan *NSDStB* Yahudi ve sosyalist akademisyenlere saldırılar düzenlemeye başladı. 1928'de yüzde 6.3 olan, çalışabilir nüfus içindeki işsiz oranının giderek tarmanmaya başlamasıyla birlikte (1929: yüzde 8.5, 1930: yüzde 14. 1931: yüzde 21.9. 1932: yüzde 29.9), nasyonal sosyalist hareketin doğrudan işsizlere yönelik propagandası hızlandı. *Der Erwerbslose* (İşsiz) dergisi, sokaklarda kuyruklar ve öbekler oluşturan işsizlere ücretsiz dağıtılıyordu.

"Kitlelerin", gösterinin temel nesnesi (katılanların bilincinde ise aynı zamanda öznesi) olduğu büyük siyasal güç gösterileri, *NSDAP*'nin en önemli silahıydı. Ağustos 1929'da Nürnberg kongresi için Almanya'nın dört bir yanından kaldırılan 35 özel trenle gelen 30 bin *SA*'lının geçit resmi, kongrenin şeref konuğu büyük sanayici Kirdorf'u hayran bırakmıştı. Mercedes firmasının sağladığı çok silindirli hız otoları ve motosikletlerle yapılan gösterilerde boy gösteren *Motorstaffeln* (motorlu birlikler); özellikle 1930 seçimlerinde Hitler'in aynı günde birçok şehre uçakla gelerek konuşma yapması, kitlelerde nasyonal sosyalizm adına teknolojik-fizikî bir kudret imgesi yaratıyordu. Bilinçlendirmeye, bilgi vermeye, ikna etmeye, muhataplarının inisiyatiflerini tahrik etmeye değil; tamamen (mümkünse sarhoşluk ölçüsünde) etkilemeye, kendine hayran bırakmaya dayalı bu propaganda terörünün hitabet kısmı için de, 1929/1930 döneminde "*NSDAP* Hatip Okulu"nda Heinrich Himmler yönetiminde ikibini aşkın konuşmacı eğitildi.

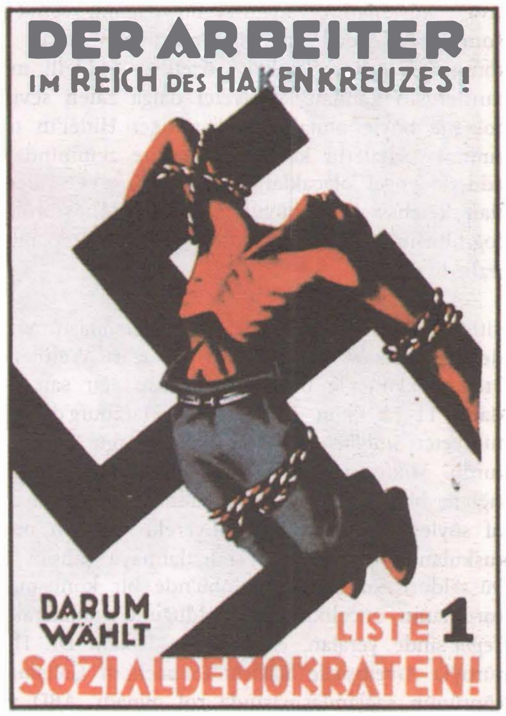
1929'dan itibaren, *NSDAP*'nin bütün sağ güçler üzerindeki ideolojik hegemonyası kendini göstermeye başladı. Temmuz 1929'da, savaş tazminatlarından doğan ödeme güçlüklerini giderme amacıyla ABD tarafından sunulan Young Planı'na karşı başlatılan kampanya, bunun ilk adımı oldu. "Alman halkının köleleştirilmesine karşı", bütün tazminatların iptali talebiyle saldırgan bir kampanya başlatan *NSDAP*, bu tazminat ödemelerinin yüküyle bunalan sermaye fraksiyonlarının desteğini kazandı. Ağır sanayiin en saldırgan siması olan Thyssen'le ilişkiler bu kampanya vesilesiyle gelişti; *Alman Milliyetçi Halk Partisi* önderi ve basın tröstü sahibi olarak, egemen sınıfların bütün fraksiyonları nezdinde etkinliği bulunan Alfred Hugenberg'le sağlam ilişkiler kuruldu. Ocak 1930'da, Thüringen'de yapılan seçimlerden sonra, Birahane Darbesi iştirakçilerinden Wilhelm Frick, ilk Nazi bakan olarak eyalet hükümetinde yeraldı. Eylül 1930 genel seçimleri ise, yüzde 18.3 oyla 107 milletvekili çıkaran *NSDAP*'yi, *SPD*'den sonra ikinci parti, sağın ise en büyük partisi konumuna getirdi.

25 Almanya'da Nazizm ve Sosyalist Hareket

Solda, üstte: 1930'larda Almanya ve Hollanda'da yeni gerçekçi akımın öncülerinden Franz Radziwill'in 1933'de yaptığı Daemonen) (Şeytanlar) tablosu. Tabloda, kapısının üstüne "Yaşasın evli çift" yazılı bir tabela asılmış, duvarında ise "Devlet Fikri'nin Işığında-Veya Birisi Ötekisini Öldürür" yazılmış olan bir çamaşırcı dükkanının/evinin önünde bir Nazi vurulmuş yatıyor; binanın cephesinde işçi kılıklı bir adamla, elinde "demokrasi" yazılı kuşak tutan yoksul kılıklı biri asılmış, sallandırılmışlar. Kapının eşiği önüne bırakılmış kâğıtta şunlar yazılı: "Hayat, sosyalizmi gerçekleştirmek için fazla karmaşık. Ve yalnızca ölüm kurtarır; odur herkesi eşit kılan yegâne güç..." Geleneksel resimle avangard arayışları uzlaştırmaya çalışan yeni gerçekçi akım, Almanya'da 1924-1928 arasında yaşanan göreli istikrar döneminde, büyük ölçüde burjuva demokratik cumhuriyetin yaşama umuduyla özdeşleşmişti. 1929'dan itibaren bu umudun otoriter ve giderek faşist arayışlar yönünde tükenmesi, bu akım içinde yeralan ressamları büyük bir hayal kırıklığına uğrattı. Fotoğrafı andıran imajlar ile kâbusa dönüşen halusinasyonlar arasında gidip gelen tarzıyla yeni gerçekçiliğin tipik açılımlarından birini temsil eden Radziwill'in bu tablosu, "sınıfsal uzlaşma ve demokrasi" umudunun tükenişini; faşizmin yükselişini dahi görmezden gelen kaotik bir izlenim olarak yansıtıyor. Solda, altta: Kurt Querner'in 1930'da yaptığı Demonstration (Gösteri) adlı tablosundan kesit Yanda, solda: SPD'nin seçim afişi: "[İşte] Gamalı Haç Ülkesinde işçinin Durumu! Onun İçin Sosyal Demokratları Seçin!". Yanda, sağda: KPD'nin seçim afişi: "Bu [parlamenter] Sisteme Artık Son Verin." KPD, 1923'den sonra işçi sınıfı içinde kitleselleşmekte güçlük çekti. 1923 sonunda 267 bin iken partinin yasaklanmasıyla 180 bine düşen üye sayısı, 1930'a kadar pek fazla değişmeden kaldı. KPD üyelerinin yaklaşık yüzde 70'i sanayi işçisi, yüzde 10'u zanaatkâr, yüzde 2 kadarı tarım işçisi ve memurdu SPD'de ise üyelerin yüzde 60'ı sanayi işçisi, yüzde 17'si memur veya beyaz yakalı işçi, yüzde 17'si evkadınıydı. KPD, matbaacılar, metal ve inşaat işçileri gibi, yüksek vasıflı ve ücret düzeyi yüksek proletarya arasında SPD'de dühü güçlüydü, bunun yanısıra. işsizler arasında büyük etkinliği vardı ve 1928'le beraber işsizliğin artmasıyla, işsiz proletaryanın KPD'deki varlığı ve etkisi de gelişecekti. Önemlice ve memur ve "yeni" orta sınıf tabanına hitap eden SPD bu nedenle KPD'nin "lümpen proletaryanın. serseri takımının partisi" olduğu demagojisine birçok kez başvurdu. KPD'nin kitleselleşmesi ve güçlenmesinin önündeki en önemli engellerden birinin, parti içindeki fraksiyonlaşma ve tasfiyelerin yıpratıcı etkisi olduğu söylenebilir. Brandler, Thalheimer, Walcher, Frölich gibi etkin isimlerin bulunduğu "sağ komünistler" 1928-29'da partiden ayrılana dek, karar alma süreçlerinden dışlandılar. 1925'de yönetimden uzaklaştıran ve Karl Korsch, Ernst Schwarz gibi önemli entelektüeller ve bazı işçi önderleriyle ilişkide bulunan Arthur Rosenberg, Scholem, Katz öncülüğündeki "ultra solcular" kendi aralarında bölünmeye uğrayarak önemsizleştiler. Ernst Meyer öncülüğündeki "uzlaşmacılar", 1925-26 sağa kayma operasyonuyla parti yönetiminde yer aldılar; ancak 1928-29'da yeniden sola kayışla beraber tasfiye edileceklerdi. "Sol kanat" ise 1925-26'da Thaelmann öncülüğündeki "Komintern'e sadık sol" ve Maslov, Fischer öncülüğünde "yeni sol muhalefet" olarak ikiye bölünmüştü. Bu yeni sol muhalefet hızla marjinalleşti 1925-26 yönetim değişikliği operasyonundan itibaren, parti yönetiminde Komintern'e sadakati temel ilke olarakbenimseyen Thaelmann, Dengel, Ewert, Remmele gibi önderlerin yanısıra gücünü artırarak sağlam bir yer edinen fraksiyon, "denileni yapan" uzman parti bürokrasisi oldu.

Hitler'in Sol Kanadı Tasfiyesi

NSDAP ve Hitler'in bu konumu değerlendirebilmesinin önündeki engel, nasyonal sosyalizmin anti-kapitalist demagojisinin burjuvazi nezdinde; *SA* ve parti faaliyetlerinin "terörist" ve "düzen-dışı" eğilimlerinin ise, burjuvazinin siyasal liberalizme bağlı fraksiyonunun yanısıra askerî ve sivil bürokraside uyandırdığı tedirginlik idi. Bu meselenin farkında olan Hitler, sosyalizm demagojisini fazla ileri götüren Strasser kardeşlerin etkinliğini kırma arayışı içindeydi. Gregor Strasser'in Berlin'de *NSBO*'yu *Nationalsozialistische Betriebszellenorganisation* (Nasyonal Sosyalist İşyeri Hücreleri Örgütlenmesi) kurarak işçi sınıfı içinde örgütlenme çabasına girmesi, sosyalizmi "Alman halkını birbirine kırdırmak için çıkarılmış bir Yahudi icadı" olarak tanımlayan Hitler'i çok kızdırmıştı. *NSBO* işverenlerle işçileri aynı çatıda örgütleyen korporatist yapısına ve fazla gelişememesine rağmen, burjuvazide ve Hitler'de büyük huzursuzluk yarattı. Partide ve tabanda çok güçlü bir "ikinci adam" olan Gregor Strasser'den kopma riskine giremeyen Hitler; 1930 ilkbaharında, komulaştırma programını, SSCB'yle anti-kapitalist ittifakı, grev kampanyasına girişilmesini savunan aşırı nasyonal sosyalist Otto Strasser'in partiden ayrılmasını sağladı. Kaybedecek hiçbir şeyi olmayan, proleterleşmeye isyan eden orta sınıfları örgütleyen *SA*'nın saldırganlığı da, işçi sınıfı hareketi üzerinde terör unsuru olmaktan öteye geçip anti-kapitalizme ve bağımsız bir güç odağı gibi özerkleşmeye yöneldikçe, egemen sınıfları (dolayısıyla onlarla masaya oturma fırsatı kollayan Hitler'i) tedirgin etmekteydi. (*SA*'nın 1932 sonu itibarıyla üye bileşimi şöyleydi: işçiler yüzde 19, zanaatkârlar yüzde 38.5, memurlar yüzde 19, öğrenci ve akademisyenler yüzde 15.) 1930'da, yeniden Güney Amerika'dan dönen Ernst Röhm'ün komutası altına giren ve 1931'de yalnızca Prusya'da işçi mahallelerine düzenlediği saldırılarla 300 kişiyi öldüren *SA*'lar, "şiddet uygulama tekeli"ni ve ideolojisini tehdit ettikleri orduda da rahatsızlık yaranyorlardı. Nisan 1931'de Berlin *SA* şefi Walter Stonnes'in, Goebbels'i "*SA*'yı önemsememek ve kapitalist çıkar politikası gütmek"le eleştirerek, birçok adamıyla Otto Strasser'in *Kara Cephe*'sine katılması, bu lümpen kitle tabanında anti-kapitalist demagojinin fazla ciddiye alınabileceği tehlikesine dikkat çekiyordu. "Büyük bankaların devletleştirilmesi", "Borsa ve Banka prenslerinin tasfiyesi" gibi "garip" önergelerin verilebildiği parlamento grubu da, burjuva kamuoyunda kuşku yaratmaktaydı. Hitler, Otto Strasser ve Stennes gibi unsurları tasfiye ederken, "banka ve borsa sermayesine" savaş açan ilk dönem Nazi ekonomi dahisi Feder ile anti-tekelci orta sınıf korporatisti Wagener'in işlevsiz "danışmanlık" görevleriyle gözden kaybolmalarını sağladı.

NSDAP ile Ordu ve Burjuvazi İlişkileri

Hitler, Birahane Darbesi'nde önemini ve mantığını kavradığı orduda hem güç kazanmak, hem de komutanları "meşruiyetçiliğine" inandırmak için de çaba gösterdi. Nasyonal sosyalizmi bir pleb ve lümpen hareketi olarak aşağılayan, eski aristokratik Prusya ordu geleneğine sadık yaşlı komutanları "büro generalleri" olarak eleştiren milliyetçi genç subaylar arasında, 1928'den itibaren nasyonal sosyalist cuntalar oluşmaya başlamıştı. Subaylara nasyonal sosyalist bildiriler gönderen üç teğmenin yargılandığı Eylül/Ekim 1930 Leipzig mahkemelerinde tanık olarak dinlenen Hitler, orduyu düzene ve legaliteye sadık olduğuna inandırmayı başardı. Açıkça "Anayasa mücadele zeminini belirliyor, varılacak hedefi değil. Biz yasal organlara girerek partimizi belirleyici güç haline getireceğiz. Ancak Anayasal yetkiye kavuştuğumuz zaman, devlete doğru bildiğimiz biçimi vereceğiz" diyen Hitler'in bu araçsal meşruiyetçiliği ve "iç

savaş" kuşkulannı yatıştırıcı bir izlenim vermesi, komutanlar için yeterli oldu. Kara Kuvvetleri Komutanı General von Hammerstein'ın Nisan 1931'de yüksek komutanlar önündeki şu konuşması gelinen noktayı özetler: "Şiddetli milliyetçi ve komünist dalga geliyor. Ordu burada partilerüstü kalmalı. Milliyetçi dalga zaten sevindiricidir; ancak devrimci olmaya başladığı noktada böyle olmaktan çıkar. Eğer Hitler'in teminatı bizi yanıltmıyorsa -ki o gerçekten samimi- Nazilerin kesinlikle legalite zemininde kalacakları, kendi içlerinde illegal denemelere şiddetle engel olacakları anlaşılıyor..." Versailles anlaşmasında 100 bin kişiyle sınırlandırılmış olan Reichswehr'in büyük bir güce dönüştürüleceği ve ulusal onurun korunacağı doğrultusundaki Nazi vaadleri de, eski İmparatorluğun özlemi içindeki komutanları cezbediyordu.

Hitler, burjuvaziyle ilişkisini de sağlamlaştırmaya başladı. 3 Şubat 1931'de, geleceğin Nazi Merkez Bankası Başkanı, iktisat yazarı Walther Funk aracılığıyla Berlin'in lüks Kaiserhof Oteli'nde Hitler'le buluşan bir grup ağır sanayici, Hitler'e ilk büyük bağışı yaptılar: 20 milyon Mark. 11-12 Ekim 1931'de Bad Harzburg'da, Hitler, *DNVP* önderi Hugenberg ve para-militer milliyetçi *Stahlhelm* (Çelik Miğfer) örgütüyle birlikte *Nationale Front*'u (Milliyetçi Cephe) kurdu. *Milliyetçi Cephe*'nin Hitler açısından büyük önemi, Hugenberg'in müthiş nüfuzunu sağlam bir ittifakla arkasına almış olmasındaydı. "Tanrım, bir kitle önderi elbette ki bir sürü laf söylemek zorundadır!" diyerek, sınıfının nasyonal sosyalist anti-kapitalizm demagojisinden kuşkulanan mensuplarını rahatlatmaya çalışan Emil Kirdorf'un davetiyle 27 Ocak 1932'de Düsseldorf Sanayiciler Kulübü'nde bir konuşma yapan Hitler, "özel mülkiyeti bolşevizme karşı korumanın öncelikli görev olduğunu" anlatarak, yüreklere su serpti. Harzburg *Milliyetçi Cephe*'sinde yeralan, eski Maliye Bakanı Dr. Hjalmar Schacht da, 1932 yazında Berlin'de açtığı büroyla *Arbeitsstelle Schacht* (Schacht'ın Çalışma Bürosu), Hitler'in burjuvaziye kurduğu köprünün sağlamlaşmasında rol oynadı. ABD ve İngiltere sermayesiyle kurduğu iyi ilişkileriyle Hitler'e bir tür "ön diplomatik" destek sağlamak için de çalışan Schacht, bu bürodan, az sayıda seçkin sanayiciye düzenli gönderilen *Führerbriefe*'yi (Führer Mektupları) örgütledi. 1932 sonunda Hitler, iktisat danışmanı Keppler'in ayarladığı buluşmada Kaiserhof'da yeniden biraraya geldiği büyük sanayicilerle, tam bir "işbirliği" havası içinde görüşebiliyordu.

Şubat 1932'de, Braunschweig eyaletinde *NSDAP*'nin ortak olduğu hükümetin kararı sayesinde Alman vatandaşlığına alınarak, senelerdir teorik olarak onu tehdit eden sınırdışı edilme durumundan kurtulan Hitler, Mart 1932'de Hindenburg'un yeniden seçilmesiyle sonuçlanan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday oldu. İlk turda oyların yüzde 30.1'ini aldı, ikinci turda ise yüzde 36.8 gibi yüksek bir orana ulaştı.

Ancak seçim dolayısıyla *SA* terörünün yeniden tırmanması ve Hitler'in Hindenburg gibi bir "millî kahraman"a karşı aday olma cüretini göstermesi, Groener ve Schleicher'in en güçlü temsilcileri olduğu askerî ve sivil bürokraside *NSDAP*'ye karşı geçici de olsa soğukluk yarattı. İçişleri Bakanı General Groener, "aralarındaki binlerce iyiniyetli insanı devletin safına çekmeliyiz" diyerek Hindenburg'u ikna etti ve 13 Nisan 1932'de Prusya'da *SA* ile *SS*'i yasaklattı. Ancak, yaklaşan eyalet seçimlerinde *SPD*'nin Prusya'da iktidarını sürdürmemesi gerektiğine ve *SA* terörünün yokluğunun bu bakımdan "olumsuz" sonuçları olacağına inanan

1929-1931 bunalımının kurbanı olan işsizler... Bu fotoğraf, işçi bir ana-babanın oğlu olarak dünyaya gelen ve "işsiz" olarak hayata atıldığı 1930'da, elinde makineyle aylarca dolaşarak "meslekdaşlarının" içinde bulunduğu umutsuz durumu görüntüleyen işçi-fotoğrafçı Walter Ballhause'nindir. 1931-32 kışında, Almanya'da üretim 1928'e göre yüzde 70 oranında düşmüştü. Ekim 1931'de işsiz sayısı dörtbuçuk milyondu; bu da çalışabilir durumdaki her bin kişiden 216'sının işsiz olduğu anlamına geliyordu. O yıllarda Almanya, dünyanın mutlak ve oransal olarak en fazla işsiz olan ülkesiydi. İşsizlerin yaklaşık 180 bini 17-18 yaşındakilerdi. İşsizlere yönelik aşevlerini finanse etmek için devletçe bağış kampanyaları yürütülürken; özellikle genç işsizlerin tepkisini massetmek için, onların satrançla, sporla uğraşmalarını teşvik edecek önlemlerin alınmasına çalışılıyordu. Ancak bu insanların tepkisini bastırmak elbette kolay olmadı. Özellikle üniversiteli işsizler hızla radikalleşiyorlardı. Üniversitede okumaya hak kazanmış 125 bin genç varken, bunların yalnızca 88 binini kapsayacak kontenjan bulunması nedeniyle, 40 bine yakın "entelektüel işsiz" vardı. Nasyonal sosyalist hareket, özellikle bu genç işsizleri örgütlemekte ve seferber etmekte büyük başarı gösterecekti.

25 Almanya'da Nazizm ve Sosyalist Hareket

Büyük Woolworth mağazalar zincirinin, "25 ve 50 Pfennig dükkanı"... 1927'de açılan bu büyük mağazada, bütün mallar 25 veya 50 Pfennig'di. Doğal olarak, sürümden kazanan, uzun süre fiyat kırabilecek sermaye birikimine ve yapısına sahip olan bu büyük mağazalar karşısında, küçük esnaf ve ticarethaneler sarsılıyor ve birbiri ardına kapanıyorlardı. Nasyonal sosyalizm, "Yahudi" ve kozmopolit büyük ticarethanelere karşı kampanyası ve loncacı söylemiyle, bu eski orta sınıfların büyük desteğini kazandı. Küçük burjuvazinin bu kesimini korporatif bir yapı içinde örgütleyen DHV (Deutschnationale Handlungsgehilfenverband-Alman Milliyetçisi Ticaret Kalfaları Birliği), *kendi Yahudi düşmanı va anti-komünist sloganlarının karşılığını nasyonal sosyalist harekette buldu.* DHV *yönetimi, diğer burjuva partileriyle parlamento düzeyinde iyi ilişkilere sahip olduğu için* NSDAP'*ye ikircikli yaklaştı. Ancak iktisadi bunalımın derinleştiği 1929 yılından itibaren,* DHV *tabanı, "bütün yaratan insanların partisi" olarak gördükleri* NSDAP'*ye kaymaya başladı. Beyaz yakalı işçilerin çoğunlukta olduğu* DHV *tabanı, Nazilere fabrikalarda ve işletmelerde ilişkiler kurma imkânı sağladı. 1930 seçimlerinde büyük bir patlama yaparak parlamentoya büyük bir grup sokan* NSDAP'*nin milletvekillerinin büyük çoğunluğu, orta sınıflardan oluşuyordu: 16 küçük tüccar ve esnaf, 13 öğretmen, 15 küçük burjuva kökenli parti memuru, 8 eski subay, 12 orta köylü, bir din adamı ve bir eczacı (Gregor Strasser). Nasyonal sosyalizm, iktidara geldikten sonra, ilk aşamada küçük ticaret burjuvazisini kayıracak bazı adımlar attı: 1933'de büyük mağazaların çalışmalarına kısıtlamalar getirilerek iki özerk korporasyon ve bir perakende ticaret korporasyonu ve bir zanaatkârlar korporasyonu oluşturuldu. Ancak, "ikinci devrimcilerin" tasfiyesine bağlı olarak 1934'de bu korporasyonların başı olan Dr. Renteln görevden alındı ve bu düzenlemeler yürürlükten kaldırıldı.*

ordu ve Schleicher bu uygulamaya tepki gösterdi. Nitekim, "Nazileri elde ederken sosyal demokrasiyi tavizsiz, sert bir muhalefete itmemeliyiz" diyen Groener, 12 Mayıs'ta istifa etmek zorunda kaldı, Başbakan von Papen de 16 Haziran'da *SA-SS* yasağını kaldırdı. Hinderburg'un çevresindeki otoriter-devletçi klik, burjuvazide de hakim olan "sosyal demokrasisiz yönetim" hedefine tamamen angaje olmuştu. Schleicher, 28 Nisan ve 8 Mayıs'ta, nasyonal sosyalizmi ehlileştirerek, amaçlanan Başkanlık rejimi için desteğini elde etme amacıyla Hitler'le kapalı kapılar ardında biraraya geldi.

Yükselen Faşizme Karşı *Komintern* ve *KPD*

Nasyonal sosyalist karşı-devrim koşullarının olgunlaştığı 1928-1932 döneminde, *KPD* faşist hareketin dinamiğini kavrayamadı ve onun karşısında kitlesel ve hegemonik bir güç oluşturamadı. Harfiyyen uygulanan *Komintern* çizgisi, "sosyal faşizmle mücadele" adına faşizmle mücadelenin ihmal edilmesine yol açtı, işçi sınıfı içindeki bölünmenin iyice derinleşmesine katkıda bulundu.

3. Dönem Tezleri ve Yeniden Sol Politika

SBKP'de Stalin'in 1928 başında Tomski, Rikov ve Buharin'i tasfiye etmesiyle başlayan sola kayış, Temmuz/Ağustos 1928'de yapılan *Komintern*'in VI. Kongresinde resmileştirildi. Varga, büyük ölçüde *SBKP* içi mücadeleler gözetilerek tasarlanmış olan "3. dönem tezleri"ni ortaya attı. Buna göre, devrimler çağının açıldığı 1. dönemin (1918-1923) bitişinden sonra gelen kapitalizmin istikrara kavuştuğu evre (2. dönem: 1923-1928) sona ermiş; Sovyetler'de iktisadın yeniden yapılanması ve kapitalizmin ağır ekonomik bunalımıyla birlikte, yeniden devrimci bir döneme (3. dönem) girilmişti. 3. dönem, "sınıfa karşı sınıf" mücadelesini gerektiriyordu ve burada, sınıf uzlaşmacılığını temsil eden sosyal demokrasi, burjuvaziyle birlikte, en tehlikeli düşmandı.

Komintern'in *SBKP*'den sonraki en büyük partisi olmakla saptanan politikaların asli muhatabı sayılan *KPD*, sosyal demokrasiye yeniden savaş ilan eden 3. dönem tezleriye birlikte, uluslararası komünist hareketteki yeni saflaşmaları ve Stalin yönetiminin yöntemlerini, ahâkını da devraldı. Partiye ideolojik zenginlik katan Brandler ve Thalheimer gibi iki deneyimli önderin de dahil olduğu çok sayıda "sağ komünist" ve "uzlaşmacı" kadro tasfiye edildi. *KPD* Wasserkante örgütünün paralarını zimmettine geçiren kayınbiraderi Wittorf'u kolladığı için Eylül 1928'de *Merkez Komitesince* kınanarak başkanlıktan el çektirilen Thaelmann'ın, Stalin'in talimatıyla aklanması sağlandı. Thaelmann'ın yanısıra, Remmele ve Heinz Neumann'ın yönetiminde, katı merkeziyetçi bir yönetim oluşturuldu. Haziran 1929'da yapılan *KPD* kongresinde, Ernst Thaelmann tarafından Stalin'inkine benzer bir kült oluşturulacaktı. Mayıs 1928 seçimlerinde aldığı yüzde 10.6'lık oyun gösterdiği gibi, yeniden önemli bir kitlesel güce erişen parti, bu önemli gücü inisiyafif sahibi bir örgütlenmeye dönüştürme dinamizminden gittikçe uzaklaşmaktaydı.

SPD'nin Anti-Komünizmi

Burjuvazinin ihracatçı fraksiyonuyla oluşturduğu mutabakata dayanan sosyal politikanın istikrarını her şeyin üzerinde tutan *SPD*'nin saldırgan politikası da, *KPD*'nin faaliyetinin

Simana'nın, 1982'de yaptığı 1.Mai 1933 (1 Mayıs 1933) adlı tablosu. Nazi iktidarı, 1 Mayıs'ın bayram olarak kutlanacağını duyurdu. Faaliyetlerini nasyonal sosyalist rejim altında sürdürebilmek için verilebilecek her türlü tavizi vermeye hazır olan sosyal demokrat sendika bürokrasisi, 22 Nisan günü, şöyle bir bildiri yayınlayarak Nazi 1 Mayıs'ını destekledi: " (...) Her 1 Mayıs günü, kültüre olan geleneksel açıklığıyla aydınlanan Alman işçileri, çalışma hayatının tekdüzeliğinden çıkarak, onun özgür, bilinçli bir ferdi olarak halka karışmıştır. Sekiz saatlik işgününü ve insanî varoluşa olan hakkını da, 1 Mayıs'da ele geçirmiştir. Hükûmetin, bu günümüzü millî emeğin bayram günü, Alman halk bayramı olarak ilan etmiş olmasını selamlıyoruz. Resmî açıklamalara göre, bu bayramın odağında Alman emekçisi olacaktır. Alman işçisi bu 1 Mayıs günü zümresel konumunun bilincinde olarak gösteriler yapmalı, Alman milletinin eşit haklara sahip bir ferdi haline gelmelidir. Alman halkı bu günde, işçilerle tam dayanışmasını ortaya koymalıdır. Şehirde ve kırdaki arkadaşlar! Siz, Mayıs fikrinin erlerisiniz. Daima bunu düşünün ve gurur duyun. Ancak sendikaların nasyonal sosyalizmin ideolojisiyle bu derece bütünleşmeleri ve işçi sınıfının bağımsızlığını ve misyonunu tamamen yadsıyarak milliyetçi bir ayine dönüştürülen 1 Mayıs'a katılmaları, ertesi gün bütün sendikaların feshedilmesini engelleyemedi. Sendikalar Mart ayı boyunca, Başbakan Hitler'e ve İçişleri Bakanı Göring'e iletilmesi ricasıyla, Cumhurbaşkanı Hindenburg'a resmî yazılarla müracaat ederek sendika binalarına yapılan saldırıları şikayet etmişlerdi. 2 Mayıs'dan sonra da benzeri yolları boşuna denediler; tabii bütün bunlar, bir aczin ve körlüğün ifadesi olmaktan başka bir işe yaramadı.

ağırlığını sosyal demokrasiyle mücadeleye kaydırmasında payı olan bir etkendi. Mayıs 1929 olayları, *SPD-KPD* geriliminin doruğu oldu. Önceki yıl *KPD* ile *SPD* ortak 1 Mayıs kutlayarak, "yanyana bulunabilme" yolunda önemli bir adım atmışlarken, Prusya'nın *SPD*'li polis müdürü Zörgiebel, 1929'da 1 Mayıs'ı yasakladı. *SPD*'nin Prusya'da burjuva partileriyle paylaştığı "hükûmet sorumluluğu"nun ürünü olan bu karara rağmen 1 Mayıs için Berlin'de toplanan *KPD*'li işçilere polis ateş açtı. Barikatlar kuruldu, çatışmalar ertesi gün de sürdü. Sonuç: Çoğu işçi, 25 ölü ve 36 yaralıydı. Aynı ay, *SPD*'li Prusya İçişleri Bakanı Severing, *KPD*'nin para-militer "kavga" örgütü olan *Rote Frontkaempferbund*'u (Kızıl Cephe Savaşçıları Birliği) yasakladı.

KPD Söyleminde "Faşizm" ve Yeniden "2. Dönem" taktikleri

KPD, "Faşist diktatörlüğe karşı proletarya diktatörlüğü için mücadele" sloganıyla girerek oylarını 1 milyondan fazla artırdığı (4.500.000 oy; yüzde 13.1) Eylül 1930 seçim sonuçlarını *NSDAP*'nin müthiş tırmanışını yeterince önemsemeden, salt *SPD* oylarının yarım milyon kadar gerilemesine bakarak, "sosyal faşizmle mücadele" bakış açısından yorumladı: "Eylül seçimlerinin tek galibi *KPD*'dir!" (Thaelmann). 26 Eylül'de yazdığı seçim değerlendirmesinde, *KPD*'nin iki yıldır yalnızca "hız aldığını" ve *SPD*'nin hâlâ işçi sınıfının büyük partisi olmasının, *KPD*'nin yarattığı güvensizlik olduğunu vurgulayan Troçki ise, uluslararası komünist harekette nasyonal sosyalizmin iktidarı tehlikesine ilk dikkat çeken kişiydi. Troçki, *KPD*'nin, bu dönemde "hayati mevzileri savunmaya dayalı birleşik cepheyle savunma stratejisi" izlemesi gerektiğini de ilk kez bu tarihte yazdı.

Ancak *KPD*, Brüning hükümetini "faşizm iktidarda!" diyerek karşıladı ve parti basını, şimdi meselenin "iktidardaki faşizmi çökertmeye" kaldığını yazdı. 1931 ilkbaharında toplanan *Komintern Yürütme Kurulu*, Neumann'ın Brüning hükûmeti hakkındaki tespitini "faşist diktatörlüğe yolaçma hükûmeti" olarak tashih etti. Bu arada *Komintern*, 1930'dan sonra, Kuusinen'in formülasyonuyla, "3. dönem" tezlerini geçersiz ilan ederek, devrimci hareketin geri çekilip "2. dönem" taktiklerinin uygulanması gerektiğini karara bağlamıştı. Manuilskiy, 1931'deki *Komintern Yürütme Kurulu* toplantısında, bu değişimi, uluslararası komünist hareketin kapitalizmin ve emperyalizmin bunalımından yararlanamamasının sonucu olarak açıkladı. "Numaralanmış dönemleriyle strateji şematizmini" reddeden Troçki ise, asıl 1930'larla birlikte bunalımın derinleştiği Almanya'da "böbürlenmeye ve maceracılığa dayalı 3. dönem" taktiklerinin geçerli olabileceği eleştirisini getirmişti. Manuilskiy'nin 1931 ilkbaharında ortaya koyduğu tahlil, "3. dönem" taktikleri dışında bir konuda özeleştiri getirmeksizin, faşizm ve sosyal faşizm üzerine öteden beri söylenenlerin daha bütünlüklü bir tekrarı niteliğindeydi. Ama düşmanın, faşizmin kitle tabanını ve ideolojik kaynaklarını sağlayan sosyal demokrasi olduğunu belirten geleneksel tezlere getirilen yeni vurgu, "burjuva devletinin aldığı yeni bir biçimden ibaret... kapitalizmin çöküşünün bir ifadesi olan faşizmin zaferinin, proletarya için yalnızca geçici bir yenilgi olacağı" iddiasıydı. *KPD*, Remmele'nin 1931 sonunda yaptığı açıklamalarla, bu iddiayı vulger bir otomatizme dönüştürecekti: "Faşistler iktidara gelirse,

proletarya birleşik cephesini oluşturacak ve onları süpürecektir. Brüning'in idaresi altında açlık çekmek, Hitler'in idaresinde açlık çekmekten daha kötü değildir." Parti yayın organlarından *Propagandist*'in Eylül 1931'deki başyazısı, daha da ileri gidiyordu: "Mücadele yeteneği olmayan, dağınık ve şaşkın bir proletarya karşısındaki bir sosyal demokrat koalisyon hükümeti, karşısında sınıf bilincine sahip, kitlesel olarak birleşmiş ve mücadeleye kararlı bir proletaryayı bulacak olan açık faşist diktatörlükten binlerce kere büyük bir belâdır."

Troçki faşizmi burjuva demokrasisi ile özdeş sayan *Komintern* yaklaşımını ve onu devralarak *SPD*'li koalisyonu da, Brüning iktidarını da "faşist" sayan *KPD* tezlerini 1931-32 döneminde yazdığı yazılarda defalarca eleştirdi. "Faşizm ile burjuva demokrasisi arasında sınıfsal bileşimlerine dayanan önemli çelişkiler" bulunduğunun altını çizen Troçki 1931'de ve 1932 başındaki koşullarda, "burjuvazinin etkili çevrelerinin bile... uzun ve kanlı bir iç savaş istemedikleri için, faşizm deneyinden korktuklarını" vurguluyordu. Ancak "düşmanları[nın] çıkarları arasındaki karşıtlıktan -çelişki çok geçici bile olsa- yararlan(a)mayan" *KPD*, "iktidar yolunu faşizme açarak, orta sınıfların tümünü, küçük burjuvazinin bocalayan kesimlerini ve hatta bizzat proletaryanın bir bölümünü faşizmden yana" itmekteydi.

KPD Politikasında Sosyal Faşizmle ve Faşizmle Mücadele

KPD, Thaelmann'ın, "burjuvazi tarafından, faşizmle birlikte dönüşümlü olarak kullanıldığını" söylediği *SPD*'yle mücadeleyi, her şeyin önünde tutmayı sürdürdü. 1924'de olduğu gibi, "hür (sosyal demokrat) sendikalardan çıkın!" parolası gündeme geldi. *Revolutionaere Gewerkschaftsopposition-RGO* (Devrimci Sendika Muhalefeti) örgütlendi. Bu politika, parti içinde hâlâ kalabilmiş olan "sağ" komünistlerin karşı çıkmasına rağmen, 1929/1930 boyunca sürdürüldü. Fazla bir gelişme sağlamayınca, 1931 başında, "sosyal demokrat sendikaları bırakmaksızın *RGO*'nun geliştirilmesi" kararı alındı. Siyasal bunalımın derinleştiği 1932 sonunda 312 bin üyeye ulaşacak olan *RGO*'nun tek hatırı sayılır eylemi, Ocak 1931'de birkaç gün süren ve 58 bin işçinin katıldığı Ruhr grevi oldu. *RGO* 1929-1932 arasında altı kez nafile genel grev çağrısında bulunmasının simgelediği gibi, etkili bir güç haline gelemedi.

SPD'ye karşı tırmandırılan mücadelenin en "uç" örneği, 1932'de Baden Eyalet Meclisi'ndeki *KPD* grubunun, "bütün sosyal demokrat örgütlerin yasaklanması" için yasa önergesi vermesi oldu. *SPD*'ye karşı şu gibi sloganlar kullanılıyordu: "Sosyal faşistleri işletme ve sendikalardaki görevlerinden defedin!", "Sosyal faşistleri fabrikalardan, okullardan kovun!", "Okullarda ve oyun alanlarındaki küçük zörgiebel'leri [Berlin'in *SPD*'li polis müdürü] dövün!" Nazilerin yayın organlarından *Der Nationalsozialist*'in 1930'da yayınlanan bir başyazısı, *KPD*'nin faşizm-sosyal faşizm özdeşleştirmesiyle şöyle eğlenmişti: "Bize yönelik bütün hakaretlerden daha komik ve grotesk olanı, sosyal demokratların hiç haketmedikleri bir onura layık görülerek faşist diye anılmalarıdır. Bu *II. Enternasyonal* yardakçılarını, Yahudileri koruma taburunu, İtalyan faşizminin baş düşmanlarını faşist olarak sunmak, gerçekten epeyce maharetli bir beyin ve zihin akrobasisinin ürünü olmalı... Sakin olalım! Komünistler ve sosyal demokratlar, yani her renkten Marksistler, çok kısa bir süre sonra, 'faşizm'in aslında ne demek olduğunu gayet iyi öğrenecekler!" *KPD* bütün potansiyelini sosyal faşizmle/sosyal demokrasiyle mücadeleye yoğunlaştırırken, faşist hareketin asli unsurlarına karşı ciddi, işlenmiş bir strateji geliştirmeyi ihmal etmişti. Nasyonal sosyalizmin "büyük sermayenin emrindeki bir lümpen maceracılar çetesi" değil, güçlü bir kitle hareketi olduğunun anlaşıldığı 1930'a dek, saptanmış tek anti-faşist politika, Heinz Neumann'ın "Faşistleri gördüğünüz yerde dövün!" sloganıydı. 1930'dan sonra, bu kez faşizme yönelen orta sınıfları kazanma adına, *KPD* propagandasına, söylemine ve imajına milliyetçi, hatta zaman zaman faşizan unsurlar dahil etmekte beis görmedi! Ernst Thaelmann'ın etrafında üretilmeye başlanmış olan kült, onu Hitler'e karşı "Proletaryanın Führer'i" olarak kutsamaya vardırıldı. *KPD* önderleri, Nazilerin tabanına hitap etme kaygısıyla, *NSDAP* ile ortak toplantılar düzenlediler. Ruth Fischer, Goebbles'le beraber konuşmacı olduğu bir toplantıda dinleyen Nazilere şöyle sesleniyordu: "Genç sosyalistler! Ulusun kahraman savaşçıları! Komünistler, nasyonal sosyalistlerle kavga istemiyor!" Young Planı'na "Almanya'yı köleleştirdiği" söylenerek karşı çıkıldı. Mayıs 1931'de "Führer" Thaelmann (1923'de Ruhr'da verilen sınıf mücadelelelerini kastederek) "*KPD*'nin, Versailles'a karşı mücadele geleneği içinde örgütlendiğini" savundu; Şubat 1932'de, bunu "Versailles'la mücadele eden tek parti biziz!" demeye vardırdı. 1930'da orduda nasyonal sosyalist propaganda yaptıkları için mahkûm olan teğmenlerden Scheringer, Kont Stenbock-Fermor, yazar Ludwig Renn gibi, faşist kamptan *KPD*'ye geçen tek-tük örnekler abartıldı, bu kişilere partide ön planda görevler verildi. Ocak 1931'de Thaelmann'ın ortaya attığı "faşizme ve iktisadi çöküntüye karşı halk devrimi" sloganı, bu politikanın önemli bir adımıydı. *NSDAP*'de Strasser kanadının da kullandığı bu sloganla, orta sınıfların "proletarya devrimi" ürküntüsünün giderilmesi hedeflenmişti. Troçki, 14 Nisan 1931'de bu sloganın muğlaklığını eleştiren bir yazı yazdı: "...'halk devrimi' sloganı Marksizm ile faşizm arasındaki sınır çizgisinin silinmesine yol açar, işçilerin bir kesimini ve küçük burjuvaziyi, 'her iki kampta da mesele halk devrimi' gibi bir düşünceyle, iki kamp arasında seçme yapmak zorunda olmadıkları inancına sürükler ve böylece faşizmin ideolojisiyle uzlaşmalarına fırsat verir."

Özellikle 1931'de nasyonal sosyalizme, sosyal demokrasiye karşı olduğundan neredeyse daha tahammüllü olan; sosyal faşizme mücadeleyi faşizmle mücadelenin püf noktası sayarak öne çıkaran *KPD* çizgisi, en uç noktalara varmıştı. Ağustos 1931'de, ilk aşamada katılmayı

REMMELE, HERMANN (1880-?)

KPD'nin _(Alman Komünist Partisi)_ ultra sol kanat önderlerinden Hermann Remmele 5 Kasım 1880'de Heidelberg'de doğdu. Torna işçisiydi. 1897'de Metal İşçileri Sendikası'na ve _SPD_'ye _(Alman Sosyal Demokrat Partisi)_ üye oldu. Metal İşçileri Sendikası üyelerinin çoğunluğu gibi, partinin sol kanadıyla birlikte tavır alan Remmele, 1917'de _Bağımsız SPD_'nin _(USPD)_ kurucuları arasında yer aldı. 1920'de bu partiden milletvekili seçildi. Aynı yıl _USPD_ ile _KPD_'nin _Komintern_ çizgisi doğrultusunda birleştiği kongrede, yeni oluşan partinin merkez yönetimine seçildi. 1923 Kasım'ında Thaelmann tarafından verilen "ayaklanma başlasın" talimatını kurye olarak Hamburg örgütüne götürürken, bu talimatın geri alındığı haberi kendisine ulaştırılamadığı için; yenilgiyle ve _KPD_'nin bir süre yasaklanmasıyla sonuçlanan Hamburg ayaklanmasının başlatıcısı oldu.

Remmele, 1924-1928 döneminde, ona büyük değer veren Zinovyev'in desteğiyle _Komintern_ yönetiminde yeraldı. 1925 kışında, _Komintern Yürütme Kurulu_ Prezidyumu'nda ve Siyasal Sekreteryasında görevlendirildi. _Komintern_'in 1928'deki VI. Kongresi'nde bu görevlere yeniden seçildi. Bu dönemi Moskove'da geçiren Remmele, Eylül 1928'de gene özel bir "kurye emri"yle Berlin'e döndü, ünlü "Wittorf skandalı" nedeniyle _KPD_ yönetiminden uzaklaştırılan Thaelmann'ın görevinin iade edilmesi doğrultusundaki _Komintern_ talimatını Almanya'ya getirdi. Sonraki dönemde, Thaelmann ve Neumann'la birlikte partinin yönetiminde yeraldı.

Remmele'nin Neumnn'la birlikte faşizme karşı izlediği ultra sol politika, "nasyonal sosyalizmin iktidara gelmesinin, devrimci atılım ve proletarya diktatörlüğünün kurulması için nesnel koşulları hazırlayacağı" tezine dayanıyordu. 1932 yılının başında, "açık faşizmin iktidar olacağını; kısa sürede güçten düşmesi kaçınılmaz olan bu iktidarı devirmek üzere elde silah hazır beklemek gerektiğini" savundu. Ancak nasyonal sosyalizmin iktidarda yer alacağı beklentisinin boşa çıkması ve _Komintern_'in sağ politikalara yönelmesi üzerine, parti yönetimindeki etkinliği geriletildi. Remmele, 1930'dan itibaren yönettiği _Antifaschistische Aktion_ (Anti-faşist Eylem) aracılığıyla, nasyonal sosyalist harekete karşı silahlı direnişin örgütlenmesi fikrini yaygınlaştırmaya çalışmıştı. Ancak partideki etkinliğini yitirmesi ve nasyonal sosyalizmin iktidara gelmesi üzerine 1933'de Moskova'ya gitmek zorunda kaldı. Ocak 1934'de _Komintern_ tarafından özeleştiri yapması istenerek faşizm üzerine tezlerini geri almaya zorlandı. 1937'ye dek pasifize edilmiş olarak Moskova'da yaşadıktan sonra, Stalin'in tasfiye harekâtı içinde karısıyla birlikte öldürüldü.

reddetmelerine rağmen, *NSDAP*'nin "Prusya'da *SPD* hükümetinin düşmesi" için başlattığı halkoylaması kampanyasını desteklemeleri, buna en önemli örnektir. Sosyal demokrat Prusya hükümetinin o sıralarda bir komünist spor şenliğini yasaklamasına gösterilen tepkinin yanısıra, Heinz Neumann'ın "siyasal bunalımı derinleştirme" stratejisinde gerekçesini bulan bu tutum; *SPD*'nin "Naziler eşittir Koziler" (Koziler: Komünistler!) propagandasını tırmandırmasına ve bu "aşırı uçlar" özdeşleştirmesine inanan "sokaktaki adam"ların çoğalmasına yaradı.

Faşizme Karşı Birleşik Cephe Arayışları

Mart 1931'de Cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında büyük boyutlara ulaşan Nazi terörü Hitler'in çok yüksek oy alması ve Berlin'de burjuvazi, bürokrasi ve ordu çevrelerinde *NSDAP*'yi içeren hükümet formüllerinin konuşulmaya başlaması; ayrıca parti dışı Marksist odakların eleştirileri, *KPD*'yi nasyonal sosyalizmin yükselişini önemsemeye mecbur bıraktı. Parti dışındaki sosyalist odakların, işçi sınıfının faşizme karşı birliğini sağlamaya dönük çabalarının yoğunlaşmasının da bunda etkisi oldu. Troçki; *KPD*'nin "sosyal demokrat işçilere 'liderlerinizi terkedin ve bütün partilerin dışında bizim birleşik cephemize katılın' diyen" ültimatomcu yaklaşımını şiddetle eleştiriyor: "sosyal demokrat işçilerin liderlerinden ancak faşizme karşı eylem içinde kopartılabileceğini", birleşik cephe stratejisinin, sosyal demokrasiyle "ayrı ayrı yürüyüp birlikte vurmaya" dayandırılması gerektiğini savunuyordu. Troçki'nin eleştirileri, Almanya'da onunla siyasal bağları bulunan bir grup bulunmamasına ve *Komintern* tarafından en az sosyal faşizm kadar tehlikeli bir düşman sayılmasına rağmen, dolaylı da olsa bazı *SPD*'li ve *KPD*'li kadroları etkileyebiliyordu. Eylül 1931'de *SPD*'den ayrılan sol sosyal demokratların kurduğu *SAP - Sozialistische Arbeiterpartei* (Sosyalist İşçi Partisi) ve 1929'da *KPD*'den atıldıktan sonra bağımsız bir örgüt olarak faaliyet gösteren *KP(O) Komunistische Partei/Opposition* (Komünist Parti Muhalefeti) her ne kadar *KPD* tarafından "tanınmasalar" da, söyledikleriyle parti kadroları nezdinde etkili oldular. Özellikle *KPO* önderleri Brandler ile Thalheimer. Alman komünist hareketinin en fazla deneyime ve birikime sahip kişiliklerinden ikisi olarak: nasyonal sosyalizmin proleterleşmeye isyan eden orta sınıflar üzerindeki çekim gücünü kavratmak, "ultra sol" sosyal faşizm çizgisinden doğan işçi sınıfını bölücü eğilimleri engellemek ve faşizme karşı birleşik cepheyi gerekirse "yukarıdan" (parti yönetimlerinin anlaşmasıyla) sağlamaya çalışmak için, *SPD* ve özellikle *KPD*'ye yönelik olarak büyük çaba harcadılar.

Nasyonal sosyalizmin yükselişi ve bu eleştirilerin etkisiyle *KPD* yönetimi, Nisan 1932'de, "birleşik cephe"yi "tabanda (*KPD*'de) birleşme" olarak sunma ısrarını ilk kez terkederek, siyasal ve sendikal düzeyde *SPD* ile ortak mücadeleye hazır olduğunu açıkladı. Bu çerçevede, Mayıs'ta (ortak) *Antifaşist Eylem* çağrısı yapıldı. Bu çağrı, *SPD*'nin Nazilerle sokakta da mücadele etmek için 1931 sonunda oluşturduğu (ve *KPD* tarafından "*SPD*'nin yeni bir faşist saldırısı" olarak nitelenen!) *Eiserne Front* (Demir Cephe) tabanı başta olmak üzere, bazı sendikalarda ve gençlik örgütü *SAJ*'da *Sozialistische Arbeiterjugend* (Sosyalist İşçi Gençliği) yankı buldu. Ancak ekonomik bunalımın aşılmasıyla birlikte faşizm tehlikesinin ortadan kalkacağını uman ve söylemini, orta sınıflara yönelme kaygısıyla "uçlara" karşı propagandaya, dolayısıyla Nazilerle "Kozileri" aynı kaba koymaya dayandıran *SPD* yönetimi, *Antifaşist Eylem*'e katılmayı reddetti.

Egemen Sınıfların Saldırısı ve Prusya Darbesi Karşısında *SPD* ile *KPD*

Sonuç bakımından umut verici görülmese de, *KPD* ile *SPD*'nin faşizme karşı birleşik cephesinin gündeme geldiği bu günlerde, von Papen hükümeti, bujuvazinin genel çıkarları ile ordu ve yüksek bürokrasinin otoriter arayışlarını biraraya getiren, işçi sınıfına karşı sert ve tavizsiz bir politikayı yürürlüğe koymaktaydı. Gücünün asıl dayanağını parlamento dışında (Hindenburg'un temsil ettiği ordu ve yüksek bürokraside) bulan Brüning, parlamento ile ilişkilerini "karşılıklı tahammül" ilkesine göre yürütmüşken, von Papen parlamentoyu tamamen dışlayan bir yol tutturdu. Hindenburg'un etrafındaki devletçi klik açısından, hayali kurulan "otoriter başkanlık" rejiminin bir provası olan von Papen hükümeti, kendisini "serbest iktisadi düzen için son fırsat" ifadesiyle meşrulaştırılıyordu. Devlet bütçesini denkleştirme şiarıyla sosyal harcamaları alabildiğine kısarak sıkı bir deflasyonist (parayı kıtlaştıran) politika izleyen von Papen, sosyal sigorta ve işsizlik sigortası sistemini adım adım tasfiye ederek işçi sınıfının sosyal politika döneminden kalma kazanımlarını geri aldı. Eylül'de ilan edilecek bir tüzükle, "mecburî hallerde" toplu sözleşmeyle saptanmış ücret düzeylerinin işletme yönetimi tarafından düşürülebileceği ilan edilecekti. Von Papen, işçi sınıfının gücünü siyasal düzeyde de kırmak için *SPD*'ye yüklendi; onbeş önemli *SPD*'li belediyeyi görevlerinden alarak yerlerine radikal anti-komünist müfettişler atadı. Von Papen'in bu politikasından destek bulan Nazi terörü de hızla tırmandı. Faaliyet yasaklarının kalktığı 16 Haziran'dan sonra bir ay içinde Prusya'da *SA*'lar 99 kişiyi öldürdüler, 125 kişiyi ağır yaraladılar.

Von Papen, *SA*'lara sağladığı bu teşvik ve desteklerle, başına geçmeyi arzuladığı Başkanlık rejimi için *NSDAP* desteğini kazanmayı umuyordu. Ancak iktidarın tamamını hedefleyen *NSDAP*, bu destekten azamî yararı karşılıksız olarak sağlamayı yeğliyordu. Von Papen, hem Hindenburg kliği ve özellikle ordu, hem de burjuvazi nezdinde "güçlülüğünü" göstermek ve *NSDAP*'ye onun desteğini almaya yarayacak büyük bir lokma sunmak amacıyla, Prusya Darbesi'ni (Preussenanschlag) gerçekleştirdi. Almanya topraklarının üçte ikisi büyüklüğündeki

VON OSSİETZKY, CARL (1889-1938)

Radikal demokrat anti-faşist yszar Carl von Ossietzky, 3 Ekim 1889'da Yukarı Silezya (Polonya) kökenli yoksul bir küçük burjuva ailenin oğlu olarak Hamburg'da doğdu. Kötü bir öğrenciydi; liseyi özel bir kura alarak bitirdikten sonra 1907'de Hamburg sulh mahkemesinde yardımcı kâtip olarak işe başladı. Ossietzky, lise yıllarında konuşmalarını hayranlıkla izlediği Babel'dan atkilanerek anti-militarizme yönelmişti. 1908'de, parlamentarizme, "sosyal adalet" düşüncesine ve barışçılığa sahip çıkan küçük burjuva demokrat aydınlarının *Demokratische Vereinigung* (Demokratik Birlik) kulübüne üye oldu; 1911'de darnağın yayın organı *Das freie Volk*'ta (Özgür Halk) yazmaya başledı. 1913'de, İngiltereli süfrajet (kadın hakları savunucusu) Maud Woods'la evlendi. Mayıs 1914'de, küçük bir bölükte kavga eden askerleri "isyan" suçundan yargılayan askerî mahkemeyle eğlendiği bir yazısından ötürü, 200 Mark cezaya çarptırıldı.

Ossietzky, I. Dünya Savaşı çıktığında "askerliğe elverişsiz" bulunarak sileh altına alınmadı. Bu arada bütün vaktini yazarlığa hasretmek için mahkemedeki görevinden ayrıldığından ağır geçim sıkıntısı çekmekteydi. Ocak 1915'de mecburen yeniden mahkemede işe girdi; Haziran 1916'da askere alındı. Ocak 1919'da savaşın bitmesiyle döndüğü Hamburg'da, *İşçi ve Asker Konseyi*'ne katıldı. "İnsanı bütün bağlarından özgürleştireceğini" umduğu devrimin yenilmesinden sonra, 1919 ortasında savaş karşıtı *Friedensgesellschaft*'ın (Barış Dernağl) aekreteri olarak Berlin'e gitti. 1920 sonbaharında, ünlü şair-yazar Kurt Tucholsky ve Karl Vetter'le birlikte "Bir daha asla savaş olmasın" *(Nie wieder Krieg)* kampanyasını başlattı. Bu üç aydın, Mart 1924'de militarizmle mücadela ederek demokratik cumhuriyeti güçlendirme kaygısıyla, birkaç ay yaşatabildikleri *Republikanische Partei*'yi (Cumhuriyetçi Parti) kurdular.

Ossietzky, Weimer döneminde en büyük atkinliğini, Nisan 1926'da *Weltbühne* (Dünya Sahnesi) dergisine geçtikten sonra elde etti. Erich Kaestnar, Erich Mühsam, Tucholaky gibi imzaların yeraldığı bu radikal demokrat dergi, yaklaşık 12 bin tirajına rağmen, komünistlerden cumhuriyetçi demokratlara kadar geniş bir entelejensiya kesiminin saydığı, önemsediği bir kültür organıydı. Ocak 1927'da yönaticiliğini üstlandiği *Weltbühne*'de Osalatzky, başta ordu ve nasyonal sosyalizm olmak üzare karşı-devrimci güç odaklarına karşı ideolojik kampanyayı sürakilleştirdi. Derginin sorumlu müdürü olarak, "orduya hakaret" suçlarından Şubat 1927'de

25 Almanya'da Nazizm ve Sosyalist Hareket

Naziler, 1930'lara kadar parlamentodaki yerlerine SA üniformalarıyla oturdular. Böylece, "burjuva parlamentarizmi"ni reddettiklerini ortaya koymuş oluyorlardı. Daha sonra, büyük burjuvaziyle ilişkilerinin gelişmesine koşut olarak, parlamentoya karşı daha "saygılı" ve teamüle uygun bir tutuma yöneldiler. Hitler de, kitleler karşısındaki saldırgan üslubunun yerine, burjuvalar, yüksek bürokrasi ve generaller önündeki kibar salon konuşmalarında "makûl" bir dil kullanmaya başladı. Nasyonal sosyalizmin ilk ideologlarından Dietrich Eckart, "bize lâzım olan önder"i şöyle tanımlamıştı: "Makineli tüfek sesine aşina bir herif olmalıdır. Dinleyen güruh, karşısında, korkudan donuna kaçırmalı. Subay işimize yaramaz, halk artık onları adamdan saymıyor. En iyisi, ağzı bozuk bir işçi olurdu (...) Fazla kafalı olması icap etmez, politika dünyanın en aptal işidir; hele bizim Weimar'daki politikayı Münih pazarından herhangi bir karı kıvırabilir. (...) Bu adam bekâr olmalı, böylece karıları tavlamış oluruz."

toprakları ve beşte üçü büyüklüğündeki nüfusuyla diğerleriyle kıyas edilemeyecek kadar önemli bir eyalet olan Prusya ve başkent Berlin'in "Kızıl", yani *SPD* yönetiminde olması, özellikle 1930 sonrası bunalım hükümetleri sırasında egemen sınıflar için zaten köklü bir rahatsızlıktı. Prusya'da yapılacak darbe, işçi sınıfı güçlerinin nasıl tepki vereceğini anlamak bakımından da önemli bir prova imkânıydı. *SPD* ve *KPD* tabanında *Antifaşist Eylem* çağrısı çerçevsindeki yakınlaşma olgunlaşmasını önleme kaygısıyla da hareket eden von Papen, 20 Temmuz'da *SPD*li Prusya hükümetini görevden aldı.

SPD, demokratik parlamenter teamül içinde yalnızca biçimsel olarak meşru olan bu darbe karşısında, egemen sınıfların günlünü tamamen ferahlatacak bir tepki verdi. *KPD* derhal "ortak genel grev" çağrısı yapmıştı ve özellikle *Demir Cephe* tabanında direniş isteği yaygındı. Ancak *SPD* başkanı Otto Wels, "nasyonal sosyalistler, komünistler, bürokrasi ve ordu karşımızda olacaktır" diyerek, ayrıca yüksek işsizliğin ve Nazi grev kırıcıların genel grev silahını etkisizleştireceğini savunarak teslimiyeti seçti. "Şimdi elerinizdeki çekiç, oy pusulasıdır!" sloganıyla umudunu bu teslimiyeti genel seçimlerde telafi etmeye bağlayan *SPD* yönetimi, böylece birleşik cephe inisiyatifini geriletmekle kalmadı; biçimsel meşruiyeti olan bir darbe için hâlâ 1920 Kapp darbesi yenilgisinin şokunu unutmayan asker-bürokrat-burjuva çevrelere, özellikle de Nazilere umut verdi. Yıllardan beri "Marksizmin örgütsel ve manevi merkezi" saydığı Berlin'de nasyonal sosyalist hareketi varetmek için uğraşan Goebbels, 21 Temmuz'da günlüğüne şu notu düşüyordu: "Kızıllar büyük fırsatı kaçırdılar. O fırsatı bir daha asla elde edemeyecekler." Dev Prusya bürokrasisinde, özellikle *SPD*'nin en fazla güvendiği (1919'dan sonra birçok kez komünistlere karşı kullandığı) fizikî güç olan polis örgütünde büyük tasfiyeler yapıldı; önemli konumlara Naziler yerleştirildi. Troçki, 14 Eylül'de yazacağı yazıda, bu evrede "sosyal demokrasinin, faşizmin zaferinin kendisi için teşkil ettiği ölümcül tehlikeyi bir an bile gözden kaçırmadığına" değinerek, *KPD*'nin birleşik cephe stratejisinin "*SPD*'nin bu postu kurtarma kaygısından hareket etmesi gerektiğine" dikkat çekecekti. Ancak kendi önerilerine kayıtsız kalan *SPD*'ye tepki duyan *KPD*, *SPD*'de hiç değilse bir tür "güdü" gibi varolan anti-faşist etmeni yok saydı; *SPD* tabanının Prusya darbesi karşısında yönetimlerinin teslimiyetine gösterdiği tepkiyi de kendi yönünde bir ivmeye dönüştüremedi. Prusya Darbesi, birleşik cephe perspektifini güçlendireceğine, *KPD* ile *SPD* arasında kökleri 1918'e dek giden hasımlığın pekiştiği bir gerilime yolaçmış oluyordu.

Faşizmin İktidara Yönelişi

İşçi Sınıfının Geri Çekilmesi

31 Temmuz 1932 genel seçimi, Prusya Darbesi'nin rövanşını gerçekleştireceği oy patlamasıyla alacağını uman *SPD* için büyük bir hüsran oldu. Yüzde 21.6 oy alarak *NSDAP*'nin ardından ikinci parti durumuna düşen *SPD*'nin hâlâ işçi sınıfının daha büyük partisi konumunda kalabilmesi, *KPD* ve diğer komünistler açısından da şaşırtıcı idi.

500 Mark para cezasına, Aralık 1927'de bir ay hapse mahkûm edildi. 1 Mayıs 1929'da, komünist işçilere ateş açtıran Berlin sosyal demokrat polis müdürü Zörgiebel'in görevi bırakması için de bir kampanya yürüten Ossietzky; *Weltbühne*'de sivil Alman havacılığının askeri hazırlıklara ve tatbikatlara perde olarak kullanıldığını kanıtlayan bir yazıdan dolayı, Kasım 1931'de "vatana ihanet ve askeri sırları ifşa" suçundan 18 ay hapse mahkûm oldu. Einstein ve Thomas Mann'ın Cumhurbaşkanı Hindenburg'a Ossietzky'nin affı için yaptıkları müracaat sonuç vermeyince, 10 Mayıs 1932'de hapse girdi; 22 Aralık'ta erken tahliye olarak yeniden derginin başına geçti.

Carl von Ossietzky, 1930'larda bütün çabasını yükselen nasyonal sosyalizmle mücadeleye yoğunlaştırdı. Özellikle komünistlerle sosyal demokratları "faşizme karşı birleşik cephe"ye ikna edebilmek için çok uğraştı. 17 Şubat 1933'de yaptığı bir konuşmada şöyle demişti: "Hiçbir partiye mensup değilim. Bundan evvel daha çok sağla, ama bazen solla da mücadele ettim. Fakat bugün, hepimiz, solumuzdakilerin müttefikimiz olduğunu idrak etmeliyiz. Benim artık bağlı olduğum bayrak, bu yozlaşmış cumhuriyetin kırmızı-siyah-sarı bayrağı değil, birleşik anti-faşist hareketin bayrağıdır. Ve ben bir pasifist olarak, özgürlük için savaşan bu ordunun saflarındayım."

Carl von Ossietzky, yazar dostlarının uyarılarına rağmen ülkeyi terketmeyince, Nazilerin Reichstag yangını provokasyonunun ertesi günü, 28 Şubat 1933'de tutuklandı. Mayıs 1936'ya kadar tutulduğu temerküz kamplarında ağır şekilde hastalandı. 1934 sonunda, Einstein Thomas Mann, Leon Blum, Romain Rolland, Virginia Woolf, Aldous Huxley, Bertrand Russell gibi birçok ünlü aydın; Nazi rejimine uluslararası düzeyde siyasal bir darbe vurmak amacıyla Nobel Barış Ödülü'nün Carl von Ossietzky'e verilmesi için kampanya başlattılar. Nobel Komitesi, Kasım 1936'da, 1935 Nobel Barış Ödülü'nün o sırada uluslararası baskıyla tedavi için Berlin'e hastaneye getirilmiş olan Ossietzky'e verilmesini kararlaştırdı. Göring, rejim açısından önemli saygınlık kaybına yolaçacak olan bu darbeyi geri çevirebilmek için, Ossietzky'e ödülü reddetmesi karşılığında "serbestlik" ve ömürboyu 500 Mark gelir teklif ettiyse de; Ossietzky geri çevirdi. Oslo'daki ödül töreni gıyabında yapıldı. Son yıllarını kâğıt üzerinde "özgür" sayılarak ev ve hastane hapsinde geçiren Ossietzky, 4 Mayıs 1938'de öldü.

KPD ise, 1930'a göre 800 bin oy fazla alarak, oranını yüzde 14.6'ya yükseltmişti ve Thaelmann, bir kez daha "seçimlerin tek galibinin *KPD* olduğunu" ilan ediyordu. Seçimlerden kısa bir süre sonra, *Komintern Yürütme Kurulu*'ndan gelen telkinlere de bağlı olarak *KPD*'nin gündemini parti içi meseleler işgal etti: "Faşizmin bir kitle hareketi olduğunu görememek", "1930'da Brüning kabinesini faşist olarak tanımlama hatasına düşmek" gibi, -aslında *Komintern* ve *KPD* yönetimlerinin ortak sorumluluğu bulunan- yanılgıları nedeniyle, Neumann ve Remmele yönetimden tasfiye edildi. Neumann ve Remmele ile birlikte, başarı şansı düşük de olsa, faşist harekete karşı askerî ve silahlı direniş imkânlarını örgütleme hazırlıklarına girişmiş olan "ultra sol" grubun da parti içindeki gücü kırılmış oluyordu.

Komintern'in faşizm tezlerindeki düzeltmelere ayak uydurmaya çalışan *KPD* tamamen inisiyatifsizleşmişti; *SPD*, başkanları Otto Wels'in bir yıl sonra anlatacağı gibi "gelişmelerin nesnesi haline gelmiş... ehven-i şere razı olacak durumda"ydı. Siyasal önderlikten yoksun bulunduğu bu koşullarda, işçi sınıfı faşizme karşı en büyük (ve son) tepkisini, büyük ölçüde kendiliğinden gelişen Eylül/Ekim 1932 grev dalgasında gösterdi. Eylül ortasından Ekim başına kadarki iki haftalık sürede, tam 280 grev yapıldı. Von Papen hükümetinin ücretleri düşürme kararı üzerine, *KPD* ve *RGO*'nun çağrısıyla başlayan grev dalgası, kısa sürede onların denetiminden çıktı. *Komintern Yürütme Kurulu*'nun "proletaryanın gelişen gücünü gösterdiğini" savunarak iyimser sonuçlar çıkardığı grev dalgası, hükümetin sert tepkisinden ürken sosyal demokrat sendikaların baskısı ve çabasıyla duruldu. Kasım başında, Berlin'de gene *KPD*'nin ilk kıvılcımı çaktığı ulaşım işçileri grevi patlak verdi. Greve komünist ve sosyal demokrat işçilerin yanısıra, *NSBO (Nasyonal Sosyalist İşyeri Hücreleri)* da bütün varlığıyla destek oldu. Eylül/Ekim grevleri gibi, hedefi oldukça muğlak kalan bu öfke grevi de, beş günde bitti. Sendikalar ve küçük burjuva kamuoyu "Nazilerle Kozileri" omuz omuza görmekten ürkmüş ve başlangıçtaki sempati desteğini çekmişti.

NSDAP'nin Duraklaması

Kitle desteğini borçlu olduğu "muhalif" görünümü gereği bu greve destek olan *NSDAP* Berlin örgütünün yöneticisi Gobbels, gene parti içindeki "anti-kapitalist" eğilimlerin ciddileşme tehlikesinden kuşku duyan *RDI* zirvelerini yatıştırmak için epey çaba harcamak zorunda kaldı. Bu grev dalgasından en az burjuva kadar ürken ordu yönetimi de, "iç savaş" ihtimaline karşı harekat planları üzerinde çalışmaya başlamıştı. Gerçekten, ülkede tam bir siyasal kilitlenme söz konusuydu. *NSDAP*, oylarını iki katı kadar artırarak yüzde 37.4 oy oranıyla birinci parti olmasına rağmen, hâlâ iktidar için yeterli çoğunluğa sahip değildi. *NSDAP*'nin hükümette yeralmasının *SPD* ve *KPD* kitlesinde yolaçabileceği tepki nedeniyle bir iç savaştan korkan komutanlar; Hitler'i bir "Avusturyalı onbaşı", nasyonal sosyalizmi bir pleb hareketi olarak gören Hindenburg; iç savaş tehlikesinin yanısıra *NSDAP*'deki "sol" söylemden tedirgin olan burjuvazinin birçok unsuru, zaten *NSDAP*'nin iktidarda yeralması ihtimaline sıcak bakmıyordu. Ancak, diğer burjuva partileri iyice güçten düştüğü için (Temmuz 1932 seçimlerinde Nazilerle ortak hareket eden *DNVP* yüzde 5.9, Katolik *Merkez* yüzde 12.5, *Bavyera Halk Partisi* yüzde 3.2 oy almışlardı), von Schleicher'in başını çektiği otoriter Başkanlık sistemi yanlıları *NSDAP*'yle işbirliğine mecburdular. Schleicher'le von Papen, bunun farkında olduğu için meşru hükümet formülleri peşinde olduğu izlenimi vermeye gayret eden Hitler'le 13 Ağustos'ta buluştular. Schleicher, partisinin "ılımlı" bir çizgi izlemesi karşılığında Hitler'in Başbakan yardımcısı olarak hükümete girmesini önerdi, ancak Hindenburg Hitler'li bir kabineye razı olmayacağını adamlarına bildirdi. 30 Ağustos'ta parlamentonun açıldığı gün *NSDAP* milletvekillerinin *KPD*'lilerle beraber von Papen'e güvensizlik oyu vermesi, büyük burjuvazi ve orduda Nazilerin "istikrar karşıtı" olduğu yargısını yeniden ortaya çıkardı. Genelkurmay Başkanı von Hammerstein bir mektubunda "birliklerde Nazilere karşı büyük bir öfke hakim" diye yazarken; Goebbels günlüğüne "para bulmak çok güç. Bütün para sahibi 'okumuş' baylar, hükümeti [von Papen'i] destekliyor" notunu düşüyordu.

Hindenburg'un parlamentoyu derhal feshetmesinden sonra yapılan 6 kasım seçimleri, *NSDAP*'nin bunalımını daha da derinleştirdi; yaklaşık iki milyon oy kaybıyla, yüzde 33.1'e gerilemişlerdi. Kasım ve Aralık ayında çeşitli yerlerde yapılan yerel seçimler, diğer burjuva partilerinin seçmenlerini *NSDAP*'den geri alma eğiliminin kalıcı olduğunu gösterecekti. *NSDAP*'yle birlikte "sistem"in de bunalımı derinleşmekteydi. Von Schleicher (dolayısıyla ordu ve Hindenburg), salt *Milliyetçi Cephe* partilerinden Hugenberg'in *DNVP*'sinin desteğine sahip olan von Papen'in arkasından çekilme eğilimindeydiler. Artan işsizlik ve derinleşen ekonomik bunalım koşullarında, arzulanan otoriter hükümetin (en azından biçimsel olarak) kitlesel bir tabana dayanması, egemen sınıflara şart görünüyordu. Bu şarta uyan tek karşı-devrimci parti olan *NSDAP*'ye iktidarı koşulsuzca teslim etmekteki tereddütlerinin bir açıklaması, ordu, bürokrasi ve liberal burjuvaziyi tedirgin eden "iç savaş" korkusu ise; diğer neden, Troçki'nin 14 Eylül 1932'de yazdığı gibi, "komünistlerin [ve işçi sınıfının] bölünmüşlüğünden, güçsüzlüğünden ötürü, egemen sınıfların aralarındaki çelişkileri günışığına çıkarma fırsatı bulabilmeleriydi." Burjuvazinin bütün fraksiyonları ve devlet katındaki bütün çevreler, klikler; asgarî müştereklerin acilen saptanmasını zorlayacak bir devrim tehdidi olmadığı için, özgül çıkar ve taleplerinde olabildiğince ısrar etme eğilimindeydiler. Böylece koşulları oluşan karmaşık siyasal pazarlık sürecine girilirken, *NSDAP*, egemen sınıfların bütün fraksiyonları nezdinde, kendi tarafları için kazanılabilecek bir fizikî güç gibi, salt işlevsel bir anlam ifade ediyordu. Parasal kaynakları kurumaya yüz tutmuş, siyasal güçlenme ivmesi azalmakta olan

Alman Komünist Partisi ve Nazizme Karşı Mücadele

Almanya'da Nazilerin iktidara gelmesinde sol partilerin, örgütlenmelerin ve sendikaların oynadıkları rol çeşitli tartışmalara konu olmuştur. Bunların içinde özellikle ele alınması gereken iki parti *Alman Komünist Partisi* (KPD) ve *Sosyal Demokrat Partisi*'dir (SPD). Bugüne kadar yapılan değerlendirmelerde *KPD*'nin çeşitli evrelerinde hatalar işlediği sık sık tesbit edilmekte ise de bu hataların yine bu partinin kendi çabalarıyla düzeltildiği ve sonuç olarak doğru politikaların üretildiği de ileri sürüldü. Şüphesiz, *KPD*'nin bu dönemdeki taktiklerini ve faşizm üzerine tezlerini yine bu dönemin *Komintern* politikaları ve önermelerinden ayrı ele almak mümkün değildir. Dönemin *Komintern* kökenli resmi tarih yazımı ve bu yazımın bugüne kadar aktarılmış olan biçimi faşizmin iktidara gelmesi sürecinde yanlış olan *KPD* politikalarının oynamış olduğu rolü gözden kaçırmaya yönelikti.

İtalya'da faşistlerin iktidara gelmesinden bir ay sonra başlayan *Komintern*'in IV. Kongresi'nde, faşizm tartışmaları esas olarak *KPD* değerlendirmelerinin de temelini oluşturdu. Radek ve Bordiga tarafından ileri sürülen tezlerde İtalyan faşizminin dayandığı küçük burjuva tabana dikkat çekilmişti. Radek'in ifadesi ile faşistler "küçük burjuvaziyi temsil etmekte ve burjuvazinin desteğiyle iktidara gelmektedirler. Fakat bunlar, küçük burjuvazinin değil, kapitalizmin programını uygulamak zorundadırlar." Bordiga ise, faşizmin tabanını oluşturan küçük burjuva kesimlere işaret ederken, faşizmle burjuva demokrasisi arasında bir fark olmadığını ileri sürdü. *Komintern* düzeyindeki bu tahlilin ilerde alacağı biçimler bir dönemin politikalarını da belirledi.

***Komintern* tartışmalarında görülen bir başka eğilim ise burjuvazinin tüm terör uygulamalarını faşizm olarak değerlendirmekti. Buna göre, "faşizm burjuva toplumunu tehdit eden proletaryanın şiddetine karşı burjuva reaksiyonuydu." Böylelikle faşizm, terör ve burjuva gericiliği ile eş olarak değerlendiriliyordu. Nitekim Alman Devrimi'nin 1923'deki yenilgisinin ardından Seeckt, Ebert ve Noske'de cisimleşen koalisyon hükümeti, Zinovyev'in ifadesi ile "faşizmin değişik biçimlerinden biri" idi. Yine Zinovyev 1924'de "Alman Sosyal Demokrasisinin yönetici tabakaları, şu anda sosyalist maskeli Alman faşizminin bir fraksiyonudur" yolundaki tezini ileri sürüyordu. Zinovyev, İtalya'daki faşizmi de "faşizmin bir kanadı olan sosyal demokrasiye ve kapitalist burjuvaziye ait bir olgusu" olarak ele alıyordu.**

Stalin ise 1924'te, faşizmi "sosyal demokrasinin aktif desteğine dayanan burjuvazinin kavga aracı", sosyal demokrasiyi de "nesnel olarak faşizmin bir kanadı" olarak tanımlıyordu. Bu tespitler *Komintern* partilerinin Stalinistleştirilmesi dönemi içinde de *KPD*'nin faşizm tezlerini önemli ölçüde şekillendirdi. *Komintern*'in 1928'deki VI. Kongresi'den sonra resmileşen "sosyal faşizm" tezleri, *KPD* politikalarında kendini bütün açıklığı ile göstermeye başladı. Kısa zamanda "hiçbir komünist, faşizmin sosyal faşizm yardımıyla yenileceği görüşünü paylaşmaz", "sosyal faşistleri işletmelerdeki ve sendikalardaki görevlerinden atın", "okullarda ve dinlenme yerlerinde sosyal faşistleri vurun" gibi ifadeler *KPD*'nin çağrılarında yer almaya başladı.

Nazilerin 1930'daki parlamento seçimlerinde elde ettikleri başarı ise bu yanlış değerlendirmelerin sürmesine bir engel teşkil etmedi. *Komünist Partisi*'nin "bütün güçlerini hem faşistlere hem de sosyal demokrasiye karşı mücadeleye sevk etmeleri" gerekliliği vurgulandı. Faşizm ve sosyal demokrasinin karşıt değil, ikiz kardeş oldukları tezleri ağırlık kazandı ve Hitler faşizmine karşı zaferin önkoşulunun "ana darbeyi sosyal demokrasiye

25 Almanya'da Nazizm ve Sosyalist Hareket

KPD'li gençlerin 1932'de Hamburg'da kızıl bayraklarla gerçekleştirdikleri bir gösteri. KPD, *Thaelmann'ın ifadesiyle "faşizme karşı mücadeleye azimli bütün işçilerin toplanacağı bir havuz" olarak tanımladığı* Anti-faşist Eylem'i *örgütlemeye çalışırken, hâlâ "burjuvazinin ana dayanağı" olarak tanımladığı* SPD'ye *karşı tutumunu yumuşatmadığı için, sosyal demokrat kitlelerin (anti-komünist olmaktan çok) anti-KPD refleksleri aşamadı. Sonbahardaki grev dalgasından aşırı iyimser sonuçlar çıkarılarak 3-7 Kasım 1932'de yapılan parti kongresinde, "yakın" varsayılan siyasal iktidarı almaya dönük stratejiler üzerinde tartışılması, iktidarın arifesindeki faşizmin küçümsendiğini açıkça gösteriyordu. Hitler'in Başbakan olmasını izleyen günlerde de,* SPD, KPD'nin *"genel grev" çağrısına cevap vermezken; KPD de bu kritik anda bile SPD'nin "faşizmle mücadele süresince karşılıklı saldırmazlık paktı" önerisini reddedecekti.*

yönelten doğru bir devrimci strateji" olduğu savunuldu. Aksi görüşü savunan Troçki ise, karşı devrimci olarak damgalandı. "Bugün Komünist Partisi ile Sosyal Demokrat Parti'nin ortak blokunu talep edenler, sosyal faşist önderlere ve onların ihanetine yardım ederler. Bu talebi savunanın oynadığı rol, sosyal faşist önderlerinki gibi faşistçedir" tespiti *SBKP* içindeki tartışmaların uluslararası plandaki yansımalarının bir tür cisimleşmesi oldu. *KPD* önderi Thaelmann'ın "Biz işçilere Hitler'in gelmesi ile faşizmin başlayacağını söylemiyoruz, faşizm çoktan başlamıştır", "Hitler hükümeti ile faşist diktatörlüğü aynı biçimde görmemek gerektiğini sürekli vurguladık. Nasyonal sosyalistler olmadan da faşist diktatörlük hükümeti olabilir" ifadeleri ile bu konudaki yanlışların boyutları da ortaya çıkıyordu.

Komintern ve *SBKP* içindeki yanlış tahlillerin de etkisi ile SSCB'nin dış politikalarına ve tek ülkede sosyalizm anlayışına uygun olarak davranan ve resmi sosyalizmin sınırları içinde kalan *KPD*'nin faşist hareketin özelliklerini ve içinde barındırdığı tehlikeli potansiyelleri yakalayamaması, yanlış momentlerde yanlış politikalarla müdahaleyi doğurdu. "Finans kapitalin diktatörlüğü olan burjuva demokrasisiyle faşist diktatörlük arasında hiçbir farklılık yoktur" yaklaşımı bu konudaki yanlışların temelini oluşturdu.

KPD'nin 1923 Alman Devrimi'nin yenilgisinin ardından yaşanan süreci gerek Almanya'da gerekse dünya çapında isabetli bir biçimde değerlendirememesinin sonuçları da yanlış politikaların oluşturulmasına yol açıyordu. Almanya'da devrimci dalganın yükseldiği tespitini bir diğer devrimci dalganın yaşandığı 1920 başları ile karşılaştırmakta o açıdan yarar var. 1920'de sendikalı işçi sayısı 9 milyon 190 bin iken, bu sayı 1931'de 5 milyon 177 bini buldu. Yine 1920'deki grevci sayısı 8 milyon işçi civarında iken, bu sayı 1932'de 130 bine düştü. Devrimci durumun yükseldiği tespiti bir yanda bütün işçi örgütlenmelerinde sosyal faşist olarak değerlendirilen *SPD*'ye karşı mücadeleyi gerektirirken, sendikalarda da bir kopuş öneriliyordu. 1929'da *Revolutionaere Gewerkscheftsopposition* (Devrimci Sendika Muhalefeti) adı altında bir örgütlenme oluşturuldu. Sendikalardan çıkılarak bu örgütlenmeye girilmesi savunuldu. Hitler iktidara geldiğinde *KPD*'nin 250 bin üyesi, *DSM*'nin ise 160 bin üyesi vardı. Bu sonuç bile bu önermenin anlamsızlığını ortaya koyuyordu. Keza esas olarak *SPD*'nin etkinliği altındaki fabrika konseyleri de sosyal faşist olarak değerlendirildi. Bu tutumlar *KPD*'nin işçi kitleleri nezdindeki prestijini ve etkisini de ciddi olarak sarsıyordu. Sedece *SPD* üyesi ve çevresindeki işçiler değil aynı zamanda partisiz olan işçiler de bu uygulamaların karşısında yer alıyorlardı.

Komintern'in 1921'deki 3. Kongresi'nde alınan kararlar komünist partilerinin gündelik faaliyetlerine ilişkindi. Gündelik mücadelelerin taleplerini kapitalizme karşı mücadele ile bağlamak reformizme karşı mücadelede de etkili bir yaklaşımı oluşturabilirdi. "İşçi kitlelerinin ekonomik gereksinmelerinden doğan her pratik slogan, üretimin kontrolü için mücadeleye yöneltilmelidir. Üretimin kontrolünden anlaşılması gereken, ulusal ekonominin kapitalist rejim içinde bürokratik olarak örgütlenmesi için bir plan değil, fabrika konseylerinin ve devrimci sendikaların uygulayacağı kontroldür. Ancak sanayi dalları ve bölgeler olarak birbirine bağlanan bu türden örgütlenmelerin (fabrika konseylerinin) kurulmasıyla işçi kitlelerinin mücadelesi örgütsel olarak birleştirilebilecek ve sosyal demokrasi ile sendika liderlerinin kitleleri bölme çabelarına karşı konulabilecektir" ifadesi bu önermelerin ana eksenini oluşturuyordu. Kapitalizme karşı mücadelenin başarısı işçi sınıfının örgütlülüğüne ve birliğine bağlıydı. Bu birliğin örgütsel ifadesi ise *Komintern*'in kararlarına göre fabrika konseyleri idi. Fabrikalarda güç olunmadan işçilerin birliği için mücadele etmek ve reformizmin etkinliğini kırmak mümkün değildi.

1923'e gelindiğinde *KPD*'nin bu alandaki yetersizliği ortaya çıktı. Esas olarak mahalle düzeyine göre olan örgütlenmenin, işçi kitlelerinin sovyet iktidarı için bir mücadeleye yöneltilemeyeceği tespit ediliyordu.

1924'den sonra *KPD*'nin üye sayısında ve örgütlenmesinde bir yükselme dönemi yaşandı. Üye sayısı 143 bine ulaşmıştı. Üyelerin yüzde 68'i sanayi işçilerinden oluşuyordu. Ancak aynı dönemde üyelerin fabrikalar içindeki dağılımı ele alındığında esas zaaf ortaya çıkıyordu. 1927'de 50'den az işçinin çalıştığı fabrikalarda parti üyesi olan işçilerin oranı yüzde 36 idi. 50-100 işçi çalıştıran fabrikalarda bu oran yüzde 12, 100-500 işçi çalıştıran fabrikalarda ise yüzde 22 idi. 3000-5000 arasında işçi çalıştıran fabrikalarda bu oran yüzde 5 iken, 5000 üzerinde işçinin çalıştığı fabrikalarda bu oran yüzde 2,5 idi.

1929 verilerine göre Almanya'da çeşitli büyüklüklerdeki 191 bin 200 fabrikanın sadece 1400'ünde *KPD*'nin fabrika hücreleri vardı. Bu örgütlerin yüzde 7'si 10-50, yüzde 50'si 50-500, yüzde 17'si 500-1000, yüzde 23'ü ise 1000-5000 işçinin çalıştığı fabrikalarda idi. Görülüyor ki *KPD* esas olarak küçük fabrikalarda faaliyet sürdürmekteydi.

KPD'nin örgütlenme alanlarına ilişkin olan bir başka karşılaştırma ise 1927'de parti üyelerinin yüzde 15'inin fabrika hücrelerinde, yüzde 47'sinin mahalle hücrelerinde, yüzde 31'inin ise hücresi olmayan mahalle örgütlerinde olduklarını göstermektedir. Bu oranlar 1928'de yüzde 12, yüzde 42 ve yüzde 43 olarak şekillenirken; 1929'da yüzde 14, yüzde 45 ve yüzde 40 olarak gerçekleşmekteydi. Bu sonuçlar itibariyle *KPD*, üyelerinin çoğu işçilerden oluşan ama fabrikalar dışında örgütlenmiş bir parti halinde idi. Fabrika hücreleri ile mahalle hücrelerinin bir karşılaştırması ise ikincilerin daha fazla üyeye sahip olduğunu göstermekteydi. Bu durumun yarattığı ilk önemli sonuçlardan biri *KPD*'nin genel grev çağrılarının fabrikalarda yankı bulamaması idi.

Nazilerin kitleselleşmesi ile birlikte daha önceleri bu kalabalığı önemsemeyen *KPD*, bu hareketin orta sınıflar ve küçük burjuvazi arasındaki etkinliğini gördü. Bu tespit *KPD*'nin faaliyet alanını ve anlayışını, hatta devrim sorunsalına bakışını değiştirdi. *KPD*'nin bu politikaları oy oranında ve üye sayısındaki bir artışı da beraberinde getirdi. Ancak bu artışın Nazilere karşı mücadelede önemli bir başarı oluşturduğunu iddia etmek mümkün değildi. Çünkü 1930-1932 arasında Nazi Partisi'nin de oy ve üye sayılarında hızlı bir artış gözleniyordu. KPD'deki bu artışın fabrika ve mahalle örgütlenmelerine yansıması ise o ana kadar olan eğilimden pek farklı değildi. 1930-1931 arasında fabrika hücrelerinde sağlanan yaklaşık yüzde 15 civarındaki artış mahalle hücrelerinde yüzde 72'ye varıyordu. Hücresi olmayan mahalle örgütlerindeki artış ise yüzde 75 civarında gerçekleşiyordu. Nazilere karşı ağırlıklı olarak mahallelerde örgütlenilmesi eğilimi böylelikle güçlenerek sürmekteydi. Bir yanda üyeler artıyor, diğer yanda ise fabrikalardaki güçler azalıyor, mahallelerdeki güçler ise artıyordu.

1928-1932 arasında *KPD*'nin fabrikalarda çalışan üyelerine göz atıldığında ciddi bir düşüş olduğu gözlenmektedir. 1928'de yüzde 63,3 olan bu oran, 1932'de yüzde 11'e düşüyordu. 1931'de *KPD* üyelerinin yüzde 78'i, 1932'de ise yüzde 85'i işsizdi. Artık işsizler partisi haline gelmiş olan *KPD*'nin genel grev çağrılarının fabrikaların ve sendikaların içinde kimler tarafından taşınacağı ise meçhuldü. İşte genel grev çağrılarının etkisiz kalmasının ardında yatan bir diğer neden de buydu.

İşte bir yanda *Komintern* politikalarındaki yanlışlar, öte yanda bunların *KPD*'ye olduğu gibi taşınmış olması, partinin faaliyeti ve üye yapısı sonuç olarak Naziler karşısında komünistlerin yenilgisinin maddi zeminini oluşturdu. lerin yenilgisinin maddi zeminini oluşturdu.

nasyonal sosyalist hareket ise, kendi hedefleri açısından oldukça umutsuz bir noktada görünüyordu. Ancak Kasım 1932-Ocak 1933 arasındaki ikibuçuk aylık dönemde burjuvazi siyasal güçler arasındaki yıpratıcı gerilimlerin denge noktasında, *NSDAP* iktidar için tek formül haline gelecekti.

Von Schleicher'in Çöküşü ve Hitler'in Başbakanlığı

Bu siyasal pazarlık dönemi, 19 Kasım'da Cumhurbaşkanı Hindenburg'un Hitler'den birkaç bakanlık karşılığında kurulacak yeni bir "başkanlık hükümeti"ne destek istemesi ve Başbakanlıkta ısrar eden Hitler'in geri çevrilmesiyle başladı. Bu noktada von Papen, Hindenburg'a ordunun devreye girerek "Başkanlık rejimi"ni doğrudan ihdas etmesi formülünü kabul ettirmeye çalışıyordu. Ancak biçimsel olarak mevcut rejimin sınırları içinde, kitlesel bir meşruiyet temeline oturacak çözümler arayan von Schleicher, *NSDAP*'nin "sol" kanadıyla *SPD* ve sendikaları elde etmeyi amaçlayan stratejisiyle Hindenburg'u ikna etti. General Kurt von Schleicher, 2 Aralık'ta bizzat başbakan olarak bu misyon için yola çıktı. Schleicher, iktidarına kitle desteği sağlamak için, önce *NSDAP*'nin "ikinci adamı" sayılan Gregor Strasser'le ilişki kurdu. Strasser, Schleicher'e en azından pasif destek vermekten yanaydı. Ancak, özellikle Thyssen'le olan yakın ilişkileri dolayısıyla ağır sanayiin nabzını tutan ve tercihlerini temsil eden Göring'in kesin karşı çıkmasıyla Hitler, Strasser'in tasarısını engelledi. *RDI*'deki Thyssen, Krupp, Kirdorf gibi büyük patronlar, von Schleicher'in eski sosyal politika'yı çağrıştıran popülist politikalara yönelmesinden korktukları için destek vermiyorlardı. Gregor Strasser, 8 Aralık'ta partiden ve bütün görevlerinden istifa etti. Örgüt tabanında büyük etkinliğe sahip bulunan Strasser'in istifası, *NSDAP* yönetiminin gecici de olsa büyük bir şok yaşamasına neden oldu. Gregor Strasser Ocak 1933 başında Hindenburg'la görüşerek, *DNVP* önderi Hugenberg'in destekleyeceği yeni bir Schleicher hükümetine desteğini vaadedecek, ancak Hugenberg'in yeniden Hitler'le ortak hareket etmeye yönelmesi üzerine etkinliğini yitirecekti.

KPD'*nin, 10 Temmuz 1932'de Berlin filarmoni orkestrası konser salonunda düzenlediği bir* Anti-faşist Eylem (Antifaschistische Aktion) *Kongresi. Kürsüde, "Yaşasın Kızıl Birleşik Cephe" yazılı bir pankart var. Sol tarafta "SPD budur", sağ tarafta ise "KPD budur" yazılı afişler asılmış:* SPD'*liler, Naziler bir işçiyi döverlerken, polis o tarafa geçmelerini engellediği için seyretmekle yetinen korkak bir kalabalık olarak resmedilmiş;* KPD'*yi resmeden afişte ise, burjuvaziyi ve askerleri ürküten kararlı bir yürüyüş kolu var.* KPD, *anti-faşist eylem için birleşik cephe önerileri getirdiği dönemde bile, sosyal demokrasiyi bu kongre salonunun görünümünde yansıdığı gibi tanımlamıştı. Bu tutum, nasyonal sosyalizme karşı gerçek bir birleşik cephe eyleminin ivme kazanabilmesinin önünde engel oluşturdu.* KPD'*nin faşizme karşı alternatif olarak sosyalizmi çıkartan propagandası da, anti-faşist ve sosyal demokrat kitleleri ikna edebilmesini oldukça güçleştiren bir hamlığa sahipti. Ernst Thaelmann'ın 10 Temmuz'daki* Anti-faşist Eylem *Kongresi'nde söyledikleri, buna örnek gösterilebilir: "Faşizmin olmadığı, faşist katillerin işçi mahallelerinin sokaklarında Almanya'da olduğu gibi serbestçe cinayet işleyemeyecekleri bir ülke biliyoruz: Sovyetler Birliği. Orada bütün kapitalist ülkelerde olduğu gibi burjuvazinin diktatörlüğünün, demokrasinin ve faşizmin egemenliği yoktur. Orada, az sayıdaki kapitalist ve sömürücünün üzerinde, devasa emekçi kitlelerinin proleter diktatörlüğü hüküm sürmektedir."*

25 Almanya'da Nazizm ve Sosyalist Hareket

Von Schleicher, burjuvazinin zirvelerini daha da tedirgin eden ikinci girişiminde, *SPD* ve sendika yönetimleriyle ilişki kurdu. Schleicher'in *SPD*'ye desteğini kazanmak için sunduğu vaadler, *NSDAP*'nin kapatılmasını, tek sendikalı bir "çalışma hayatı"nı, Meclis'in süresiz tatil edilmesini ve sosyal demokratların hükümette yeralmalarını içeriyordu. Özellikle sendikaların, "sosyal general"in Başbakanlığını genelde olumlu karşılamalarına rağmen, Schleicher'e daha önceki manevralarından ötürü güvenmeyen *SPD*, bu yaklaşımı reddetti. Böylece von Schleicher'le birlikte onun Bonapartist rejim imkânı da tükenirken, "sosyal general"in girişimlerinde "bir tür bolşevizm" kokusu alan Kirdorf, Krupp ve Thyssen öncülüğündeki bir dizi ağır sanayi patronu, daha Kasım sonunda Hindenburg'a "Başbakanlığa en uygun Hitler olduğu" telkininde bulunmuşlardı. İkisinin ortak amacı olan Başkanlık rejiminde başrol için von Schleicher'le amansız rekabet içinde bulunan von Papen, 1933 başında Harzburg ***Milliyetçi Cephe*** ittifakının yenilenmesine öncülük etti. Böylece, burjuvaziden gelen "Hitler" telkinlerinin gerçekleştirilmesine aracılık ederek yeniden güç kazanma peşindeydi. Schleicher'in başarısızlığından sonra "ülke adına" paniğe kapılan Hindenburg'u da ikna etmekte fazla güçlük çekmeyen von Papen, 4 Ocak 1933'de Köln'lü banker von Schröder'in evinde buluştuğu Hitler'le Cumhurbaşkanı (ve kendi) adına pazarlığa oturdu. Ocak boyunca Hugenberg, Cumhurbaşkanının oğlu Oskar von Hindenburg, müsteşarı Meissner ve Papen'in dostu eski asker (ikinci dünya savaşı arifesinde Dışişleri Bakanı) von Ribbentrop; Hitler'le Hindenburg arasındaki köprüyü sağlamlaştırdılar. Bu arada, kulisleri kaynayan ve hiyerarşisinde çatlaklar beliren ordunun üst kademesi, von Schleicher'in devre dışı kalmasından ve Genelkurmay Başkanı von Hammerstein'ın sözleriyle "Nazilerin hedeflerinin ölçüsüzlüğünden" tedirgindi. Hatta, gelişmeler karşısında yalnızca seyirci olan *SPD*, ordunun nasyonal sosyalistlerin iktidara gelişini engelleyeceğini umuyordu! Ancak bu söylentiler ve "darbe" rivayetleri yalnızca Hindenburg'u pazarlığı hızlandırmaya yöneltti ve 30 Ocak 1933'de Hitler Başbakanlığa atandı. *NSDAP*, ayrıca Adalet (Frick) ve İçişleri (Göring) Bakanlığı gibi iki önemli iktidar mevkiini elde etmişti. Hitler, kabinede çoğunluğa sahip bulunan *DNVP* önderi Hugenberg'in itirazına rağmen, hemen 1 Şubat günü Hindenburg'un parlamentoyu feshetmesini ve 5 Mart 1933 için erken seçim kararı alınmasını sağladı; 4 Mart'ta basın ve düşünce özgürlüğünü kısıtlayan, 6 Mart'ta Prusya'nın yönetimini doğrudan merkezî hükümete bağlayan kararnameler çıkardı.

SA'lar adam dövüyor... SA, von Papen'in büyük hoşgörüsüyle, 1932 yazında özellikle "Kızıl" Prusya'da, KPD, SPD ve sendika üyelerine karşı müthiş bir terör uyguladılar. 17 Temmuz'da Berlin'in en büyük işçi mahallelerinden birini hedef alan ve 15 ölüyle kapanan "Kanlı Altona hafta sonu" saldırısı, Nazi terörünün doruğuydu. SPD hükümeti, "önlem olarak", Berlin'de gösteri yasağı koydu! "Potempa vakası", SA terörünün ve sadizminin bir başka uç noktası oldu. 9 Ağustos gecesi, beş SA'lı, Silezya'nın Potempa kasabasında maden işçisi Konrad Pietrzuch'u annesinin gözleri önünde tekmeleyerek öldürdüler. Potempa vakası, burjuva kamuoyunda da SA terörüne karşı büyük bir tepkinin doğmasına yol açtı. Cumhurbaşkanı Hindenburg, cinayetin olduğu gün, "siyasal teröre karşı" sert önlemler öngören bir kararname çıkarmıştı. Beş katil, bu kararnamenin ilk uygulandığı kişiler olarak derhal ölüme mahkûm edildiler. Ancak Hitler, "kendini tamamen bağlı hissettiğini" açıkladığı SA'lı "yoldaş"larından yana tavır koydu ve infazı engelledi. Nasyonal sosyalistlerin iktidarı aldığı Ocak 1933 sonunda da beş SA'lı sorgusuz sualsiz serbest bırakıldılar.

Faşizmin Mutlak İktidarına Giden Yol

KPD, Hitler Başbakan olduğu gün, *SPD* yönetimine ortak genel grev çağrısında bulundu. Ancak *SPD* yayın organı *Vorwaerts* "legal zeminden ayrılmayalım!" manşetini atarak, sendikalar ise "gösteri değil, örgütlenme!" şiarını benimseyerek gene kurtuluşu Mart'taki seçime bağladıklarını ortaya koydular. Troçki'nin 5 Şubat'taki yazısında ifade ettiği gibi, "proletarya savunma durumunda değil, yarım panik içinde kaçışa dönüşebilecek bir geri çekilme durumunda"ydı. Çözümün ancak "salt bildirilerle ilan edilmeyip, kongreler vs. canlı bir hareketlilikle ortaya konulan aktif bir savunma cephesi" olduğunu savunan Troçki, herşeyin bitmiş olmadığı kanısındaydı. Ona göre Hugenberg-Hitler hükümetinde; küçük burjuvaziyle büyük burjuvazi ve Junkerlerle büyük sermaye arasındaki çelişkiler hâlâ hüküm sürmekteydi ve Hitler'in gerçek, kesin iktidarını kurabilmesi için "bir iç savaş gösterisi başlatması gerekmekteydi (*sahici* iç savaştan kendisi de korkuyordu)."

Hitler gerçekten de derhal bir "iç savaş gösterisi"ne, daha doğrusu bir "iç savaş tehlikesi" gösterisine girişti. *KPD*'ye gösteri yasağı kondu; partinin genel merkezi olan "Karl Liebknecht Evi" işgal edildi; 17 Şubat'ta Prusya İçişleri Bakanı Göring, polise "komünistlere karşı silah kullanmaktan kaçınmama" emri verdi. *SA*, *SS* ve ***Çelik Miğfer*** "yardımcı polis teşkilatı" ilan edilerek silahlandırıldı. Bütün bunlar, "komünist ayaklanma" bahanesiyle son darbeyi vurmak üzere *KPD*'yi tepki göstermeye tahrik etmek içindi. Seçimler yaklaşırken, *KPD*, *SPD*'ye "ortak anti-faşist eylem" çağrılarında bulunmaktan başka bir şey yapmayınca, Göring bu bahaneyi bizzat örgütledi. Sonradan düzmece olduğu açıkça ortaya çıkan ünlü parlamento binası yangınının (Reichtagsbrand) olduğu 27-28 Şubat gecesinin ertesi günü, (Temel Hakların Askıya Alınmasına Dair Yasa" çıkarılarak, tutuklama ve terör dalgası başladı. Ülke çapında, en az 10 bini *KPD* mensubu olmak üzere 100.000 insan tutuklandı; ayrıca her *SA* takımı kendi bölgesini "temizledi"

"Son Seçim"

Troçki'nin yazdığı gibi, Hitler Ocak 1933'de Başbakanlığa geldiğinde, egemen sınıflar arasındaki bir dizi anlaşmazlığın üzerinde oturuyordu ve "gerçek ve kesin" iktidara sahip değildi. Nitekim Hitler'le ilişkilerini "Nazileri ehlileştirme" mantığıyla yürüten von Papen, 30 Ocak günü yakın dostlarına "onu kendimize bağladık" demişti. Ancak elindeki imkânları çok iyi değerlendiren ve işçi hareketini "iç savaş"a meydan vermeksizin terörize etmeyi başaran *NSDAP* ve Hitler, egemen sınıflarda kalıcı bir çözüm olabileceği kanaatini uyandırmayı başardı. *DNVP*'li Savunma Bakanı eski subay von Blomberg'in nasyonal sosyalistlerin hararetle benimsediği "yeniden silahlanma" programını sunarak orduyu tatmin etmesi de işlerini kolaylaştırdı. Böylece, 5 Mart seçimlerinde kesinlikle büyük bir çoğunluk elde etmemelerine rağmen, nasyonal sosyalistlerin iktidarı kesin olarak ele geçirmeleri (Machtergreifung) mümkün olabildi. Göring, 25 Şubat'taki bir toplantıda büyük sanayicilere şu sözleri söylerken, malî yardımın yanısıra 5 Mart'tan sonra kurulacak faşist diktatörlük için de destek istiyordu: "5 Mart'taki seçimin bundan sonraki on yıl için, hatta büyük bir ihtimalle yüz yıl için son

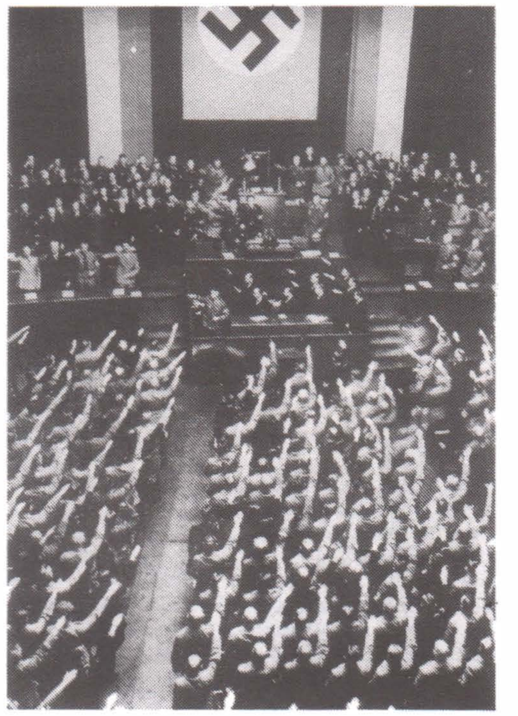
seçim olacağını bilmek, sanayiinin istenen fedakârlığı yapmasını daha da kolaylaştıracaktır." Bu "son seçim"de *NSDAP* oyların yüzde 44'ünü alırken, müttefikleri *DNVP* yüzde 8'de kaldı. *SPD* yüzde 18.3 ve bütün ağır baskılara rağmen *KPD* yüzde 12.3 oranında oy aldı. Hitler'e karşı olan Katolik *Merkez Partisi* ile müttefiki *Bayrische Volkspartei-BVP* (Bavyera Halk Partisi) de toplam yüzde 15 civarında oy topladılar. Ne var ki *NSDAP* "büyük seçim zaferi" olarak ilan ettiği bu sonuçlara dayanarak, görünürde meşru ve "yasal" adımlarla birkaç ay içinde iktidarını mutlaklaştırdı. Nasyonal sosyalistlerin birinci parti olmadıkları eyalet hükümetleri görevden alındı, yerlerine valiler atandı. Bu uygulamayı kabule yanaşmayan tek eyalet, nasyonal sosyalist hareketin beşiği Bavyera'nın muhafazakâr (Katolik) hükümeti oldu; ancak Naziler Bavyera hükümetini de *SA* gücüyle alaşağı ettiler. 23 Mart'ta, Nazizmin mutlak iktidarını tescil eden *Ermaechtigungsgesetz* (Yetki Yasası) parlamentoya sunuldu. "Ülkenin ve Halkın Sıkıntılarının Ortadan Kaldırılmasına Dair Kanun" adını taşıyan bu yasa, Reichstag'ın kanun çıkarma yetkisini hükümete devrederek, Reichstag yangınının ertesi günü temel haklar askıya alınarak ilan edilen "olağanüstü hal"i ebedîleştiriyordu. Almanya'da Nazi iktidarı boyunca "demokratik" Weimar Anayasası kağıt üzerinde geçerliliğini korurken, iktidar "yetkisini" 1937, 1941 ve 1943'de uzatılan bu yasadan almıştır. Siyah-sarı-kırmızı renkli Alman bayrağının yerini sessiz sedasız siyah-beyaz-kırmızı renkli eski imparatorluk bayrağının alması gibi, açıkça rejimin niteliğinin değişmekte olduğunu haber veren bütün "hükümet kararları" gibi, bu *Yetki Yasası* da, burjuvazinin ve daha ziyade orduyla bürokrasinin "meşruiyet" kaygısını tatmin etmeye yetti. Son umudunu, egemen sınıflar nezdinde bunca araçsal ve biçimsel bir şekilde algılanan "meşruiyet"e bağlayan *SPD* ise, varlığını korumasına izin verilmesi umuduyla *Sosyalist II. Enternasyonal*'den bile çıkmıştı. Fiilen illegale geçmiş olan *KPD*'nin 81 milletvekilinin katılmadığı ve zaten yok sayıldığı 23 Mart oturumunda *SPD* milletvekilleri, *Yetki Yasası*'na red oyu veren tek parti grubu oldular. *SPD*, bu son ve temsilî direnişinin üzerinden çok geçmeden, 17 Mayıs'ta Hitler'in dış politikaya ilişkin bir karar önergesine "kabul" oyu vererek, "meşru zeminde" varlığını sürdürmeyi umdu. Ancak bu çaba da, 22 Haziran'da *SPD*'nin kapatılmasını engelleyemedi. 7 Temmuz'da gene uydurma bir "yasa"yla "Devlet Yönetiminin Güvenceye Kavuşturulması" gerekçesiyle, Meclis'teki sosyal demokrat milletvekillikleri iptal edildi. 4.5 milyon üyeye sahip sosyal demokrat sendikalar da, faaliyetlerine izin verilmesi umuduyla Nazi hükümetine işbirliği çağrıları yaptılar; Hitler'in Weimar cumhuriyetinde bile bayram olarak kabul edilmeyen 1 Mayıs'ı "Milli Emek Günü" ilan etmesini selâmladılar. *NSDAP*'ye büyük destek gösterisi biçiminde örgütlenen 1 Mayıs'ın ertesi günü, *SA* ve *SS* takımları sendika binalarını bastılar. Aynı gün, İktisat Bakanı Robert Ley, *Deutsche Arbeitsfront-DAF*'un (Alman Emek Cephesi) kurulduğunu açıkladı. Sendikalar feshedilmiş, üyeleri işverenlerle birlikte *DAF*'a kaydedilmişti. 20 Ocak 1934'de partiye bağlanacak olan *DAF*'ın "zorakî gönüllü" üyesi olan işçiler de (*DAF* terminolojisinde "emek askerleri") böylece patronlarıyla birlikte *NSDAP* üyesi olacaklardı.

Sendikalarla birlikte işçi sınıfının iki partisi yokedildikten sonra, diğer partilerin de sonu geldi. 14 Temmuz 1933'de çıkarılan bir yasayla, *NSDAP* "Almanya'nın tek partisi" ilan edildi.

Hitler, 8 Temmuz'da "parti artık devlet oldu" dedi. Gerçekten, nasyonal sosyalizm 1933 yaz sonunda mevcut devlet aygıtına tamamen hakim olmuş; hızlı gelişen bu süreç içerisinde meşru bir görünüm yaratmaya yönelik yasalar çıkararak, bu aygıtı kendi siyasal-ideolojik programı çerçevesinde yeniden biçimlendirmeye de başlamıştı. 7 Nisan 1933'de çıkan ve "arî kökenli olmayanlar"la "geçmiş siyasal faaliyetleri nedeniyle, daima millî devlete hizmet edeceklerine dair güven vermeyen"lerin devlette çalışamayacaklarını hükme bağlayan *Memur Kanunu*; NSDAP kadrolarının hızla devlete yerleşmesini kitabına uydurmuş bulunuyordu. Burada izlenen yöntem, genellikle, devletle partinin tamamen içiçe geçirilmeyip aynı yetki alanında farklı mercilerin yaratılması oldu. Örneğin, özerklikleri kaldırılmış olan eyaletlerin herbirisinin üç "Führer"i vardı: Başbakan, Reich valisi ve *NSDAP*'nin Gauleiter'i ("yeni Almanya"yı eskisi gibi emperyal bir güç olarak III. Reich -III. İmparatorluk- tasarlayan nasyonal sosyalizm; Büyük Roma İmparatorluğu'nun Almanya'daki idarî örgütlenme birimlerinin ismi olan Gau'yu kullanmaktaydı; Gauleiter-Gau yöneticisi). Bu yöntem hem bürokrasinin göreli özerklik talebinin en azından makam-mevki düzeyinde tatmin edilmesini sağladı; hem de başta Hitler olmak üzere bütün Nazi Führer'lerine, devlet aygıtını farklı merciler arasındaki rekabet sayesinde rahatça denetleme ve bunları birbirine karşı kullanma fırsatı verdi.

"İkinci Devrimci"lerin Tasfiyesi ve Ordunun Rejime Uydurulması

1934'e girerken, nasyonal sosyalizmin iktidarının mutlaklığı sınırlayan tek bir engel kalmıştı: Ordu ve tabii onu temsil eden Cumhurbaşkanı Hindenburg. Bu güç odaklarını tedirgin eden, onlarla birlikte ayrıca burjuvazinin *NSDAP*'ye verdiği desteği geri çekmesine yolaçabilecek olan etken nasyonal sosyalist harekette 1933/1934 döneminde çok popüler olan "İkinci Devrim" sloganıydı. Artık "köşesine çekilmiş" sayılan Gregor Strasser'e bağlı, onun etkisi altındaki unsurlar ve *SA*'lar tarafından temsil edilen ve özellikle proleterleşme eşiğindeki (veya işsiz) orta sınıf kitlelerinde yankısını bulan bu slogan; nasyonal sosyalist hareketin tabanındaki, henüz boşalmamış anti-kapitalist öfkeye dayanıyordu. "İkinci Devrim"i (Zweite Revolution) isteyenler, "Marksizmin tasfiye edilmesi" ve devletin ele geçirilmesiyle devrimin ilk aşamasının tamamlandığını; şimdi *NSDAP* programının küçük mülkiyeti ve "emeği" korumaya yönelik vaadlerinin gerçekleştirilmesi için, burjuvazinin gücünü kırma atılımının başlaması gerektiğini savunuyorlardı.

Alfred Hugenberg ve onun başkanlığındaki DNVP (Alman Milliyetçi Halk Partisi), *nasyonal sosyalizmin burjuva siyasal kampındaki ilk müttefikleri idi ve Nazilerin egemen sınıflar nezdindeki takdimine büyük katkıda bulunmuşlardı. Hugenberg, Ocak 1933 sonunda Hitler'in Başbakanlığında kurulan hükümette bakanlıkların çoğunu elde ettiği için, partisini iktidarın gerçek sahibi olarak görüyordu. Ancak Hitler, 5 Mart 1933 seçimlerinden sonra iktidara tek başına hakim oldu; Hugenberg'i ve onun Blomberg gibi önemli adamlarını kendisine bağlanmak zorunda bıraktı.* DNVP, *27 Haziran'da kendisini feshederek* NSDAP'*ye katıldı. Liberal* DDP (Alman Demokratik Partisi) *aynı tarihte; Stresemann'ın başbakanlığında ülkenin anahtar partisi olan* DVP (Alman Halk Partisi) *4 Temmuz'da kendilerini feshettiler. Ayakta kalmakta en fazla direnen parti, katolik* Merkez Partisi (Zentrum) *oldu.* Merkez Partisi *de, dinî okulların varlığını koruyacağı gibi birtakım tavizler karşılığında kendisini feshetmeyi kabul etti ve 5 Temmuz'da tabelasını indirdi. Böylece fiilen tek parti haline gelen ve bu durumu yasal statüye de kavuşturan* NSDAP, *iktidarı ele geçiriş (Machtergreifung) sürecini 12 Kasım 1933'de yaptığı halkoylamasıyla tamamladı. "Almanya'nın Milletler Cemiyeti'nden çıkmasını onaylıyor musunuz?" sorusuyla birlikte alternatifsiz milletvekili aday listesini de oya sunan bu seçimde, mührün basılacağı "evet" hanesi, "hayır" hanesinin üç-dört katı büyüklükteydi. Yüzde 87.8 "evet"le sonuçlanan halkoylaması, Nazi rejiminin meşruiyet görünümünü pekiştirmek için 1938'e dek dört kez başvuracağı bir yol olacaktı. Parlamento (Reichstag), zaten artık, Nazi hukukçusu Ernst Rudolf Huber'in dediği gibi, "halkla hükümet arasındaki uyumun ifadesini bulduğu bir kurum"a indirgenmişti. Tek liste halinde Führer'in iradesiyle belirlenen milletvekillerinin tek işlevi, Hitler'in önemli söylevleri için dekor ve tezahürat unsuru oluşturmaktı. Reichstag, Führer'in "millete" veya "dünyaya" önemli bir mesaj vermeyi kararlaştırdığı zaman toplantıya çağrılıyor, milletvekilleri onu Nazi selamıyla ayakta karşılıyor ve konuşmasını çılgınca alkışlıyorlardı. Zaten yasa yapma yetkisi elinden alınmış olan parlamento, "süresiz tatilde"ydi.*

25 Almanya'da Nazizm ve Sosyalist Hareket

Bütün fraksiyonlarıyla burjuvazi ve "İkinci Devrim" sloganında "düzensiz, başıbozuk" *SA* terörünün süreklileşmesi tehlikesini gören ordu; bu eğilimler karşısında tedirgindi. Egemen sınıfların Nazileri bırakarak otoriter Başkanlık rejimi formüllerine rücu etmeleri formülü, bu durumda gündemdeki yerini korumaktaydı; hele von Papen, Hugenberg gibi, Nazilerin iktidarının kalıcılaşmasından hoşnutsuz olan, monarşist veya Bonapartist çözümler için kulis yapan kurt politikacılar ortalıkta oldukça... Bunun bilincinde olan *NSDAP* kurmaylarını temsilen Goebbels, daha 17 Temmuz 1933'de "nasyonal sosyalist devrimin bittiğini" vurgulayarak "bir 'ikinci devrim'den söz eden gizli bolşevik unsurlara karşı" tabanı uyarma gereği duymuştu.

Hitler, nasyonal sosyalist hukuk anlayışını şöyle ifade etmişti: "Führer, ülkedeki bütün güçleri kendisinde toplar; devletin tüm kamusal otoritesi, Führer'in otoritesinden türer. (...) Führer'in otoritesi herhangi bir denetime, güvenceye tâbî değildir, herhangi bir özerk alan veya kişisel hakla kısıtlanamaz, mutlak ve sınırsızdır." Nasyonal sosyalist hukuk rejiminin yalnızca iki temel ilkesi vardır: "Hukuk, halka yararlı olandır" "Hukuk, Führer'in iradesiyle birdir." Hitler, böylece, şahsi görüşünü "her Alman, hukukçu olmanın büyük bir ayıp olduğunu kavrayana dek rahat etmeyeceğim" şeklinde açıklayarak hukuk sistemini tamamen emri altına almış oluyordu. Weimar Cumhuriyeti döneminde burjuva demokrasisi ideologu iken, 1933'den sonra nasyonal sosyalizmin doktrinini şekillendiren hukukçular arasına katılan Carl Schmitt, bu emir-komuta ilişkisinin keyfiliğe yolaçmayacağının teminatını gene Führer'e bağlayarak açıklıyordu: "Führer'le maiyeti ve takipçileri arasındaki sürekli temas ve karşılıklı sadakat, ırksal bir zemine oturur. Führer'in iktidarının keyfiliğe ve tiranlığa dönüşmesinin güvencesi, onunla halk arasındaki ırk birliğidir. Dolayısıyla, Alman milletinin siyasal yönetiminin temel kavramları, mutlak ırksal birlik esasına dayandırılmak zorundadır." Hepsi NS-Rechtswahrerbund *(Nasyonal Sosyalist Hukukçular Birliği) korporasyonunun üyesi olan yargıçlar, savcılar ve avukatlar nezdinde, Göring'in ifadesiyle "ister yasa olsun, ister kararname, tüzük, sözlü emir, vs., Führer'in her iradesi yasa değerinde"ydi. Fotoğrafta, duruşmayı Nazi selamıyla açarken görülen* Volksgerichtshof *(Milli Mahkeme) yargıçları gibi bütün adliye mensupları, böylece infaz memurlarına dönüştürüldüler.*

Ancak anti-tekel, loncacı düşlerinin gerçekleşmesi için adım atılmadığını gören (bakınız: *Nasyonal Sosyalizmin Ekonomisi* bölümü) kitleler ve özellikle *SA* tabanındaki hoşnutsuzluk durulmadı. Daha 1933 baharında *SA* Führer'i Ernst Röhm, adamlarına "bu toplumsal sorunlara seyirci kalınamayacağını" belirten bir konuşma yapmıştı. Partinin gençlik örgütü *HJ (Hitlerjugend-Hitler Gençliği)* Führer'lerinden Staebel ve Zaehringen "düşman sağda!" kampanyasıyla "İkinci Devrim"ciliği körüklediler. Mayıs 1934 başında, üstelik Doğu Prusya Gauleiter makamında bulunan Erich Koch "devrimin daha bitmediği" tehdidini savurdu. Röhm, 18 Nisan 1934'de "devrim, *SA*'da somutlaşan yeni yaşam tarzı tüm devlet ve topluma hakim oluncaya dek sürmeli" diyerek yeniden çıkış yaptı. Bu arada *Milliyetçi Cephe*'nin ortaklarından *Çelik Miğfer* örgütünün de *SA* içinde eritilmesini sağlayan Röhm; "İkinci Devrim" sürecinin bir parçası olarak, *SA*'nın ordu üzerinde denetim sahibi kılınması ve giderek milis örgütlenmesiyle onun yerini alması gerektiğini de savunuyordu. Röhm herhangi biri değildi; örgütte büyük gücü vardı; eski bir subay olduğu ve von Schleicher'le iyi ilişkide olduğu için ordu içinde kendisine destek cuntalar oluşturma potansiyeline sahipti; tüm Nazi Führer'leri içinde Hitler'e "sen" diye hitap etme ayrıcalığına sahip tek kişiydi. Onun başını çektiği bir "İkinci Devrim" söylentisinin söylenti olmaktan çıkmasından korkan egemen sınıflar, derhal ağırlıklarını koydular. Ordunun telkiniyle Hitler'i makamına çağıran Hindenburg, ondan *SA*'ya karşı önlem almasını istedi. Hitler 7 Haziran 1934'te, "*SA*'nın ve Führer'leri Röhm'ün Haziran boyunca izinli olduğunu" açıkladı; bu süre içinde *SA*'lar üniforma giyemeyeceklerdi. Röhm'ün veda mesajı, "tatil"in gerilimli geçeceğine işaret etmekteydi: "*SA*'nın bu tatilden geri dönmeyeceği umudunu besleyen *SA* düşmanları varsa, (...) icap ettiği zaman ve icap ettiği tarzda cevaplarını alacaklardır. *SA* Almanya'nın kaderi demektir ve öyle de kalacaktır!"

Ancak egemen sınıfların bütün fraksiyonları, bu mecburî *SA* tatili süresince, "İkinci Devrim" şiarının tamamen yok olmasında ısrarlı olduklarını açıkça ortaya koyarak; Röhm'le birlikte kitle desteğini yitirmekten korktuğu için bir ara bocalayan Hitler'i tavır almaya zorladılar. Von Papen, 17 Haziran'da sert bir söylev vererek bu ültimatom kampanyasını açtı: "Hiçbir halk, tarih önünde ayakta kalmak istiyorsa, ebediyen aşağıdan gelen bir tepkiyle yaşayamaz. Hareketin son bulacağı bir nokta olmalı, (...) tartışılmayan bir devlet otoritesi oluşmalıdır." Hindenburg'la sıkı istişare içinde olan von Papen, Roma büyükelçisi von Hassel aracılığıyla

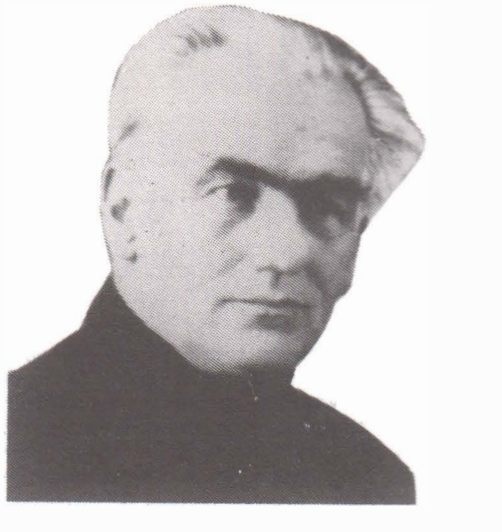
Mussolini'ye de mesaj ileterek, Duce'nin "İkinci Devrim" gibi sloganların fazla uzun ömürlü olmaması gerektiğini kendi deneyimlerinden kalkarak Hitler'e telkin etmesini sağladı. 28 Haziran'da Hitler'e bir Ren gezisinde "refakat eden" demir-çelik imparatoru Krupp, onu "partisi içinde artan bolşevik propaganda"ya karşı uyardı. Ağır sanayi sermayesiyle, özellikle Fritz Thyssen'le çok yakın ilişki içinde bulunan Göring de burjuvazinin tedirginliğini sürekli yansıtmaktaydı. Birahane Darbesi girişimi sırasında kendisini korkaklıkla suçlamış olan Röhm'ün sert asker kişiliğinden ürken ve benimsediği "bolşevik" demagojisine tepki duyan Göring ve SA'yı kendi örgütü içinde eritme hesapları yapan SS Führer'i Heinrich Himmler, Hitler'i SA'ların bir darbe planladığına inandırarak onu "kesin çözüm"e ikna ettiler.

Röhm ise, bütün SA şeflerini Münih yakınlarındaki Wiessee dinlenme tesislerinde toplamış, onu "İkinci Devrim" saflarına kazanma umuduyla Hitler'i özel bir toplantıya davet etmişti. Hitler, Wiessee'yi toplantıdan bir gece önce (30 Haziran) özel *SS* ve *SA* timleriyle bastı. Röhm ve bütün SA şefleri öldürüldü. 30 Haziran gecesi, Himmler ve Göring'in örgütlediği infaz timleri Almanya'nın birçok şehrinde işgördüler. "Sol" nasyonal sosyalizmin birçok önemli ismiyle birlikte, bu akımın beyni Gregor Strasser de öldürülenler arasındaydı. Röhm'ün orduyla bağlantısını sağlayan General Kurt von Schleicher ve onun yakını General von Bredow da öldürüldüler. Bu vesileyle, Goebbels'le Röhm'ün birçok kez önemli konuşmalar yaptıkları birahanenin bütün personeli ile komünistlere yönelik Reichstag yangını provokasyonunda yeralan üç *SA*'lı "çok şey bildikleri" için; birçok kişi de Hitler'in kendilerine eskiden kalma kişisel kini nedeniyle vurduruldular. Kanlı 30 Haziran gecesinde, *Katholische Aktion* (Katolik Eylem) grubunun önderi Erich Klausner gibi birçok sağcı-muhafazakâr politikacı da, monarşist ve Bonapartist kliklerin gücünü zayıflatma kaygısıyla "temizlendi". Evi basıldığı sırada dışarda bulunması sayesinde kurtulan von Papen, Viyana'ya büyükelçi atanarak etkisizleştirildi. Resmî açıklamalara göre 77, ama aslında (Nürnberg mahkemelerine göre) 1.000 civarında insanın öldürüldüğü 30 Haziran katliamı, 3 Temmuz'da çıkarılan bir özel yasayla "meşrulaştırıldı". Hitler, 13 Temmuz'da, artık tek işlevi onun söylevlerini alkışlamak olan Reichstag'da yaptığı konuşmada, 30 Haziran'da öldürülenlerin vatan haini olduklarını duyurdu: "Bunlar, devrime devrim olarak tapan ve onu sürekli kılmak isteyenlerdi; her türlü otoriteye kesinlikle karşı, iflah olmaz insanlar... Milliyetçi bolşevikler." Hindenburg da Hitler'e bir mesaj göndererek, "halkı büyük bir tehlikeden kurtardığı için" onu kutlamıştı. Hitler ve *NSDAP*, 30 Haziran'daki "kararlı" tutumlarıyla, egemen sınıflara, ülkede kargaşaya meydan vermeyeceklerini, anti-kapitalist demagojiye kesin olarak son vermeye kararlı olduklarını kanıtlamışlardı.

"İkinci Devrim"ci umutların söndürülmesi, 30 Haziran'dan sonra da devam etti. Geniş çaplı bir tasfiyeye tabî tutulan *SA*, *SS*'e bağlandı ve *SA* Führer'inin kabine üyesi sayılması uygulamasına son verildi. Orta sınıfçı düşlere yatkınlığı nedeniyle büyük sermayenin güvenini kazanamamış olan Schmitt'in yerine, İktisat Bakanlığı'na, 1930-33 döneminde Hitler'le burjuvazi arasındaki köprüyü kuran baş aktörlerden biri olan Hjalmar Schacht getirildi. Schacht, 1938'de yerini, 1930-33 dönemindeki rol arkadaşlarından Funk'a bırakana dek, ekonomiyi tekelci burjuvazinin bakış açısıyla kurumlaştırma misyonunu yürüttü. Bu arada, nasyonal sosyalizmin finans-kapital karşıtı ekonomi teorisyeni Gottfried Feder etkisizleştirildi; korporatist "işçi Führer'i" Dr. Ley ile küçük çiftçiliği yücelten tezlerin sahibi Walter Darré, çıkarttıkları "milliyetçi bolşevik" dergiler yasaklanarak dizginlendiler. 1934 Kasım'ında Berlin'de çoğu eski *SA*'lardan oluşan bir "Alte Kaempfer" (Eski Savaşçılar) kalabalığı tarafından yapılan ve anti-kapitalist, anti-komprador tepkilerin ortaya konulduğu toplantı, "İkinci Devrim"cilerin son ve umutsuz çıkışı oldu.

2 Ağustos 1934'te Hitler, devlet aygıtı ve ordu üzerindeki iktidarını sağlamlaştırma yönünde önemli bir adım atma fırsatına kavuştu: İhtiyar Feldmareşal von Hindenburg "nihayet" ölüm döşeğindeydi. Von Hindenburg son nefesini vermeden, "resmen" hâlâ bakan görünen von Papen'in imzası da taklit edilerek hazırlanan Cumhurbaşkanlığı ile Başbakanlık makamlarını birleştiren bir yasa alelacele ilan edildi. Aynı gün Hindenburg'un ölümüyle, bu yeni statü uyarınca, her iki yetki Hitler'de toplanmış oluyordu. Derhal "her türlü otoritenin halktan kaynaklanması gerektiği" demecini veren Hitler, 19 Ağustos'ta *NSDAP* Reichstag aday listesiyle birlikte bu yeni yasayı halkoylamasına götürdü. "Evet" oylarının oranı, 1933'e göre yüzde 3.2 daha düşüktü: Yüzde 84.6. Berlin'in Wilmersdorf (yüzde 68.8), Charlottenburg (yüzde 69.6) gibi köklü işçi mahallelerinde "hayır"lar önemli bir muhalefet potansiyeline işaret ediyordu. Hükümet, bundan sonraki halkoylamalarının sonuçlarının hep yüzde 99 küsur olarak duyurulmasını sağlayacaktı.

Hitler, hemen, devlet ve rejimdeki dönüşümlerin denetlenmesinde hep Hindenburg'u mutemet saymış olan orduyu rahatlatacak açıklamalar yapmaya başladı: "Ordunun mevcudiyetini ve dokunulmazlığını sonuna dek savunacağıma, ordunun milletin tek silahlı gücü olma niteliğini pekiştireceğime söz veriyorum" (21 Ağustos 1934). İki generalin de (Schleicher ve Bredow) öldürülmüş olmasına rağmen 30 Haziran tasfiyesiyle epey rahatlamış bulunan ordunun, kendi işleyişine müdahale edilmediği sürece nasyonal sosyalist rejimle bir alıp vereceği yoktu. Sonraki yıllarda, militarist ve emperyalist programıyla, kendisine özellikle yükselen yeni general kuşağı içinde destek bulan (Keitel, von Brauchitsch, Jodl.) nasyonal sosyalizm, 1938'de Savunma Bakanı von Blomberg ile Genelkurmay Başkanı Fritsch'i tasfiye etti; sonrasında 4 Şubat 1938'de Hitler'in ordu yönetimini bizzat üstlenmesiyle birlikte denetimi dışındaki son güç odağını da elde etmiş oldu.

PİECK, WİLHELM (1876-1960)

***KPD (Alman Komünist Partisi)* ve *Komintern* yöneticilerinden, Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nin ilk Devlet Başkanı Wilhelm Pieck, 3 Ocak 1876'da Guben'de doğdu. Genç yaşta Marangoz olarak çalışmaya başladı. 1894'de sendikaya, 1895'de *SPD*'ye *(Alman Sosyal Demokrat Partisi)* katıldı. Aynı yıl Bremen Şehir Meclisi'ne seçildi. 1906'da açılen *SPD* Parti Okulu'nde, Rosa Luxemburg'un parlak öğrencilerinden biri olarak sivrildi. Aynı yıl, *SPD*'de yönetici görevler almaya başladı. I. Dünya Savaşı öncesinde parti eğitim komitesinin sekreterliğini yürüttü.**

I. Dünya savaşı sırasında emperyalist savaş aleyhtarı kampanyalara katıldığı için 1915'de tutuklanan Pieck, serbest bırakılır bırakılmaz silah altına alındı. 11 Kasım 1918'de, başından itibaren yeraldığı *Spartaküs Birliği*'nin (Enternasyonal Grubu) merkez yönetimine seçildi. Sorumluluk alanı, başkent Berlin'deki siyasal örgütlenmeyi yönetmekti. 30 Aralık 1918'deki *KPD* kuruluş kongresinde divan başkanı olan Pieck, partinin merkez yönetiminde de yeraldı. 1919 başındaki Berlin ayaklanmasında oluşturulen Devrimci Konsey'de yeraldı ve Karl Liebknecht'le beraber devrimci saldırıya dayalı politikayı destekladı.

Pieck, 1918/1919 devriminin yenilgisinden sonra, partide Welter Ulbricht, Arthur Ewert ve Hene Pfeiffer'le birlikte, *Komintern'e* sadık kalan "parti memurları" arasında yeraldı. 1924'de, *Rote Hilfe* (Kızıl Yardım) örgütünün yönaticiliğini üstlendi. Aynı yıl, *KPD*'nin parlamentodeki çalışmalarını yönlendirmekle görevlendirildi. 1921-1928 döneminde Prusya Meclisi'nde, 1928-1933'de Reichstag'de milletvekili olan Pieck, daima Thaelmann'la ortak hareket etti.

Wilhelm Pieck, 1928'deki VI. Kongrede *Komintern Yürütme Kurulu*'na seçildi. 1931'de *Komintern Yürütme Kurulu* Siyesal Sekreteryası ve Prezidyumu'nda yeraldı. Bu dönemde, *Komintern*'in Balkan ülkelerine yönelik politikasını yürüten sekreteri idi.

1933'de nasyonal sosyalizmin iktidara gelmesinden sonre Paris'e gitti. *Komintern*'in "faşizme karşı birleşik cephe"nin benimsendiği 1935'deki VII. Kongresi'nden hemen sonra Moskova'da yepilan *KPD* "Brüksel Kongresi"nde parti başkanlığına getirildi. 1938'de Moskova'ye giden Pieck, 1945'de *KPD* kedrolenyla beraber Almanye'nın Sovyet işgalindeki doğu kesimine dönüş yaptı. 1946'da, bu kesimde *SPD* ile *KPD*'nin birleşmesiyle oluşan *SED*'nin *Sozialistische Einigkeitspartei Deutschlands* (Almen Sosyalist Birlik Partisi) başkanı oldu. Partide Ulbricht'in gücünün artmesiyle ikinci planda kalmış olan Pieck, Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nin kuruluşunda ve yönetiminde "onursal" denebilecek bir konumda yeraldı; bu yeni cumhuriyetin kurulduğu 1949'dan, 7 Eylül 1960'da ölümüne kadar Devlet Başkanı olarak kaldı.

25 Almanya'da Nazizm ve Sosyalist Hareket

Nazi Almanya'sında SA'lıların kitlesel katılımıyla, Nazi selâmlarıyla siyasal gösteriye dönüştürülen bir evlenme töreni. Nasyonal sosyalist ideoloji, evliliği ve kadını, tamamen doğurganlığa yönelik misyonlarıyla önemsiyordu. Nikahlanan her çifte otomatik olarak 1000 Mark'lık oldukça yüksek bir evlilik kredisi veriliyor; doğan her çocuk için bu kredinin 250 Mark'ı bağışlanıyordu - böylece dört çocuk yapan bir aile, 1000 Mark'lık krediyi bedavaya getirmiş oluyordu. Devletin her evli çifte sunduğu bir başka armağan da, Hitler'in Mein Kampf*'ının (Kavgam) bir nüshasıydı. Doğurganlığın artırılmasına yöneiik propaganda ve teşvikler, evlenme aşamasından sonra kadınlara yönelik olarak sürüyordu. "Führer'imizin annesinin doğumgünü" olarak her yıl kutlanan 12 Ağustos'ta, çok çocuklu annelere törenle "Alman Anasının Şeref Haç'ı" veriliyordu. Hitler, 1942'deki bir konuşmasında "emek savaşı" veren işçiler ve "üretim savaşı" veren köylüler gibi, annelere de bir savaşçılık misyonu atfedecekti: "Kadının da savaş alanında yeri vardır: Millet için dünyaya getireceği her çocukla, o da millî mücadeleye katılmış olacaktır."*

Nazi Totaliteryanizminin Yapısı

Almanya'da faşizm, yalnızca sosyalist harekete ve diğer muhalif unsurlara uyguladığı fizikî baskıyla değil; iktidarın ideolojik ve maddi temelinin yeniden üretiminde çok daha yetkin ve örgütlü bir bütünlük (totalite) kurması ile de, İtalyan faşizmini "masumlaştıracak" bir şiddet uyguladı. Toplumdaki her faaliyet alanı ve her birey, fiilen iktidar sistemine eklemlenerek katılıma/işbirliğine zorlandı. Alman faşizmi, işçi sınıfının yanısıra geniş halk kitlelerini salt pasifize etmekle kalmadı; onları nasyonal sosyalizmin zorunlu hizmetkârları/taşıyıcıları olarak örgütledi. İtalyan faşizminde biçimsel olarak varolan ve fiilen denetimsiz toplumsal faaliyet alanlarının mevcudiyetine imkân veren totaliter toplumsal örgütlenme ve ideoloji, Almanya'da mutlak ve "mükemmel" bir gerçeklik kazandı.

NSDAP önderlerinden Goebbels ve nasyonal sosyalizmin 1933 sonrası resmî ideologlarından Ernst Forsthoff, rejimin totaliter iddiasının sınır tanımazlığını, şöyle ifade etmişlerdi: "İster kamusal varoluşu ve faaliyeti içinde olsun, isterse evinde, ailesinin yanında; tek tek her birey milletin kaderinden sorumludur. Burada esas olan, halkın yaşamının her hücresinin devlet tarafından yasa ve emirlerle düzenlenmesi değil, kişisel varlığını tamamen milletinkine tâbî kılması gereken her bireye bu sorumluluğuyla ilgili olarak devletin ondan hesap sorabilmesidir." (Forsthoff, 1933); "Bizim istediğimiz, herkesin aynı enstrümanı çalması değil, her enstrümanın belirli bir *plana* göre çalınması ve herkesin her istediğini çalma hakkına sahip bulunmamasıdır." (Goebbels, 1934).

"Emek askerleri", kazmalarıyla geçit töreninde... Nasyonal sosyalizm toplumu ve yaşamı, örgütlenmesiyle ve söylemiyle askerileştirmişti. Nazilerin "baş" ideologu Alfred Rosenberg'in dediği gibi: "Alman milleti, nihayet kendi öz yaşam tarzını bulma yolundadır. Bu, hangi amaçla ve nereye gidiyor olursa olsun, uygun adım gitmekte olan yürüyüş kolunda ifadesini bulan bir tarzdır." İşçi sınıfının korporatist bir yapı içinde örgütlendiği DAF*'ın* Deutsche Arbeitsfront *(Alman Emek Cephesi) adı bile, bu askerileştirmenin ifadesiydi.* DAF*'ın ideolojisini ve faaliyetini belirleyen şiar, "Emek Savaşı" idi. Hedef, sınıf mücadelesi saiklerini belirsiz, soyut bir düşmana karşı verilen üretkenlik mücadelesine indirgemekti.* Reichsnaehrstand *(Beslenme Korporasyonu) da, aynı şiarın kırsal alandaki sürdürücüsüydü: Onlar da "üretim savaşı" veriyorlardı.*

Nasyonal Sosyalizm ve Din

İtalya'da Mussolini Vatikan'ın otoritesini tanımış; bir anlamda iktidarı -ideolojik ve biçimsel düzeyde de olsa- kiliseyle paylaşmıştı. Nasyonal sosyalizm, ideolojik hegemonya iddiasının mutlaklığı içinde dinin rekabetine tahammül etmedi. Hitler'in *Kavgam*'ı ve *NSDAP* propagandası, mezhep ayrımı yapmayan bir "pozitif Hıristiyanlık" demagojisi geliştirmişti. İktidarın ilerki evrelerinde, hayatın her alanı gibi din de millîleştirildi ve "kendi kaderini Tanrı'ya bağlamayan, Yahudice acıma duygularından arınmış Alman Hıristiyanlığı" öne çıkarıldı. Nazilerin, halkın çoğunluğunun benimsediği mezhep olan Protestanlığa müdahaleleri daha kesin ve kapsamlı oldu. Protestanlığı, zaten bir Alman (Martin Luther) tarafından "Batı Kilise'sinin Yahudileşmesine karşı" kurulmuş bir mezhep olarak "millî Hıristiyanlık" sayan nasyonal sosyalist *Alman Hıristiyanlar* grubu ve onlardan daha fanatik olan *SA-Christi* (İsa-SA), bir "Alman Kilise"si oluşturmaya giriştiler. 1933'de bir Nazi papaz (Müller), bütün Protestan kiliselerin merkezî yöneticisi olarak atandı ve bu, sert tepkilere yolaçtı. Dahlem kilisesi rahibi ünlü muhalif Martin Niemöller'in öncülüğünde 5 Mart 1935'de yapılan açıklamada "milliyetçi-ırkçı dünya görüşü" lânetlendi; bunun üzerine 700 papaz tutuklandı. Mayıs 1936'da, muhalif Protestan rahipler bu kez kilisenin yanısıra genel düşünce ve basın özgürlüğüne yönelik baskıları eleştiren bir bildiri hazırladılar. Hitler, bir *Reichskirche* (Milli Protestan Kilisesi) kurma planlarından 1937'de vazgeçmek zorunda kaldı. Aynı yıl, o zamana dek sessiz kalan Katolik Kilisesi de protestoya başladı. Aslında Hitler, daha 20 Temmuz 1933'de Vatikan'la, bazı serbestîler karşılığında Katolik Kilisesi'nin rejimle uyum içinde olmasını sağlayan bir anlaşma

Nazi Estetiği

Nazizmin estetik anlayışını tek bir cümlede özetlemek zor ama, bunun için kullanılabilecek en uygun söz, Nazilerin Essen'deki bir müzenin müdürü yaptıkları Kont Boudusain'in sözleridir herhalde: "Almanya'da son zamanlarda yaratılmış olan en mükemmel biçim, en yüce imge, bir sanatçının stüdyosunda oluşturulmamıştır; o, çelik miğferin ta kendisidir."

Estetik, sanatsal yapıların incelenmesi, onlardaki güzelliğin analiz edilmesi anlamında Nazileri hiçbir zaman ilgilendirmedi. Bu konulardaki tartışmaları da gereksiz buluyorlardı. Nazilerin öndegelen estetik uzmanlarından Robert Scholz bu yaklaşımı şöyle açıklıyordu: "Biçimsel düzeyde estetik yoktur; biçimsel olarak güzel olan, 'kolektif ruh' tarafından güzel sayılan ve güzel kabul edilendir. Bundaki tek ölçü, 'halk geleneği' olmaktadır." Geleneksel zevk ve biçimi olduğu gibi benimsiyor, bunları kendi ideolojik mesajlarını yükleyebilecekleri propaganda araçları olarak görüyorlardı. Hitler'in sanat üzerine yaptığı ilk konuşmasında belirttiği gibi, sanatçıyı ayırdeden, Tanrıdan aldığı, 'halkın ruhunu' dile getirme yeteneği idi.

Bunun yanısıra nordik (kuzeyli) insan tipinin öncüsü saydıkları klasik Yunan sanatı ve klasizm onların bu konudaki ufkunun sınırlarını çizer. Bu sanat, insanların temsil edilmesinde temel yaşamsal görevlerin kesinliğini yansıtmalı idi. Erkekte savaşçılık ve güç, kadında annelik vurgulanmalıydı. Hiçbir bozukluk, kusur ve çirkinliğe yer yoktu. Toplum da birey de sağlıklı, güçlü, kusursuz ve disiplinli olmalı idi. Her bir bireyin kendi gövdesi ve düşünceleri üzerinde bir Führer gibi hakimiyet kurabildiği, Hitler'in de tüm Almanlara aynı biçimde egemen olduğu bir toplumsal piramit Almanya'nın ideal sanat eseri olacaktı. Esas sanat politika idi ve diğer tüm sanatlar ona tâbi idi. Benjamin'in deyimiyle politika "estetize" ediliyordu. Hitler hâlâ bir mimardı; ama artık Alman toplumunun ve geleceğinin mimarı...

Nazilerin resimdeki ana ilkesini Hitler 1937'de "Alman Sanatevi"nin açılışında yaptığı konuşmada şöyle özetlemişti: "Hiçbir ressam doğada normal gözle görülen renklerden başkasını kullanmamalıdır." İnsanî acı ve sıkıntılar da resimde görülmemeliydiler. Her tür çirkinlik bilinçlerden silinmeliydi. Bu alandaki müdahaleciliğe en iyi örnek geleneksel Münih sergilerine hazırlanan ressamların atölyelerini basarak denetleyen Nazi sanat müfettişleridir. Bu müfettişler ressamlara "fazla karanlık, neden biraz daha neşeli değil?", "arkadaki insanlar neden net görünmüyor? Führer her şeyin açık ve net resmedilmesini istiyor" gibi "pratik" öğütler veriyorlardı. Bu öğütlere uymak istemeyenleri bekleyen şeyler, öğretme yasağı, sergi açma yasağı ve en nihayetinde resim yapma yasağı idi. Gestapo sanatçıların evini basıp yasaklara uyup uymadıklarını da denetleyebiliyordu. Ülkede kalmış bazı çağdaş ressamlar gizli gizli resim yapmayı sürdürürken, bunlardan Baumeleter, soyut resimlerini evinde konuk kalan *SS*'lere "kamuflaj denemeleri" olarak tanıtıyordu.

Rejim hem istenmeyen resimleri yoketmekte, hem de yenilerini üretmekte oldukça seri çalışıyordu. Doğallıkla, yokedilenleri çağdaş klasikler oluşturuyordu. Kurbanlar arasında Nazilere karşı sempatisini ilan etmesine karşın, ekspresyonizmin yozluklarına örnek sayılan Nolde'nin 1000 kadar resmi, 500 kadar Beckmann, 400 Kokoschka ve daha az sayıda Picasso, de Chirico, van Gogh, Matisse, Gauguin, Cézanne, Pisarro ve Marx Ernst resimleri vardı. Bu resimler yakılmanın yanısıra, açılan "soysuz sanat" galerilerinde halka ibret olarak gösterilebiliyordu. Bu sergilerin en ünlüsü 1937'de Münih'de açılmıştı. Resimler çerçevelerinden çıkartılıp, düzensiz bir biçimde sergilenmişlerdi. Hangi saiklerle geldikleri tartışmalı olsa da, serginin 2 milyondan fazla ziyaretçiyle dönemin en parlak sergisi olduğunu biliyoruz. Serginin bölümlerinin taşıdığı adlara yüklenen yorumlar çok yol göstericiydi: "Hasta kafalar dünyayı işte böyle görüyor", "Yahudi çöl özlemi ifadesini buluyor", gibi...

Bunlara karşılık, rejimin gururu olarak düzenlenen 1. Alman Sanatı Sergisi'ndeki resimler, insanları klasik dünyaya, kahramanlık çağına götürüyordu. Tek bir resimde bile şehir yaşamı ve endüstriyel yaşama yer verilmemişti. Kırı sahne olan resimlerde aileler, meyva toplayanlar ve harman yerleri canlandırılmışlardı. Bu pastoral dünya ile Naziler sanatı sıradan insanlara daha fazla yaklaştırdıkları düşüncesindeydiler. Kendi anlayışlarına uygun resim ve ressamları desteklemek için ellerinden geleni esirgemediler. Örneğin 1938'de ressam, grafiker ve heykeltraşlar için toplam ödül bedeli 1.5 milyon Markı aşan 170 kadar yarışma düzenledi.

Nazi heykeltraşlığında ilke, klasik Yunan-Roma dünyasına uygun eserler yaratmaktı. Yunan heykellerinin kaslı güzelliğine dev boyutlar eklenmişti. Nazi büyüklük hastalığı burada çok belirgindi. 1938 sergisinin yıldızı Profesör Thorak'ın (Herkül gibi kasları gelişmiş heykelleri nedeniyle halk arasında "toraks" -göğüs- adıyla anılıyordu) bir otoban için yaptığı kaslarının gücünü zorlayarak kayaları taşımaya çalışan üç tane dev çıplak erkek figürü büyük ün kazanmıştı. Yaptığı kadın heykelleri de iri ve kaslı olan Thorak'ın dev boyutlara düşkünlüğü, halk arasında fıkraların yayılmasına neden olmuştu.

Nazilerin güzel sanatlar konusunda hiçbir zaman homojen bir ideolojileri omadı. Führer müdahale edene kadar, birçok polemik yürütmüşlerdi. Bunlar özellikle yeni eğilimleri kısmen desteklemekten yana olan Goebbels'le ideolog Rosenberg arasındaydı. Ancak gerçekte paylaşamadıkları, estetik ilkeler değil, siyasal güçtü. Nazi iktidarının tutucu sanat politikasına karşı *Nasyonal Sosyalist Öğrenci Birliği*'nden tepkiler gelmiş olması ilginçtir. Resmî sanat politikasına karşı çıkan gençler, 20 Temmuz 1933'de Berlin Humboldt Üniversitesi'nde "Gençlik sanat için savaşıyor" adı altında bir kitle toplantısı düzenlediler. Saldırılan sanatçıları, en azından millî sanatçılar oldukları gerekçesiyle savunuyor ve sanatta dogmalara karşı çıkıyorlardı. Bu tartışmalar, 1934 parti kongresinde başyargıç Führer olaya müdahale edene kadar devam etti. Hitler, hem folklore aşırı bağlanan, hem de aşırı modernist eğilimleri eleştirdi. Doğallıkla asıl şamarı çağdaş sanat yedi. Führer, bu gibi züppece tartışmalara *NSDAP* gibi disiplinli bir örgütte yer olmadığını belirtti. Bundan sonra, politikanın kendisi "sanat" olacak, diğer sanatlar onun hizmetine gireceklerdi.

Weimar döneminde tiyatro da sinema da Almanya'da altın çağlarını yaşamaktaydılar. Nazilerin iktidara gelmesinden sonra Reinhardt, Piscator gibi ünlü tiyatro yönetmenlerine ve Schnitzler, Karl Zuckmayer ve Brecht gibi oyun yazarlarına yol göründü.

Nazilerin tiyatro repertuarına tek özgün katkıları "Thingspiel" idi. *Thing*, tötonlarda kabile toplantılarına verilen addı (spiel: oyun). Thingspiel'ler Nazilere özgü ajit-prop, askerî tören, Pagan oratoryosu, sirk karışımı bir gösteriydi. Bu oyunlar için özel tiyatrolar inşa edilmişti. Koblenz'deki 90 bin kişilik Thingspiel tiyetro binası, belde halkının yarısını alabilecek kapasitesiyle, Nazilerin büyüklük hastalığının tipik örneklerindendir. Görkem hastalığı oyunların sahnelenmesinde de kendisini göstermiştir. Savaş sahnelerinde tam kadro *SS* taburları rol alabiliyordu. III. Reich'ın özgün ürünü olmamakla birlikte canlandırdığı diğer bir janr, *Heimatstück* (Köylü Oyunları) idi.

Her şaye rağmen, Naziler politik mesaj oyunlarına çok fazla ağırlık vermiyorlar, Schiller, Goethe, Kleist, Shakespeare gibi klasikler üzerinde daha fazla duruyorlardı. Doğallıkla, bu oyunlarda özgün yorumlar söz konusu olabiliyordu. Örneğin 1941'de Shakespeare'in "Venedik Taciri" sahneye konurken; Jessica, Shylock'un karısının Yahudi olmayan biriyle ilişkisinden olan bir kız olarak sunuldu, böylelikle Hıristiyan Lorenzo ile evlenmesi mümkün kılındı.

Nazizm, kitleleri tiyatro izleyicisi olarak büyük ölçülerde seferber etti. Amaçları, kitleleri propaganda oyunlarına götürmekten çok, onların tiyatroya gidiyor olmalarını propaganda öğesi olarak kullanmaktı. Böylece sanatı halka indirmiş oluyorlardı. Bu kitlesel katılımı sağlayabilmek için değişik yollara başvurdular. Yıllık üyelik aidatı olan 1 Mark karşılığında Nazi Kültür Birliği üyeleri, 10 oyunu yarı fiyatına izleyebiliyorlardı. Seyredecekleri oyunu kendilerinin belirlemediğini belirtmeye herhalde gerek yok. Eğer bir fabrika ya da dairede dağıtılan bedava biletleri almayanlardan, bilet ücreti mecburi olarak tahsil ediliyordu. Böylece tiyatro biraz "zorunlu bir eğlence" haline getirilmişti. Amatör tiyatrolar da büyük destek görmekteydi.

Sinema Nazilerin gözde sanatlarından biriydi. Hitler sinemayı, radyo ve otomobille birlikte Nazi zaferinin mimarları arasında göstermiştir. İktidara geldikleri 1933'de 250 bin olan yıllık sinema seyircisi ortalaması, 1942'de 1 milyona çıkmıştı. Nazilerin sinema üzerindeki egemenlikleri, ülkenin en büyük film şirketi *UFO*'nun, Hitler'in siyasal müttefiki (*DNVP* lideri) Hugenberg'in elinde olmasıyla iyice perçinlenmişti. 1933-1944 arasında Almanya'da 1.100 kadar film yapıldı. Bunların yarısı aşk öyküleriyle komediler, dörtte biri mecera, müzikal ve polisiyeler, geri kalan dörtte biri ise tarihi, askerî ve siyasal filmlerdi. Filmlerde Alman kızları evlilikten önce bakire, evlendikten sonra sadık oluyor, cinsel taşkınlıklar hep yabancı kökenlilere düşüyordu. Kötü yola düşen Alman kızlarının sonu genellikle intihardı. Sansür de, ölçütlerinin belirsizliğiyle beraber etkinliğini sürdürmekteydi. "Tarzan ve Karısı", 1934'de, kılıkları fazla açık-saçık olduğu gerekçesiyle sansür edildi. Zola'nın romanından adapte edilen Fransız filmi "Nana", bir askerle fahişe arasında geçen genelev sahnesi nedeniyle yasaklandı. Bir özeti Goebbels tarafından okunmadan önce hiçbir filmin çekimine başlanamıyordu.

III. Reich sinemasının belki de en önemli örnekleri, Leni Riefenstahl'ın yaptığı belgesel propaganda filmleri "İradenin Zaferi" ve "Olimpiyatlar"dır. Bu filmlerin başoyuncuları kitlelerdi ve egemenlik kültünü olağanüstü estetize eden bir kurguyla çekilmişlerdi. Gece yapılmış olan Nürnberg parti kongresinde Speer'in hazırladığı, dev ışık hüzmeleriyle oluşturulmuş "ışık sütunları", böylesi gösterilerin ve filmlerin etkisini artıran buluşlardandır.

Edebiyat, tüm sanatlar içinde Nazilerin yıkıcı etkisinin en fazla görüldüğü alan oldu. Nazizmin iktidara gelişinden sonra, aralarında Nobel Edebiyat Ödülü sahibi Thomas Mann gibi ünlü yazarların da bulunduğu 2.500 kadar yazar Almanya'yı terketmişti. Geriye kalanlar, Gottfried Benn gibi birkaç önemli isim dışında, ikinci sınıf yazarlardı. Bunların bir kısmı rejim tarafından açıkça destekleniyor, ucuz eğlence edebiyatı ve benzeri türlerle uğraşanlar da hoşgörülüyordu.

Nazilerin gözde edebî temaları dört başlık altında toplanabilir: Savaş, ırk, toprak ve iIdere kayıtsız-şartsız bağlılık. "Savaş" temasının ayrıca yüceltilmesine bile gerek yoktu. Yazarlar, Hans Johnst'un 1933'de dediği gibi "Adolf Hitler'in kültür askerleri" olmaktan başka bir işleve sahip değildiler. Savaş her an, her yerdeydi, Marinetti'nin fütürizminde olduğu gibi en yüce değer ve hayatın kaynağı idi. Bu temayı ilk güncelleştirenlerden Ernst Jünger, savaş atmosferini şöyle betimliyordu: "Şimdi insan gökgürültüsünün kükremesi, kudurmuş okyanus ve azgın bir fırtına gibidir. Kosmosla bütünleşmiş, ölümün kapılarına giden bir mermi gibi ileri atılmıştır."

Mimarlıkta neo-klasik eğilimler belirleyiciydi. Boyuttlardaki megalomanik büyüklük, özellikle mimarlıkta çarpıcı sonuç ve etkiler yaratıyordu. Bir NSDAP genelgesinde belirtildiği gibi, "yeni stilin temel ilkesi, nasyonal sosyalist dünya görüşünün kahramanlık ilkesi ile belirlenir. Düşüncedeki sadelik ve doğruluk, düz ve sade bir mimarlık stili gerektirir. Asker kıtalarının organik yapısına ve sert yürüyüşlerine, organik ve sert bir inşa planı uyum sağlar." Hitler inşaat işçilerine yaptığı bir konuşmada, büyük binalar yaptırmaktaki amacının her Alman'a öz saygısını kazandırmak, diğer ülkelerden geri olmadıklarını göstermek olduğunu söylemişti. Tarihin görkemli çağları görkemli binalarla hatırlanıyordu. Fabrikalar, resmî daireler, hastaneler, kiliseler gibi pratik işlevi olan binaların planlarına pek karışılmıyordu ama, gelecek için önemsenen şehir planları vardı. Hitler'in himayesindeki ünlü mimar Speer ona 1950'de bitecek yepyeni bir şehir planı çizmişti. Bu şehirin modeli, Berlin Sanat Akademisi'nde sergilenmekteydi. Speer'in anılarında anlattığına göre Hitler bu şehrin 1/1.000 ölçeğindeki ana caddesine eğilerek bakmayı, etrafında dolaşmayı çok severmiş. Nürnberg'de, Hitler'in tasavvuruna göre bundan sonraki tüm olimpiyatların yapılacağı, 600 x 500 metre boyutlarında, 400 bin seyirci kapasiteli bir stadyum öngörülüyordu. Bu büyüklük merakı liderleri arasında çekişmelere de yol açmıştır. Göring Luftwaffe (Hava Kuvvetleri) için Speer'e dev bir bina ısmarlamış; bu işin kendi mimarına sipariş edilmesine kızan Hitler, o binanın "Göring için fazla büyük" olduğunu söyleyerek itiraz etmişti.

Toprak ve ırk temaları, yöresel romanlarda ve blubo (kan ve toprak) eserlerinde işleniyordu. Yöresel romanlarda ve blubo'larda, şehirlerin bunalımından kırsal yaşamın dinginliğine dönüş, soyun devamı ağırlıkla işleniyordu. H.Kunkel'in bir romanında, bir tıp öğrencisi öğrenimini bırakarak köydeki evine, çoban büyükbabasının yanına döner. Bu büyükbaba şifalı otlarla her rahatsızlığı tedavi edebilmektedir. Kıssadan hisse: Şifa kırsal yaşamdadır. Pagan kadınının ve toprağın verimliliği arasındaki koşutluk teması da çok işlenmiştir.

Edebiyat hiçbir zaman Nazilerin gözde sanatları arasında yeralmadı. Ne de olsa bir kitabı 100 bin kişinin aynı anda okuması ya da kâğıdın mermer sütunlar gibi binlerce yıl dayanması mümkün değildi. Dönemin en popüler kitabı olan *Mein Kampf*'da (Kavgam), Leon Feuchtwanger'in yaptığı döküme göre, Alman gramer ve sentaks kurallarının yaklaşık 164 bin kere çiğnenmiş olması, edebiyata verilen "önem" hakkında fikir verici sayılabilir.

Almanya eskiden beri müziğin cenneti olmuş, pek çok ünlü besteci ve müzisyen yetiştirilmişti. Naziler iktidara gelmeden önce de Almanya müzikteki yaratıcılığını sürdürüyor, Schönberg, Alban Berg ve Hindemith gibi besteciler çağdaş eğilimlere öncülük ediyorlardı.

Ama nazilerin toplumun ve sanatın tüm yönleriyle birlikte müziğe de el koymaları gecikmedi. Atonal müzik, caz gibi çağdaş gelişmeler aforoz edildi. Önemli bestecilerin Carl Orff ve Richard Strauss dışındaki hepsi ve Furtwangler dışındaki bütün önemli şefleri (Klemperer, Walter, Kleiber) ülkeyi terkettiler. Fanatik Naziler eski bestelerde bile Yahudi etkileri aramaya koyuldular. Mozart'ın *Figaro'nun Düğünü* ve *Don Giovanni* gibi operalarıyla bazı liberettoları, vaftiz edilmiş bir Yahudi olan Lorenzo de Ponte tarafından yazıldıkları gerekçesiyle eleştirildi. Savaş başladıktan sonra Ravel, Chopin, Çaykovski gibi düşman bestecilerinin de yasaklanması gerekti.

Dans ve dans müziği de Nazi ideolojisi için sorun yaratmaktaydı. Çünkü dans müziklerinde yabancı "kökenin" etkisi büyüktü. Zenci cazı ve burjuva salon dansları/müzikleri, popüler folk müzik ruhuna uygun düşmüyordu. Dans müziğinde cazın etkisini silmek kolay olmadı. Gene de, Alman dans müziğinin bu mikroptan arındırılması çok önemsenmekteydi. Bunun için Peter Kreuder, Theo Macheber ve Barnabas von Gecsay'ın öncülüğünde bir Alman cazı yaratılmaya çalışıldı. Hitler Gençliği *(HJ)* ise balo salonlarındaki kibar dansların, yerini folk danslarına bırakmasını istiyordu. *HJ*'den Karl Helding 1937'de "çiftlerin yalıtılmışlıktan çıkarılıp tüm toplumu temsil eden dansçılar çemberine katılmasını" savunmuştu; "Oysa bu, çiftlerin karşılıklı simetrik olarak dizildiği, ama eşlerin değiştirilmediği danslarda gerçekleştirilemezdi."

Entrümanlara karşı da aynı seçici tavır hakimdi. Saksofon zenci ahlâksızlığının simgesi olarak aforoz edildi ve vurmalı çalgılara marjinal bir yaşam hakkı tanındı. Ama kitleler bu tercihleri her zaman paylaşmayabiliyordu. 1936'da Berlin'deki bir dans yarışmasında bir grup ünlü "I'm in Heaven"ı vurmalı çalgılara ağırlık vererek çalınca, en çok alkışı alan topluluk oldu; tabiî ödül alamadı ve basında "bu gerçek folk toplulukları gecesinde, zenci cazı rezil oldu" gibi manşetler atıldı.

Nazilerin bir numaralı dans teorisyeni Rudolf Bode'nin bir öğrencisinin dans üzerine söyledikleri, Nazilerin kafalarındaki sabit fikir ve temaları her yerde görme saplantısını açıkça ortaya koyar: "Dansta doğanın temel yasalarını yeniden yaşarız. Kavalyeyi düşünecek olursak, onun temel hareketleri, hamle yapmayı andırır; kaçınılmaz olarak askercedir. Dama gelince, onun dairesel biçimde olan içgüdüsel hareketi, svastika (gamalı haç) ile bağlantılı olan dairesel bir harekettir; svastika da sonsuz dairesel hareketi ifade etmesiyle hayatın runik bir harfidir."

MUSTAFA YILMAZER

1936 Berlin Olimpiyatları, nasyonal sosyalist rejim için büyük bir propaganda gösterisine fırsat verdi: Son derece dakik işleyen bir örgütlenme, görkemli törenler, modern bir stad ve tabiî her yerde gamalı haçlı bayraklar... Almanya, 33 altın, 26 gümüş ve 30 bronz madalyayla Olimpiyat birincisi oldu. "İmparatorluk Spor Komiserleri" Tschammer ile Osten, nasyonal sosyalizm için sporun anlamını şöyle tanımlamışlardı: "Beden eğitimi, insanın bir bütün olarak kendisini eğitmesidir. Beden eğitimi hareketleri doğru bir şekilde uygulanırsa, yalnızca bedeni değil, ruhu ve karakteri de çelikleştirirler. Bir bütün olarak insan, millete aittir. Her bireyin sağlığı ve performansı, milletimizin sahip olduğu gücün bir parçasıdır; bu gücü korumak ve mümkün olduğunca geliştirmek hepimizin ödevidir. Cimnastik ve spor külüpleri tek tek insanların kişisel sağlık durumlarına katkıda bulunmak için kurulmuş dernekler değildir; bunlar ve beden eğitimi, millî hayatın önemli bir parçasını oluştururlar ve millî eğitim sisteminin aslî parçaları arasındadırlar." Hitler, ABD'li zenci atlet Jesse Owens'in 100 metre yarışını kazanması üzerine sinirlenerek stadı terkedene kadar yarışmaları izledi. Jesse Owens, Hitler'in sadece Alman sporcuların rekorlar kırabileceği iddiasını yerle bir ederek 100 metreyi dünya rekoru kırarak 10.2 saniyede koştu (altta). jesse Owens 200 metreyi 20.7 saniyede koşup, uzun atlamada ise Olimpiyat rekoru kırarak 8.06 metreye ulaştı.

imzalamıştı. Ancak Katolik okullarını kapatan, 1936'da Katolik sendika ve gençlik örgütlerini de feshederek kendi örgütleri içinde eriten nasyonal sosyalist rejimin, iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra Kilise'yi hiç kaale almadığını gören Vatikan, 4 Mart 1937'de Papa XI. Pius'un "Tasamız Yüreğimizi Yakıyor" bildirisiyle muhalefete geçti. Bildirinin Almanya'da kiliselerde dağıtılmasını yasaklayan Nazi devleti, derhal bir anti-Katolik kampanyaya başladı. Protestan rahiplerden sonra birçok Katolik papaz da temerküz kamplarını boyladı. 1937'den itibaren, rejim açıkça dinsizleşti; zaten Führer ve resmî ideoloji tanrısallaşarak fiilen dinî bir görünüm kazanmıştı.

Nasyonal Sosyalizm, Burjuva Entelejansiya ve Kültür

Nasyonal sosyalizm, Alman burjuva entelejansiyasını da kısa bir sürede coşkulu bir müttefik olarak elde etmişti. Katıksız rasyonalizmi sorgulayan Alman Romantik geleneği; Hegel'in Devlet'te bütünleşip mükemmelleşen mutlak idealizmi, Naziler tarafından programlı olarak kullanılmamakla beraber, nasyonal sosyalizmin burjuva aydınlarınca kabullenilmesini mümkün kılan bir düşünce izleği oluşturmaktaydı. Almanya'nın kapitalistleşme ve ulusal devletini kurma sürecinde İngiltere ve Fransa'ya ("Batı") göre gecikmiş olmasının burjuvazinin kolektif belleğinde yarattığı kompleks; bu düşünce izleğinin zaten "Batılı" burjuva değerleri ile (Aydınlanma, rasyonalizm, bireycilik, liberalizm, hümanizm...) gerilim içinde oluşagelmesine yolaçmıştı. Nazilerin Versailles dolayısıyla "Batı"yı büyük millî düşman olarak betimleyen vulger propagandası; ülkenin "iç ve dış kaos" içinde bulunduğu 1919 sonrası koşullarında bu gerilim potansiyelini tahrik etti. 1933'den sonra, sayısız burjuva-demokrat ve liberal entelektüel, "Almanya'ya özgü bir dinamik, milli-kültürel bir diriliş" umuduyla nasyonal sosyalizmi destekledi. "Varlığınızın temelleri ilkeler ve fikirler değildir! Bugün ve gelecek için, Alman gerçeği ve yasası yalnız ve yalnızca Führer demektir" (1934) diyen filozof Heidegger, bu akımın en "saygın" ve ünlü simgesidir. 1919'dan sonra demokratik Weimar Anayasası'nın kararlı bir taraftarı iken sonraları Hindenburg ile von Papen'in Anayasa danışmanı olan bir başka "saygın" isim; Carl Schmitt, 1933'de *Staat, Bewegung, Volk* (Devlet, Hareket, Halk) kitabıyla Nazizmin ideologluğuna soyunmuştur. Berlin Teknik Üniversitesi rektörü Ernst Strum'un 1934'de söylediği şu sözler, Alman etelejansiyasının büyük çoğunluğunun teslimiyetini belgeler: "Yeni Almanya'da, asistan olarak sığ materyalistlere ve ruhları kâğıtlaşmışlara tahammül yoktur. Sağlam yapılı her doçentin yeri, *SA*'dır. Böylece, halkına yabancı Alman aydın tipi yakında geçmişe karışacaktır."

Nasyonal sosyalizmin eğitim ve kültür politikasına yön veren temel çizgi, keskin bir milliyetçi-popülist söylemle saldırganlaşan anti-entelektüalizm oldu: "Entelektüel, zihinsel olarak üretken insanın karşıtıdır. Üretken insan, değerler üretir. Entelektüel ise başkaları tarafından üretilmiş değerleri tanımlar. Entelektüel akıllı, eğitilmiş, ama aynı zamanda karaktersiz ve kişiliksiz olandır. Yaratımın en büyük düşmanı, daima akıldır, akıllılardır" (*Alman Tarih Enstitüsü* başkanı Walter Frank, 1935). "Her ırkın, her milletin bilim yapma tarzı farklıdır" diyerek "Alman fiziği"ni kuramlaştıran Nobel Fizik ödülü sahibi Prof. Philipp Lenard gibi birçokları, bilimlerin "millîleştirilmesinde" ve ilkokuldan üniversiteye kadar bütün tedrisatın beden eğitimi artı propagandadan ibaret kalmasına katkıda bulundular. Başarısız bir ortaokul öğretmeni olan eğitim bakanı Schemm'in dedikleri gerçekleşti: "Bundan böyle siz profesörler ve öğretmenler için önemli olan bir şeyin doğru veya gerçek olup olmadığı değil; nasyonal sosyalist devrime hizmet edip etmediğidir." 10 Mayıs 1933'de "Nasyonal sosyalizme hizmet etmediği" kabul edilen birçok yazarın kitabının törenle yakılmasıyla başlayan kültürel terör, 22 Eylül 1933'de *Reichskulturkammer*'in (Kültür Odası) kurulmasıyla örgütleşti. İç mimarlardan

Ünlü Alman psikiyatrist Oswald Bumke, nasyonal sosyalizmin tıp anlayışını şöyle özetlemişti: "Acıma duygusu tanımadığı için, tabip duyarlılığından tamamen uzaklaşmış bir dünya görüşü." Üstte: SS'li *"hekimler", buz dolu bir küvette, insan kobaylarla deney yaparken.* Altta: *"Kobaylarını" temerküz kamplarından devşiren ve onbinlerce insanı deneylerinde katleden Dr. Mengele'nin eline teslim edilmiş Yahudi çocukları. Nazi önderleri, ırklarını yüceltmek amacıyla, hem "aşağı" saydıkları ırkları, insanları, hem de "güçsüz, hastalıklı" saydıklarını "ayıklama"ya yönelik sistemli katliam tasarımları geliştirdiler. Hitler'in özel sekreteri Martin Bormann, güçlü-kuvvetli kadınları, erkekleri çiftleştirerek "sağlam ve sağlıklı çocuklar yetiştirme" planları yapıyordu. Ancak bu doğal olmayan ayıklama tasarılarının esas geliştiricisi, SS Führer'i Himmler'di. Himmler, "değersiz canlıları" yok etmek için ötenaziyi (umutsuz vakalarda hastaya acı çektirmemek için, rızası alınarak öldürülmesi) teşvik etti. Elbette uygulamada "rıza alma" meselesi çok şaibeliydi! Himmler, ayrıca SS bünyesinde* Lebensborn *(Yaşam Kaynağı) programı içinde, "soylu bir kana sahip ve tohumu sağlam" nesiller yetiştirme uğraşına girişmişti.* Yaşam Kaynağı *programında, doğacak çocukların gönüllü veya evlilik-içi çiftleşmelerin ürünü olup olmadığı hiçbir şekilde önemsenmiyordu.*

bahçıvanlara ve antikacılara varıncaya dek, "sanat ve kültürle ilgili" herkesi alt odalarla kapsayan bu Oda (lonca) sansürün ötesinde, nasyonal sosyalist ideolojinin ve propagandanın her basılı satıra, her simgeye, her film ve fotoğraf karesine hakim olmasını sağlamaya yönelikti. 31 Mayıs 1938'de çıkarılan "Soysuz Sanat Ürünlerinin Tasfiyesine Dair Yasa" ile, dünyaca ünlü birçok Alman sanatçının eserleri yasaklandı: Döblin, Mann kardeşler, Zweig, Remarque, Tucholsky, Kaestner, Unruh, Hesse, Heine, Kafka, Mendelssohn, Mahler, Hindemith, Reinhardt, Gropius, Klee, Kokoschka, Kollwitz, Beckmann...

Propaganda, İdeoloji ve Anti-Semitizm

Joseph Goebbels, 7 Eylül 1934'de "Totaliter propaganda, bir halkı yönetmekte kullanılan sanatların birincisidir; kamu hayatının, kendisini onun etkisinden kurtarabilecek hiçbir alanı yoktur" demişti. Propaganda ve doktriner beyin yıkama, Nazi Almanya'sında her faaliyetin ve örgütün anafikrini oluşturmasının yanısıra; başlıbaşına bir faaliyet olarak Goebbels'in Propaganda Bakanlığı'nda örgütlenmişti *Reichsministerium für Volksaufklaerung und Propaganda* (Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı). Goebbels, burada propaganda "sanatı"nın salt kuru, resmî bir retorik olmaktan çıkıp gerçekten cazip ve renkli etkiler yaratması için büyük çaba harcamıştır.

Nasyonal sosyalist endoktrinasyon ve propagandanın içeriği, anti-kapitalist vurgusunun azaltılmasıyla, 1923-1933 döneminde kullanılan eklektik demagojiden ibaretti. Alman-düşman zıtlaştırması giderek daha keskin işlenerek hayatın her alanına hakim oldu. Faşizmin olumlu hedefler belirlemeyen, esasen karşıtını olumsuzlamakla gelişen söylemi ve ideolojisinin dayanağı olan bu dost-düşman kutuplaştırması içinde Nazilerin *leitmotiv*'i iktidarı ele geçirmelerinden önce (anti)komünizm iken, 1933'den sonra giderek anti-semitizm öne çıkmaya başladı. 1935'e dek, Yahudilerin devlet görevinden yasaklanması; Yahudi hekim, avukat ve bilim adamlarına yönelik baskılar; 1 Nisan 1933 "Yahudi dükkânları boykotu" gibi kısmî saldırılarla tırmanan anti-semitizm; Eylül 1935'de çıkan Nürnberg Yasalarıyla sistemli devlet politikasına dönüştü. Yahudileri fiilen ikinci sınıf vatandaş haline getiren bir "Vatandaşlık Yasası" ve Yahudilerle Almanlar arasında resmî ve gayrıresmî cinsel ilişkiyi yasaklayan "Soyu Koruma Yasası"ndan oluşan Nürnberg düzenlemeleri, Almanya'yı Yahudiler için yaşanmaz kılacak bir dizi uygulamanın kapısını açtı. Yahudileri elbette öncelikle etkilemekle beraber, bu anti-semitizm dalgası aslında resmî ideolojiden sapan her unsuru hedef alma potansiyelini içeriyordu; Göring'in ünlü sözü: "Kimin Yahudi olduğuna ben karar veririm!", bunu ifade eder. Anti-semitizmin hezeyana dönüştürülmesi, nasyonal sosyalizmin iktidarını toplumda içkinleştirecek mekanizmanın inşasını tamamlamasıyla birlikte başlamış; böylece resmî ideolojinin leitmotiv'i haline getirilmesinden sonra giderek militarist ideolojinin kitleselleştirildiği anı olgunlaştırmıştır. Paris'te bir Alman diplomatının öldürülmesini bahane ederek, "halkın kendiliğinden infiali" kisvesiyle *SA* ve *SS* tarafından örgütlenen 9 Kasım 1938 *Reichskristallnacht* (Kırık Camlar Gecesi) ile, anti-semitizmin açık kıyıma ve soykırıma dönüştüğü son evrenin başlangıcı oldu. Evlerinin camları tuzla buz edilerek *SA* saldırganlarınca dövülen-öldürülen Yahudi ahalinin devletçe 1 milyar Mark tazminata mahkûm edilmesi; anti-semitizmin artık Yahudi burjuvalarını da kapsayacak şekilde genişlediğinin ifadesiydi. 1933'den beri, dörtte birinin yurtdışına çıkmasından sonra 375 bin kişi kalan Alman Yahudi toplumu; temerküz kamplarında toplu kıyıma tabî tutulacağı savaşa az bir süre kala, artık fiilen bir gettoya kapatılmış durumdaydı.

Nasyonal Sosyalizmin Kitle Örgütleri ve Emekçiler

Nasyonal sosyalizmin herkese misyon yükleyen, aidiyet duygusu dayatan iktidarında, "kitle örgütleri" de çok önemliydi. Her birey, sıkı bir hiyerarşiyle kurulmuş örgütlerden bir veya birden çoğunun üyesiydi. Bu örgütlerin en önemlisi ve büyüğü, (patronlarla birlikte) emekçi sınıfları kapsayan *DAF*'tı (Alman Emek Cephesi). 2 Mayıs'taki kuruluşuna daha önce değinilen *DAF*, 1933'de 8 milyon, 1934'de 14 milyon, 1939'da 25 milyon üyeye ulaşan dev bir örgüt oldu. Başkanı Dr. Ley'in başlangıçta sendika benzeri işlevler hayal etmesine rağmen, burjuvazinin ağırlığını koymasıyla, daha 27 Kasım 1933'de *DAF*ın "çalışma hayatının gündelik meseleleriyle uğraşacak bir kurum değil, tüm çalışan Almanları nasyonal sosyalist zihniyet doğrultusunda eğitecek bir yer" olduğu açıklandı. 20 Ocak 1934'de çıkarılan "Millî Çalışma Yasası"yla da, "işverenin, o işletmenin Führer'i, işçi ve memurların ise onun maiyeti olduğu" hükme bağlandı. Bu "Führer"ler ve *DAF* yönetimi tarafından belirlenecek bir *Vertrauensrat* (Mutemetler Konseyi) de eski işyeri konseylerinin yerini alacaktı. Nisan 1934'de, katılımcı bir görünüm sunmaya yönelik bu organlar için yapılan tek listeli seçimlerde işçi sınıfı son önemli kitlesel pasif direnişini gerçekleştirdi: İşçilerin yüzde 10'u sandık başına gitmedi, yüzde 18'i "red" oyu kullandı, (sağlam verileri bulunmayan bu seçimde, başka bir kaynağa göre, işçilerin yüzde 60'ı sandık başına gitmemiştir). *DAF*, işçilerin iş dışındaki yaşamlarını da "nasyonal sosyalist zihniyet"in etkisi altında tutmak için *KdF-Kraft durch Freude* (Eğlenerek Güç Toplama) faaliyetini örgütledi. İşçilerin boş zamanını toplu tatil, spor, tiyatro, gezi vs. ile değerlendirmesini sağlayan *KdF*'nin amacını, *DAF* önderlerinden Gerhard Starke şöyle ifade etmişti: "Bunu, emek gücünü yeniden üreterek işyerine daha güçlü ve donanımlı olarak dönmesini sağlamak için yapıyoruz. Ayrıca, bütün bunlar Alman halkının her alandaki verimini artırmaya ve bireyin hiçbir şey, toplumun ise herşey olduğu fikrini yerleştirmeye hizmet ediyor."

Tarımın işçiler dışındaki bütün unsurları da (çiftlikler, tarımsal sanayi vs.) biraraya getiren ve tıpkı *DAF* gibi partinin saptadığı mutemetlerce yönetilen *Reichsnaehrstand*'da (Beslenme Korporasyonu) örgütlenmişti. "Kan ve Toprak" ideologu Walter Darré'nin çabalarıyla nasyonal sosyalist harekete önemli bir kitle ve oy tabanı sağlamış olan orta köylülük, Nazi iktidarının başlangıcında ideolojik olarak yüceltilmesinin yanında, ekonomik olarak da kayırıldı. 1 Haziran 1933'de tarım işletmelerinin borçları yarıya indirildi, faiz oranı yüzde 4.5'a düşürüldü. 29 Eylül'de, "orta köylülüğün korunması amacıyla", "Başçiftçi" Walter Darré tarafından *Reichserbhofgesetz* (Aile Çiftliği Yasası) ilan edildi. Bu yasa, ayakta kalmaları için birçok yardım vaadettiği çiftliklerin bölünmemesi amacıyla bir tek mirasçıya (en büyük erkek çocuk) devrini hükme bağlıyordu. Önce olumlu karşılanan bu yasa, zamanla, miras hakkı olmayan ikinci kuşak çiftçi ve köylülerin tepkisiyle karşılaştı. Huzursuzluk, 1934'den sonra, "milletin kendi kendisini besleyebilmesi" hedefine yönelen ekonomi politikasının saptadığı yüksek üretim hedeflerine ulaşılmasını sağlamak için uyguladığı sert önlemler (kalite kontrolü, merkezî alımlar, düşük fiyat, vs.) üzerine yaygınlaştı. Bu arada küçük üreticilerin çoğu tasfiye olmuş, orta ve büyük çiftçilerin 1938 itibarıyla millî gelirden aldıkları pay ise, 1928 düzeyine düşmüştü: Yüzde 7.7 (1932'de bu pay yüzde 8.6 idi.)

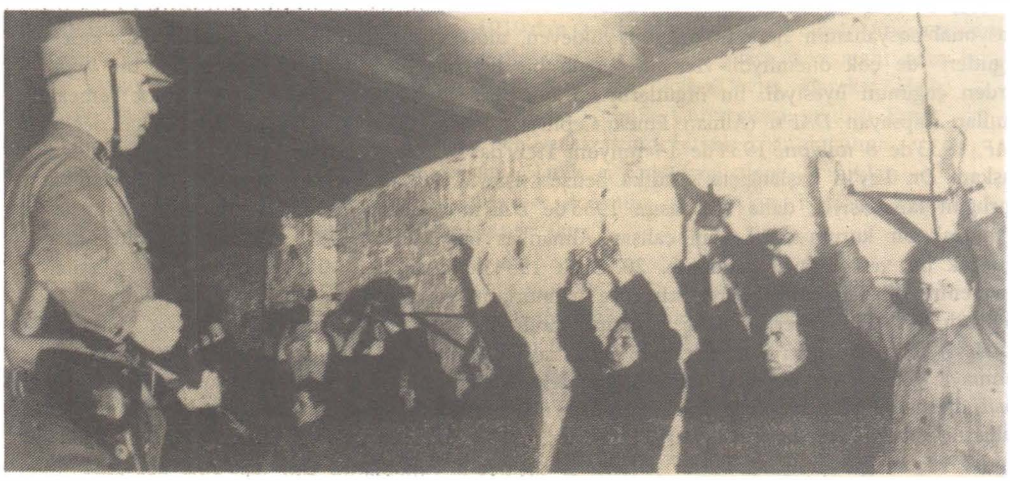
DAF'dan sonra en büyük ve etkin kitle örgütü, *HJ (Hitlerjugend-Hitler Gençliği)* idi. 1936 sonunda Katolik gençlik örgütlerinin de kapatılmasıyla tekelini mutlaklaştıran *HJ*, kızlarla erkekleri ayrı ayrı ve 10-14, 14-18 yaş gruplarında örgütlüyordu. *HJ*, gençliği, Hitler'in şu sözlerinde dile gelen istekleri doğrultusunda eğitiyordu: "Entelektüel eğitim istemiyorum. Gençliğimi bilgiyle mahvedemem. En iyisi, oyun oynarken kendi güdüleriyle öğreneceklerini öğrenmeleridir. Fakat kendilerine hakim olmayı öğrenmeliler. Onlara ihtiyaç duyacağım en tehlikeli sınama anlarında ölüm korkusunu yenmeyi öğrenmeliler. Kahraman gençlik olmalılar."

Baskı Aygıtı

Birçok unsurdan oluşan bu örgün propaganda ve endoktrinasyon sisteminin yanında, nasyonal sosyalist iktidar modern kapitalist devletin tarihinde görülmemiş güçteki bir baskı aygıtı yarattı. Bu baskı aygıtının en önemli unsuru, Göring tarafından daha 26 Nisan 1933'de kurulan *Gestapo* (*Geheime Staatspolizei*-Gizli Devlet Polisi) idi. *Gestapo*, Nisan 1934'den sonra "devlet güvenliği" kavramını "Alman milletinin kurumlarını, yaşamsal gücünü ve organik varlığını tahrip ve parçalanma tehlikesine karşı korumak" olarak tanımlayan *SS* Führer'i Heinrich Himmler'in elinde gelişti. Himmler'le birlikte, *SS* bünyesindeki *SD*'nin (Sicherheitsdienst-Emniyet Servisi) şefi Reinhard Heydrich'in yön verdikleri *Gestapo* ülkede müthiş bir muhbir ve casus ağı kurdu. 10 Şubat 1936'da çıkan yasası uyarınca, *Gestapo*'nun faaliyetleri hukukî denetimden muaftı. 16 Haziran 1936'da tüm Almanya çapında yeniden örgütlenen polis örgütünün Himmler'in emrine verilmesiyle, devlet terörünün yönetimi tek elde toplanmış bulunuyordu. Kadroları *SS*'in en seçkin unsurlarından devşirilen *SP* ve *Gestapo*, süresiz ve gerekçesiz "gözetim altına alma" (Schutzhaft) yoluyla, 1933'den itibaren oluşturulmaya başlanan temerküz kamplarıyla, insanları evlerinde veya bir köşede öldürerek hem "delil toplama", hem hüküm, hem infaz yetkisini kullandılar.

Nasyonal Sosyalizmin Ekonomisi

Büyük demir-çelik sanayicisi Alfried Krupp, "Biz Krupp'çuların istediği, iyi işleyen ve bize rahat çalışma imkânı sağlayan bir sistemdir. Politika bizim işimiz değil" demişti. Ancak büyük

SA ve polis tarafından duvar dibinde ve elleri yukarda gözetim altında tutulan komünistler. Reichstag yangını provokasyonundan sonra, aralarında parti başkanı Thaelmann da olmak üzere, binlerce öncü KPD*'li tutuklanmıştı. Göring'in Reichstag yangını üzerine polise talimatı şöyleydi: "Bu, komünist ayaklanmanın başlangıcıdır. Bundan sonra acımak yok! Her komünist yönetici, görüldüğü yerde vurulacaktır!" Mart 1933 seçimlerinden sonra, tutuklamalar* SPD*'lileri ve sendika yöneticilerini de kapsadı.* SPD *başkanı Otto Wels, parlamentonun 23 Mart'taki son "çok partili" oturumunda, "son" sözlerini şöyle bağlayacaktı: "Hiçbir Yetki Yasası, size, ebedî ve sarsılmaz fikirleri yok edecek gücü veremez..."*

LEBER, JULİUS (1891-1944)

Almanya'da nasyonal sosyalizme karşı direnişin simge isimlerinden biri olan sosyal demokrat önder Julius Leber, 16 Kasım 1891'de Yukarı Alsas'da Blasheim kasabasında doğdu. Çocukluğu, kırsal ortamda geçti. 1908-1910 yıllarında ticaret lisesinde okurken *SPD*'ye üye oldu. 1913'de, ekonomi öğrenimi görmek üzere Strazburg ve Freiburg'a gitti. 1914'de gönüllü olarak savaşa katıldı, gösterdiği yararlılıklardan dolayı madalyalar aldı ve teğmenliğe yükseltildi.

1920'ye dek orduda subay olarak kalan Leber, sınır birliklerinden birinde olduğu için 1918-1919 devrim sürecinin dışında kaldı. 1920'de, karşı-devrimci Kapp darbesine karşı koyan ender ordu birliklerinden birisi, Leber'in birliğiydi. Kapp darbesinden sonra ordudan ayrıldı, Freiburg'da ekonomi tahsilini sone erdirdikten sonra sosyal demokrasinin yayın organlarından *Lübecker Volksbote*'nin (Lübeck Halk Habercisi) yayın yönetmenliğini üstlendi.

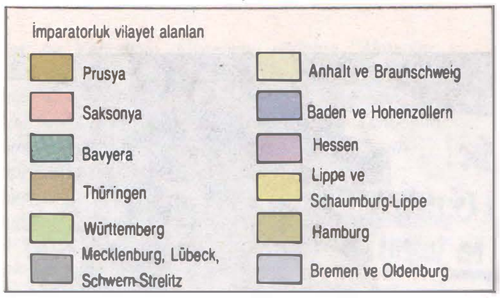
Weimar döneminde Julius Leber, *SPD*'nin, cumhuriyetin maddi ve manevi temellerini sağlamlaştırması için etkin bir politika izlemesinden yana tavır aldı. Önceleri, partisini aşırı uzlaşmacılıkla ve Marksist teoriyi fazlaca ihmal etmekle itham ediyordu. 1920'lerin ikinci yarısında, Marksizmin, radikal bir cumhuriyetçiliğe ayak bağı olacağı düşüncesini benimseyerek, reel politikayı daha fazla önemsemeye başladı. 1924-1933 arasında milletvekili olarak yeraldığı parlamentoda, gene cumhuriyetin kazanımlarının sağlamlaştırılması kaygısıyla, ordu kademeleriyle *SPD* arasında işbirliğinin temellerini oluşturmak için çaba harcadı.

Leber, Hitler'in başbakan olarak atandığı 31 Ocak 1933 gecesi, bir nazi grubuyla silahlı çatışmaya girdiği için, milletvekili dokunulmazlığına aldırılmaksızın tutuklandı. 20 ay hapis yatıp salındıktan sonra yeniden tutuklandı ve Mayıs 1937'ye kadar çeşitli temerküz kamplarında tutuldu.

Serbest kaldıktan sonra geçimini kömür ticaretiyle sağlamaya çalışan Julius Leber, öncelikle Berlin'deki eski *SPD* ve sendika önderleriyle ilişki kurarak bir direniş çekirdeği oluşturdu. "Dönmüş" Nazilerden eski diplomatlara varıncaya dek birçok burjuva unsuru içeren Kreisau direniş çevresiyle, sendikacıların oluşturduğu Goerdeler çevresi ve muhalif subay çevresiyle ilişki kurarak rejimi yıkmaya yönelik somut girişimler örgütleme arayışına girdi. Tasarladığı geniş tabanlı direniş cephesinde yeralmaları gerektiğini düşündüğü komünistlerle bağlantı kurduğu sırada 5 Temmuz 1944'de Gestapo tarafından tutuklandı. 20 Ekim 1944'de öldürüldü.

25 Almanya'da Nazizm ve Sosyalist Hareket

Nazi Devleti'nin inşa süreci 1930-1945

Hitler, iktidara geldiğinde, Almanya'nın yönetsel yapısını bütünüyle yeniden örgütledi. Kısmî siyasal özerklikleri olan eyaletlerin merkezî devlete bağlanarak federalist etmenin tamamen yok edilmesi, bu yeniden yapılandırmanın ilk önemli sonucuydu. Nazi Almanya'sının yönetsel şamasında, fetihlerle kurulması tasarlanan büyük İmparatorluk esas alındı. Tabiî 1933-1938 koşullarında şehirlere takılan İmparatorluk'la ilgili sıfatlar, henüz salt "şeref pâyeleri" niteliğini taşıyordu. Berlin "İmparatorluk Başkenti", Leipzig "İmparatorluk Fuar Şehri" idi. Partinin kırsal oyların yarısından fazlasını aldığı Schleswig-Holstein'daki Goslar "İmparatorluk Köylüler Şehri"; Stuttgart "Yurtdışındaki Alman Şehri"; Nürnberg "Kongre Şehri"; NSDAP'nin kuruluşunun gerçekleştirildiği Münih "Hareket Şehri"; Frankfurt "Alman Elsanatları (Zanaatları) Şehri" ilan edilerek onurlandırılmışlardı.

burjuvazi, özellikle ekonomi politikasının kendisine "rahat çalışma imkânı" vermesini sağlayacak önlemlerin alınmasında, doğrudan söz sahibiydi. *RDI*'nın *(Alman Sanayi Birliği)* Mayıs 1933'de *Reichsstand der Deutschen Industrie*'ye (Alman Sanayi Korporasyonu) dönüştürülmesi burjuvazinin bu üst örgütünün etkinliğini azaltmadı; başta demir-çelik sektörü olmak üzere ağır sanayi kesiminin burjuvazi içindeki ağırlığı belirgin olarak arttı. Krupp, Thyssen ve Schacht, 1 Haziran 1933'de *Adolf Hitler-Spende der Deutschen Wirtschaft*'ın (Adolf Hitler Bağışı) kurumlaştırarak, başta Hitler olmak üzere Nazi önderliğini açıkça kâra ortak ettiler. 15 Temmuz 1933'de ekonomik politikaya yön vermek üzere kurulan, büyük burjuvazinin ağırlıklı olarak temsil edildiği *Generalrat der Wirtschaft* (Genel İktisat Konseyi) Nazi Almanya'sında devletten/partiden görece özerk işleyen yegâne organdı. Nasyonal sosyalizm iktidarının ekonomi-politik tasarımı, anti-kapitalist demagojisi içinde, özel mülkiyeti asla sorgulamadı: "Ekonomi hem bağımlı, hem de özgürdür. Bağımlıdır, çünkü millete karşı açık sorumluluğu vardır. Özgürdür, çünkü bireysel girişim ve kâr bu ekonomide gelişmesini kısıtlamasız sürdürür." (Nazi ekonomistlerinden Hermann Messerschmidt). İlki 1933-1936 arasında yürürlükte olan, ikincisi 1937'de uygulamaya konulan Dört Yıllık Plan'lar da tamamen büyük sermayenin önceliklerini gözetmekteydi. Sonuçta, Nazi Almanya'sında devletle sermayenin içiçe geçmesi, Marksist İktisatçı Charles Bettelheim'ın yazdığı gibi, tekelci kapitalist ekonominin eğilimlerinin son haddine vardığı bir yapıyı ortaya çıkarmıştır: "Özellikle, sanayicilerin zorunlu örgütlenmesinin gelişmesini (zorunlu karteller), mesleki örgütlenmelerin kazandığı önemi, tekellerin egemen yerini, devlet tarafından (yoğun siparişler, kredi garantisi vb. biçimler altında) ekonomiye yapılan büyük yardımı, fiyatların düzenlenmesindeki gelişmeyi, dünya pazarıyla saldırgan ilişkilerin (damping, kliringlerden yararlanma vs.) örgütlenmesini belirtelim. Bu benzerlikler rastlantı değildir. Güncel kapitalizmin, gizil olarak, Nazi Almanya'sının ekonomik yapısına benzer bir ekonomik yapı içerdiğini gösterir."

Nasyonal sosyalist ekonomi politikasının yerine getirdiği en önemli işlevlerden biri, Alman kapitalizminin emperyalizm çağına göre oldukça geri bir yapı arzeden örgütlenmesini modernleştirmek, sermayeyi yoğunlaştırmak oldu. *RDI*'nın taslağını hazırladığı çeşitli düzenlemelerle, 1933-1935 arasında yatırımları ve kapasite kullanımını yönlendirmek, fiyatlara hakim olmak amacıyla zorunlu karteller ve tröstler oluşturuldu. Oluşturulan karteller 1936'ya dek biçimsel olarak İktisat Bakanlığı'nca denetlenirken, 1936'dan sonra yönetim ve denetim tamamen sermaye sahiplerine bırakıldı. Nazi iktidarı, sermayenin yoğunlaşması için başka müdahaleler, hatta zorlamalar da yaptı. Birçok büyük banka ve işletmedeki devlet iştirakleri özel sektöre devredildi; karteller arasında uzmanlaşmaya dayalı işbölümü kurumlaştırıldı. Konfeksiyon, banka, toptan ticaret, ev eşyaları gibi dallarda ağırlıklı olan Yahudi girişimcilerin sindirilmesi buralarda sermaye yoğunlaşmasına dolaylı olarak katkıda bulundu. Mayıs 1933 başında kurulan *Kampfbund für gewerbliche Mittelstand*'ın (Zanaatkâr Orta Sınıf Mücadele Birliği) üç ay sonra *DAF*'a dahil edilmesiyle, küçük sermayenin tasfiyesinin öngörüldüğü belli olmuştu. 1936-1938 arasında 104 bin kadar zanaatçı, ücretli işçiler safına katıldı. 4 Mart

1937 yılında Berlin'de açılan Serseri Yahudi *adlı bir serginin duyuru afişi. Nasyonal sosyalizm, 19. yüzyılın ikinci yarısından kaynaklanan bir anti-semitizm birikimine dayanmaktaydı. Yahudileri liberalizm ve sosyalizm gibi iki "yabancı cereyan"ın taşıyıcısı enternasyonal fesatçılar gibi tasvir eden anti-semitizm, Almanya'da 20. yüzyıl başında yaygınlaşmaya başlamıştı. Fransız avukat Maurice Joly'nin 1865'de hapiste yazdığı, Yahudilerin dünyaya egemen olmaya yönelik gizli örgütlenmelerinden ve planlarından bahseden kurgusal notları, 1903'de Almanya'da* Protokolle der Waisen von Zion *(Siyon Bilgelerinin Tutanakları) adıyla, "gerçek bir belge" olarak yayınlandı - bu kitap, anti-semitizmin popülerleşmesine çok katkıda bulundu.*

Nazi Döneminde Anti-semitizm

Anti-semitizm, geçen yüzyıllarda görülen Yahudi düşmanlığının eski biçimlerinden farklı özellikler taşıyan bir fenomen olarak ilk kez nasyonal sosyalizmle birlikte ortaya çıkmadı, ama onunla birlikte dehşet uyandırıcı boyutlara ulaştı.

Almanya'da modern anti-semitizmi anlatmaya ve açıklamaya çalışırken gözönünde bulundurulması gereken dört temel nokta var. Birincisi, anti-semitizmin çok karmaşık ve tüm Avrupa'yı kapsayan bir olgu olmasıdır. Ancak başka hiçbir ülkede halkçı düşünce ve çeşitli ırk teorileri Almanya'da olduğu ölçüde önem kazanmadı; burada ırkçı-anti-semit önyargılar daha Kayzer II. Wilhelm döneminden başlayarak ülkenin siyasal kültürünü etkiledi. Modern anti-semitizmi eski Yahudi düşmanlığından farklılaştıran tipik özellikler Almanya'da başka yerlerde olduğundan daha belirgin bir biçimde gelişti. Daha II. Wilhelm, döneminde, Yahudiliği her türlü kötülüğün kaynağı olarak gören ilk bağımsız anti-semit partiler oluştu. Muhafazakâr partiler de anti-semitizmi kitleleri harekete geçirmek için araç olarak kullandılar ve toplumsal örgütlenmelerde anti-semitizm birleştirici ideoloji olarak önemli bir rol oynadı.

İkinci vurgulanması gereken nokta ise Yahudi düşmanlığının köklerinin antik çağa kadar uzanan bir geleneğe sahip olmasıdır. Milliyetçi, halkçı ve ırkçı ideolojilerden yola çıkarak Yahudilere duyulan nefreti haklı gösterme yolundaki yeni çabalar, bu nefretin dinî ve ekonomik stereotiplerini ortadan kaldırarak onların yerine geçmedi, yalnızca onlara eklendi.

Üçüncü olarak söylenmesi gereken, anti-semitizmin, Hıristiyan-Yahudi ve Alman-Yahudi ilişkisinin yalnızca bir yönünü oluşturduğudur. Son olarak da, modern anti-semitizmin tarihi, ancak Auschwitz gerçeğinin yaşanmış olduğu gözönünde tutularak yazılabilir. II. Wilhelm dönemi partilerin ve çeşitli kuruluşların anti-semit ajitasyonları, I. Savaş'taki Yahudi sayımı, Weimar Cumhuriyeti'nin başlangıç dönemindeki ırkçı terör, Nazi propagandasının kışkırtıcı sloganları, Hitler'in ırkçı-anti-semit dünya görüşü ve Üçüncü Reich'ta şiddete dayalı Nazi iktidarının kurulması, sonuçta soykırıma varan sürecin önemli faktörleri olmuştur. Buna karşılık, Bismarck dönemindeki ilk anti-semit parti ile başlayan gelişmenin doğrudan Nazizme ve soykırıma götürmüş olduğu söylenemez. Sözkonusu süreç, çeşitli noktalarında hep yolağızlarına varmış ve çeşitli alternatiflere açık olmuştur.

30.1.1933'de Yahudi takibatının yeni bir dönemi başladı. Naziler, o zamana kadar kabul görmüş olan bağımsızlaşma, entegrasyon ve asimilasyon şeklinde özetlenebilecek prensipleri kökten reddettiler. Yeni iktidar mülksüzleştirme ve sürgün sloganlarını ortaya attı ve böylece birbuçuk yüzyıllık gelişmeyi kısa sürede geriye çevirmeyi başardı. Burada karşımıza şu soru çıkıyor: Had safhada fanatizm ile bürokratik yapılar, patalojik davranış güdüleri ile idari genelgeler nasıl bir araya geldi ve gelişkin bir toplumda arkaik düşünce ve davranış biçimleri nasıl hakim olabildi? Bu sorudan yola çıkarak takibat ve soykırım sürecini incelemek istediğimizde gözönünde bulundurmamız gereken en az dört ayrı faktör ortaya çıkıyor. Birincisi, Yahudi soykırımı, Nazi dünya görüşü ve ırkçı anti-semitizmin merkezî önemi gözönünde bulundurulmadan incelenemez. İkincisi, Hitler'in oynadığı önemli rol ve doğrudan sorumluluğu tartışılamaz. Diğer Nazi önderlerinin, örneğin Rudolf Hess'in, Heinrich Himmler'in veya Joseph Goebbels'in de önemli etkileri olmuştur. Bu nedenle açıklayıcı unsur olarak kişi faktörü gözönünde bulundurulmak zorundadır. Üçüncüsü, Nazi iktidar sisteminin ve ''Führer devleti''nin,

1933'den sonra da iktidarın ele geçirilmesinden önceki Nazi hareketinin ''Führer ilkesi'' kadar dinamik bir unsur olmaya devam etmesidir. Dördüncü olarak dikkate alınması gereken nokta ise, her takibat uygulamasının doğrudan ırkçı siyasal motiflerden yola çıkmadığıdır. ''Yahudi sorununun nihai çözümü''ne Nazi fonksiyonerleri ve devlet memurlarının teknokrat-dalkavuk davranışlarının da katkısı önemli boyutlara ulaşmıştır.

Nazi önderliği, iktidarının ilk yıllarında ve 1933'den önce, ''Yahudi nüfuzunu geriletmek'' için hangi önlemlerin hangi sırayla alınması gerektiği konusunda açık ve kesin görüşlere sahip değildi. Kesin olan yalnızca, Yahudilerin ''Alman halkına zarar veren unsurlar'' olarak Almanya'nın kültürel, siyasal ve ekonomik hayatına etkide bulunmalarına izin verilmeyeceği ve -Hitler'in terminolojisiyle- Reich'tan ''uzaklaştırılmaları'' gerektiğiydi. Hitler ve Naziler, yüzyıllar boyunca daha çok dinî, ekonomik ve toplumsal nedenlerden dolayı varolmuş bir olgu olan anti-semitizmi, ırk öğretileriyle biyolojik bir temele oturtmaya çalıştılar. Nazi ideolojisinin savunucuları, bu öğretinin sonuçlarını sonuna dek götürmeye kararlıydılar. Nazi anti-semitizminin özgünlüğü bu noktada yatmaktadır.

Nazizm, doğuda yeni yaşam alanlarının fethi görevini, orada yerleşik olan Yahudilerin fiziken ortadan kaldırılmasına bağlıyordu. Hitler, savaşın başlamasından önce, gelecek bir savaşın Almanya'nın değil, ama Avrupa'daki Yahudilerin ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanacağından sözediyordu. Yahudi takibatı ve soykırımı Nazizmin yozlaşması olarak anlaşılamaz, çünkü ırk öğretisi ve anti-semitizm olmadan Nazi ideolojisinin ayakta kalması mümkün değildir.

Nazizmin ırk öğretisinde tüm tarihsel gelişmenin, tüm devlet oluşumlarının ve kültürel yaratıcılığın temel unsurunun ırkçı unsur olduğu savunulur - ırk burada, halkları ve insanları yalnızca fiziki olarak değil, aynı zamanda düşünsel ve ruhsal alanda da daha az ve daha çok değerli, kültürlü ve kültürden yoksun halklar ve insanlar olarak ayıran biyolojik bir varlık olarak anlaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak, Hitler ve Nazi ideolojisine göre en yüksek, en iyi, çünkü kültüre tek yatkın olan ırk, ''ari'' ırkıdır. Nazi ideolojisi, insanların ve ırkların eşitliği düşüncesini özellikle reddeder ve güçlünün zaferinin desteklenmesinin ve güçsüzün geride bırakılması talebinin evrenin ebedî iradesiyle uyum içinde olduğunu iddia eder. Hitler, kendi ifadesiyle, ''hayatın en genel ve değişmez yasası'' olan, ''varolma mücadelesi'', ''ırkların ve halkların kendi yaşam alanları için verdikleri mücadele''den başka bir şey olmayan ''doğanın aristokrat temel düşüncesini'' savunmaktadır. Bu noktada, Darwinci düşüncenin doğadan topluma ve tarihe aktarılması olarak ortaya çıkan Nazi ırkçı öğretisi, Nazi emperyalizmiyle, yeni yeni yaşam alanlarının fethiyle birleşmektedir. Hiçbir yerde tam olarak belirlenmeyen ve genellikle ''kuzey'' veya ''cermen'' ırkı olarak tanımlanan ''ari'' ırkı, ''yönetici ve savaşçı'' bir ırktır ve bu ırkın ''öncü halkı'' Almanlardır. Bunun sonucu olarak da Almanların görevi, Avrupa'da ''sağlam bir cermen ırk çekirdeği'' oluşturmak ve aynı zamanda cermen ırkını tüm ''saf olmayan'' unsurlardan ''temizlemektir''. Bu doktrine göre Yahudiler, yalnızca daha az değerli ırklardan -mesela Slavlar gibi- biri değil, ''ari'' ırkını yoketmeyi hedefleyen ''karşı ırk''tır, ''ari'' ırkı için ''parazit''tirler ve bu nedenle takibata uğratılmalı ve ortadan kaldırılmalıdırlar. Yahudiler, Nazi devletinde ''nesnel düşman'' ilan edildiler ve düşmanlıkları ırklarının gereği olduğundan, bunu ayrıca ispatlamaya gerek yoktu. Normal bir insana bir çılgının hayal ürünleri gibi gelebilecek olan Nazi anti-semitizmi, sonuçta ''Üçüncü Reich''ın temerküz kamplarında korkunç bir gerçekliğe dönüştü.

Nazilerin iktidarı ele geçirmelerinden sonra aldıkları Yahudi karşıtı önlemler çeşitli evrelerde gelişti. 1933-35 arasındaki ilk evrede, *Ermächtigungsgesetz* (Yetki Kanunu) ve olağanüstü kararnameler yoluyla bir dizi önlem alındı. 1935-1938 arasında Nürnberg kanunlarına dayanan uygulamalar vardı. 1938-1941 arası 1938'deki Kasım pogromuyla başlayan süreç, Polonya kamplarına ve gettolara doğru kitlesel sürgünlerin yer aldığı üçüncü evreye geçişi oluşturdu ve 1941'den sonra da kitlesel soykırım başladı.

Rejimin ilk resmî girişimi, 1 Nisan 1933'de Yahudi dükkanlarını bir günlüğüne boykot etmek oldu. 7 Nisan 1933'de ilk Yahudi karşıtı kanun çıkartılarak Yahudi memurlar zorla emekli edildiler. Tüm kültürel alanlarda da, propaganda bakanı Goebbels'in önderliği altında yeni rejimin anti-semit politikası uygulanmaya başlandı. Topyekün egemenlik programı, düşünsel hayatın tüm

25 Almanya'da Nazizm ve Sosyalist Hareket

SA'lar, bir Yahudinin dükkanının vitrinine "Almanlar, kendinizi koruyun! Yahudilerden alışveriş yapmayın!" panosunu asıyorlar... 1 Nisan 1933'de başlayan Yahudi dükkanları boykotu, Nazi rejiminin Yahudileri kriminalize etmeye yönelik ilk ve görece masum kampanyalarıydı. 8 Kasım 1938'de Goebbels'in talimatıyla halkın "kendiliğinden" örgütlenen tepkisi sonucunda, ülkenin heryerinde hâlâ ayakta kalabilmiş olan Yahudilere ait işleryeri ve evler yakılıp yıkıldı. Bu "Kırık Camlar Gecesi"nin bilançosu şöyleydi: 815 dükkan tahrip edilmiş, 29 dükkan yakılmış, 171 evle 191 sinagog tahrip edilmişti; 76 sinagog tamamen yıkılmıştı. 100 kadar Yahudi öldürülmüş, 20 bine yakını tutuklanıp temerküz kamplarına sevkedilmişti. 8 Kasım "Kırık Camlar Gecesi", Yahudilerin kesin olarak yokedilmesine giden yolu açan adımdı.

alanlarının devlet ve parti kontrolü altında tutulması yoluyla bilimin hakim ideolojiye uygun olarak yeniden şekillendirilmesini ve yönlendirilmesini öngörüyordu.

15 Eylül 1935'de Nürnberg'de yapılan Reich Parti Kongresi'nde "Nürnberg Kanunları"nın ilanıyla ikinci dönem başlamış oldu. Özellikle *Blutschutzgestz* (Kanı Koruma Kanunu) siyasal anti-semitizm döneminden, biyolojik anti-semitizm dönemine geçişin işareti oldu. "Reich Vatandaşlık Kanunu", Alman vatandaşlarını "tebaa" ve "Reich vatandaşları" olarak ikiye ayırdı. Tüm siyasal vatandaşlık haklarına sahip olanlar, gerçek vatandaşlar, yalnızca "damarlarında Alman veya ona akraba bir kanı taşıyan" "Reich vatandaşları" idi. Bu kanunla Yahudiler ikinci sınıf vatandaş olarak damgalandılar. Peşpeşe çıkarılan bir dizi kararname ile tüm mesleklerden atılmaya ve adım adım kanun koruyuculuğunun da dışında bırakılmaya başlandılar. Savaş başladığında yaklaşık 1500 kararname ve kanun çıkarılmıştı. Yahudilerin etkinlik gösterebildikleri tek alan olarak ekonomi ve ticaret kalmıştı. *NSDAP*'nin yönetim kadrolarındaki radikal anti-semitler, örneğin Goebbels ve çalışma cephesi Reich örgütlenme şefi Robert Ley, Yahudileri ticaret hayatının da dışında bırakmak için çaba gösterdiler.

Kararnameler yoluyla Yahudileri ekonomik ve mali faaliyet alanından tümüyle atmak mümkün olmadı. Bu arada radikal anti-semitler, "Yahudi sorununu" kendi yöntemleriyle "çözmek" konusunda gittikçe sabırsızlanıyorlardı. İlk kitlesel sürgün 28 Ekim 1938'de gerçekleştirildi ve Almanya'da yaşayan 17 bin Polonyalı Yahudi sınır dışı edildi. 7 Kasım 1938'de Paris'teki bir Alman konsolosluk görevlisinin 17 yaşındaki bir Polonyalı Yahudi tarafından vurulması, Naziler için beklenen fırsatı getirdi. Goebbels gelişkin propaganda tekniklerinin yardımıyla, olayı uluslararası Yahudiliğin Nazi Almanyası'na duyduğu nefretin bir işareti olarak göstermeye çalıştı. 8 Kasım 1938 akşamı, Yahudi dükkanlarına, sinagoglara ve tek tek insanlara karşı ilk açık saldırılar başladı ve bunlar 9 Kasım akşamı doruk noktasına ulaştı.

Kasım pogromundan sonra alınan bir dizi yeni önlemle, Yahudiler kendilerine kalan tek alan olan ekonomi ve ticaretin de tümüyle dışına atıldılar "belirli bölgelere girmeleri ve belirli saatlerde kamuya açık yerlerde bulunmaları" yasaklandı. Almanya'da yaşayan Yahudilerin çalışma ve hareket özgürlükleri böylece tamamen ortadan kaldırılmış oldu. Gelen savaşın Yahudiler için ne anlama geleceğini Hitler 30 Ocak 1939'da Reichstag'da yaptığı konuşmada belirtmişti: "Eğer Yahudiliğin uluslararası mali ilişkileri Avrupa içinde ve dışında halkları yeniden bir dünya savaşına sürüklemeyi başarırsa, bunun sonucu dünyanın Bolşevikleştirilmesi ve böylece Yahudiliğin zaferi değil, Avrupa'da Yahudi ırkının ortadan kaldırılması olacaktır."

HİLAL ONUR

1939'da "yersiz" ya da "yeteneklerine uygun olmayan bir işte" çalışan zanaatkârların başka işlere sevk edilmesini mümkün kılan; 7 Mart'ta ise belirli bir iş hacmine ulaşmayan küçük işletmelerin doğrudan kapatılmasını öngören kararnameler çıkarıldı -1 Nisan 1939'daki bir kararname teselli olarak, tasfiye edilen zanaatkârların büyük sanayide öncelikli olarak istihdam edileceğini saptıyordu. Böylece, iktidara giden yolda "proleterleşmeye" ve "malî kapitalizme" karşı demagojisiyle orta sınıfların desteğini kazanan nasyonal sosyalizm, onların mülksüzleşmesini ekonominin "serbest" akışına bile bırakmadan, zorla gerçekleştirmiş oluyordu.

Alman kapitalizmi, nasyonal sosyalizmin iktidarında uluslararası sermaye ile eklemlenme bakımından da emperyalizm çağına ayak uydurma yolunda önemli adımlar attı. İngiliz Unilever, Brown-Boveri ve Amerikan Ford, General Motors başta olmak üzere birçok büyük Batılı sermaye grubu faşist Almanya'da büyük yatırımlar yaptılar, ortaklıklar kurdular. Almanya, Fransa'dan sonra, en fazla sayıda uluslararası kartelde temsil edilen ülke oldu. Hükümet, ihracatçı burjuvaziyi de birçok muafiyet ve avantaj tanıyarak destekledi.

Hitler, 1933'de, Birinci Dört Yıllık Plan'ın hedefini "Alman çiftçisinin sefaletten kurtulması, işsizliğin tamamen altedilmesi" olarak açıklamıştı. Özellikle işsizlik, kitlesel psikolojik etkileri bakımından, Almanya'da ekonomik ve siyasal bunalımın nirengi noktasıydı. *NSDAP*, işsizliğe karşı, Eylül 1932'de von Papen hükûmeti tarafından benimsenen, ancak uygulamaya sokulma fırsatı bulunamayan "ekonomiyi canlandırma programı"nı yürürlüğe koydu. Özellikle bayındırlık hizmetlerine ağırlık verilerek istihdam yaratmayı amaçlayan bu programın otoyol inşası faslı, Naziler tarafından öncelikle ve yoğun bir propaganda eşliğinde ele alındı. Altı yılda 6.500 km. olarak gösterilen otoyol şebekesi hedefi için, 1933/34 yılında yaklaşık 5 milyar Mark harcandı. Ancak bu "görkemli" projelerde istihdam edilen işçi sayısı, 1934 sonunda topu topu 100 bin idi. Gene de resmî istatistiklere göre işsiz sayısı Mart 1933'de 5.6 milyon iken 1934'de 2.8 milyona, 1935'de 2.3 milyona, 1937'de 1.9 milyona düştü. İşsizliğin azaltılmış olması, Alman faşizminin içte ve dışta çok etkili olarak kullandığı bir propaganda silahı oldu. Ancak, 1932 ortalarından itibaren dünya ekonomi bunalımının etkisinin azalmaya başlamış olması, bu propagandanın es geçtiği bir gerçekti. Ayrıca, evlilik teşvikleriyle işten uzaklaştırılan 300 bin kadın emekçi; genişletilen ordunun kapsadığı 100 bin genç "potansiyel işsiz"; 1933 sonunda 150 bine ulaşan ve sonraki yıllarda artan temerküz kampı mahkûmları; 1934'de sayıları bir milyona ulaşan ve "ücret" adına küçük bir cep harçlığı ödenen (mecburî) "gönüllüler" ve "sosyal hizmet işçileri", işsizlik istatistiklerindeki yapay iyileşmede pay sahibiydi. İşçi sınıfının gelir düzeyi ve yaşam standardındaki düşüş ise açıktır. 1933-1939 arasında brüt ücretler ortalama yüzde 15 artarken tüketici fiyatları yüzde 22 artmış; ücret ve maaşların millî gelir içindeki payı ise 1932'de yüzde 60.6 iken 1938'de yüzde 55.7'ye düşmüştü; bu ücretlerin 1925 düzeyinin gerisine gitmesi anlamına geliyordu. Buna karşılık sermaye gelirleri 1932'de yüzde 12.4 iken, 1938'de ikiye katlanarak yüzde 24.1'e çıkmıştı. Bu düzey, Alman kapitalizminin genişleme ve büyümesinin doruğuna ulaştığı 1. Dünya Savaşı öncesindeki düzeyin (1913: Yüzde 22.3) bile yukarısındadır.

Uygulamasına 1936 sonunda başlanan 2. Dört Yıllık Plan, Alman ekonomisini dünya savaşına hazırlayan ve götüren temeli oluşturdu. Hitler, 9 Eylül 1936'da 2. Plan'ın hedeflerini şöyle tayin etmişti: "Önümüzdeki dört yıl içinde Almanya, Alman dehasıyla, kimya, makine ve maden sanayiimizin tarafından üretilebilecek olan her maddede, tamamen dışarıdan bağımsız olmalıdır!" Bu sözler, açıkça Hitler'in andığı sektörlerdeki büyük burjuvazinin tercihlerini yansıtmaktaydı. 1928-1936 arasında tüketim malları üreten sanayiinin yatırımlardaki payı yüzde 35'den yüzde 24'e düşerken; kimya, elektronik, makine yapımı, otomotiv (ve tabii silah) dallarına yapılan yatırımların oranı yüzde 40'dan yüzde 50'ye çıkmıştı. Bu arada, tüm devlet harcamaları içinde silahlanmanın payı 1932'de yüzde 8.2'den 1936'da yüzde 59.2'ye yükselerek muazzam bir artış göstermişti. Bu rakamlara yansıyan sektörler arası denge(sizlik)ler ve tercihler 1936'dan sonra iyice belirginleşti, yoğunlaştı. Nasyonal sosyalist iktidar, 2. Plan'da ifade edilen hedef uğruna, İktisat Bakanı Schacht'ın ve burjuvazinin tepkisini çekmeyi de göze alarak, demir-çelik üretimine yön vermek üzere dev *Hermann Göring Demir-Çelik İşletmeleri A.Ş.*'ni kurdu. Devlet harcamalarında silahlanmanın payı 1937'de geçici bir düşüşten sonra (yüzde 56.7) sürekli arttı: 1938 yüzde 61, 1939 yüzde 69, 1940 yüzde 78. Ancak uluslararası kapitalist pazarda Almanya'ya karşılaştırmalı üstünlük sağlayabilecek olan bu sektörlerdeki büyük potansiyel ve üretici güçlerdeki gelişme, pazar bulamama sorunuyla karşı karşıya kalarak tıkandı. 1929-1931 dünya ekonomik bunalımında, o zamana dek uluslararası kapitalist ticaret sisteminin fiilen bağlı bulunduğu İngiliz Sterlininin çökmesiyle ortaya çıkan boşluk; ihracat-ithalat dengelerinin bozulmasına ve bütün millî ekonomilerin otarşik (kendi kendilerine yeterli) bir yönelime girmesine yol açmıştı. ABD, İngiltere, Fransa gibi geniş hammadde ve pazar imkânlarına (sömürgelere) sahip bulunmayan, ayrıca iç tüketime dönük sanayisi göreli olarak çok geri kalmış bulunan Almanya, otarşik bir iktisadi yapıyı kaldıracak potansiyele sahip değildi.

Bu açmaz, burjuvazi içi çelişkileri de keskinleştirdi. Başta silah, demir-çelik, otomotiv, kimya olmak üzere "ağır" sanayiin öncelikle desteklenmesi nedeniyle hammadde, teşvik vb. kaynak sıkıntısı ve vasıflı işgücü açığı sorunuyla karşılaşan ihracatçı sermaye, dünya pazarının iyice daralmasına koşut olarak iyice sıkışınca, iktidara tepki göstermeye başladı. İçine girilen açmazı kavrayarak ihracatçı sermayenin tepkisine tercüman olan Schacht'ın Kasım 1938'de İktisat Bakanlığından uzaklaştırılması, bu gerginliğin doruğuydu. Bu arada, ağır sanayi burjuvazisinin

bazı sözcüleri, "Orta, Güneydoğu ve Doğu Avrupa'yı kapsayacak Alman hakimiyetinde bir gümrük birliği" sözleri ederek, emperyalist yayılma politikası yönünü göstermeye başlamışlardı. 1930'ların sonuna gelinirken, Avusturya ile "birleşme" ve Çekoslovakya'nın ilhakından sonra hızlanan süreçte, II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, nasyonal sosyalizmin saldırganlığı ve yayılmacılığı, burjuvazinin emperyalist tasarımlarının da çapını ve ölçüsünü aşan boyutlara erişecekti.

Komintern'in VII. Kongresi ve "Faşizme Karşı Birleşik Cephe"

Nasyonal sosyalizmin Almanya'da iktidarını pekiştirdiği 1933-1934 yıllarında, *Komintern*'in faşizm tezlerinde ve faşizme karşı izlenecek stratejisinde bir değişiklik olmadı. 1935'deki 7. Kongre'de gerçekleşen çizgi değişikliği ise, nasyonal sosyalizmin ve işçi sınıfı partilerinin Almanya'daki yenilgisinin yeni bir tahliline dayanmaktan çok, SSCB ve dolayısıyla *Komintern*'in reel politikasının gereklerinden kaynaklandı.

Kayıtsızlık Dönemi: 1933-1934

Komintern'in 1933/1934'de eski tezlerinde ısrar ederek, onları yenilginin öğrettiklerinin ışığı altında yeniden gözden geçirmeyi gündemine almamasının temelinde; nasyonal sosyalizmin iktidarının, daha önceki burjuva otoriter von Papen, Brüning, von Schleicher hükümetlerinden özünde farklı olmadığı inancı yatıyordu. Zaten bu hükümetleri de "faşist" olarak tanımlamış olan *KPD*, nasyonal sosyalizmin iktidar ilişkileri ve sınıf mücadelesinin koşulları bakımından ifade ettiği dönüşümü; işçi sınıfının biçimsel düzeyde bile olsa bağımsız siyasal-toplumsal inisiyatifinin ve örgütlenme imkânlarının boğulmuş olmasını yeterince önemsemedi. 1 Nisan 1933'de sosyal faşizm doktrininin geçerliliğini koruduğunu açıklayan *Komintern Yürütme Kurulu* gibi, *KPD* de, sosyal demokrasinin yalnızca nasyonal sosyalizmin iktidara gelişinde değil, iktidarını icrasında da pay sahibi olduğunu ifade ediyordu. Bu yaklaşımlara, nasyonal sosyalizmin çok geçmeden zorunlu olarak çökeceği ve onu zorunlu olarak proletarya diktatörlüğünün izleyeceği doğrultusundaki iyimser açıklamalar eşlik ediyordu.

Aralık 1933'de yapılan *Komintern Yürütme Kurulu* (13.) Plenumu, bütün bunların bir kez daha altını çizdi. *Yürütme Kurulu* üyelerinden Knorin, "tahlilimiz doğru, taktiğimiz doğrudur" sözleriyle güven tazeleyerek, "komünizmin en tehlikeli düşmanı olarak sol sosyal demokrasi" ile mücadeleyi, gene faşist harekete karşı mücadelenin önüne çıkardı. Kuusinen'in "Faşizm, Savaş Tehdidi ve Komünist Partilerin Görevleri" raporu, bu Plenumun temel belgesi oldu. Kuusinen, faşizmin Almanya'da iktidara gelişinin; devrimci bunalımın ve yığınların sermaye egemenliğine karşı isyanlarının büyümesinin, kapitalistler açısından, artık burjuva demokrasisinin eski yöntemlerinin sürdürülemeyeceği anlamına geldiğini anlattı. Bunun sonucu olarak sermaye, ülke içinde "açık, terörist diktatörlüğe, dış politikada da emperyalist savaş"a yönelmekteydi. Ancak Kuusinen, "kapitalizmin konumunu sağlamlaştırmayı başardığı ve genel bunalımı aşma yolunda olduğu gibi sosyal demokratça değerlendirmelerin" reddedilmesi gerektiğini vurguluyordu; aşırı enflasyonist baskılar, para sisteminin ve ekonominin anarşikleşmesi, sektörler arasındaki eşitsiz büyümeden kaynaklanan büyük dengesizlikler, kapitalizmin nihaî bunalımını yaşadığı gerçeğine işaret ediyordu. Sonuç olarak, ilk faşist dalgadan (İtalya) farklı olarak, kapitalizmin kısmî istikrara kavuştuğu bu ikinci faşizm dalgasını (Almanya), kesinlikle devrimci bunalım izleyecekti.

13. Plenumun *KPD* açısından taşıdığı özel anlam, parti yönetiminin *NSDAP*'nin iktidarına giden süreçte izlediği politikanın burada mahkum edilecek veya aklanacak olmasıydı. "Eski tahlil ve eski stratejinin doğruluğunun" onaylanmasının doğal sonucu, *KPD* yönetiminin aklanması oldu. *KPD*'nin *Komintern Yürütme Kurulu*'ndaki temsilcisi Wilhelm Pieck de, Kuusinen'in raporunu Almanya özelinde açımlayan uzun bir konuşmayla bu "aklanma" atmosferine katkıda bulundu. Pieck, nasyonal sosyalizmin özellikle proleterleşen küçük burjuvazi nezdinde yarattığı kitle desteğini vurgulayan Otto Bauer'in ve Troçki'nin tezlerini şiddetle eleştirerek; "faşizmin kitlesel temelinin ve karakterinin önemli olmadığını, tek belirleyici etkenin, onun hangi sınıfa hizmet ettiği" olduğunu belirten Kuusinen'e katıldı. Nazi iktidarının Weimar burjuva demokratik cumhuriyetinden özünde farklı olmadığını tekrar eden Pieck, "Alman işçi sınıfının asla yenilmediğini, saldırı için güçlerini toplamak üzere geçici olarak geri çekildiğini" savunarak iyimserliğin en uç örneğini veriyordu.

Komintern'in 7. Kongresi

III. Enternasyonal'in son kongresi olacak olan 7. Kongre'sinde (1935), *Komintern*'in faşizm karşısında izlediği stratejide yeni bir döneme geçilecekti. Bu değişimde, beklenenin aksine Almanya'da nasyonal sosyalizmin iktidarının giderek yerleştiğini görerek bu özeleştiriyi gerekli bulan Dimitrof gibi bazı *Komintern* önderlerinin ve Fransa'daki Halk Cephesi deneyinin belirli bir payı vardı. Ancak bu değişimde belirleyici rolü, SSCB ve *SBKP*'nin diplomatik-siyasal mülahazalarının oynadığı söylenebilir. Ekonomik programın verimli sonuçlar getirmeye başlamasıyla, "tek ülkedeki sosyalizm"in başarısı ve olabilirliği umudunun güçlenmesi; *SBKP*'de "Sovyet devletini ve işçi sınıfının anavatanını kapitalist dünyaya karşı koruma" saikini

Üstte: *Nazi döneminden, ressamı bilinmeyen bir popüler resim. "Emek askeri" (işçi), ailesiyle birlikte, mütevazı ama huzurlu aile yuvasında pür dikkat radyodan Führer'i dinliyor. Radyo, Nazi rejiminin kilit iletişim medyalarından birisi idi. Üretilen ucuz ve güçlü* Volksempfaenger'*ler (Millî Radyo), her eve girdi; "Tüm Almanya Führer'i dinliyor" sloganıyla, Hitler, Goebbels ve diğerlerinin söylev verdiği saatlerde, her evde tören havası estirilmesi başarıldı.* Üstte, sağda: *Carl Timner'in 1982'de yaptığı* Köpenicker Blutwoce *(Kanlı Köpenick Haftası) tablosu. Berlin'in işçi mahallelerinden Köpenick, nasyonal sosyalizmin iktidarını mutlaklaştırdığı Mart 1933 seçimi sonrasında, Nazi terörünün en vahşi saldırılarından birine hedef olmuştu. Çevre mahallelerden takviye edilmiş* SA *takımları, 21 Haziran gecesi* KPD *ve* SPD'*li öncü işçileri hedef alan yaygın bir saldırı başlattılar. Yakalananlar polis karakollarına götürülerek ağır işkencelerden geçirildi. Bir hafta sonunda, Köpenick mahallesinden tam 91 kişi öldürülmüştü. Öldürülenlerin çoğu, çuvallara konulup Dahme çayına atıldılar. Bazı yürekli Köpenick'liler, Berlin Emniyet Müdürlüğü'ne*

25 Almanya'da Nazizm ve Sosyalist Hareket

şikayet dilekçeleri verdiler, dava açtılar. Mahkeme, Kasım sonunda "Nasyonal sosyalist devrimin vuku bulduğu" gerekçesiyle davanın düşmesine karar verdi. Tam onyedi yıl sonra, 5 Haziran-19 Temmuz 1950 tarihlerinde Kanlı Köpenick Haftası davası Berlin'de yeniden görülecek ve suçlulukları saptanan 15 Nazi ölüme, 13 kişi ömürboyu hapse ve birçokları çeşitli hapis cezalarına çarptırılacaklardı.

tırmandırmaktaydı. Batı ve Güney Avrupa'da faşizmin güncelleşmesi, harekete geçirdiği şovenist emperyalist ve anti-komünist saldırganlık potansiyeli nedeniyle; Sovyetler Birliği açısından büyük bir tehdit içeriyordu. Bu koşullarda *SBKP*, "sosyalizmin anavatanının" korunması veya en azından muhtemel bir saldırının güçten düşürülmesi, geciktirilmesi için, batı Avrupa'da statükonun olabildiğince korunması gereğini benimsemeye başladı. SSCB'nin 18 Eylül 1934'de, sallantılı dünya statükosunun hakemi niteliğindeki *Milletler Cemiyeti*'ne girmesi, bu durumun açık ifadesiydi. *SBKP*'nin bu stratejisi, *Komintern*'e yansımakta gecikmedi. Yeni politika, faşizmin zaferinin her ne pahasına olursa olsun engellenmesine yönelikti; bu uğurda, kapitalizmin ve burjuva demokrasisinin en azından orta vadede egemenliğini koruması kabullenilecekti.

Bu yeni politika *Komintern*'in o güne dek gelen faşizm stratejisinin ve sosyal faşizm doktrininin terkedilmesini gerekli kılmaktaydı. Ama öte yandan eski çizgiyi ve tezleri tamamen "yanlış" ilan etmeme kaygısı, zaten reel politika gereklerinin dayatmasıyla girişilen strateji değişikliğinin, derine giden bir teorik-siyasal tahlilden yoksun olarak gerçekleştirilmesine yol açtı. Dimitrof'un, 7. Kongre'nin karara bağladığı yeni stratejinin çerçevesini çizen konuşmasındaki ünlü formülü, eski tezleri de gözetme zorunluluğunun baskısını (ve tutarsızlığını) taşıyan bu söylemin tipik örneğidir: "Faşizm, finans-kapitalin en gerici, en şovenist, en emperyalist öğelerinin açık, terörist diktatörlüğüdür." Dimitrof, böylelikle, bir yandan burjuva demokrasisiyle faşizm arasındaki farklılıkları görmezden gelmenin hata olduğuna değinirken; öte yandan faşizmin farkını salt göreliliklere (*en* açık, *en* gerici, *en* ...) açıklamaktaydı. 7. Kongre'nin Dimitrof'un sunuşunu esas alan karar metninde de, "küçük burjuva kitlelerin kapitalizme karşı tepkilerinin finans-kapitalin faşist ajanları tarafından ele alınarak gemlendiği" belirtilirken; gene burjuvazinin dolaysız eylemliliği varsayımına dayanan komplocu bakış öne çıkıyor, faşist hareketin kitle tabanı yaratmaktaki dinamikleri üzerinde durulmaya değer bulunmuyordu. *Komintern*'in, faşist hareketin orta sınıfları ve lümpen proletaryayı seferber edebilme potansiyelini tahlil etmekten uzak durmasının önemli bir nedeni, bu yönde çaba gösteren Otto Bauer, Thalheimer ve özellikle Troçki gibi resmen karalanan sosyalist teorisyenleri meşrulaştırmama kaygısıydı. Sosyal faşizm kavramı ise açıkça reddedilmeksizin bir kenara bırakıldı. Dimitrof, konuşmasında, faşizmin iktidara gelebilmesinin en önemli nedeni olarak, sosyal demokrasinin işçi sınıfını bölmesini gösterdi; ancak faşizmin iktidarının, sosyal demokrasinin kapitalizmle eklemlenişini sona erdirdiğini ifade etti. Sosyal demokrasiyi "düşman" olmaktan çıkaran bu teorik manevra, örtük olarak, Otto Bauer'in faşizm üzerine yazılarından esinlenmişti. 1934'de Bauer, faşizmin, işçi hareketinin reformist evreden tamamen çıkarak, devrimci sosyalizme yönelmesini sağlayacak koşulları dayattığını yazmıştı.

Eski çizgiyle tutarlı bir görünüm sunma uğruna oldukça eklektik ve yüzeysel bir içerik kazanan 7. Kongre tezleriyle ilgili olarak, 1939'da, KPD yöneticilerinden (sonradan Demokratik Almanya'nın önderi olacak olan) Walter Ulbricht, şöyle bir özeleştiri yapacaktı: "Alman faşizminin emperyalist saldırganlığının itici güçleri ve gelişme eğilimleriyle ilgili olarak açık ve yetkin bir tahlile ihtiyacımız var. Bir zamanlar doğru olan ajitatif kavramları, üstelik daha da basitleştirerek muhafaza etmiş olmamızdan kaynaklanan birtakım şablonlarla elimizi kolumuzu bağlıyoruz. Alman finans-kapitalini Krupp ve Thyssen'e indirgeyen kaba basitleştirmeler,

yanıltıcı oluyor. Bütün bunlar, finans-kapitalin egemenliğindeki bir sistem olarak faşizmin karakterinin kavranılmasını engelliyor."

Ancak *Komintern* ve *SBKP* bakımından bu evrede önemli olan, teori ve doğru bir tahlilden çok, SSCB'nin korunmasına katkıda bulunmak, bunun için de faşizmi engellemekti. Bu amaçla, 7. Kongre, *II. Enternasyonal*'den (yani sosyal demokrasiden) küçük burjuvazinin ilerici kesimlerine kadar, tüm anti-faşist unsurları kapsayacak bir "birleşik cephe" hedefini tayin etti; "halk cephesi" de kısa süre içinde fiilen benimsenecekti. Dimitrof, konuşmasında "devrimci öncülerin proleter kitlelerden tecrit olmasının önlenmesi için", "kitleler tarafından daha anlaşılır bir dil konuşulmasını" önermiş; başarılı bir politikanın önkoşulunun "(burjuva) demokrasi için mücadele" olduğunu da açıkça ifade etmişti. *KPD* de, 7. Kongre'den hemen sonra düzenlediği (aslında Moskova'da yapılan!) "Brüksel Konferansı"nda, ülkede burjuva demokrasisinin yeniden tesisi temelinde *SPD* ile işbirliğine hazır olduğunu açıkladı; bu karar 1939 Bern Konferansı'nda da onaylandı. Thalheimer ve Troçki, *Komintern*'in "birleşik cephe" ve "halk cephesi" politikasının içeriğini, hem sosyal demokrasiyle ve sosyal demokrat işçilerle etkin bir işbirliği girişimine yanaşmayan eski çizgisinin açık iflâsını belgelediği için; hem de bu "yüzseksen derece dönüş" sonucunda bu kez de sosyalist iktidar mücadelesi perspektifini zikretmekten tamamen kaçındığı için şiddetle eleştirdiler.

Almanya'da Anti-Faşist Direniş ve "Birleşik Cephe"

Komintern ve *KPD*'nin birleşik cephe ve giderek halk cephesi stratejisini benimsemesi, Almanya'da zaten güçlükle nefes asan anti-faşist direniş hareketine yeni boyutlar getirecek bir ivme sağlayamadı. VII. Kongre ve *KPD*'nin "Brüksel Konferansı"ndan önceki dönemde, Alman anti-faşist direnişi, esas olarak üç odak tarafından örgütlenmişti. *KPD, SDP* ve bağımsız sosyalist-komünist gruplar, *KPD*, Nisan 1933'de tamamen illegal mücadeleye geçtikten, 1935'e kadar, örgütün yaklaşık yüzde 10'unu merkezî işlerlik içinde tutan bir ağ kurmuştu. Paris ve Prag'dan iletilen talimatlar, Berlin üzerinde merkezî bir şekilde aşağıya yayılıyordu. Örgütün Solingen'de gizli bir matbaası vardı. Her on günde bir yaklaşık 10 bin nüsha olarak ülkeye sokulan *Rote Fahne*'nin (Kızıl Bayrak) yanısıra, bu matbaada 1935'e dek yaklaşık 1 milyon nüsha gizli bildiri basılmıştır. *KPD* direnişinin beklentisi, nasyonal sosyalist rejimin kısa süre içinde çökeceği yolundaydı. Bu umut boşa çıkarken, gizli örgütlenme ağı, *Gestapo*'nun amansız aygıtına, 1935'e dek yaklaşık 21 bin kurban verdi. 100'e yakın komünist de ölüm cezasına çarptırıldılar. Mart 1935'de Berlin'deki Almanya merkezi çökertildi. *SPD*'nin direniş örgütlenmesi ise daha az yaygındı ve merkezî bir yapıya sahip değildi. Sosyal demokrasinin ikamet çevresi temelinde gerçekleştirilmiş olan gevşek örgütlenme geleneği, *SPD*'li direnişçilerin *Gestapo*'ya karşı daha korunaklı olmalarını sağladı. Almanya'da kalarak, Nazi rejimiyle çatışmayıp varlığını korumayı hedefleyen Paul Löbe yönetimiyle bağını koparan *SPD* önderleri, 18 Haziran 1933'de Prag'da *Neue Vorwaerts*'i (Yeni İleri) yayınlayarak, ayrı baş çekmeye başlamışlardı. Otto Wels, Hilferding, Friedrich Stampfer, Hans Vogel, Paul Hertz yönetimindeki Prag merkezi, kısa sürede *SPD*'nin esas merkezi haline geldi ve küçük boyutlarda asılan illegal *Sozialistische Aktion*'u (Sosyalist Eylem) ülkeye sokarak bir direniş ağı örgütlemeye girişti. Bu arada Ocak 1924'de bu yönetimin yayınladığı *Prag Manifestosu*'nda 1933 öncesi *SPD* politikalarının köklü bir özeleştirisi yapıldı. *SPD* direnişi de, özellikle Berlin'den Julius Leber'in gerçekleştirdiği örgütlenmeyle merkezileştikçe, *Gestapo*'nun darbelerine maruz kaldı. *Gestapo*'ya karşı kendilerini en iyi koruyabilen illegal örgütlenmeler, her iki parti dışında kalan sosyalist ve komünist küçük gruplardı. Zaten 1933 öncesinde faşizme karşı birleşik cepheyi ve silahlı

Viyana'lı sosyal demokrat işçi kitleleri, 15 Temmuz 1927 günü, parlamento binası önünde... Önceki gün, Schattendorf'da öldürülen işçilerin katillerinin serbest bırakılmasını protesto eden Arbeiter-Zeitung (İşçi Gazetesi), 15 Temmuz sabahı şöyle yazmıştı: "Burjuva âlemi, hep iç savaş felaketine yol açılmaması gerektiğinden söz ediyor. İşçileri öldüren insanların inanılması güç bir şekilde serbest bırakılmaları zaten iç savaş değil de nedir? Herkesi uyarıyoruz! Çünkü haksızlık eken, en korkunç felaketleri biçer!" 15 Temmuz günü Viyana'da Adalet Sarayı'nı ateşe veren ve parlamentoya yürüyen işçilerin üzerine ateş açılması, Avusturya'da iç savaş ortamının doğmasına yol açan kıvılcım oldu. 1933'de bu ortam açık iç savaşa dönüştüğünde ise, sosyal demokrasi kararsızlığının ve hazırlıksızlığının bedelini sahneden silinmekle ödeyecekti.

25 Almanya'da Nazizm ve Sosyalist Hareket

Altta: *1.55 boyundaki Engelbert Dollfuss, Katolik Hıristiyan ideolojisinden hareket eden programıyla, Avusturya'yı Mussolini'yle işbirliği yaparak faşistleştirmeye çalışıyordu. Dollfuss, Papa XI. Pius'un 1931 tebliğinde toplumun korporatif örgütlenmesini salık vermiş olduğuna işaret ederek şöyle diyordu: "Küçük Avusturya, Papalık tebliğinin çağrısına dünya üzerinde icabet edecek ilk ülke olduğunu kanıtlayacaktır." Mussolini'nin telkinleri doğrultusunda işçi sınıfı örgütlenmelerini yok eden Dollfuss, Hitler desteğiyle düzenlenen komployla öldürüldükten sonra, zaten Habeşistan savaşı nedeniyle güç yitiren İtalya'nın Avusturya üzerindeki nüfuzu azaldı ve "küçük Avusturya", nasyonal sosyalizme yem oldu.*
Yanda: *Hitler, 200 bin Viyana'lının coşkun tezahüratı altında 15 Mart 1938'de Avusturya başkentine girerken. "Alman anavatanına yeniden bağlanma"nın ilk "coşkusu" geçtikten sonra, Dollfuss'a taban oluşturan Avusturya faşistleri, kiliseleri odak alan bir muhalefete başladılar. Nazi Almanya'sının hükümran tavrı belirginleştikçe, Avusturya nasyonal sosyalistlerinin önemli bir bölümü de direniş hareketine geçtiler.*

direnişi savundukları için ideolojik ve pratik hazırlığa sahip olan *SPD* kökenli *Thalheimer/Brandler*'in (Sosyalist İşçi Partisi), *Internationale Sozialistische Kampfbund* (Komünist Parti Muhalefeti ve Uluslararası Sosyalist Mücadele Birliği) Berlin'de, Hannover'de, Thüringen'de, Frankfurt'ta birçok hücre örgütlediler. Çok sıkı ve dar olan bu örgütler, *Gestapo* tarafından ancak 1938'de çökertilebildi. Bu arada sendikaların radikal unsurları da, merkezi Brüksel'de olan *Nakliye İşçileri Federasyonu*'nu kullanarak, işletmelerde pasif direniş örgütlemeye çalışıyorlardı. 1934'ün ortalarında, *SBKP* ve *Komintern*'de "birleşik cephe" politikasına doğru yönelişin ilk izleri görülürken, *KPD* de 1 Ağustos'ta, "İşçi hareketinin bütün anti-faşist güçlerini birleşik cepheye" çağırdı. 2 Temmuz 1934'de de, *SPD* ile, Saar bölgesinin Almanya'ya katılması için yapılacak halkoylamasında, burasının *Milletler Cemiyeti* yönetiminde kalması yönünde propaganda yürütmek üzere anlaşma imzalamışlardı. Ancak *KPD* yönetiminde Wilhelm Pieck ve Walter Ulbricht, sosyal demokrasiden Hıristiyan sendikacılara varıncaya dek bütün muhalif unsurları kapsayacak bir inisiyatiften yanayken; *Merkez Komitesi*'nin çoğunluğu, "sol sosyal demokrat" alt önderlerle ilişkiye girmeden, eskisi gibi "tabanda birlik" stratejisi izleme yolunu benimsedi. Ancak *Komintern*'in VII. Kongresi'nin hemen arifesinde, 11 Şubat 1935'de *KPD, SPD*'nin Prag yönetimine açıkça "birleşik cephe" teklifini götürdü. Ancak, *KPD*'ye hâlâ "Nazi-Kozi" mantığıyla kuşkuyla bakan *SPD* yönetimi bu teklifi geri çevirdi. Bu karara karşı çıkan ve Almanya'daki sosyal demokrat örgütlenmeyi fiilen yürütmekte olan *Devrimci Sosyalist* grubun önderleri Paul Böchel ve Siegfried Aufhaeuser yönetimden atıldılar; gene Almanya'yla sıkı ilişkisi olan *Neubeginnen* (Yeniden Başlamak) grubu, Fransa'daki Halk Cephesi'ni örnek alan bağımsız bir çizgi izlemeye başladı. Böylece karışan *SPD*'de, yaygın bir "birleşme-bütünleşme tartışması" (Konzentrationsdebatte) başladı. İspanya İç Savaşı'nda devrimcilere destek için oluşan Alman komitelerinde, Halk Cephesi'ni savunan sosyal demokrat kadrolarla komünistler yakınlaştılar. Ancak *Komintern*'in VII. Kongre'sinden sonra *SBKP*'de başlayan ve diğer komünist partilere yayılan tasfiye dalgası ve uluslararası saygınlığa sahip birçok komünist önderin öldürülmesi veya "hain" ilan edilmesi, heryerde olduğu gibi Almanya'da da bu süreci aksatan yıkıcı etkiler yarattı. *KPD* kadrolarının bir bölümü *Komintern*'e güvensizleşirken, *SPD*'li ve diğer sosyalist direniş gruplar arasında "birleşik cephe" politikasının bir manevra olduğu kuşkusu yaygınlaştı; *SPD*'de Wels-Stampfer sağ önderliği yeniden güçlendi. 1937'ye girilirken, anti-faşist Halk Cephesi çabaları ve nasyonal sosyalizmi sarsacak etkin bir direniş umudu iyice zayıflamıştı. Bu arada kan kaybı da sürmüştü; *Gestapo* 1936'da 11.700 *KPD*'li, 1.400 sosyalisti, 1937'de 8 bin *KPD*'li ile 750 sosyalisti ele geçirmişti. Bundan sonra, savaşa kadarki dönemde Almanya'daki anti-faşist illegal örgütlenme, *KPD* ve *SPD*'nin merkezî müdahalesinden görece bağımsız, özerk çerçevelerde gerçekleşti. Başka Berlin olmak üzere, Hamburg, Thüringen, Mannheim ve Münih'de, eski *KPD* önderleri, sosyal demokrat unsurlarla ortak hareket ederek, gittikçe yaygınlaşan bir örgütlenme ağı kurdular. 1930'ların ikinci yarısında, nasyonal sosyalizme karşı burjuva muhalefet de örgütlenme çabalarına girmişti. Özellikle Katolik gençlik örgütlerinin muhalefeti 1937'den sonra radikalleşti; bu arada egemen militarist gençlik kültürüne tepki duyan ve *HJ*'lileri, *SA*'lıları dövmek gibi kendiliğinden eylemler ortaya koyan genç "çete"ler ortaya çıktı. *SPD* ve özellikle *KPD* kökenli önderlerce oluşturulan hücreler, sosyalist olmayan böylesi unsurlarla da ilişki aramaktan kaçınmadılar. Almanya'daki anti-faşist direniş, 1939'a gelinirken, artık nasyonal sosyalizmi çökertecek bir ayaklanma umudunu yitirmiş, muhtemel bir savaşta faşist rejimin yenilgisine katkıda bulunacak güçleri biriktirme çabasına yönelmişti.

İspanya İç Savaşı

İspanya Faşizmin en uzun süre varlığını koruyabildiği ülke oldu. İspanya'nın, diğer iki 'tipik' faşist ülkeyle paylaştığı bazı ortak özellikleri vardı. Onlar gibi İspanya da altın çağını, 17. yüzyıldan önce, Rönesans sırasında yaşamıştı. Daha da önemlisi, İtalyan ve özellikle Alman burjuvazisi gibi İspanyol burjuvazisi ve devletinin emperyalist eğilimlerini tatmin edebilmelerinin önünde ciddi engeller vardı. Rönesans sırasında dünyanın en büyük sömürge imparatorluklarından birini kurmuş olan İspanya Krallığı, 16. yüzyılın sonundan başlayarak sömürgelerini bir bir yitirdi. Hollanda'nın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra, 19. yüzyılın başında Latin Amerika'daki sömürgeler de bağımsızlıklarını ilan ettiler. 19. yüzyılın sonunda Küba'nın yitirilmesi ise. faşizmi önceleyen askerî diktatörlüğü mümkün kılan koşulların hazırlanmasına önemli bir rol oynamıştı. 1930'lara varıldığında İspanya'nın elinde kalan yegâne sömürgesi Fas'tı. Ancak İspanya'yı Almanya ve İtalya'dan ayıran önemli bir özellik de vardı. İtalya ve Almanya'nın aksine, İspanya, bütün merkezkaç eğilimlere karşın birliğini 15. yüzyılda kurmuş ve güçlü bir devlet geleneğinin temellerini atmıştı. İspanyol faşizminin kendine özgü yönlerini kazanmasında bu devlet geleneği kritik bir rol oynadı.

İmparatorluk'tan Devlet'e

Bugünkü İspanya topraklarında ilk merkezî devlet 1469 yılında, Kastilya Kraliçesi I. Isabella ile Aragon Kralı II. Ferdinand'ın evlenmesi sonucunda kuruldu. Ancak sözkonusu devlet siyasal güç tekelini kendi merkezî yapısı içinde tutabilmekten ya da ülkeyi oluşturan iki krallığı ortak bir yönetime kavuşturabilmekten çok uzaktı. 16. yüzyıla varıldığında, aynı zamanda Kutsal Roma Cermen İmparatoru sıfatını da taşıyan Habsburg hanedanının yönetimindeki İspanya, bugünkü Peru'dan Hollanda'ya uzanan bir imparatorluğun merkezi haline gelmiş, Avrupa ekonomisinin yüzünü Akdeniz'den Atlantik okyanusuna dönmesine öncülük etmişti. Ancak İmparatorluk yapısı toplumsal hayatın dokusuna nüfuz edebilmekten o kadar uzaktı ki, değil Napoli, Hollanda, Belçika vs., İmparatorluğun merkezindeki Aragon ile Kastilya arasındaki farklar bile varlıklarını sürdürüyordu. Örneğin Amerika'daki sömürgeler yasal olarak Kastilya'ya, Güney İtalya ise Aragon'a bağlıydı ve yalnızca Kastilya ile Aragon'un değil, Aragon Krallığı'nı oluşturan üç eyaletin, Valencia, Katalonya'nın da kendi bağımsız *Cortes*'leri (zümreler meclisi) vardı. Önce müslüman toprak sahiplerinin, sonra yahudilerin sürülmesi yarımadanın etnik karmaşıklığını hatırı sayılır ölçüde azalttıysa da, burada yaşayanlar bir 'ulus' görünümü sunmaktan uzaktı. Bütün yarımada üzerinde aynı evrensel hukuk temelinde hüküm süren kurum, kraliyet değil, engizisyondu. Başlangıçta şehirler aristokrasiye karşı merkezî otoriteyi desteklemişlerdi. Ancak Fransa ve İngiltere'dekinin aksine mutlakiyetçi monarşinin kurulması İspanya'da şehir hayatında, yerel zanaatlarda bir canlanmaya yol açmadı. Devletin inşası, yerel imalata konan vergiler aracılığıyla değil, Yeni Dünya'nın altın ve gümüşüyle finanse edildi. Ve bu yeni kaynak, sözgelimi Almanya'da Fugger'lerin ya da İtalya'daki şehir devletlerinin yaptığı gibi, imalata, madenciliğe vb. yatırılmadı, İmparatorluğun yayılmacı siyasetinin belkemiği olan askerî ve idarî harcamalar için kullanıldı. Kuşkusuz, bu kaynak yalnızca devlet yapısını belirlemekle kalmadı, toplumsal ve iktisadi hayatı da etkiledi. Değerli madenlerin yolaçtığı enflasyon, İspanyol dokumalarının ve diğer mamullerinin maliyetlerinin yükselmesine yol açıyor, buna İspanyol dokumacılığının teknolojik duraganlığı da eklenince, sözkonusu ürünler, İngiliz ve Hollanda ürünlerine karşı rekabet etme şansını yitiriyordu. Diğer yandan, Amerika ile ticarete konu olan ürünler tahıldan çok üzüm (ve şarap) ve zeytin olduğundan, tarımın ticarileşmesi ile birlikte tahıl tarımı da geriledi. Bu gelişmelere bağlı olarak, topraklar büyük *latifundia*'lar halinde birleştirilirken, özellikle kırda mülksüzleşme ve işsizlik yaygınlaştı. 16. yüzyılın sonunda toplam yetişkin erkek nüfusun ancak üçte biri tarımda, o da çoğunlukla tarım işçisi olarak çalışıyordu. Son olarak, İmparatorluğun yönetimi o dönem için devasa addedilmesi gereken bir devlet aygıtını gerektiriyordu. İspanya'nın nüfusunun Fransa'nınkinden çok daha az olmasına karşın, Fransa'daki 12 bin devlet memuruna karşılık, İspanya'da devlet 70 bin kişiyi istihdam ediyordu. Ancak denizaşırı ticaretin mümkün kıldığı bir servetin üzerine inşa edilmiş olan İspanya İmparatorluğu, yeni gelişmekte olan kapitalist üretim tarzının gereklerini karşılayabilmekten uzaktı. İlk kopan ülke, tarihteki ilk burjuva devrimi sayılabilecek 55 yıl süren bir savaş sonucunda, o zamanlar Birleşik Eyaletler diye anılan Hollanda oldu. Dahası 16. yüzyılın sonunda, İspanyol donanmasının İngiliz donanması karşısındaki yenilgisi, askerî bir gerilemenin de ilk işareti olmuştu. Disiplin ve yeni savaş teknikleri açısından İspanyol orduları, nisbeten daha yeni ve çekirdek halinde de olsa kapitalist zihniyete göre örgütlenmiş Fransız ve İngiliz monarşilerinin askerî gücü karşısında zayıf kalıyordu. 17. yüzyılda denizde İngiltere'ye yenilen İspanya, karada Fransa karşısında sayısız yenilgiler aldı.

Kuşkusuz böylesi bir gelişme, yarımada için de vahim sonuçlar doğurdu. 17. yüzyılda İspanya'nın nüfusu 8.5 milyondan 7 milyona indi. Daha 1591 yılında Aragon merkezî krallığa karşı ayaklanmıştı. 17. yüzyılda ayrılıkçı ayaklanmalar arttı. 1640'ta patlak veren bir ayrılıkçı ayaklanma karşısında ürken soylular, yöreye Fransız kuvvetlerini davet ettiler. Katalonya bir

Goya'nın **3 Mayıs 1808** *tablosu, Napoléon'a karşı direnen bir grup yurtseverin kurşuna dizilişini resmeder. Bu resim, İspanya'nın toplumsal hayatına yüzyıllardır egemen olan duraganlığı, ansızın ve hiç beklenmedik şekillerde kesintiye uğratan şiddet patlamalarının en tipik sembollerinden biri olarak addedilegelmiştir. Yazar John Berger, İspanya'ya özgü bu ikiliği, Picasso üzerine yazdığı kitapta şöyle dile getirir: "Her şeyin, tüm insanlık durumunun, bir anda, şiddetli ve muhteşem bir biçimde değişiveceği inancı. Bu inancın ortaya çıkma nedeni, çok uzun süredir hiç bir şeyin değişmemiş olması, sonunda İspanyolların büyülü bir değişime inanmak zorunda*

kalmalarıdır; bu değişimde irade gücü, herkesin önce kendisini kurtarmayı umduğu bir uygarlıkta görülen küçük ahlak farklarıyla henüz karmaşıklaşmamış insan isteklerinin gücü, tüm maddi koşullara ve aslında ilerlemenin tek koşulu olan yeni üretim araçlarının yavaş yavaş birikmesine ağar basacaktır... Mülksüzleştirenleri mülksüzleştir! Ne var ki burada ilk mülksüzleştirenler, ele geçirdikleri mülklere hiçir şey eklememişlerdir, Ortada yalnız çıplak toprak vardır. Bu da ilkel kolektivist bir komün tarafından yeniden ekilip biçilebilir. Geri kalan her şey gereksizdir -bu nedenle de lüksün ve tamahkârlıkla elde edilen şeylerin yakılıp yıkılması evladır. Böyle bir durumda devrimci enerjinin gericiliğe kayması kaçınılmazdır: Bu enerji, insanı insana kul olmaktan kurtaran, ama kendisini doğanın kölesi olmaktan kurtarma olanağını elinden alan daha ilkel ama daha adil bir toplumsal ilişkiler biçimini yeniden kurmaya yöneltir." Yazara göre, "tüm gelişim süreçlerini gözardı eden, yüzyıllarca katlanılmış, değişmez acılardan doğan bir intikam meleğinin tüm güçlerini, bir tek ve neredeyse gizemli bir anda yoğunlaştıran" bu zihniyetten ötürüdür ki anarşizm "İspanya'da hiçbir yerde olmadığı ölçüde geniş bir kitle tabanına yayılmıştır; çünkü anarşizm de siyasal bir öğreti olarak tarihin işkence tahtasına gerilmiştir. Anarşizm, bir zamanlar ilkel kolektivist mülkiyette görülen türden toplumsal ilişkilerle Devrim Günü birdenbire ve şiddetle ortaya çıkacak olan gelecek çağı birbirine bağlar... Gerald Brenan İspanyol Labirenti adlı değerli kitabında İç Savaş'ta yaşanan şu olayı anlatır: "Bir tepenin üstünde durmuş, Malaga'da yanmakta olan iki yüz kadar evin üstünden göğe yükselen alevleri ve dumanları seyrediyordum. Yanımda, eskiden tanıdığım yaşlı bir anarşist vardı. 'Ne diyorsun buna?' diye sordu. 'Malaga'yı yakıp yıkıyorlar' dedim. 'Evet', dedi 'yakıp yıkıyorlar. Bak, sana söylüyorum, taş üstünde taş kalmayacak -yok tek bir bitki, tek bir lahana bile yetişmeyecek orada artık; dünyada kötülük denen şey kalmasın diye."

1922, Fas Savaşı'nın derinleştirdiği krizin de etkisiyle bir grevler yılı oldu. Grevler içinde en etkili olanı, Biscaye ve Asturia'daki maden işçilerinin greviydi. 19 Kasım 1922'de UGT'nin Kongresi toplandı. Kongre sırasında sosyalist bir işçi olan Gonzales Portillo, kimliği belirlenemeyen birisi tarafından öldürüldü. Besteiro cinayeti komünistlerin üzerine yıkmaya çalıştı. Böylelikle, çoğunluk, komünist muhalefeti etkisizleştirmek için, bu olayı kullandı ve bütün komünist delegeler ihraç edildi. Sosyalistler ve komünistler arasındaki şiddetli mücadele, işçi grevlerinin olduğu yerlerde de kıyasıya sürüyordu. Komünist Partisi'nin II. Kongresi Mart'ta toplandı. Kongre bireysel terörizmi mahkum ederek, tek cephe taktiğinin altını çizdi. 1923 yazında, İspanyol Ordusunun Fas'taki bozgunu yeni birliklerin sevk edilmesini gerektirdi. Malaga limanında askerler başkaldırdılar. Özellikle maden ocaklarında, işçilerin büyük katılımıyla süren grevler, başka bölgelerdeki işçilere de örnek teşkil etti. Madrid'de tramvay işçileri, Barcelona ve Saragosa'daki sanayi işçileri greve çıktılar. Eylül 1923'de Primo de Rivera, 7 yıl sürecek bir diktatörlüğün ilk adımı olan askeri darbeyi gerçekleştirdi. CNT ve Komünist Parti yöneticileri, işçi örgütlerinin varlıklarının sürdürülmesi amacıyla bir komite kurdular. Ancak, baskının şiddeti CNT'yi büyük ölçüde etkisizleştirdi. Sadece komünistler Bilbao'da, askeri darbeye karşı bir genel grev örgütledi. Darbeyi izleyen günlerde, gerek sosyalistler ve komünistler arasındaki düşünce farklılıkları gerekse de mücadele yöntemlerine ilişkin belirsizlik ve kararsızlık, cılız da olsa darbeye karşı çıkma eğiliminde olan işçilerin grev ve gösterilerinin Sivil Muhafızlar tarafından kolayca bastırılmasına neden oldu. Fotoğrafta, Sivil Muhafızlar, De Cuatro İstasyonu'nda grevci tramvay işçilerini dağıtmaya çalışırken görülüyor.

on yıl kadar Fransız himayesine girdi. 1677'de Aragon yine ayaklandı. Bütün bu ayaklanmalar, ancak aristokrasiye verilen hatırı sayılır tavizlerle bastırılıyordu. Öyle ki, 17. yüzyılın son çeyreğinde kraliyet özerk ve mutlakiyetçi niteliğini neredeyse tamamen yitirmiş, aristokrasinin doğrudan bir aracı haline dönüşmüştü. Dönüm noktası 18. yüzyılın başındaki İspanya Veraset Savaşı oldu. 12 yıl (1702-14) süren savaşa neredeyse Avrupa'daki bütün devletler katıldı. Bu savaştan İspanya'nın toprak bütünlüğünü koruyarak çıkmasını mümkün kılan, kraliyetin kendi gücü değil, Pirene'lerin artık varolmadığını iddia eden Fransız kralı XIV. Louis'nin aşırı güçlenmesini endişeyle karşılayan İngiltere ve Hollanda'nın Alman Prenslikleri ile kurduğu Büyük İttifak oldu. Savaşın sonunda, Fransa ile İspanya'nın "birbirlerinden ebediyyen bağımsız kalması" koşuluyla, İspanya tahtına Fransa'yı yönetmekte olan Bourbon hanedanının bir kolu getirildi. İspanya artık yönetim tarzı büyük devletler tarafından tayin edilen bir azgelişmiş ülke olmuştu. Ancak Bournon yönetiminde İspanyol devleti modernleşme doğrultusundaki en önemli adımlarını da attı. Bu dönemde bir İspanya bayrağı ve ulusal marşı benimsendi. Aragon, Valencia ve Kastilya'nın yerel *Cortes*'leri lağvedildi. Yerel yönetim ve vergilendirme işlevleri, Fransa'da olduğu gibi merkezî devlete bağlı *intendant*'lara (müfettiş) bırakıldı. Ancak bütün bunlar artık gecikmiş reformlardı. Gerçi kırda önemli etkileri oldu; tahıl tarımında yeni bir artış gözlendi, nüfus tekrar 7'den 11 milyona yükseldi ama ne kritik sektör olan imalat sektöründe bir canlanma yaşandı ne de devlet aristokrasi karşısında özerkliğini uzun bir süre için koruyabildi. 18. yüzyılda verimi doruk noktasına ulaşan Meksika'daki gümüş madenleri, bir yandan Fransız Aydınlanması'nı finanse ederken, diğer yandan da mevki sahibi aristokratların, topraklarını genişleterek ayrıcalıklarını pekiştirmelerini, merkezî devlet tarafından sınırlandırılmamış, burjuvazi ile paylaşmak zorunda kalmadıkları bir iktidar tarzını yeniden yaratmalarını mümkün kıldı. Ancak nüfusun büyük çoğunluğu siyasal iktidarla, bu *hidalgo*lar (toprak sahibi aristokratlar) aracılığıyla değil, büyük ölçüde yolsuzlukla geçinen küçük, yerel devlet memurları aracılığıyla karşılaşıyorlardı. Bunların artık resmîleşmiş adı olan *cacique* sözü, kızılderili dillerinden alınma ve Latin Amerika'da İspanyollarla işbirliği yapan kızılderilileri adlandırmak için kullanılan bir kelimeydi. Yapılan bütün reformlara karşın 18. yüzyılda devlet, en alt kademelerinde hâlâ bir ulus-devletten çok, bir sömürge devleti olma vasfını koruyordu.

Merkezkaç Eğilimler

Bourbon hanedanı yönetime geçtiğinde kurulan devlet, "Kastilya'dan büyük, İmparatorluk'tan küçük" diye betimlenmişti. Özellikle Kastilya'nın vurgulanması, daha başlangıçtan beri bu yörenin merkezî devletin ana vatanı olmasındandı. Daha 16. ve 17. yüzyıllarda yarımadada, İmparatorluğun askerî harekâtlarını finanse etmek için merkezî devletin doğrudan doğruya vergilendirebildiği yegâne bölge Kastilya'ydı. Diğer yandan İmparatorluğun etkilerinin de en doğrudan doğruya hissedildiği yöre de burasıydı; örneğin 16. yüzyılda tahıl tarımı ilk burada terkedilmiş, 19. yüzyılda ise İspanya yeniden bir tahıl ihracatçısı olunca, tahıl tarımı için burada topraklar ekime açılmaya başlamıştı. İspanya, yalnızca Kastilyalılar için değil, diğer bölgelerde yaşayanlar için de öncelikle Kastilya demekti.

Aragon ise merkezîleşmeye karşı aristokratik tepkinin en yoğun olduğu bölge olagelmişti. Aragon feodal kurumların en köklü biçimde yerleşmiş olduğu bölgeydi. Oysa, geçmişte Aragon Krallığı'na bağlı olmuş olan Katalonya'nın başkenti Barselona ise, Karanlık Çağlar'da bile ticari hayatı kesintiye uğramamış, aksine bir tür ticaret imparatorluğuna merkezlik etmiş bir liman şehriydi. Dahası, Barselona yeniçağlarda İspanya'da zanaatların gerilemesi sürecinden en az etkilenmiş şehirdi. 19. yüzyılda Barselona, orta ölçekli işletmelerde sürdürülen hatırı sayılır bir dokumacılığın merkeziydi. Katalonya'nın bu ileriliği ideolojik düzeye de yansıyordu; 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başı boyunca Avrupa'ya egemen olan entelektüel akımların en çabuk yankı bulduğu bölge, Katalonya oldu. Başka birçok küçük etnik grup gibi Katalanlar da 19. yüzyılın

başında kendi tarihlerini keşfettiler; o zamana kadar bir köylü lehçesi addedilen Katalanca filolojik araştırmalara konu olmaya, bu dilde zengin bir edebiyat üretilmeye başladı. Barselona ile *hinterland*'ındaki köylülük ile yeni bir bağ kurulmasını mümkün kılan bu dinamizm, bir Katalan milliyetçiliğine dönüşmekte gecikmedi. Ancak Katalonya'yı Madrid, Kastilya ve dolayısıyla İspanya'ya bağlayan maddi bağlar çok güçlüydü. 19. yüzyıl boyunca, Katalan milliyetçiliğinin talebi, başat olarak, bağımsızlık değil kültürel özerklik oldu.

İmalat sektörünün geleneksel bir zemin üzerine inşa edildiği Katalonya'nın aksine, kuzeydeki Bask yöresindeki sanayi çok daha moderndi. 19. yüzyıl boyunca burada, Britanya sermayesinin de katkısıyla önemli madencilik, çelik ve kimya sanayileri gelişti. Tıpkı Katalonya gibi geçmişte sık sık Fransızlar tarafından işgal edilmiş olan Bask yöreleri de, Avrupa'dan, özellikle de Fransa'dan gelen etkilere karşı son derecede duyarlıydılar. Ancak Basklıları Katsilyalılar'dan da, yarımadadaki diğer halklardan da ayıran etnik ve dilsel fark, Katalanlara kıyasla çok daha derindi. Bu yüzden Bask milliyetçiliği, Katalan milliyetçiliğine kıyasla çok daha erken bir noktada ayrılıkçı bir nitelik kazandı.

Bask yöresi ve Katalonya, sınai gelişmişliklerinden ötürü İspanya'nın birliğini tehdit eden bir politik sorun oluşturuyordularsa, Endülüs de yoksulluğundan ötürü benzer bir sorun oluşuyordu. Ortaçağ'da tarımın çok gelişkin bir sulama sistemi aracılığıyla sürdürüldüğü Endülüs, bir bahçeler beldesi olarak anılırdı. Ancak 15. yüzyılın sonunda *Riconquista*'nın (Yeniden Fetih) tamamlanması ve Müslüman köylülüğün ihraç edilmesi ya da öldürülmesiyle, tarım gelenekleri de büyük bir kesintiye uğradı, sulama kanalları terkedildi, fethedilen toprakların aristokratlara ihsan edildiği Endülüs *latifundia* sisteminin merkezi haline geldi. Bu dönemden başlayarak Endülüs sürekli bir yoksullaşma sürecine girdi. 19. yüzyıla varıldığında nüfusunun büyük bir çoğunluğunu, yılın büyük bir bölümünü işsiz geçiren tarım işçilerinin oluşturduğu, nisbeten daha talihli olanlarınsa Barselona'da gelişmekte olan sanayilere işgüçleri ile katkıda bulunduğu Endülüs, İspanyolların zihnini en çok işgal eden sorunlardan biri haline gelmişti.

Endülüs'ün sefaletinin başlıca nedeni *latifundia* sistemiydiyse, toprağın onu işleyen aileyi besleyemeyecek kadar küçük parçalara bölünmesi anlamına gelen *minimifundia* sistemi de, Atlantik kıyısındaki Galiçya köylülerini sürekli kıtlığa mahkûm ediyordu. Ancak 19. yüzyıl boyunca İspanya'yı sürekli bir istikrarsızlık içersinde tutan, yalnızca bölgeler arasındaki bu farklılıklar değildi. 19. yüzyıl boyunca bütün Avrupa'nın belki de en temelli çelişkisini

1895'te Küba'da kopan milliyetçi ve bağımsızlık yanlısı bir ayaklanma, İspanya'da ordu çevrelerinde büyük bir tepki ile karşılandı. Ayaklanmayı bastırmak üzere adaya gönderilen General Weyler'in yalnızca cephede değil, cephe gerisinde oluşturduğu toplama kamplarındaki sivil halka karşı uyguladığı zulüm tüyler ürperticiydi. Oysa, başbakan Canóvas, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki artan emperyalist eğilimin farkındaydı ve eğer Küba'ya özerklik tanınmazsa, er ya da geç Amerika'nın müdahale edeceğini seziyordu. Müdahale yanlısı Amerikan işadamlarının en ünlülerinden, gazete patronu William Randolph Hearst, gazetelerinde yayınladığı toplama kamplarından kaçırılmış günlükler türü malzemelerle çok etkili bir kamuoyu oluşturuyordu. 18 Şubat 1898'de Havana limanındaki bir Amerikan zırhlısının bilinmeyen bir nedenden ötürü infilak etmesi, beklenen gerekçeyi sağladı. Savaş başlar başlamaz, Pasifik'teki Amerikan donanması Filipinler'e yönelerek, Manila limanındaki İspanyol donanmasına ağır kayıplar verdirdi ve teslim olmaya zorladı. Filipinler'de de zaten İspanya'ya karşı bir ayaklanma başlamıştı. Bu yüzden gerek Filipinler'de gerek Küba'da, İspanyolların Amerikalılara direnişi son derecede kısa sürecekti. Küba'daki en önemli askeri çatışma yukarıdaki temsili resimde görülen San Juan Tepesi Savaşı'ydı. Burada geleceğin başkanlarından Theodor Roosevelt, oluşturduğu Rough Riders (Sert Süvariler) adlı gönüllü birliğin başında San Juan Tepesi'ni ele geçirdi. İspanyol ordusu Amerikan ordusu karşısında o kadar etkisizdi ki, bütün savaş boyunca Amerikalılar yalnızca 509 ölü verdiler. İspanyol ordusunun örgütsüzlüğünün en çarpıcı örneklerinden birini, Porto Riko'daki İspanyol kalesinin komutanı verdi. Amerikan donanması limana girip bombardıma başlayınca donanma komutanına gönderdiği mesaj, "Top selamınızı karşılayamadığımız için özür dilerim ama biz buralarda böylesi törenlere alışık değiliz ve bunun için uygun toplarımız da yok zaten" şeklindeydi. Donanma komutanının ülkelerinin savaş halinde olduğunu bildirip, İspanyol komutana teslim olmayı önermesinden kısa bir süre sonra kaleye Amerikan bayrağı çekildi.

İspanyol mistisizminin gorsei sanatlardaki en ünlü ve etkili temsilcisi Girit doğumlu ve Venedik'te eğitim görmüş olan El Greco'ydu. En önemli resimlerini kilise ve manastırlar için yapan El Greco İspanya'ya geldiği 1577 yılından 1614'teki ölümüne kadar, yalnızca din adamlarıyla değil, dönemin en önemli aristokratik ve dinî çevreleri ile de yakın ilişki içersinde olmuştu. Bu dönemde İspanyol Kilisesi yalnızca baskıcı bir kurum olmaktan çok uzaktı. Dönemin en önemli ve ileri düşünsel ve edebî akımları kendilerine kilise içinde bir yuva bulmakla kalmıyor, dinî ifade biçimleri, örtük ve dolaylı yollardan da olsa, ciddi toplumsal eleştirilerin dile getirilebilmesine imkân veriyordu. Örneğin, ahiret düşüncesi, herkesin ahiretteki eşit olacağı inanışı, El Greco'nun başyapıtı olan Conde de Orgaz'ın Gömülmesi*'nde (solda) olduğu gibi, bu dünyadaki hiyerarşi ve şatafatı, yapaylığını vurgulayarak eleştirmek için kullanılabiliyordu. Ancak 16. yüzyıl boyunca Reform hareketine karşı Katolik tepki derinleştikçe, Erasmus'un adıyla özdeşleşmiş olan, hümanist ve dışadönük Hıristiyanlık giderek yerini içedönük bir mistisizme bıraktı. El Greco'nun resimlerinde de bu evrimi izlemek mümkündür. Son eserlerinde, örneğin sağda görülen ve hayatının son iki yılında üzerinde çalıştığı* Çobanların İsa'ya Tapınması*'nda olduğu gibi üslubu gerçekçilikten iyice uzaklaşmış, insan gövdelerinin oranları daha da çarpıtılmış, manzara giderek tasavvur edilmiş ya da bir düşte görülmüş bir görüntüyü andırmaya başlamıştır.*

oluşturan kır-kent çatışması kimi zaman bölgeler arasındaki bu gerilimlere eklemleniyor, kimi zaman da onlarla rekabet eden, bağımsız bir çelişki hattı oluşturuyordu. Örneğin, yalnızca Bask yöresinde değil, neredeyse bütün dağ köylerinde 19. yüzyılda hâlâ Orta Çağlardan beri sürmekte olan, *fuero*'lar (bütün köy tarafından seçilen en yüksek merci) tarafından yönetilme geleneği sürüyordu. Üstelik, komünal üretim geleneklerinin sürekliliği açısından, bu dağ köyleri Katalonya'nın balıkçı köylerine de benzeşiyordu; nasıl dağ köylerinde toprak, belli fasılalarla haneler arasında yeniden bölüştürülüyorduysa, balıkçı köylerinde de sandallar, ağlar ve diğer üretim araçları köyün ortak mülkü olarak addediliyordu. Kırla kent arasındaki bu farklılık siyasal düzleme de yansıyordu. Örneğin Bask milliyetçiliği 19. yüzyılda büyük ölçüde şehirlerle sınırlı bir hareketken, kraliyetin en geleneksel ve tutucu biçimiyle ihdasını öngören *Carlizm* hareketi, en güçlü dayanaklarından birini Bask kırında buluyordu. Ama kent ile kır arasındaki farklılık siyasal düzleme her zaman böyle bir çelişki şeklinde de yansımıyordu. Örneğin Endülüs, nasıl bir zamanlar İslamiyetin en uç ve dolayısıyla heterodoks 'kazanım'larından biri olmuştuysa, *Reconquista*'dan sonra da Hıristiyanlığın ancak yüzeysel olarak ve en 'zındık', radikal ve eşitlikçi biçimleriyle nüfuz edebildiği bölge olmuştu. Dolayısıyla edindikleri geleneksel kültür Endülüslü köylüleri, Barselona'daki küçük üretimin anısının hâlâ diri olduğu orta ölçekli işletmelerde serpilen anarşist fikirleri benimsemeye daha da yatkın kılıyordu.

Büyük Dönüşüm ve Eşitsiz Gelişme

Yalnızca siyasal biçimleri kaydetmekle yetinen bir bakış, 18. yüzyılın sonunda İspanya'daki *Ancien Regime*'in Avrupa'daki, sözgelimi Fransa'daki rejimlere benzediğini düşünebilirdi. Ama o dönemde yaşayanlar, böylesi bir bakışla yetinmeyecek verilere sahipti. Örneğin 18. yüzyılın başında Paris'te bir eşcinselin bu cürmünden ötürü yakılması, Voltaire'in böylesi bir olayın

26 İspanya İç Savaşı

Kuzey İspanya'da bir köyü yakmakta olan Carlistler. İkinci Carlist İç Savaş'tan sonra eskiden Carlistler tarafından temsil edilen kitle tabanı önemli bir ayrışmaya uğradı. Kendi geleneksel tuerolarını seçme hakkını yitiren Bask kırı, giderek daha milliyetçi ve ayrılıkçı biçimler altında örgütlendiler. Katalonya'da ise gelişmekte olan burjuvazi, eskiden bir köylü lehçesi addedilen Katalanca'yı edebi bir dil olarak desteklemeye, bir iç pazar olarak ihtiyaç duyduğu kendi hinterlandındaki köylüleri de Katalan milliyetçiliği çevresinde birleştirmeye başlamıştı. Kitle desteği Navarre'la sınırlı kalan Carlistler ise, modern çağrışımlı 'parti' adını reddederek Carlist Komünyon adlı bir kuruluş içinde örgütlendiler. Sözkonusu örgütün talepleri 1901'e gelindiğinde bile "Engizisyon yeniden kurulsun", "oy hakkı geri gelir düzeyine bağlansın" gibi aşırı tutucu taleplerinde ısrar etmeye devam ediyorlardı. sonra Ancak 1890'lardan başlayarak, "asrî zamanlara uygun" bir program ve partiye ihtiyaç olduğu görüşü de yaygınlaştı ve sonunda Komünyon'un adının Gelenekçi Parti'ye dönüşmesini sağladı. Sonraları Mussolini ile de temas kuran Gelenekçi Parti'nin programı, korporatizm gibi faşizminkiyle örtüşen hedefler içeriyordu. Dahası bu Parti'nin örgütlediği requetté adlı silahlı gruplar, eski Carlist çetelerden olduğu kadar, kara gömleklilerden de esinlenmişti. Sözkonusu requetté'ler anarşistlerin mücadele yöntemlerinden (bombalama, suikastler) bazılarını benimsedikleri gibi, kimi zaman kitleye karşı terör kullanmaktan da çekinmediler. Barselona'daki 'trajik on gün' sırasında, yuvalandıkları balkonlardan, sokaklardan gelip geçenlere rastgele ateş ediyorlardı. Requettéler, Franco darbesinde Jose Primo de Rivera'nın falanjistleri ile birlikte, faşist hareketi oluşturan en önemli örgütlü kitle kuruluşundan biri oldular. Ancak İç Savaş boyunca iki grubun benimsediği siyasal ve askerî tavırlarda önemli farklılıklar görüldü. Örneğin faşist kontrolündeki Navarre bölgesindeki Pamplona'da bir dinî festival sırasında, 50 küsur siyasal tutuklunun kurşuna dizilmesine karar verildiğinde, falanjistlerden ve requetélerden iki ayrı idam mangası oluşturuldu. Ancak buna rağmen, aralarında mahkûmlara kurşuna dizilmeden önce günah çıkarma imkânının tanınmasını talep eden requetélerle, kızıllara bu hakkın verilmemesi gerektiğini öne süren sabırsız falanjistler arasında şiddetli bir tartışma çıktı. Tartışmanın şiddetlenmesine, her bir tutuklunun günahlarını itiraf etme sürelerinin uzunluğu yol açmıştı. Ancak sonunda rahip, bireysel günah çıkarmaların yerine tutuklularının hepsinin birden günahlarını bağışlayarak tartışmayı tatlıya bağladı. Böylelikle işlerini bitiren katolik requetéler dinî festivalin kutlanmasına yetişebildiler.

tekrarını engelleyecek şiddetteki muhalefeti ile karşılanmıştı. Oysa 1781'de İspanya'da bir kadın, şeytanla cinsel ilişki kurduğu ve üstünde kehanetler yazılı yumurtalar yumurtladığı gerekçesiyle hâlâ yakılabiliyordu. Bu değişmezmiş izlenimini veren İspanya, Napoléon savaşları ile çalkantılı bir döneme girdi. Kısa zamanda Avrupa ölçeğine yayılacak olan Napoléon'a karşı milliyetçi tepkinin ilk işareti (Latin Amerika'daki İspanyol sömürgelerinden sonra) İspanya'dan geldi. Napoléon İspanya'da kendi ordularına karşı çıkan ayaklanmayı bastıramadı. İspanya'daki savaş, çok farklı iki tarzda birden sürdürülüyordu. Bir yandan yıllar sonra Napoléon'u Waterloo'da yenilgiye uğratacak ordulara komuta edecek olan Welington, Napoléon'un *Grande Armeé*'sini (Muhteşem Ordu) tanıma fırsatını ilk burada buldu. İspanya topraklarında dönemin en modern iki ordusu çarpışıyordu. Ama diğer yandan aynı zamanda bütün İspanya'da, binlerce yıllık köylü ayaklanmalarının anı ve alışkanlıklarını dirilten bir gerilla savaşı sürüyordu. Bu savaş sırasında çeşitli şehirlerde kurulan *junta*ların talebi üzerine toplanan *Cortes*, 19. yüzyıl boyunca bütün Avrupa'da liberaller için ideal bir belge olma niteliğini taşıyacak 1812 Anayasası'nı kabul etti. Ancak ayaklanmaya büyük ölçüde Kilise'nin önderliğinde katılmış oln köylüler *Cortes*'te yeterince temsil edilmemişti ve Engizisyon'u lağveden 1812 Anayasası onlar için fazla bir anlam taşımıyordu. Bu yüzden, 1815'te tahtına geri dönen VII. Ferdinand Anayasa'yı lağvedince ciddi bir popüler tepki ile karşılaşmadı.

Ancak ordu liberaldi. 1820'de ondan sonraki 50 yıl boyunca, ortalama her yirmi ayda bir tekrarlanacak *pronunciamento*'lardan ilkiyle, VII. Ferdinand, Anayasayı tekrar yürürlüğe koymaya zorlandı. Bu, bir kere daha Fransız müdahalesini kışkırttı. 1823'te XVIII. Louis'nin emriyle İspanya'da eski düzeni yeniden kurdu. Böylelikle bütün 19. yüzyıl İspanya tarihine damgasını vuracak olan liberal ordu, muhafazakâr kır kutupsallığının temelleri atılmış oldu.

Birinci İç Savaş

VII. Fernando, hamisi XVIII. Louis'nin talebine boyun eğerek, Engizisyon'u yeniden kurmamış, Kilise yanlısı aşırı tutucu kadroların önderi Victor Saer'e bakanlıktan el çektirmişti. Bunun üzerine Saer, *Apostólicos* adlı bir parti kurdu. Partinin programı iki temel talep içeriyordu: Liberallerin siyasal hayatın tamemen dışında tutulması ve Engizisyon'un yeniden kurulması.

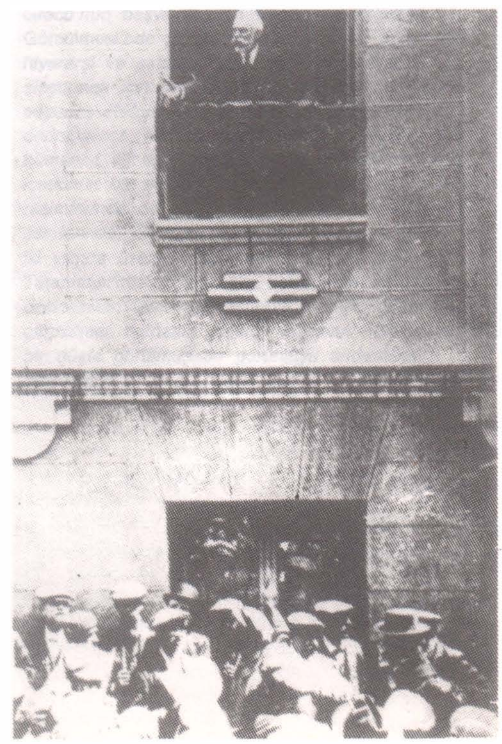
Union General de Trabajadores (UGT) *esas olarak matbaa işçilerinden oluşan 3.300 üyesi ile kurulduğu gün önde gelen kurucular çektirdikleri fotoğrafta bile geleceğe pek umutlu bakar görünmüyorlardı (solda). Tam 11 yıl sonra üyeleri topu topu 6.000'e çıkabildiğinde sosyalist sendikacıların moralinin daha iyi bir durumda olduğu söylenemezdi. Francico Mora ve Garcia Quejido'nun 1881'de* Enternasyonal'in İspanyol Federasyonu'nun *dağılmasından istifade edip dağılan kimi işçi gruplarını Iglesias'ın matbaacılar sendikasına ekleyerek kurdukları bu yeni sosyalist sendikanın önünde en önemli engel anarşistlerdi. İspanyol işçi sınıfı Avrupa'nın diğer ülkelerdeki sınıfdaşlarının tersine sosyalizme pek yüz vermiyor eski gözağrısı anarşizmden kopmuyordu.* UGT'nin *uzun süre böyle ağır gelişmesinde ülkenin kimi gerçeklerinin belirleyici olduğu açıktı.* UGT *klasik bir sosyalist sendika olarak legal koşullardan yararlanan barışçıl bir ekonomik mücadeleyi hedefliyordu, ülkede legal imkân diye bir şey yoktu; Avrupa sendikaları gibi düzenli bir bürokrasisi olsun istiyor, cüzi bir üyelik ücreti alıyor, grev fonu tutuyordu; ama cüzi bir ücret bile yoksulluğun son sınırındaki İspanyol proletaryasına ağır geliyor, işçiler, giriş ücreti almayan, grev fonu ile ilgisi olmayan anarşist sendikaları tercih ediyordu.* UGT *1899'da İspanyol-ABD savaşının sonucunda rejimin girdiği sarsıntı sayesinde siyasal baskıların zorunlu olarak gevşemesinden faydalanarak biraz gelişmeyi başardı. Üye sayısındaki nisbi artışla cesaretlenen sendika, giriştiği grevlerle Bilbao ve Madrid'te daha da yaygınlaştı. Bilbao'da dökümhanelerde ortaya çıkan nüve kısa sürede komşu Asturias maden bölgesine de sıçradı. 1909'da* Semana Tragica'ya *yol açan grevlere* UGT'*nin de katılması sendikanın üstündeki reformizm gölgesini kırmalarına neden olunca gelişim biraz daha hızlandı. 1917'ye dek* UGT *öyle hızlı gelişti ki bir an* CNT *silinecek sanıldı. Ancak 1917'den sonra gelen gerici baskı dönemi dengeyi tersine çevirdi. Rivera diktasına dek bu kez baskı altındaki* CNT'*nin gerileyip* UGT'*nin gelişmesi gerçekleşti. İç savaş başladığında Asturias ile Madrid çevresinde* UGT, *Katalonya'da ve Endülüs'te* CNT *güçlüydü. Aynı şekilde Katalonya dışında anarşistler daha çok tarım ve inşaat işçilerini örgütlemişken,* UGT *imalat sanayiinde ve madenlerde kuvvetliydi.*

Apostolicos'un bu amaçlarını gerçekleştirmek için Katalonya'da bir ayaklanma kışkırtma çabası başarısızlıkla sonuçlanınca, Saer ve yandaşları tek varisi, bağnazılığıyla tanınan Don Carlos olan VII. Fernando'nun ölümünü beklemeye karar verdiler. Ancak üçüncü kez evlenen Kral'ın İsabella adlı bir kızı olunca, 1833'te VII. Fernando ölünce çıkan iç savaşın hukuki çerçevesi çizilmiş oldu. "Tek sürü, tek çoban, tek kral, tek ülke, tek kılıç" sloganı çevresinde harekete geçen Carlos yanlısı (Carlist) güçlerin başlıca toplumsal dayanağı, liberallerin serbest ticaret rejiminden ürken Katalan sanayicileri ile Katolik kilisesinin etkisinin özellikle yaygın olduğu Katalonya, Aragon, Navarre ve Bask yörelerinin kırsal bölgeleriydi. Ancak Carlistler buralarda kırı tamamen kontrol altında tutmakla birlikte, önemli hiçbir şehri ele geçiremediler. 1839 yılında Carlist orduların başkomutanı, siyasal önderliğe karşı ayaklanarak, Isabella'nın en önemli generali Baldomero Espartero'ya teslim oldu. Bu anlaşma sayesinde Carlist gerilla şefleri cezalandırılmadığı gibi, subay olarak orduya alındılar. Böylelikle sivil siyasal hayattan tasfiye edilmiş olan muhafazakâr Carlist eğilim kendisini ordu içinde süreklileştirme imkânını bulmuş oldu. Ancak savaştan asıl kazançlı çıkmış olanlar, savaş sırasında satışa çıkarılan Kilise topraklarını satın almış olan yeni zenginlerdi. Savaş sonrasında, kendilerini *progresista* (ilerici) diye adlandıran ve güçlerini şehir milisleri üzerindeki etkilerinden alan, radikal liberal devlet memurları tasfiye edildikten sonra, yönetimin başlıca sorunu, yeni zenginlerle muhafazakâr kilise hiyerarşisini uzlaştıran bir formül bulmak oldu. Bu dönemde köylerin ortak toprakları satılmış, Vatikan'la bir anlaşma imzalanmış ve Cizvitlerin faaliyetlerine yeniden müsaade edilmiştiyse de, kalıcı bir uzlaşma mümkün olmadı. Her iki kesim de kendi sivil, siyasal örgütlerinden yoksun olduğu için, anlaşmazlıkların çözümünde orduya başvuruyor, dolayısıyla *pronunciamento*lar birbirini izliyordu.

Birinci İspanya Cumhuriyeti

1854'te General Leopoldo O'Donnel'ın darbe girişimi başarısızlığa uğrama tehlikesi ile karşılaşınca, O'Donnel, birinci Carlist ayaklanmanın kahramanı ve radikal bürokratlarla, küçük burjuvazinin temsilcisi Espartero'ya başvurmak, darbeyi devrime dönüştürmek zorunda kaldı. Devrim, idari merkeziyetçiliği yumuşatmak, basın özgürlüğü, seçim reformu ve *cacique*lere karşı bir ulusal milisin kurulması gibi hedefler koymuştu önüne. Ancak daha önceki darbelerden sonra olduğu gibi, O'Donnel de iktidara geçtikten sonra sağa kayarak devrimci programı terketti. 1856'da radikal liberallerin başlıca güç kaynağı olan Ulusal Milis lağvedildi, karşı koyanlar çıkan sokak çatışmalarında ezildi. Böylelikle kendisini mevcut iktidarla aynı liberal kavramlarla ifade eden, ancak bu kavramları daha radikal bir tarzda yorumlamayı hedefleyen ilerici muhalefet, İspanya'nın siyasal sahnesini terketmiş oldu. 19. yüzyıl boyunca İspanya, son derecede duragan bir görünüm sunuyordu. Gerek sanayileşme, gerek nüfus artış hızı, Avrupa'ya göre düşüktü. Ancak 1856'daki 'karşı devrim'i izleyen yıllar, bu açıdan bir istisna oldu. Yabancı, özellikle Fransız sermayesinin katkısıyla ülkede önemli bir sermaye birikimi gerçekleşti, yeni bankalar açıldı. Modern tekniklerin katkısıyla Katalonya'nın yünlü dokuma sanayii bir sıçrama gösterdi. Özel mülkiyete geçmiş kilise topraklarında tarımsal verim arttı.

Bütün bu servet, büyük toprak sahipleri, Katalon fabrikatör ve generallerden oluşan dar bir oligarşinin kontrolündeydi. Sözkonusu oligarşi ilk kez bu dönemde, General O'Donnel'ın yönetiminde de olsa, *Liberal Birlik* adı altında yarı-sivil bir parti örgütleyebildi. Ancak Kraliçe çevresinde toplanmış bir aristokratlar kesimi ile Kilise, sözkonusu *Birlik*'e muhalefet etmeye devam ediyordu. Diğer yandan, Üniversite çevrelerinde radikal fikirler giderek daha anarşizan muhalefet doğrultusunda gelişiyordu. 1863'te *Liberal Birlik*'in iktidarının yerini aşırı-muhafazakâr bir yönetime bırakması ve üstüste gelen bir kaç kıtlık sonucunda, iki kesim arasındaki çelişki 1868'de açık çatışmaya dönüştü. Ancak bu sefer ordu artık hanedanın yanında değildi.

Kapitalizmin Rönesans dönemindeki ilk atılımlarından itibaren hayır kurumları, toprağından edilen, mülksüzleştirilen potansiyel işgücünün alışkanlıklarını, kapitalist üretim tarzının gerekleri doğrultusunda disipline etmek için kullanagelmiştir. Kuşkusuz, geçmiş dönemlerde böylesi hayır kurumlarının denetleyici bir işlevi olmuştu ama modern kurumlar denetlemekle yetinmemiş, alışkanlıkları dönüştürmeye çalışmışlardır. Örneğin yandaki resimde görülen türden bir hayırevinin yiyecek yardımından yararlanmak, genellikle, ahlak ve adabı muaşerete yönelik bir dizi kurala uyuyor olmayı gerektirirdi. Ancak 19. yüzyılın İspanya'sında işçilerin özellikle tepkisini çeken bir 'hayır' tarzı, çalıştıkları işletmenin aşevinde yemek yeme, işletmenin tayin ettiği barakalarda yaşama zorunluluğuydu. Burada iktisadi -işletmenin ücret olarak ödediği paranın azami bölümünün yine işletmeye geri dönmesini sağlamak- mülahazalarla, işgücünü disipline etme ve örgütlenmesini önleme kaygıları içiçe geçiyordu. İspanya'da daha CNT *ve* UGT *gibi büyük konfederasyonlar kurulmadan önceden başlayarak, işçilerin çok büyük bir şiddetle karşı çıktığı uygulamalar bu yükümlülüklerdi.*

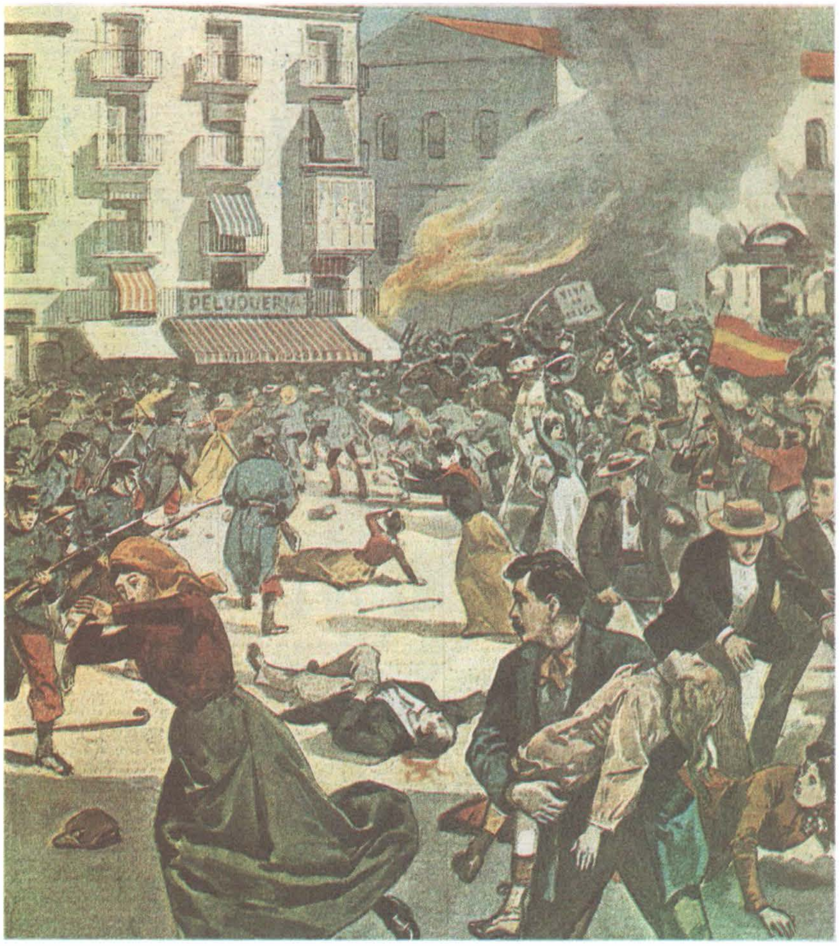
Isabella devrildi ve yerine Savoy sarayından Amadeo kral ilan edildi. 1869'da ilan edilen Anayasa yönetim biçimini meşruti monarşi olarak tanımlıyor ve genel oy hakkı tanıyordu. Ancak "Allahsız bir masonun kutsal tahta oturtulması" İkinci Carlist İç Savaş'ın çıkmasına yol açtı. Bu muhafazakâr tepki karşısında Amadeo'nun radikallere yönelmesi ve radikallerin de orduya saldırması, Amadeo'un yönetimini iyice tecrit etti. Amadeo 1873'te tahttan çekildi ve yapılan seçimlerde ilk kez iktidara cumhuriyetçiler geldi.

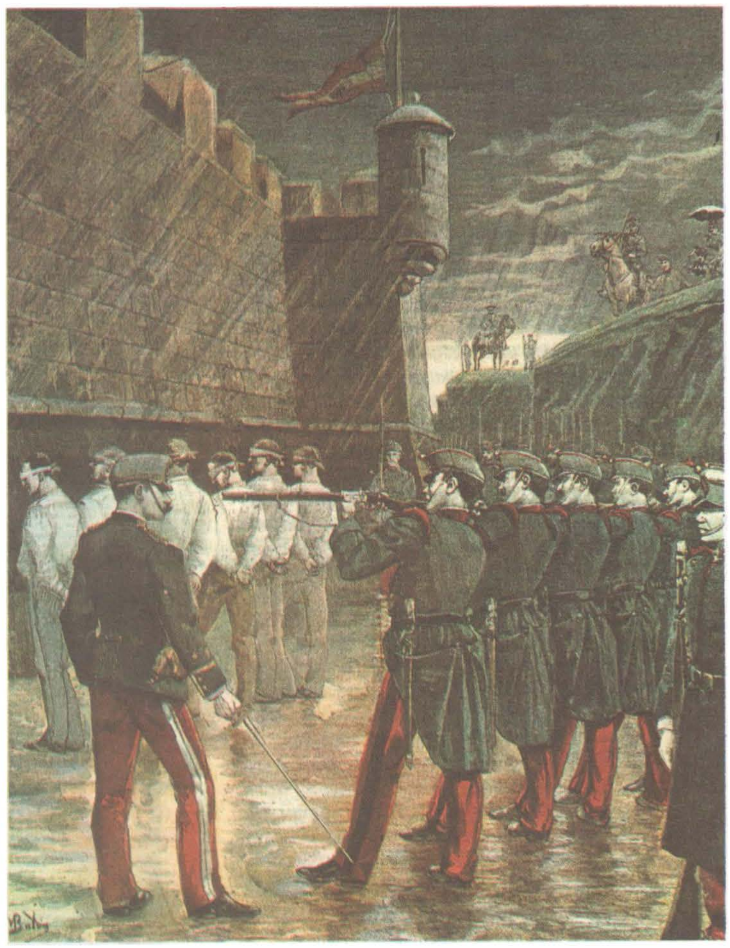
Her ne kadar cumhuriyetçilerin önderi Pi y Margal, Proudhon'un görüşlerinden etkilenen bir federalist olduğu halde, *federal* bir cumhuriyetin ilan edilmemesi, güneyde *Cantonalist* diye anılan ayaklanmaya yol açtı. Böylelikle, daha doğuşunda kuzeydeki Carlist ve güneydeki Cantonalist ayaklanmaların arasında sıkışan Birinci İspanya Cumhuriyeti ancak bir yıl yaşayabildi. 1874'te Isabella'nın oğlu XII. Alfonso kral ilan edildi ve yeni anayasayı hazırlama görevi Cánovas del Castillio adlı sivil bir politikacıya verildi.

Pablo Iglesias ile bir grup arkadaşı Bakuninci çevrelerden 'otoriteci' Marksizme sapmak suçuyla uzaklaştırıldığında ortaya çıkan yeni çevrenin geleceği doğrusu pek parlak görünmüyordu. Bir grup matbaa işçisi ve aydından ibaret olan yeni çevre Madrid'te Calle de Tetuan kahvesinde Partido Demokratic Obrero'*nun kuruluşunu kendi aralarında ilan etmişlerdi ama Parti uzun müddet gerçekten 'kendi aralarında' kaldı. Iglesias çamaşırcılık yaparak kendini ve çocuğunu yaşatmaya çalışan dul bir kadının oğlu olarak son derece zor bir çocukluk geçirmiş, o sıralarda kötü beslenme nedeniyle uğradığı bünye zafiyeti tüm yaşamı boyunca sağlığını etkilemişti. Kimilerine göre onun sarsılmaz kararlılığı zor çocukluk günlerinin ve matbaa işçisi olarak çalıştığı yılların bileyici etkisine bağlıydı. Oldukça uzlaşmaz kişiliğiyle Iglesias, Fransa'da Guesde'in gördüğü işlevi İspanya'da yerine getirmeye çalışıyordu: Sosyalistler arasında giderek yayılan reformizme karşı mücadele. Iglesias reformizme karşı mücadeleyi anarşizme karşı mücadele ile birlikte yürütmenin hassas dengesini temsil ediyordu. Bu hassas denge, Parti'nin 1881'de Sagasta hükümetinin getirdiği imkânları kullanarak legalleşmesine rağmen, 1886'da çıkan ilk derginin yazıları sonucu bozulmaktan kurtulamadı; Parti'den bir grup ayrıldı. 1905'te Largo Caballero ile Madrid Belediye Meclisi'ne üye seçilen Iglesias 1917'deki Barselona grevine girişilmesine karşı çıktıysa da artık yaşlanmış, parti üstündeki etkisi daha çok manevi bir düzeye indirgenmişti. Resimde Pablo Iglesias halka hitap ederken görünüyor.*

Turno Pacifico

Canovas, her ne kadar İngiliz usulü bir parlamenter rejimin erdemlerine inanıyorduysa da, İspanya'nın buna hazır olmadığını düşünüyordu. Canovas'ın inşasına giriştiği siyasal sistemin iki temeli vardı: Orduyu siyasetin dışında tutmak ve yeterli bir gelir düzeyinin üstündeki seçmenlere biçimsel olarak oy hakkını tanırken, hükümetin belirlenmesini seçimlerden bağımsızlaştırmak. Bunu mümkün kılan, seçim sonuçlarının İçişleri Bakanlığı tarafından ve *cacique*'ler aracılığıyla önceden belirlenmesi idi. Dolayısıyla 1885'te genel oy hakkının tanınması da göstermelik bir reform olmanın ötesine geçemedi. *Turno Pacifico* (Barışçı Devir) adı verilen bu sistemde hükümet neredeyse düzenli aralıklarla Liberaller ve Muhafazakârlar tarafından birbirlerine devrediliyordu. Özellikle bir kriz başgösterdiğinde muhafazakâr Canovas hemen istifa ediyor, yerini kendisi kadar ünlü 'rakibi' liberal Sagasta alıyordu. İki parti arasında köklü bir farklılık yoktu. Başlıca sorunları eğitimin Kilise'den tamamen bağımsızlaştırılması olan Liberaller, aynı zamanda daha bir serbest ticaret yanlısıydılar. Korumacı gümrük politikalarından yana olan Muhafazakârlar ise, ücretleri yükseltmeden kırdaki yoksulluğu aşmanın yollarını araştırıyorlardı. Her hükümet değişikliğinde devlet memurlarının da önemli bir bölüğü yenileniyordu. Bu ise, işsiz kalacağı dönem için birikim sağlama endişesiyle hareket eden bürokrasideki, zaten yaygın olan yolsuzluk eğilimlerinin daha şiddetlenmesi sonucu veriyordu. Seçimlerin düzenlenmesinden başlayarak yolsuzluk artık ince

bir maharet halini almıştı. Seçimde önce seçimi kazanacak adaylar İçişleri Bakanlığı'nca belirlenip eyalet yöneticilerine bildiriliyor, onlar da "sonuçları" vilayet ve daha aşağı kademelere ulaştırıyolardı. Kazanacağı tesbit edilmiş partiler dışındakilere de belli bir miktar da oyun çıkmasının ayarlanması ihmal edilmiyordu. Hoşgörü sınırı arada birkaç cumhuriyetçi adayı seçtirebilecek kadar genişti.

Milletvekillerinin başlıca işi kendilerine maddî çıkar sağlayacak işleri takip etmekti. Bu ise tabandaki *cacique*lere kadar uzanan bir patronaj ağının varlığını gerektiriyordu. Örneğin, *cacique*lerin köylülerin mallarına el koymasına ve diğer çeşitli zorbalıklarına göz yumuluyor, yerel yargıç ve yöneticiler *cacique*lerin taleplerine göre tayin ediliyordu. Böyle bir işbirliği karşısında devlete işi düşen herkes -İspanya'da her şey ayrıntılarına kadar Madrid'den yürütülmeye çalışıldığından, herkesin sürekli olarak devlete işi düşerdi- yerel *cacique*lere gitmek zorunda kalırdı. Canovas'ın yerleştirdiği ve 1898'de bir anarşist tarafından öldürülmesinden sonra da süren seçim sisteminin ve onun üzerine yaslandığı patronaj ağının başarısının bir sonucu, her türden toplumsal muhalefetin giderek parlamento dışı biçimlere yönelmesi ve radikalleşmesi oldu.

19. Yüzyıl Sonunda İspanya'da Modern Sosyalizm

İspanya'da 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında toplumsal mücadele sahnesine hakim olan başlıca devrimci akım Marksist sosyalizm düşüncesi değil Bakuninci anarşizmdi. Anarşizm ve daha sonra anarko sendikalizm, İspanya'da kurulu düzene karşı mücadele eğilimlerinin yöneldiği başlıca kaynak olma özelliklerini çok uzun yıllar sürdürdüler. *I. Enternasyonal*'de Marx ve Bakunin arasında patlak veren ayrımdan sonra anarşizm, Bakuninci *Sosyal Demokrasi İttifakı*'nın İtalyan üyeleri aracılığıyla İspanya'da hatırı sayılır bir etkinlik kazandı. Ancak İtalya'da olduğu gibi İspanya'da da anarşizm daha çok bir küçük burjuva ve köylü haraketi olarak kalmıştı. Anarşist hareket ilk dönemlerinde "eylem yoluyla propaganda" olarak tanımladığı bireysel şiddet eylemleriyle etkili olmaya çalıştıysa da polis ve sivil muhafızların vahşeti, öte yandan bireysel terörün sivil halka da verdirdiği kayıpların uyandırdığı tedirginlik ve başlıca önderlerinin katledilmesi ya da hapsedilmesi dolayısıyla 19. yüzyıl biterken dikkatlerini Marksistlerle birlikte işçi hareketine ve sendikacılığa yöneltmeye başlamıştı.

Marksist Sosyalizm

Sagasta hükümetinin 1881'de sosyalist örgütlenme üzerindeki yasakları kaldırmasıyla yasal olarak kurulan *Partido Socialista Obrero Espanol* (İspanyol Sosyalist İşçi Partisi) ve 1888'de

26 İspanya İç Savaşı

Solda Mayıs 1901'de sıkıyönetim ilanıyla sonuçlanan sokak çatışmalarından bir görüntü. Sağda, anarşistlerin kurşuna dizilmesi. 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak bütün İspanya'da anarşistlerin en önemli iki merkezi Barselona ve Endülüs olmuştu. Endülüs, nüfusun büyük bir bölümünün tarım işçisi olarak çalıştığı, resmî Hıristiyanlığın çok fazla nüfuz etmemiş olduğu, dinî alışkanlıkların daha çok ilkel Hıristiyanlığı ya da ütopyacı tarikatları andırdığı bir bölgeydi. Hiç bir kuruluştan ücret almadan, tek tek köyleri gezerek görüşlerinin propagandasını yapan anarşistler, bu bölgede Ortaçağ'ın gezgin keşişlerine gösterilen saygıyla karşılanıyorlardı. Diğer yandan Endülüs, Barselona'ya işgücü gönderen en önemli merkezlerden de biriydi. Anarşist görüşlerle burada tanışan yeni işçiler, kendi dinî kültürlerinden ötürü bunları kabul etmeye zaten yatkın oluyorlardı. Ancak kuşkusuz, İspanya'da bu kadar gelişmiş olmasında anarşizmin burada çok erken ve yaygın bir şekilde örgütlenmiş olmasının da önemli bir payı vardı. İlk anarşist örgüt 1868 devrimi sırasında Bakunin'in şahsen görevlendirdiği Giuseppe Fanelli tarafından kurulmuştu. Fanelli hiç İspanyolca bilmediği halde, Madrid'de 21 dizgici ve matbaa işçisini örgütlemişti. O ayrıldıktan sonra, anarşizm özellikle zanaatkâr çırakları, dizgiciler, kunduracılar, öğrenciler ve işçiler arasında hızla yaygınlaştı. Öyle ki, 1872'de toplanan Cordoba Kongresi'ne katılan 54 delege, 236 yerel şube, 516 sendika ve 20 bin üyeyi temsil ediyordu. Cordoba Kongresi'nde her türlü grev ve devrimci eylem kararının tabandan gelmesi gerektiğine karar veren ve alışıldık biçimde siyasal ve parlamenter çalışmayı ilkesel düzeyde reddeden anarşistlerin perspektifi onları Federalistlere yaklaştırıyordu. Alınan kararlardan birinde "ulusal birliğin enkazı üzerine, birbirlerine ancak federal bağlarla bağlı özgür ve bağımsız belediyeler inşa etmek istiyoruz" deniyordu. Kongre, Federalistleri desteklemeyi reddetmekle birlikte, yerel grup ve bireyleri eylem birliği yapmakta serbest bıraktı.

kurulan *Union General de los Trabajaderos* (Genel İşçi Birliği) İspanya işçi sınıfının ilk modern siyasal ve ekonomik işçi örgütleri oldular. 1879'da Bakuninci Enternasyonal'den atılan Jose Mesa'nın kurulmasına önderlik ettiği gizli *Partido Democratico Socialista Obrero* 1881'de *PSOE* adıyla açıktan çalışma imkanı bulmuştu. Partinin önderliğini üstlenen matbaacı Pablo Iglesias 1882'de matbaa işçilerinin grevini yürütmekten, Garcia Quoejido ve öteki önderlerle birlikte tutuklandı ve üç ay hapse mahkum edildi. Aynı yıl Madrid'de dökümhane ve demir işçilerinin kurdukları mücadele örgütleri sahneye çıktı. Barcelona'da işçi derneklerinin oluşturduğu federasyonun kongresinde "işçi sınıfı içindeki farklı eğilimleri biraraya getirerek ortak mülkiyeti gerçekleştirme" amacı benimsendi. Büyük bir bölümü Katalonya'dan gelen 24 işçi derneği temsilcisinin toplandığı kongrede ülke çapında sınıf mücadelesi ilkesine dayanan bir işçi birliği kurulması ve işçi sınıfının "iktidarı burjuvazinin elinden almak üzere bağımsız bir siyasal partide örgütlenmesi" karar altına alındı.

1896'da Madrid'li sosyalistlerin girişimiyle haftalık *El Socialista* dergisi yayınlanmaya başladı. Derginin yayın kurulunda sonraki yıllarda İspanya sosyalist hareketinin önemli önderleri arasında yer alacak olan matbaa işçileri, Pablo Iglesias, Gomez Latorre, Garcia Quejido, Paul ve Diego Abascal yer alıyordu. 1887'de 28 kentte, aralarındaki eş güdümü *El Socialista*'nın sağladığı sosyalist gruplar oluşmuştu. Mataro, Barcelona, Vic ve öteki kentlerdeki gruplar arasında ülke çapında bir örgütlenme ihtiyacı üzerine sürüp giden görüş alış verişleri, 21 Ağustos 1888'de Barcelona'da açılan dünya fuarı sırasında *Union General de los Trabajadores*'in birinci kongresinin toplanmasıyla sonuçlandı. Kısa adıyla *UGT*, kendisini Sosyalist Parti'den bağımsız, işçilerin sermayeye karşı yaşama ve çalışma koşullarını savunma örgütü olarak ortaya koyuyordu.

23 ile 25 Ağustos 1888 arasında da, *UGT* toplantısı için Barcelona'ya gelmiş olan 18 grubun temsilcisi 20 kişi *Sosyalist Parti*'nin birinci kongresini topladılar. Iglesias'ın Endülüs ve Katalonya'da yaptığı geziler, Parti'nin ilk iskeletini ortaya çıkaracak kişilerle ilişki kurmasını sağlamıştı. Katalonya'dan gelenlerin yanısıra Madrid, Guadalajara, Bilbao, Valencia, Linares ve Malaga'dan gelen grupların da temsil edildiği kongrede parti programının başlıca ilkeleri kabul edildi: "1) İktidarın işçi sınıfı tarafından ele geçirilmesi; 2) Üretim araçlarının bireysel ve korporatif mülkiyetinin tüm toplumun toplumsal mülkiyetine dönüştürülmesi; 3) Toplumun ekonomik federasyon temeli üzerinde yeniden örgütlenmesi; üretim araçlarının işçi kollektiflerinin tasarrufuna bırakılması, böylelikle toplumun bütün üyelerine çalışmalarının tüm ürününü elde etme, cinsiyet ayırımı olmaksızın herkese eşit eğitim, herkese her düzeyde bilim sanat ve sanayi etkinliklerine katılma hakkının sağlanması; 4) Yaşlı ve hastaların ihtiyaçlarının toplum tarafından karşılanması."

Böylelikle, 1888'de İspanya'da biri sendikal öteki siyasal, iki modern işçi sınıfı örgütü birbirlerinden büyük ölçüde bağımsız olacak şekilde kurulmuş oluyordu. *UGT*'nin ilk Ulusal Komitesinde, başkanlığa Antonio Garcia Quejiedo, başkan yardımcılığına Salvador Ferrer getirilirken, *PSOE*'nin Ulusal Komitesinde başkanlığa Pablo Iglesias, sekreterliğe Fransisco Riego, saymanlığa da Fransisco Carrera getirildi. *UGT* merkezi 1899'da Madrid'e aktarılıncaya kadar Barcelona, *PSOE* merkezi ise Madrid'di. *PSOE* programı bütün sınıfların ortadan kaldırılmasını ve özgür ve eşit emekçilerden oluşan bir toplum kurulmasını hedeflemekle birlikte

Resimde anarşist sendikal federasyon Solidaridad *Obrero'nun kuruluşuyla sonuçlanacak işçi toplantılarından biri görülüyor. Yüzyılın başında geleneksel anarşizme Fransız devrimci sendikalizminden türeyen anarkosendikalist akım da rakip olarak doğdu. İspanyol anarşistleri geleneksel anarşizmin favori toplumsal sınıfı köylülüğe uygun mücadele araçlarından daha farklı bir yaklaşımı temsil eden bu gelişmeye beklenilenin tersine olumlu bir yaklaşım sergilediler. Beklenilenin tersine, çünkü o zamana dek İspanyol anarşizmini simgeleyecek bir tip seçilmesi gerekse kızgın Endülüslü bir köylü anarşist en uygunu olurdu. Buna rağmen yüzyılın başından itibaren İspanyol anarşizmi kişilik değiştirdi artık simge sanayi işçisi bir Katalon anarşistiydi. Bu gelişmeyi Barselona'ya göçen çok sayıda Endülüs köylüsünün işçileşmesine bağlayanlar var ama bir şekilde anarkosendikalizm tüm Avrupa'da en iyi İspanya'da tuttu.. Böylece 1902'de geniş bir sendikal örgütün ön biçimine dönüşmesi düşünülen* Solidaridad Obrero *kuruldu. Kısa sürede örgüt tüm Katalonya'ya yayıldı. Ancak Mauro'nun muhafazakâr hükümetinin baskı politikası diğer olumsuz koşullarla birleşince hareket kesintiye uğradı. Gelişme durdu denilirken yine Mauro'nun politikası ve cumhuriyetçi radikal Leroux'un sahtekâr radikalizminin beraberce işçileri kışkırtınca sonuç Barselona'da 1909 grevi ve Trajik Hafta oldu. Ünlü anarşizan pedagog Ferrer'in haksız idamının doğurduğu hıncın verdiği güç harekete yeni bir hız verdi. Böylece* Solidaridad Obrero *ile başlayan atılım 1910'da* Confederacion Nacional del Trabajo (CNT)*'nin kuruluşuyla amacına erişti.*

utopyacılıkla Marksizm arasındaki sınırlar programında henüz nispeten bulanık bir haldeydi. Proudhoncu "ekonomik federasyon"a dayalı toplum örgütlenmesinin yanısıra "emeğin tüm ürünü"nün çalışanlara geri dönmesi gibi, Marx ve Engels'in Lassalle eleştirisi sırasında anlamsızlığını ortaya koydukları program hedefleri göze batıyor, öte yandan Cadiz Anayasasında yer alan, tüm yurttaşları "doğruluk ve fazilet"e çağıran burjuva insanlık düsturu programın ruhuna sinmiş görünüyordu. Bununla birlikte "sürekli ordunun lağvı ve halkın silahlandırılması" ve "kamu borçlarının tasfiyesi" gibi devrimci ilkeler temel konularda yol gösteriyordu. Sonuçta program bir bütün olarak kimi ütopyacı yanlarına karşın hareketin sıradan ajitasyon ufkunun ötesine geçmiş ve belli bir politik olgunluk düzeyine erişmiş olduğuna işaret ediyordu.

1889'da *PSOE*'yi temsilen Pablo Iglesias ve Jose Mesa y Leompart, Paris'te toplanan *Enternasyonal* kongresine katıldılar. Aynı günlerde Barcelona'lı tornacı, boyacı ve berber derneklerini temsilen partiden ayrılmış olan Pamies ve Xurriguera, Paris'te toplanan "possibilistler" kongresine katıldılar ve politika dışı mücadeleyi amaçlayan Katalonya'daki bölgesel federasyonun *(CNT)* kuruluşunun ilk adımlarını attılar.

19. yüzyıl sona ererken Sagasta hükümeti tarafından *Cortes*'e sunulan bir yasayla herkese oy hakkı teminat altına alındı. Aynı yıl yapılan ve Sagasta hükümetinin muhafazakar Canovas hükümetine yerini bıraktığı seçimler sırasında *PSOE*, ilk kez açık siyasal faaliyet yürütme imkânı elde ettiği gibi ilk kez düzenlenen örgütlü 1 Mayıs gösterilerinde de 30 bin kişinin katıldığı bir yürüyüş gerçekleştirdi.

Biscay Grevleri

1 Mayıs'ı izleyen günlerde Biscay ve Bilbao'da artan toplumsal gerilim işçileri kitlesel eyleme yöneltiyordu. İşçilerin huzursuzluğunun gerisinde yatan etmenler arasında on iki ile on dört saat arasında değişen uzun iş günleri, düşük ücretler, işçilerin fabrikalar çevresindeki barakalarda yatma ve fabrika kantinlerinden alış veriş etme zorunda bırakılmaları vardı. Orconera madenlerinde beş işçinin işten atılması üzerine işçiler 13 Mayıs'ta ocaklara inmeyi redderek bir miting düzenlediler; valinin mitingi yasaklamasına karşın 4 bin işçi mitinge katıldığı gibi, Matomoros'ta 2 bin işçi daha greve çıktı. Bilbao bölgesindeki işçilerin yüzde 99'unu içine alarak genişleyen greve katılanların sayısı, kısa zamanda 21 bine yükseldi. 16 Mayıs'ta bölge genel komutanının sıkıyönetim ilan etmesi üzerine baş gösteren çatışmalar sırasında bir işçi öldü ve birçok işçi yaralandı. Genel komutan General Loma'nın işçiler ve patronlar arasında arabuluculuk ederek düzenlediği toplantıda "Loma Paktı" olarak anılan bir anlaşmaya varıldı. Buna göre, işçiler istedikleri yerde konut edinebilecek, fabrika kantinlerinden alış veriş etme zorunluluğundan kurtulacak ve iş günü on saate inecekti. İşçi hareketi açısından tam bir zafer olan Biscay grevleri ekonomik mücadele bakımından standard hedefler belirledi ve sonraki yıllarda patronların "Loma Paktı" ilkelerini uygulamaktan kaçınmaları sürekli olarak yeni mücadelelerin konusu oldu.

1891'de yapılan seçimlere katılan sosyalist adaylar Iglesias, Quejido ve Perezegua resmî kaynaklara göre 1.500, sosyalistlere göre 5 bin oy aldılar. İlk büyük seçim başarısı ise belediye seçimlerinde elde edildi. Bilbao ve San Salvador del Valle'de dört sosyalist, belediye meclisi üyeliklerine seçildiler. Seçilebilmek için belli bir miktar vergi ödemiş olma zorunluluğu, aday olan işçilerin elini kolunu bağlıyordu. Ayrıca bir kömür satış mağazasının sahibi olduğu için vergi ödeyebilen Manuel Orte'nin seçimlere katılabilmiş olmasını dikkate alan sosyalistler, Bilbao'daki işçi önderinin Belediye başkanlığına seçilebilmesi için 1895'e kadar onun bir meyhaneyi işletir görünmesini sağlamak zorunda kalmışlardı.

II. Enternasyonal Kongrelerine katılmayı sürdürerek uluslararası ilişkilerini artıran *PSOE* İspanya'daki etki alanını da mütevazı adımlarla ama her geçen yıl genişletti. 1893'teki *Cortes* seçimlerinde 7 bin, 1896'da 14 bin, 1898'de 20 bin ve 1899'da 23 bin oy aldı. Bilbao, El Ferrol, Manresa, Cordoba ve Burgos'tan milletvekili çıkartmayı başardı. 1899'da *UGT*'nin merkezini Madrid'e taşımaya karar vermesiyle birlikte *PSOE* ve *UGT* arasındaki bağlar da giderek sıkılaştı ve *UGT*, *PSOE*'nin etki alanına daha çok girmeye başladı. Parti'nin etkisiyle yayınlanan dergi sayısı dörde çıktı: Madrid'de *El Socialista* (Sosyalist), Barcelona'da *Guerra Social* (Toplumsal Mücadele), Alicante'de *El Grito del Pueblo* (Halkın Çığlığı) ve Bilbao'da *La Lucha de Clases* (Sınıf Mücadelesi).

20. Yüzyıla Girerken İşçi Hareketi ve Sosyalizm

Yeni yüzyıl başlarken *UGT*'nin tüm İspanya'da 126 şubesi ve 26.088 üyesi bulunuyordu.Dört yıl sonra ise şube sayısı 363'e ve üye sayısı 55 bin 817'ye yükseldi. *Cortes* seçimlerinde de *PSOE*'nin aldığı oylar 4.500'ü Madrid'de olmak üzere 25 bine ulaşmıştı.

Aralık 1901'de Barcelona'da başlayan 10 bin metalurji işçisinin grevi 9 saatlik işgünü talebinin yanısıra öteki işçi derneklerine bir "dayanışma paktı" kurulması çağrısının ortaya atılmasına vesile oldu. 15 Şubat 1902'de 72 işçi kuruluşu metalurji işçileriyle dayanışma amacıyla bir genel grev çağrısında bulundu. Grevciler, bütün hayatı felce uğratarak bir anda

Ezeli düşmanlar Guardia Civil ve köylüler... Sivil Muhafızlar ile köylüler arasındaki çatışma en çok Endülüs'te şiddetliydi. Kapitalist ve feodal sömürünün üstüste bindiği güneyi latifundialarında yoksulluğa dayanıklı kaderci İspanyol köylüsü bile isyan ediyordu. Endülüs köy anarşizminin vatanıydı. Kendiliğinden ayaklanmalar korkunç bir öfkeyle birbiri ardından patlak veriyor, kiliseler yakılıyor, çiftlik kahyaları ya da bulunabilirse toprak ağaları linç ediliyordu. Köylülük üzerinde 'ideal' bir baskı aracı konumuna yükselmiş Sivil Muhafızlar da giderek bu tür saldırıların baş hedeflerinden biri oldular. Sivil Muhafızlar iktidara el koyan General Narvaez tarafından 1844'te kuruldu. Daha önce yapılmış bir 'ilerici' darbenin kalıntısı olan ve "caciquism"e karşı kurulmuş Millî Muhafızlar adlı milis kuvveti zorla ortadan kaldırılınca yerine Sivil Muhafızlar geçti ancak bu yeni kuruluşun hedefi bu kez toprak ağaları değil köylülerdi. Sivil Muhafızlar'ın resmî görevi eşkıyalığı önlemekti. İspanyol toprağı yüzyıllardır eşkıyaların 'gururla' dolaştıkları yerlerdi. Köylü eşkıyayı korur, onu kendi koruyucusu olarak görürdü. Liberaller ortak köy mallarını toprak ağalarına satınca durumda ciddi bir değişiklik doğdu. Köylülerin yoksulluğu da böylece daha da katlanılmaz olunca bir taraftan eşkıyalık daha da arttı öte yandan mevcut eşkıyalık kurumunun köylülüğü isyana kışkurtan doğal etkisi köylerdeki kabaran öfke ile birlikte düşünüldüğünde egemen sınıflar açısından ateşle barut gibi algılandılar. O andan itibaren eşkıya geleneği, devletten, alıştığı düşmanca ama bir ölçüde umursamaz tavrı göremez oldu. Sivil Muhafızlar gerçekten de bir bakıma eşkıyalığı ortadan kaldırmak için kuruldu. Gerçi Endülüs'te klasik eşkıyalık ortadan kaldırıldı ama anarşist militanlar Bakuninci anlayış doğrultusunda hemen eski toplumsal haydutların yerini almaya giriştiler, başarılı da oldular. Sivil Muhafızlar ilerleyen yıllarda işçi sınıfı militanlığı arttıkça giderek işçilere karşı da kullanılmaya başlandı. Özellikle 1934 Asturias maden işçileri ayaklanmasında baskıcı kelimesinin de nitelemekte yetersiz kaldığı sadistik tavırlarıyla iyice ünlendiler... Bu ünleri paralelinde Sivil Muhafızlar'ın çoğu İç Savaş sırasında faşistlerin yanında yer alırken isyanın bastırıldığı her yerde işçilerin kanlı öcünün baş hedefi olarak bu kez ünlerinin bedelini de ödemek zorunda kaldılar.

1909'da Fas Savaşı patlak verdiğinde Sosyalist Parti'nin *düzenlediği bir mitingde konuşan Pablo Iglesias, İspanya halkının düşmanının Faslılar değil, hükümet olduğunu vurgulayan bir konuşma yaptı. UGT, anarşist gruplar, sendikalar ve sosyalistlerden oluşan bir komite, Madrid, Valence, Saragosa, Bilbao ve diğer büyük şehirlerde 26 Temmuz'da bir genel grev yapılmasını kararlaştırdı. Greve katılım yüksek oldu. Sabadell, Mataro ve Manresa'da işçiler cumhuriyet ilan ettiler. İsyancıların üzerine gönderilen askerî birliklerden bazıları halka ateş açmayı reddetti. İşçiler üç gün boyunca Barselona ve diğer bazı kentleri ellerinde tuttular. İşçiler oluşturdukları komiteler aracılığıyla belediye yönetimini üstlendilerse de ne yapacaklarını bilemez durumdaydılar. Hükümet silahlı güçlerini biraraya getirmeye çalıştı. 30 Temmuz'da ordu hemen hemen bütün şehirlerde denetimi yeniden kurdu. Genel grev kanla bastırıldıktan sonra, katliama karşı çıkan jandarma komutanı Eugenio del Hoyo 13 Ağustos'da kurşuna dizildi. Anarşist önderlerden Francisco Ferrer tutuklandı ve 13 Ekim'de kurşuna dizildi. Cezaevi arabasından inerken görülen Ferrer'in katli ülkede büyük infial uyandırdı.*

tüm Barcelona'nın hakimi haline geldiler. Ancak, sıkıyönetim ilanıyla başlayan çatışmalarda işçilerin üzerine ateş açan sivil muhafızlar 40 kişiyi öldürüp 200 kişiyi yaraladılar. Zamansız ve yersiz buldukları bu greve Iglesias ve *PSOE* yürütme kurulu destek vermedi.

1903'te Endülüs'te tarım işçileri anarşistlerin önderliğinde toprak sahiplerinin zulmüne başkaldırdılar ve Alcala del Ville'de belediye binasını ve mahkemeyi işgal ettiler. Sivil muhafızların bir işçiyi öldürüp, ele geçirdiği öteki işçilere işkenceye girişmeleri üzerine ayaklanma sona erdi. Cordoba'daki Nisan 1903 grevinden sonra hükümet Endülüs'teki kaynaşmaya bir son vermek üzere bir dizi reform önlemi almaya girişti. 1903'teki seçimlerin peşisıra madenciler gerçek bir savaşın ardından 31 Ekim'de amaçlarına ulaştılar. Ücretlerini haftalık olarak alma, işletme kantinlerinden alış veriş etme zorunluluğundan kurtulmak ve madenler bölgesinde satılan yiyeceklerin bir sağlık kurulunca gözden geçirilmesini sağlayan bir anlaşmayla grevlerine son verdiler.

1905'te *PSOE*'nin *Genç Sosyalistler Federasyonu* kuruldu ve 1906'da 20 şubeye ve 1116 üyeye sahip hale geldi.

Anarkosendikalizm

İspanyol anarşizminin köklerini İtalya'dan devralmış olmasına karşılık anarkosendikalizm, sınai olarak nispeten daha çok gelişmiş olan Fransa'dan kaynaklanıyordu. Fransız anarşist teorisyen Fernand Pelloutier'nin ölümünden bir yıl sonra onun ilkeleri uyarınca kurulmuş olan *Confédération Général du Travail* (Genel İş Konferedasyonu) parlamentocu sosyalist politika pratiklerine karşı gelişmiş bir tepkiydi ve gündelik mücadelelerin bir genel grev halinde birleştirilebilmesiyle topyekûn kurtuluşa ulaşılabileceği stratejisine dayanıyor, "hükümet ve devletin ekonomik örgütlenme içinde çözünmesini" hedefliyor ve kendi örgütlenmesini gelecek toplumun bir modeli olarak sunuyordu. İspanyol anarşistleri, özellikle de sanayinin daha çok gelişmiş olduğu Katalonya bölgesinde faaliyet yürütenler, bu düşünceleri kabule hazır hale gelmişlerdi ve 1902 genel grevinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından 1904'te 50 işçi grubunu bir araya getiren *Solidaridad Obrera* (İşçi Dayanışması) kuruldu. *Solidaridad Obrera*,

Diktatörlük Sonrası ya da Cumhuriyet Öncesi

1930'da Monarşi, "normale dönüş" adı verilen döneme kadar ülkeyi yönetmekte tek başına kalmıştı. XIII. Alfonso'nun diktatörlükle (Diktadura) yakın ilişki içine girmesi, monarşi kurumunun büyük ölçüde gözden düşmesine yolaçmıştı. Bu nedenle Primo de Rivera rejiminin düşmesinin Monarşi'nin sonunu başlatacağını söylemek fazla iddialı bir görüş sayılmazdı. XIII. Alfonso geçici hükümeti kurma görevini, ülkenin durumunu ne bilen ne de denetleyebilecek olan, eski anlamıyla "saray muhafızı" Dámaso Berenguer'e verdi. Gerek askeri kökeni, gerekse ülkenin normalizasyona geçişini engellemesinden ötürü, Berenguer'in yönetim dönemi halk tarafından kısa sürede, Primo de Rivera'nın "diktadura"sına (sert dikta) karşılık "diktablanda" (yumuşak dikta) olarak adlandırılmaya başlandı. Normale dönülebilmesi için, dictadura'ya olan muhalefetleriyle az çok tanınmış Alba, Sánches Guerra ya da Cambó gibi "yaşlı politika"nın prestijli isimleri politikadan silindi. Bu arada muhalefet de duruma rejimi tehdit edebilecek ölçüde hakim değildi. Cumhuriyetçi kamp olağanüstü ölçüde dağınıktı ve harekete geçme kapasitesi çok azalmıştı. Bununla birlikte, Miguel Maura ya da monarşi yanlısı siyasetçi Niceto Alcalá-Zamora örneklerinde görüldüğü gibi, cumhuriyetçi kampa çeşitli "transferler" oluyordu. Her iki siyasetçi de *Derecha Liberal Republicana* (Liberal Cumhuriyetçi Sağ) adı verilen küçük bir cumhuriyetçi grubun kadrosunu toparladılar. Tanınmış adlar arasında bulunan Angel Ossorio y Gallardo, Saragosa'da "kralsız monarşi" ilan etti.

Yine bu sıralarda çeşitli siyasetçiler, kendi aralarında kişisel rekabet yüzünden az çok ayrılık gösteren, küçük cumhuriyetçi birlikler gerçekleştirmeye başladılar. Bunlar arasında Marcelino Domingo'nun *Partido Republicano Radical-Socialista*'sı (Radikal Sosyalist Cumhuriyetçi Parti) ve Azana'nın *Accion Republicana*'sı (Cumhuriyetçi Hareket) bulunmaktaydı. Alejandro Lerroux ve yenilediği *Allanza Rapublicana*'sı (Demokratik İttifak) uzun cumhuriyetçi geçmişiyle çelişerek, kentli kitleler arasında giderek daha fazla prestij kaybına uğruyordu. Yine bu geçiş döneminde içinde askerlerin, cumhuriyetçilerin, sosyalistlerin, anarşistlerin, Katalan milliyetçilerin ve bazı komünistlerin birleştiği devrimci komitelerin önemli rolünü de belirtmek gerekiyor. Bu hareket Mart 1930'da Cumhuriyetçi Entelejansiya'nın kurulması yoluyla Katalonya'da ortak bir mücadele gerçekleştirmek istiyordu; ancak bu niyet kısa sürede, izlenecek politik strateji konusunda ortaya çıkan farklılıklar yüzünden başarısızlıkla sonuçlandı. Yine de bundan bir ders çıkarıldı; rejimi değiştirebilmek için işbirliği yapmanın ve muhaliflerin birleşmesinin gerektiği anlaşıldı.

İspanyol Sosyalist İşçi Partisi Nisan 1930 başlarında cumhuriyetçi gruplarla işbirliği yapmaya karar verdi. Bu temaslar San Sebastian Paktı'yla sonuçlandı; amacı monarşiyi yıkmak olan birleşme 17 Ağustos 1930'da Bask başkenti San Sebastian'daki Cumhuriyetçi Birlik merkezinde kutlandı. San Sebastian birliğinden geriye hiçbir yazılı belge kalmamıştır, ancak içerilen temalar şunlardır: Monarşiyi devirmek için ortak eyleme geçme konusunda uzlaşma; mücadele için bir Koordinasyon Komitesi kurulması; ve mücadelenin, ülkenin büyük kentlerinde devrimci grevler ve silahlı hareketlere girişerek, geleneksel kentsel protesto yöntemleriyle gelişeceği fikrinde uzlaşma. Son monarşik hükümet belediye seçimlerine gitmeyi kararlaştırdı; siyasal durumun sağlamlaşmasıyla parlamento seçimlerine rahatça geçilebileceği inancındaydılar. Kırsal bölgede büyük ölçüde monarşi yanlısı adayların seçilmesine karşın, kentlerde cumhuriyetçi adaylar zafer kazandı ve bölgesel komite seçimleri Monarşistlerle Cumhuriyetçiler arasında bir plebisite dönüştü. Sonuçlar monarşinin, sanayi ve kültürün toplumsal güçleri tarafından terkedildiğini gösteriyordu. Bu sonuçlar, hükümete de yansıyan bir değişiklik yaratıyordu, 13 Nisan'dan itibaren cumhuriyetçi muhalefet politik iktidarın barışçı yoldan değişeceği ümidine kapıldı. II. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte İspanyollar'ın hayatında yeni bir dönem başladı.

II. İSPANYOL CUMHURİYETİ

İspanyol tarihinde parantez sözcüğü hiçbir zaman 14 Nisan 1931'de ilan edilen II. Cumhuriyet dönemini tanımlamak için kullanıldığı ölçüde yerinde kullanılmamıştır. Bu tarihten itibaren ülkenin tarihinde son derece kısa, ama aynı zamanda olağandışı yoğunlukta bir dönem başladı. Sert ve radikal bir dönemdi bu; ülkenin büyük ve derin sorunları açığa çıkarken, siyasal alanda da farklı ve karşıt sosyal yönelimler açıkça karşı karşıya geliyordu. II. Cumhuriyetle birlikte "Espana Vital" politikada ön safhaya çıktı. Bu tarihsel dönem, İspanyol toplumunun örgütlenmesini açıklamakta üç büyük toplumsal perspektif ya da farklı tarz ortaya çıkardı: Muhafazakâr perspektif, reformist perspektif ve devrimci perspektif. Her birinin ardında, kendi yönetici seçkinleri ve entelektüelleriyle, ayrı toplumsal gruplar bulunmaktaydı. Muhafazakâr perspektifin ardında Monarşiyi son dakikalarına kadar destekleyen politik ve sosyal güçler vardı; bunlardan bazıları monarşiyi, gelenekçiliği temsil eden çizgideki bir oligarşiyle üstüste konmuş, kapalı, yürütücü ve hemen hemen mutlakiyetçi bir kurum olarak algılamaktaydı; diğerleriyse onu daha açık, meşrutiyetçi olarak yorumluyor ve "her şey olduğu gibi sürsün diye bazı şeyler değişsin" düsturunu destekliyorlardı. Kastilya ve Endülüs'ün tarım-finans oligarşik aristokrasisi, Vasco ve Katalonya'nın sanayi burjuvazisinin büyük kastları, yüksek kademeli devlet memurları ve dinsel ve askeri hiyerarşi "sağ blok"ta birleştiler.

Reformist platformu, Ortega y Gasset'in "Espana Vital" dediği şey oluşturuyordu: Bu platform, Katalonya, Bask ve Akdeniz kıyılarında çok yaygın bir nüfusa sahip olan küçük burjuvazinin büyük bir bölümüyle sosyalist ideolojiye bağlı işçi, imalatçı ve köylülerin önemli güçlerini birleştiriyordu. Bu cepheye eski monarşist politikacılar da girdi: Örneğin XIII. Alfonso'nun, Primo de Riverra diktatörlüğünü yasallaştırması üzerine onunla bağlarını kesmiş olan Niceto Alcalá-Zamora ve Miguel Maura; ayrıca 19. yüzyıl meclisinin şaşaalı ve demagog hatibi, toplumsal açıdan bulanık ve bukalemunvari bir sapkın kilisekarşıtlığı ile lekelenmiş Alejandro Lerroux'nun *Partido Radical*'i (Merkezi Radikal Parti) gibi. Bununla birlikte reformizmin gerçek özünü daha sonra *Sol Cumhuriyetçi Parti*'ye dönüşen Acción Republicana partisi ile *PSOE*'nin–*Partido Socialista Obrera Espanol* (İspanyol Sosyalist İşçi Partisi) ılımlı çoğunluğu kapsayan fraksiyonu oluşturdu. Allanza Social ve Azanista'nın liderleri Indalecio Prieto ve Manuel Azana, sosyal demokrat planda reformcu bir proje için biraraya geldiler; liberal bir politika güdecek, pazar ekonomisi ve özel teşebbüsle toplumsal çıkarları birleştiren bir siyaset yürüteceklerdi. Ancak *PSOE*'nin başka beklentileri de vardı, ilk etapta bunları geri planda tuttuysa da, reformizmin düşüşüyle birlikte sola ve devrimci eyleme yöneldi. Bu çizginin temsilciliği, Luis Araquistain'a ve hepsinden ötesi güçlü kalesi *UGT*'den Francisco Largo Ceballero'ya düşüyordu. Bu birlik aynı zamanda *Partido Radical-Socialista* gibi daha önemsiz güçlere, ancak hepsinden çok Katalonya'nın Esquerra Republicana'sına dayanıyordu.

Büyük tarihsel-politik fikir mücadelesinde reformist cephe muhafazakârlar tarafından "sovyetik" olmakla suçlanırken, solda devrimcilerden her zaman "burjuva" suçlaması geliyordu.

Devrimin kendi alanı ve kendi kimliği vardı. Her şeyden önce anarkosendikalist ideolojinin örgütü, liberter ve özyönetimci sosyalizmin taraftarı güçlü *CNT - Confederacion Nacional de Trabajo* (Ulusal Emek Konfederasyonu) İspanyol işçilerinin büyük bölümünü, özellikle Endülüs ve Katalonya'da kendinde topluyordu; ancak homojen bir içeriğe sahip olmaktan uzaktı. Kendi içinde, son tahlilde evrimci olan, Angel Pestana ve Juan Peiró'nin önderliğindeki trentizm ya da saf sendikalizm ile aktif devrimci sendikalizme bağlı *Federación Anarquista Ibérica (FAI)* arasında tartışmalar sürüyordu; *FAI* açıkça destansı kişilikleri olan bir üçlünün önderliğindeydi; Buenaventura Durruti, Francisca Ascaso ve Joan García Oliver. Bu radikal ve devrimci cephe, Ugetist sosyalistlerin devrimci pozisyonlara kaymalarıyla genişledi; ancak Largo Caballero yandaşları anarkosendikalizmin totaliteryan ve devletçi bulduğu için karşı çıktığı Marksist-Leninist Proletarya Diktatörlüğü ilkesine sahip çıkıyorlardı. *İspanyol Komünist Partisi*'ne *(PCE)* gelince, fazla bir varlık gösteremiyordu; yalnızca Şubat 1936'da Halk Cephesi'nde küçük de olsa aktif bir varlık gösterdi.

Cumhuriyet reformist bir seçenek gibi doğdu. Bu ılımlı reformist ruh, 1931'in sonlarında kabul edilen Anayasa'nın girişinde açığa vuruluyordu: "İspanya her sınıftan emekçinin Cumhuriyeti olarak örgütlenmiştir.." "Tiers Etat" ya da Halk (avam) ile "millet" arasındaki —en büyük iki entelektüel lideri Sieyès ve Saint-Simon olan— eski 19. yüzyıl özdeşleştirmesine uyan bazı kriterlerin politik hukuksal ifadesiydi bu. Bu Anayasa'yla, mülkiyetin burjuva fonksiyonu yasallaşıyordu. Başta Manuel Azana olmak üzere cumhuriyetçi yönetimi üstlenen kişilerin reformist bir ruha sahip olduklarını hatırlamakta yarar var. Programları temelde üç ana çizgiden oluşan bir platformda birleşiyordu: Tarım Reformu, Ordu'nun oligarşik ideolojiden arıtılması ve eğitimle halk ahlakının "millileştirilmesi". Soyluların sahip olduğu toprakların, yani Kastilya-Endülüs'teki büyük *latifundia*ların dağıtımı, Tarım Reformu'nun ana noktasıydı. Bu bir anlamda tarım gelirlerinin etkili biçimde dağılması, öte yandan da işsizlere iş sağlamak demek olacaktı. Bu nedenle bu reform, çok ılımlı da olsa, "toprak çalışanındır" düsturu altında mülkiyet statüsünü değiştirmek, kiracı ve yarıcıların mülke sahip olmasına aracılık etmek imkânını taşıyordu. Aynı zamanda bunun uygulamaya geçirilmesiyle birlikte Azana taraftarı reformistler, koşullarından ötürü "ulusun sınırlarında" kalmış olan parazit bir aristokrasinin ekonomik ve dolayısıyla politik gücünü ortadan kaldırmayı umuyorlardı. Kısaca, açıkça burjuva olan bir plan yürütüyor, toprakların ne özyönetime dayalı kolektivizasyonunu ne de devletleştirilmesini öngörüyorlardı.

Askeriyede yapılan reform, Ordu'yu yeni duruma uydurmakla sınırlı kalacaktı. Pasif ve ılımlı bir havayla, oligarşik güçlere bağımlı kast ruhlarını ortadan kaldırmaya ve geçen yüzyıldan devralınan müdahaleci eğilimlerin silinmesini sağlamaya girişildi. Unamuno'nun sözleriyle perspektif, "Ordu'yu sivilleştirmek"ti; bu bir kültürel ve teknik eğitim süreciydi. Sonuçta mesele hiçbir zaman ordunun dağıtılması ya da halk milislerine dönüşmesine gelmedi.

Halk ahlakı ve eğitim reformu, Azana'nın kendi sözleriyle, bir "halk sağlığı sorunuydu." Sosyal hayatın çeşitli alanları üzerinden, büyük tekelci Katolik Kilisesi'nin zararlı etkisini silmek gerekiyordu. Dinsel kurumların hegemonyacı yönetiminin sonuçları, özellikle kırsal alanlarda, coğrafi açıdan "batı" kültürü bölgesinde yer alan bir ülkeye yakışmayacak bir eğitim geriliğine yol açıyordu. Aynı zamanda boşanma yasasının kabulü ve devletin dinsel kesime yaptığı yardımların azaltılması, toplumu arkaik ve ezici ahlaki ve ekonomik bağlardan kurtaracaktı. Kısacası, Katolik Kilisesi, —reformist perspektife göre— doğal alanına dönmek zorundaydı: Yani ibadethaneye. Ve kendisine inananlara dinsel hizmet vermeye yoğunlaşmalıydı. Bu üçlü planla harekete geçen Cumhuriyetçi hükümet, Katalonya ve Bask kökenlilerle

İspanyol ordusunun Fas kabilelerine karşı verdiği savaşta 'utanç verici' bir yenilgiye uğraması uzun zamandır yıpranan demokrasiyle ilgisi olmayan parlamentoculuk oyununu bitiren son darbe oldu. Orijinal bir subay olan Primo de Rivera'nın diktatörlüğü böyle başladı. Aşk skandalları, kendi koyduğu yasaları bile derhal ihlal etmesi, işçileri bir parça kollayan paternalist yaklaşımıyla kendine özgü diktatör olan Rivera, rejimini 1930'a dek sürdürmeyi becerdi. Tam da böyle nitelikleri sonucu giderek ordu üstündeki etkisini de yitirince 1923'te kendisine hoşgeldin diyen Kral'ın küçük bir ayak oyunuyla iktidardan düşüverdi. Fotoğrafta Rivera, cuntacı generaller ve Kral mutlu günlerinde görülüyor.

uzlaşmaya gitti.

İlk andan itibaren İspanyol sağı, İspanyol toplum yapısındaki üyelerinin ayrıcalıklı statülerinde en küçük bir değişikliğe yol açecak reformcu projelerle savaşmayı saçmış, bu amaçla sürekli istikrarsızlık yaratmaya yönelmişti: İşletmeler kapatılmış, lokavta gidilmiş, kendi çıkarları doğrultusunda provokasyonlar yapılmış, kendi yayın organları aracılığıyla (örn. "ABC", "El Debate", "Diario de Valencia", "La Veu de Catalunya" vb.) kışkırtıcı bir dille propaganda yapılmış ve parlamento politikası alanında mümkün olduğunca engel yaratılmıştı. İspanyol sağının politika ve ideolojisi, pek az durumda, bu kadar açık ortaya vurulmuştur. Sınai ve mali anlaşmalar dünyasına girerek ekonomik açıdan burjuvalaşmış merkezî aristokrat oligarşi ile "periferik burjuvazi" diye adlandırılan kesim, yani aristokrat bir burjuvaziden başka bir şey olmayan Katalanlar, reformist cumhuriyetçiliğe karşı savaşta birleşmişlerdi. Daha önce yazılarıyla çeşitli tarihsel akımları etkilemiş olan muhafazakâr gazeteci Josep Pla, tarım reformu aşamasını kastederek şöyle diyordu: "İspanya'da Cumhuriyet ve Devrim'in bir ve aynı şey olduğuna ilişkin eski tezimiz belki hiçbir zaman şimdiki kadar büyük bir açıklıkla ortaya çıkmamıştı."

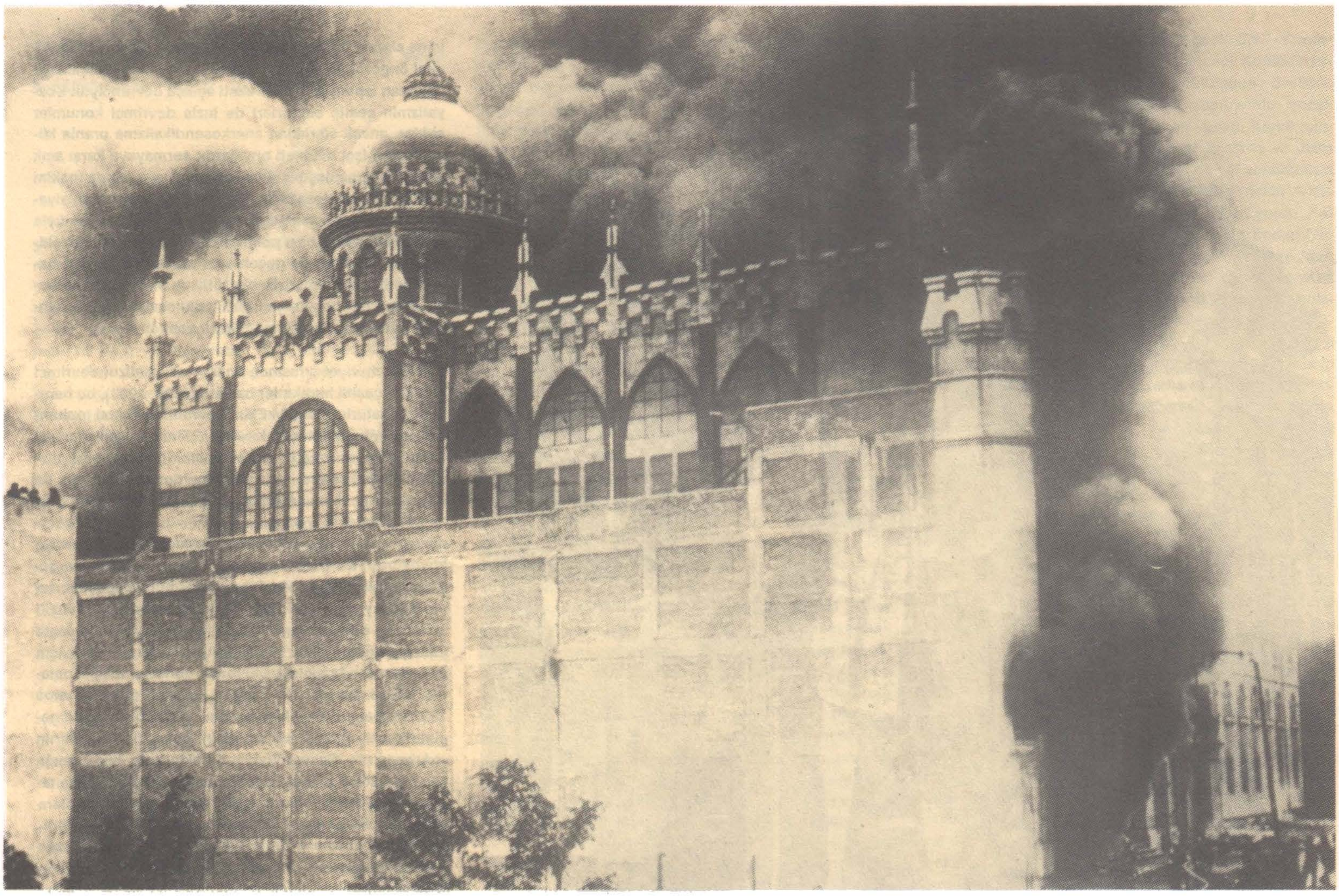
Reformist platform, seçim dönemlerinde sık sık "Din, Düzen, İş ve Mülkiyet" ya da "Din, Mülkiyet ve Düzen" gibi temalarla sergilediği bazı kriterler adına çarpışıyordu. Bu düsturlar 30'lu yıllarda Avrupa kıyılarını döven ve İspanyol muhafazakârlarda onca beklenti uyandıran faşizan dalgayla tam bir uyum içindeydi. Eldeki tarihsel verilere göre, muhafazakârların cumhuriyetçi kiavesi altındaki en ılımlı kesiminin dahi, Avrupa'yı, İspanya'yı içine alarak, faşizme götürecek olan bir dizi politik değişimi öngördüğü açıktı. Öte yandan anarkosendikalizme dayanan İspanyol işçi hareketi açıkça devrimciydi. Sosyalizmin çeşitli sektörleri de hızla devrimci konumlar aldılar, ancak ağırlıkları anarkosendikalizme oranla küçüktü. Bu işçi hareketi onyıllardır sermayeye karşı açık savaşta uzmanlaşmıştı ve deneyim sayesinde hakim sınıflarının, anglosakson tipte bir pragmatizmden ziyade totalitaryanizme çok yakın olan niteliğini tümüyle kavramıştı. Masa başı politik tertışmalardan ziyade, şiddetli bir yüzleşmeyle geçen sınıf savaşında ve kitle hareketleriyle bilenmişti. Başka türlü de olamazdı. Anarkosendikalist işçi hareketi, sürekli toplumsal mücadele içindeki bir kapitalizmin mantıksal sonucuydu.

II. Cumhuriyet sırasında anarkosendikalizm devrimci nitelikte çeşitli hareketler başlattı (1932, 1933), bu hareketlere Asturias'ta 1934 Ekim Devrimi'nin temel toplumsal desteğini oluşturacak olan *UGT*'nin sosyalistleri de katıldı. Reformizme karşı devrimcilerin bu bastıran tavrı, haklılığını reformizmin Parlamentonun içinde ya da dışındaki küçük muhafazakâr grupların muhalefetini güçlü bir biçimde karşılayamamasında buluyordu. Reformizmin yetersizliği kendini çok farklı biçimlerde ortaya koyuyordu: En önemli kanunların onaylanıp işleme geçirilmesindeki, özellikle Tarım Reformunda apaçık ortaya çıkan yavaşlık, Orduya ilişkin politikanın, muhalif askerlere ödenen emekli aylığının kolaylaştırılmasına yansıyan belirsizliği (böylece bu askerlere entrika için yeterli zaman bırakılmış oluyordu, çünkü emeklilik onların askerî kurumlarla bağını kesmiyordu); Ağustos 1932'de Sanjurjo ayaklanmasının küçük bir cezayla geçiştirilmesi; Azana hükümetinin güvenlik Güçleri'nin —Arnedo ve Casas Viejas örneklerinde iyice açığa çıkan— sürekli provokasyonlarına karşı aldığı yanlış tavırlar; hükümetin istikrarsızlık yaratan olayları, bunlara sebebiyet veren kesimleri dağıtmak için fırsat bileceğine, makul çözümler bulmaya çalışması, reformizmin zayıflığının giderek artması, işçi radikalizminin yükselmesine dolaylı bir gerekçe oluşturdu. En şiddetli beceriksizlik ifadesi de, ülkenin büyük bölümündeki yerel hükümetlerin, 18 Temmuz 1936'da halk kitlelerinin darbeyi karşılamak için istediği silahları vermeyi reddetmesi karşısında iktidarın tepkisiz kalmasıydı.

Şubat 1936'daki seçimlerde sağ, cumhuriyetçi politika oyununa katılabilmesine yetecek esneklikte, sağlam bir platformda biraraya gelme güçlüğü çekti. Katalonya'da Düzen Cephesi olarak örgütlendiler, burada "ılımlı" muhafazakârlar, açıkça aşırı gelenekçiler ve faşistlerle (fascitizantes) birleştiler. Reformistler, oy sandıklarında geleneksel ihtiyat tavırlarını terketmiş olan anarkosendikalizmin seçim desteğine dayanan Halk Cephesi seçeneğini kabul ettiler. Ancak bu Halk Cephesi de, bir kez daha, yanıltıcıydı ve sadece adı vardı. Sandıklardan çıkan karara göre hükümeti kurma saati gelince, Halk Cephesi kesinkes küçük burjuva kurumsal eğilimli politikalarla birleşmiş bir hükümet ekibi sürdürdü, dayanağını Sol Cumhuriyetçiler vb.den alıyordu. Sosyalistler ve komünistler kendi istekleriyle kenarda kalmışlardı, bu yönetime "dışardan" yardım etme konusunda uzlaşmışlardı. Bu garip Halk Cephesinin amacı, bir kez daha reformist zayıflığa dayalı bir seçenekti, sağı tahrik etmeye kararlıydı ve ancak tam tersi bir etki yarattı; birkaç ay içinde aşırı muhafazakâr parlamenter José Calvo Sotelo'nun öldürülmesiyle ortaya çıkacak olan darbeyi alttan alta cesaretlendirmiş oldu.

18 Temmuz 1936'daki askerî darbeyle son başladı. Ülkenin tarihinde yeni ve şanssız bir dönemin başlangıcını belirleyen bir parantezin kapanmasına kadar, halk direnişi üç yıl boyunca geriledi. Bu yeni dönemde ülkenin egemen sınıfları —aristokrasi, büyük burjuvazi— totalitaryanizmin ifadesi olan Millî Hareket'le politik olarak özdeşleşmekte hiçbir güçlük çekmeyeceklerdi.

BERNAT MUNIESA

1907'de bütün Katalonya'ya örgütünü yaydıktan sonra Eylül 1908'de 130 grubu temsil eden 200 temsilci biraraya gelerek örgütü *Katalonya Federasyonu*'na dönüştürdüler. 1910'da *Semana Tragica*'nın (Kanlı Hafta) ardından Sevilla'da toplanan liberter ve anarşist grup ve federasyonlar tarafından sonraki yıllarda İspanya'nın en büyük işçi örgütlerinden biri haline gelen *Confederacion Nacional del Trabajo* (Ulusal Emek Konfederasyonu) ya da kısa adıyla *CNT* kuruldu.

1907'de muhafazakar Antonio Mauro hükümetini iktidara getiren seçimler, *Cortes*'e 66 cumhuriyetçi milletvekili sokarken *Solidaridad Catalana* (Katalonya Dayanışması) da benzer bir başarı gösteriyordu ama *PSOE* gene yalnızca 22 bin oyla yetinmek zorunda kalmıştı. Maura dönemi *PSOE* için büyük güçlüklerle doluydu. Barcelona'daki sanayi merkezleri anarşist ve anarkosendikalist eğilimlerin etkisi altındaydı. Öteki sanayi merkezlerinde ise milliyetçilik ve demagoji işçilerin zihinlerini çeliyordu. Madrid'de sanayi işçilerinden çok daha fazla inşaat ve ulaştırma işçisi vardı ve bunlar da anarkosendikalizme eğilimliydiler. Tarım sorunları konusunda *PSOE*, bütünüyle yetersizdi ve ne tarım işçileri ne de köylülerle herhangi bir bağa sahip olmadığı gibi bu konuda bir program perspektifinden de yoksundu. Öte yandan parlamentoculuk dalgası, *PSOE* militanlarının aklını çeliyor, anarkosendikalizmin zaten her zaman hileli olan bu seçimlerden çekilme propagandası ise, işçileri seçim çalışmalarından uzak tutuyordu. Marksist klasik metinlerin İspanya'da pek az biliniyor olması da mücadelenin çeşitli düzeylerini sağlıklı bir tarzda ayırdetmek ve ilişkilendirmek için gerekli bilgiden yoksunluk anlamına geliyordu.

Semana Tragica

1909'da İspanya'nın Fas'a savaş açması, işçi hareketi ile devleti karşı karşıya getirdi. Iglesias, İspanyol halkının düşmanının Fas halkı değil, İspanya hükümeti olduğunu ilan ederek savaşa açıkça karşı çıkarken Sosyalistler, anarşistler ve cumhuriyetçiler 27 Temmuzda İspanyol birliklerinin uğradığı yenilginin de kızıştırdığı bir ortamda genel grev çağrısında bulundular. *PSOE* yasal mücadelelerden yasal olmayan mücadelelere geçişte yalpaladığı ve tereddüde düştüğü için grev tarihinin 2 Ağustos'a alınmasını önerdi ama daha 26 Temmuzda Katalonya'da grev başlamıştı bile. Sabadell, Mataro ve Manresas'da kenti ellerine geçiren devrimci işçiler cumhuriyet ilan ettiler. Barcelona'yı da üç gün ellerinde tuttular ama, iktidarları ile ne yapmaları gerektiği hakkında hiçbir fikirleri yoktu. Grevler Levant ve Aragon'a da yayıldı.

İspanya'da siyasal çalkantı dönemlerinde karşılaşılan kiliselerin yakılması geleneği cumhuriyetin ilanından sonra da devam etti. Cumhuriyetin ilanını izleyen günlerde hazırlıksız yakalanan Geçici Hükümet ciddi direnişlerle karşılaştı. Katolik kilisesi de bu direnişe Kardinal Segura'nın kaleminden çıkan bir bildiriyle katıldı. 10 Mayıs 1931'den itibaren Madrid monarşistlerin şiddetli gösterilerine sahne oldu. 11 Mayıs'da Madrid grevlerden felç olmuştu. Cumhuriyetçilerin karşı gösterileri sürerken cizvitlerin kiliseleri ateşe verildi (üstte). Geçici Hükümet seçimleri 14 Temmuza erteledi. Monarşistlerin boykot ettiği seçimlere katılma oranı yüzde 65 oldu. PSOE mutlak bir zafer kazandı. Aralık'ta meclisten geçen Anayasa "İspanya'nın adalet ve özgürlük rejimi altında örgütlenmiş her türlü emekçinin demokratik cumhuriyeti olduğunu" belirliyordu.

26 İspanya İç Savaşı

Düzen, güçlerini çok kısa bir sürede toparlayarak karşı saldırıya geçti. Barcelona ve çevresinde grevciler top ateşine tutuldu. Kentin her yerinde yangınlar başgösterdi. Kiliseler ateşe verilmeye başlandı. 31 Temmuzda sivil muhafızlar Katalonya'daki ayaklanmayı kanla bastırdılar. 13 Ağustos'ta işçilerin yanında, katliamlara karşı koyan jandarma komutanı Eugenio del Hoyo kurşuna dizildi. Anarşist teorisyen Fransisco Ferrer göstermelik bir yargılamadan sonra 13 Ekim'de kurşuna dizildi. İspanya'nın toplumsal mücadeleler tarihine *Semana Tragica* (Kanlı Hafta) .rak geçen bu ayaklanmadan sonra işçi hareketi 1917'ye kadar benzeri bir başkaldırıya girişmedi.

PSOE, *Semana Tragica*'nın ardından *Alianza Republicana* (Cumhuriyetçi İttifak) ile bir ittifak çizgisi tutturdu ve bunun sonucunda Cortes'e bir milletvekili sokmayı başardı ama, bu çizgi parti içinde de çatlaklara yol açtı. Parti önderlerinden Prieoto bu uzlaşmadan yana tavır takınırken, yeni önderlerden Largo Caballero karşı çıkıyor, Iglesias ise orta yolcu bir tutumu benimsiyordu. *PSOE* geçen zaman içinde üyelerinin sayısını 15 binden yukarı çıkartamamış ama *UGT* hızla gelişmiş, 1910'da 42 bin olan üye sayısı 1912'de 129 bine ulaşmıştı. 1915'te toplanarak savaşa karşı tavır sorunun görüşen *PSOE* durum tahlili konusunda bölündü ve Pablo Iglesias'ın savaşı emperyalist olarak lanetleyen karar tasarısı ancak 2850'ye karşı 3916 oyla kabul edilebildi.

Ağustos 1917

Savaş sırasında İspanya'nın iktisadi durumu sürekli olarak güçlendi, sanayi canlandı işçilerin gelirleri bile hem nisbi hem mutlak olarak artış gösterdi. Savaşın sonuna doğru dış borçlar neredeyse tümüyle ödenmiş ve İspanya Merkez Bankası'ndaki altın rezervi 23 milyondan 89 milyon Sterline yükselmişti.

1917 baharında orduda subaylar arasında kurulmaya başlanan *Juntas de Defensa* (Subay Sendikaları) büyük bir siyasal bunalıma yol açtı. Ordudaki rüşvet ve yolsuzluklara son verilmesini ve ordunun yeniden düzenlenmesini ve artan refah ve zenginliğin yeniden ve adilane pay edilmesini amaçlayan bu *Juntalar*'ın kimi önderleri, *Renovacion* hareketi yandaşı Cumhuriyetçiler olarak biliniyorlardı. Bütün 1917 yazı boyunca İspanyayı kasıp kavuran bu *Renovacion* (Yenilenme) hareketinin başını Katalonya'da Lligalı sanayicilerin önderi Cambo, Bilbao ve Oviedo'lu sanayicilerin önderi Melquiades Alvarez ile birlikte *PSOE* çekiyor ve orta sınıflarla yaşları kırktan yukarı tüm okumuş yazmış İspanyollar tarafından destekleniyorlardı. Temmuz'da *Cortes*'in her iki meclisi de toplanarak hareketi desteklemeye karar vererek özgürce seçilecek bir Kurucu Cortes oluşuncaya kadar kendilerini bir Meclis olarak ilan ettiler. Güçlenen Kuzeyli burjuvalar, Kastilya ve Endülüs'ün toprak sahipleriyle iktidardaki asıl payın kimde olacağına dair bir açık boy ölçüşmeye girişmişlerdi. Sonucu ordunun tayin edeceği bekleniyor, bu yüzden her iki kamp en küçük rütbeli astsubaya varıncaya kadar orduyu kendi yanına çekmaya uğraşıyordu. Bu kritik anda 1916'dan beri sözü ortalıkta dolaşan genel grev birden gündeme geldi. Hükûmet, *Renovacion* hareketi çizmeyi aşmadan ülkeyi bir genel bunalıma sürüklemek amacıyla demiryolu işçileri grevi tam sonuçlanma aşamasına gelmişken üzerinde anlaşmaya varılmış şartları kabul etmediğini açıkladı *UGT* ve *PSOE*, Iglesias'ın muhalefetine karşın, ülke çapında bir genel grev örgütlemek üzere harekete geçtiler. Talepleri ekonomik olmaktan çıkmış geçici hükûmetin kurulması, *Cortes* için dürüst bir seçime gidilmesi ve yeni bir anayasa düzenlenmesi gibi dolaysız politik bir yönelim kazanmıştı.

1930 başında Primo de Rivera diktarörlüğü yıkıldıktan sonra, ülke çapında grevler yaygınlaştı. CNT legale çıktı. Komünist Partisi Mart 1930'da Bilbao'da gizli bir ulusal konferans düzenledi. Konferans sonunda yayınlanan bildiride monarşinin yıkılması zorunluluğundan söz ediliyordu. UGT ve PSOE, yönetimleri uzun süre belirli bir politika saptamadıkları için yaygınlaşan grevlerin dışında kaldı. 17-18 Nisan'da toplanan CNT yönetici kadroları cumhuriyete giden yolda işbirliği yapılacak diğer örgütleri saptamayı denediyse de, özellikle anarşistlerin itirazıyla işbirliği reddedildi. UGT yöneticileri ise 15 Eylül'de toplandığında, siyasal grevler bütün ülkeye yayılmıştı. Cumhuriyetin ilanını hedefleyen hareketi yönetmek amacıyla Largo Caballero, Besterio, Saborit ve Carillo'dan oluşan bir komisyon kuruldu. Öğrenciler de grev hareketine katıldı. 17 Kasım'da Madrid'te genel grev ilan edildi. Güvenlik güçlerinin müdahalesi sonucu çıkan çatışmalarda 4 işçi öldü. Ancak grev dalgası yayılmaya devam etti. Hatta San Sebastian, Gijon ve Santander'de silahlı çatışmalar oldu. 12 Nisan 1931'de yapılan seçimlerde cumhuriyetçi ve sosyalist adaylar seçimleri farklı kazandılar. 14 Nisan'da Caballero "Cumhuriyet'in ilanı bir kaç saat içinde gerçekleştirilmelidir" dedikten sonra, Madrid Belediyesi'ne giden sosyalist ve cumhuriyetçiler geçici hükûmeti kurdular. XIII. Alfonso tahttan çekildi. Cumhuriyetin ilanı Madrid sokaklarında coşku ile kutlandı (yanda). Madrid halkı XIII. Alfonso'nun büstünü yıkarak cumhuriyetin sevincini paylaştılar (üstte).

13 Ağustos'ta grev başladı. *CNT* de grevi destekliyordu. Bütün ülkede bir tek tren çalışmıyor, Madrid'de tramvaylar hareket etmiyor ve fırınlar ekmek çıkarmıyordu. Biscay ve Asturias bölgesinde greve başlayan 100 bin işçi, grevi bir ayaklanmaya dönüştürmeleri gerekip gerekmediği konusunda kararsız kaldılar. Doğası gereği işçi hareketinden ürken büyük burjuvalar ordunun duruma el koyması üzerine derhal kraldan yana geçtiler, burjuvaziyi ve basını yanına çeken hükümet de işçiler üzerine karşı saldırıyı başlattı. Madrid ve Barcelona'da ordu ve sivil muhafızlar kentin bütün stratejik noktalarına son adamlarına kadar yığınak yaparak gerçek bir savaş düzenine girdiler. 16 ve 17 Ağustos'ta Barcelona'da sivil muhafız ve topçu saldırısı başladı. Barikatlar topa tutuluyor grev gözcüleri kurşuna diziliyordu. 14 Ağustos'ta yalnızca Sadabell'de hükümet kuvvetleri tarafından öldürülen grevci sayısı 30'u bulmuştu. 16 Ağustos'ta grev komitesi tutuklandı. Grevciler başsız kaldılar. Tarım işçileri zaten mücadelenin içine çekilebilmiş değildi, cumhuriyetçiler ve reformcular mücadeleden çekilince grev kesin bir yenilgiyle sonuçlandı. Gerçekte, işçi hareketi bir devrimin güçleri ve imkanları konusunda herhangi bir fikre sahip olmaksızın bir burjuva devrimi yapmaya girişmiş, ama köylülere ve tarım işçilerine dayanacak yerde büyük burjuvaziye dayanmaya kalkışınca hatasını çok ağır kayıplar vererek ödemişti.

Yenilgiden sonra *PSOE* ve *UGT* önderleri Largo Caballero, Besteiro, Angiano ve Saborit otuzar yıl hapse mahkum edildiler. Ancak 1918 seçimlerinde hapisteki bütün bu işçi önderleri milletvekili seçilince serbest bırakıldılar.

İspanya Komünist Partisi'nin Doğuşu

1919'a gelindiğinde *PSOE*'nin 14.588 üyesi ve 233 şubesi bulunuyordu. *Cortes*'de 6 milletvekili, 58 belediyede 144 meclis üyesi bulunan parti, günlük *El Socialista* gazetesinin yanısıra 13 haftalık dergi yayınlıyordu ve son *Cortes* seçimlerinde de 138.963 oy almıştı.

Parti 1919'daki kongresinde yeni bir asgari program belirledi. Buna göre hedefler, monarşiye son verilmesi, Senato'nun ortadan kaldırılması, devlet ve kilisenin ayrılması, insan haklarına riayet edilmesi, ölüm cezasına son verilmesi, madenlerin, sulanın ve ulaştırma araçlarının mílileştirilmesi ve 44 saatlik iş haftası ile dolaylı vergilerin iptaliydi. Yeni seçilen yönetim kurulunda Pablo Iglesias yeniden başkanlığa getirilirken, yönetim kurulu üyeliğine seçilen Largo Caballero aynı günlerde kongresini toplayan *UGT*'nin de genel sekreterliğine getirilerek İspanya sosyalist hareketinde gelecekte oynayacağı roller için kurumsal mevziler kazanmış oldu.

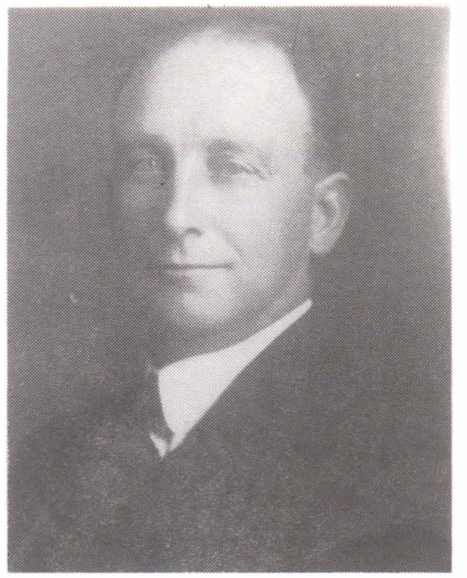
PSOE'nin *Genç Sosyalistler Federasyon*'u, *III. Enternasyonal*'e üye olmayı kararlaştırdığı 1920'deki ulusal kurultayında *Komintern* üyeliği şartını yerine getirmek için kendisini *Komünist Partisi* olarak ilan etti. *PSOE* de 19 Temmuz'da topladığı kongrede 1.615 çekimser ve 5.016 aleyhte oya karşı 8.269 oyla *II. Enternasyonal*'den ayrılarak *III. Enternasyonal*'e katılmayı kararlaştırdı. Pablo Iglesias'ın başını çektiği azınlık ise, ünlü 21 maddelik üyelik koşullarından ötürü *Komintern*'e katılmaya muhalefetini sürdürdü. Durumu kesinleştirmek için Moskova'ya gönderilen iki parti temsilcisinden Fernando de los Rios 21 koşulun kabul edilemez olduğu, Anguiano ise kabul edilmesi gerektiği yargısıyla geri döndüler. Iglesias'ın da muhalefetini sürdürmesi üzerine aynı yıl toplanan üçüncü olağanüstü kurultayda *III. Enternasyonal*'e katılınması 6.025'e karşı 8.880 oyla reddedildi. Birkaç yıl sonra da Largo Caballero'nun teşvikiyle Viyana'da kurulan *İki Buçukuncu Enternasyonal*'e girildi.

Muhalefette kalanlar ise Garcia Quejido, Anguiano ve Fransisco Mora'nın önderliğinde *İspanya Komünist Partisi*'ni kurdular. İspanya Komünist Partisi'nin kuruluşu sırasında aralarında Andres Nin ve Joaquin Maurin'in bulunduğu bir bölüm anarkosendikalist de partiye katıldı.

Askerî Diktatörlükten Cumhuriyete

1918-1921 arasında dünya işçi hareketi Rus Devrimi'nin etkisi ile önce bir atılım yaptı, ardından ise gerek Rusya'da yaşananlar gerekse Avrupa'daki yenilgiler nedeniyle sarsıntılar ve bölünmeler yaşadı. İspanya'da siyasal alandaki bölünmelerin ve yeni partilerin kurulmasının dışında sendikal harekette de ciddi sorunlar yaşanıyordu. Largo Caballero'nun etkisi altındaki bir sendikal aygıtın *Komünist Enternasyonal*'e üye olunması önerisi *UGT* tarafından 110 bin 900 oya karşı 17 bin 919 oyla reddediliyordu. 1920 sonunda *UGT*'nin yaklaşık 200 bin üyesi vardı. Aynı dönemde *CNT*'nin ise bir milyona yakın üyesi vardı.

1919-1922 arasında gelecekte önemli bir rol oynayacak olan sendikalist ve *Bolşevik* etkilerin aynı kanala aktıkları bir eğilim daha vardı. İki genç Katalonyalı öğretmen, Joaquin Maurin ve Andres Nin, Rus Devrimi'nden olduğu kadar *CNT*'nin bölgesel gücünden de etkilenmişlerdi. Komünist fikirlerden etkilenen ve *CNT*'yi içinden daha doğru bir yönde etkilemeyi planlayan bu iki önder, *CNT*'yi 1921'de Moskova'daki *Birinci Sendikalar Enternasyonali Kongresi*'nde temsil etmek üzere seçildiler. Ancak, Kronstadt denizcilerinin ayaklanmalarının bastırılmasından sonra iki yönlü bir saldırı ile karşı karşıya kalmaktan kurtulamadılar. İspanya'da Saragosa Konfederatif Kongresi'nde yargılanmaları talep edilirken, Moskova'da da saf sendikalizmi temsil etmeleri ve tutuklu bulunan anarşistleri savunmaları yüzünden güçlüklerle karşı karşıya kaldılar.

LARGO CABALLERO, FRANCİSCO (1869-1946)

"İspanya'nın Lenini" lakabıyla tanınan eceleci, usta bir demagog, özellikle o dönem İspanyol gençleri tarafından çok sevilen Largo Caballero, 1869'da Madrid'de doğdu. 1894'te, 25 yaşında *PSOE*'ye katılmadan önce, sıvacılık yapıyordu. Kısa bir süre sonra, *UGT*'de de çalışmaya başladı ve hemen ardından, *Sendika*'nın başkanı Pablo Iglesias'ın vekilliğine yükseldi. Kendisinin pratiğe dayalı sendikal örgütlenmeyi savunmasına rağmen Iglesias'ın merkezi sosyalist otorite'ye olan bağlılığını onaylıyordu. 1905'te Madrid Belediye Meclisi üyeliğine seçildi. Ağustos 1917'de düzenlenen siyasi genel grevi örgütleyenler arasında olduğu için, tutuklanarak ömür boyu hapis cezasına mahkum edildi. Fakat, 1918'de *Cortes*'e seçildiği için serbest bırakıldı. 1923-30 arasında, diktatör Primo de Rivera'nin hükümetine, sosyalist birliği güçlendireceğine inandığı için, devlet danışmanlığı görevini üstlenerek destek oldu. Yine bu dönemde, 1925'ta Iglesias'ın ölümü üzerine *UGT* başkanlığını devraldı. Primo diktatörlüğünün son günlerinde muhalefet yapmaya başladı ve cumhuriyetçi bir darbe girişimine hazırlanan bir komite içinde yer aldığı gerekçesiyle tekrar tutuklandı. Ekim 1931'deki II. İspanya Cumhuriyeti'nden sonra, Nisan 1931'de kurulan Azana y Diaz başkanlığındaki sosyalistlerin ve sol kanat cumhuriyetçilerinin oluşturduğu koalisyon hükümetinde çalışma bakanlığına getirildi. Bir yıl sonra 1932'de *PSOE*'ya başkan seçildi ve reformist ve sağ kanata karşı, sol kanat önderi oldu. 1933'deki genel seçimlere kadar sürdürdüğü çalışma bakanlığı sırasında, işçi ve yoksul köylülerin haklarını genişletecek yasalar getirdiyse de işsizlik sorununu çözemedi.

Yürürlüğe konan yasaların çoğunun kaldırılmasından sonra, bu kez de 1934'da *UGT* ve *CNT* birleşerek bir genel grev örgütlemeye çalıştı. Largo Caballero yine tutuklandı, bu kez de 1936'da *Halk Cephesi*'nin *(HC)* iktidara gelişine değin hapiste kaldı. Şubat 1936'da kurulan Azana y Diaz başkanlığındaki ilk *HC* hükümetini *PSOE* desteklerken, Caballero önderliğindeki sol kanat, faşist tırmanışa karşı hiçbir tedbir almayan hükümete muhalefet etti. İç savaşın başlamasından sonra Temmuz'da kurulan Jose Giral başkanlığındaki hükümetin Eylül'de istifa etmesinden sonra Largo, başbakan ve savaş bakanı oldu. Birçok reform gerçekleştiren Largo Caballero, hükümet içindeki komünistlerle olan görüş ayrılıkları nedeniyle ve 3-10 Mayıs 1937'da Barcelona'da düzenlenen aşırı sol ayaklanmanın komünistler tarafından, hükümet içinde bir kriz yaratması amacıyla provoke edilmesinden sonra istifaya zorlandı ve 15 Mayıs'ta istifa etti. Ardından *UGT* ve *PSOE* başkanlıklarından da ayrılarak, 1939'da Fransa'ya göç etti. 1943-1945 arasında Naziler tarafından Dachau toplama kampına kapatıldı. Bir yıl sonra da 77 yaşında, Paris'te öldü.

26 İspanya İç Savaşı

İspanya'da Cumhuriyetçiler ve Sol için faşizmle eşdeğer olan CEDA'nın hükümette yer almasına karşı 5 Ekim 1934'te ülkenin bütün büyük kentlerinde grevler patlak verdi. Bunların ardından Katalonya'da bir federal cumhuriyet ilan edildi ve Oviedo maden bölgesinde işçiler hükümete orduya ve kapitalist düzene karşı bir ayaklanma başlattılar. Grevlerin bastırılmasına ve Katalonya'daki cumhuriyete kısa zamanda son verilmesine karşın Asturias'daki ayaklanma, coğrafi koşulların da elverişliliği dolayısıyla yayıldı ve bir devrimci komünün kurulmasına kadar vardı. UGT, CNT *ve* Komünist Partisi *ile Troçkistlerin işbirliği ile yürüyen ayaklanma hükümetin savaş hali ve sansür ilan etmesi dolayısıyla kamuoyundan gizli bir biçimde ve inanılmaz bir vahşetle bastırıldı. Binden fazla işçi vurularak ve işkence ile öldürüldü. Ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilen Franco, İspanya sağının dikkatlerini bu ayaklanmada güvenilir bir devrim düşmanı olarak üzerinde topladı. Resimde ayaklanmadan sonra teslim alınan Asturiaslı madenciler kurşuna dizilmeye götürülürlerken.*

Sendikalardaki bu mücadeleye denk düşen bir gelişmeyi de Madrid'teki komünistlerin 1922'de kanlı bir çatışmadan sonra *UGT*'den atılmaları oluşturdu. İşçi partileri ve sendikaların kendi iç çekişmeleri ve çatışmaları ile meşgul olmaları Barselona'daki şiddet eylemleri karşısında çaresiz kalmalarının yanısıra 13 Eylül 1923'de General Miguel Primo de Rivera y Orbaneja'nın gerçekleştirdiği darbe karşısında da etkisiz kalmaları sonucunu doğurdu. Kral XIII. Alfonso'nun da onayı ile bir askeri yönetim kuran General, ilk olarak Cortes'leri dağıttı ve 1876 Anayasası'nın güvencelerini ortadan kaldırdı. En yüksek noktasına 1926'da ulaşan diktatörlük, 1928'de ordu içinde bile popülaritesini yitirmişti.

Askeri darbe kamuoyu tarafından ülkeyi sürmekte olan karışıklıktan kurtaracak bir çözüm olarak değerlendirilerek destek gördü. Bu karışıklığı yaratan, parlamenter hükümetlerin durmaksızın değişmesi ve ciddi toplumsal huzursuzlukların varlığı idi. Çürümüş olan eski rejimin temizlenmesi talebi bu darbeyi destekleme nedenlerinden biriydi. Ayrıca geçici olduğu düşünülen askeri dönem sonunda *Cortes*'in tekrar işleyeceği öngörülüyor ve Primo da sık sık bunu dile getiriyordu. Bu durum ayrıca İspanya'nın Faslı Berberi kabileleri karşısında uğradığı çok önemli bir yenilgiyle de ilgiliydi ve bu sonuç halk arasında milliyetçilik dalgalarının yükselmesine yol açıyordu. Bilbao'daki yerel ve kısa grev, *CNT*'nin sonuçsuz çağrısı ve Buenacasa'nın Largo Caballero'ya yaptığı daha da sonuçsuz bir ziyaret, görünüşte barışçı olarak cereyan eden darbeye karşı olan tüm işçi direnişini oluşturuyordu. Bu darbenin ardından devletin en önemli pozisyonlarından olan İçişleri Bakanlığı'na ve güvenlik güçleri yönetiminin başına Barselona terörünün örgütleyicilerinden olan Martinez Anido ve Arlegui getiriliyordu.

Bu bölünmüşlüğü kullanmaya başlayan ve eski *UGT* çalışanlarından Asturyalı Llaneza ile ilişkiler kuran Primo de Rivera *UGT*'ye devlet konseyinde temsil edilme önerisinde bulundu. İşçi örgütlenmelerinden destek arayan diktatör böylelikle sosyalistlere İspanya'nın o güne kadarki tarihinde görülmemiş bir teklifte bulunuyordu. Bu teklif *Sosyalist Parti*'nin yeni yönetici kuşağı içinde ağır bir çelişkiye yol açtı. Otoriter eğilimlere pek yabancı olmayan *UGT* sekreteri Francisco Largo Caballero, burjuva cumhuriyetçi çevrelere daha yakın olan ve diktatörlüğe karşı şiddetli bir mücadele verilmesini savunan liberal eğilimli Indalecio Prieto'yu alt ederek, böylesi bir ilişkinin psikolojik etkilerinden çekinenlerin endişelerine rağmen bu temsilciliği kabul etti. Largo Caballero emek sürecine ilişkin anlaşmazlıklar oluşturulan karma hakem kurullarında çalışarak bir yandan somut iyileştirmelere ulaşmayı hedefliyor, öte yandan ise polis takibatı altındaki *CNT*'nin altını oymaya çalışıyordu. Pestana bile bu karışık hakem kurullarında temsilciye sahip olunup olunmamasını sorguluyordu. Anarkosendikalistler askeri diktatörlüğün ilk aylarında birkaç toplantı yapabilmelerine rağmen, bunlarda esas olarak saf anarşist eğilimler daha ılımlı olanlar karşısında başarı kazanıyorlardı. Katalonya bölgesinde vali

Severiano Martinez Anido'ya karşı önemli bir mücadele vermek durumunda kalan *CNT*'nin faaliyeti 1924'ün ortalarından itibaren neredeyse sona ermişti. *CNT*, aralarında yetenekli sekreteri Salvador Segui'nin de bulunduğu yüzlerce militanını kaybetmişti.

Diktatörlük yıllarında *Komünist Partisi* hücrelerinin başına da benzer bir akıbet geliyor, onlar da kompoloculukla suçlanarak tutuklanıyorlardı. Öte yandan polis koğuşturmasından ayrı olarak iç mücadele ve sorunlar da bu parti için son derece yıpratıcı sonuçlar doğurdu. *Komintern*'in gerçeğe uymayan direktifleri sürekli parti içi çelişkiler yarattı. Diktatörlüğün sonuna doğru Parti Jose Diaz ve Antonio Mije önderliğindeki bir grup Endülüs *CNT* militanını kazanmasına rağmen, Katalonya-Balear bölge birliğinden 3 bin aktif üyesini yitiriyordu. Jordi Arquer ve Jaume Miravittles'i izleyen, ayrılanlar grubu yeni bir *Bloque Obrero y Campesino*'da (İşçi ve Köylü Bloku) daha evvel partiden ayrılmış olanlarla bir araya geldiler. Bunlar arasında Moskova'da *Komintern*'de bulunmuş olan Julian Gorkin ve Joaquin Maurin de vardı. Uzun bir dönem *Kızıl Sendika Enternasyonali*'nin sekreterliğini yapmış olan Andres Nin, daha önceleri komünist sol muhalefete katılmıştı. Nin, Stalin'e karşı Troçki'nin pozisyonunu savunuyordu. Nin 1931'de İspanya'ya geldi. Juan Andrede ile birlikte esas olarak Katalonya ile sınırlı olan *Izquierda Comunista*'yı (Komünist sol) kurdu.

Caballero'nun askeri diktatörlük altında yaklaşık 140 bin üyeli sendikal merkeze sahip olmasının bir güç gösterisi olarak ileride yararlı olacağı yolundaki umutların ise doğru olmadığı 1930 ertesinde görülecekti. Bu tür bir işbirliğinin sonuçları *UGT* açısından son derece ağır oldu. *CNT* ise aynı yıllarda eski gücüne kolay kolay yaklaşamadı.

Diktatörlüğün çeşitli alanlardaki uygulamaları da bazı yanılsamaların sürmesinin zeminini oluşturdu. Örneğin Sovyetler Birliği'nden petrol alımının sürdürülmesi, toplumsal alanlardaki önlemler, sendikalist bir retorikle süslenmiş, gerçekleştirilmesinden çok, sözü edilen büyük planlar bunların bazıları idi.

Diktatörlük döneminde doğrudan sendikal faaliyetlerden uzaklaşmış olan anarşistler farklı yönlerde çalışmalara girmişlerdi. Yerel gazete ve dergiler aracılığı ile ideolojik alandaki, İspanya içi ve dışındaki suikastlerle komploculuk, gerilla eğitimleri ve örgütlenme alanlarındaki faaliyetler, farklı planlara sahip anarşist grupların varlığını artırdı. 1926'da Fransa'da oluşmuş gruplardan biri silahlı komitelerden, iktidarın ele geçirilmesinden, devrimci bir düzenden, demokratik bir diktatörlükten sözediyordu. 19 Temmuz'un kahramanlarından olan Durruti, Ascaso, Garcia Oliver gibi kahramanların dahil olduğu bu grup bir Bolşevik modeli önermiyordu. Yeniden oluşmakta olan sendikal yapılar içinde eski sendikalistler ile genç anarşistler biraraya geliyorlardı.

1927'de Valensiya'da kurulmuş olan *İberik Anarşist Federasyon*'u (FAI) ise Bakunin'in eski *Birlik* örgütlenmesini örnek alarak bir komite tarafından yönetilen, birbirine kenetlenmiş küçük ve kapalı çevrelerden oluşan bir yapı kurmuştu. Halkçı özellikleri olan, spor veya doğa ile ilgili toplantılar düzenleyen, ama buralarda gerektiğinde atış talimleri ve patlayıcı madde imalatından da kaçınmayan *FAI*, coğrafi veya mesleki temele dayanmayan bir örgütlenmeydi. *FAI* kısa zamanda *CNT*'nin içine girerek bunun yönelimini belirlemeye ve anarkosendikalist sendika birliğinin düşünsel önderi olmaya başladı. *FAI* faal bir eylem birliğiydi. Ancak bu örgütlenme aynı zamanda tipik bir İspanyol ruh halini de yansıtıyordu. *FAI*'nin kendisine mal ettiği devrimci yöntem, İtalyan anarşisti Errico Malatesta'dan kaynaklanıyordu. Bu yöntemin formülü şöyle idi: "Bir şehri veya bir köyü ele geçirin, devlet iktidarının yerel temsilcilerini zararsız hale getirin ve ahaliye kendini özgürce örgütlemesi doğrultusunda talepte bulunun." Bu farklı eğilimler 1928'den sonra Primo de Rivera'ya karşı yükselmekte olan muhalefetin içinde birlikte çalışmaya başladılar. Bu çalışma 1930 Aralığındaki, ayaklanma biçimini alan ve başarısızlığa uğrayan cumhuriyetçi komployu da, Nisan 1931'deki başarılı yerel seçimleri de içeriyordu.

İktisadi Durum

Birinci Dünya Savaşı, İspanya için yeni ticari alanların açılması sonucunu doğurmuştu. Bu ise iktisadi bir yükselişin yolunu açmıştı. İspanya kısa zamanda yiyecek maddeleri hatta sanayi ürünleri ihraç eden bir ülke durumuna gelmişti. Savaşın sona ermesi ile birlikte büyük sanayi güçleri ile rekabet edemez olan İspanya için bu süreç sona ermişti. Bunun sonucunda İspanya, 1929 dünya iktisadi bunalımından ciddi ölçülerde etkilendi. Büyük sanayi ülkeleri tarafından oluşturulmuş olan gümrük duvarları İspanya'nın ihracatını felce uğrattı. Yerli sanayi ürünlerini tüketmede ciddi zorlukları olan iç pazar böylelikle bir çöküntü dönemine girdi. Gelişmeler kaçınılmaz olarak toplumsal çalkantıların oluşmasına da yol açtı.

Toplumsal karşıtlıkların uç noktalara doğru evrilmesi en küçük iktisadi başarısızlıkların sonuçlarının bile zaten pek uyumlu işlemeyen ekonominin derin bunalımlara uğramasına yol açıyordu. 1931'de İspanya'daki 11 milyon çalışabilir insanın yaklaşık 8 milyonunu ancak geçinebilen yoksullar oluşturuyordu. Bunların yaklaşık 1 milyonu küçük zanaatkarlar, 2-3 milyonu tarım işçileri, 2-3 milyonu sanayi işçileri ve madenciler, 2 milyonu ise küçük köylü ve mülk sahipleriydi. Öteki uçta ise memurlar, ruhban, askerler, entelektüeller, büyük toprak sahipleri, zengin büyük burjuvalardan oluşan 1 milyon ayrıcalıklı vardı. Zenginler ve yoksullar

26 İspanya İç Savaşı

Franco ve Faslılar. Lerroux hükümeti, Asturias'taki ayaklanmayı bastırmak ve Oviedo'yu geri almak için düzenli ordu birliklerini göndermekten çekindi. Düzenli ordu erlerinin isyancılara ateş etmeyi reddedecekleri ya da onlara katılacakları korkusuyla işçilerin üzerine Faslılardan oluşan sömürge birlikleri gönderildi. Birliklerin komutasında askeri kariyerini Fas'ta edinmiş olan ve Asturias'ı yakından tanıyan General Fransisco Franco bulunuyordu (solda). Franco'nun cumhuriyete karşı faşist ayaklanmasının da çekirdeğini oluşturacak olan Fas Lejyonu askerleri (üstte), düzensiz birliklere karşı, elverişsiz arazide savaşmaya alışık ve acımasızlıklarıyla ünlüydüler. Ayaklanmayı bastırdıkları günlerde, ev ev ele geçirdikleri Oviedo'da kudurmuşçasına bir saldırganlık içinde kadınların ırzına geçiyor, ellerine geçirdikleri herkesi kurşuna diziyorlardı. Birliklerin komutanlarından General Lopez Ochoa, tecavüzlerin önünü alabilmek için askerlerinden dördünü kurşuna dizdirmek zorunda kalmıştı.

arasında ise 2 milyon kişilik bir orta sınıf (daha iyi durumdaki köylüler, küçük ve orta tüccarlar ile iş sahipleri) vardı.

Çözülmemiş Tarım Sorunu

8 milyonluk yoksul emekçiler kitlesinin standartlaşmış yoksulluk düzeyleri sürerken iktisadi bir gelişmenin gerçekleştiğinden sözetmek mümkün değildi. Dış pazarlardaki iktisadi gelişmeyi, aşılamaz yükseklikteki ve büyük sanayi ülkeleri ile rekabeti imkansız kılan gümrük duvarları engelliyordu. İç pazarın gelişmesi ise sağlıklı ve güçlü bir köylü iktisadının oluşturulması ile mümkün olabilirdi. Ancak bunun için gerekli olan toprağın yeniden bölüşülmesi sorununun çözümünü belirleyici öncüllerin hiçbiri yoktu. Çözülememiş toplumsal karşıtlıklar ise en çıplak biçimde kırsal kesimde yaşanıyordu. Buralardaki sorunlar, çelişkiler, acılar, yıllardır biriken bir nefreti de geliştirmişti.

Topraksız tarım emekçilerinin sayısı 1931'de yaklaşık 2 milyon civarındaydı. Aynı zamanda yaklaşık 50 bin büyük toprak sahibi İspanya topraklarının yarısından fazlasına sahipti. Bir hektardan daha az toprağa sahip olan yaklaşık 1,5 milyon küçük köylü, yaşamlarını sürdürebilmek için büyük toprak sahiplerinin yanında çalışmak zorundaydılar. Buna karşılık 10 bin toprak sahibi 100 hektardan fazla toprağa sahipti. Hatta bazı taşra bölgelerinde tüm toprak büyük toprak sahiplerine aitti. Sevilla'da toprağın yüzde 72'si mülk sahiplerinin yüzde 5'ine aitken, Badajoz'da mülk sahiplerinin yüzde 2,75'i toprağın yüzde 60'ını elinde bulunduruyordu. Buna karşılık toprağın tasarrufu ve tarımın toplumsal yapısı bu verilerin sunduğundan çok daha az bütünlüklü idi. Toprağın kullanım sistemi, toprağın durumuna ve yerleşimin yoğunluğuna göre farklılaşıyordu. Köyün toplumsal piramidi en alttaki götürü emekçilerinden en üstteki kendine yeten küçük mülk sahipleri arasındaki birçok kesimi kapsıyordu: Yarı ortakçılar, ortakçılar, uzun veya kısa vadeli ortaklık anlaşması yapmış olanlar, büyük borçları olan küçük köylüler vb. Kuzey ve orta İspanya'daki yapı, çalışanların bile yaşamasını sağlayamayan küçük ve en küçük mülkiyeti kapsarken, güney İspanya'da esas olarak büyük topraklarda ücretli emek ilişkisi geçerli idi. Burada ise emek gücündeki fazlalık nedeniyle varolan tarım emekçilerini en düşük ücretlerle çalıştırmak mümkündü.

Yeni Kastilya'da 1929'da yapılmış olan bir vergi istatistiğinin sonuçlarına göre 1 milyon aile reisinin 850 bini günde ortalama bir pesetadan az kazanıyordu. Tek tek bölgeler için geçerli olan, tüm İspanya için de geçerliydi. Bir avuç büyük toprak sahibi, tarıma egemendi. Bu azınlığın yüzyıllar boyunca haklarını ve mülklerini korumaları ve elde tutmaları mümkün olmuştu. Bu ise oligarşinin çıkarlarına ve planlarına uygun düşen iktidar biçimi monarşi olmuştu. Monarşiyi kurtarmak için 1923'de Primo de Rivera'nın darbesini destekleyen bu oligarşi, 1930'da kralın da onayını alarak Primo de Rivera'nın düşürülmesinden yana oldu. General Damaso Berenguer'in yardıma çağrılması da monarşiyi kurtaramayınca, 1931'de cumhuriyetin ilanını izleyen günlerde büyük toprak sahiplerinden biri olan Niceto Alcala Zamora yeni cumhuriyetçi devletin ilk başkanı olarak barışçı devrimin başarıldığını ilan ediyordu. Monarşi varolan iktisadi ve toplumsal yapının değişmesine yol açılmadan yerini cumhuriyete bıraktı. XIII. Alfonso ülkeden ayrıldı, ancak tahttan vazgeçmedi.

II. Cumhuriyet

Primo de Rivera'nın iktidardan düşürüldüğü 30 Ocak 1930 ile Cumhuriyet'in ilan edildiği 14 Nisan 1931 arasında gerçekleştirilen tüm sokak çatışmalarına, siyasal-askeri komplolora, toplumsal taleplerin yükseltildiği eylemlere tüm siyasal ve sendikal hareketler katıldılar. Bu eylemlerin tümü sonuç olarak Monarşinin yıkılmasında önemli bir rol oynadı. Dünya iktisadi bunalımının İspanya'ya yansımasının yarattığı durum toplumsal ve iktisadi taleplerin yükseltilmesinin koşullarını yaratıyordu. Tüm proleter mahallelerinde ve bölgelerinde (Biscaya, Mieres, Puertollano, Malaga, Sevilla) grevler yaşandı. Kasım 1930'da Madrid'de inşaat sektöründe yaşanan felaket ülke çapında bir protestoya yol açtı. Çatışmalar sonucunda ölenler oldu ve yaklaşık 250 bin işçi greve çıktı. *CNT* gelişen süreç içinde üyelerini yeniden geri kazanmaya başladı. *Komünist Partisi* üye sayısı açısından küçüklüğünü koruyordu. Parti, Biscaya'da ve bazı sendikaları kontrol ettiği Sevilla'da önemli sayılabilecek mevzilere sahip oldu. Ekim 1930'da gelecekte merkezî yayın organı haline gelecek *Mundo obrero* (İşçi Dünyası) yayınlanmaya başladı. Katalonya'da ise komünistlerin gazetesi *Treball* yayınlanmaya başladı. Katalan-Balear Federasyon'un çoğunluğu ise *Bloc obrero i camperol*'un (İşçi ve Köylü Bloku) oluşturulmasını Joaquin Maurin önderliğinde haftalık *L'Hora* (Saat) gazetesinde savunuyordu. Bu grup Katalan solcuları ve anarşistler tarafından hayal kırıklığına uğratılmış olanlar üzerinde etkiliydi.

1930'da diktatörlüğü dönüştürebilme yolunun siyasal örgütlenmeler arasında işbirliği yapmak olduğu konusunda bir genel kanaat oluştu ve bu amaçla Ağustos 1930'da Bask başkenti San Sebastian'da bir anlaşma imzalandı. Ardından monarşik hükümetin düzenlediği belediye seçimleri şehirlerde cumhuriyetçilerin zaferi ile sonuçlandı. 14 Nisan'da ilan edilen II. Cumhuriyet ile birlikte yeni bir dönem açılmış oldu. Sendikaların üye sayılarındaki hızlı artışa ve *Sosyalist Parti*'nin hükümette yer almasına rağmen parlamenter düzeyde, gerçek olmaktan çok biçimsel, güncel olmaktan çok 19. yüzyılın mirası olan siyasal sorunlarla uğraşılmaya başlandı. Sosyalistler 1931 sonunda kabul edilen Anayasa'da İspanya'nın, İşçilerin Cumhuriyeti olarak tanımlanmasını sağladılar, ancak bu durum ne işçiler ne de burjuvalar ve monarşistler için henüz çok büyük bir önem taşımıyordu. Anayasal örnek olarak ise Weimar Cumhuriyeti ele alındı; bu örneğin aynı yıllarda çökmekte olan bir yapıya atıfta bulunması ise tarihsel bir bahtsızlıktı.

Darbe Hazırlıkları

General Primo de Rivera'nın diktası sırasında suni bir sessizlik yaşayan ülkede birikmiş olan istikrarsızlıklar aniden birbiri ardından toplumsal arenada görülmeye başlandı. Nisan 1931'de yapılan yerel seçimlerde ülkenin büyük kentlerinde cumhuriyet yanlısı grupların çoğunluğu elde etmesi sonucunda, kırlarda monarşistlerin kazanmasına rağmen ülkede anti-monarşist bir rüzgâr esdi. Herkes buradaki sonuçları *cacique*'lerin (köy eşrafı) köylü üstündeki baskısının doğal bir sonucu saydı. Gerçekten de en şiddetli köylü ayaklanmalarının olduğu yerlerde seçimi monarşistler almışdı. Kral Alfonso askerlerden aradığı desteği bulamadı. Sonuçta "ülkeyi bir iç savaşa sürüklememek için krallık haklarından fedakârlıkta bulunuyorum" diyerek sürgüne gitti. Aynı anda da Carlist iç savaştan bu yana ilk defa "iç savaş" deyimi siyasal gündeme girmiş oldu.

Yeni dönemde monarşi-cumhuriyet çelişkisine, cumhuriyet-toplumsal cumhuriyet çelişkisi de eklendi. Bu çelişki özellikle ordunun cumhuriyetçi kesiminin de sosyalizmin gelişmesi ile birlikte gerici saflara katılması açısından önemli bir sonuç doğurdu. 1931'de Cumhuriyet'in başkanı seçilen ve monarşi döneminde bakanlık yapmış olan Alcala Zamora eski bir cumhuriyetçi olan Azana'ya hükümeti kurma görevini verdi. Kurulan hükümette çeşitli burjuva partilerinin temsilcilerinin yanısıra iki sosyalist de yer alıyordu: Indalecio Prieto ve Largo Caballero. Bu hükümet de monarşi dönemindekiler gibi iktidarsız kaldı. Kitlelerin hoşnutsuzluğu çok kısa bir süre sonra grevler, yerel ayaklanmalar ve büyük toprak sahipliği ile sıkı sıkıya bağlı olan İspanyol kilisesine karşı saldırılar biçiminde ortaya çıktı. Caballero bir bakan gibi düşünmekten çok *UGT* sekreteri olarak davranıyordu. Mayıs 1931'de Madrid'deki *UGT*'nin 1 Mayıs gösterisine başkanlık eden Caballero, Barselona'daki *CNT* gösterisinin üstüne kolluk kuvvetlerini gönderiyor, Bilbao'daki komünistlerin gösterisine ise ateş açtırıyordu. Pasajes'de Mayıs sonunda 8 kişi, Malaga'da ise 28 Haziran'da bir kişi öldürülüyordu. 18 Temmuz'da Sevilla'da bir işçinin öldürülmesi sonucunda yapılan genel grevin ardından tutuklanan 4 kişi öldürülüyordu.

1931 Cumhuriyeti döneminde tarım işçilerinin ücretleri nispi olarak artarken, tarımı ıslah için baraj ve kanal yapımına girişildi. Okul yapımı hızlandırıldı, devlet ve kilise işleri birbirinden ayrıldı. Ordu reformu yapıldı. Katalonya'ya kültürel özerklik verildi. Seçimler daha dürüst yapılmaya başlandı. Buna rağmen ezilen kitlelerin sesine kulak veren sosyalistler sadece cumhuriyetçi tedbirler ile yetinemezlerdi. Sağda yeni bir güç odağı olarak kurulan Otonom *Sağ Partiler Konfederasyonu (CEDA)* açıkça monarşist bir tavır içindeydi ve onun seçimi kazanması cumhuriyetin sonu demekti. Gerici sınıfların direnişine cumhuriyetçilerin aktif tavır alamayışı toprak reformunu da çıkmaza soktu. Köylülerin memnuniyetsizliği son safhadaydı.

DURRUTİ, BUENAVENTURA (1896-1936)

İspanya İç Savaşı'nın ve İspanyol anarşist hareketinin olduğu kadar dünya anarşist hareketinin de çarpıcı figürlerinden biri ve kendi sözleriyle "sıradan bir İspanyol anarşisti" olan, Buenaventura Durruti, 14 Temmuz 1896'da Leon'da doğdu. Babası anarşist bir demiryolu işçisiydi ve biri kız olan sekiz kardeşi vardı. Bu kardeşlerden biri Ekim 1934'de Asturia ayaklanmasında orduyla çarpışırken, bir diğeri de Madrid cephesinde faşistlerle çarpışırken öldü. Diğer üç erkek kardeşi de çeşitli yerlerde faşistler tarafından öldürüldüler.

20. yüzyıl başlarının hareketli İspanya'sında genç Durruti önce bir atölyede sonra da bir dökümhanede çalışmaya başladı. Bu dönemde gece okuluna da devam ediyordu. 1916'da okulu terk ederek demiryollarına girdi. 1917'de sosyalist işçi sendikası *UGT*, Kuzey Demiryolu İşçileri Grevi'ni ilan etti. Grev isteklerini elde edemeyince genel greve dönüştü ve sendikanın yöntemlerine katılmayan Durruti, arkadaşlarıyla birlikte rayların parçalanması, vagonların ve depoların kundaklanması gibi eylemlere girişti. Grev ordunun şiddetli eylemleriyle bastırılabildi ve Durruti birçok arkadaşı ile birlikte *UGT*'den atıldı.

Durruti bu olayların ardından bir anarko-sendika olan *CNT*'nin bünyesinde faaliyetlerini sürdürdü. Asturias maden bölgesinde giriştiği çalışmaları işveren tarafından kara listeye alınması ve Fransaya kaçmak zorunda kalmasıyla kısa sürdü. 1917 sonbaharından 1920 başlarına kadar Paris'de yaşadı. Bu arada Fransız anarşistleriyle ilişkiler geliştirdi.

İspanya'da *CNT* militanlarına karşı silahlı saldırıların çoğalması üzerine Fransa'da tanıştığı Ascaso, Garcia Oliver ve 10 kadar başka İspanyol anarşistiyle birlikte silahlı saldırılara silahla cevap vermek amacını taşıyan, dar ve gizli bir örgüt *Solidarios*'u kurdular.

İspanya'ya geçmelerinden sonra *Solidarios* pek çok cezalandırma ve el koyma eylemine girişti. Bu cezalandırma eylemlerinden en önemlisi, o sırada İspanya'nın en zengin adamlarından olan Saragossa baş piskoposu Soldevilla'nın öldürülmesidir. Soldevilla aynı zamanda "Pistoleros" adıyla anılan sağcı sokak çetelerinin parasal destekleyicisiydi.

Durruti, 1923'da Primo de Rivera diktatörlüğü sırasında önce Fransa'ya sonra da Ascaso ile birlikte Arjantin'e geçti. İspanyol hükümetinin uyarısı nedeniyle Güney Amerika'da da aranan iki yoldaş bütün güney Amerika ülkelerini dolaşarak *CNT*'ye para sağlamak amacıyla bir dizi banka soygunu yaptılar.

Oradan tekrar Paris'e geçtiler ve "Enternasyonal Anarşist Yayınevi"'ni kurdular. Birçok kitap, broşür ve dergi

Özellikle Güney İspanya'da 2-3 milyon topraksız köylü vardı ve büyük toprak sahipliği son derece yaygındı. Köylüler ancak sivil muhafız terörü ile kontrol altında tutulabiliyordu. Güney köylüleri arasında anarşizm oldukça etkiliydi.

1932'de Cortes bir Tarım Reformunu kabul ettiyse de bunu yürütemedi. Önce cumhuriyetçilerle, sosyalistler toprağın köylülere nasıl bir mülkiyet sistemiyle devredileceği konusunda anlaşamadılar. İkinci anlaşmazlık konusu ise kamulaştırılacak toprağın sahiplerine verilecek maddi tazminatın şekli idi. 1931'in son günü Castilblanco'nun bir köyünde bir sivil muhafız öldürüldü. 5 Ocak 1932'de sivil muhafızlar yürüyüş yapan tarım işçilerine ateş açtılar ve altısını öldürüp, onaltı işçiyi yaraladılar. Yeni Cumhuriyette yaşanan düzensizlik, düzeni sağlamak isteyenleri teşvik etti. Ağustos 1932'de "Fas kahramanı" General Sanjurjo başarısız bir darbe girişiminde bulundu.

Seçim ve Yeni Hükümet

Ekim 1932'de toprak sahipleri köylüleri "hizaya getirmek" için boykot yapıp toprakları ekmediler. Bir amaçları da buğdayın fiyatını yükseltmekti. Tepki büyük oldu. Kasım 1933 genel seçimlerinde *Sosyalist Parti* 8 milyon 700 bin oydan bir milyon 722 binini alarak 58 milletvekili çıkardı. *Komünist Partisi* yaklaşık 400 bin oy aldı. Anarşistlerin boykot ettiği seçimden *CEDA* en büyük parti olarak çıktı. Hükümetin iktidarsızlığı orta sınıfların önemli bir bölümünü sağa doğru yöneltti. Uluslararası planda ise Hitler'in iktidara gelmesi orta sınıfların sağa kayışını hızlandırdı. Elde edilen seçim başarısı emekçi kitlelere ve işçi sınıfına karşı girişimlerde bulunulmasının cesaretini verdi. İşte bu dönemde bir faşist örgütlenme olan falanjlar oluşmaya başladı.

Devlet Başkanı Alcala Zamora *CEDA*'lı bakanların kabineye girmesini onaylamadı. Seçimlerin ardından Lerroux, otonom sağcılar ve *CEDA* tarafından desteklenen bir hükümet kurdu. Aralık 1933'te Katalonya'da *CNT* bir grev dalgası başlattı. Mart 1934'te bu kez siyasal tutukluları serbest bırakmak amacıyla yeni bir grev dalgası geldi. Saragosa'da oldukça iyi örgütlenmiş grev, şehri altı hafta boyunca canlı bir hava içinde yaşattı. Mayıs'ta Estremadura köylüleri sosyalist sendikalarla işbirliği içinde hasat zamanı greve gitmek tehdidinde bulundu. Lerroux hükümeti 5 Haziran'da ücret konusunda esnek bir tutum takınınca greve katılım çok düşük oldu. Fakat hemen ardından İçişleri Bakanı "marksist devrimcilere karşı savaş zamanı geldi" diyerek dört sosyalist milletvekilini ve yüzlerce köylüyü tutuklattı.

Dışardan desteğin yeterli olmadığını gören Lerroux Ekim 1934'de *CEDA* üyelerinden bazılarını hükümete aldı. Bu gelişme beklendiği üzere işçiler tarafından bir provokasyon olarak görüldü ve kitle hareketlerinin yükselmesine yol açtı. 5 Ekim'deki genel grev girişimi başarısız oldu. Bir ihtar olarak düşünülen genel grev böylece işçi sınıfı liderliğinin zayıflığını göstermekten

Cortes'in dağıtılmasından ve 7 Ocak'ta yeni seçimlere gidileceğinin ilan edilmesinden sonra Azana önderliğindeki Izquierda Republicane, *Martinez Barrio önderliğindeki* Union Republicana, Katalonya Esquerra'*sı, Sosyalist ve Komünist Partiler ilk anayasa döneminin, din, eğitim ve bölge politikalarına dönüş, hızlı bir toprak reformu ve 30 bin siyasal hükümlünün affını içeren bir asgari program üzerinde anlaşarak 15 Ocak 1936'da bir* Halk Cephesi *oluşturduklarını ilan ettiler. Cortes'e girecek milletvekillerinin oranı üzerine anlaşan partilerden sosyalistler ve komünistler burjuva hükümetine katılmama kararındaydılar ancak, burjuva demokratik programını gerçekleştirmesi için hükümete destek vereceklerdi. 16 Şubat'ta yapılan seçimlerde 473 milletvekilinden 263'ünü* Halk Cephesi *adayları, 133'ünü* Milli Cephe, *77'sini ise Merkez kazandı. Hiç bir adayın oyların yüzde 40'ını alamadığı 20 milletvekilliği ise ikinci bir seçime kaldı. Bu sonuçlar, oyların 34.3'ünü alan* Halk Cephesi *için iktidar anlamına geliyordu. Resimde Barcelona'da 1933'den beri ilk kez oy kullanan balıkçı kadınlar görülüyor.*

yayınladılar. Bu arada Paris'te bulunan ünlü Ukraynalı anarşist Nestor Makhno ile tanıştılar.

1926'da Fransa'yı ziyaret edecek olan İspanya Kralı XIII. Alfonso'ya bir suikast girişimi içindeyken Durutti ve Ascaso yakalandılar. Bir yıl Hapiste yattılar. Durruti bu sırada sevgilisi Emilienne Morin ile tanıştı. Fransa'dan sürüldüğü için 1931'e kadar Brüksel'de kaldı.

İspanya'ya döndükten sonra *CNT* içinde çalışmaya devam eden Durruti, kısa sürede binlerce işçinin yakından tanıdığı bir konuşmacı haline geldi. Kısa bir süre için yine arkadaşı Ascaso ile birlikte İspanyol Gine'sine sürgüne yollandı.

1933'dan itibaren *CNT*'li işçilere yaptığı konuşmalarda fabrika komiteleri kurulması düşüncesini yaymaya başladı. Hareketin içinde "aydınlara da yer olduğunu ama onların ayrıcalıklı olma iddialarından vazgeçmeleri gerektiğini" düşünüyordu. 1934'de *CNT*'nin Saragosa'yı günlerce elinde tuttuğu ayaklanmaya katıldı.

19 Temmuz 1936'da Franco önderliğinde ordunun ayaklanması üzerine 20 Temmuz de Barselona'yı ele geçiren anarşistler arasındaydı Durruti. Atarazanas kışlasına yapılan saldırıda canyoldaşı Ascaso'yu kaybetti. Katalonya'nın temizlenmesinden sonra, özdisiplin temeli üzerine kurulmuş olan Durruti tugayı ile birlikte Aragon cephesine gitti. Bu dönemini yine bir anarşist olan Emma Goldman'a şöyle anlatmıştı:

"Bütün hayatım boyunca bir anarşist idim. Umarım öyle kalmayı da başarabildim. Şu anda bir general gibi amirler veriyorum. Fakat hem kendimin hem de tugaydakilerin özgür olduğuna inanıyorum. İstemedikleri hiç bir şey yapmak zorunda değiller. Özgürlük sorumluluk duygusu ile bir arada var burada. Disiplini vazgeçilmez olarak görüyorum. Fakat bu bir öz disiplin olmalı."

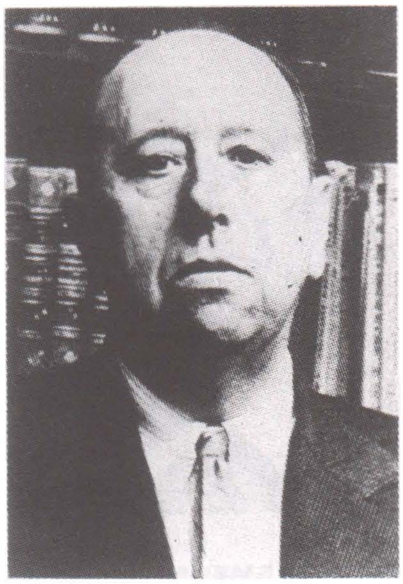
Durruti Tugayı geçtiği yerleri mülksüzleştiriyor, ücretli emeği yok ediyor ve komünler kuruyordu.

Franco birliklerinin Madrid'i kuşatması üzerine Durruti Tugayı, 13 Kasım 1936'da 4 bin gönüllüsüyle birlikte şehrin yardımına geldi. Bu geliş, şehirde büyük coşku yarattı ve direnişi güçlendirdi. Durruti, bir radyo konuşması yaparak, herkesi şehrin savunmasına katılmaya çağırdı. 13-19 Kasım arasında 4 bin kişilik Tugaydan 2 bin 400 kişi çarpışmalarda ölmüştü.

Durruti, 20 kasım 1936 günü cephe gerisinde arabasından inerken başından vuruldu. Hemen öldü. Onu vuranın kim olduğu asla anlaşılamadı. Cenazesi 22 Kasım'de Barselona'ya getirildi ve 23 Kasım'de 500 bin kişinin katıldığı büyük bir törenle toprağa verildi.

başka işe yaramadı. Hiçbir siyasal örgütlenme bu kitlesel hareketleri birleşik bir hedefe doğru yönlendiremiyordu.

Katalonya İsyanı'nın koşulları seçim sonuçlarında saklıydı. Son seçimlerde İspanya'da sağ, Katalonya'da ise sol kazanmıştı. Ayrıca İspanyol merkezî hükümetinin Katalonya'nın yeni kazanılmış özerkliğini adım adım geri almak istediği yolundaki kuşkuları artıran olaylar birbirini izliyordu. Daha geçen Haziran'da *İspanyol Yüksek Mahkemesi* Katalonya Yerel Hükümeti'nin küçük üzüm üreticileri lehine çıkardığı ılımlı bir tarım reformunu anayasaya aykırı bulup iptal etmiş ve karar Katalonya'da büyük tepki toplamıştı. Böyle bir ortamda merkezî hükümet "savaş hali" ilan edince, 5 Ekim'de Katalan Milliyetçileri (Federal İspanya içinde kalmak şartıyla) Katalonya Devletini ilan ettiler. İsyan 2 gün sonra kanla bastırıldı, Katalonya hükümeti üyeleri tutuklandı.

Asturias Ayaklanması

Aynı anda Asturias İsyanı diye bilinen olay başladı. 1934 bahar ve yaz aylarında kuzey sahilinde madencilikle uğraşan bölgelerde hemen tüm sol gruplar faşizme karşı asgari düzeyde bir ittifak kurmayı başarmışlardı. Böylece tüm iç savaş boyunca halk cephesinin bir simgesi olan "Kardeş İşçiler Birleşin!" sloganı doğdu. 1934'de Viyana'daki anti-faşist ayaklanma Asturias'lı madencileri etkileyen önemli bir olaydı. O yıllarda sol *CDEA*'yı faşizmle bir tutuyordu. Devlet baskısını arttırmış, *CEDA* güçlenmiş ve sivil faşist terör hızlanmıştı. İşçiler "Berlin gibi faşizme direnmeden yenilmektense, yenilsek bile Viyana gibi yenilelim" diyordu. 5 Ekim'de madenciler, polis ve sivil muhafız karargâhlarına saldırıp silahlara el koydular. Eyalet başkenti Oveido ele geçirildi. *Asturias Komünü* kuruldu. *Sosyalist Parti* tarafından tüm İspanya çapında düşünülen bu ayaklanmanın amacı *CEDA*'nın hükümete gelmesini önlemekti. Ama işçiler bunu bir "sosyal devrim" olarak yorumladılar. Ayaklanma sadece Asturias ile sınırlı kaldı. Bölgede iki hafta boyunca kurulan işçi yönetimi ilk kez sahneye çıkan Franco'nun önerisiyle ve Faslı askerlerin korkunç terörü altında yenildi. Ardından gelen baskı korkunçtu. Solda hükümete duyulan güven tümüyle ortadan kalktı. Cumhuriyetçi hükümet *CEDA*'ya karşı kesin tavır alamamış, faşizmin yükselişini önleyememiş, reformları kararlılıkla uygulayamamış, buna karşılık ayaklanma bastırılırken gericiliğin silahlarını da denetleyememiş, işkenceye ve katliamlara yol açmıştı. Ayaklanmanın diğer bir sonucu ise *İspanyol Komünist Parti*'sinin uzun kararsızlıklardan sonra *İşçi İttifakına* ve ayaklanmaya katılmasıyla ilk kez içine kapanık bir sekt görünümünden kurtulması idi. İçişleri Bakanlığı'nın rakamlarına göre *Asturias Komünü*'nün sonucunda 1300 ölü, 3000 yaralı, 30-40 bin siyasal tutuklu vardı.

Aralık 1935'te cumhuriyetçi hükümet erken seçim kararı aldı. Ülkedeki huzursuzluğun seçmenleri merkez parti olarak kendilerine yönelteceğini düşünüyorlardı. Üç koalisyon listesi ortaya çıktı. Ilımlı sağ ve orta yol cumhuriyetçileri koalisyonun merkezinde yer alırken, sağda *CEDA* önderliğinde tüm katolik, monarşist ve faşist güçler koalisyonu vardı. Bu koalisyonun

İspanyol Anarşist Hareketin e "Öteki Bakış"

Onsekizinci yüzyıl, feodal ve teokratik baskıların oldukça yoğunlaşmış haliyle yaşanması ve bunun sonucu, kendiliğinden halk ayaklanmalarının filizlenmesi nedeniyle İspanya'ya anarşist düşünce ve pratiğin yerleşmesi için oldukça elverişliydi. Yoksullar arasında "sınıf"-sal ayrıcalıkların bulunmaması ve yoksulları destekleyen militan aydınların, sınıflara bel bağlamamış hayat ve düşünce tarzı anarşizmi, yerel isyan gelenekleriyle bağdaştırıp, köy köy gezginci-keşişvari propagandaya soyunmaları, hareketin "teorik" anlamda da İspanyol halkınca kabullenilmesini sağlamıştı... İspanya'da, birçok etnik problem taşıyan, en fazla yoksulluğu yaşayan, bunlara karşın çeşitli kültürleri ve toplumsal hareketleri yaşayan Katalonya'da halk, Bakuninci anlayışa yakın bir "mülksüzleştirme"yi yaşamaya başlamış ve İspanya'nın ilk anarşist komünleriyle birlikte -1945'te kapatılacak olan- ilk anti-otoriter sendikalarını kurmuşlardı. Bu yapıların militan tabanı, örgütlerinin illegal konumda bulunmasına karşın, geniş kitle desteği sağlamışlardı. 1888'de *I. Enternasyonel'e* anti-otoriter kanadın ayrılmaz parçası olarak katıldılar. 1870'de İspanyol enternasyonalistlerinin milli kongresinde, otoriter eğilimlerin trajik paradoksunu sergileyerek, arkalarındaki özgürlükçü halkla, kongreye anarşist ilkeleri kabul ettirdiler. Zaten İspanya'da sık sık ayaklanan köylüler kendiliğinden anarşist karakterler taşıyorlardı. Ama 1892'ye kadar gelişen ayaklanmalar bütünlüklü talepler sunamamışlardı. 1892 *Jarez yürüyüşüyse*, iktidarın devrilmesini ve bir daha asla yenisinin kurulmamasını hedefliyordu. Yürüyüş köylerde militan aydınların yaydıkları "teori"nin de izlerini taşıyordu. Yine de anarşist aydınlar ve önderler yürüyüş öncesi ajitatif davranışlarda bulunmadılar. Halk belleğinin özümsediği anarşist teori ve kendiliğinden hareket sokağa çıkmıştı. Dört bin tarım işçisi, anti-otoriter sloganlarıyla sokakları doldurdu. 26 Temmuz 1900'de da bütün işçiler, anarşistlerin ve komünistlerin ortak çağrısıyla genel greve başladılar. İşte bu toplumsal sıcaklıkta, genel grevden hemen bir yıl sonra, anarşistler enternasyonalist ancak, etnik çıkarları gözardı etmeyen, yönetici kadrosu olmayan, görevlilerin gönüllüler arasından doğrudan seçimlerle seçildiği, asla politikayı dert edinmeyen bir yaşam tarzının, bütünlüklü radikal kimliğinin *Confederacion Nacional de Trabajo*'yu *(CNT)* kurdular.

CNT kuruluşundan günümüze kadar -hâlâ sembolik bazda yaşatılıyor ve özeleştiri veriyor- hiçbir zaman iktidarı kendine dert edinmedi. "İyi maaş", "eşit çalışma koşulları" gibi otoriterlerden niçin istendiği bir türlü bilinmeyen taleplerde bulunmadı. *CNT*'nin talebi bütünlüklüydü ve otoritenin tamamen yok olmasıyla nihayetlenecekti. İşte bu tavır, sendikanın yoksullar arasında popülerleşmesini ve "niteliksiz"lerin hayatı yakalama motivasyonunu hızlandırdı. Anarşistler yoksulluktan kurtulmak istemiyorlar, aksine hayati bütünlüklerinde yoksulluklarının paylaşılmasını, yoksulluğun hırçın yaratıcılığının dünyeda hayat bulmasını istiyorlardı. Fakat endüstrileşme, yoksulları zayıf yerlerinden yakalamış, yaşamlarını sürdürebilmek için onları adını duydukları zaman bile otoriteyi hatırladıkları "şehir"e göndermişti. 1909 *Barselona Ayaklanması* da bu ilişkiler içinde hız kazandı. Kin, otoriteyi hem kendi içinde taşıyan hem de politik otoritelerle işbirliğine çoktan başlamış kiliseye de kaydı. Ayaklanma sonunda silahlı faşistlerce esir edilen birçok anarşist idam edildi. Bunların arasında anarşist eğitimi hayata geçirmiş, *Escula Moderno* (Modern Okulu)'nun kurucusu *Francico Farrer* de vardı. Ferrer'in idamı radikal muhalefetin savaşkanlaşmasına ve inatçılaşmasına neden oldu.

O yıllarda hiçbir ülkede anarşizmin bu kadar yaygınlaşabileceğine, bir sendika etrafında -kendi içinde gelişen hiyerarşiyi dahi eriterek- genişleyebileceğine kimse ihtimal vermiyordu. Ancak, İspanyol halkı kültürel kimliği olarak isyanı kabullenmişti. Yoksulluk kitlesel meseleye dönüşmüş, yoksulların bütünlüklü radikal talebine tekabül etmiş anarşist *CNT* ve *FAI* militanları halkın sempatisini kazanmıştı. Devrim, yoksulların kendilerini ifade biçimi olarak şekillenmeye başlıyordu.

I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve emperyalizm tehlikesinin İspanya'ya da ulaşması anti-emperyalist birlikteliği dayatmıştı. *CNT*'nin mücadelesine zaman zaman sosyalistlerin sendikası *Unión General de Trabajadores*'nin *(UGT)* de katılmasıyla bir ittifakın ilk nüveleri göründü. Aslında, bu ittifak -anarşistler iktidara dört bakan verene kadar- da anti-faşist ve anti-emperyalist

İç savaşın başladığı günlerde başbakan olan Manuel Azana (altta) ve karşı devrimin başlıca sivil dayanaklarından CEDA'nın önderi Gil Robles. Azana hukuk öğrenimi gördüğü halde kendisini daha çok bir edebiyatçı kabul eden, radikal bir cumhuriyetçiydi. Kilise ve ordudan nefret etmesine karşın Azana kesin karar anlarında yalpalayan ürkek tabiatını gizlemekte güçlük çeken, kendine özgü bir tabandan yoksun bir devlet adamıydı. Cumhuriyetin yenilgisinden sonra Fransa'ya geçerek 1940'da Montauban'da öldü. Gil Robles ise, kralcıların, katoliklerin, askerlerin toplam olarak bütün sağın ortak paydası olmaya çalışan bir Nazi hayranıydı. Ancak, falanjistlerin iç savaş içerisinde güçlenerek, yekpare bir iktidara yönelmeleri sırasında gözden düşerek Portekiz'e iltica etti. Falanjistlerin zaferinden sonraysa izleyicilerine düzenli orduya katılmaları çağrısında bulunarak siyasetten çekildi. Halk Cephesi'nin hegemonyasındaki Cortes'ten çekilerek, Azana hükümetinin meşruiyetini baltalayan Gil Robles, Franco darbesinin başlıca manevi ve entelektüel dayanaklarından biri haline gelmişti.

amacı ordu, kilise, büyük toprak sahipleri ve burjuvaziye 1931'den önceki konumlarını geri vermekti. Sol koalisyon olan *Halk Cephesi* ise sol cumhuriyetçiler, sosyalistler ve komünistlerden oluşuyordu. *Halk Cephesi, Komünist Enternasyonal*'in 1935'deki tutum değişikliğini yansıtıyordu.

Halk Cephesi Politikaları

1935'ten sonra geliştirilen *Halk Cephesi* anlayışı sosyal demokratların sağındaki liberal burjuvaları bile kapsayan bir özelliğe sahipti. Sola doğru evrilmiş olan *Sosyalist Parti* komünistler tarafından yapılan *Halk Cephesi* politikasını onayladı. 1933'de yaklaşık 3 bin üyeye sahip olan *Komünist Partisi*, Asturias Ayaklanması ile birlikte tarihinde ilk defa bir gelişme dönemine girdi. Bu gelişmenin zeminini bir yanda yeni olarak siyasal faaliyete başlayan kesimler, öte yandan ise *Sosyalist Parti* oluşturuyordu. Çeşitli düzeylerdeki birleşme çağrıları ilk olarak Mart-Nisan aylarında her iki partinin gençlik örgütlerinin biraraya gelmeleri ve *Birleşik Sosyalist Gençlik*'i oluşturmaları ile sonuçlandı. Temmuz 1936'da ise Katalonya'daki parti örgütleri birleşerek *Katalonya Birleşik Sosyalist Partisi*'ni (PSUC) kurdular.

Cumhuriyetçi partiler ile işçi sınıfı partileri arasında kurulan bu cephede burjuva partileri safında *Cumhuriyetçi Sol Parti* (başkanı başbakan olan Manuel Azana idi), *Cumhuriyetçi Birlik*, iki *Katalonya Milliyetçi Partisi* ve *Bask Ulusal Eylem Partisi* yer alıyordu. İşçi sınıfı partileri safında ise *PSOE, PCE* ve *PSUC* vardı. *POUM* ise çeişitli itirazlarda bulunmasına rağmen sonunda cephe anlaşmasını imzaladı.

Komintern'in üçüncü dönem politikalarının İspanya'ya uyarlanması sonucunda bu örgütlenme ile bağlarını koparan Maurin'in örgütü *Katalan Federasyonu* 30'lu yılların başlarında *İşçi Köylü Bloku*'na dönüşüyor ve 1935'te de Nin'in *Izquierda Comunista*'sı (Sol Komünistler) ile birleşerek *Marksist Birlik İçin İşçi Partisi (POUM)* oluyordu.

16 Şubat 1936'da seçim yapıldı. Merkez yalnızca 681 bin oy alırken, *Halk Cephesi* 4 milyon 176 bin, sağ cephe 3 milyon 783 bin, Bask milliyetçileri ise 176 bin oy aldı. Sağ cephe 1933 seçiminden bu yana oyunu 600 bin arttırdı; Lerroux'un oyları ise sağa kaydı. Solda 700 binlik bir oy artışı oldu. Bu artışı *Halk Cephesi*'ne katılmayıp, onu dışardan destekleyen ve seçimi geçen seferki gibi aktif olarak boykot etmeyip seçmenlerini serbest bırakan *CNT* sağladı. Seçim sisteminin ve ittifaklar içi anlaşmaların bir sonucu olarak milletvekili sayıları oyları temsil etmiyordu. *Halk Cephesi* 286, sağ cephe 132 sandalye kazandı. *Halk Cephesi* içinde sosyalistler önderliğinde yapılan seçim listeleri sol cumhuriyetçilerin sayısal güçlerinin ötesinde bir önem kazanmalarını sağlamıştı. Böylece 286 sandalyeden 99'u asıl kitleyi temsil eden sosyalistlere, 87'si sol cumhuriyetçilere verildi. 38'i *Union Republicana*'ya (Cumhuriyetçi Birlik), 36'sı Katalan milliyetçisi *Esquerra Republicana*'ya (Cumhuriyetçi Sol), 17'si *Komünist Partisi*'ne, 1'i ise *POUM*'a aitti. Sağ'da 132 sandalyenin 88'ini *CEDA* almıştı. *Halk Cephesi*'nin

basın dışına taşmadı. Çünkü anarşistler politik bir hareketin "iktidar"la er geç buluşacağını biliyordu. Ve iktidara bulaşan asla kurtaramazdı kendini. *Kızıl Sendikalar Enternasyonali*'ne 1919'da katılmış olan *CNT*, Sovyet Rusya'da *Bolşevikler*'in kendiliğindenci ve anarşist hareketlere karşı başlattığı yok etme politikası sonucu *Enternasyonal*'den ayrılarak, 1922'de *Sendikalist Enternasyonel*'e katıldı. 1923'de ilerlemeci sosyalistlerin reformist eğilimleri oldukça belirginleşmişti. Yaygınlaşan ve kitlesalleşen sosyalist hareket giderek hiyerarşik tutumlar geliştiriyor ve otoriterleşiyordu. Sosyalist lider Largo Caballero, Rivera darbesine -sonradan tüm devrimcileri bu davranışı lanetleyecekti- desteğini vermişti. Bu iktidar ilişkilerinin baskılarıyla, *CNT* yeraltına çekilmek zorunda kaldı ve devlet terörüne karşı sıcak savaş örgütü *Solidamos*'u kurdu. *CNT* bu radikal tutumuyla, tekrar, özgürlükçü halkın geniş ilgisini topladı.

"Anarşistler örgütlenmezler" genel kanısı, her yerde yaygınlaşmıştı. Ancak anarşist teori oluşum dönemlerinde bile örgütlenme düşüncesini geliştirmişti. Tabii, anarşist örgütlenme hiyerarşik, militarist ve keskin ilkeler etrafında gerçekleşmeyecekti. Bu düşüncelerin yeniden sorgulanması, *Milli Kardeşler* ve *Uluslararası Kardeşler* tarzlarının gözden geçirilmesi, faşistler ve otoriterlerce yok edilmeye çalışılan anarşistlerin 1927 yılında gizli bir toplantıyla öz federasyonları *Federación Anarquista Iberica*'yı *(FAI)* oluşturmalarını hazırladı.

İkinci Cumhuriyetten sonra, anarşistler arasında da otoriteye taviz verenler çıktı. Bazı anarşistler Cumhuriyetçi hükümete destek verdiler. Ama baskı ve mülkiyet ilişkilerinin hâlâ sürdüğünü farkeden militan halk ve anarşistler yeniden ayaklandılar. Bu kez halka kurşun sıkan sosyalistler, komünistler ve cumhuriyetçilerden oluşan hükümetti. Ayaklanmada *CNT*'liler ve *FAI*'li devrimciler halkın örgütlü biricik gücü durumuna geliyordu.

1936 seçimlerinde *CNT* tavır açıklamamıştı. Seçimi Halk Cephesi'nin kazanmasına karşın, Fas'ta bulunan General Franco, askeri birlikleriyle faşist saldırılarına başlamıştı. Savunma durumuna geçen anarşistler cumhuriyetçi hükümetten ilk tokatlarını yediler. Gelişen faşist saldırılara karşı hükümet militan halka silah dağıtmıyordu. Kendi kaynaklarıyla sokak savaşlarını sürdüren yalnızca anarşistler ve *POUM* (Partido Obero de Unifacion Marxista)'lı komünistlerdi. Anarşist Birlikler halk desteğinin yoğun olduğu Katalonya bölgesinde faşistleri ezdi ve hemen ardından "mülksüzleştirme" ve komünleşme çalışmalarına başladılar. Bölge, anarşist kimliğe kavuşmuş, politik ilişkilerden ve ekonomist hayat tarzından uzaklaşmıştı. Başarının sosyalistlerce olumlanmasından sonra *CNT* ve *FAI*, cumhuriyetçiler yönetimindeki *Anti-Faşist Milisler Komitesi*'ne katılarak, iktidar ilişkilerine yaklaştılar ve yeni bir tarihsal hatada bulundular. Gerçi Durruti gibi bazı liderler bu ittifakın handikaplarını çabuk farkederek "savaşkan" konumlarına döndüler. Ancak, birçok anarşist çoktan pasifleştirilmişti. Hâlâ savaşan anarşist birliklerse bu ilişkilerden ders almış, karşı-devrimci cumhuriyetçi kararnamelerinin etkisiyle, varolma mücadelelerini sürdürüyorlar ve anti-faşist mücadeleye savaşkan desteklerini veriyorlardı. Kesin görüş ayrılıklarına rağmen, Durruti kuşatma altındaki Madrit'te savaşan cumhuriyetçilere yardıma gitti ve bu sembolleşmiş şehirde, "intiharı" göze alarak, 2400 yoldaşını kaybetti.

İç savaşta anarşistlere atfedilen hataların, anarşistlerin "provokatif" tutumlarından doğduğu iddiaları inandırıcı değildi. Asıl hata, anarşist harekete sahip olmadığı özelliklerin yüklenmesiydi. Anarşistlerin bizatihi düşman oldukları misyonlardan anarşistleri sorumlu tutan sosyalistler, onların gereksiz sorumluluklar yüklenmelerine neden olmuşlar, anarşistleri iktidar ilişkilerine sürüklemişlerdi. Bu ilişkilerde anarşistler, içinde bulundukları yapılara, kendilerini korumak için, istemeden de olsa, zarar vermişler, bir yandan da kendi içlerinde bir çürüme yaşamaya başlamışlardı... Yoksulların tarzı iktidarsızlıktı. İktidar, ekonomik hayatı ve otoriteyi kendisiyle birlikte getiren ve yoksulların uzun kahkahasını durduran felaketti.

Anti-faşistler 1937'de yenildi ama hâlâ "No Passaran" sloganı Madrit şehriyle birlikte anılıyor. İçsavaşa emperyalistler uluslararası platformlarda müdahale etmişlerdi. Devrimcilerse haklı inatlarıyla yaralarını sarmaya başladılar.

Savaşın sesleri çoktan kesildi ama anarşistler, hâlâ; yoksulların sessiz boyunlarını eğmeyeceklerine inanıyorlar...

ATILGAN BAYAR

programı siyasal tutuklular için bir af ve siyasal nedenlerle işten atılmış olanların tekrar işe alınmalarını öngörüyordu. Keza özellikle Katalonya olmak üzere bölgesel düzenlemelere gidilmesi de yer alıyordu. Bunun ötesinde Cumhuriyetçi Parti'nin programından önemli etkilenmeler söz konusuydu. Toprağın ve bankaların ulusallaştırılması yer almazken, sanayiye yardım savunuluyordu. İşsizlik sigortası veya İspanya'nın sömürgeleri üzerine hiç bir yargı bulunmuyordu. Ordu kurmayları veya devletin demokratikleştirilmesi gibi konularda ise pek bir öneri bulunmuyordu. O nedenle *Halk Cephesi*'nin zaferini sağlayan bu program değil, kitlelerin böylesi bir durumdan kendi koşullarının değişmesi beklentileri idi.

Hükümeti Azana'nın sol cumhuriyetçileri kurdu, komünist ve sosyalistler dışarıdan desteklediler. Seçim sonrası *Halk Cephesi* coşkulu gösteriler yaptı. Azana önüne iki hedef koymuştu. Bir taraftan hükümet otoritesini ve kamu düzenini yeniden sağlamak, öte yandan ciddi reformlarla ılımlı solu da tatmin etmek idi. 19 Şubat'ta genel af ilan edildi. 26 Şubat'ta özerk Katalan hükümetinin yeniden kurulmasına izin verildi. 14 Mart'ta *Falanj* yasadışı ilan edildi, lideri tutuklandı. Olağanüstü hal durumu genişletildi ve anarşistler üstündeki baskı arttırıldı.

Genel af kararını beklemeyen kitleler hapishane kapılarına giderek tutukluları kurtardılar. Çalışma haftasını kısaltmak, ücretleri yükseltmek ve ücretli izin hakkı için mücadeleler yoğunlaştı. Köylüler de toprak işgallerine başladılar. Öte yandan ise darbe hazırlanmaya başlanmıştı. Parlamentoyu ve yasal olarak seçilmiş olan hükümeti bertaraf etme planları yapılıyordu. Sayısız provokatif eylemler, Falanj tarafından gerçekleştirilen cinayetler, polis ve ordu güçleri tarafından gerçekleştirilen kanlı baskılar ard arda yaşanıyordu. Franco, Mola, Queipo de Llano vb. gibi birçok general tek tek veya gruplar halinde hazırlık yapıyordu. Ayrıca çeşitli kanallardan Hitler ve Mussolini ile kurulan ilişkiler sonucunda doğrudan destek vadedilmese de ciddi yardımlaşma vaadleri ve eyleme teşvik sözkonusu ediliyordu. Keza Salazar diktatörlüğü de darbeci girişimler ile dayanışma halindeydi.

Hükümet de karşı tedbirler almaya başladı. General Franco ve diğer bir ünlü monarşist General Goded'in yerleri değiştirildi (ilki Kanarya Adaları'na, diğeri Barselona'ya atandı). Bu tür önlemlerle 25 Nisan'da yapılması düşünülen bir darbe önlendi. Yine de önlemler yetersiz kaldı.

Darbe planlayıcılarının hedefleri arasında da bir farklılık vardı. Örneğin Carlistler ve Falanj'ın idealleri başkaydı. Biri monarşiyi ve Bourbon hanedanını geri istiyordu; diğeri Mussolini tipi bir ulusal-korporatist bir faşist rejim kurmayı hedefliyordu. J.A. Rivera ise halkın desteğinin gerekliliğini vurguluyordu. Temmuz'un ilk günlerinde askeri bir ayaklanmanın yakınlaşmakta olduğununun herkes farkındaydı. Ancak hükümet herhangi bir girişimde bulunmuyor, işçi örgütlenmeleri de taraftarlarını hazırlamasına rağmen ne onlara ne de kitlelere siyasal bir yön veremiyordu. Darbe öncesinde sokak çatışmaları ve suikastler giderek arttı. 12 Temmuz'da ordu içindeki sol subayların örgütü olan *UMRA* üyesi teğmen Jose Del Castilol faşistlerce öldürüldü. Saldırı büyük anti-faşist gösterilere neden oldu. Ardından Calvo Sotelo evinden alınıp vuruldu. Bu kez sağ kesim ayağa kalktı.

1936 Darbesi

16-17 Temmuz 1936 gecesi İspanya'nın sömürgesi Fas'ta üslenmiş olan birlikler ayaklandılar ve ordu ile ulusa kendilerini izleme çağrısı yaparak isyanı başlattılar. Ardından Cuenta ve Tetuan'da da ayaklanma başladı. Pamplona'da Carlistler Mola'nın peşinden gittiler. Burgos'ta General Davila hükümet yanlısı General Batet'i tutuklayarak isyanı başarıya ulaştırdı. Aynı şeyi Valladolid'de General Saliquet yaptı. Sevilla'da General Llano, Saragosa'da General Cabanellas şehri aldılar. Azana başkanlığındaki *Halk Cephesi*, içinde bulunan en sağ parti lideri Martinez Barrio ile bir milli birlik hükümeti denemek istedi. Barrio'nun başbakanlığı bir gün sürdü. *CNT* ile *UGT* halkın derhal silahlandırılmasını talep ettiler. 19 Temmuz'da Barrio istifa etti, yerine sol-cumhuriyetçi Jose Giral atandı. Giral halka silah dağıttı. Taşrada kimi yerel otoriteler kendiliklerinden zaten bu tedbiri almışlardı.

İspanya'nın en önemli şehirlerinde kitleler duruma müdahale etmeye başladılar. İşçi örgütlenmelerine ve resmi mercilere başvurarak silah talep edenler kimi zaman silahlanmış darbecilerin karşısına kendi olanakları ile bulabildikleri silahlarla çıktılar. Kitlelerin bu karşı koyuşu ve ayaklanması ordunun isyanının ve komplosunun önemli bir alanda engellerle karşılaşmasına ve başarısızlığa uğramasına yol açtı. İşçiler kısa sürede Madrid, Barcelona, Valencia, Toledo, San Sebastian, Malaga gibi önemli merkezlerde denetimi ellerine geçirmişlerdi, Cordoba ve Sevilla gibi şehirlerde ise çatışma devam ediyordu. Donanmanın önemli bir kısmı emekçi kitlelerin yanında yer aldı. Kısa sürede askeri isyan önemli ölçüde bastırıldı. Ancak ordu güçleri Burgos ve Saragosa'yı, İspanyol Fas'ını, Kanarya adalarını ve Balear'ı egemenlikleri altına aldılar. Böylelikle iç savaş başladı ve birkaç gün içinde İspanya'nın toplumsal ve siyasal durumu ciddi bir dönüşüme uğradı.

İşçilere ihtiyaçları olduğunda silah vermeyen hükümet, onların silahlı ordu güçleri karşısında kazandıkları başarılar sonucunda yerinde duramaz oldu. Hükümet işçi kitlelerinin gözünde artık her türlü itibarını yitirmişti. Hükümet değişikliği gündeme geldi. Yeni hükümetin

Siyasal mücadele ve propagandada afişler İspanya'da da en önemli iletişim araçlarından biriydi. Başını Gil Robles'nin çektiği sağcı blokun öncüsü Confederacion Espanola de Derechas Autonomas *(İspanya Özerk Sağcılar Konfederasyonu) idi. Gil Robles, 1933'de Almanya'ya giderek Nazi propaganda yöntemlerini incelemiş ve propaganda teknikleriyle geri dönmüştü: Radyoyu kullanmak, uçaklardan bildiriler atmak, büyük kitle gösterileri düzenlemek, Robles'nin bir toplantısını haber veren afiş, onun dinci ve kralcı simgelerle ima edilen siyasal yönelimlerini mitolojik çağrı ögeleriyle bütünlüyor (solda, üstte). İspanya Komünist Partisi'nin* Halk Cephesi *seçim kampanyası sırasında kullandığı propaganda afişlerinden biriyse temel taleplerden biri olan 1934 Devrimi mahkumlarının serbest bırakılmasının proleterlerin gücüyle gerçekleşeceği umudunu dile getiriyor. Komünist Partisi'nin afişi, ezilenlerin geleneksel ikonografisindeki canavar imgesini bu kez İspanyol gericiliğini temsil etmek üzere kullanıyor.*

CAUDWELL, CHRISTOPHER (1907-1937)

Genç yaşta İspanya İç Savaşı'nda çarpışarak ölen Caudwell, 20 Ekim 1907'de İngiltere'de Londra'da Putney'de doğdu. Asıl adı Christopher St. John Sprigg olan ünlü Marksist eleştirmen ortaöğrenimini Ealing'te bir Katolik kurumu olan Benedictine papaz okulunda yaptıktan sonra yüksek öğretimine devam etmeden eğitimini yarım bıraktı. 1923'ta *Yorkshire Post* adlı gazetede üç yıl süreyle muhabirlik yaptı. Daha sonra Londra'ya geri dönerek bir havacılık şirketine yayın işlerini yürütmek üzere girdi. Bir süre sonra kardeşi T.Stanhope Sprigg'le birlikte aynı konuda yayın yapan bir şirket kurarak, dergi çıkardı. Özellikle otomobil ve uçakların motorlarıyla ilgili buluşları ilgi uyandırdı. Bu arada *Automobile Engineer* adlı dergide planları yayımlanan, devamlı değiştirilebilir bir vites icat eden Caudwell bu alandaki uzmanlığını kanıtladı. Bir yandan da roman, hikâye vb. çalışmalarını aksatmıyordu. 1934'ta Marksist düşüncenin temel kitaplarını okumaya başladı. Cornwall'de geçirdiği günlerde Marx, Engels ve Lenin'in eserlerini inceledi. Bir süre sonra Londra'ya dönerek *Britanya Komünist Partisi*'nin Popler yöresindeki örgütüne üye olan Caudwell, bu dönemde *Illusion and Reality* (Yanılsama ve Gerçeklik) adlı kitabını yazmaya başladı. Bir yandan da parti militanlığını sürdürüyor; partinin yayın organı *Daily Worker*'ı satarken, toplantılarda propaganda konuşmaları yapıyordu.

Partiye girdikten sonra Paris'e giden Caudwell, burada kaldığı süre içinde iktidarda olan Halk Cephesi'nin uygulamalarını yakından izledi. Bir yandan da ölümünden sonra yayımlanacak *Studies in a Dying Culture* (Ölen Bir Kültür Üzerine İncelemeler) adlı kitabında biraraya gelecek makaleleri yazıyordu.

Londra'ya döndükten sonra teorik çalışmalarını sür-

düren Caudwell, parti çalışmalarına da hız verdi. Bu arada *The Crisis in Physics* (Fizikte Buhran) adlı yeni bir çalışmasına başladı. Günün belli saatlerinde partinin toplantılarına katılarak konuşmalar yapıyor, partinin gazetesini satmaya devam ediyordu. Bu arada başlayan İspanya İç Savaşı'na yardım etmek üzere para toplayan partinin Poplar örgütü, bu parayla Cumhuriyetçilerin kullanması için bir cankurtaran arabası satın aldı. Satın alınan bu arabayı İspanya'ya Fransa üzerinden götürmek üzere Christopher Caudwell görevlendirildi. Arabayı götüren Caudwell de aracı Cumhuriyetçilere teslim ettikten sonra Uluslararası Tugaylar'a katılarak savaşmaya karar verdi. Burada katıldığı grubun makineli tüfek öğretmenliği ile siyasi komiserliğini yaptı. Kısa bir süre sonra da 12 Şubat 1937'de Jarama nehri civarında yapılan bir çarpışmada geri çekilen birliğine zaman kazandırmak için savunduğu tepede makineli tüfeğinin başında Frankocu faşistlerin saflarında çarpışan Faslı birlikler tarafından öldürüldü.

Christopher Caudwell, Marksist estetik teorisine ilişkin getirmiş olduğu çözümlemelerle tartışmalar yaratmış bir düşünürdür. Çok kısa süren düşün yaşamında bu kadar etkili olan bir başka eleştirmen yok gibidir. Özellikle *Yanılsama ve Gerçeklik*'te Marksist eleştirinin o yıllarda oldukça yaygın olan sosyalist gerçekçi yorumlarına karşı çıkan Caudwell, yıllarca ilgi görmemiş, yapıtları Maurice Cornforth gibi önde gelen Marksist yazarlar tarafından suçlanmıştır. Ancak daha sonra George Thomson, D.N. Margolies, E.P. Thomson gibi düşünürlerce tartışılmış ve savunulmuştur. Caudwell'i bir deha olarak nitelendiren Thomson, ölümü için "...tam bir trajediydi, kendine yaraşır bir ölümle öldü. Bir komünist olarak yaşadı ve öldü." demektedir.

öbüründen esas farkını ise halka silah dağıtma konusundaki yaklaşımı oluşturuyordu. Ordunun eline düşmüş olan bölgelerde baskılar bütün vahşetiyle başladı.

İç Savaş Başlıyor

Radyo sürekli, hükümetin duruma hakim olduğunu, isyanın sınırlı bir bölgede takılıp kaldığını söylüyorsa da ayaklanma giderek yayılıyordu. İşçi örgütlerinin zayıf anını kollayan kimi askerî birlikler ilk fırsatta ayaklanıyorlardı. İsyanın başladığı hemen her yerde faşist Falanj örgütünün çeteleri de ordunun yanındaydı. Francocu darbenin diğer aktif kitle desteği de kuzeydeki Navarre bölgesindeydi. Bu bölge halkı geçen yüzyıldaki eski hanedanın restorasyonunu amaçlayan Carlist savaşlardan bu yana gericiliğin kalesiydi. O zaman Carlizme karşı liberal, ilerici geleneğin savunucusu olarak karşılarına dikilen ordu ile beraber şimdi Halk Cephesi hükümetini "Kral İsa" adına devirmek için savaşıyorlardı.

Darbe ustaca hazırlanmıştı ve İç Savaş hesapta yoktu. Cumhuriyetçilerin kararsızlığına, Halk Cephesi'nin iç sorunlarına, muhafazakâr İspanyolların pasif desteğine güvenilmişti. İşçi örgütlerinin ve köylülerin direnişi de dikkate alınmıştı elbet, ama ordunun onları 1934'te ezmiş olduğu da unutulmamıştı. İspanyol ordusu dışarıdaki savaşları hep kaybetse de halkına karşı dövüşmeyi iyi bilirdi. Üstelik İspanyol halkı 19. yüzyıldan beri ordunun ilan ettiği sayısız *pronunciamiento* sayesinde darbelere alışkındı. Yine de işçi örgütlerinin bu kadar radikal olduğu bir ülkede elbette direniş kaçınılmazdı. Bu durumda kurnazlık ve terör elele gitmeliydi. Gerçekten darbenin hemen başında, çok önemli iki merkez olan Oviedo ve Saragosa -biri 1934 sol ayaklanmasının merkezi, öteki anarşistlerin iki kalesinden biri idi- komutanların önce darbe karşıtı gibi görünüp sonra aniden saldırmalarıyla darbecilerin eline geçmişti. Birçok yerde otoriteler kimi zaman ihanetten, kimi zaman ise ordunun orada henüz ayaklanmamasından ötürü onu kışkırtmamak amacıyla, işçi örgütlerine silah dağıtmamıştı. Silah verildiğinde ise çok geç oluyordu. İşçi ve köylülerin kadim düşmanı sivil muhafızlar genellikle ordunun yanında yer alıyor, yapısı daha farklı saldırı muhafızları, *asalto*'ların direnişi ise yetersiz kalıyordu.

İspanyol Devriminde Kadınlar

1789'dan Paris Komünü'ne ve Ekim Devrimi'ne kadar, tarihteki başlıca ayaklanma anlarında olduğu gibi kadınlar İspanyol Devrimi'nde de ön saftaydılar. Kasım 1936'da Madrid'in savunulmasında, Mayıs 1937'de Barselona barikatlarında en kararlı savaşçılar oldular. Tıpkı iki yıl önce Asturias Komünü'nde İspanyol kadınların, "kahramanca cesaret" örnekleri vermesi gibi..

Sorun İspanyol Devrimi'nde yeralan erkeklerin kahramanlıkları karşısına kadın kahramanları çıkarmak değil. Kadınların iç savaşta oynadıkları rolü ve devrimci mücadeleye katkılarını ayrıntıları ile saptamak da değil. Önemli olan, İspanyol Devrimi'nin en gergin haftaları boyunca oynadıkları rol ile gerçekte onlara tanınan yer arasındaki çarpıcı bazı çelişkilerin irdelenmesi. İşçi hareketinin çeşitli örgütlerinde yürüttükleri mücadelenin değerlendirilmesi.

1936'da İspanya'da tüm toplumu kavrayan bir devrim süreci yaşandı. Ama bu alt-üst oluşta, kadınların özgül taleplerinin ne kadar ciddiye alındığı tartışma konusudur. Bu durumun kısmi açıklamasını tarihsel koşullara bakarak değerlendirmek mümkün: Kadınların işçi sınıfı ve örgütlü işçi hareketi içinde ağırlığının az oluşu, feminist örgütlenme geleneğinin olmayışı, faşist ordulara karşı savaşın doğurduğu ekonomik ve siyasal zorunluluklar, İspanyol kadınların kendi seslerini duyurmada karşılaştıkları zorlukları anlamamıza yarayan unsurlardır. Ancak bütün bunlar, *KP*'ye bağlı Antifaşist Kadınlar ya da anarşist akıma bağlı Özgür Kadınlar gibi kitlesel kadın örgütlerinin varlığına rağmen, neden kadınların geride kaldıklarını ve rollerinin devrime "katkı" ile sınırlı olduğunu açıklamaya yetmez. Hele 1931'de Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte İspanyollara, demokratik haklar verildiği ve *Özgür Kadınlar Örgütü*'nün, mücadelesini, sadece kadınların ekonomik durumlarının değiştirilmesi mücadelesiyle sınırlı tutmayıp, kadınların kurtuluş mücadelesinin temel taşları sayılabilecek talepler ileri sürdüğü gözönünde tutulursa, iyice yetmez. Mücadeleye katılan binlerce kadının özlemlerini gideremeyenlerinin nedeni politik arenada hakim olan işçi kadın örgütlerinin politik yönelimi ve genel olarak kitle hareketlerine karşı tavırlarını incelemekle mümkün olabilir.

1930'LU YILLAR...

Gerek sanayideki kadın işçilerin, gerekse köylü kadınların kaybedecek fazla bir şeyleri yoktu. Ücretli tarım işçisi kadınlar, faal kadın işgücünün yaklaşık dörtte birini temsil ediyorlardı. Ancak bu oran günde 15 saat çalışan, karşılığında hiç ücret almayan köylü kadınları dışarıda bırakmaktadır. Cumhuriyetin ilanından önce ve sonra Lerroux Robles geçici hükümeti dönemine kadar, 1930 ve 1933 yılları arasında gerçekleşen çok sayıda işçi ve köylü ayaklanı ›sına kadınların fiilen katılımları, Şubat 1936'da *Halk Cephesi*'nin zaferinden sonra yürütülen grevlerde kadınların rolü, İspanyol halkının mücadele tarihinin bir parçasıdır.

1931 Anayasası'nın kadınlara tanıdığı hukuki statüye göre oy hakkı veriliyor ve aynı zamanda erkeklerle eşit konumda seçilme hakkı da tanınıyordu (Madde 40). Madde 48'da iş "cinsiyet ayrımı olmayan toplumsal yükümlülük" olarak tanımlanarak, kadın ve erkek eşit konumlarda değerlendiriliyordu. Anayasanın tamamlayıcı metinlerinde, iş sözleşmelerinin evlilik nedeniyle işten çıkarma hükmü taşıyamayacağı belirtiliyordu. Kadınların çalışmasının düzenlenmesinde önemli adımlar atılıyordu. Hele ana ve eş olarak kadınların rolüne ilişkin egemen ideoloji gözönüne alındığında, cinslerarası eşitliğin ilanı sadece iş ve eğitim alanıyla sınırlı değildi. Anayasanın 43. maddesine göre çocukların nüfus kayıtlarında ebeveynlerin medeni durumu belirtilmeyecekti. Evlilik kurumu radikal bir bakış açısıyla yeniden ele alınıyordu. 2 Mart 1932'de ilan edilen boşanmaya ilişkin yasa, "zina suçunu" kaldırıyordu. Parlamento 1935'de fahişeliğe karşı bir yasa çıkardı. 1936'da kürtaj hakkı ve doğum kontrolü yasallaştı. 1939'da Frankoculuğun zaferiyle, 1931-36 arası alınan bütün bu önlemler yerini gerici yasalara bıraktı ve gerek ekonomi gerekse siyasal planda kadın yeniden babaya ve kocaya tâbi kılındı.

Cumhuriyet'in yürürlüğe koyduğu yasaların radikalliği, diğer Avrupa ülkelerinin tersine gelişmiş bir feminist hareketin yokluğu dikkate alınırsa şaşırtıcıydı. Örneğin Kuzey Avrupa ülkelerindeki süfrajet harekette olduğu gibi, radikalleşmiş küçük burjuva katmanlar harekete geçememişlerdi. 1919'da yazdığı *İspanya'da Kadının Toplumsal Durumu* adlı kitapta Margarita Nelken (eski bir *SP* militanı, feminist) feminizmin İspanya'da zorunlu olarak "toplumsal bir karakter"e sahip olduğunu öne sürüyor. Nelken'e göre İspanya'da sosyalist kadınlarla hakim sınıfın kadınlarını oy hakkı elde etmek için bir araya getirecek bir zemin (örneğin süfrajet hareketi gibi) yoktur. Nelkan aynı zamanda işçi hareketinin diğar ülkelerin feminist mücadelesinin ortaya attığı sorulara ilgisiz kaldığını da vurguluyor. Bunun nedenleri, İspanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda tarafsız kalması ve bunun sonucunda kadınların kitlesel olarak üretime girme fırsatı bulamaması ile açıklanabilir. İngiltere, Almanya ve Macaristan'da savaş sırasında ya da hemen ertesinde verilen oy hakkı da, kadınların bu dönemde üretimde oynadıkları belirleyici rol sayesinde kazandıkları gücü göstermektedir. Bu durumun yokluğuna bir de işçi yönetimlerinde varolan maşizm, (erkek kültürü - İspanyolcada 'erkekliği vurgulayan, öne çıkaran' anlamına macho sözcüğünden türemiştir) ve Katolik Kilisesi'nin küçümsenmeyecek etkisiyle birleşince, kadınlar eskisinden daha sessiz bir konumda kaldılar. Kadınların her alanda eşit haklar elde etmesi kitle hareketlerinin bir sonucu değil, Cumhuriyet anayasasının hazırlandığı genel tarihsel koşulların bir ürünüydü. Anayasanın demokratik ve radikal niteliği, Rus ve Meksika devrimleri sırasında hazırlanmış metinlere dayanmasındandı.

"Erkek işçilerin 'tavsiyelerine' rağmen kadınlar cephenin ön saflarındaki yerlerini terketmediler. İşçileri cesaretlendiren onlardı." Bu cümleler, Asturias Komünü'nün liderlerinden, *BOC* (İşçi ve Köylü Bloğu) Manuel Grossi'den *Asturias Ayaklanması*. Ve devam ediyor: "Asturias Komünü deneyiminden sonra işçi kadınların ya da işçilerin karılarının devrimde en az erkek işçiler kadar önemli bir rol oynayabileceklerini kabul etmek zorunda kaldım... Proletaryanın özgürleşmesi ve zaferi için verilen mücadele yerlerini bir daha yitirmemek üzere aldılar"

Savaşın sıcaklığında adeta kadın ve erkek rolleri birden yok olmuş gibiydi. Çarpışmalar sona erince, "kutsal" ayrımlar eski yerlerini aldılar. Oysa kadınlar geleneksel ordunun dağılmasıyla, milislerde yeralabilmişlerdi. *KP*, düzenli bir ordu kurulması için milis birliklerinin dağıtılmasını istiyordu. Bu istem erkek ve kadın rolleri arasındaki ayrımları yeniden güçlendirecekti: "La Passionaria"nın (Dolores İbarruri) "Erkekler cepheye, kadınlar geri hizmete. Erkek savaşa, kadın işe" deyişi, bu durumun önemli bir ifadesiydi. (*Mujeres 1,* 13 Kasım 1938).

1936'da cephede ölen Lina Odena'nın anısına bir tabur kuran kadınlar, boş zamanlarında silah kullanmayı öğreniyorlardı ama cephede savaşmak için değil kendilerini korumak için. Cepheden geri çekilen kadınlar, geri hizmet eşlerine döndüler: Üniforma fabrikasında işçilik, hemşirelik, memurluk... Üretime katılan kadınların sayısı giderek artıyordu. Ordu saflarından çıkarılmış olmalarına rağmen, günlük yaşamın örgütlenmesine ilişkin katılımları, kadınların önünü açan yeni olanaklar da sağladı. Komite ve halk milislerinin kurulması, kadınların çoğu kez ön planda yeraldıkları, sanayi ve tarım kooperatiflerinin kurulması, sonunda kadınlara toplumsal ve siyasal yaşama katılma olanağı verdi. Bu durum geleneksel kadın mesleklerinin (çocuk bakıcılığı, hemşirelik vb.) dışında makina sanayiinde, kimya sanayiinde vb. mesleki eğitim elde etme yolunda somut önlemler alınmasını sağlıyordu. Bu duruma paralel olarak da kadın örgütleri ya da birlikleri artıyordu. Kendilerini "bağımsız" olarak tanımlayan bu örgütler açıkça sol harekete bağlılıklarını ilan etmişlerdi. Bunlar arasında anarşistlere bağlı Özgür Kadınlar, *KP*'ye bağlı Antifaşist Kadınlar, siyasi açıdan en önemlileriydi. O güne kadar

"O güzelim Granada'da güzel kadınlar torna tezgahlarının başında oturuyorlar, havasız, kötü kokan atölyelerde günde 12 saat çalışıp yalnızca 2 peseta kazanıyorlar. Las Hurdes'de minicik kızlar gördüm, 12 yaşındaydılar. Orada kamburu çıkmış yaşlı kadınlar vardı. Daha 30 yaşına bile gelmemişlerdi. Hayatlarında hiç et yememişlerdi, ekmek bile lükstü onlar için. Sokaklarında şık giyinmiş genç kadınların dolaştığı Sevilla'nın karşısında, nehrin öbür yakasındaki Triana'da tozlu meydanlarda paçavralar giymiş kadınlar da birbirlerine şöyle sesleniyorlardı: Komünistleri seçin!" 12 Ağustos 1936'da Almanya'da yayınlanan Arbeiter-Illustrierten Zeitung (AIZ) *için yazdığı bir röportaj'da Ilga Ehrenberg, İspanyol işçi kadınlarını böyle anlatıyordu. Bu kadınlar, faşistlere karşı devrimi savunmak gerektiğinde silahları ellerine alıp işçi milislerine katıldılar ve mücadele ettiler.*

kadınların özgül sorunlarıyla hiç ilgilanmayan sol parti yönetimlerinin kadın örgütlerinin varlığını bu aşamada tanımaları anlamlıdır.

Sosyalist Parti (PSOE), kadınların devrimci yükseliş dönemindeki radikalleşmasina, ne program na de örgütlenme temalinde bir yanıt verdi. Uluslararası düzeyde sağlam geleneklere sahip *KP*'nin tersine, kadınları Stalincilerin kontrolündeki *Anti-Faşist Kadınlar Örgütü* gibi bir kadın örgütünde toparlayamadı. Cumhuriyetin zaferine kadar kadınların çıkarlarını savunan *PSOE* içinde, kadınlara ilişkin yaklaşımlarda çelişik va farklı tutumlar vardı. 31 Anayasası'nın kadın haklarına ilişkin bölümünü hazırlayan Luis Jimanez de Asua aynı zamanda ateşli bir kadın hakları savunucusuydu. Özgür aşk ve kadının özerkliği tartışmasının başlatılmasına katkıda bulunmuş, kadınların kendi bedanlarini denetleme hakkını savunmuş, kürtaj suçuna ilişkin yasalarda caza indirimini talep etmişti. Oysa aynı partiden Maria Martinez Siera gibi sosyalist millatvekili bir kadın, kadınların siyaaal yaşama katılmalarını "kadınsı" bir katkı olarak tanımlıyor, kadın ruhunun saf ahlâkının, duyarlılığının siyaset alanında olumlu katkısı olacağını vurguluyordu.

PSOE seçim kampanyalarında işçi kadınlardan çok annelere aesleniyordu. Eylül 1936'da Caballero hükümati iktidara gelir gelmez kurulu düzene geri dönüldü, ikili iktidar organları tasfiye edildi. Oysa ki kadınlar tam da bu yapılar içinde ilk kez mücadelenin içine etkin olarak katılabilmişler, kolektif güç olma deneyimini yaşamışlardır. Toplumun her düzeyinde örgütlenmiş komitelerin dağıtılmaaı, reformist yönetimlerin sadece işçi sınıfına değil, kadınların beklentilerine karşı da bir ihaneti gösteriyordu.

İKP va *Anti-Faşist Kadınlar Örgütü*'ne gelince, mücadelesini kadınların özlemlarini dile getirmekten çok, demokrasi ve faşizme karşı savaşla sınırladı. *KP* yöneticileri için kadınların yeri "geri hizmet"lerdi. *KP*, "devrimi sürdürmekten" söz eden kadın-erkek militanlara karşı amansız bir savaş açtı. Kiliselerin yeniden açılmasını talep etti. Kilisenin egemen olan ana-kadın, aş-kadın imgesinin sürekliliğinin sağlanmasında önemli bir işlevi olduğu dikkate alınırsa, *KP*'nin geri adımlarının boyutları daha da açığa çıkar. *Anti-Faşist Kadınlar Örgütü*, Stalincilerin denetimindeki en büyük kitle örgütüydü. *KP*'ye katılan ve Anti-Faşist Kadınlar'ın gazetesi *Mujeres*'in yayın kurulunda yaralan Margarita Nelkan, feminist görüşlerinden vazgeçerek kadınlara evlerine dönmeleri için çağrılar yapmaya başladı. Kadınlar pasif yaratıklar olarak görülüyordu. Ateşli konuşmalarıyla tanınan ünlü Dolores İbarruri'den söz edilirken "erkek-kadın" tipine tekabül ettiği belirtiliyordu. *Anti-Faşist Kadınlar Örgütü*'nün diğer yöneticilerinin de, konuşmalarında, kadınlara karşı merhamet dolu ve tepeden tavır takınmaları egemen erkek ideolojisina karşı mücadelede, bütün kadınlarla ortak olarak yaralmaları gerektiğinin bilincinde olmadıklarını gösteriyor. *KP*'nin "demokrasinin korunması mücadelesi"ni benimsemiş bu kadınlardan, kadınların çıkarlarını savunmaları beklenemezdi. Çünkü kadın mücadelesine giriştiklerinde mevcut düzene ters düşen talepler ve sloganlar geliştirmeleri gerekecekti. Bu aynı zamanda, parlamento, ordu gibi kadınları dışarıda bırakan geleneksel kurumları reddetmeyi de getirecekti. Kadınların toplumsal ve siyasal yaşama katılmasını mümkün kılan ikili iktidar yapılarının ve milislerin yerinde kalmasını istemek anlamına gelecekti. Ve bütün bunlara *KP* şiddetle karşı çıkıyordu. *Anti-Faşist Kadın Örgütü*'nün, kaınların kurtuluşuna ilişkin adımlar atmaması, sadece *KP*'nin sınıf işbirliği politikasından kaynaklanmıyordu. Yürüttükleri faaliyetler genel siyasal çerçeve içinde hiçbir özgürleşme perspektifi içermiyordu. Örgüt faaliyetlerinde kadınlara yine geleneksel roller veriliyordu. Erkekler cephede savaşırken, kadınlar toplumsal üretime katılarak kocalarına "yardım" edaceklerdi. Tıpkı 1914 savaş sonrası çeşitli burjuva hükümetlerin yaptığı gibi...

SP ve *KP* örneklerinde de olduğu gibi POUM örneğinde de, partinin genel siyasal yönelimi, kadın sorunu konusundaki tavrını da belirliyordu. Örgüt, kadınların özgül ezilmişliğine karşı mücadeleyi sürdürmede yetersiz kalmıştı. Bir yandan *KP*'nin "kadının eşit haklar için mücadelesi"'nden söz eden bakış açısına karşı çıkıyorlardı. Ama öte yandan, örgütlenmiş ya da örgütlenmemiş, kendi ezilmişliklerine karşı çıkmaya başlayan bütün kadınları birleştiren özgül mücadelenin önemini de kavramıyorlardı. *POUM* ne ev kadınlarına, ne de üretimin büyük bir kıamını üstlenmiş kadınların taleplerine cevap verebildi.

MUJERES LİBRES

Bu örgüt kendisini sosyalizm için mücadeleye katılmaya hazır bütün kadınlara açık bir hareket olarak tanımlama eğilimi gösteren ilk örgüttü. Anarşist hareketin resmi örgütlerinden biri olarak kabul edilmeyen *Mujeres Libres*, 1936'da bir avuç kadın tarafından kuruldu. Ancak bu örgütün kökleri 19. yüzyılın sonunda Cadiz ya da Valencia gibi kentlerde kurulmuş olan anarşistlere bağlı kadın örgütlerinin deneyimlerine dayanıyordu. Birkaç yazarın ve okuma yazma bilmeyen kadınların oluşturduğu *Mujeres Libres* grubunun hedefi, öncelikle kadınları toplumsal olaylara duyarlı hale getirmekti. Okumayazma kursları ve mesleki eğitim veren bir okul açtılar. Kısa bir süre sonra, Madrid'li militan kadınlar ile çoğu anarşist hareketin üyesi olan işçi ve küçük burjuva kadınlardan oluşan Kadın Kültür Grubu'yla ilişkiye geçtiler. Madrid'deki *Mujeres Libres*'le birleşme kararı aldılar ve iki yıl içinde, 30 bin kadını bir araya getirebilen bir federasyon oldular. Sadece anarşist kadınlardan oluşmamakla birlikte, *Mujeres Libres* kendini liberter hareketin bir parçaaı olarak görüyordu. Her kadına yaşamına sahip çıkması yolunda çağrı yapmanın yanısıra, işyerlerinde, köylerde kadın gruplarının kurulması yönünde propaganda yapıyordu. *Mujeres Libres*'i diğer kadın örgütlerinden ayıran en önemli ıark, kadınları, "yardım"cı güç olarak değil, toplumsal dönüşümün önemli öğesi olarak görmesiydi. Toplumsal bir devrim olmazsa kadınların kurtulamayacağını düşünüyor, bununla birlikte kadının özgürleşmasinin toplumun değişmesinin mekanik bir sonucu olacağına da inanmıyorlardı. Tersine kapitalizmin devrilmesinden sonra da erkeklerin egemenliğine karşı mücadelenin sürmesi gerektiğine inanıyorlardı. *Özgür Kadınlar*, kadınların kendi kendilerini kurtarmaları gerekliliğini vurguluyorlardı. Kadınlara feminist bilinçlerini geliştirmek ve birey olarak kurtuluşlarının mücadelesine girişmek olanağı veren ve sadece kadınlardan oluşan bir örgütün önemi buradan kaynaklanıyordu. *Mujeres Libres* için kadınların ücretli çalışması sorunu ve bunun getirdiği ekonomik bağımsızlık son derece önemliydi. Genellikle anarşist militanlar tarafından savunulan, kadının çalışmasının erkekler için işsizliğe yol açacağına dair düşünceleri reddettiler. Ayrıca, erkekler evlerine döndüğünde kadınları işlerini kocalarına geri vermeye çağıran *KP* militanlarından da farklı tavır aldılar. *Mujeres Libres*, çeşitli konularda (evlilik, analık, doğum kontrolü, fuhuş, v.b.) tartışmalar gündeme getirmişti. Ne var ki *Mujeres Libres* içinde kadının aile ve toplumdaki temel rolüne ilişkin farklı yaklaşımlar yeralıyordu. Bir yanda kadını köle durumuna sokan bütün ekonomik ve sosyal bağlardan kurtulması gerektiğini savunanlar, öte yanda kadının ana olarak sorumluluklarında ısrar eden akımlar. İç savaşın baskısı da dikkate alındığında, kadınların geleneksel olarak yaşadıkları rolleri reddetmelerinin güçlüğü, işbölümünün kabul edilmealne katkıda bulunmuştur. *KP*'li kadınlarda olduğu gibi *Mujeres Libres*'li kadınların da cepheyle ilişkisi, hafta sonlarında asker ziyaretlerinden öteye gitmiyordu.

Son derece mücadeleci yapısına rağmen, liberter hareketin statükocu tavrı kısa zaman içinde *Mujeres Libres*'in de etkisizleşmesina yolaçtı. *Mujeres Libres*'li kadınlar, diğer işçi örgütlerinin kadın militanlarına birlikte mücadele verilmesi doğrultusunda yeterli çağrılarda bulunamadılar. Antifaşist kadınların yönelimlerini eleştirmekle yetindiler. Eylem birliğinden yana olduklarını vurgularken, *KP*'li kadınlarla ortak her türlü faaliyete karşı çıktılar. Bu özellikle antifaşist kadınların 8 Mart 1938 günü dolayısıyla örgütlediği uluslararası gün kutlamalarına katılmayı reddetmelerinde ifadesini buldu. Bu kutlamayı "yapay" ve "anlamsız" bularak binlerce kadına karşı sözlerini duyurmaktan kaçındılar. *Mujeres Libres* kadının özgürleşmesi ve özerk örgütlenmesi yolunda önemli adımlar atmıştı. Feminist bir topluluk yaratan ilk örgüt olmalarına rağmen, kendilerini ait hissettikleri anarşist akımın (onları tanımayan) politik çerçevesine hapsolmaktan kurtulamamışlardı.

Faşizme karşı mücadelede etkin olarak yaralan kadınların, iç savaş süresince seslerini yeterince duyuramadıklarını gördük. Kadınların mücadeleciliği kısa zamanda reformist yönetimlerin politikalarına, hem *POUM*'un hem de anarşistlerin alternatif bir yönelim belirlemedeki beceriksizliklerine takılıp kaldı. Anarşistler özgürlük üzerine nutuklar atarken, 1936'da ortaya çıkan öz-örgütlenme yapılarını ortadan kaldırmayı hedefleyen hükümetlare ortak oldular.

Kadınların özgürleşmesinin yolunun açılması için toplumsal ve ekonomik ilişkilerin temelden sarsılması gerekiyordu. İşçi sınıfının şu ya da bu sektörünün kendi ezilmişliğine karşı mücadelesi, özgül olarak kadınların başkaldırısına doğrudan zemin hazırlamıyordu. İşçi örgütleri sözde ne derlerse desinler, fiiliyatta kadın gruplarını dışladılar. Çünkü kadınların mücadelesi doğrudan işçi örgütlerinin genel siyasal yönelimini sorguluyordu.

Genel olarak sorun, *bağımsız* bir kadın hareketinin öneminin kavranmamasıydı. Kadınların mücadelesi proletaryanın mücadelesinin basit bir uzantısı gibi görülüyordu. Kadınların kendi ihtiyaçlarının bilincine varmak, mücadele yeteneklerine güvenmeyi öğrenmek için kendi aralarında örgütlenmeleri gerektiğini görememek körlüğü, sonunda kadınları geleneksel konumlarına itmek anlamına geldi.

BANU PAKER

Sevilla Endülüs'teki işçi hareketinin kalesiydi. General Queipo de Llano bir avuç sivil muhafız ve falanjistle radyo binasını ele geçirip Cumhuriyetçi marşını çaldıracak, ardından harekete geçip hükümete sadık asaltoları ezecekti. *CNT* ve *UGT* sendikaları, militanlarını topladığında çok geçti. Kenar mahallelerin tümü direnişe geçtiyse de Faslı askerler gruplar halinde havaalanına inmeye başlamışlardı. İşçi mahallelerindeki direnişi Llano'nun radyo propagandası ve Faslıların görülmemiş vahşeti birlikte ezdi.

CNT'nin Barcelona'dan sonraki ikinci kalesi olan Saragosa'da da benzer bir senaryo oynandı. Barcelona'nın komutanı Fas'taki ayaklanma üzerine Cumhuriyete bağlılığını bildirdi ve faşist girişimlere karşı sıkıyönetim ilan etti. *CNT* genel grev tehdidinde bulununca bundan vazgeçti, ama askerleri arasına falanjistleri ve gerici zengin çocukları "senorito"ları da katmaya başladı. Hükümet işçi örgütlerini yatıştırmaya çalışırken, ordu Aragon eyaletinin başkentini işgale başlamıştı. *CNT* ve *UGT* genel grev çağrısında bulundu, sivil muhafızlar darbecilere katıldı, önce Saragosa, sonra tüm Aragon eyaleti darbecilerin eline geçti. Yine de genel grev, faşist işgal altında haftalarca devam etti. Sendikacılar ağır işkencelere rağmen greve son verme çağrısı yapmayı reddettiler.

1934'teki ünlü Asturias Ayaklanması'nın merkezî olan Oveido benzer bir senaryonun kurbanı oldu. Deneyimli madenciler darbeye hazırlıklıydı. Garnizon komutanı Albay Aranda Cumhuriyetin yanındaydı. Öyle ki işçilere Madrid'in yardımına koşmalarını önerdi. Hatta kendi elleriyle silah dağıttığı 3000 işçiyi uğurladı. Hükümet ve işçi örgütleri temsilcilerinin bulunduğu komite toplantısından bir bahaneyle çıkan Aranda, hemen birliklerin başına geçip, stratejik yerlere top ve makinalı tüfekleri yerleştirdi. Halbuki komite toplantısında kimi işçi örgütleri temsilcileri Aranda'ya karşı kuşkularını dile getirmiş, üstelik sol cumhuriyetçi bir genç odaya girip Aranda'nın ihanet edeceğini haber aldığını, hemen tutuklanması gerektiğini Cumhuriyetçi parti temsilcisinin kulağına fısıldamıştı.

Katalonya'nın başkenti olan Barcelona en büyük sanayi merkezlerinden biri ve *CNT*'nin en kuvvetli olduğu yerdi. *CNT* içinde bir savunma komitesi kurulmuştu ve haftalardır olası bir darbeye karşı şehirde devriye geziliyordu. Komite her mahallede savunma grupları örgütlüyordu. Fas ayaklanması duyulduğunda fabrika sirenleri tüm kenti alarma geçirdi. Katalonya hükümetinin başkanı Campanys işçilere silah dağıtmayı reddetti. 19 Temmuz Pazar sabahı askerler Pedralbes kışlasından çıkarak Katalonya meydanına yürüdüler. Katalonya Alanı kanlı bir çarpışmaya sahne oldu. İşçiler çok fazla kayıp vermelerine rağmen askerleri gerilettiler. Çarpışmanın kritik bir anında sivil muhafız komutanı, Albay Escobar, 4000 muhafızla işçilerin yanına geçti. Darbeciler yenildi, kışlalar düşürüldü. Yakalanan General Goded radyodan yenildiklerini ilan etti. Francisco Ascazo, Atarazanas kışlasına yapılan saldırıda can verdi.

Ordu Madrid'de harekete geçmekte gecikti. İnşaat işçileri grevi nedeniyle faal olan *CNT* derhal tedbirleri arttırdı. Fas olayını öğrenen *UGT*'de bu kez onlarla birlikteydi. Daha ordu ayaklanmadan işçi milisleri devriye gezmeye başlamışlardı. Çatışma 20 Temmuz'da başladı. Bu sırada radyo Goded'in teslim çağrısını yayınlıyordu. Darbeciler, kışlalarına çekildiler. İşçilerin pek az silahı vardı. Darbeciler, önceden tüfeklerin dipçiklerini ayırıp tüfekleri kışlaya saklamıştı. Hükümete sadık kalan Yüzbaşı de la Torre, bulduğu iki topla kışlayı dövmeye başladı. Ardından işçilerin kitlesel saldırısı ile kışla düştü. Milisler Madrid yakınında Guadalajara'daki asi garnizona saldırıp aldılar ve General Barrera'yı kurşuna dizdiler. Ardından Toledo kenti geri alındı. Diğer milis kolları da darbecileri durdurmak için Valencia'ya, Malaga'ya, Siguenza'ya yürüdüler. Malaga'daki darbeciler gelişmelerden tedirgin olunca isyanı yarıda kesip kışlada savunmaya geçtiler. Askerler işçi ve asaltolara teslim olmak zorunda kaldı.

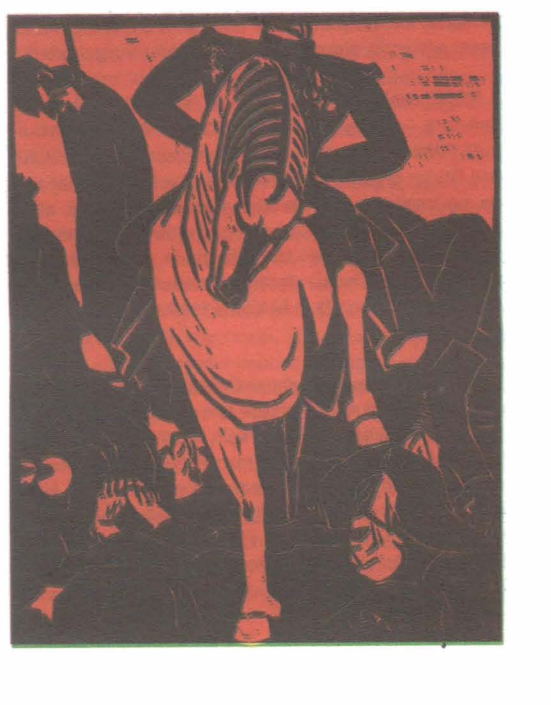
Faşizmin iktidarda olmadığı devletler "müdahalesizlik politikasını" uygularken, Almanya ve İtalya büyük boyutlu bir askerî yardıma derhal başladılar. Tam donanımlı 70 bin civarında İtalyan "gönüllü" Franco'nun asker açığını kapattı. Alman-İtalyan uçak yardımı sayesinde Franco kısa bir süre sonra havada üstünlüğü derme çatma İspanyol Hava Kuvvetleri'nin elinden aldı. Cumhuriyetin klasik savaş yöntemleriyle Franco'yu yenmesi artık imkânsız hale gelmişti. Sovyet silah yardımı sayesinde Madrid savunması yapılabildi ve savaş uzadı. Ancak Sovyet yardımı yetersizdi, üstelik giderek azaldı. Böylece bu kez Franco'nun şanslı olduğu İç Savaşın ikinci dönemi başladı.

Franco'nun Taarruzu

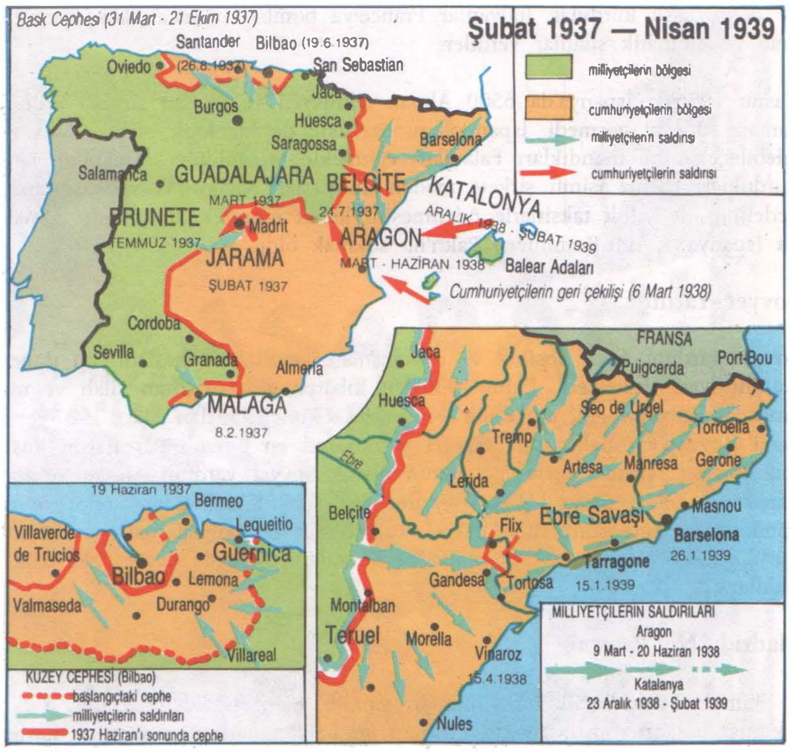
Böylece Alman, İtalyan ve Portekiz desteği ile Ağustos başında Franco inisiyatifi ele aldı. 1920'lerde kurulmuş olan Lejyonerler iyi eğitilmiş, iyi donatılmış, sömürgeci ideolojinin birleştirdiği bir ruhla mücehhez elit birliklerdi. Onlarla birlikte savaşan Fas birlikleri Fas'ta ulusal kurtuluş savaşçılarına karşı kullandıkları terör yöntemlerini, Alman ve İtalyan silahlarının yardımıyla uyguladılar.

Bu tür yöntemlerle ilerleyen kolların ilk hedefi Mola'nın yardımına koşmak için Badajoz'u alıp iki faşist bölgeyi birleştirmekti. Askerî harekat başarılı oldu. Faşistler hızla ilerlediler. 10 Ağustos'ta Merida, 14 Ağustos'ta Esiremadura başkenti Badajoz düştü. Badajoz'da 2000'e yakın

Franco'nun birlikleri 28 Mart 1939'da "Han Pasado" (geçtiler) nidalarıyla Madrid'e girdiler. Temmuz 1939'da Madrid'e giden İtalyan Dışişleri Bakanı Ciano daha o tarihte 200 binden fazla siyasal tutuklu olduğunu yazıyor. Ciano'ya göre sadece Madrid'de günde 200-250 kişi kurşuna dizildi. Idamlar 1942'ye kadar devam etti ve beyaz terörün kurbanlarının sayısı 100 bini geçti. 22 milyon nüfuslu İspanya'daki İç Savaş sırasında ise toplam 700 bin kişi öldü. Savaş sonrasında başka ülkelere iltica edenlerin sayısı 500 bine ulaştı. İç Savaş'a yabancı müdahalenin boyutlarını anlamak için aşağıdaki rakamlar yeterlidir. Almanlar İspanya İç Savaşı için 500 milyon mark harcadı. 16 bin kişilik bir kuvvetle İspanya'da savaşan Condor lejyonu 300 kişi kaybetti. İtalyan birliklerinin sayısı 50 bine ulaştı. 6 bin kayıp verdiler. İtalya ayrıca İspanya'ya 763 uçak gönderdi. 20 bin kişiyle savaşan Portekizliler 8 bin ölü verdi. Sovyetler ise 1936 sonbaharından savaş sonuna kadar 2 bin gönüllü, 772 pilot, 351 tankçı gönderdilerse de aynı anda İspanya'da bulunan sovyet gönüllü sayısı 800'ü aşmadı.

kişi idam edildi. 3 Eylül'de Talavera, 28 Eylül'de Toledo alındı. Kuzeyde Bask ülkesinin Fransa sınırındaki İrun şehri Mola tarafından 4 Eylül'de alındı.

Hızlı askerî yenilginin nedenleri arasında silah ve cephane eksikliğinin yanısıra milislerin örgütlenmesinin yetersizliği sayılabilirdi. Milislerin yeniden örgütlenmesi gerektiği konusunda herkes hemfikirdi, ancak ne tür bir örgütlenmeye gidileceği tartışmalıydı. Hükümet milislerin askerîleştirilmesini ve bir Halk Ordusu'nun kurulmasını önerdi. *PCE* bu tür bir ordunun ilk örneğini 5. Alay adıyla kurdu. Anarşistler ve *POUM* bu tür bir halk ordusuna karşıydı. *CNT*'nin ise milislerin merkezileşmesine itirazı yoktu: nitekim Ağustos'ta Aragon'daki milislerini merkezî bir komutaya bağladı. Halk Ordusu merkezi hükümete, milisler ise işçi örgütlerine bağlıydı. Sorun merkezi hükümette burjuva güçlerin ağırlıkta oluşundan kaynaklanıyordu. Cumhuriyetçi Parti ve sağ sosyalistler için Halk ordusu, fiilen kaybettikleri iktidarı işçilerin elinden almalarını sağlayacak güç anlamına geliyordu. *Komünist Partisi* için ise durum biraz farklıydı. *PCE*'nin stratejisi Sovyet desteği sayesinde devlet mekanizması, hükümet ve orduda etkinlik sağlamak, bu etkinliği de kitle tabanını geliştirmek için kullanmaktı. Yeni ordu bu etkinin asıl dayanağı olacak. Sovyet Kızılordusu'ndan esinlenerek oluşturulan siyasal komiserler çoğunlukla *PCE* militanlarından seçilecekti. Milislerin tamamı gönüllüydü. Subay hiyerarşisi hemen hemen yoktu. Milis şefleri savaş sırasında yetişiyor, sıradan işçi ya da militanlardan pekçok başarılı askerî lider çıkıyor, bunlar disiplini de devrimci geçmişleri ya da savaş başarılarının uyandırdığı saygıyla sağlıyorlardı. Yeni kurulan ordunun temel gücünü asıl olarak yine milisler oluşturuyordu. O nedenle bu ordu bir geçiş niteliği taşıyordu Halk Ordusu, gönüllülük değil, zorunluluk esasına göre asker alıyordu. Ordu örgütü, bölük, tabur, alay, tugay ve tümen klasik ayrımına göre kuruldu. Milislere verilmeyen silahlar bu birliklere veriliyordu. Klasik asker-subay ayrımı, askerî selam, farklı rütbe ve üniformalar geri geldi. Eski rejimin profesyonel subayları giderek artan sayıda yeni orduda görev aldı, onlarla birlikte eski alışkanlıklar ve klasik savaş teknikleri de geri geldi. Halk Ordusu kısa zamanda asıl askerî güç oldu ve 1937 ve sonrası muharebelerinde başrolü bu ordu oynadı.

Yabancı Müdahalesi

İç Savaş olası bir dünya savaşının provası olarak görüldü. Darbenin hemen ardından başlayan İtalyan ve Alman yardımı savaşın kaderini Franco lehine değiştirdi. Büyük devletlerin tutumu aşağı yukarı II. Dünya Savaşı'ndaki ittifakı yansıtıyordu: İtalya-Almanya, Portekiz ile birlikte Franco'nun başlıca desteğiyken, Amerika ve İngiltere tarafsız tavır takınıyor, Fransa duygusal planda cumhuriyeti destekleyen bir tarafsızlığa varıyordu. Sonuçta Meksika'nın sembolik olan silah yardımı sayılmazsa cumhuriyetin tek desteği olarak SSCB kalıyordu.

İtalyan ve Alman Yardımı

İtalyanlar yeni faşist darbeyi kendi öz meseleleriymişçesine sahiplendiler. Kasım 1936'dan itibaren gönderilen yardım artık sadece malzeme ve küçük birliklerden ibaret değildi, kitlesel asker gönderme de başlamıştı. İtalyan *CTV - Corpo Truppe Volontarie*(Gönüllü Ordu Birlikleri) kuvvetlerinin sayısı 50 bini buldu. Kimi araştırmacılara göre bu sayı Guadalajara Savaşı sırasında 70 bine kadar çıktı. İtalyan lejyonuna bağlı kuvvetler Majorca adasında bir de hava

İspanya İç Savaşı'nda cumhuriyetçiler dünyanın bütün ülkelerinin anti-faşist ve sosyalistlerinin manevi desteğini yanlarında bulmuşlardı. Macar sanatçı Ernő Berda'nın cumhuriyetin kararlı direnişini simgeleyen No Pasaran adlı ağaç baskısı afişi uluslararası kamuoyunun faşist saldırganlığa karşı tepkisini dile getiriyor.

ve deniz üssü kurdular. İtalyanlar Franco'ya bombardıman uçakları, denizaltılar, top, zırhlı araç ve otomatik silahlar verdiler.

Kasım 1936'da İspanya'da 6500 Alman teknisyen ve uzman subay vardı. Bu sayı hiçbir zaman 10 bini geçmedi. İspanyolları, özellikle de ideolojik olarak daha rahat kontrol edebileceklerine inandıkları Falanjları eğitmekle meşguldüler. Almanlar yardımlarının karşılığını, kurdukları Hisma isimli şirkete maden imtiyazları sağlayarak ve yardımın 500 milyon marklık bedelinin de yıllık taksitlerle ödenmesini kabul ettirerek alıyorlardı. Almanya'nın bir kazanımı da İspanya'yı Anti-Komintern Paktı'na sokmak oldu.

Sovyet Yardımı

Sovyet yardımı önce dostluk ve dayanışma gösterileriyle başladı. Bu dönemde Sovyetler Birliği Cumhuriyet'i destekledi. Ekim 1936'dan itibaren giderek artan silah ve malzeme yardımı, 1938 yazından itibaren giderek azaldı ve durdu. Ekim 1936'dan Mart 1937'ye dek her ay 30-40 gemi İspanya'ya silah taşıdı. Sovyet yardımının en önemli parçalarını kuşkusuz uçak ve tank malzemeleri oluşturuyordu. Bir bütün olarak Sovyet yardımı Alman ve İtalyan yardımı karşısında çok yetersiz kaldı. Sovyetler daha çok teknik adam, pilot ve tank operatörü gönderdiler. Ama gönderilen yüksek rütbeli Sovyet danışmanlar yeni cumhuriyetçi ordunun kuruluşunda, Madrid savunmasında ve sonraki savaşlarda perde arkasında kalan etkin bir güç oldular.

Madrid: No Pasaran!

1 Ekim'de Madrid'e ilk hava akınları yapıldı. Şehir işgalden kaçanlarla dolmuş, yiyecek sıkıntısı başgörtermişti. Faşistler Alman ve İtalyan yardımı sayesinde havada ve cephane konusunda üstünlüğe sahiptiler. 4 Kasım'da Caballero, Cumhuriyetçi, sosyalist ve komünistlerden oluşan koalisyon hükümetine dört anarşisti de bakan olarak kattı. Caballero şehrin dayanamayacağını düşündüğünden başkenti Valencia'ya taşıma kararı aldı. Hükümetin kararına işçi örgütleri şiddetle tepki gösterdiler. Bazı anarşist milisler hükümetin yolunu kesmeye bile hazırlandılar. Bu arada bir Savunma Cuntası kuruldu. Miaja ve Rojo tüm işçi örgütlerinin yardımıyla şehri kuşatmaya ve sokak savaşına hazırlandı. Halk barikatlar, ortak mutfaklar ve ilkyardım istasyonları kurdu. 6 Kasım'da faşistler Casa de Campo'nun açık arazi olan batı kesimini ele geçirdiler. O gece *UGT* ve *CNT*'li işçiler ölen arkadaşlarının yerini aldılar. Ertesi gün çatışma parkın ormanlık doğu kesiminde başladı. Bu kez göğüs göğüse süren savaşta faşistler durduruldu. Milisler alışık oldukları bu tür mücadelede o zamana dek hep dehşet uyandırmış olan Afrika ordusunu püskürttüler. 20 millik cephe boyunca Afrika Ordusu ile Madrid halkı arasında savaş yeniden başladı. Çeşitli ülkelerden gelen 3000 kadar anti-faşist gönüllüden oluşan Uluslararası Tugayların ilk birlikleri 8 Kasım'da Madrid sokaklarında görüldü. Faşistler bu çarpışmalardan sonra taktik değiştirdiler. Saldırıya geçmeden önce şehri havadan bombaladılar. Şiddetli bombardıman epey yıkıma neden olduysa da amacına ulaşamadı. Almanya ve İtalya da 18 Kasım'da Franco rejimini resmen tanıdı. Faşistler Ocak ortasına dek Madrid'in batısındaki pozisyonlarını geliştirmeye çalıştılar. Ocak'daki çatışmalardan sonra Madrid'te iki önemli çarpışma yaşandı: Jarama ve Guadalajara muharebeleri. Faşist General Orgaz'ın amacı güneyde Jarama nehri ile Valencia arasındaki nispeten düz bölgeyi işgal etmek ve Madrid'i kuşatmaktı. Özellikle Sovyet tankları ve bir avuç İngiliz gönüllünün üstün başarısının da etkisiyle kararlı bir direniş sergilendi. Guadalajara Savaşı'nda 25 bin İtalyan ve 25 bin İspanyol faşisti saldırdı. 8 Mart'ta Cumhuriyetçi hatlar yarıldı. Ancak 18 Mart'ta gerek verilen kayıplar gerekse anti-faşist İtalyan gönüllülerin Garibaldi tugayının propagandasının etkileri ile İtalyan faşistleri cepheden geri çekildiler. Guadalajara yolu ile Madrid'i zaptetme tasarısından vazgeçildi ve savaş başka cephelere kaydırıldı.

Devrim ve Karşı Devrim

Faşizmin silahlı halk direniçiyle geri püskürtülmesinin hemen ardından Martinez Barrio "silaha hiç sarılmamış olması gerekenler silahlarını bırakıp işlerinin başına dönsünler" diyordu. Burjuva Cumhuriyetçilerinin bu korkuları kendi açılarından pek yersiz değildi. Çünkü silahlanmış işçi ve emekçilerin kurdukları komiteler ve konseyler fiili olarak iktidarı ele alıyor, burjuva düzenini sadece siyasal değil ekonomik ve toplumsal açılardan da sarsacak ve dönüştürecek eylemlere girişiyorlardı. Halk Cephesi'nin etkin olduğu bölgelerde tüm siyasal tutuklular serbest bırakılmış, topraklara el konulup tapu kayıtları yakılmış, kiliseler ya yakılmış ya da hastane veya okula çevrilmişti. Kişisel giyim bile değişmeye başlamıştı. Kadınlar pantolon giyiyor, özellikle Katalonya'da hemen herkes işçi tulumu ya da sıradan gömlek, pantolon ve sandalet giyiyordu; kravat ya da kasket dışındaki şapka türleri -burjuva simgesi olarak- küçümsendiğinden ortadan kalkmıştı. Doğum kontrolü ve kürtaj yasallaşmış, kadın özgürlükleri arttırılmıştı. Barselona'da genelev ve pavyonlar tümüyle kapatılmıştı. Pek çok yerde ev kiraları ve kamu taşımacılığı ucuzlatılmıştı.

Ancak, asıl önemli değişim, mülkiyet ilişkilerinde yaşandı. Topraklara ve fabrikalara işçi komiteleri elkoydu. *CNT*'nin Katalonya'daki gücü *UGT*'nin hemen hemen on misliydi ve *CNT*

IBARRURI, DOLORES (1895-....)

La Pasionaria **adıyla anılan İspanyol devrimcisi Dolores Ibarruri 9 Aralık 1895'de Bask bölgesinde Bilbao yakınlarında Gallarta'da doğdu. Yoksul bir madenci ailesinin onbirinci çocuğuydu. Doğduğu yer olan Vizcaya zengin bir maden bölgesi olmasına rağmen bu kaynaklar yabancılar tarafından acımasız bir biçimde sömürülüyordu. Bölgede geçen yüzyılın sonlarında patlak veren bir dizi ayaklanmaya karşılık varolan sömürü kilisenin de baskısıyla sürdü ve maden ocaklarında binlerce işçi ezildi. Ibarruri bu ortam içinde yetişti. 1910'da lise öğrenimini terketti. Dikiş enstitüsüne devam etti, terzilik yaptı. Bunun ardından üç yıl süreyle zengin işadamlarının evlerinde hizmetçilik ve aşçılık yapan Ibarruri aynı dönemde kendisi gibi bir işçiyle evlendi. Bu yıllarda Marksizmle tanışarak, sosyalist düşünceye yakınlık duymaya ve bazı örgütlerde görev almaya başladı.** ***El Minero Vizcaino*** **adlı dergide çalıştı. Bu arada Ekim Devrimi'nden sonra İspanya'daki Sosyalist Parti içinde ayrılıklar başgösterdi, parti** ***Komintern*****'e katılma konusunda ikircikli davranınca kurucularından ve** ***Genel İşçi Sendikası*****'nın önde gelen isimlerinden Garcia Quejido, Acevedo ve Virgino Gonzales gibi kişiler ayrılarak** ***İspanyol Komünist Partisi*****'ni kurdular. Dolores Ibarruri'nin üye olduğu Somorrosto Sosyalist Grubu da** ***Komünist Partisi*****'nin ilk kurucuları arasında yeraldı. Ibarruri 1920'de partinin Bask'taki bölge komitesine üye daha sonra da yapılan ilk kongrede delege olarak seçildi.**

Bundan sonra ***Komünist Partisi*** **içinde aktif bir siyasal yaşamı sürdüren Ibarruri, bu eylemlerinden ötürü bir kaç kaz tutuklandı. 1930'da** ***İspanyol Komünist Partisi*****'nin merkez komitesine girdi ve bir yıl sonra tutuklanarak 1933'e kadar cezaevinde kaldı. 1930'lu yıllarda İspanya'da yükselen işçi hareketinin karşısına cumhuriyeti tehdit eden faşist hareket güç kazandı. Bu arada kasım 1933 seçimlerinde sağ güçler mevzi kazanmış ve kurulan hükümette bazı bakanlıklar** ***Katolik Partisi*****'ne verilmişti. Bu arada başbakan Caballaro'nun özellikle ittifaklar politikasında sürdürdüğü yanlışlar yüzünden sağcılar daha da güçlandi. 1934'te başlayan Asturias Ayaklanması'nda dört bin işçi öldürüldü. Ibarruri Asturya bölgesinde aç kalan kitlelere yiyecek ve ilaç yardımının**

Ülkenin geri kalan birçok bölümünde Francocu faşist ayaklanma başarıya ulaşmış da olsa Madrid'in son adama kadar savunulması Halk Cephesi*'nin başlıca moral hedeflerinden biri'ydi. Francocuların kentte bir ayaklanma başlatma girişimleri aksayınca kent kapılarına kadar dayanmış olan faşist saldırısı* UGT *ve CNT'nin örgütlediği kitleler tarafından 19 Haziran 1936 akşamı geri püskürtüldü. Aynı gece radyoda birbirini izleyen ateşli konuşmalarının birincisini yapan Dolores Ibarruri, "işçilere, köylülere, antifaşist ve yurtsever İspanyollar"a "Asturias cellatları"nın zaferine izin vermemeleri için çağrıda bulundu:* "No pasaran!" *Verdun'de Almanlar'a karşı I. Dünya Savaşı'nın direniş çağrısı olan "Geçemeyecekler!" sözünün İspanyolcası, İbarruri'nin bu konuşmasından sonra bütün ülkelerin antifaşistlerinin direniş simgesi haline geldi. Resimde Madrid sokaklarına asılmış olan bir "No pasaran!" pankartı.*

milislerinin Aragon'un büyük bölümünü faşistlerin elinden geri alması Aragon'da ve İspanya'nın en önemli sanayi merkezi olan Katalonya'da anarşizme uygun bir kamulaştırmayı en üst düzeye çıkardı. Katalonya'da sanayiin yüzde 70'i kamulaştırıldı. Anarko-sendikalist hedefler gerçekleştirilmiş, işyerleri yerel olarak bizzat o fabrikada çalışanların özyönetimine bırakılmıştı. Önce sahipleri kaçan ya da darbeye katılan işyerleriyle büyük sanayi kamulaştırılırken, ardından "verimsiz çalışan" ve bu yüzden "işçi sağlığına dikkat etmeyen" küçük imalathanelerin birkaçı biraraya getirilerek büyük fabrikalar halinde yeniden örgütlenip yönetim, eski sahiplerinin de kısmen temsil edildiği işçi komitelerinin eline verildi. Bu eyleme *toplumsallaştırma* adı veriliyordu. Yiyecek kıtlığının da baskısıyla bakkallar, lokantalar vs. de giderek aynı işleme tabi tutuldular.

Sosyalistlerin kalesi olan Asturias bölgesindeki madenler madenci işçiler tarafından yönetilmeye başlandı. Bir süre sürtüştükten sonra *UGT* ve *CNT* ortak bir anlaşmayla toplumsallaştırmayı bir düzene oturttular. *PCE*, sanayide faşistlerin ve kaçakların işyerlerine elkonmasını, diğer yerlerde ise işçi komitelerinin denetimi ve yönetime katılımı ile yetinilmesini öneriyordu. Tarımda ise kaçanların ve faşistlerin topraklarına el konulmasını, ancak köylülerin kolektifleştirmeyi kendiliklerinden kabul etmemeleri halinde toprağın yoksul köylüye dağıtılmasını öneriyordu. Eğer mutlaka toplumsallaştırma yapılacaksa bu kolektifleştirme değil millileştirme biçiminde olmalıydı. Toplumsallaştırma ise *PCE*'ye göre tümüyle karşı devrimciydi. *PCE*'nin asgarî programı anti-faşist cepheyi kapsamayı, orta sınıfları ve liberal burjuvaziyi kazanmayı, işçi sınıfı ve yoksul köylülerin taleplerinin ve eylemlerinin burjuvaziyi ürkütmesini engellemeyi hedefliyordu. Yaşanan dinamik ile hedeflenenler arasındaki çelişki yerel militanların da kafasını karıştırdığından *PCE* militanları çoğu yerde genel dalgaya kapılarak toplumsallaştırmalara katılmış, hatta kimi yerde bu eyleme kendileri önderlik etmişti.

gerçekleşmesine öncülük etti. Asturias'de madencilerin başarısız ayaklanmasının acımasızca bastırılmasından sonra yeniden toparlanmaya başlayan anti-faşist güçler yoğun bir mücadeleye girdi. Ibarruri 1934'te cumhuriyetçi ve sosyalist kadınların katıldığı *Savaş ve Faşizm Aleyhtarı Kadınlar Ulusal Komitesi*'ni kurdu. Bunun ardından bir yıl sonra yapılan partinin VII. Kongresi'nde yürütme komitesine getirildi.

Parti içinde de önemli görevler üstlenen Ibarruri, 1935'te yapılan *Komintern*'in VII. Kongresi'nde parti genel sekreteri Jose Diaz'le birlikte örgütün yürütme kuruluna getirildi.

Bunun ardından Ocak 1936'da *Sosyalist Parti, İspanya Komünist Partisi, Cumhuriyetçi Birlik Partisi* ve diğer sol partilerin oluşturduğu *Halk Cephesi*'nin adayı olarak Asturias bölgesinden parlamentoya girdi. Güçlenen faşist harekete karşı işçilerin ve emekçilerin birlikte mücadele etmesi konusunda en geniş cephenin oluşturulması için parlamentoda etkili konuşmalar yaptı. Bu, onun 18 Temmuz 1936'da ordunun cumhuriyetçi hükümete karşı isyan etmesiyle birlikte başlayan İç Savaş sırasında bir kahraman olarak öne çıkmasını sağladı. Bitmeyen enerjisi ve kararlılığıyla yaptığı konuşmalar, kitlelerin Francocu faşistlere karşı mücadelesinde önemli bir destek oldu. Bu arada parti adına İç Savaş'ın stratejisinin tayininde rol oynadı. Cumhuriyetçilerin tersine teslim olmamayı sonuna kadar direnmeyi savundu. Faşistlerin kazanmasından sonra 5 Mart 1939'da Sovyetler Birliği'ne giden Ibarruri uzun yıllar sürgün yaşadı. Sürgünde iken *İspanyol Komünist Partisi*'ni uluslararası toplantılarda temsil etti. 1960'ta ise sekreterliğini Santiago Carillo'ya bıraktı. 1968'de Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'da giriştiği harekete karşı tavır alan Ibarruri, Franco'nun ölümünden sonra partinin yasallaşmasıyla birlikte 13 Mayıs 1977'de ülkesine döndü. 1977 seçimlerinde Madrit bölgesinden milletvekili seçildi ve ilk meclis oturumunun başkanlığını yaptı. Ibarruri, İspanyol direnişinin simgesi olarak yaşamını sürdürmeye devam etmektedir.

Bu durumun temel nedenlerinden biri *Komünist Enternasyonal*'in geliştirdiği Halk Cephesi politikasıydı. Sovyetler Birliği'nin dış politikası, yaklaşmakta olan savaşta Batı demokrasileri arasında Hitler Almanyası'na karşı müttefik arama stratejisini sekteye uğratacak komünist politikalardan kaçınılmasını gerektiriyordu. Bu nedenle tüm Avrupa'daki *Komünist Parti*'ler esas kimliklerini ikinci plana atıp sadece anti-faşist bir kimlikle tanınmaya çalışıyorlardı. *İspanyol Komünist Partisi*'nin politikaları onun üye yapısında da bir değişime yol açtı. Darbe öncesi kimi tahminlere göre 50 bin, partinin kendisine göre 100 bin civarında olan üye sayısı ilk sekiz ay içinde yaklaşık 250 bin kişiye çıktı. Parti üyelerinin sınıfsal bileşimi şöyleydi: 87 bin sanayi işçisi, esnaf ve zanaatkâr, 62 bin tarım işçisi, 76 bin toprak sahibi köylü, 15.500 burjuva, 7 bin avukat, doktor, subay gibi meslek sahibi. Sanayi işçileri ile küçük burjuvalar ayrıca sınıflandırıldıklarında ise birincilerin partinin yüzde 25'ini, diğerlerinin ise yüzde 10'unu oluşturdukları görülüyordu. *PCE*'ye askerler devlet düzeninin ve otoritenin simgesi olduğu için, orta ve zengin çiftçiler ile küçük esnaf mülkiyetin bekçisi gibi göründüğü için giriyorlardı. Ortada bir yanlış anlama da yoktu. *PCE* yetkilileri L'Humanite'ye "sadece iki amacımız var, cumhuriyet düzenini ve mülkiyeti korumak" diyorlardı.

Anarşistlerin kolektifleştirme çabaları ise ciddi bir merkezî düzenlemeden yoksundu. Şehirlerdeki küçük burjuvazi gelişmeler nedeniyle bir hayli ürkmüştü. Kimisi gönüllü bir biçimde toplumsal devrim sürecine katılıyor, kimisi ise karşı devrimciliğe kayıyordu. Bu durum sanayiin ve dolayısıyla işçi sınıfının gelişkin, şehir ve kır küçük burjuvazisinin de güçlü olduğu Katalonya'da önemli sonuçlar doğurdu. Bu burjuva ve küçük burjuva katmanlar işçilere karşı mücadelelerini önce Katalan yerel hükümeti Generalitat Başkanı Luis Companys'in pasif ama kurnaz direnişinde, sonra da *PSUC*'un Mayıs 1937'de *CNT* ve *POUM*'a karşı saldırısında gösterdiler.

Aragon kolektiflerinde de ciddi sorunlar vardı. Katalan işçi milisleri, özellikle de Durruti Kolu Aragon'u kurtarırken köylerde de kolektifleştirmeyi gerçekleştirdi. El konulan topraklar köylülere dağıtılmayarak kurulan kolektifin emrine verildi. Kolektifi yöneten bir komite seçildi ve isteyen aileler kendi alet ve topraklarını da katarak kolektife girme hakkına sahip oldular. Kolektifleştirme büyük ölçüde köylülere dışarıdan dayatılmış bir hareket oldu. Anarşizmin Aragon köylerinde güçlü olması bu dayatmanın etkisini yumuşatmıştı.

Aragon köylüsü genel olarak yarı proleter duruma düşmek üzere olan yoksulca bir kitleydi. O nedenle belli bir gönüllü katkı elde edildi. Fakat çoğu yerde elkonulan toprağın köylüye dağıtılmasının önüne geçmek için bir ölçüde baskı uygulandı. Kır poleterleri ile yoksul köylülüğün ağır bastığı köylerde gönüllülük, orta köylülüğün ağır bastığı yerlerde ise milis zoru belirleyici oldu. Kolektifin yöneticisi olan köy komitesinin parayı iptal etmek gibi kimi uygulamaları, kolektifin imkânlarından yararlandırılmayan köylüleri zor duruma sokuyordu. Paranın kaldırıldığı yerlerde köy mağazasından alış veriş için basılan makbuzlar para yerine geçiyor, emeğin karşılığı da bu makbuzlarla ödeniyordu. Köyün para stoku komite tarafından saklanıyor, köylüler köy dışına gittiklerinde komiteden para alıyorlardı. Bu tür tasarruflar zaman zaman yolsuzluğa yol açtıysa da devrimci ruh hali ve sert cezalar bunun yaygınlaşmasını engelliyordu.

Katalan sanayi kolektifleri savaşın yarattığı ağır hammadde yokluğu ve sermaye yetersizliği nedeniyle üretimlerini düşürdüler. Kimilerinin üretim düşüşünün nedenleri arasında kötü yönetimin payı da vardı. Merkezî hükümet mecbur kalmadıkça hiçbir mali destek vermedi. Sanayi kolektiflerinde ortaya çıkan bir diğer sorun da özyönetimin dejenere olması eğilimiydi. Her fabrika kendi çıkarını ön planda tutuyor, böylece zengin ve yoksul kolektifler ortaya çıkıyordu.

Darbenin ardından Halk Cephesi bölgesinde bir kargaşa yaşanmaya başladı. Kendilerine Ölüm Taburları vb. gibi isimler takan gençlik çeteleri ev soymaya, araba çalmaya, kızdıklarına ateş açmaya başlamışlardı. Bir taraftan hükümet kendi otoritesini yeniden kurmaya çalışırken diğer taraftan işçi milisleri ve sendikal örgütler gelişmelere müdahale etmeye çalışıyorlardı. İlk zamanlar hükümet işçi milislerine ve örgütlere oldukça tavizkâr davranıyordu. Ancak onlara bağımlılıktan kurtulmasını sağlayacak ordu ve polis teşkilatını da yeniden kurmaya başlamıştı.

Komiteler de halkın kendiliğinden tepkisini bir düzene kavuşturmak gerektiğini görüyorlardı. Şüphelileri yargılamak için halk mahkemeleri kuruldu. Suçlu olduğundan şüphe edilenler hükümetin sağladığı savunma olanaklarını kullanarak kendilerini savunuyor, suçsuz bulunulursa yanlarına şeref muhafızları verilerek ikametgahına dek götürülüyor, böylelikle etrafa temize çıktığı gösteriliyordu.

Komitelerin merkezî bir güce kavuşması Barselona'nın kurtarılmasıyla birlikte oldu. Fiili iktidarı kullanacak bir Anti-Faşist Milis Komitesi kuruldu. Çeşitli Katalan milliyetçisi gruplardan 5, *PSUC* 'den 1, *POUM* 'dan 1, *FAI*'den 2, *CNT*'den 3, *UGT*'den de 3 temsilci bu komitede yer aldı. Valensia'da benzer işlevli bir Halk Yürütme Komitesi, Aragon'da da bir Savunma Konseyi kuruldu. Şehirlerde güvenliği bu komitelere bağlı silahlı işçiler sağlıyordu. Bu devrimci iktidar günlerinde ortaya çıkan ilk örgütlü milis 3 bin kişilik Durruti Kolu'ydu. Valencia Halk Komitesi de *CNT* ve *UGT*'nin yardımıyla milis kolları örgütledi. Milis liderleri seçimle işbaşına geliyor, klasik askerî disiplin kurallarına da çok az uyuluyordu. Birkaç gün

David Alfaro Siqueiros'un 1935 tarihli Faşizmin Doğuşu *adlı resmi. Faşizmin en paradoksal yönlerinden biri, hızla gelişmekte olan kapitalizmin mülksüzleştirdiği kitleleri, kendilerine karşı, onları gündelik hayatlarını ve kaderlerini tayin edebilme konusunda daha da güçsüz bırakacak bir rejim uğruna seferber edebilmesidir. Onu, diğer baskıcı yönetim biçimlerinden ayırdeden en önemli özelliklerden biri budur. Faşizmin yerleştiği sıralarda sanayileşme tarihi nisbeten yeni olan İtalya ve İspanya'da kapitalizm, örgütlü bir sanayi proletaryasının yanısıra ve ondan çok daha kalabalık bir mülksüzler yığını yaratmıştı. Geleneksel bağlarından kopmuş, küçük devlet memuriyetlerinde çalışan, işportacılık yapan, yada alışmış olduğu küçük üretimi giderek imkânsızlaşan koşullarda sürdüren bu insanların gündelik hayatları, onlara hiçbir umut, varoluşlarını anlamlandıracak hiçbir ufuk vaad etmiyordu. Faşizmin kök saldığı her üç ülkede de,*

faşizmin yerleşmesinden önce, işçiler bir toplumsal devrime öncülük etme girişimini başlatmış ve dolayısıyla toplumun politizasyon düzeyini hatırı sayılır ölçüde yükseltmişlerdi. Zaten politize olmuş bu ortamda, sözkonusu mülksüz kitlelerin yanısıra, tarlasında ya da atölyesinde geleneksel ilişkiler çerçevesinde üç beş işçi çalıştıran küçük sermaye sahipleri de, yaygınlaşmakta olan komünist fikirlere, işçileriyle aralarında bozulan ilişkilere duydukları tepkiyle faşist seferberliğe katıldılar. Örneğin Valladolid'de 200 hektarlık bir çiftliği olan ve topraklarında çalıştırdığı işçilerle bir camaraderie duygusu içinde birlikte çalıştığı günleri hasretle anan falanjist Alberto Pastor, faşizmin kendisi için ifade etmiş olduğu anlamı yıllar sonra şöyle anmıştı: "Faşizm ülkenin servetini yeni ve daha adil bir biçimde yeniden bölüştürmek anlamına geliyordu. Herkesin çalışmak zorunda olması, ama birbirleriyle uyum içinde çalışmak zorunda olması anlamına geliyordu. Birçok noktada sosyalistlerle anlaşıyorduk. Ama onlar maddeci devrimcilerdi, bizse maneviyatçı devrimciler". Ancak resmî düzeyde Kilise yanlısı olmakla birlikte, faşizme kitle desteği verenleri harekete geçiren unsurlar arasında ciddi bir Kilise düşmanlığı da bulunabiliyordu. Örneğin Carlizm'in geleneksel kalesi olan Navarre yöresinde faşizme katılmış, yalnızca 45 hektar toprağı olan bir köylü "Navarre'daki komünistler Kastilya'daki papazlardan daha dindardı. Şaka gibi geliyor ama doğrusu bu. Navarre'da komünistler ayine gider, günahlarını itiraf eder ve Kilise'nin buyurduğu gibi yılda bir kez communionu alırdı. Kastilya'daysa, savaşta da gördüğümüz gibi, Kilise'ye gitmeyenler papazlardı. Ama zaten heryerde papazların kendi evleri ve sulanan bahçeleri vardı. Bahçeleriyle övünürlerdi; yetiştirdikleri ürünlerle. Manevi konular hakkında söyleyecekleri hiçbir şeyleri yoktu, bahçeleri hakkında çok şeyleri vardı." diye yakınıyordu Kilise'den.

Faşizme destek verenlerin çoğu, komünizm ve sosyalizm arasında böyle tuhaf ilişkiler kuruyordu. Örneğin, Carlist yardımlaşma örgütü olan Margaritaların Pamplona bölgesindeki başkanı olan Dolores Baleztena "Eğer komünizm kazansaydı bu anonim kahramanlar birşey kaybetmiş olmayacaklardı; hatta maddi açıdan kazançlı çıkacaklardı. Sözgelimi şu requetenin uğruna kolunu verdiği, nicelerinin uğruna canlarını verdiği anayurdun, onlara vereceği bir avuç topraktan başka bir şeyi yok. Ama manevi olarak her şeyi yitirmiş olacaktı. Bu yüzden -dini inançlarını, ideallerini- savunmak için savaştılar" diyordu. Dolores Baleztena münferit bir örnek değildi; faşizmin yol açtığı hareketlilik toplumun bütün kesimlerini sarmıştı. Hernekadar faşizm kadınlarla erkekler arasındaki ilişkiyi "eşitlik değil karşılıklılık" olarak tanımlıyorduysa da, faşizmin yolaçtığı hareketlilik kadınlara yeni ufuklar açmaktan geri kalmıyordu.

Madrid'de Ölmek

15 Kasım 1938 günü, artık İspanya'yı terkeden Uluslararası Tugaylar, hâlâ direnen Barselona'da veda geçidi yaparken, faşizme karşı savaşan halkın sesiyle özdeşleşmiş bir ses, Pasionarla'nın sesi, bir an, iç savaşın coşku ve umut dolu ilk günlerini hatırlatır gibi oldu.

"Analar! Kadınlar! Yıllar geçip de savaşın yaraları sarıldığında; nefret dinip de yerini özgürlük, sevgi, huzur aldığında; bir gün tüm İspanya özgürlüğüne kavuştuğunda, bu zorlu ve kanlı günleri hatırlayıp çocuklarınıza anlatın. anlatın onlara Uluslararası Tugaylar'ı. Bu insanların dağları, denizleri aşarak, süngülerle kapatılmış sınırları geçerek, ülkemizin özgürlüğü için savaşmaya nasıl geldiklerini anlatın... Onlar her şeyi geride bıraktılar: Vatanlarını, yaşamlarını, ailelerini, çocuklarını... Geldiler ve 'İşte buradayız. Sizin davanız, İspanya'nın davası bizim davamızdır, tüm ilerici insanlığın davasıdır' dediler. Bugün geri dönüyorlar. Ama binlercesi burada, İspanya toprağına gömülü kaldı. İspanya halkı! Onları unutma!"

Pasionarla, Uluslararası Tugaylar'ın yorgun erlerine seslendi sonra:

"Uluslararası Tugaylar'ın yoldaşları! Siyasal nedenlerle, devletin menfaatleri böyle gerektirdiği için ve uğruna hayatınızı verdiğiniz davanın selameti için geri gönderiliyorsunuz. Aranızdan bazıları vatanlarına, evlerine dönecek, bazılarınızı ise belirsiz bir sürgün bekliyor. Bizlerden, gururla dolu ayrılabilirsiniz. Tarih oldunuz; bir efsane oldunuz. Demokrasi fikrinin evrenselliğinin ve dayanışmanın kahraman örnekleri oldunuz. Sizleri unutmayacağız. Barışın zeytin ağacı yeniden yeşerdiği ve zeytin dalları Cumhuriyet'in zafer tacının defne yapraklarına karıştığı zaman, bize geri dönün."

O gün, Barselona'da, Uluslararası Tugaylar'ın gönüllüleri, Negrin'in, Azanas'ın ve Stalin'in dev portrelerinin önünden geçip, resmi veda törenini bitirdikten sonra, kendilerini dünyanın dört bir yanına dağıtacak trenlere, gemilere doğru yürürken, alabildiğine hüzünlü, yine de umutlu ve inançlı bir başka türküyü, Uluslararası Tugaylar'ın veda türküsünü mırıldandılar:

"Bırakın şu son saatlerimizde,
İspanya'da yatan kardeşlerimize veda edelim artık.
Bir ağıt değil bu söylediğimiz türkü.
Gözyaşlarımızdan utanmayı çoktan bıraktık.
Şimdi biz, bir başka dünyaya dönüyoruz.
Ama gaziler değil, partizanlar olarak.
Düşman nerdeyse orda, kale düşene kadar sürecek savaş.
Bayrağımız hep o bayrak!"

Bu görkemli ve hüzünlü veda töreninden iki yıl önce, faşist ayaklanmanın üç gün içinde tüm ülkeyi sardığı Temmuz 1936'da, Madrid halkı, Madrid işçileri "kızıl Madrid"i savunmak için seller gibi sokaklara döküldüklerinde, 18 Temmuz saat 22'de, aynı ses, Pasionarla'nın sesi, radyodan ilk kez duyuluyordu:

"İspanya halkı! Kadınlar! Silahınız yoksa bıçaklarınızla, kızgın yağlarla savaşın. Diz çöküp yaşamaktansa, ayakta ölmek evlâdır. No pasaran!"

O günlerde türküler henüz neşeliydi, kastanyetlerin eşliğinde söyleniyordu.

"Dört anlı şanlı general, / Oy anam anam!
Bizi sattılar, / Oy anam anam!
Eşsiz ve güzel Madrid, / Oy anam anam!
Sadık evlatların var, / Oy anam anam!
Seni utandırmazlar, / Oy anam anam!"

İspanya İç Savaşı Avrupa ve ABD'nin her yerinden yüzlerce devrimci ve antifaşist aydının Halk Cephesi saflarında döğüşmeye geldiğine tanık oldu. Amerikalı Capa'nın çektiği ünlü fotoğraf tam vurulduğu anda bir antifaşistin ölümünü resimliyor. Uluslararası Tugaylar'da savaşmak üzere cepheye sevkedilen trenlerde, Malraux, Hemingway, Caudwell gibi yazarların yanısıra, hepsi sonraki yıllarda kendi ülkelerinde önemli roller oynayacak olan Lukacs, Tito, Ulbricht gibi komünist önderler de yolculuk etmişti.

Ve Kasım 1936'da, Milliyetçi birlikler Madrid kapılarına dayandığında, Donkişot'un memleketi La Mança'daki, yüzyıllardır kamalarıyla, bıçaklarıyla ünlü küçük Albaceta kasabasındaki kamplarından çıkıp ilk kez cepheye giden Uluslararası Tugaylar'ın türküsü: *"Vatanımızı bıraktık geldik. Şimdi vatan Madrid önlerindedir"* diye başlayan marştı.

"Diren kızıl Madrid" ve *"Harama vadisinde çiçekler açar yine. Yoldaşların mezarları üstünde"* türküleri henüz söylenmeye başlamamıştı.

Çağlar boyunca hiçbir iç savaş, hiçbir halk hareketi, hiçbir direniş bu kadar tutkulu ve coşkulu, bu kadar inanç ve umut dolu, bu kadar kararlı, hırslı, sert, kıran kırana olmadı. Tarih boyunca, bu kadar büyük ve yaygın bir dayanışma örneği görülmedi. İster "proleter enternasyonalizmi" diye adlandıralım, ister uluslararası dayanışma diyelim adına, emeğin kurtuluşu ve özgürlük için, ırk, milliyet, sınır tanımayan bir dayanışma, hiçbir zaman ve hiçbir yerde İspanya İç Savaşı'nda olduğu kadar ete kemiğe bürünmedi. Ve çağımızda, bu çapta, bu büyüklükte gerçek bir halk hareketi, adeta efsaneleşen uluslararası dayanışmaya rağmen, bu kadar acı ve göz göre göre yenilmedi.

Bir yanda böyle bir kitlesellik ve dayanışma, öte yanda yenilgi... İspanya İç Savaşı'nın önümüze koyduğu ikilem; hâlâ cevap bekleyen sorusudur bu.

1936-1939 İspanya'sı üzerine çok şey yazıldı, çok şey söylendi. Ama savaşta ölenlerin gerçek sayısı bile belli değildir hâlâ. Çeşitli kaynaklara göre 200 binle bir milyon arasında değişir bu sayı. Cumhuriyetçilerin ayrı, Milliyetçilerin ayrı iç savaş tarihleri; meşruiyetçi, Franco'cu veya komünist, anarşist, Troçkist, Stalin'ci, Stalin karşıtı, demokrat, liberal veya tutucu yazar ve yorumcuların farklı anlatımları vardır. Herkesin olayın şiddeti karşısında ister istemez "taraf" olduğu ve tarafları ayıran çizginin yaşam ve ölümden geçtiği bir tarihsel kesitte, bu derinlikteki çelişkiler ortasında, başka türlü nasıl olabilirdi?

Belki -ve ancak- şimdi, iç savaş ve yenilginin üzerinden yarım yüzyıl geçtikten sonra, daha nesnel, daha aydınlık bakabilmek mümkün İspanya'ya.

İspanya: Afrika'nın, Akdeniz'in, Avrupa'nın, Kuzey'den gelen kabilelerle Güney'den gelen Arapların, Emevilerin, Roma'nın, Kartaca'nın tarihsel mirasının özgün karışımı olan İspanya, 14. yüzyıldan bu yana, Avrupa'da filizlenip gelişen tüm büyük fikir akımlarını ve hareketlerini, ana vatanlarında bile rastlanmayan bir şiddet ve yoğunlukta yeşayan bir ülke oldu. İspanya'nın siyasal toplumsal tarihi, hep, iki kampa ayrılmış bir ülkede en uzlaşmaz karşıtlıklar içinde gelişti. Orada Engizisyon en acımasız, en kanlıydı. Bourbon mutlakçılığı Fransa'da bile o şiddette yaşanmadı. Fransız Devrimi'nin liberalizmi, özgürlük fikirleri, sonra sosyalizm, komünizm, anarşizm ve nihayet faşizm, İspanya'da, ara renkler tanımadan, siyah ve beyazlarla çıktılar ortaya. Çoğu ülkede ancak küçük dar çevrelerde etkili olan anarşizm bile İspanya'de örgütlü güç oldu, bir vücut kazandı. "Hiç düşmanım kalmadı, çünkü hepsini öldürdüm" sözü, Endülüs'te halkı sonuna kadar kılıçtan geçirerek Arap egemenliğine son veren İspanyol komutana mal edildiği kadar, Bourbon'cu bir generale, köylü ayaklanmalarını bastıran bir hükümet askerine, Asturias işçi ayaklanmasını ezen birliklerin komutanına ve nihayet Franco'ya da yakıştırıldı. Orada yenilenler hep ölüme kadar gittiler, yenenlerse aman tanımadılar. Ülkedeki bölgesel ve sınıfsal çelişkilerin derinliği, pek çok halkın, törenin, yaşam biçiminin, geleneklerin tarihsel mirasıyla birleşince sınıfsal-siyasal çelişkiler yaşamsal çelişkiler şiddetine ulaştı hep. İspanya İç Savaşı, ülkenin ve halkın tarihinin bu temel özelliklerini bütünüyle yansıttı.

İki taraf da tutkulu ve acımasızdı. Cumhuriyetçiler de, Milliyetçi Falanjistler de, sonuna kadar, ölüme kadar gitmeye kararlıydılar. İspanya'da, 1936-1939 arasında, "Ya hep ya hiç" oynandı. Sınıfsal, tarihsel, insanî tüm açılardan "hep"i istemeye ve elde etmeye hak kazanan taraf, yani işçileriyle, köylüleriyle, aydınlarıyla, tüm emekçileriyle İspanya halkı yenildi; "hiç"e indirgenmek istendi. Hakkı "hiç" olan taraf, Franco'cu faşistler "hep"e ulaştılar.

Böyle bir halk, böyle bir ülkeydi iç savaşa giren. Ya boğanın ya matador'un öldüğü, ölümün dehşeti iliklerde duyulmadan arenaların terkedilmediği bir ülke...

Yakın tarihte pek az beigi, *"No pasaran"* kadar dalga dalga yayılıp yankılandı.

Dünyanın tüm ülkelerinin ileri işçileri, bilinçli emekçileri, aydınları ve siyaset, bilim ve sanat adamları, ezilmek istenen ayaklanmış bir halkın yardım feryadı olan bu haykırışa cevap verdiler. 65 ülkeden on binlerce insanın katıldığı Uluslararası gönüllü birliklerinin yanında, milyarlarca lira değerinde maddî yardım, silah yardımı, teknik yardım, sağlık ve gıda yardımı büyük güçlüklerle de olsa İspanya'ya aktı. Avrupa'da, Amerika'da, Sovyetler Birliği'nde ilerici, özgürlükçü kamuoyunun yüreği üç yıl İspanya'da çarptı. "İspanya'nın dostları", "İspanya halkına yardım", "İspanya'yla dayanışma" dernekleri, örgütleri birbiri ardına kuruldu. Uluslararası Tugaylar, dayanışmanın somutlanması kadar, halkların kurtuluşu ve özgürlük için dünyanın neresinde olursa olsun hayatını feda edebilme düşüncesinin simgeleriydiler. Katıldıkları her çarpışmada, gönderildikleri her cephede, Madrid'de, Harama vadisindeki kanlı çarpışmalarda üçte ikisi savaş meydanlarında kalıyorlardı ama ölümleri faşizm rüzgârlarının estiği bir dünyada, tutunacak yeni bir umut, proletarya enternasyonalizmine bir güven tazeleme, tüm bir sol aydınlar kuşağı için, kimlik arayışlarında yeni ve ileri bir nokta oluyordu.

Dönemin önde gelen sanatçıları, yazarları, düşünürleri, bilim adamları, siyasetçileri, işçi önderleri, dünya demokratik kamuoyu ve gençler İspanya halkının yanında yeraldı, ondan yana taraf tuttu. İspanya, 1936'da, tarafsızlığı bir "aydın erdemi" olmaktan çıkardı, utanılacak bir işbirlikçiliğe dönüştürdü. Atlee'den G.H.Wells'e, Sartre'dan Malraux'ya, Robeson'dan Picasso'ya Brecht'ten Romain Rolland'a, Hemingway'den Yves Montand'a kadar tüm ülkelerden binlerce önde gelen aydın, tüm bir sol aydınlar kuşağı, bir süre için de olsa, düşüncesinin, yaratmasının ve kimliğinin odağına İspanya'yı yerleştirdi.

Böylesine yaygın bir dayanışmayı, kimi yorumcuların yaptığı gibi sadece *Komintern*'in çaba ve marifetine bağlamak gerçekleri çarpıtmak olur. Evet, komünistler ister cephede, ister cephe gerisinde olsun, direnen İspanya için hep en önde savaştılar. *Komintern* uluslararası dayanışmanın örgütlenmesine aktif katıldı. Ama unutmamak gerekir ki bu yıllar, yaklaşan faşist tehdit karşısında *Komintern*'in de güç günler geçirdiği ve doğrudan müdahale taktiklerinden kesinlikle kaçındığı yıllardı. Yine bu yıllar Sovyetler'de Stalin davaları ve muhaliflerin temizlenmesi yıllarıydı. Stalin'in, 1939'da Hitler'le yaptığı saldırmazlık anlaşması da uzak değildi.

İspanya İç Savaşı'nda Cumhuriyetçilerin gördüğü büyük uluslararası desteğin temelinde, tartışılmaz haklılıkları; bu savaşın, halkın ezici çoğunluğunun gaspedilmek istenen hakları ve özgürlükleri için verdiği, faşizme karşı bir savunma savaşı olması yatıyordu. İspanya halkı ekmeğini ve özgürlüğünü yaşamı pahasına savunuyordu. Faşizmden yana taraf olanlar ve çok kritik bir dönem ve ortamda denge politikaları uğruna İspanya'nın ezilmesine göz yuman siyasetçiler bir yana, dünya ilerici kamuoyunun tümü, İspanya'dan esen gençlik ve kurtuluş rüzgârlarına kapılmış, İngiliz şairi W.H.Auden'ın 1937'de İspanya şiirinde dile getirdiği gibi;

"Bir intiharsa, bir romantik ölümse ya da teklifiniz,
Kabul, ona da varım.
İspanya, senin tercihin, senin kararınım ben,
Ben İspanya'yım" diyordu.

Uluslararası desteğin, özellikle de demokratik kesimlerden ve entelejansiyadan gelen desteğin büyük olmasının bir nedeni, bu kesimlerin yaklaşan faşizmin tehdidini duymaya başlamasıydı. İspanya İç Savaşı ile birlikte, faşizmin yerel kalmayacağı, dünyayı tehdit ettiği anlaşılıyordu. İspanya'ya savaşmaya giden gencecik bir aydının, Cambridge'deki eğitimini İspanya'da savaşmak ve ölmek için yarıda kesen Darwin'in üçüncü kuşaktan torununun sözleriyle "İspanya'da ilk kez, faşizme karşı, beyaz eldivenler ve smokinler çıkarılarak savaşılıyordu". Komünistler, işçiler, demokrasi ideallerine derinden bağlı olanlar yanında pek çok ünlü aydın İspanya'da iç savaşa fiilen katıldı. Beyaz eldivenlerle birlikte rahat yaşamların rehavetini de sırtından attı. Ve o sırada, bütün dünyada birileri, beyaz eldivenleri ve ütülü parlak merasim elbiseleriyle, İspanya'daki yangının kendi ülkelerine, kendi düzenlerine sıçramasını engellemeye çalışıyorlardı.

Tarihsel ve sınıfsal haklılığı yanında, büyük bir uluslararası desteğe de sahip olan İspanya halkı, yine de yenildi.

İspanya İç Savaşı'yla ilgili çeşitli kaynaklarda, yenilginin nedeni olarak Cumhuriyetçilerin homojen olmayan yapısı; Cumhuriyetçi hükümetin kararsız tutumu; işçi hareketinin bölünmüşlüğü; anarşistlerin güçlülüğü; Troçkistlerin tutumları; düzenli orduyu ellerinde tutan Milliyetçilerin karşısında çoğu silahı eline ilk kez alan milislerin başıbozukluğu; köylülüğün yeterince örgütlenememesi ve yanlış taktik ve zulüm yüzünden faşist saflara teslim edilmeleri; kiliseye karşı girişilen sindirme eylemlerinin kitlelerin bir bölümüne dehşet salan bir yok etme güdüsüne dönüşmesi; ekonomik başarısızlıklar; savaş taktiklerindeki hatalar; halkın zamanında silahlandırılmaması; Sovyet yardımının gecikmesi ve Hitler'le imzalanan dostluk anlaşmasından sonra İspanya'nın gözden çıkarılması, vs. sayılır.

Bu nedenlerin tümünün yenilgide belli bir payı olmakla birlikte, İspanya İç Savaşı'nın, faşizmin İkinci Dünya Savaşı'nda açtığı ilk cephe olduğu, bir bakıma İkinci Dünya Savaşı'nın Temmuz 1936'da İspanya'da başladığı gözden uzak tutulursa, yenilgiyi açıklamak güç, verilen cevaplarsa yüzeysel kalacaktır. Faşizm, dünyaya meydan okumayı, orada, İspanya'da başlattı; ilk büyük provayı orada yaptı. İlerde Hitler'e ve faşist cepheye karşı savaşa girecek ülkelerin İspanya İç Savaşı sırasında gösterdikleri kararsızlık, devletler düzeyindeki yardım ve ilişkilerin hep dolaylı kalması ve ürkek bir destekle başlayıp sonunda faşizmden yana taraf olmak anlamına gelen bir "iç işlere karışmazlık" politikasına varması, kısaca İspanya'nın bir cephe olduğunun, faşizmin dünya çapındaki ilk cepheyi açtığının kavranmaması yenilgide başlıca etkendir.

Avrupa ülkeleri ve Amerika gayrı resmî yardım ve dayanışmaya göz yummakla yetinirken ve yeni bir 1917'ye karşı gizli gizli tedbir alırken ve gönderdiği tüm yardıma rağmen, Stalin iç savaşa doğrudan karışmayacağını gösterirken, Hitler ve Mussolini, İspanya'da birlikleriyle, silahlarıyla ve faşist devlet güçleriyle var oldular, Franco'yu dolaylı desteklemekle kalmayıp, iç savaşa katıldılar. İç savaş bir dış sa[illegible]şa dönüştü. Faşizmin ülkelerin sınırlarını aşarak dünya çapında açtığı ilk cephe ve ilk yenilgisidir İspanya. O yıllarda faşizm karşısındaki belli bir aymazlığın da ilk kurbanı...

OYA BAYDAR

içinde 100 bin kişilik bir silahlı güç yaratıldı. Bunların 50 bini *CNT*, 30 bini *UGT*, 10 bini *Komünist Parti*, 5 bini de *POUM*'a bağlıydı. Hükümetin silahlı gücü ise birkaç bin asker, 200 kadar subay, 12 bin asalto ve birkaç yüz sivil muhafızdan ibaretti.

4 Eylül'de Caballero başbakan oldu. Sol sosyalistlerin işçiler arasında yüksek olan prestiji sayesinde hükümet bir kitle desteğine kavuşmuş oldu. Caballero yeni ordu ve düzeni sağlamak fikrine Batı demokrasilerinin ve Sovyetlerin yardımı için şart gerekçesi ile ısındırıldı. Devrimci komitelerin yeni hükümete karşı direnebilmesi daha zordu. *CNT* bile yeni kurulan Halk Cephesi hükümetine katılmamış olmakla birlikte bunu destekliyordu. Komiteler merkezî hükümete, milisler düzenli orduya bağlanmaya başladı. Katalanlar bu kez kabineyi kurdu, Bakanlar Kurulu değil de Özerk Bölge Konseyi adını almak şartıyla *CNT* de yerel hükümete katıldı. Aksi takdirde merkezî hükümet silah yardımı yapamayacağını bildirmişti. Anti-Faşist Merkez Komitesi de bu durumda ortadan kalktı. Sovyet silahlarının dağıtılmayacağı biçimindeki uyarı da milislerin düzenli orduya bağlanmasında kullanıldı. Bu biçimlenmeyi kabul etmeyen kollara silah ve cephane verilmedi; ama bunlar cepheden de geri çekilmediler.

9 Ekim'de yeni "konsey" bir karar alarak "adları ve ünvanları ne olursa olsun Katalonya'da yerel komiteleri ve geçici hareketi yıkmak için ortaya çıkmış olabilecek bütün kuruluşları" tasfiye etti. Bu kararla böylesi kuruluşlar konseydeki örgüt bileşimi oranına sadık kalınarak yeniden yapılanmaya ve Konsey'e bağlanmaya tabi tutuldu. Bu karar sonucu merkezî hükümetle arası zaten bozuk olan Aragon Savunma Konseyi iyice zor duruma düştü. Aragon Konseyi Başkanı Ascaso 31 Ekim'de Caballero ile görüştü. Konseyin yeniden yapılanması hakkında prensip kararı ve Aragon'da durum normalleştiğinde yönetimin halkoyu ile tespit edilmesi üzerinde uzlaşma sağlandı ve hükümet Konsey'i tanıdı.

SBKP ve İspanya

Aynı yıllarda Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeler İspanya'da partiler ve politika alanındaki gelişmeleri de doğrudan doğruya belirlemeye başladı. Moskova Mahkemeleri'nin başlamış olması ve *POUM*'un bunları işçi sınıfına karşı bir suç olarak nitelendirmesi *PCE* için yeterli bir düşmanlık nedeniydi. Öte yandan diğer İspanyol partileri bu gelişmelerin kendilerine ne türde bir etkide bulunacağını henüz anlayamamışlardı. Sosyalistler Sovyet hükümetini küstürmemek için bu davaları görmezden geldiler. Anarşistler ise bu gelişmeleri sadece Sovyet vatandaşları arasındaki bir hesaplaşma olarak değerlendirip önemsemediler. *Ekim Devrimi*'nin 19. yıldönümünde *Komintern* Troçkizmi "faşist burjuvazinin doğrudan ajanı ve yoldaşı" olarak mahkum ediyordu. 28 Aralık'da ise *İspanyol Komünist Partisi*'nin faaliyeti üzerine *Komintern* Yürütme Komitesi Prezidyumu'nun aldığı kararda faşizme galebe çalabilmek için Troçkizmi ezmenin gerekliliği vurgulanıyordu. *PSUC*'nin baskısı üzerine 15 Eylül'de *POUM* Generalitat hükümetinden uzaklaştırılıyordu. 17 Aralık'da Pravda'da çıkan bir makalede ise "Katalonya'da Troçkistlerin ve anarkosendikalistlerin uzaklaştırılmaları başladı ve bu Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi aynı enerji ile sürdürülecektir" deniyordu. *CNT* üyesi işçilerle *Komünist Partisi*'nin seçkin üyelerinin komutası altındaki yeni polis arasında mücadele başladı. Polis ve ordu içinde *PCE* ve *PSUC*'ye bağlı kişiler kendilerine ait özel sorgu merkezleri kuruyor *NKVD* ile işbirliği içinde diğer devrimcilere karşı operasyonlar düzenliyorlardı. Sağ sosyalist lider Prieto'nun *El Socialiste* gazetesinde *Komünist Parti*'nin Murcia'daki hapisanelerinde işkence gören sosyalist militanların listesi yayınlandı. Sol sosyalist lider ve Başbakan Caballero da ordu komiserlerinin *Komünist Parti*'nin partizanlığını yaptığı yolundaki şikayetlerin sıklaşması üzerine bu sorunun üzerine gitmeye karar verdi. 17 Nisan 1937'de yayınladığı bir kararnameye göre bundan böyle ordu komiserleri doğrudan Başbakanlık tarafından atanacak, halen görev başında olanlar ise yetkilerini yenileteceklerdi. Komünist *Frente Rojo* (Kızıl Cephe) kararnameyi "faşist unsurların işi" olarak niteledi ve komiserlerin görevlerine sımsıkı sarılmalarını tavsiye etti.

Hükümetin telefon konuşmalarını dinledikleri gerekçesiyle Barcelona Telefon Santrali 3 Mayıs'da *PSUC*'li bir bakanın önderliğindeki askeri birlikler aracılığıyla anarşistlerin elinden zorla alınmaya çalışıldı. Çatışma 7 Mayıs'a dek sürdü. Hükümet donanmayı ve asaltoları Generalitat'a yardıma gönderdi. Barselonalı işçiler için bu kendi iktidarlarından geriye kalmış olan bir yere yapılan bir saldırıydı. Tüm işçi semtlerinde barikatlar kuruldu. Şehir merkezi hariç tüm Barselona işçilerin eline geçti, *PSUC* ve hükümet binaları işgal edildi. *CNT*'li bakanlar anarşistleri sükunete davet ettiler ve barikatların indirilmesi çağrısında bulundular. *POUM* kadroları barikatlardaki işçilerin yanında yer aldı. Ancak *CNT*'den ayrı davranmama tutumu ile çatışmanın dördüncü günü kadrolarını geri çektiler. Katalonyalı işçiler 8 Mayıs günü yenilgiyi kabul ettiler, askeri birlikler Barcelona'yı ele geçirdiler. *POUM* yasadışı ilan edildi, militanları *CNT* üyeleri ile birlikte sokaklarda kurşunlandı.

Valencia'da da komünist bakanlar *POUM*'un yasa dışı ilan edilip *La Batalla* gazetesinin kapatılmasını talep ettiler. Onlara göre Troçkistler Barcelona'da cumhuriyete karşı isyana kalkmışlardı. Zaten uzun zamandır *POUM*'un "faşistlerin aleti" olduğu, Troçkistlerin "faşist casuslar" olduğu yolunda tezler komünist gazetelerde öne sürülüyordu. Caballero *POUM* hakkındaki isyan iddiasının mesnetsiz olduğunu öne sürerek reddetti. Komünist bakanlar toplantıyı terkettiler. Hükümet bunalımı doğmuştu. Yeni hükümet için nabız yoklamaları sırasında bunalımdan sorumlu görünmek istemeyen *PCE* bir geri adım attı. Ancak Savunma Bakanlığı'nın *Sosyalist Parti* içinde Caballero'nun baş rakibi Prieto'ya verilmesi şartıyla

İç Savaşta sanatçı ve düşünürler de döğüşen kamplar arasında değılmışlardı. İspanya'nın olsun öteki ülkelerin olsun en önde gelen sanatçı ve aydınları çoğunlukla antifaşistlerin yanında yer almışlar, örneğin Miro (altta) İspanya'ya yardım için açılan uluslararası kampanyaya yaptığı afişle katılırken, Picasso, faşist vahşete karşı protestonun başeserlerinden biri olarak ünlü Guernica'sını yapmıştı. Ancak olağanüstü yeteneğine karşın, Dali hep kralcıların ve faşistlerin yanında durmuş ve devrimcillere düşmanlık gütmüştü. İç Savaşın Öngörüsü adlı tablosu, gerçeküstücü üslupla savaşta haklıyı ve haksızı ayırmadan İspanya'yı tüketen bir felaket tasvirinden öteye gitmiyor.

İç Savaş içinde bir başka iç savaş da Katalonya ve Bask'ın ayrılma taleplerine karşı merkezi hükümet çevresinde birlik ısrarı dolayısıyla sürüyordu. Ancak, faşistler hasımları arasında ayırım gözetmediklerinden Bask ve Katalonya'yı da İspanya'nın öteki bölgeleri gibi Alman ve İtalyan birliklerinin havadan ve yerden saldırılarıyla harabeye çevirince Katalanlar ve Basklılar da antifaşist direniş çağrılarıyla kitleleri seferber etmeye giriştiler (solda).

Caballero hükümetini destekleyeceklerdi. Caballero reddetti ve istifa etti. Yine bir sosyalist, komünistlere yakın Maliye Bakanı Juan Negrin Başbakan oldu.

Negrin'in işbaşında gelmesiyle *POUM* yasadışı ilan edildi. *PCE*'nin de kurucularından olan *POUM* lideri Andres Nin gayriresmî olarak tutuklanıp gizlice öldürüldü. Cesedi bulunamadı. Olay uluslararası bir skandal yarattı. Negrin döneminde devrim iyice geriletildi. Faşizme karşı sürdürülmeye çalışılan devrimci savaş tümüyle iki klasik ordunun savaşına dönüştürüldü, halk yavaş yavaş sahneden çekildi. Savaşın sonucu batı demokrasilerinin İspanya'ya yardım edeceği ve Sovyet yardımının süreceği varsayımına bağlandı.

Faşist Kampta Çelişkiler

Cumhuriyetçi İspanya'da bunlar olurken faşist İspanya'da da iç sorunlar vardı. Liderlik ve yönetici parti sorunu çözülmek zorundaydı. Darbenin tamamlanmasından dört gün sonra 24 Temmuz 1936'da belli başlı yüksek rütbeli subaylar Burges'te bir cunta oluşturmuştu. 29 Eylül'de Cunta İspanyol ve uluslararası iş çevrelerine en yakın general olan Franco'yu Hükümet Başkanı seçti. 1 Ekim'de Franco ilk yayınladığı kanunda kendisinden Devlet Başkanı olarak sözediyordu. Şiddetli bir terör ve katliam politikası ile halk muhalefeti ezilirken, kilise'nin etkisi Cunta'nın kesin denetiminde yavaş yavaş artırıldı. Böylelikle kilise etkinliğini devletin kontrolü altına girme pahasına yeniden kazandı.

Franco'nun bundan sonraki hedefi kendisine kitle desteği sağlayacak bir parti örgütlemekti. Şimdiki halde elinde sadece Falanj ve Carlist örgütlerin gönüllü ve aktif desteği vardı. Sabık kral Alfonso yanlısı monarşistlerin ciddi bir tabanı yoktu. Gil Robles'in *CEDA*'sı ve Lerroux'un *Cumhuriyetçi Parti*'si güvenilmez liderlere sahipti. Eğer Falanj'ın aktif kitlesi örgütlenebilirse liderleri Portekiz'de olan bu partilerin kitlesi de bu çekim merkezine kapılabilirdi. Liderleri Jose Antonio Primo de Rivera'nın devrimciler tarafından idam edilmesiyle Falanj başsız kaldı. Örgüt içi çekişmelere müdahale eden ve bölünmüşlükten faydalanan Franco Falanj'ı kontrol altına alıp onu diğer aşırı sağ kitle örgütleri ile birleşmeye zorladı. Birleşme 19 Nisan'da gerçekleşti. Artık Franco sıradan bir caudillo değil, faşist bir kitle partisinin lideriydi.

Savaşlarla Geçen Bir Yıl

1937 savaşlarla geçen bir yıl oldu. Franco, Jarama ve Guadalajara muharebelerinden sonuç

Franco'nun Fas'tan başlattığı darbenin haberleri başkente ulaştığında hükümet olan bitene inanmak istememiş, CNT ve UGT önderliğindeki işçiler ise "Silah, silah, silah" diye haykırarak, hükümetten silahlandırılmalarını talebetmişlerdi. Ancak Azana öncelikle generallerin bir bölümüyle uzlaşma yolları aramayı tercih edince, Barcelona ve Madrid'de işçiler kimi kışlaları basıp silahlara el koyarak, kimi kışlalarda ise cumhuriyete sadık kalan askerlerin dağıttığı silahları kuşanarak (solda) Franco'nun faşist darbesini zafere erişmeden boğazlamaya calıştılar. Bütün İspanya işçi sınıfının katıldığı bu direnmede kadınlar da erkekler kadar aktif bir biçimde milislerde görev almışlardı (sağda).

alamayınca gözlerini Asturias, Santander ve Bask bölgelerinin bulunduğu kuzey cephesine çevirdi. Bu cephe cumhuriyetin diğer bölgelerinden tecrit edilmiş durumdaydı. Ayrıca cumhuriyetçiler, Bask milliyetçileri ile sosyalist ve anarşistlerin anlaşamaması nedeniyle uyumsuz bir ittifak içindeydiler.

Kuzeyi fethetmek Franco açısından önemliydi, çünkü önemli limanlar, sanayi bölgeleri, demir madenleri, çelik fabrikaları, gemi yapım merkezleri cumhuriyetin elindeydi. Bask'ta 30-40 bin civarında milis vardı. Sosyalist, anarşist ve cumhuriyetçi milislerin sayısı bilinmiyordu, ancak Asturias her zaman işçi militanlığının simgesiydi. 26 Nisan'da Baskların eski kutsal şehri olan Guernica, Almanlar tarafından bombalandı. Kısa süre içinde geriye 1600 ölü, 900 yaralı ve yerle bir olmuş bir şehir kaldı. Tüm dünyada gösterilen tepki karşısında Hitler Burgos Cuntası'ndan Almanları temize çıkaran bir açıklama istedi. Bunun üzerine Burgos yönetimi, şehri geri çekilen anarşistlerin yaktığını iddia etti. Faşistler 19 Haziran'da şehre dövüşmeden girdiler.

Sona Doğru

1938'in ilk ayları Franco'nun Burges Cuntası'nı düzenli bir hükümete dönüştürme ve yeni düzenin temellerini atma çabaları ile geçti. Kurduğu hükümette 2 monarşist, 2 Carlist ve 2 Falanjist vardı. Diğer üyeler ya önde gelen darbeci generallerden ya da Franco'nun kendi yakın çevresindendi. Yeni düzen cumhuriyetin ve devrimin ortadan kaldırdığı tüm ayrıcalıkları yeniden kuruyor, faşist İtalya'dan kimi korporatist yöntemleri alıyor, İspanyol ortaçağının törenselliği ve üslûbu ile süsleniyordu. Nisan ayında Katalonya'nın özerkliği iptal edildi. Yine aynı ay *Servicio Nacional de Reforma Economica Social* (Ulusal Ekonomik, Toplumsal, Reform Servisi) kuruldu. Bu örgüt toprak reformunu ve buna bağlı kurumları ortadan kaldırıp toprakları ve fabrikaları eski sahiplerine geri vermekle görevliydi. 22 Nisan'da basına sansür yasallaştı. 3 Mayıs'ta Cizvitler'in İspanya'daki faaliyetlerine izin verildi. Cumhuriyetçi boşanma kanunu kaldırıldı. İlk ve ortaokullarda dini eğitim zorunlu kılındı. Kilisenin etkisi arttırıldı.

Bu gelişme üzerine Negrin radyoda yaptığı konuşmada İç Savaşı sona erdirmek için kararlaştırdığı 13 noktayı açıkladı. Bunların başında askeri ve diğer çıkar gruplarının işbaşından uzaklaştırılması, rejimin niteliğini kararlaştırmak için halkoylaması, vicdan özgürlüğü ve kişilik haklarının garantisi, tarım reformu, genel af, Milletler Cemiyeti'ni destekleme gibi maddeler geliyordu. Herhangi bir anlaşma olmadı, savaş yeniden hızlandı. 28 Eylül'de İngiltere, Fransa ve Almanya arasında Münih Paktı imzalandı. Franco'nun tarafsızlık lafları Almanların silah yardımını kesmesine bahane oldu. Franco'nun alelacele Alman-İspanyol Ekonomik İşbirliği anlaşmasını imzalamasıyla silah yardımı yeniden başladı. Bunun üzerine Katalonya'ya saldırıya geçildi. Barselona 26 Ocak'ta faşistlerin eline geçti.

1934'ten bu yana *Movimiento Nacional*'e karşı gelen ya da onu desteklemekten kaçınan devlet görevlilerinin cezalandırılmasıyla ilgili bir karar 14 Şubat'ta çıkarıldı. 27 Şubat'ta Fransa ve İngiltere Franco hükümetini tanıdı. Bu sırada Negrin ile diğer devlet yetkilileri arasında anlaşmazlık çıktı. Azana, sosyalistler, cumhuriyetçiler ve bir kısım anarşist daha fazla direnmeyi anlamsız buluyordu. Negrin, *Komünist Parti*'liler ve pek az anarşist umutsuz da olsa

Katalonya'nın da faşistlerin eline düşmesinden sonra, Cumhuriyetçi savaşçılar Fransa sınırına doğru yığılmaya başlamışlardı. Fransa hükümeti, önceleri sınırı açmak yerine bir tarafsız bölge oluşturulmasını önermişti, ancak faşistlerin buna yanaşmamaları üzerine 27-28 Ocak 1936 gecesi sınır açıldı. 10 Şubat'ta faşist ordu Fransa sınırına dayanıncaya kadar, 10 bin yaralı, 170 bin kadın ve çocuk ile 60 bin sivil erkeğin yanısıra silahlarını sınırda bırakan 200 bin cumhuriyetçi ordu savaşçısı Fransa'ya iltica etmesine karşın faşistler Pirenelerde 60 bin esir aldılar. Resimde son kafile sınırı geçerken görülüyor.

5 Haziran 1899'da Fuente Vaqueros'da doğan Federico Garcia Lorca, 19/20 Ağustos 1936'da Granada'da Francocu çetelerce kurşuna dizilerek öldürüldü. Varlıklı bir çiftçi ailesinin çocuğu olan Lorca, önce cizvit okulunda başladığı öğrenimini Granada Üniversitesi'nde hukuk okuyarak tamamladı. 1919'da Madrid'e gelen Lorca, burada tanıştığı Salvador Dali, Luis Bunuel ve Rafael Alberti'yle yakın dostluk kurdu ve yine ünlü şair Juan Ramon Jiménez ile tanıştı. İspanya İç Savaşı'na kadar Madrid'de tiyatro, şiir ve müzik çalışmalarını sürdüren Lorca, savaşın başlamasıyla birlikte Temmuz'da Madrid'den ayrılarak Granada'ya döndü. Yapıtlarında yeralan şiddet ve ölüm teması, bu tarihten başlayarak günlük yaşamının vazgeçilmez ayrıntısına dönüştü. Ağustos 1936'da Franco'nun Sivil Muhafızlar'ınca; gerçekte ömrü boyunca hiçbir siyasal hareketin içinde yer almamasına karşın; tutuklandı ve bir hafta sonra 20 Ağustos günü, şafakta kurşuna dizilerek öldürüldü.

direnme yanlısıydı. 5 Mart'ta Madrid'de bir darbeyle Negrin hükümetinin yerine Ulusal Savunma Konsülü geçti. Konsül sosyalist cumhuriyetçiler ve kimi anarko sendikalistlerce kuruldu. Negrin ve kabinesi İspanya'yı terketti.

Uzun zamandan beri komünistlerle Halk Cephesi'nin sağ kanadı arasında kurulmuş olan ittifak artık bozulmuş, *PCE* yalıtılmıştı. Teslim ya da direnme konusunda çıkan ayrılık aslında uzun zamandır süren gizli çatışmanın su yüzüne çıkmasıydı. *PCE* daha sonra dünyanın başka ülkelerinde de uygulanacak bir politikayı ilk kez İspanya'da gerçekleştirmeye çalışmıştı. İşlemez hale gelmiş olan devlet aygıtını, devleti sahiplenen politikacılarla işbirliği halinde güçlendirmek, Sovyetler ve Kızılordu'nun ağırlığını kullanarak bu devlette pay sahibi olmak, partinin devletteki gücü vasıtası ile kurulan ilişkiler sayesinde kitle tabanını geliştirirken, yine bu ilişkiler sayesinde kimi önemli devlet adamlarını ve yüksek rütbeli askerleri partiye kaydetmek ve parti gücünü onların terfi ve iktidarı için kullanmak bu politikanın bazı araçlarıydı. Ancak bu politika sosyalist parti başta olmak üzere İspanyol siyasal yelpazesinin hemen her kesiminde şiddetli bir tepki uyandırdı. *PCE* yanlıları konsülü devirmek için karşı darbeye kalkıştılar ancak yenildiler. Albay Casado liderliğinde kurulmuş konsül Franco'ya şartlı teslim için Burgos'a uçtu. Bu işin önderliğini sağ sosyalist Basterio yapıyordu. Herhangi bir gelişme sağlanamadı ve Franco görüşmeleri kesti. Yalnızca subay ve önemli parti liderlerinin ülkeyi terketmelerine müsaade edildi. Alicante limanından çok sayıda mülteci ülkeyi terkederken 27 Mayıs'ta ordu Madrid'e girdi. Aynı gün Burgos rejimi Almanya ve İtalya'nın kurduğu anti-komünist pakta dahil oldu. Franco 1 Nisan'da savaşın bittiğini ilan etti.

Devrimin Yenilgisi ve Sonuçları

Franco'ya karşı savaş, Nisan 1939'a kadar sürdü. Ancak Mayıs 1937'de İspanya işçi sınıfının Halk Cephesi hükümeti tarafından yenilgiye uğratılmasından sonra tüm cumhuriyetçi saflar teker teker yenik düşmeye başladı. İspanya İç Savaşı'nın Cumhuriyetin yenilgisiyle sonuçlanmasının nedenleri arasında Cumhuriyetçi bölgelerde kendiliğinden başlayan devrimin Halk Cephesi hükümetleri tarafından bastırılmasının da bulunduğu gözlenebilir. Cumhuriyetçi safları birlik halinde tutmanın yolunun kapitalist düzen ve burjuva devletini korumaktan geçtiğine dayalı Halk Cephesi stratejisi, zorunlu olarak devrimin bastırılması noktasına kadar vardı. Bu stratejinin İspanya'da Cumhuriyetçilerin birliğini sağlayamadığı gibi, *Komünist Partisi*'nin asıl toplumsal dayanağı olan işçi sınıfından ve emekçilerden kopmasına da yol açtığı görüldü. İspanya İç Savaşı yalnızca Cumhuriyetin faşizm karşısındaki yenilgisinin değil, toplumsal devrimin de burjuva cumhuriyeti karşısındaki yenilgisiyle örtüştü.

Amerika Birleşik Devletleri'nde İşçi Hareketi

Nüfus Sayımı Bürosu, 1890'da ABD'nin "iç sınır"ının kapanmış olduğunu, ülkenin doğal sınırına ulaşmış olduğunu resmen ilan etti. Bu dönemde İç Savaş'tan beri Amerikan askerî birlikleri ülke dışına çıkmamış, faaliyetlerini kızılderili katliamı ile sınırlandırmışlardı. 1893'te ise 19. yüzyılın en derin buhranı başgösterdi. Aynı yıl Amerikan birlikleri, hükümetin resmî onayı olmaksızın, o zaman bağımsız olan Hawai'nin içişlerine müdahale ederek, orada bir geçici hükümet kurulmasını sağladılar. Ertesi yıl Nikaragua'da patlak veren bir ayaklanma Amerikan askerleri tarafından bastırıldı. Ancak gerçek bir 'ulusal mutabakat' temelinde Amerikan emperyalizminin büyük atılımının başlayabilmesi için önce, bir çok gözlemciye göre ülkeyi bir devrimin eşiğine getiren toplumsal muhalefetin sindirilebilmesi gerekiyordu.

İki Buhran Arası ABD

İç Savaş'tana sonra ilk kez 1873'de ABD ekonomisi bir buhrana girdi. Buhranın ilk işaretini İç Savaş sırasında 3 milyon dolar kâr etmiş olan Brooke Bankası'nın, Başkan Ulysses Grant'ın bankanın sahibi Jay Crooke'u ziyaret etmekte olduğu bir sırada iflas etmiş olduğunu ilan etmesi verdi. Bankanın iflasını 5 bin işletmenin kapanması izledi. Bu ve benzeri iflaslar sonucunda küçük işletmeler çökerken, sermaye giderek tekelleşiyor ve devlet aygıtı ve hükümetler içiçe geçiyordu. Örneğin, 1873 krizi Andrew Carnegie'nin çelik sektörünü tamamen ele geçirmesine, Rockfeller'ın ise petrol sektöründeki rakipleri tasfiye etmesine yol açmıştı. Ancak kamuoyunu en çok meşgul eden kilit sektör demiryolları idi ve bunlar giderek J. P. Morgan'ın şirketler grubunun eline geçiyordu. 1890'lara varıldığında demiryollarının büyük bir çoğunluğu dördü Morgan şirketler grubuna ait olan altı şirkette toplanmıştı. Bu şirketler bankalarla, bankalar da sigorta şirketleri ile bütünleşerek, bu yıllar boyunca sürekli olarak piyasayı altüst eden krizlerden etkilenmemeyi başarıyorlardı. J. P. Morgan ilk servetini İç Savaş sırasında, bir ordu cephaneliğinden 3.5 dolara satın aldığı tüfekleri cephedeki bir generale 22 dolardan satarak yapmıştı. 1866-1872 arasında Union Pacific şirketi, hazine arazisi satın alabilmek için 400 bin doları yalnızca rüşvet olarak harcamıştı. Ancak rüşvetler, yalnızca münferit taleplerin karşılanmasını sağlamıyor, milletvekili ve senatör ve hatta devlet başkanlarının giderek büyük şirketlerin memurları gibi işlev görmesine yol açıyordu. 1895'te altın sıkıntısı çekmekte olan hazineye, başlarında Morgan'ınki bulunan bir grup banka bono karşılığında altın sattı. Bonolar alınır alınmaz piyasaya sürüldü ve aradaki fiyat farkından bankalar 18 milyon dolar kâr etti. Kuşkusuz, bu tür yolsuzluklar yalnızca banka ve demiryolu şirketlerine özgü değildi. Örneğin Thomas Edison kendi icatlarından birinin satışını kolaylaştıracak bir yasa için New Jersey eyalet meclisindeki politikacılardan her birine bin dolar teklif etmişti. Bu fütursuzluk, *gilded age* (yaldızlı çağ) diye adlandırılan bu dönemde neredeyse evrensel olarak bilimsel hakikat gibi kabul gören Sosyal Darwinizm tarafından meşrulaştırılıyordu. 1860 ile 1903 yılları arasında Amerika'da, Darwin'in "doğal ayıklanma" ilkesini "en güçlü olana hayat hakkı tanınması" şeklinde yorumlayarak toplumsal alana uygulayan Herbert Spencer'in kitaplarından 368.755 kopya satılmıştı. Serbest piyasanın yalnızca malların dolaşımını temin etmek için değil, ahlakî değerlendirme için de en iyi mekanizma olduğu kabulüne dayanan bu görüş, para sahibi olmayı, yalnızca insanın bu paraya layık olduğunun değil, aynı zamanda siyasal ve entelektüel hayatı yönlendirecek erdemlere de sahip olduğunun kanıtı olarak yorumluyordu. Herkesin eşit şartlarda katıldığının varsayıldığı yaşar kalma mücadelesinde, en güçlü ve erdemli olanların yükseleceği varsayılıyordu. Bu görüşün fiiliyata geçirilmesi, iktisadi hayat üzerindeki bütün kamu denetimlerinin kaldırılması, iktisadi gerekçelerin dışında hiçbir gerekçenin meşru sayılmaması oldu. 1886'da Anayasa Mahkemesi, şirketlerin de birer "şahıs" olarak kabul edilmeleri gerektiğini, dolayısıyla onların ve mülklerinin de yasa karşısında şahıslarla aynı dokunulmazlığa sahip olduğunu karara bağladı. Bütün ideolojiler gibi Sosyal Darwinizm de, toplumsal hayat içerisinde, çarpıtarak da olsa yansıttığı maddi bir temele dayanıyordu. Teknolojik gelişme ve para dolaşımının son derecede hızlı olduğu, feodal bir geçmişten devralınmış kurum, alışkanlık ve servetlerin etkilerinin son derecede cılız olduğu koşullarda, gerçekten de yeterli derecede hırs, tamahkârlık ve şans, çok mütevazi imkânlarla iş hayatına atılan insanların çok kısa sürede önemli servetler biriktirebilmelerine zemin hazırlıyordu. Bu kuşaktaki önemli işadamlarının yüzde 43'ü aşağı ve aşağı orta sınıflardan gelme kişilerdi. Kuşkusuz bu oran elitin üst kademelerine yaklaşıldıkça düşüyordu. En büyük 303 dokuma, çelik ve demiryolu şirketinin sahip ve yöneticileri üzerine yapılan bir çalışma, bunların yüzde 90'ının ailelerinin orta ya da yukarı sınıflardan olduğunu göstermiştir.

Yaldızlı Çağda İşçi Hareketi

Sosyal Darwinizm'in din adamları tarafından bile savunulmakta olduğu koşullarda, mülksüzler sermayenin saldırısı karşısında yalnızca devletin sağlayabileceği siyasal korunmadan değil, geleneksel olarak dinlerin örgütlediği hayır kurumlarının sağlayabileceği geçici sığınmadan da yoksun kalmıştı. Zaten çoğunluğunu birinci ya da ikinci kuşak göçmenlerin oluşturduğu işçiler (ve işsizler), göçle birlikte, zor zamanları atlatmalarını sağlayacak kendi gelenek ve

27 ABD'de İşçi Hareketi

Amerikan işçi hareketinin istisnailiği, bu ülke üzerine düşünmüş bütün sosyalist ve Marksistleri uğraştırmış konulardan biridir. Feodal bir geçmişe sahip olmayan bu ülkede, kapitalizme özgü sınıf çelişkileri iktisadi alanda en çıplak ve vahşi biçimde ortaya çıktı. İşçi sınıfının milyonlara yaklaşan sayılarla ayaklandığı, sermayenin hukuki ve siyasal hiçbir dolayıma başvurmaksızın paralı askerlerini işçilerin üzerine saldığı dönemler olmuştu. Yukarıdaki resimde bu tür olayların en sertlerinden biri olan 1912 Lawrence, Kansas qrevlerinden bir görüntü görülüyor. Ancak işçi sınıtının siyasal düzeydeki bu militanlığı, çok seyrek olarak siyasal bir bilince dönüştü. Solda, Robert Köhler'in 1885 tarihli Sosyalist *adlı tablosu. Bu dönemde sosyalistler arasında çoğunluk hâlâ Avrupa, özellikle Alman asıllı göçmenlerdi. Böylesi Alman asıllı sosyalistlerin, 1880'lerde artık* Alte Genossen *(Eski Tüfekler) diye anılan kızıl 48'lilerdi. 1880'lerdeki büyük göç dalgası ise Amerika'nın daha genç bir sosyalist kuşak ile tanışmasını sağladı. Göçmen işçilerin yanısıra, Amerikan sosyalizminin ikinci önemli kaynağı, yerel radikal püriten geleneklerdi. Bu gelenekler 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak,* Birinci Enternasyonal*'de Marx'a karşı çıkan 'yerli' Amerikan grubun tamamen etkisi altında olduğu, Hıristiyan Sosyalizmi, Spiritüalizm gibi görüşler doğrultusunda evrildi.*

kurumlarını da geride bırakmışlardı. Bu koşullarda yeni örgütlenme biçimlerine yönelmek durumundaydılar. Avrupa'da kapitalizmin derinleşmesinin yol açtığı benzer koşullara işçiler büyük sosyal demokrat partiler içinde örgütlenerek karşılık vermişlerdi. Ancak Amerika'da proletaryanın kompozisyonunun karmaşıklığı, kendi içinde din, dil ve ırk temelinde ayrışmış olması, sınıfsal örgütler yaratılabilmesinin önünde duran en büyük engellerden birini oluşturacaktı. Öneğin Marx ve Engels'in desteklediği *National Labour Union* (Ulusal Emek Birliği) bile, ülke çapında bir örgüt olmayı hedeflemekle birlikte, başlangıçta zencileri örgütlemekten kaçınıyor, *I. Enternasyonal*'e Amerika'ya işçi göçünü sınırlamasını talep etmek üzere delege gönderiyordu.

Marksizmin Amerika'ya Girişi

Marksizm Amerika'da kurumsal bir kimliğe ilk kez, 1864'te *I. Enternasyonal*'in ABD şubesinin kurulmasıyla kavuştu. Ancak Marksizm çok daha önceden beri, özellikle Almanca konuşmaya devam eden göçmen topluluklar için yayın yapan Almanca dergiler aracılığıyla yarı kurumsal bir varlık sürdürmüştü. *Enternasyonal*'in şubesi kurulur kurulmaz daha önce bu dergilerde çalışmış Alman asıllı göçmen işçilerle, İngilizce konuşan 'yerli' işçiler arasında çelişkiler çıkmaya başladı. ABD doğumlu *Enternasyonalistler*, Marksizm'i çoğunlukla kaynağı Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda olan radikal cumhuriyetçi fikirler doğrultusunda yorumluyorken, Alman asıllı üyeler doktriner saflığı çok daha önemsiyorlardı. Örneğin 1868'de kurulan ve ABD'deki ülke çapındaki ilk işçi örgütü olan *National Labour Union*'un konferanslarının dinî törenlerle açılması, Alman göçmenler tarafından sert bir şekilde eleştiriliyor, bu eleştiriler ise Amerika doğumlular tarafından şaşkınlıkla karşılanıyordu.

Kadın hakları hareketi 1810'ların sonunda orta sınıf kadınların eğitim için mücadeleleri ile başlamıştı. Bu mücadele İç Savaş'a kadar aralıksız sürdü. Diğer yandan da 1830'larda makinalı dokuma fabrikalarının yaygınlaşmasıyla, kadın işçilerin grevleri kadın sorununun bir başka düzlemde dile gelmesine yol açıyordu. Ancak kadınların Amerikan siyasal yaşamında etkili bir güç haline gelmesi asıl köleliğin kaldırılması mücadeleleri sırasında gerçekleşti. 1840'ta Londra'da toplanan Kölelikle Mücadele Derneği Konferansı *kadınların derneğe ancak sessiz dinleyiciler olarak katılabilecekleri kararını alınca 1840'ta New York'ta Seneca Falls'da tarihin ilk* Kadın Hakları Konferansı *toplandı. Bu toplantıyı izleyen yıllarda kadınlar, aynı zamanda kendi haklarını savunmak için kölelikle ve ırk ayrımcılığıyla mücadele etmeye başladı. İç savaş'ın sona ermesinden sonra 1869'da kurulan* National Woman Suffrage Association *(Ulusal Kadın Oy Hakları Derneği), militan başkanları Susan B. Anthony'nin önderliğinde kadın sorununu sürekli gündemde tutmayı, 20. yüzyıla kadar dört eyalette kadınlara oy hakkı verilmesini sağlamayı başardılar. Ülke çapında oy hakkının tanınması ise ancak 1920'de Anayasa'ya yapılan 19. ekle gerçekleşti. Yukarıda oy hakkı için konuşma yapan bir kadın görülüyor.*

Bu tür anlaşmazlıklara karşın, çeşitli göçmen grupların kendi şubelerini örgütleme talepleri Marx tarafından reddedildi. Ancak çok geçmeden anlayış farklılıkları doğrudan doğruya somut politikalara yansıdı. Alman asıllı göçmenlerin önemsediği yegâne siyasal çalışma biçimi, sendikalar içinde, işçileri siyasal bir doğrultuda eğitmek ve örgütlemek için yapılan çalışmalardı. Oysa *Enternasyonal*'in dergisi olan *Woodhull and Claflin's*'de cinsel özgürlükten spiritüalizme kadar bütün özgürlükçü taleplere yer veriliyor, bunları savunan hareketlerle ilişki kurulmaya çalışılıyordu. O dönemde ilerici kamuoyunu en çok meşgul eden sorunlardan biri, yalnızca oy hakkından değil, ücretli olarak çalışma hakkından da mahrum olan kadınların haklarıydı. Bu koşullarda, ücretli olamadıkları için *Enternasyonal*'e de üye olamayan kadınların önündeki bu engeli kaldırmak için şubenin Amerikan asıllı kanadı, bir tüzük değişikliği talep etti. Şubenin burjuva reformistleri tarafından ele geçirileceğinden ürken Genel Konsey bu talebi reddettikten sonra, göçmen kanadın önderi konumundaki Friedrich Sorge, Marx'ın da onayıyla şubedeki Amerikan asıllı kanadı tasfiye etti. *Enternasyonal*'in Amerika şubesi kurulduğundan beri özellikle New York çevresinde etkili olmuştu. Amerika'nın o dönemdeki ikinci en büyük merkezi olan Şikago'da da, Alman asıllı göçmenler daha baştan *Enternasyonal*'in Amerikan şubesi için reddettiği seçeneği benimseyerek, Almanca yayınlanan *Vorbote* (Öncü) dergisi çevresinde, yalnızca Alman asıllı göçmenleri içeren kendi örgütlenmelerini gerçekleştirdiler. Bu grup *Workingmen's Party of Illinois* (Illinois Çalışanlar Partisi) adlı bir parti kurmanın yanısıra, yardımlaşma derneklerinden çalışma gruplarına kadar

bir dizi kurumu kendi çevrelerinde örgütlemeyi başardılar. Marx'ın prestiji *Vorbote* çevresinde çok yüksek olmakla birlikte, *Enternasyonal*'in etkisinden nisbeten uzak kalmış olmak bu çevrenin anarşizmi de içeren çoksesli yapısını korumasına olanak verdi.

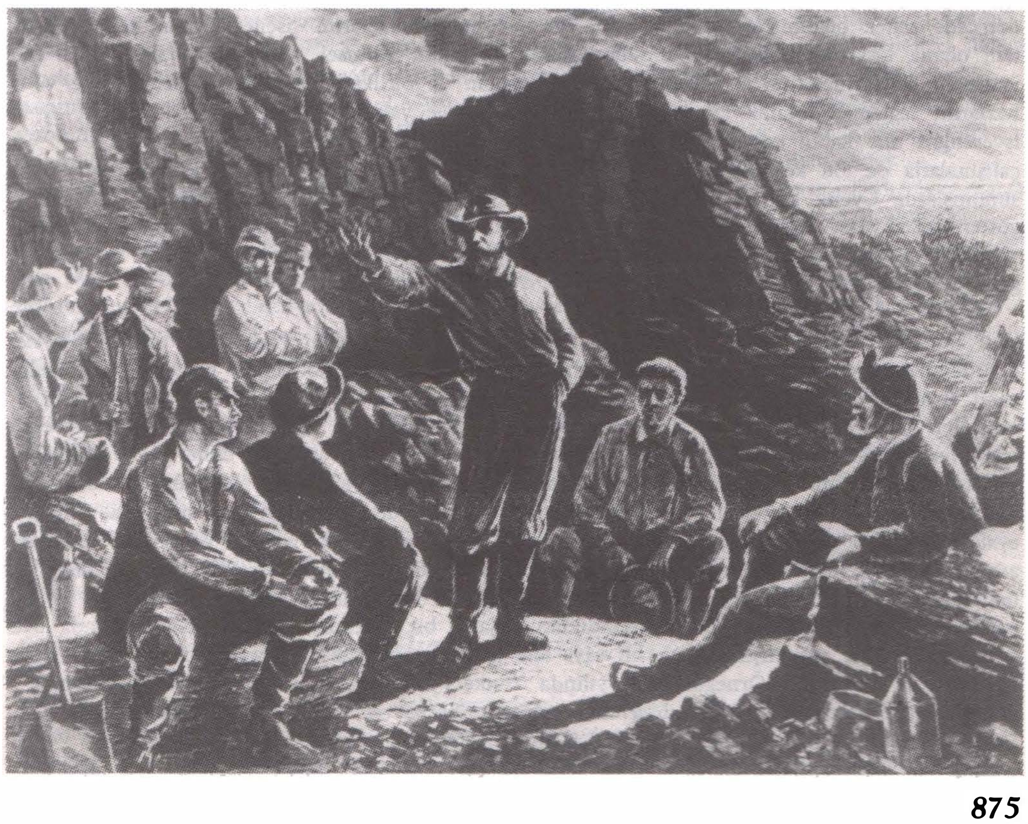
Büyük Demiryolu Grevi

1873'ü izleyen yılların yarattığı sefalet, sınıfsallaşma doğrultusunda güçlü bir eğilimin doğmasına yol açtı. 1877'de *Baltimore & Ohio* demiryolu şirketi, krizi bahane ederek, ücretlerde yüzde on indirim yapacağını ilan edince, greve giden işçiler vagonları ve rayları sökmeye başladılar. Yerel halktan geniş destek gören grevcilerin toplandığı bir sırada Sivil Muhafızlar, halkın üzerine ateş açtı. Bunun üzerine bütün halk ayaklanınca vali federal hükümetten askerî yardım istediyse de, ordu Batı'daki kızılderili savaşlarıyla meşguldu. Bunun üzerine başta J. P. Morgan olmak üzere bir grup bankerin sağladığı finansmanla toplanan yeni askerler Baltimore üzerine gönderildi. Bunun üzerine Sivil Muhafızlar'ın cephaneliğini basan halkla askerler arasında çıkan çatışmada on kişi öldü. Ölenlerin çoğu demiryolları dışındaki işkollarından olduğu gibi, aralarında çocuklar da vardı.

Grevler dalgası kısa zamanda bütün Pennsylvania, New Jersey, Ohio ve Indiana eyaletlerini kapsadı. Hareket çoğu zaman mevcut sendikalardan tamamen bağımsız, kendiliğinden bir biçimde başlıyor; sendika ve diğer örgütler ise ancak daha sonra gerekli örgütlenme faaliyetlerini yerine getirmeye çalışıyordu. Çeşitli bölgelerde, grevi bastırmak için çağrılan Sivil Muhafızlar, yer yer silahlarıyla birlikte grevcilere katıldılar. *Workingmen's Party*'nin greve önderlik etmeyi başarabildiği yegâne yer olan St. Louis'de zencilerle beyazlar ilk kez birlikte hareket etmeye ve direnmeye karar verdiler; diğer işkollarındaki işçilerin, ücretlilerin de desteğiyle bir süre için şehir tamamen grevci işçilerin kontrolüne geçti. Yaklaşık 100 bin grevciye, yüzden fazla ölüye, hapsedilmiş binden fazla eylemciye, işsizlerin yaptığı sayısız destek eylemine karşın, somut talepleri açısında grev dalgası ancak kısmen başarılı oldu. Ücret kesintisi bazı yerlerde geri alındıysa da, örneğin grevler dalgasının bir devrimci duruma en çok yaklaşmış olduğu St. Louis'de geri alınmadı. Yalnızca sayısız işçi önderi 'kara listeye' alınmakla kalmadı, işverenler neredeyse her yerde kendi özel polis teşkilatlarını güçlendirdiler; bazı şehirlerde, Sivil Muhafızlar için ateş açabilecekleri mazgalları olan kale şeklinde cephanelikler inşa edildi. Ancak 1877 yine de, son tahlilde, işçi sınıfı hareketi açısından büyük kazanımlarla dolu bir yıl oldu. Onu izleyen 20 yıl boyunca burjuvaziyi sürekli olarak meşruiyetini yeniden tanımlamak, savunmak zorunda bırakacak, çeşitli reformlara zorlayacak, kitlelere bir başka seçeneğin varlığını sürekli olarak sezdirebilecek üç büyük kitle örgütü, 1877 yılında, siyasal önderliklerin kitle hareketliliğin gerisinde kalmış olduklarının bilincine varması üzerine kurulacaktı.

Emek Şövalyeleri: Proletaryanın Sivil Toplumu

Noble and Holy Order of Knights of Labour (Soylu ve Kutsal Emek Şövalyeleri Tarikatı) 1869 yılında, New York ve Şikago'dan sonra Amerika'nın en önemli sanayi merkezlerinden biri olan Philadelphia'da, gizli bir örgüt olarak dikimevleri işçileri tarafından kurulmuştu. Yalnızca

20 Haziran 1980'de Pennsylvania Pottsville'deki hapisanenin duvarına asılan bir levhada, yüzyıllık bir hatanın düzeltilmesinden sözediliyordu. Pennsylvania eyalet meclisi, maden işçisi Jack Hehoe ve 19 arkadaşının asılması kararlarının haksız olduğunu kabul etmişti. Sözkonusu madenciler, 1873 sonbaharında tutuklanmış antrasit madenlerinde çalışan işçilerdi. Bir dizi soygun, cinayet ve kundaklama olayına karışmakla ve Molly Maguires adlı gizli terör örgütüne üye olmakla suçlanıyorlardı. Yukarıda bu hayalî gizli örgütün temsilî resmi görülüyor. Oysa hepsi İrlandalı olan işçilerin üye oldukları yegâne örgütler, Ancient Order of Hibernians (Kadim Hiberniyalılar Örgütü) adlı bir yardımlaşma örgütü ile yine bir yardımlaşma örgütü adı altında madencilerin yüzde 83'ünün örgütlemiş oldukları madenciler sendikasıydı. Haziran 1877-Ocak 1879 arasında asılan madencilerin asıl suçu ücretlerin indirilmesine karşı sürdürülen mücadeleyi örgütlemek ve grevlere önderlik etmekti. Üyesi oldukları sendika, 1868'de kurulmuş ve daha o yıl maden işverenleri tarafından tanınmayı, asgarî ücretin tesbit edilmesini ve ücretlerin, kömür fiyatlarının artışına paralel olarak arttırılmasını kabul ettirmeyi başarmışlardı. Bu kazanımlar beş yıl sonra, başını Franlin B. Gowen'in çektiği madenciler tarafından geri alındı. Baziran 1875'e kadar süren "uzun grev" başladı. Sonunda yenilen işçiler yüze 10'luk bir ücret indirimini kabul etmek zorunda kaldılar. Molly Maguires davasının savcısı Gowen'ın kendisiydi. İşçiler darağacına giderken her biri ellerinde kırmızı bir gül taşıyordu. İçlerinden Jim Caroll, son sözünü söylemesi istendiğinde "Söyleyecek hiçbir şeyim yok; bana yüklenen suçları işlememiş olduğumdan başka" dedi.

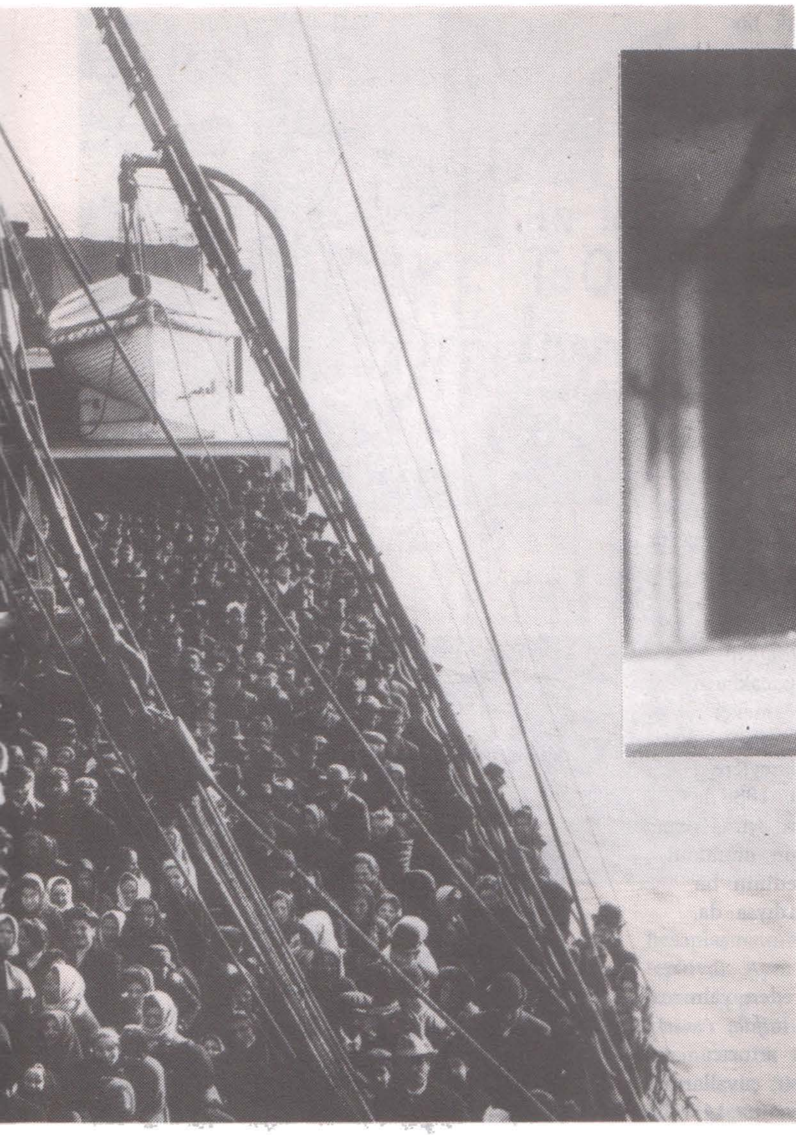

Filipinler'de katledilmiş yerlilerin kemikleri üzerinde ayakta duran Amerikan askerleri. ABD'nin emperyalist yayılmacı politikalarına karşı kamuoyundaki ilk yaygın protesto 12 Aralık 1898'de İspanya ile ABD arasındaki Paris anlaşmasının imzalanmasının hemen ardından başladı. Sendikaların bazıları, Çiftçiler İttifakı ve siyahların örgütleri bildiriler yayınlayarak hükümeti işgal edilen yerlerden çekilmeye çağırdılar. 15 Haziran 1898'de Boston Anti Emperyalist Birliği *kuruldu ve tüm ülke çapında kişi ve örgütleri, özellikle de sendikaları savaşa karşı harekete geçirmek için çalışacak bir* Anti Emperyalist Haberleşme Komitesi *kuruldu. Ancak* Birlik*'in çabaları bir sonuç vermedi, barış anlaşması onaylandı ve ABD birlikleri 7 Şubat 1899'da Filipin birliklerine ateş açtı. İşgal süresince sivil halktan ve direnişçilerden binlerce kişi öldürüldü. Savaş süresince protesto faaliyetlerini sürdüren* Anti Emperyalist Birlik, *aydınların uzun bir suskunluk ve pasiflik döneminden sonra, siyasal hayata yeniden ağırlıklarını koymaya başlamaları anlamına geliyordu. Diğer yandan, işçi hareketinin önemli bir kısmı anti emperyalist mücadeleye katılmadı. Bazı sendikalar, McKinley yönetimini açıkça desteklediler. 1900 seçimlerinde* Anti Emperyalist Birlik, *Filipinler'in işgalini onaylamış olmasına rağmen demokrat aday Wiliam Jennings Bryan'ı destekledi. Seçimleri McKinley'in kazanmasından sonra işçi sınıfı içindeki anti emperyalist eğilimler gittikçe güçsüzleşti.* AFL, *1901 sonuna varıldığında Hawai ve Porto Rico'nun ABD'ye katılması planını kabul etmişti.*

örgütlenme tarzları bakımından değil, benimsedikleri kardeşlik, yardımlaşma gibi değerler bakımından da masonlardan olduğu kadar, Avrupa'da ortaçağlardan beri varlığını sürdüren mistik zanaatkâr tarikatlerinden de etkilenmişlerdi. Ancak ideolojik düzeyde söylemlerine egemen olan bu sekterlik, paradoksal bir biçimde, *Şövalyeler*'in örgütlenme konusunda son derecede esnek olabilmelerini sağlıyordu. Her ne kadar amaçlarını "işçilere, yarattıkları değeri tam olarak tasarruf etmelerini mümkün kılacak koşulları; zihinsel, ahlaki ve toplumsal yetilerini geliştirmelerine elverecek kadar boş zaman ve birlikteliğin bütün yarar, eğlence ve hazlarını sağlamak" olarak tanımlıyorlardıysa da, üyeliğe yalnızca işçileri değil, küçük işverenleri bile kabul ediyorlardı. Zenciler ve özellikle kadın işçiler arasında yaptığı çalışmalarla da, bu kesimlerden büyük bir çoğunluğa ilk ciddi örgütlü faaliyet imkânını sunmuşlardı. Üyelik konusundaki bu esnekliklerini, örgütlenme tarzı konusunda da gösteriyorlar, olası örgütlenme tarzlarından -meslek ya da zanaat temelinde, sektör temelinde ya da bölgesel- hiçbirini ilkesel olarak reddetmiyorlar, hangisinin tercih edileceğini koşullara göre belirliyorlardı.

Kısa zamanda bütün sanayi bölgelerinde *Emek Şövalyeleri* meclisleri hızla yaygınlaştı. *Şövalyeler* örgütlendikleri yerlerde, meclislerin yanısıra, sendikalar, klüpler, kooperatif mağaza ve atölyeler, yerel siyasete yönelik siyasal örgütler, işçi milisleri ve hatta özel mahkemeler kuruyor, işçi gazeteleri çıkarıyorlardı. Hedefleri kadar tercih ettikleri mücadele araçları da siyasaldı. Örneğin işçi-işveren uzlaşmazlıklarında grevlerden çok boykotları tercih ediyorlar, daha güçlü oldukları yerlerde ise anlaşmazlıkları, bütün üyeler tarafından seçilmiş yargıçların yürüttüğü kendi mahkemeleri aracılığıyla çözmeye çalışıyorlardı. 1877'deki demiryolu grevleri sırasında, birçok eyalette örgüt boşluğunu *Şövalyeler* doldurmuştu. Bu, daha sonraki yıllarda etkilerinin daha da artmasına ve gizliliği tedricen terketmelerine yol açtı. 1881'de varlık ve amaçlarını resmen ilan ettiler. 1885'te yine demiryolu sektöründe işçilere dayatılmaya çalışılan bir ücret indirimine karşı, grevlerden de yararlandıkları başarılı bir mücadele verdiler. 1886 yılında üye sayıları 700 bine ulaşmıştı. Ancak bu sayı bile gerçek güçleri hakkında bir fikir vermek bakımından yetersizdir. Örneğin 1884 yılında Yonkers adlı küçük bir kasabadaki kadın halı dokumacıları arasında *Emek Şövalyeleri*'nin yalnızca 700 üyesi vardı. Ancak, bunlar *Emek Şövalyeleri*'ne üye oldukları için işten çıkarılınca 2.500 kadın birden işi bıraktı. Şikago sekizlerinin şehit edildiği yıl olan 1886 (bkz. *II. Enternasyonal*), *Emek Şövalyeleri*'nin etkisinin,

27 ABD'de İşçi Hareketi

19. yüzyılın sonuna doğru, Amerikan hükümeti göç dalgasını düzenlemek amacıyla bir dizi önlem aldı. 1882'de her göçmenden göçmenlik başvurusu formaliteleri ve zorunlu sağlık kontrolleri karşılığı olarak 50 cent alınması kararlaştırıldı. Akıl hastaları, topluma yük olacağı görüntüsü taşıyanlar, bulaşıcı hastalık taşıyanlar, fahişeler, dilenciler ve 1903'de Başkan Kinley'in öldürülmesinden sonra devlet düzenini tehdit ettiği düşünülen anarşistler artık sınırdan geri çevriliyordu. Buna rağmen her yıl artan sayıda insan üst üste yığıldıkları gemilerle Yeni Dünya'ya doğru yola çıktı. Mürettebatın her türlü kaprisine katlanmanın yanısıra göçmenler izbe kamaralar, bir ay kadar süren yolculuk için yanlarına aldıkları yiyeceklerin bozulması nedeniyle açlık, susuzluk, hastalıklar gibi olağanüstü zor koşullarda yolculuk ettiler. Ancak Amerikan limanlarına yaklaşıldığında bir aylık sıkıntı yerini gelecek yeni yaşantının esrarlı hayallerinin beslediği umut ve güleryüzlülüğe bırakıyordu. Gemilerin aşırı kalabalık ve yüklü olması nedeniyle göçmen aileler yanlarına ancak zorunlu eşyalarını alabiliyorlardı (üstte sağda).

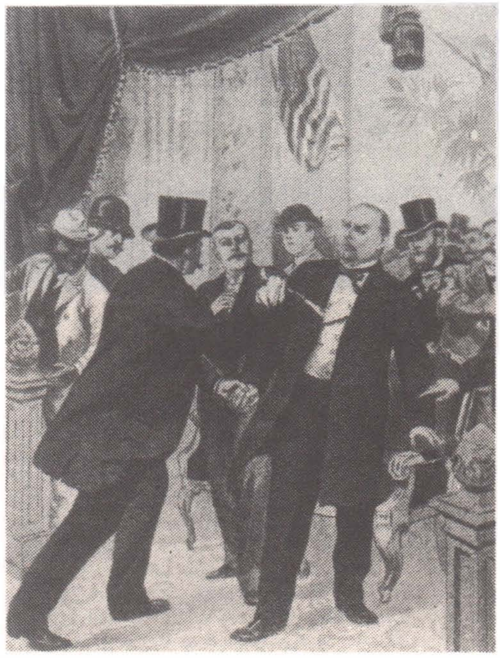
kelimenin tam anlamında, doruğa ulaştığı yıl oldu; bundan sonra, gerilemeye başladılar. Bu gerilemenin nedenlerinden biri, kuşkusuz, üsluplarının ve söylemlerinin içerdiği modernlik öncesi unsurlardı. Örneğin, Illinois'de *Workingmen's Party*, üyelerini alkol yasağı baskısından kurtarmak için Pazar günleri kırda bira piknikleri düzenlerken, *Şövalyeler* kendi mahkemelerinde üyelerini içki içtikleri için yargılıyorlardı. Diğer yandan örgütledikleri bütün başarılı grevlere karşın, *Emek Şövalyeleri* grevleri çok olumlu karşılamıyorlardı. Hedefleri ücretli emek düzeninin aşılmasını öngördüğü halde, işverenlerle doğrudan çatışmalara girmekten kaçınıyor, onları oluşturdukları toplumsal mutabakat aracılığıyla zorlamaya çalışıyorlardı. Bu yüzden, 1885'te başlayan 8 saatlik işgünü mücadelesini desteklememiş, bu mücadelenin ön saflarında yeralan ve daha sonra *American Federation of Labour*'u (Amerikan Emek Federasyonu- AFL) oluşturacak olan sekiz sendikanın temsil vasfını tanımamışlardı. Son olarak, hem *Şövalyeler*'in toplumsal düzeyde sağladıkları meşruiyeti siyasal bir güce dönüştürecek örgütleri yaratamamış olmaları, hem de Amerikan seçim sisteminin şehir ve eyalet düzeyinde son derecede zengin olanaklar sunması, önderliğin mevcut siyasal yapı tarafından içerilerek eritilmesini çok kolaylaştırıyordu. Örneğin, *Şövalyeler*'in son "büyük usta"sı Terence Powderly, Pennsylvania'nin kömür madenciliği yöresinin önemli şehirlerinden Scranton'a üç kez *Demokrat Parti* listesinden aday seçildikten sonra, *Cumhuriyetçi Parti* yönetimi tarafından Federal düzeyde göçmen işçiler müfettişliğine atandı. Ancak *Emek Şövalyeleri*'nin yenilgisinin berisinde, bu taktik, kültürel ve siyasal etmenlerden çok daha önemli, yapısal bir faktör yatıyordu. 1880'lerin ikinci yarısında Amerikan işçi sınıfı 19. yüzyıl boyunca ayırdedici özelliği olmuş olan etnik karmaşıklıktan çok daha vahim sonuçlar doğuracak bir ayrışmanın eşiğindeydi. Kurulduğu 1886 yılında *AFL*'nin çevresinde örgütlenen işçilerin bir "işçi aristokrasisi" diye nitelenmesi olanaksızdı ama daha 1885'te, *Emek Şövalyeleri*'nin kendi bünyesi içinde, makine yapımcıları yarı bağımsız bir statü kazanmıştı ve bu tarihten sonra, demiryolu işçileri örgütlerinin yaptığı hiçbir greve katılmayacakları gibi, desteklemekten de kaçınacaklardı.

Çiftçiler İttifakı: Amerikan Popülizmi

1865-1900 arası yalnızca sanayide değil tarımda da hızlı bir makineleşme dönemiydi. İç Savaş'tan önce bir dönüm buğday elde etmek 24 saat alırken, aynı ürün 1900'de 1 saat 19 dakikada elde edilebiliyordu. Tarımdaki bu makineleşme bir yandan tarımsal ürünlerin

fiyatlarının düşmesine yol açarken, diğer yandan da tarımsal üretimin daha büyük bir sermaye birikimi gerektirmesi anlamına geliyordu. Çiftçilerin gelirlerini düşürürken masraflarının artmasına yol açan piyasa mekanizmasının bu "doğal" yoksullaştırıcı etkisine, bir de, hükümetin bankerleri ve demiryolu şirketlerini gözeten politikaları ekleniyordu. Hükümet 1865-1900 yılları arasında, hem nüfusun hem de üretkenliğin artıyor olmasına rağmen, altın standardına bağlı olan para arzını mümkün olduğu kadar sabit tuttu. Bu ise ürünler karşısında, para ve kredinin giderek daha pahalı bir hal alması sonucunu doğuruyordu. Başka bir deyişle, üretim araçlarını temin edebilmek için borçlanan çiftçi, borcu için yalnızca faiz ödemekle kalmıyor, sırf aradan geçen süre içinde paranın daha da değerlenmiş olmasından ötürü, aynı miktar parayı temin edebilmek için daha çok ürün elden çıkarmak zorunda kalıyordu. Bu ise, üretkenlik artışından yararlananların çiftçiler değil, para sahipleri olması anlamına geliyordu. Bu koşullarda giderek daha çok sayıda çiftçi borç karşılığı ipotek etmiş oldukları topraklarını yitirmek, kiracı ve giderek tarım işçisi durumuna dönüşmek zorunda kalıyordu. *Farmers Alliance* (Çiftçiler İttifakı) 1877 bir grup Teksaslı beyaz çiftçi tarafından kuruldu. Kısa zamanda önce bütün Teksas'a daha sonra sırasıyla Georgia'ya, diğer güney eyaletler ve orta batıdaki eyaletlere yayılan *İttifak*, basit bir yardımlaşma derneği olarak başlamışken, şaşırtıcı zenginlikte bir program, hedefler ve kurumlar manzumesi geliştirdi. Ürünler toplu olarak satılıyor, makine ve tohumluk alımları kooperatifler aracılığıyla toplu olarak yapılıyordu. Bu radikalizm, muhafazakâr tepkisini doğurmakta gecikmedi. Yine Teksas'ta doğan ve eyalet düzeyinde çiftçilerden yana yasalar çıkarmayı hedefleyen *Grange* hareketi, kendini "muhafazakâr, akılcı ve anti-komünist" olarak tanımlıyordu. Ancak kriz bu tür tedbirlerle aşılamayacak kadar derindi. 1886 yılında *Emek Şövalyeleri*, Teksas'ta bir buharlı gemi fabrikasında greve gittiler ve halka da boykot çağrısı yaptılar. Teksas'taki *İttifak*'ın başkanı çağrıyı desteklemeyi reddettiyse de, bir grup üye *Şövalyeler*'le işbirliği yapacaklarını açıkladılar. Aynı yaz, *İttifak* "küstah kapitalistlere ve güçlü şirketlere karşı bütün emekçi örgütlerini ulusal bir konferansa" çağırdı ve *Çiftçiler İttifakı*'nın ulusal düzeydeki örgütlenmesi gerçekleşti. Koşulların güçleşmeye devam etmesi, *İttifak*'ı sürekli yeni biçim ve deneylere zorluyordu. 1870'de kilesi 45 *cent* olan mısırın fiyatı 1889'de 10 *cente* düşmüştü. 1888'de Teksas *İttifak* eyalet düzeyinde bir kooperatif 'borsa' kurdu; amaç, sayısı 200 bini aşmış olan üyeliğin bütün pamuğunu toptan satarak pazarlık gücünü arttırmaktı. Ancak bunun mümkün olabilmesi için çiftçilere normal olarak, banka ve aracı tüccarların sağlayacağı kredinin bir şekilde temin edilmesi gerekiyordu. *İttifak*'ın yaptığı çağrı geniş bir yankı uyandırdıysa da, toplanan 80 bin dolar yeterli olmadı.

İttifak mensuplarını siyasal düzeyde örgütlenmenin kaçınılmazlığına giderek ikna eden yalnızca bu tür yenilgiler değil, aynı zamanda mevcut siyasal yapıların kayıtsızlığıydı da. *İttifak*, çiftçilerin kendilerini içinde bulunduğu kıskaçtan kurtarmak için yalnızca gelirleri arttırıcı çözümler aramakla yetinmiyor, masrafları da düşürmeye çalışıyordu. Örneğin, mısır çuvallarının çok pahalıya satılması karşısında, *İttifak*'ın çuval imalatına girişmesi, çuvalların fiyatını 14 *cent*ten 5 *cente* düşürmeyi başarmıştı ama asıl önemli kalemler, her ikisi de aynı tekellerin kontrolünde bulunan kredi ve ulaşım maliyetleriydi. Bunların düşürülmesi içinse demiryolu ulaşım tarifelerinin devlet tarafından düzenlenmesi gerekiyordu. Görünürde bu amaca hizmet eden yasa tasarısını Senato'ya sunan senatör Cullom, tekelleri bunun aslında, reform önlemi kılığına girmiş muhafazakâr bir yasa olduğunu söyleyerek temin ediyordu. 1890 seçimlerinde *İttifak*'ın başarısı Kongre'ye seçilen 38 üyenin yanısıra, Georgia ve Teksas valileriydi. Ancak bu dönemde, mevcut parti yapıları içersinde kalındığı sürece, bu başarının "uçucu bir devrim" olacağı yolunda *İttifak* üyeleri arasında bir görüş birliği vardı. 1890'da *İttifak* üyeleri ilk kez kendilerini *People's Party* (Halkın Partisi) delegeleri diye adlandırarak Kansas'da toplandılar. Ancak ulusal ölçekte bir partinin inşası için işçi hareketi ile bağlantı kurulması gerektiği açıktı. Parti'nin kapitalist sistemin iflas etmiş, "ulusun ahlaki, siyasal ve maddi bir yıkımın eşiğinde" olduğu tesbitiyle başlayan programı ilk kez, 1877'de işçi hareketinin en devrimci ucuna ulaştığı St. Louis'de 1892'de toplanan "konvansiyon"da tartışıldı. Ancak 1892-94 yılları arasında gerek kırsal *İttifak* cephesinde, gerek işçi hareketi içersinde, düzen içi muhafazakâr eğilimle, teorik bir düzeyde ifade edilmese de işçi-çiftçi ittifakı temelinde yeni bir düzenin inşası perspektifiyle hareket eden devrimci eğilim arasında, devrimci eğilimin yenilgisiyle sonuçlanan kıyasıya bir mücadele yaşandı.

1896 seçimlerini kazanan cumhuriyetçi McKinley'in yönetimi, ABD'nin İspanya ile savaşa girmesiyle başlayan emperyalist döneminin de başlangıcını oluşturdu. McKinley emperyalist girişimi yüksek bir gümrük tarifesi politikası benimseyerek destekledi. Dahası McKinley yeni ilhak edilen Filipinler gibi adalarda Anayasa'nın ancak kısmen uygulanabileceği kuralını yerleşik bir teamül haline getirdi. Bütün bunlara rağmen, anti-emperyalist muhalefet McKinley'in 1900'de yeniden başkan seçilmesini önleyemedi. Ancak 1901'de Buffali'daki Pan Amerikan Sergisi'nde Leon Czoglos'un üzerine açtığı ateş sonucu midesi parçalanan McKinley sekiz gün sonra öldü. McKinley dönemi aynı zamanda 1890'lardaki halk hareketlerinin egemen sınıfları reformaların kaçınılmazlığına ikna ettiği dönem oldu. Bu yüzden tröstlerin siyasal denetime tâbi tutulması gibi popüler talepler, büyük sermayeyi ürkütmeyecek bir biçimde de olsa, devlet katında kabul görmeye başladı. Ancak bunların fiiliyata geçirilmesi, McKinley ölünce onun yerine geçen yardımcısı Theodor Roosevelt'in "ilerici çağ" (progressive era) diye anılan yönetimi zamanında oldu.

Popülist Muhalefetin Sonu

AFL'yi oluşturan altı sendikanın -matbaa, demir çelik, puro, cam işçileri, kalıpçılar, marangozlar- 45 bin üyesini 1890'ların başında henüz bir işçi aristokrasisi diye adlandırmak olanaksızdı (bkz. *II. Enternasyonal*). Her ne kadar örgüt "saf ve yalın sendikacılık" hedefine angajeydiyse de, üyelerin çoğu kendini sosyalist diye niteliyordu ve 8 saatlik işgünü mücadelelerinde militanlıkları ile dikkati çekmişlerdi. Bu yüzden bütün emekçi örgütlerin bünyesinde barındırmayı hedefleyen *People's Party*'nin *Emek Şövalyeleri*'yle olduğu gibi *AFL* ile de ilişki kurmaları kadar doğal bir şey olamazdı. Zaten 1893'te toplanan *AFL* konferansı, "sanayinin kolektifleştirilmesini de talep eden" ve birçok bakımdan *People's Party*'nin programına çok yakın olan 11 maddelik bir siyasal program benimsemişti.

Pulman grevi

Ancak 1893'de patlak veren kriz burjuvazi ile çalışanlar arasında kitlesel ölçekli yeni bir

27 ABD'de İşçi Hareketi

1893-96 buhranından sonra, bütün büyük işçi örgütleri ya dağılmış ya da AFL çevresinde pasifize olmuştu. Oysa dönem, dış pazarlara açılmakta olan tekelci sermaye için özellikle kazançlı bir dönemdi. Bu dönemde işçi mücadeleleri çok daha kendiliğinden bir biçimde ortaya çıkıyor ve genellikle o anda ortaya çıkan komiteler ve **Industrial Workers of the World** *gibi militan gruplar tarafından örgütleniyor ve her her çatışmada vasıflı işçilerle vasıfsızlar arasındaki çıkar çelişkileri su yüzüne çıkıyordu. Bu bakımlardan Pittsburgh'daki Oliver Çelik Şirketi'ne karşı girişilen 1909 grevi tipik bir örnekti. İşçilerin sendikalı olmadığı fabrikada grev başladıktan kısa bir süre sonra, çoğunluğunu vasıflı işçilerin oluşturduğu ve* **The Big Six** *(Büyük Altılı) diye anılan bir komite seçildi. Ancak bu komite işverenlerle çoğunluk için kabul edilmez koşullarda anlaşmaya kalkışınca hareketin önderliği, çoğunluğunu vasıfsız göçmen işçilerin oluşturduğu "bilinmeyen komite"ye geçti.* **Bilinmeyen komite IWW** *ile ilişki kurdu. Grevin başlamasından bir ay sonra, işçiler "sınıf dayanışması ilkesinden" esinlendiklerini bildirerek, kendilerini IWW'nun bir şubesi olarak örgütlediklerini açıkladılar. Yaklaşık iki ay süren grev başarıyla sonuçlandığı halde, AFL saymanı Frank Morrison grevi örgütleyenleri "dilimizi bilmeyen, kurumlarımızı anlamayan, cahil yabancı işçiler" diye suçluyordu.*

hesaplaşmanın zeminini hazırlamıştı. *AFL*'nin kararı bir anlamda bu koşullara verilmiş bir tepkiydi. Aynı sırada, demiryolu işçileri arasında ortaya çıkmakta olan bölünmeyi önlemek üzere Eugene Debs, sektörün bütün işçilerinin örgütü olarak tasarladığı *American Railway Union*'ı (Amerikan Demiryolu Sendikası) kurdu. Demiryolu işçileri *Emek Şövalyeleri*'nin tabanının en önemli kesimini oluşturuyordu ve sendikanın kısa zamanda dev bir örgüt haline gelmesinde *Şövalyeler*'in verdiği desteğin büyük payı vardı; kısa zamanda iki örgüt tamamen içiçe geçti, daha doğrusu *Şövalyeler*'in büyük çoğunluğu sendika içinde eridi. Ancak *Şövalyeler*'in kendi geleneklerine karşın, sendikanın tüzüğü oylanırken, 112'ye karşı 100 oyla zencilerin üyelik hakkı reddedildi. Haziran 1894'de Şikago'da *Pullman Palace Car Company*'de (Pulman Saray Vagonları Şirketi) çalışan işçiler greve gitti. Daha ilk haftalarda, Dizgiciler Sendikası 16. Şubesi, Ressam ve Tabelacılar Sendikası 147. Şubesi, Marangozlar Sendikası 23. Şubesi, 34. Koğuş Cumhuriyetçi Klubü, Grand Crossing Polisleri, Hyde Park Su İdaresi, Gardener's Park'taki Piknik, Süt Müvezzileri Sendikası, Hyde Park İçki Satıcıları, 14.Bölge Polis Karakolu, İsveç Konserler Cemiyeti, Şikago İtfaiyesi, Alman Şan Topluluğu gibi son derece karmaşık bir dizi grup ve örgütün maddi katkılarıyla da grevi desteklemesi, beklenen çatışmanın odağının bu grev olacağını gösterdi. *American Railway Union*, Pulman vagonu taşıyan hiçbir trende iş yapılmaması için ülke çapında bir çağrı yaptı. Trenlerin çoğunda hiç değilse bir Pulman vagonu bulunduğundan bu, ülkedeki demiryolu ulaşımının tamamen durması anlamına geliyordu. 1877'de olduğu gibi, bu kez "federal postanın aksamakta olduğu" gerekçesiyle, yine askerî birliklere başvuruldu. Bütün grev boyunca kullanılan toplam asker, milis ve polislerin sayısı 14 bindi. Sendikanın başkanı Debs tutuklandı ve grev yenilgiyle sonuçlandı.

Bu yalnızca münferit bir grevin yenilgisi anlamına gelmiyordu. Daha grev sürerken *AFL*'nin Illinois örgütü, eyalette geniş bir *People's Party* kurmak üzere *Çiftçiler İttifak*'nin delegelerini, burjuva radikallerini, çok farklı görüşten sayısız sendikacıyı geniş bir toplantıya çağırmıştı. Debs'in tutuklanmasını izleyen günlerde toplantı 1893'te kabul edilmiş 11 maddelik program temelinde *People's Party*'nin çevresinde örgütlenmeyi kabul etti. Aynı eğilim komşu eyaletlerde de kabul gördü. Ancak *AFL*'nin önderi Samuel Gompers (bkz. *II. Enternasyonal*), popülizmle örgütlü işçi hareketi arasındaki dayanışmaya son vermeye kararlıydı. Denver'de toplanan Ulusal Konferans'ta, tabanın eğiliminin aksi yönde olduğuna dair varolan bütün açık delillere karşın, muhafazakâr inşaat işçilerinin desteğini alan Gompers 11 maddelik popülist programı reddederek, Amerikan işçi hareketi tarihinin popülist evresinin sonunu ilan etti.

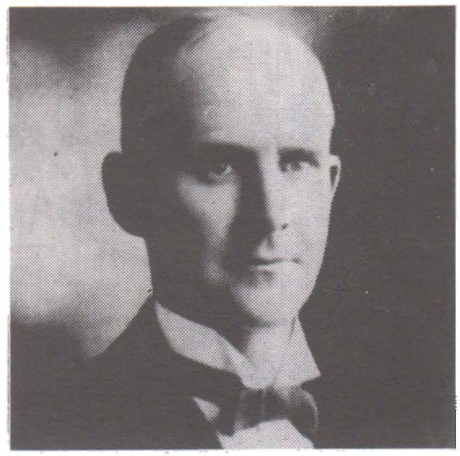
Bir Avuç Gümüş İçin

Ancak Amerika'da popülizmin sonunu getiren tek unsur, örgütlü işçilerin hareketi terketmiş olması değildi. *Çiftçiler İttifakı*'nın temsil ettiği taban, işçi hareketinden daha bile parçalıydı ve aralarında daha uzlaşmaz husumet ve çıkar çelişkileri olan grupları içeriyordu. Başlangıçta bunların içinde içerilmesi en güç olanı *İttifak*'ın asıl anayurdu olan güney eyaletlerinde

zencilerle beyazların aynı dava çevresinde nasıl buluşabileceği sorunuydu. Başlangıçta özellikle *Emek Şövalyeleri* beyaz olsun siyah olsun bütün yoksul çiftçilerin çıkarlarının aynı doğrultuda olduğunun propagandasını yapıyor, ortak örgütlenmeleri teşvik ediyordu. Yine güney eyaletlerinden başlayarak, neredeyse bir milyon siyah çiftçiyi örgütleyen bir *Colored Farmers National Alliance* (Siyah Çiftçiler Ulusal İttifakı) kurulduysa da, örgütlenme faaliyetlerini yürütenler öncelikle beyazlardı. Siyasal deneyimleri son derecede sınırlı olan siyahlar, kendi özerk örgütlerini kurmanın getirebileceği sonuçlardan ürküyor, taleplerini Lincoln'un *Cumhuriyetçi Partisi* aracılığıyla ifade etmeyi tercih ediyorlardı. Diğer yandan, beyaz çiftçiler arasında da ırkçılığın kökleri derindi; yitirdikleri topraklarını hali vakti daha yerinde olan siyah çiftçilerin alabildiğini gören *İttifak* mensubu beyazlar bile, linçlere kadar varan şiddet eylemlerine girişebiliyorlardı. Ancak bunlar münferit çatışmalardan olmaktan çok, yapısal-sınıfsal nedenleri olan kalıcı çıkar çelişkilerinin ifadeleriydi. Toprak satın alabilecek durumda olan her üç beş siyah aileye karşı, gündelik geçimlerini tarım işçiliğiyle geçirmek zorunda olan yüz binlerce aile vardı. 1891'de *Siyah İttifak* pamuk tarlalarında çalışanların gündeliğini 1 dolara yükseltmek amacıyla bir grev başlattığında, beyaz *İttifak* ücret farkını ödemek zorunda kalacak olanların çoğunluğunun kendi üyeleri olduğunu, dolayısıyla grevin *İttifak*'a zarar vereceğini iddia ederek karşı çıktı. Ancak *İttifak*'ın ve *Emek Şövalyeleri*'nin yarattığı dinamizm, özellikle Teksas'ta tamamen sonuçsuz kalmadı. Teksas eyalet meclisine siyah temsilciler seçildi ve Teksas'taki *People's Party* 1891'de beyazların ve siyahların ortak partisi olarak kuruldu. Yine de, 1890'ların ilk yarısında güney eyaletlerinde kurulan bu ırklar arası dayanışma kalıcı olmayı başaramadı. Beyaz *İttifak*'ın kısmî zaferleri siyahlar için büyük bir yenilgi anlamına geldi. Henüz popüler bir önderken "birbirinizden nefret etmeniz sağlanıyor çünkü bu nefret her ikinizi de köleleştiren malî despotizmin anahtarıdır. Bu ırk düşmanlığının nasıl her ikinizi de birer dilenci konumuna indirgediğini göremeyeseniz diye, sağırlaştırılıyor, körleştiriliyorsunuz" diyen Tom Watson, Georgia eyalet meclisine seçildikten sonra ırkçı kesilmekten çekinmedi. 1891'de *İttifak* kontrolüne geçen Georgia eyalet meclisi ilk yılında, eyaletin bütün tarihi içersinde herhangi bir yılda kabul edilmiş yasalardan daha çok ırkçı yasa kabul etti. Ancak bütün bunlara rağmen, Amerika'da popülizmi başarısızlığa mahkûm eden yoksul beyaz ve siyah çiftçiler arasındaki çıkar çelişkisi olmadı.

1890'ların başında, popülist hareketin ilk yıllarında, güneyli yoksul çiftçilerle nisbeten daha zengin ve muhafazakâr olan çiftçiler arasında yaşanmış ve ifadesini *Grange* hareketinde bulmuş olan çelişki, ülke çapında ve çok daha tayin edici bir biçimde yaşandı. Kredi ve para kıtlığı sorunları, Amerika'daki, topraklarını doğrudan doğruya bankalar adına işleten çiftçiler dışında bütün çiftçilerin sorunuydu. Ancak popülizmin anayurdu olan Güney'de bunlar, giderek mülksüzleşmekte olan çiftçilerin yegâne sorunu değildi. Ama nasıl popülizm, Illinois gibi sanayileşmiş bölgelere doğru yayıldıkça, çiftçileri işçilerle, üretim araçlarından yoksunlaşma, kendi ürettikleri serveti kontrol etme hakkından mahrum kalma temelinde biraraya getirdiyse, Orta Batı'nın verimli topraklarında da, kendileri çok sayıda tarım işçisi çalıştıran tarım burjuvazisi ile para kıtlığından şikayetçi olma temelinde bir ittifak kurmalarını sağlıyordu. Güney'in radikal popülizmi, başlangıçta, para kıtlığı karşısında, karşılıksız para basmak gibi naif çözümler önerebiliyordu. Ancak hareketin olgunlaştığı 1880'lerin sonunda, artık önerilenler çiftçi ile tüketici arasına, her ikisinin de doğrudan temsilcisi olduğu varsayılan hükûmet dışında hiçbir öznenin müdahale etmeyeceği kolektivist biçimler de vardı. Çoğu *People's Party*'nin kabul ettiği bir çözüm, hazinenin mahsulün tamamını satın alması ve basılacak paranın miktarını depolarda bulunan altın miktarına göre değil, yıllık hasada göre tayin etmesiydi.

Ancak böylesi radikal çözümlerin dile getirilmesi, burjuvazinin mevcut siyasal aygıtlarının harekete geçmesine yol açtı. 1890 ile 1892 arasında kabul edilen, tren tariflerini düzenleyen *Eyaletler Arası Ticaret Yasası* ve tekelleşmeye belli sınırlamalar getirmek amacıyla çıkarılmış *Sherman Anti Tröst Yasası*, göstermelik önlemler olmanın ötesine geçemedi. Ancak 1892'de *Demokrat Parti*'nin taşra teşkilatından, o güne kadar oldukça önemsiz bir taşra politikacısı, William Jennings Bryan, altın standardının yerine gümüş standardının benimsenerek para arzının arttırılmasını, kendi seçim platformunun başlıca teması haline getirdi. Bryan'ın tabanı, Orta Batı'daki, *Çiftçiler İttifakı*'nın radikal hedeflerinden ve mücadele tarzından ürken orta ölçekli çiftçilik olmakla birlikte, seçim kampanyasını malî yönden destekleyenler, yine Orta Batı'nın gümüş madencileriydi. Ancak 1892'de *People's Party* henüz gücünün doruğundaydı: sanayileşmiş şehirlerdeki örgütlü işçi hareketi ile ittifak kurma umudunu henüz yitirmemişti. Çıkardığı aday bir milyonu aşan oy alarak, Amerikan tarihinde *Demokrat* ve *Cumhuriyetçi* partilerin dışında en çok oy alan 'üçüncü' aday oldu. Ancak aradan geçen dört yıl içerisinde, çalışanların kendi çıkarları doğrultusunda kurdukları ortak cepheler, gerek kırda, gerek kentte parçalandı. İşçi aristokrasisinin *AFL* çevresinde örgütlenme süreci başlarken, özellikle vasıfsız işçileri örgütleyen *American Railroad Union* kapılarını siyahlara kapattı. Diğer yandan Georgia'da eyalet meclisinde çoğunluğu elde eden *Çiftçiler İttifakı*'nın mensupları bir rekor kırdılar; daha önce hiçbir eyalet meclisi bir yıl içersinde siyahlara karşı bu kadar çok yasa geçirmemişti. Artık *İttifak* önderi Tom Watson açıkça ırkçılığı savunuyordu. Watson tekil bir örnek değildi. Nasıl 1880'lerin sonunda *Emek Şövalyeleri*'nin önderliği giderek yerel yönetim aygıtlarında eritilmişidiyse, 18920den sonra da *People's Party*'nin önde gelen kadroları da aynı nimetlerden yararlandılar.

DEBS, EUGENE VICTOR (1855-1926)

ABD'li işçi önderlerinden olan Debs, tam beş kez *Socialist Party*'den başkan adayı gösterildi. 1855'de Indiana'ya bağlı Tree Haute'de doğdu. 14 yaşında okulu terkederek önce demiryolu işçisi, daha sonra da lokomotif ateşçisi olarak çalıştı. 1875'de *Brotherhood Locomotive Firemen* (Lokomotif Ateşçilerinin Kardeşliği) adlı yerel loncanın kuruluş çalışmalarına katıldı ve 1880'de loncanın ulusal sekreterliğine seçildi. Debs, ayrıca Terre Haute'de belediye katipliği ve 1885'ten itibaren Indiana meclis üyeliğinde bulundu. Birçok demiryolu loncasını birleştirme çabalarının başarısızlığa uğramasından sonra, 1893'de, yeni kurulan *American Railway Union*'a (Amerikan Demiryolları Sendikası) başkan seçildi. Bu yeni birlik, öncekilerden farklı olarak sınıfsal bir kimlik taşıyordu.

Nisan 1894'te *Great Northern Railroad*'a karşı, daha yüksek ücret talebiyle, başarılı bir grevi yönetti. Haziran 1894'te *Pullman Car Company* işçileri greve gitti ve *Amerikan Railway Union*'dan kendilerini desteklemelerini istediler. Bu destek, Pullman arabalarının demiryollarında taşınmasını engellemek içindi. Debs'in sendikası bunu kabul etti. ABD hükûmeti Chicago'ya, düzeni sağlamak ve ulaşımın aksamasına engel olmak için Federal Birlikler yolladı. Aynı zamanda Chicago'daki federal mahkeme grevlere karşı genel bir talimat yayımladı ve yine bu talimat gereğince Debs birçoklarıyla birlikte tutuklandı. Hapiste geçirdiği altı ay boyunca ulusal bir simge haline geldi.

Woodstock'teki hapishanede kendini okumaya adayan Debs, Marx'ın çalışmaları üzerinde yoğunlaşarak, geleneksel ekonomi-politik düşüncelerine, özellikle de kapitalizme eleştirel bir bakış geliştirdi. Populist doktrinlere sempati duyan Debs, 1896'da William Jennigs Baryan'ın kampanyası için çalıştı. Sonraki yıl sosyalizme dönüşünü ilan etti ve 1898'de, adı ancak 1901'de konacak olan *Socialist Party of America*'nın (Amerikan Sosyalist Partisi) kurulmasında öncülük etti. Debs, 1900'deki seçimlerde partinin başkan adayıydı, ancak sadece 96 bin oy toplayabildi. Bir sonraki seçimlerde tekrar *SPA*'nın başkan adayı olarak gösterildi, bu kez 400 binden fazla oy aldı. 1905'te *Industrial Workers of the World* (Dünya Endüstri İşçileri- IWW) birliğinin kurucuları arasına girdi ama çok geçmeden birliğin radikal düşünceleri nedeniyle geri çekildi.

Debs, 1903 ve 1912'de yine *SPA*'nın başkan adayıydı, 1916'da adaylığı reddetti. Aldığı en büyük oy 1920 seçimlerindeydi, yaklaşık 920 bin. Üstelik Debs o sırada hapisteydi. Aydın bir politikacı değildi, ılımlı kişiliği, bütünleştiriciliği ve toparlayıcılığı, ikna yeteneği ile etkileyici bir liderdi. Hayatını öğretmenlik ve çeşitli yayınlara editörlük yaparak kazandı. Yazıları arasında en iyi bilinenleri *Unionism and Socialism* (Sendikacılık ve Sosyalizm, 1904) ve *Walls and Bars* (Duvarlar ve Parmaklıklar, 1927) adlı yapıtları sayılabilir. Debs, Ekim 1926'da Elmhurst'ta öldü.

27 ABD'de İşçi Hareketi

1896 seçimlerinde *People's Party*, yine gümüş satandardına göre para basmayı vaad eden *Demokrat Parti*'nin adayını desteklediyse de, William Jennings Bryan seçimleri kaybetti. Ama 1896 seçimlerinin yegâne önemi *People's Party*'nin desteklediği adayın kaybetmesi değildi; ilk kez 1896 seçimleriyle birlikte, özellikle işçi ve çiftçi mahallelerinde oy verenlerin sayısında büyük bir düşüş görüldü. 1896, Amerika'da çalışanların büyük çoğunluğunun, militan eylemlerdense seçimleri, teorik bir söylem içersinde dile getirilmemiş bir tarzda boykot etme tarihinin başlangıcı oldu. Arada yaşanan bütün çalkantılara karşı bu eğitim bugüne kadar devam etti. 1890'ların ikinci yarısından başlayarak Amerikan işçi sınıfı, değil kendi bağımsız örgütünü yaratmak, kendisine sunulan seçenekler arasında bir tercih aramak hakkından bile imtina etti.

İlericilik Dönemi ve Sermayenin Saldırısı

1890'lar emek-sermaye ilişkileri açısından ABD'de gerek siyasal gerekse iktisadi düzeylerde emek aleyhine bir dönüm noktası oldu. Siyasal düzeyde, *People's Party*'nin 1892 ve, ***Demokratik Parti*** ile ittifak kurarak girmiş olduğu 1896 seçimlerinde almış olduğu oy oranı tayin edici sonuçlar yaratmadıysa da gerek merkezde, gerekse eyaletlerde egemen sınıfları ürkütmeye yetti. 1896 seçimlerinden sonra, özelikle güneydeki bir çok eyalette seçim yasaları "ıslah edildi"; seçmen olarak kaydolabilmek, okur-yazar olmak, belli bir miktar vergi ödüyor olmak, o seçim bölgesinde birkaç kuşaktır oturan bir aileye mensup olmak gibi çeşitli kayıtlara bağlandı. Böylelikle, ABD'de bugün hâlâ geçerliğini korumakta olan seçimlerde (yüzde 60'ye yaklaşan oranlarda) oy kullanmama alışkanlığının temelleri atılmış oldu. (Kuşkusuz, o zamandan bu yana, okur-yazarlık oranı arttı; yasalarda belirtilen asgari vergiyi ödeyebilenlerin oranı ve dolayısıyla teorik olarak oy kullanma hakkına sahip olanların oranı, giderek nüfusun yüzde 100'üne yaklaştı. Ancak coğrafi hareketliliğin son derecede yüksek olduğu ABD koşullarında, yeni bir seçim bölgesinde seçmen olarak kaydolmak bürokratik bir külfet olmayı sürdürdü. Bugünün ABD'sinde oy verenlerin oranı, ***kayıtlı*** seçmen sayısına göre hesaplandığında, Avrupa'daki oranlara -genellikle yüzde 80'nin üstü- yaklaşıyor; ama teorik olarak oy kullanma hakkına sahip yurttaşlar çoğunluğu temel alınarak hesaplandığında aynı oran hâlâ yüzde 50'nin biraz yukarısında kalıyor.)

1890'ların sonunda kabul edilen "reform" yasaları, kamuoyu önünde, "cahil ve geri" siyah seçmenleri parlamenter sistemin dışında tutmak gibi, son derecede ırkçı gerekçelerle meşrulaştırıldı. 20. yüzyılın ilk kırk yılı İç Savaş'tan sonra ırkçılığın en fütursuzca telaffuz edilebildiği, siyahların neredeyse tamamen örgütsüz bir biçimde yaşamak zorunda kaldığı

Amerika kıtası conquistadorlar tarafından istila edildiğinden beri, Orta Amerika'da Atlantik'le Pasifik arasında bir kanal açma fikri zihinlerdeydi. Amerikan burjuvazisinin dış yatırımlarının hızla artmakta olduğu 1901 yılında Britanya ile imzalanan bir anlaşma, ABD'ye uluslararası hukukta statüsü Süveyş Kanalı'nınkiyle aynı olacak bir kanal açma imtiyazını verdi. 1902 yılında Amerika Kongresi Kolombiya'dan kanal bölgesini 10 milyon dolara satın almaya ve her yıl 250 bin dolar kira ödemeye karar verdi. Kolombiya parlamentosu -Amerikan tehditlerine rağmen-öneriyi reddedince, Panama'da bir "devrim" düzenlemeye karar verildi. "Devrim" beklendiği gibi 3 Kasım 1903'te gerçekleşti; ama zamanlamada ufak bir hata oldu. Beyaz Saray öğleyin Panama'daki konsolosuna çektiği telgrafta, Panama'da bir ayaklanma çıktığının haber alındığını bildiriyor, bilgi istiyordu. Konsolos cevabında ayaklanmanın akşamüstü için planlandığını bildiriyordu. Ayaklanma sırasında hiç çatışma çıkmadı; yalnızca limandaki Kolombiya botunun ayrılırken ateşlediği tek top uyumakta olan bir Çinlinin ölümüne yol açtı. O akşâm itfaiye birliklerinin Panama ordusu olduğu ilan edildi. Ertesi gün geçici hükûmet kuruldu ve Panama'nın bağımsızlığı ilan edildi. İki gün sonra ABD Panama Cumhuriyeti'ni tanıdığını ilan etti ve Panama, daha önce kanal çalışmalarına başlamış olan Fransız şirketi'nin temsilcisini olağanüstü Washington elçisi tayin etti. 18 Kasım'da bu elçi, daha önce Kolombiya'ya yapılmış olan teklifi Panama Cumhuriyeti adına kabul etti. Panama Kanalı gemi trafiğine 1914'te açıldı. Resimde ertesi gün San Fransisco'da Kanalın açılışını kutlamak için düzenlenen büyük festivalden bir görüntü görülüyor. Amerikalıların kendi teknolojik üstünlüklerini kutladıkları festivaldeki mekanik oyuncakları, fıskiyeleri vs. Başkan Wilson Washington'dan altın bir düğmeye basarak, aynı anda harekete geçirmişti.

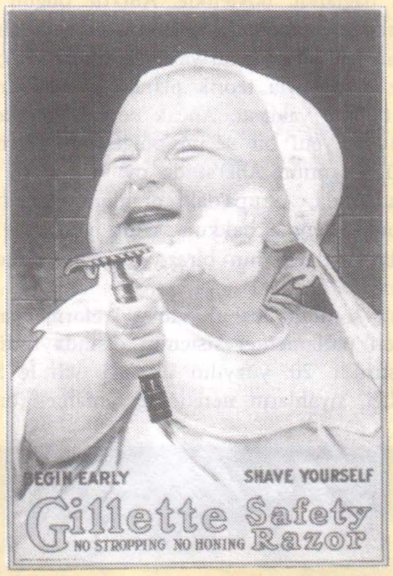
Yüzyılın Başında Amerika'da Endüstri Kültürü

20. yüzyılın ilk yıllarından üç reklam: Lüks Sabunları (1902), Coca Cola (1905) ve Gillette Jiletleri (1905). Gerçi reklamcılık 19. yüzyılın sonunda gelişmeye başlamıştı ama bu ilk dönemde seçilen grafik ürünler daha çok ressamlardan ya da Toulouse Lautrec gibi hem resim hem afiş yapan sanatçılardan alınıyordu. Reklamcılığın kendine özgü grafik üsluplara yönelmesi 20. yüzyılla birlikte başladı.

1840'lar uçsuz bucaksız Amerikan topraklarında fabrikaların sayısının giderek arttığı yıllardı. Yüzyıl başında endüstri büyük bir hızla gelişmeye başladı. Bu gelişme, sosyal hayatta da önemli değişimler getirdi. Fabrika, üretim faaliyetini yoğunlaştıran, belirli bir zaman dilimine sıkıştıran bir üretim alanıydı. İşçiler toplu halde çalışıyorlardı ama bu, kır hayatında alıştıklarına benzer bir topluluk hayatı değildi. İnsanlararası ilişkiler sıfırlanmıştı. İnsan yaratıcılığının yerini alan makine ilişkilerin dolayımı olmuştu. Makine, hakim ideolojide gelişimin ve ilerlemenin ölçütüydü. Aynı zamanda insanlar için bir amacı temsil etmeye, duyumsallığı da etkilemeye başlamıştı. Kocaman dinamolarda sonsuzluğun sembolünü bulan, makineleri büyük bir manevî güç olarak gören Henry Adams, bakire bir kadını anlatmak için makine metaforunu seçen E.E. Cummings artık farklı bir dili, endüstrinin dilini kullanıyorlardı. Endüstri, zaman kavramını da değiştirmişti; endüstri öncesi dönemin tabiat ve insanlar tarafından belirlenen görece keyfî ritmi, fabrikanın nesnel ve mekanik ritmi tarafından bozulmuştu.

Değişik kökenlerden ve bölgelerden gelen ve büyük bir çoğunluğu göçmen olan işçilerin proleterleşme süreci sadece o sırada yaygın olan terimle ücretli köleliğin acılarını, yokluklarını, yorgunluklarını değil, yeni hayatın ölçülerinin dayattığı bir yeniden şekillenmeyi de içeriyordu. İşçiler uzun süre alışkanlıklarını ve yaşama şekillerini değiştirmemek için direndiler. 19. yüzyıl sonlarında yaygınlaşan işçi direnişlerinin hedefi daha iyi bir ücret değil, ücretli çalışmanın kendisiydi. Eski yaşama alışkanlıkları ve fabrikanın dayattığı yeni hayat ölçüleri arasındaki çatışma her yeni gelen işçi grubuyla birlikte tekrar yaşanan bir şok anlamına geliyordu, bu ise sürekli bir huzursuzluk kaynağıydı. 1870'de New England'da sekiz saatlik işgünü için verilen mücadelede işçiler yoksulluğu, insafsız sosyal ilişkiler olarak tanımlıyorlardı. İşçilere göre, miktarı ne olursa olsun "ücret", insanların bildikleri gibi yaşama özgürlüklerini ellerinden alan bir baskı aracıydı.

Yirminci yüzyıl başında işçilerin endüstri kapitalizmine karşı direnişi daha da güçlendi. Yaygınlaşan grevler, gösteriler ve gündeme gelen sosyalist fikirler kapitalistler ve fabrika yöneticileri için büyük bir tehdit oluşturuyordu. Amerika'da kapitalizm seri üretim uygulaması, makinelerin gelişmesi ile teknik olarak ilerlerken, bir hayat tarzı olarak bütünlük sağlayamamıştı. Bunun en önemli nedeni, kitlesel üretimin piyasaya sunduğu çok sayıda malın, aynı kitlesellikte tüketilmemesiydi. Tesisleri, makineleri ve zorla çalıştırdığı işçileriyle bir hayat kurmayı başaran üretim sürecinden farklı olarak tüketim süreci kendine has davranış biçimlerini ve alışkanlıklarını yaratamamıştı. Üretilen malların kitlesel olarak tüketilmesi, işçilerin de tüketici olması anlamına geliyordu. Oysa işçiler hem ücretleri yetersiz olduğu, hem de fabrika dışında kendilerine henüz bir hayat alanı kuramamış oldukları için tüketici konumundan uzaktılar. Gelişen sosyal bilimler, varolan sosyal huzursuzluğun kaynağını burda buldular. İşçiler için hem fabrikada hem de fabrika dışında, kendilerini alt hissedebilecekleri bir ortam yaratılmalıydı. Fabrikalarda sosyal hizmet etkinlikleri, ücretlerdeki göreli artışlar bunun için alınmış tedbirlerdi.

Endüstrinin yarattığı sosyal krizin en önemli boyutu bütünlüğün olmayışıydı, çok parçalı, birbirine benzemez kültürlerin toplamı olan Amerikan toplumunda, eski ve farklı alışkanlıkları yıkan, yerine ortak ve bütünleştirici bir davranma-düşünme biçimini yerleştiren bir kültüre ihtiyaç vardı. Kitle kültürünü şekillendiren bir faktör de bu ihtiyaç oldu. Bu kültüre iki düzeyde bakılabilir; birincisi kitleselleşen kültürün içeriği, yani hayatın ölçüleri; ikincisi ise bu kültürün insanları yeni bir birim olarak oluşturması. İlki bir çeşit hayat dersi, ikincisi ise üretim sürecindeki insafsızlığın tüketim sürecinde "telafi" edilmesi. Bu iki boyut da yüzyıl başlarında gelişen reklamcılık içinde yerini alıyordu.

Reklamlar kapitalistlerin ihtiyacı olan kitlesel tüketimi körüklemek, daha fazla üretip daha çok satarak birim maliyetini düşürmek, rekabet karşısında öne geçmek gibi ekonomik temelli işlevlerin yanısıra önemli bir sosyal işlevi de üstlendiler: yeni hayat tarzını yaygınlaştırmak. Reklamlar her şeyden önce bir vaadi taşıyordu; sadece malın kullanım değeri değil, bu dolayımla ulaşılan bir sosyal prestij vaadi. Eşitsizliğin, ayrımcılığın çok güçlü olduğu Amerikan toplumunda bu vaadin önemi büyüktü, özellikle işçiler için yeni bir varolma imkânı gibi gözüküyordu bu. Patronların giydiğine benzer giysiler giyebilir, onlarla aynı içeceği yudumlayabilir, çamaşırı aynı deterjanla yıkayabilir, böylece onlarla eşit bir konuma gelebilirlerdi.

Reklamlar öte yandan bir aile yaşantısı modeli oluşturdular. Ağır koşullarda çalışan işçilerin aile yaşantısı büyük bir darbe yemişti. Reklamlar çekirdek aileyi yeniden tanımladılar: birlikte neşeli yemekler yiyen, pikniğe giden, alışveriş eden anne, baba ve çocuklar. Yeni oluşan cinsiyet rollerini çizmek de bu hayat dersine dahildi. Kadın lezzetli yemekler pişirmeli, tertemiz çamaşırlar yıkamalı ama aynı zamanda bakımına önem vermeliydi; özel sabunuyla, makyajıyla, giysileriyle erkek için hazırlanmalıydı. Erkek tamirat yapmalı, bahçeyi düzenlemeli, çocuklarının eğitimini üstlenmeli, savaşa gitmeliydi. O dönemin dergi reklamları arasında yer alan ve traş olan bir bebeği gösteren ilan "traş olmaya erken başlayın" sloganını taşıyordu. Bu ilanda vurgulanan bir erkeklik tanımıydı, her erkek traş olmalıdır, henüz bebek olsa da...

Reklamların sosyal hayat ve özellikle işçiler üzerindeki bir başka etkisi de bir yandan sosyal eşitlik vaadederken, öte yandan da bir eksiklik duygusu yaratmaktı. O çamaşır deterjanını kullandığı için sağlıklı ve bakımlı kalan kadın, kusursuz endamlarıyla her zaman neşeli görünen kadınlar, erkekler, hepsi de tüketiciye onda olmayan bir şeyi sunuyordu. Onları öyle olmaya özendiriyor ama bu hiçbir zaman tam anlamıyla gerçekleşemeyeceği için bir yandan da sürekli bir tüketme dürtüsü yaratıyordu. Bu eksiklik duygusu ve hırslanma her yeni çıkan ürünü deneme arzusunu ayakta tutuyordu.

Reklamlar huzursuz işçi kalabalığına yeni hayatı öğretmekte oldukça başarılı oldular. Bunda gelişen iletişim imkânlarıyla beslenen merakın, ilk kez bu kadar yaygınlaşan görsel dilin sağladığı eğlendiriciliğin de etkisi vardı. Reklamlar, işçilere fabrikada kaybettiği seçim hakkını, karar verme özgürlüğünü başka bir alanda sunarak yeni bir tüketici birimi yarattılar, ancak birbirinden farklı kültürleri ve alışkanlıkları silerek, insanları, bu anlamda eşitleyerek, sürekli bir eksiklik duygusu oluşturarak yeni bir denetim mekanizmasının koşullarına da katkıda bulundular.

27 ABD'de İşçi Hareketi

1890'ların çalkantılı ortamında, siyahlar ilk kez bir sonraki yüzyıl boyunca bütün dünyayı büyüleyecek olan kendi kültürlerini yaratmaya başladılar. Caz, daha doğduğu andan itibaren, karmaşık bir geçmişin sentezini temsil ediyordu. Afrika'dan hatırlanan müzikal gelenekler siyah kölelerin tarlalarda, demiryollarında söyledikleri şarkılara, Kilise'lerde söyledikleri ilahilere dönüşerek, yansıyordu. Bu gelenekler 1890'ların mücadeleci ortamında kendi sınırlı, uzmanlaşmış alanlarının dışına taştı ve özellikle New Orleans'ta bütün bir şehir hayatına sinen, düğünlere, cenazelere, spor olaylarına eşlik eden ama en çok da aşk ve cinselliği çağrıştıran yeni bir müziğe dönüştü. Fotoğrafta resmi görülen Sidney Bechet, ilk söylendiği şekliyle jass teriminin aslında cinsel ilişki için bir argo terimi olduğunu belirtir. Cazın New Orelans'taki anavatanını terkederek dünyaya yayılmasında, Federal hükümetin, bahriyelilerin namusunu korumak için New Orleans'ın genelevler semti Stroyville'i kapatması, bir dönüm noktası oldu. İşsiz kalan müzisyen ve topluluklar için iki çekim merkezi vardı. Radikal Şikago ve Avrupa. Sidney Bechet'in kendi orkestrasıyla Londra'da 1919'da verdiği konserlerin ünlü İsviçreli orkestra şefi Ernst Ansermet tarafından övülmesi cazın itibar kazanmasında etkili oldu. 1920'ler ve 30'lar boyunca sık sık Avrupa turneleri yapan 1940'larda daimi olarak Paris'e yerleşen Bechet Amerika'daki ırkçılıktan Avrupa'ya kaçan cazcıların en ünlüsüydü.

dönem olduğundan, böylesi bir meşrulaştırma, toplumda yaygın bir destek bulabiliyordu. Ama kapalı komisyonlarda, yasa tasarılarının sahipleri, siyahlara yönelik önlemlerin, aynı zamanda yoksul beyazları da seçim sisteminin dışında bırakmasının arzu edilir bir sonuç olduğunu telaffuz etmekten çekinmiyorlardı.

Aydınların Politikaya Girişi

Para kazanmanın en yüksek değer olarak kabul edildiği "yaldızlı çağ" aydınlar için zor bir dönem olmuştu. Üniversite hayatı ya da genel olarak entelektüel üretim ikincil ve "kadınsı" faaliyetler olarak görüldüğünden, bu alanlarda çalışan insanların toplumsal ve siyasal hayatı etkileme yetenekleri son derecede sınırlı kalıyordu. 1898'de kurulan *Anti-Imperialist League* (Anti-Emperyalist Birlik) bu konuda bir dönüm noktası oldu. William James gibi bir filozofu, Mark Twain gibi bir yazarı Andrew Carnegie gibi bir işadamı ile biraraya getiren *League*, Amerika'nın Filipinler'i işgal etmesini önleyemediyse de, kitle-iletişim araçlarını kullanarak yüzbinlerce kişiyi örgütlemesiyle, aydınların siyasal iktidardan bağımsız bir iktidar odağı olabilme yeteneklerini kanıtlamış oldu. 1900'ler sermaye çevrelerinin de, aydınların ve genel olarak kamuoyunun potansiyellerinin farkına varmaya başladığı dönemdi. Başka birçok alanda olduğu gibi bu alanda da öncülüğü çelik sanayi yaptı. Andrew Carnegie'nin kurmuş olduğu ve çelik sanayinin yüzde 60'ını kontrol eden *U.S. Streel Corporation* (Birleşik Devletler Çelik Şirketi), bir fabrika kurduğu her kasabada, aynı zamanda konser ve spor salonları, okullar, şehir ve fabrika kitaplıkları inşa etmeye, Kilise'leri, hayır derneklerini, *Young Men's Christian Association* (Hıristiyan Genç Erkekler Derneği - YMCA) gibi gençlik örgütlerine malî destekler vermeye başladı. Böylelikle yalnızca artık özel sermayenin girişimciliğini, değil, tekelci sermayenin düzenli bir toplumsal hayata yaptığı katkıları ön plana çıkaran bir kamuoyu oluşturulmakla kalmadı, esnafın, öğretmenlerin, doktorların vb., fabrika yöneticileri ve sermaye temsilcileriyle aynı hayat tarzını paylaşmaları sağlanarak, orta sınıfların olası bir işçi hareketinin çevresinde kümelenmelerine karşı bir önlem alınmış oldu.

Ancak aydınlarla siyasal hayat arasındaki ilişki, yalnızca böylesi "gayrı-resmi" kanallar aracılığıyla kurulmadı. 1890'ların işçi ve halk hareketleri, siyasal kadroları her şeyi "iş"e indirgeyen geleneksel siyaset etme tarzlarının yetersizliğine ikna etmeye yetmişti. 1890'ların sonunda her iki büyük parti içinde de, bu popüler hareketlerin taleplerini, hiç değilse sözel düzeyde benimseyen yeni bir politikacılar kuşağı ön plana çıktı. En ünlü temsilcileri, her ikisi de ikişer kez başkanlık yapmış olan Theodor Roosevelt ve Woodrow Wilson olan bu politikacılar kendilerinin aydın olmalarının yanısıra, yönetime geldikleri yerlerde ya mevcut görevlere aydınları getiriyorlar ya da özel olarak bu amaçla yeni memuriyetler kuruyorlardı. Kısacası, 1900'lerin başında gerek sermaye çevrelerinde gerek siyasal temsilcileri arasında kapitalizmin sürekliliğinin yalnızca sermaye ve silahın çıplak gücü ile sağlanamayacağı, çok farklı toplumsal kesimleri içeren geniş bir toplumsal mutabakatın inşa edilmesi gerektiği bilinci yerleşmiş, bu süreç içersinde eğitim kurumlarının, kitle-iletişim araçlarının ve genel olarak aydınların oynayabileceği kritik rol kavranmıştı.

Theodor Roosevelt'in kendi Cumhuriyetçi Partisi ile ihtilafa düştükten sonra kurduğu Progressive Party'nin (İlerici Parti) kuruluş kongresinden bir görüntü. Tarihi boyunca çoğunlukla aralarında ilkesel/ideolojik bir ayrımın bulunmadığı iki partinin egemenliğinde kalan Amerika'da yeni bir burjuva partisinin kurulması, tekelci kapitalizme geçişin kurumlarını yaratma sürecinin, burjuvazi içinde yarattığı çelişkilerin sertleşme derecesinin bir göstergesiydi. 1908'de Roosevelt adaylığını koymayacağını ilan ettiğinde, 1907 krizi geride kalmış gibi görünüyordu. Ancak düşmekte olan kâr oranları ve fabrikaların Taylorizmi yerleştirmeye çalışması, büyük bir huzursuzluğa ve dev işçi hareketlerine yol açtı. SPA'nın o zamana kadarki en büyük seçim başarısını elde edeceği 1912 seçimlerinde her iki burjuva partisi de, en ilerici olarak bilinen adaylara yöneldi. Roosevelt'in Cumhuriyetçi Parti içindeki en güçlü rakibi bir zaman sosyalistlerin de aday göstermiş olduğu LaFolette'ydi. Parti tabanı büyük ölçüde Roosevelt'ten yana iken, parti teşkilatını kontrol eden şefler, şişirilmiş delegelikler sisteminden yararlanarak muhafazakâr Taft'ın aday gösterilmesini sağladılar. Bunun üzerine Parti'den ayrılan Roosevelt, yeni partisini kurdu. Cumuriyetçi Parti'deki bu bölünme sonucunda Demokrat Parti'nin adayı Wilson toplam oyların yüzde 42'sini alarak, İç Savaş sonundan beri süren Cumhuriyetçi iktidarına son vermiş oldu. Oyların yüzde 27'sini alan Roosevelt, yeterince "ekmek ve köfte"nin bulunmadığı koşullarda Parti'yi birarada tutamayacağı bilinciyle siyasetten çekildi.

İlerici Politikalar

Kuşkusuz böylesi bir toplumsal mutabakat yalnızca ideolojik mekanizmalar aracılığıyla kurulamazdı. Bu yıllarda Amerika'nın dış yatırımları artmıştı. Bu emperyalist büyümenin sağladığı kârlar bir yandan eğitim kurumlarına yapılan yatırımlar, Kilise'lere yapılan bağışlar vb. aracılığıyla orta sınıflarla paylaşılırken bir yandan da devlet aygıtının büyümesini finanse ediyordu. Tekelleşme ve devlet müdahaleleri ise, sermayenin tekelleşmiş olduğu koşullarda serbest piyasa koşullarına kıyasla zaten daha seyrek yaşanan krizlerin yumuşamasına hizmet ederek kapitalist sistemin işleyişine istikrar kazandırıyordu. Örneğin 1893-96 bunalımından sonra yaşanan en büyük kriz olan 1907 borsa krizinde, hükümet, hemen gümrük gelirlerini bankalar aracılığıyla piyasaya aktararak krizin derinleşmesini önlemişti.

Devletin bu müdahaleci rolünün kabul görmesi, iş çevreleri ile politikacılar arasında uzun ve sancılı bir pazarlık gerektirmişti. Popülistlerin desteğiyle William Jennings Bryan'ın *Demokrat Parti*'nin adayı olarak katıldığı 1896 başkanlık seçimlerinden sonra yapılan reformları, tröstlerin dağıtılması gibi popüler talepleri benimseyen hiçbir adayın seçilememesini garanti etmişti. İlerici politikaların mimarı olarak bilinen Theodor Roosevelt de, başkanlığa seçimle gelmemiş, McKinley'in öldürülmesinden sonra başkan olmuştu. Daha 1899'da başkan seçilmeden önce tröstler karşısında gösterilen popüler huzursuzluğu "hedefsiz ve temelsiz" bulduğunu ifade eden Roosevelt, "ilerici" politikaları sosyalizm tehlikesine karşı yegâne çare olarak benimsemişti. Başkan olur olmaz da kabinesinde iş çevrelerinin temsilcilerine yer veren Roosevelt, sık sık kendisinin aslında muhafazakâr olduğunu, tröstlerin düzenlenmesi ile ilgili önerilerini şirketlerin çıkarlarını korumak için yaptığını ifade etmişti. Büyük ölçüde sembolik olan yönetimi sırasında Roosevelt, anti-tröst uygulamalarından hiçbirini Rockfeller, Morgan gibi tekeller için hayatî önem taşıyan bir işletmeye yöneltmemeye özen göstermişti. O kadar ki, Roosevelt'in yedi yıllık iktidarı sırasında başlattığı 54 anti-tröst uygulamaya karşılık, kamuoyunda ondan çok daha muhafazakâr bir politikacı olarak algılanan ondan sonraki başkan Taft'ın dört yıllık iktidarı sırasında 90 uygulama başlatılmıştı. Ancak bütün bunlara rağmen, Roosevelt'le birlikte başlayan ilericilik dönemi iş çevrelerinin, devleti artık kendi doğrudan aracılarından çok, sermaye kesimleri arasındaki çelişkilerde ve daha seyrek olarak da olsa, sermaye-emek çelişkilerinde arabuluculuk rolü oynayacak, kısmen özerk bir organ olarak görmeye başladıkları yeni bir evre oldu.

İşçi Sınıfının Yenilgisi

1896-1914 arası Amerikan ekonomisi için refah yıllarıydı. Ancak işçi sınıfı bu refahı paylaşmadı. 1900-14 yılları arasında işçi ücretleri sürekli olarak 1890'daki seviyelerinin altında kaldı. Ancak işçilerin bu dönemdeki kayıpları, ücretlerle sınırlandırılamayacak kadar büyüktü; örgütlerini ve işyeri ve üretim süreci üzerindeki kontrollerini yavaş yavaş yitirdiler.

19. yüzyılın son çeyreğinde, giderek daha fazla sayıda sanayiye hammadde sağlayan demir-çelik sanayi, ekonominin kilit sektörü haline gelmişti. Geleneksel olarak vasıflı işçileri gerektirdiğinden, giderek yalnızca vasıflı işçileri örgütlemeye yönelen *AFL*'nin demir-çelik sektöründeki kolu olan *Amalgamated Association of Iron and Steel Workers* (Birleşik Demir-Çelik İşçileri Derneği) ülkedeki en güçlü sendika haline gelmişti. Vasıfsız işçilerin kabul edilmediği sendikaya, ülkedeki bütün vasıflı demir-çelik işçilerinin yaklaşık üçte ikisini oluşturan 24 bin kişi üyeydi. Demir-çelik sektöründe rekabet sürdüğü sürece, ücretleri bütün sektör için tayin ederek herhangi bir fabrikatörün fiyatları düşürmesinin önünde bir engel oluşturduğundan ötürü patronlar sendikaya tahammül ediyorlardı. Ancak, 1890'ların başında sektörü neredeyse tamamen kontrolü altına alan Andrew Carnegie sıranın sendikalara geldiğine karar verdi. 1892'de Homestead'deki fabrikanın başına getirilen ve daha önce kömür madenlerinde sendikalara karşı kazandığı zaferlerle ün yapmış Henry Clay Frick, *Amalgamated*'e, çok yüksek bir ücret indirimini kabul etmedikleri takdirde, şirketin sendikayı artık tanımayacağını bildirerek sendikayı greve zorladı. 2 Temmuz 1892'de sendikaya üye olmayan vasıfsız işçilerin de katılımıyla 4 bin işçi çalışmayı durdurdu. İşçiler arasından seçilen bir Danışma Komitesi, şehrin yönetimini devraldı. Birkaç gün sonra, sermaye çevrelerine silahlı hizmet sağlamada uzmanlaşmış *Pinkerton* şirketinden kiralanmış 300 kadar "detektif" Hamsptead'e girdi. Tüfek ve top ateşi ve dinamitlerle bir gün boyunca sürdürülen çatışmanın sonunda 7 işçi, 4 detektif öldü ve detektifler çekilmek zorunda kaldı. Bu durumda mülkiyet haklarının ihlal edildiğini iddia eden Frick, Pennsylvania valisinden eyalet milisini göndermesini talep etti. Kendi haklılıklarından emin olan işçiler milisleri bando ile karşılama hazırlıkları yapılarsa da, sabaha karşı şehre gizlice giren milisler, sabah grev kırıcıların fabrikaya güvenlik içinde girmesini temin ettiler ve cinayetten, vatana ihanete kadar çeşitli suçlardan yargılanacak 167 işçiyi tutukladılar.

İşçilerin Hampstead'deki yenilgisinden sonra, aynı politika diğer demir-çelik fabrikalarında uygulandı; sendika şubelerine kabul edemeyecekleri ücret indirimleri dayatıldı, sonra da artık tanınmadıkları ilan edildi. Hampstead'i izleyen iki yıl içinde *Amalgamated*'ın üye sayısı 24 binden 10 bine düştü. Kilit sektör olan demir-çelik sanayinin açtığı yolu diğer sanayiler izlemekte gecikmedi. *AFL*'nin temsil ettiği vasıflı işçi sayısının işçi sınıfının toplam nüfusuna oranı hızla düşüyordu. Ancak bununla da yetinmeyen işverenler sözkonusu vasıflı işçileri orta sınıf hayat tarzına çekerek bir işçi aristokrasisi yaratmak için ellerinden geleni yapıyorlardı.

ROBESON, PAUL (1898-1976)

ABD'li aktör, şarkıcı ve zenci hakları savunucusu. 9 Nisan 1898'de Princeton'da doğan Robeson'ın babası Raleigh yakınlarındaki bir plantasyonda uzun süre kölelik yapmıştı ve Robeson'ın ismi de babasının hizmet ettiği aileden geliyordu. 1920'de Robeson, Colombia Üniversitesi'nde hukuk eğitimine başladı ve üniversitede masraflarını profesyonel futbol oynayarak, çeşitli korolarda şarkı söyleyerek temin etti. 1923'de okulunu başarıyla bitirerek mezun oldu ama bir zenci için hukuk alanında hiçbir geleceği olmadığını anlamıştı.

Aktörlüğe ilk adım atışı *Simon the Cyrenian* adlı, Harlem YWCA ürünü olan oyunda aldığı önemli bir rolle oldu. 1922'de Broadway sahnelerinde *Tabou* adlı oyunda baş role çıktı. 1924'de *Provincetown Players* adlı gruba katıldı ve Eugene O'Neill'in iki oyununda görev aldı. Müzik hayatı 1925'de New York'te bir *Spritual* programı ile başladı.

1920'lerin sonlarında Robeson, ABD ve Batı Avrupa'da pek çok konser turuna çıktı. 1930'da Londra'da *Othello*'da oynadı. Bunları daha sonraları başrol oynadığı bir dizi film ve tiyatro oyunu izledi.

Robeson'ın sosyal ve politik açıdan bilinçlenmesi, ünlü Sovyet yönetmeni Sergey Ayzenştayn'ın daveti üzerine 1934'te gittiği Moskova yolculuğuyla başlar. Sovyet radikal özgürlüğünden etkilenerek, insan hakları savunucusu oldu. 1930'larda sanatını bu görüşlerin doğrultusunda kullanmaya başladı. Avrupa Yahudileri yararına verdiği konserler, cumhuriyetçileri desteklemek üzere İspanya'ya gidişi hep bu çerçevedendir. Tek çocuğu olan Paul Jr., Sovyetler Birliği'nde eğitim gördü.

Robeson, 1939'da ABD'ye geri döndü ve konserleriyle, plaklarıyle ve oyunlarıyle büyük bir başarıya ulaştı. O'nun 1943'de oynadığı Broadway yapımı *Othello*, ABD'de gelmiş geçmiş en büyük gişe hasılatı yaptı.

1946'da *Komünist Parti* ile resmî bir ilişkisi olup olmadığına dair yapılan bir Senato alt komitesi soruşturmasından sonra, 1950'de Parti üyeliğini yalanlayan yeminli ifadeyi imzalamayı reddetti ve Amerikan pasaportundan yoksun bırakıldı. Soğuk savaş ve McCarthy dönemi boyunca, politik görüşleri yüzünden toplumdan tecrit edildi. 1958'de anti-komünist kampanya ve *Yeminli İfade Yasası* sona erdiyse de, Robeson için ABD'de değişen pek bir şey olmadı. Avrupa'ye gitti. Özellikle İngiltere'de ve Doğu Avrupa ülkelerinde seyahat etti. Bu arada bir süre için Sovyetler Birliği'nde de ikamet ettiği sanılıyor.

Yine de 1963'de ABD'ye döndü ve inzivaya çekildi. 1921'den beri evli olduğu karısının 1965'de ölümü üzerine Robeson, artık çok nadir yerine getirir olduğu toplumsal ilişkilerini de tümden kesti ve 23 Ocak 1976'da Philadelphia'nın Harlem bölgesinde öldü.

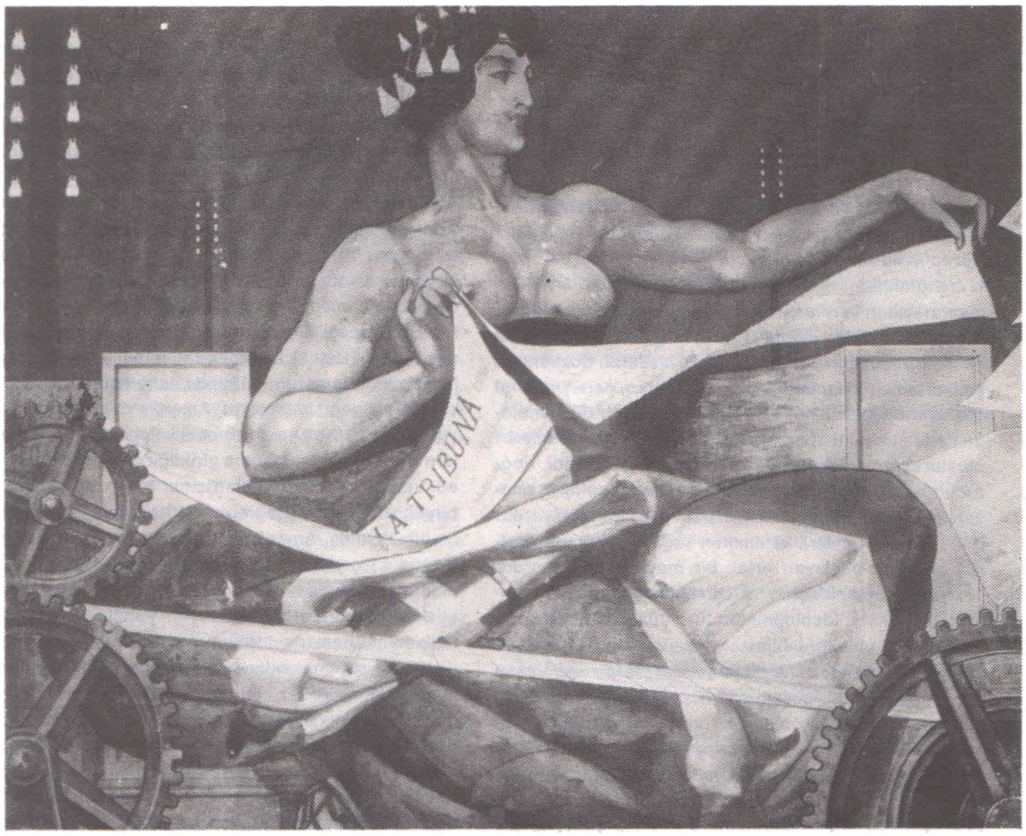
27 ABD'de İşçi Hareketi

1898'de New York Journal'*in sahibi William Randolph Hearst Kübadaki İspanyollara karşı ayaklanmanın fotoğraflarını çekmesi için gönderdiği muhabirinin, ortada herhangi bir savaş olmadığını haber vermesi üzerine, ona şu telgrafı çekti: " Sen fotoğrafları sağla, savaşı çıkarmayı bana bırak." Gerçekten de* New York Journal, *Küba'nın bağımsızlığından yana, sansasyonel ve yalan haberlerle dolu, İspanyolların gaddarlıklarını anlatan görülmemiş bir kampanya başlattı. Kampanya gazetenin tirajını kısa sürede 1 milyona yükseltmesiyle ve sonunda hükümetin İspanya'ya savaş ilan etmesiyle sonuçlandı.* New York Journal, *özel savaş baskılarıyla o güne kadar görülmemiş 1.5 milyon gibi bir tiraja ulaşmayı başardı. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında İngiltere, Güney Afrika, Avustralya gibi ülkelerde düşük tirajlı "ciddi" gazetelerin egmenliğindeki basından, yüksek tirajlı, popüler gazetelerin hakimiyetine geçişin ilk adımları atılmaya başlamıştı. Heearst'ün 1896'da* New York Journal'*ı devralarak gazeteye yepyeni bir çehre kazandırmaya giriştiği sırada İngiltere'de de Alfred Hamsworth,* Daily Mail'*i yayınlamaya başlamış, böylece ABD ve İngiltere'de en geniş boyutlara ulaşan, kısa kolay okunabilir bir dille yazılmış haberler, büyük puntoyla sansasyonel başlıklar, dedikodu, bol resim ve kadın köşeleriyle eğitim düzeyi düşük geniş kitlelere seslenen rahat okunabilir gazeteler açığa çıkmıştı. Hearst'ün* New York Journal'*ı yenileyerek yaptığı, aslında ABD'de Bağımsızlık Savaşı'ndan beri var olan bir geleneği, halk kahramanlarının hikayeleriyle dolu bir popüler gazetecilik geleneğini sürdürerek onu geliştirmek ve yaygınlaştırmak oldu. Kalabalık şehirlerde kötü koşullarda yaşayan eğitim düzeyi düşük kitlelere, sıkıntılı günlük hayatlarında karşılaşmadıkları olayları büyük bir şov biçiminde sunarak, siyasi skandalları ortaya çıkararak veya gerektiğinde yaratarak, bunları bol miktarda seks ve trajediyle süsleyerek kamuoyunun nasıl yönlendirilebileceğinin ve yüksek tirajlı bir gazeteye sahip olmanın verdiği gücün büyüklüğünün farkına vardı. Hearst, kısa sürede Amerika'nın ilk "basın baronu" oldu ve bu geleneği başlatan gazete sahibi oldu. Popüler-sansasyonel gazeteciliğin bu kadar kısa sürede gelişebilmesi, 20. yüzyılın başlarındaki hızlı toplumsal değişimlerin ve kitle-iletişim alanındaki büyük teknolojik ilerlemenin bir sonucuydu. Dizgi ve baskı teknolojisindeki yenilikler sayesinde kısa sürede çok sayıda baskı yapmak mümkün olabiliyordu. Sağda İletişim endüstrisindeki gelişmelere örnek temsil eden bir İtalyan resmi görülüyor. Hearst,* New York Journal'*ı gözaltıcı ve dinamik bir mizanpajla çıkarmaya çalışıyordu (altta).*

NEW YORK JOURNAL

MISS EVANGELINA CISNEROS RESCUED BY THE JOURNAL

An American Newspaper Accomplishes at a Single Stroke What the Best Efforts of Diplomacy Failed Utterly to Bring About in Many Months.

Yalnızca vasıflı işçilere, üretim fazlası için ödenen parça-başı primler, özel tasarruf imkânları, kâr ortaklığı sistemleri alınan çeşitli önlemlerden bazılarıydı.

Ancak bu dönemde büyük sermayenin sendikalara karşı benimsediği düşmanca tutum, Roosevelt'in *Square Deal* (Dürüst Pazarlık) adı altında uygulamaya koyduğu yeni politikalarla çelişiyordu. Ayaklanmaya dönüşen grevlerin bastırılması sırasında boş kurşun kullanılmaması ya da havaya ateş edilmemesi gerektiğini savunan Roosevelt, sendikaları meşru muhataplar olarak kabul ediyordu. Örneğin 1902'de Pennsylvania'da antrasit madenlerindeki işçiler greve gidince, Roosevelt işverenlerin talepleri uyarınca grevi orduyu kullanarak bastırmadığı gibi, işverenlerle sendika yöneticilerinin ortak bir toplantı yapmasını sağladı. Daha sonra ise toplantı tutanaklarını basında yayınlatarak, işverenlerin uzlaşmazlığını teşhir etti. Hükümetin verdiği bu destek, *AFL*'nin tamamen erimesini önlediği gibi, sendika bürokrasisinin mevcut siyasal sistem tarafından içerilmesi sonucunu da doğurdu. O kadar ki, 1910'da bir basın bülteni, "madenciler sendikası eski başkanı John Mitchell'ın, büyük Pennsylvania grevini uzlaştırdıktan sonra hayranlarının armağan etmiş olduğu 1.000 dolarlık mücevherli yüzüğü kaybettiğini, ancak George Berke adlı bir cankurtaranın yüzüğü bulduğunu ve Mitchell'ın kendisine ödül olarak 100 dolar verdiğini" duyuruyordu.

Diğer yandan, çoğunluğunu yeni göçmenlerin oluşturduğu vasıfsız işçilerse, makina kullanımının artmasıyla giderek niteliksizleşen işlere mahkûm oluyordu. 20. yüzyılın başında Amerika'ya işçi göçü giderek artan bir hızda devam etti; 1914'e kadar neredeyse her yıl bir milyon işçi geldi. Üstelik bu kez göçmenler, 19. yüzyıldakilerin aksine, çoğunlukla Avrupa'nın sanayileşmemiş bölgelerinden, Doğu'dan ve *mezzogiorno*dan gelen köylülerdi. Yeni gelenler daha önce gelmiş olanların oluşturduğu gettolarda kendilerine bir oda ya da daire buluyor ve iş bulur bulmaz hiçbir eğitim gerektirmeyen bir fabrika işinde çalışmaya başlıyorlardı. Fabrikada da ekipler etnik temelde oluşturuluyor ve genellikle yeni göçmenlere yukarıdan bakan Amerika doğumlu bir vasıflı ustabaşının gözetiminde çalışıyordu. *AFL*'den kaynaklanan önyargıların yanısıra, gerek şehir hayatının yabancılığına karşı bir sığınak olan gettonun varlığı, gerekse işyerinde işgücünün etnik temelde bölünmüşlüğü ve işin giderek parçalanan niteliği, göçmen işçilerle mevcut işçi örgütleri arasında aşılmaz görünen bir mesafe doğmasına yol açtı.

Sosyalist Muhalefet

Vasıfsız göçmen işçilerin nasıl örgütleneceği sorunu daha 1870'lerin sonunda, *Birinci Enternasyonal*'in Frederick Sorge çevresindeki Amerika Şubesi'ni de meşgul etmişti. 1877'deki büyük demiryolu grevinden sonra ülkedeki çeşitli sosyalist gruplar *Socialist Labour Party*'yi (Sosyalist Emek Partisi) kurdular. En önemli faaliyetin işçilerin sendikal örgütlenmesi olduğu iddiasından taviz vermeyen Frederick Sorge çevresi, vasıfsız dokuma işçilerini örgütlemek amacıyla *International Labour Union* (Uluslararası Emek Birliği) adlı bir örgüt kurmuşlardı. Ancak dokuma işverenlerinin gücü karşısında bir avuç göçmen sosyalistin yaratabildiği

Ayzenştayn Hollywood'a Gidiyor...

Kapitalizmin yerleşmesi sırasında, İngiliz burjuvazisi kendisini temsilî bir sınıf olarak kurabilmek için Eski Düzen'in kurum ve söylemlerinden yararlanmıştı. Kırdaki manüfaktürü örgütleyen zanaatkâr ve tüccarlar, Kilise hiyerarşisinin yerine çok daha demokratik olarak örgütlenmiş cemaatler içinde Tanrı'yla çok daha dolaysız bir ilişki vaadeden püritenlerle aynı kişilerdi. Sözkonusu yeni ortamlar insanların kendi hayatlarını, deneyimlerini başkalarınınkiyle karşılaştırmasını, ortak bir dil içerisinde ifade etmesini mümkün kılan öznelerarası bir mekân oluşturuyordu. Böylesi bir ortamda insanın kendi, doğrudan hayat deneyimi, üretilmekte olan ideolojiyi sınayabileceği bir mihenk taşı olarak işlev görebiliyordu. Dahası, bu ortamlara katılmanın sağladığı yaşantı, kişileri birbirine bağlayan ortak bir maya oluşturuyordu. 18. yüzyılda şehirleşme ve sanayileşmenin hız kazanmasıyla birlikte, ideolojinin bu tür "yüz yüze" mekanizmalarla yaygınlaştırılabilmesi imkânsızlaştı. Tiyatro ve konser salonlarında, gazetelerde, dergilerde cisimleşen yeni kamuoyunun, gelişmekte olan burjuvazi açısından çok net tanımlanmış bir işlevi vardı: Soyut ve hukuki olarak kavranan bir eşitlik ve eşdeğerlilik zemini üzerinde kurulacak bir işgücü ve meta piyasasının önünde duran bütün somut, nitel farklılıkların, ayrıcalıkların tasfiyesine katkıda bulunmak. Ancak aynı hedefe yönelmiş siyasal, iktisadi, askerî mekanizmalardan farklı olarak, ideolojik bir aygıt olarak kamunun, bu işlevi, piyasaya katılacak kişilerin öznelliğinden hareketle, bu öznellikleri, hayat deneyimlerini yorumlayarak, onların da hedeflerinin, asıl tatmin olacakları alanın piyasa ilişkileri temelinde örgütlenmiş bir dünya olduğunu kanıtlayarak yerine getirmesi gerekiyordu. Bu birbirlerine ters yönlere işaret eden iki koşul, öznelliğin kamuoyu denilen kurumlar manzumesi içinde, kendisine ancak eğreti bir yer tutabilmesi sonucunu doğuruyordu.

Sözkonusu eğretiliğin, piyasanın herşeyi aynı birimlere indirgeme eğilimiyle öznelliğin talepleri arasındaki bu çelişki, belki de ilk çözümünü Voltaire'de buldu. Voltaire, daha sonra Eugène Sue'nün, Charles Dickens'ın, Emile Zola'nın olacağı gibi, ilk kez bir yandan yalnızca kamuoyunun değil piyasanın da imkânlarından mükemmel bir biçimde yararlanırken, diğer yandan da haksız yere mahkûm edilmiş insanları aklamak için giriştiği kampanyalarla geniş kitlelerin en derin adalet taleplerini dile getiriyor, bir anlamda, kamuoyunun her şeyi içeriksizleştirme eğilimine set çekebilecek örnek bir öznelliği simgeliyordu. Liberal kamuoyu, kendisi aracılığıyla her şeyin ifade edilebileceği, bütün taleplerin, arzuların tatmin edilebileceği izlenimini yarattıkları için böyle kişileri her zaman destekledi, kahramanlaştırdı, hatta kimi zaman belki de yarattı bile. 19. yüzyılda kamuoyu birkaç boyutta birden önemli dönüşümler geçirdi. Özellikle, yüzyılın ikinci yarısından sonra kapitalizmin piyasası, Fransa ve özellikle İngiltere ve Amerika'da artık kısmî bir sistem olmaktan çıkmış, hayatın sürekliliğini temin eden başlıca mekanizma haline gelmişti. Dolayısıyla, ideolojinin yalnızca eşitlikçiliğin vaadlerini diri tutmakla yetinmemesi, piyasanın kendi yolaçtığı mutsuzlukları, acıları meşrulaştırması gerekiyordu. Bunun için bireylerin kendi özel hayatlarının mahremiyeti içinde çektiği acılarda, yalnızlıkta bir anlam keşfetmesi ve bunun kamusallaştırılması gerekiyordu. Kuşkusuz mekanizmanın bu şekilde işleyebilmesi için, toplumu oluşturan çeşitli kesimlerin deneyimleri arasında, toplumsal bir vicdandan sözedilebilmesini mümkün kılacak kadar bir ortaklık, benzer bazı yönler ya da paylaşılan değerler olması gerekiyordu.

Oysa Amerika'ya bağımsız olduğu yıldan 1920'lere değin 35 milyon göçmen gelmiş ve yeni bir "ucuz işçi" cenneti oluşmuştu. Gerek bu işgücünü oluşturan çeşitli kesimlerin arasındaki, gerek işçilerle işverenler arasındaki toplumsal ve tarihsel farklılıklar Avrupa'dakilerle kıyaslanmayacak kadar derindi. Ama Amerika büyüktü ve 19. yüzyılın ikinci yarısı boyunca sınırı sürekli genişliyordu. Kapitalizmin yarattığı hoşnutsuzluklar Batı serüvenine aktarılamayınca da silahla bastırılıyordu. Ancak 1890'lardan sonra sinema tekniğinin gelişmeye başlaması bu coğrafi büyümenin durduğu ve egemen sınıflar arasında, sermayenin çıplak hareketleri bir şekilde düzenlenmediği takdirde toplum yapısının birarada tutulamayacağı bilincinin yaygınlaşmaya başladığı âna denk düştü. Üstelik ideolojik anlamının yanısıra, kalabalıklar gözönünde tutulduğunda, sinemanın ticari potansiyelinin önemi de açıktı: Amerika'da yüzyılın ilk on yılı içinde 10 bine yakın sinema salonu açıldı. Bu salonlara nikel 5 cent karşılığına girildiğinden "Nickleodeon" adı verildi. Sinema endüstrisinin bu ilk döneminde iki büyük tröst vardı. Biograph ve Vitograph. Bir de yüzlerce film çekmiş, Amerikan sinemasını doğuşundan Hollywood'a taşıyan anıtsal isim: David Ward Griffith. Öykü anlatmak yolunda, sinema dilini geliştirmeye çalıştığı yüzlerce filminde hem deneyler yapıp, yeni teknikler kullanıyor, hem de toplumun değerlerini, duygularını yansıttığı sinemasından ticari başarı sağlıyordu. 1915 yılında yönettiği *Bir Ulusun Doğuşu* filmi ile sinemayı sanat diline kavuşturan Griffith, alıcıyı ilk kez olarak değişik açılardan ve hareketli olarak kullandı, dramatik etki için hızlandırılmış kurgu tekniğini geliştirdi. Sinemanın kendine özgü bir sanat olduğunu kanıtlayan *Birth of a Nation* (Bir Ulus Doğuyor), 100 bin dolarlık yatırımla 20 milyon dolar kâr getirmişti. İşte Hollywood çarkı dönmeye başlamıştı: Griffith'in daha sonra yaptığı, 2 milyon dolara malolan *Intolerance* (Hoşgörüsüzlük) ticari başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Griffith'in yıldızı da yavaş yavaş sönmeye başlar ve yaşamının son yıllarında iş bulamaz duruma gelmiştir. Hollywood ilk örnek olarak kurucusunu dışlamıştır. *Bir Ulus Doğuyor*, siyahların öfkeli tepkilerine, filmin New York'ta gösterilmemesine yol açan ırkçı ideolojisiyle "ilericilik dönemi" çevresinde oluşmuş beyaz, orta sınıf mutabakatın destansı bir ifadesiydi. Başarısını belki de destansı olmasına, yaratıcısının öznelliğinden, gösterdiği hikayenin kurgusuna kendi yaptığı katkılardan hiçbir iz taşımıyor, Amerika'nın tarihini bir kabilenin serüveniymişcesine anlatıyordu. Burjuvazinin geleneksel ideolojik aygıtların aksine Hollywood ancak anonim bir yaratıcılığın barınabileceği bir kurum olacaktı.

Kitlelere ucuz eğlence sunmanın ticari başarısı, sinema endüstrisinin gelişimini hızlandırıyordu. Teknik ilerlemelerin yanında kitleleri sürekli sinemaya çekecek konular aranıyordu ve şirketler arası rekabet giderek artıyordu. Başarılı şirketlerden biri olan Keystone'nin başında Mack Sennett vardı ve Buster Keaton'ı, Harold Lloyd'u, Mabel Normand'ı ve en önemlisi Charles Chaplin'i sinemaya kazandırmıştı. Sennet'in kaba güldürü anlayışının yerine daha derin ve gözleme dayanan bir güldürü anlayışı getirmişti Chaplin. Şarlo tiplemesi ile üretim ilişkilerinde yaşanan yoksullaştırmayı yansıtır. Şarlo iş bulmak için kentten kente dolaşıp, güvencesi olmayan geçici ve zor işlerde çalışır. Chaplin göçmen kitlesinin trajedisini yansıtmasının yanısıra, filmlerinin çoğunda burjuva yaşam biçimini kıyasıya eleştirir. İkinci dönemi olarak nitelenen filmlerinin başında gelen *Altına Hücum*'da, Amerikan rüyasının trajî-komiğini unutulmaz postal yeme sahnesinde verir. Charles Chaplin'in dehasının önde gelen göstergelerinden biri de *Asri Zamanlar* filmi olmuştur. Endüstrileşme sürecinde yabancılaşma olgusunu, o zamanlarda böylesine çarpıcı anlatabilen Chaplin, keskin mizah anlayışı ile tüm dünyada tanındı. *Asri Zamanlar* filminde yabancılaşmanın yanısıra çıldıran, aç kalan işçiler, grev yapanlar, şiddet kullanan Amerikan polisi, öldürülen işçi, yetimhane görüntüleri de yeralıyordu.

Amerikan ideolojisine oldukça ters düşen filmlerine

Hollywood'un barındırmadığı sanatçılardan biri de Bertolt Brecht'ti. Yazgısı birçok bakımdan, Hollywood'dan geçen diğer ünlü sanatçılarınkine benziyordu. Başarıyla başlayan Hollywood kariyeri, ilk başarının hiç düşündürmeyeceği bir kesintiye uğradı. Hollywood'daki ilk yılının sonunda 1942'de yazdığı Hangmen Also Die *senaryosu Fritz Lang yönetiminde filme alınmış ve mütevazı bir başarı kazanmıştı. En ünlü oyunlarından* Kafkas Tebeşir Dairesi'*ni ABD'de tamamlayan Brecht'in oyunları da, Joseph Losey'in yönettiği* Galileo *versiyonunda Charles Laughton'un başrolü oynamasıyla büyük bir başarı kazanmıştı. Ancak tam bu noktada Brecht* Amerika'ya Karşı Çalışmaları Araştırma Komitesi *tarafından sorguya çağrıldı. Kendisinden, Hollywood'daki komünist sempatizanların adını vermesi isteniyordu. Son derecede beceriksizce yürütülen soruşturmayı Brecht ad vermeden savuşturmayı başardı. O kadar ki, Komite sonunda Brecht'i gösterdiği kolaylıktan ötürü kutladı. Buna rağmen sorgulama Brecht'e yetmişti. Sorgunun bittiği günün ertesinde, Brecht, bir daha dönmemek üzere Amerika'yı terketti. Yanda Brecht'in* Üç Kuruşluk Opera'*sından bir görüntü.*

karşın, Chaplin kendine özgü yöntemlerle yapımcıları uzun süre ikna etmeyi başarabilen nadir Hollywoodlulardandı. Derin bir sezgisi olan Chaplin, Almanya'da faşizmin tırmandığı yıllarda diğer bir başyapıtını hazırlıyordu: *Büyük Diktatör*. Hitler'i ve faşizmi hicvettiği bu filmin çekimi sürecinde, *Amerika'ya Karşı Çalışmaları Araştırma Komitesi* ve *Naziler*'in Amerikan hükümeti kanalıyla projeden vazgeçmesi konusunda yoğun baskıları sürüyordu. Chaplin bunlara karşın filmi bitirdi ve gösterime koydu.

Şehir Işıkları filmini henüz bitirdiğinde *McCarthyciler*, Chaplin'i sorguya çekmek istiyorlardı. O ise "ben bir barış tahrikçisiyim" diyerek, telgraf çekiyor ve Avrupa'nın yolunu tutuyordu. 1952'de terkettiği Amerika'ya 1972'de onursal ödülünü almak için bir kez gider ve 1977'de ölümüne dek İsviçre'de yaşar.

Chaplin, Hollywood sistemine en uzun süre ve ödünsüz karşı koymuş sinemacı olarak da anılmalı. Belki bu nedenle daha açıkça meydan okuyor Hollywood'a: "Hollywood'a ve Hollywoodlular'a karşı savaş ilanına karar verdim, kesin olarak. Homurdanan insanlardan hoşlanmam, bu tür insanları boş ve gereksiz bir övünç içinde sayarım. Ama genellikle Hollywood'a, özellikle Amerikan sinemasına karşı tüm güvenimi yitirdiğime göre, bunu açıklamaya kararlıyım. Son filmimin, *M. Vedoux*'nun bazı Amerikan sinemalarında ve özellikle New York'ta nasıl karşılandığını biliyorsunuz. Bazı çatlak seslerin beni "komünist" ve "Amerikan aleyhtarı" olarak nitelediğini biliyorsunuz.

"Bütün bunlar, sadece herkes gibi düşünmek istemediğim için. Hollywood'un güçlü efendileri her hoşlanmadıkları kimseyi safdışı edebileceklerine inandıkları için. Ama pek yakında bu hayallerini yitirecekler ve bazı ger-

çeklerin bilincine varacaklardır. İşte açıkça söylüyorum. Ben, Charles Chaplin, Hollywood'un can çekiştiğini ileri sürüyorum. Hollywood'un bir sanat olarak kabul edilen sinema alanında yapabileceği birşey yoktur. Hollywood'un işi kilometrelerce boş film harcamaktan başka birşey değildir.

"Şunu da ekleyebilirim, bu kentte, tutumunu bütün ötekilere uydurmayı kabul etmeyen birinin film sanayiinin büyük işadamlarınca düzenlenen kurallara karşı çıkma yürekliliğini gösterecek bir öncü niteliğinde bile olsa, başarı kazanma olanağı yoktur.

"Kendi sorunumu savunmak istediğimi sanmayınız. Örneğin, Orson Welles'in durumunu alalım. Kuşkusuz, onun sinema anlayışının her noktası üzerinde birlik değilim. Ama Welles büyük işadamlarına "hayır" demeye cüret etmiştir. Ve şimdi Hollywood'da işi bitmiştir.

"Özellikle Bostonlu bir gazetecinin yazdığı gibi, benim bir ihtilalci, kundakçı bir olduğumu imgelemeye kalkmayın. Ama görülüyor ki bir suç işlemişim. Birçok kez açıkladım ki, benim görüş açıma göre yurtseverlik sınır tanımaz. Bu görüş sinema için olduğu kadar politika için de doğrudur."

Evet, Hollywood çarkının hazmedemediği diğer bir dahi Orson Welles'di. H.G. Welles'in *Dünyalar Savaşı* oyununun radyo uyarlaması ile binlerce Amerikalı sokağa dökülmüştü. Herkes Mars'taki yaratıkların dünyaya geldiğine inanmıştı. Toplumsal paranoyayı harekete geçiren bu genç hemen Hollywood'a çağrıldı. Kimseye verilmeyen geniş olanaklar sunuldu. Ve Orson Welles 25 yaşında yine Amerikan kamuoyunun aylarca tartışmasına yolaçan, sinema tarihinin en önemli filmlerinden birini gerçekleştirdi: *Yurttaş Kane*. Film, ünlü basın kralı, gizemli ve milyarder William Randolph Hearst'ün yaşam öyküsünden esinlenmişti. Gerçekleşmiş bir "Amerikan rüyası"nı anlatan film Amerikan ideolojisinin kirli işlerinin eleştirisini de getiriyordu. Filmin içerdiği sinematografik zenginlik Hollywood'u bu aşamada ilgilendirmiyordu ve Welles'in işi artık zordu. Bu zorluğa karşın uzun süre, müthiş enerjisi ile çalışan Welles, Kafka uyarlaması (Dava) gibi başarılı çalışmalar yaptı ancak bunlar Hollywood'un gangster, müzikal, komedi türlerinin arasında hazmedebileceği türden filmler değildi.

Welles'i de dışlayan Hollywood'da star sistemine dayalı "sex-appeal"e başvurulan filmler, sinema tröstlerinin pazarlarını sürdürmelerini sağlıyordu. Sağlamadığı anda, yine her an harcanabilecek, öğütülecek yeni yetenekler çağrılabilirdi. Çünkü çok kişi, bu "rüya fabrikası"nı merak ediyordu.

1930'ların sesli sinema döneminde Amerikan sineması Morgan ve Rockefeller finans topluluklarının eline geçmişti. Bu iki tröste bağlı *Paramount, Metro Goldwyn-Mayer, 20th Century Fox, Warner Bros* ve *R.K.O* adlı beş büyük şirket yapım, dağıtım ve oynatımı elleri altında tutuyorlardı. Bu tröstlerin püriten ideolojileri denetleme kurumuna yolaçmıştı. "Sex-appeal" kullanılmasının yanısıra, sevişme sahnelerinde kısıtlılık, bazı sözcüklerin yasaklanması, konuların "Amerikan yaşama tarzı"na uygun olması ve "mutlu son"la bitmesi gerekliliği sıkı biçimde denetleniyordu. Bu oto-sansür tabii ki Hollywood'un sık sık bunalıma düşmesine yol açıyordu. Ancak Hollywood her başı sıkıştığında Avrupa'ya bakıyor ve kendine taze kan getirecek yetenekli oyuncu ve yönetmenlere yaldızlı davetiyeler gönderiyordu.

1929'da Avrupa yolculuğu sonrası Ayzenstayn da "rüya fabrikası"na uğramadan edemeyecektir. *Paramount* şirketi ile ön anlaşma yapan ünlü yönetmen senaryo önerileri götürür. Blaise Cendrars'ın *Altın*'ını uyarlamak isterler ancak senaryo kabul edilmez. Bunun üzerine Dreiser'in *Bir Amerikan Trajedisi*ni çalışmaya başlar. Ayzenstayn şöyle anlatıyor çalışma sürecini: "Senaryosu yazdırılmak istenen esere saygı duyuyorduk. Ne var ki eser, işverenle bizim aramızda daha başlangıçta münakaşa konusu oldu.

"— Clyde Griffith sizce suçlu mu, yoksa masum mu? diye soruverdi, Paramount stüdyolarının büyük patronu.

"— Masum diye cevap verdik.

O zaman adam:

"— Öyleyse sizin senaryonuz, Amerikan toplumu için zararlıdır, demez mi!"

Ayzenstayn filmi çekmedi ve sonra aynı eser, çarpıtılarak Von Strenberg tarafından çekildi. *Paramount* patronları memnundu ancak eserin sahibi Dreiser, *Paramount*'u mahkemeye vermişti.

Daha sonra, yazar Upton Sinclair ile çalışmaya karar veren Ayzenstayn, Meksika Devrimi üzerine bir film yapmak için kontrat imzaladı. Ekibi ile aylarca süren çalışmalar sonunda binlerce metre film çekmişti. Beş bölümden oluşacağını düşündüğü uzun bir film olacaktı ancak görsel malzemenin çeşitliliği, filmin sonuçlanmasını geciktiriyordu. Sinclair de iyi niyetli bir tüccar gibi davranıyor, bir yandan da para hesabı yapıyordu. Film daha da uzayınca Sinclair ekibi geri çağırdı ve filmlere el koydu. Böylece *Yaşasın Meksika* filminin kurgusunu bile yapamadan ülkesine dönen Ayzenstayn, Hollywood sisteminin sonuçlarının en acıklı örneklerinden birini yaşadı.

1939'da ülkesinden, Hollywood'un Avrupa'nın yaratmış olduğu sanatçı türüne zaman zaman ve geçici olarak ihtiyaç duysa da, hayat hakkı tanımadığını kendisinden önce yaşayarak kavramış Charles Chaplin'e şöyle yazacaktır: "O sonbahar-sanırım 1930'du- *Sahne Işıkları*nı çeviriyordunuz. O günlerde sizin için dünya iyiler ve kötülerden kuruluydu ve tesadüfen hep iyiler bir yanda, kötülerse öbür yandaydı. Dünyanın ilk sosyalist ülkesi sanırım düşüncelerinizi biraz değiştirdi. İyi ve kötüler belli sınıfların insanları olarak yer almaya başladı. *Asri Zamanlar*da bu görüşe biraz olsun yer verdiniz.

"Sizin gibi hümanist bir sanatçının tüm gücüyle faşizmin ilerlemesine karşı koyacağından kuşkum yok. Bu savaşa herkes kendine has silahlarla katılacaktır. Sizin silahınız, ta başından bu yana tüm dünyanın sevgisini kazanan filmlerinizdir. Bu uğurda tüm gücünüzle savaşacağınız için, müsaade edin biz de parktaki çocuklar gibi elimizi omuzunuza koyup size tüm içtenliğimizle seslenelim: "Merhaba, Charlie!..."

"İnsanlık uğruna daha uzun yıllar el ele yürüyelim! Bu özlemimiz bizi birbirimizden ayıran okyanusları ve faşizmin kararttığı ülkeleri aşarak size kadar ulaşsın.

"Ülkemizde gerçekleşen ileri düşünceler için, bizimle birlikte, ileri!"

Hollywood'un yaratıcıları dışlama, filmlerine el koyma gibi günahlar düzeyindeki eylemlerinin sayısı hiç de az değil.

Avusturya'lı Erich Von Strohelm genç yaşında geldiği Hollywood'da Griffith'in asistanı oldu. Birçok filmde oyunculuk yaptı. 1923'te 9 ay geceli, gündüzlü çalışarak *Greed* (Açgözlülük) filmini çekti. Dörtbuçuk saatlik bu baş yapıt, yapımcı Thalberg tarafından başka bir yönetmene verilip kısaltılmak istendi. Strohelm da katıldı bu çalışmaya ve yapıtını tamamen yokolmaktan son anda kurtardı. Ancak bundan sonrası Strohelm için çöküş dönemi oldu ve oyunculuktan başka iş bulamadı.

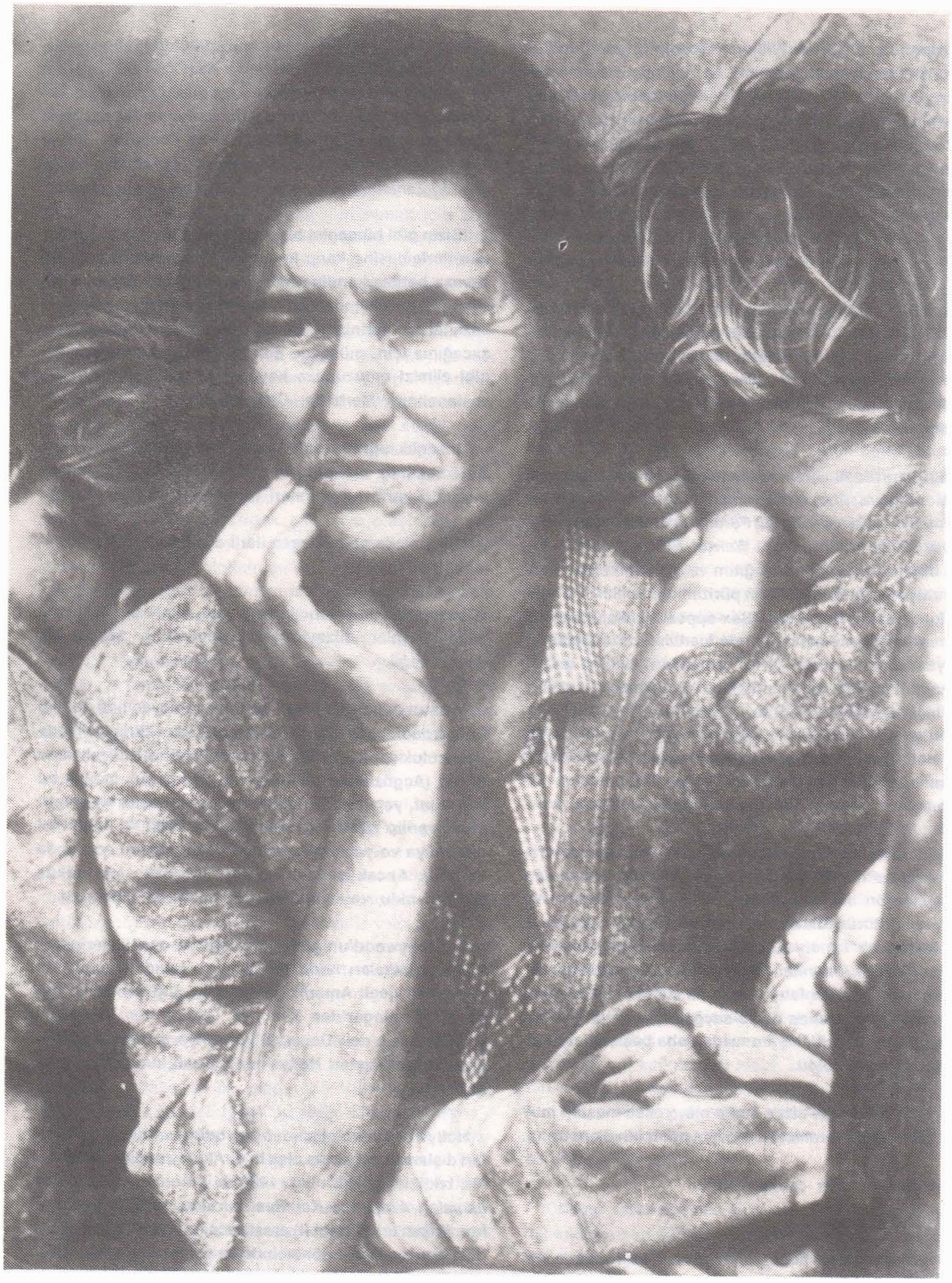
Ya Hollywood'un gizli çekiciliği ya da ülkelerindeki baskı politikaları nedenleri ile çok sayıda oyuncu ve yönetmen geçti Amerika'dan. Fritz Lang'den Billy Wilder'a, Preminger'den Renoir'e, Dietrich'ten Magnani'ye, Cardinale'den Deneuve'ye dünya sinema tarihinin önde gelen isimleri Hollywood'un katı kurallarıyla yüzleştiler.

Hollywood ideolojisinden hiç ödün vermedi, yaratıcıları dışlamak pahasına olsa bile. Aksine değişik yöntemler, taktikler geliştirdiler. 1938'de *Amerika'ya Karşı Çalışmaları Araştırma Komitesi* kuruldu. Komite yalnızca komünizm tehlikesini (!) araştıracaktı. 1929-1931 arasındaki ekonomik kriz döneminde de paniğe kapılanlar "Hayat, Sovyet Rusya'yla bir savaştır" türü sloganlar yaratmışlardı. Buna benzer bir toplumsal paranoya savaş sonrası dönemde yeniden hortladı ve Araştırma Komitesi sendika, üniversite ve sinema endüstrisindeki komünistleri ortaya çıkarmak için özellikle senatör McCarthy ile birlikte sıkı bir çalışmaya girdi. Birçok bilim adamı, sanatçı mahkeme önüne çıkarıldı ve hapse atıldı.

"Hollywood 10'ları" olarak tarihe geçen, 10 sinema sanatçısı Komiteyi küçük gördükleri, tutumlarını tehkir ettikleri için hapis cezasına çarptırıldılar. Yapımcılar Birliği, karardan sonra yayımladıkları bildiride "Bu kişilerin işverenlerine karşı görevlerini yerine getirmediklerini ve endüstrinin düzenini bozdukları" ileri sürülüyordu. Ayrıca "Komiteyi tahkir edici sözlerini geri almadan ve Komünist Parti ile ilgileri bulunmadığını kanun önünde itiraf etmeden önce işe alınmayacakları" da eklenmişti. Böylece, baskılar sonucu oluşan "Kara Liste" sistemi başladı Hollywood'da. Bu sistem giderek yaygınlaşacak ve 1951'de ikiyüz kişilik bir grubun Hollywood'da çalışması yasaklanacaktı.

Hollywood gittikçe gözden uzaklaşıyordu.

HASAN AYDIN—İSKENDER SAVAŞIR

Depresyon'un etkisi, sadece endüstri bölgelerinde, işsizlik ve sefaletin artmasıyla görülmedi; batıdaki tarım alanlarında da durum daha az ciddi değildi. Kansas, Oklahoma, Texas, New Mexico ve Colorado'daki çiftçiler, depresyonun yarattığı yıkımın yanısıra, büyük toprak kaymaları, kuraklık ve kum fırtınalarıyla karşı karşıya kaldılar. 1933 başındaki, kumların tarlaların üzerine savrulması ve toprağın üstünü kaplamasına yol açan fırtına ve yine aynı yıl bir borayla toprağın üzerindeki humus tabakasının havaya savrulması, Orta Batı'nın güney bölgelerini etkiledi. Bölge artık Dust Bowl (Toz Çanağı) diye adlandırılmaya başladı. Şiddetli fırtınalar ve kuraklık 1934 ve 1935'te de devam etti, artık tüm bölge, kum ve toz altında kalmış evleri ve tarım aletleriyle bir çöle dönüşmüştü. Doğal koşulların elverişsizliğinin yanısıra, çiftçilerin Orta Batı'da, doğunun nemli topraklarına uygun yöntemlerle tarım yaparak toprağa aşırı yüklenmeleri de, felaketin bu kadar büyük boyutlara ulaşmasına yol açmıştı. Birçok çiftçi, son derece kötü koşullara rağmen ayakta kalmaya çalıştı ama artık borç alamaz duruma geldiklerinde ve toprakların sahibi büyük şirketlerin buldozerleri evlerini yıkmaya başladığında artık yapacak birşeyleri kalmamıştı. Orta Batı'da yaşama ve çalışma şansı kalmayan binlerce çiftçi evlerini terkederek, daha iyi koşullar bulmayı umdukları "Altın Batı"ya, Kaliforniya'ya göç etmeye başladılar. Ama Kaliforniya'da da onları karşılayan yine açlık ve sefalet oldu. Resimde görülen kadın ve çocukları gibi, yeni bir hayat, yeni bir başlangıç arayan 300 bin göçmen, ya polis takibi ve tutuklamalarla karşı karşıya kaldı ya da toprak sahipleri tarafından alabildiğine sömürüldüler.

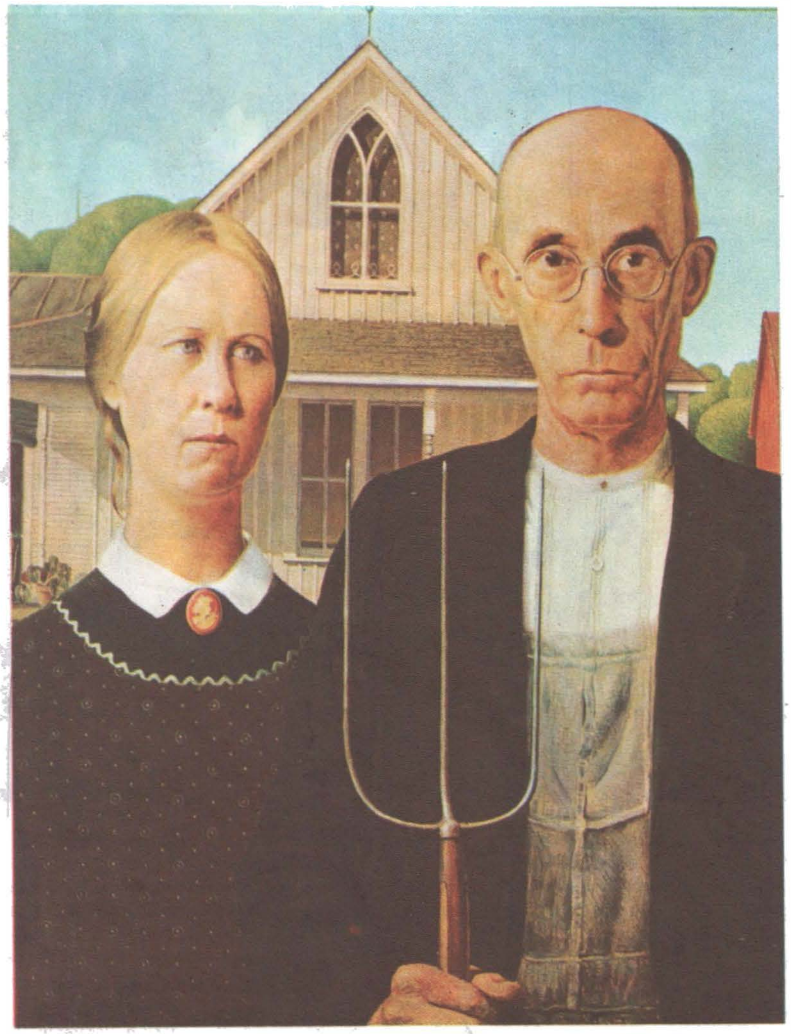
kurumsal güç çok sınırlı kaldı. 1880'lere varıldığında *ILU* çözülmüştü.

Başlangıçtan beri yerel koşullara uyum gösterme yeteneği daha yüksek olan Şikago grubu ise varlıklarını sürdürme konusunda daha başarılı oldu. Marx'ın bir zamanlar "proletaryanın filozof"u diye kutlamış olduğu terzi Josef Dietzgen'in de kadrosuna katılmış olduğu *Vorbote*, yayınını 1880'lerin ikinci yarısında sürdürüyordu. Gerçi Şikago'daki hareket giderek, yerli Amerikalıların kendi geçmişlerinden devraldıkları cumhuriyetçi ve eşitlikçi değer ve stratejilerle daha kolay adapte edilebilen anarşizan bir çizgiye doğru evriliyordu ama *I. Enternasyonal*'deki bölünmelere yol açan tartışmaların ancak çok sönük bir biçimde yansımış olduğu Şikago'da bu, geçmişte benimsenmiş olan Marksist çizgiden kesin bir kopuş olarak algılanmıyordu. Dietzgen "Biz anarşistler sosyalist olmaya devam ediyoruz" diyordu. Şikago'da olduğu gibi diğer şehirlerde ve New York'ta *SLP* üyeleri 1880'ler boyunca hem popülistlerle ama özellikle de *Emek Şövalyeleri* ile sayısız konuda eylem birlikleri yaptılar. Ama bütün bunlara rağmen 1890'ların başına varıldığında *SLP*'nin üye sayısı birkaç bine inmişti. Üstelik sözkonusu üyeler, geniş Amerikan kamuoyu karşısında, yalnızca siyasal açıdan değil toplumsal alışkanlıklar açısından da marjinal bir konumda olmaya devam ediyorlardı. O kadar ki, kimi zaman *Ulusal Merkez Komite*'ye gönderilen İngilizce mektupların, üyelerin anlayabilmesi için Almanca'ya çevrilmesi gerekebiliyordu.

Bu noktada, giderek hem sayıları ve militanlıkları artmakta olan Yahudi göçmenlerin, hem de 1890'da partiye girdikten kısa bir süre sonra başkanlığa yükselen Daniel DeLeon'un entelektüel ve pratik enerjisinin katkılarıyla *SLP*, özellikle teorik düzeyde yeni bir canlanma yaşadı.

27 ABD'de İşçi Hareketi

Tarihi boyunca, bağımsız kendi kendine yeterli çiftçilik yapabilmek, göçmenleri Amerika'ya çeken başlıca nedenlerden biri olduğu kadar, yerli Amerikalıların da hayatlarına anlam veren en önemli nedenlerden biriydi. 19. yüzyılın en ünlü Amerikan ressamı olan Winslow Homer'in, The Farmer and His Wife *(Çiftçi ve Karısı) adlı resmi (üstte), bu ideali gerçekleştirmiş insanların vekarını resmettiğinden, o zamandan bu güne kalan en popüler Amerikan resmi olagelmiştir. 1880 ve 90'ların popülistleri, böylesi bir vekarın mümkün olduğu zamanları hatırlayan ve giderek ortakçılığa zorlanan küçük toprak sahipleriydi. 20. yüzyılın ilk yılları, çiftçiler için nisbeten iyi yıllar oldu; tarım ürünlerinin fiyatı arttı. Ancak Büyük Buhran'la birlikte, ortakçılık sistemi de, büyük ölçüde tarihe karıştı. Buhran sırasında, çiftçilerin ortakçı ya da kiracı olarak çalıştıkları topraklardan atılmalarına karşı örgütledikleri son direniş,* Southern Tenant Farmers' Union *(Güneyli Kiracı Çiftçiler Birliği- STFU) artık popülist değil, açıkça sendikal bir nitelik taşıyordu; geçici bir süre için* STFU CIO*'ya bile katıldı. Savaştan sonra toprağın daha da büyük çiftlikler halinde birleştirilmesi ve tarımın büyük ölçüde makineleşmesi, tarımla sanayi arasındaki farkın neredeyse ortadan kalkmasına yol açtı.* STFU*'nun son başarılı eyleminin, topraklarını terketmiş 10 bin çiftçiye Kuzey'de ve Batı kıyısındaki konserve fabrikalarında iş bulmak olması, dönemin genel eğilimini temsil etmesi bakımından sembolikti. Ortakçı çiftçiler yerlerini, siyah ya da Meksika'dan gelen geçici ya da kalıcı tarım işçilerine bıraktı. Bu işçilerin ücret köleliği koşullarında sürdürdükleri tarımsal faaliyetin, Homer'in resimlerinde idealize edilen kır hayatından farkı, Robert Gwathmey'in 1947 yılında yaptığı* Sower *(Tohum Eken) adlı resmin yalnızca konusuna değil teknik ve üslubuna da yansımış.*

Engels gibi antropolog Lewis Henry Morgan'dan etkilenmiş olan DeLeon, Amerikan kamuoyuna egemen olan Sosyal Darwinizm'e karşı, evrim kuramını ilerici bir doğrultuda yeniden yorumlamaya çalışıyordu. DeLeon döneminde sosyalistler, Marksist teorinin, 1890'ların dinamik koşullarında zaten politikleşmiş kitleler arasında yaygınlaşmasına büyük bir katkıda bulundular. DeLeon'un pratik siyaset alanında ise, *SLP*'nin o güne kadar işçilerin sendikal örgütlenmesini en önemli hedef saymalarını eleştiriyor, bu tür örgütlenmelerin bir toplumsal devrim perspektifine tâbî kılınmaları gerektiğini hatırlatıyordu. Bu amaçla zaten harekete geçmiş olan çeşitli muhalif ve radikal eğilimlerin tek bir devrimci teori ve parti çevresinde birleştirilmesini öneriyordu. Henüz hâlâ radikal olan *AFL* tabanının sendika bürokrasisinden giderek daha şikayetçi olmaya başladığı, güçsüzleşmiş *Emek Şövalyeleri*'nin yine de hatırı sayılır bir potansiyeli temsil ettiği 1890 ortalarında, DeLeon'un tasarısı gerçekleştirilebilir gibi göründü. Ancak DeLeon, geçmişteki tâbî sınıfların aksine proletaryanın kendi toplumsal düzeninin altyapısını inşa edecek maddi güçten yoksun olduğuna, dolayısıyla devrimin ancak bilimsel bir teorinin yönlendirmesiyle gerçekleştirilebileceğine inanıyordu. Dolayısıyla kendisinden bir devrim umduğu heterojen kitlenin talepleri ile evrim teorisi benzeri bilimsel bir teori olarak yorumladığı Marksizmin ilkeleri arasında en ufak bir çelişki doğduğunda, ilkelerin saflığının korunması gerektiğini savunuyordu. 1899'da kendi politikalarına muhalefet eden bütün platformların, "serbest seksi savunanların ve benzeri güruhların" partiden ihraç edilmesini sağladı.

Sosyalist Parti

20. yüzyılın başında, 1877'nin büyük grevlerinde, *Emek Şövalyeleri* gibi örgütlerde ifadesini bulmuş olan yerel Amerikan radikalizmi de, göçmen işçilerin kendi tarihsel miraslarının bir parçası olarak taşıdıkları Marksizm de, toplumsal etkililiklerini tamamen yitirmiş, bireysel jestlere dönüşmüş gibi görünüyordu. Ancak bu iki gelenek, beklenmedik bir şekilde, Pullman grevi sırasında hapsedilmiş olan *Amerikan Demiryolu Sendikası*'nın başkanı Eugene Debs'in kimliğinde ifadesini bulacak şekilde kesişti ve bu kesişmeden Amerikan tarihinin en güçlü sosyalist hareketi doğdu. Debs 1877'deki büyük demiryolu grevi sırasında emekle sermaye arasında kaçınılmaz bir çelişki olmadığını ifade ederek sosyalist fikirlere karşı çıkmıştı. Ancak hapiste kaldığı süre içinde okuduğu Marx onu derinden etkiledi; iki yıl sonra "Sorun kapitalizme karşı sosyalizmdir" diye yazıyordu. 1898'de *Socialist Party of America*'nın (Amerika Sosyalist Partisi- SPA) kuruluş kongresine başkanlık ediyordu. 1900'de bu partinin başkan adayı olarak katıldığı seçimlerde Eugene Debs 96 bin oy aldı. Bu seçimleri izleyen yıllarda

I. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda, ABD bir yandan savaşın gerçek galibi olarak yeni, dünya çapında güç olma rolünü benimserken, diğer yandan Avrupa'dan sıçrayacak bir devrimin korkusu, kendini grevlere ve işçi toplantılarına karşı polis güçlerini sürme, ateş açma, tutuklamalar şeklinde gösteriyordu. Amerika, Avrupa'dan gelebilecek her türlü "zararlı akıma karşı korunmalı, saf ve temiz" kalmalıydı. Bu ortamda, tarihin en garip kararlarından biri alındı ve tüm Amerika'da alkollü içkilerin üretilmesi, satılması ve tüketilmesi yasaklandı. "Saf" yeni, "alkolsüz" bir Amerika için mücadele eden tutucu kadın dernekleri ve kiliseler, döneme hakim olan ruhu iyi yakaladılar ve içki yasağı bir değişiklikle (18. Amendment) anayasaya girdi. Yasak, kaldırıldığı 1936 yılına kadar kağıt üzerinde kaldı, içki tüketimi arttı, içki kaçakçılığıyla vurgunlar vuran gangster çeteleri altın dönemlerini yaşadılar. Efsaneleşen Al Capone, içki kaçakçılığıyla hayatının kariyerini yaptı. Resimde, içki yasağının kaldırılmasını kutlayan bir grup görülüyor.

SPA'nın Amerikan siyasal hayatındaki etkisi hızla yayıldı. 1904'te Debs'in aldığı oy sayısı 400 bine çıkmıştı.

"Bu muhteşem kural tanımazlık"

Ancak *SPA*'nın Amerikan toplumsal hayatındaki etkisi, reform yasalarıyla kayıtlı seçmen sayısının sınırlandırıldığı bir sistemde verilmiş oyların düşündüreceğinden de daha fazlaydı. *SPA*, bir anlamda, tıpkı Debs'in daha önce kurulmasına öncülük etmiş olduğu *Amerikan Demiryolu Sendikası* gibi, *Emek Şövalyeleri*'nin geleneklerine sahip çıkmıştı. Örneğin, yalnızca işçiler değil, kökü 1860'lara uzanan süfrajet hareketin emektar kadrolarının çoğu kısa süre içinde *SPA*'ya üye olmuşlardı. Gerçi kadınların *SPA*'ya katılma süreci nisbeten uzun sürmüştü; 1904'te henüz üyelerin yalnızca yüzde 3'ü kadındı ama ülke çapında dağıtılan *Socialist Woman* (Sosyalist Kadın) dergisinin yayınlanması, kadınlara *SPA* içinde bağımsız örgütlenme hakkının tanınması gibi önlemler sonucunda, 1913'te kadın üyelerin oranı yüzde 15'e çıkmıştı. (Ancak diğer yandan, alkollü içkilerin yasaklanmasını savunan *Women's Christian Temperance Union* - WCTU, İçkiye Karşı Hıristiyan Kadınlar Birliği, dünyanın en büyük kadın örgütü olmaya devam ediyordu.)

Ancak 19. yüzyıldaki işçi örgütlerine kıyasla *SPA* bu geleneksel birikimden son derecede modern biçimlerde yararlanıyor, kapitalist toplumu aşmaya çalışırken onun yarattığı imkân ve değerlerle sahip çıkıyordu. Örneğin, partinin yayın organı olan *Appeal to Reason*'ın (Akla Çağrı), partinin popülerliğinin doruğuna ulaştığı 1910'larda, abone sayısı 750 bindi. *SPA*'nın belki de en büyük başarısı, işçi sınıfı içinden doğan hatırı sayılır bir organik aydınlar kuşağının entelektüel üretimine verdiği destekti. Jack London, Upton Sinclair gibi, işçilerin içinde yaşamakta olduğu sefalet koşullarının geniş bir kamuoyu tarafından farkedilmesine aracı olan yazarların yanısıra, *SPA* çevresinde çeşitli göçmen gruplara mensup, çoğu zaman kendileri de işçi olarak çalışan yazarların çıkardığı dergiler, sosyalist hareketin, *absurde* tiyatro, Dada gibi öncü sanat akımları ile buluşmasını sağladılar. Geçmişte siyasal açıdan radikal olan hareketler kültürel değerleri açısından oldukça tutucu olmuştu; oysa sonra Rus Devrimi'ni anlattığı *Ten Days That Shook the World*'le (Dünyayı Sarsan On Gün) ünlenecek olan John Reed, dönemin en ünlü kültür dergisi *Masses*'de (Kitleler) New York'ta bir Broadway gecesini anlatırken "Bu şehri bu muhteşem kural tanımazlığından, çılgın amaçsızlığından ötürü seviyorum" diyordu. *SPA*, teşvik ettiği bu yaratıcılıkla olduğu kadar, tabanının karmaşıklığı ve

"Beni İki Kere Assanız da Bu Böyle"

Nicola Sacco ve Bartolomeo Vanzetti, biri cinayetle sonuçlanan iki soyguna karışmakla suçlanarak 14 Temmuz 1921'de ölüme mahkum edildiler ve 23 Ağustos 1927'de elektrikli sandalyede öldürüldüler. İkisi de suçsuzdu. Bu olaylarla yakından uzaktan bir ilişkileri olduğunu kanıtlayacak hiç bir delil yoktu ortada. Buna rağmen sonları daha tutuklandıkları anda belli olmuştu. Ünlü Amerikan "adaleti" tarafından kurban seçilmişlerdi. Sacco ve Vanzetti'nin birlikte tutuklanıp öldürülmelerinin dışında üç ortak özellikleri daha vardı. İkisi de İtalyan'dı ve tutuklanmalarından 12 yıl önce Amerika'ya göçmen olarak gelmişlerdi. İkisi de işçiydi ve bir anarşist örgütün üyesiydiler. Bu özellikleri 1920'lerin Amerika'sında onları ölüme götürmeye yetti. Vanzetti ölüme giderken şunları söylüyordu: "Bir radikal olduğum için acı çekmek zorundayım, gerçekten de bir radikalim ben; İtalyan olduğum için acı çekmek zorundayım ve ben bir İtalyanım; ama ben haklı olduğuma eminim, beni iki kere de assanız bu böyle..." Sacco ve Vanzetti'nin dava boyunca suçsuzluklarını ispatlayabilmek için hiç bir şansları olmadı. Zaten tutuklanmaları için de hiç bir neden yoktu. Bridgewater ve South Braintree'de yapılmış ve biri ölümle sonuçlanan iki silahlı soygun olayının soruşturması sırasında muhbir çevrelerinden gelen ve suçluların İtalyan anarşistleri arasında aranması gerektiği şeklindeki bir ifadeye dayanıyordu herşey. Şüpheler yine bir İtalyan ve anarşist olan Coacci üzerinde yoğunlaştı, onun arkadaşları ve aynı örgütün üyesi olan Sacco ve Vanzetti de ortada olayla herhangi bir ilişkileri olduğunu gösteren hiç bir neden yokken onunla birlikte tutuklandılar. Ardından alışılageldiği üzere suçlulukları için uygun kanıtlar aranmaya başlandı. Açılan dava altı hafta sürdü ve o günlerde pek fazla dikkat çekmedi. Davadan altı yıl sonra, savunmanın davanın yeniden ele alınması yönünde başarısızlıkla sonuçlanan 8 başvurusundan sonra kesinleşen kararın uygulanması aşamasında tüm dünyada Sacco ve Vanzetti'nin adları duyuldu.

Adalet Bakanlığı'nın o günkü memurlarından biri olan Lawrence Letherman daha sonra mahkeme önünde verdiği yeminli ifadesinde "Sacco-Vanzetti konusu ile ilgilenen memurların genel kanaatleri, Sacco ve Vanzetti'nin anarşist ve ajitatör oldukları, ancak sokak haydutu olmadıkları ve South Braintree soygunu ile hiç bir ilgileri olmadığı yönünde idi..." diyordu. Mahkeme koşullarını en iyi yansıtan görüşlerden birini bağımsız ve tarafsız olması gereken jüri başkanı Walter H. Ripley dile getiriyordu: "Allah kahretsin, bunları her halükarda asmak gerekiyor!" Jüri başkanının sarfettiği bu sözler davanın atmosferini de yansıtıyordu. Çarpıtılmış düzmece kanıtlar, yanlış tanıklığa zorlanan insanlar, hakimin ve jüri üyelerinin önceden belirlenmiş olan tutumları, savcının tehditkar çapraz sorgulaması sadece bazı örnekleri oluşturuyordu.

Sacco Nisan, Vanzetti ise Temmuz 1908'de New York'a gelmiş ve birbirlerini ilk olarak 1917'de tanımışlardı. 1888'de Kuzey İtalya'nın Villafalletto kasabasında doğan Vanzetti, New York'da bulaşıkçılık, New England'da fabrika işçiliği ve taş kırıcılığı ve Plymouth'da balık satıcılığı yaptı. 1891'de Güney İtalya'nın Torremaggiore kasabasında doğan Sacco ise önceleri bir inşaat firmasının su ihtiyacını sağladı, daha sonra çeşitli dökümhanelerde işçilik yaptı. 1910'da ise Milford'daki bir ayakkabı firmasında iş buldu.

Sacco ile Vanzetti'nin yaşadıkları bir yanda esas olarak Amerika'ya göçmüş olanların tümünün karşı karşıya bulundukları koşulları yansıtıyordu. Muhtemelen babaları veya büyükbabaları da göçmen olan, ancak uzun

Ölümünden kısa bir süre önce oğlu Dante'ye yazdığı mektupta Sacco, "Evet Dante, bugün yaptıkları gibi bizim canımızı alabilirler, ama düşüncelerimizi yok edemezler. Bu düşünceler gelecekteki genç kuşaklara miras kalacaktır." diyor.

yıllardır yaşadıklarından ötürü kendilerini yerli olarak hissedenler yeni göçmen olarak değerlendirdikleri bu insanları reddediyorlardı. İtalyan göçmenler aşağılayıcı ve ırkçı *Dago* kavramı ile anılıyorlardı. Göçmen işçiler genel olarak azınlıklara ve siyasal olarak farklı düşünenlere karşı varolan tüm önyargılarla karşı karşıya kalıyorlardı. Gündelik yaşamda karşılaşılan bu ırkçı ve baskıcı yaklaşımlar sonuç olarak günün her saatinde hissedilen bir toplumsal baskıyı doğuruyordu. Öte yandan, Amerikan Devleti'nin göçmen işçilere ve kızıllara karşı aldığı önlemler de bu toplumsal baskının yasal dayanaklarını oluşturuyordu. Örneğin 1917 başında çıkarılan Göçmenlik Yasası resmi makamlara geniş bir öznel hareket alanı sağlıyordu. "İstenmeyen kişiler" tahdidi bir yanda, eğitim sınavı diğer yanda göçmen işçilerin Amerika'ya girişlerini engelleme ve daha seçici olma olanağını sağlıyordu. Keza 1918 başında çıkan Sınırdışı Etme Yasası, zaten süre olarak kısıtlı olan oturma hakkının gerektiğinde daha da kısıtlanmasının veya ortadan kaldırılmasının yasal dayanağını oluşturuyordu. Haziran 1917'de çıkarılan Casuslara Karşı Yasa ve Mayıs 1918'de karara bağlanan Ayaklanmaya Karşı Yasa ise I. Savaş'ın ertesinde yaşanmakta olanlara bir müdahale anlamına geliyordu. Bu yasaların ikisi de sonuç olarak sol azınlıklara karşı yönelmişlerdi. Bu süreçte çeşitli alanlarda yaşanan sansür ve baskı uygulamaları aynı zamanda Sacco ve Vanzetti'nin de karşı karşıya bulundukları ideolojik saldırının yoğunluğunu yansıtıyordu.

Son derece güç koşullarda ucuz işgücü olarak kullanılan yeni göçmen işçiler emek sürecinde kısa zamanda radikalleşiyorlar ve çeşitli siyasal akımlara dahil oluyorlardı. Bunlardan birini de Sacco ve Vanzetti'nin dahil oldukları, daha iyi ücret ve çalışma koşulları için mücadele eden ve fabrika işçilerini gerek mali gerekse siyasal açıdan destekleyen bir anarşist grup oluşturuyordu.

1920'de davanın sonuçlanmasından önce kurulan *Sacco-Vanzetti'yi Koruma Komitesi*, mahkemedeki insanlık düşmanı uygulamaları teker teker ortaya çıkarmaya başladı. Bu komitenin faaliyeti sayesinde olan bitenden haberdar olmayan kamuoyu bilgilenmeye başladı. Komite Sacco ve Vanzetti'nin avukat giderlerini ödeyebilmek için kampanya sürdürmenin yanısıra, mahkeme üzerinde toplumsal bir baskı uygulayabilmenin koşullarını da yaratma çabası içinde oldu. Ancak Sacco ve Vanzetti'yi yıllar boyunca destekleyenler esas olarak anarşistler, İtalyanlar, sendikacılar, tek tek işçiler ve küçük işçi grupları oldu. Örneğin kültürel ve yazınsal alandan pek kimsenin bu kampanyalara katıldıkları gözlenmedi. Aksine bu komitenin çalışmaları ve faaliyetleri basında haince planlar başlığı altında ihbarla karşı karşıya kaldı. İlk yıllardaki bu umursamazlık ve hatta düşmanlık havası davada dönmekte olan dolapların yavaş yavaş ortaya çıkması ve karşı kanıtların artması ile birlikte değişmeye başladı. Sadece her işçi değil, aynı zamanda küçük burjuvalar da polisin ve mahkemelerin aynı pis araçlarla yarın veya öbürgün kendilerine karşı gelinebileceğini düşünmeye başladılar.

Komite'nin başarılı çalışması sonucunda gelişen dayanışma sadece Amerika'da değil dünya çapında bir kampanyaya dönüştü. Sacco ve Vanzetti'nin kurbanı olduğu bu adli cinayet 1 Mayıs mücadelelerinden sonra uluslararası çaptaki en geniş dayanışma kampanyasının oluşmasına neden oldu. Sadece Kuzey Amerika'nın büyük şehirlerinde değil, Avrupa, Orta ve Güney Amerika'da hatta Avustralya, Sovyetler Birliği ve Güney Afrika'da gösteriler ve dayanışma grevleri gerçekleşti. Sacco ve Vanzetti'nin ölüm günü olan 23 Ağustos 1927'de Almanya'nın Leipzig şehrinde 15 bin işçi sokağa çıktı. Polisin ateş açması üzerine çok sayıda işçi yaralandı. Bir gün sonra ise Berlin'de 150 bin kişi protesto yürüyüşüne katıldı. Hamburg'daki gösterilerde ise polisin ateş açması sonucunda birkaç kişi öldü. Sacco ve Vanzetti olayındaki açık adaletsizlik, ayrıca idamların mekanize olmuş Amerika'nın bir sembolü ve canice bir araç olarak görülen elektrikli sandayede, küçük burjuvazinin geniş kesimlerinin bu konuyu bir insanlık sorunu olarak ele almasına yol açtı. Kredi veren Amerika'ya borçlu olan Avrupa'nın karşıtlığı, İngiliz-Amerikan rekabeti, Latin Amerika'nın Amerikan emperyalizmine karşı başkaldırısı sonuç olarak küçük burjuvazinin önemli bir kesiminin bu dayanışma kampanyasına aktif olarak katılması, hatta burjuvazinin başlangıçta nötr ve kimi zaman da destekleyici bir tutum takınması sonucunu doğurdu. Böylelikle kampanyanın ilk döneminde yüzlerce burjuva yayını ve gazetesi iki devrimci işçi Sacco ve Vanzetti'nin idamına karşı çıktı.

Sacco ve Vanzetti kampanyasının ilk dönemi bu koşullar altında geçti. Kampanyanın ikinci dönemindeki görüntü ise farklılaştı. İşçiler olan biten hakkında bilgilendikçe Sacco ve Vanzetti için gittikçe daha sık kitle eylemleri, dayanışma grevleri ve gösteriler örgütlemeye başladılar. Tüm diğer ülkelerin burjuvaları bu durumda Amerikan burjuvazisine karşı olan tutumlarını bir kenara bırakarak birleşti ve dayanışma içine girdi. Çeşitli makaleler, imza metinleri, kararlar ve telgraflarla Sacco ve Vanzetti'nin öldürülmesine karşı çıkan burjuvalar bu kez gösteri yapan işçilerin üzerlerine ateş açmaktan geri durmadılar. İnsancıl hedefler uğruna mücadele edenler, bu mücadelelerin sokaklarda işçiler tarafından devrimci eylemlerle sürdürülmesine karşı saldırıya geçtiler. Son gün geldiğinde Londra'da İngiliz kömür işçileri, tekstil ve dok işçileri; Rio de Janeiro'da Birleşik Devletler elçiliği önündeki kalabalık; Moskova'da duvar gazetelerinin önünde bekleşen işçiler; Paris'de Amerikan elçiliği önünde bütün gece nöbet tutmuş olan insanlar; Varşova'da ellerindeki illegal afişleri asıp bitirmiş olan gençler; Sidney'de Amerikan elçiliğine doğru yürüyüşe geçmiş olan işçiler; Bombay'da işlerini bırakmış olan işçiler; Tokyo'da polislerin sopalarının önünden kaçmaya çalışan kalabalık; New York'da ve diğer birçok Amerikan şehrinde son bir af umuduyla bekleşen insanlar Sacco ve Vanzetti ile olan dayanışmalarını ve çaresizliklerini yaşıyorlardı. Vanzetti son olarak "Sizlere suçsuz olduğumu söylemek istiyorum. Yaşamım boyunca hiç suç işlemedim. Belki günahlarım olmuştur, ama hiç suçum olmadı..." diyordu. Böylelikle insanların kardeşliğini düşleyen, bu kardeşliğin Amerika'da bulunabileceğini umut eden Sacco ve Vanzetti, bu umut ve özgürlük ülkesine çok eskiden kaçıp gelenlerin çocukları tarafından acımasızca öldürüldüler. Amerikan adli tarihine en büyük skandallardan biri olarak yazılan bu dava, Sacco ve Vanzetti'nin de adlarının o günlerde onları duyanların kalplerine yazılması sonucunu doğurdu.

heterojenliğiyle de *Emek Şövalyeleri*'ni çağrıştırıyordu. Parti içinde göçmen gruplara yönelik etnik federasyonlar kuruluyor, partili aydınlar İngilizce'nin yanısıra çeşitli dillerde yayınlar çıkarıyorlardı. Örneğin, *Masses*'ın yayın kurulunda olan grafik sanatçısı Hugo Gellert bir yandan da *Macar Sosyalist Federasyonu*'nun yayın organı olan *Elöre*'yi yayınlıyordu. Diğer yandan, göçmen ya da yerli işçilerden, bohem aydınlardan çok Partinin resmî yayın organı *Appeal to Reason*'un abonelerinin büyük çoğunluğunu orta yaşlı küçük çiftçiler, zanaatkâr ve esnaflar oluşturuyordu.

Dünya Sanayi İşçilerinin Kuruluşu

Ancak kuşkusuz, böylesi bir kitleselleşme, beraberinde kaçınılmaz olarak farklı eğilimlerin doğmasını da getiriyordu. Yüzyıl başında Avrupa'da Marksist hareket içinde sürdürülmekte olan tartışmalar, aynı teorik derinlikte olmasa da, Amerika'ya da yansıyordu. Sendikalist faaliyeti önemsemeye devam eden reformist kanat, *AFL* içinde çalışmak dışında bir perspektif öneremiyordu. Bu kanadın temsilcileri zaten inançları itibariyle de ırkçı olduklarından, *AFL*'nin örgütlenme perspektifleri ile kendilerini ciddi bir çelişki içinde hissetmiyorlardı. Diğer yandan, daha çok anarko-sendikalist fikirlerden etkilenmiş olan sol kanat ise, vasıflı işçilerin hünerleri temelinde farklı farklı sendikalarda örgütlenmesine karşı çıkıyorlar, vasıflı vasıfsız bütün işçileri barındıracak "bir büyük sendika" kurulmasını öneriyorlardı. Ancak sol kanadın bütün çabalarına karşın siyahların, vasıfsız işçilerin, Polonya'da, Sicilya'dan yeni gelmiş köylü kökenli katoliklerin *SPA* içinde büyük sayılarla temsil edilmesi mümkün olmadı. Bir anlamda, *SPA*'nın vasıflı proletarya çevresinde bir sivil toplum inşa etme tasarısı kendi içinde, tam da büyük sermaye ye ilerici burjuva politikacılarının orta sınıflar çevresinde inşa etiği sivil toplumdan dışladığı kesimleri dışlama tehlikesini barındırıyordu.

1904 yazına gelindiğinde, işçi hareketinin ilerici kesimleri ve sosyalistler arasında üç görüş hakim olmuştu:

1. İşveren kuruluşlarının hakimiyetine ve onların merkezi saldırılarına karşı bir sanayi sendikasıyla çıkmak çok daha etkili olacaktı.

2. *AFL*'yi tüm işçilerin çıkarlarını savunmanın aracı haline getirmek mümkün değildi.

3. Varolan örgütler, tüm işçi sınıfını birarada tutmak ve harekete geçirmek konusunda başarısız olmuşlardı.

1920'de Sosyalist Parti, *o zamana kadar bir sosyalist adayın aldığı en yüksek oyu almış olmasına rağmen çok güçlü değildi. 1919'da sol kanattan bir grup ayrılarak* Komünist Parti'yi *kurmuştu,* Sosyalistler *20'li yıllar boyunca güçsüzleşmeye devam ettiler ve reformcu, sendikalist bir politika izlediler.* Komünist Parti *ise, kurulduğu andan itibaren derhal gündemde olan bir devrime hazırlanmak gerektiği görüşünü savundu, yeraltı faaliyetlerine yöneldi. 20'li yılların ortalarına gelindiğinde, artık az sayıda üyeye sahip, bürokratik yapılaşmaların hakim olduğu bir örgüttü. 20'li yıllar, ABD'ye hakim olan antikomünizme, siyasi baskılara, artan siyasi tutuklamalara, grevlere karşı kaba güç kullanılmasına, siyahlara ve göçmenlere karşı oluşan düşmanlığa karşı işçi sınıfının gittikçe radikalleşmesine ve militanlaşmasına sahne oldu. Bu durumu yansıtan yayın organlarından biri de radikal* New Masses *dergisiydi. Derginin 1926'da yayınlanan üç sayısının kapak ve illustrasyonları, büyüyen ve kalabalıklaşan şehirlerin yarattığı hoşnutsuzluğu (sağda), Amerikan hükümetinin sözde özgürlükçülüğüyle uygulamaları arasındaki uçurumu (en sağda) ve kapitalizme duyulan tepkileri (üstte), dile getiriyordu. 1930 başlarında, depresyonla birlikte işsizlik de çok büyük boyutlara ulaştı. Komünistler, pek çok işsizi, kurdukları* Unemployed Councils*'de (İşsizler Konseyleri) toplamayı başardılar. Buna rağmen, zamanla işsizlerin hareketi içindeki etkileri azaldı, aynı şekilde ne işçi hareketi, ne radikal çiftçiler ne de depresyonun yarattığı yıkımdan en çok etkilenen kitle olan siyahlar arasında fazla etkili olamadılar. Daha çok gündelik hedeflere yönelen kitlelerin talepleriyle Komünistlerin devrim talepleri çakışamadı.* Komintern*'in dikte ettiği politikalardan uzaklaşıp Amerika'nın koşullarını gözönünde bulunduran politikalar üretemediler. Bu arada, 1928'den beri Marksist olmayan bir yolu savunan Norman Thomas'ın başkanlığındaki* Sosyalist Parti, *1932 seçimlerine gelindiğinde* Komünistler*'den daha fazla şansa sahipti. Buna rağmen iki-üç milyon oy beklerken bir milyona bile ulaşamadılar.*

27 ABD'de İşçi Hareketi

27 Haziran 1905'te, Chicago'da yaklaşık 150 bin işçiyi temsil eden 200 delege, "işçi sınıfının ekonomik örgütünü kurmak" üzere biraraya geldiler. Kürsüde anarşizan eğilimli sosyalistlerin en önemli önderlerinden, *Western Federation of Miners*'ın (Batı Madenciler Federasyonu) başkanı "Koca" Bill Haywood'un yanısıra, *SPA*'nın başkanı Eugene Debs ve 19. yüzyılda Amerika'nın en büyük sendikalarından biri olan, doğu yakasındaki madencilerin sendikası *United Mine Workers*'ı (Birleşik Maden İşçileri) örgütlemiş olan 75 yaşındaki Mother Jones (Jones Ana) vardı. Toplantıda, işçi sınıfının bütün kesimlerini, emeklerinin ürünlerine sahip çıkmak üzere ve herhangi bir siyasal partiden bağımsız olarak örgütlemek için *Industrial Workers of The World* (Dünya Sanayi İşçileri - IWW) adlı bir örgütün kurulması kararı alındı.

Ancak Marksist birikim ile vasıfsız işçi sınıfının tamamını örgütlemeyi hedefleyen işçi önderliği arasındaki bu buluşma çok uzun ömürlü olamadı. 1905'i izleyen yıllarda vasıfsız işçiler arasında kendiliğinden patlak veren eylemlilik dalgası, *IWW*'nun anarşizan görüşlerinin daha da sertleşmesine ve resmî siyaset düzeyindeki her faaliyeti, sınıfın kendi hareketliliğinden bağımsız herhangi bir programatik çabayı reddetmelerine yol açtı. Zaten *IWW*'nun anarşist önderliği, teorik tahlile genel olarak mesafeli duran Amerikan solunun en anti-teorik kanadını temsil ediyordu. Hareketin karizmatik önderi "Koca" Bill Haywood bu tavrı, sık sık "Kapital'i hiç okumamış olduğunu, ancak her yanının sermayenin izleri ile yara bere içinde olduğunu" ifade ederek gerekçelendiriyordu. Bu ise Eugene Debs'in *IWW*'dan çekilmesi sonucunu doğurdu.

IWW, Konuşma Özgürlüğü ve Lawrence Grevi

IWW'nun etkili olduğu on yıl içinde üye sayısı ortalama 5 ila 10 bin arasında değişti. Gezgin işsizlerin hayat tarzını benimseyen militanlar, sendikal bağlantısı ne olursa olsun, ulaşabildikleri grevlere katılıyor, özellikle işyerindeki işçilerin tabandan örgütlenmesini sağlamaya çalışıyorlardı. Kendileri işverenle görüşmelere girmeyi reddediyor, kararın bütün işçilerin katıldığı oylamalarda verilmesinde ısrar ediyorlardı. İşçi toplulukları buldukları her yerde çıktıkları portakal sandığının üzerinden yaptıkları konuşmalarda, toplumsal bir devrim perspektifi için propaganda yapıyorlardı. Çeşitli kasabalarda bu tür eylemleri önlemek için özel yasalar çıkarılmıştı. Böylesi bir durumla karşılaştıklarında, bir *IWW* üyesi tutuklanır tutuklanmaz, kamyonlarla yüzlerce militan kasabaya gelerek konuşmalar yaparak, kendilerini hapisaneler doluncaya, mahkeme işlemez hale gelinceye kadar tutuklatmaya devam ediyorlardı. *IWW* 1912'de ülke çapındaki etkililiğinin doruk noktasına ulaştı. Ocak ayında Lawrence,

Massachusetts'de greve giden 10 bin dokuma işçisi, telgrafla yardım istedi. Gelen *IWW* önderleri, her etnik grubun temsil edilmesine özen gösterdikleri 50 kişilik bir komite oluşturdular. Komite, şehrin yönetimini fiilen devraldı. Belediye başkanının milisleri çağırması üzerine çıkan çatışmada polis bir işçiyi vurarak öldürdü. *IWW* önderleri, cinayete teşvik suçundan tutuklandı. Bunun üzerine "Koca" Bill Haywood önderliğinde yeni bir grup militan Lawrence'a geldi ancak onlarla birlikte 22 milis birliği şehre girmiş ve iki süvari alayı şehri kuşatmıştı. Suriye asıllı bir işçi süngüyle öldürüldü. İşçiler "süngüler kumaş dokuyamaz" sloganlarıyla grevi sürdürme kararı aldılar. Şubat başında şehirde yiyecek sorunu başgösterdi. Ama Lawrence, *IWW*'nun ülke çapında destek ağını en iyi örgütlediği grevdi. Mart başında işveren işçilerin taleplerini kabul etmeye karar verdi ve 10 bin işçi şehir merkezinde oylama yaparak grevi sona erdirdi. Ancak 1912, farklı işçi ve sosyalist grupların arasındaki dayanışmanın son doruk noktası oldu. *SPA* önderliğinin *IWW*'den çekilmesi 1908'de sağlanmıştı. Bu yıl da "Koca" Bill Haywood'un *SPA*'dan ihraç edilmesi üzerine, sol kanatın büyük bir çoğunluğu partiden ayrıldı.

Savaş ve Sosyalist Muhalefet

I. Dünya Savaşı'nın patlaması Amerikan kamuoyu tarafından dehşetle karşılandı. 1914'te Amerikan iktisadi hayatında ciddi bir gerileme dönemi başlamıştı. Savaş, bu gerileme dönemini durdurmak bakımından Amerikan kapitalistleri için çok olumlu bir rol oynadı. 1915'e varıldığında, müttefiklerin savaşla ilişkili siparişleri yeni bir büyümenin yolunu açmıştı. Amerika'nın savaşa girdiği Nisan 1917'de Müttefiklere sattığı mal tutarı 2 milyar doları bulmuştu. 1915'te Wilson özel bankaların Müttefiklere borç verebilmesi üzerindeki kısıtlamaları kaldırmış, bunu izleyen borç verme furyası ise Amerikan iktisadını tamamen bir müttefik zaferine bağımlı kılmıştı. 2 Nisan 1917'de ABD Wilson'un deyişiyle "dünyayı demokrasi için emin yer kılmak" üzere savaşa girdi. Savaş ilanının ertesi günü St. Louis'te olağanüstü bir konferans yapan *SPA*, savaş ilanının "Birleşik Devletler halkına karşı işlenmiş bir suç" olduğunu ilan etti. Tepki yalnızca *SPA* ile sınırlı değildi. Hükümet bir milyon askere ihtiyacı olduğunu hesaplamıştı. Savaş ilanını izleyen altı hafta boyunca yalnızca 73 bin gönüllü orduya katıldı. Kongre büyük bir oy çoğunluğuyla zorunlu askerlik hizmetini yasalaştırdı. Diğer yandan ünlü gazeteciler savaş lehinde propaganda yapmaları için devlet memuriyetine alınıyordu. Propaganda resmî bültenlerle de sınırlı kalmadı, *AFL*'nin başkanı Samuel Gompers, "ulusun duyarlığını birleştirmek için" *American Alliance for Labour and Democracy*'yi (Emek ve Demokrasi için Amerikan İttifakı) kurmaya ikna edildi. *İttifak*, sosyalist kampta yeralan Upton Sinclair, Jack London gibi bazı aydınları savaş lehine bir tavır almaya ikna etti. Adalet Bakanlığı *American Protective League*'in (Amerikan Korunma Birliği) kurulmasına önayak oldu. Özel mektupları açan, büro evraklarını gizlice karıştıran ve 3 milyon "sadakatsizlik" vakası tesbit ettiğini iddia eden *Birlik*, üyelerinin çoğunluğunu toplumun önde gelen kişilerinin, bankerlerin, demiryolcuların, otelcilerin oluşturmasıyla övünüyordu. Bütün bunlara rağmen *SPA* 1917 yerel seçimlerinde New York'ta oyunu 5 kat arttırarak toplam oyun yüzde 22'sini aldı; Şikago'da oyu yüzde 3.6'dan 34.7'ye çıktı. Bu koşullarda hükümet baskıcı yöntemlere başvurmak gereğini duydu. Haziran 1917'de kabul edilen *Espionage Act* (Casusluk Yasası) uyarınca, Eylül 1917'de, sırf savaşa karşı çıktıkları gerekçesiyle, federal birlikler, büyük bir operasyonla ülkedeki bütün *IWW* bürolarını, salonlarını ve bazı üyelerin evlerini bastılar. Yüzlerce üye 20 yıla varan cezalara çarptırıldı. Ertesi yıl sıra Debs'e geldi; kendiliğinden toplanan bir köşebaşı gösterisi sırasında yaptığı bir savaş aleyhtarı gösteriden ötürü, o da 10 yıl hapis cezasına çarptırıldı.

Sosyalist Parti'*den ayrılan bir grubun Ağustos 1919'da kurduğu* Communist Labour Party *(Komünist İşçi Partisi) ve aynı yılın Eylül ayında kurulan* Communist Party of the United States *(Birleşik Devletler Komünist Partisi) anarşist grupların örgütlediği bir dizi saldırının yarattığı olumsuz etkilerin "kızıl" avını kolaylaştırdığı ve meşrulaştırdığı dönemde ortaya çıkışlarının yıkıcı etkilerine maruz kaldılar. Öte yandan* Communist Labour Party *iç tartışmalar nedeniyle bir müddet sonra bölünmek zorunda kaldı ve Michigan delegeleri büyük iktisadi krize kadar varlığını sürdürmek için* Proletarian Party*'yi (Proletarya Partisi) kurdular. 1920 başında bu üç partinin toplam üye sayısı 13 bin kadardı. Mayıs 1920'de* United Communist Party*'yi (Birleşik Komünist Parti) oluşturmak üzere gizli bir toplantı düzenlemenin ağırlık kazanması üzerine yeni bir bölünmeyle karşı karşıya kaldılar.* Communist Party *(Komünist Parti) adını alan yeni parti Komintern'e de üye oldu. 22 Ağustos 1922'de Bridgman ormanında gizli bir kongre toplayan* KP, *bütün gizlilik çabalarına karşın bir süprizle karşılaştı. Kongrenin tam ortasında ağaçların üstünden atlayan gizli servis üyeleri delegeleri yakaladılar. Gerçi bir grup delege kaçmayı başardı ama Kongre'ye katılanların tam listesi polisin eline geçti. 1920'lerde tutuklandıktan sonra Sovyetler Birliği'ne gönderilen komünistlerin (üstte) sayısı, böylece yeni yakalananlarla 200'e ulaştı.*

Caz Çağından Büyük Buhrana

1911-13 yılları arasında *AFL*'nin demiryolu şirketlerinde Taylorist ilkelerin uygulanmasına karşı yürüttüğü 45 haftalık direniş, tarihinin en uzun grevi olmuştu. Savaş yıllarında, talepteki artışa bağlı olarak işçilerin işveren karşısındaki pazarlık şansının artmış olması, militanlıklarını yükseltmiş, bu ise *IWW*'ye yaramıştı. *IWW*'nun federal kuvvetlerce basılması, örgüt saflarında önemli bir bölünmenin doğmasına yol açmıştı. Bir grup bütün faaliyetlerini hapisteki militanların serbest bırakılmasını sağlamaya yönelirken, diğer bir grup ise sendikal mücadeleye devamı öneriyor, bunlardan bir kısmı ise *AFL* içinde çalışmaya başlıyordu. 1918'da demir-çelik sektöründeki 24 sendika, eski bir *IWW* militanının önderliğinde bir Ulusal Komite oluşturarak, vasıflı vasıfsız bütün işçileri örgütlemek için büyük bir kampanya başlattılar. Kampanyanın uyandırdığı yankı büyük olduysa da, Kasım 1918'de ateşkes imzalanır imzalanmaz, işverenler büyük bir karşı saldırı başlatmış ve Komite'yi 1919'da henüz hazır olmadığı bir greve zorlamıştı. Greve giden 350 bin işçi, ilk kez kitle-iletişim araçlarının bütün gücüyle karşılaştılar. Özellikle "kızıl tehlike" temasını işleyen basın, grevin kitle desteğinin aşınmasına yol açtı. Grev ancak 3.5 ay dayanabildi. İşveren temsilcisi Yargıç Gary'nin "eğer söz sahibi olmak istiyorlarsa, hisse senedi alsınlar" sözleri, başlamakta olan Caz Çağı'nı haber veriyordu.

Ertesi yıl "kızıl tehlike" teması kullanılmaya devam etti. Ocak 1920'de 33 ayrı şehirde, 4 bin kişi sistematik baskınlarla tutuklandı. Daha sonra, yasal hiçbir gerekçe gösterilmeksizin 5 sosyalist delege New York belediye meclisinden ihraç edildi. Sindirme harekâtının yegâne hedefi işçiler ve sosyalistler değildi. Ku Klux Klan yeniden canlandı. Bütün bunlara ve komünistlerin 1919'da partiden koparak *Communist Party of America*'yı (Amerikan Komünist Partisi) kurmuş olmalarına ve henüz hapiste olmasına rağmen, Eugene Debs 1920'de toplam 920 bin oy alarak hayatının en büyük seçim başarısını elde etti. Ancak bu, sosyalizmin marjinalleşmeden önceki son kıvılcımıydı.

27 ABD'de İşçi Hareketi

Manhattan yarımadasının bir ucuna toplanmış 100 bin nüfuslu New York şehri için 18. yüzyılın başında tasarlanan plan, tüm yarımadayı bir ızgara biçiminde karelere bölüyordu. Öngörülenden daha hızlı bir büyüme yaşamasına rağmen bu plan, New York'a 19. yüzyılın sonuna kadar yeterli oldu. Plan, modern kentin büyümesini denetim altına alan bir planlamanın ve Amerika'ya özgü bir geleneğin uyarlandığı yeni bir kent anlayışının ilk örneğiydi. Karelerinin içine tek katlı bir pavyon da girebilirdi, yüzlerce metrelik gökdelenler de. 19. yüzyılın başından itibaren Manhattan'da arazi fiyatları hızla artmaya başladı. Buna bağlı olarak artan arsa sahiplerinin sömürüsünü engellemek üzere arsanın tümünü kullanarak yapı yapmayı yasaklayan yasalar çıkartıldı. Bu dönemlerde tek ucuz yerleşim biçimi, daha önceki odaların bölmelere ayrılarak kullanıldığı harap evlerdi. Düzgün halk konutları girişimleri ise 1850'de başladı. Çalışmalar, araziyi daha yoğun kullanmak yönünde geliştirildi. Yine bu dönemde, teknik olanaklarla mimari anlatım arasındaki ayrılık henüz sürmekteydi. Modern teknolojinin verilerini yapı alanına sokanlarsa daha çok mimarlar değil mühendisler oldu. Giderek artan yüksek binaları mümkün kılansa, birkaç temel teknik buluş oldu. Çelik katkılı strüktürler, yeni bir taş temeli sistemi, asansördeki gelişmeler gibi. Gökdelen de ızgara plan gibi, Amerikan mimarlık kültürüne özgü soyutlama sürecinin tipik bir uygulaması olarak yaygınlaştı. Bu dönemin en yüksek gökdeleni, 1931'de yapımı tamamlanan (fotoğrafta yapımından bir anın görüntülendiği) Empire State binasıdır. 102 katlı çelik iskelet yapı, 1950'de eklenen TV anteni ile 448 metreye kadar yükseliyor. Bina 1954'e kadar dünyanın en yüksek binası olma özelliğini korudu.

1920'lerle başlayan Caz Çağı, sermayenin tekelleşmesinin,, Taylorizmin, Fordizmin sağladığı olağanüstü üretkenlik artışının ilk kez geniş kitlelere yansıdığı dönem oldu. 1921 ila 1927 arasında işsizlik yarıya düştü. Ücretler yükseldi. Hatırı sayılır bir eğlence sanayi doğdu, Holywood ilk altın çağını yaşamaya başladı. Ancak bu bolluk ve eğlence dönemi, gelir dağılımındaki eşitsizliği kapayabilmekten çok uzaktı. Oysa yeni iş örgütlenme biçimleri ve teknolojilerle üretilen ürünler, ancak çok daha geniş bir kitlenin, çok daha yüksek bir alım gücüne sahip olmasıyla tüketilebilirdi. Kapitalizmin kendi mantığı bile, bu dönemde daha adil bir gelir bölüşümü gerektiriyordu. Dolayısıyla çok geçmeden şirketler, gerek ülke içinde gerekse dünya pazarında bir üretim fazlası sorunu ile karşı karşıya kaldılar. Bu koşullarda, gelirlerini artırmak için, borsa spekülasyonlarını kışkırtan çeşitli dolambaçlı yollara başvurdular. 1920'lerin ikinci yarısında spekülasyon baş döndürücü bir hızda arttı; ta ki 24 Ekim 1929'a, "Kara Salı"ya kadar. Kapitalizmin tarihteki en büyük buhranı başlamıştı. 1929 baharında 128 bin işçi çalıştıran Ford Motor Fabrikalarının Ağustos 1931'de istihdam ettiği işçi sayısı 37 bindi. 1929'da çekisi yaklaşık 1 dolar olan buğdayın fiyatı, 1931'de 40 cent'e inmişti.

Yeni Pazarlık ve *CIO*'nun Doğuşu

Krize kimse hazırlıklı değildi. Mart 1930'da Başkan Hoover krizin 60 gün içinde sona ereceğini bildiriyordu. İş çevreleri üretimi kısıyor, bu ise işsizliğin artmasına, dolayısıyla pazarın daralmasına, krizin daha da derinleşmesine yol açıyordu. İşçilerse alabildiğine örgütsüzdü. 1920'den sonra *AFL* yaklaşık bir milyon üyesini kaybetmişti. Kriz, dip noktasına 1932'de erişti. O yıl yapılan başkanlık seçimlerini, politikalarını *New Deal* (Yeni Pazarlık) adıyla tanıtan Franklin Delano Roosevelt (Theodor'un kuzeni) kazandı. Roosevelt'in ilk uygulamalarından biri *National Recovery Act* (Ulusal Nekahat Yasası- NRA) adlı bir yasayı kabul ettirmek oldu. Yasa, 700'e yakın sanayi sektörü için asgari ücrete, hatta kimi zaman fiyatlara bile ilişkin uyulması gereken kurallar getiriyor, işçi-işveren uzlaşmazlıklarının toplu sözleşmeler aracılığıyla çözülmesini öneriyordu.

1933'de, otomobil sektöründe 100 bin, dokumada 385 bin, demir-çelikte 90 bin işçi *AFL*'ye katıldı. Ancak *AFL*, potansiyel olarak kendi konumlarını tehdit edebilecek bu dinamizm karşısında son derecede tedirgindi. 1934 kongresinde yaşanan bölünme, 1935 kongresinde tarafların birbirleriyle yumruklaştığı açık bir kopuşa dönüştü. Hâlâ *AFL*'nin, vasıflı işçileri hedef alan, geleneksel *AFL* modeline karşı, belli bir sanayi sektöründe çalışan *bütün* işçilerin aynı sendikada toplanmasını savunanlar ayrılarak, *Committee for Industrial Organization*'ı (Sanayi Örgütlenme Komitesi- CIO) kurdular. Bu, Amerikan işçi hareketi tarihinde yeni bir evreye işaret ediyordu. Roosevelt hükümetiyle olan yakın ilişkilerinden de ötürü *CIO* dev kaynakları kontrol edebilen, alabildiğine bürokratik bir örgüttü. 1937'de 4 milyon işçiyi örgütlemiş, *U. S. Steel*'i kendisi ile toplu sözleşmeye oturmak zorunda bırakmıştı. Bundan böyle *CIO* ve *AFL*'nin birarada işçi sınıfının bütününü temsil edeceği açıkça görülüyordu. Aynı yıl, *CIO* bütün temsilci ve örgütçülerine, merkezin talimatı olmadan iş bırakmayı onayladıkları takdirde işten atılacaklarını, "bir *CIO* sözleşmesi, oturma grevlerine, yatma grevlerine ya da başka herhangi bir tür greve karşı en büyük teminat" olduğunu bildiriyordu. *CIO* sanayi sektörlerindeki bütün işçileri temsil eden sendikaların oluşturduğu büyük bir konfederasyondu ama *IWW*'nun anarşist militanlarının bir zamanlar ummuş oldukları "bir büyük sendika" değildi.

II. Dünya Savaşı Öncesi Sosyalist Hareket

I. Dünya Savaşı gibi II. Dünya Savaşı da, emperyalist güçler arasındaki çelişkilerin ürünü olarak ortaya çıktı. Uluslararası sosyalist hareket, bu büyük savaş öncesinde, Avrupa'da yükselen faşizm ve bütün dünyada oluşan burjuva-otoriter rejimler karşısında yenilgiler yaşayarak önemli ölçüde güç kaybetmiş durumdaydı (Bakınız: *İtalya'da Faşizm ve Sosyalist Hareket, Bulgaristan'da Faşizm, Almanya'da Nazizm ve Sosyalist Hareket, İspanya İç Savaşı, ABD'de İşçi Hareketi*). 1930'larla birlikte çıkacağına kesin gözüyle bakılmaya başlanan bu dünya savaşında saldırgan-yayılmacı politikalarıyla "öncü" rol oynayan Japonya, İtalya ve Almanya, anti-komünizmi resmi ideolojilerinin ana motiflerinden biri olarak kurumlaştırmışlardı. I. Dünya Savaşı öncesinden farklı olarak dünya sistemi içinde sosyalist bir devletin (Sovyetler Birliği) varolmasının yanısıra; ittifaklarını ideolojik olarak anti-komünizmle (*Anti-Komintern Pakt*) tanımlayan karşı-devrimci bir emperyalist blokun varlığı, II. Dünya Savaşı öncesinde sınıf mücadeleleri ile diplomasi arasındaki ilişkiyi daha dolaysız kılmıştır.

Versailles Sisteminin Çelişkileri

7 Mayıs 1919'da imzalanan ve I. Dünya Savaşı'nın bitişini simgeleyen Versailles Barış Anlaşması'nın kurumlaştırdığı uluslararası ilişkiler sisteminin yapısı, yeni bir dünya savaşını doğuracak çelişkileri bünyesinde barındırmaktaydı. I. Dünya Savaşı'ndan galip çıkan devletler, yenik rakiplerini emperyalist rekabette askerî ve ekonomik olarak devre dışı bırakacak önlemleri dikte ederken, ölçüyü kaçırmışlardı. Özellikle büyük bir emperyalist güç olan Almanya'nın, sömürgelerinin elinden alınması ve çok ağır bir borç yüküyle karşı karşıya bırakılması sonucunda, 1920-21 bunalımında ekonomisini yeniden üretme koşullarının dahi tehdit altında olduğu ortaya çıkacaktı. Almanya'ya dayatılmış borç ve tazminat ödeme planının

Gernot Bubenik'in 20 Temmuz 1932 Prusya Darbesi isimli tablosu 6 bölümden oluşuyor. Prusya Darbesi, Weimar Cumhuriyeti'ni yıkan ve diktatörlüğü doğuran gelişmelerin habercisi oldu. "Kızıl Prusya"ya karşı bu devlet darbesi 30 Ocak 1933 darbesinin ön hazırlığını oluşturuyordu. Devlet başkanı Paul von Hindenburg'un bir kararı ile koalisyon hükümeti görevden alındı. von Papen Prusya'ya Reich Komiseri olarak atandı. Aynı gün Hindenburg Berlin ve Brandenburg'da olağanüstü hal ilan etti. Reich hükümetinin Prusya polisi, genel eyalet yönetimi, eğitim ve adalet üzerinde pek fazla doğrudan yetkisi yoktu ve Darbe de, Prusya yürütmesinin fiilen Reich makamlarına bağlanmasını da hedefliyordu. Güçlü, merkezi, iyi eğitilmiş, hızlı hareket edebilme ve vurma yeteneklerine sahip Prusya polisinin Reich polisine bağlanması önemli bir stratejik hedefti. Bunun ötesinde SPD, KPD ve sendikaların merkezleri Berlin'de idi. 1930'daki seçimlerde Berlin'de yaklaşık 1.5 milyon oy almışlardı. Goebbels'in deyişi ile burası "Marksizmin düşünsel ve örgütsel merkezi"ydi. Prusya sosyalizmine karşı verilmesi hedeflenen mücadelenin önemli bir adımını oluşturan Prusya Darbesi, Papen'in 1952'de belirttiği gibi KPD ile SPD'nin Birleşik Cephe oluşturma girişimlerine karşı bir acil önlemdi. Prusya Darbesi'nden 50 yıl sonra Bubenik, Alman tarihinin bu karanlık sayfalarına bir ölçüde ışık tutuyor. Vitrine bugünün Almanya'sından yansıyan görüntüler bir kırılmayı, yani bir yanılmayı içeriyor. Alman toplumundaki çelişki ve çatışmaların silindiği bu "yeryüzü cenneti" mekanı olan Berlin parlamentosunun yansıdığı vitrinin gerisindeki Alman tarihinin gerçeği ve çatışmaları ise cam kırıldığında bütün çarpıcılığı ile ortaya çıkıyor. Yine o dönemde yapılmış olan ve Almanları inek olarak aşağılayıcı bir biçimde hicveden karikatürde ise(üstte) kendisini destekleyenleri kesmek üzere bekleyen Hitler görülüyor.

irrasyonelliğinin böylece ortaya çıkması sonucu, 1924'de ABD'nin müdahalesi ve Dawes planıyla tashih yoluna gidilecekti.

Almanya'ya Versailles'da makul ölçüler ötesinde bir tazminat yükü dayatmış olan İngiltere ve Fransa, salt emperyalist/millî öç duygularıyla hareket etmemişlerdi. Zaten dünya kapitalist sistemi içinde gerilemekte olan emperyalist güçler konumundaki Fransa ile İngiltere, I. Dünya Savaşı sırasında ekonomik olarak büyük güç kaybına uğramışlardı ve bu kaybı acilen Almanya'nın sırtından giderme ihtiyacı içindeydiler. Yükselen emperyalist güç merkezi olan ABD ise, dünya savaşına yalnızca son aşamasında ve bütün imkânlarını seferber etme gereği duymaksızın katılmış olduğu için, böyle bir yıpranmaya uğramamıştı. ABD, ayrıca savaşta çökmüş Avrupa ekonomilerinin kredi ve mal ihtiyacını karşılama misyonunu üstlenerek; Avrupa pazarı ve sermayesi içindeki payını geliştirmeye, böylece de altın-döviz rezervlerini ve parasının (Dolar) değerini güçlendirmeye başlamıştı. İngiltere ve Fransa'nın Almanya'dan tahsil ettikleri borçların yüzde 66'sı, açılan kredilerin ve yaptığı ihracatın karşılığı olarak ABD'ye akıyordu. Yükselen ABD emperyalizmi ile dünya sistemi üzerindeki egemenlik konumlarını yitirmekte olan Fransa ve asıl olarak İngiltere arasındaki bu çelişki, 1929 dünya bunalımında ortaya çıkacağı gibi, en az Almanya ve diğer yenik emperyalistler ile galip emperyalistler arasındaki çelişki kadar önemliydi. Nitekim *SBKP Politbüro*'su, 1920'lerin ortalarında Troçki'nin, "gelecek savaşın ABD ile İngiltere arasında çıkacağı" tezini benimsemiş; bu tezi 1930'a dek savunan Stalin, "bu iki anglo-sakson devlet arasındaki rekabetin, Avrupa içindeki bütün karşıtlıklardan daha ağır bastığını" söylemişti.

Milletler Cemiyeti

Versailles'ın kaygan zemini, emperyalist rekabetin barışçıl koşullarda yürütülmesini teminat altına alma hedefiyle 10 Ocak 1920'de kurulan *League of Nations*'un (Milletler Cemiyeti) ölü doğmasında da pay sahibiydi. *Milletler Cemiyeti*, fikir babası ABD Başkanı Wilson tarafından, bütün uluslararası çelişkilerin barışçı yoldan çözüme bağlanmasını sağlayacak bir hakem gibi tasarlanmıştı. Gerçekte ise "hakemler", elbette emperyalist güçler olacaktı. Lenin, *Milletler Cemiyeti*'ni "Versailles Barışı'nı güçlendirmek, sömürge egemenliğini sürdürmek ve dünyanın

dört bucağındaki kurtuluş hareketlerini ortadan kaldırma amacını güden bir örgütlenme" olarak tanımlanmıştı. Stalin, SSCB'nin *Milletler Cemiyeti*'nin karşısındaki tavrını şöyle ifade etmişti: "Yoldaş Litvinov'un çok güzel belirttiği gibi, *Milletler Cemiyeti*'ne girmek isteyen kimse, çekiç ile örs arasında seçim yapmak zorundadır. Ama biz, zayıf milletlerin başına inen çekiç olmak istemediğimiz gibi, kuvvetli milletlerin örsü de olmak istemiyoruz."

SSCB, kurucuları ve önderleri arasında Ekim Devrimi sonrasındaki iç savaşta karşı-devrimi açıkça desteklemiş olan İngiltere'nin bulunduğu *Milletler Cemiyeti* platformunu doğal olarak reddetti. Böylece, daha başlangıcında "Emperyalistler Cemiyeti"ne indirgenen bu örgüt; bütün emperyalist kampın çıkarlarının temsilcisi de olamayacaktı. Çünkü, Wilson'un *big business*'i (büyük sermaye) sınırlandırmaya dönük politikasını desteklemeyen ve onun *Milletler Cemiyeti* aracılığıyla uluslararası desteğe kavuşmasından çekinen *Cumhuriyetçi Parti* ve büyük sermaye; Senato'nun, ABD'nin *Milletler Cemiyeti*'ne girmesi ile ilgili Başkanlık tasarısını reddetmesini sağlayınca, ABD gibi bir "büyük güç" de dışarda kalmıştı! Özellikle İngiltere'deki muhafazakâr anti-komünist odaklar, kuruluşunda *Milletler Cemiyeti*'nin "uluslararası sınıf mücadelesi"nde de etkin rol oynayacağını ummuşlardı. Ancak *Milletler Cemiyeti*'nin temsili yapısında, ABD'nin yokluğundan ve emperyalist devletler arasındaki çelişkilerden kaynaklanan boşluklar, bu umudun gerçeğe dönüşmesini önledi.

Emperyalist Batıda Anti-Sovyetizm

Sovyetler Birliği'nin varlığı, başlı başına emperyalist güç merkezlerini rahatsız eden önemli bir "pürüz"dü. Sovyetler Birliği'nin, *Komintern Profintern, (Kızıl Sendikalar Enternasyonali), Komünist Gençlik Enternasyonali* gibi örgütler aracılığıyla dünyadaki komünist harekete sağladığı destek ve dayanışma; kapitalist devletlerin iç ve dış politikasındaki anti-komünizm'lerini bağdaştırmış, komünizmin bir "dış düşman" olarak tarif edilebilme "kolaylığını" getirmişti. Özellikle küçük burjuvazi ve köylülük nezdinde, "bolşevizm korkusu", kapitalizmin bütün propaganda imkânlarıyla körüklendi. 1926 İngiltere genel grevi sırasında Sovyetler Birliği'nin İngiliz sendikalarına sunduğu önemlice para yardımını, sendika önderlerinin reddetmesi, bolşevizmi/komünizmi bir "dış düşman" olarak sunan burjuva propagandasının hegemonyası ile açıklanabilir. Bu anti-bolşevik ve anti-Sovyet propaganda kısa zamanda yerleşikleşti; ancak 1920'lere girerken, İngiltere ve Fransa, Sovyetler Birliği'ne onu acil bir tehdit saymalarını gerektirecek ölçüde askerî ve ekonomik güç atfetmiyorlardı. Finlandiya ile Romanya arasında, eski Rusya ve Almanya topraklarından koparak oluşmuş *cordon sanitaire*'in (güvenlik zinciri) varlığı, "Doğu'daki tehlike"ye karşı yeterli bir önlem sayılıyordu. İngiltere ve Fransa, SSCB'yle 1924'de diplomatik ilişkiler kurarak, onu bir "olgu" olarak resmen kabullendiler. ABD, SSCB'yi ancak 1933'de tanıyacak, bununla birlikte sonraki yıllarda da (II. Dünya Savaşı'na kadar) SSCB'yle ekonomik ve siyasal ilişkileri sıfıra yakın olacaktı. Emperyalist ülkelerin SSCB'yle ilişkilerini en azından diplomatik düzeyde "normalleştirme"lerinde, Sovyetler Birliği'nin 1920'lerin ortalarından itibaren "tek ülkede sosyalizm"i bir resmî doktrin gibi benimseyerek, enternasyonalist eylemi ve söylemi ikinci plana alması da etkili olmuştu.

SSCB-Almanya İlişkileri

I. Dünya Savaşı sonrasında, SSCB ile Almanya'nın ilişkileri ise daha iyi bir noktadan başlamıştı. Alman burjuva hükûmeti, 1921-22 bunalımı sırasında, İngiltere ve Fransa'dan Versailles hükümlerinin yumuşatılmasını talep ederken, "Sovyetler Birliği'ne yaklaşma" blöfünü kullanmış, sonuçta 1922'de SSCB ile Rapallo Antlaşması'nı imzalamıştı. Lenin'in yazmış olduğu gibi, "Alman burjuva hükûmeti bolşeviklere karşı sonsuz bir nefret duyuyor, ancak uluslararası durum onu Sovyet Rusya'yla barış yapmaya zorluyor"du. Almanya-SSCB ilişkileri, 1926'da Berlin'de imzalanan karşılıklı güvenlik anlaşmasıyla sürdü. Almanya, uzun bir süre, Sovyetler Birliği'nin dış ticaretinde ilk sırayı alan ülke oldu. Almanya, Rapallo'da gizli protokolle, anti-Sovyet bir iktisadi işbirliğinin dışında kalmayı da yükümlenmişti.

Ancak, hem beklentilerinin aksine ayakta kalmayı sürdüren Sovyetler Birliği ekonomisinin manevra imkânlarını kısıtlamak; hem de sınırdaş olduğu Almanya'nın kendisi için tehdit oluşturmasını engellemek için, Versailles koşullarının tavizsiz uygulamasından yana olan Fransa'yı geriletmek isteyen İngiltere ile ABD, Weimar Cumhuriyeti'nin Rapallo blöfünü görerek istediği tavizleri vermeye başladılar. 1924'de Dawes Planı'yla Almanya'nın malî yükümlülüklerinin hafifletilmesi, bunun ilk adımıydı. İkinci önemli adım, 16 Ekim 1925'de İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya ve Belçika arasında imzalanan Locarno Anlaşması oldu. Bu ülkelerin karşılıklı sınırlarını garanti eden ve Ruhr'un silahsızlandırılmasını öngören bu anlaşma, Almanya açısından, yeniden uluslararası forumlarda söz hakkına sahip kılınması bakımından önemliydi. 1926'da *Milletler Cemiyeti*'ne katılmakla, Almanya'nın emperyalistlerarası ilişkilerdeki itibarının yeniden iadesinde son adımı oluşturdu. Bu süreç içinde, Almanya-SSCB ilişkileri de hızla soğudu.

1920'lerde Batı Avrupa: Göreli İstikrar Dönemi

Avrupa'da 1920'li yılların başında yaşanan iktisadi bunalımın, ABD sermayesinin kıtaya akmasıyla yatışmasından sonra kıtada, kapitalizm açısından genel olarak istikrarlı bir döneme

THOREZ, MAURICE (1900-1964)

Fransız komünizminin, II. Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında uzun bir süre önderliğini yapan Maurice Thorez, 28 Nisan 1900'de Pas-de-Calais bölgesinin küçük bir köyünde doğdu. 1912'de İlkokulu başarıyla bitirdikten sonra, büyükbabası ve babası gibi o da maden işçisi olarak çalışmaya başladı. I. Dünya Savaşı boyunca tarımda ve bir yük gemisinde işçilik yapan Thorez, okuma tutkusunu bol bol Jules Verne ve Victor Hugo okuyarak tatmin ederken, Fransız sosyalistlerinin yayın organı *L'Humanité* (İnsanlık) ile tanıştı ve 1919'da tekrare madencilik yapmak üzere köyüne döndükten sonra *Fransız Sosyalist Partisi*'ne üye oldu. Bu arada Sovyet Devrimi va *III. Enternasyonal*'i öğrenmiş ve bu büyük devrimci oluşumun etkisi altında kalmıştı. 1920'de askerlik görevini yaparken, orduda *Komintern* propagandası yaptı.

Fransız Sosyalist Partisi'nin 1920 Tours Kongresi'nde çoğunluğu oluşturan komünistler, partiye hakim olarak adını *Fransız Komünist Partisi - FKP* olarak değiştirdiler. Thorez 1922'de bu partinin gençlik örgütünde yöneticilik yapmaya başladı. 1923'de ise Pas-de-Calais örgütü yöneticisi oldu. Ocak 1924'de *Komintern*'in Avrupa *KP*'lerinin bolşevikleştirilmesi operasyonuyla birlikte, *FKP* merkez yönetimine getirildi.

Şubat 1925'de Sovyetler Birliği'ni ziyaret eden ve Stalin'le tanışan Thorez, *Komintern* ve *SBKP*'ye daima uyumlu bir ilişki içinde olacaktı. Thorez, Fransa'dan döndükten sonra, *FKP*'nin Fransa'nın Fas Savaşı'na karşı örgütlediği kampanyayı yönetti. Haziran 1929'da, bu kampanya nedeniyle tutuklandı. Burada kaldığı bir senelik süre içinde, siyasi tutuklu ve hükümlülerin hapisane yönetimine karşı mücadelesini örgütledi. Hapiste bulunduğu sırada *Komintern* tarafından gerçekleştirilen tasfiyeler aonucunda, *FKP*'nin en kıdemli yöneticileri arasına girmişti. 1932 aeçimlerinde milletvekili seçildi.

1934'de *Komintern*'in "faşizme karşı birleşik cephe" eğilimine yönelmesi sonucunda Fransa'da sosyalistlerle komünistler arasında oluşturulan *Halk Cephesi*'nde *FKP* politikasının yürütücüsü, Thorez'di. Aralık 1936'da, *FKP*'nin dışardan desteklediği *Halk Cephesi* hükümetinin İspanya İç Savaşı'nda devrimcilere fiili destek vermesini protesto eden Thorez; Eylül 1938'de *Halk Cephesi* hükümetinin Çekoslovakya'yı parçalayan Münih An-

28 II. Dünya Savaşı Öncesi Sosyalist Hareket

1926 Genel Grevi'nin başarısızlıkla sonuçlanması, Labour Party'nin sonraki yıllarda işçi yığınları nezdinde yeniden itibar kazanması önünde en ciddi engellerden biriydi. Parti'nin 1929'da toplanan Kongresi'nde kabul edilen yeni programında, bazı sektörlerin (madencilik, ulaştırma, enerji) millileştirilmesi, yeni bir asgari ücret baremi ve barışçı bir dış politika benimsendi. Aynı yıl yapılan genel seçimlerde Labour Party, 8 milyon oy alarak Muhafazakarlar'la eşit sayıda milletvekilliği kazandı. Ramsay MacDonald'ın kurduğu yeni hükümet 1929 krizinin yıkıcı etkileriyle karşılaştı. İşsizlerin sayısı hızla artarak, Temmuz 1931'de 2 milyon 800 bine ulaştı. Ağustos 1931'de istifa eden MacDonald, Liberal ve Muhafazakarlar'ı da içeren bir ulusal birlik hükümeti kurdu. 30'lu yıllar, Labour Party'nin en karanlık dönemi oldu. Independent Labour Party'nin (Bağımsız İşçi Partisi) kaderi de LP'ninkinden farklı olmadı. Bu partinin üye sayısı, 1936'da 4 bine kadar düştü. Komünist Partisi ise Komintern'in "sınıfa karşı sınıf" politikası nedeniyle kaybetmiş olduğu gücünü, anti-faşist mücadele programında sonradan yaptığı değişikliklerle bir ölçüde de olsa yeniden kazandı. Faşist hareketin yükselişi karşısında İngiliz sosyalistleri insan haklarına dayalı hümanist bir politikaya yöneldi. Özellikle İspanyol ve Alman faşistleriyle yaygın ilişkileri olan İngiliz faşistleri, Nazi Almanyası'nın Yahudi düşmanı politikasını Londra'daki Yahudilere ait dükkanların camlarını kırıp yağmalayarak İngiltere'ye taşıdılar.

laşması'nı imzalaması üzerine sosyalistlerle komünistler arasındaki bağı tamamen kopardı. Thorez, 23 Ağustos 1939'da imzalanan Nazi-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nı savunurken, *FKP*, bu anlaşmanın tabanında yarattığı hayal kırıklığı nedeniyle çok zor durumda kalacaktı.

Eylül 1939'da *FKP*'nin yasadışı ilan edilmesinden sonra, Thorez Ekim'de silah altına alındı. Kısa bir süre sonra ordudan firar ederek yeraltı mücadelesine geçti. Thorez, Almanya'nın SSCB'ye saldırmasından sonra, *FKP*'nin, halkın direnişini desteklediğini açıklayan bir gizli bildiri yayınladı. Şubat 1943'de, Cezayir'deki Fransız Millî Direniş Komitesi, *FKP*'nin "yasallığını" ilan etti. Fransız burjuva yurtsever güçleriyle *FKP* arasında başlayan işbirliği, savaştan sonra 1947'de oluşan soğuk savaş ortamına kadar devam etti. Thorez, Kasım 1944'de Paris'e döndüğünde, Fransız halkını birliğe çağırmış ve sosyalistlerle eylem birliği anlaşması imzalamıştı. Ekim 1945'de yapılan Kurucu Meclis seçimlerinde de *FKP* birinci parti olarak koalisyon hükümetinde yeraldı.

Ekim 1950'de beyin kanaması geçiren Thorez, SSCB'de tedavi oldu. Tedavisi sırasında dostluğunu ilerlettiği Stalin'in 1953'de ölümünden sonra Fransa'ya döndü; ancak gövdesinin sağ yanındaki felç, siyasal faaliyetinin kısıtlıyordu. Bu sıralarda, kapitalizmin ekonomik çöküntüsünün mukadder olduğunu vazeden ve işçi sınıfının "yoksullaşma yasası"ndan söz ederek ortodoks çöküş teorisini yeniden üreten tezlerini kaleme aldı.

Thorez, 1956'da *SBKP*'nin 20. Kongresi'nde yapılan Stalin dönemi eleştirilerini ilke olarak benimseyerek resmi *SBKP* çizgisine bağlılığını sürdürürken, Stalin'in ve geçmiş *Komintern* çizgisinin mahkûm edilemeyeceği yönünde ihtirazi kayıtlar düşmeyi ihmal etmedi. Özyaşamöyküsü *Fils de peuple*'ün (Halkın Oğlu, 1937) 1960'daki yeni basımında da, Stalin'in "Marksizmin yüce bir teorisyeni, büyük bir örgütçü, azimli bir komünizm savaşçısı olduğunu" yazacaktı. Thorez, SSCB'nin 1956'da Macaristan'a müdahalesini de "Kızılordu'nun sınıfsal görevini yapması" olarak tanımladı ve onayladı.

***ÇKP-SBKP* çatışmasında da tereddütsüzce *SBKP*'yi destekleyen Thorez, 1964'de öldü.**

girildi. Yenik çıktıkları I. Dünya Savaşı'ndan sonra kendilerine kabul ettirilen ağır tazminatların altında ezilen ve yükselen karşı-devrimci terörün etkileriyle yaşayan Almanya ve (faşistleşme sürecindeki) İtalya'nın, bu genellemenin istisnalarını oluşturdukları söylenebilir; ancak 1924-1928 arasında Almanya için de göreli bir istikrar hüküm sürmekteydi. (Bakınız: *İtalya'da Faşizm ve Sosyalist Hareket, Almanya'da Nazizm ve Sosyalist Hareket.* Ayrıca: *İspanya İç Savaşı, ABD'de İşçi Hareketi*) (1916-1920 döneminde İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Danimarka'da toplam 3279 grev yapılmışken; 1921-1925 döneminde yalnızca 1424 grev gerçekleşecekti. 1926-1930 döneminde ise, beş yıllık dönemin son iki yılında dünya ekonomik bunalımının sarsıcı etkisinin görülmesine rağmen, toplam grev sayısı 1872 oldu.

Ekonomik istikrarın sağlanması, işçilerin ücret düzeyinin ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine imkân sağladı. Bu gelişmenin savunucusu ve taşıyıcısı olan *II. Enternasyonal* partileriyle reformist sendikaların güçlenmesi karşısında, —Fransa dışında— komünist partiler marjinal kaldılar. Hollanda'da *Sociaal Democratische Arbeiders Partij* (Sosyal Demokrat İşçi Partisi - SDAP) oranını yüzde 25'e kadar yükseltirken; 1908'de *SDAP*'dan ayrılarak kurulan ve 1919'da *Komintern*'e katılan *Komünist Partisi*, seçimlerde yüzde 2'den fazla oy alamadı. Belçika'da *Parti Ouvrier Belge* (Belçika İşçi Partisi - POB) oy oranını yüzde 40'lara yaklaştırarak Katolik ve Liberal partilerle koalisyon hükümetlerinde yer alırken; *Komünist Partisi* yüzde 1'i ancak geçebildi. İngiltere ve Fransa'da da *II. Enternasyonal* çizgisini sürdüren partiler, 1920'lerin ortalarında hükümet oldular.

Fransa

Fransız işçi sınıfı hareketi, 1920'lere siyasal ve sendikal düzeyde köklü bölünmelerle girmişti. *Fransız Sosyalist Partisi*'nin Aralık 1920'de Tours'da yapılan kongresinde çoğunluğu elde eden komünistler, partinin adını *Parti Communiste Français* (Fransız Komünist Partisi - PCF) olarak değiştirdiler. Partiden ayrılan *II. Enternasyonalci*'ler ise, *Parti Socialiste - Section Française de l'Internationale Ouvrière'i* (Sosyalist Parti / İşçi Enternasyonali Fransız Seksiyonu - SFIO) yeniden oluşturdular. *Confédération Générale du Travail*'i (Genel İş Konfederasyonu - CGT) elde etmeyi başaramayan komünistler, 1921'de kendi sendikal konfederasyonlarını kurdular: *Confédération Générale du Travail Unitaire* (Birleşik Genel İş Konfederasyonu - CGTU)

Bölünmelerden sonra, işçi sınıfı hareketinin *Komintern*'e bağlı kanadı daha güçlü bir konumdaydı. 1921'de *PCF*'nin 131 bin üyesine karşın *SFIO*'nun yalnızca 40 bin üyesi vardı. *CGTU* sanayi proletaryasının büyük çoğunluğunu kendi yanına çekmiş, *SFIO*'ya yakın *CGT* ise, önemli ölçüde memurlar ve beyaz yakalı işçileri temsil eden bir yapıya indirgenmişti. Ancak, *Komintern* tezleri doğrultusunda parti yapısını bolşevikleştirmekle uğraşan; 1920'lerin ikinci yarısında ise "sınıfa karşı sınıf" politikasıyla önceliği sosyalistlerle (*SFIO* ve *CGT* ile) mücadeleye veren *PCF* ve *CGTU*, etkinliklerini ve kitlelerini hızla yitirdiler. *CGTU*, kuruluşunda 550 bin olan üyelerinin yarısından fazlasını kaybetti. *PCF*'nin üye sayısı 131 binden, 1924'de 68 bine düştü; 1926'da ancak 75 bine çıkabildi. Seçimlerde aldıkları oy oranı, sosyalistlerin yarısı kadardı: 1924'de *SFIO* yüzde 17.2, *PCF* yüzde 9.7; 1928'de *SFIO* yüzde 17.4, *PCF* yüzde 11.6. Partinin 1920'lerdeki en önemli eylemi, 1925'de Fransa'nın Fas savaşına ve gelir vergilerine karşı Paris, Lyon, Marsilya ve Strasbourg'da 1 milyon işçinin katılımıyla örgütlediği 24 saatlik genel grev oldu.

Bolşevizme karşı çıkarak ve esnek bir yapıda örgütlenerek popülist bir çizgi izleyen *SFIO* ise, Léon Blum'un barışçı söylemi ve başarılı önderliği altında güçlendi. Liberal Radikaller ve Cumhuriyetçi Sosyalistlerle bir "Sol Kartel" oluşturarak girdikleri 1924 seçimlerinden başarıyla çıkan *SFIO* kendi içinde hükümete katılmamak gerektiğini savunan gruplara rağmen, Radikal (Liberal) Herriot hükümetini dışardan destekledi.

İngiltere

İngiltere, modern sanayi proletaryasının ve sendikalara öngelen örgütlenmelerin ilk oluştuğu ülke olmasına karşın, işçi sınıfının sosyalist siyasal örgütlenmesi, ancak 19. yüzyılın son yıllarında gerçekleşmişti. 1884'de kurulmuş olan Marksist *Social Democratic Federation* (Sosyal Demokrat Federasyon - SDF); 1893'de kurulmuş olan popülist ve reformizm yanlısı *Independent Labour Party* (Bağımsız Emek Partisi - ILP); 1868'de oluşmuş olan *Trade Union Congress* (Sendikalar Birliği Kongresi - TUC) ve Beatrice ile Sydney Webb öncülüğündeki *Fabian Society* (Fabian Cemiyeti), 1900'de birleşerek *Labour Representation Committee*'yi (Emek Temsil Komitesi - LRC) kurmuşlardı. Bu esnek yapı içinde en büyük ağırlığı, reformist sendikalist pratiğe bağlı *TUC* örgütleri oluşturuyordu. Yüzyıl dönümünde teknolojik rasyonelleşme ve Büyük Britanya İmparatorluğunun sömürgelerinden merkeze akan artı-değer, İngiliz işçi sınıfı içinde görece gelişkin ücret ve yaşam düzeyine sahip "beyaz yakalı" işçilerin oranının artmasına yol açmıştı. "İşçi aristokrasisi" teriminin üretilmesine kaynaklık eden bu işçi sınıfı fraksiyonunun ağırlığı, *TUC*'dan *LRC*'ye yansıyan "*Labour* ideolojisi"nde kendini gösterdi. Bu ideolojik gelenek, işçi sınıfının siyasal mücadelesini büyük ölçüde bir "baskı grubu" (lobi) faaliyeti olarak kurumlaştırdı. *LRC*'nin adayları ve önde gelen politikacıları, 1800'lerin sonlarından itibaren sol liberallerle ortak hareket ettiler ve "Lib-Lab" (Liberal-Labour [Emek]) olarak anıldılar.

LRC, 1919'la birlikte *Labour Party* (Emek Partisi) adıyla siyasal örgütlenmesini bütünleştirirken, bu ideolojik mirası tamsil ediyordu. *Labour Party*, esnek örgütlenmesiyle hâlâ sıkı merkeziyetçi

28 II. Dünya Savaşı Öncesi Sosyalist Hareket

İngiliz tarihinin tek "Genel Grev"i, 4 Mayıs 1926 günü, sabah erken saatlerde başladı. Grevin başladığı anı, önderlerden Ernest Bevin, yıllar sonra "karar verip harekete geçmemiz sadece beş dakika aldı" diye anlatacaktı... Grev önlenebilirdi, az daha engellenecekti de. Altın fiyatlarının savaş öncesi standartlara göre yeniden ayarlanması, İngiliz sanayisine özellikle madenciliğe pahalıya patlamıştı. Sendikaların güçbirliğiyle kurulan komisyon, maden sanayinin yeniden düzenlenmesi için çalışmalara başladı. Bu ilk bakışta işçiler açısından bir başarı gibi görülse de, tek yararı, hükümete zaman kazandırmak oldu. (...) "Ne ücretlere bir penny zam, ne de iş gününde bir dakikalık kısaltma..." 30 Nisan 1926'da maden işçileri çalışmayı durdurdular, maden sahipleri de ülke çapında lokavta gitti. Maden işçileri tüm sendikalar tarafından desteklendiyse de, TUC *önderleri ciddi bir genel grev hazırlığına girişmekten uzaktılar. Hükümetle uzlaşma çabaları, sendikaları olduğu gibi, hükümeti de ikiye böldü. Yine de, 1 Mayıs akşamı her iki tarafta da, "sanayi barışı"ndan yana olanların ağır basacağı ve uzlaşmanın sağlanacağı sanılıyordu.* Daily Mail' *de "Kral ve Ülke İçin" başlıklı yazı, çok şeyi değiştirdi. Hükümetin, yazıyı* TUC'*un eseri olarak görmesi ve bu konuda* TUC'*a bir mesaj yollaması, gazetedeki yazıdan habersiz olan* TUC *yöneticilerinin bunu başbakana bildirmek için girişimde bulunmaları, başbakanın uyuduğu için heyetle görüşememesi... Ertesi gün, grev başlamıştıl (üstte) 1953'te C. Rowe'un "Genel Grev" tablosu. İngiltere'deki Genel Grev, Almanlar tarafından "Büyük Britanya'nın dünya hegemonyası kendi işçileri tarafından tehlikeye atılıyor" şeklinde yorumlanmıştı. (solda)*

bir parti değildi; ancak 3.5 milyon dolayındaki üyesiyle Avrupa'nın en büyük işçi sınıfı örgütüydü. 1920'de, İngiltere'nin yeni kurulan Sovyetler birliği'ne müdahalesine karşı kampanyayı yürüten Eylem Komitelerine koşut olarak örgütlenen *British Communist Party* (Britanya Komünist Partisi - BCP) ise, 1920'lerin ortalarına dek 5 bin üyeden öteye gidemedi.

Labour, 1923 sonunda yapılan seçimlerde oyların yüzde 30.5'unu alarak en büyük parti oldu ve *Liberal Parti*'nin dışardan desteğiyle İngiltere tarihinin ilk sol hükümetini kurdu. Ramsay Mac Donald Başbakanlığındaki "işçi hükümeti" dış politikada barışçı bir çizgi izledi: Almanya ile Fransa arasındaki gerginliğin yatıştırılmasında arabuluculuk yaptı; Sovyetler Birliği'ni resmen tanıdı; uluslararası Cenevre görüşmelerinde, savaşta saldırgan ülkenin suçlu sayılmasını sağlayacak statünün kabul edilmesi için çalıştı. Mac Donald hükümetinin, çözülmekte olan Büyük Britanya İmparatorluğu'nun emperyal diplomasi geleneğiyle bağdaşmayan bu çizgisi, İngiliz burjuvazisinin ve *Muhafazakâr Parti*'nin şiddetli tepkisine yolaçtı. Başlatılan yoğun "anti-bolşevizm" kampanyası ve *SBKP* önderlerinden Zinovyev'in İngiliz komünistlerine gönderdiği bir mektubun tahrif edilerek muhafazakâr kamuoyunda "komünist ihtilal komplosu" havasının yaratılması sonucunda; *Labour*, Ekim 1924'de yapılan seçimlerde oylarını yüzde 33'e çıkarmasına rağmen hükümetten düşürüldü. Bu ilk "işçi hükümeti", büyük çaplı ulaşım grevlerini Olağanüstü Yetki Yasası'nı kullanarak ezmiş, bu nedenle işçi sınıfının radikal kesimlerinde de muhalefetle karşılanmıştı.

1926 Genel Grevi

1920'li yıllarda Avrupa'da işçi sınıfının en kapsamlı ve kitlesel eyleminin, 1926 İngiltere Genel Grevi olduğu söylenebilir. Greve yol açan çelişki, İngiliz maden işverenlerinin, 1925 ilkbaharı sonunda, işçilerin ücretlerinin azaltılarak çalışma sürelerinin uzatılmasını talep etmelerinden çıktı. *Muhafazakâr Parti* hükümetinin Başbakanı Baldwin, 30 Temmuz'da Maden Federasyonu'ndan gelen sendikacılara "ülkenin tüm işçileri, sanayii ayakta tutmak için ücretlerinin inmesine razı olmak zorundadırlar" diyerek, egemen sınıfların kararlılığını belli

etti. *TUC*'un Eylül 1925'de toplanan Scarborough kongresinde, hükümet ve burjuvazinin tavrına karşı, sonuna dek mücadeleyi öngören radikal kararlar alındı; ancak Thomas ve Bevin'den oluşan eski yönetimin görevde kalması, bu kararların uygulanabilirliğinin önünde engel oluşturacaktı. *Labour* tırmanan gerginliği uzaktan izlemeyi yeğlerken, hükümetin küçük *Komünist Partisi* üzerindeki baskıları yoğunlaştı.

Mart 1925 başında, oluşturulmuş Kraliyet Komisyonu'nun, maden işçilerinin ücretlerinin düşürülmesini onaylaması, gerilimi artırdı. 1 Mayıs 1926'da toplanan *TUC Genel Kurulu*, madencilerin önerilerini kabul ederek, 49 bin 911 işçiyi temsil eden karşı oya rağmen, 3 milyon 627 bin 527 işçiyi temsil eden büyük bir çoğunluğun oyuyla, "genel grev" kararı aldı. Londra'nın ünlü Hayde Parkı, "Kızıl Bayrak" marşını söyleyen işçi kitleleriyle doldu.

Ancak, madencilerin büyük çabalarına rağmen, *TUC* bu büyük siyasal olaya ciddi bir örgütlenmeyle hazırlanmamıştı ve *TUC* önderleri olayların denetimini ellerinden kaçırmaktan korkuyorlardı. İşçiler, ülkedeki 1870 gazetenin yalnızca *Labour* yanlısı 40'ının yayınını sürdürmesine izin verdiler. Maliye Bakanı Churchill, grev kırıcı işçileri çalıştırarak yayınlattığı *British Gazette*'de (Britanya Gazetesi), genel grevin "Krala ve ülkeye karşı bir tür savaş" anlamına geldiğini savunan anti-komünist bir kampanya başlattı. Genel grevin başladığı 4 Mayıs sabahı ülkede ekonomik faaliyetler bütünüyle dururken Churchill'in bu kampanyası, polis paskısı ve "devrim" umacılığı altında ürkmeye başlayan sendika yönetimleri ve işçi sınıfının bazı kesimleri, esasen siyasal hedefler içermeyen genel grevi kazasız-belasız bitirme arayışına girmeye başlamışlardı. *Labour* Başkanı Mac Donald, "Genel grevleri sevmem aslında, bu görüşümü Avam Kamarasında da belirtmiştim; ama şu anda ne yapılabilir?" diyordu. Bu koşullarda etkinliği artan *Komünist Partisi* (üye sayısı Nisan'da 6 binden Ekim'de 10 bine yükselecekti), gene de inisiyatifi ele geçiremeyecek kadar küçüktü. *TUC* yönetimi, hükümetin "komünist ihtilal!" suçlamalarına karşı savunmacı karşılıklarla gerilemeye başladı. 11 Mayıs'ta *TUC* önderlerinden Thomas'ın dostu, Güney Afrikalı bir milyarderin evinde hükümet temsilcileriyle buluşan sendika yöneticileri, madencilerin itirazlarına rağmen, 12 Mayıs günü, ücret müzakerelerini sürdürmek üzere genel grevi sona erdirdiklerini açıkladılar. Bazı sendikaların "greve devam" kararı almalarına rağmen, 9 günlük genel grev, 13 Mayısa'ta sona erdi. Burjuvazi ve hükümet, yapılan müzakarelerde, çok küçük değişikliklerle sendikalara taleplerini kabul ettirdiler. Genel grev yenilgisi İngiliz işçi sınıfında sendikalarına karşı hayal kırıklığı yaratacak ve 1926'da 4 milyon 100 bin olan sendikalı işçi sayısı, 1927'de 3 milyon 870 bine, 1928'de 3 milyon 673 bine düşecekti.

1929 Dünya Bunalımı ve Savaş Bulutları

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, emperyalistler arasındaki çelişkileri derinleştirerek Versailles statükosunun devamını imkânsızlaştırdı. II. Dünya Savaşı'nın koşulları, esas olarak bu bunalımla birlikte olgunlaşmaya başladı.

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, orta sınıfların proleterleşme, mülksüzleşme sürecini tırmandırması ve yol açtığı kitlesel işsizlikle de, II. Dünya Savaşı'na yol açacak siyasal ortama damgasını vurdu. Bütün .ülkelerde, orta sınıflar proleterleşmeye, mülksüzleşmeye ve tekelleşme sürecine karşı kitlesel bir tepkiyle sokağa döküldüler. Almanya ve Japonya'da, faşizmler orta sınıfların ve hatta kısmen işçi sınıfının bazı kesimlerinin bu tepkilerini, anti-kapitalist demagojisine eklemlemeyi başararak iktidar oldular. Faşizmin iktidar olabilecek bir güç oluşturamadığı ülkelerin hemen hepsinde, kabaran toplumsal muhalefetin, sınıfsal çelişkilerdeki derinleşmenin sosyalist ve komünist partiler tarafından devrimci bir atılım doğrultusunda değerlendirilebileceği korkusuyla hareket eden burjuva hükümetler, anti-komünizm ve anti-bolşevizm propagandasını tırmandırdılar.

Emperyalizmin Büyük Bunalımı

1929 Dünya bunalımı, 1928-1931 yıllarına yayılan bir seyir izledi. Bu bunalım, ABD'nin, dünya kapitalist sisteminin "merkez"inde İngiltere'den boşalan yere geçme sürecinin sancılarını yansıtıyordu. ABD I. Dünya Savaşı'ndan sonra müttefikleri İngiltere ile Fransa'nın yatırımları ve kendisinden yaptıkları ithalat için açtığı kredilerin yanısıra; Dawes planının yürürlüğe girmesiyle birlikte Almanya'nın borçlarını ödemesi için gerekli yatırımları da kredilendirmişti. Böylece, dünya ticaretinde değer ölçüsü kabul edilen İngiliz Sterlini başta olmak üzere bütün Avrupa'nın döviz ve altın rezervleri 1920'lerin ikinci yarısı boyunca kredi borcu ödemesi olarak Amerika'ya yönelmişti. Bu süreçte, Sterlin doğal olarak hızla değer kaybediyordu. 1928-29'da tükenen döviz rezervleri, bütün borçlu ülkeleri, borçlarını aynî olarak ödemeye zorladı. Dünya ticaretinin, hem hammadde, hem mamul düzeyinde, "tutturulabilen fiyata" piyasaya sürülen mallarla yüklenmesi, 1931'de kredi düzeninin ve dengelerinin alt-üst olmasına yol açtı. 1932'de, dünya ticareti tıkandı; ithalat-ihracat hacmi hızla daraldı. 1933'de Sterlin'in çökmesi, emperyalist sistemde İngiliz egemenliğinin çöküşüyle birlikte, uluslararası mübadelenin değer ölçüsünü yitirmesi anlamına geliyordu. Uluslararası ticaretin, güvenilir ve sağlam bir mübadele aracından (paradan) yoksun kalması, bütün ekonomilerde otarşi (kendi kendine yeterlilik) eğilimini körükledi. Bu da, dünya çapında bir sermaye birikimi bunalımının kronikleşmesi demekti. ABD sermayesi, Avrupa pazarıyla ve sermayesiyle kredi-borç ilişkisiyle

Fransız İşçi Hareketinin Faşizme Yönelmesinin İki Biçimi

1930-45 arası Fransa'da işçi hareketi ile faşizm arasındaki ilişkiyi incelemek, öncelikle faşizmden ne anlaşıldığının tanımlanmasını gerektirir. Gerçekten de ortak noktalar (1789'un ve liberalizmin reddi, ırkçılık ve yahudi düşmanlığı, bürokrasi ve polis sistemine tanınan sınırsız yetkiler) ötesinde, Avrupa faşizmlerinin ne kökenleri, ne biçimleri ne de kaderleri aynıdır. Burada esas olarak biri otoriter, diğeri totaliter iki faşist rejim modelinin demokrasinin ortadan kaldırılmasına katkıda bulunduğu söylenebilir. Bunlardan ilki "devrimci dinamizm" araçları olarak kabul edilen devletin, toplumun ve insanın, parti ve polisin yardımıyla bütün olarak yeniden şekillendirilmesi yoluyla ve dünya devrimi hedefiyle bir arada giden ulusal otarşi hedefi, yani, özünde yayılmacı bir milliyetçilikle, Avrupa kültürünün Yahudi-Hıristiyan derinliklerinden radikal bir kopuşla karakterize olur. Özellikle Fransız ve Portekiz örneklerinde görülen ikinci faşizm modeli ise, organik, teknokratik ve polise dayalı yeni bir toplumsal düzen ilkelerini, gelenekçi Katoliklik ve askerî hiyerarşi değerlerinden esinlenerek oluşturmuştur. Büyük şefin hem koruyucu hem de öldürücü otoritesinin dişlileri olan komiserlikler, bürolar ve cemaatler piramidi biçiminde örgütlenmiş bu düzen, totalitarizmin tersine, yayılmacı değil milliyetçi, dünyanın yeniden örgütlenişinin motoru değil "ulusun yeniden şahlanışı"nın taşıyıcısı olmak istiyordu. Savaş dönemi insanlarının çok iyi tanıdığı ama tarihçilerin pek fazla ayrım yapmadıkları bu iki modelden hareketle, Fransız işçi hareketinin bazı fraksiyonlarını faşizme götüren karmaşık biçimler üzerine düşünmek mümkündür. 30'lu yıllarda Fransız işçi sınıfının iki tanınmış temsilcisinden politikacı Jacques Doriot ve sendikacı René Belin bu açıdan iyi bir örnek oluşturmaktadırlar.

1898'de Oise'da bir işçi ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelen Doriot, 1915'de Saint-Denis'de metalurji işçisi olarak çalışmaya başladı. Siyasetle tanışıklığı *İşçi Enternasyonali Fransa Şubesi*'nin *SFIO* barış yanlısı azınlığına yakınlık duyan sosyalist gençler saflarında başladı. 1917'de orduya alındı ve ateşkesten sonra Doğu Ordusu'na gönderildi. 1920'de, Saint-Denis'ye döndü ve *Komintern* saflarında yerini aldı. Çok genç olan *Fransız Komünist Partisi*'ndeki tırmanışı baş döndürücü oldu. Herhangi bir aile bağı olmadığından, 1921'de Fransız komünist gençliğinin delegesi olarak Moskova'ya gönderildi. 1923'de geri döndüğünde bu örgütün yönetimine seçildi. Yönetimde bulunduğu dönemde, örgütün üye sayısında hızlı bir artış gözlendi ve 1925'de *FKP* polit bürosuna girdi. *Komintern* başkanı Zinovyev kendisini "yeni devrimci önderler neslinin tipik bir temsilcisi" olarak tanımladı. Ancak 20'li yılların sonundan itibaren durum değişti. İşçi partilerinin eylem birliği ve orta sınıflar ve köylülükle ittifak yapılması taraftarı olan Doriot, *Komintern*'in 1927'de benimsediği ve *FKP* genel sekreteri Maurice Thorez'nin savunduğu "sınıfa karşı sınıf" çizgisine açıkça karşı çıktı. 1931'de Saint-Denis belediye başkanlığına seçilmesi, 1932 parlamento seçimlerinin ilk turunda seçilen tek komünist milletvekili olması ve nihayet 1934'de yüzde 76 oranında oy alarak tekrar milletvekilliğine seçilmesi nedeniyle elde ettiği karizma ve popülarite parti genel sekreterini rahatsız etti. Genel sekreter, Doriot'yu tek gerçek rakip olarak gördüğünden sürekli oportünistlik ve disiplinsizlikle suçladı. Bu iki insan arasındaki mücadele 27 Temmuz 1934'de garip bir paradoks ile son buldu. Moskova'ya yaptığı bir ziyaretten dönüşte, *Komintern* tarafından Doriot planını uygulamakla ve sosyalistlerle eylem birliği paktı yapmakla görevlendirilen Maurice Thorez büyük kararı açıkladı: Saint-Denis belediye başkanı partiden ihraç edilecekti.

Doriot ile Thorez arasındaki düşünce ayrılığı nedeniyle başlayan mücadelenin ilk raundu olan Saint-Denis parti örgütündeki tartışmayı Doriot kazandı. Ancak Kuzey Paris bölge toplantısı 54'e karşı 84 oyla Thorez'nin zaferiyle sonuçlandı. 9 Nisan 1934'de Doriot Komintern'e bir mektup göndererek "FKP yöneticilerinin ataletini ve güçsüzlüğünü" eleştirdi. Doriot aynı mektupta orta sınıflar ve köylülükle ittifak politikası savunuyor ve Sovyetler Birliği'nin kayıtsız şartsız desteklenmesine karşı çıkıyordu. 21 Nisan'da Komintern Thorez ve Doriot'ya birer mektup göndererek düşmanlığa son vermelerini istedi ve her ikisini de Moskova'ya çağırdı. Doriot çağrıyı reddetti. Moskova'da Komintern genel sekreteri Dimitrov tarafından kabul edilen Thorez, Moskova'dan Doriot'nun partiden ihraç kararıyla döndü. Daha sonra Fransa'da faşist hareketin en önemli önderlerinden olan Fransız Halk Partisi'ni kuran Jacques Doriot karısıyla beraber görülüyor.

Jacques Doriot bu andan itibaren *FKP* ve SSCB'den öç almak için uğraşmaya başladı. 1936'da *Fransız Halk Partisi*'ni kurdu. Parti'nin hedefi, Fransa'ya "dinamizmini, gücünü, prestijini ve eylem yeteneğini" yeniden bulma imkânını verecek ulusal, toplumsal ve yeni bir şeyler yapmak üzere *FKP* yöneticileri ve "200 ailesi" dışındaki bütün Fransızları biraraya getirmekti. *FKP*'nin örgütsel ilke ve özellikleriyle Hitler ve Mussolini yanlısı grupların değerlerini ve tören usullerini bir araya getiren *Fransız Halk Partisi*, kısa zamanda Fransız aşırı sağının belli başlı hareketlerinden biri haline geldi. İşçi sınıfı ile orta sınıflardan hemen hemen aynı oranlarda gelen 60 bin üye 300 bin sempatizanı ile *Fransız Halk Partisi*, II. Dünya Savaşı'ndan önceki üç yıl boyunca özünde faşist bir parti olduğunu kesin olarak dile getirdi. Yabancı düşmanı ve Yahudi düşmanı gösteriler, yeni bir totaliter ulus yaratma tasarıları, ulusal ve uluslararası komünizme karşı mücadele, Alman egemenliği altında yeni bir Avrupa'nın doğuşunu savunan eylemler *Halk Partisi* militanlarının günlük işleri haline geldi. 1939'da imzalanan Alman-Sovyet paktına ve yeni bir Fransız-Alman çatışmasının eşiğinde bulunulmasına rağmen, partinin önderi Doriot, gelişmelere iyimser yaklaşabiliyordu. Temel hedefinin gerçekleşmesi, yani *FKP* ve SSCB'nin ortadan silinmesi, kendisine Nazi savaş makinesinin Avrupa'ya getireceği başarılar olarak görünüyordu. Doriot intikamının ancak bir aracı sayesinde alınacağını biliyordu.

Bozgundan sonra Vichy rejiminin yönetime gelmesiyle birlikte, Doriot, Eylül 1940'da işgal edilen bölgeye geldi ve hemen eylem planının ana hatlarını belirledi. Doriot, görevi Pétainci ulusal devrimінin elverdiği ölçüde koşulları sertleştirmek olan "general Pétain'in bir adamı" oldu. Paris'e yerleştikten sonra, bütün gücünü *Halk Partisi*'ni geliştirmeye, Yahudi ve Masonları takip etmeye ayırdı ve işgalci güçlerle işbirliğini artırdı. 22 Haziran 1941'de Almanya SSCB'ye saldırınca, Doriot bu olayı büyük bir mutlulukla karşıladı. Öç alma vakti gelmişti. "Şimdiki savaşın esas anlamı *Bolşevizme* karşı bir haçlı seferi olmasındadır" diyerek düşüncelerini dile getirdi. *Halk Partisi*'nin önderi savaşı Hitler'in askeri olarak tamamladı. *Bolşevizme* karşı gönüllü Fransızlar lejyonunu kurdu ve doğu cephesinde bizzat savaştı. 41-42 yıllarında cephede az kalmasına rağmen 43-44 yıllarında zamanının çoğunu burada geçirdi. Kendi tercihinin doğal bir sonucu olarak 21 Şubat 1945'de Almanya'da öldü.

Belin iki savaş arası yetişen sendikalistlerin büyük çoğunluğu gibi, sıkıntı ve sefalet içinde büyüdü. 1898'de doğan Belin, bir taşra kasabasında fizik öğretmeni olan babasını çocukken kaybetti. Çamaşırcılık yaparak hayatını kazanan annesi ağır bir hastalık geçirdikten sonra, 11 yaşında ailesinin geçimini üstlendi. 15 yaşında telgraf müvezzii olarak posta idaresine girdi. Doğu ordusunda katıldığı I. Dünya Savaşı'ndan sonra PTT'ye geri döndü. Daha sonra sendikal faaliyetlere başladı. 1925'de *PTT Çalışanları Ulusal Sendikası*'nın Lyon bölgesi sekreteri oldu. 1930'da aynı sendikanın genel sekreterliğine getirildi. 1933'de *CGT - Genel İş Konfederasyonu* (komünist olmayan) genel sekreteri Léon Jouhaux, Belin'i kendi saflarına çağırdı. Kısa zaman içinde herkes tarafından tanındı. Kendisine Jouhaux'nun halefi gözüyle bakıldı ve sendika merkezinde hiç bir sıfatı olmadığı halde genel sekreter yardımcısı muamelesi yapıldı.

CGT ile *CGTU*'nun (komünist) birleşmesini savunmakla birlikte, merkezin komünistlerce "istila edilmesinden" kuşku duyduğundan, Belin, 30'lu yıllarda liberalizmin başarısı olduğunu ileri süren, ekonomide planlama ve denetimi savunan, işçi-işveren dialoğuna dayalı bir sendikacılık arayışı içinde olan çok sayıdaki akımın tipik bir temsilcisiydi. 1938'de tirajı 120 bine ulaşan ve "yapıcı sendikacılığı" savunan *Syndicats* adlı dergiyi çıkadı ve *Polytechnique-Crise* adlı bir tartışma grubunun sözcülüğünü üstlendi. Ama bu tarihte, sadece komünistlerle komünist olmayanlar arasındaki değil, aynı zamanda komünist olmayanların kendi arasındaki, "general" Jouhaux ile dergideki "yenilik yanlısı" eğilim arasındaki çelişkiler de şiddetlenmişti. Aralık 1938'de sendika üyesi işçilerin sayısındaki ciddi düşüş ve Ağustos 1939'da imzalanan Alman-Sovyet paktının ardından, 1936'da sağlanan sendikal birliğin sona ermesiyle alevlenen çelişkiler Belin'in sendikal hayattan çekilmesine neden oldu.

14 Temmuz 1940'da sanayi üretimi ve çalışma bakanı, daha sonra Şubat 1941'den Nisan 1942'ye kadar devlet bakanı oldu. Bu görevleri yürütürken önüne koyduğu hedefler 30'lu yıllarda öne sürülmüş düşüncelerin bir yansımasıydı. Ama savaşın sağladığı merkezileşme sayesinde bu hedefleri uygulamaya koymayı başardı. Güdümlü ekonominin gerçekçi bir öncüsü ve yeteneksiz kişilerin hizmetinde etkili bir yönetici olarak, kimi zaman toplumsal kimi zaman da anti-demokratik kararlar aldı. 16 Ağustos 1940 yasasıyla, her sanayi dalında, bankacılık ve ticaret sektörlerindeki ekonomik yaşamı savaşın sonuna dek düzenleyecek olan bürokratik kurumları, yani örgütlenme komitelerini kurdu. Aynı yasayla, Ekim 1941 tarihli çalışma yasasında içerilen sınıf işbirliği ve tek ve zorunlu sendikacılık anlayışıyla eski işveren ve işçi sendikaları konfederasyonlarını feshetti. Aynı yıl halk cephesi programında öngörülen ancak o tarihe kadar yasalaştırılamayan yaşlı işçilerin emekliliği kararnamesini yürürlüğe koydu. Vichy hükümetindeki faaliyetlerinin hepsinin hesabını kurtuluş sonrası Yüce Divan'da verdi. Ancak uzun bir soruşturma döneminden sonra, "Alman talepleri karşısındaki muhalefeti ve Fransa'nın çıkarlarını korumak için sarfettiği çabalar" nedeniyle 29 Ocak 1949'da hakkında takipsizlik kararı alındı. 1959'da Seine-et-Marne'da küçük bir yerleşim bölgesi olan Lorrez-le-Boccage belediye başkanı oldu ve 18 yıl sonra 2 Ocak 1977'de öldü.

BAŞKALDIRI VE UZLAŞMA FAŞİZMLERİ

Fransız işçi sınıfının bir bölümünün faşizm tarafına geçişini anlamak için, Jacques Doriot ve René Belin'in izlediği yollar büyük önem taşır. Totaliter ve otoriter rejimler arasındaki ayrımın ışığında yorumlandığında, bu yollar, faşizme geçişin binbir biçiminde, parti önderine olduğu kadar herhangi bir işçiye de uygulanabilen, hem insan psikolojisine hem de tarihine bağlı olan iki tip temel gelişmeye işaret ederler. Doriot'nun temsil ettiği birinci tip, köklerinden kopmuş, intikam duygusuyla dolu, güç isteğinin histeri noktasına vardığı insan tipidir. Kendini evlat edinmiş ailenin, *FKP*'nin reddi onda ilk ciddi sarsıntının, bütün geleceğini belirleyen ilk yaranın nedeni oldu. Partiden ihraç edilmiş, intikam içgüdüsüyle donanmış ve "amaca varmak için her yol mübahtır" anlayışıyla davranan Doriot, bütün devrimci yeteneklerini intikam tutkusunun hizmetine verdi ve *Bolşevik* olduğu zamandaki ateşlilikle Nazi güçlerine katıldı. Belin'in hayatında ise Doriot'nun yaşadığına benzer boyutta sarsıcı bir olay yoktur. Yoksul bir işçi çevresinde yetişmiş Belin, sendikacılıkta ailesinde bulamadığı sıcaklığı ve militan arkadaşlık dayanışmasını buldu. Ancak kaba bir komünizm düşmanlığı dışında, sendikal hareketteki kariyeri politikayı, toplumsal olandan bağımsız bir alan olarak görmesine yol açtı. Jouhaux'nun çekindiği çehresinin hemen arkasında mareşal Pétain'in "koruyucu" silueti belirdi. İzlediği yol iyi niyet taşlarıyla döşenmişti: Yıkıcı liberalizm ve biçimsel demokrasinin eleştirisi, toplumsal uzlaşma umudu, tehlike altındaki ulusa hizmet isteği. Ancak bu iyi niyetler hiyerarşik bir düşünce yapısına, teknikçi bir rasyonalizme ve bireysel özgürlükleri yok eden Devlet'e boyun eğmeye dönüştü. Böylece Belin derinden duyduğu bir inançla değil, apolitik bir duyumculuk ve uvriyerist bir teknokratlıkla faşizmi benimsedi. Başkaldırının Doriot'cu ve uzlaşmanın Belinci faşizmini gören 20. yüzyılın ortalarının tarihi hile ve düzen ile dolu oldu.

PIERRE BİTOUN

Otto Dix'in 1934-35 yılları arasında bitirdiği Triumph des Todes *(Ölümün Zaferi) adlı resmi. Bir demiryolu işçisi olarak 1891'de doğan Dix'in ilk üslup ve tekniği, 1914 öncesinin avant garde ortamında Dadacı ve ifadeci akımlardan etkilerle belirlenmişti. Ancak bir sanatçı olarak kimliğini asıl belirleyen, ön cephelerinde savaşmak zorunda kaldığı I. Dünya Savaşı sırasında yaşadıklarıydı. Savaş sonrasında, ilk resim eğitimini almış olduğu Dresden Sanat Akademisi'ne döndü ve orada Viyana'da Gustav Klimmt'in çevresindeki* Art Nouveau*cuların örgütlemiş oldukları* Sezession *(İhtilaf) adlı grup ve sergiden esinlenerek,* Dresden Sezession*'un örgütlenmesine katkıda bulundu. Bu dönemde yaptıklarına zaman zaman karikatüre yaklaşan alabildiğine çizgici bir anlayış hakimdi. 1927'de Dresden Sanat Akademisi'nde profesör olarak çalışmaya başlayan Dix'in üslubu bu dönemde giderek sosyalist gerçekçi bir doğrultuda evrilmeye başladı. Ancak 1933'te gerek üslubunu gerekse seçtiği konuları "yoz" bulan Nazi'ler tarafından görevden alındı ve* Triumph des Todes*'i de yaptığı güney Almanya'da Konstanze Gölü kıyısında Randegg köyüne çekildi. Bu dönemde hâlâ sosyalist gerçekçi döneminde geliştirdiği anlayışa sadık kalmakla birlikte, üslubu giderek, bu resminde olduğu gibi klasik Alman romantiklerini çağrıştırmaya başlamıştır. 1939 yılında Hitler'e bir suikast yapmak üzere kurulan bir komploda yeraldığı gerekçesiyle tutuklanan Dix, savaşı hapiste geçirmiştir. Ancak 1945'te genç çocukların yanısıra, yaşlıları da cepheye sürecek kadar çaresiz durumda kalan Naziler Dix'i de hapisten çıkararak cepheye sürdüler. Fransızlar tarafından esir alınan Dix neredeyse hemen serbest bırakıldı. Savaş sonrası resimlerinde, sosyalist gerçekçilik yerini giderek derinleşen bir mistisizme bırakmıştır.*

girdiği eklemlenme nedeniyle, kendisini görece geniş bir temelde yeniden üretebiliyordu. Fransa ve İngiltere, sömürgelerinin hammadde ve pazar potansiyellerine yüklenerek bunalımı hafifletme imkânlarını zorladılar. Oysa İtalya, Almanya ve Japonya, Versailles sistemi çerçevesinde sıkıştıkları ulusal sınırları içinde, sermayenin yeniden üretimini geliştirecek imkânlara sahip değildiler. Japonya'nın 1931'de Mançurya'yı, İtalya'nın 1935'de Habeşistan'ı işgal etmesi, bu "kısıtlılığın" sonucuydu. Dünya ekonomik bunalımıyla birlikte, emperyalistler arası "eşitsizlikten" kaynaklanan rekabet tamamen çözümsüzleşmiş; görece "mağdur" konumdaki emperyalist güçler yayılmacı-saldırgan politikalara yönelmeye başlamışlardı. Avrupa'daki merkezî konumu ve büyük ekonomik-askerî potansiyeliyle Almanya, yayılmacı bir politika izlemesi durumunda, —üstelik Batı'da doğrudan doğruya, bir başka emperyalist güç olan Fransa'yla karşı karşıya geleceği için— dünya statükasunu en geniş çapta tehdit edecek ve dünya savaşına gidecek momentumu harekete geçirecek olan ülkeydi. 1933'de iktidara gelen nasyonal sosyalizmin "Alman ırkı için *Lebensraum* (hayat sahası)" talebini resmî politika haline getirmiş olması bu tehditi güncelleştirmekteydi.

Almanya'yı "Yatıştırma" ve "Yöneltme" Çabaları

İngiltere, II. Dünya Savaşı arifesinde, Almanya tehditi karşısında birbirine bağlı iki politika izledi: *Appeasement* (Yatıştırma) ve *Chanelling* (Yöneltme) politikaları. *Yatıştırma* politikasının hedefi, Nazi Almanya'sına taviz vererek İngiltere'yle çatışmaya girmesini önlemek; *Yöneltme* politikasının hedefi ise, diplomatik yollarla Batı Avrupa sınırlarını garanti altına alıp Hitler'e Sovyetler Birliği'ne saldırmada serbestlik sağlamaktı. İngiltere, ABD ile birlikte Fransa'ya baskı yaparak, daha Naziler iktidara gelmeden önce, Aralık 1932'de, Almanya'nın silahlanma harcamalarını arttırmasını onaylayan uluslararası mutabakata öncülük etmişti. Ancak, kitabı *Mein Kampf*'da (Kavgam), "Almanya ya bir dünya gücü olur, ya da ortadan kalkar" diye yazan Hitler, bu tavizlerle yetinmedi; tek yanlı kararlarla 1934'de zorunlu genel askerlik hizmeti getirdi, Versailles Anlaşması'nı bütünüyle uygulamadan kaldırdı. 1933 sonunda yaptığı ajitatif bir kampanya sonrasında düzenlenen halkoylamasının sonucuna dayanarak, Almanya'nın *Milletler Cemiyeti*'nden çıktığını açıkladı.

Nazi Almanya'sı böylece, *Milletler Cemiyeti*'nde simgelenen uluslararası uzlaşma diplomasisini reddettiğini ortaya koymuş oluyordu. Aslında, 1933-34'teki bu çıkışlarıyla, Naziler, Fransa ve İngiltere'yi yokluyorlardı. Hitler, Başbakan olduktan kısa bir süre sonra, ordu komutanlarıyla yaptığı toplantıda şunu söylemişti: "Bizim için en tehlikeli dönem, orduyu yeniden büyüttüğümüz dönem olacaktır. Fransa'nın gerçek devlet adamlarına sahip olup olmadığı o

zaman anlaşılacak; eğer böyle adamlar varsa, bize vakit bırakmadan üzerimize saldıracaklardır." "Fransa'nın devlet adamları", müttefikleri İngiltere'den bağımsız hareket edemiyordu; İngiltere ise, *Yöneltme* perspektifi uyarınca, Almanya'nın elini kolunu bağlayarak veya komşusu ülkelerden herhangi birine saldırarak statükoyu bozması durumunda otomatik olarak devreye girecek bir anti-Alman Pakt inşa ederek, bu büyük "anti-bolşevizm" potansiyelini harcamak istemiyordu. 1935'de fiilen, 1937'de resmen İngiltere Başbakanlığını üstlenen Neville Chamberlain, *Yatıştırma-Yöneltme* diplomasisini tırmandırdı. 18 Haziran 1935'de imzalanan İngiliz-Alman Deniz Anlaşması'yla, Almanya'nın Kuzey Denizi ve özellikle Baltık kıyılarında askerî durumunu güçlendirmesi sağlandı.

Anti-Komintern Pakt

Bu arada nasyonal sosyalist Almanya, terkettiği *Milletler Cemiyeti* yerine, kendi ideolojik-siyasal tasarımına daha uygun düşen bir uluslararası ittifakın kurulmasına öncülük etti: *Anti-Komintern Pakt*. Japonya ile Almanya arasında 25 Kasım 1936'da Berlin'de imzalanan *Anti-Komintern Pakt*'ın ek protokolü taraflara "doğrudan ya da dolaylı, ülke içinde ya da ülke dışında *Komünist Enternasyonal* yönünde çalışan kişilere karşı sert önlemler alınması" zorunluluğunu getiriyordu. Böylece *Komünist Enternasyonal* ile mücadele perdesi altında başka ülkelerin iç işlerine müdahale olanağı yaratılmış oluyordu. Bir yıl sonra, Balkanlar ve Kuzey Afrika'da kendine yeni sömürge alanları arayan İtalya, 1939'da da Avrupa'nın küçük faşist devletleri, İspanya ve Macaristan ile Japon kuklası Mançuko devleti de bu pakta katıldılar. Bu pakt ile, faşist devletlerin emperyalist yayılma stratejilerinin, Sovyetler Birliği'ne saldırı temeline oturduğu açığa çıkmış oluyordu.

Savaş Tehdidi Karşısında Sovyetler Birliği

SBKP önderleri, 1920'lerin başından itibaren, Versailles sisteminin çelişkilerini tahlil ederek, içinde yaşanan "barış" döneminin, iki büyük savaş sırası soluklanmadan ibaret olduğu tespitini yapmışlardı. Bu tespit, Ekim Devrimi'nin deneyimlerinden hareketle, 1917'de olduğu gibi, "emperyalist savaşı devrimci savaşa dönüştürme" perspektifini akla getiriyordu. Ancak 1920'lerin ortalarından itibaren partideki yönetimini mutlaklaştırmaya yönelen Stalin, Avrupa'da işçi sınıfı hareketinin bu beklentiye denk düşecek bir gelişme momentine sahip olmadığını düşünüyordu. 1925'deki bir *SBKP Merkez Komitesi* oturumunda söyledikleri, bu bakımdan açık bir özel niteliğindedir: "Savaşın ön koşulları ortaya çıkmakta ve olgunlaşmaktadır. Savaş, yarın ya da öbürgün değil ama birkaç yıl içinde kaçınılmaz hale gelebilir... Batı'da, devrimci hareket güçlerinin önemli olduğunu, gittikçe büyüdüklerini, şurada ya da burada burjuvaziyi bertaraf edebileceklerini düşünebiliriz. Mümkündür bu. Ama yerlerinde tutunmaları zor olacaktır... Ordumuzun kuvveti ve savaşa hazır halde bulunması meselesi, çevremizdeki ülkelerdeki kargaşalıklarla ilintili bir meseledir... Ama bu, herhangi bir kimseye karşı müdahalede bulunmak zorunda olduğumuz anlamını taşımaz... Barış, her zamanki gibi gene eski bayrağımızdır. Ama savaş çıkacak olursa, elimiz kolumuz bağlı durmamız da imkânsızdır. Bizim de harekete geçmek zorunluluğumuz vardır ve biz, harekete en son geçen olmalıyız. Ve kesin sonucu belirleyecek ağırlığımızı ortaya koymak, yani terazinin bir kefesini aşağıya çekmek için harekete geçmeliyiz." Bu sözler, ayrıca, Sovyetler Birliği'nin, savaşa katılmayı olabildiğince erteleme yolundaki ısrarını da ortaya koyuyor. Stalin, 1929'daki *SBKP* kongresinde şöyle demişti: "Zaman gerek bize; evet yoldaşlar, zaman gerek. Yeni fabrikalar kurmalıyız. Sanayide çalışacak yeni kadrolar yetiştirmeliyiz. Ama bu bir hayli zaman istemektedir."

1924'de, 824 bin üyeye ulaşan Belçika İşçi Partisi, *3 Temmuz'da Matteoti'nin öldürülmesi üzerine anti-faşist bir gösteri düzenledi. Giderek güçlenen* İşçi Partisi *5 Nisan 1925 seçimlerinde oy patlaması yaparak Katolik Partiyle eşit milletvekilliği kazandı. Birkaç ay süren hükümet krizinden sonra* İşçi Partisi *tutucu sağ blokun karşısında bir sol birlik hükümeti kurdu. Ancak bu hükümet mali krizin derinleşmesi nedeniyle ancak bir sene yaşayabildi. Krizin ciddiyeti* İşçi Partisi'*ni bir ulusal birlik hükümetine katılmaya zorladı ama* İşçi Partisi, *Ekim 1927'de askerlik süresinin indirilmesi önerisinin reddedilmesi üzerine hükümetten ayrıldı. Muhalefette kaldığı dönem boyunca örgütlenme faaliyetlerine ağırlık veren* Belçika İşçi Partisi *içinde yöneticileri reformizmle ve bürokratlıkla eleştiren bir muhalefet doğdu. Genel grev silahının çekinmeden kullanılmasını ve mücadelenin gerekirse sertleştirilmesini savunan bu muhalefet sonunda Parti birliğinin korunması gerekçesiyle uzlaşmayı tercih etti. 1 Mayıs 1933'te Brüksel'de düzenlenen gösteride Hitler'in idam edilmiş maketini taşıyan işçiler, faşizme ve gericiliğe karşı mücadeleye, işçiler, küçük üreticiler ve esnafı çağıran pankartlar taşıdılar.*

Sovyetler Birliği, emperyalist saldırgan ülkeler Japonya ve Almanya'nın kendisi için oluşturduğu tehdidi uzaklaştırarak zaman kazanma saikiyle, 1930'ların ilk yarısında, aktif şekilde dünya statükosundan yana bir politika izledi. Bu çerçevede, başta *Milletler Cemiyeti* olmak üzere, emperyalist güçlerin güdümündeki uluslararası organlarla işbirliğine yanaşmaktan da kaçınmadı. 1920'lerin sonlarından itibaren Japonya'nın 1933'den sonra da Almanya ve İtalya'nın yayılmacı-saldırgan politikalar izlemeye başlaması, ABD-İngiltere ve Fransa'dan oluşan statükocu emperyalistler blokunu, *ad hoc* [belirli bir konu veya olay üzerinde] da olsa, Sovyetler birliği'yle ortak hareket etmeye zorlamaktaydı. Sovyetler birliği'nin diplomatik temsilcileri, 1932-33'de *Milletler Cemiyeti* öncülüğünde düzenlenen Silahsızlanma Konferansları'na katıldılar ve silahsızlanma için yoğun çaba harcadılar. SSCB, 18 Eylül 1934'de *Milletler Cemiyeti*'ne girdi. SSCB, *Milletler Cemiyeti*'nin politikasını uzun bir süre titizlikle uyguladı. *Milletler Cemiyeti*'nin tavsiyesi uyarınca, Bolivya-Paraguay çatışmasında her iki ülkeye silah ambargosu koydu; Habeşistan'a saldıran İtalya'ya ekonomik yaptırım uyguladı. Sovyet diplomatları, Batılı emperyalist güçler nezdinde, Nazi Almanya'sının geliştirdiği saldırganlık potansiyelinin işaret ettiği tehlikelere dikkat çekmek için çok uğraştılar.

Fransa-Sovyet Paktı

Sovyetler Birliği'nin *Milletler Cemiyeti* çerçevesinde barışçı-statükocu bir uzlaşma zemini yaratmak için harcadığı çaba, büyük ölçüde karşılıksız kaldı. SSCB'nin bu çabaları, Nazizmin, oluşturduğu tehdit karşısında, her şeyden önce Almanya'yla sınır komşusu olduğu için daha duyarlı olan Fransa nezdinde, kısa süreli de olsa olumlu bir sonuç yaratabilmişti. Fransa'nın

Sovyetler Birliği ile işbirliğine yönelmesinde, bu ülkenin Alman tehdidine karşı somut (ve askerî) önlemler peşinde olmasının yanısıra; Fransa'da yükselen anti-faşist hareket ve sosyalistler ile komünistler arasında imzalanan Eylem Birliği anlaşmasının da payı vardı. Mayıs 1933'de, Sovyet-Fransız Saldırmazlık Paktı imzalandı. Bu ilişkilerin geliştirilmesinden yana olan Fransız Dışişleri Bakanı Barthou'nun faşistlerce öldürülmesine rağmen, 2 Mayıs 1935'de imzalanan bir anlaşmayla, Fransa-SSCB Saldırmazlık Paktı, iki ülkeden birinin saldırıya uğraması durumunda diğerinin onun yanında savaşa katılacağını öngören bir anlaşmayla pekiştirildi. SSCB, 16 Mayıs 1935'de Çekoslovakya ile de aynı nitelikte bir anlaşma imzaladı.

SSCB, bu arada ekonomik ve askerî olarak ülke içinde de savaş ihtimalini gözeten önlemler almaya başladı. SSCB'nin Almanya'dan yaptığı ithalat 1940'da toplam ithalatının yüzde 40'ı iken, ertesi yıl bu oran yüzde 13'e düşürüldü; böylece, yaklaşan savaşta muhtemelen karşı karşıya gelineceği düşünülen Almanya'nın ekonomi üzerindeki etkisi azaltılmaya çalışılıyordu. 1935-36'da, Tuhaçevskiy'nin öncülüğünde kapsamlı bir ordu reformu yapıldı. Askerlik yaşı 21'den 19'a düşürüldü, askerî sanayi güçlendirildi. Milis örgütü, daimî piyade kuvvetine dönüştürüldü.

1934-1939 Eylem Birliği ve Halk Cepheleri

II. Dünya Savaşı öncesinde, işçi sınıfı partilerinin, uluslararası sosyalist ve komünist hareketin yükselen faşizm dalgasına ve emperyalist savaş tehdidine karşı geliştirebildiği en yaygın ve etkin politik çizgi, 1934-1939 arasında soluk alan *Eylem Birliği* ve *Halk Cepheleri*'ydi. Ancak bu politika, belirli bir süre hükümet politikasına da dönüşebildiği Fransa da dahil olmak üzere, kalıcı başarılar elde edemeden iflas etti. Bu başarısızlığın temel nedeni, gecikmiş olunmasıydı. *Eylem Birliği* ve *Halk Cephesi* politikasının benimsenmesini gerektiren faşizm tehdidi, 1933'de Almanya'da, —tam da sosyal demokrat/sosyalist ve komünist partiler arasında gerçek bir eylem birliği veya birleşik cephenin kurulamamasından büyük ölçüde yararlanarak— iktidar olmuş ve büyük bir yığınak oluşturmuştu. Sosyalistler ve komünistler, sınıfsal çelişkilerin derinleştiği, proleterleşme sürecinin büyük hız kazandığı 1929-1933 Dünya Bunalımı evresinde, birbirlerini düşman kamplarda görerek güç kaybetmişlerdi.

Birleşik Cephe arayışları, Ocak 1933'de Hitler'in Almanya'da Başbakanlığa atanmasından sonra başladı. Şubat 1933'de Amterdam'da toplanan *II. Enternasyonal* partilerinin liderleri *Komintern*'e 'birleşik cephe' önerisinde bulundular. 5 Mart'da da *Komintern* bütün partilere faşizme karşı mücadele çağrısında bulundu. Ancak *II. Enternasyonal* bütün dünya ölçeğinde ve *Enternasyonal*'ler arası işbirliği isterken *Komintern* ulusal boyutta *Komünist* ve *Sosyalist Partiler* arasındaki anti-faşist paktlar imzalanmasını yeterli buluyordu. *İtalyan* ve *Fransız Komünist Partileri* tarafından yapılan eylem birliği önerileri *İtalyan Sosyalist ve* Cumhuriyetçi Partileri ile *Fransız Sosyalist* ve *Radikalleri* tarafından reddedildi.

Ancak Şubat 1934'de Paris'te başlayan faşist ayaklanma ve Temmuz 1934'de Avusturya Nazilerinin Hükümet darbesi girişimi tehlikenin ne kadar yakın olduğunu gösteriyordu. Bütün Avrupa'da ve özellikle Fransa'da milyonlarca işçi, emekçi ve aydınının faşizme karşı eylem birliği talebi ile yaptıkları anti-faşist gösteriler sosyalist partilerdeki uzlaşmacı kanatların etkisini zayıflatıyordu. Nihayet, 27 Temmuz 1934 tarihinde *Fransız Sosyalist Partisi* ile *PCF* arasında; 17 Ağustos 1934'de de *PCI* adına Togliatti ile *İtalyan Sosyalist Partisi* temsilcileri Nenni ve Saragat arasında *Eylem Birliği* anlaşmaları imzalandı. 8 Ekim'de *PCF* Genel Sekreteri Thorez, bir adım daha atacak, *Sosyalist* ve *Radikal Partileri* ortak bir anti-faşist politika uygulamak ve seçimlere birlikte katılmak üzere *Halk Cephesi* kurmaya çağırdı.

Komünist partilerin politikasındaki bu değişiklik *Komintern*'in VII. Kongresi'nde resmileştirildi. (Bakınız: *Almanya'da Nazizm ve Sosyalist Hareket*) 25 Temmuz-20 Ağustos 1935 arasında toplanan Kongre'ye 2 Ağustos günü sunduğu raporda Dimitrov, "... faşizmin başarı kazanmasının bir nedeni de, proletaryanın kendi tabiî müttefiklerinden soyutlanması" olduğunu söylüyor, "faşizmin önlenmesi işçi sınıfının köylülüğe ve şehirlerdeki küçük burjuva kitlelerine karşı doğru bir siyaset izlenmesine bağlıdır. Bu kitleler olmalarını istediğimiz biçimde değil, oldukları gibi ele alınmalıdır" diyordu. Aynı konuşmada "emekçilerin en geniş kitlelerinin, özellikle kitle sendikalarının, *Komünist Partisi* önderliğinde Sovyet iktidarının kurulması uğrunda savaşmak için henüz hazır olmadıkları halde, faşizme ve gericiliğe şiddetle karşı çıktıkları" koşullarda kurulacak anti-faşist halk cephesi hükümetinin sorunları üzerinde duruluyordu.

VI. Kongre'den çok farklı koşullarda toplanan VII. Kongre *Komünist Enternasyonal* için yeni bir "taktik yönlendirme" kongresi oldu. Togliatti bu çok önemli değişikliği şöyle ifade ediyordu: "Teorik açıdan, *Bolşevikler*'in kapitalist devletlerle askerî düzeyde dahi işbirliği yapabilecekleri konusunda hiç bir kuşku olmamalıdır."

Komintern'in bu yeni politikası Batı Avrupa'daki *Komünist Partiler* tarafından hayata geçirilmeye başlandı. Şubat 1936'da İspanya'da sosyalist ve komünistlerin de katıldığı *Halk Cephesi* hükümeti kuruldu. Nisan'da Fransa'da, *Komünist, Sosyalist* ve *Radikal Partiler*'in oluşturduğu *Halk Cephesi* ezici bir çoğunlukla seçimleri kazandı. Komünistlerin dışardan destekledikleri,

BLUM, LEON (1872-1950)

II. Dünya Savaşı öncesinde Fransa sosyalist hareketinin önderi olan Léon Blum, 9 Nisan 1872'de, zengin bir ailenin oğlu olarak Paris'te doğdu. 1890'da, Fransa'nın her alanda "elit" yetiştiren okulu olarak bilinen *L'Ecole Normale Supérieure*'a girdi. Ancak bir yıl geçmeden bu okuldan ayrılarak hukuk öğrenimine başladı. Hukuk öğrenimini sürdürürken edebiyat ve tiyatro eleştirileri yazmaya başladı. 1895'de, Fransız Danıştay'ında reportör olarak çalışmaya başladı.

Léon Blum, 1902'de *Fransız Sosyalist Partisi*'ne girerek partinin yayın organı *L'Humanité*'de (İnsanlık) yazmaya başladı. Blum'un sosyalizme bakışı, Jean Jaurès'nin etkisi altında belirlenmişti. Bu bakış, hümanist etik ve burjuva-demokrat cumhuriyetçiliği mirasını sosyalizm adına sahiplenen reformist bir sosyalizm tasarımına dayanıyordu. I. Dünya Savaşı'nda sosyalistlerin katılımıyla kurulan hükümetlerde danışmanlık görevi yapan Blum, dünya savaşının bitiminden sonra kurulan Versailles sistemini, kalıcı bir uluslararası barış ve uzlaşma zeminini, galip devletlerin şovenizmi uğruna harcadığı için eleştirdi. 1919'da milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. Aynı yıl, *Fransız Sosyalist Partisi*'nin başkanlığına seçildi.

Blum, *Komintern*'ci çizginin çoğunluğu sağlayarak partiyi *Fransız Komünist Partisi*'ne dönüştürdükleri 1920 Tours Kongresi'nde, kapsamlı bir bolşevizm eleştirisi yaptı. *Komintern*'de cisimlenen doktrinin, Marksizmin temel ilkelerine aykırı bir şekilde, özgün ulusal sosyalizm deneyimlerini ve örgütlenmelerini reddederek Rus Devrimi deneyiminden evrensel, genelleştirici sonuçlar çıkaran, areci (parti) amaçlaştıran "yeni" ve yarı-dinsel bir teori olduğunu savundu. Tours kongresinde azınlıkta kalarak partiden ayrılan *II. Enternasyonal* çizgisinin aynı isimle küçük bir sosyalist parti kurdular: *Section Française de l'Internationale Ouvrière* (İşçi Enternasyoneli Fransız Sekslyonu - SFIO). Bu parti, Fransız sosyalistlerinin jargonunda "Eski Ev" olarak tanımlanmıştır. Blum, başkanı olduğu bu partinin güçlenerek komünistlerden daha büyük bir örgüt haline gelmesine öncülük etti.

Blum, 1934 yazında faşizm tehdidine karşı komünist-

26 Nisan 1936 seçimlerine katılım yüksek oldu. Sosyalist Parti *1 milyon 955 bin,* FKP *1 milyon 504 bin,* Radikal Parti *ise 1 milyon 422 bin oy aldı. İrili ufaklı sol grupların oylarıyla birlikte* Halk Cephesi *parlamentoda çoğunluğu ele geçirdi.* Komünist Parti, Komintern'*in VII. Kongre kararları gereği hükümete katılmayı reddetti. Haziran başında Fransa'da grevler patlak verdi.* CGT, Halk Cephesi'*nin iktidara gelmesinin işçi sınıfının taleplerinin karşılanması için elverişli bir zemin oluşturduğunu düşünüyordu. Ayrıca daha önceki grevlere katılan çok sayıda işçinin işten atılması da grevlerin nedenleri arasındaydı. Le Havre'da uçak fabrikası işçileriyle Toulouse'daki Latècoère fabrikası işçileri greve çıkarak fabrikaları işgal ettiler. Kısa zamanda grev ve işgal dalgası yayıldı. Paris Komünü'nün yıldönümünde Paris'te 600 bin işçinin katıldığı büyük bir gösteri düzenlendi. Federeler Duvarının önünden geçen işçiler "Yaşasın Komün" diye bağırdılar. Fabrika işgalleri bir şenlik havası içinde geçiyordu. İşçiler dans ediyor, gülüyor, eğleniyor ama taleplerinin yerine getirilmesinde kararlı olduklarını vurguluyorlardı. Talepler arasında yeralan yüzde 25 oranında ücret artışı, ücretli izin konuları "Matignon" antlaşmasıyla büyük ölçüde karşılandı. "Akerdeon Grevleri" adı da verilen Haziran Grevleri sırasında Paris'de bir fabrika işgalini görüntüleyen fotoğrafta işçiler eğlenirken görülüyor.*

sosyalist Lèon Blum'un *Halk Cephesi Hükûmeti*, işçi sınıfına önemli ekonomik ve demokratik kazanımlar sağladı, faşist gruplara etkili darbeler indirdi. Temmuz'da İtalyan anti-faşist partileri arasında yenilenen anlaşma ile Mussolini faşizmine karşı anti-faşist eylem birliği, ortak çizgiye sahip bir *Halk Cephesi*'ne dönüştürüldü.

Ülkelerinde İtalyan, İspanyol ve Fransız komünistleri kadar güçlü olmayan diğer komünist partiler, parti düzeyinde eylem birliği anlaşmaları imzalayamadılar. Ancak sosyalistlerle sendikalar ve yerel örgütlerde yürütülen anti-faşist mücadelede somut eylem birliği gerçekleştirdiler.

İngiltere'de komünistlerin Mosley faşist kliğine karşı mücadelesi özellikle aydınlar ve küçük burjuvazi arasında büyük destek buldu. Bernard Shaw ve etkili bazı Fabiancılar komünistlerin anti-faşist mücadeledeki önemini vurgulayan yazılar yazdılar. Bu yayınlarda, anti-komünist propagandanın en önemli konularından biri olan "Stalin uygulamaları" her devrimde görülen kaçınılmaz dalgalanmalar olarak nitelendiriliyordu.

İspanya İç Savaşı, aynı saflarda omuz omuza çarpışan komünistler ile diğer anti-faşistler arasındaki yakınlaşmayı artırdı. Savaş sırasındaki kararlı tutumları bütün Avrupa'da komünistlere karşı sempati ve ilgi uyandırdı.

Anti-faşist eylem birliğinin komünist partilere sağladığı güç ve etkinlik, "bolşevizm korkusu" ile "faşizm tehdidi" arasında salınan orta sınıflar ve *Halk Cephesi*'ne katılan bazı partileri tedirgin ediyordu. Bu tedirginlik ve büyük burjuvazinin propagandası bu güçleri *Halk Cephesi*'nin dışına doğru itiyordu. Nisan 1938'de radikal Daladier'nin başbakanlığı ile Fransa'da *Halk Cephesi* hükûmeti sona erdi. Aynı tarihte İspanya'da cumhuriyetçilerin yenilgisi ile Avrupa'da *Halk Cephesi Hükûmetleri* dönemi sona ermiş oluyordu.

Ülke içinde sağa verilen her ödün uluslararası ilişkilere Nazi saldırganlığı ile daha fazla uzlaşma, yatıştırma politikasına daha fazla destek vermek biçiminde yansıdı. Ardından, sağcı güçlerin Parlamento içinde etkili olmaya başlamaları ile birlikte Fransız-Sovyet ilişkilerinde de uzaklaşma başladı. Daladier'ni Başbakan olmasından sonra (10 Nisan 1938) içte *Halk Cephesi* çökerken, dışta da *yatıştırma* ve Sovyetler Birliği'ne düşmanlık politikası ağırlık kazandı. Daladier'nin dışişleri bakanı Bonet, 1938 sonbaharında Avrupa'daki elçilerine yaptığı bir konuşmada "... Berlin-Roma mihverinin bolşevizme karşı mücadele temeline oturduğunu ve bu nedenle saygınlık kazandığını... Almanya'nın eylemlerini başından beri yalnızca bolşevizme karşı mücadele fikrinin yönlendirdiğini" söylüyordu.

lerle sosyalistlerin ortak *Halk Cephesi*'nin önderi oldu; o dönemde, Fransız sağı tarafından "komünizmin laşe subayı" olarak tanımlanmıştı. Nisan 1936-Haziran 1937 arasında iktidarda kalan *Halk Cephesi* hükümetinin Başbakanlığını yaptı. Blum, bu dönemde işçilerin ekonomik ve sosyal haklarında önemli gelişmeler sağlanmasına öncülük ederken; inisiyatifi komünistlere kaptırmama kaygısıyla işçi sınıfının yükselen radikelizmini gemleyen istikrarcı bir politike izlemiştir. Gerek sosyalistlerle komünistler arasındaki işbirliğinin bu tür sorunlarla malul olması, gerekse kapitalizmin savaş öncesi uluslararası bunalımının dayatmasıyla, *Halk Cephesi* dağıldı.

II. Dünya Savaşı'nın başlayarak Nazi Almanya'sının Fransa'yı işgal etmesinden sonra, Léon Blum, işbirlikçi Vichy hükümeti tarafından tutuklandı (15 Eylül 1940). Şubat 1942'de Vichy hükümeti tarafından başlatılan Riom duruşmalarında sanıklar arasında bulunan Blum, bu konumu, faşist işbirlikçi rejime karşı propaganda kürsüsü olarak kullandı. Bunun üzerine kamuoyu önünde konuşmasını önlemek için, Almanya'ya gönderildi. 1943-1945 arasında Buchenwald temerküz kampında kaldı. Savaşın bitmesinden sonra Fransa'ya dönen Blum, Aralık 1946-Ocak 1947 arasında kısa süre Başbakanlık yaptıktan sonra gündelik siyasetten çekildi. Bu arada *UNESCO*'nun (Birleşmiş Milletler Bilim, Eğitim ve Kültür Örgütü) kuruluşunda etkin rol oynamıştı. 30 Mart 1950'de ölene kadar, *Fransız Sosyalist Partisi*'nin yayın organı *Le Populaire*'de (Halkçı) yazılar yazdı.

Blum'un en fazla yankı uyandıran iki eseri, 1907'de yayımlanan *Mariage* (Evlilik) ile 1945'de yayınlanan *A L'Echelle Humaine*'dır. (İnsanlık Aşaması), *Mariage*'da evlilik öncesi cinsel ilişkiyi onaylaması muhafazekâr kamuoyunda büyük tepki yaratmış; *A L'Echelle*'de ise, Fransa'nın savaşta yenilgisiyle sonuçlanan "toplumsal-ulusal tükenişini" tahlil ederek, barışçı, uzlaşmacı parlamenter demokrasiyi idealize etmiştir. Diğer eserleri şunlardır: *Nouvelles Conversations de Goethe avec Eckermann* (Goethe'nin Eckermann'la Yeni Konuşmaları - 1901), *Stendhal et le Bylisme* (Stendhal ve Beylizm - 1925), *L'Histoire Jugera, L'Arbre (Tarih Yargılayacak - 1943).*

Avusturya'da Sınıf Mücadeleleri ve Almanya'ya Bağlanma

1938'de Avusturya'nın Almanya'ya bağlanmasının (*Anschluss*) önemi, yalnızca Almanya'nın emperyalist yayılmasının başlangıç adımı olmasından kaynaklanmaz. Nasyonal sosyalist ideolojinin oluşumunda önemli payı olan Avusturya'nın kendi Nazi hareketinin gelişimi açısından; ve işçi sınıfı hareketinin (ve Austro-Marksizmin) buna karşı izlediği politikalar bakımından da ele alınmaya değerdir.

Fransa'da Halk Cephesi

Halk Cephesi'nin çevresinde kurulduğu "Ekmek, barış ve özgürlük" sloganı, bu cephenin oluşum, gelişim ve bozgununun nedenlerini kavramanın da olanağını sunar.

1929'da ABD'de ortaya çıkan iktisadi kriz, 30'lu yıllarda Fransa'yı da kapladı. Kriz toplumun tüm tabakalarını etkiledi: Kırsal kesimde satın alma gücü düştü, iflas eden işyerlerinin sayısı arttı, ücretlilerin satın alma gücü azalırken, işsizlerin sayısında ciddi artışlar oldu, çalışma koşulları daha da kötüleşti... İşçi sınıfı içinde krizden en çok etkilenenlerse kadınlar ve göçmenlerdi.

Çalışanların karşılığı ise son derece kararsız oldu. İşsizlik ve işten atılma tehdidinin yanısıra, işçileri birleştiren örgütler ya çok zayıf ya da bölünmüşlüklerinden ötürü etkisizdi.

Siyasal bölünmüşlük sendikal bölünmüşlüğü getirdi ve sendikalı işçilerin oranı bir kaç yılda yüzde 10'dan yüzde 5'e düştü. *PCF* ve *CGTU* işçilerin önüne bir türlü erişilemeyen hedefler koyarken, *Sosyalist Parti* sadece seçimleri düşünüyordu. *CGT* ise işverenlerle klasik görüşmeler sürdürmeyi tercih etti. İşçilerin doğrudan mücadelesiyle ilgilenen hemen hemen hiç kimse yok gibiydi.

Seçim kampanyaları sırasında radikaller seçmenlere sosyalist olduklarını ilan edip, halkın oylarıyla seçilip iktidara geldikten sonra, sağın politikalarını uygulamaya başladılar. Bu politikanın asgari bir esneklikle uygulanabilmesi için dağıtılacak "ekmek kırıntısı"nın, manevra alanlarının olması gerekiyordu. İktisadi krizle birlikte, bu alan giderek daraldı.

İşverenler anti-sosyal bir politikayı tercih ederek sosyal hakların kısıtlanması, ücretlilerin satın alma gücünün daha da kemirilmesi anlamına gelecek önlemleri uygulamaya koydular. *Radikal Parti* hâlâ böyle bir politikanın aleti olabilir miydi? Partiyi doğru bir yola sokmak için daha güçlü, daha otoriter ve zorba bir hükümete mi gerek vardı? Skandalların -örneğin Stavisky olayı- doğrudan radikal çevreleri hedeflediği ve iktisadi krizle at başı giden yolsuzluk olaylarının geliştirdiği bu sorgulama aynı ana rastladı.

Bütün bileşenleriyle aşırı sağ, bu fırsatı "güçsüz parlamentarizme" ve "hırsızlara karşı" demagojik itirazlarını geliştirmek için kullandı. 6 Şubat 1934'de Concorde Alanı'nda düzenlenen bir gösteri 14 kişinin ölümüyle sonuçlandı.

Daladier istifa etti. Solun geçirdiği sarsıntı büyük oldu. İktidarın aşırı sağ tarafından ele geçirilmesi olasılığı İtalya ve Almanya örneklerinin de katkısıyla dikkate alınır oldu. *Sosyalist Parti*'nin yönetiminin tereddütleri ve Paris bölgesi sosyalist federasyonlarının birlik önerilerini *PCF*'nin sekterce reddetmesine rağmen, özgürlükleri tehdit eden gelişmeler karşısında birlikçi hareket tabanda oluştu. 12 Şubat 1934'de düzenlenen anti-faşist bir gösteriyle başlayan süreç ertesi yıl gündemine sendikal birliği de alan ve *PS* ile *PCF* arasında imzalanan eylem birliği anlaşmasıyla sonuçlandı. *PS* ile bu yakınlaşma *PCF*'den ziyade *Komintern*'in evriminin bir ürünüydü. Bu tarihe kadar *Komintern*, nazi tehlikesini ikincil görmüş ve sosyal demokrasiyi esas düşman ilan etmişti. *Ama Nazizmin güçlü yükselişi Komintern'i Sovyetler Birliği'nin güvenliğini tehdit eden bir savaş tehlikesinden çekinmeye sevketmişti. Artık Sovyetler Birliği'nin yalıtılmışlığını kırmak ve "kapitalist" ülkelerle anti-Hitlerci ittifaklar kurmak daha da gerekliydi.* Ama SSCB'ye bağlı, adı geçen ülke *KP*'lerinin kapitalist sistemi devirmek için çaba gösterdiği koşullarda, böylesi bir ittifak perspektifi nasıl inandırıcı olabilirdi? Diplomatik ittifakın kabulünün karşılığı ancak iç düzenin güvenliği, devrimci perspektiflerin terk edilmesi olabilirdi. Laval-Stalin paktı, bu pazarlığa dayalıdır. *PCF* yönetiminin her zaman kapitalizm yanlısı olduğunu söyleyen *Radikal Parti*'ye yaptığı aşırı iltifatın anlamı buradadır. Sürdürülen çabalar Ekim 1935'de *Radikal Parti*'nin yarım ağızla da olsa, *PS* ve *PCF* ile ittifakı kabul etmesiyle sonuçlandı. Böylece *Halk Cephesi* adıyla bilinen gruplaşma doğmuş oldu. Bileşenlerinin zaman zaman çelişik çıkarları savunduğu bu ittifakın programı oldukça ürkekti. Bu program daha ziyade *Radikal Parti*'nin programının çizgilerini taşıyordu. *Ama işçi sınıfı bu ittifaka kendi beklentilerini yükledi.* Laval kararnamelerinin yol açtığı ücret düşüşüne cevap olarak harekete geçen Toulon ve Brest askeri tersane işçilerinin ayaklanmasından hemen sonra, Ağustos 1935'de bu özlemler daha da belirginleşti.

Halk Cephesi kurulduktan sonra, anti-faşist hareket itici karakterini kaybetti. Aşırı sağın en eski güçleri *-Action Française* veya *Yurtsever Gençlik-* güçlerini kaybetti. 30'lu yılların sonunda kristalleşecek yeni güçler henüz belirginleşmemişti. Déat ve neo-sosyalistler hâlâ *Halk Birliği* üyesiydiler. Fransa'daki tek gerçek faşist parti olan Doriot'nun *Fransız Halk Partisi* 28 Haziran 1936'da kuruldu. Blum hükümetinin aşırı sağcı kuruluşları kapatması *Fransız Sosyal Partisi*'nin kurulmasını engellemedi. Alan, geleneksel parlamenter sağın muhalefetiyle işgal edildi ve *PS*'in kendisi bütün bu dönem boyunca yeni bir seçim hayali kurdu.

1936 ilkbaharından itibaren, *Halk Cephesi*'ni iktidara götüren gelişmenin pekiştiği alan toplumsal talepler oldu. Seçimler bunun ilk işaretini verdi: İşçi sınıfını temsil etme iddiasındaki partiler ve özellikle de *PCF* oylarını artırırken ittifakın "burjuva" bileşeni olan *Radikal Parti* 4 milyon 500 bin oy kaybetti. Ancak daha da anlamlısı, Mayıs ortasında bütün Fransa'da patlak veren ve fabrika işgalleri biçimine bürünen grevler oldu. Grevlerde ileri sürülen talepler çok basitti: Ücret artışı, iş gününün kısaltılması, ücretli izin. Çok kısa zamanda 12 binden fazla işyerinde greve gidildi. Hareketin gücü işverenleri yüzde 7 ile yüzde 15 arasında bir ücret artışı ile sonuçlanacak "Matignon Anlaşması"na zorladı. Ancak anlaşmanın hemen ertesinde grevler yeniden patlak verdi. Bu defa, grevlerin dinamiği sadece ekonomik talepler değildi. Grevler işyerlerindeki hiyerarşik ve toplumsal ilişkileri değiştirmeyi ve mülkiyet hakkını hedefliyordu. Buna karşılık iktidar sorunu henüz ele alınmıyordu.

Siyasal iktidar sorununun böylesine göz ardı edildiği bir anda devrimci durumdan söz edilebilir miydi? Bu soru, devrimci durumu tanımlayan klasik ölçütler üzerinde yeniden düşünmeyi zorunlu kılar. Bu ölçütler yeterince hazırdı.

Burjuva egemenliği kriz içindeydi. Burjuvazi siyasal ve iktisadi çözümler konusunda kararsızdı. Radikallerin tercihi ve aralarındaki bölünmeler bu kararsızlığın nedeniydi. Öte yandan kilise, ordu ve polis de iç bölünmeler nedeniyle tereddüt içindeydi. İşçi sınıfına dönmeye ve kendi açılarından çözümler aramaya başlayan ara toplumsal tabakalar da (köylülük, entelektüeller, sanatçılar, işyeri "kadroları") kriz içindeydi. Ve nihayet ücretlilerin çoğunluğu değişiklik istiyordu ve temel gereksinimleri için harekete geçmeye hazırdı.

İşçi sınıfının yeni toplumsal ve siyasal düzen sorununu formüle edemeyişinin nedeni, hiç bir örgütlenmenin, çalışanların özgürleşmiş enerjisini siyasal bir çıkış noktasına kanalize edemeyişi değil, bütün büyük işçi örgütlerinin hareketin gelişimine ve amaçlarının belirginleşmesine karşı çıkmasıydı.

Sosyalistler için, hareketin sürdürülmesi, gündeme

Sosyalist Parti'yle Komünist Parti arasında eylem birliği kararı alınmasından hemen sonra ilk ortak eylem Jean Jaurès ölüm yıldönümünde düzenlenen gösteri oldu. Gösteri'de söz alan Maurice Thorez ekmek, barış ve özgürlük amacıyla bir Halk Cephesi önerisinde bulundu. Komintern bu yaklaşım karşısında kararsızdı. Palmiro Togliatti ve 1948'den 1953'e kadar Çekoslovakya'yı yönetecek olan Clement Gottwald'ı Paris'e gönderdi. Cephe fikrinden vazgeçmeyen Thorez bir program hazırladı. Uzun süren görüşmeler sonunda 14 Temmuz 1935'te Halk Cephesi*'nin kurulduğu ilan edildi. 13 Şubat 1936'da Léon Blum Action Française militanlarının saldırısına uğradı ve ağır bir biçimde yaralandı. 16 Şubat'ta Panthéon'dan Bastille'e kadar büyük protesto gösterisi düzenlendi. Yüzbinlerce kişi sıkılı yumruklarıyla faşizme karşı mücadele andı içti.*

başka bir hükümet tipini almadıkça, hükümeti, belirlediği reformların ötesine geçen bir politikaya zorlama riski taşıyordu. *PCF* ise grevler sırasında üye sayısını üç katına çıkarmasına rağmen "bir grevi sona erdirmeyi bilmek gerekir, çünkü Ren nehrinin öte yakasından bot seslerinin duyulduğu bir anda Fransa toplumsal karışıklık görüntüsü veremez" diyordu. *Burjuvazinin Alman düşmanı fraksiyonuyla birliği parçalayabilecek bir şey yapılması uygun değildi. Giderek savaş ve barış sorunu bakışa egemen oldu.*

Daha Temmuz 1936'da İspanya'daki faşist ayaklanma ve Blum hükümetinin müdahale etmeme kararı *Halk Cephesi*'nin bozgununun ilk nedenleri arasındadır. Bu tarihten itibaren barışçılık ve milliyetçilik işçi yığınlarının harekete geçirilmesine dayalı bir anti-faşist mücadele olasılığını gizleyerek solu böldü. Barışçılar gelişmekte olan şovenizme haklı olarak karşı çıktılar ama İspanya'ya müdahale etmemekten Münih anlaşmasının onaylanmasına kadar giden tavizler verdiler. Milliyetçilere gelince, barışçıların tavizlerine karşı çıkmalarının nedeni kendi öz burjuvazileriyle işbirliğini daha iyi uygulamaktı. *PCF*, 1936 sonbaharından itibaren "Fransızlar Cephesi"ni önerdi ve Blum bir kaç ay sonra bir ulusal birlik hükümeti kurmaya çalıştı.

Bu bağlamda, işçilerin taleplerine karşı kulakların tıkalı kalacağı aşikardı. İşçiler taleplerini dile getirmeye devam ettiler. Hükümetin baskı politikasına karşı koymak amacıyla 1937 kışında kamu sektörünü de içine alan ve Goodrich metalurji fabrikası civarında şiddetli çatışmalara dönüşen grevler örgütlendi. 30 Kasım 1938'de 40 saatlik haftalık çalışma süresini kısaltmak amacıyla özel ve kamu sektöründe girişilen genel grev, onbinlerce işçinin işten atılmasıyla ve 806 kişinin ağır hapse mahûm edilmesiyle sonuçlandı.

Sendikal hareket öndersiz kaldı ve *CGT* bir kaç ay içinde üye sayısının üçte birinden fazlasını yitirdi. Aşırı sağ kafasını kaldırmaya başladı. Doriot'nun *Fransız Halk Partisi*'nin 300 bin, Rocque'un *Fransız Sosyal Partisi*'nin 2 milyondan fazla üyesi oldu. Parlamento'da sosyalist ve komünistlerin karşı oylarına rağmen, Daladier hükümetine güvenoyu verildi. *Halk Cephesi* dönemi sona ermişti. Bir kaç ay sonra, *PCF*'nin "aşırı yurtsever" yönetimi Hitler-Stalin paktını onayladı. Barışçılar arasında kendilerini daha sonra işgalci Nazilerle işbirliğine götürecek yalpalamalar ve kaymalar baş gösterdi. Komünist milletvekillerinden temizlenmiş *Halk Cephesi* grubu, 80 istisnayla Mareşal Pétain'e güvenoyu verdi.

İşçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki güçler dengesi bir çok bakımdan belirsizdi. Ama bu sadece genellikle olduğu gibi, hiçbir şeyin önceden planlanmadığını kanıtlar. Uluslararası baskıların da etkili olduğu açıktı. Ancak başka seçeneklerin de mümkün olduğu ve yapılan her şeyin anti-Hitlerci hareketin cesaretini kırdığı da düşünülebilir.

Devrimci potansiyeller vardı ama buna karşılık, bu potansiyelleri doğru bir şekilde yönetecek ve değerlendirecek bir güç yoktu. Troçkist, anarkosendikalist, *Que Faire* (Ne Yapmalı) dergisi etrafında bir araya gelen *PCF* muhalifleri şu veya bu biçimde bir açıklıkla, bazı perspektifler sundular. Ancak zayıftılar ve birleşmeyi beceremediler.

Son sözü hiç de *Halk Cephesi*'nin aşırı sol kanadında yer almayan Pierre Mendès France'a bırakalım: "Yığınların bilincine varmadıkları bir devrimci durum ortaya çıkabilir. Belirli bir anda, bir ülke, içinde belirgin olmayan geniş potansiyellerin varolduğu ve kendi başına anlamsız küçük bir kristalin aniden ciddi değişiklikler yarattığı ergime noktasındaki bir sıvıya benzetilebilir". 1936'da kristal yoktu. ●

JACQUES KERGOAT

28 II. Dünya Savaşı Öncesi Sosyalist Hareket

I. Dünya Savaşı sonrasında Avusturya'da sınıf mücadeleleri açısından Almanya'nınkine çok benzer bir tablo söz konusuydu. 1918-1922 döneminde bir sosyalist devrim potansiyeli sosyal demokrasi tarafından sekteye uğratılmış; bu sürecin sonucunda *Sozialdemokratische Partei Österreichs* (Avusturya Sosyal Demokrat Partisi - SPÖ) kurucusu olduğu cumhuriyeti burjuva partilerine teslim etmişti. Genel olarak burjuvazi ve eski egemen sınıfın kalıntıları, Almanya'daki gibi Avusturya'da da cumhuriyeti kerhen kabullenmişlerdi. Avusturya'daki sınıf mücadelesi zemininin Almanya'dan farkı; egemen sınıflar açısından güçlü bir ordunun yokluğu, proletarya açısından ise *Avusturya Komünist Partisi*'nin (*KPÖ*) seçimlerde yüzde 1'i aşamayan güdük bir parti olmasındaydı. Dolayısıyla işçi sınıfının siyasal hattını, tamamen *SPÖ*'nün Austro-Marksist çizgisi tayin etmekteydi. *Komintern* politikalarını Avusturya'ya yansıtacak etkin bir güç yoktu. *SPÖ*, gerek işçi sınıfının radikal unsurlarını da temsil etmesinin, gerekse Austro-Marksizmin "orta yolcu" radikalizminin etkisiyle, Alman sosyal demokrasisi gibi düzene tamamıyla eklemlenmiş bir çizgiyi temsil etmiyordu. İkinci parti durumuna düştüğü 1920'den itibaren devletle ve iktidarla işbirliğini kesin olarak reddetti. Otto Bauer'in "yavaş devrim" teorisi doğrultusunda, toplumda alternatif toplumsal ilişkileri yaşatabileceği adacıklar oluşturma perspektifini izledi. Ulaşım, tüketim ağı, eğitim, konut gibi alanlarda radikal katılımcı ilişkileri geliştirerek uluslararası ün kazanan "Kızıl Viyana" belediyecilik deneyi *SPÖ*'nün yavaş devrim stratejisinin sınanma yeriydi.

Ancak 1920'lerin ikinci yarısı başlarken, *SPÖ* bu "reform yoluyla devrim" tasarımlarını ikinci plana atmak zorunda kaldı. Yeniden monarşiye dönmekten veya yarı-monarşik otoriter bir rejimden yana eğilimlerin güçlenmesi ve burjuva sağın kitle partisi *Christlich Soziale Partei*'in (Hıristiyan Sosyalist Parti - CSP) karizmatik önderi Ignaz Seipel'in bu karşı-devrimci dalgayı hesaba katan bir "burjuva bloku" hükümeti kurması; *SPÖ*'yü karşı-devrimi engellemeye yönelik stratejiler tasarlamaya itti. 1926'da yapılan Linz Kongresi'nde, Otto Bauer, Alman tipi bir sosyal demokrasiden yana olan Karl Renner'i iyice etkisizleştirdi ve "cumhuriyetin tehlikeye düşmesi durumunda partinin savunmaya dönük şiddete başvuracağı" ilkesinin kabulünü sağladı.

Karşı-Devrim'in Güçlenmesi ve Avusturya Faşizmi

Linz Kongresi'nin bu ilke kararını alması boşuna değildi, ülkede gerginlik artmış, para-militer örgütlenme hızla yaygınlaşmaya başlamıştı. *SPÖ*'nün *Republikanische Schutzbund*'una (Cumhuriyetçi Savunma Birliği)karşı cumhuriyet karşıtı sağ *Heimwehr* (Vatan Savunması) çetelerini oluşturmuştu. *Heimwehr* hareketi, Avusturya'da faşizan eğilimlerin güçlenmesine zemin hazırlayan verimli bir yatak oldu. *Heimwehr* kadroları, cumhuriyetin sınıfsal konumlarını sarstığı unsurlardan oluşuyordu: Eski askerler, enflasyonun bunalttığı küçük üretici ve zanaatkârlar, eski soylu takımı, memurlar. Bu hareketin belirleyici toplumsal-kültürel saiki, Viyana ve sanayileşmiş birkaç büyük şehir ile kırsal kesim arasında büyük bir eşitsiz gelişmenin varolduğu ülkede, taşrayı/taşralılığı temsil etmesiydi. Özellikle "Kızıl Viyana" imgesine karşı propaganda, *Heimwehr*'e hızla taban bulma imkânı sağladı.

1927'den sonra, *SPÖ* ve işçi sınıfı hareketi tamamen savunmaya çekilmeye başladı. Dönüm noktasının, 15 Temmuz 1927 Adalet Sarayı baskını olduğu söylenebilir. Bu olay, *Heimwehr*'e yakın *Frontkaempferbund* (Cephe Savaşçıları Birliği) üyesi bir grubun Schattendorf kasabasında bir kadınla bir çocuğu öldürmesi ve katillerin serbest bırakılması üzerine patlak verdi. Ertesi gün, *SPÖ* yayın organı *Arbeiter-Zeitung*'da (İşçi Gazetesi) bu olay üzerine yazılanlarla galeyana gelen Viyana'lı işçiler, yürüyüşe geçerek Adalet Sarayı'nı ateşe verdiler. "Kızıl" Viyana belediye başkanı Karl Seitz ve Otto Bauer'in yatıştırıcı sözlerine kulak asmayan işçiler polis karakollarını ateşe vererek, "genel grev" çağrılarıyla Meclis'e doğru yürüyüşe geçtiler. Seçimlerde yüzde 80'i *SPÖ*'ye oy veren polis, işçilere ateş açtı; akşama dek süren çatışmalarda çoğu işçi 84 kişi öldü, 500 kişi yaralandı. İşçilerin önünde barikat oluşturan beş bin kişilik makineli tüfekli asker kuvveti, çatışmaların sürmesini zorla önleyebildi. 15 Temmuz olayından sonra hükümetin "İç Savaş kışkırtıcılığıyla" suçlayarak *SPÖ*'ye ve işçi sınıfı örgütlerine karşı baskıcı bir politika uygulamaya başlaması, *Heimwehr*'in de saldırganlaşması karşısında gerileyen *SPÖ*, savunma konumuna itilmeye başlandı.

Anti-cumhuriyetçi ve anti-sosyalist saldırganlığıyla kırsal kesimdeki gücünü artıran *Heimwehr*, başlıbaşına bir siyasal etkinliğe sahip olmayan burjuvazinin de daha otoriter politikalara zorlamasıyla bunalıma giren *CSP* üzerinde de etkinlik kazanmaya başladı. *Heimwehr*, 1929 ilkbaharında başbakan olan ve 15 Temmuz olaylarını kanla bastırmasıyla ünlü emniyet müdürü Johannes Schober'i parlamentoyu işlevsizleştirecek bir Başkanlık sistemini yerleştirmesi için destekledi. *SPÖ* ve burjuva partilerinin bu tasarıyı desteklemesi üzerine, *Heimwehr* radikalleşti. 18 Mayıs 1930'da yaptıkları törensel bir toplantıda, "Korneuburger Andı"nı kabul ettiler: "Biz devlette iktidarı istiyoruz. Demokrasi ve parlamentarizmi reddediyoruz. Faşizmin ilkelerini benimsiyoruz." Ancak 1931'de Korneuburger Andı'nı benimsemeyen birçok muhafazakâr unsurun ayrılmasıyla *Heimwehr* bunalıma girdi. Bethlen (Macaristan) ve Mussolini'den malî destek aldıklarının ve açıkça faşist İtalya'dan yönlendirildiklerinin kanıtlanmasa bile kamuoyunca bilinmesi de *Heimwehr*'in itibarını zedelemekteydi.

Bu sırada, Avusturya da dünya ekonomik bunalımının etkisi altına girmişti. Ekonomik olarak çok güçsüz bir yapıya ve sınırlı bir sanayi temeline sahip olan Avusturya bu bunalımı son

Mayıs 1913'te yapılan seçimler radikal ve sosyalistlerin çoğunluğu kazanmasıyla sonuçlandıktan sonra içinde sosyalistlerin de yer aldığı bir hükümet kuruldu. I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde tarafsızlık politikası izleyeceğini ilan eden Danimarka hükümeti yakın komşusu Almanya'nın örtük de olsa destekçisi oldu. 1915'te Zahle hükümeti sosyalistlerin de katkısıyla kadınlara oy hakkı veren bir Anayasa değişikliği gerçekleştirdi. Öte yandan seçim kanununda yapılan değişiklik, Thorvald Stauning yönetimindeki sosyalistlerin meclise çok daha büyük bir güçle girmelerini sağladı. Kooperatifçiliğin ve sendikacılığın gelişmesiyle Danimarka'lı sosyalistler, işçiler ve köylüler arasında sıkı biçimde örgütlenme imkanı buldular. Tarafsızlık politikası dış ticaret ve denizciliğin gelişmesini kolaylaştırdıysa da, abluka gıda temininde güçlükler doğurdu. Danimarka Sosyalist İşçi Partisi'*nden kopanlarla oluşturulan* Danimarka Komünist Partisi *1920'de Komintern'e üye oldu. Axel Larsen ve Martin Nielsen gibi prestijli önderlere sahip* KP *işçiler arasında yaygın bir örgütlenme ağı kurmayı başaramadığından* Sosyal Demokrat Parti *nezdinde asla ciddi bir rakip olamadı. 1920 iktisadi krizinin etkisiyle 1924 seçimlerini kazanan* Sosyal Demokrat Parti, *sıkı bir ekonomik ve mali politika uyguladı. 1930'lara doğru gelişen dünya iktisadi krizi, üretim düşüşünün yanısıra Danimarka'da işsizliğin gelişmesine neden oldu. Hükümet iktisadi ve toplumsal reformlara yönelmek zorunda kaldı. Stauning hükümeti 1933'te, krizle mücadele çerçevesinde kırsal kesimlerdeki vergi yükünü hafifleten bir yasa çıkardı. Ekonomik işler bakanı K.K. Steinke, koşulların elverişsizliğine rağmen işsizlik sigortası ve iş kazası geçiren işçiler lehine bir dizi yasayı parlamentodan geçirdi. Alınan bu önlemler* KP'*nin güçlenmesi önünde ciddi engeller oluşturdu. 1933'te partiye üye olan eski bir anarşist ve ünlü bir yazar Martin Anderson Mexo'nun prestiji bile* KP'*nin* Sosyal Demokrat Parti'*nin gölgesinde kalmasını engelleyemedi. 1935 seçimlerinde oyların yüzde 46.2'sini alan* Sosyal Demokrat Parti *yandaşları fotoğrafta görüldüğü gibi seçim kampanyasında "Stauning veya Kaos" sloganını öne çıkartmışlardı.*

derece ağır yaşadı. 1930-1932 döneminde beş kez hükümet değişti. 1933'e gelindiğinde 400 bini devletten küçük bir yardım alan 600 bin işsiz vardı ki, bu rakam nüfusun yüzde 10'u, aileleriyle birlikte yaklaşık dörtte biri anlamına geliyordu. Avusturya nasyonal sosyalist hareketi bu koşullarda yükselmeye başladı. 1920'lerden itibaren Hitler hareketi ile sıkı ilişki içinde olan ve Almanya'daki partiyle aynı adı taşıyan *(NSDAP)* Avusturya nasyonal sosyalistleri, 1932 ilkbaharında yapılan yerel seçimlerde oylarını 1930'a göre altı kat artırarak yüzde 15'e ulaştılar. Almanya'yla "Anschluss" (birleşme/bağlanma) şiarıyla popülerleşen *NSDAP*, kendisi gibi ağırlıkla eski orta sınıflara hitap eden *CSP*'ye sızarak güçlenme yolu arıyordu. Ekonomik ve siyasal-diplomatik olarak Avrupa'da tecrit edilmiş durumda bulunan Avusturya'da, iki faşist hareket (*Heimwehr* ve *NSDAP*), dış ilişkileri sayesinde kendi güçlerini aşan bir etkinliğe sahip olabilmekteydiler. Ocak 1933'de iktidara geldikten sonra, Avusturya'nın Almanya'ya "Anschluss"nun gerekliliğini açıkça söylemeye başlayan Hitler'e tepki duyan sağ ve burjuva kampta millî bağımsızlık güdüleri güçlendi. Bu da, ülkenin İtalyanca konuşulan güneyini kendisine bağlamak ve Orta Avrupa'da nüfuzunu geliştirmeyi uman Mussolini'nin "himaye" vaadinin dolayısıyla *Heimwehr*'in yeniden etkinlik kazanmasını getirdi. *Heimwehr*'e yakın köylü hareketinden gelen ve korporatif devlet idealini benimseyen Dollfuss'un 1932'de başlayan Başbakanlığında *Heimwehr* ve İtalya'nın etkinliği açığa çıktı. Mussolini'yle iyi ilişkide olan Dollfuss, Devlet Başkanı Miklas'ın desteğini alarak, 7 Mart 1933'de anayasayı askıya aldı. Mayıs'ta Almanya'da Hitler'in iktidarını mutlaklaştırmasından sonra "Alman anavatanının birleşmesi" şiarıyla sokağa dökülen ve 1934 başına dek 70 kişiyi öldüren *NSDAP* ile beraber *KPÖ* de yasaklandı.

Avusturya Sosyal Demokrasisinin Çökertilmesi

SPÖ, 1926 Linz Kongresi'nde aldığı "cumhuriyetin tehlikeye düşmesi durumunda proletaryanın şiddete başvuracağı" kararına rağmen, gerek nasyonal sosyalistlerin, gerekse Dollfuss hükümetinin terörü karşısında, meşru zemini yitirmeme ve İç Savaş'a yol açmama kaygısıyla tepkisiz kaldı. Daha sonra *KPÖ*'ye geçecek olan Marksist teorisyen Ernst Fischer, "yenilgiyle bile sonuçlansa 1933'de gösterilecek kararlı bir direnişin, Tüm Avrupa çapında faşizme etkili bir ihtar anlamına geleceğini" söyleyerek *SPÖ*'nün basiretsizliğini eleştirmişti. Otto Bauer de sonraları yazdığı yazılarda *SPÖ*'nün kararsızlığının vahim sonuçlara yol açtığını kabul etmişti.

28 II. Dünya Savaşı Öncesi Sosyalist Hareket

Almanya'da *SPD*'nin kavga örgütü *Eiserne Front* (Demir Cephe) gibi, Avusturya'da da *SPÖ*'nün para-militer örgütü Julius Deutscher önderliğindeki *Republikanische Schutzbund* (Cumhuriyetçi Savunma Birliği) faşizme karşı direniş yanlısıydı. 1930'larda partinin sol kanadıyla birlikte muhalefete düşen Otto Bauer de 1931'de yazdığı *Kapitalismus und Sozialismus nach dem Weltkrieg* (Dünya Savaşı'ndan Sonra Kapitalizm ve Sosyalizm) kitabında Sovyetler Birliği'nin "demokratikleşerek devlet kapitalizminden sosyalizme yönelebilecek temellere sahip olduğunu" belirtmiş, böylece SSCB ve *Komintern*'le yakınlaşma arayışına girmişti. Ancak, 1934'de açıkça "faşizme karşı *Komintern*'le birleşik cephe kurma" formülünü savunan Bauer'e, "sol sosyal demokrasiyi sosyal faşizmin en tehlikeli kanadı" olarak gören *Komintern* kulak asmadı. 1935'de bu formül resmen benimsendiğinde ise Avusturya için artık çok geçti. Otto Bauer, faşizm üzerine özgün denebilecek bir teorik çerçeve de ortaya koymuştu. Ona göre faşizm, burjuvaziyle, reformist sosyalizm arasındaki sınıfsal denge durumundan kaynaklanan, dolayısıyla genel olarak kapitalizm çerçevesinde kalmakla beraber egemen kapitalist sınıfla özdeş olmayan, onun inisiyatifi dışında hareket edebilen bir diktatörlük rejimi idi. *Komintern*, bu yorumu, "küçük burjuvazi diktatörlüğü" diye damgalayarak vulgerize etmiştir. Bauer'e göre faşizm, sermayenin egemenliğinin, sermayenin savaştan yana olan fraksiyonunun egemenliğine dönüşmesini" de ifade etmekteydi.

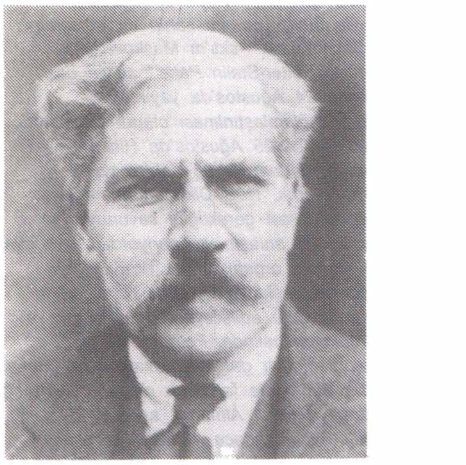
Dollfuss, sosyalist hareketin yokedilmesi gerektiğini telkin eden Mussolini'nin yön göstermesiyle, Şubat 1934'de *SPÖ*'ye karşı devlet terörü başlattı. *Schutzbund* silahlandırılmaya, *SPÖ* binaları basılmaya başlandı. *SPÖ*'nün tamamı olmasa da, *Schutzbund* ve sol kanat küçük *KPÖ* ile birleşerek, geç de olsa bu aşamada direnişe geçti. İlk olarak 11 Şubat'ta Linz *Schutzbund* örgütü, aramaya gelen polisleri binaya sokmayarak kıvılcımı ateşledi. *Schutzbund*'in genel grev çağrısı etkili olmadı. Gene de Linz'de, Steiermark'da ve Viyana'nın işçi mahallelerinde sosyalistler ve komünistler üç gün boyunca ordu birlikleriyle çarpıştılar. 270 kişi öldü, 1.000 kişi yaralandı. Direnişin bastırılmasından sonra dokuz önderi asılan *Schutzbund* yasaklandı; *SPÖ* yöneticileri Brünn'e (Çekoslovakya) kaçtılar, geride yalnızca kendisini *Revolutinaere Sozialisten* (Devrimci Sosyalistler) olarak adlandıran küçük bir illegal parti aygıtı kaldı. *SPÖ*'nün bertaraf edilmesinden sonra Dollfuss, 1 Mayıs 1934'de, korporasyonlar esasına dayanan İtalyan modeli bir Anayasa'yı, *CSP* ve *Heimwehr*'den oluşan parlamentoya kabul ettirdi.

Hitler'in Müdahalesi ve "Anschluss"

Bu arada Hitler de Avusturya üzerindeki iddiasından vazgemiş değildi. Mayıs 1933'de çıkardığı bir yasayla Avusturya'ya seyahat edecek herkese 1.000 Mark vergi ödeme yükümlülüğü getirmişti. Fiilen sınırı kapama anlamına gelen bu karar, turizm gelirlerinin yüzde 75'ini Almanlardan sağlayan Avusturya için büyük bir ekonomik darbeydi. Nazi Almanyası, bir yandan da Avusturya'ya yönelik darbe planlarıyla ilgileniyordu. 6 Haziran 1934'de, Avusturya *NSDAP* önderi Theo Habicht, Devlet Başkanı Miklas'ı tutuklayıp Başbakan Dollfuss'u öldürerek

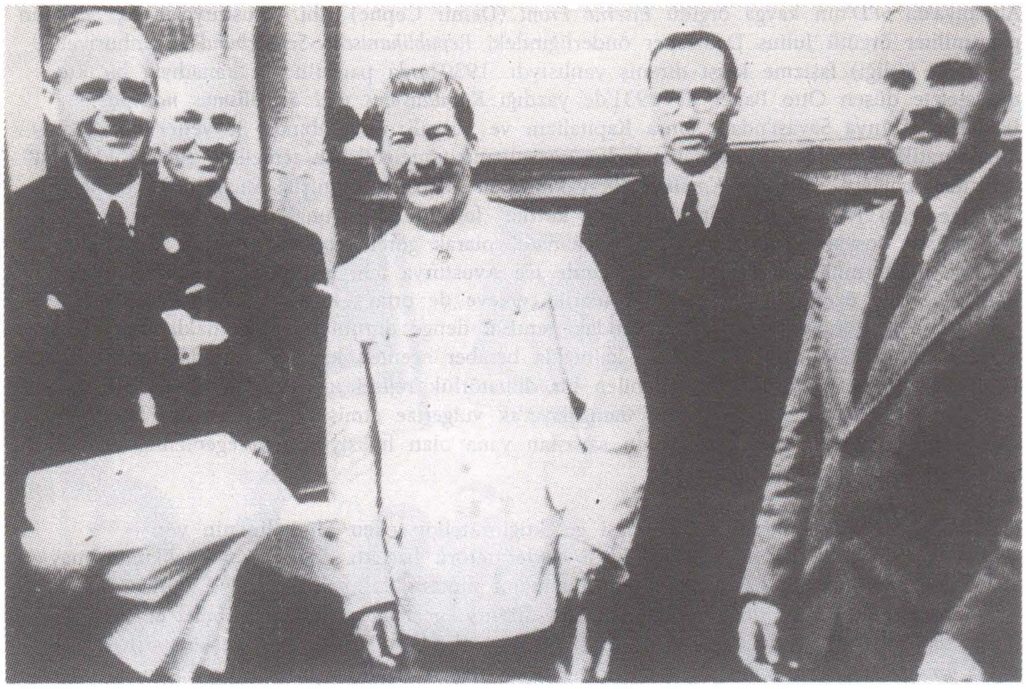

Münih Antlaşmasına katılanlar arasında en ılımlı olan Chamberlain, İngiltere'nin Çekoslovakya'nın Almanlar tarafından işgaline karşı çıkmamasına rağmen, Alman büyükelçisi Ribbentrop'u kuvvet kullanılmaması konusunda sert bir şekilde uyarmıştı. Chamberlain bununla yetinmedi ve 29 Eylül 1938, saat 12.30 da Führerbau'da toplanan Münih Konferansı'nda Çek yöneticilerin de Konferans'a katılmasını istedi ama kabul ettiremedi. Chamberlain'in ılımlılık politikası herşeye rağmen, Antlaşmanın son gününe kadar devam etti. 30 Eylül'de, Konferans tamamlandıktan sonra, Hitler'le birlikte yayınladıkları deklarasyon, kısa bir süre için de olsa yalnız İngiltere'yi değil bütün Avrupa'yı sevince boğdu. Daha sonra Chamberlain'in aslında pek de inandırıcı olmayan politikası hiçbir işe yaramadı ve Almanlar'ın Çekoslovakya'yı işgalinden sonra, hükümetten çekilmeye zorlandı. Deklarasyon'da, bir gece önce imzalanan antlaşmanın ve 1935 tarihli İngiliz-Alman Denizcilik Antlaşmasının, iki ülke halkının birbirleriyle savaşa girmeyi istemediğinin bir göstergesi olduğu söyleniyordu. Fotoğrafta, Chamberlain henüz sonuçlanmamış olan Antlaşma sırasında Göring, Mussolini ve Hitler'le birlikte.

MACDONALD, (JAMES) RAMSAY (1866-1937)

İlk İngiliz İşçi Partisi hükümetini kurmuş ve önce 1924'te, daha sonra 1929-1935 arasında başbakanlık yapmış olan MacDonald, 12 Ekim 1866'da İskoçya'ya bağlı Morayshire'ın Lossiemouth köyünde, bir hizmetçinin gayrımeşru çocuğu olarak dünyaya geldi. İlk öğrenimini 12 yaşında, doğduğu köyde tamamladı. Orta öğrenimini bir taraftan da belleticilik yaparak sürdürdü. 1885'te çalışmaya gittiği Bristol'de, *Sosyal Demokrat Federasyon*'un çalışmalarına katıldı ve sosyalist düşünceyle ilk kez burada tanıştı. Bir yıl sonra gittiği Londre'-da bir depoda kâtip olarak çalıştı. Londra'da sırasıyla Fabian Society'ye, sendikalar arası ilişkiyi sağlamak amacıyla kurulan Londra Meslek Konseyi'ne ve en nihayet 1894'te *Independent Labour Party'ye* (Bağımsız İşçi Partisi) katıldı. Fakat bir yıl sonra *ILP*'nin Avam Kamarası'-na girişini savunduğu için atıldı. 1897'de bir bilim adamının kızıyla evlendi. Evliliğinin ilk yıllarında evi, önde gelen sendikacı ve sosyalistlerin uğrak yeri haline gelmişti. Aktif politikadan uzak kaldığı bu kısa dönem, işçilerin temsilcilerinin parlamentoda sürekli olarak kalabilmesi amacıyla kurulacak olan *Labour Representation Committee*'nin (İşçi Temsil Komitesi) kuruluş çalışmalarına katılması ve onun birinci sekreteri olmasıyla bitti. 1906 seçimlerinde *LRC* 29 milletvekili çıkararak, baştan beri MacDonald'ın hedefi olan *Labour Party*'ye (İşçi Partisi) dönüştü. MacDonald beş yıl sonra, Keir Hardie'nin yerine *LCP*'nin Avam Kamarası grup başkanı oldu. 1914'de, İngiltere'nin Almanya'ya karşı savaşa girişini ahlakî açıdan yanlış bulduğu için, istifaya zorlandı. 1918 seçimlerine katıldı, fakat milletvekili seçilemedi. Yine de 1922'de parlamentoya geri döndü ve Avam Kamarası'nda *LP*'nin —ikinci kez— parlamento grubu başkanı oldu. Bu arada, 1923 seçimlerinde Muhafazakârlar çoğunluğu sağlamalarına rağmen, parlamentoda *IP* ve Liberal milletvekillerinin toplamının yanında azınlığa düştüler. Bunun üzerine, Liberallerin temsilcisi H.H. Asquith'in de MacDonald'ı desteklemesiyle, 22 Ocak 1924'de, MacDonald başbakanlığında İngiltere'nin ilk *İşçi Partisi* hükümeti kuruldu. Onun başbakanlığındaki bu yıl içersinde, İngiltere, Milletler Meclisi'nin 2 Ekim 1924'te kabul ettiği silehsizlanmayı hedefleyen Cenevre Protokolü'nün hazırlık çalışmalarına katıldı; Bağımsız İrlanda Devleti'nin altı Kuzey Eyaleti üzerinde hak iddia etmesinden vazgeçmesi ve buna karşılık borçlarının iptali kararını aldı. Ama MacDonald'ın aldığı en önemli kararlardan biri de istifasına neden oldu: İngiltere'nin Sovyetler Birliği'ni tanıması ve onunla ticari ilişkiye girmesi kararı. 1929 seçimlerini *IP*'nin kazanmasından sonra MacDonald tekrar başbakan oldu. Dünya ekonomik krizinin İngiltere'de de etkisini göstermesinden sonra, kralın ve öbür parti önderlerinin zorlamasıyla Muhafazakârlar ve Liberallerle birlikte "Ulusal Koalisyon" hükümeti kurdu ve bu kendi partisi tarafından dışlanmasına neden oldu. 1935'te yerini muhafazakârlardan Baldwin'e bırakarak politikedan çekilen MacDonald, 9 Kasım 1937'de Güney Amerika seyahati sırasında öldü.

23 Ağustos 1939'da Molotov (sağdan birinci) ve Ribbentrop (soldan birinci), Avrupa tarihindeki sonuçları itibariyle büyük öneme sahip bir anlaşmayı, Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nı Maskova'da imzaladılar. Tarihe "Hitler-Stalin Paktı" adıyla da geçen bu anlaşma 24 Ağustos'da yayınlanan Pravda'da barışın sağlamlaştırılması olarak tanımlandı. Alman Komünist Partisi 25 Ağustos'da Hitler'in durumunun zorluğu nedeni ile bu anlaşmayı imzaladığını ileri sürerek, Nazi Diktatörlüğü'ne karşı mücadelenin yükseltilmesi gerektiğini savunuyor ve Polonya ile barışçı bir anlaşmayı öneriyordu. Aynı gün Fransız komünistlerinin organı olan L'Humanité'de Hitler'in bir saldırıya başlaması halinde, buna karşı direnileceği ve mücadele edileceği ileri sürülüyor ve Polonya'ya saldırılması halinde, Polonya ile olan anlaşmanın geçerli olması gerektiği anlatılıyordu. Buna karşılık Sovyetler Birliği'nde farklı bir rüzgar esiyordu. Resmi propagandaya göre, Almanya artık bir saldırgan değildi. Basın sadece Almanya'ya karşı tutumunu değiştirmekle kalmıyor, aynı zamanda dış politikada olan bitenler Alman haber kaynaklarına dayanılarak veriliyor, kitapçılardan Almanya karşıtı literatür kalkıyordu. 1 Eylül'de Hitler Polonya'ya karşı ilk saldırıyı başlattı. Esas sorun da bu noktada başladı. Çünkü "Hitler-Stalin Paktı"nın gizli ek protokolünde Polonya'nın bağımsız bir devlet olarak kalmasının koşulları ortadan kaldırılmıştı. Bu maddede Almanya'nın ve Sovyetler Birliği'nin, Polonya'da hangi bölgeleri işgal edecekleri sınırları ile belirlenmişti. Dünya komünistleri açısından Polonya'nın bağımsızlığı ve Polonya ile dayanışma I. Enternasyonal'in kuruluş nedenleri arasında idi. Bu gelenek Çarlığa karşı ayaklanmış olan Polonyalı'lar ile Fransız ve İngiliz işçilerinin dayanışması ile oluşmuştu. İngiliz, Fransız ve Alman komünistlerinin bu konudaki duyarlılıklarının kökenini bu gelenek oluşturuyordu. Hitler ordularının işgalinden 17 gün sonra ise Pakt'ın gizli protokolündeki uzlaşmaya uygun olarak Kızılordu Polonya'ya girdi. Ribbentop'un Sovyet hükümetine göndermiş olduğu "geç kalınıyor" telgraflarına yanıt, Molotov'un Alman büyükelçisi Graf von der Schulenburg'a yaptığı açıklamada ortaya çıkıyordu. Sovyetler Birliği kitlelerin nezdinde saldırgan olarak görünmemek için Alman Birliklerinin ilerlemesini bahane olarak gösterecek ve tehdit altında bulunan Ukraynalı'lara ve Beyaz Ruslar'a yardım etmek için müdahale eder görünecekti. Bunun gerekliliğinin bir göstergesi ise Varşova'nın Hitler ordularınca ele geçirilmesi olacaktı. 17 Eylül'de Molotov yaptığı açıklamada "Polonya'da yaşayan kardeşlerine yardım elini uzatmak için" sınırı geçtiklerini açıklıyordu. Böylelikle Polonya tarihte dördüncü kez bölünmüş oldu. Hem de I. Enternasyonal'in kuruluşunun 75. yıldönümünde. 28 Eylül'de Kremlin'de imzalanan ve Stalin'in ifadesi ile "kan ile damgalanmış olan" Alman-Sovyet Sınır ve Dostluk Anlaşması, Nazi Almanyası ile Sovyetler Birliği'nin Polonya'daki sınırlarını belirliyordu.

iktidara el koyacakları bir darbe için bizzat Hitler'in onayını aldı. Bu darbeyi, 1933'de Dollfuss'un *NSDAP*'yi yasaklamasıyla Bavyera'ya kaçan Avusturya Nazilerinden oluşan 15 bin kişilik bir kuvvet destekleyecekti. 25 Temmuz günü yapılan baskının tek sonucu, Dollfuss'un öldürülmesi oldu; darbeciler püskürtüldü. Hitler, bunun üzerine Avusturya *NSDAP*'nin *anschluss*'u gerçekleştiremeyeceğine, Almanya'nın doğrudan müdahalesinin gerekli olduğuna inandı.

Mussolini ile tamamen hemfikir olan Dollfuss'un yerine Başbakan olan soylu kökenli Kurt Schuschnigg'in İtalya'yla ilişkilere özel bir önem vermemesi ve siyasal güçsüzlüğü, Nazi Almanya'sının işlerini kolaylaştırdı. Schuschnigg, işçi sınıfının pasifizasyonunu sağlamak ve siyasal ortamı ılımlılaştırmak için *Heimwehr*'i geriletti. Bu sırada Habeşistan savaşıyla meşgul olan ve Nazi Almanyasıyla bağlarını geliştirmek isteyen Mussolini, Avusturya'ya, Berlin'le ilişkilerini normalleştirmesi için baskı yapmaya başladı. Temmuz 1936'da Hitler'le buluşan Schuschnigg, onun isteği üzerine kabinesine iki nasyonal sosyalist aldı ve *NSDAP*'ye propaganda imkânı tanıdı. Bu aşamadan sonra, Hitler nasyonal sosyalistlerin iktidardaki payını artırmak için sürekli müdahalelerde bulundu; nihayet 20 Şubat 1938'de "sınır boylarımızda siyasal ve manevi özgürlüklerini kendi çabalarıyla elde edemeyecek durumda bulunan Alman halklarını koruma" gereğinden söz ederek açıkça *Anschluss* için ültimatom verdi. Bunun üzerine Avusturya milliyetçiliğine sarılan ve *SPÖ*'nün ülkede kalmış önderleriyle anlaşan Schuschnigg, 9 Mart'ta, dört gün sonra "bağımsızlık veya *Anschluss*" için halkoylaması yapılacağını duyurdu. Bu halkoylamasından *Ancshluss*'cu bir sonuç çıkmayacağını kestiren Hitler, 11 Mart'ta Avusturya sınırında askerî yığınak yaparak, son ültimatomunu verdi. "Alman kanı dökmek istemeyen" Schuschnigg teslim oldu ve 1945'e dek kalacağı temerküz kampına gönderildi. Naziler, Avusturya'da bir-iki hafta içinde 70 bin kişiyi tutukladılar. Viyana Başpiskoposu Kardinal Theodor Innitzer ile; Çekoslovakya'ya kaçarken yakalanan *SPÖ* eski genel sekreteri Robert Danneberg'in serbest kalması kaygısıyla hareket eden *SPÖ*'nün sağ kanat önderi Karl Renner, 10 Nisan'a ertelenen *Anschluss* referandumunda "evet" oyu verilmesini telkin eden açıklamalar yaptılar. 10 Nisan'da, yüzde 99.73 "evet" oyuyla *Anschluss*'un Avusturya halkınca onaylandığı ilan edildi.

Alman nasyonal sosyalistleri, Avusturya'da "ırkdaş ve soydaş" topraklardaymış gibi hareket etmediler. Avusturya nasyonal sosyalist kadroları ve onların taleplerini asla dikkate almadılar. 11 Mart gecesi "hükümran bir Alman ülkesinin hakimi" olmayı kuran Avusturya - *NSDAP* önderlerinden Arthur Seyss-Inquart'ın, Hitler'in askerî işgal planından hayal kırıklığına uğrayarak Alman ordusunu ülkeye davet eden telgrafı çekmemekte direnmesi, bunun ilk işaretiydi. Seyss-Inquart, Ernst Kaltenbrunner, Adolf Eichmann gibi istisnaî isimler dışında, Avusturyalı nasyonal sosyalistler III. Reich'da önemli konumlara getirilmediler. Avusturya ismi yokedildi; Avusturya Ostmark, Aşağı Avusturya Aşağı Tuna, Yukarı Avusturya Yukarı Tuna oldu. 1938 yazında, Hitler'in kendilerinden habersiz olarak Mussolini'yle yaptığı anlaşma uyarınca Güney Tirol bölgesini İtalya'ya vermesi, birçok Avusturyalı nasyonal sosyalistin direniş hareketine geçmesine yolaçacaktı. Avusturya, iktisadi olarak da Almanya tarafından "sömürüldü". 1938 ilkbaharında 306 milyon Şilin ve 170 milyon Şilin değerinde döviz, taze para olarak Berlin'e transfer edildi; Almanya'da bulunmayan tekstil ürünleri, yağ ve pamuklular Viyana'ya gelen Almanlarca talan edildi. Alman sermayesinin akmasıyla gerçekleştirilen sınai modernleşme ve yapılan otobanlar, II. Dünya Savaşı'nın sonunda Avusturya'ya kalacak tek "fayda" idi....

Münih "Komplosu"

1938'de Almanya'nın Çekoslovakya'nın bir bölümünü işgal etmesini onaylayan Münih Anlaşması, İngiltere'nin öncülük ettiği Yatıştırma ve Yöneltme politikasının doruğu oldu. Bu olay, Halk Cepheleri'nin fiilen sona ermesinden sonra; Sovyetler Birliği'nin Batılı emperyalist politikalar karşısında tecrit olmasının önemli bir adımını da oluşturdu.

SSCB'nin Tepkisi

Sovyet ve *Komintern* belgelerinde "Münih Komplosu" olarak adlandırılan bu anlaşma ve buna bağlı deklarasyonların en önemli sonucu *Yatıştırma* politikası ve bunun amacının açık ve somut biçimde görülmesi olmuştur. Stalin, Mart 1930'da *SBKP*'nin 18. Kongresinde Münih "Komplosu"nun Batılıların Almanlara 'siz *Bolşevikler*'e saldırın gerisi kolay' demeleri anlamına geldiğini söylüyordu.

Münih Politikasının İflası

Yatıştırma politikasının Batılı emperyalistler açısından da boşa çıkacağını anlamak için uzun süre beklemek gerekmedi. Münih Anlaşması'nın üzerinden altı ay dahi geçmeden, Almanya Çekoslovakya'nın geri kalanına da saldırdı; 15 Mart 1939'da Prag'ı işgal ederek bağımsız Çekoslovakya devletinin varlığına son verdi. İngiltere ve Fransa'nın garantileri, Hitler'in planları ve istekleri karşısında paçavralaşıyordu. Almanya, Çekoslovakya'nın ardından Litvanya'nın Memel bölgesini işgal etti; Romanya'yı açıkça kendisine bağımlı kılacak bir iktisadi anlaşma imzalamaya mecbur etti; Polonya'ya, Danzig'e kadar uzanacak bir harekât koridoru talebiyle ağır bir ültimatom verdi ve 1934'de imzalanmış olan Almanya-Polonya Saldırmazlık Paktı'nı tek yanlı olarak feshetti. İngiltere ile Fransa, Almanya'ya diplomatik tepkiler gösterdiler. İngiltere, 1935 Alman-İngiliz Deniz Anlaşması'nı feshetti; Polonya, Romanya, Yunanistan ve Türkiye'ye saldırılması durumunda İngiltere'nin de saldırgan ülkeye karşı savaşa gireceğini açıklayan notalar yayınladı. Fransa da, hızla kapsamlı askerî hazırlıklar yapmaya girişti. İngiltere'yle Fransa, Sovyetler Birliği'ne işbirliği için görüşme çağrıları yapılar. Ancak bu girişim, bir ölçüde ülke içindeki anti-faşist protestoları yatıştırma kaygısından; fakat esasen İngiliz hükümeti bakımından, SSCB'yle yakınlaşma blöfü sayesinde Almanya'yı İngiliz çıkarlarıyla uzlaşmaya zorlama hesabından kaynaklanmıştı. Chamberlain ile Lord Halifax'ın politikası, hâlâ, Almanya'yı "*Bolşevizmi* ezme" misyonu için kullanma stratejisine dayanıyordu.

Nisan 1939'da başlayıp yaz boyunca süren karşılıklı görüşmelerde SSCB, Almanya'nın kendisine veya komşusu Baltık ülkelerinden birine saldırması durumunda, İngiltere ile Fransa'nın askerî destek vermeyi yükümlenmelerini istiyordu. İngiltere ile Fransa ise, Sovyetler Birliği'nin, Batı Avrupa ülkelerinden birine saldırması durumunda Almanya'ya karşı savaşa girmeyi yükümlenmesini talep ediyor; fakat bunun karşılığında kendileri Sovyetler Birliği'ne karşı hiçbir taahhüte girmeye yanaşmıyorlardı. Haziran'da SSCB, İngiltere ve Fransa silahlı kuvvetleri temsilcileri arasındaki görüşmeler başladığında, Batılı güçler, SSCB ile gerçekte etkin bir Pakt kurmaya gönüllü olmadıklarını açıkça belli ettiler; düşük rütbeli ve yetkisiz temsilciler göndererek görüşmeleri sürüncemede bıraktılar. O sırada gizli olarak Hitler'le de temas kuran İngiltere hükümeti, Almanya'nın bundan sonraki hedefinin Sovyetler Birliği olmasını istiyor ve bunun gerçekten de böyle olacağına inanıyordu. 1939 yılında *İngiliz*

Times'ın, 16 Mart 1939 sayılı nüshasında Çekoslovakya'nın işgal edildiği sabah şöyle anlatılıyor: "(...) Praglı'lar gece yataklarına sinirli fakat hâlâ umutlarını yitirmeden gitmişlerdi. Berlin'den gelen raporlar, Herr Hitler ile Başkan Hacha arasında geçen görüşmelerin Çekler lehine iyi geçtiğini ve Çekoslovak Cumhuriyeti'nin işgalinden vazgeçilebileceğinin umut edilebileceğini gösteriyordu. Bu umudun asılsız olduğuna dair ilk haber, Prag Radyosu'nun sabah 4.30 bülteninden geldi. Aynı anda, ilk Alman Zırhlısı, Prag'dan 30 mil uzaklıktaki Melnik'e ulaştı. Hemen her Çek kasaba ve köyünde Alman Kartalı ve Gamalı Haç'la süslü Alman ilanları dolaşmaya başlamıştı. Prag'da küçük gruplar sokak köşelerinde sessizce toplanıp, Alman kuvvetlerinin şehre girişini görmek için beklemeye başladılar. Yoğun bir şekilde yağan kar, tüm şehirde hissedilen sessizliğin daha da ürkütücü olmasına neden oluyordu, ancak bu sessizlik Çeklerin Milli Marşlarını hep birlikte söylemesine kadar devam etti. Saat 9'da ilk motorlu birlikler Prag'a girmeye başladı. (...)" (Çek ressam Emil Filla'nın Savaş adlı bu tablosu, böyle bir günün ardından başlayıp, 6 yıl kadar sürecek olan işgali ve savaşın korkunçluğunu anlatıyor.

Mart 1938'de Almanya'nın Avusturya'yı ilhakı Batılı devletlerde hiçbir ciddi tepki ile karşılaşmadı. Bu, olayın hemen arkasından Hitler, Südetler bölgesindeki Alman azınlığı bahane ederek, Çekoslovakya'yı da ilhak girişimlerine başladı. Sovyetler Birliği, Çekoslovakya'ya yardım edilmesi için Fransa ve İngiltere'ye çağrıda bulundu. Bu ülkeler ise bu çağrıyı yanıtlamak yerine, Hitler'i "yatıştırmak" için Çekoslovakya'yı da Nazilere teslim etmek yolunu seçtiler. 30 Eylül 1938'de Hitler, Mussolini, Chamberlain ve Daladier'nin katılması ile Münih'te toplanan bir "konferans"ta Hitler'in istekleri kabul edildi. Böylelikle Çekoslovakya nüfusunun dörtte biri, ağır sanayiin yarısı ve topraklarının yüzde yirmisi Almanya'ya teslim edilmiş oluyordu. Buna karşılık kalan toprakları için, İngiltere ve Fransa Çekoslovakya'ya garanti veriyorlardı. Ama, 15 Mart 1939'da Alman askerleri Prag halkının protestoları altında Prag'a girdi.

IV. Enternasyonal'in Kuruluşu

Troçki'nin 1929'da İstanbul'a sürgün olarak gönderilmesi, Sol Muhalefet'in reform perspektifinde bir değişikliğe yolaçmadı. İktidardaki fraksiyon tarafından partiden püskürtülmüş olmasına rağmen, muhalefet kendisini Rusya partisinin ve *Enternasyonal*'in bir parçası, bir fraksiyon olarak görüyordu. Her ülkenin komünist partisi içinde, ister partiden atılmış, isterse parti içinde olsun benzer gruplaşmalar kendilerini ulusal partinin sol fraksiyonu sayıyordu. Amaçları, parti üyelerini siyasetlerinin doğruluğu konusunda ikna ederek çoğunluğu kazanmak ve örgütü doğru bir politikaya çekmekti. Troçki'nin sürgüne gönderilmesinden sonra *Uluslararası Sol Muhalefet* adını alan *Sol Muhalefet*'in uluslararası plandaki örgütsel birliği yetersiz olduğu gibi, Rusya'daki muhalefetle ilişkileri de zayıftı ve muhalefet gruplarının çoğu, bir bütünlük içinde değil, Stalinist siyasetin belirli yönlerine karşı çıkarak oluşmuştu. Troçki, Stalinist politikaya muhalif olan bütün gruplaşmaları, uluslararası *Bolşevik-Leninist* bir fraksiyonunun ideolojik çatısı altında toplamak amacıyla, uluslararası bir platformun oluşturulması gerektiğini vurguluyordu. *Uluslararası Sol Muhalefet*, içinde yaşanılan dönemin gereği olarak, kitle eylemi temelinde değil, ilkeli ideolojik ayrışımlar üzerinde biçimlenecekti. Bu yüzden Troçki, 1920'li yılların ikinci yarısında uluslararası proletarya devriminin temel sorunlarını oluşturan a) 1925-27 Çin Devrimi, b) 1925-27 İngiliz-Rus Komitesi ve c) Sovyetler Birliği'nin ekonomik-politik hattı karşısında tavır belirlemeyi, ilkeli bir biçimlenişin koşulu olarak görülüyordu. Değişik ülkelerdeki Sol Muhalefet gruplarının temsilcileri, 6 Nisan 1930'da Paris'de toplanarak, *Komintern*'in bir fraksiyonu olarak *Uluslararası Sol Muhalefet*'i kurma kararı aldılar. Toplantıda, koordinasyonu sağlayacak ve uluslararası konferans toplamayı üstlenecek Geçici Enternasyonal Sekreterlik seçildi.

"Öncünün öncüsü" olarak gördüğü muhalefetın acil görevlerini, Troçki şöyle sıralıyordu:

a) *Bolşevik-Leninistler*'in en özel önemli belgelerini yayınlamak;

b) En kısa sürede haftalık bir teorik-politik yayına başlamak;

c) Karşı-devrimin baskılarına karşı koyabilecek nitelikteki en sağlam unsurları seçerek, Bolşevik-Leninistlerin merkezî fraksiyonunu yaratmak ve yeni bir yükselişi hazırlamak;

d) Bütün ülkelerin sol muhalefetleriyle sürekli ve aktif bağlar kurarak, mümkün olan en kısa sürede Bolşevik-Leninistlerin güçlü, ideolojik olarak birleşik uluslararası fraksiyonunu oluşturmak.

Troçki, Paris toplantısında alınan karar uyarınca, Rusça olarak yayınlamaya başladığı *Bulleten Oppozitsiy* (Muhalefet Bülteni) ve Fransa'daki haftalık *La Vérité*'nin (Gerçek) yanısıra, değişik ülkelerdeki muhalefet gruplarıyla yoğun bir ilişki içine girdi. Troçki özellikle Fransız ve Sovyetler Birliği hariç *Komintern*'deki en büyük parti olan *Alman Komünist Partisi*'ne önem veriyordu. Troçki'ye göre Almanya sadece Avrupa'nın kaderini elinde tutmuyor, ileri Almanya'daki bir devrim, geri Rusya'daki Stalinist bürokrasiyi silip süpüreceği için, Rus Devrimi'nin de geleceğini belirleyebilecek bir konumda bulunuyordu.

Zinovyev taraftarı oldukları için *Alman Komünist Partisi*'nden ihraç edilmiş olan Arkadiy Maslov, Ruth Fischer ve Hugo Urbahns'ın başında bulunduğu *Leninbund* adlı örgüt, parti dışındaki gruplar arasında en güçlü olanıydı. Uluslararası Sol Muhalefetle dayanışma içinde olduğunu ilan eden *Leninbund*, Sovyetler Birliği'nde karşı-devrimin gerçekleşerek, devlet kapitalizminin yerleştiğini, *Alman Komünist Partisi*'nin öldüğünü ve derhal yeni bir komünist partisi kurulması gerektiğini savunuyordu. *Leninbund* yönetiminin "sol" tavrına Sol Muhalefet "parti değil, fraksiyon" diye yanıt veriyordu. Yükselen faşizm tehlikesi karşısında, zaten bölünmüş durumda olan işçileri bir kez daha bölmeye kalkışmak için koşulların pek elverişli olmadığı konusunda Troçki'nin tereddüttü yoktu.

Almanya'daki bir diğer grup ise, Buharin sağ muhalefetini destekledikleri için taraftarlarıyla birlikte *Alman Komünist Partisi*'nden ve *Komintern*'den ihraç edilen H.Brandler, A.Thalheimer ve daha sonra Sol Muhalefete yaklaşacak olan P.Frölich'in önderliğindeki *Komünist Partisi Muhalefeti (KPO)*'nde örgütlenmişti. 1920'ler boyunca uluslararası devrimci hareketin başlıca sınavlarında kötü not alan, tek ülkede sosyalizm teorisini destekleyen Brandlerizmle ittifaka girmek, merkezciliğe karşı sağı desteklemek anlamına gelecekti. Bağımsız bir karakteri olmayan, zikzaklar çizen, reformizmle komünizm arasında gidip gelen merkezciliğin politikasının proletarya diktatörlüğünü değil, Termidor tehlikesini güçlendirdiği doğruydu, ama Brandler'in desteklemiş olduğu *Sağ Muhalefet* ise, doğrudan Termidor tehlikesinin, o dönemdeki en belirgin politik sesiydi. O yüzden, merkezcilikle reformizm arasında yalpalayan Brandlerizmle ittifak yapmak önerisine, Troçki, "merkezciliğe indirdiğimiz her darbe, sağa indirilen çift darbedir" diyordu.

1932'nin sonlarında Sol Muhalefet'in programatik ve politik belgeleri onbeş dilde yayınlanıyor ve onaltı ülkede otuziki adet sürekli yayın faaliyetinde bulunuyordu; dokuz ülkede şubelerini yeniden örgütleyerek güçlendirmiş, geçen üç yıl içinde yedi ülkede yeni şubeler oluşturmuştu. Troçki, Rus Devrimi'nin tarihsel önemine ilişkin konferans nedeniyle Danimarka'da bulunduğu kısa süre içinde, muhalefetin en önemli temsilcileriyle yaptığı görüşmeler sonucunda, "Uluslararası Sol Muhalefetin Görevleri ve Yöntemleri" başlıklı programatik nitelikte politik bir rapor hazırladı. *Sol Muhalefet*'in on yıllık mücadelesinin muhasebesinin yapıldığı raporda Troçki, Şubat 1933'de toplanması planlanan konferansta *Sol Muhalefet*'in açık ve seçik bir platform kabul etmesi ve yönetim organlarını seçerek, örgütsel statüsünü belirlemesi gerektiğini vurguluyordu.

Sol Muhalefet uluslararası konferansa hazırlanırken, Avrupa faşizmin ve reformizmin yükselişini yaşıyordu. Başlıca sanayi ülkeleri, 1929'dan itibaren kapitalist sistemin en derin ve uzun depresyon dönemine girmişti. Stalinistlere göre, ise, kapitalizm, devrimin eşikte beklediği son devreye yani "üçüncü dönem"e girmişti. Çelişkilerin aşırı kesinleştiği ve devrimci durumun her geçen gün güncelleştiği illüzyonu, Troçki'ye göre, partiyi kargaşalığa sürüklemek ve proleter gençliği maceraya itmek demekti; bu keskin sola dönüş, yeni bir sağa dönüşün hazırlığı idi. Isaac Deutscher'in "bürokratik kahramanlık" olarak tanımladığı "üçüncü dönem" taktikleri ultra solculuk, maceracılık, sekter "kızıl" sendikalar sloganı ve birleşik cepheye muhalefet olarak özetlenebilir.

Sol Muhalefet'e göre faşizmin zaferini engelleyebilecek tek ve en doğru mücadele yöntemi birleşik cephe taktiğiydi. Kapitalizmin nihaî bunalıma girmesi nedeniyle burjuvazinin bütün kesimlerinin faşistleştiğini ve böylece burjuvazinin işçi sınıfı içindeki temsilcisi olan sosyal demokrasinin de sosyal faşist bir parti haline geldiğini iddia eden bu "yeni" teoriye göre, sosyal faşist bir partiyle değil birleşik cephe kurmak, sosyal faşizm yenilgiye uğratılmadan faşizmin üstesinden gelinemezdi. Stalinizmin "üçüncü dönem" teorisi en dehşetli sonuçlarını, işçi sınıfının faşist çeteler karşısında sosyal demokrat ve komünist olarak ikiye bölünmüş olduğu Almanya'da gösterdi.

Alman proletaryasının yenilgisi ve bu yenilginin muhasebesinden yola çıkan Uluslararası Sol Muhalefet, *Komintern'in dejenerasyonunun artık reformla düzeltilemeyecek boyutlara ulaşarak, onun devrimci bir güç olarak tükendiği ve yeni bir devrimci enternasyonalin kurulmasının uluslararası işçi sınıfının en acil gereksinmesi olduğu sonucuna vardı.* Uluslararası Sol Muhalefet *Yürütme Kurulu Ağustos 1933'de tarihinin en önemli kararını alarak, yeni bir devrimci enternasyonal ve dünyanın her yerinde devrimci partiler kurma çalışmasına başlıyordu. Uluslararası Sol Muhalefet adını, bağımsız örgütlenmeye yönelişin sembolü olarak* Uluslararası Komünist Liga *(Bolşevik-Leninistler) olarak değiştiriyordu. Robert Capa'nın fotoğrafı Troçki'yi 1932'de Kopenhag'da Rus Devrimi'nin Tarihsel Önemine ilişkin bir konferans verirken görüntülüyor.*

Almanya'da faşizmin zaferinden sonra 'Alman proletaryasının trajedisi' başlıklı yazısında Troçki, "Alman işçileri yeniden yükselecek ama Stalinizm asla!" derken, *Alman Komünist Partisi*'nin devrimci bir örgütün yerine getirmesi gereken tarihsel görevde tam bir başarısızlık göstererek iflas ettiğini sergilemekle kalmıyor, bu partiye ilişkin olarak reform olasılığının da sona erdiğini bildiriyordu. *Uluslararası Sol Muhalefet*, *Alman Komünist Partisi*'nin bir fraksiyonu olarak faaliyet göstermeye son vererek, *Komünist Partisi*'ne muhalif bir devrimci örgüt yaratmak uğruna mücadele kararı alıyordu. Yeni bir perspektife geçişte ilk adım olan bu yöneliş başta sadece Almanya'ya ilişkindi ve henüz bir bütün olarak *Komintern*'i kapsamıyordu. "Açık faşist diktatörlük... Almanya'nın proleter devrimine doğru ilerleyişini hızlandıracaktır" denen *Komintern* Yürütme Kurulu'nun 1 Nisan 1933 tarihli kararıyla, *Komintern*'in bütün şubeleri Alman felaketinin sorumluluğuna eşit olarak üstlenmiş oluyordu. Dünyadaki hiçbir komünist partisi Alman yenilgisi üzerine ne bir eleştiri ve ne bir sorgulamada bulundu. Bir süredir yeni bir dönemin eşiğinde olan *Uluslararası Sol Muhalefet*'in Almanya'ya ilişkin yeni yönelişi artık tüm *Komintern* şubelerini kapsayabilirdi.

Yeni bir enternasyonale yönelişin başladığı 1933 ortalarında Uluslararası Sol Muhalefet'in (yeni adıyla *Uluslararası Komünist Liga*) sayısal gücü Almanya'da 500, Çekoslovakya'da 800, Fransa ve Polonya'da 300'er, Belçika'da 100, ABD'de 500, İspanya'da 300 ve şaşırtıcı görünmesine rağmen, Yunanistan'da ise 2 bin civarındaydı. Bunun yanısıra, *II.* ve *III. Enternasyonal*'in Almanya'daki iflası ile sola itilen, her iki enternasyonale de dahil olmayan ve sayıca *Sol Muhalefet*'ten daha güçlü merkezci ve sol reformist örgütler vardı. Torçki, *Sol Muhalefet*'in Ekim Devrimi'nden kaynaklanan geleneksel gücüne, programatik berraklığına ve perspektif zenginliğine rağmen, tecritten kurtularak gücünü artırması gerektiğinin bilincindeydi. Troçki'nin Fransa'ya gelişinden bir ay kadar sonra, Ağustos 1933'de, Almanya'da faşizmin zaferi ile ortaya çıkan yeni uluslararası durumu görüşmeküzere, bir dizi bağımsız sosyalist ve komünist parti ve grubun katıldığı bir konferans düzenlendi. Bunlar arasında Almanya felaketi ile sarsılan ve bu yeni bir enternasyonale yönelmeye eğilimli ve ortak programları olmayan merkezci ulusal örgütler vardı. Bu örgütlerden bir Alman *(SAP)* ve iki Hollanda partisi *(OSP)* ve *(RSP)*, *Uluslararası Komünist Liga*'nın hazırladığı ve yeni bir enternasyonal için açık çağrıda bulunan "Dörtler Deklarasyonu"nu yayınladılar. Toplam üye sayısı 20 binin üzerinde olan bu dört örgütün girişimi, yeni güçler için bir çekim merkezi ve yeni bir Zimmerwald olabilirdi. 'Sorun dün ya da önceki gün kimin haklı olduğu değil, bugünün ve yarının görevleri üzerinde anlaşmak'dı. 'Dörtler Deklarasyonu', sürekli devrim, sınıf bağımsızlığı, birleşik işçi cephesi ve geçiş talepleri

konusunda *Uluslararası Komünist Liga*'nın *(ICL)* daha önceki 11 maddelik programatik perspektifini tam olarak yansıtmasa da, faşizmin zaferinin sosyal demokrasinin ve *Komintern*'in iflasını belgelediği, Sovyetler Birliği'nin bürokratik dejenerasyona rağmen bir işçi devleti olduğu ve savunulması gerektiği, ayaklanma, proletarya diktatörlüğü ve işçi konseylerine dayanan devlet biçimi ve dünya devrimi konularında açık bir perspektife sahipti.

Ancak *Alman Sosyalist İşçi Partisi (SAP)* ve *Hollanda Bağımsız Sosyalist Partisi (OSP)* bir süre sonra, yeni bir enternasyonal düşüncesinden vazgeçerken, önderliğini h.Sneevlit'in yaptığı diğer Hollanda örgütü *Devrimci Sosyalist Parti (RSP)* 1938'e kadarki beş yıl boyunca önemli bir rol oynayacaktı. Merkezci akımların sola doğru gelişmelerindeki en üst düzeyi temsil eden 'Dörtler' deneyimi, daha sonraki kuşaklar için merkezciliğin karakteri konusunda eşsiz derslerle doluydu.

1930'ların ortalarında yeni bir dünya savaşının yaklaştığını görmek için fazla uzak görüşlü olmaya gerek yoktu. Burjuva hükümetlerinin bakanları, savaşın tarihi konusunda kehanet yarışındaydılar. Sovyet bürokrasisi savaştan kurtuluşu 'demokrasi'lerin askeri hazırlıklarını desteklemekte görüyordu. Stalin-Laval anlaşmasıyla Fransa'nın silahlanmasının desteklenmesi üzerine, *Fransız Komünist Partisi* daha da ileri giderek *Halk Cephesi*'ni 'Fransız Cephesi' olarak 'derinleştirecekti'. Troçki'nin kaleme aldığı ve ısrarlı mücadele sonunda bir dizi örgütün bütün devrimci grup ve örgütlere yaptığı açık çağrıda, savaşa karşı mücadelenin devrime hazırlık anlamına geldiği hatırlatılarak 'silahsızlanma'' sloganına karşı devrimci Marksistlerin orduyu kazanmak ve işçileri ordulaştırmak sloganını atmaları gerektiği vurgulanıyordu. Temel ilkeleri kabul eden bütün parti, fraksiyon ve grupların yeni bir devrimci enternasyonalin kuruluşuna katılmalarının istendiği çağrıyı *Hollanda Devrimci Sosyalist İşçi Partisi (RSAP), Amerika Birleşik Devletleri İşçi Partisi (WPUS), Uluslararası Komünist Liga (ICL), Fransız Sosyalist İşçi Partisi Bolşevik-Leninist* grubu ve *Kanada İşçi Partisi (WPL)* temsilcileri imzalıyordu. Troçki, yeni enternasyonalin devrimci marksistlerle sınırlı kalmayıp daha geniş devrimci güçleri kapsanması gerektiğine inanıyordu. *UKL*'nın Ekim 1934'deki kararında, ''*UKL*, proletaryanın bağımsız partisi gibi davranamaz, o, bağımsız partilerin yaratılması için sadece bir araçtır'' denmekteydi. Ancak Troçki, hiçbir şekilde programatik taviz ve sulandırmalar yoluyla bir birlik ya da büyümekten yana olmadı. Nasıl ki daha önce ''herkes''le uluslararası fraksiyonda birleşmeye karşı çıktıysa, şimdi de ''herkes''le *Enternasyonal*'de birleşilemezdi. ''Program ve taktiklere bakılmaksızın bütün işçi örgütlerinin 'birliği'' sloganının hararetli propagandasını şimdi merkezciler yapmaktadır.''

Troçki, bir rekompozisyon yoluyla hızla büyüme olasılıklarının büyük ölçüde kaybolduğunu düşünüyordu. Temmuz 1936 konferansı ile, *Uluslararası Komünist Liga* kendini feshedecek ve yerini *IV. Enternasyonal Hareketi (MFI)* alacaktı. Sözkonusu gelişmelerin de etkisiyle belirlenen yeni yönelişe göre *IV. Enternasyonal*, gücünü komünist programın savunulması ve geliştirilmesinden alacak olan Troçkist kadrolarca kurulacak, sol merkezcilerin karşısına devrimci programla çıkılacaktı.

IV. Enternasyonal Hareketi'nin konferansından iki hafta sonra, Sovyetler Birliği'nde *Bolşevik* kadroların katline başlanıyordu. Troçki'yi ve önderliğini yaptığı hareketi tüm dünyada işçi hareketinin dışına atmak, politik olarak ebedî bir tecrit çemberi içine almak için tüm sosyalizm tarihinde görülmemiş yeni bir dil kullanılmaya başlandı. ''Japon İmparatoru'nun uşakları'', ''Alman gizli servis ajanları'', ''karşı-devrimci Troçkistleri'', ''Faşizm eşittir Troçkizm'' vb. kampanyası ile öyle bir psikolojik terör ortamı yaratılmak isteniyordu ki, sıradan bir işçi bile, değil Troçkistlerle ortak bir enternasyonalde örgütlenmek, onlarla konuşmaya bile cesaret edemesin. Troçki gıyabında ölüme mahkûm edilirken, tüm bir *Bolşevik* kuşak bürokrasinin ölüm mangaları önünde can veriyordu. Sovyetler Birliği'nin sınırları dışına taşınan ''anti-Troçkist'' sürek avı, *IV. Enternasyonal* Hareketi'nin önderlerinden Rudolf Klement, Leon Sedov ve Erwin Wolf'un *GPU* tarafından öldürülmeleriyle sürecek ve Troçki hakkındaki dört yıl geciken ölüm cezasının, 1940'da savaşın başlamasından sonra infazıyla zirvesine ulaşacaktı.

Troçki daha 1933'de sadece *Komünist Partisi*'ne değil, Sovyet devletine ilişkin olarak da reform yolunun kapandığını belirtirken, bürokrasiyi barışçı yollarla iktidardan uzaklaştırmanın mümkün olmadığını, politik bir devrimin gerekli olduğunu savunuyordu. Troçki'nin Sovyet devletinin ilerici rolü ile Stalinist bürokrasinin gerici rolü arasındaki çelişkinin, eşit olmayan gelişme yasasının tarihsel bir göstergesi olduğu noktasından hareket ederek, politik karşı-devrimi perçinleyen terör dalgasının arifesinde yazdığı *İhanete Uğrayan Devrim*, Sovyet bürokrasisini devirecek politik devrimin en gelişkin programatik belgesini oluşturmaktadır.

Ekim 1937'de toplanması planlanan uluslararası konferans, gerek bu mücadelenin aynı yılın ortalarına kadar yoğun olarak devam etmesi ve gerekse Amerikan şubesinin *Sosyalist Parti*'den ihraç edilmesi nedeniyle bir yıl ertelenecekti. 1937 sonlarında kurulan *Sosyalist İşçi Partisi (SWP)*, deneyimli bir kadronun önderliğindeki 2.500'ün üzerinde üyeden oluşuyordu. 1938 başlarında *Sosyalist İşçi Partisi* delegasyonu, Troçki'yi son mekanı olan Meksika'da ziyaret ettiğinde, parti önderlerinden J.Cannon, uluslararası konferansa ilişkin beklenti ve düşüncelerini şöyle dile getirecekti: ''...bu konferansı geçici bir araya gelme mi, yoksa *IV. Enternasyonal*'in kuruluşu olarak mı göreceğiz? Bizlerde egemen olan düşünce, bu konferansda *IV. Enternasyonal*'i kurmamız gerektiğidir.''

Troçki'ye göre de beklemeyi gerektirecek bir durum yoktu. *IV. Enternasyonal*'in kuruluşunu ertelemek, kapıya dayanan savaşta proletaryayı öndersiz bırakmak anlamına gelecekti. Ayrıca Troçki, bir dünya savaşının ağır baskısının, *IV. Enternasyonal* Hareketi gibi, henüz zayıf ve etkisi sınırlı bir politik gruplaşmayı parçalayıp dağıtabileceğinden, siyasal ve örgütsel sürekliliğin sağlanmasını birincil derecede önemli görüyordu. Troçki için *IV. Enternasyonal*'in kurulması demek, sadece şubelerin birleşmesinden ortaya çıkan biçimsel bir yapı değil, her şeyden önce, işçi sınıfının dünya partisini oluşturacak *Enternasyonal*'in düşünceler sistemi demek olan programın inşasıydı.

Troçki, devrim için ulusal programların silindiği tarih olarak 4 Ağustos 1914'ü gösterir. Bu tür programların ancak enternasyonal bir temel üzerinde inşa edilebileceğini, *Komintern*'in 1928'deki 6. Kongresi'nde kabul edilen Buharin'in program taslağını eleştirirken şu şekilde açıklıyordu: ''*Enternasyonal* bir program, ulusal programların bir toplamı, ya da onların ortak özelliklerinin bir karışımı değildir. *Enternasyonal* program, bütün bağlantıları ve çelişkileriyle yani ayrı parçalarının karışıklıklı antagonist iç bağımlılığı bir bütün olarak alınan dünya ekonomisi ve dünya politik sisteminin koşulları ve eğilimlerinden yola çıkmalıdır.'' Kapitalizmle sosyalizm arasındaki bir geçiş dönemini temsil eden emperyalist çağda devrimci marksizmin programı enternasyonalist bir Geçiş Programı olmalıydı. *Manifesto*'nun 2. bölümünün yeni bir versiyonu özelliğindeki Geçiş Programı, bir ilkeler beyannamesi değil, devrim öncesi durumu devrimci duruma dönüştürmeye yönelik bir eylem programıydı. ''Proletarya öncüsünün bir doğrular kataloğuna değil, fakat eylem için yolgöstericiye ihtiyacı vardır.'' Geçiş programının fonksiyonu, objektif ve subjektif faktörler arasındaki çelişkinin üstesinden gelmek ve kendiliğinden sınıfla kendisi için sınıf arasında köprü oluşturmaktı; amacı ise, işçi sınıfını, kapitalist sistemin sınırları içinde gerçekleşmesi olanaksız olan bir dizi talepler sistemi etrafında seferber ederek, sosyalist devrimin eşiğine götürmekti. Geçiş Programı, asgarî ve azami program diye bilinen, programatik ve pratik kopukluğu da ortadan kaldırıyordu.

Dünya kapitalizminin çelişkileri, Stalinist rejimin krizi ve uluslararası proletaryanın deneyleri üzerine inşa edilen Geçiş Programı, Kapitalizmin Can Çekişmesi ve *IV. Enternasyonal*'in Görevleri başlığıyla *IV. Enternasyonal*'in kuruluş kongresine sunuldu. Doğrudan temsil edilen 11 şubenin yanısıra, 13 şubenin daha kayıtlı olduğu kongrede, Geçiş Programı ve *Enternasyonal* tüzüğünün 19 oyla kabul edilmesiyle, ''sosyalist devrimin dünya partisi'' olarak *IV. Enternasyonal* 3 Eylül 1938'de, ''yüzyılın geceyarısında'' kurulmuş oluyordu.

ERSEN OLGAÇ

Sanayi Federasyonu ile *Alman Sanayi Birliği* arasında imzalanan ve Alman askerî sanayiine İngiliz desteği sağlayan Düsseldorf Anlaşması, Chamberlain'ın bu beklentisini göstermesi bakımından ilginçtir. Ancak Hitler ve Alman ordusunun komuta kademesi, İngiliz Genelkurmayından farklı olarak, özellikle 1935-1936 reformundan sonra Kızılordu'nun büyük bir güce eriştiğini düşünüyorlardı. Bu nedenle, hem *Lebensraum* (hayat sahası) açısından sağlayacağı ferahlığı gözeterek, hem de ideolojik bakımdan esas saldırı hedefi saydıkları Sovyetler Birliği'ne karşı biraz zaman kazanmak ve Batı cephelerini denetim altına almak istiyorlardı.

Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı

Nazi önderlerinin ve Alman Genelkurmayının Sovyetler'e karşı zaman kazanma kaygısı; ortak Pakt arayışları Batılı güçler tarafından yüzüstü bırakılan Sovyetler Birliği önderliğinin Almanya'nın muhtemel saldırısına karşı zaman kazanma kaygısıyla örtüştü. Almanya, Münih Anlaşması'nın imzalanmasından beri Sovyetler Birliği'ne müracaat ederek görüşme teklif etmiş, Sovyetler Birliği ise bu teklifleri kararlılıkla geri çevirmişti. Ancak İngiltere ile Fransa'nın kendisini Almanya'ya karşı yalnız bırakmak istediğini gören ve Mayıs 1939'da Japonya'nın Moğolistan Halk Cumhuriyeti'ne (Dış Moğolistan) saldırması üzerine iki ateş arasında kalma tehlikesiyle karşılaşan Sovyetler Birliği, Ağustos 1939'da Almanya ile temaslara başladı. 3 Mayıs'ta, Batılı kültürel-ideolojik formasyona sahip bir Yahudi olan Litvinov'un Dışişleri Komiserliğinden alınıp yerine Stalin'in tam güvenine sahip (ve "Ârî") Molotov'un getirilmesi, Sovyet dış politikasındaki bu değişikliğin ilk adımlarından biri olmuştu. 23 Ağustos'ta, Alman Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop ile Molotov, Moskova'da Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nı imzaladılar.

Almanya'yla yapılan Saldırmazlık Anlaşması, Sovyetler Birliği'ne, askerî, stratejik ve ekonomik önlemler almak bakımından gerçekten önemli bir süre kazandırdı. Bunun yanısıra, bu Pakt, Batılı emperyalist güçlerin yanısıra faşist emperyalist kampta da şaşkınlığa yol açtı. Sovyetlere karşı Almanya ile askerî ittifak hazırlıkları içinde olan Japonya, Almanya'ya gönderdiği notada Moskova Anlaşmasını, *Anti-Komintern* Pakt'ın ekindeki gizli protokole aykırı olduğunu söyleyerek protesto etti. İtalya da anlaşmayı kendi emperyalist planları için bir darbe olarak kabul etti ve Almanya ile aynı tarihte savaşa girmeye yanaşmadı. Böylece, faşist blokun askerî güçlerini birleştirme süreci, bir yıl kadar ertelenmiş oldu.

Moskova Anlaşması'nın Etkileri

Ancak Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nın uluslararası komünist ve sosyalist hareket üzerindeki etkileri de sarsıcı oldu. Moskova Anlaşması'na büyük tepki gösteren sosyalist ve sosyal demokrat partilerle diğer anti-faşist güçler ve komünistler arasında, zaten Eylem Birliği'nin fiilen sona ermesiyle başlayan kopukluk kesin karşıtlığa dönüştü. Özellikle *Halk Cephesi* deneyiminin izlerinin işçi sınıfı hareketinin kolektif belleğinde büyük yer kapladığı Fransa'da, Alman-Sovyet Paktı'nın etkileri çok yıkıcıydı.

Polonya ve Baltık işgalleri, bu Pakt'ın daha geniş bir işbirliği zeminine oturduğunu düşündürtecek başka işaretler, birçok komünisti zor durumda bırakacaktı.
Batılı egemen sınıflar, doğal olarak Moskova Anlaşması'nı son derece şiddetli bir anti-komünizm kampanyasını tırmandırarak tepki gösterdiler. "Sovyet dış politikasının ikiyüzlülüğü" "Kızıl emperyalizmin saldırganlığı" kavramları demeçlerde, basında ve gündelik kullanımda yerleşti. Moskova Anlaşması, Nazi ve Sovyet "emperyalizmlerinin" Avrupa'yı paylaşma planı olarak sunuldu. SSCB'nin Polonya ve Baltık ülkelerine girmesinden sonra, anti-komünist kampanyalar daha da tırmandı. Fransa'da *FKP*'nin, *L'Humanite* (İnsanlık) ve Aragon ile Bloch'un yönetimindeki *Le Soir* (Akşam) gazeteleri yasaklandı, *FKP* yasadışı ilan edildi. Komünistler sendikalardan, belediyelerden, devlet görevlerinden uzaklaştırıldılar. Kitlesel tutuklamalar yapıldı.

İkinci Dünya Savaşı'nın Başlaması

Moskova Anlaşması'nın imzalanmasından bir hafta sonra, 1 Eylül 1939'da Polonya-Almanya sınırında *SS*'ler tarafından örgütlenen bir provokasyonu "saldırıya uğrama" bahanesi ilan eden Almanya, Polonya'ya saldırdı. Hızla ilerleyen Alman birlikleri Polonya'yı istila ederken, İngiltere ile Fransa da Almanya'ya savaş ilan ettiler. Bu nedenle Alman birliklerinin Polonya'ya girdikleri 1 Eylül 1939 tarihi II. Dünya Savaşının başlangıç tarihi kabul edilir. Ancak başlayan bu savaş, garip bir savaştı. İngiltere ve Fransa, verdikleri garantiye rağmen, Polonya'ya ne askerî bir destek sağladılar, ne de Almanya'ya karşı karadan ya da denizden ciddi bir askerî girişimde bulundular. Bu ülkelerin Almanya'ya savaş ilanından Mayıs 1940'a kadar geçen 7 ay içinde, tek önemli askerî olay Alman denizaltılarının Atlantik'teki İngiliz gemilerine saldırıları oldu. Almanya'nın az sayıdaki kaybına karşılık, İngilizlerin çok sayıda savaş ve ticaret gemisi batırıldı. Almanya ile Fransa arasındaki yüzlerce kilometre uzunluğundaki sınıra rağmen, 'savaş halinde' olan bu iki ülke arasında aylarca tek bir mermi dahi atılmadı. Ren cephesini gezen gazeteci Roland Dorgelès bu garip durumu *phony war* (uydurma savaş) olarak ifade ediyordu.

MOLOTOV, VYAÇESLAV MİHAYİLOVİÇ (1890-?)

II. Dünya Savaşı'nda ve ardından gelen soğuk savaş döneminde Sovyet diplomasisinin simgesi olan Molotov, 9 Mart 1890'da Kurkaka kasabasında doğdu. Öğrenciyken *Bolşevik Partisi*'ne katılarak uzun bir yeraltı mücadele deneyimi yaşadı. 1906'dan itibaren, gerçek adı olan Skriyabin'i bırakarak, Rusçada "çekiç" anlamındaki "Molot"tan türeyen Molotov ismini kullanmaya başladı. 1909'da iki ay hapis yattıktan sonra beş kere daha tutuklandı, her seferinde de kaçmayı başardı. Sürgüne gönderildiği Vologda'da demiryolu işçilerini örgütledi; daha sonra St. Petersburg'da parti çalışmalarında yer aldı.

Lenin, Troçki gibi öndegelen Rus sosyalist önderlerinin sürgünde bulunduğu 1916-1917 yıllarında, Rusya'daki *Bolşevik* örgütlenmesinde üstlendiği görev ve yetkileri çoğalan Molotov, *Pravda*'nın de yayın yönetmen yardımcısı oldu. 1918'de Kuzeybatı Rusya'daki kamulaştırma programını; 1919'da karşı devrimci orduların çekildiği Beyaz Rusya'nın toplumsal örgütlenmesini yönetti. Molotov, Ekim Devrimi sürecinde oldukça önemli görevler üstlenmesine karşın, hep arka planda kalmayı yeğleyen bir "parti bürokratı"ydı. 1921'de Lenin, Stalin'in önerisiyle *SBKP Merkez Komitesi*'ne alınan Molotov'u, "Rusya'nın en iyi dosya kâtibi" olarak tanımlamıştı.

1924/1927 döneminde, önce Troçki'ye, sonra Zinovyev önderliğindeki sol muhalefete karşı verilen mücadelede Stalin'in yanında yer aldı; yoğun örgütsel çabasıyla Zinovyev'in Moskova örgütündeki gücünü yitirmesini sağladı. Tasfiyelerden sonra Ekim 1929'da Moskova Parti Sekreterliği'ne; Kasım'da *Politbüro* üyeliğine; Aralık 1930'da Başbakanlığa (Komiserler Konseyi Başkanlığı) getirildi. Molotov, bu dönemde yoğun olarak Birinci Beş Yıllık Plan'ın yürütülmesiyle uğraştı.

Ocak 1935'de SSCB'nin *Milletler Cemiyeti*'ne girişinin gerekçelerini Sovyet Kongresi'ne açıklayan konuşmayı yapan kişi olarak, dış politika alanında uzmanlaşmaya başladı. 4 Mayıs 1939'da, Dışişleri Bakanlığına (Dışişleri Komiserliği) getirildi. SSCB'de ve Batı'da sürpriz sayılan bu atamada, Stalin'in savaş arifesinde bu önemli göreve tamamıyla güvendiği birini getirme kaygısının yanısıra; Molotov'un "arî" olmasının da payı vardı - yerine geldiği Dışişleri Bakanı Litvinov bir Yahudi ola-

28 II. Dünya Savaşı Öncesi Sosyalist Hareket

6 Nisan sabahı, Alman ve İtalyanlardan kurulu yaklaşık 50 bölük Yugoslavya'yı her taraftan işgal etti ve Belgrad bir bomba yağmuru ile uyandı. Almanya Slovenya'nın güneyini, bütün Sırbistan'ı, ekonomik ve stratejik olarak önemli diğer bölgeleri işgal etti. İtalya, Slovenya'nın ortasıyla, Dalmaçya'nın ve Montenegro'nun bir bölümünü aldı. Hırvatistan, İtalyan ve Alman birliklerinin denetiminde iki bölgeye ayrıldı. Naziler başından beri halk yığınlarının tepkisiyle karşılaştılar ama bu arada onlarla işbirliği yapan gruplar da yok değildi. Yugoslav Komünist Partisi'nin merkez komitesi, Zagabria'da gizlice toplandı. Yurtsever güçler, özgürlük mücadelesinin organizasyonunu yalnızca Komünist Parti'de mümkün görüyorlardı. Özellikle bu dönemde Parti'ye 4000 yeni kayıt yapıldı. 1 Mayıs manifestosunda, ülkesini seven bütün köylüler, işçiler ve kentliler birleşmeye çağrıldı ve bu zor günlerde, hayatta kalabilmenin şartının bütün güçleri birleştirmek olduğuna dikkat çekildi. 1 Silahlı mücadelenin gerekliliğine karar verildi, üyeler ve delegeler askeri komiteler kurmaya çağrıldı. Merkez Komitesi'nin kurduğu askeri komitenin başkanlığına da Josip Broz Tito getirildi. Böylece yaklaşık 20 yıllık gizli mücadele tecrübesinin ardından silahlı mücadele başlamış oldu. Fotoğrafta, Yugoslavya'nın Üçlü İttifaka girişini protesto etmek için Belgrad sokaklarında 27 Mart 1941 günü yapılan halk gösterileri görülüyor.

rak, Nazi Almanya'sıyla yürütülmesi tasarlanan görüşmeler için elverişsiz bir kişiydi.

Molotov, 23 Ağustos 1939'da Sovyetler Birliği adına Nazi Almanya'sıyla Saldırmazlık Paktı'nı imzaladı. Kasım 1940'da, Berlin'i ziyaret etti ve Nazi önderleriyle yoğun görüşmeler yaparak, Saldırmazlık Paktı'nı güvenceye alacak koşulları yaratmaya çalıştı. Molotov, Mart 1941'de, Japonya ile de bir ikili anlaşma imzaladı; ancak Almanya ile imzalanan Saldırmazlık Paktı uzun ömürlü olmadığı gibi, Sovyetler Birliği'ni Japon emperyalizminin saldırganlığından koruyamadı. Bu arada Başbakanlık görevini bırakarak yalnızca Dışişleriyle ilgilenen Molotov, Haziran 1941'de Almanya'nın SSCB'ye saldırmasından sonra İngiltere ile 20 yıllık bir ittifak anlaşması; ABD ile de üç milyon dolarlık bir borç anlaşması imzaladı.

SSCB'nin II. Dünya Savaşı'ndaki ittifaklar sisteminin bu keskin değişimin gerçekleştirilmesine her aşamasında nezaret eden Molotov, 1942-1943 döneminde askeri modernizasyon ve tank üretiminin geliştirilmesiyle ilgilendi. Tank üretiminde gerçekleştirilmesini sağladığı büyük gelişme nedeniyle, 1943'de "Emek Kahramanı" ilan edildi. Bu dönemde, Moskova ve Stalingrad'ı kuşatan Alman tanklarına karşı, bir şişe içine benzin, deterjan ve sabun rendesi koyarak imal edilen yangın bombası da onun adını aldı: Molotov Kokteyli.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ve İngiltere temsilcileri ile önemli diplomatik zirvelere katılan Molotov; yaklaşan Soğuk Savaş ortamını, birçok Sovyet önderinden daha erken ve doğru bir şekilde öngördü. Ancak Mart 1949'da Bakanlar kurulu birinci başkan yardımcılığı ve Dışişleri Bakanlığı görevlerinden uzaklaştırıldı. 1953'de Stalin'in ölümünden sonra yeniden Dışişleri Bakanlığı'na getirildi. Parti içi tartışmalarda Kruşçev'e karşı bir çizgi izledi. Bu çizgi yenilgiye uğrayınca, Haziran 1956'da hükümet görevlerinden, Temmuz 1957'de bütün siyasal görevlerinden "affedildi". Kruşçev, Molotov'u "parti düşmanları" arasında saydı. Önce Moğolistan Halk Cumhuriyeti Büyükelçiliği, ardından 1960/61'de *Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı*'nda SSCB temsilciliği gibi pasif görevlere atandı. Ekim 1964'de, *ÇKP* ve *SBKP* arasındaki ihtilafta *ÇKP*'den yana çıktığı iddiasıyla, parti üyeliğinden çıkarılarak tamamen tasfiye edildi. 1984'de yeniden partiye kabul edildi.

Almanya'da da bu savaş, *Sitzkrieg* (oturduğu yerden savaş) olarak tanımlanmıştır. Bu deyimler, daha sonra, 2. Dünya Savaşı'nın ilk 7 ayını ifade eden terimler olarak tarih kitaplarına geçecekti.

Oysa, İngiltere ile Fransa'nın Almanya'ya karşı kararlı davranmalarının, II. Dünya Savaşını daha başından önleyeceği ya da sona erdireceği görüşü savaştan sonra yaygın olarak kabul görmüştür. Önde gelen Alman generallerinden Alfred Jodl, Nürnberg Duruşmaları sırasında bu konuda şöyle diyordu: "Eğer biz Polonya Savaşı sırasında yenilgiye uğramadı isek bu, yalnızca Batı sınırımızdaki 110 Fransız ve İngiliz tümeninin 23 Alman tümeni karşısında tamamen hareketsiz kalmaları sayesinde olmuştur!" Müttefiklerin bu hareketsizlikleri, hâlâ, Nazilerin kendilerinden önce Sovyetler Birliği'ne saldıracakları umudundan kaynaklanıyordu. Özellikle 1940 kışında başlayan Fin-Sovyet Savaşı sırasında müttefik genel kurmaylarında savaşı Sovyetler Birliği'ne karşı müttefik ve Almanların birlikte yürütecekleri bir savaşa dönüştürme planları yapılmıştı. Leningrad ve Murmansk bölgesine asker çıkarmak, Kafkasya'yı bombalayarak Sovyetleri petrol kaynaklarından yoksun bırakmak bu dönemde tartışılan İngiliz-Fransız planları arasında idi. Fransa dış politikasını Sovyetlere karşı bir savaşa öylesine angaje etmişti ki, Finlandiya'nın beklenenden çabuk gelen yenilgisi ve Sovyetler Birliği ile anlaşma imzalaması, Fransa'da Daladier'nin istifasına yol açtı ve radikal sağ güçlerin etkisi altındaki Reynoud, başbakan oldu. Aynı eğilim ABD hakim sınıflarının ve ordu kademelerinin bir bölümünde de görülüyordu.

Ancak Hitler, beklenenin tersine harekâtını Batı'ya saldırarak sürdürecekti. Almanya, Nisan 1940 başlarında Danimarka ve Norveç'i işgal etti. 10 Mayıs'tan itibaren de Hollanda ve Belçika'yı işgale başlayarak Fransa'ya yöneldi. Danimarka 1, Hollanda 5, Belçika 19 ve Fransa 44 günde teslim oldular. Nazi ordularına karşı en uzun direnişi Norveç gerçekleştirdi. Norveç'te son silahlı direnişin de kırılması 66 günü bulmuştu. Artık *Yatıştırma* politikasının sonuçları herkes tarafından açıkça görülüyordu. Almanların Belçika'ya girmesi ile birlikte, *Yatıştırma-Yöneltme* politikasının sorumlusu olan Chamberlain hükümeti düştü; Mart 1938'de Almanya, Avusturya'yı işgal ettiği tarihten beri, Nazi yayılmacılığına karşı etkin önlem alma gereğini savunmuş olan muhafazakâr önder Winston Churchill Başbakan oldu.

Savaşın İlk Evresinde Sovyetler Birliği

Almanya'yla imzalanan Saldırmazlık Paktı, Sovyetler Birliği önderliğinin, Nazi Almanya'sının kendilerine yönelik saldırısının yalnızca geciktirildiği, bu tehlikenin asla ortadan kalkmadığı yolundaki inanışını hiç bir şekilde değiştirmemişti. Stalin ve Molotov, Moskova Anlaşması'nın

Troçki, Marksizm tarihinin en tartışmalı kişiliklerinden biridir. Bunda, Stalin'in onu her türlü kötülüğün kaynağı gibi göstermek üzere giriştiği olağandışı kampanyanın payı vardır. Troçki'nin Rus Devrimi içindeki gerçek rolünü çarpıtmak için tarihin yeniden yazılması gibi bir iş, bu çabanın hedefi olan kişinin aslında kim olduğunu ve ne yaptığını anlamayı güçleştirecekti elbette. Öte yandan, Troçki'nin kendisi de, tarihte onun vardığı düzeye yükselmiş bireylerde sık sık olduğu gibi, bir hayli karmaşık bir kişiliğe sahipti. Böyle bireylerin "kişiliği"-ni, çağında veya geçen zamanın ardından "analiz" etmeye çalışmak, genellikle tehlikeli bir iştir (çağdaşları ya da sonradan anlamaya çalışanlar karşılıklı avantaj ve dezavantajlara sahiptir, ama sonunda bunlar az çok eşitlenir); çünkü bu "kişilik" ile kişinin "yaptıkları" arasında yer alan somut tarih faktörünün hem kişiliğe, hem de eylemlere etkilerini hesaplamak çok güçtür. "O, şöyle bir insandı, onun için şu durumda böyle davrandı" türünden açıklamalar çoğu zaman yanıltıcı olabilir, çünkü sonuç olarak gerçek tarihte oluşmuş bir uyarılıktan çok, açıklamayı üstlenen kişinin zihninde oluşan bir uyarılığı dile getirirler.

Gelgelelim, bugün Troçki üstüne konuşmaya başladığımız anda, bu gibi kaygıların dışında bazı sorunlarla, kayıtlarla karşılaşıyoruz. Troçki, komünizmin resmi kurumlarınca (bunlar devletler gibi uluslararası komünist kuruluşları -varoldukları sürece- ve partileri de kapsıyor) tekin edilmiş bir kişi; gerçi son yıllarda "tekin etme" dozu biraz azaldı, ama örneğin Buharin veya Sovyet Devrimi'nin tekin edilmiş başka önde gelen kişilikleri gibi "rehabilite" edilmedi Troçki. Sovyetler Birliği'nde Buharin, Zinovyev, Kamenev gibi önderlerin, otuzların mahkemelerinde kısmen kendi "itiraf"larıyla resmîleşen "ihanet"lerinin gerçek olmadığı kabul edildi. Hiçbir zaman böyle bir itirafta bulunmayan Troçki hakkında, geçmiş resmî değerlendirmeyi geri alan bir şey yok henüz.

Bu gerçekten ilginç bir konu. Troçki, döneminde sosyalizmin "tek ülkesi" olan Sovyetler Birliği'nde hain ilan edildi. Ama örneğin Çin, daha sonraki yıllarda SSCB ile kanlı bıçaklı hale geldiğinde, Sovyetlerin Troçki hakkındaki resmî görüşüyle hiçbir şekilde tartışmaya girmedi. Bu konudaki suskunluktan, Troçki'nin hain ilan edilmesinin, Stalin'in yüzde yetmiş kabul edilen "doğruluğu" içinde kaldığı anlaşılıyor. Çin'i izleyen daha yeni sosyalist ülkelerde de durum değişmedi.

Bu durum, başından beri gerçekten açıklanamaz bir durumdu. Günümüzde olup biten, söylenip, adı konup reamîleşen birçok olaydan sonra, büsbütün böyle olmuştur. Üstelik, resmî düzeyde hâlâ esirgenen "tanıma", fiilen hemen hemen her yerde vardır; gerek Troçki'nin, gerekse Troçkizmin *Marksizm-içi yerini* tartışan pek fazla kişi kalmamıştır (doğruluğunu tartışmak başka bir şey; ama bu Marksizmden kaynaklanan bütün akımlar için geçerli).

Dolayısıyla Troçki'nin resmî düzeylerde *de* rehabilitasyonu, gerçekleşmesi gereken ve Marksizmin çeşitli sorunlarıyla ciddi biçimde ilgili herkesin desteklemesi gereken bir şeydir. Öyle ki, buna bir olgunlaşmanın gecikmiş bir kanıtı olarak bakmak yanlış olmaz.

Troçki, Marksist gelenek içinde varolmuş önemli ve değerli kişilerden biridir. Eserleri, "Marksist Klasikler" diye andığımız metinler kümesi içinde yer alır. Eylemleri de, olumlu ve olumsuz özellikleriyle, Marksizmin somut tarihinin parçasıdır.

Ama niçin Troçki hâlâ resmen rehabilite edilmedi? Edilmemesini anormal saymayan birçok insan bugün bile niçin var? Şimdilik bu soruları sadece soralım ve acele bir cevaplama çabasına girmeden önce bunların cevaplarının aranabileceği alanı zihnimizde toparlamaya çalışalım.

Troçki'nin 1917 Devrimi öncesinde, sırasında ve sonrasında oynadığı rolün önemi, Troçki'nin kendisinin çarpıcı kişiliği, dönemi gören ve yaşayan herkes tarafından kabul edilir. Ama bu tanıklıklar kadar, Stalin'in onu tarihten silmek için girdiği uğraşın büyüklüğü de Troçki'nin öneminin bir kanıtıdır. Troçki çok genç yaştan başlayarak önemli olmuş, çevresindekiler tarafından da böyle kavranmış bir kişidir. Bir bakıma, önemli olmak, Troçki'nin kaderi gibidir; kendi davranışları da, böyle bir özellikten haberdar olduğunu gösterir. Hayatını kabaca ikiye ayırırsak, "devrim kahramanı" olarak da, hasımları tarafından tanımlandığı "baş hain" rolünde de, son derece önemli ve ilgi merkezi konumundadır. Öyle ki, Stalin onu karalamak istediğinde, insanların zihninde yer eden Hıristiyanî mitolojinin etkilerinden kasıtlı bir biçimde yararlanmak istemiş olabilir miydi düşüncesi bile insanın aklına geliyor. Bu mitolojiye göre Şeytan, meleklerin en parlak olanlarından biriydi ve gururu yüzünden ikincil konumunu kabullenemediği için isyan etti ve lanetlendi. Ve Şeytan çok tehlikelidir, çünkü bu olağanüstü çekiciliği ile ona kapılmamak çok zordur.

Troçki'yi, Stalin'in bilinçli karalama politikasının öbür kurbanlarından ayıran bir özellik bu olabilir. Otuzlardaki mahkemeler, itiraflar vb. olup biterken, belirli düzeyde komünistler olayların içyüzünü anlayabiliyordu. Ama bu koşullarda susmak gereğini duyanlar çoğunluktaydı. Buharin, Kamenev, Zinovyev "kurban" sıfatına daha yakın kişiliklere sahipti; daha düz bir adalet duygusuna hitap ediyorlardı. Troçki'nin de büyük bir haksızlığa uğradığı kesin olmakla birlikte, ona bir "kurban" gözüyle bakmak daha zordur. Dolayısıyla onun çevresinde oluşan karmaşa bir "rehabilitasyon"la çözülecek nitelikte bir şey değildir.

Troçki ya da asıl adıyla Lev Davidoviç Bronstein ("Trotsky" adını ilk sürgünden kaçarken kendisine verilen boş pasaporta yazmıştı. Talihin cilvesi sonucu devrim tarihine geçen bu ad, hapisane baş gardiyanının adıydı) ilk gençlik yıllarından itibaren kendine, kendi aklına güvenen bir bireydi. Bu özelliğinin ilk çarpıcı dışavurumu, Marksizmle ilişkisinin başlangıcıdır. Odesa'dan Nikolayev'e gelene kadar sosyalist düşüncelere kulak asmayan bir muhafazakardı. Nikolayev'de hızla politize oldu ve sola kaydı, ama Marksizme uzun zaman direndi. Kendisinin bunu açıklarken söyledikleri ilginçtir. Fazlasıyla tamamlanmış bir sistem gibi gördüğü, dolayısıyla sistemi benimseyen bireye yaratıcılık imkânı bırakmadığı için Marksizme karşıydı. Ancak bu sıralarda, Troçki'nin Marksizm adına *Manifesto*'nun yarım yamalak bir çevirisinden başka bir metinle tanışıklığı olmadığını da hatırlamak gerekir. Troçki henüz bir popülist devrimciyken tutuklanarak sürgüne yollandı ve *Kapital* gibi metinleri sürgünde okuduktan sonra Marksizmi kesinlikle benimsedi.

Troçki'nin Marksizme gösterdiği neredeyse içgüdüsel direnişin bir benzerini de Lenin'e gösterdiği söylenebilir. Aslında insanî ilişki düzeyinde bu iki devrimci ilk tanıştıkları anda birbirlerine ısınmışlardı. Ama Bolşevik-Menşevik ayrımına yol açan kongrede, Troçki, benimsediği ilkeler nedeniyle, kendini her iki grubun da dışında tuttu. Siyasette, Troçki gibi kendine güvenen bireyler, bazen yalnız kalırlar. Bu yalnızlık, bir hayli uzayabilir de. Troçki, hayatı boyunca, değişen konjoktürlerde, yalnız kalan, yalnız kalmayı tercih eden bir bireydi.

Önce direndiği Marksizme sonra dört elle sarıldığı gibi, önce direndiği Lenin de, özellikle 1917 ile birlikte, Troçki'nin hiç tartışmadığı otorite merkezi haline geldi. Bu dönem boyunca Lenin'in zaman zaman ona yönelttiği eleştiriler de Troçki'nin bu bağlılığını sarsmadı.

20 Ağustos 1940'da Troçki her sabah yaptığı gibi tavşanlara yiyeceklerini verdikten sonra günlük yürüyüşüne çıkmış, daha sonra biraz çalışıp yemek yedikten sonra biraz da kestirmişti. Öğleden sonra saat 5'e doğru muhafızlarıyla birlikte çay içerken, Ramon Mercader adlı muhafızı koltuğunun altında bir yağmurlukla yanına geldi. Troçki kendisine son yazdığı makaleyi gösterip düşüncesini sordu. Sonrasını Mercader'in polise verdiği ifadeden izleyelim: "Cebimdeki buz baltasını farkedilmeden çıkarabilmek için yağmurluğu özellikle almıştım. Troçki yazdığı makale ile ilgilenirken, baltayı cebimden çıkardım ve gözlerimi kapayarak kafasına vurdum. Troçki ömrüm boyunca unutamayacağım bir çığlık attı. Deli gibi üstüme atladı ve parmağımı ısırdı. Bakın diş izleri hâlâ görülüyor. Onu ittim, yere düştü ama baktım ki hâlâ doğrulmaya çalışıyor, odadan nasıl çıkabileceğimi bilemedim." Hastaneye kaldırıldıktan sonra 21 Ağustos 1940'da ölen Troçki'nin ölüm haberi Pravda'da 7 satırla verildi. Pravda'ya göre Troçki "hayal kırıklığına uğramış bir Troçkist" tarafından öldürülmüştü. Troçki'nin cenazesi 300 bin kişinin katıldığı bir törenle kaldırıldı.

Özellikle bu iki süreç, Troçki'nin kendi bireyselliğine verdiği önemi, ama aynı zamanda da, bunun mutlak bir bireycilik olmadığını gösteriyor. Troçki, başı en yükseklerde olanlardan biri olarak görüyordu kendini ve bundan rahatsız değildi. Kendinden yüksekte olduğuna içtenlikle hükmettiği birine rastladığında, bunun da gereğini yapıyordu. İkinci Kongre sırasında Plekhanov ve benzeri Menşevikleri de böyle bir yerlerde gördüğü için Lenin'in onlara gösterdiği şiddeti yadırgamıştı. Sonraki olaylar içinde, yalnız Lenin, yaşayan ölümlüler arasında Troçki'nin mutlak saygısını korudu. Yaşamayanlar arasında ise, en çok da mektuplarıyla sevdiği Marx ve Engels vardı.

Troçki'nin yazdığı metinler, bireysel yaratıcılığa ve kendi bireyselliğine önem vermekte haksız olmadığını gösterir. "Sürekli Devrim" teorisi özgün düşünebilen cesur bir teorisyenin eseridir. Sanat üstüne yazdıkları, çağının Marksizminin bu alandaki en parlak örnekleridir. Sovyetlerden uzaklaştıktan sonra, metinlerde ciddi saptamalar vardır. Faşizmi anlamakta da o çağda yaşayan Marksistler arasında belirgin bir üstünlüğü görülür. Anti-Troçkist kampanya yüzünden, faşizme bu analitik çerçevede yaklaşmanın reddedilmesi, sonunda herkesin zararına olmuştur.

Troçki'nin teorisyen kişiliğinin, komünist ilkelere göze çarpan bağlılığının yorumlanmasında ve değerlendirilmesinde bazı belirsizlikler görülüyor. Stalin/Troçki çatışmasını nesnel bir şekilde kavramaya çalışan hemen hemen herkes Troçki'nin teorik düzeydeki üstünlüğünü kabul ediyor; buna karşılık, örgütsel düzeyde Stalin'in tartışılmaz bir avantaj sağladığı belirtiliyor.

Bütün bunlardan, oldukça genel kabul gören şöyle bir şema çıkıyor: Bir yanda bir *aydın* prototipi: ilkelere bağlı, kendine güvenen, güçlü hatip; ama gerçeklikle ilgisi görece az, parlak fikirleri çevresinde gerekli insan insan desteğini örgütleme yeteneği, her nedenae, yeterince gelişmemiş. Öbür tarafta bunun karşıtı da denebilecek bir *örgüt adamı* prototipi görüyoruz: fikirleri parlak olmasa da geçerli ve gerçekçi olduğu için kabul görüyor; ilkin, bunların ya da savunabileceği herhangi bir fikrin desteğini kuruyor, sabırla ve uzun vadeli bir politikayla.

Bu değerlendirmenin herhalde doğru yanları var: ama bu tür karşıtlamaların biraz abartma içermesi de çoğu zaman kaçınılmazdır.

Sonuçta "karşıtlık", herşeyden çok "gerçekçilik" kavramına yaslanıyor (yukarıdaki şemanın genel kabulü, o zamandan bu zamana Marksist harekette Stalin'inkine uyan tipolojinin daha yaygın bir şekilde taklidine de yol açtı -bu, aynı şiddet dozunu içermezse de. Başarı için, parlak teorisyen modelini değil, örgütün ilişkilerini elinde tutan sekreter modelini tercih edenler daha belirleyici oldular). Hele "gerçekçilik", Stalin'in daha sonraki uygulamasını da kapsayacak bir biçimde kullanılıyorsa, bu değerlendirmenin tehlikeli olduğu bile söylenebilir.

Ayrıca, dönemin olgularına daha yakından bakıldığında, durumun tam böyle olmadığı görülebiliyor. Bu iki kişilik arasında gerçekleşmiş çatışma nedeniyle, bugün bu olayı anlamaya çalıştığımızda, aradaki *farklılığı* büyütme eğilimimiz ağır basıyor. Oysa belki de farklılık o kadar büyük değildi.

Stalin ile Troçki'nin "sosyalist icraat" anlayışlarının ortak yanlarına bundan önce de sık sık dikkat çekenler olmuştu. Bu bağlamda belli başlı konulardan biri kolektivizasyon programıdır. Aralarındaki çatışmanın başlarında programı Troçki ortaya atar, Stalin buna karşı çıkar. Çatışma kendi lehine sonuçlanınca Stalin Troçki'nin programını aşağı yukarı harfiyen uygulamaya koyar. Burada sorun, yalnızca bir programı ikisinin de benimseyebilmiş olması değil, aynı zamanda programın zorunlu olarak içerdiği şiddet öğesidir.

Şiddet, Troçki'nin doğrudan sorumlu olduğu iki ayrı sürecin belirgin bir özelliğidir. Birincisi Kızılordu deneyi. İç Savaş döneminde Kızılordu'yu büyük ölçüde Troçki kurar, bizzat komutanlığını yapar ve karakterini verir. Kızılordu disipline ve etkili işleyişe her şeyden fazla önem veren bir örgütlenme tipidir. Onun için son derece katı bir hiyerarşisi vardır. Dolayısıyla tipik bir askerî örgütlenmedir ve sosyalist demokrasi ile (bu en "merkeziyetçi" demokrasi dahi olsa) ilgisi yoktur. Ancak bu örgütle Troçki son analizde *sonuç* almış, en olmadık zamanlarda askerlerini ölüme ve zafere koşturmayı başarmıştır.

Bir de Kronştat olayı var. 1917'nin kahramanları olan Kronştat denizcileri 1921'de yoksul köylüler adına yeniden ayaklandılar. Bu isyan son derece amansız bir biçimde bastırıldı ve uygulama, Çarlığın devrimci isyanlara karşı tavrını aratmadı. Üstelik, kısa bir süre yürürlüğe giren NEP, denizcilerin tavrını onaylar nitelikte bir politikaydı. Kronştat isyanının böyle kanlı biçimde bastırılmasını savunanlardan biri Troçki'ydi ve Kronştat'taki denizcilerin artık 1917'nin kahraman devrimcileri olmadığını, giriştikleri hareketin de ancak karşı-devrim olarak yorumlanabileceğini söylüyordu.

Bu somut olaylarda Troçki'nin iktidar sonrasında devrimi hedeflerine ulaştırmak için izleyebileceği yolun, Stalin'inkinden ne kadar farklı olacağını kestirmek zordur. Bu iki insanın entelektüel kapasitelerine bakıldığında, Stalin'in bir iç huzursuzluk duymadan yürürlüğe koyuverdiği birçok yöntemi Troçki'nin benimsemesinin hayli zor olduğunu söyleyebiliriz. Gene de, birçok başka konuda aradaki fark, bir derece farkına inebilmektedir.

Troçki yazılarında, kitaplarında, devrim-sonrası Bolşevik uygulamalarının bugün yanlışlığı anlaşılan ve eleştirilen bazı yanlarını sık sık savundu. İkinci Kongrede görece yakın kaldığı Martov için, Ekim Devrimi'nden sonra, "siz tarihin çöp sepetine atıldınız," diyebildi. O günler büyük günler olduğu için retoriğinin bile güzel ve etkileyici yanı vardı. Ama o zamandan beri önüne gelen sosyalist polemikçi hasmını aynı çöp sepetine havale ettikçe işin o coşkusu da kalmadı.

Troçki'nin teorik olarak en zayıf yanı da, Sovyet Devrimi sonrasında olup bitenlere bakışının yetersizliğidir. Yukarıda, Stalinizm eleştirisinde parlak saptamalar olduğuna değinmiştik. Bunlar daha çok bir kişi olarak Stalin'le ilgilidir; yapıya ilişkin eleştirisi yoktur. Troçki'de ve Troçkizm'de Sovyetler Birliği, sosyalist devrim yapmış ve sosyalizme giderken bürokratların iktidara el koymasıyla olduğu yerde donmuş bir toplumdur. Yetersiz olan bu açıklama, bürokrasiden önce de varolan bu yapının mimarlarından birinin de Troçki olmasına bağlıdır.

Troçki'nin rehabilitasyonunun bir (pragmatik) nedeni de bu olabilir. Stalin'den sonra SSCB'nin girdiği yolun çıkmazları epey bir zaman sonra artık açıkça kabullenilir ve çözüm aranırken, Troçki'de bu çözümü bulmak bir hayli güçtür.

Troçki'nin Marx'a, Engels'e ve Lenin'e bağlılığına değinmiştik. Bu somut kişilerin yanısıra, Troçki'nin gönderme yapmaktan geri durmadığı iki de soyut kavram vardır: özellikle hacimli *Rus Devriminin Tarihi*'nde bu kavramlar baş kahraman gibi bir rol oynar ve neredeyse insanlaşırlar: Devrim ve Tarih.

Fransız Devrimi'nden doğal olarak çok etkilenmiştir. Devrimi bir bütün olarak ve hayranlıkla kucaklar. Terör'ün bazı insanlara kaygı veren yanları da Troçki için o bütünün zorunlu parçalarıdır. Bütün bunların böyle olmasını belirleyen de, büyük harfle yazılan Tarih'tir. Bu tarihî zorunluk karşısında Troçki, etiğin ne kadar geçersiz ve küçük burjuva, filisten olduğunu oldukça sık vurgular.

Ne var ki bütün bu vurgular, sonunda, Tarih ve Devrim ile somut insanlar, onların varolan yetenek ve ufukları, özlem ve istekleri gibi görece basit şeyler arasında bir mesafe açmaya, hatta verili koşullarda bu mesafeyi bir uçuruma dönüştürmeye yatkındır. Ortaya böyle bir durum çıktığında, insanlara, Tarihin ve Devrimin yüce çarklarına boyun eğmek gibi bir akıbet düşmektedir.

Bu tavır, Troçki'nin belki biraz daha abartılı olarak, tarihe geçmiş birçok devrimci ile paylaştığı bir tavırdır. Fransız Devriminde olduğu gibi 1917'de böyle düşünenler, daha doğrusu devrim olayının olağanüstü çekiciliğini ta yüreğinde duyanlar az değildi. Yukarıda Troçki üstüne söylenenlerde -ki bunlar Ekim Devrimi'nin öteki büyük adları için de geçerlidir- varolan eleştiri payının, bu inancın saptanmasıyla bir ölçüde dengelenmesi gerekir. Şöyle ki, yirminci yüzyılın başında, Troçki'nin de içinde olduğu kuşağın devrime bakışında kaçınılmaz bir iyimserlik vardı. Kronştat gibi olaylar veya Kızılordu tipi örgütlenmeler, tamamen değilse de büyük ölçüde bu iyimserlik atmosferi içinde benimsenmiş yöntemlerdi. Orada olduğundan kimsenin şüphe duymadığı aydınlık geleceğe giden yolu kısaltmak için başvurulmuştu bunlara. Başvurulurken, Tarih'in ve Devrim'in kimi zaman insafsız yasalarına karşı "ödleklik" göstermemek gibi bir kaygı da vardı.

Ekim Devrimi'nin şanlı günlerinden bu yana akan zaman içinde, Tarih'i de, Devrim'i de daha serinkanlı değerlendirmemize imkan veren gözlemler ve bilgiler edinebildik. Bunlardan bir tanesi, soyutta sırf Tarih'e özgü olarak kabul ettiğimiz mekanizmalarla somut insan hayatı arasında bir mesafe açılıyor gibi bir görüntünün, aslında bir tehlike alarmı olduğu dersidir. Böyle bir açıklık belirdiğinde, mekanizmaların değil de insanların bulunduğu yakada bulunmakta ve bu mekanizmalarla etik arasında ikinciyi küçümser nitelikte kıyaslamalardan kaçınmakta yarar var. Bunun tedbirleri zamanında alınmayınca, mekanizmalar, Troçki gibi büyüklüğü tartışılmaz devrimcileri bile parçalayabiliyor. Şüphesiz Martov gibi Troçki de hiçbir zaman gerçekten çöplüğe gitmedi. Ama fenomenal tarih, böyle bir görüntüyü, hem de uzun zaman gerçek gibi gösterebiliyor.

Son olarak gelelim Troçki'nin rehabilitasyonunun gecikmesinin olabilecek son bir (psikolojik) nedenine. Stalin/Troçki çatışması, Marksizmin iktidar olduktan sonra karşılaştığı ilk büyük çatışmaydı. Denebilir ki Marksistler, Aristoteles'vari bir tragedya tanımına uygun biçimde, Marksist iktidar çatışmasının alabileceği biçimleri dehşet ve acıma duyguları içinde, bu olayla öğrendiler. Böylece olay ve yöntemler zamanla içkinleşti. Bu anlamda Troçki'nin rehabilitasyonu, zorlu bir ameliyatı andırır bir nitelik edindi. Ama günümüzde bu ameliyat zorunludur ve güçlüğü oranında sağlık da getirecektir.

MURAT BELGE

gizli protokolünü hazırlarken, Batı sınırlarını Almanya'ya karşı güvence altına alma kaygısını gütmüşlerdi. Bu gizli protokole göre, Finlandiya, Estonya, Letonya ve Besarabya, Almanlar tarafından Sovyet "etki alanı"na terkedilmişti. (Eylül 1939 sonunda, Almanya Litvanya'yı da Sovyetler'e bıraktı.)

Polonya İşgali

Almanya, Moskova Anlaşması'nda, Polonya'nın 1919 Paris Barış Konferansı'nda saptanan Curzon Hattı'nın doğusunda kalan bölümünü Sovyetler Birliği'nin "etki alanı" olarak saptamıştı. Ancak Almanya Polonya'yı istilaya giriştiği zaman, Sovyetler Birliği önderliği ve Stalin, kendi "payları" sayılan Polonya topraklarına girmekte bir süre tereddüt ettiler. Çünkü bu adımı atmak, SSCB'nin Ekim Devrimi'nden beri savunduğu ve "hiç kimsenin toprağından bir karış yer istemiyoruz" şiarıyla simgelenen temel ilkesine açıkça aykırıydı ve Stalin, bu ilkenin çiğnenmesinin, Batı'da "kızıl emperyalizm" propagandası için bulunmaz bir malzeme olacağını çok iyi biliyordu. Ancak Alman ordusunun Polonya'da ilerlemesini sürdürüp SSCB'nin Batı sınırına dayanması tehlikesi karşısında önlem alarak savunma hattını Batı'ya taşıma gereği de Sovyet önderliğini sıkıştırıyordu. Stalin, çareyi, bu "paylaşma"yı diplomatik ve biraz da etnik ve "millî" motiflerle meşrulaştırmakta buldu. Curzon Hattı'nın doğusu zaten 1919'da Polonyalılarla Sovyet halkları arasındaki etnik sınır esas alınarak Sovyetler Birliği'ne bırakılmış; ancak "Büyük Polonya" düşü gören şoven Polonya hükümeti, Sovyetler Birliği'ndeki iç savaştan yararlanıp, İngiltere ve Fransa'nın da askerî desteği ile 1921'de sınırın doğusuna geçerek Byelorusya (Beyaz Rusya) ve Ukrayna'nın Batı bölgelerini ele geçirmişti. Şimdi SSCB, 1919 statüsünün gereğini yerine getirme gerekçesini gündeme getirebilirdi. Bunun yanısıra, işgal edilecek bölgenin etnik yapısının SSCB'nin müdahalesini (millî mülahazalarla) meşrulaştıracak bir görünüme kavuşması için, paylaşma hattı, biraz doğuya, Vistül'den Bug'a doğru çekildi. Böylece, Sovyet etki alanı, 12 milyon nüfusun 6 milyonunu Ukraynalıların, 3 milyonunu ise Byelorusların (Beyaz Ruslar) oluşturduğu bir alanı kapsamış oluyordu. Polonya sınırları içindeki Doğu Ukrayna'nın kırsal kesiminde "Ukrayna'nın Sovyetler Birliği içindeki birleşmesi" için propaganda yürüten komünist gruplar da, -Moskova Anlaşması'nı benimsememekle birlikte- SSCB'nin bölgeyi egemenliği altına almasını onaylayacaklardı. SSCB, bu gerekçelere dayanarak ve müdahalesini Stalin'in "kan kardeşlerimiz" olarak tanımladığı Byelorus ve Ukraynalıları yeniden anavatanlarına kavuşturma amacıyla açıklayarak, Eylül 1939 sonunda Doğu Polonya'yı işgal etti.

Devrim sonrasının güçlüklerinden yararlanılarak Sovyetler Birliği'nden koparılan diğer iki bölge de Besarabya ve Kuzey Bukovina idi. Nüfusunun büyük çoğunluğu Ukraynalı olan ve Rusça konuşulan bu bölgeler, 1918'de yapılan anlaşmaya rağmen Romanya tarafından işgal edilmişti. 1938'de Romanya kralının monarşik bir diktatörlük kurması ve Nazi eğilimli bir hükümetin işbaşına gelmesi ile birlikte bu ülkede Alman etkinliği hızla arttı. Bu koşullarda Sovyetler Birliği için sınırın eski durumuna getirilmesinin önemi daha da artmıştı. Sovyetler'in baskısı üzerine -Almanya'dan umduğu desteği sağlayamayan- Romanya, sınırların 1918 Antlaşması'nda öngörüldüğü gibi Tuna ve Prut nehirleri olmasını kabul etti, Besarabya ve Kuzey Bukovina'yı Sovyetler Birliği'ne verdi.

Ağustos 1941'den itibaren Varşova Gettosu'nun dış dünyayla tüm bağları kesildi. Getto'da toplanan insanların sayısı o kadar artmıştı ki 7-8 kişi tek bir odada yaşamak zorundaydı. İnsanlara günde 180 kalorilik besin veriliyordu, Yahudilere yiyecek yardımı yapan veya evlerinde saklayan Polonyalılar ölüm cezasıyla tehdit ediliyordu. Yeterli besin alamamaktan dolayı ölüm oranı çok yükselmişti. Getto'nun dışına çıkmaya çalışan Yahudilere ikaz etmeden ateş açılıyordu. Alman terörünün bir parçası da Yahudilerin sakallarının kesilmesiydi (fotoğraf). Himmler, Temmuz 1942'de Getto'nun boşaltılması ve Yahudilerin gruplar halinde Treblinka'ya gönderilmesi emrini verdi. Nisan 1943'de artık Yahudilerin Treblinka'ya gönderilmeye karşı direnmeye başlamaları ve Almanların kurdurduğu Judenrat'ın (Yahudi Konseyi) kontrolü kaybettiğinin anlaşılması üzerine Getto içinde kumandayı Polis Generali Stroop aldı ve tanklarla Getto'ya girdi. Silahlı direniş 18 Nisan gecesi içinde siyonistler, sosyalistler ve komünistlerin yer aldığı Yahudi Mücadele Birliği'nin önderliğinde başladı. Direnişin daha başından başarı şansı olmadığı açıktı, ama önemli olan direnişçilerden Arie Wilner'in sözleriyle "insanlık onurunun kurtarılması"ydı. Direnişçiler yayınladıkları bir bildiride halka şöyle sesleniyorlardı: "Sana sesleniyoruz. Binlerce insan ayağa kalkmalı. Birleşelim ve bir ordu oluşturalım! Kim olursan ol, düşüncelerin ne olursa olsun, eğer onurlu bir insansan bize gel. Ölüme mahkum edilmiş, çaresiz insanların hayatı için omuz omuza mücadele edelim." 16 Mayıs'ta direniş SS birlikleri tarafından kanlı bir biçimde bastırıldığında geriye yalnızca 20 bin Yahudi kalmıştı ve onlar da Treblinka'ya gönderildiler.

Fin-Sovyet Savaşı ve Baltık Ülkelerinin İlhakı

Sovyetler Birliği, Moskova Anlaşması'nın gizli protokolüyle Finlandiya ve Baltık ülkelerini kendi "etki alanı"na dahil ederken, bu ülkelerin bir Alman saldırısı için çok uygun bir sıçrama tahtası olabileceği endişesiyle hareket etmişti. Özellikle Leningrad'a 32 kilometre uzaklıktaki Finlandiya sınırı stratejik açıdan hiç güven verici bulunmuyordu. Polonya'nın işgalinden sonra Sovyetler Birliği 28 Eylül'de Estonya, 5 Ekim'de Letonya ve 10 Ekim'de de Litvanya ile karşılıklı yardım anlaşmaları imzaladı. Bu anlaşma uyarınca bir saldırı durumunda imzacı ülkeler birbirlerine her türlü yardımı taahhüt ediyorlardı. Ayrıca Baltık ülkeleri topraklarında Sovyet askerî birliklerinin üslenmesine de izin veriyorlardı. Finlandiya ise Sovyetler'in stratejik gerekçelere dayanan sınır düzeltme isteklerini reddetti ve bu nedenle karşılıklı yardımlaşma anlaşması görüşmeleri de sonuca ulaşamadı. 7 Kasım'dan sonra ilişkiler hızla gerginleşti ve 30 Kasım'da Fin-Sovyet Savaşı başladı. Savaş ikibuçuk ay sürdü ve Mart 1940'da yapılan anlaşma ile Finlandiya stratejik Karelya bölgesini, Leningrad'a açılan stratejik bölgeyi ve Murmansk demiryolu civarını Sovyetler Birliği'ne bıraktı.

Fin-Sovyet savaşı sırasında Baltık ülkelerinin Finlandiya'ya yardımları nedeni ile Sovyetler Birliği'nin bu ülkelerle ilişkileri gerginleşmişti. Sovyetler Birliği bu ülkeleri Almanlar ya da müttefiklerle anlaşarak 1939 Eylül ve Ekim anlaşmalarına aykırı olarak SSCB'ye karşı ittifak girişiminde bulunmakla suçladı. Estonya'ya giden Jdanov, Letonya'ya giden Vişinskiy ve Litvanya'ya giden Dekanozov, bu ülkelerdeki Alman yanlısı hükümetlere karşı anti-faşist hareketlerin örgütlenmesine öncülük ettiler. Toprak sahipleri ve ordunun desteğiyle ayakta duran ve İtalyan faşizmini örnek alarak korporatist bir devlet yapısı örgütlemeye çalışan bu otoriter rejimler, Sovyet destekli muhalefet hareketi karşısında fazla direnemediler. 1940 yazında yapılan seçimlerden, her üç ülkede de komünistlerin önderlik ettiği anti-faşist halk cepheleri galip çıktılar. Yeni oluşturulan parlamentolarda, SSCB'ye katılma kararı alındı. SSCB Yüksek Sovyeti'nin onaylamasıyla, bu üç ülke Ağustos 1940'da özerk federe cumhuriyetler olarak SSCB'ye katıldılar.

28 II. Dünya Savaşı Öncesi Sosyalist Hareket

Temmuz 1940'da Stalin Moskova'ya yeni atanan İngiliz Büyükelçisi Sir Stafford Cripps'e Almanya'nın herhangi bir anda Sovyetler Birliği'ne saldırmasını beklediğini ve bunu mümkün olduğunca geciktirmeye uğraştığını söylemiştl. Bu saldırıyı önlemek ve geciktirmek için Sovyet diplomasisinin, kimi zaman Avrupa komünist hareketi içinde şaşkınlık, kararsızlık ve öfke yaratan uygulamaları çok fazla bir zaman da sağlamadı ve Hitler 18 Aralık 1940'da Barbarossa Harekatı direktifini yayınlayarak Sovyetler Birliği üzerine saldırmaya resmen karar verdi. Hızla, işgal edilen Sovyet topraklarının ne yapılacağına, Yahudilerin ve siyasi komiserlerin nasıl yokedileceğine, ekonomik kaynaklarla ne yapılacağına, Rus ve Rus olmayan halkların nasıl köleleştirileceğine ilişkin planlar yapılmaya başlandı. Alman orduları, 6 Nisan 1941'de Yugoslavya'yı, ardından Atina'yı ve Girit'i ele geçirdiler. Stalin Amerikan ve İngiliz hükümetleriyle Tokyo'daki "Kızıl Orkestra" üyelerinden Sorge tarafından yaklaşmakta olan felaket konusunda durmaksızın uyarılmasına karşın saldırının bu kadar yakın olacağına ihtimal vermiyordu. 6 Mayıs'ta Halk Komiserleri Konseyi başkanlığına getirilen Stalin, Almanları yatıştırmak için Yugoslavya, Belçika, Norveç ve Yunanistan'ın sürgündeki hükümetlerini tanımayı reddetti. Almanya'ya Sovyetlerin mal göndermesi daha da arttı. 13 Haziran'da Stalin bizzat kaleme aldığı bir duyuruda Alman birliklerinin Sovyet sınırında toplandığına ilişkin söylentileri "Sovyetler Birliği ve Almanya'ya düşmanlık besleyen ve savaşın yayılmasından çıkar uman güçlerin düşmanca bir propaganda manevrası" olarak telin etti. Ne var ki, Alman saldırısı 22 Haziran 1941'de orduların Sovyet sınırını geçmesi ve hava kuvvetlerinin, Sovyet hava alanlarını hiçbir uçağın havalanmasına fırsat vermeksizin bombalamasıyla başladı. "Drang Nach Osten" (Doğuya Doğru) parolasıyla başlayan saldırının ikinci ayında Alman Doğu Cephesini ziyarete gelen Mussolini ve Hitler (sağda) 25 milyon Sovyet yurttaşının hayatına malolan bu caniyane saldırı savaşının başlıca sorumlularıydı. Savaşın ikinci yılından sonra, Nazi istilasını püskürtmeye başlayan Sovyet askerleri ise "Batı'ya Doğru ileri" parolasıyla (altta) Nazizmi kendi ininde ezmek üzere Berlin'e girdiğinde, savaşın başında çirkin azametleriyle şişinen Hitler ve Mussolini, biri kendisini zehirleyerek öbürü partizanlar tarafından bacaklarından asılarak layıklarını bulmuş olacaklardı.

Almanya'nın SSCB'ye Saldırı Hazırlıkları

1941 yazı sonunda Hitler bütün Batı Avrupa'ya egemen olmuştu. Artık sıra Sovyetler Birliği'ndeydi. Hitler, Sovyetler Birliği'ne saldırmadan önce, Batı cephesinde rahatlamak nedeniyle İngiltere'yle bir barış anlaşması imzalamak istedi. Hatta 1940 Mayıs ve Haziran aylarında, Fransa'nın yanında savaşmak için gelmiş olan İngiliz kuvvetlerini Kuzey-batı Fransa sahilinde Calais'de sıkıştıran Alman tanklarının, müttefikler için sarsıcı bir darbe olacak imha harekâtına girişmeyerek bu kuvvetlerin İngiltere'ye naklini mümkün kılmış olmalarının, Hitler'in askerî-stratejik basiretsizliğinden kaynaklanmadığı; Bolşevizme karşı müttefik olabileceği gözüyle baktığı İngiltere'de Almanya'yla uzlaşma yanlısı güçleri Nazizm'in yanına çekecek bir "jest" anlamına geldiği, tarihçilerce ileri sürülmüştür. Ancak İngiltere Başbakanı Churchill, Almanya'yı Doğu'ya saldırıda serbest bırakmakla kendi ülkesinin güvenliğini sağlayamayacağını açıkça görüyordu. Kendi misyonunu, Büyük Britanya'nın "üzerinde güneş batmayan imparatorluk" olduğu emperyalist egemenlik döneminin değerlerini yaşatmak olarak gören Churchill, Alman emperyalizmine karşı gerilememek gerektiği kanısındaydı ve bunu ısrarla hem İngiliz halkına, hem de yaptığı Fransızca radyo konuşmalarıyla, "yenik" Fransız halkına telkin ediyordu. İngiliz hükümetinin Almanya'nın barış teklifini reddetmesi üzerine düşkırıklığına uğrayan ve öfkeye kapılan Hitler, "İngiliz Muharebesi" denilen hava savaşlarını başlattı. Ağustos-Eylül 1941 boyunca süren hava saldırılarına boyun eğmeyen İngiltere, Almanya'nın müthiş askerî ilerlemesini aksatan ilk ciddi direniş örneğini verdi.

Eylül ayında Almanya, Romanya ve Finlandiya'nın faşist hükümetleri ile anlaşarak bu ülkelere asker gönderdi. Böylece işgal altındaki Polonya ve Çekoslovakya'dan sonra bu ülkelerde de Alman askerî birliklerinin konuşlandırılması ile Sovyetler Birliği kuzeyden güneye bütün Batı sınırı boyunca Nazi orduları tarafından kuşatılmış oluyordu. 1940 sonbaharında Hitler generallerine Sovyetler Birliği'ne saldırı için hazırlıkları tamamlamaları emrini verdi. 'Barbarossa' adı verilen saldırı planı 18 Aralık 1940 tarihinde Hitler tarafından imzalanarak kesinleşti.

II. Dünya Savaşı'nda Sosyalizm ve Direniş

Almanya'nın Polonya'ya saldırdığı tarih olan 1 Eylül 1939, II. Dünya Savaşı'nın başlangıç tarihi olarak evrensel düzeyde kabul görmüştür. Ancak Polonya'nın işgalinin kısa sürede tamamlanması; Batı kapitalizminin öncü ülkeleri İngiltere ve Fransa ile Almanya arasında uzun süren *Sitzkrieg* (Oturduğu Yerden Savaş); ardından Nazilerin Batı ve Kuzey'de hızla zafere ulaşmaları (Bkz: *II. Dünya Savaşı Öncesinde Sosyalizm*), bu dünya savaşının gerçek boyutlarına ulaşmasını uzun süre geciktirmişti. Savaşın gerçek kapsamına ve boyutlarına ulaşması sürecinde en önemli gelişme, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırması (22 Haziran 1941) oldu. Böylece, II. Dünya Savaşı'nda "saldırgan" konumundaki Nazi Almanya'sının ideolojik-siyasal programını oluşturan "komünizmi/Bolşevizmi ezme" hedefi de askerîleştirilerek savaşın nesnesi haline gelmiş bulunuyordu.

Almanya'nın hedefi, Sovyetler'i hızla işgal ettikten sonra, Kafkasya, Türkiye ve Mısır üzerinden Ortadoğu'ya yayılarak, Japonya'nın da Hindistan'a yüklenmesiyle, emperyalist rekabetteki düşmanı İngiltere'nin işini bitirmekti. Kara kuvvetlerinin yüzde 80'ini, bazı evrelerde daha da fazlasını sürdürdüğü Doğu (Sovyetler Birliği) cephesinde Almanya'nın uğradığı yenilgi, savaşın seyrini değiştirdi.

ABD, I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi, II. Dünya Savaşı'nda da, savaşa sonradan girerek emperyalistler arası rekabette dengeyi değiştiren taraf oldu. Ancak ABD, 7 Aralık 1941'de Japonya'nın Pearl Harbor'daki Amerikan deniz üssüne yaptığı saldırı üzerine; yani, I. Dünya Savaşı'nın aksine, savaşın çok erken bir evresinde sıcak çatışmanın içine girdi. Bu askerî tesadüf olmasa da, Amerikan emperyalizminin iki savaş arası dönemde dünya kapitalizmi içinde üstlendiği ağırlıklı rol, ABD'nin II. Dünya Savaşı'nda, ilkindeki gibi hakemlik statüsünde kalmasını imkânsızlaştırmıştı. II. Dünya Savaşı ABD'nin ve Batı emperyalizminin siyasal önderliğini pekiştirmesi bakımından da önem taşır.

Sovyetler Birliği ile Batı emperyalizmi arasındaki siyasal-diplomatik ilişkilerin kalıcı bir statüye ve hukuka bağlanmasının da temelleri II. Dünya Savaşı'nda atıldı. ABD öncülüğünde İngiltere ve Fransa'dan oluşan Müttefikler Bloku ile SSCB, bu savaşta Nazi Almanya'sına karşı aynı saflarda yeraldılar. Ancak bu ittifak, her iki taraf açısından da "şeytanla ittifak" niteliğini taşıyan, zorunlu bir beraberlikti. Batılı Müttefikler, Almanya'nın müthiş bir yığınak yaptığı Doğu Cephesi'nde Sovyetler Birliği'ni rahatlatmak için bir Batı Cephesi açmayı reddederek SSCB'nin olağanüstü büyük ekonomik zarara ve insangücü kaybına uğramasında pay sahibi oldular. Batı'dan SSCB'ye ancak 1943'den sonra, askerî malzeme yardımı yapılmaya başlandı. 1944'de, *Kızılordu*'nun karşı saldırıya geçerek Doğu Avrupa'ya hakim olmaya başlamasından sonra, Sovyetler Birliği ile Batılı emperyalist ülkeler arasında nüfuz alanı gerilimleri ve pazarlıkları ortaya çıktı. Bu süreçte, II. Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında Batı emperyalizmi ile hiçbir zaman güvenilir temellere ve karşılıklı işbirliğine dayanmayan, karşılıklı açık kollamaya dayanan bir diplomatik ilişki deneyiminin ve II. Dünya Savaşı'nın yıkıcılığının baskısı altındaki Sovyetler Birliği; Nazilere karşı direniş çerçevesinde canlan(dırıl)an yurtsever-milliyetçi kimliğin ve söylemin de etkisiyle, "sınırlarını güvenceye alma" saikliyle hareket edecekti.

II. Dünya Savaşı, modern tarihin en büyük çaplı çatışması oldu. Kesin olarak saptanamamakla beraber, 35 ilâ 60 milyon arasında insan hayatını yitirdi. En büyük kaybı, 11 milyon asker ve 7 milyon siville Sovyetler Birliği verdi. Polonya, yaklaşık 3.5 milyonu soykırım uygulanan Yahudiler olmak üzere, 5.8 milyon vatandaşını kaybetti. Saldırgan faşist ülkelerden Almanya tarafında 3.5 milyon asker, 780 bin sivil; Japonya tarafında 1.3 milyon asker, 670 bin sivil öldü. Japon emperyalizmine karşı silahlı mücadele veren Çin, 1 milyon 300 bin askerin yanısıra; sayısı tam olarak saptanamayan, ancak milyonları bulan sivil direnişçiyi yitirdi. Savaşın esas büyük güçleri arasında olmalarına rağmen, İngiltere'nin kaybı 264 bin asker ve 92 bin sivil; ABD'nin kaybı ise 292 bin asker ve 6 bin sivile sınırlı kaldı.

Direnişin Gelişme Süreci

Avrupa ve Asya'da, Alman ve Japon istila ve işgaline uğrayan halklar faşist saldırganlığa boyun eğmediler. İşgal ile birlikte direniş de başladı. Direniş hareketleri, işgal komutanlıkları ya da işbirlikçi yönetimlerin emir ve önlemlerine uymamak, çeşitli düzenlemelerini boykot etmek, anti-faşist propaganda ve ajitasyon, illegal yayınların basım ve dağıtımı gibi pasif yöntemlerle başlayıp, grevler ve kitle gösterileri ile yükseldi. Stratejik hedeflere sabotajlar, işgalci birliklerin asker ve malzemelerine saldırı, işbirlikçilerin öldürülmesi gibi silahlı eylemlerin giderek silahlı ayaklanmalar ve partizan savaşlarına dönüşmesi ile direniş mücadelesi en üst noktaya ulaştı.

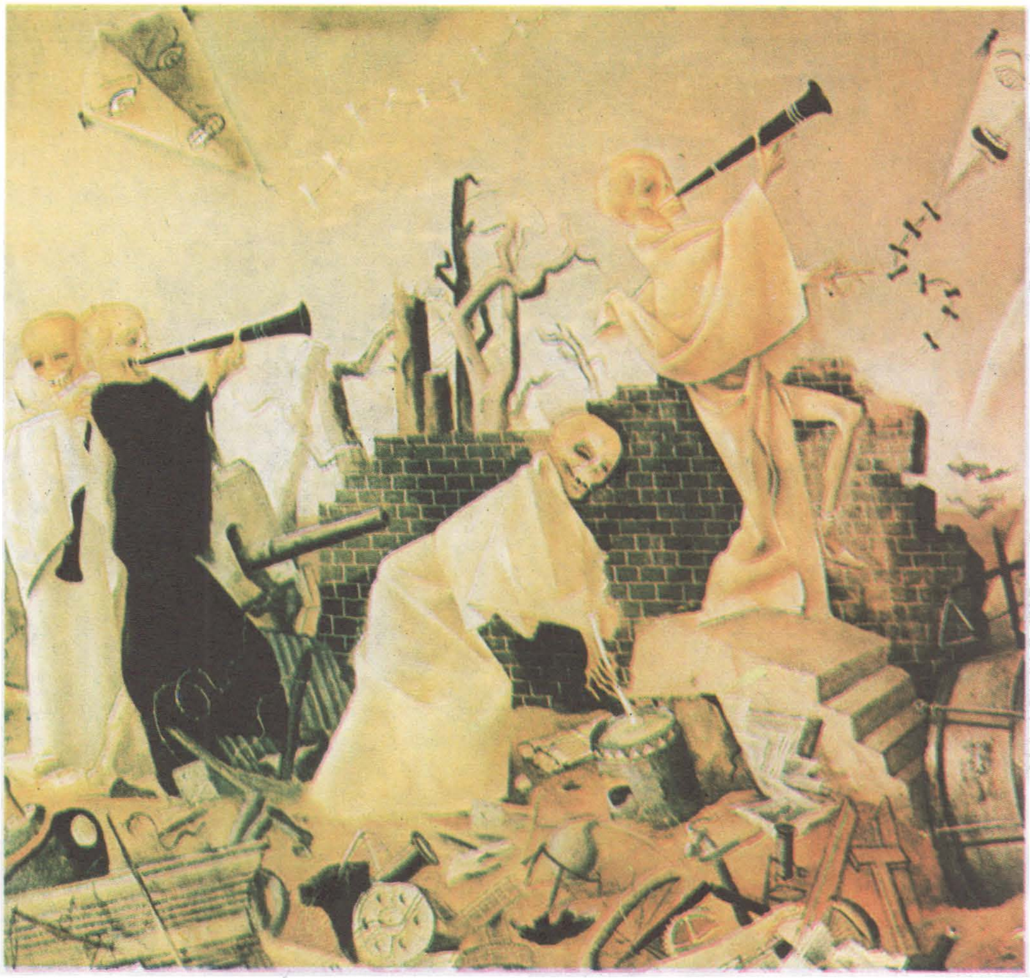
1943 başında Stalingrad direnişinin zaferi işgal altındaki ülkelerde halkın ve direnişçilerin morali üzerinde büyük etkide bulundu. Alman ordularının yenilmezliği efsanesinin yıkılması

"Barbarossa Harekatı" olarak bilinen sürpriz saldırı ile Alman orduları kısa zamanda Ukrayna içlerine kadar ulaşarak 1941 sonuna kadar 3 milyon Sovyet askerini esir aldılar (altta) ve topladıkları kamplarda açlıktan ölüme terkettiler. Saldırının şokunu atlatan ve savaş güçlerini yeniden organize etmeye başlayan Sovyetler Birliği'nde Stalin'in başkanlığında 30 Haziran'da Devlet Savunma Komitesi (GKO) kuruldu ve tüm yetkileri elinde topladı. Sovyet Birlikleri bütün cephe hattı üzerinde batıda Savunma Komiseri Mareşal Timoşenko komutasında örgütlü bir biçimde direnişe başladılar ve kış gelmeden Moskova, Leningrad ve Stalingrad'ın ele geçirilmesini öngören "Barbarossa" planına ilk darbeleri indirerek Nazi saldırısının yenilgisinin başlangıcını hazırladılar. Sovyetler Birliği'nin Nazi istilası altına giren bölgelerinde yaşayan halklar Alman işgaline boyun eğmediler. Alman faşizminin işgalinin ilk günlerinden başlayarak kentlerde, köylerde, fabrikalarda, madenlerde, bataklık ve ormanlarda durmaksızın genişleyen bir direniş başgösterdi. 18 Haziran 1941'de Komünist Partisi Merkez Komitesi partizan mücadelesinin hedeflerini açıklayan bir karar aldı, buna göre: "Görev, ordu birliklerinin bağlantısını ve ulaşımı aksatarak, aldıkları tedbirleri boşa çıkartarak, işgalci askerleri de onların işbirlikçilerini de öldürerek hayatı Alman istilacıları için katlanılmaz hale getirmek" olacaktı. Genç, yaşlı, kadın erkek, bir milyon dolayında insan düşman hatları gerisinde savaşan partizan müfrezelerinde görev aldı (yanda). Kızıl Ordu Baş Siyasal Yönetimine bağlı olarak kurulan yeraltı çalışmalarıyla ilgili birim, 1942'de yerini, Yüksek Komutanlığa bağlı Partizan Genel Kurmayı'na bıraktı. 1943 yazında, düşman hatları gerisinde 200 bin kilometrekare alan partizanların denetimi altına girmiş, bu bölgelerde, Sovyet yönetimi ve kollektif çiftlikler yeniden kurulmuş, gazete ve dergiler yayınlanmaya ve partizan birlikleri askeri eğitimlerine başlamışlardı. 1943 ve 1944 yıllarında partizan birlikleri harekatlarını etkili bir biçimde Kızılordunun harekatlarıyla eşgüdüm içine soktular. Beyaz Rusya'da partizanların öldürdüğü bir Nazi askerinin üzerinden çıkan bir günlükte şöyle yazıyordu: "Heryerde, bataklık ve ormanlarda intikamcıların hayaleti kol geziyor. Hiç beklemediğimiz bir anda, sanki toprağın altından çıkarcasına bize saldırıyorlar. Her yer intikamcılarla dolu. Hiçbir zaman güvenlikte olamıyoruz..."

29 Savaş ve Anti-faşist Direniş

1940 yılında Auschwitz'in komutanı Rudolf Hoess, mahkûmlardan birini, Franciszek Targosz'u bir at resmi çizerken yakaladı. Auschwitz'de resmen izin verilmemiş herhangi bir şeyi yapıyor olmak suçtu ama resim güzeldi. Canını kurtarma çabası içinde, Targosz'un aklına çılgınca bir fikir geldi. Hoess'e, Auschwitz'de propaganda amaçlarıyla bir müze kurabilecekleri fikrini önerdi. Bu noktadan itibaren, bir grup mahkûm, bir yandan 1941'de kurulan müze için resmî resimler ya da kendilerini ölümsüzleştirmek isteyen SS'ler için portreler yaparken, bir yandan da çalabildikleri malzemelerle, gizlice, yaşadıkları hayatı kaydeden desenler çizmeye başladılar. Kimi zaman kara mizahlarını yaptıkları resmî işlere de yansıtmayı başarabiliyorlardı. Örneğin daha az ünlü kamplardan birinde, Majdanek'de, bir Kızıl Haç ziyaretinden önce, mahkûmlardan bir anıt-sütun inşa etmeleri istendi. Sonuçta çıkan ürünün tepesindeki küçük silindirin içinde, mahkûmların arkadaşlarının külleri vardı. Yalnızca kamplardakiler değil, kamplardan kaçanlar da resim yapıyorlardı ve onların teknik imkânları genellikle daha çok oluyordu. Örneğin Felix Nussbaum, yanda bir detayı görülen Ölüm Dansı *resmini Auschwitz'e ya da diğer kamplara gönderilecek mahkûmların geçici olarak bulundurulduğu Gurs kampından kaçtıktan sonra, karısı ile birlikte Brüksel'de saklanırken yapmıştı. Resim eğitimini Hamburg ve Berlin akademilerinde gören Nussbaum'un, 1928-29 yılları arasında gittiği Fransa'da keşfettiği naif ressam 'Gümrükçü' Rousseau'nun etkisini bu yıllarda da hâlâ taşıyordu. Yaşayabilmek için okul kitaplarını resimlemekten aldığı paranın dostlarının yardımlarıyla desteklenmesi gerekiyordu. Bu dönemde konuştuğu dostlarından birine, "Yok olursam yaptıklarımın ölmesine izin verme; onları halka göster" demişti. 1943'te yeniden yakalandı ve Belçika'dan gönderilen son büyük Yahudi dalgası ile birlikte Auschwitz'e gönderildi. Resim yaparak hayatını, bir süre için daha olsun uzatabilen ayrıcalıklı ressamların arasına karışamadığı anlaşılıyor. Ne o ne de karısı Auschwitz'den kurtulanlar arasındaydı.*

daha çok insanın direnişe ve silahlı mücadeleye katılmasına yol açtı. Bu tarihten itibaren direniş hareketleri giderek daha örgütlü hale geldi, daha kitlesel bir karakter kazandı. Müttefiklerin Eylül 1943'de İtalya'ya, Hatiran 1944'de de Normandiya'ya çıkmalarından sonra ise müttefik birliklere destek sağlamak, geri çekilen düşmanın vereceği son zararları önlemek ve ülkelerini işgalden kurtarmak üzere geniş ölçekli askerî eylemler ve silahlı ayaklanmalar başladı. Kuzey İtalya, Fransa ve Belçika'nın birçok bölgesi müttefiklerden önce partizan birlikleri tarafından kurtarıldı. Birçok kentte işgale halkın silahlı ayaklanması ile son verildi.

Direnişte Komünistler

Direniş hareketleri iki siyasal güç odağı etrafında örgütlendi. Bunlardan birincisi, ulusal bağımsızlığı kazandıktan sonra savaş öncesi siyasal düzeni yeniden kurmak isteyen burjuvazilerin ve küçük burjuvazinin çeşitli kesimlerinden oluşuyordu. İkinci grupta ise komünistler, ulusal kurtuluşla birlikte sınıfsal taleplerini de ileri süren işçiler ve savaş öncesindeki burjuva otoriter egemenlik sistemini reddeden diğer emekçi sınıflar ve radikal demokrat kesimler yer alıyordu. Japon işgaline uğrayan Asya ülkelerinde ise bir kısım toprak ağaları milli burjuvazi ile birlikte hareket ederken geniş köylü kitleleri de komünist partilerin önderliği altında bağımsızlık, özgürlük ve toprak talebi ile direnişe katıldılar. Direniş savaşında yeralan komünist partiler, faşist saldırganlığa karşı ulusal mücadeleyi demokratik ve sosyal haklar için mücadele ile birleştirdiler.

Batılı burjuva kaynakları, 1941'de Almanya Sovyetler Birliği'ne saldırıncaya kadar, komünistlerin Almanlara direniş göstermediğini hatta 'yansız' davrandığını yazarlar. Oysa komünistler, bütün Avrupa'da, işgal ile birlikte ilk direnişe geçen ve ilk kayıpları verenler olmuşlardı. Ancak 1938'den beri süren, somut durumun ve savaşın niteliğinin değerlendirilmesindeki teorik bulanıklık, "emperyalist savaş" ve bu savaşı "bir toplumsal devrime dönüştürme" taktiği ile içinde bulunulan somut durum arasındaki uyumsuzluk, komünistlerin diğer yurtsever güçlerle eylem birliğine girmelerinin önünde bir engel oluşturuyordu. *Komintern*'in bütün partilerin aynı politikayı izlemelerini gerektiren merkezî yapısı da bu engelin aşılmasını güçleştiren bir etkendi.

Sovyetler Birliği'nin ABD ve İngiltere ile ittifaklarından sonra, Stalin'in bu savaşın "haklı bir savaş" olduğu yolundaki saptaması bütün partiler için yeni bir tutum takınma olanağı doğurdu. "Haklı savaş" kavramı faşist ve emperyalist saldırganlığa karşı bağımsızlık ve özgürlük için savaşan bütün güçlerin birleşmesini mümkün kılıyordu. Komünistler ve diğer direniş güçleri arasında 1941'den itibaren etkili bir eylem birliği sağlandı. 1943'de *Komintern*'in

Auschwitz toplu imha merkezlerinin ilki değildi. İlk deneyler Doğu Polonya'da yapıldı: Belzec, Sobibor ve Treblinka. Her üçü de 1942'de kuruldu. Belzec, 600 bin kişiyi imha ettikten sonra, işini bitirmiş olduğundan olsa gerek, Ocak 1943'te kapandı. Sobibor, 15 Ekim 1943'te, mahkûmların isyanından bir gün sonra kapandı. Kapandığında orada 250 bin kişi ölmüştü. Treblinka en büyükleriydi. Orada ölenlerin sayısının 700 ila 900 bin arasında olduğu tahmin ediliyor. 2 Ağustos 1943'teki isyan, kampın büyük bir bölümünü yerle bir etti. Kamp Kasım'da kapandı. Belzec'de bulunup da hayatta kalabilmiş yalnızca iki mahkûm biliniyor. Sobibor ve Treblinka'daki isyanlarda ise 30-40 kadar mahkûm kaçmayı başarabildi. Auschwitz'de imha operasyonları daha önceki deneylerden de yararlanarak geliştirildi. Örneğin, gaz odalarında bir araba ekzosundan yararlanılarak elde edilen karbon monoksit gazı yerine, Siklon B gazı kullanıldı. Auschwitz'de kampın kapanmasına yol açan bir isyan da yaşanmadı. Ama Auschwitz kısmen münferit bir örnek olarak kalmaya devam etti. Dikenli Telin Ardındaki Direniş *başlıklı yandaki resim, Orta Almanya'daki Buchenwald kampından. Ressamı hakkında bilinen yagâne şey imzası: Zdanek Alda. Desenin 1944 yılında çizildiği tahmin ediliyor. 11 Nisan 1945'te, müttefik kuvvetlerin bölgeyi kurtarmasına birkaç gün kala Buchenwald'daki mahkûmlar isyan ederek yönetimi ele geçirdiler.*

29 Savaş ve Anti-faşist Direniş

lağvı, somut durumları ve potansiyel müttefikleri farklı olan komünist partilerin inisiyatifini artırdı ve direnişin etkinliğini güçlendirdi.

Savaş boyunca komünistler direniş içindeki en etkili güç oldular, en önde savaştılar ve en büyük kayıpları verdiler. Direnişte 75 bin ölü veren *Fransız Komünist Partisi* "Şehitler Partisi" olarak anılmaya başlandı. İtalyan Komünistleri yalnızca Eylül 1943'den Nisan 1945'e kadar geçen sürede Alman işgalcilerine karşı verilen partizan savaşında 40 bin mensubunu yitirdi. Belçika'da partizan savaşlarında ve *Gestapo* hapisanelerinde ölen 15 bin direnişçiden 2 bini *Komünist Parti* üyesi idi. *Hollanda Komünist Partisi*'nin direnişin sbaşlangıcındaki üyelerinin yarısı, Merkez Komitesi'nin tamamı kurtuluş ve özgürlük mücadelesinde ölü. Küçük Lüksemburg'da, parti üyelerinin ve lider Zenon Bernard da dahil olmak üzere Merkez Komitesi'nin büyük bölümü direniş sırasında Nazilerce öldürüldü.

Komünistlerin direniş sırasındaki cesaret ve fedekârlıkları büyük sempati ve destek topladı. Bütün Avrupa ülkelerinde *Komünist Partisi*'ne geniş çaplı katılımlar oldu. Savaş ve direniş yıllarındaki kayıplarına rağmen partilerin üye sayıları birkaç kat arttı. *İtalyan Komünist Partisi*'nin savaş öncesindeki üye sayısı 100 bin civarında iken, 1945'de yapılan 5. Kongrede Togliatti bu sayının 2 milyona ulaştığını söylüyordu. 1936'da 180 bin olan *Fransız Komünist Partisi* üye sayısı savaş sonunda 500 bini aşmıştı. Direnişin başlangıcında 7 bin üyesi olan *Belçika Komünist Partisi*'nin üye sayısı 1945'de 100 bin oldu. Sıcak direniş mücadelesinin uzağında kalan İngiltere'de bile, *Komünist Partisi*'nin üye sayısı 1930'ların sonlarında 10 bini ancak aşarken, savaşın bitiminde tarihinin en yüksek noktasına, 50 binin eşiğine ulaşmıştı.

Savaş sonrasında Yugoslavya ve Arnavutluk'ta sosyalist devletler, Nazi işgaline uğramış diğer Avrupa ülkelerinde ise, direnişe katılan bütün siyasal güçlerin yer aldığı hükümetler kuruldu. Direniş hareketlerinin toplumsal ve demokratik talepleri bu hükümetlerin programlarında da yer aldı. Yunanistan dışındaki Balkan ve Doğu Avrupa ülkelerinde savaştan sonraki üç yıl içinde sosyalist iktidarlara geçildi. Aynı dönemde Batı Avrupa'da, direnişin en büyük yükünü omuzlayan ve en ağır bedeli ödeyen komünistler hükümetlerden uzaklaştırıldılar. Ancak direniş hareketinin kazandırdığı haklar geri alınamadı. Asya ülkelerinde ise, Japonlara karşı direniş, savaştan sonra da emperyalizme karşı ulusal bağımsızlık mücadelesi olarak sürdü. Bu niteliği ve sonuçları ile direniş hareketleri, sıradan silahlı eylemler ya da partizan savaşları olmanın ötesinde savaş döneminin en önemli sosyal mücadelesi, II. Dünya Savaşı'nın en dikkate değer siyasal olgusu olmuştur. Luigi Longo, savaştan yirmibeş yıl sonra bu olguyu açıklarken, direniş hareketlerinin "1917 Ekim Devrimi ile ilk ve en büyük ivmesini kazanan, günümüzde de birçok ülke halklarının emperyalizme karşı mücadelesi ile süren, çağımızın büyük devrimci hareketinin bir parçası" olduğunu söylüyordu.

Batı Avrupa: İşgale ve Faşizme Karşı Direniş

Alman tümenlerinin ve panzer birliklerinin sınırlarını aşmasından kısa bir süre önce ya da sonra Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve Norveç hükümetleri Londra'ya kaçtılar. Fransa teslim oldu. İşgal ile birlikte yeraltına geçen komünist partiler dışındaki bütün siyasal örgütlenmelerin işgalci güçlerce dağıtıldığı bu ülkelerde çeşitli yurtsever güçler işgal yönetimlerine ve işbirlikçilerine karşı direnişe geçtiler. 1940-42 arasında mücadele, çeşitli direniş güçleri arasında koordinasyonun olmadığı bir ortamda dağınık ve daha çok pasif mücadele yöntemlerinin kullanılması biçiminde sürdü. 1943'den itibaren direniş hareketine katılan çeşitli grupların tek bir ulusal cephe yönetimi altında toplanması mücadelenin etkinliğini ve boyutlarını daha da genişletti. 1944 yazından itibaren direniş birlikleri ve kentlerdeki silahlı ayaklanmalar, Alman ordusunu müttefik birlikleri kadar meşgul ediyordu. Müttefik kuvvetleri komutanı General Eisenhower'a göre, yalnızca Fransız Direniş Hareketi'nin eylemleri 250 binden fazla Alman askerini bu eylemlere karşı savaşmak durumunda bırakıyordu. Bu sayı Normandiye cephesini müttefiklere karşı savunan Alman güçlerinin yarısına eşitti.

Fransız direniş hareketi, *Gestapo*'nun işkence hücrelerinde, ayaklanma ve grevlerde, partizan savaşlarında verdiği yüzbinlerce ölü, azalmayan direniş ruhu, kültür ve sanatı ile II. Dünya Savaşı'nın en büyük destanlarından birini oluşturdu. Ancak, askerî açıdan aynı ölçekte olmasa da, diğer Batı Avrupa ülkelerinde de Alman işgaline ve Nazi zulmüne karşı yüzbinlerce insan mücadele etti.

9 Nisan 1940'da sabahın erken saatlerinde Alman birlikleri Danimarka ve Norveç'i işgale başladılar. İşgalin başlamasından birkaç saat sonra, iki ülkenin hükümetlerine verdikleri notalar ile "ülkelerini İngiliz işgalinden korumak için müdahale ettiklerini, toprak bütünlüğüne ve ülkenin iç işlerine müdahale edilmeyeceğini, direniş gösterilmemesini" istediler.

Danimarka Direnişi

Danimarka'yı hiçbir direniş ile karşılaşmadan birgün içinde işgal ettiler. Hükümet istifa etti ve bütün partilerin katıldığı bir koalisyon kuruldu. Hükümetin bir günde teslim olması Danimarka halkının toplumsal gururunu inciti, hükümete ve orduya karşı tepki ve kızgınlık

Toplama Kampları ve Holocaust (Soykırım)

Hitler, 28 Şubat 1926'da Hamburg Milliyetçiler Kulübü'nde yaptığı bir konuşmada şöyle demişti: "Bir hareket Marksizmle mücadele etmek istiyorsa, tıpkı onun gibi acımasız olmak zorundadır... Eğer biz galip gelirsek, Marksizm tamamen yokedilecektir; bizim hoşgörümüz yoktur. Son gazeteleri yok edilene, son örgütleri halledilene, son eğitim merkezleri dağıtılana ve en son Marksist de doğru yola döndürülene veya köküne kibrit suyu dökülene kadar rahat etmeyeceğiz. Bunun ortası yoktur." Nasyonal sosyalizmin karşıtını yok etmeye, fizikî varlığıyla ortadan kaldırmaya dayanan siyasal mücadele (ve baskı) anlayışı, Hitler'in, aslî düşman sayılan Marksizme/komünizme yönelik olarak söylediği bu sözlerinde en açık ifadesini buluyor. Bu siyasal-ideolojik anlayış, Nazi Toplama Kamplarında, sistemleştirilmiş bir sadizmle uygulandı. II. Dünya Savaşı'nda, düşmanı yok etme histerisi; nasyonal sosyalist ideolojide Almanlığa zararlı bütün yabancı ideolojilerin (başta komünizm olmak üzere) kaynağı sayılan Yahudiliği ortadan kaldırma hedefi doğrultusunda seferber edilerek tırmandı. Bu süreçte Toplama Kampları, insanlık tarihinin en sistemli ve endüstrileştirilmiş soykırımının gerçekleştirildiği mekânlar (bir tür ölüm fabrikaları) oldular.

Konzentrationslager (Toplama Kampları - KZ) politikası, Nazilerin iktidara geldiği 1933'de uygulamaya kondu. Mart'ta Münih yakınlarındaki Dachau'da ilk Kampı kuran *SS* Şefi Himmler, bu kurumların, henüz tamamıyla Nazileştirilmemiş olan polisin ve ordunun denetiminden uzak olması amacını gözetmişti. Toplama Kamplarının amacı, hazırlanan özel tüzükte şöyle açıklanmıştı: "Alman millî bünyesine zararlı oldukları anlaşılmış olan ve görüşlerinin değişmesi ihtimali görülmeyen unsurlar, geçici olarak zararsızlaştırılarak işe yarar vatandaşlar haline getirilmek üzere buralarda tutulacaktır." Toplama Kamplarının yönetim ve gözetimi, *SS*'e bağlı ***Totenkopfverbaende***'deydi (Kurukafa Birlikleri). Toplama Kampları yönetim ilkelerinin ve hukukunun mimarı sayılabilecek olan, Dachau Kampı yöneticisi Theodor Eicke, özel seçilmiş ***Kurukafa Birlikleri***'ne şu talimatıyla yol göstermişti: "Bir devlet düşmanına acımak, her *SS* mensubu için onursuzluktur. Sulu gözlere aramızda yer yoktur; bunlar en kısa zamanda bu işi bırakıp bir manastıra kapansınlar. Kurukafa amblemini ve dolu silahlarınızı boşuna taşımıyorsunuz." Siyah üniformalı ve kurukafa amblemli ***Kurukafa Birlikleri***, Toplama Kamplarını 1940'a kadar yönettiler. Onlar savaşta cepheye sürülünce de, yönetim gene *SS*'in özel yetiştirilmiş birimlerinde kaldı.

1935'e gelindiğinde, Almanya'da kapasiteleri 7 ile 9 bin arasında değişen 7 büyük Toplama Kampı vardı. Buralardaki tutukluların yüzde 90'ını, komünistler, sosyal demokratlar ve sendikacılar oluşturuyordu. 1937'den sonra suçlu grupları çeşitlendirildi ve geniş çaplı bir tutuklama dalgası geldi. Toplama Kamplarına doldurulan yeni tip suçlular "çalışmaktan kaçanlar ve asosyallerdi". Bu tanımlamayla, çingeneler, kabadayılar, evsiz-barksız gezginler, eşcinseller ve Yehova şahitleri vb." kastediliyordu. Bu çeşitlenmeyle birlikte, tutuklu üniformalarının göğüslerine dikilen üçgen amblemler de renklendirilerek çeşitlendi: Siyasal tutuklular kırmızı, Yehova Şahitleri eflatun, asosyaller siyah, adi suçlular yeşil, eşcinseller pembe, çingeneler kahverengi, iltica ettikleri ülkelerden geri döndüklerinde yakalanmış Almanlar mavi üçgen, Yahudiler sarı Siyon yıldızı takıyorlardı. Bazı Toplama Kamplarında, kamp numarası mahkûmun koluna döğmeyle işleniyordu. Bu uygulama, II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla kural haline gelecekti.

1938'de, Toplama Kampları aşırı bir yüklenmeyle karşı karşıya kaldılar. Almanya'ya bağlanan Avusturya'da tutuklanan onbinlerce sosyalist ve Yahudi; ardından Kasım'da ***Reichskristallnacht*** (Kırık Camlar Gecesi) ile tırmanan devlet törürü altında tutuklanan 20 bin kadar Yahudi, Toplama Kampları'nda bulunan insan sayısının 60 bine ulaşmasına yolaçtı. Yahudilere servetlerini Almanya'da bırakma koşuluyla ülkeyi terketme izni verilmesinden sonra, bu rakam 25 bine indi. II. Dünya Savaşı öncesi dönemde, tutuklular açısından Toplama Kampları, sağlık koşullarının kötülüğüne ve sürekli işkenceye dayağa rağmen, 1940'larla kıyas edilemeyecek kadar rahattı. Kamplarda birkaç ay, hatta birkaç hafta yattıktan sonra tahliye olanlara bile rastlanıyordu; "Kampta olanlar hakkında hiçbir yerde hiçbir kimseye bir şey söylemeyeceklerine" dair bir kâğıt imzalamak koşuluyla...

Auschwitz, Nazi toplama kamplarının en büyüğü, en ünlüsü ve Yahudilere karşı girişilen soykırımın simgesidir. Krakov ile Katoviçe arasında 7 Polonya köyü boşaltılarak toplam 40 kilometrekarelik bir arazi üzerinde kurulmuş olan Auschwitz (Leh dilinde Oswiecim) kompleksi, iki bölümden oluşmuştu. Mayıs 1940'da savaş esirlerinin (zorunlu) çalıştırılması için kurulan Auschwitz-1, 7 bin kişiyi barındıracağı öngörülmesine rağmen, 1941'de 18 bin nüfusa ulaştı. Auschwitz-1'in 28 blokundan 10 numaralısında SS hekimleri, tutukluları kobay olarak kullanarak tıbbi deneyler yapıyorlardı. SS şefi Himmler, "bu deneylere katılmayı reddedenleri vatan haini olarak göreceğini" söylemişti. 11 numaralı blokta da, 3 Eylül 1941'de insanların Siklon B gazıyla toplu halde öldürüldükleri gaz odalarının ilk provası yapıldı. Ekim 1941'de, Himmler'in emriyle Auschwitz'deki ikinci kampın inşasına başlandı. Auschwitz-2 veya Auschwitz-Birkenau olarak anılan bu ikinci kamp, Vernichtungslager (Tenkil -veya Yoketme- Kampı) statüsündeydi ve 100 bin kişilik kapasitesiyle Nazilerin en büyük toplama kampıydı. Buraya Avrupa'nın heryerinden nakledilen Yahudilerin çalışabilecek durumda olanları (ki bunlar, gelenlerin yaklaşık dörtte birini oluşturuyordu) ayrıldıktan sonra, gaz odalarına gönderiliyorlardı. Gaz odalarında ölüm büyük acılar içinde kıvrandıktan sonra 32 dakikada gerçekleşiyordu. Kamp komutanı Rudolf Höss'ün ifadesine göre, Auschwitz'de gaz odalarında 1 milyon 135 bin insan öldürülmüştü. (Bu rakamın çok daha yüksek olduğu tahmin ediliyor.) Rudolf Höss, 1947'de Polonya'da yargılandı ve ölüme mahkûm edildi. 1963-1967 arasında Frankfurt'ta üç ayrı davadan yargılanan Auschwitz kamp personeli de çeşitli cezalara çarptırıldı. Resimde Auschwitz kampında yok edilmeyi bekleyen tutuklular görülüyor.

II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Toplama Kampları'nın sayısı ve kapasitesi arttı, "hedef kitleleri" genişledi ve koşulları alabildiğine ağırlaştı. ***Sicherheitsdienst*** (Güvenlik Servisi - SD) Şefi Heydrich'in emriyle, "savaşın kazanılamayabileceği yönünde kuşkular ileri süren veya savaşın haklılığını tartışanlar" da Toplama Kamplar'nın potansiyel sakinleri arasında sayıldı. Ancak kısa bir süre sonra Toplama Kampları'ndaki Almanların oranı yüzde 10'a, hatta daha da aşağıya düşecekti. Kamplar, savaş esirleriyle doldu. Üstüste birçok büyük Kamp inşa edildi. Yeni Toplama Kampları politikası, tutukluları ucuz emek gücü olarak değerlendirme perspektifine dayanıyordu. Mart 1942'de, *SS* bünyesindeki ***WVHA***'ya ***Wirtschaftsverwaltungshauptamt*** (İktisadi İşler İdare Amirliği), bütün Kamplarda faaliyet hakkı tanındı. Hemen bütün Alman ağır sanayi tröstleri, ***WVHA***'nın gözetimi altında, belirli Toplama Kampları yakınlarında ***Arbeitslager*** (Çalışma Kampları) kurdular. Savaşın sonunda sayıları 500'e yaklaşmış olan bu Çalışma Kampları'nda, Toplama Kampları'ndan getirilerek günde 12 saat çalıştırılan savaş esirleri, Alman sanayisi için muazzam miktarlarda artı-değer ürettiler. *SS* ve ***WVHA***, bir Toplama Kampı işçisinin verimliliğini şöyle hesaplamıştı: "Tutuklunun günlük ücretini [devlete] devretmesiyle elde edilecek gelir: 6 Mark. Yemek bedeli (60 Pfennig) ve giyeceklerin amortismanı (10 Pfennig) düşülünce: 5.30 Mark. Ortalama 9 ay çalışmanın tutarı: 1431 Mark. İşçinin cesedi üzerinden çıkacak değerli eşyalar, para, saat vs. ve altın dişlerin ortalama tutarı: 200 Mark. Cesedin yakılma masrafı olan 2 Mark düşüldüğünde bir işçiden 9 ayda, elde edilecek toplam gelir: 1631 Mark." Nazilerin her "işçi"ye ortalama 9 ay ömür biçmesinden anlaşılabileceği gibi, korkunç ağır şartlar altında zorla yaptırılan bu mesai, fiilen "çalıştırarak öldürme" niteliğini taşıyordu.

Naziler, savaş esirlerinin ve düşmanlarının ortadan kaldırılmasını, Toplama Kampları'nın ağır şartlarına ve 12 saatlik zorunlu çalış(tır)manın yıpratıcılığına bırakmadılar. İlerleyen Alman ordusuyla birlikte Polonya ve SSCB topraklarına giren 600-900 kişilik özel *SS* birlikleri, Heydrich'in talimatı uyarınca "her düzeyde ***Komintern*** mensuplarını [komünistleri], Yahudileri ve diğer radikal unsurları" yok etmekle görevliydiler. Bu *SS* birlikleri, Haziran 1941 ile Nisan 1942 arasında yalnızca SSCB topraklarında yaklaşık 560 bin insanı, kitleler halinde kurşuna dizerek öldürdüler. 29-30 Nisan 1941'de Kiev yakınlarındaki Babi Yar'da 33.771 Yahudi'nin kurşuna dizildiği katliam, bu toplu öldürmelerin en büyüğü olarak bilinir. Toplu katliamları gerçekleştiren dört *SS* birliğinden biri olan ve Beyaz Rutenya'da görev yapan "B"

29 Savaş ve Anti-faşist Direniş

yarattı. Almanlar ilk günlerde, söz verdikleri gibi, ülkenin işlerine fazlaca karışmadılar. Hatta komünistler bile Haziran 1941'e kadar çok büyük bir baskı ile karşılaşmadılar. Ancak Avrupa'da duruma hakim oldukça giderek müdahaleyi artırmaya başladılar. Bu müdahalelerle birlikte ilk direnişler de başladı.

İlk büyük anti-faşist gösteriler, Ağustos 1941'de Almanların Danimarka'yı *Anti-Komintern Pakt*'a katılmaya zorlamaları ile başladı. Nisan 1942'de halkı aktif direnişe çağıran *De Frie Danske* (Özgür Danimarka) illegal olarak yayına başladı. Eylül'de, Sovyetler Birliği ile savaşmaya giden faşist gönüllülerden oluşan bir birliğin *Freikorps Danmark* izinli dönüşü sırasında, "casuslar" diye bağıran halkla polis arasında çatışmalar çıktı.

Bu gelişmelerden sonra Alman hedeflerine karşı sabotajlar artmaya, anti-faşist ve direnişçi yayınlar çoğalmaya başladı. Almanlar direnişi bastırabilmek ve Danimarka halkını etkisizleştirebilmek için işbirlikçilerini Danimarka halkının onayı ile iktidara getirmeyi denediler. Mart 1943'de yapılan siçimlerde, işgalci Alman kuvvetlerinin desteğine rağmen, Danimarka Nazileri halktan ancak yüzde 2 oy alabildiler.

1943'de, bütün Avrupa'da olduğu gibi, direniş hızla yükseldi. Grev, gösteri, sabotaj ve silahlı saldırıların sayısı 1940'da 25, 1941'de 100 iken, bu sayı 1942'de 280 ve 1943'de 825'e çıktı. Ağustos 1943'de birçok kentte ayaklanma ve sabotaj dalgası yükseldi. Hükümete baskı yolu ile direnişi kıramayan Almanlar, Eylül başından itibaren yönetimi doğrudan ele aldılar. Kral göz altına alındı, bir Alman generali *Reichskommissar* (İmparatorluk Müfettişi) olarak atandı, ülkedeki Alman tümenlerinin sayısı 15'e çıkarıldı. Almanların doğrudan yönetimi ile birlikte, işgal altındaki diğer ülkelerdeki faşist uygulamalar da açıkça yürürlüğe girdi. Sabotajlara misilleme olarak ilk rehine Ekim 1943'de kurşuna dizildi. Ekim'den itibaren Yahudilerin tutuklanmasına başlandı.

Zulüm ve baskının artması ile birlikte, direniş de daha planlı ve örgütlü eylemlere dönüştü. Ekim'de direnişe katılan bütün grupların temsil edildiği *Friededscaadet* (Özgürlük Konseyi) kuruldu. Binlerce direnişçi silah ve sabotaj konusunda eğitildi. *Özgürlük Konseyi*'nin İngiltere ile kurduğu bağlantı sayesinde paraşütlerle çok miktarda silah ve patlayıcı sağlanabiliyordu. Alman askeri harekatı için canalıcı olan yollar, köprüler, tüneller havaya uçuruldu. Lokomotifler, kamyonlar, projektörler tahrip edildi, enerji tesislerine sabotajlar yapıldı.

Anti-faşist direnişin Naziler üzerinde yıkıcı etkisi çok fazla olan bir faaliyet alanı, sabotajlardı. Savaşın ilk yıllarında, işçiler her alanda, her sektörde sessiz-sedasız ama geniş çaplı sabotaj eylemleri örgütlediler; binaların ilk bombardımanda çökmesine yol açacak şekilde, çimentoya kilolarca şeker karıştırdılar; Alman savaş uçaklarının 30-40 uçuş saatinden sonra düşmesine, (özellikle Fransa'da), vagonların raydan çıkmasına yolaçacak küçük arızaları örgütlediler. Daha sonra, sabotajların yanısıra, Nazilere ve işbirlikçilerine yönelik suikastleri gerçekleştirecek özel örgütlenmeler oluşmaya başladı. Hollanda'da Milli Eylem Grupları, 1943 yılında 40'ı aşkın önemli işbirlikçiyi öldürdüler. Belçika'da illegal KP'ye yakın Partizan Ordusu, Danimarka'da gene illegal KP'ye yakın intihar komandoları, gerçekleştirdikleri suikastlerle, halkın özgüveninin artmasına katkıda bulundular. 1944'de, o zamana dek oldukça sakin olan ve Almanların "örnek protektora" saydıkları Danimarka'da, sabotaj ve suikastler yaygınlaşmaya başladı. Haziran 1944 sonunda birkaç yüz kişiden oluşan bir direnişçi kolu, bir silah fabrikasını basarak silahlandıktan sonra, binayı havaya uçurdu. Bu olay üzerine tırmanan Nazi terörü, 97 kişinin ölmesine, 600 kişinin yaralanmasına yol açtı. Bunun üzerine halkın başkent Kopenhag caddelerine barikatlar kurmasıyla başlayan ve birkaç gün çatışmalarla süren genel grev, (üstte) Danimarka'nın artık "örnek protektora" olmadığını ortaya koyuyordu.

birliği, kadın ve çocukları öldürmek için, gaz arabaları kullanıyordu.

Gazla öldürme yöntemi, Nazilerin çok gizli ötenazi programını yürüten *SS* hekimlerince geliştirilmişti. Hitler, Ekim 1939'da yayınladığı gizli emrinde, "isimleri sonradan belirlenecek hekimlere, etraflı bir incelemeden sonra tedavisinin imkânsız olduğuna karar verdikleri ağır hastaları acı çekmemeleri için öldürme yetkisi verdiğini" belirtmişti. Paravan bir vakıfta, verdikleri ötenazi kararlarını uygulayan *SS* hekimleri, bir yandan bu uygulamanın kapsamını ("yaşatmaya değmez" damgası vurdukları "aşağı ırktan" insanları, şizofreni, sara vakalarını vs. kapsayacak şekilde) genişletirken, bir yandan da öldürme teknolojisini yetkinleştirdiler. Gaz odaları, bu *SS* hekimleri tarafından geliştirildi. Ağustos 1941'de Hitler, özellikle kiliseden gelen büyük tepkiler üzerine, artık açığa çıkmış olan Ötenazi Emri'ni geri aldığında, bu uygulama (20 bini çocuk) tam 120 bin kişinin hayatına malolmuştu. Ötenazi programı çerçevesinde geliştirilen gaz odaları ise, 1942'den sonra Toplama Kamplarında kitlesel katliamlarda kullanılacaktı.

Nasyonal sosyalizmin Yahudilere karşı uyguladığı soykırım, Ocak 1942 sonunda, Göring'in talimatıyla *SD* Şefi Heydrich'in yönetiminde Berlin yakınlarındaki Wannsee'de toplanan gizli konferansta alınan kararlarla sistematikleştirildi. Wannsee Konferansı'nda ele alınan konu, "Yahudi sorununun nihaî olarak çözülmesi" idi *(Endlösung)*. *SS* ve *SD*'nin yönetimi altında örgütlenecek olan Nihaî Çözüm programı çerçevesinde, Avrupa'daki bütün Yahudilerin Doğu'da saptanacak bölgelere nakledilmelerine; çalışabilir durumda olanların saptanarak istihdam edilmelerine, diğerlerinin öldürülmesine karar verildi. Birinci derece akrabalarından biri Yahudi olan-Yarımkalan Yahudiler *(Halbjuden)* ise ya öldürülecek, ya da kısırlaştırılacaklardı. Nihai Çözüm programının açıkça vazedilen hedefi, Avrupa'daki 11 milyon Yahudiyi tamamen yok etmekti!

Wannsee Konferansı kararları doğrultusunda, mevcut Toplama Kamplarına ek olarak *Vernichtungslagern* (Yoketme -veya Tenkil- Kampları) kuruldu. Polonya'da kurulan dört Tenkil Kampı, Belzec, Sobibor, Treblinka ve Chelmno-Kulm, yalnızca kitlesel öldürmeler için öngörülmüştü. En büyük iki Tenkil Kampı olan Auschwitz-Birkenau ile Lublin-Majdanek'de ise, buraya nakledilen Yahudilerin çalışabilir durumda olanları tükenene kadar çalıştırılıyor, yeterince güçlü olmayanları ise (yaklaşık yüzde 75'i) doğrudan doğruya gaz odalarına gönderiliyor ve *Siklon B* gazıyla öldürülüyorlardı. Avrupa'nın dört bir yanından, yığınlar halinde vagonlara tıkılarak Auschwitz, Majdanek ve diğer kamplara nakledilen Yahudilerin bir bölümü, zaten yolda can verdi. *SS* hekimlerince "sağlam" sayılarak çalıştırılan 400 bin kişinin ortalama ömrü, 4-5 ay oldu.

Soykırımın planlanmasında baş rolü oynayanlardan Reinnard Heydrich'in (4 Haziran 1942'de Çek direnişçilerince öldürülmüştü); Nihaî Çözüm programı onun anısına, *Aktion Reihhard* (Reinhard Harekâtı) adıyla yürütüldü. Chelmno, Belzec, Sobibor, Treblinka ve Majdanek Tenkil Kamplarında yaklaşık 2 milyon Yahudi, Polonyalı ve çingene öldürüldü; yalnızca Auschwitz'deki katliam, 1.5 milyondan fazla insanı kapsadı. Toplama, Çalışma ve Tenkil Kamplarında, II. Dünya Savaşı boyunca 5 milyonu aşkın insanın öldürüldüğü saptanmıştır. *SS* ekipleri, 1943 ilkbaharında *Kızılordu*'nun Doğu Avrupa'ya doğru yürüyüşe geçmesi üzerine toplu mezarları boşaltarak ölüleri yaktılar, krematoryumları havaya uçurdular. Ancak Nazilerin Yahudilere karşı uyguladıkları soykırım, saklanamayacak kadar büyük, unutulmayacak kadar acı bir vahşet örneğiydi: Ne krematoryumların havaya uçurulmasıyla saklanabildi, ne de Nazi rejiminin çökmesiyle güncelliğini yitirdiği söylenebilir...

TANIL BORA

İllegal yayınların sayısında da büyük artışlar gerçekleşti. 1944'de sayıları 250'yi bulan gazete ve dergilerin toplam satışı 12 milyon 300 bini bulmuştu. Bu yayınlar "özgürlük için savaşa destek" karşılığında satılıyordu. Ayaklanmaların boyut ve etkinliği de genişledi. Haziran 1944'de Kopenhag'da grevlerle başlayan ayaklanma bir hafta sürdü. Almanlar kenti bombalama tehdidinde bulundular, sonunda askerî birliklerin kentten çekilmesi koşulu ile grev ve ayaklanmalar sona erdi.

Özgürlük Konseyi'nin kurulmasından itibaren eğitimine başlanan silahlı birliklerin mevcudu, 1944'de 43 bin kişiye ulaşmıştı. Bu birlikler müttefiklerin Danimarka'ya girmelerinden sonra Almanlara saldırıya başlayacaklardı. Ancak bu birliklerin kullanılmasına gerek kalmadan Almanya'nın teslim olduğu haberi geldi.

Norveç Direnişi

Danimarka'nın aksine, aynı ültimatomu alan Norveç teslim olmayı reddetti. Almanların planı, Danimarka'da olduğu gibi, işgalin ilk saatlerinde Kral'ı ve hükûmeti esir alarak, istedikleri koşullarda bir işbirliğini sağlamaktı. Ne var ki beklemedikleri bir direnişle karşılaştılar. İşgalin ilk saatlerinde çıkarma birliklerini getiren Alman donanması Norveç kıyı koruma bataryalarının ateşi ile karşılaştı. Oscarsborg kıyı bataryasının ateşi Alman amiral gemisi *Blucher*'i batırdı. İlk anda 1.600 Alman askeri öldü. Filo komutanı Amiral Kummetz ile çıkarma birliklerinin komutanı General Engelbecht yüzerek karaya çıkabildiler ve II. Dünya Savaşı'nda esir düşen ilk Alman general ve amiralini Norveç kıyı koruma birlikleri teslim aldı.

Ancak dengesiz güçler arasındaki muharebe çok sürmedi. Alman savaş makinesi küçük, donanımsız ve eğitimsiz Norveç ordusunun kıyı savunmasını kısa sürede kırarak Oslo'ya ulaştı. Buna rağmen, kıyılardaki kısa direniş Kral ve Meclis'e Oslo'dan uzaklaşacak kadar zaman kazandırmış, Alman planlarının bozulmasına yol açmıştı. Batı Norveç'in dağlık bölgelerindeki Elveren kasabasında toplanan Meclis Almanya'nın teslim olması talebini ve işbirlikçi Quisling'i başbakanlığa atamayı reddederek direnme kararı aldı. Kral ve hükûmet bir süre sonra İngiltere'ye geçti, ancak dağlık bölgelerdeki direniş iki aydan fazla sürdü. Komünistler ve diğer yurtseverler de Norveç ordu birlikleri ile birlikte gerilla savaşına

Aslında bütün "medenî" dünya, Nazilerin uygulamakta olduğu gizlilik ve yanıltma politikalarına rağmen, Auschwitz'de, ve Dachau'da neler yaşanmakta olduğunu kestirebilecek verilere sahipti. Toplama kamplarında gaz odaları inşa edilmeden önce, SS'ler kadın ve çocukları kurşuna dizmektense, gezgin minibüslerinde ekzos gazı ile öldürmeye 1841'den önce başlamışlardı. Daha da önce "ötanazi" adı verilen bir program çerçevesinde, ölümcül olduğu farzedilen hastalar benzer yöntemlerle öldürülmüşlerdi. Ama Arî ırkına mensup bazı kişilerin de öldürülmesine yolaçtığı için ötanazi programına isyan eden Alman kamuoyunun büyük bir çoğunluğu toplama kamplarındaki insenların başına nelerin gelmekte olabildiği üzerine düşünmemeyi tercih ediyor, bütün olayı donuk bir kayıtsızlıkla karşılıyordu. Bilinenler bilinmiyormuş gibi davranıldığından, yurtdışına da fazla sızmıyordu. Belki bu yüzden, sanatçılar, savaş karşısında duydukları dehşeti, örneğin Chagall'in 1943'te yapmış olduğu Savaş adlı resimde (sağda) olduğu gibi, o güne kadar geliştirmiş oldukları üslubu çerçevesi içinde kalarak ifade edebiliyorlardı. Oysa aynı sıralarda toplama kamplarındakiler, bulabildikleri sınırlı malzemeyle, çok daha farklı koşulları ifade etmek için bir zamanlar geliştirmiş oldukları teknik ve tarzlarla, toplama kamplarının emsalsiz gerçeğini kaydetmek gibi imkânsız bir işe kalkışmışlardı. Örneğin, Şubat 1945'te Küçük Kamp *adlı resmin (en solda) ressamı Boris Taslitzky genellikle, SS'lerin ortalıkta bıraktığı resmî belgelerin ya da atış talimleri sırasında kullanılan delik deşik edilmiş kâğıtların arkasına resim yapıyordu. Gerek o, gerekse soldaki, Naziler tarafından* Himmelfahrtsallee *(Göğe ağış patikası) diye adlandırılan* Yahudilerin Son Yolu'*nu resmeden Waldemar Nowakowski, toplama kamplarından ölmeden kurtulabilen seyrek sayıdaki şanslı mahkûmlardandı. Savaştan sonra, bu kampların bütün dehşeti gözönüne serildiğinde, savaş sırasında Amerika'ya kaçmış Yahudi Alman filozofu Adorno "Auschwitz'den sonra şiir yazılamaz" demişti. Daha sonra araştırmacılar tarafından toplanan, soldaki resimleri gibi 30 bin örnek, belki de, Adorno'ya kurbanların verdiği bir cevap olarak yorumlanabilir. Taslitzky, 1980'lere kadar resim yapmayı sürdürdü. Neden toplama kamplarındaki temaları resmetmeye devam etmediği sorulduğunda, "II. Dünya Savaşı sona ermiş bir tarihsel olaydır. Şimdi artık tarih. Bugün çağdaş temaları resmediyorum, Şili gibi" diye cevap verdi.*

katıldılar. Avrupa'da -Sovyetler Birliği dışında- Alman ordusuna en uzun direnişi gösteren ülke 3 milyon nüfuslu Norveç oldu.

Askerî karşı koymanın sona ermesinden sonra da direniş sürdü. Almanların denetimi altındaki Quisling'in başbakanlığı ve onun işbirliği Norveç Nazi Partisi, *Nasjonal Samling* (Millî Derleniş) Norveç halkı tarafından nefret ile karşılandı. Çok sayıda illegal yayın, anti-faşist propaganda yapıyor ve işgal sansürüne karşı Norveç halkını dünyadaki durumdan ve savaşın gelişiminden haberdar ediyordu. Direniş sırasında 35 bin Norveçli (nüfusun yüzde 1'inden fazlası) tutuklandı, birçoğu toplama kamplarına gönderildi. Grini yakınlarındaki bir kampa, faşist parti temsilcisinin konferansını dinlemeyi reddettikleri için yalnızca bir gün içinde 3 bin öğrenci gönderildi.

Ancak Norveçliler, diğer Avrupa ülkelerindeki direnişlerden farklı olarak, askerî karşı koymanın sona ermesinden sonra yalnızca yayın, propaganda gibi pasif direniş yöntemleri uyguladılar. Çok yaygın ve yoğun pasif direnişe; gizli bir askerî örgüt kurulmuş olmasına karşın sabotaj, silahlı saldırı gibi eylemlere girilmedi. Müttefiklerin Norveç'te başlatacakları askerî örgütlenme ise, Almanların bir müttefik harekâtından önce teslim olmaları üzerine herhangi bir eyleme giremedi.

Hollanda Direnişi

Danimarka ve Norveç'in işgalinden bir ay sonra, 10 Mayıs 1940 günü Alman birlikleri Hollanda'ya saldırdılar. Kraliçe Wilhelmina ve Hükümet ayın 13'ünde Londra'ya kaçtı. 14 Mayıs günü Hollanda teslim oldu.

1938'de Avusturya'yı Hitler'e teslim eden Seyss-Inquart Hollanda'ya *Reichskommissar* olarak atandı. Yurtseverler görevlerinden alındı, bütün kamu görevlerine Hollanda Nazileri atandı. Inquart, Dollfuss döneminde Viyana'da *Milletler Cemiyeti*'nin Mali İşler Danışmanı olan Hollandalı Nazi Rost von Tonnigen'i Hollanda Merkez Bankası Başkanlığı ve hükümetin mali işler sekreterliğine atadı.

Hollandalılar Napoléon döneminden beri savaş ve despotizm ile karşılaşmamışlardı. Nazilerin "Yeni düzen"i ilk aylarda şaşkınlık ve dağınıklığa yol açtı. 1940'da yalnızca iki önemli direniş olayı gerçekleşti.

1941'den itibaren faşizme ve Yahudi kıyımına karşı ilk tepkiler ortaya çıkmaya başladı. Almanların "Hollanda Halkının Führer'i" (Önderi) unvanını bağışladıkları Mussert ve onun *Nazi Partisi*'nin yurtseverler ve Yahudilere saldırısına karşı ilk gösteriler 1941 başlarında yapıldı.

Naziler en büyük Yahudi kıyımlarından birini de Hollanda'da gerçekleştirdiler. 110 bin Hollandalı Yahudi toplama kamplarına götürüldü, bunlardan ancak 6 bini hayatta kalabildi. Yahudilere yapılan zulüm büyük tepki ile karşılandı. Hollanda Anne Frank'ın ülkesi idi. Hollanda halkı yaşamlarını tehlikeye atarak binlerce Anne Frank'ı sakladı ve Nazi zulmüne karşı korudu. 25 Şubat 19410de Amsterdam ve diğer kentlerdeki belediye çalışanları, Yahudilerin toplama kamplarına götürülmelerine karşı ilk büyük grevleri yaptılar. İlk silahlı direniş hareketleri, Nazilerin Yahudileri toplamak için kullandıkları belediye kayıtlarının bulunduğu büroların basılıp kayıtların yakılması biçiminde gerçekleşti. Nazi zulmüne karşı Yahudilerin korunması Hollanda direnişinin önemli bir odağını oluşturmuştur.

Öğrencilere sadakat yemini ettirilmesi ve Yahudi öğretim üyelerinin işten çıkarılmalarına karşı gençliğin protestoları üniversitelerin kapatılması ile sonuçlandı.

Hollandalı işçilerin zorla çalıştırılmak üzere Almanya'ya götürülmesi kararı, 1941'in ilk aylarında, büyük ölçüde komünistlerin önderlik ettiği bir grev dalgasına yol açtı. İllegal

Bir ihbar sonucu yakalanıp öldürülene kadar Fransız Direniş Hareketi'nin en temel gereksinimi olan birleştiricilik rolünü başarıyla yerine getiren Jean Moulin kurmuş olduğu Ulusal Direniş Konseyi'nin zamanla serpilip sonunda Geçici Hükümet'e dönüştüğünü göremeyecekti.

Fransız Direnişinin Birleştirici Önderi Jean Moulin

1899'da Béziers'de doğan Jean Moulin, cumhuriyetçi bir ailenin oğluydu. Dedesi 19. yüzyılda Orta Fransa'nın kilise karşıtı demokratlarından biriydi. 2 Aralık 1851 darbesinden sonra sürülmüş, 16 Mayıs 1877'deki Mac-Mahon darbesinden sonra hapse tıkılmış ve yaşamının sonuna doğru radikal sosyalist Hérault'nun genel danışmanlığı ile Béziers'de *İnsan Hakları Birliği*'nin başkan yardımcılığı görevini üstlenmişti. Radikal düşüncelerden yana olan babası da Béziers lisesinde (General De Gaulle'ün babası gibi) tarih öğretmeniydi. Böylesi bir ortamda cumhuriyetçi ve yurtsever duygularla büyüyen Moulin'in çok genç yaşta (1917'de) bir laik öğrenciler derneğine üye olması kolayca anlaşılabilir. Aynı yıl, cepheye gitme çağrısından önce savaşmak üzere orduya katıldı. Terhis olduktan hemen sonra Hérault valisinin özel kaleminde çalışmaya başladı. Hukuk eğitimini tamamladıktan sonra 1940'a kadar il idaresinde görev aldı. Sadece 1937-38 yılları arasında kendisi gibi *Halk Cephesi*'ne gönülden bağlı Havacılık Bakanı Pierre Cot'-nun özel kaleminde çalıştı. İspanya İç Savaşı'na hava desteği sağlanmasına yardımcı oldu.

Direniş hareketinde Moulin'le birlikte bulunmuş albay Mahnès, onun direniş öncesi yaşantısı hakkında daha sonra şöyle yazacaktı: "Çok ateşli bir cumhuriyetçi, özgürlüğe âşık ve her türlü diktatörlüğe düşmandı. Görev süresi boyunca tam bir tarafsızlık içinde, büyük bir sezgi ve düşünce inceliğiyle ve geniş ufuklu davrandı."

1940 savaşında Moulin, Eure-et-Loir'da Chartres valisi oldu. Almanlar şehre girdiğinde halkı işgalcilerin vahşi uygulamalarından korumaya çalıştı. Almanlar tarafından tutuklanarak işkenceye tabi tutuldu, ancak 48 saat sonra serbest bırakıldı. Vichy rejimi Hitlerci yeni düzene ve onun Fransız uşaklarına karşı duyduğu tiksintiyi saklamayan bu cumhuriyetçi valiye hep kuşkuyla yaklaşıyordu. Bozgunu izleyen ilk haftada en yakın dostlarından birine, her türlü kaypaklıktan uzak biçimde şöyle demişti: "İşgalcinin şiddeti partizan savaşını gerektiriyor."

Kasım 1940'da, yeni Pétain açıkça işbirliğine başladığında, Vichy rejimi kendisini emekliye sevketti. Moulin, bu "özgürlük"ten özgür bölgedeki direniş hareketleriyle ilişki kurmak için yararlandı. Bu dönemde özellikle Mareşal Pétain'in yurtseverliği hakkında yanılgılar içinde bulunan ve mesleği askerlik olan sağcı Henri Frenay'ın önderlik ettiği kurtuluş hareketinin sözü geçiyordu. Jean Moulin, en etkili örgütlenmenin Frenay'ın çevresinde oluştuğunu gözlemlemişti. Ekim 1941'de De Gaulle'e gönderdiği *Ulusal Sınırların Kurtarılması İçin Fransa'da Oluşmuş Grupların İhtiyaçları, Tasarıları ve Faaliyetleri Üzerine Rapor'da* bu durumu belirtmişti. Ancak, Moulin'in daha bu dönemde işgal altındaki bölgelerde bir kaç tane olmasına rağmen direniş gruplarını aradığı doğrudur. "Saçma, gülünç, küçük bir maceracı efsanesi. Başlangıçta özellikle de 40-41 arası biz sadece maceracılardık. Savaşa girene kadar örgütlü hiç bir direniş olmadı." Emmanuel d'Astier direniş sonrası o dönemi böyle tanımlayacaktı. Ekim 1941'de Moulin, özgür bölgelerin işgal bölgelerindeki direniş hareketinin gelişiminin farkına varması amacıyla Londra'ya gitti. 2 Ocak 1942'de general de Gaulle'ün temsilcisi olarak işgal altındaki bölgelerdeki direnişle özgür Fransa arasındaki işbirliğini ve koordinasyonu sağlama göreviyle geri döndü. Direniş örgütleri Petain'e bağlılık konusunda bölünmüş durumdaydılar ve "maceracı" de Gaulle'e duyulan kuşkular oldukça fazlaydı. Eski partiler çekingen davranıyorlardı ve o dönemdeki güçleri oldukça etkiliydi. Moulin'in "Ulusal Komite"sinin gelişimi ağır ve zor oldu. Bu komite resmî kurumlardan bağımsız davranan militanların sayesinde ayakta duruyordu. Sosyalist Parti'ye yakınlık duyan albay Pierre Fourcaud, özgür Fransa'nın hizmetine sunduğu bir haberleşme ağı kurmuştu. Ağustos 1941'de tutuklandıktan sonra kardeşi, kendisine yardım eden iki genç avukat, André Boyer ve Gaston Deferre ile birlikte yönetimi ele aldı. Bu örgüt giderek sosyalistler, radikaller, hıristiyan ve laik sendikacılarla doldu.

Haziran 1942'de Boyer ve Fourcaud, Londra'ya "yeni oluşmakta olan partilerin ilk bakışta kuşku uyandıran yanlarına karşı güvence olabilecek" bir başkanın belirlenmesini tavsiye ettiler. Ayrıca içinde partilerin, sendikaların ve doğrudan Londra tarafından belirlenmiş kişilerin yer alacağı bir komitenin kurulmasını önerdiler. Bu büyük projenin gerçekleşmesi için bir sene beklemek gerekti. H.R. Kedward'ın dediği gibi, "general de Gaulle'ün Jean Moulin'e yüklediği, eldeki kaynakların dağıtımı ve değişik hareketleri birleştirme ikili görevi, bölünmüş bir direniş hareketinin gücünü ve zayıflıklarını açığa çıkardı." Max adıyla faaliyet gösteren Moulin Nisan-Mayıs 1943'de "Ulusal Direniş Konseyi" tarafından temsil edilen Direniş karşısında özgür Fransa'nın temsilcisi oldu. Geleceği tayin etmede çok önemli yeri olacak bu yapıların yönetimi boyunca "daha fonksiyoner" olan Moulin ile "daha siyasal" olan sosyalist Pierre Brossolette sık sık karşı karşıya geldiler. Moulin'in yeni görevi uzun sürmedi. 10 Haziran 1943'de Caluire'de Naziler tarafından tutuklandı. *Gestapo* tara-

29 Savaş ve Anti-faşist Direniş

Nazi işgali altındaki hemen hemen bütün Avrupa ülkelerinde, "gizli ordular" oluşturuldu. Bir birliği, ormanın gözlerden uzak köşesinde eğitim yaparken görülen Norveç MİLORG'u (Askerî Örgüt) bunlardan biridir. (sağda) MİLORG, 1940 sonbaharında kuruldu ve bir süre sonra geniş bir lojistik destek ağına, eğitim birliklerine, askerî inzibat örgütlenmesine ve onaltı gizli silah fabrikasına sahip oldu. MİLORG'un mevcudu 1941'de 20 binden 1943'de 35 bine, 1945'de 47 bine ulaştı. İşgal altındaki Belçika topraklarında 45 bin, Fransa'da yalnızca Combat direniş örgütüne bağlı 80 bin kişilik gizli ordular vardı. Combat'ın askerî örgütünü inşa eden Henri Frenay, "gizli ordular" hakkında şöyle yazmıştır: "Biz hiç yoktan bir ordu imal etmedik. Bu kavram, hareket halinde, sıkı disiplinle iyi örgütlenmiş ve her emri körü körüne yerine getiren bir kitlenin varolduğu izlenimini uyandırıyor. Gerçekte ise biz, dış düşmana karşı olmaktan çok, kendi özgürlükleri için savaşan partizan çeteleri kurduk."

fından vahşi bir işkenceye tabi tutulmasına rağmen, konuşmadı ve öldürüldü. Tutuklanmasına neden olduğu iddia edilen direniş militanı René Hardy, 1947 ve 1950'deki duruşmalarda delil yetersizliğinden beraat etti. Georges Bidault, Moulin'in yerine *Ulusal Direniş Konseyi* başkanı oldu. 1964'de Moulin Panthéon'a gömülürken André Malraux, direnişin bu unutulmaz önderinin anısına bir konuşma yaptı.

70'li yılların sonuna doğru Henri Frenay, Moulin'in gerçek siyasal eğilimi üzerine bir polemik başlattı. Moulin bilmecesi Frenay'e göre şu noktaların incelenmesiyle çözülebilirdi: Moulin gençliğinde daha sonraları uzun zamandır gizli komünist olduğunu açıklayan Pierre Cot'nun özel kalem müdürü olarak çalışmıştı. Dolayısıyla Moulin onunla aynı eğilimde olmalıydı ve muhtemelen önce özgür Fransa, sonra ise direniş saflarında Moskova hesabına çalışan bir "köstebek"ti. İşte tam da bu nedenle Moulin daha az temsili oldukları için daha çok manipüle edilen eski partilere 3. cumhuriyete dönüşü ve Londra'dakilerin nüfuzunu reddeden gerçek direniş hareketleri aleyhine daha çok önem veriyordu. Dolayısıyla Frenay mantıklı olarak Claulre'deki randevunun ihbar edilmesini alçaklığa değil, siyasal gerekçelere bağlıyordu. Hedef, iktidar sorununu koyma arifesinde komünistlerin direniş üzerindeki egemenliğini engellemekti. Biraz maceracı gözükse de bu iddia Fransız direnişinin az bilinen bir yanını aydınlatma çabası olmaya layık gibi görünüyor. 1944'de *Gestapo*'dan kurtulmak için intihar eden Brossolette ve kişisel olarak ömrü boyunca ona çekmiş Frenay üzerine düşen gölge, kendisi de direnişe katılmış, François Mitterand'ın Frenay'in 1988'de ölümünden sonraki cenaze töreninde yaptığı konuşmayla kaldırılmaya çalışıldı.

DANIEL LINDENBERG

yayınlar çoğaldı, dağıtımları hızlandı. Almanlar bu hareketlere karşılık verdiler, Mart 1941'de 18 yurtsever idam edildi. Ancak grev ve sabotajlar daha da şiddetlenerek sürdü. 1942'ye kadar idam edilen ya da toplama kampına gönderilenlerin sayısı 2.200'e yükseldi.

1942 baharında Hollanda'ya gelen Himmler baskının daha da şiddetlendirilmesi emrini verdi. Direniş eylemlerine karşı rehin alınması uygulaması başlatıldı. Bir yıl içinde 200 bin Hollandalı işçi zorla çalıştırılmak üzere Almanya'ya gönderildi.

Giderek bozulan ekonomik durumla birlikte, zorla çalıştırmaya karşı sabotaj ve saldırılar arttı, karşılığında yüzlerce rehine idam edildi. 28 Nisan 1943 günü başlatılan genel grev karşısında Seyss-Inquart ülke çapında sıkıyönetim ilan etti, binlerce kişi görüldükleri yerde öldürüldüler, binlerce tutuklu idam edildi. Direnişçiler de çok sayıda işbirlikçiyi öldürdüler, Almanların yiyecek depolarını basarak halka dağıttılar.

1943 sonbaharında İngiltere'deki hükümete bağlı direnişçiler ile komünistlerin de katıldığı *Kurtuluş Cephesi* kuruldu. Silahlı direniş eylemleri ve sabotajlar daha planlı ve etkin hale getirildi.

Eylül 1944'de Normandiya'dan kuzeye ilerleyen müttefik ordularına karşı Alman harekatını önlemek için demiryolu işçileri, *Kurtuluş Cephesi*'nin talimatı üzerine, greve giderek Alman asker ve malzeme naklini engellediler. Almanlar da misilleme olarak Alman askerî trafiği dışında bütün trafiği yasakladılar. Kurtuluşun arifesinde Hollanda'nın büyük bölümü yiyecek naklinin durması nedeni ile açlık sorunu ile karşı karşıya idi. Yerel direniş komiteleri Almanlara ait yiyecek depolarına baskınlar düzenleyerek bu durumu bir ölçüde önlemeye çalışıyorlardı.

Belçika Direnişi

Hitler orduları Hollanda ile aynı günde Belçika'ya da saldırdı. Ülke iki haftalık direnişten sonra Almanlara teslim oldu. Pierlot hükümeti önce Fransa'ya oradan da İngiltere'ye kaçtı. Direnmeye ve savaşa karşı Almanlara teslim olmayı savunan ve teslim anlaşmasını imzalayan Kral III. Leopold ise Brüksel'deki sarayında kaldı ve Nazilere karşı uysal davranma politikasını savundu. Leopold'un bu davranışı Belçikalı yurtseverlerin büyük tepkisine neden olmuş ve savaştan sonra tahttan indirilip yargılanması yolundaki istekler ve gösteriler Belçika politikasının en önemli konularından biri olmuştur.

İşgal ile birlikte *Belçika İşçi Partisi* başkanı Henrik de Man partisinin kendini feshettiğini açıkladı. Katolik ve Liberal Partiler de aynı yola giderek Kral Leopold'un "Almanlarla uzlaşarak Belçika'yı koruma" politikasına katıldılar. İşgalin ertesinde yurtseverlere önderlik eden tek örgütlü güç *Belçika Komünist Partisi* oldu. Aktif direnişin ilk başladığı ülke de Belçika oldu. *Belçika Komünist Partisi*, 170 bin üyeli *Sendikal Mücadele Komitesi*'ni ve çok sayıda kadın ve gençlik örgütünü direnişe seferber etti. Bütün yurtsever güçlerin katıldığı bu etkinlikler sayesinde, diğer Batı Avrupa ülkelerinden çok önce, Mayıs 1941'de *Belçika Bağımsızlık Cephesi* kuruldu. Hemen silahlı direniş birlikleri örgütlenmeye başladı. Belçika silahlı direnişi Almanlara en ağır hasar ve kayıp verdirten hareketlerden biri oldu. Buna

karşılık Belçikalılar da çok ağır bir bedel ödediler. Direniş sırasında 40 bin yurtsever tutuklandı, bunlardan 15 bini idam edildi ya da öldürüldü.

Silahlı eylemlerle birlikte güçlü bir yayın faaliyeti de sürdürüldü. Gazete ve kitaplarla antı-faşist propaganda ve direniş kültürü yaygınlaştırıldı. 1942'de kurulan illegal *Direniş Tiyatrosu*, ağır baskı koşullarında, köyleri ve kentleri dolaşarak faşizme nefreti körükleyen, direniş ruhunu güçlendiren oyunlar oynuyordu.

1944'de silahlı birliklerdeki direnişçilerin sayısı 50 bine ulaşmıştı. Normandiya çıkarmasından sonra bu birlikler de savaşa katıldılar. Eylül 1944'de Antwerpen limanı ve bütün Liège bölgesi *Bağımsızlık Cephesi*'ne bağlı direniş birlikleri tarafından kurtarıldı.

Lüksemburg Direnişi

Nazilerin Almanya'ya ihlak ettiği küçük Lüksemburg da bütün gücü ile direnişe katıldı. 1942'de Lüksemburglu'ların faşist Alman ordusuna alınması tasarısı büyük tepki ile karşılandı. 31 Ağustos 1942'de Esch'deki maden ve Wiltz'deki deri işçileri çalışmayı durdurdular. 1 Eylül'de grev bütün Lüksemburg'a yayıldı. Genel grev 8 Eylül'de *SS* birlikleri tarafından kanla bastırıldı. Bu katliam, halkın faşizme karşı çarpışma isteğini daha da körükledi. Propaganda ve yayın faaliyeti daha da hızlanırken, bir çok Lüksemburglu da Belçika ve Fransa'daki silahlı direniş birliklerine katıldılar.

Fransa

Alman-Sovyet saldırmazlık paktını "sosyalizmin ilkesinin yeni bir zaferi, Hitler'in Sovyetler Birliği'nin kararlılığı ve gücü karşısında boyun eğmesi" olarak karşılayan *Fransız Komünist Partisi*, bu pakt karşısında takınılacak tavır konusunda iç çalkantılar geçirirken kendisini yasaklanmış buldu. Muhtemel bir Alman saldırısına karşı en ön safta savaşa katılacağını ilan eden *PCF*'nin savaşın ilanından hemen sonraki çağrısına ilk cevap İspanya iç savaşından sonra Fransa'ya iltica etmiş cumhuriyetçi İspanyollar ve Fransa'daki diğer göçmenlerden geldi. Almanların Fransa'yı işgalinden sonra Pétain hükümetinin Almanlarla imzaladığı ateşkes antlaşmasına göre Fransa iki büyük parçaya bölünmüş, Alman işgali dışındaki bölgeler Petain hükümetinin yönetimine bırakılmıştı. İlk direniş grupları Edmond Michelet, Henri Frenay ve Claude Fournier etrafında örgütlendi. İlk kitlesel direniş 11 Kasım 1940'da yüzlerce öğrencinin

Nazi Almanya'sının 22 Haziran 1941'de Sovyetler Birliği'ne saldırması üzerine Churchill aynı gün Büyük Britanya hükümetinin Sovyetleri müttefik olarak ilan ettiğini açıkladı. Büyük Britanya'nın Avrupa kıtası üzerinde hiç bir üssü yoktu ve yakın bir gelecekte de olabileceğine dair bir eğilim görülmüyordu. Ayrıca Amerikan Devleti'nin de yapacağı yardımlar bir işgal tehlikesini ortadan kaldırmıyordu. O nedenle Hitler'in Sovyetler Birliği'ne karşı sürdürdüğü savaş bu tehlikeyi önemli ölçüde azaltıyordu. Dolayısıyla Churchill Britanya İmparatorluğu'nun savunması açısından Sovyetlere yardım etme eğilimindeydi. İngiltere'de Sovyetlere yönelik Alman saldırısı ile birlikte bir propaganda kampanyası da başlatılıyordu. "Rusya'nın savaşı bizim savaşımızdır!" üstbaşlığını taşıyan afişlerde Sovyetler'de kullanılan propaganda afişlerinden örnekler veriliyordu. Hitler Almanya'sını imha edecek olan Sovyetler'in sanayi kaynaklarının yeterli olamayacağının anlatıldığı bu afişin giriş yazısında "Üretim anahtardır" denilerek üretimin arttırılması hedefleniyordu. "Rusya'nın mücadelesi bizim, bizim mücadelemiz de Rusya'nındır" deniliyordu. Soldan birinci afiş "faşist sürüngeni öldürün", soldan ikinci afiş ise "düşman acımasızca yenilecek ve imha edilecektir", sağdan ikinci afiş "Faşist sürüngene ölüm", sağdan birinci afiş ise "Napoléon beceremedi, Hitler alçağı da beceremeyecektir!" alt başlıklarını taşıyordu.

29 Savaş ve Anti-faşist Direniş

Eylül 1943'te Alman orduları Leningrad önünden geri çekilme hazırlıklarına başladılar. Ama daha 18 Temmuz 1941'de SBKP Merkez Komitesi, ülke çapında bir partizan savaşı başlatma kararını almıştı. Kampanya o kadar başarılı olmuştu ki, 1943'te geri çekilecek olan Alman ordusunun katetmek zorunda olduğu toprakların -200 bin km²'si fiilen partizanların kontrolü altındaydı. Sözkonusu partizan gruplar, nerdeyse nüfusun tamamını temsil edecek kadar karmaşık bir yapıya sahipti; çoğu yerde kadınların oranı yüzde 25'in üzerindeydi. 1941-43 arasında özellikle başarılı oldukları faaliyet alanlarının başında, demiryollarına, cephaneliklere karşı girişilmiş sabotaj eylemleri geliyordu. Örneğin yalnızca Ağustos-Eylül 1943 ayları içersinde, "Demiryollarına Karşı Savaş" operasyonunda, 96,615 partizan rol aldı. Bu operasyon sırasında 186 demiryolu köprüsü uçuruldu, 836 tren raydan çıkarıldı. Ancak Almanların Eylül 1943'teki çekilme kararı, partizanları yeni bir sorunla karşı karşıya bıraktı. 6 Eylül'de Nazi komutanlığı, işgal altındaki bölgelerdeki bütün nüfusun Almanya'ya taşınması kararını aldı. Köy ve kasabalarda, Almanya'ya sürülecek nüfusun toplanacağı noktalar belirlendi. Bu durumda partizanların aktif desteğiyle, onbinlerce aile, yanlarına alabildikleri ne varsa onlarla, ormanlara doğru kaçmaya başladı; savaşacak durumda olanlar partizanlara katıldı. Toplum ormanlarda partizanların çevresinde yeniden kuruldu. Yu. Neprintsev'in 1951'de yaptığı **Muharebeden Sonraki Dinlenme** *adlı resminde, bu yıllardaki tipik partizan gruplarından biri görülüyor. Almanların geri çekilişi sırasında faaliyetlerini Kızıl Ordu ile, eskisine göre çok daha iyi koordine edebilen partizanlar, sabotaj faaliyetlerine de yeni bir hız kazandırdılar. 1943-44 yılları arasında uçurulan binlerce köprünün yanısıra 18 bin tren imha edildi.*

Alman işgalini protesto amacıyla Champs-Elysées'de düzenlediği yürüyüş oldu. *PCF* militanları ise esas olarak işgal altındaki bölgelerde halk komiteleri kurmaya başladılar. Özellikle B. Frachon ve C. Tillon'un dayatmasıyla *PCF* ulusal düzeyde bir silahlı direnişin manevi ve lojistik desteğinin, giderek bunun pratiğin hazırlanması çabalarını yoğunlaştırdı. Öte yandan merkezî bir karardan yoksun olsa da komünist işçilerin sabırlı çalışmaları sonunda 27 Mayıs 1941'de Pas-de-Calais'deki maden işçileri greve çıktı. Montigny-en-Gohelle'deki maden işçilerinin de katılımıyla genişleyen grev 2 Haziran'da genel greve dönüştü. Grevin zorla bastırılmasını, 500'e yakın işçinin tutuklanıp toplama kamplarına gönderilmesi izledi.

De Gaulle ülke içindeki direniş gruplarıyla ilişkilerini zaman zaman Fransa'ya gönderdiği temsilciler aracılığıyla güçlendirmeye çalışıyordu. Ülke çapına yayılmış bulunan direniş grupları Kuzey ve Güney'in Kurtuluşu hareketleri adı altında merkezileştiler. Henri Frenay'in kurduğu gizli orduda ise çok sayıda sosyalist vardı. De Gaulle'cüler silahlı eylem için koşulların henüz olgunlaşmamış olduğunu düşünüyorlardı. *Komünist Parti*'nin Charles Tillon yönetiminde kurduğu Ulusal Askerî Komite, 1941 Haziran'ından Aralığına kadar 107 sabotaj, Alman cephaneliklerine 41 saldırı ve demiryollarına 8 bombalı saldırı düzenledi. Saldırılar karşısında artan Alman terörü aralarında birçok parti yöneticisinin de bulunduğu on binden fazla parti üyesinin hayatına mal oldu. Mart 1942'de Georges Politzer, Gabriel Peri ve Lucien Sampaix Nazilerce kurşuna dizildiler. Komünist olmayan direniş grupları ise bölünmüş bulunduklarından De Gaulle direnişin güçlendirilmesi için öncelikle birliğin sağlanmasını düşünüyordu. Uzun süren çabalardan sonra Şubat 1943'de Jean Moulin belli başlı direniş gruplarını birleştirmeyi başardı. Nisan 1942'de Pierre Laval yönetimi Almanlarla işbirliğine yeni bir boyut getirdi. 22 Haziran 1942'de başlayan bir uygulamayla savaş esirleri "gönüllü" işçilerle değiştirilmeye başlandı. Birkaç ay içinde 250 bin esir 50 bin işçiyle değiştirildi. Nisan 1943'de 250 bin Fransız işçisi Almanya'da çalışıyordu. Bu uygulama komünistlerle diğer direniş grupları arasında ilişkilerin daha da yoğunlaşması sonucunu doğurdu. 1943 sonuna doğru bile direniş hareketi marjinallikten kurtulmuş değildi. Silahlı direniş gruplarının sayısı 1943 sonunda 15 bine ulaşmıştı. *Komünist Partisi* giderek direniş hareketinde önemli bir rol oynamaya başladı. Paris'deki kurtuluş komitesi başkanlığına 1944 başında bir komünist olan André Tollet getirildi. Komünistler, sosyalistler ve De Gaulle'cülerin birlikte kurdukları *Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi*'ne iki komünist de girmişti. 2 Haziran 1944'de bu komite geçici hükümete dönüştü. 6 Haziran 1944'deki Normandiya çıkartması, direniş güçlerinin faaliyetlerini artırmasına yol açtı. Direniş güçleri Alman birliklerinin ulaşım ağını engellemek amacıyla saldırılarını artırdılar. Haziran 1944'den itibaren birçok bölge işgalcilerden temizlendi. 28 Ağustos'da Marsilya, 3 Eylül'de Lyon kurtarıldı. Kuzey bölgelerinde patlak veren ayaklanma, düşmanın tamamen temizlenmesiyle sonuçlandı. Ağustos ayında ise direniş örgütleri Paris halkını ayaklanmaya çağırdı. 18 Ağustos'ta *CGT*'nin yaptığı genel grev çağrısına katılım çok yüksek oldu. Grev ayaklanmaya dönüştü ve Paris'in birçok bölgesinde barikatlar kuruldu. Paris halkı, müttefik kuvvetler Paris'e varmadan şehri 2100 kayıp vererek Almanlardan kurtardı. Böylece en uzun süreli ve en fazla ölüye malolan direniş, savaş boyunca gösterdiği olağanüstü fedakârlık ve kararlılıkla tarihindeki en prestijli bir konuma yükselmeyi başaran *Komünist Partisi*'nin de katıldığı bir hükûmetin kurulmasıyla sona erdi.

Nazi işgali altındaki bütün ülkelerde, inanılmaz derecede çok sayıda insan, şehirde vaya kırda yaraltında yaşıyordu. Yalnızca Hollanda'da, Nazilerden kaçan Yahudilerden, komünist ve sosyalistlerden, anti-faşistlerden oluşan 200 bin ile 300 bin arasında insanın yeraltında hayatını sürdürdüğü biliniyor. 1941 sonunda illegal olarak kurulan Millî Yardım Sandığı, *yeraltı örgütlenmesini finanse etmek için milyonlarca Gulden para topladı. Aynı yıl, direnişçi Hollandalı hekimler, yeraltındaki insanların sağlık sorunlarının çözümüne yardımcı olmak üzere, birbirlerinden başka hiç kimseyle irtibatları olmayan beş kişilik hücrelerden oluşan* Medical Contact *(Tıbbî İrtibat) örgütünü kurdular. Polonya'da bir yeraltı üniversitesi faaliyetini sürdürüyordu. 1943/1944 sömestrinde 4.235 öğrenci bu illegal üniversitenin derslerine devam etmekteydi. (üstte)*

Tarafsız Ülkelerde Direniş

Savaşta tarafsız kalan İsveç ve İsviçre hükümetlerinin Almanlarla aralarını bozmak istememelerine karşılık bu ülkelerin komünistleri ve diğer anti-faşist güçleri Avrupa'daki direniş hareketine destek oldular. İsveç'te anti-faşist gruplar illegal örgütler aracılığı ile Danimarka ve Norveç Yahudilerinin bu ülkelerden kaçmalarını ve İsveç'e sığınmalarını örgütlediler, bu ülkelerdeki direnişçilere destek sağladılar.

Savaşın başlamasından sonra, anti-faşist propagandası nedeni ile Kasım 1940'da kapatılan *İsviçre Komünist Partisi*, yeraltına geçerek direniş hareketlerine yardıma başladı. Esir kamplarından kaçan Sovyet ve Fransız askerlerinin, Alman toplama kamplarından kaçan komünistlerin ve diğer yurtseverlerin saklanmasını ve kaçırılmasını örgütledi. Bunların bir çoğunun Fransız direniş hareketi ile ilişki kurmasını ve direniş müfrezelerine katılmasını sağladı. Güney Fransa ve Kuzey İtalya'daki illegal direniş yayınlarının önemli bir bölümü *İsviçre Komünist Partisi*'nin örgütlediği basım ve dağıtım birimlerinden geçerek direnişçilere ve halka ulaştırıldı.

Polonya: Quisling'i Olmayan Ülke

Polonya, II. Dünya Savaşı'nda Nazi boyunduruğuna giren ülkeler arasında "Quisling'i olmayan tek ülke" olmakla öğünür. Gerçekten de Polonya'da, ne teslimiyetçi hükümetler ya da generaller, ne de işgalden sonra işbirlikçi yöneticiler görüldü. Polonya ordusu ve halkı Nazi saldırısına karşı ülkelerini güçlerinin çok ötesinde bir dirençle savundular. İşgalden sonra da bütün siyasal partiler ve güçler işgalcilere karşı var güçleri ile direndiler. Buna karşılık, Batı Avrupa ülkeleri ve Çekoslovakya'dan farklı olarak, direniş tek bir örgütün çatısı altında ya da bütün direniş örgütlerinin dayanışması ile değil, birbirlerine rakip hatta birbirleri ile çatışan iki politik odak etrafında gelişti. Bu durum direnişin etkinliğini azalttı ve 1944 Varşova Ayaklanması'nda olduğu gibi ağır ve acı kayıplara da yol açtı.

Almanlar 1 Eylül'de Polonya'ya saldırdılar. Polonya ordusu 49 tümenlik bir güce sahip olmasına karşılık silah, donanım ve eğitim açısından modern savaşın gereklerinden çok uzaktı. Buna rağmen Hitler'in ordularına karşı cesurca direndiler. Ancak, Alman panzerlerine karşı süvari birlikleri ile hücum eden Polonya ordusu iki hafta içinde ezildi. Başkent 8 Eylül'de kuşatıldı. Savaşın ilk gününden beri süren korkunç hava saldırılarına rağmen Varşova garnizonunun komutanı General Juliusz Rommel teslim olma önerisini reddetti. Belediye

İtalya'da Antifaşist Mücadele

Antifaşist savaşın İtalya'da verilmesi zorunluluğunu öngören komünistlerin oluşturduğu gizli örgütlerin 1926-1930 yılları arasında gerçekleştirebildiği işçi eylemleri çok sınırlı kalmıştır. Son yasal grev 1925'de gerçekleştirilebilmiş, faşist baskıyla esasen güçsüzleştirilen işçi örgütleri kapatılmıştır. Yığınların desteğini henüz yitirmemiş olan, faşist iktidar, antifaşist eylemleri kolayca bastırabilmektedir. 1926 Lione Kurultayı'nda işbaşına getirilen Gramsci dahil, birçok komünist tutuklanmış, güçlü birlik oluşturamamış örgüt dağıtılmıştır. 1929 "mali krizinin" yarattığı zorluklar faşist yönetimin daha katılaşması, ılımlı faşistlerin tasfiyesi yönelişlerine yol açmıştır. Belirtilen ortamda antifaşist örgütlenmeler gerçekleştirilmekle beraber, ortak program ve eylem gerçekleştirilememekte; birbirinden kopuk yurt içi-yurt dışı örgütleri ise, faşizme karşı savaşta yeterli etkenliği sağlayamamaktadır. Örneğin, 20-21 Temmuz 1930'da, göçmen İtalyan sosyalistlerinin Paris'te topladıkları "Congresso dell'Unita Socialiatà" salt reformist ve unitarist sosyalistlerin birleşip, ortak eyleme geçmelerini öngörmektedir. Bauer, Ceva, Parri, Rossi, Battisti gibi önderleri tutuklanan "La Giustizia e Libertà" grubu, Temmuz 1932'de kendi antifaşist görüş ve yöntemleri ile sınırlı bir politikanın sözcülüğünü yapan "I Quaderni di Giustizia e Libertà"yı yayınlamaya başlamıştır. 12-13 Kasım 1932'de Paris'te toplanan "Concentrazione Antifaschista" Kurultayı, antifaşist grupların katılımı açısından kapsamlı bir nitelik taşımasına karşın, kapsamlı bir eylem programında uzlaşmaya varamamıştır. Antifaşist güçlerin birleşik eylemi açısından, 17 Ağustos 1934 günü önemli bir gündür: Komünist ve Sosyalist Partiler, faşizme karşı ortak eylem anlaşmasına varmışlar ve "il Partito d'Azione"yi oluşturmuşlardır. Bu oluşum, La Giustiza e Libertà, Partito Repubblica Italiano ve birleşen Sosyalist Partinin oluşturduğu "Concentrazione Repubblicano Antifascisto"nun dağılmasının ve Sosyalist Partisi'nin liderliğini üstlenen Nenni'nin komünistlerle ortak, güçlü bir eylem birliğini sağlama yönelişinin ürünüydü. Böylece, 1934'e kadar, salt kendi politikaları doğrultusunda antifaşist eylemde yalnızlığı yeğleyen Komünistler de, "devrimci halk cephesi" anlayışına yandaş sağlıyorlardı.

"il Partito d'Azione"nin kurulması, komünistlerle, diğer antifaşist güçler arasındaki uzlaşmazlıkta en önemli etken olan "cephe" sorununun aşılması anlamına gelmektedir. "Paskalya yürüyüşü" olarak adlandırılan, "Roma üzerine yürüyüş"ün, bütün güçsüzlüğüne karşın, Mussolini'nin iktidarı elde edebilmesini sağlaması, faşist akım konusunda yapılan saptamalardaki yanılgıların tarihsel olgularla kanıtlanmaaı, faşizmin Avrupa'da yaygınlaşması, faşist akımla bağdaşmayan tüm siyasal güçlerin "antifaşist cephe" oluşturması ve ortak "program ve eylemde" birleşme zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Faşizme karşı "cephe"nin kaçınılmazlığında birleşen görüşler, "cephe"nin amaçları açısından parçalanmaktadır. Antifaşist güçlerin çoğunluğu, "cephe"yi, "ulusal burjuvazi" diye adlandırılan faşizmden yana olmayan sınıf ve tabakaların, liberal demokrasiyi sağlamak, yaşatmak ve güçlendirmek aracı olarak görmüşlerdir. İspanya ve Fransa "halk cephesi" örnekleri, belirtilen çizgidedir. Faşizmin, demokrasiyle çelişkisinin, tüm demokrasiden yana güçlerin, demokrasi için "cephe" oluşturulmasının doğallığı, "cephe"nin sınıfsal mücadele aracı olamayacağı savunulmuştur.

III. Enternasyonal de, başlangıçda, "halk cephesini" faşizme karşı "savunma aracı" olarak görmüş, sosyalistlerle, demokratik antifaşist güçler "işçi sınıfı iktidarını" öngörmediği için, Halk Cephesi'nin "proletarya iktidarı"na yönelik "kurucu" işlevi bulunmadığı

29 Savaş ve Anti-faşist Direniş

savunulmuştur. İtalyen Komünlatleri ise, belirtilen enlayışla çelişen ve entifaşlat mücadelenin, sosyal demokrat çizgide sorunların çözümlenmesine karşı yapılmasını ve faşizmin de burjuva düzeninin organik bir bölümünü oluşturduğunu savunan "Roma tezleri", birleşik cephenin gerçekleşmesini engelleyici katılığa vardırılmıştır. Aventino olayında "proletaryanın öncülüğünde" çözüm önerisi eylem birliğini engelleyen etkenlerdendir. İtalyen Komünistlerinin görüşleri Kominternde eleştirilirken, 1927 yılında kabul edilen "sınıfa karşı sınıf" anlayışı, burjuvaziyle sosyel demokratları özdeşleştiriyor, 1928 Komintern kararları ise, sosyal demokratların faşizmi desteklediğini öngörüyordu. Cephe enleyışı, daha sonra Dimitrov'un tezlerine dayenerak, faşizme karşı çıkmak tarihsel görevini yerine getirmek zorundaki "proletaryanın" faşizmle uzlaşmaz sınıf ve tabakalarla "güçbirliği", tek cephe modeli olmeyacağı, işçi sınıfının "birleşik cephede öncülüğü" ilkelerine ulaşıyordu. Antifaşlat birleşmede radikal atılımların sağlenması gereksinmeal yeni anleyış ve erayışlarla giderilmek isteniyordu. Böylece, faşizme karşı sevaşın, proletaryanın iktidarını sağlamak amacına yönelik olduğu anleyışının, cephelaşmeyi engelleyen etkenliği de, salt demokratik burjuva düzeninin aürdürmeğe yönelik "halk cephesi" uygulamalarının ılımlı ve çekingen politikaları de giderilerek, ortak antifaşist eylemin gerçeklaşmesini sağlayıcı tezler oluşturulmaaına çalışılıyordu. Belirtilen ortamda, "İl Partito d'Azione" gerçekleştiğinde, baskın görüş lae Komünist Partisinin, "yumuşetılmış cephe" anlayışıydı.

Savaşın yarattığı bıkkınlık, yıllar süren zorbalık, yığınları, faşizme karşı suskun kalan yığınları faşizmle kavgaya yöneltti. 5 Mart 1943'de, faşizmin yerleşmesinden sonra ilk kez Torino'da işçiler yaygın bir grev eylemine giriştiler. Torino grevi, dalga dalga tüm İtalya'ya yayıldı. Zorlukla önlenen grev dalgeaı, Muaaolini'nin gücünü sarstı. 9 Temmuz'da Sicilya'nın işgaline başlanması lae Mussolini'nin sonunun başlangıcı oldu. 25 Temmuz 1943 günü, "Faşizm Büyük Konseyi" Mussolini'ye güvensizlik oyu verdi. Konseyden yakınmak için Kral'a giden Mussolini, Saraydan, bütün görevlerinden atılarak, tutuklenmış olarak çıktı. Mareşal Bodiglio başbakan olmuştu. 3 Ağustos 1943'de, Iveno Bonomi önderliğindeki entifaşist grup, kraldan, aaveşa aon vermesini istediler. 3 Eylül 1943'de İtalya, "müttefikler" ile seveşa aon veren anlaşmayı imzalsdı, 9 Eylül'de Almanlar İtalya'nın işgaline başlayıp kıyıma girişirken, 11-12 Eylül'de Alman paraşütçülerinin Apennino'dan keçirdığı Muaaolini, *Faşist İtalyan Cumhuriyetini-Salò* kurma girişimlerine başlemıştı. İtalya 13 Ekim'de Almanya'ya savaş açıyor ve 30 Ekim Moskove toplantısında ise "müttefikler", İtalya'nın özgürlüğüne kavuşmaya hak kazandığını açıklıyorlardı.

Gelişen olgular, Musaolini'nin Salò Cumhuriyeti'ne karşı, güçlü/birleşik allahlı eylemleri yaygınlaştırıyordu. İşçilerin dalga dalga gelen grev eylemlerini, partizanların saldırılarını, ne Alman eakerjeri ne de Farinaccı ve Preziozi'nin gaddar tutumları önleyemiyordu. Faşizmin perdesi, İtalya'da, 28 Nisan 1945'de Musaolini'nin, Dongo'da pertizanlarca, ayağından bir ağaca asılarak öldürülmealyle kapanıyordu. İtalyen Krallığı'nın faşist iktidarının son günlerinde ve Salò Faşist Cumhuriyetinde, faşistlerin güçsüzlüğü, direnişçi örgütlerin gelişmealni ve antifaşlat eylemin etkenliğini sağlıyordu.

Varlığını sürdüren *Komünist Partisi* dışında kalan, antifaşlat aiyasal güçler de partileşmeye başladılar. 1943'de, Musaolini'ye iktidarı veren *Partito Populare*, "Hıristiyan Demokrat Partisi" olarak, De Gasperi ve Gronchi tarafından kuruldu. *FUCI, AU, LF* gibi katolik ve demokratik grupları toplayan *Hıristiyan Demokrat Parti*, Almanlara ve Faşizme karşı, "katolik" hareketini güçlendirdi. Faşlat iktidar süresince, "yasal muhalefeti" kural olarak benimseyen katolikler, Vatikan'ın etkisiyle, silahlı eyleme karşı çıkmışlardır. Sadece, Vatikan'a baş eğmeyen *FUCI* adlı katolik örgütü, partizan birlikleri oluşturmuştur. *Hıristiyan Demokrat Partisi*'ni kuracak olan De Gasperi, Grochi, Gonella, Scelba, Piccioni gibi kişiler, *FUCI* hareketine katılan kişilerdir. Partigiani olarak adlandırılen "gönüllü antifaşist milisler"in % 14.2'sinin katolik akımdan oluşu, hırlatiyan demokratların, allahlı eyleme katılımının sınırlılığını göstermektedir. Savaş yıllarında parçalanıp dağılan sosyallat güçler de, *Movimento di Unità Proletaria-MUP* (Proleter Birlik Hareketi) birliğini 10 Ocak 1943 tarihinde oluşturmuşlardır. *MUP*, Aralık 1943'te *Sosyalist Parti* ile birleşerek *Partito Socialista Italiano di Unità Proletaria*'yı *(PSIUP)* oluşturdu. *PSIUP*, dehe sonra *Comitato di Liberazione Nazionale-CLN'e* (Ulusal Kurtuluş Komiteal) beğlanarak, partizanların savaşını yaygınlaştıran ve ortak, düzenli yönetimi sağlayan yapının içinde yerini aldı. Düzenli örgütlenmeler, eylemde birleşmeyi ve silahlı direnişin yaygınlaşmasını sağlıyordu. *CLN*, yeniden doğuşu gerçekleştirmek için savaşanların ortaklığını, düzenli "kurtuluş orduaunu" gerçekleştiriyordu. *CLN*'ın dışında kalan örgütlerin de *CLN*'e katılmasıyla *CLNAI* oluşturuldu. *CLNAI*, Komünist, Soayalist, Liberal ve Demokrat Hıristiyan Partileriyle, *Partito d'Azione* birliğinin de katılımıyla oluşturulan bir "antifaşist cephe" niteliğindeydi. Böylece, faşist akımın iktidara yöneldiği, faşist iktidarın çok partili düzene son verdiği, "kendi devletini" kurup geliştirdiği, savaş yıllarında zorbalığı en üst düzeye yükselttiği dönemlerde oluşturulamayan "antifaşist cephe", Alman Nazi işgaline ve Selò Cumhuriyeti'ne karşı savaşta gerekleştirilebiliyor ve İtalya'nın kurtuluşunda önemli rol oynayabiliyordu. Emilio Lussu'nun 1936'da yazdığı ve faşizme karşı başkaldırının kuramını oluşturan "Teoria dell'Insurrezione" adlı yapıtında öngördükleri, Salò Cumhuriyeti'ne karşı kurtuluş savaşında, 1943 yıllarında uygulanabiliyordu. Faşizme yaşam olanağı veren "gecikme", sonuçta faşizme son veriyordu. *CLNAI*, faşizme karşı savaşta başarı sağladıktan sonra, İtalya'da demokrasinin "yeniden doğuşu" olgusunu da gerçekleştiriyordu. Bodoglio'nun düşüşünü, Bonomi hükümetinin kuruluşunu gerçekleştiren *CLNAI*, daha sonra 10 Aralık 1945'de, De Gasperi Başkanlığında, tüm antifaşlatlerin katıldığı hükümetin kurulmasını, *tarihi uzlaşmayı* sağlıyordu. Komünist Partizanların, faşistlerden kurterdıkları bölgelerde, "komün" oluşturma eylemleri, *CLNAI* ile "müttefikler" arasında, önemli boyutlara varen sorunler de yaratıyordu. Partizanların allahlarını bırakme istemleri savsaklanan "müttefikler", İtalya'de sosyalist iktidar kurulması endişesiyle, "komün" oluşturulmasına kesin ve sert tepkilerini açıkça ortaya koyuyorlardı. İtalya'daki ABD kuvvetleri Komutanı Murphy, endişelerini açıkça Togliatti'ye iletirken, komünist iktidar girişimine karşı, silahlı müdahalede bulunabileceğini de dile getiriyordu. Togliatti, komün girişimlerini önlemek ve De Gaaperi hükümetine katılarak "tarihsel uzlaşmayı" sağlamak zorunda kalmış ve "tarihsel uzlaşmanın" gerekliliğini, bütün auçlamalara karşın, savunmuştur.

Faşizme karşı savaşan partizanların çoğunluğunu, komünist ve aoayalistlerin oluşturduğu bir gerçektir. Pertizanların % 48'ini, *Komünist Partisi'ne* bağımlı "Garibaldini" grubu oluşturmuştur. Partizanların % 31.5'i "Giustizia e Libertà" grubundandır ve "Partito d'Azione" tarafından yönlendirilmişlerdir. % 6.2 oranında da, sosyalist "Matteotti" grubundan partizan vardır. Silahlı milis güçlerinin çoğunluğunu sosyalist ve komünlatlerin oluşturması müttefiklerin endişelerinin keynağıdır ve bu nedenle 7 Aralık 1944'de, partizan eylemine aon verilmesini latemişlerdir; isteme, direniş, çetışmeye dönüşmeden, "tarihsel uzlaşma" ve allehlı milialerin (partigiani) "müttefik kuvvetler" denetim ve yönetiminde savaşa katılması koşulunun kabul edilmealyle sorun çözümlenmiştir.

Almanların ve Faşist Salò Cumhuriyeti'nin yenilgiaînden sonra, 2 Haziran 1946'da yapılan referandumla Krallık kalkmış, demokratik cumhuriyet kurulmuştur. 1948'de çağdaş demokratik anayasaların en parlak örneklerinden birini oluşturan Anayasa kabul edilmiş ve gerçekleştirilen demokratik siyasal yapıda, faşist partisinin kurulması yasaklanmıştır. "Mussolini faşizmi"nin "acı anı" olarak kaldığı İtalye'nın çağdaş demokratik düzeninde, "çoğulculuk" ilkeainin tek istisnası, "faşist" sözcüğünü taşıyan parti kurma yasağının günümüzde de varlığıdır. Faşist eğilimdeki, "Movimento Sociale Italiano" ise, faşizmin çöküşünden bu yana, hiç bir seçimde, iktidar alternatifi olamamış ve koalisyon hükümetlerinde dahi, genellikle dışlanmıştır. Adı demokrasi olan birçok ülkede gerçekleştirilen "örtülü faşlat model"in uygulanmasına yönelik bir girişime de, İtalya, tanık olmamıştır.

ÇETİN ÖZEK

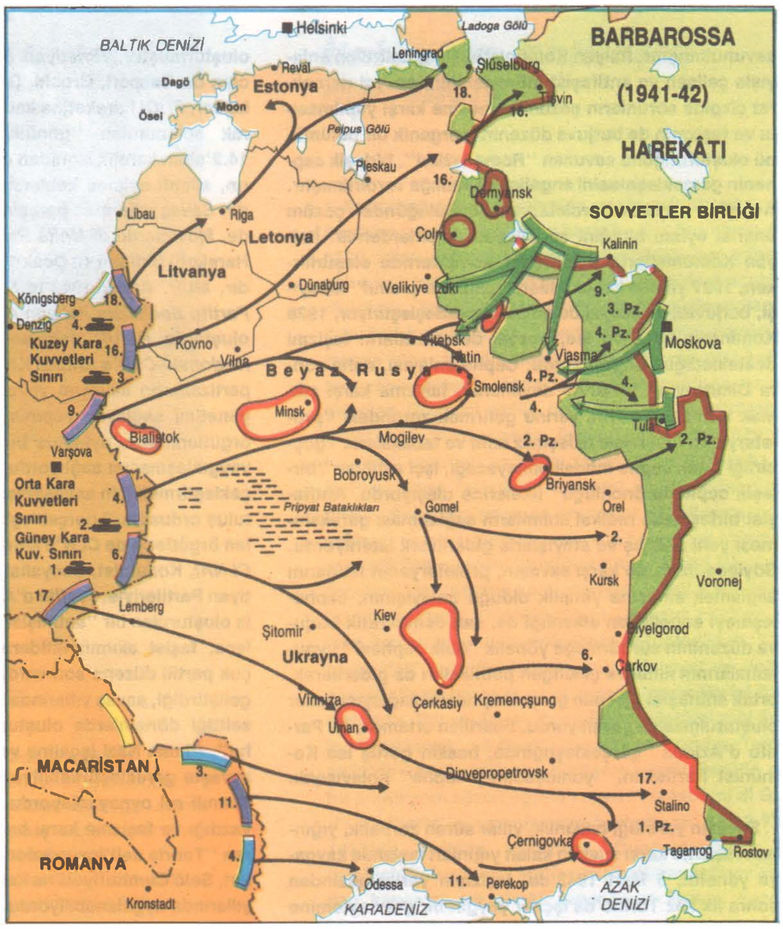
24-28 Nisan 1945'de Cenova, Milano ve Torino'da iyi örgütlenmiş ayaklanmalar başlatıldı. Alman askerlerinin şehir merkezlerindeki ayaklanmalarla uğraşması partizanların hızla ilerlemelerini sağladı. 25 Nisan 1945'de Milano'ya girerken görülen partizanlar gün boyu şehir sokaklarında gösteriler düzenlediler.

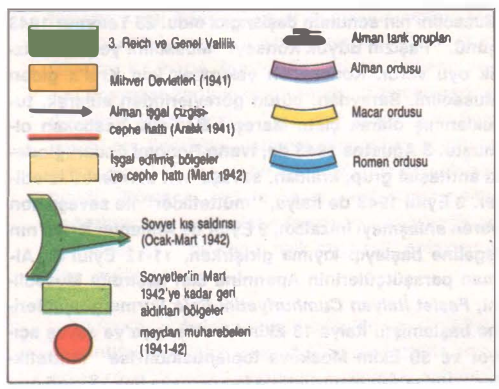

İKİNCİ SAVAŞ / "YILDIRIM SAVAŞLAR" (1939-40)

Polonya Danimarka Norveç Hollanda Fransa Seferleri 1939/40

başkanı Starzynski'nin önderlik ettiği sivil halk ordu ile birlikte çarpıştı. Sosyalist ve komünistler kurdukları *Gönüllü İşçiler Tugayı* ile ön saflarda çarpışmalar katıldılar. Elektriksiz, yiyeceksiz ve cephanesiz kalan Varşova çok sayıda can kaybına mal olan yirmi günlük kahramanca bir direnişten sonra 28 Eylül'de teslim oldu. Aynı direniş ruhu bütün ülkede de görüldü. Köylüler Almanlara yiyecek vermeyi reddettiler. Dağılan Polonya ordusunun esir düşmekten kurtulan askerleri ve köylülerden kurulu küçük birlikler Almanlara karşı günlerce savaştılar. Tarihî Modlin kalesi askerî birlikler ve onlara katılan gönüllüler tarafından 2 Ekim'e kadar savunuldu. Ancak bu dağınık eylemler savaşın sonucunu etkileyemedi ve Almanların bütün Polonya'yı işgal etmesini önleyemedi.

Polonya hükümeti, Alman saldırısının başlaması ile birlikte Paris'e oradan da Londra'ya geçti. Sürgündeki hükümet, SSCB'nin Beyaz Rusya ve Ukrayna'nın batı bölgelerini geri almasını ve Curzon Hattını hiçbir zaman kabul etmek istemedi. Almanların Sovyetler Birliği'ne saldırmasından sonra, 5 Aralık 1941'de Moskova'da, sürgündeki hükümetin başbakanı Sikorski ve Moskova büyükelçisi Stanislas Kot ile Stalin ve Molotov tarafından imzalanan Polonya-Sovyet Dostluk Anlaşması'nda bu sınır sorununa hiç değinilmedi. Ancak bu sorun Sovyetler Birliği ile sürgündeki Polonya hükümeti arasında sürekli bir güvensizlik kaynağı oldu. Bu nedenle Londra'daki sürgün hükümetine bağlı direniş güçleri de ülke içinde komünistlere karşı hep düşmanca davrandılar.

Direnişin Örgütlenmesi

İşgalden hemen sonra Polonya'da, Londra'daki hükümete bağlı *Armia Krajowa* (Vatan Ordusu) adlı bir yeraltı direniş örgütü kuruldu, kırsal alanda gerilla savaşı yürütmek üzere silahlı *Köylü Taburları* kurulmasına girişildi. *Polonya Komünist Partisi*'nin 1938'de *Komintern* tarafından dağıtılmasından doğan örgütsüzlüğe rağmen komünistler de dağınık gruplar halinde silahlı eylemlere giriştiler. Bir çok yerde köylüler *Vatan Ordusu*'nun engellemelerine rağmen komünistlerin önderlik ettiği direniş müfrezelerine katıldılar, onlarla birlikte savaştılar. 1942'de komünistler *Polonya İşçi Partisi*'ni kurdular ve partinin yönetiminde partizan müfrezeleri örgütlenmeye başlandı. 1943 sonbaharından itibaren, Sovyet birliklerinin Batıya doğru ilerlemesi Sovyet-Polonya sınırı sorununu yeniden gündeme getirdi, Londra'daki sürgün hükümeti ile Sovyetler Birliği arasındaki gerginlik artmaya başladı. Aralık 1943'de *Polonya İşçi Partisi*'nin etkin olduğu *Krajowa Rada Naradova* (Ulusal Vatan Konseyi) kuruldu, komünistlerin önderliğindeki partizan birlikleri ve diğer direniş örgütleri *Armia Ludowa* (Halk Ordusu) adı altında merkezî bir direniş komutanlığına bağlandı. Sovyet ordularının Polonya'ya doğru ilerlemeye başladığı Temmuz 1944'de *Ulusal Vatan Konseyi, Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi* adı ile bir geçici yürütme organı kurdu. Daha sonra bu komite Polonya geçici hükümetine

II. Dünya Savaşı'nın ilk evrelerindeki Alman başarısını mümkün kılan en önemli unsurlardan biri, o zamana kadarki savaş temposunu alt üst eden Blitzkrieg'*di (yukarıda solda). Müttefikler 1 Eylül 1939'da başlayan Polonya harekâtının en az 6 altı ay süreceğini tahmin ediyorlardı, üç hafta içinde sona erdi. Savaş başladığında, Batı cephesinde Fransızların 70 tümenine karşı Almanların 42 tümeni vardı. 10 Mayıs 1940'da Alman orduları Hollanda, Belçika ve Fransa'ya karşı harekâtlarını başlattıklarında 10'u zırhlı, 155 tümen Batı cephesine yığılmıştı. Bu dönemde Britanya daha ilk tank tümenini yeni oluşturmuştu. 1941'de Doğu cephesinde başlatılan* Barbarossa *harekâtı temelde aynı mantık üzerine kurulmuştu (yukarıda sağda) 22 Haziran 1941'deki saldırı başlamadan önce, o güne kadar hiç yenilmemiş olan Alman ordusunun 3 milyon askeri Doğu cephesine yığılmıştı. Saldırı üç koldan başladı. Leningrad'a yönelen Kuzey Ordusu daha 2 Temmuz'da en büyük engel olan Dvina nehrini geçmiş,14 Temmuz'da Leningrad önlerine ulaşmıştı bile. Moskova üzerine ilerlemesi beklenen Merkez Ordu da aynı hızla ilerlemekle birlikte, Temmuz'un ikinci yarısında, Güney Ordusu'na yardım etmek için panzer tümenlerini Kiev'deki General Budenniy'in üzerine göndererek güçlerini yaymak zorunda kalmıştı. Güney Ordusu bu tümenlerin yardımıyla Kiev'deki direnişi ancak Eylül ortasında kırabildi.*

LONGO, LUİGİ (1900-1980)

İtalyan komünizminin önderlerinden, gençlik hareketi yöneticisi, Partizan komutanı Longo 15 Mart 1900'de Kuzey Batı İtalya'nın Piyemonte eyaletinin Monferato bölgesinde bir köylünün oğlu olarak dünyaya geldi. Torino Teknoloji Enstitüsüne devam ettiği sıralarda *Sosyalist Parti*'ye girdi. 1921'deki bölünme sırasında, Gramsci ve Togliatti'nin önderlik ettiği gruba katılarak, yeni kurulan *PCI*'nin (İtalyan Komünist Partisi) ilk üyeleri arasında yer aldı. 1921'den 1928'e kadar *Komünist Gençlik Federasyonu*'nun yöneticiliğini yaptı. 1926'da *PCI*'nin 3. Kongresi'nde Merkez Komitesine, 1931'de Almanya'da yapılan 4. Kongrede ise Politbüro üyeliğine seçildi. 1932'de *Komintern*'in yürütme Komitesi'ne aday gösterildi. İspanya İç Savaşı patlak verdiğinde Macar General Lukacs (Mate Zalka) komutasındaki 2. Uluslararası Tugay'ın siyasal komiserliğini yaptı. Daha sonra bu tugayların Genel Müfettişliğine getirildi. Savaşta "Gallo" (Horoz) takma adını kullanan Longo birçok muharebeye katıldı.

Cumhuriyetçilerin yenilgisinden sonra diğer savaşçılarla birlikte Fransa'ya geçti. Ancak Daladier'nin komünistlere karşı yürüttüğü kampanya sırasında Fransız polisince tutuklandı. Longo Ağustos 1943'e kadar, 1000 civarında komünist tutuklu ile birlikte, "*PCI* yeraltı hareketinin başkenti" adını taktığı, Ventotene adasında kaldı. Badoglio'nun hükümet darbesinin ertesinde serbest bırakılan "Gallo" iki hafta sonra, 8 Eylül'de, Roma'yı Almanlara karşı savunmaya çalışan silahlı yurtseverlere komuta ediyordu. Daha sonra partizan savaşının en yoğun olduğu Kuzey bölgesine geçen Longo, Milano'da *Garibaldini* Genel Karargahını kurdu ve bu birliklerin başkomutanlığını yaptı. 1944'de bütün partizan güçlerinin General Cadorno'nun komutası altında birleşmesinden sonra silahlı direnişi yöneten *CG/CVL*'nin başkomutan yardımcılığına getirildi. Kurtuluştan sonra, Longo'ya direnişteki hizmetleri dolayısı ile ABD ve İtalyan hükümetlerince madalya verildi.

1948'da yapılan *PCI*'nin 5. Kongresinde Genel Sekreter Yardımcılığı'na getirildi. 1964'de Togliatti'nin ölümünden sonra ise Genel Sekreter oldu. Savaş sonrası dönemde Togliatti'yle beraber ve onun ölümünden sonra da Parti lideri olarak "İtalya'ya özgü sosyalizm" çizgisini savundu. Ancak Berlinguer'in Hıristiyan Demokratlarla "tarihi uzlaşma" stratejisine pek sıcak bakmıyordu. 13 Mart 1972'de toplanan *PCI* 13. Kongresi'nde Genel Sekreterliği Enrico Berlinguer'e devrederken, "Partinin Onur Başkanı" unvanı ile ödüllendiriliyordu.

16 Ekim 1980 tarihinde Roma'da öldü. İspanya İç Savaşı (*La Brigate Internazionali in Spagna*, Roma 1956), Silahlı Direniş (*Un Popolo alla Macchia*, Milano, 1947) ile ilgili kitapları ve İtalya'nın dünya ekonomisi içindeki konumunu tartışıldığı bir incelemesi yayınlanan eserleri arasındadır.

dönüştü. Sovyetler Birliği 1943'den itibaren *Ulusal Vatan Konseyi* ve Lublin'deki *Ulusal Kurtuluş Komitesi*'ni Polonya halkının temsilcisi olarak tanıdı. Buna karşılık Batılı müttefiklerce Polonya'yı temsil ettiği kabul edilen Londra'daki hükümet ve bu hükümete bağlı *Vatan Ordusu, Ulusal Konsey* ve *Halk Ordusu* direnişçileri ile işbirliğini son ana kadar reddetti. Bu rekabet ve çatışma özellikle kırsal alanlardaki mücadelenin etkinliğini büyük ölçüde azalttı. Bu etkenin Polonya'nın partizan savaşına uygun olmayan coğrafi yapısına eklenmesi sonucu, Tara bölgesi ve bazı küçük ormanlık alanlar dışında, kırsal kesimde etkin ölçekte bir partizan savaşı gerçekleştirilemedi.

Kentlerdeki direniş ise çok daha etkili oldu. Özellikle Varşova Avrupa'daki önemli direniş merkezlerinden birini oluşturdu. Bu kentte 1943 ve 1944'deki büyük çaplı silahlı ayaklanmalar II. Dünya Savaşı ve direnişler tarihinde önemli bir yer tutar.

Varşova Ayaklanmaları

Almanlar 1940'da Varşova'nın Yahudi halkını topladıkları gettonun etrafını duvar ile çevirdiler, giriş çıkışları yasakladılar. Gettoda toplanan 450 bin Yahudi, yiyeceksiz bırakılarak ve toplama kamplarındaki gaz odalarına gönderilerek hızla yok edilmeye başlandı. 1943 baharında gettonun nüfusu 60 bine inmişti. Kalanlar, hayatlarını Almanlara pahalıya satmaya kararlıydılar. Silahlı ayaklanma 19 Nisan 1943'de başladı. Sokak çatışmaları üç hafta sürdü. Çatışmalarda binden fazla Alman askeri öldürüldü. Polonya direniş örgütlerinden sağlanmış az sayıda hafif silah, yetersiz cephane ve çokluk ev yapımı bomba ve patlayıcılarla savaşan getto direnişçilerinden 7 bini çatışmalarda yaşamını yitirdi, 6 bin kadarı yıkıntıların arasında Almanlar tarafından yakılarak öldürüldüler. Kalanlar Treblinka kampına gönderildiler. Az sayıda direnişçi getto'dan kaçmayı başararak Polonya direniş hareketine katıldılar. Getto tümüyle tahrip edildi. Böylece binaları, sokakları ve yarım milyona yakın nüfusu ile Getto haritadan siliniyordu. Getto ayaklanması, II. Dünya Savaşı'ndaki tek silahlı Yahudi ayaklanmasıdır.

Varşova'daki ikinci büyük ayaklanma *Vatan Ordusu* tarafından başlatıldı. Ayaklanma ne Sovyet ne de İngiliz-Amerikan komutanlıkları ile bağlantı kurulmadan ve savaşın o andaki durumu dikkate alınmadan hazırlanmıştı. "Fırtına" kod adı ile planlanan bu hareketin amacı kentin, Sovyet birliklerinden önce, Londra'daki hükümete bağlı güçlerce ele geçirilmesi ve savaş sonrası Polonya'sının geleceğinde etkinlik kazanılması idi. Oysa Sovyet birlikleri henüz Varşova'nın oldukça uzağındaydı ve uzun sürecek bir ayaklanmanın taktik ve lojistik olanakları henüz sağlanmamış durumdaydı.

Polonya İşçi Partisi ve diğer sol güçler halka bu politik amacı açıklamaya ve ayaklanmayı engellemeye çalıştılar. Ancak Varşova halkının Nazilere olan nefreti ve mücadele isteği ayaklanma kararını kitlelerin talebi haline getirdi. Bunun üzerine *Polonya İşçi Partisi* Merkez Komitesi bütün parti üyelerine *Halk Ordusu*'na "yeni ve demokratik Polonya'yı kurmaya yönelik bir mücadele haline dönüştürmek üzere" ayaklanmaya katılma emrini verdi. Ayaklanma 1 Ağustos 1944'de general Bor-Komorowski komutasında başlatıldı. Sokak çatışmalarında ve barikatlarda kadın, erkek bütün Varşovalılar omuz omuza çarpıştılar. Ancak *Vatan Ordusu* ile *Halk Ordusu* ayrı komutanlıklara bağlı olarak ayrı bölgelerde savaştılar.

Vatan Ordusu'nun bu tek yanlı kararı karşısında, Sovyetler Birliği'nin ilk tepkisi "Varşova'daki eylemin doğrudan ya da dolaylı sonuçlarından hiç bir biçimde sorumlu olmayacağını" duyurmak oldu. 4 Ağustos'ta Churchill, Stalin'e isyancılara yardım edilmesini isteyen bir mesaj gönderdi. Sovyet genel komutanlığı Mareşal Zukov ve Mareşal Rokossovskiy'ye bu konudaki görüşlerini sordu. Gelen cevapta, muharebe planlarında değişiklik yapılması, binlerce asker, tank ve uçağın yer değiştirmesi gerektiği ve Varşova'ya o anda Sovyetler'in ellerinde bulunanlardan daha yakın hava alanlarına ihtiyaç olduğu, yardım harekatının ancak 25 Ağustosta başlayabileceği bildiriliyordu. 22 Ağustos'ta Stalin, Churchill ve Roosevelt'e "son günlerde karşılaştığı Alman karşı hücumlarını püskürtmek için bütün gayretini sarfeden Sovyet birliklerinin Varşova'ya doğru büyük çaplı yeni bir taaruz başlatacaklarını" bildirdi. İsyanın başlamasından altı hafta sonra isyancılara havadan yardım gönderildi. 13 Eylül'de müttefik uçakları paraşütle silah, cephane ve yiyecek indirmeye çalıştılar. Ancak bunların bir bölümü Almanların eline geçti. 300'ün üzerinde havacı bu yardım operasyonu sırasında öldü. 14 Eylül'de de Mareşal Rokossovskiy komutasındaki 1. Beyaz Rusya Cephesi birlikleri ve 1. Polonya ordusu Vistül nehrinin Doğu kesimindeki Praga bölgesini ele geçirdiler. 15 Eylül'de Polonya I. Ordusu Vistül'ü aşarak Varşova'nın banliyölerinden Cezerniakow'da bir süre köprübaşı tuttu. Ancak Sovyet topçu desteğine rağmen Alman karşı saldırısında ağır kayıplar vererek tekrar Vistül'ün doğrusuna çekildi. Böylece çok yakına geldikleri halde Sovyet ve Polonya birlikleri ile isyancılar arasında cephe bağlantısı kurulamadı. İsyancılar kentin batı bölümüne çekilmek zorunda kaldılar ve Vistül'den biraz daha uzaklaştılar. İsyan sırasında aralarında *Polonya İşçi Partisi* ve *Halk Ordusu*'nun çok sayıda üye ve yöneticisinin de bulunduğu 100 bin Varşovalı öldü. 63 gün süren sokak çarpışmalarında kentin büyük bölümü tahrip oldu. Bor-Komorowski 3 Ekim'de Almanların dikte ettiği teslim şartlarını kabul etti. Sağ kalan Varşovalıların büyük bir bölümü Almanya'daki kamplara gönderildi. Naziler Kasım ve Aralık aylarında kenti sistematik olarak tahrip etmeye başladılar. Hâlâ ayakta kalmış olan tarihi şatolar, saraylar, müzeler ve kiliseler havaya uçuruldu ya da yakıldı. Yıkılmamış binalar ve bloklar dinamitlendi. 17 Ocak 1945'de Mareşal Rokossovskiy'nin birlikleri Varşova'ya

II. Dünya Savaşı'nda Partizan Hareketleri ve Güçler Dengesindeki Rolleri

Partizan savaşı, üzerinde genellemeye gidilmesi ve kategorilere ayrılması en zor alanlardan birisidir, çünkü her partizan harekatı içinde oluştuğu koşullar itibariyle çok büyük farklılıklar gösterir. Ancak yine de belli özelliklerin tekrarlandığı görülür. Günümüzde bunlar ilgili kişilerin amacına ve kendi özelliklerine göre "gerilla savaşı", "gayrinizami harp", "kontrgerilla operasyonları", "hareketli savaş", "uzatılmış mücadele", "politikleşmiş savaş" gibi terimlerle incelemeye alınmaktadır. Bunların ortak noktası, düzenli ordulara karşı genellikle vurkaç ve pusu taktiğine dayanan, hızlı çekilme ile düşmanın karşı darbesinden kurtulan ve onun zayıf noktalarını tesbit edip oralarda başarıyı garanti edecek konsantrasyonu sağlayan harekatlar olmalarıdır. Amaçları elde arazi tutmak değil, düşmanı yıpratarak nihai askeri-politik çözümü kolaylaştırmaktır. Çözüm, ileride kurulacak düzenli orduların zaferi olabileceği gibi, uluslararası etkilerle farklı statülere ulaşılması veya düşmanın iradesinin zayıflayarak geri adım atması gibi biçimlerde tezahür edebilir.

Gayrinizami harp, tarih boyunca her yüzyılda birçok ülkede örnekleri bulunabilecek bir olaydır. Ancak modern zamanlarda ilk kez İspanyolların Napoléon ordularına karşı yürüttükleri "gerilla" savaşı ile çağdaş literatüre girmiştir. Daha sonra özellikle azgelişmiş ülkelerde örnekleri zenginleşmiş, Avrupa'da ise 20. yüzyılın az sayıdaki örnekleri Sovyetler'de İç Savaş (1917-1922) ve II. Dünya Savaşı dönemlerinde görülmüştür. Avrupa'daki bu harekâtları artık giderek "klasikleşmiş" olan gerilla harplerinden ayrı bir kategoride mütalaa etmek gerekir. Bunlar kısa bir geçiş döneminden sonra ulusal çapta örgütlenmiş ve direnişin -ulusal veya uluslararası- diğer unsurlarıyla dayanışma halinde kısa sürede sonuca ulaşmışlardı. Bu anlamda Avrupa partizan harekâtları tek başlarına sonuç elde etmemiş ve Müttefikler'in topyekün zaferinden yararlanmış, ancak bu zafere önemli katkılarda bulunmuşlardır. II. Dünya Savaşı'ndaki partizan hareketleri sömürge ve yarı bağımlı ülkelerdeki "klasik gerilla"ya göre daha merkezî ve profesyonel yapılardır. Öte yandan birçok ülkede savaş sonunda kurulan rejimin belirlenmesi açısından rol oynamayı, düşmanın sahada yenilmesinden daha asli bir görev olarak düşünmüşlerdir. Sonuçta her ülke hangi müttefikin nüfuz alanında kalıp, hangi partizan hareketi özel yardım gördüyse, ülkede kurulan rejimin kaderi böylece belirlenmiştir.

Partizan hareketleri I. Dünya Savaşı'nda ciddi bir rol oynamamışken, II. Dünya Savaşı'nda Alman ve Japonların işgal ettiği her ülkede şu veya bu ölçüde gelişti. Bunun ilk nedeni, I. dünya Savaşı'nda muharebelerin düzenli orduların denetimindeki az çok sabit cepheler etrafında cereyan etmiş, ikincisinde ise çoğu cephenin yıldırım savaşıyla çökertilip orduların dağıtılmış olmasıdır. Öte yandan orduların ikmal ve ulaşım hatları alabildiğine uzamış, partizan harekâtlarına uygun geniş alanlar ve işgal bölgeleri oluşmuştur. Bu arada çürümüş hükümetlerin yerine geçen işbirlikçilerin ve işgal makamlarının sınırsız terörü karşıtlıkları şiddetlendirmiş, yenilenlerin hangi taviz karşılığında olursa olsun adil ve şerefli bir barışa kavuşma olanağına ve olasılığına sahip olmaması her ne pahasına olursa olsun savaşma azmini güçlendirmişti. Alman işgal güçlerinin dar görüşlü politikaları çok kısa sürede çok büyük düşmanlık yaratmıştır. Bunun yanısıra önce İngiltere, sonra da Sovyetler'in yenilmeden savaşa devam etmeleri de umut ışığının sürmesine neden olmuş, ayrıca Yugoslavya herkese ordusu yenilmiş bir ülkenin savaşa devam edebileceğini göstermiştir. Burada açıklıkla kaydedilmesi gereken husus, Batı Avrupa'da direnişin, Stalingrad ve El Alameyn'de Almanların yenileceğinin anlaşılması üzerine yükselmiş olmasıdır. Batı Avrupalı komünistler de direnişin ağır yükünü çekmekle birlikte savaşın ilk iki yılında İngiltere ve Fransa'yı saldırgan olarak nitelemişler, ancak Hitler'in Sovyetler'e hücum etmesinden sonra partizan savaşını ciddi bir şekilde ele alıp direnişi yükseltmede başrolü oynamışlardır.

Bir partizan müfrezesine katılan her savaşçı şu sözlerle partizan andı içiyordu: "Yakılıp yıkılan kent ve köylerimizin, kadın ve çocuklarımızın ölülerinin, halkıma reva görülen işkence, şiddet ve zulmün intikamını acımaksızın, yorulmaksızın, insaf etmeksizin düşmandan alacağıma and içerim... Ailemi ve halkımı faşist esarete teslim etmektense düşmanla yokolana kadar savaşacağıma and içerim."

Partizan savaşlarının dış destekleri üzerinde de birkaç söz söylemek gerekir. Bu alana oldukça yoğun bir ilgi göstermiş bulunan İngiltere'nin partizan hareketlerini askerî kaygının yanısıra ağırlıkla politik amaçlarla desteklediği görülür. Amerikalılar ise, ilk başlarda olaya daha çok muhtemel askerî harekât bölgelerindeki destek açısından bakmışlarsa da, savaşın sonuna doğru kurulacak rejimin belirlenmesi pespektifiyle İngilizlere yaklaşmışlardır. Moskova ise, savaş yükünün hafiflemesi amacıyla Fransız ve İtalyan komünistlerine batılı güçlerle işbirliği çağrısı yapmış, diğer komünist partilerine ise yine aynı amaçla partizan harekâtına geçmeleri için direktif vermiştir. Balkanlardaki durum ise Ekim 1944'de İngiltere ile Sovyetler arasında yapılan Moskova Anlaşması ile nihaî biçimini almıştır. Şöyle ki Yunanistan İngiliz nüfuz bölgesinde bırakılmış, diğerlerinde Sovyet nüfuzu kabul edilmişken bir tek Yugoslovaya için yüzde 50-50 denilmiştir. Tito'ya sınıf mücadelesine ağırlık vermek yerine tüm ulusal anti-Nazi güçlerin birliğini sağlaması yolunda şiddetli bir telkin yapılmıştır. Ancak Tito o dönemde Moskova'nın otoritesine karşı açıkça tavır almamakla birlikte ipleri Moskova'nın eline bırakmadı. Sovyetler ise savaş sonunda sosyalist rejimler kurulacaksa bunun Kızılordu tarafından gerçekleştirilmesini istiyorlardı. Nitekim bu yoldaki iddialar o derecedeydi ki, aksinin bilinmesine rağmen, sonradan, yeni rejimin ancak Belgrad'ın Kızılordu tarafından kurtarılmasından sonra kurulabildiğini iddia ettiler. Esasen Sovyetler komünist dahi olsalar partizanların kendi inisiyatifleri dışında fazla güçlenmelerini arzu etmediklerini somut tutumlarıyla her fırsatta gösterdiler. Yugoslovya'ya ilk askerî misyonu Şubat 1944'de gönderdiler. Malzeme yardımı ise ilk kez Nisan 1944'de yapıldı. Halbuki bu dönemde İngiltere, Yugoslavya'daki milliyetçi Mihayloviç'ten umudu kesmiş, Churchill İngiliz yardımını savaşın yükünü çeken komünist partizanlara yönlendirmeye başlamıştı. Churchill aynı yıl 12 Ağustos'ta Tito ile buluştu. Keza, Sovyetlerin Yunanistan'a ilk askerî misyonu göndermesi Ağustos 1944'dür. Polonya komünistleri ilk malzeme desteğini Nisan 1944'de, Çekoslovaklar ise Temmuz 1944'de aldılar. Arnavut ve Yunan partizanlarına hiçbir malzeme yardımı yapılmadı. Çeklere yapılan yardım ise yine oldukça sınırlıydı.

Sovyetlerin, komünist partizanlara yardımının 1944'de başlamasının ilk nedeni, 1944 Büyük İlkbahar Taarruzu ile Alman ordusunu Ukrayna ve Beyaz Rusya'dan söküp Polonya ve Balkanlara girmelidir. Böylece, Kızılordu'nun kısa bir süre sonra işgal edeceği yerlerde sınırlı bir desteğin, uzun vadede alternatif bir inisyatifin gelişmesine yol açmayacağını düşündüler. Polonya'da ise Bor-Komorowski komutasındaki milliyetçi güçler Varşova'da ayaklanınca, bu kentin 60 kilometre yakınında bulunan Kızılordu, ikmal hatlarının uzadığı gerekçesiyle ilerleyişini durdurmuş ve bu güçlerin Almanlar tarafından kırılmasını beklemiştir. İngilizlerin havadan yaptığı birkaç ikmal girişimi ise hiçbir etkili sonuç vermemiştir. Milliyetçi kadroların yokedilmesi Sovyet güdümündeki yeni rejimin daha rahat yerleşmesini sağlamış ancak Polonyalılar da bu durumu (kalleşliği de denilebilir) hiç unutmamışlardır. Yunan komünistlerine gelince, bunlar da Sovyetlerden hiçbir yardım almamalarına rağmen teslim olan İtalyan güçlerinin boşalttıkları ülkenin yarısından fazlasında fiilen yönetici konuma geçtiler. Ancak Moskova anlaşması gereği, Almanların çekilmesiyle birlikte İngiliz birlikleri 1944 sonundan itibaren Yunanistan'a çıkarak *ELAS* partizanlarının 1949'daki yenilgisine kadar süren iç savaşta ağırlıklarını sağcı güçlerden yana koydular. Sonuçta, bağımsız gücünü koruyan Tito dışında, her ülkede son sözü işgal güçleri söylediler.

Partizan harekâtlarının yürütülüşüne gelince en önemli örnek Sovyetlerdir. Burada koşullar da çok uygun ol-

muştur, öyle ki, Sovyet hükümeti ve parti varlığını sürdürmüş, ordu çekilmekle birlikte yenilmemiştir. Ayrıca partizan harekâtına çok uygun olan ormanlık, bataklık veya dağlık araziler ve taban teşkil edebilecek büyük bir nüfus vardı. Sovyet rejiminin muhalifleri de eksik olmamakla birlikte Almanların büyük terörü halkın çoğunluğunu direnişi desteklemeye yöneltti. Ayrıca işgal edilmemiş bölgelerden insan ve malzeme yardımı alındı, birçok kişi de eğitim görmek üzere gönderildi. Parti ve *NKVD* her kademede direniş hazırlığı yapmış, hücreler birçok yerde çalışmalarını partizan harekâtına kaydırmıştı. İç Savaş yıllarından kalan tecrübe de buna eklenince en büyük partizan çalışmanın doğması için tüm koşulların var olduğu görülür. Ancak yine de tesirli çalışmalara geçilmesi için aradan 1.5 yıl geçmesi gerekmiştir. Savaşın ilk iki ayında sonradan daha çok önem kazanacak istihbarat ve merkezileşme düşünülmeden sadece pusu ve sabotaj yapmak üzere en çok sayıda birliğin oluşturulmasına yönelindi. Sonuç, Voroşilov komutasında "Partizan Hareketinin Merkezi Kurmay Heyeti" oluşturuldu. Bu ordu ve *NKVD*'den bağımsız doğrudan doğruya parti Merkez Komitesine bağlı bir örgütlenme idi. Ama zamanla partizan birlikleri içinde ordu personelinin sayısı arttı, birçok subay bu birliklere gönderildi. 1943'de Voroşilov'un yerine Ponomarenko geçti. Merkezi koordinasyon ve ordu ile işbirliği artırıldı. Her partizan birliğine ordu irtibat subayları tayin edildi ve hepsi sahra radyosuyla techiz edildi.

Yugoslovya'da ise partizan hareketi iki koldan birden gelişti. Bosna'da bir tümenin kurmay başkanı olan Mihayloviç, ordunun dağılmasından sonra dağlara çekilip, savaşmayı sürdüren düzensiz birlikleri toparlamaya yöneldi. Ancak geri çekilebileceği bir toparlanma bölgesi olmadığı gibi, sağlam bir politik organizasyona dayanmadığı için oluşturmaya çalıştığı milliyetçi hareket hep güdük kaldı. Ana patrizan güçlerini oluşturan komünistler ise yıllardır var olan yeraltı teşkilâtları sayesinde savaşı sürdürecek askerî komiteleri il, bölge, ilçe ve mahalle-köy düzeyine kadar kurdular. Kadroları parti, parti gençlik teşkilâtları ve yurtseverler arasından seçerek, Yugoslav Orduau'nun bıraktığı silahlarla ve düşmandan ele geçirilenlerle techiz ettiler. Güçlerini isbat ettikten sonra müttefiklerden de yardım aldılar.

Yugoslavlar partizan harekâtı için hayati öneme sahip iki hususa başından itibaren uydular. Bunlardan ilki "kurtarılmış bölgeler" veya üs bölgelerinin oluşturulmasıydı. Kontrol edebildikleri her yerde "Ulusal Kurtuluş Komiteleri" altında yeni yönetimler kurdular. Bu bölgeler kuşatılınca hep yeni bölgeler kurdular. İkinci husus ise, kurtarılmış bölgeler hareket olanaklarını azaltmış olsa da hep harekât halinde kaldılar ve Almanların ardarda kuşatmalarını yarıp geçtiler, manevra alanlarını hiç yitirmediler. Sonuçta başarıya ulaştılar. Bunu yapmayan Yunan Komünistleri ise kuzeydeki Vitri ve Grammos yöresini her ne pahasına olursa olsun elde tutmayı hedefleyince, üstün güçlere karşı mevzi savaşını kabul etmek zorunda kalarak 1949'da kesin yenilgiye uğradılar.

Batı Avrupa'ya gelince Norveç ve Danimarka'da direniş, sabotaj ve ülke varlıklarının korunması yolunda yoğunlaştı, çünkü buralar ana savaş alanının dışındaydı. Fransa ve Belçika gibi savaş alanı olacak olan ülkelerde ise geniş çapta gerilla hareketi cephenin açıldığı ana kadar ertelendi, çünkü müttefiklerin hedefi çıkarmayı kolaylaştırmak ve ilerlemeyi hızlandırmaktı. İtalyan ve Fransız komünist partizanlar geniş bir direniş yaratılmış olmasına rağmen batılı işgal kuvvetlerinin direktiflerine uydular. Böylece, komünistlerin katılımıyla Batı Avrupa'da burjuvà rejimlerin istikrarı kısa sürede sağlandı. Bu durum milliyetçi partizan güçlerinin tam da istediği şeydi. Diğerlerinin ise güçlü müttefik orduları karşısında yapabilecekleri şeyler, en başta kendi teslimiyetleriyle sınırlanmış oldu.

MEHMET TANJU AKAD

Alman işgali altındaki Polonya ve Hollanda'da yaklaşık 1.200'er, Fransa'da 1.034, Belçika'da 500, Norveç ve Danimarka'da 852 illegal yayın çıkarılıyordu. Gazeteler, başlangıçta son derece ilkel koşullarda basıldı. 1943-1944 yıllarında her sayısı yaklaşık 300 bin insana ulaştırılan Fransız Défence de la France *(Fransız Savunması) gazetesi, yayına Sorbonne Üniversitesi'nin bodrumunda başlamıştı. Aynı bodrumda Fransız öğrenciler sahte kimlik de imal ediyorlardı (üstte). Sonradan illegal yayınlar garajlarda, çamaşırhanelerde, fabrikalarda basılmaya başlandı. Hollanda'da onyedi gizli yayınevi, anti-faşist yazar ve düşünürlerin kitaplarını, yazılarını, avuçiçine sığacak boyutlarda basıyorlardı. Belçika'da, Naziler bir gün, kendi denetimlerinde yayınına izin verilen* Le Soir *(Sabah) gazetesinin içine sonradan direnişçiler tarafından "muhalif" bir sayfanın monte edildiğini keşfettiler.*

girdiklerinde kentin yüzde seksenbeşi yokolmuş, 1939'da 1 milyon 265 bin olan kent nüfusu 162 bin kişiye inmişti.

Sovyetler Birliği: Anayurt Savaşı

Almanlar 21 Haziran 1941'de, 7 Alman, 2 Romen, 2 Fin ordusu ve bir Macar Tugayı'nın katılması ile 3.500 kilometrelik sınır boyunca 3 cepheden Sovyetler Birliği'ne saldırdılar. Temmuz'da bu kuvvetlere İtalyan ordusunun birlikleri ile Franko'nun faşist gönüllüleri de katıldı. 5 bin savaş uçağının desteğindeki, 31'i panzer ya da motorize olan, 190 tümenden oluşan bu muazzam güçle başlatılan "Barbarossa Harekâtı", Hitler'in "Doğu Planı"nın askerî bölümünü oluşturuyordu. Bu plana göre bu bölgede yaşayan 30 milyon sivil ya da harp esiri yok edilecek, bundan sonraki otuz yıl içinde de 50 milyon Polonyalı ve Sovyet yurttaşı Doğu Sibirya, Afrika ya da Güney Amerika'ya sürülecek, kalanlar ise Sovyetler Birliği'nin Avrupa'daki topraklarına yerleşecek 10 milyon Alman için işgücü oluşturulacaktı. Bu nüfusun da ulusal kimliği yok edilecek, bunun için orta ve yüksek öğretim kurumları kaldırılacak, ulusal kültür tasfiye edilecekti. Böylece hem "Bolşevizm" ortadan kaldırılmış olacak hem de bölgenin doğal zenginliklerine el konulacaktı.

Almanya'nın 1945'de teslimine kadar süren 4 yıllık savaşın yaklaşık ilk üç yılı Sovyet topraklarında geçti. Bu savaşta tarihin en büyük muharebeleri yapıldı. Cephenin iki tarafında bulunan güçlerin daimî mevcudu 10 milyonu aşıyordu. Ancak Sovyetler Birliği için savaş yalnızca askerî harekâttan ibaret olmadı. Savunma hatlarının gerisinde kalan halk *Kızılordu*'nun zaferi için olağanüstü fedakârlık ve güçle çalıştı ve zaman zaman da gönüllü birlikleri içinde cephe hattında dövüştü. Alman hatlarının gerisinde ise işgal altındaki Sovyet halklarının oluşturduğu yüzlerce partizan birliği Almanlara ağır kayıplar verdiriyordu.

Nazi Ordusu'nun Sovyet Topraklarında Hızlı İlerleyişi

Hitler Sovyetler Birliği'nin de Polonya ve Fransa gibi kısa sürede ezileceğini umuyordu. Hitler'e göre "harekât ancak Sovyetler'in tek bir darbede ezilmesi halinde anlamlı olacaktı". Gerçekten de saldırının ilk günleri, Hitler'in beklentilerine uygun gelişti. İlk üç hafta içinde Almanlar Kuzey cephesinde 550, Batı cephesinde 550, Güneydoğu cephesinde ise 350 km. ilerlediler. Letonya, Litvanya, Moldavya, Beyaz Rusya ve Ukrayna'nın büyük bir bölümü işgal

edildi. Estonya'yı işgal ederek Leningrad'ı kuşattılar. Saldırının ilkgününde 1.200 Sovyet uçağı daha havalanamadan imha edildi. Düşmanın hava saldırıları birçok birliğin daha cepheye ulaşmadan büyük kayıplar vermesine yol açtı. Bütün bunlar Sovyet ordusunun böyle bir savaş için hazırlıksız olduğunu gösteriyordu. Özellikle 1937-38'de Stalin'in subaylar ve ordu üst kademeleri arasında giriştiği "temizlik" harekâtı, *Kızılordu*'nun taktik ve lojistik yönetiminde büyük boşluklar meydana getirmişti. Tümen ve daha üst düzeydeki birliklerin harekâtını yönetecek ve planlayacak kadro eksikliği ilk günlerdeki bu kayıpların en önemli nedenlerinden biri olmuştur.

Ancak verdikleri ağır kayıplara rağmen *Kızılordu* birlikleri direnme ruhunu ve mücadele azmini korudular. Saldırının ilk gününden başlayarak çok üstün düşman güçlerine karşı büyük kahramanlıklar göstererek direndiler, Alman birliklerinin ilerlemesini geçiktirerek ülkenin iç kısımlarında alınacak önlemler için zaman kazandırdılar. Hızla ilerleyen Almanların gerisinde kuşatma altında kalan birçok küçük birlik, garnizon, müstahkem mevkî günlerce hatta haftalarca direnerek önemli sayıda düşman birliğinin ileri hatlardaki savaşa katılmasını engellediler. Güneybatı sınırındaki 3.500 kişilik Brest Garnizonu, Almanların 45. Piyade Tümeni ile desteğindeki tank ve topçu birliklerine karşı bir ay direndi, bu kuvvetlerin ilerlemesini durdurdu. Yiyeceksiz, susuz ve ilaçsız kalan savunmacılardan büyük bölümü çarpışmalarda öldü, bir bölümü de Alman kuşatmasını yararak bölgedeki gerilla birliklerine katıldılar. 22 Haziran'da saldırılarına başlayan Alman birlikleri, az sayıdaki yaralı askerin bulunduğu garnizonu ancak 20 Temmuz'da teslim alabildiler. Sınır bölgelerindeki Libava İstihkamı 10 gün, Rava-Russki Müstahkem Mevkii bir hafta dayandı.

Stalin 3 Temmuz günü radyodan yaptığı konuşmada, *SBKP Merkez Komitesi*'nin "Faşist Alman İstilacılarına Karşı Sovyet Halkının Mücadelesi İçin Direktifleri"ni açıkladı. Parti, *Kızılordu*'ya "her karış toprağı savunmak ve kanlarının son damlasına kadar çarpışmak" emri veriyordu. Bütün Parti birimleri ve Sovyet örgütlerinden, askerî birliklerin nakil, donanım ve diğer gereksinimlerinin karşılanması için ellerindeki bütün olanakları kullanmaları isteniyordu. Stalin, işgal edilmiş bölgelerdeki halkı "derhal partizan birlikleri kurmaya" çağırıyor ve "bu bölgelerde koşullar düşman için dayanılmaz hale getirilmelidir. İşgalcilerin her adımı izlenmeli, attıkları her adımda saldırılmalı, aldıkları bütün önlemler boşa çıkartılmalıdır" diyordu.

Stalin Başkomutan

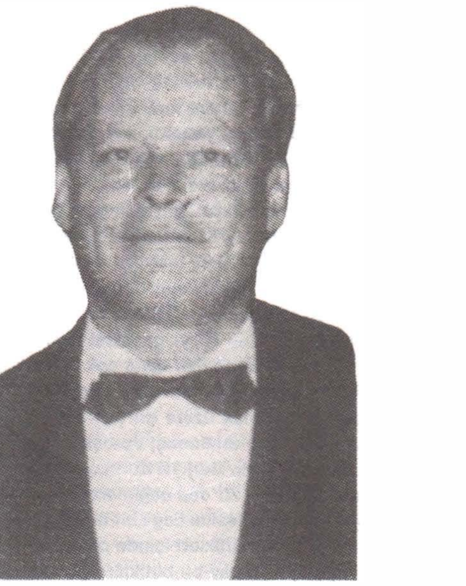
8 Temmuz'da Stalin Sovyetler Birliği Silahlı Kuvvetleri Başkomutanlığı'na getirildi. 10 Temmuz'da ise ülke savunmasını yönetmek üzere, olağanüstü yetkilere sahip, *Yüksek Komutanlık Genel Karargâhı* kuruldu. Genel Karargah Stalin, Molotov, Timeşenko, Budennyi, Şapoşnikov ve Jukov'dan oluşuyordu.

Almanlar iç bölgelere ilerledikçe askerî direniş yoğunlaşmaya ve savaşlar daha şiddetli hale gelmeye başlıyordu. Güneybatı cephesinde Temmuz sonuna kadar çok şiddetli muharebeler sürdü. Batı cephesinde General Beck'in orduları yalnız Smolensk önlerindeki muharebelerde 100 bin asker kaybetti. Kuşatılan kentler Almanların umduğundan çok daha kararlı bir biçimde direndiler. Odesa'nın savunması 2 ay, Sivastopol savunması ise 250 gün sürdü. Leningrad halkı şiddetli saldırılara, ağır bombardımana ve açlığa karşın 900 gün direnerek Ekim Devrimi'nin başkentini Nazilere teslim etmedi. Tula, Minsk, Murmansk, Smolensk ve daha birçok kentte savunma ve direniş haftalarca sürdü. Ancak, silah, donanım ve komuta kadrosu üstünlüğüne sahip Alman ordusu Sovyet birliklerine ağır kayıplar verdirerek ve çok sayıda Sovyet askerini tutsak alarak Ağustos'da Dinyeper'e ulaştılar. İki aylık bir kuşatmadan sonra 19 Eylül'de Ukrapna'nın başkenti Kiev'i işgal ederek, Eylül sonlarında Moskova önlerine geldiler.

Direnişin Sivil İdeolojik Boyutu

İşgalin başlaması ile birlikte, ülkenin Batısı'ndaki sanayi tesislerinin iç kısımlara, Volga bölgesine, Urallara, Sibirya'ya taşınmasına başlandı. 24 Temmuz'da bu görevi örgütlemek üzere bir *Boşaltma Komitesi* kuruldu. Temmuz-Ekim arasında 1.550 sınai tesis ülkenin Doğu bölgelerine taşındı. İşçileri, mühendisleri, makine ve donanımı taşımak için 1.500 vagon kullanıldı. Taşımayı gerçekleştiren trenlere ve demiryollarına yönelen 6 binden fazla Alman hava saldırısına rağmen bütün önemli askerî ve sınai tesisler hatta güç santralları 3 ay içinde yeni yerlerine taşındılar. Bunların çoğu trenlerden indirilir indirilmez, genellikle uygun bir bina bulunmadan, açık havada çalıştırılmaya başlandı. 1941'in sonunda, bu koşullara rağmen, bu tesislerdeki üretim savaş öncesini aşıyordu. Götürülemeyen her şey sistematik olarak tahrip edildi. Düşmanın işgal ettiği bölgelerde çalışabilecek durumda tek bir makine, yenebilecek tek bir dilim ekmek bırakılmıyordu.

İşgal, savaşı destekleyecek ekonomik potansiyele ağır bir darbe vurmuştu. İşgal altındaki topraklar, Sovyetler Birliği'nin çelik üretiminin yüzde 60'ını, ülke buğdayının yüzde 40'ını, et üretiminin yüzde 50'sini, kömürün yüzde 65'ini, alüminyumun yüzde 60'ını karşılayan bölgelerdi. Bu büyük açık cephe gerisindeki halkın, işçi ve köylülerin olağanüstü çalışması ile kapatılacaktı. 16 Ağustos, 1942'ta, 1941'in son üç ayı ve 1942 için *Askeri ve Ekonomik Plan, Merkez Komitesi*'nce kabul edildi. 1942 sonuna kadar bu plan büyük ölçüde gerçekleştirilecek

BRANDT, WILLY (1913-....)

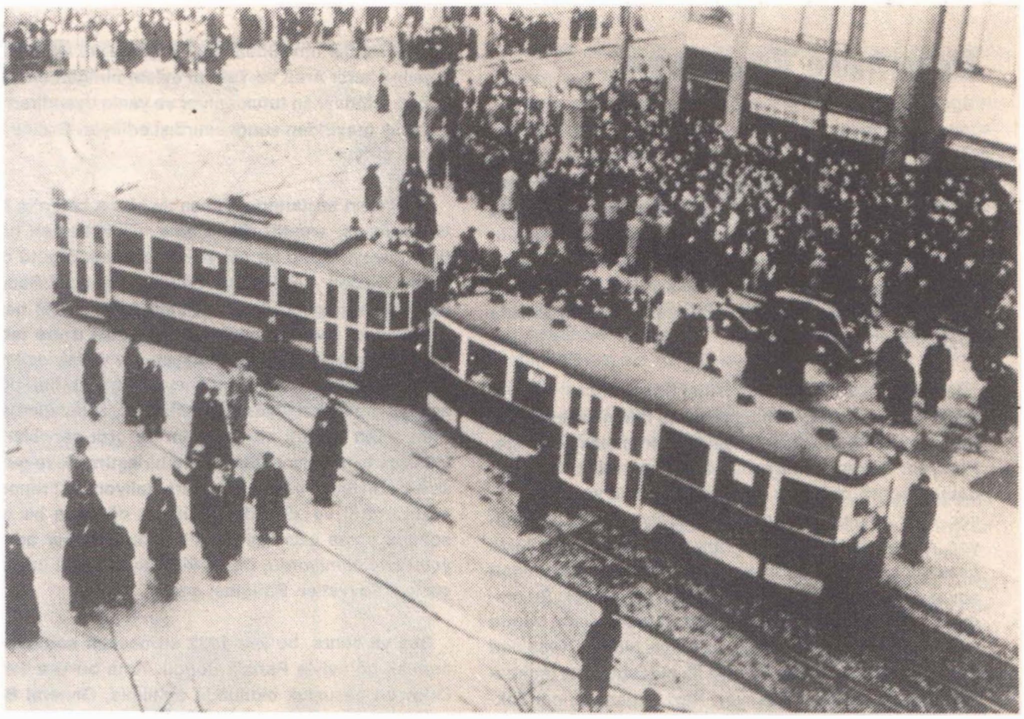
II. Dünya Savaşı sonrasında Alman ve Avrupa sosyal demokrasisinin önemli önderlerinden ve II. Dünya Savaşı yıllarının anti-faşist direnişçisi Willy Brandt, 18 Aralık 1913'de tezgâhtar bir kadının gayrımeşru çocuğu olarak Lübeck'de doğdu. Gerçek adı, Herbert Ernst Karl Frahm'dır. Annesinin etkisiyle sosyalizmle küçük yaşta tanıştı, 14 yaşındaykan partinin yerel yayın organı *Lübecker Volksbote*'ye (Lübeck Halk Habercisi) yazmaya başladı. 16 yaşında, *SPD*'nin *Sozialdemokratische Partei Deutschlands* (Alman Sosyal Demokrat Partisi) gençlik örgütü *SAJ*'a *Sozialistische Arbeiter-Jugend* (Sosyalist İşçi Gençlik), bir sene sonra *SPD*'ya üye oldu. 1931'de *SPD*'den ayrılan sol kanadın kurduğu *SAP*'a *Sozialistische Arbeiterpartei* (Sosyalist İşçi Partisi) geçti. 1932'de liseyi bitirdi. 11-12 Mart 1933'da Willy Brandt kod adıyla *SAP*'ın Dresden'de illegal olarak düzenlediği kongreye katıldıktan bir süre sonra, tutuklanacağını öğrenince bir balıkçı teknesiyle Danimarka üzerinden Norveç'e kaçtı.

Brandt, burada bir yandan *Norveç İşçi Partisi* içinde çalışırken, almanya'daki *SAP* örgütüyle de haberleşmeyi ve ülkesine illegal yayınlar sızdırmayı sürdürdü. 1936 yazında, Norveçli öğrenci Gunnar Gaasland adına düzenlenmiş bir kimlikle Berlin'e geçerek, *SAP*'ın hücre örgütlenmesini geliştirmek için çaba harcadı. İspanya İç Savaşı'nın başlaması üzerine, Şubat 1937'de *SAP*'ın iyi ilişkiler içinda bulunduğu *POUM*'la (Birleşik Marksist İşçi Partisi) bağlantısını sağlamak için İspanya'ya gitti. Haziran 1937'ye dek kaldığı İspanya'dan yeniden Norveç'e döndü. 1938'de Nazi rejimi tarafından Alman vatandaşlığından çıkarıldı.

Brandt, II. Dünya Savaşı başlayıp Almanya Norveç'i işgal edince, gerçek kimliği anlaşılarak örgütünü ele vermemek amacıyla giydiği Norveç asker üniformasıyla yakalandı. Savaş esiri sayılarak bir süre sonra serbest bırakılmasından yararlanarak tarafsız İsveç'in başkenti Stockholm'a geçti ve uzun süre Norveç direnişi için çalıştı. 1942'de, beraber davrandığı eski *SAP* kadrolarıyla beraber yeniden *SPD*'ye dönmeyi kararlaştırdı. İskandinav sosyalistlerinin pragmatist siyaset anlayışı ve reformist "sosyal adaletçi" sosyalizm tasarımlarını, Brant üzerinde derin etki yapmıştır.

Brandt, savaşın bitmesinden sonra Almanya'ya önce *Norveç İşçi Partisi*'nin gözlemcisi olarak döndü. 1947 sonunda yeniden Alman vatandaşlığına geçti. Ocak 1948'da, 1941'de evlenmiş olduğu Norveçli eşinden ayrılarak yeniden evlendi. *SPD*'de, Almanya'nın uluslara-

29 Savaş ve Anti-faşist Direniş

Çekoslovakya'da direniş uzun bir süre sembolik birtakım dışavurumlarla sürdü. Çek halkı, Alman işgalcilere tepkisini, Ocak, Mayıs ve Haziran 1940'da geleneksel dinî hac gezilerine kitleler halinde katılarak ortaya koydu. Bu geziler için, her seferinde yüz bine yakın insan seferber oluyordu. Hitler'in doğumgünü dolayısıyla düzenlenen resmî törenlerde alanlar boş kaldı, halk küçük gruplar halinde Çekoslovak devletinin kurucusu sayılan Masaryk'in mezarına çiçekler bıraktı. En etkili sembolik direniş ise, Çekoslovakya'nın önemli bir bölümünün Almanya'ya verilmesini hükme bağlayan Münih Anlaşması'nın yıldönümü olan 29 Eylül 1940'da gerçekleştirildi. Direniş örgütlerinin kulaktan kulağa yaydığı talimata uyan Prag halkı, o gün tramvaylara binmedi; herkes gideceği yere yürüyerek gidip geldi. Bu sessiz ama etkili eylemin Çekoslovak direniş gruplarının ve onları destekleyen halkın moraline etkisi büyük olmuştur.

rası kapitalist sistemle (ve Batıyla) yeniden eklemlenmesini savunan sağ kanatta yer aldı. Siyasal faaliyetini sürdürdüğü Berlin'de 1958'de Berlin Örgüt Başkanlığına seçildi. Bu arada Ekim 1957'de Berlin Belediye Başkanı'nın ölmesiyle, Şehir Meclisi Başkanı olarak Belediye Başkanlığına gelmişti. 1961 genel seçimlerinde *SPD*'nin Başbakan adayı oldu; partinin oyunu yüzde 31'den yüzde 36'ya çıkarmasına rağmen seçilemedi. Bu seçim kampanyasında, geçmişte komünistlerle işbirliği yapmış olması ve "nesebinin gayrı sahihliği" sağ partilerce aleyhinde kullanıldı. 1964'de *SPD* parti başkanlığına seçildi.

1966'da Hıristiyan Demokratlarla *SPD* arasında kurulan Büyük Koalisyon'da Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı oldu. Bu görevde, Amerika'dan olabildiğince bağımsızlaşma esasına dayalı bir "Avrupa politikası" tasarımı geliştirdi. Alman diplomasisini ABD'den bağımsızlaştırmaya çalıştı; Doğu Avrupa halk demokrasileri ve özellikle Demokratik Almanya Cumhuriyeti ile ilişkilerin geliştirilmesi için büyük çaba harcadı.

Willy Brandt, 1969 seçimlerinden sonra *SPD* ile *FDP*'nin *Freie Demokratische Partei* (Hür Demokrat Parti) kurduğu koalisyon hükümetinde Başbakan oldu. *Ostpolitik* (Doğu Politikası) alanında hızla adım atan Brand, 1970 yılında Federal ve Demokratik Alman hükümetlerinin geniş çaplı işbirliğine girmesine öncülük etti; SSCB ile Saldırmazlık Paktı'nı imzaladı. 1971'de Başbakan olarak ziyaret ettiği Varşova'da, II. Dünya Savaşı'nda Nazilerin katlettiği Polonyalı Yahudiler anısına yapılmış olan anıtın önünde diz çökmesi dünya kamuoyunda büyük yankı uyandırdı. Aynı yıl, "Doğu-Batı gerginliğinin azaltılmasına katkıları" nedeniyle kendisine Nobel Barış Ödülü verildi.

1974'de, özel danışmanı Günther Guillaume'un Demokratik Alman ajanı olduğunun ortaya çıkması üzerine, Brandt Başbakanlıktan istifa etti. Bundan sonra, fiilen partinin "onur başkanlığı" konumuna çekildi. 1979'da geçirdiği kalp krizi üzerine karısından ayrıldıktan sonra, 1984'de, kendisinden 32 yaş küçük olan, *SPD* sol kanadından genç bir kadınla evlendi. Brandt, 80'li yıllarda partide ağırlığını yeniden hissettirdi ve Yeşillerle koalisyondan yana, ABD öncülüğünde yeniden tırmandırılan soğuk savaş atmosferine ve nükleer silahlanmaya karşı tavır alarak partinin sol kanadını destekledi. Brand, halen dünya sosyal demokrasisinin forumu niteliğindeki *Sosyalist Enternasyonal*'in Başkanlığını yürütmektedir.

ve Sovyet savaş sanayii, kayıplarını Almanlar'dan daha hızla karşılayacak güce ulaşacaktı.

Sovyetler Birliği savaş süresince askerî harekat kadar ideolojik eğitime de önem verdi. Savaşın yalnızca bir anavatan savunması değil, aynı zamanda bütün halkların özgürlüğü ve sosyalizm için savaş olduğu düşüncesi hep ön planda tutuldu. Parti ve *Komsomol* üyelerinin cepheye gitmelerine ve savaşta örnek olmalarına özel bir önem verildi. Savaşın ilk aylarında 1.1 milyon parti üyesi cepheye gitti ve en önde savaştı. Savaş sırasında, özellikle askerler arasında, yürütülen siyasal ve ideolojik çalışma parti ile kitleler arasındaki bağları güçlendirdi. Ordudaki parti üyelerinin sayısı, savaş sırasında, özellikle askerler arasında, yürütülen siyasal ve ideolojik çalışma parti ile kitleler arasındaki bağları güçlendirdi. Ordudaki parti üyelerinin sayısı, savaş sırasında ölen çok sayıdaki parti üyesine rağmen, savaş sonunda dört katına çıkmıştı. 1933-38 döneminde Stalin'in katı ve terörcü uygulamaları dolayısı ile azalan parti üyelerinin sayısında da büyük artışlar oldu.

Savaşın İdeolojik Etkileri

Savaşın Sovyetler Birliği'ndeki en önemli ideolojik etkisi, *Kızılordu*'da askerî-meslekî bilincin yüksel(til)mesi ve genel olarak Rus-Slav ulusçu değerlerinin güçlen(diril)mesi oldu. 6 Kasım 1941'de Moskova Sovyeti toplantısında Stalin, orduya hitap ederken, Çarlık döneminin "millî kahraman" sayılan komutanlarından referans verdi: "Büyük atalarımızın yiğit simaları; Aleksander Nevskiy'ler, Dimitri Doskoy'lar, Kuzma Minin'ler, Dimitri Pozharskiy'ler, Aleksander Suvorov'lar ve Mihayil Kutuzov'lar, savaşta ilham kaynağı olsunlar size!" Savaşın dayatmasıyla askerliği ve orduyu ideolojik olarak dönüştürme, siyasallaştırma iradesi geride kaldı; sınırsız otoritesiyle ve katı hiyerarşisiyle geleneksel askerî disiplin rehabilite edildi. Ekim 1942'de, Stalingrad savunması sürerken, ordudaki *SBKP* siyasi komiserlikleri kaldırıldı. Böylece, ordu parti denetiminden -en azından gündelik işleyişinde- resmen özerkleştirildi. Çarlık terörünün aracı olarak simgeleşen ve Devrim sonrası iç savaşta karşı-devrimci saflarda yeralmış olan Kazak Birlikleri, anti-Alman bir yurtseverlik ajitasyonu eşliğinde canlandırıldı. Ekim Devrimi'nin ilk uygulamalarından biri, subay apoletlerinin ve orduda selâm verme zorunluluğunun kaldırılması olmuştu; 1942'nin sonlarında, bu ve bunun gibi kurumlar ve semboller yeniden ihdas edildi. Stalin de, Mart 1943'de Mareşal unvanı aldı ve üniforma kuşandı. *Kızılordu* Genel Kurmayı, *Politbüro*'nun yanısıra, onun kadar muktedir bir iktidar merkezine dönüştü. Savaşın acımasız koşullarında ordunun işlerliğini teminat altına almayı hedefleyen bu politika değişimi; savaş sonrasında, *Kızılordu*'nun sosyalist ideolojiden ziyade askerî-stratejik saiklerle hareket eden görece özerk bir güç olma eğilimine girmesine yolaçacaktır.

Savaş sırasında ayrıca, Rus ve Slav milliyetçiliği değerlerini resmî ideolojiye eklemlemeye dönük önemli adımlar atıldı. Bu yaklaşım, özellikle "sosyalist devlet"le özdeşleşmeyen ve geleneksel muhafazakâr kimliklerini koruma eğilimindeki mujikleri hedeflemekteydi. 1943'de, SSCB'nin millî marşı değiştirildi: *Enternasyonal*'in yerini, "Özgür cumhuriyetlerin yıkılmaz birliğini ebediyen kurdu Büyük Rusya" dizileriyle başlayan bir marş aldı. 4 Eylül 1943'de, Ekim Devrimi'nde lağvedilmiş bulunan Rum Ortodoks Kilisesi'nin hakları iade edildi. *Kızılordu*'nun karşı saldırıya geçerek Doğu Avrupa ve özellikle Balkanlarda hakimiyet iddia etmeye başlamasıyla, Ortodoks Hıristiyanlık ve özellikle Slav motiflerinin canlandırılması süreci hızlandı.

Devrimci Espiyonaj

Tokyo'da Tama mezarlığında, granit bir mezartaşı üzerine kazınmış "Burada tüm yaşamını barış için savaşa vermiş biri yatıyor" sözleri, ne savaş zamanı Japon İmparatoru'na kafa tutmuş bir devlet adamının, ne ateşkes için arabuluculuk yapmış bir Kızılhaç görevlisinin, ne de uluslararası bir barış örgütünün liderinin anısına söylenmiş.

Mezar Richard Sorge'nin. İkinci Savaş öncesi ve sırasında Sovyet Askerî İstihbaratının en önemli aslarından. Casusluk tarihinde efsaneleşmiş performansıyla Sorge, Prusyalı. Askerî İstihbaratın örgütlenmesine dahil olduktan sonra otuzların başında Almanya'ya gönderiliyor. Nazi çevrelerinde parlak bir çehre olarak yükseliyor. Alman diplomatik misyonuyla birlikte, çoğunlukla gazeteci olarak, İskandinav ülkelerinde görev yaptıktan sonra önce Çin'e, ardından Japonya'ya gidiyor. Bu arada kendi istihbarat ağını oluşturmayı sürdürüyor. Japon Hosumi Ozaki'nin "Ramsai" örgütüyle birlikte, 1939'dan itibaren anti-faşist mücadeleye ilk ciddi boyutta istihbarat katkısını vermeye başlıyor. Nazi Almanyası'nın Tokyo Büyükelçiliği'ndeki ilişkileri sayesinde adını Casusluk tarihine yazdıran raporunu "Merkez"e, Moskova'ya geçiyor: Birkaç hafta sonra, tam bildirdiği tarihte 22 Haziran 1941'de Alman orduları Sovyetler Birliği'yle olan saldırmazlık paktını bir kenara atıp Sovyet topraklarına girecektir. Merkez ona inanmamıştır. Oysa aynı bilgi, hemen hemen aynı zamanda, Sovyet Askerî İstihbaratı'nın iki önemli kaynağı tarafından daha rapor edilmektedir.

Nazi Almanyası ve İsviçre'de örgütlenen, biri Lozan ikisi Cenevre'de konumlandırılmış üç gizli radyo vericisinden sürdürdüğü istihbarat yayınları nedeniyle *Rote Drei* (Kızıl Üçlü) adıyla bilinen şebekenin şefi Çek asıllı Alexander Rado, neredeyse gün farkıyla, Alman ordularının hızla doğu cephesine kaymakta olduklarını ve Sovyetlere karşı saldırı hazırlığı içinde bulunduklarını Merkez'e iletmiştir. En önemli haber kaynağı ise, aynı zamanda Üçlü'ye örgütlü olarak çalışan ve Üçüncü Reich Genel Karargahı'ndan bilgi alan "Lucy" takma adlı Rudolf Rössler'dir.

Diğer kaynak ise istihbaratını Sorge'ye göre gerçi biraz daha geç, ancak çok daha ayrıntılı vermektedir. Örneğin 22 Haziran 1941'de başlayacak olan Alman saldırılarına katılmak üzere Doğu Cephesi'ne Paris'ten sevkedilen 23. Zırhlı Tümen'in, Macar İkinci Ordusu'nun ve 24. Tank Tümeni'nin mevcutları ve yaklaşık görev emirleri bile bildirilmiştir. Merkez hiçbirine inanmamıştır.

Bu kaynak, Nazi işgali altındaki Batı Avrupa'da ve Almanya içinde örgütlediği tarihin en güçlü casusluk şebekelerinden biri olan ve Abwehr şefi Amiral Canaris'in ifadesine göre, eylemleri stratejik hasarları bir yana bırakılırsa, en az 200 bin Alman askerinin hayatına malolan, *Rote Kapelle*'nin (Kızıl Orkestra) "Büyük Şef"i Leopold Trepper'dir. *Kızıl Orkestra* II. Dünya Savaşı'nda Nazi işgali altındaki Avrupa'da görev yapan Sovyet istihbarat şebekelerine Almanlar tarafından verilen addır. Bu adlandırma, Sovyetler'in radyo vericilerine Espiyonaj argosunda "müzik kutusu" ve telsizcilere "müzisyen" demelerinden esinlenerek türetilmiştir.

Leopold Trepper, ya da kullandığı takma adlarla Leiba Domb, Adam Mikler, Otto, Gilbert ve daha birkaçı, bir Polonya Yahudisi olarak 1904'de savaş, açlık ve mücadeleye doğuyor. Gençlik yıllarında *Komünist Parti* üyesi oluyor. 22 yaşında Kattowicz madenlerinde başlayan bir işçi ayaklanmasının örgütleyicilerinden olmak suçuyla tutuklanıyor. İngilizlerin Filistin'de kurmak istediği Yahudi toplumuna katılmak üzere "Adanmış Topraklara" yola çıkıyor, ama kısa sürede *Filistin Komünist Partisi*'nin yöneticileri arasında yer alıyor. İngiliz işgaline karşı Arap ve Yahudi eylem birliğini oluşturma çabası içindeyken tutuklanıyor ve yankı uyandıran uzun bir açlık grevinden sonra sınırdışı ediliyor. Gizlice Fransa'ya giriyor.

1930'ların başlarında Fransa'da bizzat Lenin'in fikriyle kurulmuş, amatör, basit ama etkili, hemen hemen üçbin üyeye sahip bir sosyalist casusluk örgütü çalışıyordu. Rusça *İşçi Postası* anlamına gelen "Rabcor", Ekim Devrimi'nden sonra çekilen profesyonel haberci ve gazeteci gereksinimini de karşılamak üzere fabrikalarda ve askerî tesislerde çalışan komünist işçileri örgütlemişti. Bu sayede hem sosyalist basın, batı dünyasındaki grevlerden, yerel sorunlardan, sabotajlardan birinci elden haberli oluyor, hem de gizli servislerin işi yalnızca bulmacanın parçalarını birleştirmek ve gerekirse ek araştırma yapmakla sınırlı kalıyordu. Trepper bu örgüte girdi ve 1932'de örgüt üst düzeyde bir sızma sonucu açığa çıkıncaya dek çalıştı. Trepper adı artık yeterince biliniyordu, Domb kimliğiyle Berlin üzerinden gizlice Sovyetler Birliğine geçti.

Beş yıl sonra, bu kez 1932 sızmasının sorumlusunu aramak göreviyle Paris'e döndü. Ama bu kez General Orlov'un casusluk okulunda eğitilmiş, General Berzin ve General Susloparov'un kontrolünde bir Sovyet Askerî İstihbarat görevlisi olarak, Büyük Şef'in kariyeri başlıyordu.

Şef, birkaç ay içinde suçlunun, sanıldığı gibi *L'Humanité* yayın müdürü Riquier olmadığını kanıtlamakla kalmadı, Sovyetler'in Amerika'daki eski istasyon şefi olduğunu da belgeleriyle ortaya çıkardı.

Ve asıl işine başladı. Önceleri Merkez'in talimatlarıyla Sovyetler'e saldıracağı beklenen Britanya'yı deniz bağlantılarıyla kuşatmak üzere Brüksel ve Paris'te kurulan ve yedi Avrupa liman kentinde şubeler açan kauçuk malzeme, giyim eşyası ve levazımat şirketleri *Simex* ve *Simexco*, kısa süre sonra Trepper'in gerçek tehlikenin yönünü sezmesiyle çalışmalarını Üçüncü Reich'a yöneltti. Çok geçmeden Wehrmacht'ın levazımatının büyük bir kısmı "kibar bir Belçikalı olan Bay Gilbert'in" müdürlüğünü yaptığı ve çok sağlam karaborsa bağları olan bu iki şirket tarafından sağlanıyordu.

Eylemlerini önlemek için Gestapo ve Alman Karşıcasusluğunun ortak masa oluşturduğu ve *Kızıl Orkestra* adını taktığı bu örgüt yasal şirket çalışmalarıyla aldığı istihbaratının yanısıra bizzat Almanya içinde, *Nazi Partisi*'nin, Alman Genel Kurmayı'nın, Gestapo'nun ve hatta soruşturmaları yöneten karşı casusluk masasının içindeki adamlarıyla öyle bir gizlilikle sürdürüyordu ki çalışmalarını, örneğin Berlin'de *Komintern* tarafından zamanında kurulmuş yaklaşık 160 kişinin çalıştığı, otuzbin kadar mühür, baskı ve film makinelerinin bulunduğu, kelime anlamıyla bir "sahte evrak fabrikasının" yine üst düzeyde sızmalar sonucu örgütün dağılmasına dek iki bin kadar sahte pasaport ve onbin kadar çeşitli sahte belge hazırlayıp dağıttığı ortaya çıkıyordu. *Kızıl Orkestra*'nın Almanya kolu, Hava Kuvvetleri'nde görevli Harro-Schulze Boysen adlı subayla, Ekonomi Bakanlığı'nda görevli Arvid Harnack ve tiyatro yazarı Adam Kuckhoff tarafından kurulup, yönetilmişti. Aristokrat bir aileden gelen Boysen, 22 yaşında ilerici bir gençlik kuruluşuna katılmış, bu nedenle Gestapo tarafından işkence edilip, tutuklanmıştı. Serbest bırakıldıktan sonra komünizmi benimseyip, yine bir soylu olan eşiyle birlikte 1936'da İspanya İç Savaşı'nda cumhuriyetçilere, Nazi Almanyası'na ait bilgileri aktararak istihbarat çalışmalarına başlamıştı. Bu yılın sonunda benzer politik görüşlere sahip bir grubu etrafında toplamayı başaran Schulze-Boysen, 1941 başlarına kadar sessizce çalışmış, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırısıyla birlikte, örgüt çok önemli görevler üstlenir hale gelmişti. Sovyet Askerî İstihbaratı ile telsizle bağlantı kuran örgüt, "Merkez"e Alman savaş makinesi hakkındaki hayati bilgileri aktarmış ve Nazilere ağır kayıplar verdirmişti. Örgütte her sınıf ve düşünceden insanlar yer alırken, bunların ortak davranışlarını anti-faşist olmaları belirliyordu. Telsiz haberleşmeleri Berlin'de sürekli izlenmiş, fakat Alman Askerî İstihbaratı (ABWEHR) şifreleri yıllarca çözememişti. *Orkestra*'nın Belçika grubunun çöküşünden sonra şifrelerinin bir kısmı çözülebilmiş ve Almanya grubu da Ağustos 1942'de çökertilmişti.

Kızıl Orkestra'nın Almanya grubunun yüzden fazla mensubundan 65'i idam edildi, diğerleri ise uzun süreli hapis cezasına çarptırıldılar. 6 Ekim 1969'da SSCB Yüksek Sovyet Prezidyumu, Harro Schulze-Boysen, Adam Kuckhoff, Arvid ve Mildred Harnack ve Hans ve Hilde Coppi'ye Kızıl Bayrak Nişanı verilmesini kararlaştırdı. Demokratik Alman Cumhuriyeti ise anılarına pullar bastırdı (sağda üstte). Kızıl Orkestra'nın Belçika, Almanya ve Fransa kollarının çöküşünden sonra Kasım 1942'de Trepper de yakalandı. "Büyük Şef" ABWEHR ile işbirliğini kabul eder görünüp güvenlerini kazandı ve durumu "Merkez'e" bildirmeyi başardı. Paris'in kurtuluşundan sonra Moskova'ya döndü. Geçmişe yönelik eleştirileri nedeniyle tutuklandı ve 20. Kongre'den sonra Polonya'ya giderek yayıncılığa başladı. 1982'de Kudüs'te öldü (altta). Kim Philby 1930'larda komünizme yönelmiş İngiliz aydınlarının tipik bir temsilcisiydi (üstte). İdam edilmeden önce son sözleri "SBKP ve Kızılordu uğruna ölüyorum" olan Richard Sorge'nin anısına Sovyetler Birliği'nde 1965'de bir pul çıkartılmıştı (sağda altta).

Trepper'in bu misyondaki en önemli yardımcılarından, Carlos Alamo adlı bir güney Amerikalı kimliğiyle çalışan Mihayil Makarov, *Kızıl Orkestra*'da çalmaya başlamadan önce, İspanya İç Savaşı'nda Franco'ya karşı Uluslararası Tugaylar'da üsteğmen rütbesiyle savaşırken ve kahramanlıkları dolayısıyla isim yaparken, cephenin karşı tarafında, Franco'nun yakın çevresindeki

bir başka Sovyet ajanı, daha sonra ismini dünyaya duyuran kariyerine daha yeni başlıyordu.

Arnold "Kim" Philby'nin, *The London Times*'ın savaş muhabiri olarak sergilediği faşist sempatizanı gazeteci görüntüsü, ona yalnızca Franco tarafından verilen bir Kızıl Haç nişanı getirmiyor, aynı zamanda (daha sonra *KGB* adını alacak Sovyet Gizli Servgisi'nden 1934'de Viyana'da örgütlendiğinde aldığı talimata uygun olarak) İngiliz gizli servislerinin de kapısını açıyordu.

1940'da 28 yaşında parlak bir Cambridge mezunu olarak *Secret Intelligence Service*'de (İngiliz Gizli Haberalma Servisi - SIS) ajan olarak çalışmaya başlıyor. 1943'de *Office of Strategic Services*'den (Stratejik Hizmetler Bürosu - OSS), *CIA*'e (Merkezi Haberalma Örgütü) dönme hazırlıklarında olan Amerikan gizli servislerine yardım etmekle görevlendirilen ekipte yer alıyor ve Avrupa servisleri tarafından yaygın kullanımı olan ve kabaca düşman ajanını saptama ve kendi hesabına çalıştırma tekniği olan "double-cross", çifte-çapraz tekniğini, sonraları *CIA*-Antikomünist karşı casusluk masasının başına geçecek olan James Angleton'a öğretiyor. Bir yandan Sovyetler hesabına çalışırken, diğer yandan *SIS* içinde Sovyet gizli servislerine sızdırılacak sahte gizli belgeler üreten bölümün sorumluluğunu yapıyor. 1944'de ise, 5. Bölüm olarak bilinen, Sovyetlere yönelik tüm karşı casusluk çalışmalarını yöneten bölümün başkanlığına getiriliyor. Savaş sonrası, 1947'de İngiltere'nin İstanbul Başkonsolosluğu'nda Birinci Sekreter olarak görev yaparken, diğer istihbarat görevlerinin yanısıra, Türk İstihbarat Örgütleri'nin zamana uygun hale getirilmesine de yardımcı oluyor. Kariyerinde hızla yükselen Philby, 1949'da yine Birinci Sekreter olarak İngiltere'nin Washington Büyükelçiliğine atanıyor. Gerçek görevliyse İngiliz gizli servisiyle *CIA*'in koordinasyon, bilgi alışverişi ve ortak operasyonlarının sorumluluğu. Bu arada yalnız İngiliz değil tüm batı haberalma örgütlerine ağır hasar veriyor. Örneğin, 1950'lerin başında Arnavutluk'ta Enver Hoca'ya karşı girişilecek bir darbe ve karşı devrimin *CIA* ve *SIS* tarafından ortak örgütlenen operasyonunda üst düzeyde sorumluluk alıyor. Sonuçta Arnavutluğa kara, deniz ve havadan sızacak olan yüzlerce Arnavut milliyetçisi ve Amerikan-İngiliz ajanından bir teki bile ölümden kurtulamıyorlar. Bu arada, İngiltere'de Alman asıllı nükleer mühendis Klaus Fusch, gizli atom bombası bilgilerini Sovyetlere sızdırmaktan sorgulanıyor ve suçunu itiraf ediyor. Fusch, Amerika'da yaşayan Harry Gold tarafından kontrol edildiğini söylüyor. Yakalanan Gold'da suçu kabul edince Senatör Mc Carthy'nin başı çektiği meşhur cadı avı inanılmaz boyutlara ulaşıyor. Gold'un parmağını uzattığı başçavuş David Greenglass, ilk atom bombasının yapıldığı Los Alamos hava üssünde görevli ve Ethel Rosenberg'in kardeşi, Julius Rosenberg'in kayınbiraderi. Halk içine sızmış, her köşe başında karşınıza çıkabilecek kızıl cadıları arayan Mc Carthy için bulunmaz bir hedef olan Rosenbergler, akrabaları Greenglass'ın Julius'u örgüt şefi olarak suçlamasıyla, hâlâ doğruluğundan emin olunamayan bir kararla, modern ABD tarihinde sivil bir mahkeme tarafından, adam öldürme dışında bir suçtan idama mahkûm edilen ilk örnek oluyorlar ve 19 Temmuz 1953'de elektrikli sandalyeye bağlanarak öldürülüyorlar.

Ancak henüz bu tarihe gelmeden ortaya çıkan bir başka şey var. Harry Gold'un ABD'deki faaliyetlerini kontrol eden Sovyet ajanının İngiltere'nin Washington büyükelçiliğinde, İngiliz Dışişleri Amerikan masasında çalışan bir başka diplomat, Donald McLean olmasından şüpheleniyor. McLean'ın da bu ve benzeri istihbaratı Sovyetlere bir başka İngiliz diplomat Guy Burgess'le birlikte aktardığında, *FBI*'ın bu kaygıları *CIA* aracılığıyla İngiliz gizli servisine aktarabileceği en güvenilir kişiyse Kim Philby oluyor. Philby'ninse ikiliye tek mesajı olabiliyor: Kaçın. İkili, 1951'de İngiltere'ye çağrılıp rölantiye ve izlemeye alınıyorlar. Ancak suçları sabit görülüp tutuklanmadan bir gün önce aldıkları bir başka uyarıyla ortadan yokoluyorlar ve 1956'da Sovyetler tarafından İngiliz sevislerine yerleştirilmiş oldukları Moskova'da açıklanana dek kimse akıbetlerini bilmiyor.

Ama bu arada ikiliye Philby'nin haber verdiği ve ikilinin aslında üçlü olduğu kaygıları yüzünden Philby de İngiltere'ye geri çağrılıyor. 1946'da, İngiltere'ye yaptığı hizmetlerden dolayı Kraliyet İmparatorluk Nişanı almış olan Philby'nin soruşturmadan temiz çıktığı gerçi 1955'de Başbakan McMillan tarafından Avam Kamarasında açıklanıyor ancak Philby geri bir göreve çekiliyor: Ortadoğu istasyon şefliğine. Önce Kıbrıs'ta, sonra Lübnan'da *The Observer* ve *The Economist* adına muhabirlik yaparken, üstlendiği gizli operasyonlar arasında Türkiye üzerinden Sovyet Ermenistan'ına İngiliz ajanı ve Ermeni milliyetçisi göndermek de var. Philby, hakkında 1962'de açılan yeni bir soruşturma sonucu "üçüncü adam" ilan edileceğini öğrenince Ocak 1963'de Beyrut'ta kayıplara karışıyor ve altı ay sonra Moskova'da ortaya çıkışının ardından, *KGB* içinde Andropov'un kadrosunda önemli bir göreve getiriliyor. *Novosti Press Ajansı*'nı kuruyor ve başına geçiyor. "Üçlü"nün aslında "dörtlü" olduğu, Kraliçe'nin resmî danışmanı "Sir" Anthony Blunt'un 1964'de yaptığı, ancak 1979'da açıklanan itirafıyla anlaşıldıktan sonra, İngiliz gizli servisinde 1930'larda Cambridge Üniversitesi öğrencilerinden örgütlenen bir "beşli" Sovyet *Orkestra* sızması açıklık kazanıyor. Ama beşinci köstebeğin, "en büyük" olduğuna inanılanın, kim olduğu hâlâ bulunmuş, ya da açıklanmış değil.

Batı haberalma servislerine indirilen bu ağır darbeler daha sonra da, tüm soğuk savaş boyunca devam ediyor. Örneğin, yine *CIA* ve *SIS*'in ortak "Berlin Tüneli" operasyonunu daha başından Sovyetlere sızdıran operasyon sekreteri George Blake, yıllarca milyarder bir işadamı olarak İngiliz ve Amerikan iş ve askerî çevrelerinde cirit atan Gordon Londsdale takma adlı Konon Trofimoviç Molodly, 1948'den 1957'de saf değiştiren yardımcısının ihbarı sonucu yakalanana dek tüm Kuzey ve Orta Amerika'daki Sovyet casusluk ağının şefliğini yapan William Fisher takma adlı *KGB*'nin efsanevi Albay Rudolf Abel'i ve diğerleri. Kuşkusuz en iyileri, hiç ortaya çıkarılamamış olanları. Ancak soğuk savaşın sona erişiyle sona eren bir başka şey de var. *Komintern* tarafından sosyalizme kazanılmış, yaptıkları işi olanca kiriliğiyle kabullenmiş inançlı bir casuslar kuşağı, uydu ve elektronik istihbaratın stratejik önem kazanmasıyla, yerini alt düzeyde, para, macera için ihanet eden ya da zaaflarına yenik düşüp şantajla bilgi satan 60-70 kuşağı avantür film casuslarına bırakıyor.

Oysa 1988'de Moskova'da ölümünden az süre önce son arzusunun askerî bir törenle gömülmek olduğunu açıklayan Philby'nin, kendisiyle yapılan bir röportajda söyledikleri ne kadar net: "Vatanıma ihanet mi? Hayır. Ben hiç bağlanmamıştım ki.."

Franco'nun Kızıl Haç, Kraliçe Elizabeth II'nin İmparatorluk nişanlarından sonra Philby'nin aldığı üçüncü nişansa Lenin nişanı. Philby dünyada bu üçüne birden sahip olan tek adam.

MURAT YETKİN

Panslavizmin Slav köylü halklarını feodalizme ve Batı'dan gelen kapitalizme karşı seferber etmeye yönelik Narodnik etkili yorumları kullanılmaya başlandı. Bütün bu ideolojik motifler, Sovyetler Birliği hükümeti ve *SBKP* tarafından araçsal bir mantıkla, Nazi ordusuna karşı olabildiğince geniş yelpazeli bir toplumsal tepkiyi seferber edebilme kaygısıyla değerlendiriliyordu. Ancak *Kızılordu*'da olduğu gibi, bu ideolojik manevranın da, savaş sonrasına yansıyan etkileri görülmüştür.

Moskova Savunması

Hitler, Moskova önlerinde toplanan Alman Merkez Grubu Ordularına gönderdiği 2 Ekim tarihli günlük emirde Moskova'ya karşı başlatılacak taarruzla ilgili olarak, "Bugün içinde bulunduğumuz yılın son büyük ve tayin edici savaşının başlangıcıdır" diyor ve "Bolşevizmin dünyadan silinişinin işareti olarak Kremlin'in havaya uçurulacağını" söylüyordu. Hitler'e göre Moskova'nın düşmesi ile birlikte Sovyetler Birliği'nin yenilgisi kesinleşecek, Doğu Planı gerçekleştirilmeye başlanacaktı. 1 milyondan fazla asker, 1.700 tank ve 950 uçağın katıldığı saldırı bu emirden 4 gün sonra başlatıldı. Hitler Japonya'nın Berlin büyükelçisine "Moskova'nın 12 Ekim'de düşeceğini" söylüyor ve Ekim Devrimi'nin yıldönümü olan 7 Kasım günü Kızıl Meydan'da Nazi birliklerinin geçit resmi yapacağını ilan ediyordu.

"Tayfun" adı verilen bu harekâta "Paris Fatihi" Ceneral Bock komuta ediyordu. Paris fatihi şimdi de "Moskova Fatihi" olmaya hazırlanıyordu. Moskova Hitler'in ilan ettiği tarihte düşmedi, ancak 19 Ekim'de Yüksek Komutanlık başkentin "kuşatma altında" olduğunu ilan etti. Resmî kuruluşlar, diplomatik misyonlar, okullar ve bilimsel kuruluşlar ülkenin iç kısımlarına taşındılar. Stalin, *Politbüro* ve *Yüksek Komutanlık Genel Karargâhı* Moskova'da kaldı. Yabancı dostlarını, konuklarını ve çocuklarını daha güvenlikli bölgelere uğurlayan Moskova halkı başkentlerini savunma çalışmalarına katıldılar. Fabrika işçileri 5 tümenlik bir piyade gücü oluşturdular. Moskovalılar bir yandan günlük üretim faaliyetini aksatmadan sürdürürken bir yandan da Moskova'nın etrafında fiziki engellerden oluşan bir savunma kuşağı inşa ettiler. Yüzbinlerce Moskovalı 15 kilometre derinliğindeki bir bölgede binlerce siper kazdı, çok sayıda korugan ve tank engeli oluşturdu.

Büyük Ekim Devrimi'nin yıldönümünde Kızıl Meydan'dan yine *Kızılordu* birlikleri geçti. Stalin meydandaki tribünden yaptığı konuşmada, askerlere "Avrupa'nın Alman işgalcilerinin boyunduruğu altına düşmüş halkları, size kurtarıcıları olarak bakıyorlar. Size büyük bir kurtarıcılık görevi verilmiştir. Bu göreve lâyık olun" diyordu. Lenin'in mozolesini ve Stalin'i selamlayarak geçen birlikler, Kızıl Meydan'dan çıkıp doğruca savaşın sürdüğü cepheye gittiler.

Beklemediği bir direnişle karşılaşan Hitler, Beck'e Moskova'nın bir an önce alınması için emir üstüne emir yağdırıyordu. Almanlar 15-16 Kasım tarihlerinde bütün birlikleri ile yeni ve büyük bir saldırıya başladılar. Nazi birlikleri Moskova'ya 25 kilometre kadar yaklaştılar. Ancak Sovyet askerleri ve onlarla birlikte çarpışan Moskova işçileri saldırıyı püskürttüler. Alman Generali Blumentritt bu savaşla ilgili bir raporunda, "258. Piyade Tümeni'ne bağlı bazı birliklerin Moskova'nın banliyölerine girmeyi başardıklarını, ancak fabrikalardan fırlayan işçilerin ellerinde çekiçler ve diğer aletlerle askerlere saldırdıklarını" bildiriyordu.

Kasım sonlarında Almanlar etkili bir saldırı olanağını yitirdiler. 8 Aralık'ta Hitler, bütün operasyonların durdurulması ve birliklerin kışı Moskova yakınlarında geçirmeleri emrini veriyordu. Alman Genel Kurmayı'nın "Yıldırım Savaşı" planı ilk kez Moskova savaşında bozulmuştu. Askerlerinin kışı "Moskova'nın sıcak apartmanlarında" geçireceklerini düşünen Alman generalleri şimdi kışlık giyecek ve donanım eksikliği sorunu ile karşı karşıya kalmışlardı.

Aralık başında Sovyet birlikleri karşı taarruza geçerek üç ay içinde, şiddetli kış koşullarında yapılan savaşlarla Alman ordularını 150-350 kilometre Batı'ya sürdüler. Alman orduları II. Dünya Savaşı'nın başından beri ilk kez geri çekiliyorlardı. Diğer yandan, Moskova muharebeleri *Kızılordu*'nun komuta kademelerindeki açığın hızla kapatılmaya başlandığını da ortaya koyuyordu.

Stalingrad Savunması ve Karşı Saldırı

1942 baharında Kırım yarımadası ve Harkov'u alan Alman birlikleri, Kafkasya'yı ele geçirmek üzere Güneyden saldırıya geçtiler. Kafkasya'nın petrol kaynakları ele geçirilerek Sovyet ordusu yakıtsız, dolayısı ile de hareketsiz bırakılmak isteniyordu. 17 Temmuz'da Stalingrad'ı zorlamaya başladılar. Volga ile birlikte Kafkasya yolundaki son engel de aşılmış olacaktı. Ancak Stalingrad Almanlar için ele geçirilmesi güç bir kale, geçilmez bir cephe haline geldi. *Savunma Halk Komiserliği* 28 Temmuz tarihli 227 numaralı emrinde "bir adım bile geri gidilmemesini" istiyordu. Savunmada, işçiler ve *Komsomol* üyeleri askerî birlikler ile birlikte çarpışmalara katıldılar.

Alman ordusu Eylül ortalarında kentin bir bölümüne girmeyi başardı. Sokak çarpışmaları başladı. Genç, yaşlı, kadın, erkek bütün kent halkı bu çarpışmalara katıldılar. Çok ağır kayıplar veren Nazi birlikleri ancak 3-5 kilometre ilerleyebildiler.

FUÇİK, JULİUS (1903-1943)

23 Şubat 1903'de Prag'da doğdu. Öğrencilik yıllarında siyasal yaşama katıldı. İyi bir ajitatör, örgütçü ve yazar olarak sivrildi. Bu yıllarda *Trovba*, *Rude Pravo* ve *Halo Noviny* gibi komünist gazetelerde yazdığı makalelerle yazarlığının önemli ipuçlarını verdi. Ayrıca yine bu yazılarındaki eğitici haberciliğiyle de başarılı bir gazeteci olarak anılır.

Julius Fuçik'in, Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgalinden hemen önce yazdığı, *Çekoslovak Yeniden Canlandırma Dönemi* ve kadın yazarlardan Bozena Nemcova ile 1848 devrimcilerinden Karel Sabina üzerine incelemeleri önemlidir. Ayrıca 19. yüzyılın sonlarında ünlenen romantik Çek şair Julius Zeyer üzerine bir başka çalışması, Fuçik'in edebiyat eleştirmeni olarak başarısının bir başka kanıtı olmuştur. Bunun yanısıra kısa öykücülüğü ile de Çek edebiyatının başarılı adlarından sayılır.

İki kez Sovyetler Birliği'ne giden Fuçik, 1930'daki ilk gidişinde bu ülkeye gizli olarak girdi. 1934'deki ikinci gidişinde ise burada 1936'ya kadar kaldı. Bütün Orta Asya'yı gezerek inceledi. Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgal etmesi üzerine, zaman kaybetmeksizin illegal çalışmalara başlayan Fuçik, *Çekoslovak Komünist Yeraltı Hareketi*'nin liderlerinden birisi oldu. Bu sıralarda çeşitli yayınları örgütledi ve yönetti.

Nisan 1942'de Prag'da tutuklanan Fuçik, aynı kentteki Pankarts hapisanesinde, ölümünden iki yıl sonra yayımlandığında tüm dünyada yankılar uyandıran, *Darağacından Notlar* (Reportaz psane na opratçe) adlı yapıtın yazımına başladı ve bunu ölümüne dek sürdürdü. Bu notların yine aynı hapisanede gardiyan olarak çalışan A. Kolinskiy'nin yardımıyla, Fuçik'in dostlarına ulaşması sağlandı. İşkenceye ve işbirlikçi Çekoslovakyalılar'a karşın son anına kadar direnişini ve çalışmalarını sürdüren Fuçik'in yapıtı, yalın ve etkili bir direnişin destanı olarak tanımlanır.

Julius Fuçik, 23 Ağustos 1943'de Berlin'de Nazi mahkemesi tarafından idama mahkûm edildi. Bu tarihten bir hafta sonra Prag'dan Berlin'e nakledilen Fuçik, burada 8 Eylül 1943'de idam edildi.

Julius Fuçik'in 9 Haziran 1943'de son bölümünü tamamlayabildiği *Darağacından Notlar*'ın son satırları, O'nun yaşamı boyunca hiçbir biçimde ortayolcu olmayışının net bir ifadesidir: "Gerçek hayatta seyirci yoktur; herkes katılır bu yaşama. (...) Dostlarımı Hepinizi sevdim. Nöbetimi teslim ediyorum!"

29 Savaş ve Anti-faşist Direniş

Mayıs 1944 başında Kızılordu, yüzlerce kilometre katederek, onlarca Alman tümenini ezmiş ve bütün kış ve bahar ayları boyunca amansız savaşlar vererek 329 bin kilometrekare Sovyet toprağı üzerinde yaşayan 19 milyon Sovyet yurttaşını kurtarmış, SSCB devlet sınırlarını 400 kilometre boyunca eski durumuna sokarak Romanya'ya ulaşmış ve Sovyetler Birliği'nin tam kurtuluşunun koşullarını ve Alman Wehrmacht'ının çökertilmesinin zeminini hazır hale getirmişti. Sovyet tarihinde "Büyük Anayurt Savaşı" olarak adlandırılan bu amansız savaşta Sovyetler Birliği'nin temel dayanağı ne Batılı askerî uzmanların ileri sürdükleri gibi Rusya kışının ve çamurunun yarattığı elverişsiz koşullar, ne Alman ordularının vahşetinin doğurduğu karşı konulmaz intikam duygularıydı. Sovyetler Birliği'nde yaşayan halklar, Nazizmin boyunduruğu altında yaşamayı kesinlikle reddettikleri gibi, başka türden bir burjuva rejimi altında yaşamayı da kabul etmemiş ve Ekim Devrimi'nin kazançlarını geri almak amacıyla haklı bir savaş yürütmüşlerdi. Bu savaşın zaferle sonuçlanmasının teminatı, her zaman doğrudan doğruya Sovyet işçi ve köylülerinin birleşmiş örgütlü gücü olmuştu. Yalnızca bir düzenli ordu savaşı halinde değil, aynı zamanda gönüllü partizan müfrezelerinden oluşan düşman hatları gerisinde gerilla savaşı ile de yürütülmüş "Büyük Anayurt Savaşı"nın itici gücü, coğrafî avantajlar değil, tarihsel haklılık olmuştu. Resimde, harekât halinde görülen Kalinin Partizanları gibi, binlerce müfrezede savaşan Sovyet halkları, 1944 sonlarında cephe gerisi harekâtlarını tamamlayarak düzenli ordu birliklerine katıldılar. Stalingrad önlerinde durdurulan Alman saldırısı, yerini Sovyet saldırısına bıraktı. Sovyet ordularının ilerleyişi, Yalta, Potsdam ve Tahran'da varılan anlaşmalar uyarınca Romanya, Bulgaristan, Macaristan, Çekoslovakya, Polonya'dan geçerek Almanya'nın başkenti Berlin'de sona erdiğinde, Sovyetler Birliği yalnızca kendi eski sınırlarını geri almakla kalmamış, Balkanlar'da Yugoslavya ve Arnavutluk'u da kapsayan bir etki alanı içerisinde "Halk Demokrasileri" ile çevrili bir dost ülkeler kuşağı oluşturmayı sağlamıştı.

Bir Alman subayı yazdığı mektupta şöyle diyordu: "Volga'ya ulaşmamıza yalnızca bir kilometre var, fakat bu bir kilometreyi bir türlü geçemiyoruz. Bu bir kilometre için yapılan savaş, bütün Fransa'nın ele geçerilmesi için yapılan savaştan daha uzun sürdü."

Kuşatma ve sokak çatışmaları süresince Almanlar kenti karadan ve havadan bombaladılar. Kuşatma süresince Sovyet birliklerinin elinde olan kesimin her kilometrekaresi için 100 bin top mermisi, havan ya da bomba harcanmıştı. Bu kadar şiddetli bombardıman altında ve bu yıkıntıların arasında yaşayan insanların olması inanılmaz gibi görünüyordu. Ancak Stalingrad savunmacıları hem yaşıyor hem de savaşıyorlardı. Hitler nutuklarında Stalingrad'ın ele geçirildiğini, "kent sokaklarındaki hayaletlerin kısa zamanda temizleneceğini" söylerken, her yıkıntının arkasından Almanlar'a ateş eden bir savunmacı çıkıyordu. Alman panzerleri yıkıntıların arasında tıkanıp kalıyor, onları kurtarmak Almanlar için ayrı bir sorun oluyordu. Tek tek evler için çarpışılıyor, hatta Almanların alt katlarını ele geçirdikleri binaların üst katlarındakiler, cephaneleri bitene kadar, saatlerce ve günlerce çarpışmaya devam ediyorlardı.

Kent, Sovyet birliklerinin karşı taarruzuna kadar 140 gün çarpıştı ve direndi. Stalingrad adı bütün dünyadaki anti-faşistler için "direniş" ile eş anlamlı olarak kullanılmaya başlandı. Temmuz'dan Kasım'a kadar süren savunma sırasında Almanlar Stalingrad'da 700 bin asker, 1.000 tank ve 1.400 uçak kaybetti. Kasım sonlarında başlayan Sovyet karşı taarruzu Alman ordularının sarılması ile sonuçlandı. 1 Şubat'ta Stalingrad cephesi komutanı von Paulus teslim oldu. Paulus II. Dünya Savaşı'nda esir edilen ilk Alman Mareşali oluyordu. Paulus ile beraber 24 general ve 2.500 subayın da aralarında olduğu 91 bin asker de esir alınmış, çok sayıda Alman malzemesi ele geçirilmişti. Stalingrad zaferi II. Dünya Savaşı'nda bir dönüm noktası, Almanların yenilgisinin başlangıcı oldu.

Alman ordusu son şansını, güneyden, Harkov ile Orel arasından yapılacak bir saldırı ile Moskova'ya giden yolların kesilmesine ve böylelikle bütün güney cephesinin ezilmesine bağladı. Almanlar savaşın en büyük gücünü Kursk önlerinde topladılar. Almanların bütün Avrupa'daki tank birliklerinin üçte biri bu cephede toplanmıştı. Hitler 15 Nisan'da "bu saldırının çok büyük önem taşıdığını" söylüyor, "en iyi birliklerin, en iyi silahların, en iyi komutanların ve mümkün olan en büyük miktarda cephanenin Kursk'a gönderilmesi" emrini veriyordu. 1943 yazında başlayan muharebelerde iki taraftan 4 milyon asker, 13 bin tank ve 12 bin uçak çarpıştı. Almanlar yarım milyon asker, 1.500 tank ve 3.700 uçak kaybederek bozguna uğradılar. 50 gün süren Kursk muharebesi, müttefiklerin "Sovyetlerin zaferlerini kış koşullarına borçlu olduğu, *Kızılordu*'nun yazın savaşamayacağı" biçimindeki önyargılarını da yıktı. Bu zaferden sonra inisiyatif *Kızılordu*'ya geçti. Almanlar bütün cephelerde savunmaya geçtiler. Ancak bu savunma da başarılı olamadı, Kursk muharebelerinden sonraki bir yıl içinde Sovyet topraklarının tamamı işgalden kurtarıldı.

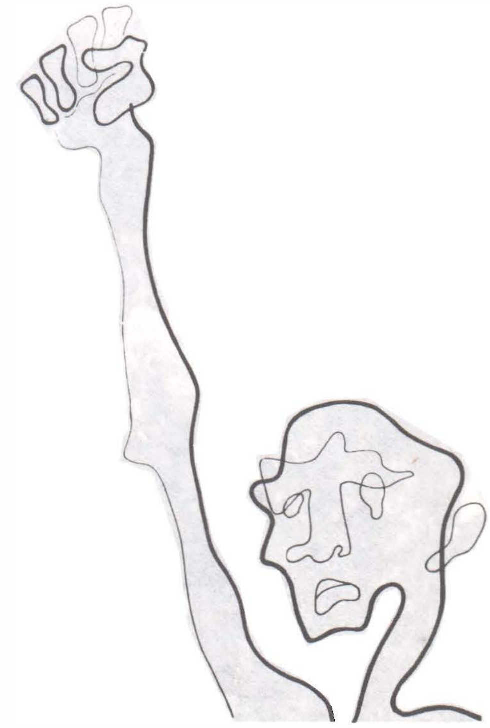

Esir ve Toplama Kamplarında Direniş

Almanya'da nasyonal sosyalizmin iktidara geldiği 1933'de kurulmaya başlanan toplama kamplarında, dünya savaşına kadar örgütlü ve etkili bir direniş hareketinin varlığından söz edilemez. Zorunlu çalışma sırasında işi yavaşlatma gibi pasif direnişler görüldüyse de, bunlar fazla yaygınlaşamamıştır. 1933'de, Kuzey Almanya'daki Emsland bölgesinin üç toplama kampında (Börgermoor, Esterwegen, Neusustrum) bataklık, çamurluk arazide zorla çalıştırılan tutukluların yarattığı, fısıltıyla söylenen "Wir sind die Moorsoldaten" (Bataklık Askerleriyiz Biz), birçok toplama kampına yayılarak bu dönemdeki direniş ruhunun simgesi olmuştur. 1933-1939 toplama kampları direnişinin odağında, Nazilere karşı insanların benliğini/onurunu korumaya dayalı manevî-ahlâkî bir mücadelenin ve dayanışmanın olduğu söylenebilir.

Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte, nüfusu artan ve kozmopolitleşen toplama kamplarında, direnişin örgütlenme ve eylemli olma eğilimi arttı. Birçok toplama kampında *Uluslararası Kamp Komiteleri* oluştu. Bu komiteler tutuklular arasında yardımlaşma ve dayanışma sağlayarak zorunlu çalışma sırasındaki katliamları, şiddeti engellemek ve hayat koşullarını iyileştirmek için yönetim üzerinde baskı oluşturmaya çalışıyor; dayanışmayı bozacak kişileri yargılayarak kimi zaman (ölüm gibi) ağır cezalara çarptırıyor; bazı durumlarda yönetimle işbirliği niteliğindeki yardımcı hizmetlerde (gardiyan yardımcılığı, temizlikçilik vs.) yeralarak, tutuklular için hayatı kolaylaştıracak küçük müdahalelerde bulunmaya çalışıyorlardı.

Bu *Kamp Komiteleri*, özellikle Nazilerin toplama kamplarında soykırım girişimlerinden sonra, firar, sabotaj, toplu isyan gibi hedefler de edindi. Ancak kamplardaki ağır baskı, böylesi çabaları çok zorlaştırıyordu. Çok ender olan isyan girişimlerinin en önemli ve trajik olanlarından biri, 1944 yazında Auschwitz'de gerçekleşmişti. Ceset taşıma, ölülerin altın dişlerini çekme, gaz odalarına gidenlerin saçlarını kesme gibi yardımcı hizmetlerde görevlendirilen Yahudilerin sayısı 900 gibi yüksek bir rakama ulaşınca; görece "serbest" olmaktan yararlanan bu yardımcı hizmetliler isyan başlatmışlardı. Üç *SS* subayını öldürmeyi ve

Nazi Toplama Kamplarında toplananların içinde yaşadıkları koşullara, aşağılanmaya, benliklerinin ve kimliklerinin parçalanıp çökertilmesine karşı gösterdikleri bireysel ve kolektif direnç, kendilerine uygulanan şiddet ve sadizmin boyutları kadar akıl almazdı. Kimi zaman koşulları, çekilen acıları, işlenen cinayetleri kaydetmek, kimi zaman sırf yaratma arzusunu doyurmak, kimi zaman dayanışma duygularını ve umudu canlı tutmak amacıyla yaratılmış sanat eserlerinin Nazi vahşetine karşı bir "Manevi Direniş" çizgisi oluşturduğu kamplar, Müttefiklerin eline geçtiği zaman bütün açıklığıyla ortaya çıktı. Toplama ve Yoketme Kamplarında yöneticilerin izin verdikleri kişilere bizzat sağladıkları olanakların dışında herhangi bir kayıt tutmak veya Leon Delarrbre'ınki (İçtimada Asılan Yirmi Dokuz Rus Mahkûm) gibi resimleri (solda) yapmak, ortaya çıkarıldığı zaman karşılığı derhal ölüm olan bir direnişti. İşin tuhafı, bütün bu resimleri yapmak için gereken malzeme, kayıt kuyut işlerine olan inanılmaz düşkünlükleriyle Toplama ve Yoketme Kamplarının bürokrasisi tarafından sağlanmış oluyordu. Bürolardan kağıt, kalem, mürekkep ve boya aşırmanın mümkün olmadığı zamanlardaysa paket kağıtları, tuvalet kağıtları ve sebzelerden elde edilen boyalar, bu "Manevi Direniş"in hammaddesini oluşturuyordu. Evrensel direniş simgesi yumruğunu kaldırmış, açlıktan avurtları çöken kamp mahkûmu (altta solda), belki de Müttefiklerin ancak ölülerine ulaşabildikleri milyonlarca Nazi kurbanından biriydi. Toplu çukurlara atılanlar (altta sağda) ve bir Nazi doktoru tarafından titizlikle fırında yakılan (altta solda) kamp sakininin bu resimlerden birinin yaratıcısı olmadığından kim emin olabilir ki?..

bir krematoryumu havaya uçurmayı başardıktan sonra, bir süre Nazilerle çatışular ve sonuçta öldürüldüler.

Kamplardaki tutuklu ve esirlerin daha örgütlü girişimleri de oldu. Bunlar, askerî deneyime sahip kadroların damgasını taşıyan örgütlenmelerdi.

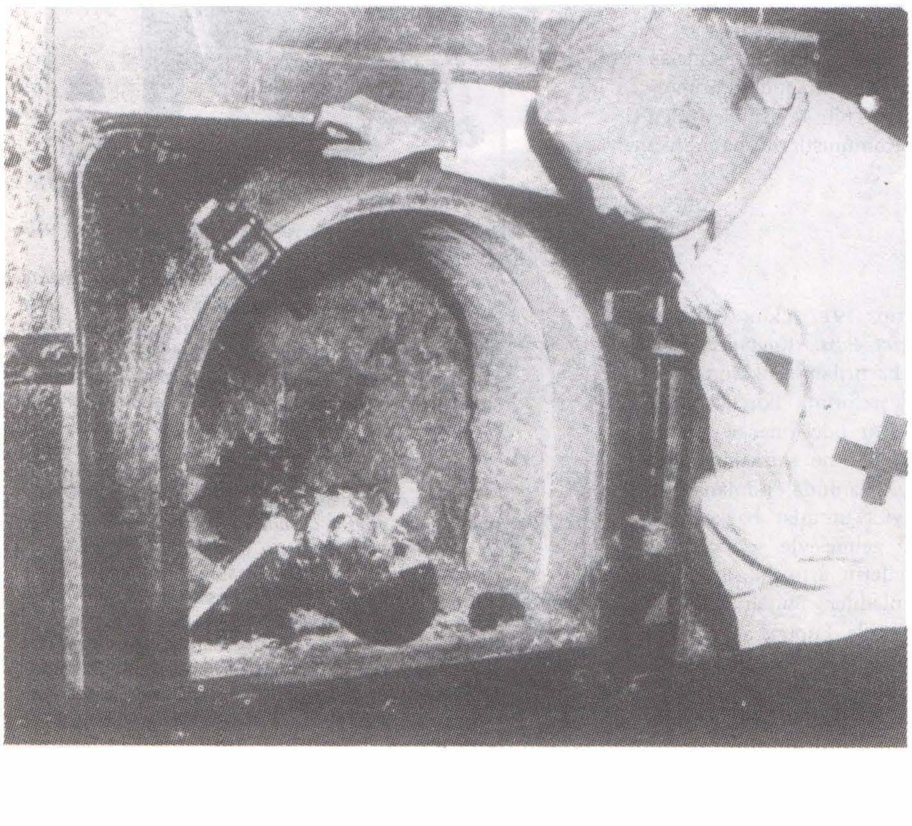
Gizli Polonya Ordusu'nun Auschwitz'e Sızma Operasyonu

Toplama kamplarındaki en başarılı direniş örgütlenmesini, sonradan *Vatan Ordusu*'na katılan *Tajna Armia Polska (TAP-Gizli Polonya Ordusu)* gerçekleştirildi. *TAP* adına subay Witold Pilecki, Eylül 1940'da kendisini, şüpheli davranışlarıyla dikkat çekerek, üzerinde özel olarak Serafinski adına hazırlanmış sahte kimlik bulunduğu halde yakalattı ve Auschwitz toplama kampına hapsettirdi. Pilecki'nin görevi, Auschwitz'den dışarıya bilgi aktarmak ve direniş örgütlemekti. Auschwitz'e yeni gelen esirler aracılığıyla ve çeşitli yollarla içeri aktarılan parçaları içerde monte ederek gizli bir verici imal eden 4859 numaralı esir Pilecki, bu vericiyle dışardaki *TAP* istasyonlarına yedi ay boyunca düzenli olarak mesajlar iletti. Bu mesajlar, Londra'daki müttefikler karargâhına ulaştırılıyordu. Pilecki, Auschwitz'e ilk sızdığında altı kişilik bir hücreden ibaret olarak başlattığı direniş örgütlenmesini, 1941 ilkbaharında sekiz, 1942 ortalarında 500 kişiye çıkarttı. 1943'de Auschwitz'de *TAP*'a bağlı direniş birkaç bin kişiyi kapsıyordu. Taktik amaçlı işbirliği yaparak mensuplarını mutfak, revir, büro hizmetleri gibi konumlara yerleştirtmeyi başaran Pilecki ve adamları, bir süre sonra kaçışlar örgütlemeye başladılar. Toplam 667 kişinin kaçışı gerçekleştirildi. Kaçırılan esir ve mahkûmlar Krakov'daki gizli revirlerde iyileştirildikten sonra, yeni kaçış girişimlerine dışardan destek sağlamak üzere Auschwitz civarında tutulan dört partizan grubuna katılıyorlardı. Pilecki de Nisan 1943'de Auschwitz'den dışarı kaçarak Varşova Ayaklanması'na katılmıştır.

Savaş Esirlerinin Kardeşliği Örgütü

Almanya'daki esir kamplarında bulunan Sovyet savaş esirleri tarafından kuruldu. İlk örgütlenme Mart 1943'de Münih yakınlarındaki München-Perlach kampında, Sivastopol savunmasında esir düşen Sovyet subaylarınca gerçekleştirildi. Bu grup daha sonra diğer esir ve toplama kampları ile Almanya'ya zorla çalıştırılmak için getirilen işçiler ile ilişki kurdu. Birçok esir kampında ve 20'den fazla Doğulu İşçiler kampında örgütün komite ve hücreleri kuruldu. 1943 sonlarında örgüt, etkinliğini Güney Almanya ve Avusturya'ya kadar genişletmiş bulunuyordu.

Örgüt programı Alman askerî ve sınaî varlığını zayıflatacak sabotajlar yapmayı, casus ve işbirlikçileri açığa çıkarıp yok etmeyi ve en önemlisi, Münih civarındaki kamplarda bir ayaklanma örgütlemeyi içeriyordu. Binbaşı Ozolin başkanlığında bir savaş örgütü oluşturuldu; eylem planı hazırlandı. 1943 yazında yeraltındaki anti-faşist Alman direnişçileri ile ilişki kuruldu, eylem planı, bu örgütün de hazırlığını yaptığı silahlı ayaklanma planına göre düzeltildi. Ancak *Gestapo* 1943 sonlarında her iki örgütü de keşfetti. Örgütün üst kademe yöneticileri yakalandı ve işkenceye uğradı. 4 Eylül 1944'de, örgüte katılmış 93 Sovyet subayı Dachau'da kurşuna dizildi.

Doğu Avrupa'da Halk Demokrasileri

Sovyet *Kızılordu*'su 1944'te Nazi ordularını önüne katarak Romanya sınırına dayandığında Avrupa'nın doğusunda yalnızca askerî değil, toplumsal ve siyasal durumun da değişeceği bir çığır başlamış oluyordu. Yalta, Tahran ve Potsdam'da Stalin, Churchill, Roosevelt (daha sonra Truman) arasında savaş sonrası Avrupa'sının ve genel olarak tüm dünyanın "etki alanları" halinde ayrışması sürecinde, Doğu Avrupa Sovyet etki alanı olarak saptanmıştı. Ancak bu etki alanı içine giren Romanya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Yugoslavya, Arnavutluk, Polonya ve parçalanması kararlaştırılmış olan Almanya'nın doğusunda savaş öncesinde ve savaş sırasında devam eden sınıf mücadeleleri, Nazi ve faşist işgaline karşı direnişin her yerde öncü gücü olmuş olan Komünist Partilerinin hegemonyasını sağlamıştı ve Sovyet *Kızılordu*'sunun (Yugoslavya ve Arnavutluk hariç) bütün bu ülkelerden geçişi, Komünist Partileri önderliğindeki kitlelerin eski burjuva rejimlerini yıkarak yeni bir iktidar biçimi olarak "Halk Demokrasileri"ni kurmalarıyla sonuçlandı. Yalnızca coğrafik ve siyasal değil aynı zamanda toplumsal ve ekonomik, tek bir ifadeyle tarihsel olan bu dönüşümler sonucunda, doğurduğu bütün tartışma, çekişme, güç mücadeleleri, geriye dönüş ve ilerleme adına ayaklanmalara rağmen, burjuva hükümetleri ve kapitalist yapılar yıkıldı. Dönüşüm süreçleri hâlâ devam etmekte olan bu "halk demokrasileri", günümüz dünyasında kendi özgül karakterlerinden çok Sovyetler Birliği ile ilişkileri dolayısıyla önem kazandılar.

Kızılordu Prag'a girerken 9 Mayıs 1945'de çekilmiş olan bu fotoğrafın dile getirdiği duygular, II. Dünya Savaşı biterken, yalnızca Çekoslovakya'da değil Kızılordu'nun girdiği bütün ülkelerde ve bütün Müttefikler dünyasında ortaklaşa paylaşılıyordu: Kurtarıcı Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve Arnavutluk dışında kalan bütün Doğu Avrupa'da Kızıl Ordu'nun desteği ile savaşan Komünist Partileri, Nazi ve Faşist işgalin sona erdirilmesinin içerideki başlıca örgütlü itici gücü olmuş ve halk kitleleri üzerinde hatın sayılır bir hegemonya kurmuşlardı. Ancak, kurtulacak ve kurtarılacak alanların boyutları ve sınırları, savaştan galip çıkacak olan Sovyetler Birliği, ABD ve İngiltere adına Stalin, Roosevelt ve Churchill'in katıldıkları, 1943 Tahran, Nisan 1945 Yalta ve Stalin, Truman ve Churchill'in katıldıkları Ağustos 1945 Potsdam Konferanslarında belirlenmişti. Buna göre, Sovyet "etki alanı" olarak belirlenmiş bulunan Doğu Avrupa ülkelerinde kurtuluştan sonra kurulan Komünist Partilerin de yer aldığı koalisyon hükümetlerinin hiçbiri uzun ömürlü olmadı. Hepsi yerlerini Dimitrov'un formülasyonu ile "proletarya diktatörlüğünün özgül bir biçimi" olan "Halk Demokrasileri"ne bıraktılar. Ancak, bir toplumsal devrim için koşulların olgunlaşmış olduğu Yunanistan, bu etki alanı içine girmediği için Yunan Devrimi ezilirken, bir toplumsal devrim imkânının henüz ortada gözükmediği, örneğin Polonya'da "etki alanı"na dayalı çözümlerin, bu Halk Demokrasilerinin hayat süreçleri içinde kendisini sıkça gösterecek bunalımlar doğurduğuna tanık olunacaktı. Kendi gelişimleri, çok büyük ölçüde uluslararası ilişkiler alanında doğrudan doğruya beslenen bu "Halk Demokrasileri"nin bunalımları da her zaman "uluslararası" rekabet ve ihtilafın konusu olacaktı.

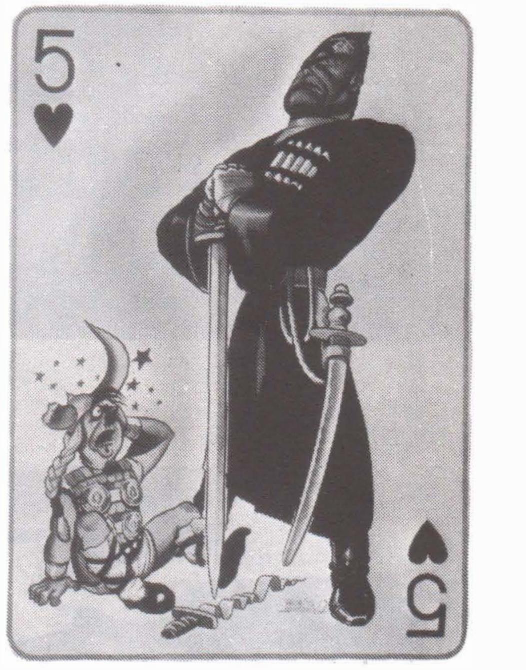
Romanya

II. Dünya Savaşı sırasında, Balkan ülkeleri arasında, Almanların yanında savaşa katılan en çoşkulu ülke Romanya'ydı. General Ion Antonescu, Almanların savaşı kazanacağından emindi.

Romanya, Savaş'ın başlarında her iki kamp arasında bir denge tutturmaya çalıştı. Fakat, 1939'da imzalanan Sovyet-Alman Saldırmazlık Paktı uyarınca, Besarabya'nın boşaltıp Sovyetler'e bırakılması kararı, Antonescu'nun Almanlar tarafından daha güvenilir bulunması ve o ana kadar ülkenin tek hakimi olan Carol'un ülkeden kaçıp yerini Antonescu'ya bırakması Romanya'nın savaşa katılışını hızlandırdı. Romenler ellerinden giden Besarabya ve Kuzey Bukovina'yı yeniden ele geçirmek için Almanların yanında Sovyetler'e savaş açtılar.

1941'de Sovyetlere saldırıda yer alan Romen ordusu, Odessa ve Kırım istilasında büyük rol oynadı. Fakat Romenlerin 3. ve 4. ordusu ile Tank Bölüğü Stalingrad'da bozguna uğradı, yaklaşık 80 bin ölü verdiler. Bu yenilgi, Romen siyasal hayatının yeniden canlanmasına neden oldu. Güçlü siyasal konumlarına rağmen susturulmaya çalışılmış olan muhalefet tekrar alevlenmiş, dağılmış olan *Liberal* ve *Ulusal Parti* her zaman çok yaygın olan tabanlarına yeniden seslenmeye başlamışlardı. Stalingrad yenilgisinden sonra, müttefiklerin Ploeşti petrol yataklarına hücumu ve ardından doğrudan Bükreş'e yönelmesi günlük hayatı felce uğratmıştı. Romanya büyük bir felakete uğrayacağından korkuyordu.

23 Ağustos'da Kral Michael, henüz Almanya'dan dönmüş olan Antonescu'yu bütün yetkilerinden ve görevlerinden alıp, hapse attı. Sovyetler Birliğine hoş görünmeye çalışan Kral, Ağustos 1944'de, General Sanatescu'yu başkanlığa atadı. Sanatescu başkanlığında kurulan koalisyon hükümeti *Köylü, Liberal, Sosyal Demokrat* ve *Komünist Parti*'nin temsilcilerinden oluşuyordu. Böylelikle Romanya'da kısa bir süre sonra tamamen Komünistlerin hakimiyetine girecek yönetimin ilk temelleri atılıyordu.

Nazi Almanyasının Sovyet Kızılordusu tarafından çökertildiği dönemde ABD ve Batı Avrupa kamuoyundaki SSCB imgesi, daha sonraki on yıllarda, Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'daki etkinliğine karşı ABD önderliğinde açılan "Soğuk Savaş"ın ürünü olan SSCB imgesinden çok farklıydı. 1944 sonuna kadar Almanya'nın askeri gücüne karşı koymayı tak başına Kızılordu'nun yüklenmiş olması ABD ve Sovyetler Birliği'nin savaş ittifakı içinde ABD kamuoyunun Sovyetler Birliği'ni, vatanlarını ve demokrasiyi savunan bir güç olarak algılamasını sağlamıştı. Sovyetler Birliği lehinde propagandanın ABD iç politikasının 1940'lardaki başlıca unsurlarından biri olması bugünün okuyucusuna şaşırtıcı gelse de, Sovyetler Birliği o yıllarda yalnızca Halk Demokrasileri'nde değil "Batı Dünyası"'nda da sempati ile karşılanan bir güç haline gelmişti. "Halk Demokrasileri" ise hiç de bugün olduğu gibi, "Sovyet uydusu" olarak değil, "özgür demokrasi ülkeleri" olarak tanımlanmışlardı. Resimde, ABD'de dizayn edilmiş bir oyun kağıdında, SSCB'ne saldırmanın Hitler'e nelere malolduğu hiciv yoluyla tasvir ediliyor.

Sosyalistler ve Halk Ayaklanmaları

1893'de kurulan *Sosyal Demokrat Parti* içinde çalışan sosyalist grup, 1917 Ekim Devrimi'yle birlikte örgütlenmeye başlamış ve 8 Mayıs 1921'de *Sosyal Demokrat Parti, Komünist Parti*'ye dönüşmüştü. 1907'de yaklaşık 10 bin kadar köylünün ölümüyle bastırılan ayaklanma, hükümeti yeni kararlar almaya zorladı. Başarıya ulaşmayan toprak reformu, borçlandırma karşılığında köylülere toprak dağıtılmasını içeriyordu. Fakat borçlarını ödeyemecek kadar yoksul olan köylülerin, ellerine geçen toprakları büyük toprak sahiplerine satmalarıyla sonuçlanan yeni düzenleme hiçbir anlam taşımadı. 1920'de sanayi alanında, Romanya'yı sarsacak genel grev oldu. Giderek artan huzursuzluk, 1928'de büyük umutlar bağlanan milliyetçi *Ulusal Köylü Partisi*'nin oyların yüzde 80'ini alarak başa gelmesiyle sonuçlandı. Bu hükümet döneminde, komünistler üyelerinin azlığına rağmen, vergilerin arttırılmasını, ücretlerin düşürülmesini protesto eden köylü isyanları ve işçi grevleri düzenlediler. Bunların arasında en önemlileri, yüzlerce işçinin öldürülmesiyle sonuçlanan 1929 sonlarında Lupeni madenlerindeki ve *RKP*'ye büyük saygınlık kazandıran 15-16 Şubat 1933'deki Bükreş'in bir tren istasyonunda meydana gelen Grivita Greviydi. Bu olaydan sonra birçok önde gelen komünist ya tutuklandı ya da Sovyetler Birliği'ne kaçtı. Böylelikle 1944'e kadar, komünist hareket siyasal hayatta bütün etkinliğini yitirdi.

30 Doğu Avrupa'da Halk Demokrasileri

Komünistlerin İktidara Gelişi

Savaşın getirdiği ağır iktisadi bunalım ve Sovyetlerin talep ettiği 300 milyon dolarlık tazminat, Romanya'da bir an önce siyasal istikrarın sağlanmasını gerektiriyordu. Kral ve Sanatescu başkanlığındaki hükümetin en önemli hedefi bu süreyi Sovyetler Birliği'yle dost kalarak atlakmaktı. Böylelikle ülkedeki durum, Komünistlerin etkinlik kurabilmesi için uygun bir hal aldı. 1944'de, ünlü komünist liderler artık siyasal hayat içinde fiilen yer almaya başladılar. Sonradan "Moskovalılar" diye adlandırılacak olan komünist önderlerden Ana Pauker, Emil Bodnaraş, Vasila Luca, *Kızılordu*'yla birlikte Romanya'ya geri dönmüşlerdi. Bu üçlünün en zayıf olduğu nokta, Romanya gibi milliyetçi duyguların çok hakim olduğu bir ülkede, her üçünün de Romen asıllı olmamalarıydı. Savaş sırasında Romanya'da olan komünistlerin en önemlileri Sanatescu hükümetinde adalet bakanlığı gibi önemli bir mevkiye gelen Lucretiu Patraşcanus sonradan "Romanyalılar" diye adlandırılacak grubun lideri (Grivita Grevi'nde tutuklanan ve 1944'de kaçana kadar hapiste kalan) Georghe Gheorghiu-Dej ve Dej'in herzaman yanında olan Çavuşesku'ydu.

RKP için bu dönemde en önemli hedef, halkın desteğini sağlayarak biran önce burjuva hükümetini düşürmekti. Hükümeti sıkıştırmaya yönelik birçok gösteri düzenlendi. Ekim 1944'de, *RKP* önderliğinde kurulan *UDC*'de (Ulusal Demokratik Cephe) *Köylü Cephesi*, işçi sendikaları, *Liberal Parti*'nin Tataresċu önderliğindeki kanadı ve *Sosyal Demokrat Parti*'nin bir kanadı ortak program yayınladılar. Cephe programı, toprak dağıtımı, Kuzey Transilvanya'nın geri alınması ve işçilerin sanayi üzerindeki denetimlerinin arttırılması gibi acil sorunları kapsayan halkçı talepleri içeriyordu. 24 Şubat'ta dönemin içişleri bakanı Radescu'yu hedef alan, bakanlığın önündeki gösterinin ölümlerle sonuçlanmasından üç gün sonra Sovyet temsilcisi Andrey Vişinskiy, Bükreş'e geldi. Vişinskiy, Kral Michael'e iki saat içersinde Radescu'yu hükümetten atması için ultimatom verdi. Michael onun yerine Ştirbei'yi önerdi fakat Vişkinskiy, bu öneriyi reddetti ve böylece kendisinin önerdiği *Köylü Cephesi*'nin önderi Dr. Groza başbakanlığına atandı. Groza hükümetinde Georgesecu içişleri, Patraşcanu adalet bakanlığına getirildiler. Sonradan *UDC*'ye katılan *Liberal* Tatarescu da dışişleri bakanı oldu. Bu arada etkili propaganda çalışmaları ve yeni üye kaydı kampanyası başarılı olmuş, *RKP*'nin üye sayısı 800 bine çıkmıştı. *UDC*, programını uygulamaya başladı: 23 Mart 1945'de çıkan yasayla toprak kanununa göre, topraklarını yedi yıldan beri işlememiş, 10 hektardan fazla toprak sahibi olanların, savaş suçlularının ve işbirlikçilerin topraklarına el konulacaktı. Bu yasa, toplam 143 bin kişinin elindeki 1 milyon hektar toprağın 796 bin köylüye dağıtılması demekti.

1946 seçimlerinde, *UDC* 347, *Ulusal Köylü Partisi* 33 ve *Liberal Parti* 3 sandalye kazandı. Yine Groza başkanlığında kurulan hükümet, bütün burjuva partilerini kapatıp, Aralık 1947'de Kral'ı tahtan indirip *Romanya Halk Cumhuriyetini* ilan etti. *RKP* dışında tek parti olan *SDP*, *RKP*'yle birleşip *Romanya İşçi Partisi* oluşturulunca, Romanya'da tek parti iktidarı başladı.

1945'de, burjuva iktidarının düşürülmesinde rol oynayan en önemli örgütlerden biri de, henüz 26 yaşındaki Nikolay Çavuşesku'nun liderliğini yaptığı Savaşan Yurtsever Birlikleri idi. Çavuşesku 15 yaşındayken devrimci harekete katıldı, ilki RKP'nin gazetesini dağıtmak suçundan olmak üzere ardarda dört kez tutuklandı. 1944'de hapisten kaçtıktan sonra, yoğun propaganda ve halk gösterilerinin düzenlenmesi çalışmalarına katıldı. 1946 seçimlerinde milletvekilliğine, 1948'de RİP'in Merkez Komitesi aday üyeliğine seçildi, aynı yıl tarım bakanlığı görevini de üstlendi ve tarımın kolektifleştirilmesine çalıştı. Parti içindeki çatışmalar sırasında Dej'in yanında yer aldı ve 1961'de, Dej ile birlikte "liberalleşme" siyasetini başlattı. 1964'de, Sovyet-Çin çatışması sırasında hiçbir tarafı desteklemeyeceğini bildiren Romanya'nın temsilcisi olarak Çin'i ziyarete gitti. 1965'de Dej'in ölümünün ardından oybirliği ile Parti liderliği ve başbakanlık görevlerini üstlendi. Fotoğrafta, 1945'de, Çavuşku'nun da örgütleme çalışmalarına katıldığı, Bükreş'teki Ulusal Cepheyi destekleyen bir gösteri görülüyor.

"Etki Alanı" Yaklaşımı Üstüne Bir Maliyet Analizi

Yaşanan güncellik içinde, dünyanın geçirmekte olduğu değişimlere çoğu kez olduğundan daha radikal bir içerik yakıştırılabiliyor. Özellikle bilim ve teknolojide gözlenen ilerlemenin gerçekten çarpıcı olan boyutları, muhtemelen başka alanlara ilişkin algılamaları da etkiliyor. Böylece, bir bütün olarak gelişmenin kendi iç eşitsizlikleri pek dikkate alınmadan, istisnasız her alanda her şeyin çok değiştiği, ya da "artık" değişmesi gerektiği düşüncesi egemen olmaya başlıyor.

Oysa, en genel anlamıyla kapitalizm-sosyalizm karşıtlığına ve bu karşıtlığın örneğin Avrupa'da yoğunlaştırdığı ilişkiler bütününe bakıldığında, her şeye karşın bugün de, 1917 Devrimi ile belirlenip yüzyılın ortalarına doğru "pekiştirilen" bir paradigmanın sınırları içinde kalındığı görülecektir. Söz konusu paradigmanın, örneğin uluslararası politika düzleminde iki ayrı kamp arasındaki ilişkilerin biçimlenişini, sosyalist teori düzleminde ise "devrim" ve "geçiş" gibi kimi temel sorunların ortaya konuluşunu bugün de belirlediğini söylemekte sakınca yoktur.

Ana kaynağından, yani 1917'den günümüze iz sürersek, 1940-50 yıllarında yaşanan Avrupa odaklı yoğun sürecin, aynı paradigmanın omurgasını oluşturduğunu görürüz. Az önce değindiğimiz iki örnek düzlemden bakacak olursak, birincisi, kapitalist dünyanın bu 10 yıl içinde sosyalizm karşıtı bir büyük kozdan ötekine geçtiği ortaya çıkar. Sosyalist teori birikimi düzleminde ise, teorinin reel politikaya emdirilmesi diyebileceğimiz talihsiz bir alışkanlığın belki en uç ve etkili örneklerinin de gene aynı tarih kesidine sığdırıldığını görmek güç olmayacaktır.

1940-50'nin temel uluslararası yönelimi, dünya kapitalizminin, sosyalizm karşısında eline adeta bir "bonus" olarak geçen Hitler ve nazizm kozundan, bir sonraki soğuk savaş kozuna geçişi olarak izlenebilir. Bu ana yönelimin, dönemin yüksek ısısı içinde, büyük önderler dahil ne ölçüde net kavranabildiği ayrı ve tartışmalı bir konudur. Tarihin akışını, onu an be an yaşayanların bilinçlerine eksiksiz biçimde içermek mümkün değildir. Dolayısıyla, sözünü ettiğimiz tarih kesidinin aşağı yukarı ortalarında yer alan Tahran, Yalta ve Potsdam buluşmaları, o sıra katılımcılarında uyandırdıkları kalıcı denge ve barış beklentileri ne olursa olsun, son tahlilde en çok böyle bir *geçiş* mantığına oturabilmektedir.

Öyle ki, buluşmalardan ilki olan Tahran Konferansı'nda, kapitalist dünyanın umduğunu bulamadığı Nazizm kozunun kalıntıları ve bunlara özgü hesaplar temizlenirken, sonuncusu olan Potsdam'da bu kez daha sonraki Truman Doktrini ile ona eşlik eden soğuk savaşın temel nüveleri sezilebiliyor, buna ilişkin gerginlikler yaşanabiliyordu. Bu durumda, Orta ve Doğu Avrupa'nın bugünkü sınırlarının çizilmesinde oynanan belirleyici role karşın, üç konferansın, başlıbaşına yeni bir temel süreç yaratmak yerine varolan dinamik içinde netleştirici bir geçiş işlevi gördüğünü söylemek daha doğru olacaktır.

Bir özetle anlatmak yararlı olabilir. Kapitalizm, daha sonra anlaşmanın ya da hesaplaşmanın güç olmayacağını düşünerek, Nazizm kozunu oynuyor "komünizm belası"na karşı. Bu olmayınca, tek başına da kalsa Almanya'yı dize getirebileceği güvenine yavaş yavaş ulaşma yolundaki Stalin'in karşısında, masaya daha süngüsü düşük biçimde oturmak zorunda kalıyor. Churchill'in, Sovyetler'in daha sonraki hareket alanını daraltmayı amaçlayan bir askeri operasyon önerisi de kabul görmeyince, Doğu Avrupa, Stalin'in önünde "birikmeye" başlıyor. Stalin, çevresinde, Rusya'ya saldıranların tarihte her dönem yolgeçen hanına çevirdiği bir ülkeler kuşağı istemiyor. Bunda haklıdır.

1943'deki Tahran Konferansı'ndaki en önemli tartışma 2. Cephe'nin konumuydu. Churchill, Cephe için Balkanları önerirken, Stalin Fransa'nın kuzeybatısı konusunda ısrarlıydı. Yine de Konferans sonunda Roosevelt, Stalin ve Churchill yayınladıkları ortak bildiride "buradan gerçek dostlar olarak ayrılıyoruz" dediler.

Gene de, ortada ilginç bir nokta daha var. Stalin, konferanslar sırasında ve hemen sonrasında, masada kendi önünde birikenleri alıp cebine koyma niyetinde değildir henüz. Bunlar, Stalin'in tarafında, ama kapitalist dünyanın gözlerinin önünde, uzanım alanı içinde ve masada durmaktadır. Daha sonra ise, olaylar şöyle gelişiyor: İlk bakışta detay gibi görünen görüş ayrılıkları, kapitalist dünyadaki yeni ve kapsayıcı bir anti komünist koz aranışıyla bütünleşince, bu kez Truman Doktrini ile masanın devrilip oyunun bozulmasına karar veriliyor. Bunun üzerine Stalin, daha önce masada tuttuğu Doğu Avrupa'yı "cebine koymak" durumunda kalıyor.

Stalin'in, kapitalist dünya önderleri ile katıldığı konferanslarda "etki alanı"na bırakılan bölge için, o sıralarda ciddi olarak "sosyalizm"i düşündüğünü gösterir belge ve veri bulmak güçtür. Tek ülkede sosyalizmin savunulması adına zaman zaman aşırı ölçülerde bükülen çubuğun, Sovyetler'i, başka ülkelerin devrim ve sosyalizm potansiyellerine bir ölçüde "yabancılaştırdığını" söylemek de mümkündür. Gerçi Stalin'in söz konusu bölgede Sovyet düşmanı yeni rejimlere tahammül edemeyeceği açıktı. Bunda da sonuna dek haklıydı. Peki ama, ya sosyalizm? Son buluşma olan Potsdam'dan Truman Doktrini'nin ilanına (Mart 1947) dek, gündemdeki Sovyet perspektifinin daha çok, komünist katılımlı, Sovyetler'le dost, ama son tahlilde burjuva demokrat yapılı rejimler yönünde olduğunu söylemekte sakınca yoktur.

Bu söylenenler, ortada sosyalizme yönelik dinamiklerin hiç bulunmadığı, daha sonra olup bitenlerin de salt dış zorlamalara dayandığı biçiminde yorumlanmamalıdır. Sözgelimi Çekoslovakya 1946 yılında, henüz kendisine bu yönde bir gelecek biçilmeden de hazırdır sosyalizme. Mayıs 1946 seçimlerinde komünistler önemli başarı sağlarken ortada *Kızılordu* da yoktur. Öyle ki, 1948'de artık sosyalizm vaktinin geldiğine karar verecek olan Gottwald, bundan yalnızca iki yıl önce, sosyalizm isteyen işçi sınıfına devrimin henüz "ulusal" ve "demokratik" bir karakter taşıdığını anlatıp itidal önermek zorunluluğunu duyuyordu...

Doğu Avrupa ülkeleri dışında, Yunanistan, İtalya ve Fransa savaşın hemen sonrasında farklı sınıfsal dinamikler yaşamaktaydı. Ne var ki, hepsi ortak bir paydaya oturtulup buradan değerlendiriliyordu: Savaş sonu oluşan kıtasal güç dengesi ve bu denge açısından belirlenen etki alanları... Bu durumda, etki alanı dışında kalan bir Yunanistan'da eli kulağında bir devrime, Sovyetler'e atfedilen "sıcak deniz" merakını tekzib edercesine büsbütün ilgisiz kalınabiliyordu. Gene aynı alanın dışında kalan Fransa ve İtalya'daki komünistler bir tür politik sünepeliğe talim ettirilirken, etki alanı içindeki Doğu Avrupa ülkelerinde ise "demokrasi güçleri" ile yapılmış ittifaklar bile çekinmeden bozulup sosyalizme geçilebiliyordu...

Savaş sonrası yaşanan bu süreçlerde çok ciddi iğretilikler olduğu su götürmüyor. Gene de, sosyalizme içsel teorik ve pratik ilkeler ile uluslararası dengelerin zorladığı tercihler arasında zaman zaman oldukça rahatsız edici boşlukların doğmasını, bir yerde kaçınılmaz saymak mümkündür. Ancak kaçınılmaz olmayan, aksine özellikle kaçınılması gereken başka şeyler de vardır ve asıl sorun da bu gereğin yerine getirilmemesinden kaynaklanmaktadır. En büyük hata, yukarıda sözü edilen boşluğun sosyalizmin teorisiyle oynanarak kapatılmaya çalışılmasıdır. Devlet politikaları ile sosyalizmin ilkelerinin, ikincisi üzerinde girişilmiş zorlamalarla uyumlu gösterilmeye çalışılması, başka deyişle *teorinin politikaya emdirilmesi*, sosyalist harekette her zaman tahripkâr sonuçlar vermiştir.

Yaşananlar, bu tür bir deformasyonun ilginç örnekleriyle doludur. Hepsine değinmek elbette mümkün değil; ama kimi genellemelere gidilebilir. İlki, temeldeki "etki alanı" belirleyenini yok sayarak girişilen açıklamalarda, doğrularla yanlışların içiçe sokulduğu kısır bir çerçevenin yaratılmasıyla ilgilidir. Sözgelimi sosyalizme geçemeyen bir Yunanistan'da, komünist önderliğin oldukça ciddi kimi zaaflarla malul oluşu, bir doğrudur. Ancak, "sosyalizme geçebilen" bir Polonya'da aynı önderliğin "yetkin" bir konumda bulunduğunu kim iddia edebilecektir? Bu durumda, Yunanistan'daki süreci, etki alanı temeli ve onun dayattığı kayıtsızlıktan bağımsız biçimde, salt komünist önderliğin zaafları ve "sol sekter" hatalarıyla açıklamaya çalışmak, aynı problematiğin bir diğer yanında Doğu Avrupa ülkelerinin "geçiş başarısı" yer aldığı sürece, büsbütün anlamsızlaşacaktır.

Doğu Avrupa ülkelerinden kimilerinde, özellikle Truman Doktrini ve Marshall yardımı açıklamalarından sonra, "sosyalizme geçiş"te çabukluk, hız ve karşı taraf önünde pekişme amacıyla başvurulan özel yöntemlerin giderek sosyalist teori alanına da taşınması, bir başka deformasyon kaynağı olmuştur. Bu ülkelerde gerçekten de sosyalizmi seçmiş, hiç de küçümsenemeyecek bir kitle tabanı varken, hız ve çabukluk adına kimi "üstten" yolların kullanıldığı açıktır. Ancak bundan daha kötüsü, bu pratiğin pek çok teorisyen tarafından, devralınan burjuva devlet mekanizmasının kullanımı bağlamında teorik zorlamalara alet edilmesidir. Örneğin bu tür zorlamalar biraz daha zorlandığında, sosyalizme geçişte en büyük güçlerden birinin polis teşkilatları olduğu sonucuna varmak hiç de garip olmayacaktır.

Son olarak, sorunun belki de daha "etik" bir yanı üzerinde durmak gerekiyor. Bu dönemde komünistler, sineye çekmek zorunda kaldıkları pek çok şeyle karşılaştılar. Belirli durumlarda sosyalizmin anavatanı tarafından açıkça "ortada" bırakılan komünistlerin çoğu, kimilerinin ucuz yoldan "kişiliksizlik"le açıkladıkları, ancak bireysel düzlemde oldukça yoğun tarihsel-teorik hesaplaşmaların ürünü olduğu anlaşılan bir bağlılık sergileyebildiler. Bu, saygıyla bakılması, ama hemen ardından gene saygıyla geçmişe gömülmesi gereken bir tutumdur. Bireyler, ömürlerinin sonuna dek çatlamayan sabır taşları olarak kalabilseler bile, tarih böyle bir tahammül gösteremiyor. İnsanların tek tek çatlatamadıkları sabır taşını, tarih mutlaka çatlatıyor. Böyle olunca, birikmiş tepkisellikler güncelin sahnesine büyük bir çarpanla çıkabiliyor. Bugün Sovyetler'de, Avrupa'da ve başka ülkelerde ortaya çıkan dizginsiz tepkisellliklerde, mutlaka geçmişteki sabır taşlarının da payı olmalıdır.

Yeniden temel paradigmaya, kapitalizm-sosyalizm karşıtlığının tarih içindeki mücadele-denge diyalektiğine dönülebilir.

Daha önce de değinildi: Katılımcılarının ya da onlardan bir bölümünün o sıralarda besledikleri umutlar ne olursa olsun, Tahran, Yalta ve Potsdam kendi başına, "barış" adı verilebilecek evrensel bir set yaratmayıp, adı tam tamına "mücadele" olan bir başkasının konjonktürel bir alt setini oluşturabilmiştir.

Gerçek seti 1917'den bu yana hep "mücadele" olan kapitalizmin ciddi bir güçlüğü vardır: Sistem olarak kendi iç dağınıklığı ve eşitsiz gelişimi nedeniyle, temel düşmanını hedef alan yoğunlaşmış irade birliğine ancak özel durumlarda kavuşabilmektedir. Hitler ve Nazizim, elbette sisteme içsel, ama onun elemanlarının ortak iradesiyle ortaya çıkmayan bir tür "bonus" idi söylendiği gibi. Soğuk savaş ise, ABD öncülüğünde ciddi bir irade yoğunlaştırma denemesi olmuştu. Bugün ne var?

Sovyetler Birliği'nin bugün yaşadığı sorunlar ve çeşitli Doğu Avrupa ülkelerindeki gelişmeler dikkate alındığında kapitalist sistemin Tahran-Yalta-Potsdam'a, yani Doğu Avrupa'nın "cepte" değil de "masada" olduğu günlere geri dönüşü zorladığı açıktır. Eğer denebilirse, Tahran-Yalta-Potsdam bu anlamda yeniden güncelleşmiştir. Kapitalizm, ilk ağızda masanın gene Sovyet tarafında, ama gözleyip elini uzatabileceği bir Doğu Avrupa peşindedir.

Bunda başarılı olabilir mi? Unutmamak gerekiyor ki savaştan sonra Doğu Avrupa ülkelerinde, işbirlikçiler ve faşizm karşısında sessiz kalanlar dışlandığında ortada pek öyle ciddi "demokrasi gücü" de kalmıyordu. Bugün ise, Polonya ve Macaristan örneklerinde görüldüğü gibi, Potsdam'ın koalisyon projelerini yeniden canlandırabilecek batı yanlısı ve burjuva demokrasisi özlemcisi yoğunlaşmalar giderek güçlenmektedir. Kapitalizmin, Doğu Avrupa'ya ilişkin stratejisinde bir ilk aşama olarak, bu yoğunlaşmalara oynadığı da açıktır.

Daha net formülasyonlarla konuşulduğunda, '70'lerin detantı ile Brandt *Ostpolitik*'inin, Truman Doktrini sonrasını, yani 1947-50 arası dönüşümleri meşrulaştırdığını söylemek mümkündür. Doğu-Batı ilişkilerindeki bugünkü durum ise, bundan geriye, Doğu Avrupa açısından Potsdam günleri ile sonraki iki yıla doğru yönelmektedir. Sovyetler, böyle bir yönelimin "geri" bir adım anlamına geleceğinin herhalde farkındadır.

Ama, bir tekrar anlamında geriye dönüş dışında yolların da varolduğu ve asıl bunların zorlanması gerektiği de ortadadır. Sosyalizmin teorik düzlemde kendini ve toplum projesini yenileyerek, pratik düzlemde ise gerçek sınıf temellerine daha çok oturarak zorlayabileceği bu yol dışında, bir başka çözüm görünmüyor.

METİN ÇULHAOĞLU

Toprak reformu yasası ve sanayide işçi kontrolünün arttırılmasının sonuçları alınmaya başladı. Haziran 1948 yasası ile yabancı iktisadi etkinliğine karşı mücadele etmek ve işçi sınıfının siyasal iktidar üzerindeki denetimini arttırmak amacıyla birçok sanayi işletmesi devletleştirildi. 1950'de devletleştirilen toplam 1060 kadar işyeri, ülkenin sanayi üretiminin toplam yüzde doksanını karşılıyordu. Fakat yine de, Romanya üretimi geri kalmışlık düzeyinden kurtulamıyordu. 3-5 Mart 1949'da toplanan Merkez Komite toprak sorununun proletarya diktatörlüğü önünde duran en acil sorun olduğunu kabul ederek kolektifleştirmenin hızlandırılması kararı aldı. 1950'de 56 olan kolektif çiftlik sayısı, 1951'de bine kadar çıktı. Hızlı kolektifleşme kırsal kesimdeki gerilimi o denli arttırdı ki, 1951'de kolektifleştirme yavaşlatılınca bu sayıya yalnızca 62 çiftlik eklenebildi. Bunalım parti içinde de parçalanmalara neden oldu. Hızlı kolektifleştirmeyi savunanların önde gelenlerinden, 1947'den beri dışişleri bakanı olan Ana Pauker, Luca ve Merkez Komitesi üyesi 12 kişi tutuklandı. 1948'den beri Parti ve hükümet yönetimini elinde bulunduran Dej, Moskovalılar grubuna karşı açtığı savaşı kazandı.

Macaristan

Horthy rejimi 1938'de faşist İtalya ve Almanya'nın desteğiyle Güney Slovakya topraklarının bir bölümünü sınırları içersine kattı. 2 Şubat 1939'da Anti-komintern Pakt'a katıldı ve Milletler Cemiyeti'nden ayrıldı. 28 Haziran 1941'de Nazi Almanyası'nın yanında Sovyetler Birliği'ne savaş ilan etti. Faşist birliklerin Volga boylarında yenilmesinin ve 1943'de Macar II. Ordusu'nun Sovyet birliklerince bozguna uğratılmasının ardından Macar hükümeti batılı emperyalist güçlerle ayrı bir barış anlaşması yapma zemini aramaya başladı. Macaristan'ın Nazi Almanyası'yla bağlarını koparması yönünde beliren bu eğilimler Hitler'in bu ülkeyi işgal etme kararı almasına yol açtı. Mart 1944'te Macaristan, Hitler orduları tarafından işgal edildi. Nazi işgali sırasında Macaristan'da korkunç bir terör yaşandı. Tüm muhalif örgütlerin üyeleri takibata uğradılar, yakalandıklarında yok edildiler. 400.000 Macar Yahudisi, Alman Toplama Kamplarına götürüldüler ve büyük bir kısmı kamplarda öldürüldü.

Sovyet İşgali ve Macaristan Cumhuriyeti'ni Kuruluşu

Macar halkı Nazi işgalinden Sovyet orduları tarafından kurtarıldı. Sovyet ordularının saldırıya geçmesinin hemen ardından Aralık 1944'te Mareşal Voroşilov Debrecin'de Komünistlerden. Sosyal Demokratlardan ve Çiftçi Partilerinin temsilcilerinden oluşan geçici bir hükümet kurdurdu. Geçici hükümette Horthy rejiminin temsilcileri de yer alıyordu. Geçici hükümetin programında madenlerin, ağır sanayinin, elektrik santralleri ve büyük bankaların devletleştirilmesi, bunların dışında kalan özel mülkiyetin korunması yer alıyordu. İlk icraat olarak da 15 Mart 1945'te toprak reformu kanunu çıkarılarak ekilebilir tüm toprakların üçte biri topraksız ya da çok az toprağa sahip köylülere dağıtıldı. Alman birlikleri 13 Şubat 1945'te Budapeşte'den çekildiler. Macaristan topraklarının tümünün Nazi işgalinden kurtarılması 4 Nisan 1945'te tamamlandı. Sovyet ordularının Macaristan'a girmesinden sonra *Macaristan Komünist Partisi*, Matyas Rakosi'nin önderliğinde yeniden örgütlenmişti. 1918'deki Konsey Cumhuriyeti sırasında yeni kurulan *Komünist Parti*'nin önderlerindendi ve Bela Kun hükümetinde komiserlik yapmış, cumhuriyetin çöküşünden sonra Moskova'ya sığınmıştı. Rakosi, 1922'de Macaristan'a gizlice geldiğinde tutuklanmış ve 17 yıl tutuklu kalmıştı.

Komünist Parti, Kasım 1945'te yapılan ilk seçimlerde oyların yüzde 17'sini aldı. Sosyal Demokrat Parti'nin oyları komünistlerden yalnızca biraz fazlaydı. Seçimlerde en çok oyu alan *Küçük Çiftçi Partisi* oldu, bu parti oyların yüzde 57'sini topladı. Yeni hükümetin başkanlığına *Küçük Çiftçi Partisi*'nin önderlerinden Ferenc Nagy getirildi. Yeni kurulan kabinede biri *Komünist Parti*'den Rakosi, diğeri de *Sosyal Demokrat Parti*'den Arpad Szakazits olmak üzere iki de başbakan yardımcısı vardı. Kızılordu'nun girdiği tüm diğer Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Macaristan'da da içişleri bakanlığı komünistlere verildi, bu bakanlığa önce Imre Nagy, kısa süre sonra da onun yerine Laszlo Rajk getirildi. Rakosi, komünistlerin hükümetin kuruluşu sırasındaki tutumlarını daha sonra şöyle açıklayacaktı: "İlk andan itibaren kontrolümüz altında tutmayı talep ettiğimiz tek bir pozisyon vardı. Bakanlıkların koalisyon partilerinin gücüne göre dağıtılmasına Parti'nin razı olamayacağı tek bir pozisyon. Bu içişleri bakanlığıydı. Bu bakanlığı kurulduğu ilk andan itibaren elimizde tuttuk."

1 Şubat 1946'da Macaristan Cumhuriyeti ilan edildi.

Komünist Parti İktidarının Pekiştirilmesi

Macar Barış Anlaşması 10 Şubat 1947'de imzalandı. Bu anlaşmaya göre Sovyetler Birliği'nin Potsdam Anlaşması'yla belirlenen Macaristan'daki doğrudan etkisinin artık sonra ermesi gerekiyordu. Eylül 1947'de Sovyet Birlikleri Macaristan'dan çekildiler. *Komünist Parti*, Sovyetlerin çekilmesiyle birlikte, seçimlerde en çok oyu alımış olan *Küçük Çiftçi Partisi*'ne karşı mücadeleye girişti. Bu parti hâlâ halkın çoğunluğunu oluşturan köylülerin desteğine sahipti, aynı zamanda Macaristan'da yeni oluşan koşullarda çıkarlarının tehlikeye girdiğini gören burjuvazinin ve aristokrasinin en gerici kesimlerini, eski subay ve devlet memurlarını, eskiden

PAUKER, ANA (1893-1960)

Romen komünist hareketinin önderlerinden, bir hahamın kızı olan Yahudi kökenli Ana Pauker, 12 Aralık 1893'de Vaslul yakınlarındaki Codaesti'de doğdu. Liseyi bitirdikten sonra, bir süre Bükreş'teki bir sinagog okulunda İbranice dersleri verdi. Zürih'te tıp öğrenimi gördükten sonra, 1915'de *Romanya Sosyal Demokrat Partisi* içinde çalışmaya başladı. Daha sonra *RSDP*'nin *Romanya Komünist Partisi*'ne dönüşmesiyle partinin ilk üyeleri arasına girdi. 1922'de, Parti'nin II. Kongre'sinde Merkez Komitesi'ne seçildi. Yasa dışı faaliyetlere katıldığından dolayı birkaç tutuklanmasının ardından, Sovyetler Birliğine giderek Leninist Okula devam etti.

1934'de anti-faşist eylemleri örgütleme çalışmalarına katılmak için ülkesine dönmeden önce, *Komintern* Yürütme Konseyi'nde görev aldı. 1935'de tutuklanarak, on yıl hapse mahkum edildi. 1941'de, Romanya'yla Sovyetler Birliği arasındaki esir mübadelesi anlaşması gereğince serbest bırakıldı ve SSCB'ye gitti. Sovyetler Birliği'nde savaş tutsaklarını eğiterek *Kızılordu*'ya bağlı birlikler oluşturmaya çalıştı. Aynı yıl, *Komintern* Yürütme Komitesi'nde *Romanya Komünist Partisi* temsilciliği ve 1943-1944 arasında *RKP* Dış Büro başkanlığı yaptı.

Ağustos 1944'de Kızılordu'nun yanında, binbaşı olarak Romanya'ya geri döndü. Ülkesine geri döndükten sonra, iktidarda olan burjuva hükümetinin devrilmesine yönelik çalışmaları örgütledi. Onun önderliğinde başlayan "*RKP*'ye yeni üye kaydı kampanyası" sayesinde, 2 bin olan üye sayısı 800 bine çıktı. *UDC*'nin (Ulusal Demokratik Cephe) kuruluş çalışmalarına katıldı. 1946'da, tüm demokratik kadın örgütlerini içine alan bir birlik kurulması amacıyla, kongre düzenledi. 1945-1948 arasında *RKP* Merkez Komitesi Sekreterliği ve Politbüro üyeliği yaptı.

1947-1952 arasında yaptığı dışişleri bakanlığından, parti politikasına ters düştüğü gerekçesiyle görevden alındı. Ana Pauker, 26 Haziran 1960'da Bükreş'de öldü.

30 Doğu Avrupa'da Halk Demokrasileri

Nikolay P. Smolyak'ın 1951 tarihli afişi. Savaş sırasında afiş, neredeyse bir "devlet sanatı" halini almıştı. Örneğin yalnız Isskustvo yayınevi, 1941-45 arasında, 800 farklı desende 34 milyon afiş yaparak sattı. Her ne kadar "sosyalist gerçekçilik" ilk kez 1930'larda formüle edildiyse de, asıl II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda resmî politika olarak benimsenerek, müzikten görsel sanatlara kültür hayatının her yönünü belirlemeye başladı. Bu dönemde savaş sırasındaki topyekûn seferberliğin bir gereği olarak benimsenmiş üslup ve teknikler de büyük ölçüde kullanılmaya devam etti. Ancak bu dönemde, Sovyet afiş sanatı diğer ülkelerin grafik pratiği için bir esin kaynağı olma özelliğini büyük ölçüde yitirdi.

beri gerici bir niteliğe sahip olan kiliseyi de içinde barındırıyordu. Komünistler, önce parlamentodaki tüm gerici *Çiftçi Partisi* üyelerinin parlamento dışı bırakılmasını sağladılar. Daha sonra "salam taktiği" diye anılan taktik uygulandı, yani *Küçük Çiftçi Partisi* bir yandan komünistler tarafından çiftçi örgütleri oluşturularak diğer yandan da polis güçleri aracılığıyla adım adım güçsüzleştirildi. Ağustos 1947'de yapılan seçimlerde *Küçük Çiftçi Partisi* parlamentodaki 245 sandalyesinden 177'sini kaybetti. *Komünist Parti* 100, *Sosyal Demokrat Parti* 67 üyelik kazandı. 12 Haziran 1948'de *Sosyal Demokrat Parti* ve *Komünist Parti*, komünistlerin bu partiyi içten ele geçirmek yönündeki çabalarıyla ve Sosyal Demokratların sağ kanadının muhalefetine rağmen birleştiler ve *"Macaristan Emekçi Partisi"* adını aldılar.

Komünistlerin tüm devlet aygıtını tek başlarına ele geçirme ve toplumsal hayatın tüm alanlarını da kontrolleri altına alma çabalarıyla birlikte ekonominin yeniden örgütlenmesine girişildi. Mart 1948'de ağır sanayinin yüzde 25'i ve bunun dışındaki sanayinin yüzde 80'i henüz özel mülkiyetin elindeydi. Bu tarihte çıkarılan devletleştirme kanunuyla yüz kişiden fazla işçi çalıştıran tüm işletmeler devlet mülkiyetine geçirildi. Devletleştirme 1949'da tamamlandı. Devletleştirme uygulamalarında işçilerin üretim sürecindeki kararlara herhangi bir katılımı öngörülmüyordu. İşçiler karşılarında bir anda eski kapitalist fabrika yönetimlerinin yerine devletin tayin ettiği yeni yöneticileri buldular. 1948'den itibaren, Stalin Tito çatışmasıyla birlikte Macaristan'da da parti içindeki muhalefetin tasfiyesine girişildi. Pek çok parti üyesi tutuklandı, bazıları ölüme mahkum edildiler. Öldürülenlerin içinde en tanınmışı, 1949'da idam edilen dış işleri bakanı Rajk'tı.

Ağustos 1949'da yürürlüğe giren yeni anayasayla Macaristan'ın bir Halk Cumhuriyeti olduğu ilan edildi.

1950'lere gelindiğinde Macaristan kritik bir durumdaydı. Fabrikalarda işçiler üzerinde uygulanan baskı amaçlananın tersine üretimin düşmesine yol açıyordu. Parti toplumsal hayatın tüm alanlarını kontrol altında tutan dev bir bürokratik örgüt haline gelmişti, her türlü toplumsal muhalefete karşı devlet güvenlik güçlerinin aracılığıyla baskı ve terör uygulanıyordu. 1953'de Stalin'in ölümünden sonra üst yönetim kadrolarında bir değişikliğe gidildi. Rakosi başbakanlıktan çekildi, yerine Imre Nagy geldi. Nagy'nin yeni hükümet programında hafif endüstri ve tüketim maddeleri üretimine daha çok ağırlık verilmesi, tarımdaki kolektiflerin

üyelerinin çoğunluğunun kararıyla tasfiye edilebilmesi, polis mahkemelerinin kaldırılması gibi noktalar yeralıyordu.

Bulgaristan

1934 Faşist darbesiyle egemenliğini kuran Çar III. Boris monarşisinin ordu, polis ve devlet bürokrasisine dayanan rejimi, hiçbir zaman Alman ve İtalyan örneklerinde olduğu gibi, geniş bir kitle hareketliliğine dayanmadığından Bulgaristan'da faşizm, toplumsal dayanaklarını kurmak için birçok manevraya başvurdu. Çıplak polis terörünün yanısıra muhalefetin kısmî yasallaşmasına olanak tanındı, keyfi yönetim biçimsel bir parlamentarizmle örtülmeye çalışıldı, uluslararası politika alanında Nazi-Faşist mihveri ile Sovyetler Birliği ve Müttefikler arasında gidip gelen kaypaklıkla bir "tarafsızlık" görüntüsü yaratılırken ülke Alman nüfuzu altına sokuldu. Savaş patladığında Bulgar dış politikası, doğrudan doğruya Alman dış politikasına eklemlendi ve ülkeye büyük miktarda Alman sermayesi aktı. Bulgarlar ve Ruslar arasındaki ortak Slavik kökenden gelen tarihsel bağların sağladığı zemin üzerinde Sovyet dış politikası da kamuoyunu Nazi Almanyası ile ittifak çizgisinden uzaklaştırma girişimlerini sürdürdü. Her iki dış politika çizgisi arasındaki çatışma, içerideki sınıflararası kutuplaşmanın bir yansıması olarak Bulgaristan rejimi içinde sürekli bir istikrarsızlık kaynağı oldu.

Faşist rejimin ve büyük burjuvazinin Bulgaristan'ı Nazi Almanyası'na bağlama yolundaki siyasetlerine karşı burjuva muhalefet odaklarından biri olan merkez solda *Bulgar Çiftçi Birliği*'nin Pladne kanadı, sol kanat sosyal demokratlar, *Zveno Siyasal Birliği* ve başka bazı siyaset adamları bulunuyordu. Bu kanat, bir yandan Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığın kazanılmasında Rusların oynamış oldukları tarihsel rol, öte yandan maddi ve toplumsal çıkarlarının aydınlar ve çalışanlarla örtüşmesi yüzünden saldırgan Nazi siyasetiyle birleşmeye karşıydı. Merkez sağda ise, büyük burjuva kampındaki çelişkiler içinde çıkarları hakim faşist klikten ayrılan büyük burjuvaları ve orta burjuvazinin geniş bir kesimini temsil eden *Bulgaristan Çiftçi Birliği*'nin Vrabca kanadı, *Demokratik Parti, Demokratik Radikal Parti, Muhafazakar Parti, Demokratik İttifak* ve sağ kanat sosyal demokratlar bulunuyordu. Merkez sağ, hem Nazi ittifakına dahil olmaktan çekiniyor hem de Bulgaristan'da Sovyet etkisinin ve *Komünist Partisi*'nin itibarının artmasından korkuyordu. Bundan ötürü, Bulgaristan'ın savaş ve faşizmden tek kurtuluş yolunun "tarafsızlık" olduğunu savunuyor, sorunların çözümü için Çarı kendi politikalarına kazanmayı umuyordu.

Bulgaristan'ın 1 Mart 1941'de Üçlü İttifaka dahil olması, ülkeyi Sovyetlere karşı saldırıda bir sıçrama tahtası ve lojistik üs olarak kullanmayı hesaplayan Hitler'in 680 bin askerinin istilasına yol açtı. 1941-1944 arasında ülkeyi askeri işgal altında tutan Nazi Almanyası, ekonomik olarak da Bulgaristan'ı yağmaladı. Stalingrad'da Nazi ordularının geri püskürtülmesi, Nazizmin yenilmezliği efsanesini çökertirken, *Vatan Cephesi*'nin ittifak temelininin genişlemesini sağladı ve antifaşist direnişin etkinlik alanı büyüdü. Köylülerden partizan birliklerine katılanların sayısı 1942 sonlarında 30 müfreze oluşturacak kadar genişlerken, ordudan kaçarak partizanlara katılanlar, faşist ordunun çözülmesinin zeminini hazırladılar. Ağustos 1943'te, Sovyet ordularının Kursk'taki zaferinin ardından *Bulgaristan Komünist Partisi, Çiftçi Birliği*'nin Pladne kanadı, *Sosyal Demokrat Parti, Zveno Siyasal Birliği* ve Bağımsız Aydınlar'dan oluşan *Ulusal Vatan Cephesi Komitesi* kuruldu. Sovyet Ordularının başarılı ilerleyişi faşist rejim içi çatlakları derinleştirince, çok ciddi bir rejim bunalımı başgösterdi. Halk ayaklanmasının başarı olanaklarının arttığını belirleyen *Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi* 26 Ağustos 1944'te ayaklanma kararı aldı. 8 Eylül sabahı Bulgaristan'a savaş ilan ederek Bulgaristan topraklarına giren Sovyet *Kızılordu*'sunun desteğinde halk ayaklanmasını başlattı. Ordunun direnmekten vazgeçmesi dolayısıyla büyük bir süratle bir gün içinde hemen hemen tüm ülkede *Vatan Cephesi* iktidarı ele geçirdi ve 9 eylül 1944 akşamı *Vatan Cephesi* hükümeti Bulgaristan halkının tek siyasal temsilcisi olduğunu ilan etti.

Halk Demokrasisi ve Sosyalizm

İlk *Vatan Cephesi* hükümeti, birçok partiden üye barındırıyordu. Devlet yönetim mekanizması ise eski rejimden devralınan idari biçim ve organlarla işliyordu. Bunun yanısıra yerel *Vatan Cephesi* iktidarlarından oluşan devrimci bir iktidar yapısı oluşmuştu. Politik sistemin çok partili yapısı içinde meşru kabul edilen partiler *Vatan Cephesi* ittifakı içinde yer alanlar oldu. *Vatan Cephesi* iktidarının aldığı ilk anti-kapitalist önlemler, faşist burjuvaların mülklerinin devletleştirilmesi biçiminde oldu. Daha sonra Alman sermayesine dayalı işletmelere el kondu.

18 Kasım 1945'te yapılan seçimlere ülkede kurulu bütün partiler katıldılar; muhalefet, seçimleri boykot taktiği izlerken, *Vatan Cephesi* adayları, 4 milyon 501 bin seçmenden 3 milyon 397 bin 672'sinin oylarını alarak, yeni toplumsal ve siyasal sistemin oluşturulması için meşru bir yasama sisteminin kuruluşunu başlattı.

1946 yazında monarşiye karşı bir referandum ve Büyük Ulusal Meclis seçimleri yasası çıkarıldı. Böylelikle yürürlükte bulunan Turnova Anayasasının sınırlarını aşan bir fiili siyasal durum oluştu. Ekim 1946'da yapılan seçimlerde Vatan Cephesi adayları oyların yüzde 70'ini

Dimitrov, partizanlarıyla konuşmaya "Bütün Komünistler!" diye başlayan ender önderlerden biriydi. Leninizmi Bulgaristan koşullarında yorumlayışına bütün partizanları ikna etmiş, tartışan fakat asla bölünmeyen, kararlı bir partizan hareketine öncülük etmeyi başarmıştı. Neredeyse yarıya yakını kadın olan bu partizanlar, girdikleri her şehirde sevgi gösterilerine ve onlara katılan gençlere rastlıyorlardı. Nisan 1944'de Plovdiv'e giren partizanlar bütün dünya objektiflerine gururla baktılar...

30 Doğu Avrupa'da Halk Demokrasileri

Bulgaristan'da anti-faşist direniş hareketine katılan partizanlann sayısı savaşın sonuna doğru 30 bine çıkmıştı. Başlangıçta küçük gruplar halinde örgütlenen ve küçük bölgelerde hareket eden gruplar partizan savaşının gelişmesi sonucunda Nisan 1943'de 12 hareket bölgesine ayrıldı. İşgalci düşman güçleri savaş boyunca 64 bin kişiyi "vatana ihanet" suçlamasıyla tutukladı, 15 bin kişiyi ise toplama kamplarına gönderdi. Yugoslavya ve Yunanistan'daki direniş gruplarıyla yoğun bir işbirliği içindeki Bulgar partizanlar Balkan halklarıyla dayanışmalarını "Anton Popov" birliğini kurup Yunan direnişçilere katılarak gösterdiler. Öte yandan Yugoslavya'da ise "Dimiter Blagoev" ve "Georgiy Dimitrov" tugayları oluşturulmuş ve eşgüdümlü olarak sürdürülen direniş işgalci güçler karşısında giderek egemen hale gelmişti. Bulgaristan'da 1942'de Bulgaristan Komünist Partisi'nin dışında, sosyal demokratları, Çiftçi Partisi'ni ve bağımsız aydınlar grubunu biraraya getiren Vatan Cephesi kuruldu. Sovyet birliklerinin Almanlar karşısında kazandığı zaferin coşkusu, Bulgar partizanların Sovyetlerin kendilerine paraşütlerle gönderdikleri silah ve cephane yardımıyla birleşince direniş hareketi hızlı bir gelişme gösterdi. Vatan Cephesi'nin silahlı gruplarının yürüttüğü direniş 9 Eylül'de tüm Bulgaristan'ın kurtarılmasıyla sonuçlandı. Targoviste sakinleri diğer tüm kentlerde olduğu gibi partizanları uzun süreli direnişin yorgunluğuyla ama beklentilerle yüklü bir sevinçle karşıladılar.

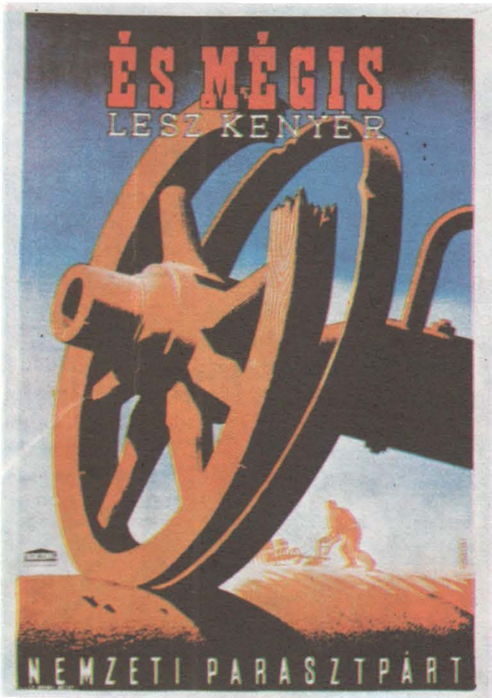
aldılar. Kasım 1946'dan Mayıs 1947'ye kadar geçen sürede yeni Anayasa, Büyük Ulusal Meclis komisyonlarında tartışılarak 4 Kasım 1947'de kabul edildi. *Bulgaristan Halk Cumhuriyeti* kuruldu. Bu Anayasa tartışmaları sırasında yeni toplumsal ve ekonomik sisteme yasal yolla geçişi kabul etmeyen muhalefet bloku üzerine getiren kısıtlamalar, muhalefet partilerinin tasfiyesini sağladı. *Bulgaristan Komünist Partisi* ile *Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi*, 1948 yazında birleştiler. *Bulgaristan Komünist Partisi*'nin 1948 kongresinde kapitalizmden sosyalizme geçiş programı kabul edildi ve Bulgaristan'da kurulan Halk Demokrasisi, sosyalizme geçişte proletarya diktatörlüğünün özel bir biçimi olarak tescil edildi.

Polonya

Polonya II. Dünya Savaşı'nın en önce başlamış olduğu yer olmakla kalmadı, savaşın en uzun sürdüğü ve kimi zaman bir iç savaşa dönüşme tehlikesinin eşiğine geldiği ülkelerden biri oldu. Daha savaş sırasında, anti-Nazi direnişte etkili olmuş taraflar arasında, "kurtuluş"un ne anlama gelmesi gerektiği konusunda köklü bir görüş ayrılığı belirmişti. Londra hükümeti, geçmişte bu bölgelerde yaşanmış bütün etnik çatışmalara karşın, bugünkü Litvanya, Beyaz Rusya gibi bölgelerle ilgili herhangi bir görüşme yapmayı kategorik olarak reddediyordu. Sovyetler Birliği ise Kasım 1943'te toplanan Tahran Konferansı'nda, 1920'de zamanın İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un önermiş olduğu hattın Polonya-SSCB sınırı olarak kabul edilmesini, Britanya ve ABD'ye kabul ettirmişti. Curzon hattı, temelde Ribbentrop-Molotov paktının SSCB-Almanya sınırı için öngördüğü hatla aynıydı; bu ise, yeni Polonya'nın ancak, eskisine kıyasla çok daha batıda yeralan topraklar üzerinde kurulabileceği anlamına geliyordu. Daha da önemlisi, Sovyet görüşüne göre doğuda Ukrayna, Litvanya ve Beyaz Rusya'da sürdürülmekte olan direniş, Polonya kurtuluş mücadelesinin bir parçası addedilemezdi.

Bu ihtilaf, direnen iki tarafın koordinasyon olanaklarını asgariye indirdi. Londra hükümetinin askerî kolu olan *Armia Krajowa* (Vatan Ordusu) mücadele perspektifini tamamen müttefik birliklerle koordinasyon üzerine kurmuş, Sovyetler'in teşvik ettiği ve 1944'de *Armia Ludowa*'ya (Halk Ordusu-AL) dönüşen partizan muhalefetiyle işbirliğine yanaşmıyordu. Temmuz 1944'te Kızılordu ve onu destekleyen *AL*, Vistula nehrinin kıyısına vardı. Varşova şehrinin Londra hükümetine bağlı direniş önderi Bor-Komorowski, kritik bir zamanlama sorunu ile karşı karşıyaydı. Şehirdeki ayaklanma komutunu çok erken verdiği takdirde, bastırılacağı kesindi. Diğer yandan, komutun geç verilmesi halinde, Varşova Kızılordu tarafından kurtarılacaktı. 19 Temmuz'da Moskova radyosu Varşova halkına bir ayaklanma çağrısı yayınladı. 31 Temmuz'da nehri geçmiş tanklar şehrin doğu varoşlarında görüldü. Ayaklanma komutu ertesi gün için verildi. Ancak 63 gün süren ve 200 bin kişinin ölümü ile sonuçlanan ayaklanma boyunca Kızılordu müdahale etmedi.

Savaş sonunda ülke içinde Sovyet tezini destekleyen yegâne parti *Polonya İşçi Partisi*'ydi (PİP). Ancak *PİP*'nin mirasını devralmış olduğu *Polonya Komünist Partisi*, Troçkist eğilimli bulunduğu için 1938'de *Komintern* tarafından lağvedilmiş, üyelerinin büyük bir çoğunluğu Moskova'da idam edilmiş ya da ağır hapis cezalarına çarptırılmış olduğundan, *PİP* Polonya içinde köklü geleneklere sahip değildi. Saygınlığını büyük ölçüde, kuruldugu 1942'den itibaren, Nazilere

Halk demokrasilerinin kuruluşunu kutlayan afişler. Sol alttaki Çek, en soldaki Macar, soldaki Polonya, ortadaki Bulgar, sağdaki Yugoslav, en sağdaki Doğu Alman afişleri. Savaş yılları sırasında SSCB'de yeni bir kolektif afişçilik anlayışı gelişmiş, en çok Kukryniksy atölyesinin adıyla birlikte anılan bu anlayış yalnızca Doğu Avrupa'yı değil, bütün dünyayı etkilemişti. Doğu Avrupa'da halk demokrasisinin kuruluşunu kutlayan bu afişlerde bu anlayışın bariz izlerini sezmek mümkün. Bu bağlamda özellikle Polonya'nın özgül bir konumu var. Savaş öncesinde, Polonya'nın sanat hayatına, en ünlü temsilcisinin Alman işgali kesinleştiğinde intihar eden Witkiewicz olduğu, son derecede dinamik bir modernizm egemendi. Solda görülen Polonya afişinin, içerik bakımından Berlin savaşını, Lehlerin Töton şövalyelerini yendiği Grünwald savaşıyla karşılaştırarak yerel tarihten yararlandığı gibi, teknik ve üslup olarak da modernist anlayışların izlerini taşıdığı söylenebilir. Afişi yapan Tadeusz Trepkowski 1950'lerde gelişmeye başlayarak bütün dünyayı etkileyecek olan Polonya grafiğinin ilk kuşak temsilcilerinden biri oldu. Trepkowski'nin afişi modernist geleneğin '50'ler sonrası grafik anlayışına evrilmesinin uğraklarından birini temsil ediyorsa, sağdaki Doğu Alman Rene Graetz'in afişi ise, daha çok 1920'lerin ifadeci üslubunu anımsatan bir anlayışı sergiliyor.

karşı birleşik bir ulusal cephe oluşturulması çağrısını yaparak ve partizan muhalefeti örgütlemekteki başarısıyla kazanmıştı.

Londra hükümetinde ise savaştan önce faaliyetlerini sürdüren bütün partiler yeralıyordu. Bunların arasında en sağda olanı, kendi sağ kanadı açıkça faşist eğilimler taşıyan ve hükümette diğer partilerle yapılan işbirliğine karşı çıkan *Ulusal Parti*'ydi. Londra hükümetinin ilk başbakanı General Sikurski ise, 1937'de eski devlet başkanı ünlü piyanist ve besteci Ignacy Paderewski ile birlikte kurmuş oldukları Hıristiyan Demokrat eğilimli küçük bir "devlet partisi" niteliğindeki *Emek Partisi*'nin temsilcisiydi. General Sikurski öldükten sonra onun yerine başbakanlığı devralan Mikolajczyk ise, Balkanlar'daki bütün benzeri partiler gibi, tarım işçilerinden büyük toprak ağalarına kadar son derecede karmaşık bir yelpazeyi temsil eden *Köylü Partisi*'nin önderlerinden biriydi. Son olarak *Polonya Sosyalist Partisi (PSP)* ise, *Komünist Parti*'nin yokluğunda savaş öncesi Polonya'nın bir milyonu biraz aşan sanayi işçisi nüfusuna sosyalist ve Marksist fikirleri temsil eden en önemli örgüt olagelmişti. II. Enternayonal geleneğine daha yakın bir tarihten gelmekle birlikte, yeraltı çalışmaları ve savaşın yolaçtığı politizasyon, partiyi giderek daha sol bir çizgiye yöneltmiş, "toplumsal devrim", "emekçi kitlelerin diktatörlüğü" gibi hedefleri benimsenmeye başlamıştı. Şubat 1945'teki Yalta Konferansı'ndan sonra, büyük güçlerin Londra hükümetini artık tanımadıklarını ilan etmesi ve partileri Varşova'daki *Polonya Cumhuriyeti Geçici Hükümeti*'ne katılmaya çağırması, hükümeti oluşturan partiler arasında bir bölünmenin doğmasına yol açtı. Bölünme büyük ölçüde partileri kendi içinde parçaladı. *Ulusal Parti* ülke içinde örgütlenmedi; *PSP* ve *Köylü Partisi* resmen *Geçici Ulusal Birlik Hükümeti*'ne katıldıysa da, partilerin komünistlerle ilişkileri ciddi huzursuzluklara yol açan bir sorun oldu. Örneğin *Geçici Hükümet*'e katılma kararı, daha 1944'te Lublin'de yapılan ve parti önderliğinin büyük bir çoğunluğunun katılmadığı bir kongresinde belirlenen yeni önderlik tarafından alınmıştı. *Köylü Partisi*'nin önderliği, partinin başkanı ve Londra hükümetinin başbakanı Mikolajczyk ülkeye döndükten sonra değiştirildi. Mikolajczyk Londra hükümetinde yeralan ve *Geçici Hükümet*'e katılmayı kabul etmiş yegâne bakan olduğu halde, parti başkanlığı görevinden alındı ve yerine *Polonya İşçi Partisi*'nin desteğiyle yeni bir başkan, Andrzej Witos geçirildi. Bu koşullarda Mikolajczyk *Polonya Köylü Partisi (PKL)* adı altında yeni bir parti kurmak zorunda kaldı.

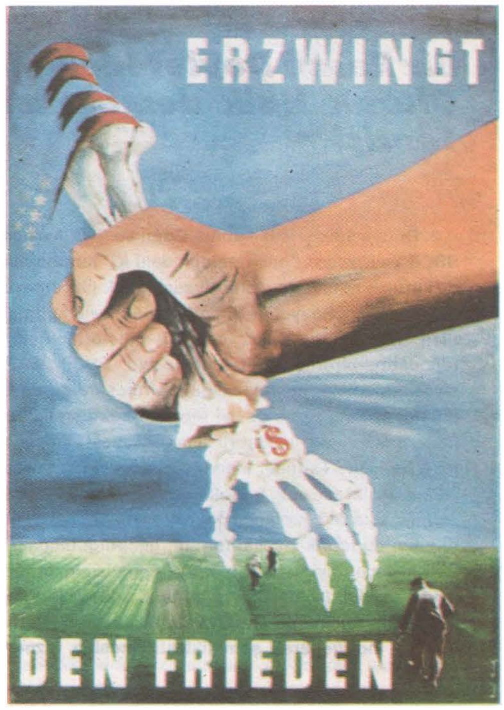
Koalisyon Dönemi

Ne Almanların teslim olması, ne de *Geçici Hükümet*'in kurulması Polonya'ya barış getirdi. Sınırlı bölgelerde de olsa savaş yerini iç savaşa bıraktı. Üç askerî grup, *Geçici Hükümet*'e karşı silahlı bir direniş başlattı. Sağ eğilimlerin askerî temsilcilerinden oluşan *Ulusal Silahlı Kuvvetler* 1945'te ABD kuvvetlerine iltihak etmek üzere Çekoslovakya'ya geçerek direnişine son verdi. Ancak kısmen *Vatan Ordusu*'nun terhis edilmiş askerlerinden oluşan ve eski *Ulusal Parti* birimleri ile ilişkisini sürdüren *Özgürlük ve Bağımsızlık Hareketi* ile *Ukrayna İsyan Ordusu*'nun direnişi 1947'ye kadar sürdü. Büyük ölçüde güneydoğu bölgesi ile sınırlı olan bu direnişler sürerken, ülke genelinde *Polonya İşçi Partisi* yoğun bir örgütlenme ve propaganda çabası ile kendisine yerel bir taban yaratma çabasına girişmişti. 1945'te Polonya'nın en büyük sanayi işletmelerinde işyeri temsilcilikleri için yapılan seçimler, işçi sınıfı içinde bile komünistlerin desteğinin ne kadar cılız olduğunu kanıtlamıştı. Böylesi 63 seçimde sosyalistler oyların yüzde

64'ünü alırken, komünistler ancak yüzde 21'ini almışlardı. Kasım 1945'de toplanan İşçi Sendikaları Konfederasyonu Kongresinde ise delegelerin üçte ikisi sosyalistleri destekliyordu. Bu koşullarda komünistler partiyi genişletmek üzere yoğun bir çalışmaya girdiler. Ocak 1945'te 30· bin olan üye sayısı Nisan'da 300 bine çıktı. Diğer yandan 20 bin komünist işçi, bürokraside ve fabrika yönetimlerinde sorumlu mevkilere getirildi. Bu dönemde Parti, özel girişimlere belli alanlar tanıyan bir program savunuyordu. Yapılan toprak reformunda el konan topraklar kamulaştırılmamış, yoksul ve topraksız köylülere dağıtılmıştı.

İlk Seçim

Ocak 1947'deki ilk parlamento seçimlerine *PİP, PSP, Köylü Partisi* ve *Demokratik Parti* ile bir *Demokratik Blok* oluşturarak girdi. Muhalefetteyse *PKL* ile *Emek Partisi* vardı. Seçimlerde *Blok* oyların yüzde 80'ini aldı. Bu seçim başarısını, ülkedeki çeşitli grupların dev kitle örgütleri aracılığıyla devlete eklemlenmesi izledi. Bütün gençler *Polonya Gençlik Birliği* adlı bir örgüte kaydedildi; öğretmenlerden ise gönüllü olarak *Polonya Öğretmenleri Meslek Derneği*'ne kaydolmaları istendi. Bu gelişmeler, bir yönüyle, *PİP* ile Katolik Kilise arasındaki sertleşen mücadeleyi yansıtıyordu. 1945-47 arasında ibadet özgürlüğüne saygılı davranacağını ilan eden *PİP*'nin faaliyetleri, büyük ölçüde, nikâh gibi bazı işlemlerin sivil otoritelere devri ve ideolojik propaganda ile sınırlı kalmıştı. Ancak 1947'den sonra Kilise mülklerinin devletleştirilmesinden eğitimin laikleştirilmesine kadar bir dizi önlem iki örgütün arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine yol açtı. 1948'de 400 papaz çeşitli hapis cezalarına mahkûm edildi.

Diğer yandan Polonya'nın siyasal yelpazesi de sadeleştiriliyordu. Aralık 1947'de toplanan *PSP* kongresinde çoğunluk *PİP* ile birleşmeye karşı oy kullanmıştı. Buna rağmen üç ay sonra partinin başkanı Cyrankiewicz birleşmenin gerçekleşeceğini ilan ederek 82 bin üyenin partiden ihracını sağladı. 1948 sonunda *Polonya Birleşik İşçi Partisi* adı altında birleşme gerçekleşti. Ertesi yıl *PKL*'nin önderi Mikolajczyk, parlamentoda bir casus olmakla suçlanınca ülkeyi terketmek zorunda kaldı ve iki köylü partisi de birleştirildi. Son olarak 1950'de *Emek Partisi* ile kaynağını savaş öncesinin demokratik aydın kulüplerinde bulan *Demokratik Parti*'nin birleştirilmesiyle Polonya'nın bugünkü üç partili sistemi kurulmuş oldu.

Çekoslovakya

Savaş öncesi Çekoslovakya'nın iktisadi durumu orta derecede gelişmiş bir Batı Avrupa sanayi ülkesine denk düşer. Çekoslovakya'nın gelişmişlik düzeyi Doğu ve Güneydoğu Avrupa ülkelerinin üzerinde, Almanya ve bazı Batı Avrupa ülkelerinin ise altındadır. İki savaş arasındaki Çekoslovak ekonomisini Avusturya'nınki ile karşılaştırmak mümkündür.

Birinci Cumhuriyet'in toplumsal yapısı özellikle Çek bölgelerindeki yüksek işçi oranı ile biçimlenmişti. İşçi ve memurlar aile fertleri ile birlikte 1930'da nüfusun yüzde 64'ünü (9 milyon) oluşturuyordu. İşçilerin bu ağırlığı sosyal demokratların ve komünistlerin oylarına da yansıyordu. 1935'deki parlamento seçimlerinde üçüncü ve dördüncü güçlü parti olarak oyların yaklaşık dörtte birini aldılar. Mayıs 1938'deki yerel seçimlerde ise komünistler oy oranlarını arttırdılar. Çeşitli partilerin etkisi altındaki sendikaların da toplumsal yaşamdaki ve üretim

Bir Resmî Devlet İdeolojisi Olarak Halk demokrasisi Teorisi

2. Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu ve Orta Avrupa'da, SSCB ve *Kızılordu*'nun desteğindeki *KP*'ler öncülüğünde kurulan rejimlerin resmî siyasal-ideolojik çerçeveleri, gene ağırlıkla Sovyetler Birliği'nin belirleyiciliğinde üretilen "halk demokrasisi" teorisiyle oluşturulmuştur. Bu rejimlerin birörnekleştirilmesine ve SSCB/*SBKP*'nin siyasal-ideolojik belirleyiciliğine girmesine de dayanak oluşturan halk demokrasisi teorisi, "tek ülkede sosyalizm" tasarımının pekiştirilip evrenselleştirilmesi anlamını da taşır. Tarihsel maddecilik temelinde yürütülen çıkarsamalardan çok, Soğuk Savaş ortamında SSCB'nin statejik-siyasal çıkarlarının ve kaygılarının baskısıyla belirlenen bu teorik-siyasal formül; geçirdiği dalgalanmalarla ve içeriğiyle reel politik pragmatizmin örneğidir. Bu niteliğiyle, Doğu ve Orta Avrupa'daki *KP*'lerin öncülüğündeki rejimlerde Marksizmin bir resmî devlet ideolojisine indirgenerek şematikleştirilmesine hizmet etmiştir.

SBKP, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra *Kızılordu*'nun varolduğu ülkelerde *KP*'lerin öncülüğünde yeniden kurulan devletlerin durumunu salt diplomatik ve askerî bakımdan ele alıyor, bu ülkelerdeki sınıf mücadeleleri ve siyasal koşullar hakkında teorik önermelerde bulunmuyordu. Böyle bir çaba, ilk olarak 1947'de, buralardaki *KP*'ler içinde özgün sosyalizm ve devrim stratejilerinin ortaya atılmasına tepki olarak ortaya çıktı. *Polonya KP* önderi Gomulka'nın, "tek partinin ve proletaryanın diktatörlüğünün gerekli koşul olmadığı, parlamentonun yerinin korunduğu, Polonya'ya özgü" ("halk demokrasisi" olarak özetlediği!) bir sosyalizm yolu tanımlaması, *SBKP*'yi en fazla tahrik eden siyasal çıkıştı. *SBKP*, Gomulka'nın ortaya attığı halk demokrasisi terimini sahiplenerek yeniden tanımlayan yaşlı parti teorisyeni Yevgeniy Varga'yla bu teorik arayışlara müdahale etti. Varga, halk demokrasilerini "ne burjuva diktatörlüğü, ne proletarya diktatörlüğü olan yeni tip demokrasiler" olarak kuramlaştırdı. Bu rejimlerin temel özelliği, iktisadın genel doğrultusunun planlanmasına ve büyük sanayi işletmelerinin kamulaştırılmış olmasına rağmen, kırsal kesimde ve küçük ölçekli sanayide özel mülkiyetin varlığını koruması nedeniyle, ikili bir yapının varolmasıydı. Varga, SSCB'nin desteğine sahip (ve muhtaç) olmalarını da, halk demokrasilerinin temel özellikleri arasında vurguladı.

1948'den itibaren, halk demokrasisi teorisinde önemli bir revizyon yapıldı. Bu revizyonu zorlayan etken, Soğuk Savaş'ın başlamasıyla beraber emperyalist Batı ile SSCB arasındaki ilişkilerin gerginleşmesiydi. 1946-1948 döneminde Sovyetler Birliği, güvenliği açısından Batı'yla iyi ilişkiler yürütmeyi gözetmiş, halk demokrasisi teorisi de bu kaygıyla belirlenmişti: Varga'nın teorisinde bu ülkelerdeki sınıf mücadeleleri sorunu geçiştiriliyor ve halk demokrasileri, burjuva demokrasisinin gelişkin bir türevi gibi betimleniyordu. Batı'yla ilişkilerin gerginleşmesinden sonra, Doğu ve Orta Avrupa'daki rejimlerle birlikte halk demokrasisi teorisinde de, bu ülkelerdeki rejimin "sosyalist" niteliğinin vurgulanması, takviye edilmesi gereği gündeme geldi. Bu teorik revizyon, halk demokrasilerinin SSCB'yle ittifakının sağlamlığını, Sovyetler Birliği'nin bu ülkeler üzerindeki öncü rolünü ortaya koymak, dahası meşrulaştırmak bakımından işlevseldi. Halk demokrasilerini sosyalistleştiren revizyona, *Bulgaristan KP*'sinin 1948 Kongresi'ndeki konuşmasıyla Dimitrov öncülük etti. Halk demokrasisini, Sovyet sistemiyle birlikte "proletarya diktatörlüğünün iki farklı biçimi" olarak tanımlayan Dimitrov, bu sistemin temel özelliklerini şöyle sıraladı: "1. İşçi sınıfının öncü rolü; 2. Kapitalist unsurların tamamen tasfiyesine dek süre-cek sınıf mücadelesinin varlığı; 3. Sovyetler Birliği'yle dostluk ve işbirliğinin sarsılmazlığı; 4. Sovyetler Birliği'nin öncülüğündeki birleşik anti-emperyalist bloka mensubiyet." Stalin'in de bu yeni halk demokrasisi formülünü benimsemesinden sonra, *SBKP* ideologlarından Mankovskiy, "iki aşamalı evrim" teziyle bu teoriyi zenginleştirdi. Mankovskiy'e göre 1944-45 yıllarında Doğu ve Orta Avrupa'da gerçekleşen altüst oluşlar, eskiden düşünüldüğü gibi burjuva-demokratik değil, sosyalist devrimlerdi. 1947-48'den itibaren ise, halk demokrasileri ikinci aşama olan sosyalizmin kurulmasına geçmişlerdi. Bu tez, istisnai farklılıklar dışında, Sovyetler Birliği'nin devrim modelinin halk demokrasilerinde aynen geçerli olduğu kabulüne dayanıyordu.

1953'de Stalin'in ölümünden sonra, Mankovskiy'in tezleri mahküm edildi. Yükselen parti ideologlarından Sobolev, Mankovskiy'in, Doğu ve Orta Avrupa'daki devrimlerin başlangıcından itibaren sosyalist karakter taşıdıkları iddiasını şiddetle reddetti. Ancak Sobolev'e göre bu devrimler, burjuva-demokratik olmaktan öte, "daha radikal, daha köklü" bir içeriğe sahiptiler. Bu "devrim biçimi", yeni bir kavramla tanımlandı: Genel demokratik devrim. Sobolev'den sonra bu kavram "demokratik halk devrimi" olarak evrilecekti. Sobolev'le birlikte, artık resmî teoride burjuva-demokratik devrimle sosyalist devrim birbirleriyle karşıtlık içinde ele alınmamaya başlandı: Lenin'in 1905 Rus Devrimi üzerine yazdıkları yeniden işlenerek, halk demokrasilerinde genel demokratik devrimin (veya demokratik halk devriminin) süreç içinde sosyalist devrime dönüştüğü savunulmaya başlandı. Bu süreçte ortaya çıkan devlet de, Sovyetler Birliği modelinden farklı olarak yalnızca proletaryanın değil, proletarya-köylülük ittifakının diktatörlüğüne dayanan "halk iktidarı" veya "devrimci halk iktidarı" olarak tanımlandı.

Daha sonraki yıllarda, halk demokrasileri genel olarak proletarya diktatörlüğü rejimleri olarak belirtildi. Ancak bu rejimler, burjuva sınıflar tamamıyla tasfiye edilmediği ve üretim araçları tümüyle toplumsallaştırılmış olmadığı için; tarihsel gelişme şemasında SSCB'nin "altındaki" basamaklara yerleştiriliyorlardı. 1960'dan sonra, halk demokrasileri üretim ilişkilerinden kaynaklanan bu "eksiklerini" büyük ölçüde gidermiş durumdaydılar. Ancak bu durum, resmî teoride, şemada, SSCB'nin göreli üstünlüğünü değiştirmedi: 1961'de sınıf çelişkilerinin aşılmasıyla, sınıfsız bir "halk devleti"ne dönüştüğü ilan edilen SSCB'nin, sınıf çelişkilerinin değişik derecelerde tasfiye edildiği ancak varlıklarını koruduğu halk demokrasilerine göre daha gelişkin bir düzeyi temsil ettiği kabul edildi. Özetle; halk demokrasisi teorisi, nesnesi olan rejimlerin dinamiklerini, Sovyet Devrimi'nin tarihsel modeline göre, onun kavramlarıyla açıklayarak eşit yandaşı sayarken; kurduğu mekanik gelişme şemasında, halk demokrasilerini daima SSCB'ne göre "geri" bir düzeyde sayan hiyerarşiyi mutlaklaştırmış, ebedîleştirmiştir.

Uzun süren dalgalanmalardan sonra, 1950'lerin ikinci yarısından itibaren genel kabul gören bir çerçeveye oturan halk demokrasisi teorisi, ilgili olduğu ülkelerdeki devrim ve dönüşüm sürecini; Sovyet modeline göre belirlenmiş üç aşamalı bir gelişme şemasıyla açıklar. Bir aşamadan ötekine geçiş, her ülkede, her somut durumda gerçekten üretim ilişkilerindeki belirli bir deği-

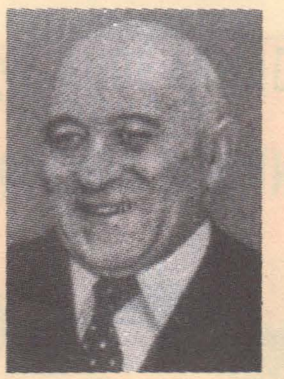

1

2

3

4

5

6

Bulgaristan Komünist Partisi *önderi Georgiy Dimitrov (1). 1945'de* Polonya İşçi Partisi *Merkez Komitesi genel sekreteri olan ancak* Polonya İşçi Partisi *ile* Polonya Sosyalist Partisi*'nin birleşip* Polonya Birleşik İşçi Partisi *adını almasıyla önce Politbürodan sonra da partiden uzaklaştırılan Vladislav Gomulka (2). Stalin (3). 1947'de Tarım Bakanı ve Silahlı Kuvvetler Bakan yardımcısı olan ve 1965'de* Romanya İşçi Partisi *1. sekreterliğine getirilen Nikolay Çavuşesku (4). 1946-1948 arası başbakan, 1948'de ise Çekoslovak Devlet Başkanı olan Klement Gottwald (5). 1945'de* Macaristan Komünist Partisi *genel sekreteri Matyas Rakosi.*

30 Doğu Avrupa'da Halk Demokrasileri

şime tekabül etse bile; söz konusu geçişlerin/evrimin, ekonomist bir bakışla planlanmış olmasından kaynaklanan bir bürokratik/teknokratik mekanikliği yansıtır.

Halk demokrasisi teorisinin üçlü şemasının ilk aşaması, "Proletaryanın ve Köylülüğün Diktatörlüğü" olarak tanımlanan evredir. Bu sürecin daha uzun sürdüğü Demokratik Almanya Cumhuriyeti dışında, Doğu ve Orta Avrupa'daki halk demokrasilerinde genellikle, 1945-1948 arasını kapsayan bu evrenin, demokratik halk devrimiyle başladığı kabul edilir. Tanımlanışından da anlaşılabileceği gibi, bu aşamada işçi sınıfı iktidara tek başına sahip değildir; devlet gücünü köylülükle ve küçük ve orta burjuvazinin "ilerici" sayılan kesimleriyle paylaşmaktadır. "Demokratik reformlar" olarak tanımlanan tarım (ve toprak) reformu, büyük çaplı sanayinin, büyük ticaretin ve bankaların devletleştirilmesi, bu evrede, proletaryanın iktidara tek başına sahip olmasına giden yolda izlenen ana politikalardır. Yugoslavya, Macaristan, Arnavutluk (1946'da), Polonya ve Bulgaristan (1947'de), ilk anayasalarında bu İşçi ve Köylü Diktatörlüğü'nün hukukunu kurumsallaştırmışlardır.

Halk demokrasilerinde demokratik halk devriminin sosyalist devrime dönüştüğünün ve işçi sınıfının artık diğer sınıflardan destek almaksızın iktidara sahip olduğunun ilanıyla, bir başka aşamaya, "Sosyalizmin İnşası" aşamasına geçildiği kabul edilmiştir. Halk demokrasisi kuramcıları, bu aşamayı da iki alt evreye ayırırlar: İlk evre, genellikle 1950'lerin ortalarına dek sürdüğü kabul edilen "Sosyalizmin Temellerinin İnşası"dır. Siyasal rejimin ve devlet yönetiminin tamamen *KP*'nin belirleyiciliği altına sokulduğu bu evreyi, "Sosyalizmin (Esaslarının) İnşası" izler: Özel teşebbüsün faaliyet alanı iyice daraltılır, tarımda kolektivizasyona girişilir ve iktisadi planlamanın kapsamı, etkinliği artırılır. Macaristan (1949'da), Arnavutluk (1950'de), Polonya, Romanya (1952'de) "Sosyalizmin İnşası"na geçtiklerini yeni Anayasalar yaparak belgelemişlerdir.

1960'larla birlikte, Doğu ve Orta Avrupa'daki halk demokrasileri, "ülkelerinde sosyalizmin zaferinin kesinleştiğini" ve "Sosyalizmin İnşasının Tamamlanması" aşamasına geçtiklerini ilan ettiler. İlk olarak Bulgaristan (1958'de), ardından Çekoslovakya, Romanya (1960'da), Macaristan (1962'de) ve Demokratik Almanya (1963'de) *KP*'leri bu anlamda açıklamalar yaptılar. Çekoslovakya, atlanan yeni aşamayı ülkenin Çekoslovakya Cumhuriyeti olan adını Çekoslovakya Sosyalist Cumhuriyeti olarak değiştirerek yansıttı. Demokratik Almanya Cumhuriyeti de, 1968'de halkoyuna sunduğu "sosyalist anayasayı" yürürlüğe koydu. "Sosyalizmin İnşasının Tamamlanması" evresinde, tarımda kolektifleştirmenin tamamlanması ve özel teşebbüsün tamamen bertaraf edilmesiyle "sosyalist üretim ilişkileri"nin zaferinin kesinleştiği kabul edilir. Sınıf mücadelesinin sonuçlandığını ifade eden bu saptama doğrultusunda, "emekçi", "işçi" veya "proleter" kavramlarının yerini, "halk" kavramı alır; buna göre, artık bütün yurttaşlar, aralarında hiçbir sınıfsal ayrım ve çelişki bulunmayan sosyalist bireylerdir.

Doğu ve Orta Avrupa'daki muhalif sosyalist aydınlar, resmî halk demokrasisi teorisinin cenderesini, 1960'lara kadar kıramadılar. Zaten sınırlı olan radikal eleştiriler, ancak içinde yaşadıkları sistemin sosyalizm olmadığı/olamayacağı sezgisini dile getirebiliyor, teorik bir kavramsallaştırmaya yaklaşılamıyordu. 60'ların ortalarından itibaren, özellikle 68 dalgasıyla ivme kazanarak başlayan tartışmalar içinde, halk demokrasilerini "devlet kapitalizmi" (Polonya'da Kuron, Modzelewski) kavramıyla sorgulayanlar oldu; daha sonra ağırlık, Budapeşte Okulu ve 70'lerde Demokratik Almanyalı Rudolf Bahro'nun katkılarıyla, halk demokrasilerini, "kapitalist olmayan özgül bir üretim tarzı" olarak "reel sosyalizm" kavramı çerçevesinde ele alan yaklaşıma kaydı.

TANIL BORA

Macaristan'da ne Komünist Parti *ne de* Sosyal Demokrat Parti *diktatörlük koşullarında hakim olan şoven ideolojinin etkisi altındaki işçiler ve köylüler arasında güçlenebildi. Halkın çoğunluğunu oluşturan yoksul köylüler,* Küçük Çiftçi Partisi*'ne yakınlık duyuyorlardı. Bu parti aristokrasiye karşı olmakla birlikte, antikomünistti. 1944'de Macaristan'da Debrecen'de Sovyetler Birliği'nin desteğiyle kurulan geçici koalisyon hükümetinde Komünistler, Sosyal Demokratlar ve* Küçük Çiftçi Partisi *birlikte yer aldılar. Komünistlerin meclise sunduğu tarım reformu kabul edildi. Bu reform 100 hektardan büyük köylü toprakların, 50 hektardan büyük kullanılmayan topraklar ve kilise topraklarının hemen istimlak edilmesini ve topraksız köylülere dağıtılmasını içeriyordu. Hemen uygulamaya konan bu yasa, resimde görüldüğü gibi köylülerce sevinçle karşılandı. Böylelikle 640 bin topraksız köylü toprak sahibi olmasına rağmen, 1945 seçimlerinde* Komünist Parti *oyların ancak yüzde 17'sini alabildi.*

sürecindeki ağırlıkları büyüktü.

İktidardaki burjuva partilerinin ekonomik ve toplumsal sorunlar karşısındaki yetersizlikleri ve batılı güçlerin Südet sorunundaki kararsız, buna karşılık Sovyetler Birliği'nin kararlı ve sadık müttefik tutumu komünistlerin toplumda güçlenmelerine, bu parti ile sol ve liberal akımların bir *Halk Cephesi* oluşturmalarına yol açtı. Münih anlaşmasının imzalanmasından ve Cumhuriyet'in Çek bölgesinin Hitler Almanya'sına bırakılmasından sonra işgalci güçlere karşı sürdürülen illegal direnişte komünistlerin oynadıkları önemli rol sonucunda *Komünist Partisi*'nin prestiji yükseldi.

4 Nisan 1945'de 6 yıllık sürgünden geri dönen politikacılar Sovyet birlikleri tarafından kurtarılmış olan doğu bölgesindeki Kosice şehrinde bir hükümet programı yayınladılar. *Ulusal Cephe* partileri, Mart 1945'de Moskova'da bu hükümet programının temel ilkelerini oluşturmuşlardı. Resmî verilere göre, o yıllarda 27 bin üyesi olan *Komünist Partisi* hükümette anahtar bir role sahip oldu. İki başbakan yardımcılığı, İçişleri Bakanlığı, Haber ve Propaganda Bakanlığı, Tarım ve Toprak Reformu Bakanlığı ve Eğitim Bakanlığı gibi mevkilere *KPC* üyeleri geldi. 1945'in yaz sonuna doğru uygulanan bilinçli politikalar sonucunda *KPC* 712 bin, *Slovakya Komünist Partisi KPS* ise 197 bin üyeye sahipti. 28-31 Mart 1946'da Prag'da yapılan VIII. Parti Kongresi'nde 1 milyon 100 bin üye temsil edildi. *Çekoslovak Komünist Partisi KPC* teorik olarak sosyalist bir niteliği olmayan ulusal demokratik bir devrimden yana idi.

Birinci Cumhuriyet'in 27. kuruluş yıldönümü olan 28 Ekim 1945'de ulusallaştırma kararnamesi yayınlandı. Mart 1947'ye gelindiğinde sanayide çalışanların yüzde 61'ini ve sınai kapasitenin üçte ikisini kapsayan 3 binden fazla işletme devletleştirildi. *KPC* bu uygulamalarında diğer Doğu Avrupa ülkelerinden farklı olarak işçilerin, entelektüellerin ve geniş halk kesimlerinin desteğini aldı.

Halk demokrasisi stratejisi - *KPC*'nin ittifaklar politikasını da belirliyordu. Bu politika küçük üreticileri ve orta sınıf mensuplarını kapsıyordu. Aileleri ile birlikte yaklaşık 2,5 milyon insanı oluşturan bu kesimlere Ekim 1945'deki ulusallaştırma dalgasından sonra *Komünist Parti* ve hükümet tarafından küçük ticarette, zanaatkârlıkta ve tarımda özel mülkiyetin kaldırılmayacağına dair söz verildi. Birçok küçük üreticinin *KPC* önderliğindeki yeni hükümeti desteklemesinin bir nedeni Almanların göçe zorlanmaları sonucunda onlardan kalan malların dağıtımı, diğeri ise toprak reformu idi. Yoksul Çek nüfusunun şehir ve köylerdeki terkedilen çiftlikler, atölyeler, küçük dükkanlar ve işletmeler üzerindeki umutları bu desteğin maddi zeminini oluşturuyordu. Birçok kayyum kendileri tarafından geçici olarak yönetilen terkedilmiş küçük işletmelerin özel mülkiyetlerine geçeceği veya daha büyükçe işletmelere müdür olarak atanacakları günleri bekliyorlardı. *KPC*'nin oy oranının bu bölgelere Almanlar'dan sonra göçmüş olanlar arasında yüksek olması o nedenle şaşırtıcı değildi.

Toprak reformunun ilk dönemi olan 1945'de tüm tarım alanlarının yaklaşık dörtte biri öncelikle tarım emekçilerine, küçük çiftçilere, kooperatiflere, köy topluluklarına dağıtıldı. Ayrıca devletin savaştan zarar görmüş olan çiftçilere üretim araçları ve tüketim maddeleri yardımı yapması, alt yapı yatırımlarını desteklemesi, kredi ve destek koşullarını düzeltmesi, ürün alım fiyatlarını yükselterek küçük çiftçiler lehine, orta ve büyük çiftçiler aleyhine ayarlama yapması *KPC*'nin etki alanını büyüttü.

Mayıs 1946'da yapılan seçimlerde komünistlerin ülke çapındaki oy oranı yüzde 38 civarındaydı. Almanların göçe zorlandıkları Kuzey Bohemya'nın 6 bölgesinde ise *KPC* yüzde 54-65 arasında oy aldı. Komünistlerin önderliğindeki yeni hükümete dört Çek ve iki Slovak partisi katıldı. Parlamentoda 93 Çek ve 21 Slovak komünistine karşılık, 55 *Halk Sosyalisti*, 46 *Halk Partisi* parlamenteri, 43 *Slovak Demokratı*, 39 *Sosyal Demokrat* bulunuyordu.

1947 komünistler açısından önemli sonuçlar doğuran bir yıl oldu. Savaş sonrasının ilk başbakanı olan Zdenek Fierlinger daha önce Çekoslovak Cumhuriyeti'nin Moskova büyükelçisi idi. 1947'de Sosyal Demokrat Parti'nin sol kanadının başını çeken Fierlinger, komünistlerle birleşme konusundaki vaadlerini yerine getiremiyor ve parti kongresinde yapılan oylamayı 182'ye karşı 283 oyla kaybediyordu. Öte yandan *Kominform*'un kurulmasının ertesinde daha saldırgan bir politika izlenmesi kararı 1947'nin son döneminde Rudolf Slansky önderliğindeki parti kanadını harekete geçirdi, komünistler ile burjuva partileri arasında hükümette, parlamentoda, Slovakya'da ve taşrada çelişkileri sertleşti.

Çekoslovak Halk Demokrasisi'nin sosyo ekonomik yapısı farklılaşmış bir mülkiyet bileşimine dayanıyordu. Ekonominin anahtar alanlarında genişleyen bir ulusallaştırılmış sektörün yanısıra küçük ve orta çapta özel mülkiyetin olduğu bir sektör de varlığını sürdürüyordu. Bunlara ek olarak geleneksel devlet işletmeleri, yerel işletmeler, devlete bağlı sağlık ve eğitim kurumları ve çeşitli kooperatifler de vardı. Karma ekonomi olarak adlandırılabilecek olan bu sistem özel kapitalist ve devlet mülkiyeti biçimlerini barındırdığı gibi, devlet planlaması ile pazar ekonomisinin mekanizmalarını da içeriyordu. Hukuki mülkiyet biçimleri üretim sürecine ve üretim birimine ilişkin karar verme mekanizmalarını da belirliyordu. Çekoslovakya'da bu dönemde varolan karar mekanizmalarını ekonomik demokrasi sistemi olarak adlandırmak mümkündür. Bu sistemin en önemli özelliklerini üreticilerin yönetimde yeralmaları ve halkın ekonominin kontrolüne katılımı idi. Bu sistem devlet düzeyinde merkezî, orta düzeyde özyönetimci ve Mayıs 1945'de kendiliğinden olarak ortaya çıkmış olan ve taban demokrasisini yansıtan işyerlerindeki taban örgütlenmeleri olan işyeri konseyleri olmak üzere üç kurumsal düzlemde varoluyordu.

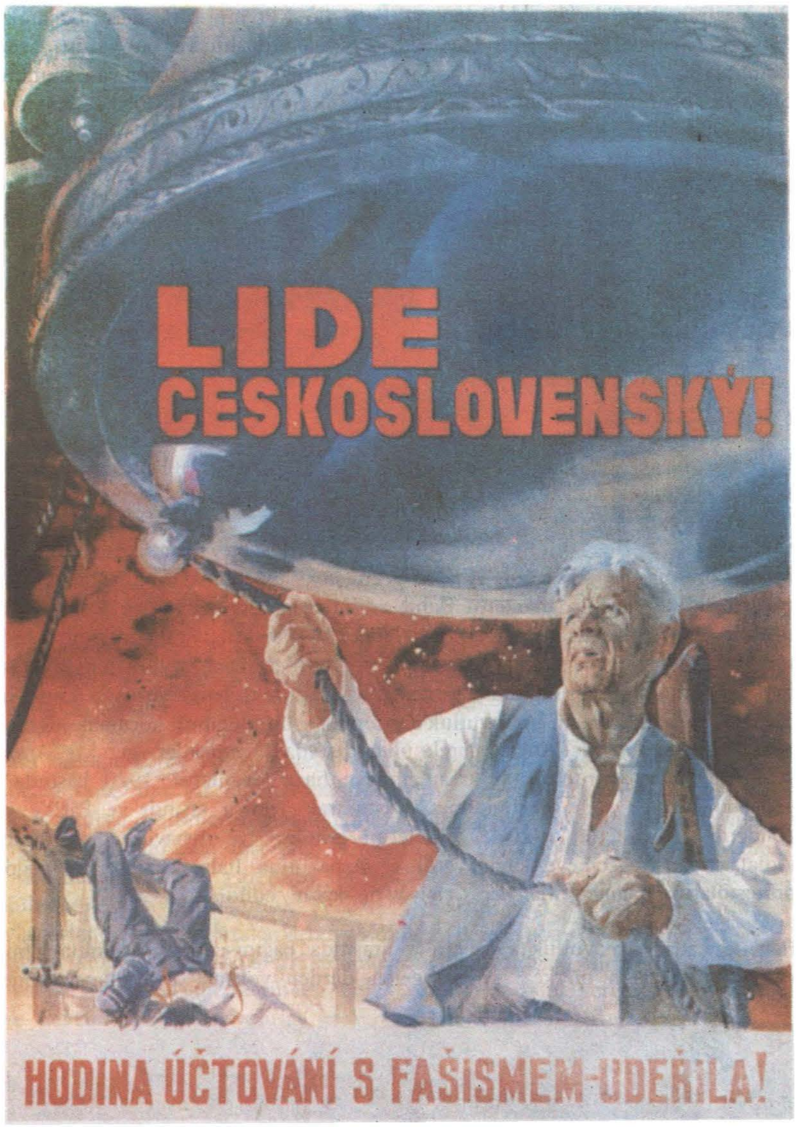
Savaş sonrası dönemde önemli ölçüde iktisadi faktörlerin belirlediği sürecin ardından 1948-1965 arasında siyasal faktörler ön plana çıktı. 1948 ilkbaharında tüm toplumsal alanlarda Sovyetler Birliği'nde uygulanan modelin Çekoslovakya'ya aktarılmasının ilk işaretleri görülmeye başlandı. Sovyetler Birliği'inin "Ulusal Yol" veya "Halk demokrasisi yolu" ile sosyalizme gidiş stratejisi o yıllarda Doğu Avrupa ülkelerinin temel yaklaşımını oluşturuyordu Batılı ülkelerin "özgürlükçü alternatif" tasarıları ise bu yaklaşıma karşı olan pozisyonu

1945 Çekoslovakya'nın savaş sonrası tarihinin başlangıç yılı oldu. Kosice şehrinde yayınlanan hükümet programında tüm para sisteminin, endüstrinin anahtar işletmelerinin, sigorta sisteminin, enerji kaynaklarının devletleştirilmesi, toprak reformu, Çekler ile Slovaklar arasındaki ilişkilerin eşitlik temelinde ele alınması hedefleniyordu. Bu program hükümet sorumluluğunu taşıyacak olan Çekoslovakya Komünist Partisi, Slovakya Komünist Partisi, Sosyal Demokrat Parti, Çek Ulusal Sosyalistleri, Çek Halk Partisi *ve* Slovak Demokratlar'*ı tarafından onaylandı. Savaşın sona ermesinden birkaç hafta sonra, 1945 yazında, işçi sınıfının ve sendikaların radikal toplumsallaştırma önerileri görmezden gelinemez olduğunda,* Komünist Parti *yönetimi ulusal yönetime bağlı işletmeleri toplumsal mülkiyete dönüştürmeye başladı. Resmi verilere göre o yıllarda 27 bin üyesi olan* Komünist Partisi *hükümette anahtar bir role sahip oldu. İki başbakan yardımcılığı, İçişleri Bakanlığı, Haberleşme ve Propaganda Bakanlığı, Tarım ve Toprak Reformu Bakanlığı ve Eğitim Bakanlığı gibi mevkilere* KPC *üyeleri geldi. İşgal ve savaş yılları ertesinde Çekoslovakya yeniden uyanıyordu. Artık toplumun dinamik kesimleri 1945'deki bu ruh halini canlandıran afişlerde de görüldüğü gibi yeniden inşa ve gelişme sürecinin ilk adımlarını atma heyecanını taşıyordu.*

İtalyan birliklerinin Arnavutluk'a girişiyle, kendiliğinden geniş çaplı ve milliyetçi bir halk direnişi başlamıştı Bu direniş, bir süre sonra, Enver Hoca önderliğinde yerel komünist hareketlere dönüştü. Dağınık kurtuluş örgütleri işgalcilerden kurtarılan bölgelerde, komünistler önderliğinde yeniden savaşa hazırlanacak Yerel Kurtuluş Konseyleri'*ni kurdular. 29 Kasım 1944'de Arnavutluk'un bütünüyle düşman işgalinden kurtulmasıyla "halk cumhuriyeti" Arnavutluk'un yeni yönetim şekli olarak kabul edildi. Bu zafer yılları birçok Arnavut ressamı etkilemiş ve partizanların muzaffer resimlerinin yapılmasını sağlamıştı. Solda Harilla Dhimo'nun "Tiran'ın Kurtuluşu" adlı tablosu görülüyor.*

oluşturdu. İlk olarak Mart 1946'da Churchill'in ünlü Fulton konuşması ile gündeme gelen bu tutum, 1 yıl sonra Truman doktrini ile canlandı. Her ülkenin "kendine özgü yolu" stratejisinin sonunun başlangıcını Marshall planı oluşturdu. Marshall planı ile nüfuz alanlarından bloklar oluşturmaya geçişin adımı atıldı. Çekoslovak Cumhuriyeti'nin başlangıçta Marshall planına dahil olma kararı Sovyetler Birliği'nin müdahalesi ile geriye alındı.

KPC iktidara ilişkin hedeflerine nüfusun çoğunluğunun çıkarları doğrultusunda politikalar önererek ulaşmaya çabalıyordu. Savaş sırasında komünistler ile sosyal demokratların birliğini sağlama, veya üç sosyalist partinin katıldığı bir birleşik parti yaratma çabaları 1945'den sonra gerçekçi olan bir perspektifle parlamenter yolla çoğunluğu elde etmeye dönüştü. Uluslararası alandaki gelişmeler parlamento dışı kitle baskısı ile iktidarı zorlama taktiğini yeniden gündeme getirdi. Bu taktiğin önemli bir adımı da kitle örgütlerinin (sendikalar ve işyeri konseyleri, çiftçi ve beslenme komisyonları, gençlik örgütü, direnişçiler örgütü, spor örgütlenmesi ve diğer bazı çıkar birlikleri) içinde çoğunluğu sağlama eğilimi idi.

İktidar sorunu Şubat 1948'de gündeme geldi. Hükümet değişikliği Doğu Avrupa'daki örnekleri arasında nüfusun önemli bir kesiminin henüz *KPC* politikalarını desteklemesi nedeniyle bir istisnayı oluşturdu. 9 Mayıs 1948'de Birinci Maddesi Çekoslovakya'nın bir "Halk Demokrasisi Cumhuriyeti" olduğunu belirleyen yeni Anayasa kabul edildi. Cumhurbaşkanı Beneş 7 Haziran 1948'de bu Anayasayı onaylamayı reddederek istifa etti ve bir hafta sonra Komünist Partisi'nin başkanı olan Gottwald devlet başkanlığına seçildi. Böylelikle parti ve devlet başkanlığı kurumları bir kişide birleşmiş oldu.

18 Mart 1948'de toplanan *Sosyal Demokrat Parti* Kongresi'nde bir yıl önce *Komünist Partisi* ile birleşmeyi reddeden üyeler partiden uzaklaştırıldı. Nisan'da her iki partinin birleşeceğini ilan eden bir açıklama yapıldı. 30 Mayıs 1948'de tek listenin katıldığı genel seçimler yapıldı. 300 üyeli parlamentonun 160 sandalyesi Çek komünistlerinin, 54'ü Slovak komünistlerinin ve 23'ü birleşmeden sonra *KPC*'ye katılacak olan sosyal demokratların oldu. Diğer üyelikleri ise burjuva partileri, *Halk Sosyalist Partisi ve Hıristiyan demokrat olan Halk Partisi* paylaştı. Başbakanlığa ise Şubat ayında sendika başkanı olan Antonin Zapotocky getirildi.

27 Haziran 1948'de *Sosyal Demokrat Parti* ile *KPC*'nin birleşmesi tamamlandı. 28 Eylül'de *Slovakya Komünist Partisi*'nin bağımsızlığı sona erdirildi ve bu partiye sadece yerel bir özerklik tanındı. Böylelikle bu alanda da Sovyetler Birliği'nde Rus olmayan cumhuriyetlerin partilerinin *SBKP*'yle olan ilişkilerinin bir benzeri yaratıldı. Şubat başlarında 1 milyon 400 bin üyeye sahip olan *KPC*, bu sayıyı Mayıs'da 2 milyona yükseltti. Temmuz'da üyeliğe alımı durdurma kararının ardından Ağustos'da bir parti içi temizlik başlatıldı. 1 Ekim'den 1 Ocak 1949'a kadar süren bu kampanya sonunda 107 bin üye partiden atıldı, 522 bin üye adaylık düzeyine indirildi. Üretim sürecinde ise sosyalist yarışma sistemi, yani bir tür Stahanovculuk başlatıldı. Prag yönetimi tutucu bir Sovyetler Birliği rotası izleyerek Stalin'in tüm uygulamalarını taklit etmeye çalışmanın ötesinde, aynı zamanda büyük boyutlara varan bir Stalin kültü de yaratmayı başardı. Böylelikle '50'li ve '60'lı yıllarda parti ve devlet aygıtı içinde gelişecek olan olayların da ilk adımları atılmaya başlandı.

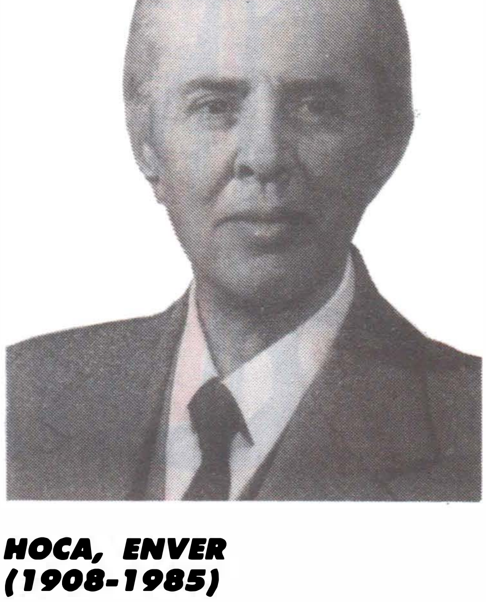
Arnavutluk

I. Dünya Savaşı'nın başında resmen bir Arnavutluk Devleti mevcuttuysa da, onu temsil edecek siyasal bir iktidardan fiilen yoksundu. Savaş boyunca tarafsız Arnavutluk'un değişik bölgeleri İtalyan, Yunan, Sırp, Karadağ, Bulgar, Avusturya ve Fransız ordularının işgaline uğradı. Savaşın sona ermesi, 1913 Londra Konferansı'nda pazarlık etmiş tarafların çoğunun yeniden masa başına oturmasını gerektirdi. Ancak, geçmişteki uygulamaların aksine Paris'teki çeşitli barış görüşmelerine mağlup ülkelerin dahil edilmemesi, Avusturya ve Osmanlı devletlerini pazarlık dışında tutuyordu. İtalyan işgal birlikleri, 1919'da Arnavutluk'ta kontrol edebileceklerini umdukları bir meclisin toplanmasına izin verdiler. Draç'ta toplanan meclis Turhan Paşa başkanlığında kurulan hükümet aracılığıyla Paris'teki barış görüşmelerine bir delegasyon yolladı. Turhan Paşa hükümeti, Arnavutluk'un toprak bütünlüğünü korumak uğruna İtalyan himayesini kabul etmeye hazırdı. Ancak gerek ülke dışındaki cemaatler, gerekse Arnavutluk'taki milliyetçi kesimler böylesi bir çözümü kabullenmeye hazır değillerdi. 1920 başında Luşinye'de toplanan yeni bir meclis, yeni bir hükümet oluşturarak Tiran'a taşındı ve Paris'e yeni bir delegasyon gönderdi. İtalya Eylül 1920'de askerlerini çekmeye ve Arnavutluk üzerindeki toprak iddialarından vageçmeye karar verdi ve Arnavutluk İtalya, Fransa ve Yugoslavya'nın protestolarına rağmen *Milletler Cemiyeti*'ne kabul edildi.

Her ne kadar Arnavutluk'ta seçkinler arasında bağımsızlık konusunda geniş bir fikir birliği vardıysa da, zaten merkezî siyasal geleneklerden yoksun olan ülkede yönetim biçimi

KPC *parlamento dışı baskı araçları ile işçi sınıfı, köylüler ve entelektüeller başta olmak üzere toplumun önemli bir kesimini burjuva partilerine karşı harekete geçirerek hükümet değişikliğini sağladı. Yapılan kitle gösterileri, yürüyüşler ve toplantılarda konuşan* KPC *üyeleri ve yöneticileri eleştirilerini burjuva partilerine yönelttiler. Bu eleştirilerin esas noktalarını Sovyetler Birliği ile olan ittifakı bozma,* Ulusal Cephe*'yi ve etkinliklerini yıkma girişimleri geliyordu. Hatta* Kominform *tarafından gönderilen temsilciler de bu toplantılara ve gösterilere katılarak görüşlerini açıkladılar. 23 Şubat'ta* Sosyal Demokrat Parti *başkanı Lausman yeni hükümetin oluşumunda* Komünist Partisi*'ne destek olacağını açıkladı. Sendikalar 24 Şubat'ta bir saatlik genel uyarı grevi yaptı. 25 Şubat'ta burjuva partilerinden olan 12 bakan istifa etti. Gottwald başkanlığında kurulan yeni hükümette 24 bakanın 12'sini komünistler, 3'ünü sosyal demokratlar, 6'sını burjuva partilerinin üyeleri, 2'sini Sendika Merkezi üyeleri ve birini ise partisiz Jan Masaryk oluşturdu. Yeni hükümetin ilk el attığı alanlardan biri mülkiyet ilişkilerine ait olandı. Sanayi ve diğer alanlardaki ulusallaştırma ve devletleştirme faaliyetleri hızlandı. Tarım sektöründe toprak reformu çalışmaları yoğunlaştırıldı. Küçük üretimde özel mülkiyetin tasfiyesi başladı. Tarım ekonomisindeki kolektifleştirme çalışmaları arttırıldı. Eğitim ve kültür alanında ciddi değişimler gerçekleştirildi. Üstteki fotoğrafta Çekoslovakya'da yeni kurulan hükümeti desteklemek amacıyla köylülerin 28 Şubat'ta Parg'da yaptıkları bir gösteri görülüyor.*

HOCA, ENVER (1908-1985)

1908'de Arnavutluk'un güneydoğusundaki Girokastra'da doğan Enver Hoca, Müslüman bir kumaş tüccarının oğluydu. İlk ve orta öğretimini bu şehirde tamamladı. Daha sonra Korça'daki Fransız lisesini bitirdi. 1930'da bir devlet bursu kazanarak Fransa'da Montpelier Üniversitesi'ne devam eden Enver Hoca, bursunun kesilmesi üzerine Paris'e iş aramaya gitti. Burada komünist harekete katılarak *Fransız Komünist Partisi*'nin yayın organı *Humanité*'de yazmaya başladı. 1934'de Brüksel'e gitti ve Arnavutluk konsolosluğunda sekreter olarak çalıştı. Ancak komünistlerle olan ilişkisi farkedilince 1936'da görevine son verildi. Ülkesine dönen Enver Hoca Korça'ya giderek okuduğu lisede Fransızca öğretmenliğine başladı. Nisan 1939'da İtalyanların Arnavutluk'u işgal etmesinden kısa bir müddet sonra Enver Hoca öğretmenlikten çıkarıldı. Bunun üzerine Tiran'a döndü ve bir tütüncü dükkanı açtı. Dükkan kısa bir süre sonra, işgalci düşmana karşı direniş hazırlıkları yapan komünistlerin toplantı yerine dönüştü.

Ülkede varolan çeşitli komünist gruplar 8 Kasım 1941'de *Arnavutluk Komünist Partisi*'ni kurdular. Partinin ilk geçici merkez komite üyeliğine Enver Hoca da getirilmişti. 23 Kasım 1941'de *Arnavutluk Komünist Gençlik Örgütü*'nün kurulması amacıyla düzenlenen toplantıya Merkez Komitesi adına katıldı. İtalyan işgaline karşı ortak bir cephe kurulmasını hararetle savunan Enver Hoca, 16 Eylül 1942'de toplanan Peza Konferansı'nda *Ulusal Kurtuluş Cephesi*'nin kurulmasıyla amacına ulaştı. Aynı konferansta işgalci İtalyanlara karşı gerilla mücadelesini örgütleyecek olan bu cepheye bağlı olarak bölgesel kurtuluş konseylerinin de kurulması kararlaştırıldı.

Mart 1943'de Elbasan yakınlarındaki Labinot'da yapılan ilk parti kongresinde Enver Hoca genel sekreterliğe getirildi. Temmuz 1943'de *Ulusal Kurtuluş Cephesi*'nin Genelkurmay siyasi komiserliğine getirilen Enver Ho-

30 Doğu Avrupa'da Halk Demokrasileri

1945'de Polonya'nın ekonomik yapısı büyük bir çöküntü içindeydi. Komünist Parti *taraftar toplamak için işçi problemlerini gözardı ederken, köyden kentlere doğru göçen tarım işçilerinin desteklerini almak için de toplumsal reformlardan çok, bu bireylerin toplum içindeki konumlarını düzenleyici ilkeleri programına almıştı. Artık,* Komünist Parti, *köyden şehire göçen bu işçilere, iş imkânı, sosyal statü ve biraz da rahat yaşama ve "diğerlerinden çok kazanma"yı vaad ediyordu. Parti, 1945 yılı içinde bu vaadlerinin karşılığını aldı ve Haziran'da 30 bin olan partili sayısı, Temmuz'da 300 bin'e ulaştı. Ancak, krizdeki ülke ekonomisinin bu göçü kaldıramayacağı açıktı. Parti uygulamalarının kırtasiyeleşmesiyle üye sayısındaki artış da durdu. Fotoğrafta 1947 seçimlerinden önce komünistler, sosyalistler ve beyazyakalıların desteklediği* Demokrat Parti'nin *oluşturduğu* Demokratik Blok'un *Varşova'ya yürüyüşü görüntülenmiş. Blok, komünistlerin önderliğinde 1947 seçimlerinden yüzde seksen oya dayanan bir zaferle çıktı ve zaman içinde birleşerek, tamamen komünist bir yapıya büründü.*

konusunda böylesi bir mutabakat yoktu. Nisan 1921'deki ilk seçimlerden önce oluşan iki siyasal parti, *İlerici* ve *Popüler* partiler farklı ilke ya da programlardan çok, geleneksel aşiret ve patronaj ilişkileri üzerine yükselen oluşumları temsil ediyorlardı.

Şefket Verlaci'nın başkanı olduğu *İlerici Parti*, güneydeki derebeylerle kuzeydeki aşiret reislerinden oluşan nisbeten daha dar bir tabanı temsil ediyordu. *Popüler Parti* ise kendi içinde son derecede farklı sınıfsal kesimlerin temsil edildiği bir koalisyon görünümündeydi. Örneğin partinin önde gelen iki isminden biri olan Ahmed Zogu'nun kendisi de hem büyük bir toprak sahibi hem de kuzeydeki Mat aşiretinin reisiydi. Meclis toplantılarına, kalabalık bir silahlı koruyucular topluluğu ile geliyordu. Aralık 1922'de başbakan olan Zogu rakip partinin önderi Verlaci'nin kızıyla evlenerek muhafazakârlarla, görünüşte ilerici olan *Popüler Parti* arasında bir köprü kurmuş oldu. Zogu kendisi hükümette olmadığı zaman da, perde arkasından da olsa, polisten ve baskı önlemlerinden bolca yararlanılmasını gerektiren hükümet politikalarını belirlemeye devam etti. Ancak ulusal kahraman kabul edilen Esat Toptani'nin katili Avni Rüstem'in, Zogu'nun bilgisi dahilinde öldürülmesi köylülerin de katıldığı geniş bir ayaklanmanın çıkmasına yol açtı. Zogu, Yugoslavya'ya kaçmak zorunda kaldı.

Bu noktada hükümeti *Popüler Parti*'nin, önderi ABD'de eğitim görmüş ve oradaki Arnavutluk Ortodoks Kilisesi'nin piskoposluğunu yapmış, Fan Stiliani Noli olan ilerici kanadı aldı. Tipik bir liberal olan Noli Haziran 1924'te resmen cumhuriyet ilan etti; sosyal hizmetlere ayrılan harcamaları arttırdı; ülkede artmakta olan İtalyan nüfuzunu kesmeye çalıştı; yabancı yatırımları teşvik etti. Ancak kendisine geniş bir taban yaratmayı başaramadı; politikaları büyük toprak sahiplerinin düşmanlığını kazanmış, ancak programında olan toprak reformunu uygulamaya koymaması, köylülerin kendi yanına çekmesini önlemişti. Oysa bu sırada Ahmed Zogu Yugoslavya'da SSCB'de Bolşevikler'e karşı savaşmış olan General Wrangel'in subayları ve Yugoslavya'nın malî desteğiyle paralı askerlerden bir ordu düzenliyordu. Aralık 1924'te Arnavutluk'u istila eden bu orduya direnecek ciddi bir düzenli ordu olmadığı gibi, popüler bir karşı koyma da görülmedi. Noli ve taraftarları ülkeden kaçarken, kalan meclis üyeleri Ahmed Zogu'yu devlet başkanı ilan ettiler.

Ahmed Zogu Arnavutluk'u 1925'ten 1939'a kadar tam bir tek adam diktatörlüğü çerçevesi içinde yönetti. 1928'te "kral" unvanını alması, pratikte önceki üç yıla kıyasla çok fazla bir farka yol açmadı. Bu baskı rejiminin başlıca dayanağı, İtalyan faşizminin sağladığı sermayeydi. Her ne kadar Zogu iktidarını Yugoslav desteğine borçluyduysa da, işgalden sonra usta diplomatik manevralarla Yugoslav taleplerine direndi ve 1925 baharında Yugoslavya'nın Balkanlar'daki rakibi İtalya ile. bir işbirliği anlaşması imzaladı. İtalyan malî çevreleri, Arnavutluk'un para basma yetkisine sahip *Ulusal Arnavutluk Bankası*'nı kurdular. Bu banka aracılığıyla kurulan *Arnavutluk İktisadi Kalkınma Derneği* de, yine İtalya'dan alınan çok düşük faizli ya da tamamen faizsiz borçlarla ülkede geniş çaplı yatırımlara girişti. Ülkedeki yegâne geleneksel sanayi kolu olan madenciliğe ve inşaat ve yollar gibi altyapılara yapılan bu yatırımlar, aynı zamanda Arnavutluk'un çok küçük işçi sınıfının oluşmasına yol açtı.

1930'larda, İtalyan talepleri iktisadi alanın ötesine geçmeye başladı. Zogu okullarda İtalyanca eğitiminin verilmesi, İtalyanlara toprak satışına izin verilmesi gibi taleplere, önce İtalyan okullarını kapatarak, Yunanistan ve Yugoslavya ile ticaret anlaşmaları imzalayarak karşılık vermeye çalıştıysa da, 1934'te Draç limanına davet edilmeden gelen İtalyan donanmasının yaptığı bir "nezaket ziyareti" bu çabalarını terketmesi için yeterli oldu. 1939'da Mussolini Arnavutluk'a, kabul edilmez bir dilde olmamasına özen gösterilmiş bir ültimatom verdi. Bir gümrük birliği ve Arnavutluk topraklarında bir İtalyan garnizonu kurulması talep ediliyordu. 13 gün sonra 100 bin kişilik bir İtalyan ordusu Arnavutluk'un işgaline başlamıştı.

ca'nın yönetimindeki partizan birlikleri önemli başarılar kazandılar ve kurtarılan bölgelerde kurtuluş konseyleri yönetimlerini kurdular. Güney Arnavutluk'un tamamen işgalden kurtarılmasından sonra 2 Mayıs 1944'de toplanan 1. Kurtuluş Komiteleri Kongresi Enver Hoca başkanlığında *Ulusal Kurtuluş Konseyi* adını alan bir yürütme organı seçti. Bu konsey Ekim 1944'de Arnavutluk Geçici Hükümeti'ne dönüştü. Kurtuluş sonrası yapılan Kurucu Meclis seçimlerinde komünistler, çoğunluğu sağladılar ve 11 Ocak 1946'da kurulan Arnavutluk Halk Cumhuriyeti'nin başkanlığına Enver Hoca getirildi.

Direniş boyunca Yugoslavya ile iyi ilişkileri olan Arnavutluk komünistleri Stalin ile Tito arasındaki bağların tamamen kopmasından sonra açıkça *SBKP*'nin tutumundan yana çıktılar. Enver Hoca 1946'da Yugoslavya ile imzalanmış Karşılıklı Yardım ve Dostluk Antlaşması'nı feshetti. Enver Hoca, Stalin'in ölümünden sonra *SBKP* sekreterliğine getirilen Hruşçov'un Yugoslavya ile ilişkilerin düzeltilmesi önerisini Sovyetler Birliği'nde başlayan Stalin eleştirilerini [illegible] reddetti. 1960'da tüm sosyalist ülkelerin katıldığı Bükreş konferansına katılmayan enver Hoca, *SBKP-ÇKP* ihtilafında Çinli komünistleri destekledi. 1966'da Çin'de uygulamaya konan Kültür Devrimi Envar Hoca için bir örnek teşkil etti ve Arnavutluk'ta kadınlara çeşitli alanlarda özgürlük verilmesinden, dini inançların ve eski geleneklerin kaldırılmasına kadar giden bir dizi uygulamalar ideolojik kampanyalarla desteklendi. 1968'de Varşova Paktı ordularının Çekoslovakya'ya müdahale etmeleri üzerine Varşova Paktı'ndan çıkma kararı alan Envar Hoca, 1972'de başlayan ABD-Çin yakınlaşması nedeniyle Çin ile ilişkilerini gevşetti. Mao'nun ölümünden sonra iyice bozulan ilişkiler Enver Hoca'yı Çin-Sovyet kutuplaşmasında daha özerk bir tavır almaya yöneltti.

Ülkesini 41 yıl aralıksız yöneten Enver Hoca, 11 Nisan 1985'de geçirdiği bir kalp krizi sonunda öldü.

Nürnberg Mahkemeleri sürerken SSCB'de yayımlanmış bir karikatür. Karikatürün altında şu sözler yer alıyor: "Faşizm adına konuştunuz, faşizm adına çalıştınız ve şimdi faşizm adına öleceksiniz." Nürnberg Mahkemeleri, Müttefik güçlerin "savaş suçlularının örgütlü adaletin kanallarıyla cezalandırılması gerektiği" kararına varmasıyla başladı. 8 Ağustos 1945'de Londra'da imzalanan antlaşmayla savaş suçlularını yargılama yetkisi Uluslararası Harp Divanı*'na verilmişti. Divan'da, İngiltere, ABD, SSCB ve Fransa geçici hükümetini temsilen dört yargıç bulunuyordu. 20 Kasım 1945 ile 1 Ekim 1946 arasında Nürnberg'deki Adalet Sarayı'nda görülen mahkeme, toplam 218 gün sürdü. Gerçi Londra'daki Birleşmiş Milletler Savaş Suçluları Komisyonu'nun çıkardığı listede 1 milyon kadar savaş suçlusundan söz ediliyordu. Ama bunların büyük bölümü yakalanamamış, birçoğu kaçmayı başarmış, bazılarıysa SS'lerin şefi Himmler gibi intihar etmişlerdi. Sonuçta Nürnberg'de yalnızca 199 kişi yargılandı. Bunlar arasında Dönitz, Keitel, Jodl ve Raeder gibi Nazi komutanları, Göring, Hess, Rosenberg, Streicher gibi partililer, "katliamla ve köle emeği kullanmakla" suçlanan devlet memurları vardı. Yöneltilen suçlamalar ise dört maddede toplanmıştı: Barışa karşı girişilen suçlar, insanlık suçları, savaş suçları ve bu üç suçu işlemek üzere ortak planlar yapmak. 1 Ekim 1946'da savaş suçuyla yargılanan 24 Nazi önderinden 22'si (Robert Ley hapisanede intihar etmiş, Gustav Krupp von Bohlen und Halbuch fizikî ve aklî durumu nedeniyle mahküm edilememişti) hakkındaki kararlar kesinleşti: 3'ü beraat etti, 4'ü 11-20 yıl arasında hapis, 3'ü ömür boyu hapis, 12'si ölüm cezasına çarptırıldı. Kısa bir süre sonra da cezalar infaz edildi. Yalnızca Göring, üzerinde sakladığı siyanür kapsülünü yutarak intihar etti. Nürnberg Mahkemeleri'nin birçok farklı sonucu oldu. Faşizm, o güne kadar karanlıkta kalmış birçok yönüyle kamuoyu önünde sergilendi. Halkın vicdanında açtığı yara bir ölçüde iyileşti. Nihayet Nürnberg'de faşizm, kendini doğuran toplumun hukukuyla yargılanmış, olağanüstü sonucu olduğu toplumun olağan hukukuyla cezalandırılmış oldu. İtalya'da da* Ulusal Özgürlük Komitesi *başlangıçta Mussolini'nin Müttefiklerce yargılanmasından yanaydı. Sonradan neden fikir değiştirdiklerini, General Luigi Cadorna şöyle açıklamıştı: "Mussolini'nin Müttefiklerce yakalanmasının ve bunu izleyecek gösterişli yargılamanın İtalya'da doğuracağı sonuçları tahayyül etmeye çalıştım. Sonuçta bu, İtalya'nın son yirmi yıllık siyasal hayatının bir yargılamasına dönüşecekti. Halbuki, ulusla önderinin sorumluluklarını ayırt etmenin güç olduğu koşullarda sessizlik gerekiyordu..." Nürnberg Mahkemeleri bu sessizliği bozdu, ama yaşanan vahşetin sorumluluğunu, yalnızca, savaşın kurallarını bozmakla suçladığı önderlere yükleyerek; millet, toplum ve kapitalizm için takipsizlik kararı vererek...*

II. Dünya Savaşı ve Arnavutluk'ta Komünizm

Ahmed Zogu'nun İtalyan sermayesi ile sürdürdüğü kalkınma hamlesine yoğun bir baskı rejimi eşlik etti. İktidarda kaldığı 14 yıl boyunca gerek kırda gerek kentlerde sık sık ayaklanmalar çıktıysa da, bunlar bir polis devletinin bütün olanaklarından yararlanılarak şiddetle bastırıldı; herhangi bir muhalif odak ya da geleneğin kendisini süreklileştirmesine olanak tanınmadı. Savaş öncesi muhalefet büyük ölçüde, Noli'nin kaçmış olduğu Viyana'da yoğunlaştı. Burada Noli *Ulusal Kurtuluş Komitesi* adı altında bir örgüt kurarak büyük ölçüde diplomatik faaliyetlerle sınırlı kalan bir muhalefet başlattı. Sözkonusu faaliyetlerin, gelecekteki gelişmeler bakımından, en önemli boyutu SSCB ile kurulan ilişkilerdi. Noli, daha ülkeden kaçmadan Sovyetler'e bir delegasyon yollamış ancak Britanya ve Yugoslavya'nın şiddetli protestoları karşısında geri çekmek zorunda kalmıştı. Sürgün koşullarında daha bağımsız hareket edebilen Noli, 1927 yılında Sovyetler'e ziyaret etti. Ama ilişkilerin asıl geliştiği dönem, Noli'nin aktif politikayı bırakarak Amerika'ya yerleştiği 1930 yılı oldu. Bu noktada *Komintern, Ulusal Kurtuluş Komitesi* ile ilişkilerini çok daha yoğunlaştırarak, doğrudan Arnavutluk içinde hücreler kurmak üzere danışmanlar yollamaya başladı. II. Dünya Savaşı başladığında Arnavutluk'ta, ikisi Troçkist olmak üzere en azından sekiz ayrı komünist grup vardı. Ancak bunlar arasında hiç koordinasyon olmadığı gibi, kurulan ilişkiler daha da bölünmelere yol açıyordu. Savaş koşullarının *Komintern*'le doğrudan ve sürekli ilişki kurulmasını olanaksız kılması üzerine, ideolojik ve örgütsel öncülük işlevini *Yugoslav Komünist Partisi* devraldı. 1941 yılında Tito'nun gönderdiği iki temsilci, *Komintern*'e sadakatinden kuşku duyulmayan üç grubu, Korçe, İşkodra ve Gençlik gruplarını birleştirerek Tiran'da *Arnavutluk Komünist Partisi*'nin kuruluş kongresinin toplanmasına önayak oldu. Kongre'de 130 üye resmen *Parti*'ye kaydedildi ve 11 kişilik bir Merkez Komite seçildi. Merkez Komite üyelerinin çoğunluğu proleter, daha da doğrusu zanaatkârdı; üyelerden ancak üç tanesinin Marksizm'in teorik metinleri ile yakın bir tanışıklığı vardı, bunlardan biri de *Komintern* temsilcisi olarak bulunuyordu. *AKP*, kuruluşundan kısa bir süre sonra, özellikle bir cephe örgütü olarak oluşturulan *Ulusal Kurtuluş Hareketi* aracılığıyla, ülkenin en büyük direniş örgütü haline geldi. Ekim 1942'de ise bağımsızlık hareketinin yaşlı önderi Midhat Fraşeri, *Balli Komabteri* adlı liberal ve milliyetçi direniş örgütünü kurdu. Ancak 1943'te İtalya savaştan çekilince Arnavutluk, Almanlar tarafından işgal edildi. Almanlar Arnavutlukla yalnızca stratejik bir bölge olarak ilgileniyorlardı, dolayısıyla bağımsızlığını ilan ederek bir naiblik kurmaktan çekinmediler. *Balli Kombetar*'ın başlıca talepleri arasında yeralan Kosova'nın Arnavutluk'a dahil edilmesini de destekleyerek, bir direniş odağı olarak bu örgütü

pasifize ettiler. Dolayısıyla savaş sonunda Mehmet Şehu komutasındaki Birinci Ordu Tiran'ı kurtardığında, *AKP*'nin *Anti-Faşist Ulusal Kurtuluş Konseyi* aracılığıyla kurmuş olduğu Geçici Hükümet yegâne olası iktidar odağı olarak kalmıştı.

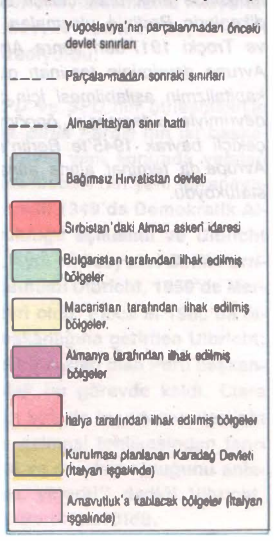
Titoculuk ve Arnavutluk

Kurtuluştan sonraki ilk seçimlere *AKP*'nin oluşturmuş olduğu *Demokratik Blok* dışında katılabilecek örgütlü hiçbir güç yoktu. Aralık 1945'teki seçimleri *Blok*'un adayları oyların yüzde 93'ünü alarak kazandılar. Seçimleri Arnavutluk'un son elli yıllık tarihinin en yakıcı sorunu olagelmiş olan, toprak reformu izledi. Ancak yeni hükümetin en çetrefil sorunu ülke içinde meşruiyetini kabul ettirmek değil, dış ilişkilerini özellikle de Yugoslavya'yla ilgili olanını halledebilmekti. Yugoslavya Arnavut ilişkilerinde savaş biter bitmez ortaya çıkan ilk pürüz, Kosova sorunu oldu. *Yugoslav Komünist Partisi* gerek 1928'deki Dresden kongresinde, gerekse 1940'daki Zagreb kongresinde Arnavutların çoğunlukta olduğu Kosova'nın Arnavutluk'a bırakılması talebini desteklemişti. Ama savaş sonrasında hem Sırp milliyetçiliğinin baskısıyla, hem de Bulgaristan, Arnavutluk ve Yugoslavya'yı birleştirecek bir büyük Balkan devleti düşü hâlâ diri olduğundan, iktidardaki *YKP*, Kosova'nın Arnavutluk'a bırakılması sözkonusu bile edilmedi ve Kosova'ya giren Sırp birlikleri Arnavut nüfusa karşı büyük bir katliama giriştiler. Diğer yandan, savaştan sonra ülkeye gelen Sırp danışmanlar ve Yugoslavlar'la kurulan "ortak şirketler", savaş öncesinde İtalya'nın, Arnavutluk'un iktisadi hayatında tutmuş olduğu yeri şimdi Yugoslavya'nın almış olduğu izlenimini yaratıyordu.

Başka bir siyasal örgütlenmenin bulunmadığı koşullarda, Sırplara duyulan bu tepki *AKP* içine yansıdı. Savaştan hemen sonra *AKP* içinde, birbirlerinden dış ilişkilerin nasıl düzenlenmesi gerektiği konusunda ayrılan başlıca üç ayrı çizgi oluştu. Partinin genel sekreteri Enver Hoca'nın temsil ettiği çizgi, Stalin ve *Komintern*'e en yakın ve sadık olan eğilimdi. Parti kurulduğu sırada hapisanede bulunduğu halde politbüroya seçilmiş olan Koçi Xoxe, "Tito'nun adamı" olarak biliniyor; Arnavutluk'un kısa vadede Yugoslavya'ya katılmasını öngören çizgiyi temsil ediyordu. Son olarak savaş çıktığı sırada Moskova'da *Kominteren* için çalışmakta olan Sejfulla Maleşova ise hem Sovyetler'den hem Yugoslovya'dan bağımsız bir çizgi izlenmesini, Batı ile ilişkilerin gerginleştirilmemesini tercih eden çizgiyi temsil ediyordu. Savaştan sonra, 1946'da diğer iki grubun, Enver Hoca ve Xoxe'nin de onaylarıyla ilk tasfiye edilen bu Batıcı eğilim oldu. Ancak hemen ardından, daha Sovyetler-Yugoslavya ilişkisi kopma noktasına gelmeden, Arnavutluk'ta diğer iki hizip arasında gergin bir iktidar mücadelesi başladı. SSCB'den iktisadi ve teknik yardım isteyen Nako Spiru'nun tasfiye edilme tarzı, Stalin'in önerisiyle *Arnavutluk Emek Partisi* adını alacak olan *AKP*'deki daha sonraki tasfiyeler için de bir örnek teşkil etti. Yalnızca beş üyeyle toplanacak bir politbüro toplantısı talep eden Dzodze, toplantıda Spiru'yu "emperyalizmin ajanı" olarak suçladı. Spiru savunmasını hazırlamak için beş gün istedi, isteği reddedildi. Ertesi, gün Enver Hoca'yı özel olarak arayıp yardım

Yugoslav ordusunun yenilgisinden sonra, Yugoslavya saldırganlar arasında paylaştırıldı. Slovenya'nın güneyi ve Dalmaçya kıyıları İtalya'ya, kuzeyi III. Reich'a verildi. Montenegro İtalyanlar tarafından işgal edildi. Arnavut azınlığın yaşadığı Kosova bölgesi 1939'dan beri İtalyan işgali altında olan Arnavutluk'a katıldı. Makedonya Bulgaristan'a, Tuna'nın kuzeyinde kalan 1918'den önceki Macar bölgeleri Macaristan'a verildi. Hırvatistan'da faşist Ustasalar'ın yönetiminde bir Bağımsız Hırvatistan Devleti kuruldu. Bosna ve Hersek'de bu devletin sınırları içinde kaldı. Sırbistan sınırları 1878'deki şekliyle yeniden çizildi ve burada bir Alman askerî yönetimi kuruldu. Daha sonra 29 Ağustos 1941'de Almanlar, eski savaş bakanı Milan Nedic'e bir "sivil hükümet" kurma izni verdiler. Hükümet programı esas olarak iki noktayı içeriyordu: Sırp ulusunu yokolmaktan kurtarmak ve komünizme karşı mücadele. Nedic hükümetinin kurduğu silahlı birliklerin, Sırp Gönüllü Birlikleri *ve* Sırp Devlet Koruma Birliği*'nin asıl görevi komünist partizanlara karşı mücadele etmekti. Bütün işgal güçleri yerli halka karşı siyasi, ekonomik ve kültürel baskı uyguladılar. Baskıların amacı, bölgelerdeki halkların ulusal özelliklerini ortadan kaldırmaktı. Bu baskılar, yer yer ve zaman zaman halkı bir bölgeden başka bir bölgeye göç etmeye zorlamak şeklinde kendini gösterdi.*

Yugoslavya'nın Nisan 1941 Savaşı'ndan sonraki parçalanışı

isteyen Spiru'ya Enver Hoca'nın verdiği cevap olumsuz oldu. O gün Spiru intihar etti. Spiru intihar ettiğinde tarih Kasım 1947'ydi. Aynı ay Enver Hoca, Dzodze tarafından "Yugoslavya ile Arnavutluk arasındaki hayati ilişkiler" üzerine bir yazı yayınlamaya zorlandı. Ertesi ay Mehmet Şehu partiden çıkarıldı. Ancak 1948'de Sovyetler'le Yugoslavya arasındaki ilişkiler kopup Yugoslavya *Kominform*'dan çıkarıldığında hâlâ genel sekreter olan Enver Hoca'nın parti içinde, Xoxe'nin taraftarlarını tasfiye etmeye yetecek kadar gücü vardı. Temmuz 1948'de ülkedeki Yugoslav danışmanlara ülkeyi terketmeleri için 48 saat verildi. Şehu'ya itibarı iade edildi ve yeniden genel kurmay başkanlığına getirildi. 1949'da Xoxe'nin Troçkist ve Titocu suçlamaları ile kurşuna dizilmesinden sonra parti içinde geniş bir tasfiyeye girişildi.

Demokratik Almanya Cumhuriyeti

KP ve Diğer Partiler

1 Mayıs 1945'de Berlin'e girmiş olan Kızılordu denetimindeki Doğu Almanya'da, Haziran 1945'de burjuva ve işçi partileri yeniden kuruldu. Burjuva kampta en büyük parti olarak (Batı'daki gibi) *Christlich-Demokratische Union* (Hıristiyan Demokrat Partisi - CDU) yanlısı, *Liberal-Demokratische Partei Deutschlands* (Alman Liberal Demokratik Partisi - LPD) vardı. Bunlar, kökleri eski, fakat isimleri yeni ve programları oluşma sürecindeki partilerdi. İşçi sınıfı partileri ise, eskilerin devamıydı: *SPD (Sozialdemokrazische ·Partei Deutschlands*-Alman Sosyal Demokrat Partisi) ve *KPD (Kommunistische Partei Deutschlands*-Alman Komünist Partisi). *KPD*'nin üst önder kadrosunun tamamı, savaş boyunca Moskova'da bulunmuş, *Komintern*'e sadık unsurlardan oluşuyordu (Ulbricht, Ackermann, Pieck, Dahlem, Merker...). Bu durum *KPD*'nin halk ve işçi sınıfının gözünde yabancı bir görünüm sunmasına kaçınılmaz olarak yol açtı. *KPD*'nin Haziran 1945'de açıkladığı program ve hedefler, hem genel olarak, hem de özellikle Almanya'da Nazilere karşı mücadele vermiş eski kuşak komünistler nezdinde şaşırtıcıydı; *SBKP*'nin "Batı'yla iyi ilişkiler" stratejisi doğrultusunda belirlenen bu program, özel mülkiyeti ve burjuva demokrasisini olurlayan, Sovyet sisteminin Almanya'ya dayatılmasının yanlış olacağını vurgulayan, reformist bir programdı. Nazi diktatörlüğü deneyinden temel ders olarak işçi sınıfının birliği ilkesini çıkarmış olan Doğu Almanya'daki *SPD* önderleri, 19 Haziran'da *KPD*'ye birleşme önerdiler. *KPD* ise, daha büyük ve kitleler nezdinde etkin olan *SPD*'ye ideolojik insiyatifi kaptırmama

Nazi generallerinden Alfred Jodl, Hitler'e Şubat 1944'de yazdığı mektupta, "Savaşı askerî yollardan kazanmamız mümkün değil" diyordu. Nitekim 1944 yazına gelindiğinde, Alman orduları Kızılordu karşısındaki bütün üstünlüğünü kaybetmişti. Alman Ekonomisi, artık savaşın taleplerini karşılayacak güçte değildi. Bir yandan da işgal altındaki Avrupa'da direniş hareketleri giderek daha büyük bir ivme kazanıyordu. 1945'e gelindiğinde, Kızılordu doğuda ve güneydeki bütün cephelerde üstünlük kazanmış, İngiliz-Amerikan orduları da Almanları İtalya'nın kuzeyinden, Fransa ve Belçika'dan çıkarmıştı. Nazilere karşı girişilen savaşın artık tek bir hedefi vardı: Berlin... 16 Nisan'da Berlin'e doğru saldırıya geçen Sovyet birlikleri, 30 Nisan'da Reichstag'a girdiler. Aynı gün Hitler intihar etti. İki gün önce de Mussolini yakalanarak öldürülmüştü. 1 Mayıs sabahı Reichstag'ın tepesinde artık orak çekiçli bayrak vardı. Bayrağı dikenlerin Berlin'e ulaşmaları 1.418 gün almıştı. Lenin ve Troçki 1917'den sonra Almanya'daki bir devrimin Avrupa devriminin teminatı olacağını savunmuşlar, kapitalizmin aşılabilmesi için Sovyet devriminin Alman devrimiyle birleşmesini öngörmüşlerdi. Sonuçta orak çekiçli bayrak 1945'te Berlin'e taşınabildi, ama bu kez Avrupa'da teminat altına alınan, devrim değil statükoydu.

kaygısıyla hareket ederek, bu öneriyi reddetti.

Ancak iki partinin birleşme konusundaki taktik tercihleri, bir sene geçmeden tersine döndü. *SPD*'nin Doğu Almanya'daki önderliği, Kurt Schumacher önderliğindeki Batı Alman *SPD* yönetiminin komünistlerle işbirliğini reddeden çizgisinden etkilenerek, *KPD*'yle işbirliği konusundaki ısrarını bıraktı. Ayrıca *KPD*'nin, Sovyet işgal yönetimi tarafından kayırılması ve kamu yönetiminin bütün kilit konumlarına *KPD*'lilerin getirilmesi; bazı eski kuşak komünistlerin yanısıra *SPD*'nin de tepkisine yol açmaktaydı. *KPD*'nin Sovyet İşgal Yönetimi desteğinde hızla güçlenmesi, *SPD*'lilerin birleşme halinde komünist kadroları içlerinde eriteceklerine dair iyimserliklerini de kırmıştı. Buna karşın *KPD*, kendisi hakkında halk ve işçi sınıfının bazı kesimlerinde hakim olan "Sovyet işgal gücünün uzantısı" görünümünü silmek için; "bağımsız" *SPD*'yle bütünleşmeyi istemeye başlamıştı. Partilerinin güçlenmesi, bu kez *KPD* önderliğinde "*SPD*'yi eritme" düşüncesini uyandırıyordu. 1945'in sonlarında Avusturya ve Macaristan'da yapılan seçimlerde sosyal demokrat partilerin *KP*'lerden daha başarılı olmasının verdiği ürküntü de, *KPD*'nin birleşme atağına geçmesini tahrik etti.

SED'nin Kuruluşu

Otto Grotewohl yönetimindeki *SPD* merkezi, önce birleşme önerisini açıkça reddetti. Ancak, Sovyet işgal gücünün de "teşvikiyle" yerel düzeyde oluşturulan *KPD-SPD* Ortak Eylem Komitelerinin baskısıyla, 20 Aralık'ta üst düzeyde bir *KPD-SPD* Konferansının toplanması sağlandı. Grotewohl, birleşmenin ancak iki Almanya'nın birleşmesi temelinde ve tüm üyelerin tercihini belirtmesiyle gerçekleşebileceğini savunarak, olumsuz bir tavır koydu. Bunun üzerine, işgal yönetimi, *SPD*'ye karşı bir sansür ve tutuklama-yıldırma kampanyası başlattı. *KPD*'de, Anton Ackermann'ın "Sosyalizme Ulaşmada Almanya'ya Özgü Yol" tezleriyle, ideolojik konumundan tavizler vererek, yakınlaşmayı kolaylaştırmaya çalışıyordu. Nihayet, 21-22 Nisan 1946'da (Doğu) Berlin'de, 600 bin *KPD*'li ile 681 bin *SPD*'liyi temsil eden delegelerin katılmasıyla, *SED (Sozialistische Einigkeitspartei Deutschlands*-Alman Sosyalist Birlik Partisi) kuruluş kongresi toplandı. Yeni partinin adından da anlaşılabileceği gibi, *SED*'nin "komünist olmayan bir parti" olduğu *KPD* önderliğince de vurgulanırken, Walter Ulbricht "Alman işçi hareketinin yeniden doğduğunu" müjdeliyordu. Parti yönetimi 7 *KPD*'li ile 7 *SPD*'liden oluşmuştu ve bütün yönetim konumlarında *SPD*'li ile *KPD*'lilerin eşit temsiline karar verilmişti.

Radikal Reformlar

SED'nin resmî söylemi ve programı, 1946-1948 döneminde, Ackermann'ın *Besondere Deutsche Weg* (Almanya'ya Özgü Yol) tezleri doğrultusunda, *a-komünist* (komünist olmayan) bir çerçevede belirlenmişti. Bu dönemde ülkede iktidar tamamen *Sovyet İşgal Yönetimi*'nin elindeydi; *SED* bu işgal gücünün sivil veya "yerli" uzantısı niteliğindeydi. Gerçekleştirilen önemli düzenlemeler İşgal Yönetimi tarafından belirlenip, *SED* tarafından uygulanmaktaydı. İşgal Yönetimi'nin ve dolayısıyla *SED*'nin "anti-faşist demokratik alt-üst oluş" olarak tanımlanan bu dönemde en fazla üzerinde durdukları politika, *Entnazifizierung* ([Ülkenin] Nazilerden Arındırılması) oldu. Ağustos 1947'ye kadar çalışan 262 komisyon, 850 bine yakın eski Naziyi sorguya çektiler; 520 bin kişinin işine, eski Nazi oldukları için son verildi. Bu dönemde, önemli radikal reformlar da başlatıldı. Daha 1945 sonunda, Elbe nehrinin doğusundaki geniş Junker arazileri kamulaştırılarak yarım milyon kadar topraksız köylüye dağıtılmıştı. Haziran 1946'da, Saksonya yerel meclisi, bütün diğer yerel meclisler için emsal oluşturacak sanayi reformunu başlattı; bütün sanayi işletmeleri *Volkseigene Betriebe* (VEB-Halk Mülkiyetinde İşletmeler) ilan edilerek kamulaştırıldı.

Soğuk Savaş ve Etkileri

Ancak, 1948'le birlikte başlayan Soğuk Savaş, hem Doğu Almanya'nın siyasal ortamını, hem de *SED*'nin iç ve dış politikasının değişmesine yol açtı. Kasım 1947'de SSCB ve Batılı emperyalist devletlerin Dışişleri Bakanlarının Londra'daki buluşmalarından sonra, emperyalist kampın Batı Almanya'yı ayrı bir ülke olarak kamulaştırma tercihi netleşti. *SED*, 1947 boyunca, Almanya'ların birleşmesi gerektiğini savunmuştu. Eylül 1947'de yapılan parti kongresi, "*SED*'nin öncelikli görevinin Almanya'nın birleşmesi olduğuna" ve "partinin Alman milletinin öncü gücü olduğuna" karar vermişti. Londra Konferansı'ndan hemen önce, *SED* bütün partilere birleşme sorununu görüşecek bir *Alman Halk Kongresi* toplamayı önerdi. *LPD* ve *CDU* bu çağrıyı kabul etmeyince, yönetimleri işgal yönetimi tarafından tutuklandı; partilerin başına yeni, kukla yöneticiler getirildi. Bir süre sonra, bu partileri güçten düşürmek için yeni küçük sağ partiler kurulacaktı. Hatta Nisan 1948'de, Nazi görünümü veren (eski bir *KPD*'linin yönetimindeki) bir parti bile kuruldu: *NDPD (Nationaldemokratische Partei Deutschlands*-Alman Millî Demokratik Partisi)

Soğuk Savaş ortamı derinleştikçe, *SED*'nin *SBKP* modeline göre yeniden kurumlaşma süreci hızlandı. 1948'de Yugoslavya'nın "kendine özgü yol"da ısrar etmesi üzerine *SBKP* ile arasında çıkan ihtilaf, bütün Doğu Avrupa *KP*'lerinde olduğu gibi *SED*'de "Bolşevikleşme" sürecini hızlandırdı. *SED Merkez Komitesi*, "Titoizme karşı mücadele" adı altında, muhalif komünistleri ve eski *SED*'lileri tasfiye etmeye başladı. Ackermann'ın *Almanya'ya Özgü Yol* tezi inkâr edildi,

ULBRICHT, WALTER (1893-1973)

30 Haziran 1893'de Leipzig'de doğdu. İlkokulu bitirdikten sonra bir marangozun yanında çırak olarak çalışmaya başladı. Sosyal Demokrat eğilimli babası, kendisini *Alman Sosyal Demokrat Partisi*'nin *(SPD)* toplantılarına götürdüğünden, küçük yaşta siyasetle ilgilenmeye başladı. Yoksulluk nedeniyle liseye gidemeyen Ulbricht, 1912'de *SPD*'ye üye oldu. 1. Dünya Savaşı patlak verdiğinde savaş için yapılacak harcamalara tahsis edilen kredilere karşı çıkan Karl Liebknecht ve Rosa Luxembourg'un yanında yer aldı. 1915'de askere alındı ve ordu içinde savaş aleyhtarı propaganda yaptığı gerekçesiyle tutuklandı. Savaşın sonunda *Spartakistler Birliği* içinde yer aldı ve 1918 ayaklanmasına katıldı. 1919'da kurulan *Almanya Komünist Partisi*'nin *(KPD)* Leipzig örgütünün oluşturulmasına katkıda bulundu. 1919'da Partinin orta Almanya bölge komitesi üyesi oldu ve *Der Klassenkampf* (Sınıf Mücadelesi) gazetesinin yayın yönetmenliğini üstlendi. 1923'de *KPD* Merkez Komitesi üyeliğine seçildi. Kasım 1923'de Lenin okulunda eğitim görmek üzere Sovyetler Birliği'ne gitti. Ekim 1926'da Almanya'ya geri dönen Ulbricht 1926-1928 arasında Saksonya Eyalet Meclisi'nde, 1928-1933 arasında Reichstag'da milletvekilliği yaptı.

Nazilerin 1933'de iktidara gelmesi üzerine SSCB'ye kaçtı. 1938-1943 arasında *KPD*'yi *Komintern*'de temsil eden Ulbricht, savaş boyunca Alman savaş tutsakları arasında eğitim çalışmaları yürüttü. 1943'de Moskova'da kurulan *Özgür Almanya Ulusal Komitesi*'nin kurucuları arasında yer aldı. 1945'de Kızılordu'nun denetimindeki Doğu Berlin'e geldi ve Franz Dahlem ve Wilhelm Pieck ile birlikte *KPD*'yi kurdu. Partinin kuruluş bildirgesi, partiye 1848 burjuva devrimini tamamlama misyonunu veriyor, "Almanya'ya Sovyet sistemini dayatmanın doğru olmadığından" sözediyordu.

21-22 Nisan 1946'da *KPD* ve *SPD*'nin birleşmesiyle kurulan *Almanya Sosyalist Birlik Partisi*'nin iki başkanından biri Ulbricht oldu. Aynı yılın sonunda yapılan seçimlerde oluşturulan Halk Meclisi'nin yeni bir anayasa hazırlamasından sonra Ekim 1949'da Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin kurulduğu açıklandı ve Ulbricht başbakan yardımcısı oldu. Aynı yıl *Sosyalist Birlik Partisi*'nin *Politbüro* üyeliğine getirilen Ulbricht, 1950'de Merkez Komitesi genel sekreteri oldu. Pieck'in 1960'da ölmesiyle Devlet Konseyi başkanlığına getirilen Ulbricht, 1971'de daha çok simgesel bir değeri olan Parti başkanlığına getirildi ve ölene dek bu görevde kaldı. Clara Zetkin'in, hakkında "günün birinde bu adamın partinin üst kademelerinden birine gelmesi tehlikesinden tanrı bizi korusun. Ne denli sinsi ve şerefsiz olduğunu anlamak için gözlerine bakmak yeterli!" dediği Ulbricht, 1 Ağustos 1973'de Doğu Berlin'de öldü.

Tito daha savaş yıllarında Yunanistan Komünist Partisi*'yle ilişkilerini güçlendirmeye başlamıştı. 1946 sonbaharında Kuzey Yunanistan'da iç savaşın başlamasıyla birlikte* Yugoslavya Komünist Partisi, *Yunan komünistlerini, yoğun bir şekilde silah ve savaş malzemesi yardımı yaparak, desteklemeye başladı. 1947 sonunda Markos Vafiadis'in bir komünist karşı hükümet kurduğunu ilan etmesiyle gelişmeler iyice Sovyetler Birliği'nin kontrolü dışına çıkmaya başladı. Stalin'in Yugoslavların Yunanistan'daki ayaklanmayı desteklemelerine karşı çıkmasına rağmen Tito, Yunan komünistlerine yardımını sürdürdü.* Yugoslavya Komünist Partisi *ve* Arnavutluk Komünist Partisi*'nin yakın ilişkileri de daha savaş yıllarında başlamıştı. Yugoslavya, Arnavutluk'taki komünist hükümeti Nisan 1945'te resmen tanıdı ve bir buçuk yıl sonra iki ülke arasında dostluk ve yardımlaşma anlaşması imzalandı.* Yugoslavya Komünist Partisi*'nin* Arnavutluk Komünist Partisi *üzerindeki etkinliği giderek arttı. 1948 başında Yugoslavya'nın Arnavutluğa karşı Yunan ordularının olası bir saldırısını engellemek üzere birlikler göndermesi Moskova'nın protestolarına yol açtı. Yugoslavya'nın, Sovyetler Birliği'nin desteğini almadan böyle bir adım atması Sovyet yönetimini öfkelendirmişti. Stalin'in doğrudan kontrolü dışında süren üçüncü bir gelişme de Yugoslavya-Bulgaristan yakınlaşması oldu. Bu iki ülke arasında bir federasyon oluşturulması ve bu federasyona Arnavutluğun da dahil edilmesi girişimlerine Sovyetler Birliği karşı çıkmıyordu, ama bu federasyonun diğer Balkan ülkeleri de dahil edilerek bir Balkan Federasyonu'na dönüştürülmesi niyetleri tepki uyandırdı. 1948'de Stalin ve Tito arasındaki kopuş gerçekleştikten sonra uluslararası alanda yalnız kalan Yugoslavya Batılı güçlerle ilişkilerini düzeltmenin yollarını aramaya başladı. 1949'da antiemperyalist propagandaya son verildi, Yunanistan komünistlerine yapılan yardım durduruldu, Tito Dünya Bankasından kredi istedi. Tüm bu gelişmeler Sovyetler Birliği'nin Tito karşıtı propaganda kampanyası için yeni malzemeler sağladı. Resimde, 1949'da* Krokodil *dergisinin kapağında yayınlanan ve Tito'yu Amerikan emperyalizminin yardakçısı korkunç bir yaratık olarak gösteren Sovyet karikatürü görülüyor.*

'milliyetçiliğin mahkum edilmesi" ve "SSCB'ye bağlılık", partililiğin esasları arasında sayılmaya başlandı. 25-28 Ocak 1949'da Berlin'de toplanan *SED* 1. Parti Konferansı, *SED*'yi "Yeni Tip Bir Parti" haline getirme görevini ilan etti. "*SBKP* ve Sovyetler Birliği'nin öncü rolü" ve "demokratik merkeziyetçilik", partinin ilkeleri arasına katıldı. *SBKP* modeli doğrultusunda bir *Politbüro* oluşturuldu.

Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nin Kuruluşu

Eylül 1948'de Batı Almanya'nın resmen *BRD (Bundesrepublik Deutschland*-Federal Almanya Cumhuriyeti) olarak kurumlaşmasından sonra, Doğu Almanya'da 15-16 Mayıs 1949'da yapılan ve seçmenlerin üçte birinin boykot ettiği *Halk Kongresi* seçimleri yapıldı. *Kongre*, kendi içinden, yeni devlet yapısını belirleyecek bir *Halk Konseyi* seçti. *SED* başkanı Wilhelm Pieck başkanlığındaki bu *Konsey*, 7 Ekim 1949'da geçici *DDR (Deutsche Demokratische Republik*-Demokratik Almanya Cumhuriyeti) hükümetinin kuruluşunu açıkladı. Böylece Doğu Almanya, yaklaşık dört sene süren işgal yönetiminden sonra devletleşmiş oluyordu. *DDR*; *SED*'nin ve Marksizm-Leninizmin öncü rolünü programatik olarak benimseyen güdümlü niteliklerine rağmen birtakım burjuva partilerinin de temsil edildiği bir parlamentonun varolması ve gençlik, spor, kadın vs. kitle örgütlerinin en azından isimleri itibarıyla özerk görünümü gibi görüntüdeki istisnalar dışında, tamamen Doğu Avrupa halk demokrasileri modeline göre biçimlendi.

30 Doğu Avrupa'da Halk Demokrasileri

Yugoslavya

Sırbistan-Hırvatistan-Slovenya Krallığı

1 Aralık 1918'de Sırbistan-Hırvatistan-Slovenya Krallığı'nın kuruluşu, tarih boyunca hep ayrı yaşamış halkları ilk kez bir devlet çatısı altında biraraya getirdi. SHS Krallığı içersindeki en önemli çelişki uluslar sorunuydu. Sırbistan ve Montenegro'nun silahlarla savunulagelmiş milliyetçiliği, Avusturya-Macaristan'ın yerel ve legal parlamentarizmiyle birleşmiş, ekonomik ve sosyal açıdan görece gelişkin bölgelerle fakir ve köylülüğün hakim olduğu bölgeler aynı devletin sınırları içinde kalmıştı. Krallık içindeki Sırp egemenliği Hırvatların, Slovenlerin ve Montenegroluların muhalefetine yol açtı, çeşitli ulusal nitelikli ayaklanmalar gelişti. Diğer yandan da ülkenin içinde bulunduğu ekonomik kriz, yaygınlaşan sefalet ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerin iyice artması ve 1917 Ekim Devriminin yarattığı devrimci ruhun Yugoslavya'da da yaygınlaşmaya başlaması sonucunda grevler ve toplumsal muhalefet de artmaktaydı. Bu durum 1920 yılına gelindiğinde, *Yugoslavya Komünist Partisi*'nin iyice güçlenmesine yol açmıştı.

Yugoslavya Komünist Partisi

Krallığın kurulmasının hemen ardından Sırp sosyal demokratları, Hırvatistan, Slovenya, Bosna ve Hersek'deki sosyalistleri devrimci bir temelde birleşmeye çağırdı. 20-23 Nisan 1919'da Belgrad'da yapılan ilk birlik kongresinde *Yugoslavya Sosyalist İşçi Partisi* kuruldu. Partinin ilk aldığı karar, II. Enternasyonal'in "sosyal şövenleriyle" ilişkiyi kesmek ve Moskova'ya yakınlaşmak oldu. 1920'de Vukovar'da (Vojvodina) yapılan ikinci kongrede parti *Yugoslavya Komünist Partisi* adını aldı ve "Vukovar Programı"nı oluşturdu. Programda yer alan maddeler şunlardı: Bir Yugoslav sovyet cumhuriyetinin kurulması, sanayi ve ticaretin toplumsallaştırılması, ücretlerden kesilen verginin kaldırılması. Tüm nüfusun yüzde 75'ini oluşturan köylülükle ve ulusal sorunla ilgili açık bir tavır alınmamıştı. Partinin genel sekreterliğine Belgrad'lı bir Sırp olan Sima Marković getirildi. 1919 sonunda *YKP*'nin 60 bin üyesi vardı ve buna 200 bin sendikalı işçi ekleniyordu. *YKP* Haziran 1920'deki yerel seçimlerde Belgrad, Zagreb ve bir dizi büyük şehirde en çok oyu aldı ve Kasım 1920'deki parlamento seçimlerinde *Demokrat Parti* ve *Radikal Parti*'nin ardından üçüncü büyük parti oldu. Bu seçimlerde *YKP* yüzde 12'den fazla oy almıştı ve 58 parlamenter çıkardı. Oyların çoğu Hırvatistan ve Slovenya'nın endüstrinin gelişmiş olduğu bölgelerinden değil, Montenegro ve Makedonya'nın ayaklanmaya yatkın, isyankar köylülerinden gelmişti.

YKP'nin seçimlerdeki başarısı, Bolşevikler ve özellikle komşu Macaristan'daki Bela Kun önderliğindeki konsey cumhuriyeti lehine artan propaganda, Belgrad'daki hükümetin komünistlere karşı harekete geçmesine yol açtı. İçişleri Bakanı Drasković, Slovenya ve Bosna'daki maden işçilerinin genel grevini, 20 Aralık 1920'de komünist örgütlerin ve komünist basının yasaklanmasını öngören bir kararname çıkartmak için bahane olarak kullandı. Bu kararnameden sonra *YKP*'den ayrılan radikal bir grup "Kızıl Adalet" adlı bir örgüt kurdu ve terörizme yöneldi. 28 Haziran 1921'de devletin merkeziyetçi yapısını ve devlet içinde Sırpların güçlü konumunu pekiştiren anayasa değişikliğinin yürürlüğe girmesiyle birlikte harekete geçen "Kızıl Adalet" Temmuz ortasında İçişleri Bakanı Drasković'i bir suikastte öldürdü. Bu olay üzerine 30 Haziran'da parlamento toplanarak komünist parlamenterleri parlamento dışı bıraktı ve *Komünist Parti* yasaklandı.

Faaliyetlerini 1921'den sonra illegal olarak sürdüren Parti yeniden güçlenmeye ancak 1934'te başladı. Bu sıradaki Genel Sekreter Milan Gorkić ve bu arada hapisten çıkmış olan Tito, hâlâ varolan komünist grupları yeniden biraraya getirmeye çalıştılar. Diktatörlük koşulları altında son derece zor yürüyen bu çalışmalar *YKP*'nin sendikalarda ve Belgrad Üniversitesi öğrencileri arasında etkili olmayı başarmasıyla sonuçlandı. Tito, 1936'da İspanya İç Savaşı için gönüllüler toplamakla görevlendirildi. İspanya'dan sağ dönmeyi başaran gönüllüler ve komünist üniversite öğrencileri, daha sonra partizan savaşının önde gelen kadrolarını oluşturacaklardı. Gorkić'in Moskova'ya çağrılması ve Troçkist olduğu gerekçesiyle öldürülmesinden sonra Tito partinin tek önderi olarak kaldı. Önce Moskova'dan daha sonra da 1939'da Yugoslavya'ya dönerek yürüttüğü partiyi yeniden toparlama, güçlendirme ve "zararlı unsurlardan arındırma" çabaları sonucunda *YKP* yeniden güçlenmeye başlamıştı. Savaşın başladığı yıllarda *YKP* faaliyetini hâlâ illegal olarak sürdürüyordu, ama artık en önemli muhalif güçlerden biri olmuştu.

1918'de Sırbistan-Hırvatistan-Slovenya Krallığı'nın kurulmasıyla birlikte üç ayrı ulusun üç ayrı tarih ve geleneğe sahip sosyalistleri de biraraya geldiler. Hırvatistan'da ilk sosyal demokrat parti 1894'de Viyanalı ve Budapeşteli Marksistlerden etkilenerek kurulmuş ve tabanı daha çok aydınlardan, matbaa işçilerinden ve köylülerden oluşmuştu. Hırvatistan Sosyal Demokrat Partisi, *1906'dan beri ılımlı reformist bir çizgi izliyor, daha çok çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve siyasi özgürlükler için mücadele veriyordu. Slovenyalı sosyalistler ilk kez 1896'da bir parti kurmuşlardı ve Austro-Marksizmin etkisi altındaydılar. Sırbistan'daki ilk* Sosyal Demokrat Parti *ise 1903'de kurulmuştu. Parti federasyon düşüncesinden yanaydı ve 1910'da ilk sosyalist Balkan konferansının toplanmasına önayak olmuştu. Resimde 1891'de Jesenice'deki sosyal demokrat işçiler görülüyor.*

İşgal Öncesi Gelişmeler

25 Mart 1941'de Yugoslavya'nın üçlü ittifaka katılma anlaşması imzalandı. Anlaşmanın imzalanmasından yalnızca iki gün sonra, 26 Martı 27 Marta bağlayan gece Genel Kurmay Başkanı Dusan Simović ve Hava Kuvvetleri Komutanı Bora Mirkovic'in önderliğinde bir askeri darbeyle Prens Paul tahtından indirildi ve yerine Kral Alexander'ın 17 yaşındaki oğlu Prens Peter geçirildi. Darbe halk tarafından üçlü ittifaka katılmaya karşı kararlı bir harekat olarak değerlendirildi ve kitlesel Alman aleyhtarı gösterilerle karşılandı. Oysa Simović ve Mirkovic kararlı bir tutum içinde değildiler ve başlangıçta zaman kazanmaya çalışarak Yugoslavya'nın ittifaka katılma kararından dönmeyeceğini açıkladılar. 5 Nisan'da da Sovyetler Birliği'yle dostluk ve saldırmazlık anlaşması imzalandı. Fakat ertesi sabah Sovyetler Birliği'nde gazete okurları "anlaşmanın Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın barışı güçlendirmek ve savaşın

yayılmasını önlemek yolunda attığı önemli bir adım" olduğunu okurlarken, Hitler orduları Belgrad'ı ve önemli havaalanlarını bombalamaya başlamışlardı bile.

İşgal ve Yugoslavya'nın Parçalanması

Alman işgali doğu-güneydoğu sınırından başladı. 7 Nisan'da Alman birlikleri Bulgaristan'dan gelerek Üsküp'ü işgal ettiler. 9 Nisan'da Niş ve 12 Nisan'da Belgrad işgal edildi. Aynı gün İtalyan birlikleri tüm Dalmaçya'yı ellerine geçirdiler. Almanlar kuzeyden 10 Nisan'da Zagreb'e, 12 Nisan'da Sarajevo'ya girdiler. Simović'in kumandanlığındaki Yugoslav Ordusu, işgal güçlerine karşı saldırıya geçmek yerine savunmacı bir taktik izledi ve durumun umutsuzluğu karşısında ateşkes isteyerek 17 Nisan'da koşulsuz teslim oldu. Prens Peter ve hükümet Montenegro üzerinden İngiliz uçakları tarafından İngiltere'ye götürüldüler. Londra'da Simović'in başkanlığında bir sürgün hükümeti kuruldu.

Yugoslavya, 20 Nisan'dan 8 Temmuz'a kadar Viyana'da Almanlar ve İtalyanlar arasında sürdürülen görüşmeler sonucunda Almanya, İtalya, Macaristan ve Bulgaristan arasında paylaştırıldı. Paylaşımdan payını alanlardan biri de Ante Pavelić'in önderliğindeki Ustaşa'ların kurduğu Bağımsız Hırvatistan Devleti'ydi.

Ustaşa Devleti

Ustaşa hareketini Pavelić, 1929'da İtalya'ya sürgüne gittikten sonra, faşist İtalyan devlet kurumlarından yardım alarak kurmuştu. Hareket, Kral Alexander'ın diktatörlüğüne ve Sırp hegemonyasına karşı Hırvat milliyetçiliğini savunuyordu ve amacı bağımsız bir Hırvat Devleti kurmaktı. Ustaşa'ların ilk başarılı eylemi, 1934'te Kral Alexander'ın bir suikastte öldürülmesi oldu. Hareket İtalyan ve Alman faşistlerinin desteğiyle gelişti.

Ustaşa Devleti'nin kuruluşu 10 Nisan 1941'de Alman işgalinden birkaç saat önce ilan edildi. Devlet Başkanlığı'nı 15 Nisan'da İtalya'dan gelen Pavelić üstlendi. Yeni Hırvat Devleti, Yugoslavya sınırları içindeki alanın beşte ikisine sahipti, devlet sınırları içinde yaşayan 6 milyonun yaklaşık yarısı Katolik Hırvatlardan, iki milyonu Ortodoks Sırplardan, yaklaşık yarım

1938'de Avusturya'nın Almanya'ya bağlanması (Anschluss), bir referandumla halka da onaylatılarak gerçekleştirilmiş, ancak Avusturya nasyonal sosyalist kadrolarının görüşlerini hiç dikkate almayan ve iktisadi olarak da ülkenin sömürülmesine yolaçan tavrıyla, nasyonal sosyalistlerin de direniş hareketine katılmasına yolaçmıştı. Almanların, Sovyetler Birliği'ne girebilmek için bu işgalin ardından önce Yugoslavya'yı, ardından da Yunanistan'ı Reich'a katmak isteyecekleri açıktı. Sonraki gelişmeler, Yugoslavya komünistlerinin Avusturya'da olup bitene dair endişelerinin hiç de yersiz olmadığını ortaya koymuştur. Bu illüstrasyon, Anschluss'tan sonra Yugoslavya'da Slovenleri Nazi tehlikesine karşı dikkatli olmaya çağıran Sloven Komünist Partisi'nin bir broşüründen alınmıştır.

Yugoslavya Komünist Partisi *yasaklandıktan sonra çalışmalarını hem legal hem illegal yollardan sürdürmeye başladı. Ocak 1923'te bir legal parti,* Bağımsız İşçi Partisi *kuruldu, ama seçimlerde oy oranı yüzde 1'in üzerine çıkamadı. Bu arada, 1922'den itibaren çeşitli iş kollarında grevler başlamıştı. Çalışma saatlerine, gerçek ücretlere ve iş ritmine ilişkin işçilerin aleyhine her gelişme onların tepkisiyle karşılanıyordu. Fotoğrafta Haziran 1927'de Lubliyana'daki bir işçi gösterisi görülüyor. 1920'den sonra illegalite koşulları, polis baskısı ve parti içi mücadeleler nedeniyle en güçsüz dönemini yaşayan* YKP, *legal sendikalar içinde hâlâ hakimdi. Fakat sendikalar da çok üye kaybetmişlerdi. 1919'daki 200 bin sendika üyesine karşılık 1923'te yalnızca 20 bin üye vardı. Bu sayı 1927'de 30 bine çıktı. 1928'de* YKP'*nin üye sayısı 3 bindi. Ocak 1929'da Kral Alexander'ın anayasayı yürürlükten kaldırıp tüm devlet otoritesini kendinde topladığını ilan etmesinden sonra komünist takibatı arttı. 1929'da Merkez Komite "monarkofaşist diktatörlüğe" karşı silahlı mücadele çağrısı yaptı, ama bu çağrı yalnızca parti kadrolarının devlet güçlerince yokedilmesine yol açtı. 1932'de* YKP'*nin yalnızca 200 üyesi kalmıştı.*

milyonu Müslümanlardan, kalanlar da Almanlar, Macarlar, Yahudiler, Slovaklar ve Slovenlerden oluşuyordu. Pavelić iktidara gelir gelmez Alman ve İtalyan faşistlerini örnek alarak Ustaşa partisini devlet partisi olarak örgütlemeye girişti, bir Ustaşa milisi kurdu. Hırvat olmayanlar tüm kamu görevlerinden, basın ve radyolardan uzaklaştırıldılar. Hırvatların "ari", yani Hırvat olmayanlarla evlenmesi yasaklandı. Sırp ve Yahudi takibatı başladı. Kiril yazısı ve Sırpça kökenli kelimelerin kullanılması yasaklandı. Ortodoks halkın "yeniden Katolikleştirilmesi" harekatı başladı.

YKP ve Partizan Savaşının Başlaması

Tito'nun önderliğindeki Komünist Parti, işgalin başlangıcında üyelerini orduya katılarak savaşmak ve cephede askerler arasında parti politikaları yönünde propaganda yapmakla görevlendirmişti. Komünistler Ağustos 1939'da Hitler-Stalin Paktı'nın imzalanmasını sevinçle karşılamışlardı. Tito, Paktın imzalanmasının ardından *Komintern* gazetesinde şöyle diyordu: "Sovyetler Birliği ve Almanya arasındaki Saldırmazlık Paktı ve Sovyet birliklerinin Beyaz Rusya'nın batısına girişi Yugoslav halkının geniş kitlelerinde sevinçle karşılandı. Yugoslav halkı, bu gelişmelerin ulusların bağımsızlık mücadelelerini kolaylaştıracağını kavramıştır."

Tito ve yoldaşları işgal güçlerine karşı partizan birlikleri kurarak savaşma kararını 22 Nisan 1941'de Alman ordularının Sovyetler Birliği'ne saldırıyı başlatmalarından sonra aldı. Temmuz başında Komintern *YKP*'ye şu direktifi gönderdi: "Komünistlerin işgalcilere karşı açık bir halk savaşı başlatmasının zamanı gelmişti. Bir an bile kaybetmeden partizan birlikleri örgütleyin ve düşman hattının gerisinden bir partizan savaşı başlatın. Silah fabrikalarını, dükkanlarını, benzin depolarını ateşe verin, demiryollarını, telefon ve telgraf sistemlerini tahrip edin, hiçbir silah ve savaş araç gerecinin bir yerden bir yere ulaştırılmasına izin vermeyin. Köylülerin tahıllarını ve hayvanlarını saklamalarını sağlayın. Düşmanı terörize etmek için tüm yöntemleri kullanın ve onun kendini muhasara altında hissetmesini mutlaka sağlayın." Silahlı mücadele çağrısı, Komintern'in bu direktiflerinden ve Moskova'nın bu kararı desteklediği belli olduktan sonra, 4 Temmuz 1941'de yapıldı.

Çetnikler

İşgal güçlerine karşı silahlı mücadeleyi ilk başlatanlar Draza Mihailović önderliğindeki Çetnikler oldu. Mihailović 1942'de sürgündeki Krallık Hükümeti tarafından direnişin önderi olarak tanındı ve hükümetin savaş bakanı ilan edildi. Çetnikler işgalcilere karşı eski düzenin ve krallığın temsilcisi olarak mücadele ediyorlardı. Alman ve İtalyan birlikleriyle doğrudan karşı karşıya gelmekten kaçındılar ve kendilerini daha çok dağlık arazilerdeki eylemlerle sınırladılar. Mihailović'in birlikleri çoğunlukla muhafazakar ve milliyetçi Sırplardan oluşuyordu.

Partizan Savaşı

Faşist işgale karşı Yugoslav partizanların mücadelesi, destansal özelliklere sahip, kahramanlık hikâyeleriyle dolu ve zaferle sonuçlanan bir mücadele oldu. Komünistlerin partizan savaşının üzerinde yükselerek iktidara gelişi tüm Avrupa'da örneği görülmemiş bir biçimde gerçekleşti ve yeni kurulan Yugoslav Devleti'nin savaş sonrasında izlediği bağımsız politikalar da gücünü esas olarak partizanların kendi güç ve imkanlarıyla kazandıkları bu uzun ve zor mücadeleden aldı.

Komünist partizanların silahlı mücadelesi Yugoslav halkı, hatta bu mücadeleye karşı olanlar için bile meşru bir mücadeleydi. Partizanların küçük gerilla gruplarıyla başlayarak devlet iktidarını ele geçirecek bir gerilla ordusu oluşturmalarına kadar uzayan sürecin temelinde köylülüğün büyük çoğunluğu oluşturduğu bir ülkede, silahlı mücadelenin tarihî meşruiyeti ve dağlık arazilerdeki silahlanmış, ayaklanmaya hazır köylülerin varlığı yatıyordu.

Şiddet, Yugoslavya'daki çeşitli uluslar içinde tarih boyunca önemli bir rol oynadı. Haydutluk ve gerilla grupları, Hırvatistan, Montenegro, Sırbistan ve 1912'ye kadar Osmanlıların kontrolü altında kalmış olan bölgelerde yaygındı. 17. ve 18. yüzyılda, yarı askerî birimlerde örgütlü, silahlı ve başkaldırıcı bir köylülüğün kahramanlık öykülerinden oluşan bir kültür yaygınlaşmaya başlamıştı ve bu kültür nesilden nesile aktarılmıştı. Komünist partizanların önderlerinden Milovan Djilas, daha sonra Partizan Savaşı anılarını anlatırken, Montenegro'da silahlı mücadeleyi başlatmak için oraya gitmek kararını şöyle değerlendiriyordu: "İnsanlığın varoluşundan beri fikirlerin en saf biçimiyle, şiddet yoluyla gerçekleştirildiği, söylenen ilk sözlerin baskıcılara karşı nefreti ifade ettiği o ülkeye, Montenegro'ya gitmek kadar severek yapacağım başka hiçbir şey yoktu." 1804-15 arasındaki Sırp Ayaklanmasının askeri ve sivil önderlerinin büyük çoğunluğu Osmanlılara karşı çeşitli ayaklanmalara katılmışlardı, bazıları zenginleri soyan ve köylüler arasında geniş desteğe sahip olan gerçek birer Balkan hayduduydu.

Komünist partizanlar, direnişin başlamasından sonraki ilk aylarda, bazı Çetnik kumandanlarıyla birlikte hareket ettiler. Bu durum çabuk sona erdi; Çetnikler Kasım 1941'den itibaren Alman birliklerine karşı mücadeleden vazgeçerek partizanlara karşı açık saldırılara giriştiler. Tito, Moskova Radyosu'nun Mihailović'i "tüm Yugoslav direnişinin önderi" olarak nitelendirmesi

üzerine Moskova'ya çektiği telgrafta durumu şöyle anlatıyordu: "Moskova Radyosu, bir aydır kendisine karşı kanlı bir mücadele sürdürdüğümüz Draza Mihailović hakkında saçmalıklar yayınlıyor... Mihailović bize 2 Kasım'da saldırdı ve silahlarımızı elimizden almaya çalıştı... Mihailović'in Almanlarla birlikte çalıştığından ve bize karşı savaştığından kesinlikle eminiz. Adamları Almanlara karşı tek bir kurşun bile atmıyorlar. Tüm savaş partizanlara karşı sürdürülmektedir." Yugoslavya'da artık bir iç savaş başgöstermekteydi ve partizanlar iki cephede birden savaşmak zorunda kaldılar.

Tito, 1941 kışından başlayarak Sovyetler Birliği ve Komintern'e başvurarak silah, asker, malzeme ve askeri danışman yardımı istedi. Komintern Mart 1942'de Tito'ya gönderdiği mesajda Sovyetler Birliği'nin içinde bulunduğu durumu şöyle açıklıyordu: "Faşist haydutlara karşı kazanılacak zafer ve işgalcilerden kurtuluş bugün en önemli görevdir... Sovyetler Birliği'nin Yugoslav Kralı ve Hükümetiyle müzakere halinde bulunduğunu ve bunlara karşı açıkça tavır almanın ortak savaş mücadelesinde Sovyetler Birliği'nin İngiltere ve ABD ile olan ilişkilerinde yeni sorunlar yaratacağını hesaba katmalısınız. Meseleleri yalnızca kendi ulusal bakış açınızdan değil, aynı zamanda İngiliz-Amerikan-Sovyet ortaklığının uluslararası bakış açısından görün. Ulusal özgürlük mücadelesinde kazandığınız pozisyonları sağlamlaştırırken bir yandan da siyasi elastikiyet göstermeye ve manevra kabiliyetinizi geliştirmeye çalışın."

Partizanlar mücadelelerini kendi güçleriyle sürdürdüler. Bir yandan Çetniklerin işgal güçleriyle açık işbirliğini gören halkın partizanlara katılmaya başlaması, diğer yandan faşist Ustaşa'ların zorla Katolikleştirilmeye karşı çıkan Ortodoks Sırp köylülerini kitlesel bir biçimde katletmeye başlaması sonucunda bunların kaçarak partizanlara sığınması onları güçlendirdi. Komünist partizanlar hem Çetniklerin Sırp milliyetçiliğine, hem de Ustaşa'ların Hırvat ayrımcılığına karşı mücadele ediyorlar ve Yugoslavya'da yaşayan halkların eşitlik temelinde birleşmesinin propagandasını yapıyorlardı.

Yugoslavya Antifaşist Halk Kurtuluş Konseyi (AVNOJ)

26 Kasım 1942'de partizan birliklerinin önderleri Bihać'da biraraya gelerek *Yugoslavya Anti- faşist Halk Kurtuluş Konseyi*'ni kurdular. Konsey kendi yürütme organını, "Ulusal Kurtuluş

Komünist partizanlar önce Hırvatistan ve Sırbistan arasında çekilen yeni sınır hattında faaliyete geçtiler ve 1941 yazının sonuna doğru Užiće'yi ele geçirdiler. "Užiće Cumhuriyeti" uzun süre ayakta kalamadı. Birkaç ay sonra Almanlar partizanlara büyük kayıplar verdirerek şehri geri aldılar. Resimde yürüyüş halindeki bir partizan kolu görülüyor.

TİTO, JOSİP BROZ (1892-1980)

25 Mayıs 1892'de Hırvatlatan'daki Kumroveç köyünde yoksul bir köylü ailesinin oğlu olarak doğan Tito'nun 6 kardeşi daha vardı. Çocukluğunun önemli bir bölümünü dedesinin Sulta ırmağının Sloven yakasındaki evinde geçirdiği için Slovenceyi de çok iyi öğrenmişti. İlkokulda yüksek zekâsı ve çabuk öğrenme yeteneğiyle öğretmenlerinin dikkatini çekti. 13 yaşında Sisak kentine giderek bir lokantada garsonluk yapmaya başladı. Daha sonra bir çilingirin yanına çırak olarak girdi. Çilingirlik Josip'i o denli etkiledi ki, sonraları Tito adıyla Yugoslavya'nın önderi olduğunda, devlet başkanlığı konutunda küçük bir özel atölye kurdurup fırsat buldukça gençlik yıllarındaki mesleğinin zevkini çıkarttı. Bir yandan çıraklık yaparken öte yandan da bir teknik okula yazıldı. Çıraklık yıllarında arkadaşlık kurduğu işçilerden ilk siyasal bilgilerini edindi. Kısa bir müddet sonra işçiler arasında bildiriler dağıtmaya, grevdeki işçiler için yardım toplamaya başladı. Tezgah başında kitap okumaya meraklı olduğundan, bir gün dikkatsizliği matkapın kırılmasına neden oldu. Ustasından bu nedenle yediği tokat, Josip'in atölyeden kaçmasına yol açtı. Polis tarafından yakalanıp hapse atıldı. Tutukluluk sonrası çıraklık sına vını verip kalfalığa yükseldi ve Hırvatistan'ın başken Zagreb'e gitti. *Metal İşçileri Birliği*'ne, sendikaya v *Hırvatistan Sosyal Demokrat Partisi*'ne üye oldu. Kend sini yeterince geliştiremediğini düşünerek sanayileşm de daha ileri olan Lubliyana'ya gitti.

Ekim 1912'de Viyana'ya giden Josip, Balkan Savaşı çıktığında Avuaturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bı askeriydi. Sırbistan'a karşı cepheye sürüldüğünde savaşmayı reddettiği için tutuklandı. Serbest bırakıldıktan sonra gönderildiği Rus cephesinde yaralandı. İyileşip Sibirya'ya aürgüne gitti. 1917 Ekim Devrimi, Tito'nun özgürlüğünü yeniden elde etmesini sağladı ve Tito iç savaş sırasında Kızılordu saflarında döğüştü. Ocak 1920'de Pelagia Belusova adlı bir Rus ile evlendi. Eylül 1920'de ülkesine geri dönen Tito, *Yugoslavya Komünist Partisi*'ne girdi. Kasım 1920 seçimlerinde üçüncü büyük parti olma başarısını gösteren *Yugoslavya Komünist Partisi*, 1921'de İçişleri Bakanı Milorad Draskovi'c'in *Kı-*

30 Doğu Avrupa'da Halk Demokrasileri

İşgal güçlerine karşı mücadele Sırbistan'dan başladı. Komünist partizanların dışındaki direniş hareketi, kökleri Osmanlı dönemine uzanan silahlı köy savunma birliklerine, Çetniklere (ćeta - çete) dayanıyordu. Çetnik gruplarının kumandanlığını Albay Draza Mihailović üstlendi. Mihailović, savaş öncesinde Sofya ve Prag'da askeri ateşelik ve Belgrad Askeri Akademisi'nde öğretmenlik yapmıştı. Yugoslav Ordusu'nun yenilgisinden sonra Batı Sırbistan'daki Ravna Gora dağlık bölgesine çekilerek buradan kendi geliştirdiği bir gerilla taktiğini uygulamaya başladı. Mihailović'in taktiği savunmaya dayanıyordu: İşgal birlikleri küçük grupların sabotaj eylemleriyle zayıflatılacak, eldeki güçler müttefik orduları gelene kadar muhafaza edilecek ve geliştirilecekti. Buna karşılık komünist partizanların taktiği saldırı ve derhal harekete geçmek üzerine kurulmuştu. Yugoslavya'da varolan düzeni korumayı amaçlayan Mihailović, Tito ve partizanları işgal güçlerinden daha tehlikeli bir düşman olarak görüyordu ve Çetnikler kısa süre sonra partizanlara karşı savaşmaya başladılar. Fotoğrafta Mihailović ve siyasi danışmanı Vasić görülüyor.

Komitesi"ni seçti. *Komintern*, *Komite*'nin kuruluşunu çok gerekli ve önemli gördüğünü açıklamakla birlikte, Tito'yu onu sürgündeki hükümetin alternatifi bir tür hükümet olarak görmemesi konusunda uyardı.

AVNOJ'un kurulması partizan hareketinde yeni bir dönemin açılması anlamına geliyordu. Tito artık yalnızca bir ordu komutanı değildi, aynı zamanda (öyle nitelendirilmese bile) bir hükümetin başıydı.

Ocak 1943'te Almanlar İtalyan ve Hırvat birliklerinin de katılımıyla Bosna'daki partizan birliklerine karşı yeni bir saldırı başlattılar. Partizanlar ağır kayıplar vermelerine rağmen Montenegro'ya ulaşmayı başardılar. Bu başarı, ilk kez İngiliz basının Tito'yu Yugoslav direnişinin gerçek kahramanı olarak nitelendirmesine ve yine ilk kez Mihailović'i eleştirmesine yol açtı. Mayıs sonunda ilk kez bir İngiliz askerî delegasyonu Montenegro'ya partizanların harekât merkezine geldi. Bu Tito ve partizanlar için büyük bir başarıydı ve ilk kez Müttefikler tarafından tanınmaları anlamına geliyordu. 3 Eylül 1943'te İtalyanların yenilgiyi kabul etmeleri ve işgal ettikleri bölgelerden çekilmeleri de partizanlar için yeni avantajlar sağladı.

Partizan Ordusu Eylül 1943'te artık 200 bin kişilik büyük bir orduydu, halkın geniş desteğine sahipti ve artık İngiltere de onun gücünü kabul etmişti. Partizanlar böylesine güçlüyken 29 Kasım 1943'te Jajce'de *AVNOJ*'un ikinci kongresi toplandı ve geçici bir hükümet oluşturulduğu açıklandı. *AVNOJ*'un geçici hükümet olduğunun ilan edilmesiyle İngiltere'deki hükümetin tanınmadığı da açıklandı ve kralın, Yugoslavya halkları savaşın bitmesinden sonra devlet biçimi hakkında karar verene kadar ülkeye dönmesi yasaklandı. Tito'ya mareşal ünvanı verildi.

Savaşın Sonu ve Partizanların Zaferi

Kasım 1943'teki Tahran Konferansı'nda Müttefikler artık *AVNOJ* tarafından "Halk Kurtuluş Ordusu" olarak değiştirilmiş olan Partizan Ordusunu müttefik bir ordu olarak tanıdılar. Hem İngiltere hem de Sovyetler Birliği partizanlara silah yardımı yapmaya başladı. Bu arada Churchill'in baskısıyla Kral, Mihailović'i savaş bakanlığından Bozidar Purić'i başbakanlıktan alınmış, onun yerine Tito'nun istediği Ivan Subasić'i başbakanlığa getirmişti. 16 Haziran 1944'te Tito ve Subasić birlikte çalışmak konusunda anlaşmaya vardılar.

Temmuz 1944'te Tito Stalin'le görüşmek üzere Moskova'ya gittiğinde Sovyet Orduları Bulgaristan'ı işgal etmiş, Yugoslavya sınırlarına varmışlardı. Tito, Sovyet Ordularının Yugoslavya'ya girebilmelerine karşılık AVNOJ yönetimine dokunulmamasını ve orduların görevlerini yaptıktan sonra geri çekilmelerini şart koştu. Kızılordu Yugoslavya'ya girerken Partizan Ordusu da Belgrad'a yaklaşmıştı. Kızılordu ve partizanların günlerce süren savaşlarından sonra 20 Ekim 1944'de Belgrad alındı. Savaşın 15 Mayıs 1945'te sona ermesi ve son Alman birliklerinin de Yugoslavya'yı terketmesine kadar *Kızılordu* Partizan Ordusu'yla birlikte çarpıştı.

Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin Kuruluşu

Tito ve Subasić Kasım 1944'de biraraya gelerek Kraliyet Hükümeti'nin tüm yetkilerinin kaldırılmasına ve yeni devlet biçimini kararlaştıracak bir Kurucu Meclis'in oluşturulmasına

zıl *Adalet Örgütü* tarafından öldürülmesi üzerine yasaklandı. 1921 başlarında Josip ve ailesi Velika Trojstvo'ya yerleşti. Burada siyasal faaliyetini sürdüren Josip 1924'de tutuklandı ve 7 ay hapse mahkum oldu. Hapisten çıktıktan sonra Zagreb'e giden Tito, *Metal İşçileri Sendikası*'nın bölge sekreterliğinde çalışırken *Komünist Partisi*'nin de Bölge Komitesi üyeliğine seçildi. 1928'de tutuklanıp 5 yıl hapse mahkûm edildi. Tito, savunmasında komünist olduğunu ve parti toplantılarına katıldığını açıkça savundu ve karar okunurken "Yaşasın Komünist Partisi, Yaşasın 3. Enternasyonal!" diye bağırdı. Cezaevinde İngilizce ve Fransızca öğrendi. Hapisten çıktıktan sonra yeraltına geçti ve Ekim 1934'de toplanan Parti Konferansında Merkez Komite üyeliğine seçildi. Şubat 1935'de *Komintern* toplantılarına katılmak üzere Moskova'ya gitti.

Yeraltı mücadelesi yürütmek zorunda kalan ve yoğun baskılar nedeniyle ilişkileri dağılmış ve kopmuş parti örgütleri Haziran 1935'de Split'te düzenlenen Merkez Komitesi toplantısında alınan bir dizi önlemle yeniden serpilme olanağı buldu. *Komintern*'in Birleşik Cephe politikasını benimsemesiyle açılan yeni dönem *Yugoslavya Komünist Partisi* açısından tatminkâr sonuçlar doğurmadı. *Komintern* Yürütme Kurulu üyeliği için aday gösterilen Tito, Manuilskiy tarafından veto edildi. Ancak 1937'de Parti genel sekreterliğine getirildi. Örgütlenme ve propaganda faaliyetlerine ağırlık veren Tito, 1941'de Yugoslavya'nın Almanlar tarafından işgali üzerine direnişin örgütlenmesine girişti. Temmuz 1941'de kurulan Yugoslavya Halk Kurtuluş Savaşı Partizan Birlikleri Genelkurmay Başkanlığına Tito getirildi. Direnişin başarıya ulaşmasından sonra Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin Başkanı olan Tito, Arnavutluk ve Bulgaristan ile birlikte bir Balkan Federasyonu kurulmasını savunduğu için Stalin ile anlaşmazlığa düştü. Siyasal katılımın en geniş ölçülerde gerçekleşmesi ve her düzeyde yönetimin kolektif birimler eliyle yürütülmesi anlamına gelen "özyönetim" anlayışının öncüsü olan Tito, bağlantısızlık hareketinin de başlatıcısı oldu. 4 Mayıs 1980'de öldü.

kadar da geçici bir koalisyon hükümeti kurulmasına karar vermişlerdi. Yalta Konferansı'nd Tito ve Subasić arasındaki bu anlaşmanın kabul edilmesinden sonra 7 Mart 1945'te geçici koalisyon hükümeti kuruldu. Hükümette 20 *AVNOJ* üyesi, 3 Sürgün Hükümeti üyesi yer alıyor, 5 üye de savaş boyunca işgalcilerle işbirliği yapmamış olan partilerin temsilcilerinden oluşuyordu. Hükümetin başbakanı Tito, dışişleri bakanı Subasić oldu. İlk seçimlerin 11 Kasım 1945'te yapılmasına karar verildi.

Seçimlere gelindiğinde *Komünist Partisi*'nin Yugoslavya'daki gücü tartışılmazdı. Partinin üye sayısı yaklaşık 140 bine ulaşmıştı, elinde büyük bir zafer kazanmış güçlü bir ordu vardı. Parti, Ağustos 1945'te Belgrad'da kurulmuş olan ve içinde tüm antifaşist partileri ve demokratik kuruluşları barındıran "Halk Cephesi" içinde de çoğunluğa sahip ve belirleyiciydi. Seçimlere Halk Cephesi tek bir listeyle katıldı ve oyların yüzde 90'ını aldı. 29 Kasım'da cumhuriyet ilan edildi.

31 Ocak 1946'daki yeni anayasayla devletin adı Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti oldu. Yeni Federal Cumhuriyet, Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Makedonya ve Montenegro Halk Cumhuriyetleri'nden oluşuyordu.

Savaşın sonunda Yugoslavya'da geleceğe yönelik atılımlar konusunda iyimserlik ve coşkunun yanısıra, büyük boyutlarda insan ve mal kaybı sözkonusuydu. Savaş boyunca 1.7 milyon Yugoslav, yani tüm nüfusun dokuzda biri çatışmalarda ve toplama kamplarında öldürülmüştü. Endüstrinin yaklaşık beşte ikisi tahrip olmuştu. 3.5 milyon insan evsiz kalmıştı.

Sanayi ve tarımda reformlar daha koalisyon hükümeti döneminde başlamıştı. En acil sorun olarak toprak sorunu ele alındı ve 22 Ağustos 1945'te yapılan tarım reformuyla 45 hektardan büyük topraklar sahiplerinin elinden alınarak topraksız köylülere dağıtıldı. 16 Ağustos'ta madenler, 2 Kasım'da bankalar devletleştirildi. Sanayide devletleştirme adım adım gerçekleştirildi. 1946 sonunda tüm önemli sanayi işletmeleri, madenler, ulaşım sektörü, bankalar ve ticari işletmeler devletleştirilmişti.

Tito-Stalin Çatışması

Partizan savaşının başlamasından itibaren Tito'nun Stalin'le ilişkileri diğer Doğu Avrupa ülkelerinin komünist parti önderleriyle olduğundan farklı bir biçimde gelişti. Tito, kopuşun gerçekleştiği 1948 yılına kadar, Sovyetler Birliği ve Stalin'in politikalarına esas olarak ters düşmedi ve kurtuluştan sonra Yugoslavya'daki gelişmeler ve sosyalizmin inşasının aldığı biçimler diğer halk demokrasilerinde olduğundan pek farklı değildi. Buna rağmen Tito kendini bağımsız bir hareketin önderi ve daha sonra da bağımsız bir devletin başkanı olarak görüyordu. Partizanlar, kendi direniş hareketlerinin hedefleriyle Sovyetler Birliği'nin uluslarası alandaki çıkarlarının çelişmesini savaş boyunca yaşayarak farkettiler.

Partizanlar başlangıçta ya sivil giysileri, ya da Yugoslav ordusunun eski üniformalarını kullanıyorlardı. Kısa zaman sonra, berelerinde kızıl yıldızlı devrim amblemini taşımaya başladılar. Partizan bayraklarında da Yugoslavya'nın beyaz-kırmızı-mavi üçgeninin üzerinde aynı yıldız işlenmişti. Bu, aynı zamanda krallık için değil, sosyalizm ve toplumsal ilerleme yolunda savaşıldığının da bir belirtisiydi. Fotoğrafta görülen Sloven kadınları, partizanlar için paraşüt kumaşından çamaşırlar hazırlıyorlar. Yugoslav halk direnişine karşı Nazi saldırıları 1941'in Ağustos ve Ekim ayları arasında yoğunlaştı. Kragujevac'ta 21 Ekim'de 7000 sivil katledildi. Bunların arasında öğretmenleri ile birlikte okullarından çıkartılan öğrenciler de vardı. Kraljevo'da 2000 işçi öldürüldü. Glin'de binden fazla Ortodoks bir vaftiz töreni için toplandıkları kilisede katledildiler. Naziler insan katletmek için her türlü yöntemi kullanıyorlar, kimi zaman kurşuna dizerek, kimi zamansa asarak yok ediyorlardı.

30 Doğu Avrupa'da Halk Demokrasileri

1943'de, Avusturya-Macaristan bunalımından sonra süren kargaşalardan sürekli yararlanan İtalyanların baskısına rağmen, Trieste'yi Almanlar işgal etti. Yugoslav Kızılordusu ise, askerî gücünün yaklaşık yüzde onunu kaybettikten sonra, şehre 1945'de zafer şarkılanyla girebildi. Ancak uluslararası oyunlar, Yugoslavların resimde görünen mutlu yorgunluğunun uzun sürmesine izin vermedi. Tito yönetimi, 1947'de Trieste Özerk Bölgesi'nin kurulması için taviz vermek zorunda kaldı ve Birleşmiş Milletler'ce bölgenin kuzeyi ve şehir merkezi İngiliz ve Amerikan yönetimine; güneyi Yugoslav yönetimine bırakıldı. İtalya-Yugoslavya sınırındaki bu askerî ve ticarî stratejik bölge, müttefiklerin yardımıyla, çoktan İtalyan ekonomisine katılmışken; 1948'de bir İngiliz, Fransız ve Amerikan antlasmasıyla, Kuzey Trieste'nin hiçbir stratejik önemi olmayan iç bölümü Yugoslavya'ya verildi. Bundan altı yıl sonra da İtalyan hükümetinin şehre serbest liman statüsü tanımasıyla, Yugoslavların şehri yeni uluslararası anlaşmalarla tekrar kazanma şansları tamamen kayboldu.

Yugoslavya'da Tito iktidarının kurulmasından sonraki ilk yıllarda Sovyetler Birliği ve Yugoslavya arasındaki ilişkiler sağlamdı ve Sovyetler, Yugoslavya'da sosyalizmin inşasını maddi yardımlarla destekliyorlardı.

Sovyetler Birliği'yle Tito arasındaki ilişkilerin gerginleşmesi ve sonunda kopma noktasına gelmesinin temelinde esas olarak Yugoslavya'nın 1945'ten beri Güneydoğu Avrupa'da izlediği dış politika yatıyordu. Yunan komünistleri, Arnavutluk ve Bulgaristan'la Tito'nun ilişkileri, Yugoslavya'nın Güneydoğu Avrupa'da Sovyetler Birliği'nin doğrudan kontrolü dışında bir güç merkezi oluşturmaya çalıştığı izlenimini uyandırıyordu.

Kopuş

Gerginleşen ilişkiler 1948 baharında kopma noktasına geldi. Yugoslav hükümetine Şubat sonunda 18 Nisan'da sona erecek olan Sovyet-Yugoslav ticaret anlaşmasının yenilenmesi için Moskova'ya bir ticari delegasyon göndermelerine gerek olmadığı bildirildi. Daha sonra, Mart 1948'de Sovyetler Birliği Yugoslavya'daki tüm askeri ve teknik danışmanlarını geri çekeceğini açıkladı. Bu gelişmelerin ardından başlayan ve yoğun bir şekilde süren Stalin ve Tito arasındaki yazışmalarda, Stalin Tito'yu Marksizm-Leninizm'den uzaklaşmakla, işçi sınıfına gereken önemi vermemekle, Halk Cephesini öne çıkararak *YKP*'yi arka plana düşürmekle, parti içi demokrasiyi geliştirmemekle, tarımda kolektifleştirmeyi yeterince hızlı ve kararlı gerçekleştirmemekle suçladı.

Haziran 1948'de Bükreş'te yapılan *Kominform* konferansının gündeminde Tito ve *YKP* vardı. *YKP* Merkez Komitesi konferansa katılmayı reddetti. Konferansın sonuç bildirgesinde şöyle deniyordu: "*Kominform, Yugoslavya Komünist Partisi*'nin içinde, Marksizm-Leninizme, partinin enternasyonalist geleneğine, birleşik sosyalist cepheye sadık, sağlıklı güçlerin varlığından emindir. Partinin şimdiki önderlerini hatalarını açıkça itiraf etmeye ve bu hataları düzeltmeye zorlamak bu güçlerin görevidir. Eğer *YKP*'nin şimdiki önderlerinin bunu başaramayacağı ortaya çıkarsa, görev onları bulundukları yerlerden indirmek ve yeni bir enternasyonalist önderliği işbaşına geçirmektir." Bu açık çağrıya rağmen, 21 Temmuz'da *YKP*'nin Belgrad'da yapılan beşinc kongresinde, Tito 5'e karşı 2318 oyla yeniden başkan seçildi. Bu gelişmelerin ardından *YKP* *Kominform*'dan çıkarıldı, Tito ve *YKP*'ye karşı siyasi ve ideolojik bir kampanya başladı. "Halk Demokrasileri" birbirinin ardından Yugoslavya'yla ticari ilişkilerini kestiler. "Titocu" oldukları gerekçesiyle pek çok muhalif parti üyesi partilerinden atıldı, bazıları idam edildi. Sovyetler Birliği Yugoslavya'yla diplomatik ilişkilerini kesti. Tito-Stalin çatışması Yugoslavya'nın bundan sonraki gelişmesi içinde bir dönüm noktası teşkil etti. Sosyalist blok içinde izole olan Yugoslavya, batılı kapitalist ülkelerle ilişkilerini düzeltmenin yollarını aramaya başladı. *YKP* içinde başgösteren ideolojik kriz, Stalinizmin Marksizmin yozlaşması olarak eleştirilmesine ve sosyalizmin inşasında yeni yollar aranmaya başlanmasına yol açtı. 1950'den itibaren siyasi alanda liberalleşme ve özyönetim uygulamaları başladı.

Sovyetler Birliği ve Sosyalist Blok

Stalin Yönetimi Altında SSCB

1930'lardan başlayarak yaklaşık 25 yılı aşan bir süre için Sovyet sistemi toplumsal ve siyasal nitelikleri bakımından değişmez özellikler gösterir. Açık sosyalist muhalefetin dahi mümkün olmadığı bu döneme siyasal ve ideolojik damgasını vuran kişi ise Stalin'dir. Felsefeden ekonomiye, filolojiden tarihe ve genetiğe kadar her alandaki "doğruların" Stalin tarafından belirlendiği bu dönemin özellikleri, onun ölümünden sonra da etkisini sürdürmüştür. Bu etki, Sovyetler Birliği ve 2. Dünya Savaşı sonrasında Marksist-Leninist partilerin iktidara geldikleri ülkelerle de sınırlı değildir. Stalin tarafından çizilen ideolojik/siyasal ve örgütsel çerçeve bu ülke rejimlerinin biçimlenişinde belirleyici olduğu gibi, uzun bir dönem için dünyadaki sosyalist hareketin temel eksenini oluşturdu.

"Stalin ve Stalinizm olgusu"nun kökleri ve çözümlemesi konusunda "Leninizmin mantıksal sonucu" olmaktan başlayan, "bir ekonomik gelişme ideolojisi ve modeli" olarak değerlendiren görüşlerin yanısıra, bu olguyu "Slav ruhu" ve doğu toplumlarının "despotik devlet" geleneğinin bir uzantısı olarak gören yaklaşımlar ya da Stalin'in kişiliğine de bağlayarak "Marksizm-Leninizm'den bir sapma" olarak açıklayan anlayışlar gözlemlenebilmektedir. Öte yandan bu olgunun kökenini Rusya'nın ekonomik ve toplumsal bakımdan geriliğinde ve "köylü sorunu"nda, yani bütün olarak bu ülkeye özgü koşullarda aramak da yanlış olmayacaktır. Tüm bu görüşlerin, devrimci sosyalist hareket açısından mutlaka analiz edilmesi gereken bu olguya çeşitli açılardan gerçek payı içeren açıklamalar getirdiğine kuşku yoktur. Öte yandan "Stalin ve Stalinizm"in değerlendirilmesine yönelik tartışmanın önemli bir boyutu da "Sovyet Deneyi"nin diğer sosyalist ülkeler ve sosyalist hareket için bir örnek oluşturup oluşturamayacağı sorunudur. Ne var ki, "Sovyet Deneyi"nin, evrensel olarak geçerli bir örnek kabul edilmese bile, ilk ve en önemli sosyalist deney olarak, gerçekliği ve çelişkileri ile, insanlık tarihinde önemli bir yer tuttuğuna kuşku yoktur.

Stalin Partiyi Yeniliyor: "Moskova Duruşmaları"

Daha sonra "Moskova Duruşmaları" olarak adlandırılacak olan eski *Bolşevikler*'lere yönelik büyük siyasi davaların ilki Ağustos 1936'da başlatıldı. Davanın başlıca sanıkları 1934'de Kirov'un öldürülmesinin ardından hapse mahkûm edilmiş bulunan Zinovyev ve Kamenev'di. "Vatana İhanet"in söz konusu edilmesi nedeniyle davalara SSCB Yüksek Mahkemesi'nin askerî heyeti tarafından bakılıyordu. İddia makamında SSCB Başsavcılığına getirilmiş olan Vişinskiy'nin bulunduğu ve *"Onaltılar Davası"* olarak adlandırılan davada sanıklar, hükümeti devirmek üzere komplo kurmak ve Stalin başta olmak üzere *Politbüro* üyelerini öldürmeyi planlamakla suçlanıyorlardı. Sanıkların öldürmek istedikleri ileri sürülen Politbüro üyeleri arasında daha sonra Stalin tarafından öldürülecek olan Kossyor ve Postişev de vardı. Mahkeme, iddianamesinde "tüm kudurmuş köpeklerin idamı"nı isteyen Vişinskiy'nin talebine uygun olarak "Troçkist-Zinovyevci Terör Merkezi" yöneticileri oldukları gerekçesiyle bütün sanıkların idamına hükmetti. Mahkûm edilen 16 kişi, ertesi gün kurşuna dizilerek öldürüldü. Zinovyev duruşmalarda yalnızca kendisine yöneltilen suçlamaları kabul etmişken, Kamenev pek çok eski *Bolşevik*'i suçlayan "İtiraflar"da da bulunmuştu. Bu nedenle bu davayı diğerlerinin izleyeceği tahmin ediliyordu. Davadan kısa bir süre sonra eski Sendikalar Birliği başkanı ve sağ muhalefetin önderlerinden Tomskiy'nin intihar etmesi bu beklentinin bir sonucuydu.

Eylül 1936'da yapılan bir Merkez Komitesi toplantısında Genel Sekretere eski muhaliflere karşı izlediği terör politikası dolayısıyla yöneltilen eleştiriler sonuç vermemiş, Stalin en yakın destekçilerine karşı bile acımasızca harekete geçmekten çekinmeyeceğini belli etmişti.

"Yejovçina"

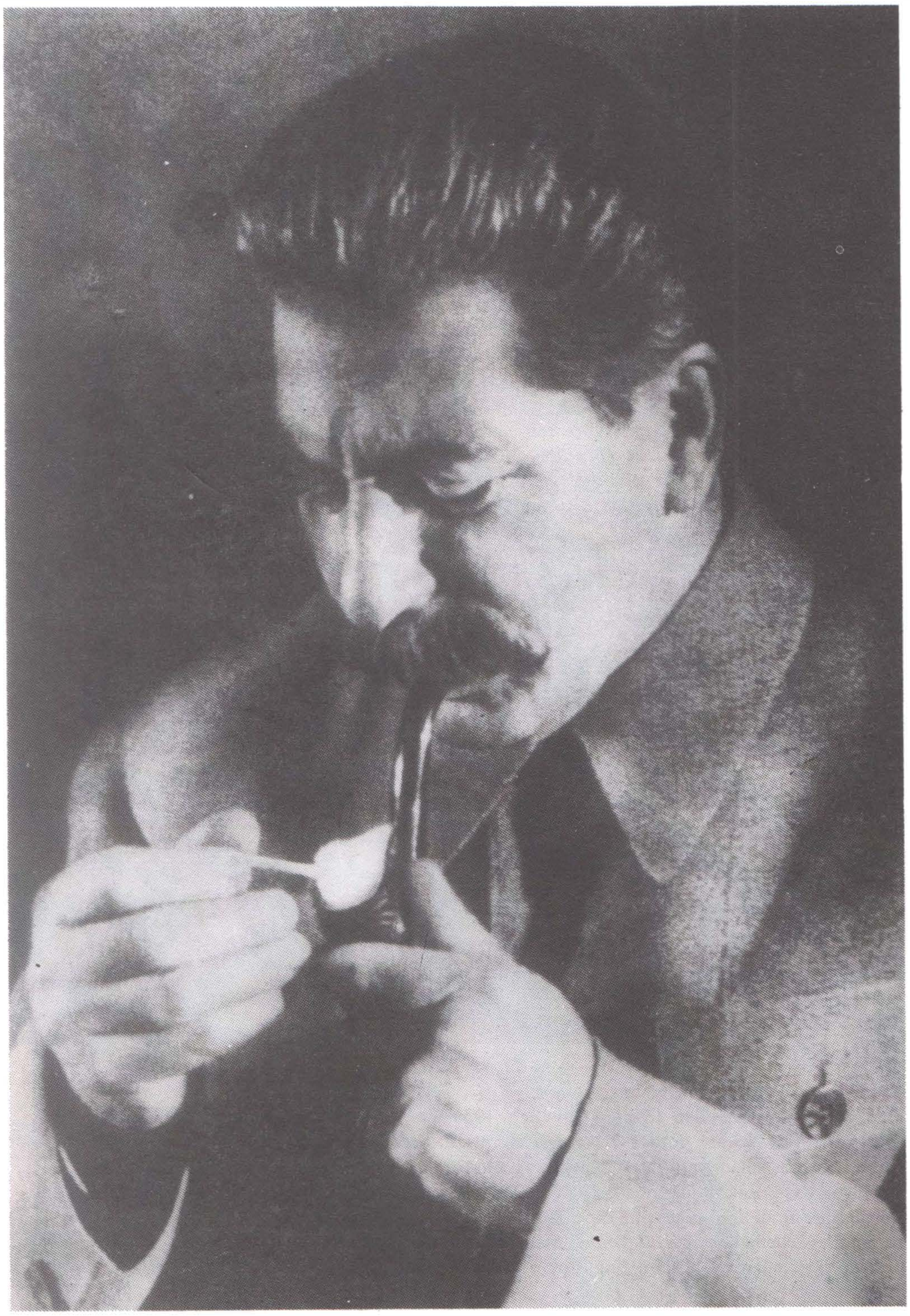
İçişleri Komiseri Yagoda'nın "faaliyetleri"ni yeterli bulmayan Stalin'in, Eylül 1936'da Jdanov'la birlikte ***Politbüro*** üyelerine çektiği bir telgrafla, siyasi polisin "Troçkist ve Zinovyevci Blok'u ortaya çıkarmakta dört yıl geç kaldığını" bildirerek, Yejov'un bu göreve atanması isteği kabul edildi. Stalin adına eski muhaliflerin fiziki tasfiyesini hazırlayan Yagoda'nın yerine Merkez Komite üyesi Yejov'un getirilmesi ile birlikte "büyük temizlik" zirvesine ulaşacak ve bu dönem "Yejovçina" diye anılacaktır.

Yejov'un başına geçtiği *NKVD*, "Troçkist ve Zinovyevci Birleşik Merkez"in yanı sıra, buna paralel olarak Moskova'da tümüyle Troçkist bir yeraltı örgütünün ortaya çıkarıldığını, bu grubun Almanya ve Japonya hesabına ülkeye ihanet ettiği ve iktidarı ele geçirme halinde Ukrayna'yı Almanya'ya, Amur bölgesini ise Japonya'ya teslim edeceğini ileri sürüyordu. Sanıkların önde gelenleri Ağır Sanayi Bakan Yardımcısı Pyatakov, 1905 Devrimi'nin kahramanlarından eski tarım bakanı Muralov, eski Maliye Bakanı Sokolnikov ve 1936 Anayasası'nı kaleme alanlardan biri olan Radek'ti.

Moskova duruşmaları Kamenev ve Zinovyev'in "itirafları" ile başladıktan sonra Sovyet basınında sanıkların ölümle cezalandırılmasını isteyen yazılar çıktı. Vişinskiy'in Tomskiy, Buharin, Pyatakov, Radek, Rikov ve Sokolnikov hakkında soruşturma açıldığını açıklaması üzerine Tomskiy intihar etti. Zinovyev son sözünün ne olduğu sorulduğunda şunları söyledi: "Benim bolşevizmim, Troçkizm aracılığıyla anti-bolşevizme vardı, hatta dahası faşizme vardı. Zinovyevcilik Troçkizmin, Troçkizm de faşizmin bir biçimidir." Kamenev ise çocuklarına "Karar ne olursa olsun, bunu adil kabul edin. Geriye dönüp bakmayın, yolunuza devam edin. Sovyet halkının yararına olacağı için Stalin'in peşinden gidin" tavsiyesinde bulundu. Eylül 1946'da Stalin çok yumuşak olduğu gerekçesiyle İçişleri Komiseri Yagoda'nın yerine Yejov'u getirdi. Bir müddet sonra Yagoda da tutuklandı. "Sağcılar ve Troçkistler Blok'u" davasında yargılanan Yagoda idam edildi. Aynı davada yargılanan Buharin "itiraf"larda bulunmasına rağmen "sanıkların itirafları önemli değildir, itirafları temel almak orta çağın adalet ilkeleri arasındadır" diyerek çelişkili bir tutum sergiledi. Kurşuna dizilmeden önce Buharin karısına bir mesaj bıraktı: "Hayatım sona eriyor. Bu korkunç makine karşısında kendini tamamen güçsüz hissediyorum. Bütün Merkez Komite üyeleri bile her an tutuklanabilir. Benim ölümüm başkalarının da ölümüne neden olacak, çünkü onlara bir örgüt gerek. Partinin gelecek kuşaklarına bu dönemin iğrenç uygulamalarına otopsi yapmalarını salık veriyorum. Lenin için her zaman hayatımı verirdim. Stalin'e karşı hiçbir şey yapmaya kalkmadım. Partinin sonraki yöneticilerinden beni tartışmalarını ve beni tekrar parti saflarına almalarını istiyorum. Yoldaşlar, biliniz ki, taşıyacağınız bayrak benim kanımla da ıslanmıştır." Izvestia'nın 10 Mart 1938 günkü sayısında Buharin'i Goebbels, Yagoda'yı ise bir Nazi kasabı gibi gösteren karikatür Moskova duruşmaları sırasında Stalin yönetiminin ideolojik dayanaklardan ziyade spekülatif propaganda yöntemlerini tercih ettiğinin bir göstergesiydi.

Stalin döneminde SBKP'den beklenen önderlik işlevi ve buna bağlı olarak da SBKP'nin üyelik yapısı da önemli ölçüde değişti. 1934'te toplanan 17. Kongre'de "parti aday ve üyelerinde daha yüksek nitelikler aranması" kararı alındı. "Parti ancak belli bir toplumsal örgütlenme içersindeki etkin faaliyetleri ön plana çıkmış unsurları üye olarak kabul etmeli ve bu unsurlar ayrıntılı bir incelemeye tâbî tutulmalı ve adayın çalışmakta olduğu örgüt hakkında soruşturma yapılmalıdır." Kasım 1936'da yeniden başlayan üye kaydı sırasında, eskiden kullanılan sınıfsal temel ya da meslek gibi ölçütler yerine faal olmak en önemli ölçüt olarak benimsendi. Diğer yandan mevcut üyeler yeniden değerlendirildi ve 1934-39 arasında 1.220.934 üye partiden ihraç edildi. Daha sonraki yıllarda da, üye seçiminde gözetilen titizlik, üyelik başvurularına karşı yüksek red oranlarının ortaya çıkması sonucunu doğurdu. Örneğin, 1947'de üyelik başvurularının yüzde 22.4'ü, 1948'de ise yüzde 46.9'u reddedildi. Değişiklik yalnızca üyelerden beklenen niteliklerle sınırlı değildi. 1939'daki 18. Parti Kongresi'nde "işçiler, köylüler ve entelejansiya için tek bir sistem" yerleştirilmesi karara bağlandı. Bütün üyeler aynı şekilde parti disiplinine tâbî olacak ve aynı haklara sahip olacaktı. Örneğin "her üyenin merkez komiteye varana kadar her parti komitesine bir öneri ya da soru yöneltme hakkı vardı." Ancak diğer yandan, özel önemleri gözönünde bulundurularak, parti içinde de aktivlere yönelik özel bazı kurallar getirildi. Örneğin parti ya da hükümete ilişkin önemli her kararın alınışında şehir örgütlerindeki aktivlerin toplantıya çağrılması ve kararın onlar tarafından tartışılması kuralı getirildi. Sözkonusu aktivler Stalin dönemi boyunca, parti kararlarının uygulanmasının, 18. Kongre'de partinin "işçi sınıfının diktatörlüğünü kurmak" olarak tarif edilmiş olan amacının gerçekleştirilmesinin başlıca aracıları oldular.

"*Onyediler Davası*", 1937 başında Moskova'da yine aynı mahkeme heyeti önünde sahneye kondu. Özellikle Radek'in pek çok eski Bolşeviği suçlayan "itiraf"larının dikkat çektiği duruşmalar, o ve iki sanık dışındakilerin idamıyla sonuçlandı. Hapse mahkûm edilen üç sanıktan ise bir daha haber alınamadı.

Yine Ocak 1937'de o sırada hükümetin gazetesi *İzvestia*'nın yöneticisi olan ve 1936 Anayasası'nı hazırlayan komisyonda da görev yapmış olan Buharin tutuklandı. "Moskova Duruşmaları"nın en kapsamlısı olan ve Mart 1938'de görülmeye başlanan "*Yirmibirler Davası*"nda Buharin'in yanı sıra eski başbakan Rykov dahil "sağ" muhalefetin önde gelenleri ile sol muhalefetin kalıntıları "Sağcılar ve Troçkistler Bloğu"nu oluşturmakla suçlanmaktaydılar. İddianameye göre yabancı casusluk örgütlerinin teşvikiyle "Troçkistler, sağcı Ziyovyevciler, Menşevikler, Sosyalist Devrimciler ile Ukrayna, Beyaz Rusya, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve Orta Asya Cumhuriyetlerinin burjuva milliyetçilerini" birleştirmek isteyen bu grup "SSCB'deki sosyalist toplumsal ve siyasal sistemi yıkmak, kapitalizmi ve burjuva iktidarını yeniden kurmak amacıyla" yıkıcı faaliyetlerde bulunmuştu. Üç tanesi hariç tüm sanıkları idama mahkum eden mahkeme kararına göre 1917'den 1921'e kadar *Merkez Komite* üyeliği ve 1919-1921 yıllarında *Merkez Komite Sekreterliği* de yapmış olan eski *Politbüro* üyesi sanık Krestinskiy "Alman ajanı", eski Ukrayna başbakanı ve 1919-1925 arası *Merkez Komite* üyesi

1934'e gelindiğinde, tarımda kolektifleştirmeye temel olabilecek bir sınai üretime ulaşılabilmişti. Bu yılda kolhoz ve sovhozlarda 280 binin üzerinde traktör, 30 binin üzerinde biçer-döğer kullanılmaktaydı. 1932'de başgösteren kıtlığın ardından 1934'den itibaren tarımsal üretimde bir artış kaydedilmeye başladı ve bu artış 1937'ye kadar sürdü. 1937'de tahıl, pamuk, şeker gibi temel maddelerin üretimi 1913'deki üretimin 1,5-3 katına yükselmişti. Resimde "tahıl ürününün zamanında teslimatı" konusunda hazırlanmış bir propaganda afişi görülüyor. Savaş koşullarından en çok etkilenen kesimlerden biri de kolhozlardaki köylüler oldu. Yeniden inşa döneminde de ağırlığın ağır sanayiye verilmesiyle kendilerinden en çok fedakarlık istenenler işçilerle birlikte bu köylülerdi. Kollektifleştirme politikasında savaş süresince ve savaş sonrasında yapılan değişiklikler, 1950'de özellikle Ukrayna'da etkilerini gösteren kuraklık ve devletin fiyat ve vergi politikaları savaşın yarattığı yıkıma eklenince köylülerin yaşam koşulları iyice kötüleşti. 50'lerin başlarında devletin tahıl, patates, et ve süt gibi tarım ürünlerine ödediği fiyatlar hala savaş öncesi fiyatlarından düşüktü. Pek çok kolhoz, ürünlerine devletten aldığı fiyatlarla kendi giderlerini bile karşılayamıyordu, 1950'de çalışanlarına hiçbir ücret ödeyemeyecek durumda 2.000 kolhoz vardı. Kolhozlardaki pek çok köylü küçük bahçe tarımıyla geçimini sağlamaya çalışıyordu. Bütün bunlara bir de savaş sırasında yıkılmış olan konutların yeniden inşasının öngörüldüğünden yavaş ilerlemesi ekleniyordu.

olan Rakovskiy 1924'den itibaren "İngiliz", 1934'den itibaren ise "Japon ajanı" olarak çalışmıştı. Yine karara göre eski İçişleri Komiseri Yagoda, Troçki'nin emri ile Gorkiy'i, onun oğlunu ve başbakan yardımcısı Kuybişev'i öldürtmüş, Yejov'u ise zehirleyerek öldürmek istemişti. Baş sanık Buharin'in suçları 1918 yılına kadar gitmekteydi. Buna göre 1918'de *Sol Komünistler*'in önderi olan Buharin, Troçkistler ve *Sosyalist Devrimcilerle* birlikte Brest-Litovsk barışını engellemek amacıyla Lenin, Stalin ve Sverdlov'u öldürtmeyi ve Sovyet hükümetini devirmeyi planlamıştı. Lenin'e Ağustos 1918'de yapılan suikast da bu planın bir parçasıydı.

Haziran 1937'de kısa ve gizli bir muhakeme sonucu *Kızılordu* Genel Kurmay Başkanı ve iç savaş kahramanı Mareşal Tuhaçevskiy ve bir dizi önde gelen general idam edildi. Mareşal Tuhaçevskiy'nin daha önce de *"Onyediler Davası"*'nda ismi geçmiş, ancak savcı ve mahkeme, konuyu geçiştirmişti. Ne var ki *Kızılordu*'nun ve Tuhaçevskiy'nin sahip olduğu prestij, parti yönetiminin 1925'de kaldırılmış bulunan "siyasi komiserlikleri" (politruk) yeniden oluşturma ve kısa bir süre sonra *Kızılordu*'nun üst yöneticilerine karşı harekete geçmesine engel olamamıştı. Bunun temel nedeni olarak terör uygulanmasına karşı olan askerî yöneticilerin bir darbe ile Stalin'i ve en yakın destekçilerini görevden uzaklaştırmayı planlamış olmaları ileri sürülmekle birlikte, Tuhaçevskiy davasında suçlananlar bu iddiayı ve itirafta bulunmayı ısrarla reddetmişlerdi. "Tuhaçevski Olayı" bu davayla sınırlı kalmayacak, orduda başlatılan yaygın bir temizliğin habercisi olacaktı. *Kızılordu*'nun hemen tüm kurmay kadrosu yok edildi, ordu komutanlarının üçte ikisi, tümen komutanlarının % 90'ı tutuklandı. Yüksek rütbeli 6 bin subaydan yaklaşık 1500'ünün yok edildiği orduya yönelik terörün, Çarlık ordusundan devralınan "burjuva uzman"lardan çok, çoğunluğu köylü ve işçi kökenli olan "kızıl komutan"lara yönelik olduğu görülmektedir. Daha sonra Sovyet tarihçileri ve Batılı uzmanlar Sovyet ordusunun Almanlara karşı başlangıçta uğradığı büyük başarısızlığı bu olaya bağlayacaklar, savaş sırasında da hapiste bulunan pek çok subay tekrar göreve alınmak zorunda kalınacaktı.

Duruşmalar kadar dikkati çekmemekle birlikte, muhalefete karşı Stalin'in yanında yer almış

olan parti yöneticilerinin de temizlenmesi *Yezjovçina*'nın önemli bir boyutunu oluşturur. "Gürcistan Sorunu"nda Stalin'in destekçisi olan Gürcü asıllı Ağır Sanayi Komiseri ve *Politbüro* üyesi Ordjonikidze, yardımcısı Pyatakov'u kurtarmaya çabaladığı için gözden düşmekte ve esrarlı koşullar altında ölmekteydi. Ukrayna parti yöneticileri, *Politbüro* üyesi Kosyor, *Politbüro* aday üyeleri Postişev ve Petrovskiy ile Cubar yine bu dönemde ortadan kaybolmuşlardı. Bunlar hakkında ne bir suçlama, ne bir muhakeme, ne de öldürüldüklerine dair bir kayıt söz konusudur. *Politbüro* aday üyeleri Rucutak ve Eyhe yargılanmış, fakat mahkemede daha önceki "itiraflarını" reddedince, gizlice idam edilmişlerdi.

Ortadan kaybolanlar arasında Preobrajenskiy, Antonov-Ovseyenko, Smilga gibi önde gelen sol kanat muhalifler, *Demokratik Merkeziyetçilerin* hemen tümü, *İşçi Muhalefeti* önderleri Şlyapnikov ve Medvedev, Buharin yandaşı Uglanov, *Marx-Engels Enstitüsü* Müdürü Riyazanov, Ekim Devrimi'nin önde gelenlerinden *Askerî Devrimci Komite* başkanlığı ve Adalet Bakanlığı yapmış olan Kirilenko, sayılabilecek isimlerden yalnızca bir kısmıdır. Temizlikten kurtulan önde gelen tek eski muhalif Kollantay'dı. 1937-38 yıllarında "ortadan kaybolan" bu kişilerin çoğunluğu muhtemelen *NKVD* tarafından yok edilmişlerdi.

Moskova Duruşmaları ile başlayan terör döneminde tüm Sovyetler Birliği'nde bir tutuklama, yargılama ve kurşuna dizme fırtınası esmekteydi. Bu dönemde partiden 1 milyonu aşkın üyenin tasfiye edildiği bilinmektedir. Partiden atılmanın çoğu kez tutuklanma ve çalışma kamplarına sürülme ile sonuçlandığı gözönünde tutulursa, Stalin'in bu yıllar içinde partide yürüttüğü "operasyon"un boyutları daha iyi anlaşılabilir.

VİŞİNSKİY, ANDREY YANUARYEVİÇ (1883-1954)

Sovyet devlet adamı, diplomat, Moskova Duruşmaları'nın ünlü savcısı Vişinskiy, 10 Aralık 1883'de bugün Ukrayna'ya bağlı Odessa'da doğdu. 1902'de katıldığı *RSDİP*'in, 1903'de *Menşevik* kanadında yer aldı. 1905'de Bakû Sovyeti'nde sekreterlik yaptı. 1913'de avukat oldu. İç savaş sırasında Kızılordu saflarında yer alan Vişinskiy, 1920'de *Komünist Parti*'ye üye oldu. Bir yandan Moskova Üniversitesi'nde hukuk dersi verirken, bir yandan da savcılık yapıyordu. Bu dönemde parlak bir teorisyen olarak ün kazandı. 1928'de Eğitim Komiserliği Yüksek Öğrenim bölümüne atandı. Bu arada karşı devrimcilerin ve sabotajcıların davalarında savcılık yaparak sanıklar hakkında ağır cezalar talep etti. 1935'de Sovyetler Birliği baş savcısı oldu.

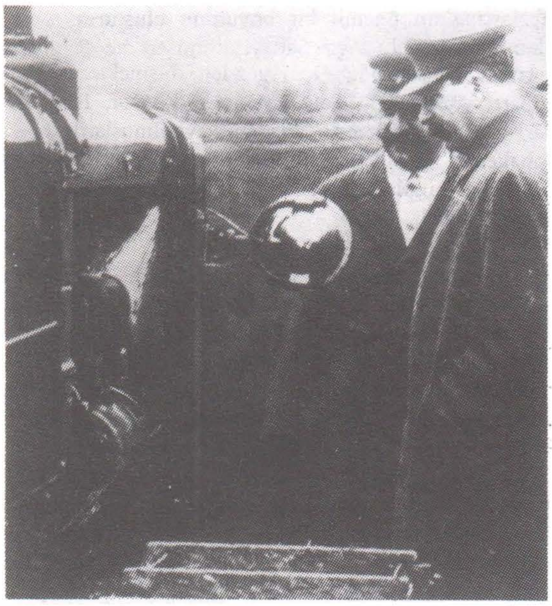
Vişinskiy'in esas ününü attıran 1933'de bazı İngiliz mühendislerin Sovyet hidroelektrik sistemini tahrip etmekle suçlandıkları Metro-Vickers davası oldu. Vişinskiy, Büyük Temizlik döneminde birçok *Bolşevik* önderi ihanetle suçlayarak idam olmalarına hizmet etti. Stalin'in Temizlikteki başlıca hukuki dayanağı Vişinskiy'di.

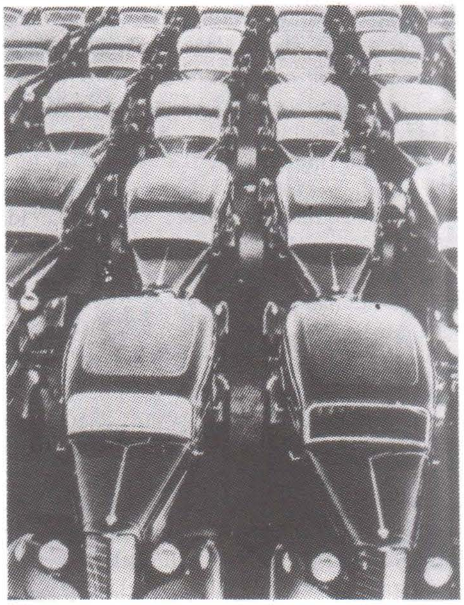
1940'da Merkez Komita üyesi ve dışişleri komiserliği yardımcısı olan Vişinskiy, Letonya'nın Sovyetler Birliği'ne katılmasını izlemekle görevlendirildi. Daha sonda Romanya'nın 1945'de denetlenmesi görevini üstlendi. Mart 1949'da dışişleri bakanı oldu ve Sovyetler Birliği'nin Birleşmiş Milletler nezdinde temsilciliğine getirildi. Özellikle Kore Savaşı sırasında, Birleşmiş Milletler'de yaptığı sert çıkışlarla savcılığının yanısıra başarılı bir diplomat olarak da dikkat çekan Vişinskiy, Stalin'in 1953'da ölmesinden sonra bakanlık görevinden uzaklaştırıldı ama Birleşmiş Milletler'deki görevine devam etti.

1930'lu yıllardaki Sovyet hukuk sisteminin mimarı olan Vişinskiy 200'den fazla kitap ve broşür yazdı. 22 Kasım 1954'de New York'da öldü.

Özbekistan'da bir şenlik. Özbekistan Orta Asya Cumhuriyetleri içinde Sovyet sistemini en sorunsuz biçimde benimsemiş olanıydı. 1928'de Galiyevizm'e karşı başlatılan ve 1940'a kadar sürdürülen kampanya sırasında Bütün Sovyetler'de olduğu gibi, buradaki camilerin de çoğu kapatılmıştı. Ancak savaş sırasında, kitlesel seferberliğin gereklerinden biri olarak dinî kurumlarla uzlaşılmaya karar verildi. 1941'te Ateist Militanlar Birliği'nin faaliyetlerine son verildi. 1943 ve 44'de Ufa müftüsü, Nakşibendi tarikatine mensup Abdurrahman Rasulayev ile varılan anlaşma sonucunda Orta Asya ve Kazakistan Müslümanları Dinî Nazırlığı kuruldu. 1946'da Orta Asya ve Qazaqstan Müsülmanlarinin Dinî Nazâriye Jurnali adlı bir dergi yayınlayan bu nazırlık Sovyet yönetimi ile bir uzlaşma siyaseti gütmüştür. Stalin döneminde Orta Asya'da yönetime karşı yegâne milliyetçi ya da dinî tepki, Yesevi tarikatine mensup bir grubun kurmuş oldukları Atlı İşanlar adlı gizli örgütten gelmiştir. Bu gizli tarikat 1936'da açığa çıkarılmış ve şeyhleri Satibaldiyev'le birlikte 32 önder "terörizm", "devrim aleyhtarlığı" ve "sabotajcılık" suçlamaları ile idam edildiler.

1940'larda Sovyetler Birliği artık ekonomik bir güç haline gelmiş, halkın yaşam standardının düşük bir seviyede kalmasına, tarımda kolektifleştirmenin yol açtığı krizlere karşılık sanayide yüksek büyüme oranlarına, üretimde büyük artışlara ulaşılmıştı. 1938'de yazılan Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi'ne göre, sınai üretim 1937 sonunda 1929'daki düzeyin 4 katından fazlasına ulaşmış durumdaydı. Fotoğraflarda ZIS fabrikasında üretilen traktörleri inceleyen Stalin ve yine ZIS tarafından üretilmiş otomobiller görülüyor. Alman saldırısı Sovyetler Birliği'nde sanayi bu düzeydeyken başladı. Savaş sonunda ise her alanda büyük bir yıkım söz konusuydu. Sovyetler Birliği savaş sonunda nüfusunun yaklaşık onda birini kaybetti (gerçeğe yaklaşan rakamlar ancak 20. Kongreden sonra açıklanmaya başlandı). Savaş öncesi nüfusa ancak 1955'de tekrar ulaşılabildi. Savaş alanlarında 1.700 şehir ve 70 bin köy yerle bir olmuş, şehir merkezlerindeki konutların yüzde 50'si, kırsal alandaki konutların yüzde 75'i oturulamaz hale gelmişti. 30 binden fazla sanayi işletmesi yıkılmış, 65 bin km demiryolu, 4.100 tren istasyonu tahrip edilmişti. 1945 sonunda işgal edilmiş bölgelerde savaş öncesi sınai kapasitenin yalnızca yüzde otuzu kullanılabilir durumdaydı. Savaşın kesintiye uğrattığı beş yıllık planların dördüncüsünün başladığı 1946 başında, savaşın galiplerinden Sovyetler Birliği işte böyle bir durumdan yola çıkmak zorundaydı. IV. beş yıllık plan, tasarlandığı gibi Ekim 1945'de uygulamaya konamadı, politbüro içindeki tartışmalar daha uzun süre aldı ve plan ancak Mart 1946'da kesinleşerek açıklanabildi. Tartışmalar, sınai gelişmede ağırlık noktalarının nasıl saptanacağı konusunda yoğunlaşmıştı. Birinci görüş, ağır sanayine öncelik verilmesi gerektiğini savunuyor, bunu da Sovyetler Birliği'nin kapitalist ülkelerce ablukaya alınmış olması ve yeni saldırı tehlikelerinin varlığıyla gerekçelendiriyordu. Diğer görüş ise, tüketim malları sanayiine ağırlık verilmesinden yanaydı. Bu görüşü savunanlara göre, uluslararası durum buna izin veriyordu ve uzun savaş ve mahrumiyet yıllarından sonra halkın acil ihtiyaçlarının karşılanması gerekiyordu. Plan ağır sanayi yanlılarının istediği gibi çıktı. Bu alanda çok yüksek bir büyüme hızı hedeflenirken, tüketim malları üretiminde, tarımda ve konut inşasında saptanan hedefler daha mütevaziydi.

Hruşçov'un 20. Parti Kongresi'nde yaptığı açıklamalara göre, 1934 Kongresi'ne katılan 1966 delegeden 1108'i "karşı devrimci" oldukları gerekçesiyle tutuklanmış ve cezalandırılmıştı. Beş yıllık bir aradan sonra 1939'da 18. Parti Kongresi toplandığında Kongreye katılan 1570 delegeden yalnızca 34'ünün parti üyeliğinin 1917 öncesine gittiği görülüyordu. 1920'lerde veya daha önce partide önemli görevler üstlenmiş olanlardan yalnızca 7'si idam veya hapis cezasından kurtulmuş durumdaydı. 1934 Kongresi'nde Merkez komitesi'ne seçilen 71 kişiden 16'sı hayatta kalmayı başarabilmiş, 51'i ise yok edilmişti. Merkez Komitesi'nin 63 aday üyesinden 59'u ya öldürülmüş ya da hapsedilmişti. 1923'te Stalin'in Merkez komitesi aday üyeliğine bizzat önerdiği 14 kişi, biri (L.Kaganoviç) dışında ortadan yokolmuştu. Başka bir deyişle muhaliflerin yanısıra "partinin sarsılmaz birliği" adına Stalin'i sonuna kadar desteklemiş olan ekip de, *Politbüro* üyeliğini koruyan bir avuç şanslı kişi dışında, tümüylü yok edilmişti.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ni tüm anlamıyla "yenilemiş" ve kesin olarak eline geçirmiş olan Stalin, uluslararası komünist hareketin pek çok liderini de öldürtmüştü. Almanya, Polonya ve Macaristan'dan kaçarak Sovyetlere sığınmış olan pek çok komünist "büyük temizlik"in kurbanı olmuşlardır. Bunlar arasında 1919 Macar Devrimi'nin önderi Bela Kun, *Almanya Komünist Partisi* önderliğinden Remmele ve Nuemann ile *Polonya Komünist Partisi*'nin hemen tüm Merkez Komite üyeleri de yer almaktaydı.

1938, terörün doruğa yükseldiği yıl olmakla birlikte, yıl sonunda Yejov'un görevden alınmasıyla birlikte, bir durulma görüldü. Onun yerine görevini Stalin'in ölümüne kadar 15 yıl sürdürmeyi başaracak olan Beria getirilirken terörün tüm suçları Yejov'a yüklenilmek isteniyordu. Böylece "Yejovçina"nın son kurbanları bizzat Yejov ve *NKVD*'nin bazı üst yöneticileri oldular. Ne var ki Beria'nın göreve gelmesi mahkemesiz cezalandırma uygulamasının ve çalışma kamplarının ortadan kalkması anlamına gelmedi, aradaki fark, Beria'nın bu işlemleri daha "sessizce" yürütmesinden ibaret kaldı.

Neden?

Sovyetler Birliği'nin kapitalist kuşatmayı kırıp, kendisini dünyaya kabul ettirdiği, büyük fedekârlıklarla da olsa hızlı bir ekonomik gelişmenin sağlandığı, *Halk Cepheleri* politikaları ile Avrupa sosyal demokrasisi ile yakınlaşıldığı, ciddi bir örgütlü muhalefetin söz konusu olmadığı bu dönemde, Stalin'in böyle bir "temizlik"e girişmesinin nedenleri tam anlamıyla yorumlanabilmiş değildir. Gerçekten de Hruşçov'un 20. Kongre'de dediği gibi, "Troçkist, Zinovyevci ve Buharincilere karşı en sert ideolojik mücadelenin verildiği dönemde başvurulmayan önlemlere... sosyalizmin gerçekleştirilmesinden ve muhalefet yenilgiye uğratıldıktan sonra" niçin gerek görülmektedir? Bu konuda verilen en "makul" cevaplardan biri, Stalin'in Almanya ile patlak vermesi kaçınılmaz görülen savaşı gözönüne alarak, önderlikte kendisine alternatif olabilecek herkesi yok etmek istediğidir. Troçki'nin 1927'de, 1. Dünya Savaşı sırasında başarısız kalan Fransız hükümetini düşürmek için çalışan Clemenceau'nun davranışını örnek vererek, yönetime karşı muhalefetini her koşulda sürdüreceğini belirtmesi unutulmuş değildi. Savaş olasılığının artması ile birlikte, "temizliğin" yaygınlık kazanmış olması bu görüşü destekleyen kanıtlardan biridir. Tasfiyenin, kendinden fedakârlık istenen Sovyet halkına, aksaklıkların suçunun yüklenebileceği bir "hedef" gösterilmek amacından kaynaklandığının ileri sürüldüğü görülmektedir. Öte yandan Stalin'in kendi destekçilerini de yok etmesine yol açan olaylardan birinin, 1937 başında yapılan Merkez Komitesi toplantısında bu kurulun "Yirmibirler Davası" ile ilgili İçişleri Komiseri Yejov'un raporunu reddetmesi olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle parti yöneticilerinin ve Kızılordu'nun Stalin'i desteklemekle birlikte, ona tümüyle teslim olmaya hazır olmayışı, Stalin'in bu gruba karşı da acımasızca harekete geçmesine neden olmuştur.

31 Sovyetler Birliği ve Sosyalist Blok

"Büyük Temizlik" dönemine ilişkin olarak açıklanmayı gerektiren bir başka nokta da, "Moskova Duruşmaları"nda bazı direniş teşebbüsleri dışında, tüm sanıkların suçlarını "itiraf" etmiş olmalarıdır. Stalin'in ölümünden sonra, düzmece oldukları resmî Sovyet organlarınca da açıklanan bu davalardaki suçlamaların hayal gücü geniş insanlar için bile inandırıcı olmadığına kuşku yoktur. Hemen tüm sanıklar, "Stalin ve *Politbüro* üyelerini öldürmeyi planlamak, kapitalizmi geri getirmek, işçileri kitle halinde zehirlemeye kalkışmak" gibi suçlarla itham edilmektedirler. Rus Devrimi'nin önde gelen yöneticileri olan sanıklar, devrimin ilk günlerinden beri, "İngiliz, Fransız, Japon ve Alman casusu olduklarını, Nazi'lerle işbirliği yaptıklarını, Sovyet topraklarını Japonya ve Almanya'ya terketmeyi planladıklarını" kabul etmektedirler.

Sanıkların itiraflarının Hruşçov'un da açıkladığı gibi baskı ve işkence altında elde edildiği kuşkusuzdur. Kaldı ki, "itiraf" etmemenin sonucu, çok kez duruşmasız kurşuna dizilmek olmaktadır. Yine de bu açıklamanın yanı sıra, bu kişilerin düşünce ve davranışlarıyla sovyet Devrimi ve devleti için "objektif olarak" bir tehlike oluşturduklarına inandırılmış oldukları da ileri sürülmüştür. Buharin'in mahkemedeki savunması, buna iyi bir örnek olarak görülebilir. Bir yandan "Lenin'i öldürmeyi planlamak, Kirov, Kuybiyşev ve Gorkiy'nin ölümünde parmağı olmak" gibi somut iddiaları ayrıntılı bir biçimde çürütmeye çalışan ve bu noktalarda kendini savunan Buharin, objektif olarak "karşı devrimci işbirlikçileriyle birlikte Lenin'in eserini yıkmaya çalıştığını" itiraf etmektedir. Ülkenin Stalin'in arkasında olduğunu, onun dünyanın umudu olduğunu açıklayan Buharin, "ülke, parti ve halk karşısında diz çöküyorum" diyordu, "önemli olan bir düşmanın pişmanlığı değil, SSCB'nin yüceliği"dir.

KAGANOVİÇ, LAZAR MOİSEYEVİÇ (1893-1963)

Sovyetler Birliği Komünist Partisi içinde Stalin'in yürütmüş olduğu politikayı en çok destekleyen parti yöneticilerinden biri olan Lazar Moiseyeviç Kaganoviç, 22 Kasım 1893'te Kiev'e bağlı Kabani'de doğdu. Yoksul bir Yahudi ailesinin oğlu olup, küçük yaşta hayatını kazanmaya başladı. Ayakkabıcılık yaparken siyasal mücadeleye katılan Kaganoviç, 1911'de _Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi_'ne girdi. Parti içinde _Bolşevik_ kanadın saflarında yeraldı. Ekim Devrimi'ne kadar çeşitli parti görevlerinde bulunan Kaganoviç, devrimden sonra Türkistan'a gönderilerek Taşkent örgütünün başına getirilip kurulan Sovyet iktidarının yerleşmesini sağladı. Buradaki başarıları parti içinde de yükselmesini sağladı ve bir süre sonra Stalin'in en güvendiği parti yöneticisi oldu. Bunun sonucunda Merkez Komitesine giren Kaganoviç , parti içinde yerel örgütlerin müfettişliğini yaparken oldukça sıkı bir disipline dayalı örgütçü özelliğiyle öne çıktı. 1925'ten 1928'e kadar Ukrayna'da partinin birinci sekreterliğinde bulundu, 1930'dan 1935'e kadar da Moskova'daki parti örgütünün sorumlusu oldu. Politbüro üyeliğinden Yüksek Sovyet Prezidyum'una da seçilen Kaganoviç, bütün bu süreç içinde devamlı olarak Stalin'in yanında oldu ve onun uyguladığı politikanın şaşmaz destekçisi oldu. Stalin'i yanılmaz bir önder olarak kabul eden Kaganoviç, parti içinde Stalin'e karşı olan güçlerin bastırılmasında etkin bir rol oynadı. Parti içindeki görevlerinin yanısıra Sovyet hükümetinde de Ulaştırma ve Sanayi komiserliklerinde bulunan Kaganoviç, daha sonra bakanlar kurulu başkan yardımcılığını da üstlendi. 1936'larda başlayan parti içindeki ''karşıtları temizleme'' hareketinde Molotov'la birlikte Stalin'in yanında yeraldı. Kolektifleştirmenin başarıya ulaşmasında, ağır sanayiye ilişkin sorunların çözülmesinde önemli sorumluluklar yüklendi. Kagsnoviç'in parti içindeki yıldızı ise Stalin'in ölümünden sonra düşmeye başladı. Hruşçov'un başlatmış olduğu Stalin'i eleştiri kampanyesına karşı olan muhalefetin içinde yeraldığı için 1957'de bütün görevlerinden uzaklaştırıldı ve bu tarihten sonra kendisinden hiç sözedilmedi. Ölüm tarihi de kesin olarek bilinmeyen Kaganoviç'in 1963'te öldüğü sanılmaktadır.

Parti'de Stalin Egemenliği

Gerekçesi ne olursa olsun "Büyük Temizlik" sonunda 19. Parti Kongresi 1939'da toplandığında, Stalin "rakipsiz" bir konuma geldi. 1939'dan ölümüne kadar geçen dönemde iktidar, Stalin ve onun izin verdiği ölçüde *Politbüro*'da görev yapan bir avuç kişinin elinde toplanmış, partinin Merkez Komitesi tamamen etkisiz kılınmıştı. 1919'dan 1921'e kadar ayda iki kez, 1921'den sonra ise ayda bir kez toplanması öngörülen Merkez Komitesi, 1939'daki tüzük değişikliği uyarınca yılda ancak üç kez toplanır hale geldi. Ne var ki, Şubat 1941'de toplanan Merkez Komitesi, II. Dünya Savaşı boyunca hiç toplanmadı, yeni bir toplantı ancak savaş bittikten sonra 1946'da gerçekleştirildi. Önceleri her yıl toplanan Parti Konferansı 1926'dan 1932'ye kadar üç yılda bir yapıldı, 1941'deki 18. Parti Konferansı'ndan sonra ise bu toplantı hiç gerçekleştirilmedi. 1939 tüzüğüne göre beş yılda bir toplanması gereken Parti Kongresi ise, 1952'ye kadar tam 13 yıl toplantıya çağrılmadı. Bütün bunlara karşın Sovyet resmî teorisinde "kolektif liderlik" anlayışı savunulmaya devam ediliyordu. Merkez Komitesi gibi *Politbüro*'nun da kolektif bir organ olarak çalıştığı kabul ediliyor, Stalin'in hukuki konumu da Genel Sekreter ve *Politbüro* üyesi olarak "eşitler arasında birinci" olmaktan ileri gitmiyordu. Oysa, Stalin çok kez kararlarını tek başına alıyor, kendi belirlediği *Politbüro* üyelerini dahi ancak gerekli gördüğü durumlarda haberdar etmekle yetiniyordu. Partinin üst yönetim organı sayılan *Polütbüro* üyelerinin dahi Stalin'e karşı kendilerini güvende hissetmedikleri görülür. SSCB Başbakanlığı da yapan *Politbüro* üyesi Bulganin, Hruşçov'un 20. Parti Kongresi'ndeki açıklamasına göre, bir keresinde bir kişinin Stalin'in bir dost olarak davetini kabul edip evine gittiği zaman, davet sonunda evine mi yoksa hapishaneye mi gideceğini kestirmesinin mümkün olmadığını açıkça kabul etmektedir.

1930'larda İdeolojik Değişiklikler: (Dönüşümler)

İç Savaş'ın sona ermesi ve yeniden inşa dönemine girilmesiyle birlikte, parti içi siyasal akımlar ekonomik ve toplumsal pratiğin sorunları üzerinde yoğunlaşmakta, bir teorinin haklılığı da giderek pratiğin kısa dönem başarıları ile ölçülür olmaktadır. Başka bir deyişle, ideolojik farklılıkların doğrudan pratiği etkiliyor olması ve ekonomi ile toplumun bu görüşler çerçevesinde biçimlendiriliyor olması, aslında pratik nitelikli olan kararların ideolojik değer kazanmasına yol açmaktadır. Böylece pratik sürekli olarak ideolojide yansımalar bulmaktadır. Özellikle de 1925'den sonra Rus Marksizminde "pragmatik" amaçlar ön plana çıkmakta, ideoloji doğrudan uygulanan siyasal eylem haline dönüşmektedir.

Bu durumda "sol" ve "sağ" muhalefet geleceğe yönelik pratiği tarihsel-toplumsal koşulların analizine dayanarak oluşturmaya çalışmakla, mücadeleyi peşinen kaybetmiş oluyordu. Klasik Marksist ve dolayısıyla enternasyonalist kategorileri kullanan bu grupların, tek ülkede sosyalizm teorisinin sağladığı "kendi devrimci devlet ve toplumuna" yönelik "ulusal güven" duygusuyla rekabet etmesi mümkün değildi. *Sol Muhalefet* ülkenin geriliğini vurgular ve tek ülkede sosyalizmin kurulamayacağını söyler, Buharin ise ancak "geri tip" bir sosyalizmin mümkün olduğunu ileri sürerken, Stalin Batı'ya örnek olabilecek bir sosyalizmden söz ediyor, Sovyet halkına "kapitalizmi yakalama ve aşma" hedefini sunuyordu. Bu anlayış Rus Devrimi'nin evrensel bir model olma iddiasını içerdiği gibi, Sovyetler halkına bir "misyonerlik" duygusu aşılamaktaydı.

İkinci Beş Yıllık Plan dönemi, Sovyetler Birliği'nde bu bağlam köklü ideolojik dönüşümlerin gerçekleştiği yıllardır. Bu husus öncelikle Sovyet vatandaşı ile devlet arasında ilişkide ve

Komintern'in Sonu

Stalin 1924'de "Yoldaş Lenin bizi terk ederken *Komünist Enternasyonal*'in prensiplerine sadakati kalbimize gömüyordu. Tüm dünyanın işçilerinin birliği olan *Komünist Enternasyonal*'i güçlendirmek ve yaygınlaştırmak için hayatımızı feda edeceğimize dair sana söz veriyoruz Yoldaş Lenin" diyordu. Aradan 19 yıl geçtikten sonra 28 Mayıs 1943'de aynı Stalin *Komünist Enternasyonal*'in dağıtılışının doğru ve yararlı olduğunu dile getiriyordu. *Komünist Enternasyonal*'in Lenin'in inisiyatifi ile kuruluşundan, Stalin'in inisiyatifi ile lağvedilişine kadar geçen sürede gerek tüm dünyada gerekse Sovyetler Birliği'nde yaşananlara bir göz atmak bu süreçteki uygulamaları anlamayı kolaylaştırır.

Marx *I. Enternasyonal*'in tüzüğünde "işçi sınıfının kurtuluşu yerel ya da ulusal değil, aksine modern toplumların varolduğu tüm ülkeleri kapsayan toplumsal bir görevdir" derken politik praksis zemini üzerinde sosyalistlerin teorik ilkelerini ifade ediyordu. Sorunun enternasyonal niteliği ise buna uygun olan bir örgütlenmeyi de gerekli kılıyordu. Yapısı, işleyiş ilkeleri ve programının tarihsel koşulların değişimine göre uyarlanacağı fikri, sosyalistleri proleter enternaayonalizminin somut bir örgütlenme biçiminde cisimleşeceği gerekliliğinden hiçbir zaman şüpheye düşürmemişti.

Nitekim Lenin ve Troçki'nin imzalamış oldukları, *Rusya Komünist Partisi*'nin diğer ülkelerin devrimci parti ve gruplarına gönderdikleri I. Kongre'ye davette de "tek tek ülkelerin hareketlerinin çıkarlarının, dünya çapındaki devrimin ortak çıkarlarına tabi kılınması" ilkesi yer alıyordu. *II. Enternasyonal* deneyinden çıkarılan ders ile özellikle toplumsal çelişkilerin keskinleştiği ve devrimci çözümlerin gündeme gelebildiği savaş dönemlerinde uluslararası kitlesel devrimci eylemleri koordine edecek uluslararası bir örgütlenmenin gerekliliğinin farkına varılmıştı. Buna rağmen savaşın tam orta yerinde ve uluslararası proletaryanın faşizme karşı mücadelesinin yükselme eğilimi taşıdığı bir anda dünya devriminin merkezi olması gereken bir örgütlenme kendini nasıl oldu da lağvetti? Bu sadece bir ihanetle açıklanabilir mi? Ya da bu sonuç Stalin'in ifade ettiği gibi ortak düşmana karşı mücadeleyi güçlendirecek bir adım mı idi? Yoksa *Komintern*'in yapısı ve yıllarca karşı karşıya kaldığı politikaların kaçınılmaz bir sonucu muydu?

Komünist Enternasyonal 15 Mayıs 1943'de *Yürütme Komitesi Prezidyumu* tarafından alınan bir karar ile lağvedildiğinde 24 yıllık bir geçmişe sahipti. 1930'ların temizliklerinden sonra *Komintern* politik faaliyetleri açısından bir gölge haline gelmişti. Gerek *Yürütme Komitesi*'nden gerekse teknik aygıttan Polonyalı, Alman, Yugoslav, Macar, Bulgar ve diğer birçok üye yokolmuştu. Genel olarak bir güvensizlik ve korku hakimdi. Herkes birbirinden şüphe ediyor ve *NKVD* ajanları tarafından götürüleceği anı bekliyordu. Savaş başlangıcında Stalin komünist partilerinin üst düzey yöneticilerini daha güven içinde olabilmeleri gerekçesi ile Moskova'ya çağırdı. Thorez, Togliatti, Diaz, Hernandez, La Pasionaria, Pleck, Ulbricht, Marty ve diğerleri böylelikle Moskova'da buluşmuş oldular.

Hitler Almanya'sının Sovyetler Birliği'ne saldırması üzerine komünist partileri Hitler-Stalin paktı sonrasında olduğu gibi, ancak 1939'dan daha kolay olan bir politik dönemeçten geçtiler. Özellikle işgal edilmiş olan ülkelerdeki işçilerin ve halkın duygularına uygun olmayan bir politika böylelikle terkedilmiş oldu. Komünistler artık partizan olmaya başlamışlardı. Ancak komünist partileri bu süreçte politik tabiyet ilişkilerini abartarak, esas olarak Sovyetler Birliği ile ittifak içinde olan burjuva önderliklerin hizmetine girdiler. Sosyalizm mücadelesinden pek söz edilmez oldu. Politik kampanyaların eksenini Hitler'e karşı ikinci bir cephe açılması oluşturdu. İngiliz

İkinci Savaş sonrasında Yalta-Potsdam ve Tahran anlaşmaları dünyanın haritasını yeniden oluşturmanın adımları oldular. Savaşın galipleri olan ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği masa başında yapılan nüfuz alanları hesapları ile özellikle orta Avrupa'da bugün de geçerli olan sınırları çizmiş oldular. Avrupa'da sağlanmış olan statüko gerek doğu gerekse batı için varolan egemenlik ilişkilerinin de içeriyordu. Churchill, Truman ve Stalin bu görüşmelerin ve anlaşmaların baş aktörleri oldular. Komintern'in lağvı bu görüşmelerin zeminini hazırlayan başlıca ideolojik etkenlerden biriydi.

partisi seçimlerde Churchill'e karşı aday çıkartan politikacıları şiddetle eleştirdi. Fransız partisi direniş hareketini de Gaulle'ün önderliğine bıraktı. İtalyan partisi Mussolini'nin düşürülmesinden sonra kralın yönetimini kabul etti. Amerikan partisi siyahlara, ırk ayrımcılığına karşı sürdürdükleri mücadeleye son vermeleri çağrısında bulundu. 1942 sonbaharında İngiliz emperyalizminin yaşadığı sorunlardan faydalanarak bağımsızlık için ayaklanan Hint halkına karşı, *İngiliz Komünist Partisi* Gandhi ve Nehru gibilerinin dar ve gerçekçi olmayan politikalarını eleştiren bir tutum aldı. İngiliz sömürgecileri Hint halkının mücadelesini zorla bastırdılar. Daha ilginci *Hindistan Komünist Partisi* de ayaklanmalara karşı çıktı. Cezayir ve diğer Fransız sömürgelerinde de *Fransız Komünist Partisi* benzer bir tavır içindeydi. Bu tür politikalara yanaşmayan en önemli örneklerden birini ise Nazilere karşı direnişe geçmek için 22 Haziran'ı beklemeyen Yugoslav partisi oluşturdu. Sonuç olarak hedeflenen, Hitler'e karşı oluşturulmuş olan üçlü birliğin (ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği) bozulmaması için komünist partilerinin burjuvazilerine karşı mücadele etmemeler ve ulusal birlik politikasını sürdürmeleriydi. Bu yaklaşım halk cephesi uygulamalarının bir yansıması idi.

15 Mayıs 1943'de Moskova kaynaklı bir telgrafla *Komintern Yürütme Komitesi Prezidyumu* komünist partilerine örgütün lağvedilmesini önerdi (bkz. ek). Sovyetler Birliği'nde yaşayan ve *Prezidyum*'un üyesi olmayan *Komintern* üyeleri bu haberi basın veya radyodan öğrendiler. Stalin'in savaş günlerinde bir kez bile Parti Merkez Komitesi'ni toplantıya çağırmadan ülkeyi yönettiği gözönünde bulundurulduğunda bu kararın da habersiz çıkmış olması yadırganmayacaktır. *Prezidyum* kararının altında VII. Kongre'de seçilmiş olan 11 üyenin ve Jdanov'un imzaları vardı. İlginçtir aynı Kongre'de seçilmiş olmasına rağmen bu kararın altında Stalin'in imzası yoktur. 9 Haziran'da *Prezidyum*, kararın 26 parti ve *Komünist Gençlik Enternasyonal*'i tarafından onaylandığını ve böylelikle *Komintern*'in lağvedildiğini açıkladı (bkz ek). Kararda imzası olan seksiyon sayısı 28 idi. *Komintern*'in en son Kongresi'ne 76 seksiyon katılmıştı. Lağvetme kararında 48 seksiyonun görüşü alınmamış, dolayısıyla bu bir azınlık kararı olmuştu. Karara imza atan 28 partiden 14'ü illegal koşullarda faaliyet sürdürüyordu. Partiler adına bu karara imza atanlar Sovyetler Birliği'nde yaşayan mülteci yöneticilerdi. Sahip olunan sosyalizm anlayışına göre parti yöneticileri ve parti genel sekreterleri, parti adına her türlü kararı alabilmekte ve böylesi kararların altına imza atabilmekteydiler.

Komintern'in lağvedilmesi hakkında şu ana kadar açığa çıkmış olan üç önemli belge mevcuttur. Bunlardan biri 15 Mayıs kararı, diğeri 9 Haziran açıklaması, sonuncusu ise İngiliz Reuter haber ajansının Stalin ile 28 Mayıs'da yapmış olduğu söyleşidir. Bunun dışındaki tartışma belgeleri açılmamış olan Sovyet arşivlerinde gizlidir.

15 Haziran kararını ele almadan önce batılı iktidarların önemle üzerinde durdukları bir konuya, dünya devrimine değinmek gerekiyor. Nazi Almanya'sına karşı İngiliz ve ABD hükümetlerinin 14 Ağustos 1941'de oluşturduğu birliğe Sovyet hükümeti de 24 Eylül 1941'de dahil oldu. *Komintern* partilerinin politikaları bu tarihten sonra esas olarak bu birliğe göre şekillendi. *New York Times*'da Aralık 1942'de çıkan bir yazıda "Stalin'in uygulamaları hiç de Marksistçe değil. Stalin'in uygulamaları dünya proletaryasını bir araya getirmemektedir, aksine o yurtseverliğin, özgürlüğün ve anayurdun savunulması doğrultusunda çaba gösteriyor" deniliyordu. Dünya devrimi fikrinin örgütsel cisimleşmesi olan *Komünist Enternasyonal*'in varlığı ise bu yöndeki tehlikenin potansiyel olarak sürmesi anlamına geliyordu. "Troçkist düşüncenin özünü oluşturan, dünya devrimini gerçekleştirme amacında olan *Komünist Enternasyonal*'in varlığı sürerse" bu tehlike de varolacaktı. Kızılordu'nun batıya doğru ilerlemesi ABD'nin başkan yardımcısı Henry Wallee'ye "Eğer Rusya Troçkist düşünce olan dünya devrimini kışkırtmaya çalışırsa bir savaş kaçınılmaz olur" dedirtiyordu.

Reuter Ajansı muhabirinin 28 Mayıs 1943'de yapmış olduğu söyleşide Stalin "*Komünist Enternasyonal*'in lağvı tüm özgürlüksever halkların ortak düşmanı olan Hitlerciliğe karşı ortak saldırıyı kolaylaştırdığı için akıllıdır ve faydalıdır. *Komünist Enternasyonal*'in lağvı akıllıdır, çünkü bu...özgürlüksever ülkelerdeki yurtseverlerin faaliyetlerini, kendi ülkelerindeki ilerici güçlerin parti, dini inanış farkı olmaksızın bir ulusal kurtuluş karargahında faşizme karşı mücadeleyi geliştirmek için birleştirilmelerini kolaylaştırıyor... tüm ülkelerin yurtseverlerinin faaliyetlerini, özgürlüksever halkları Hitlerciliğin tehdit eden dünya egemenliğine karşı tek bir uluslararası karargahta birleştirmeyi kolaylaştırıyor, ve böylelikle ulusların eşitlik zemini üzerinde kardeşçe işbirliği yapabilmelerinin gelecekteki örgütlenmesinin yolunun hazırlanmasına yardım ediyor" diyordu.

kültürel konularda kendini gösterecektir. Bu yıllar içinde Stalin'in kişisel yönetimi altında partinin entelektüel yaşam üzerindeki denetimini geniş ölçüde arttıran girişimlerde bulunmak, felsefeden, hukuka, edebiyattan diğer sanat dallarına uzanan tüm alanları kapsayan bir "resmî ideoloji"nin oluşturulması yolunda önemli zorlamalara gidilmektedir. Bu yıllarda SSCB'de oluşturulan ideolojik-politik çerçeve, bu ülkedeki devlet ve toplum anlayışını günümüze kadar belirleyen derin bir etki yapmıştır.

Felsefe Alanında Tartışma

Resmî ideolojinin biçimlenmesinde 1930'dan başlayarak entelektüel yaşama doğrudan müdahaleye başlayan Stalin doğal olarak en önemli rolü oynamaktaydı. Stalin'in bu alandaki ilk girişimlerinden biri felsefe alanında yürütülen tartışmalara Genel Sekreterliğin müdahalesi olmaktadır. Bu müdahalenin başlıca aracı da 1930'da *Merkez Komitesi* Sekretaryasına bağlı olarak oluşturulan Kültür ve Propaganda Bölümüdür. Bu bölüm daha 1932'de kültür, bilim ve sanat yaşamının tüm alanlarına yönelik 12 alt bölüme ve geniş bir örgütü dayanmaktaydı.

Felsefe alanında 1920'lerin ortalarından itibaren yürütülen tartışma, "mekanist" diye adlandırılan grubun doğadaki gelişme sürecinde süreklilik ve olguların muhtelif düzeyleri arasındaki ilişkiyi vurgulayan tutumuna karşılık, kendilerine "diyalektisyen" diyenlerin gelişme süreçlerinde niteliksel sıçramaları ve olguların çeşitli düzeyleri arasında farklılıkları öne çıkarmalarından kaynaklanıyordu. "Diyalektisyenler"e göre doğadan daha üst bir örgütlenme düzeyine alttakinden tümüyle farklı bir "dağal" yasalar sistemi denk düşecektir.

1925-28'de arasında diyalektisyenlerin görüşleri dikkati çekmekle birlikte, parti tartışmada taraf tutmamıştı. Ne var ki, sağ muhalefetle yürütülen iktidar mücadelesinde Stalin yeni politikaların savunulması için diyalektisyenlerin görüşlerinin ideal bir araç olduğunu gördü. Farklı sosyo-ekonomik "yasaların" geçerli olduğu yeni bir sisteme "sıçrama" fikri, uygulanmak istenen ekonomik politikaya denk düşen bir anlayıştı. Bunun ötesinde bir sistemden bir diğerine geçiş sürecinde, diyalektisyenlerin teorisi "bireylere" -Stalin'e- önemli bir rol tanınmasına da imkân vermekteydi. Çünkü bu akım, insanın tarih içindeki bireysel rolünü ve iradenin gücünü toplumun determinist analize göre çok daha öne çıkıyordu. Öte yandan Buharin'in teorik yazılarında "mekanist" denen görüşlere sıkı sıkıya bağlı görünmesi de, diyalektisyenlerin anlayışını Stalin için cazip kılmaktaydı.

Büyük temizlik ve Moskova Mahkemeleri sürerken, Stalin'in terörü parti kademelerindeki en yakın destekçilerine de yönelmeye başladı. Büyük liderin en ufak bir eleştiriye, kendi gücünü herhangi bir şekilde kısıtlayabilecek başka güçlere tahammülü yoktu. Stalin'in en yakın destekçilerinden Sibirya parti şefi Eyhe, Politbüro üyesi Ordjonikidze bu şekilde "halk düşmanı" ilan edilip gizli mahkemeler ardından ya da hiçbir mahkeme olmadan ortadan kaldırılan kurbanlardan oldular. Eyhe, hayatının son iki yılını geçirdiği hapishaneden Stalin'e şöyle sesleniyordu: "Hep onun için savaştığım bir hükümetin hapishanesinde olmak kadar acı bir durum olamaz. Eğer bana yüklenen suçların yüzde birini işlemiş olsaydım idamımdan önce bunu size yollamaya kalkışmazdım. Fakat ben bu suçların bir tekini bile işlemedim. Size hiçbir zaman yalan söylemedim, şimdi iki ayağım da mezardayken de yalan söylemiyorum." Eyhe 1940'da kurşuna dizildi. Fotoğrafta Stalin, Eyhe (önde soldan ikinci), Kirov (en solda) ve Ordjonikidze (en sağda) 1934'te Tiflis'te "mutlu günlerinde" görülüyorlar.

15 Mayıs'da hazırlanmış olan lağvetme karar taslağını bu söyleşi ile birlikte ele almakta yarar var. Böylelikle bir yanda bu kararın arka planı anlaşılır olur, öte yanda ise bu taslaktaki tarihsel çarpıtmalar görülür. Karar "1919'da savaş öncesi eski işçi partilerinin büyük çoğunluğunun siyasi iflası sonucunda kurulmuş olan *Komünist Enternasyonal*'in tarihsel rolü, Marksizmin öğretisini işçi hareketinin oportünist unsurları tarafından yüzeyselleştirmesi ve çarpıtılmasına karşı müdafaa etmekte, bir dizi ülkede ileri işçilerin önderliğinin gerçek işçi partilerinde birleştirilmesini desteklemekte, emekçi kitleleri ekonomik ve siyasi çıkarlarını savunmak, faşizme ve onun tarafından hazırlanan savaşa karşı mücadele etmek, Sovyetler Birliği'ni faşizme karşı ana dayanak olarak desteklemek yönünde harekete geçirmekte yatıyordu" paragrafı ile başlıyordu.

Oysa *Komintern*'in 1919'daki hedefi ise "kapitalizmi yıkmak, komünizmin ilk evresi olan sosyalizmi, bütün sınıfları tamamiyle ortadan kaldırarak gerçekleştirecek olan proletarya diktatörlüğünü ve uluslararası sovyet cumhuriyetini kurmak" olarak belirleniyordu. Dünya kapitalizmine karşı sosyalizm için yürütülen mücadeleye uluslararası alanda önderlik etmek ve koordinasyonu sağlamak noktasından, Hitler'e karşı ittifak içinde mücadele etme noktasına gelinmesi ve sorunun sadece bu eksende ele alınması işçi sınıfı iktidarının uluslararası alanda terkedildiğinin de bir göstergesi idi. *Enternasyonal*'in lağvedilmesinden sonra Batı basınında yer alan görüşler "Marx'ın düşü yok edildi", "Stalin Marksist düşünceyi toprağa gömdü. Stalin Bolşevikleri temizledi ve onların dünya devrimi düşüncesine son verdi" biçimindeydi.

Komintern 1943'de lağvedildi, ancak ölümü daha öncelere rastlıyordu. Stalin 1943'de ölümcül olan bir hastaya son darbeyi vurarak, onu ve hastanın kendine kurban ettiklerini kurtarmış oluyordu. 1928'de tek ülkede sosyalizm teorisinin resmileşmesi ile birlikte *Komintern* *SBKP*'nin iç politikasındaki, 1930'lu yılların temizlikleri ve Hitler-Stalin saldırmazlık paktının imzalanması ile birlikte de Sovyetler Birliği'nin dış politikasındaki araçlardan biri haline geldi. Kurulduğu 1919'dan 1922'ye kadar her yıl bir kongresinin yapıldığı *Komintern* 1924'de 5., 1928'de 6. ve 1935'de de 7. Kongresi'ni topladı. Böylelikle 4. Kongre'den sonra seksiyonların iradesinin artık yansıtılamadığı, esas olarak da *SBKP*'nin belirlediği bir örgütlenme haline geldi. 5. Kongre'de hem faşizm tahlillerinde hem de buna karşı mücadele yöntemlerinde bir evvelki kongreden tamamen farklı bir yaklaşım geliştirildi. 6. Kongre'nin esas hedefi tek ülkede sosyalizmin gereği olarak Sovyetler Birliği'ni savunmanın komünist olmanın tek koşulu haline geldiğinin benimsetilmesi idi. 7. Kongre'nin hedefi ise faşizme karşı mücadelede daha önce yapılmış olan ciddi yanlışların düzeltilerek, işçi sınıfı mücadelesi açısından bir başka yanlış olan halk cephesi politikalarının yerleştirilmesiydi. Sonraki yıllarda ise herhangi bir kongre toplamadan *SBKP*'nin direktifleri doğrultusunda hareket edilmesi süreci yaşandı.

Artık isim olarak varolan *Komintern*, fiilen çeşitli ülkelerin işçi sınıflarının mücadelesini koordine etmekten tamamen uzaktı. Sovyetler Birliği'nde varolan bürokratik sosyalizm anlayışı sonucu, *Komintern* partileri Bolşevikleştirilme adı altında Stalinist bir formasyona tabi tutulmuşlardı. O nedenle resmi sosyalizm anlayışının egemen olduğu partiler arasında da *Komintern*'in varolup olmaması pek de önemli olan bir tartışma konusu değildi.

Komintern'in ölüm ilanı aynı zamanda dünya komünist hareketinin yaşadığı bunalımı dışavururken, sonraki bunalımın başlangıcını ilan ediyordu. O nedenle *Komintern*'in yaşamış olduğu bunalımın analizini yapmak aynı zamanda bugünkü komünist hareketin de bunalımının, tek ülkede sosyalizm ve milliyetçilik gibi bazı nedenlerini ele alıp tartışmak anlamına gelmektedir.

Nisan 1929'da parti liderliği "felsefe cephesi"nde harekete geçti. Resmî tezi geliştirme görevi diyalektisyenlere verildi. "Mekanistler" "Marksist-Leninist çizgiden sapmakla suçlanırken, Buharin'in felsefi alandaki ve ekonomik teorisindeki "eşit denge" anlayışı hedef alındı. Onun kapitalist düzeninin istikrarı konusundaki fikirleri "mekanist" anlayışına bağlandı.

Felsefenin kısa dönemli siyasal amaçlar içinde kullanılması, akademik kaygı ve titizliğin zayıflamasına neden oldu. Kısa sürede diyalektisyenler "sağ ve mekanist sapma"nın adeta avcıları haline geldiler. Ne var ki, bir yıl içinde bu kez de bu grup "anti-Marksist" sapma içinde olmakla suçlandı. 1930'da "Felsefe ve Doğa Bilimleri Enstitüsü" parti hücresi Marksizmin "pozitivist-Kantçı" yorumu ile, Marksizm-Leninizm'in "idealist revizyonu'nu mahkûm eden bir karar aldı. Sık sık Stalin'e atıfta bulunan bu metin, felsefi tartışmanın parti politikasına kurban edilmesinin en önemli örneklerinden biridir. Bu tarihten sonra uzun yıllar boyunca Stalin tarafından geliştirilecek Marksizmin yeni yorumu ideolojik tekeli elinde tutacaktır.

BERİA, LAVRENTİY PAVLOVİÇ (1899-1953)

Uzun yıllar Sovyetler Birliği'nin ilk dönemlerindeki güvenlik örgütü olan *ÇEKA*'da ve daha sonra İçişleri Komisarlığı'nde *(NKVD)* yöneticilik yapmış, muhalefetin bastırılmasında etkili bir rol oynamış olan Lavrentiy Pavloviç Beria 29 Mart 1899'da Gürcistan'da Sohum yakınlarında Merheuli'de doğdu. Bakû'da mühendislik eğitimi gördü. Okulu bitirmeden iki yıl önce Azerbaycan ve Gürcistan'daki devrimci çevrelerle ilişkiye geçti. Bu yıllarda Rus klasiklerinin yanısıra yerel yazarların da eserlerini okudu. Yine aynı dönemde Lenin'in eserlerinden etkilendi. 1917'de *Bolşevik Partisi*'ne üye olan Beria özellikle Azerbaycan ve Gürcistan'daki parti çalışmalarında dikkati çekti. İki yıl süreyle gizli çalışmalarda bulundu. Devrimden sonra buralarda Sovyet iktidarına karşı olan unsurların yokedilmesinde etkili oldu, 1921'den 1931'e kadar güvenlik örgütü *ÇEKA*'nın Gürcistan'daki örgütünü yönetti. Bu dönemdeki çalışmaları; Sovyet yönetimine karşı yer yer direnen milliyetçi unsurların yeraldığı Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan gibi cumhuriyetlerde bir çeşit "tek adam" olmasını sağladı. Stalin'le çok iyi bir dostluk kuran Beria 1931'de *Gürcistan Komünist Partisi* birinci sekreterliğine, 1934'te de *Sovyetler Birliği Komünist Partisi* merkez komitesi üyeliğine getirildi. 1938'de ise Moskova'ya giderek İçişleri Komiserliği'nin *(NKVD)* başına geçti. Kafkasya'da geçirdiği yıllarda çok sıkı bir güvenlik ağı oluşturmuş, milliyetçilerin örgütlenmesini engellemiş, köylülerin kolektifleştirmeye karşı yer yer başlattığı direnişleri ezmişti. Stalin, özellikle bu konularda güvendiği Beria'ya tam yetki vererek tüm güvenliği O'na teslim etti. Beria kısa bir süre içinde tüm Sovyetler Birliği'ni içine alan bir yapı oluşturdu, çalışma kampları kurdu, 1930'larda başlayan ve Buharin, Kamenev, Zinovyev, Preobrajenskiy, Ordjonikidze gibi önde gelen parti üyelerinin tasfiyesinde büyük bir rol oynadı. Stalin'in en büyük destekçilerinden biri olan Beria, 1940'da *Politbüro*'ya Temmuz 1941'de ise Ulusal Savunma Yüksek Konseyi'ne getirildi. Aynı zamanda başbakan yardımcılığı da yapan Beria, II. Dünya Savaşı sırasında Savunma Komitesi üyesi olarak güvenlik ve silah sanayisinden sorumlu oldu. Savaştan sonra da Sovyet yönetimindeki etkinliğini sürdüren Beria, bu dönemde *Politbüro*'daki kararların alınmasında önemli bir rol oynadı.

Stalin'in ölümünden sonra Molotov, Malenkov ve Hruşçov'a karşı tavır alarak öne geçmek istediyse de, bu girişiminde başarı kazanamadı ve sonunda tutuklandı. Parti içindeki tüm görevlerinden de alınan Beria "devlet ve partiye karşı suç işlediği" öne sürülerek yargılandı ve idam edildi.

Devlet ve Hukuk

Parti yönetiminin 1930'larda hukuk ve devlet teorisi alanındaki etkisi ve denetimi 1936 Anayasası'nın değerlendirilmesi açısından özel bir önem taşır. Marx ve Engels hukuku ve devleti antogonist sınıfların mevcudiyetine bağlamakta, sömürücü sınıfın proletarya tarafından tasfiyesi ile birlikte devlet ve hukukun "kuruyup gideceğini" öngörmekteydi. Lenin'de "Devlet ve İhtilal"de aynı görüşü savunmuş 1920'lerin hukuk ve devlet teorisi bu bağlamda olmuştu. Yeni Ekonomik Sistem için özel girişimcilik ve serbest pazar ekonomisi sürdüğü sürece hukukun mevcudiyetini koruyacağı, ancak sosyalizmin tam anlamıyla yerleşmesi ile birlikte yok olacağı görüşü savunulmuştu. Devrimin sonrasının en önde gelen hukukçusu Pashukanis ise daha da ileri gidiyor ve "sosyalist" ya da "proleter" bir hukuktan söz edilemeyeceğini ileri sürüyordu. Ona göre hukuk esas olarak emtia değişimi sistemi temeline dayalı sosyal sistemin bir ürünüydü ve bu nedenle sosyalizm koşullarında yok olacaktı. Sosyalizmde hukuk ilkelerinin yerini giderek toplumsal kurallara dayalı bir yönetim düzeni alacaktı. Bu aşamaya gelinceye kadar hukuk "burjuva" karakterini koruyacaktı.

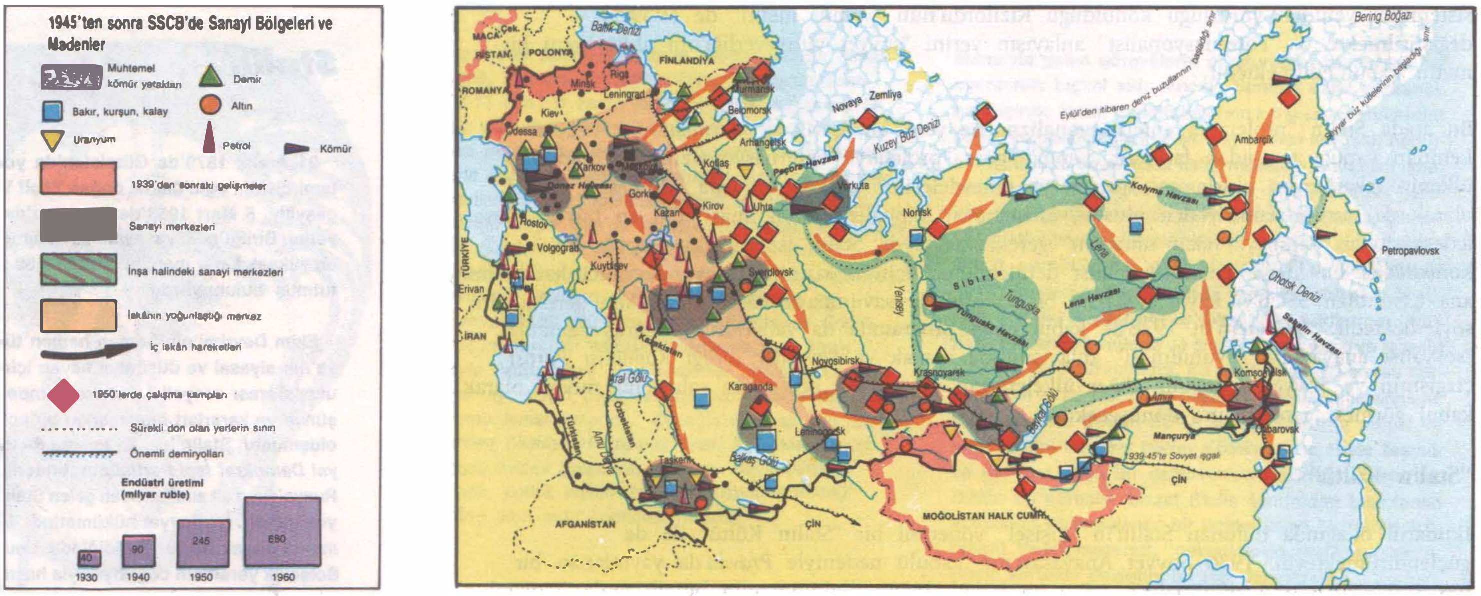
1929'da Stalin'in Buharin'e ve onun devlet konusunda geçmişte sunduğu "sol" görüşlere yönelttiği ağır eleştirilerle birlikte bu anlayış değişmeye başladı. 1930 XVI. Parti Kongresi'nde Stalin ülkenin yeni daha yoğun bir sınıf savaşının eşiğinde olduğunu söyleyerek, devletin giderek yok olması bir yana, giderek güçlenmesi gerektiğini bildirdi. Stalin'e göre devletin kendi yokoluşunun koşullarını hızlandırmak için önce olabildiğince güçlenmesi gerekiyordu. Stalin'in bu tavrı karşısında Pashukanis görüşlerini değiştirmek zorunda kaldıysa da, Sovyet sisteminde hukukun "yüzde 99 oranda siyasal bir sorun olduğu" yolundaki görüşünü savunmaya devam etti.

Vişinskiy sosyalizmde devlet ve hukukun giderek yok olacağına karşı çıkan ve sosyalizm koşullarında da devletin ve hukukun ve sosyalizm koşullarında da devletin ve hukukun varlığını koruyacağını ileri süren, 1936 Sovyet Anayasası'nda da yansımasını bulan, yeni bir görüş oluşturdu. Vişinskiy'e göre hukuk egemen sınıfın iradesinin "zor" ile desteklenen bir ürünüydü. Sovyet sisteminde bu irade işçi sınıfının iradeyisiydi. Ancak köylüler ve entelektüeller de işçi sınıfının yanında olduklarına göre, işçi sınıfının iradesi tüm halkın iradesi ile birleşiyor ve Sovyet hukuku "tüm halkın ortak iradesinin bir ürünü" olarak ortaya çıkıyordu. Bu yeni görüşün pratik faydası, hukukun sürekliliğini ön plana çıkarması ve böylece tehlikeli görülen "devletin giderek yok olması" anlayışını dışarda bırakmasıydı. 1939, 18. Parti Kongresi'nde Stalin konuyu tekrar ele alacak ve Engels'in antogonist sınıfların ortadan kalkması ile birlikte devletin kuruyup gideceğini ileri süren görüşlerinin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini söyleyecektir. Stalin'e göre bu görüş ancak devrimin dünya çapında başarıya ulaşması durumunda söz konusu olabilirdi. Sovyetler Birliği kapitalist kuşatma altında bulunduğu sürece, antagonist sınıflar ortadan kalkmış olsa bile, devlet varlığını sürdürecekti. Dahası, kapitalist kuşatma sürdüğü sürece, daha sonraki komünizm aşamasında da devlet varlığını koruyacaktı.

Sovyet Yurtseverliği ve Yeni Tarih

Aralık 1939'da başlayarak Stalin "Rusya'nın geçmişinin", ve Rusların ve Rus İşçi sınıfının "kendine özgü" değerlerinin savunucu olarak ortaya çıkmaktadır. Her şeyden çok da "Rus işçilerinin devrimci ulusal duygularının dağları yerinden oynatabilecek, mucizeler yaratabilecek" gücü ön plana çıkarılmaktadır. Stalin Rus tarihini "bir zulüm dönemi" olarak gören *Bolşevik* tarihçiliğine karşı çıkmakta, "gerici Rusya"nın yanısıra "devrimci bir Rusya"nın da varolduğunu hatırlatarak, Rus halkının ulusal değerlerini ön plana çıkarmaktadır. 1936'da *Vatana İhanet Yasası* ile ilgili olarak *Pravda*'da yayınlanan bir yazıda "her Sovyet yurttaşının anavatanın onuru, ünü, gücü ve iyiliği için mücadele etmesi" istenmektedir. Aynı yıl bir Sovyet araştırma ekibinin maceralı bir biçimde kutuplardan geri dönüşü nedeniyle yapılan törende Stalin "anavatanın korunması"nın "yaşamın en yüce değeri" olduğunu söylüyordu. Japonya ile 1936'da çıkan sınır çatışmaları nedeniyle *Pravda*'da "Sovyet ülkesinin büyük, güçlü, sınırsız ve mutlu olduğu" vurgulanıyor ve "biz yurtseveriz" deniyordu, "Sovyetlerin havası bile bizim için kutsaldır".

31 Sovyetler Birliği ve Sosyalist Blok

IV. beş yıllık plan gereği 1946'dan 1950'ye kadar ağır sanayiye 250 milyar rublelik bir yatırım yapıldı, buna karşılık hafif sanayiye yapılan yatırım 8.2 milyar rubleydi. Planın sanayi sektörü için öngördüğü hedeflere ağır sanayine yapılan yatırımlar sayesinde ulaşılmış, hatta bu alandaki hedefler aşılmıştı.1950'deki ağır sanayi üretimi 1940 rakamlarının iki mislinden fazlaydı. Buna karşılık tüketim malları ve yiyecek maddeleri arzı 1940'la aynı seviyede kalmıştı. Ağır sanayi'deki gelişme bölgesel olarak farklılıklar gösterdi. Savaş yıllarında Volga'nın doğusunda kalan bölgeler büyük bir gelişme göstermiş, savaş alanlarındaki pek çok fabrika buralara taşınmıştı. Fakat bu bölgelere ağırlık verilmesi aynı zamanda çok büyük altyapı yatırımlarına gidilmesi anlamına gelecekti. Sanayileşme biran önce gerçekleşmeliydi ve batıya yapılacak yatırımların kendini daha çabuk amortize edeceği de açıktı. 50'lere gelindiğinde Sovyetler Birliği artık önemli bir sınai güçtü (üstte). Batı sınırlarından başlayarak da bir dizi Doğu Avrupa ülkesinde savaş sonrası kurulan koalisyon hükûmetlerinin yerini Sovyetler Birliği yanlısı komünist parti hükûmetleri almış, bir sosyalist blok oluşmuştu (yanda).

Bu gelişmelere paralel olarak devrim öncesi Rus tarihini yeniden değerlendirmek amacıyla varolan tarih anlayışı yeniden gözden geçirilmekte, *Bolşevik* tarihçilerin önde gelenlerinden olan Pokrovskiy ve izleyicileri 1931'den itibaren eleştirilmeye başlanmaktadır. 1931'de Rosa Luxemburg'u öven *Proleterya Devrimi* adlı dergiye bizzat bir mektup gönderen Stalin, bir yandan Rus tarihi hakkındaki görüşlerini açıklıyor, öte yandan makale yazarını "şu sıralarda bazı *Bolşevikler*'in pek meraklı oldukları kokmuş liberal eğilimlere" sahip olmakla suçluyordu. Bu mektup çağdaş Sovyet tarihçileri tarafından tarihin yeniden değerlendirilmesi konusunda atılan ilk önemli adım kabul edilir.

Tarih eğitimi konusu 1932-33 yıllarında *Merkez Komitesi*'nde ve 1934 XVII. Parti Kongresi'nde ele alınmakta ve ders kitaplarının yeniden yazılması kararlaştırılmaktadır. Pokrovskiy'in okullara konulmasına ön ayak olduğu "Marksist Toplumsal Araştırmalar" dersi içinde Rus tarihi yeniden önemli bir yer tutmaya başlamaktadır. Nihayet 1939-40'da 1923'de ölmüş olan Pokrovskiy, "diyalektik materyalizmden uzaklaşma", "kişilerin ve düşüncelerin tarih içindeki rolünü ihmal eden" bir tarih anlayışını savunmak ve "politikayı geçmişe yansıtmakla" resmen suçlanacaktır. Ne var ki, Stalin'in, diğer Sovyet halklarının tarihini de kapsamakla birlikte, Rusya ve Rus gelenekleri üzerinde odaklanan anlayışı, giderek sık sık değiştirilen "tarih"in politik bir araç olarak kullanılmasında çok daha ileri noktalara ulaşacaktır. Bunun en tipik örneği, Stalin'in 1930'lu yıllarda "parti tarihi"ne yaptığı müdahalelerde görülmektedir. 1930'lara kadar yazılmış çeşitli parti tarihlerinin yerine, 1938 yılında, bir komisyon tarafından hazırlanmakla birlikte, Stalin'in doğrudan katkısı da bulunduğu *Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi (Bolşevikler)* yayınlanmaktadır. *Merkez Komitesi* kararında "Marksizm ile Leninizm arasında propaganda alanında son yıllarda ortaya çıkan tehlikeli çatlağın kapatılmasına yönelik" olduğu vurgulanan bu metin, "Stalin'in Parti Tarihi" olarak uzun yıllar "resmî tez"i yansıtacak, ne var ki onun ölümünden sonra defalarca değişikliğe uğrayacaktır.

"Sovyet yurtseverliği" ve "anavatan" temaları savaş tehlikesi arttıkça daha çok işlenir olmaktadır. 1937'de "Borodino" savaşının 125. yıldönümü büyük törenlerle kutlanmakta, Çarlık generalleri Suvorov ve Kutuzov birçok film ve tiyatro oyununa konu olmaktadır. Yine aynı yıl Ayzenştayn'ın yaptığı "Aleksandr Nevskiy" filmi, Töton şövalyelerine karşı Rus halkının mücadelesini yücelten, adeta şovenist, bir anlayışı yansıtmaktadır. 1935'de düzenli rütbe

sisteminin yeniden yürürlüğü konulduğu Kızılordu'nun "yemin metni" de 1939'da değiştirilmekte ve "enternasyonalist" anlayışın yerini "sovyet yurtseverliği'nin aldığı yeni bir metin kabul edilmektedir.

Bu arada Stalin "proletarya enternasyonalizmi"ne yeni bir içerik de vermişti. Bu 1920'de Lenin'in yaptığı tanımdan farklıdır. Lenin'e göre "proletarya enternasyonalzim ilk olarak ülkenin çıkarlarının uluslararası proletarya mücadelesinin çıkarlarına feda edilmesini, ikinci olarak da burjuvazisini yenen ulusun, uluslararası kapitalizmin yıkılması için en büyük ulusal federkârlıkları yapmaya hazır olmasını" gerektirmekteydi. Stalin ise 1927'de yaptığı bir konuşmada bir kişiye enternasyonalist denilebilmesi için o kişinin "dünya devrimci hareketinin ana üssü olan SSCB'yi kayıtsız şartsız bir kararlılıkla savunmaya hazır olması"nın gerekliliğini söylemektedir. *Komintern*'in 1928'de kabul ettiği programda da yansıyan bu görüş zamanla "sosyalist anavatanın savunulması" anlayışını da aşacak ve *Sovyetler Birliği Komünist Partisi* çizgisinin ve Sovyet deneyinin diğer ülkeler için de mutlak geçerliliğe sahip bir model olarak kabul görmesi gerekliliğine dönüşecektir.

"Stalin Kültü"

İktidarın odağında bulunan Stalin'in "kişisel" yönetimi bir "Stalin Kültü" ile de güçlendirilmekteydi. 1936 Sovyet Anayasası'nın kabulü nedeniyle *Pravda*'da yayınlanan bir başyazıda "yeni dünyanın dahisi, çağın en büyük bilgini, komünizmin büyük önderi" olarak selamlanan Stalin zamanla "halkların babası, tarihin tanıdığı en büyük dahi, tüm çalışanların dostu ve öğretmeni, insanlığın parlayan güneşi, sosyalizme hayat veren güç" olarak da

Eylül 1942'den Şubat 1943'e kadar süren Stalingrad Savaşı'nın Kızılordu'nun zaferiyle sonuçlanması, Hitler ordularının doğu cephesinde uğradığı yenilginin ilk önemli habercisi olmuş, ayrıca İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği arasında Doğu Avrupa'daki etki alanlarının belirlenmesi konusunda da bir dönüm noktası teşkil etmişti. Stalingrad, savaş sonunda bir enkaz yığını haline gelmişti. 1945'de ülkede savaş sırasında yıkıma uğramış tüm alanlarda olduğu gibi Stalingrad'da da yeniden inşaya girişildi. Muharebe meydanlarında hakim olan saldırganlara karşı birlik ve yurtseverlik ruhu artık üretim ve yeniden inşa "muharebesine" taşınmıştı. 1947'de Stalingrad'dan kalan enkazın üzerinde yeni binaları, yeni caddeleriyle yepyeni bir şehir yükselmişti.

Stalin

21 Aralık 1879'da Gürcistan'da yoksul bir ayakkabı tamircisinin oğlu olarak doğan Yosif Vissaryonoviç Çugaşvili, 5 Mart 1953'de Moskova'da öldüğünde, Sovyetler Birliği'nde yaşayan bir insanın yükselebileceği en yüksek karar mercilni aralıksız 30 yıl boyunca elinde tutmuş bulunuyordu.

Ekim Devrimi'nin hemen hemen tüm önderleri, Rusya'nın siyasal ve düşünsel hayatı içinde olduğu kadar, uluslararası sosyalist hareket içinde de tanınmış, düşünce ve kararları önemsenen birinci sınıf aydınlardan oluşmuştu, Stalin ise, iki tanıma da uymaz. *Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi*'nin önderleri arasında Çarlık Rusya'sının alt sınıflarından gelen Stalin'den başka kimse yok gibidir. İlk Sovyet hükümetinde *Milliyetler Halk Komiseri* olarak adı ilan edildiğinde, onu tanıyanlar, ancak Bolşavik yeraltının coğrafyasıyla haşır neşir olanlar olabilir. Stalin, *Bolşevikler* arasında teorik ve entelektüel kapasitesi ile önderlik konumuna gelmiş bir devrimci de değildi ama, çok değil, devrimden yalnızca beş yıl sonra parti örgütünün en önemli mevkii olan genel sekreterlik bir kere daha elinden çıkmamak üzere Stalin'e geçti.

Devrim'in tarihine yüzeysel bir bakış, *Bolşevik* önderlik içinde bu kadar mütevazı referanslara sahip birinin nasıl olup da 1917'de yalnızca Sovyet Devrimi'nin değil, dünya devriminin ve dünya komünizminin öncüsü haline gelen *Bolşevikler*'in başına geçmiş olabileceğini açıklamakta çaresiz kalır. Stalin'in ancak Sovyet Devrimi'nin özgül gelişimi içinde anlam kazanabilecek olan iki özelliğinin, onun Sovyet toplumunun başında geçirdiği evrimi açıklama imkanı sunduğu düşünülebilir. Bunlardan birincisi, Stalin'inin, *Bolşevik Partisi* içinde yüzeyden görülebilecek olandan çok daha önemli bir rol oynamış olmasıdır. Stalin, Kafkasya'da sosyalist siyasete adım attığı 1890'ların sonundan beri bir *Bolşevik* yeraltı savaşçısıdır. Örgüt için gizli matbaalar kuran, grevler örgütleyen, Parti içinde yarattığı skandallara karşın, Lenin'in onayladığı "kamulaştırmalar"ı örgütleyen, 1905 devriminin yenilgisinden sonra yalnızca Baku ve Tiflis'te ayakta kalmayı başaran *RSDİP* birimlerini teşkilatlayan birkaç kişiden birisidir. Koba adıyla savaştığı bu yeraltı mücadelesi sırasında gözüpekliği, kurnazlığı ve zulme başeğmezliği ile tanınır. Lenin, Troçki, Buharin ve diğerleriyle tanışma fırsatı bulduğu Avrupa'ya birkaç kısa yolculuk dışında Rusya'dan hiç ayrılmaz; geri kalan herkes Rusya dışında, Lenin'in tabiriyle "Çarlık polisinin elinin uzanamayacağı" bir yerde iken Koba,Rusya'nın yeraltındadır. İkincisi, daha sonraki siyasal kariyerinde de görüleceği gibi, bütün kesin siyasal ve örgütsel karar anlarında, kendi tavrını oluşturana kadar geçen bir tereddüt döneminden sonra Koba, hep Lenin'in yanındadır. Sıkı bir örgütçülük yetenegi ve Lenin'in yanında tavır alma itiyadı, Koba'yı Ordjonikidze ve Spandaryan ile birlikte 1912'de, Merkez Komitesi'nin atadığı Rusya bürosuna getirir. Lenin'in övgüsünü alan *Milliyetler Sorunu ve Sosyal Demokrasi* başlıklı makalesine attığı imzası ile Stalin (Çelik Adam), artık militan Koba değil, *Bolşevik Partisi* teşkilatının vazgeçmeyeceği yerel önderlerden biridir. 1917'de Şubat Devrimi ile birlikte Sibirya'daki dört yıllık sürgünden dönen Stalin, bu kez doğrudan doğruya Ekim Devrimi için ayaklanma kararını alan merkez komitesine seçilir.

Sverdlov dışındaki öteki parti önderlerinden ve merkez komite üyelerinden hiçbiri, Stalin kadar uzun süre Rusya içinde yeraltında çalışmış, onun kadar tek tek sıradan parti üyeleriyle ilişki kurabilecekleri bir konumda bulunmuş ve bunu çok da istemiş değillerdi. Oysa Stalin, hem teşkilat bilgisine ve teşkilatçılık hünerlerine sahip olmayı gerektiren yeni kuruculuk görevleri bakımından en uygun kişi olması, hem bunu istemesi hem de Lenin'in kendisine beslediği güvenden ötürü, önce,

31 Sovyetler Birliği ve Sosyalist Blok

Picasso'nun Stalin öldüğünde yapmış olduğu desen. Braque, Picasso ile birlikte kübizmi oluşturdukları 1907-11 için "o zamanlar birbirlerine bağlanmış iki dağcı gibiydik" demişti. Araya savaş girdi ve daha sonra ne biri, ne de öbürü böylesine bir birlikteliği tadma imkânını buldular. Mahkûm oldukları yalnızlık bir anlamda tipik, hatta temsiliydi. Özellikle ikinci savaştan sonra Batı'da kapitalizmin toplumsal dokuya daha da derinden nüfuz etmesi, işçi sınıfının emperyalizmin sağladığı olanaklarla pasifize edilmesi, sanatçıları, aydınları derin bir karamsarlığa ve yalıtılmışlığa itti. Bu koşullarda, özellikle de Soğuk Savaş'ın dayattığı saflaşma çerçevesinde, Stalin'in ismiyle özdeşleşmiş olan komünist enternasyonalizm, birçok aydın için benimsenebilecek yegâne namuslu konumu temsil ediyordu. Örneğin Picasso için, bu yıllardan başlayarak giderek ticari bir spekülasyon konusu haline gelen resimlerinin, daha bütünsel -estetik, politik ahlakî- bir tepki uyandırabileceği yegâne alan oldu komünist hareket.

1919'da çarlıktan devralınan devlet teşkilatını yolsuzluklardan arındırmak ve yeni idareci kadrosunu yetiştirip eğitmekle görevli *Rabkrin*'in (İşçi ve Köylü Teftiş Komiserliği) başına getirildi. Aynı yıl oluşturulan politbüroya girenler arasında Stalin de vardı. *Politbüro*'ya bağlı olarak çalışan, partinin günlük idari görevlerini ve personel işlerini yürüten *Orgburo*'nun(Teşkilat Dairesi) başına da Stalin getirildi. Nihayet 3 Nisan 1922'de Parti Politbürosunun çeşitli faaliyetleri arasında eşgüdüm sağlamakla görevli yeni ihdas edilmiş Genel Sekreterlik makamı Lenin'in de onaylamasıyla XI. Kongre'de Stalin'e verildi. Olağanüstü koşullarda tek adam egemenliğine imkan verdiği gibi kimi zaman bunu şart da koşan tüm bu görevler köken, gelişme, zihniyet ve formasyon bakımından Stalin'de kendi prototiplerini bulan onbinlerce kişiden oluşan tüm parti aygıtını bütün girdi çıktılarıyla birlikte Stalin'in ellerine bıraktı, ona maddi bakımdan tüm Sovyetler Birliği'nde başka hiç kimsenin sahip olamayacağı bir kişisel güç sağladı. Stalin'in giriştiği temizliklerin kurbanı olanların çoğunca, herşey olup bittikten sonra, onun bu gücü fesat ve hile ile ele geçirdiği; elde ettiği konumları haketmediği, *Bolşevik Partisi*'nde devrim öncesinde önemli hiçbir görevi bulunmadığı yolundaki iddialar olgular tarafından doğrulanmadığı gibi, Stalin'in daha sonraki yükselişi için de hiçbir makul nesnel açıklama imkanı sağlamaz. Ancak, "Stalin kültü"nün ürünü olan, "Lenin'in en yakın izleyicisi ve doğal halefi Stalin" imgesi de uydurmadır. Bu kurgusal Lenin-Stalin dostluğunun bütünüyle tersine, Lenin, önceleri daha ılımlı olan eleştirilerini 4 Ocak 1923'te vasiyetine yaptığı eklerde çok daha sertleştirerek Stalin'in Genel Sekreterlik görevinden alınmasını istemiş; ardından dört yıldır başında Stalin'in bulunduğu Rabkrin'e karşı "bürokrasi ve yolsuzluğu beslediği" için saldırı başlatmış; Gürcistan sorununda muhalefeti desteklemeye girişmişti. Lenin'in Stalin'e yönelttiği suçlamalardan çok daha hafiflerine konu olabilecek eylemlerin daha sonraki temizliklerde Stalinci normlarla kurşuna dizilmeyi hakeden suçlar olduğu hatırda tutulursa, Lenin'in eleştirilerinin niçin on yıllarca Sovyet kamuoyundan saklandığı, eserlerinin kitaplıklardan uzaklaştırıldığı, belge, mektup ve fotoğrafların tahrif veya yokedildiği daha iyi anlaşılabilir.

Stalin'in egemenliği döneminde belli başlı üç işlevi olduğu söylenebilir, devlet adamlığı, dünya devriminin önderliği ve Marksizm teorisyenliği. Eğer devlet adamlığı, "devlet olarak devlet"e egemen olmak devleti ve ülkeyi korumak ve kalkındırmak olarak anlaşılacak olursa, Stalin'in bu işlevini yerine getirdiği söylenebilir. Bunun dünya sosyalizmi ve Marksizme ödettiği insani ve fikri maliyet hesaba katılmazsa, Stalin'in iktidarı devraldığı gün Avrupa'nın en geri ülkelerinden biri olan Sovyetler Birliği'ni, ölürken dünyanın ikinci sanayi gücü olarak devretmiş olduğunun kaydedilmesi gerekir. Üstelik bu gelişmenin, dünyanın bütün kapitalist devletlerinin, ticari, mali, sınai teknik ablukası altında, Sovyetler Birliği'nin kendi insani, maddi ve doğal rezervlerinden başka hiçbirşeye dayanmaksızın, her iki dünya savaşından maddi ve teknik güçleriyle insan kaynakları harabolmuş olarak geçtiği 36 yıl içinde gerçekleştirildiği dikkate alındığında gelişmenin büyüklüğü gözler önüne serilebilir. Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesi ve tutunmasında ve Hitler ordularının Sovyetler Birliği'ni gafil avlamasındaki payı ne olursa olsun, ülkesinin ve Avrupa'nın Nazi-faşist istilasından kurtarılmasında oynadığı rol de Stalin'i, yalnızca kendi ülkesinde değil bütün Müttefik ülkelerde bir "kurtarıcı" konumuna yükseltti. Dolayısıyla, Stalin, Sovyetler Birliği'ne karşı görevlerini yerine getirmiş sayılabilir. Ancak, bugün uluslararası komünist hareketin içine sürüklendiği bunalımın başlıca kaynağı, Stalin döneminde yaşanan pratiklerde bulunabilir.

Birinci olarak, Marx'tan bu yana dünya ölçeğinde bir program olan komünizm ve bunun ideolojik dayanağı olan proleter enternasyonalizmi, Stalin döneminde Sovyet devlet çıkarlarını haklı göstermeye yarayacak biçimde deforme edildi. Devletin resmî ideolojisi haline getirilen Marksizm, bütün eleştirici ve devrimci özünden soyutlanarak varolanı haklı göstermenin hizmetine sokuldu. *Sovyetler Birliği Komünist Partisi*, bütün ülkelerin partileriyle eşit hak sahibi olmaktan çıkarak, *Komintern* şubelerinin politikasını Sovyet devletinin çıkarlarına göre tayin eden amir merciye dönüştü. Leninist enternasyonalizm ilkesi, "öteki ülkelerin devrimleri için kendi devrimini feda etmek", mutlak olarak "Sovyetler Birliği'ni korumak için kendi devrimini feda etmek" halini aldı". *Komintern*'in *raison d'etre*'i olan *dünya devrimi*, Lenin'in, Sovyet devletinin dış ilişkilerini dayandırdığı temel amaç, "Troçkizm" olarak lanetlendi, ve böylelikle, Sovyetler Birliğini uluslarası alanda, onun dış politikası uyarınca savunma örgütü haline gelen *Komintern*'in kendisi de, dış politika amaçları bakımından buna ihtiyaç kalmayınca, bir gece içinde lağvedilebildi.

İkinci olarak, SSCB dahilinde, *SBKP*'nin sıradan üyeleri parti içi hayattan, işçiler ve sıradan halk, devlet yönetiminden dışlanarak seçim ilkesine dayalı demokratik Sovyet iktidarı fiilen sona erdirildi; bunun yerini, atamayla gelen görevlilerin oluşturduğu bürokratik bir egemenlik biçimi aldı. Ancak, bundan daha korkuncu parti içinde Stalin'in politikalarına karşı çıkan muhalefet eden, ve bunu yüksek sesle söylemeye kalkışan herkesin temizliklerle ortadan kaldırılmasıydı. Karşılıklı ikna, tartışma ve ideolojik mücadeleye dayandırılması gereken parti içi mücadelenin devletin zor araçlarına, güvenlik ve istihbarat örgütlerine dayalı tek yönlü şiddet aracılığıyla sürdürülmesi sonucunda 1939'a gelindiğinde 1917'nin Merkez Komitesinde yer alan *Bolşevik* öncünün eceliyle ölenler birkaç üyesi dışındakilerinin tümü her türlü ahlaki, hukuki ve siyasi kural, yasa ve teamül çiğnenerek öldürülmüştü. Bu pratik, parti içi hayatı korku, yalan ve iki yüzlülüğe dayalı bir ast üst hiyerarşisine mahkum etti. Bunun *SBKP* içinde yarattığı ahlaki ve entellektüel tahribat bütün Komünist harekete taşındı ve kendine özgü bir dalkavukluk geleneği oluşturdu. Bütün bu süreçler bizzat Stalin tarafından tasarlanan arzulanan ve onaylanan bir iktidar etme biçiminin ürünüydü. Ve tek mazereti, "devleti ve devrimi korumak"tı. Böyle korunan devletin, bir işçi demokrasisi, "burjuva parlamentarizminden milyon kere demokratik" bir devlet olmaktan çıktığı, aslında *Bolşevikler*'in kurduğu devletin Stalin tarafından "korundukça", hiçbir şekilde kendiliğinden sönemeyecek olan bürokratik bir baskı makinası halini aldığı, bugün aynı aygıtı yönetenler tarafından teslim ediliyor.

Uğrunda Sovyet halkının ve işçi sınıfının en yeteneklilerinin kurban edildiği bu egemenliğin meşrulyet gereksinmesi, "mümkün dünyaların en iyisi"nin Sovyetler Birliği'ndeki olduğunu doğrulamak üzere teorinin de deforme edilmesini gerektirdi. Ne Marx, ne Lenin'in sosyalizm teorisinde bulunmayan, sosyalizm geliştikçe -1936 Anayasası, Sovyetler Birliği'nde sınıfların ortadan kalktığı,komünizmin alt evresi olan sosyalizmin kurulduğu saptamasına dayanıyordu- "sınıf mücadelesinin şiddetleneceği" ilkesi, komünizmin "SSCB sınırları içinde ve devleti koruyarak" gerçekleştirilmesinin mümkün olduğu perspektifi teoriye dahil edildi. İşbölümünün ve hiyerarşinin doğurduğu geçim ve statü farklılıkları, "sosyalizmin insanları gelirleri bakımından eşit kılmayı içermediği" görüşüyle sonsuza kadar sürecek biçimde tescil edildi. Bütün bu teorik ideolojik deformasyon, toplumsal ve ekonomik haksızlık ve adaletsizlikler, ahlaki kötülük ve yasal cürümleri ortaya koyarak Marx ve Lenin'in sosyalizm anlayışına geri dönülmesini isteyenler ise, o yıllarda sosyalist hareket içinde şüpheyle karşılandı. Kapitalist devletler tarafından kuşatılmış, savaşın eşiğinde ve istila tehdidi altındaki bir devrim ülkesine gölge düşürmeden onu "kendi" burjuvalarına karşı savunmak bütün ülkelerin komünistleri kadar, namuslu aydınları tarafından da görev bilindi. Ama hiçbirşeyin sonsuza kadar süremeyeceği bu alemde insanların sosyalizm adına işlenen bu suçları da sonsuza kadar saklamaları ve savunmaları mümkün olamazdı. Birgün Hruşçov, uğrunda bu kadar fedakarlıktan sonra niçin hâlâ sosyalizmin kapitalizmi geçmiş olmadığını soran huzursuz işçilerin önüne Stalin'in sicilini atınca, yepyeni sorularla birlikte Sovyet halkına ve bütün ülkelerin komünistlerine karşı işlenmiş suçların hepsi açığa çıktı.

Ancak, bütün bu cürümlerin, herşeyden önce ve yalnızca ve tekbaşına Stalin'e maledilmesiyle yapılmış bulunan bir başka adaletsizliğe razı olmak da ne bilimsel ne ahlaki açıdan meşru olmasa gerektir. Sorun kollektif bir tarzda ve birçok cephede birden işlenmiş bulunan hata ve suçları mümkün kılan mekanizmayı ve koşulları açıklayarak ortadan kaldırmaktır. Asloları, işçileri *yönetenlerin* iyi ve kusursuz insanlar olmaları değil, işçilerin kendilerini nasıl yönetecekleri ve kendilerini vareden şartlara nasıl egemen olacaklarıdır. Tarihin, bir grup insanı işçileri yönetmekle ayrıcalıklı kıldığına dayalı bir sosyalizm anlayışı egemenliğini sürdürdüğü ölçüde, işçileri "kendi iyilikleri için" baskı altına alacak yöneticiler her zaman çıkacaktır. Sovyetler Birliği'nde Stalin bir istisna değildi.

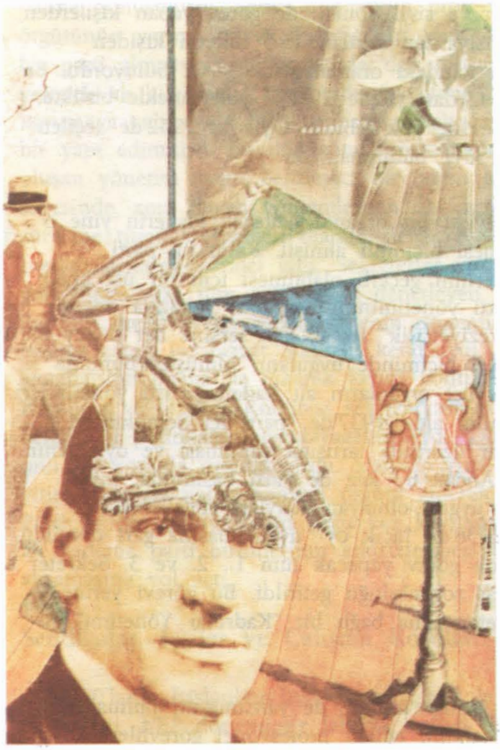

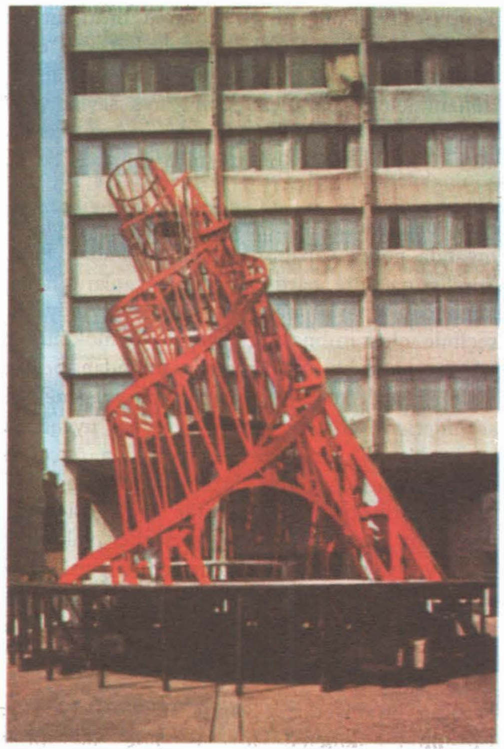
sunuluyor, şiirlerden, romanlara, bilimsel çalışmalardan edebiyat eleştirilerine kadar pek çok esere Stalin'in sıfatlarıyla dolup taşıyordu. Parti gazetesi *Pravda* ilk sayfasında günlük, "Stalin'e Mektuplar" köşesi ayırırken, tüm ülke basını da *Pravda* örneğine uydu. 1944'de yayınlanan Stalin "Biyografi"sinde sosyalizmin inşasının tüm alanlarında "herkes Stalin'in mantığının gücünü ve yenilmezliğini, düşüncelerindeki kristal parlaklığını, kendini partiye adamışlığını, halka olan güvenini ve sevgisini bilmektedir" denmekteydi. Aralık 1949'da Stalin'in 70 yaşına basması ülke çapında büyük şenliklerle kutlandı. Stalin'e gelen tebrik mektuplarını tek tek basan *Pravda*, bunların çokluğu karşısında neredeyse Stalin'in ölümüne kadar her gün sayfalarında bu tebrik mektuplarına yer ayırdı. Yaşgünü dolayısıyla Moskova'daki "Devrim Müzesi" ise Stalin'e gönderilen hediyelerin sergilenmesine tahsis edilmişti.

Hruşçov'a göre Stalin, "kişi kültü"nü geliştirmek için elinden geleni yapmıştı. Ona göre Stalin'in yaşamıyla ilgili resmî bir yayında yer alan "Stalin, Lenin'in eserini tamamlayan kişidir... günümüzün Lenin'idir; Sovyet savaş bilimi Stalin'in ellerinde daha büyük gelişmeler göstermiştir... savaşın çeşitli aşamalarında Stalin'in dehası en doğru çözümleri üretmiştir...; Stalin'in askerî dehası hem savunma hem de hücumda kendini göstermiştir. Yoldaş Stalin'in dehası onun düşmanın planlarını derhal sezmesine ve onları yenmesine imkan vermiştir" gibi değerlendirmeler kitaba Stalin'in bizzat eklediği ifadelerdi. Ne var ki, Hruşçov, 1937'de "Moskova Duruşmaları"na ilişkin olarak *Pravda*'da yazdığı bir yazıda sanıkları "partinin beyni ve kalbine saldırmak"la suçlamıştı. Hruşçov'un bu yazısına göre, sanıklar "Stalin'e el kaldırmakla, işçi sınıfına, emekçi halka, Marx-Engels ve Lenin'in öğretilerine" karşı çıkmışlardı. "Stalin'e el kaldırmakla bunlar insanlığın sahip olduğu en iyi şeye el kaldırmışlardır" diyordu Hruşçov, "çünkü Stalin insanlığın ümidi ve beklentisidir, ilerici insanlığı yöneten bayraktır; Stalin bizim irademiz, bizim zaferimizdir!" 1964'de Hruşçov iktidardan devrildiği zaman ona yöneltilen suçlamalardan birisi de kendi adı çevresinde bir "kişi kültü" kurması olacaktı.

31 Sovyetler Birliği ve Sosyalist Blok

Aşağıda Tatlin'in 1919 tarihinde yapmış olduğu III. Enternasyonal Anıtı'*nın bir yeniden yapımı. Toplumsal gerçekçiliğin sanatın bütün alanlarına egemen olmasından önce varlıklarını sürdürebilen çeşitli modernist anlayışların paylaştığı, belki de yegâne ortak özellik, toplumsal bir devrime uygun olan sanatın modern hayatın karmaşıklığını, parçalanmışlığını, merkezsizliğini ifade etmesi gerektiği inancıydı. Montaj tekniğinin görsel sanatlarda bu kadar rağbet bulmasının nedenlerinden biri buydu. Örneğin, görsel sanatlarda montaj tekniğini ilk kullanan sanatçılardan biri olan d'Haussman'ın* Tatlin At Home *(Tatlin Evinde) adlı yapıtında geleneksel kompozisyon anlayışları tamamen terkedilmiş, resim aykırı unsurların "yığılması" ile kurulmuştur. Tatlin, sanatı üretimle, giderek teknik faaliyetle, "inşa" ile özdeşleştiren anlayışıyla modernizmin itibardan düşmesinden sonra da faaliyetlerini sürdürebilen ender sanatçılardan biriydi. Ancak buna ve kullandığı anıtsal üsluba rağmen Tatlin* III. Enternasyonal Anıtı'*nda (aşağıda), derme çatmalığı çağrıştıracak bir şekilde, yapıyı geleneksel dikey ve yatay eksenlerdense eğri bir doğrultu üzerinde kurmaktan çekinmemişti. Oysa 1930'larla birlikte yaygınlaşmaya başlayan sanat anlayışı, bu tür karmaşıklıklardansa, örneğin Vera Muhina'nın 1937 tarihli* İşçi ve Bir Kolhoz Kızı *adlı heykelinde (solda) olduğu gibi, güç enerji ve dinamizmi simgelemek için ideal insan vücudunun nasıl olması gerektiğine dair gelenekselleşmiş norm ve kabullerden yararlanmaya başlamıştır. Mimari de, Lomonosov Üniversitesi'nde olduğu gibi, o binada barınacak modern şehirli insanların dünya deneyimlerinin çeşitliliğini yansıtma çabasından vazgeçmiş gibidir. "İşçi sınıfının dikatatörlüğü"nün başarılarını temsil etmek için resmî sanatçılar, kaynağını 18. yüzyılda burjuvazinin toplumsal hegemonyasını kurma süreci içersinde geliştirmiş oldukları klasisist üslubu yeniden diriltmeyi tercih ettiler.*

Partide Yapısal Değişme

Stalin döneminde partinin bileşiminde önemli değişiklikler gözlemlendi. 1929 tarihli bir Merkez Komitesi direktifi sanayi bölgelerinde kaydedilecek yeni üyelerin yüzde 90'ının, kırsal alandakilerin ise yüzde 70'inin üretimde çalışan işçilerden oluşmasını şart koşmaktaydı. Bu kuralın uygulanması sonucu 1928'de parti içinde yüzde 40.8 olan işçi oranı 1930'da yüzde 48.6'ya yükselmişti. 1934'de Parti Kongresi'nin bu alanda kabul ettiği kurallar da işçilere öncelik verilmesini öngörüyordu. Ne var ki, 1936'ya kadar yeni üye kaydının durdurulması nedeniyle, bu kural pratik bir değer kazanmış değildi. Kasım 1936'da üye kaydının açılması ve özellikle 1938'den sonra "büyük temizlik" nedeniyle seyrelen safların doldurulması amacıyla hızlandırılan üye kaydı döneminde yeni bir politika uygulandı. Parti 1928'den sonra sistematik olarak komünist olmayan uzmanların yerini alacak güvenilir bir uzman kadrosu oluşturmaya çalışmıştı. Stalin 1931'de hiçbir egemen sınıfın kendi "entelejansiya"sı olmaksızın başarılı olamayacağını belirtmiş ve yetiştirilecek yeni "uzmanlar"ı işçi ve köylü kökenliler arasından seçilmesi gerektiğini belirlemiş; bundan sonraki yıllarda çoğu parti üyesi onbinlerce genç gelişen sanayinin yönetiminde görevlendirilmek üzere eğitilmişti. Böylece Sovyetler Birliği'nde "el emeği"ne verilen önemin yerini, gelişen ekonominin de istekleri doğrultusunda, giderek "yetenek ve bilgi" alır oldu. Bu "yeni" uzmanların önemli bir çoğunluğu parti üyeliğine kabul ediliyordu. 1936'da fabrika yöneticilerinin yüzde 97'si, şantiye şeflerinin yüzde 82'si ve başmühendislerin yüzde 40'ı *Komünist Parti* üyesiydi. 1939 Kongresi'nde iki Cumhuriyet için verilen rakamlar bu dönem içinde "entelejansiya" ve "büro işçileri"nin yeni kaydedilenler içindeki oranının yüzde 45'i aştığını gösteriyordu. 1929'da ise bu oran yalnızca yüzde 1.7'ydi. Stalin ve Jdanov 1939 Kongresi'nde yaptıkları konuşmalarda "entelektüellerin" kitlesel olarak partiye alınmasına karşı duyulan kuşkuyu eleştirdiler. Bu Kongrede aday üyeler arasında toplumsal kökene bağlı farklı değerlendirmeler yapılması uygulamasına da son verildi. 1941'de yayınlanan rakamlar da yeni politikanın sonuçlarını ortaya koyuyordu. Buna göre, yeni üyelerin yüzde 70'i "entelejansiya" kökenliydi. Stalin öldüğü yıllarda ise parti içindeki işçilerin oranı yüzde 35'ler düzeyine düşmüş bulunuyordu.

"Büyük Temizlik"in sonuçlarından biri de, partinin "genç" bir nitelik kazanması oldu. 1939'daki 18. Parti Kongresi'ne katılan delegelerin yaklaşık yarısı 35 yaşın, üçte ikisi ise 40 yaşın altındaydı. Bunların yüzde 43'ü partiye 1929'dan sonra girenlerden oluşuyordu. Aynı biçimde 1939'da görev yapan yerel parti sekreterlerinin büyük bir kısmı 40 yaşın altında olup *Komünist Partisi*'ne 1924'den sonra girmiş ve kariyerlerini Stalin'in yönetimi altında yapmış olan kişilerdi. 19. Parti Kongresi'nde ise delegelerin dörtte üçünün 40 yaşın üzerinde olduğu görülmektedir. Bu da partiye 1930'larda girenlerin yükseldiklerinin ve parti içinde önemli pozisyonlara geldiklerinin bir göstergesi kabul edilebilir. Bu kişiler 1970'lere kadar Sovyetler Birliği'nde iktidarı elinde tutacak olan kadroyu oluşturdular.

1952'de 19. Parti Kongresi toplandığında *Komünist Partisi*'nin adaylar dahil üye sayısı 6.9 milyona ulaşmış durumdaydı. Bu 1941'in 3.9 milyonluk üye sayısına göre çok önemli bir artışı temsil ediyordu. Yalnızca 1942'de partiye 2 milyon yeni üyenin alınmış olması, bu artışın savaş döneminde kitlesel destek sağlama amacıyla ilgili olduğunu ortaya koyuyordu.

Yeni üyelerin önemli bir bölümü ordu mensupları ve sivil yönetimde görev yapan kişilerden oluşuyordu. 1952'de Sovyetler Birliği'nde "entelejansiya"dan sayılan 15.5 milyon kişiden yaklaşık üçte biri parti üyesiydi ve bunların parti içindeki oranları yüzde 70'i buluyordu. Bu dönem içinde partideki kadın üye sayısı yüzde 14.9'dan yüzde 19.2'ye yükselmekle birlikte, partinin üst kademelerinde görev yapan kadın üye hiç yok gibidir. Öyle ki 1952'de seçilen 125 üyeli Merkez Komitesi'nde yalnızca iki kadın üye bulunmaktadır.

Parti organlarına seçilenler tümüyle "kooptasyon", yeni bir organa seçilecek kişilerin yine o organda görev yapan partililer tarafından belirlenmesi biçimini almıştı. Kaldı ki, parti kurallarına göre parti yönetim organlarının seçimlerinin geçerli olabilmesi için bir üst organ tarafından onaylanması gerekmekteydi. Böylece parti yönetiminin "aşağıdan yukarıya doğru" seçimle oluşturulmasını öngören "demokratik markeziyetçilik" ilkesi, tam tersine her düzey parti yöneticisinin bir üst kademe tarafından belirlenmesi biçiminde uygulanır olmuştu. Bununla ilişkili olarak merkez organlarının ve genel olarak üst organların alt kademe parti yönetimleri seçimlerinde aday göstermeleri genel uygulama halini aldı. 1937'de "parti içi demokrasiyi güçlendirmek" amacıyla seçimlerinden önce adaylar üzerinde tartışma yapılması ve oylamanın gizli olmasını öngören düzenlemeler yapılıyordu. Ancak bu kez de Parti basınında, yöneticilerin parti seçimlerinde "yol gösterme" ve uygun olmayan adayları engelleme" görevinin aksadığı yolunda eleştiriler yükselince 1938'de "açık oy" uygulamasına geri dönüldü. Aynı yıl yayınlanan bir genelge ile parti örgütünde görev yapacak tüm 1., 2. ve 3. Sekreter adaylarının Merkez Komitesi'nin onayına sunulması zorunluluğu getirildi. Bu görevi yerine getirmek üzere de 1939'da Merkez Komitesi Sekretaryasına bağlı bir "Kadrolar Yönetimi" oluşturuldu.

Partinin bu hiyerarşik yapısı 1939 ve 1952 Parti Kongre'lerinde de yansımasını bulmaktaydı. Partinin bu dönemde ülke çapında 200 bin kişi tahmin edilen profesyonel görevlileri Kongre delegelerinin yaklaşık yüzde 40'ını oluşturmakta, geri kalanların yaklaşık yüzde 30'u da sendikalar, polis ve orduda görev yapanlar arasından gelmekteydi. Her ne kadar delegelerin yüzde 60'ının "işçi kökenli" olduğu belirtiliyorsa da, doğrudan üretimde çalışan işçilerin oranı yüzde 10'lar düzeyinde kalıyordu.

Bir bütün olarak bakıldığında *Sovyetler Birliği Komünist Partisi*'nin Stalin döneminde işlevsel ve yapısal olarak önemli değişiklikler geçirdiği görülür. Her şeyden önce parti bir kitle partisi

Marshall Planı

II. Dünya Savaşı sonunda Avrupa ülkelerinin çoğunda ekonomik yapı, hem üretim araç ve gereçlerinin fizik olarak tahrip edilmiş olmaları, hem de ekonomik mekanizmaların işlemez hale gelmeleri nedeniyle büyük bir bunalım içine düşmüştü. Bu durumda Avrupa burjuvazisinin bulundukları ülkeleri eskisi gibi yönetememe ve siyasal iktidarı proletaryaya kaptırma olasılığı belirmişti. Savaş sonunda Sovyetler Birliği'nin ve genel olarak komünizmin saygınlığı yüksekti. Batı Avrupa'daki komünist partileri de büyük bir hareketlilik içindelerdi. Bu manzara karşısında Amerikan burjuvazisi Avrupa burjuvazisine yardım etmek zorunluğunu duydu. Nitekim Savaşın bitiminden itibaren hemen Avrupa'ya Amerikan yardımı (malları) akmaya başladı. İki yıl içinde bu yardımlar 15 milyar dolar gibi yüksek bir miktara varmışlardı. Ancak ne var ki, bu yardımlar insanların acil tüketim gereksinmelerini karşılamaya gittikleri için Avrupa'nın ekonomik durumunda kalıcı hiçbir iyileşme yaratamamışlardı. Hatta 1946/47 kışının çok sert geçmesinden ötürü tarımsal üretim görülmemiş derecede azaldığından 1947'deki ekonomik durum daha da kötüleşmişti. Bunun üzerine ABD'de yardımların Avrupa'nın ekonomik kalkınmasına yönelik ve planlı bir biçimde yapılması fikri gelişmeye başladı. İşte *Marshall Planı* bu yeni yardım anlayışına göre verilen Amerikan yardımının adıdır. Plan bu adı onu ilk defa önermiş olan Amerikan dışişleri bakanı George C.Marshall'dan almıştır. *Marshall Planı, European Recovery Programme* (Avrupa Kalkınma Programı - ERP) adı ile de anılır.

Marshall Planı 3 Nisan 1948'de başlamış ve 4 yıl sonra 30 Aralık 1951'de sona ermişti. Bu süre içinde Avrupa ülkeleri toplam olarak 12.4 milyar dolar yardım almışlardır. Plana katılmış olan Avrupa ülkeleri Amerikan yardımının dağıtımı ve *Kalkınma Programı*'nın uygulanması için *Organization for European Economic Cooperation* Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü - OEEC) adında daimi bir örgüt kurmuşlardır. ABD'de buna koşut olarak kendi devlet yapısı içinde *Economic Cooperation Administration* (Ekonomik İşbirliği İdaresini - ECA) kurmuştur. *Marshall Planı*'na katılmış olan 16 Avrupa ülkesi şunlardır: Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre, Türkiye, İngiltere. Bu 16 ülkeye o zamanlar işgal altında olup bağımsız bir hükümetten yoksun bulunan şimdiki Federal Almanya'yı da eklemek gerekir. Çünkü işgalci durumunda olan ABD, Fransa ve İngiltere kendi bölgelerinin gereksinmelerini ve olanaklarını daima hesaba katmışlardır.

Marshall Planı'nın oluşum öyküsü kısaca şöyledir:

Marshall Planı ya da *Avrupa Kalkınma Programı* dediğimiz düzenlemelerin uygulanmaya başlanması ile sonuçlanan çalışmalar dizisi, 5 Haziran 1947'de Amerikan dışişleri bakanı George C. Marshall'ın Harvard Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmayla başlamıştır. Amerikan dışişleri bakanı bu konuşmasında, Avrupa'daki ekonomik durumun ciddiyetini ve bazı güçlerin (komünistlerin) bu durumun düzelmesini engellemek istediklerini anlattıktan sonra, Avrupa'ya yapılacak yardımın bundan sonra artık bir plana bağlı olması gerektiğini, böyle bir kalkınma planı yapmanın ABD'nin değil Avrupa'nın işi olduğunu, ABD'nin buna sadece yardımcı olabileceğini, girişimin Avrupa ülkelerinin tümünden olmasa bile çoğunluğundan ve ortaklaşa olarak gelmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Gerçi Marshall konuşmasında Avrupa'nın nasıl bir kalkınma programı yapacağının ABD'nin işi olmadığını söylemiştir, ama, aslında ABD'nin bu konuda belli görüşleri de vardı. ABD bu görüşlerini bir yetkili adamını İngiltere'ye göndererek (24-26 Haziran) İngiliz hükümetine anlatmış, İngiliz hükümeti de bunları hemen Fransız hükümetine aktarmıştı. ABD'nin, Avrupa'nın ekonomik kalkınmasıyla ilgili görüşleri şu 4 noktada toplanmaktaydı:

1. Her ülke üretimini artırmak için elinden gelen çabayı göstermelidir.

2. Her ülke iç mali istikrarını sağlamalı ve bunu devam ettirmelidir.

3. Ülkeler dış ticaretlerini, özellikle de Avrupalılar arası ticareti geliştirmelidirler.

4. Ülkeler ortak bir örgüt kurup ekonomik kalkınma programını bu örgüt aracılığıyla uygulamalı ve denetlemelidirler.

ABD'nin bu konudaki görüşlerini daha iyi anlayabilmek için, bu ülkenin Avrupa'nın ekonomik bakımından daha çok bütünleşmesini ve hatta bir çeşit Avrupa Federasyonu kurulmasını istediği gözönünde tutulmalıdır.

Fransa ve İngiltere bu esaslar üzerinde belli bir anlaşmaya vardıktan sonra hemen durumdan Sovyetler Birliği'ni haberdar etmişler ve bu üç ülkenin dışişleri bakanları 27 Haziran 1947 günü Paris'te toplanmışlardı. 2 Temmuz'a kadar süren bu toplantı sonunda Sovyetler Birliği, ulusal egemenlik ilkesiyle bağdaşmayacağı gerekçesiyle, *Marshall Planı*'na ve dolayısıyle *Avrupa Kalkınma Programı*'na katılmayı reddetmişti. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa hemen ertesi günü 3 Temmuz 1947'de 22 Avrupa ülkesini Avrupa'nın kalkınması için bir program yapmak üzere 12 Temmuz'da Paris'te bir toplantıya çağırmışlardı. Çağrılan 22 ülkenin yukarda saymış olduğumuz 16'sı toplantıya katılmış, 8'i de katılmayı reddetmişti. Bu 8 ülke şunlardır: Sovyetler Birliği, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Yugoslavya, Arnavutluk, Romanya, Finlandiya. Böylece Avrupa'nın doğu ve batı olmak üzere iki bloka bölünmesi *Marshall Planı* ile 1947'den itibaren başlamış olmaktaydı.

31 Sovyetler Birliği ve Sosyalist Blok

*General Marshall tarafından Harvard Üniversitesindeki bir konuşmada ortaya atılan **European Recovery Program** (Avrupayı Kalkındırma Programı) savaşın yarattığı yıkıcı etkileri hafifletmek Avrupa ülkelerinin ekonomilerini canlandırmak amacını güdüyordu. Amerikan yardımını Avrupa'daki ülkelere dağıtmak üzere **Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı** kuruldu. Her ülkeye tahsis edilen yardımın yüzde 85'i bağışlardan, geri kalan yüzde 15'i uzun vadeli kredilerden meydana geliyordu. Toplam 17 Avrupa ülkesinin 1945'den 1955'e kadar aldığı yardım 33 milyar 409 milyon doları buldu. Amerikan yardımı 1945'den sonra değişik biçimlere büründü. Vekalet yoluyla yapılan yardım, askeri yardımlar **Marshall Planı**'na ek olarak gündeme geldi. Fransa Amerikan yardımından 2 milyar 815 milyon dolarlık bir bölüm kopartmayı başardı. Savaş sonrası yaşanan soğuk savaş koşullarında Amerikan yardımıyla bir Avrupa Birliği yaratma çabaları Sovyet basınında çeşitli eleştirilerle karşılandı. **Krokodil dergisinin** Kasım 1947 tarihli sayısı Amerikan yardımını kabul eden De Gaulle'ü alaya alan bir karikatür yayınlandı.*

haline dönüşmüştü. Lenin döneminin profesyonel devrimcilerden oluşan küçük yeraltı örgütünün yerini Sovyetler Birliği'nin tüm toplumsal alanlardaki elit kesimini biraraya getiren bir parti almıştı. Parti "proleterler"den oluşma iddiasını ister istemez bir yana bırakmış, yetenek ve bilgi parti üyeliğinde ön plana çıkmış, böylece parti, işçi ve köylü tabanını korumaya çalışmakla birlikte, esas olarak çeşitli alanlarda otoriteyi kullanan kişilerden oluşan bir yapı edinmişti. Bu dönüşüm sırasında parti içinde parti görevlileri ve sekreterlerden oluşan yönetim aygıtı belirleyici bir önem kazandı. Bu kişiler yıllar içinde kazandıkları otorite sayesinde, zora dayalı yöntemlerden de kaçınmayarak parti içi tartışma, karar ve seçim sürecine tümüyle egemen olabilmişlerdi. Bu olgu parti örgütü içinde görülen katı bir merkezileşmeyle paralel gitti. Sekreterler ve parti görevlilerinin tepesinde kendi görevlileri ile parti örgütünün tüm çalışmasını denetleyen Merkez Komitesi Sekreterleri bulunmaktadır. Partinin merkeziyetçi yapısına Lenin dönemindekinden daha farklı bir nitelik kazandıran başlıca etken ise bizzat Stalin'in kendisiydi. Çünkü Stalin gerekli gördüğü zaman parti kanallarının dışına da çıkarak kendi politikasını uygulatma imkânını bulmuş, *Politbüro*, Merkez Komitesi ve Merkez Komitesi sekretaryası onun belirlediği kişilerden oluşarak, yine onun belirlediği politikaları uygulayagelmişlerdi. Doğrudan denetimi altında olan siyasal polisin gücü onu bu konuda destekliyordu. Stalin'in parti üzerindeki bu nüfuzu, partinin siyasal önemini yitirmesine de yol açtı. Parti örgütü giderek genişleyen devlet örgütünün rekabeti ile karşılaştı. Parti ve devlet örgütünün çoğu kez kaynaşması ve yöneticileri arasında geçişkenlik, özellikle alt kademe parti birimlerinin etkisizleşmesine ve bunlardan beklenen "denetim" işlevinin aksamasına yol açtı.

Sendikalar, İşçiler ve Çalışma Koşulları

1929-30'larda başlatılan hızlı sanayileşme ile işçilerden ve sendikalardan beklenen görevler de değişmişti. *NEP* döneminde fabrika işçileri bir dizi organ aracılığıyla çıkarlarını işyeri yönetimine karşı savunma imkânına sahipti ve sendikalar ekonomik alanda görece etkili olabiliyordu. Oysa, 1930'lardan itibaren bir yandan işçiler "fedakârlığa" çağrılırken, öte yandan işçi çıkarlarının temsil edilmesi ve savunulması konusunda sendikalara tanınan işlev hemen tümüyle arka plana itilmekteydi.

1920'lerde kabul edilen ve sendikaların ortaya çıkacak çıkar çatışmalarında "olabildiğince" işçilerin çıkarını koruyan bir uzlaşmayı sağlama ve "bürokratik sapmalara karşı" işçileri

---

Kuşkusuz bu bölünme sadece *Marshall Planı* ile ilgili görüş ayrılıkları ile açıklanamaz. Bu iki ülkeler bloku arasında sosyal ve siyasal konularda da büyük farklılıklar vardı ve o zamanın koşullarında bunların yakın bir işbirliği içinde hareket etmeleri olanaksızdı. Nitekim bu bölünme 1949'daki *NATO* va Varşova Paktı bölünmesiyle de büyük ölçüde çakışmaktaydı.

16 ülkenin 12 Temmuz'da başlayan toplantıları 4 gün sürmüş ve bundan sonraki işleri yürütmek üzere devamlı bir komite kurarak dağılmıştı. Kurulan komitenin adı *Committe for European Economic Cooperation*'dır (Avrupa Ekonomik İşbirliği Komitesi - CEEC). Bu komite hem kendi arasında tartışarak hem de ABD ile pazarlık ederek bir *Avrupa Kalkınma Programı* hazırladı ve 22 Eylül 1947'de bunu ABD'ye verdi. Bunun üzerine Amerikan hükümeti bu programın finansmanını sağlayacak yasa tasarısını hazırladı ve 19 Aralık 1947 günü Kongreye sundu. Tasarı çeşitli aşamalardan geçtikten sonra 3 Nisan 1948'de *Economic Cooperation Act of 1948* (1948 Ekonomik İşbirliği Yasası) adı ile ve 472 numara ile yasallaştı.

Bu yasaya göre yardım kabul eden ülkeler ayrı ayrı ABD ile anlaşmalar yaparak bazı yükümlülükler altına girmeyi kabul edeceklerdi. Bu yükümlülüklerin başlıcaları şunlardı:

— Ülke parasına istikrar kazandırılacak, döviz kurlarının gerçekçi olması sağlanacak ve bütçe denkleştirilecektir.

— Dış ticaretin geliştirilmesi için diğer ülkelerle işbirliği yapılacaktır.

— Hem ülkenin kendi kaynaklarının hem de Amerikan yardımının en verimli bir biçimde kullanılması sağlanacaktır.

— ABD'nin stok etmek istediği malların satışında kolaylık gösterilecektir.

— Bağış olarak verilen Amerikan yardımının yerli para cinsinden karşılığı ayrılacaktır. Bu karşılık paralar ancak ABD'nin rızası alınarak kullanılabilecektir.

— ABD'nin isteği üzerine Programın uygulanması ve yardımın kullanılması ile ilgili her türlü bilgi derhal verilecektir.

Marshall Planı Avrupa ülkeleri arasında belli bir entegrasyonu (bütünleşmeyi) öngördüğü için katılan ülkelerin ekonomik bağımsızlıklarının bir ölçüde sınırlanmasını doğal olarak içeriyordu. Ancak, söz konusu Amerikan yasası ile tek tek ülkelerin kabul etmek zorunda oldukları yukarda değindiğimiz yükümlülükler bu sınırlamayı çok daha ileri götürüyor ve ABD'ye ülkelerin ekonomik politikalarına müdahale etme olanağı veriyordu. Örneğin, karşılık paraların hangi projelerin finansmanında kullanılacağını belirleyerek ABD o ülkenin ekonomisini yönlendirme olanağına sahip olabiliyordu. Yasanın daha birçok hükmü ABD'ye ülkenin iç işlerine karışma olanağı veriyordu.

Marshall Planı'nın ABD'ye sağladığı bu müdahale olanağının fiilen ne kadar kullanıldığı ülkeden ülkeye değişmiştir. Türkiye gibi göreli olarak zayıf ülkelerde bu olanak en yukarı ölçüde kullanılabilmiş, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerse bunu en düşük düzeyde tutabilmişlerdir.

Marshall Planı'nın temel bir ilkesi önce Avrupa ülkelerinin üretim potansiyellerini olabildiğince harekete geçirmek ve sonra eksik kalan kısmı yardımla tamamlamaktı. Böylece ABD yardımına olan gereksinme en düşük düzeye indirilmiş olacaktı. Başka bir deyişle, Avrupalılar arası ticaret en yüksek düzeyine çıkarılmalı, bunu sağlamak için de *Marshall Planı* bir çeşit katalizör olarak kullanılmalıydı. *OEEC* bu amaçla üye ülkeler arasında bir dizi ödeme anlaşmaları yapmıştır. Marshall yardımının ülkeler arasında dağılımı işlevini de üstlenmiş olan bu anlaşmaların işleyiş mekanizmaları şöyleydi: Bu anlaşmalar tiraj (çekiş) hakları aracılığıyla işlemekteydi. Tiraj hakkı, bir ülkenin bunu veren diğer bir ülkeden bedelini ödemeden belli miktarda dışalım yapabilmesi demekti. Bu ülkenin bazı ülkelere tiraj hakkı vermesi ve diğer bazı ülkelerden de tiraj hakkı alması olanağı vardı. Sonuçta, aldığından daha çok tiraj hakkı vermiş olan ülkelerin uğradıkları zararlar Marshall yardımından kapatılıyordu. Böylece ABD yardımı Avrupa için sadece ek bir kaynak olmuş olmuyor, aynı zamanda Avrupalılar arası ticaret potansiyelinin harekete geçmesini de sağlıyordu.

Bu ödeme anlaşmalarının ilki 16 Ekim 1948'de, ikincisi ve daha geliştirilmiş olanı 7 Eylül 1949'da imzalandı. Üçüncü ve sonuncusu 19 Eylül 1950'de imzalanmış olan *European Payment Union* (Avrupa Ödemeler Birliği - EPU) anlaşmasıdır. *EPU* tam bir çok taraflı ödemeler anlaşması olup *Marshall Planı* sona erdikten sonra da devam etmiş ve başlıca üyelerinin paralarına konvertibilite tanımaları üzerine 27 Aralık 1959'da yerine *European Monetary Agreement*'e (Avrupa Para Anlaşması - EMA) bırakarak sona ermiştir.

Marshall Planı başlangıcından 45 ay sonra, 3 Aralık 1951'de sona erdiği zaman Avrupa'nın ekonomik kalkınması yönünde önemli adımlar atılmış ve birçok temel malların üretiminde hatırı sayılır artışlar sağlanmıştı. Böylece artık Avrupa'da açlık ve sefalet sözkonusu olmaktan çıkmıştı. Fakat asıl önemlisi, kapitalist sistem tekrar yeterli bir biçimde işlemeye başlamıştı. Buna karşılık şunu da unutmamak gerekir ki, Avrupa'nın bugün de hâlâ devam eden iki bloka bölünmüş olması *Marshall Planı* ile başlamıştı.

SADUN AREN

savunma olarak tanımlanan görevleri, yerini "emeğin üretkenliği"ni arttırmaya yönelik bir anlayışa bırakmaktadır. 1932'de Sendikalar Merkez Kurulu yayınladığı raporda, eski liderlerin sendikaları savunma işine öncelik vererek sosyalizmin inşasında işbirliğine karşı geldiklerini ileri sürüyordu. "Üretime yönel" sloganı yaygınlaşmakta, üretimi hızlandırmak, en iyi ve kaliteli iş örneği vermek, işin aksatılması ile savaşmak, işçileri üretim ile ilgili pratik sorunlarda eğitmek, sendikaların başlıca görevleri olarak ortaya konuldu. 1929'da Sendikalar başkanlığına getirilen ve bu görevini 1956'ya kadar sürdürecek olan Svernik'in yöneticiliğinde yürütülen bu "üretime yönelme" kampanyası, sendikalarda yeni çizgiyi kavramada "yetersiz" kalanların tasfiyesi ve bağımsızlıklarının tamamen yokedilmesi sonucunu doğurmaktadır. Kaganoviç sendika yöneticilerinin hemen tümüyle değiştirilmesini "bizim için proleterya demokrasisi sosyalist amaçların daha iyi bir şekilde yerine getirilmesi için bir araçtır" diyerek savunuyordu.

1939 Parti Kongresi'nde Sendikalar Birliği Başkanı Svernik, 1934-1939 arasında fabrikalardaki sendika komiteleri üyelerinin yüzde 70-80'inin, sendika merkez komitelerinin üyelerinin ise yüzde 96'sının değiştirildiğini bildirmektedir. Öte yandan güçlü sendikalar yeni işkolları ihdas edilerek bölünmekte 1920'de 23, 1931'de 44 olan sendika sayısı 1937'de 167'ye yükselmekteydi. En güçlü sendikalar olan ve geçmişte İşçi Muhalefeti'nin dayanağını oluşturan *Metalurji İşçileri Sendikası* 7 bağımsız sendikaya ayrılmış, *Maden İşçileri Sendikası* ise dörde bölünmüştü. Lenin'in devrimden sonra da sendikaların "çalışan kitlelerin maddi ve ideolojik çıkarlarını koruma yönünde sınıflararası çatışma niteliği olmayan 'iktisadi mücadele'" işlevlerinin süreceğini öngören yaklaşımı "sosyalizmin inşası" kampanyası içinde terkedildi. Bundan böyle partinin resmî görüşü böyle bir çatışmanın "mantıken" mümkün olamayacağı görüşü etrafında oluşturulmuştu. XVI. Parti Kongresi'ne göre, "işçiler kapitalistler için değil, kendi hükümetleri ve sınıfları için çalıştıklarına göre" Sovyet sanayisinin hızlı gelişimi, işçilerin kendi çıkarlarınadır. Bu gerekçeyle sendikaların görevi "geniş işçi kitlelerinin" parti tarafından saptanan amaçlar doğrultusunda eğitilmesi ve harekete geçirilmesi ile iş disiplininin güçlendirilmesi çerçevesinde çizilmekteydi. Böylece, Lenin'in "işçilerin çıkarları ile sosyalist devletin çıkarları" arasında hem özdeşlik hem de çatışmayı içeren görüşleri terkedilmiş ve sendikaların Sovyet sistemi içindeki işlevi parti direktiflerini kitlelere "aktarma"dan ibaret kalmıştı. Sendikaları "transmisyon kayışı" olarak gören bu anlayış çerçevesinde, bu örgütlerin en yüksek devlet organlarında, örneğin *Planlama Örgütü, İşçi-Köylü Denetimi* ya da *Yüksek Ekonomi Konseyi*'nde temsil edilir olmaları kararları anlamlı bir düzeyde etkileme gücüne sahip olmaları anlamına gelmiyordu.

Sosyalist devlet ile işçi sınıfının -1930'lardan sonra tüm toplumun- çıkarları arasında bir "özdeşlik" olduğu varsayımına dayanan bu anlayış, yalnızca sendikalar için değil tüm kitle örgütleri için geçerli kabul edilirken kooperatifler, gençlik ve kadın örgütlerinin işlevi de parti tarafından saptanan "toplumsal çıkarın kişilere -bu doğrultuda faaliyet göstermeleri için- iletilmesi" olarak tanımlanıyordu. Öte yandan yine aynı "özdeşlik varsayımı" parti kararlarına en küçük karşı çıkışları ya da eleştirileri bile "devlet" ve topluma karşı "sabotaj" ve "halk düşmanlığı" olarak mahkûm etmeye olanak sağlamaktaydı.

Bu ideolojik çerçeve içinde 1930'lardan başlayarak bazı devlet görevleri de sendikalara devredildi. 1933'de sosyal sigortaların yönetiminin sendikalara devredilmesinden sonra, 1934'de yapılan bir düzenlemeyle de İş Yasasının uygulanmasına ilişkin kararları saptama yetkisi de yine bu örgütlere verildi. Bu işlem "sosyalist demokrasinin geliştirilmesi" olarak sunulmakla birlikte, bir bakıma sendikaların devlet örgütünün bir parçası haline getirilmesi anlamını da taşıyordu.

1930'ların sonunda da çalışma disiplinini güçlendirmeye yönelik sert önlemlere başvuruldu. 1930'de fabrika yöneticilerinin, sendikacıların ve fabrika komitelerinin katılmasıyla yapılan bir toplantıda "aylaklığın" ve çalışma sürecindeki aksamaların sosyalist ekonomi için büyük bir tehlike oluşturduğu ileri sürülerek tedbirler alınması istendi. Bunun üzerine Sovyet hükûmeti bir ay içinde işine üç kez 20 dakikadan fazla gecikmeyle gelenlerin işten çıkarılmaları gerektiğini karara bağlamakta ve bu kuralı uygulamayan yöneticilerin de cezalandırılacağını bildirmektedir. 1940'dan ise "aylaklık" ve "geç kalma" tekrarlanma durumunda işten çıkarılmanın yanı sıra hapis ile cezalandırılır olmaktadır. İşten çıkarma aynı zamanda işçinin genellikle işletmeler tarafından tahsis edilen konutunu da kaybetme sonucunu vermekte ve çok kez toplama kamplarına atılmaya kadar varan yaptırımlara yol açabilmektedir.

Yine 1940'larda işyeri değiştirme yasaklanmakta ve çalışma saatleri uzatılmaktadır. O tarihe kadar uygulanan hafif sanayide 6, ağır sanayide ise 7 saatlik işgünü uygulamasına son verilerek, 8 saatlik işgününe geçilmekte ve haftada 7 gün çalışılması esası getirilmektedir. Bu önlemler Sendikalar Merkez Komitesi tarafından Sovyetler Birliği'nin saldırı tehlikesi ile karşı karşıya olduğu ve savunma için daha fazla maden, makine, uçak, tank ve savaş malzemesi üretmek zorunluluğu ile açıklanmaktadır.

Kapsamlı merkezî planlanmaya geçilmesi ile birlikte Sovyetler birliği'nde 1933-35 arasında işletmeler ile sendikalar arasında yapılan "toplu iş sözleşmesi" uygulamasına da 1947'ye kadar son verilmektedir. Öte yandan 1922'de oluşturulmuş bulunan Üretim Danışma Kurulları'da bu kurulları yönlendiren sendikaların etkisizleşmesi ile birlikte bir yana itilmişlerdir. Bu kurulların

1929 krizi, 19. yüzyıl boyunca burjuva kesimler içerisinde egemen olmuş ve serbest piyasanın kendiliğinden işleyişinin, sürekli bir büyümenin maddi zeminini yaratacağı inancını içeren liberalizme bağlanan umutların, kesin olarak terkedilmesine yol açtı. 19. yüzyıl liberalizminin temel düsturlarından biri, ülkeler arası ticarete hiçbir sınır konmaması, yerel imalatın desteklenmesini sağlayacak hiçbir koruyucu gümrük tarifesinin uygulanmaması anlamına gelen, serbest ticaret rejimiydi. Böylesi bir rejim, ancak çeşitli devletlerin paralarının birbirlerine dönüştürülebilmesini mümkün kılacak ortak bir birim, bir değer ölçütü varolduğu sürece sürdürülebilirdi. Bu yüzden, 19. yüzyıl boyunca ulusal paranın altın standardıyla ölçülmesi, medenî dünyanın bir parçası olmanın temel koşulu sayılageldi. Ancak serbest piyasa, kitlelerin alım gücündeki artışın sermayenin yoğunlaşma hızına denk düşmesini sağlıyamıyordu. Bu yüzden 1920'ler boyunca, özellikle de iktisadi sistemleri ihracata yönelik olan Britanya ve Almanya gibi ülkeler, ciddi bir üretim fazlası sorunu ile karşı karşıya kaldılar. 1929 borsa krizden etkilenen hükümetlerin benimsedikleri çözümler arasında çarpıcı bir benzerlik vardı. Devleti bir "gece bekçisi" olarak tarif eden liberalizm yalnızca "milli savunma"yı devlet için meşru bir yatırım alanı olarak kabul ediyordu. Kısmen, bu yüzden herkesin müdahale etmesi gerektiği üzerinde bir fikir birliğine varmış olduğu hükümetlerin, müdahale etme tarzları savunma ve silah sanayilerine yatırım yapmak biçimini aldı. 1939'da Amerika'da Fortune *dergisinde yayınlanan sağdaki resim, ülkeleri hızla bir savaşın eşiğine getiren devlet yatırımlarının maddi zemi'nini oluşturan aşırı vergiler aracılığıyla da hissedilen krizin, o dönemde nasıl görülmekte olduğunun çarpıcı bir görünütüsünü sunuyor. Ancak II. Dünya Savaşı, böylesi bir krizin tekrarlanmaması gerektiği konusunda herkesi ikna etmeye yetmişti. Daha savaş sürerken, Temmuz 1944'te Sovyetler Birliği de dahil olmak üzere 44 ülkeden gelen uzman Bretton Woods'da bir toplantı yaptılar. Toplantıda alınan kararların en önemlileri arasında, uluslararası ölçekte bir tüketici pazarının alım gücünü koruyabilmesi için, savaştan sonra, hiç değilse bir süre için himayeci politikaların uygulanabileceğinin kabulü vardı. Diğer yandan, her an altına dönüştürülebilecek bir Amerikan doları uluslararası ticaretin sürdürülmesini mümkün kılacak bir değer ölçütü olarak kabul ediliyordu. Son olarak, alınan kararların uygulanmasından sorumlu olacak* International Money Fund *(Uluslararası Para Fonu - IMF) ve* World Bank *(Dünya Bankası) gibi kurumların kurulmasının gerektiğine dair alınan kararlar da, hiç değilse uluslararası ölçekte planlamanın gerekli olduğuna dair örtük bir uzlaşmaya varılmış olduğunu tescil ediyordu. Aşağıdaki 1946 tarihli Sovyet afişinden taşan iyimserliğin, Kızılordu'nun başarılarını olduğu kadar, bu anlayış ve kurumlar tarafından güvence altına alınmış bir dünya sistemine duyulan güveni temsil ettiği düşünülebilir.*

31 Sovyetler Birliği ve Sosyalist Blok

yeniden görece önem kazanması 1950'li yılların ikinci yarısında gerçekleşecektir. Böylece sendikaların ve işçilerin işyeri düzeyinde de hiç değilse kurumsal olarak sahip oldukları etki imkânları tamamen ortadan kaldırılmış olmaktadır. Kaldı ki ekonomik yönetimin son derece merkezileştirilmiş olması, işyeri düzeyinde önemli sayılabilecek konularda herhangi bir karar almaya yer bırakmadığı için, doğrudan üreticilerin işyeri yönetiminde söz ve karar sahibi olmaları olasılığı zaten önemli bir değer de taşıyamayacaktır.

Sendikaların etkisizleşmesi ve karar alınma sürecine işçi katılımının ortadan kaldırılmasının sonuçlarından biri de, savaş öncesi toplam çalışan nüfusun beşte birini -20 milyon- oluşturan işçilerinin ortalama gerçek ücretlerinin, millî gelirdeki ve emeğin verimliliğindeki hızlı artışa rağmen, 1928 ile 1940 arasında toplam yüzde 10 dolaylarında azalmış olmasıdır.

Savaş Sonrası Ekonomi: Yeniden İnşa

Savaş Sovyet ekonomisi için inanılmaz yükler getirmişti. Beş yıllık planlarla yönetilen gelişme durmuş, 3. Beş Yıllık Planla (1938-42) ulaşılması hedeflenen amaçlar 7-8 yıl geriye atılmıştı.

Nato

1945'de, yani II. Dünya Savaşı sonunda, kapitalizmin beşiği Avrupa'nın tam 13 ülkesinde komünistler, koalisyon ortağı olarak, iktidardaydılar. İki ülkede, Yugoslavya ve Arnavutluk'ta, komünistler tek başlarına hükümet kurmuşlardı. Sovyet iktidarıysa, 28. yılını doldurmaktaydı. Avrupa'da komünistler sadece ülke yönetimlerinin değil, saygınlıklarının da doruğundaydılar. Faşizme karşı verilen yiğit ve özverili savaş Kızılordu'nun nihai zaferiyle taçlanmıştı. *Komünist Manifesto*'dan 100 yıl sonra "hayalet" yeniden Avrupa'da kol geziyor kapitalizmi sarsıyordu. Bütün dünyayı ikinci kez ateşe atmanın ağır maddi ve manevi yükü altındaki kapitalizm ise, Avrupa'da kendi yaralarını dahi sarmaktan acizdi. Savaş sonrasının yanmış yıkılmış Avrupa'sında kapitalizm can çekişirken, "1917" bir "tarihsel hata" olmaktan çıkıp, kapitalizmin beşiğinde, tek ülkeden bir ülkeler grubunun oluştuğu alt sisteme dönüşen gerçek seçenek haline geliyordu.

Bu dönemde Atlantiğin ötesinde yeni dünyadaki kapitalizm ise savaş zenginliğinin gözü doymamış hırsı içindeydi; Amerika Birleşik Devletleri, kapitalizmin önderliğini ele alacak, onu önce Avrupa'da kurtaracak, sonra da tüm dünyada savunacaktı. Genç, güçlü ve sabırsız Amerika, Avrupa'da sosyalizmi geri püskürtecek, "tarihsel hata"yı giderecek, yaşam biçimini her yerde egemen kılacaktı. Gerçi sömürgecilikle birlikte kapitalist rakipler de dünya pazarlarında bir ölçüde tasfiye edileceklerdi ama kapitalizme açık kapılar açık tutulacak, kapalı olanlar da gerekirse zorla açılacaktı. Bu durumda Avrupa burjuvazisi açısından da yepyeni bir kurtuluş yolu ortaya çıkmıştı. Yüzyıldır kapitalizmi savunmaktan ve bu arada dünya nimetleri için de birbirleriyle vuruşmaktan yorgun düşmüş bir deneyimli sınıf, Amerikan kapitalizminde sistemi en ucuz yoldan kurtarmanın umarını bulmuştu; ABD, kapitalizmin hem yeni önderi, hem de (üste para veren) "paralı asker"i olacaktı...

ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki gerginlik ve içiçe giren devletlerarası/sınıflararası çatışma, giderek, tüm Avrupayı sarmıştır. Amerikan askerlerinin bulunduğu Avrupalı ülkelerin uluslararası ekonomik ilişkileri ABD'ye, Sovyet askerlerinin bulunduğu ülkelerinki de Sovyetler Birliği'ne yönelmeye (daha doğrusu yöneltilmeye) başlamıştır. ABD ile Sovyetler Birliği Avrupa'da iki ayrı sınıfın silahlı temsilcileri olarak kendilerini görürken, ideolojik savaşımın iki tarafında yer alan yerel güçler ve sınıflar da, giderek, aralarındaki mücadeleyi Sovyet-Amerikan karşıtlığı çerçevesi içinde tanımlamaya, kendilerini ve sınıfsal çıkarlarını bu iki devletle özdeşleştirmeye başlamışlardır. Sınıf mücadelesi tarihte ilk kez böylesine uluslararasılaşıyor, devlet ve sınıfsal çıkarlar böylesine özdeşleştiriliyor ve karmaşıklaşıp devletlerarası mücadelenin yarattığı kalın sis perdesi arkasında biçim (ve belki de öz) değiştiriyordu.

Bu süreç, nihayet, Avrupa ülkelerinin siyasal rejimlerine de yansımış, savaş yıkıntısını giderme gereksinimi ve nesnel sınıfsal dengelerden kaynaklanan ulusal uzlaşma koalisyonları birbiri ardına yıkılmaya başlamıştır. 1948'e gelindiğinde Avrupa'da artık komünist-kapitalist koalisyonu yoktur ve Amerikan askerlerinin denetimi altındaki batıda "kapitalist", Sovyet ordusunun denetimindeki doğuda da "komünist" rejimler oluşmuştur. Ortak yönetim altındaki Almanya da bu gelişmeye koşut olarak "Doğu" ve "Batı" olarak bölünmüştür. Böylece, ideolojik ve sınıfsal ögelerle de beslenen Sovyet-Amerikan soğuk savaşı temelinde Avrupa bölünmüş ve blok örgütlenmesi hız kazanmıştır.

Bu süreç sonunda Avrupa, her iki yakasında da, kaba kuvvet ile gücün temel araç ve hatta zaman zaman amaç sayıldığı bir gerginlik ortamına sokulmuştur. Bu çatışmacı ve güce dayalı ilişkiler sistemi içinde, karşılık-

SSCB ile batılı büyük güçler arasındaki ilişkilerdeki gerginlik Churchill'in 5 Mart 1946'da Sovyet politikasını sert bir biçimde eleştirmesiyle iyice su üstüne çıktı. ABD'nin Birleşmiş Milletler'deki temsilcisi Bernard Baruch 13 Mart 1947'de bir soğuk savaşın içinde bulunduklarını söyledi ve ABD'nin batılı güçler üzerindeki hegemonyasını her fırsatı değerlendirerek güçlendirmek amacında olduğunu örtük de olsa dile getirdi. Kominform'un kuruluşundan sonra gerginlik iyice arttı.Batılı ülkeler Kominform'a 7 Mart 1948'de imzaladıkları Brüksel antlaşmasıyla karşılık verdiler. Her türlü saldırıya karşı dayanışma ve işbirliğini içeren Brüksel Paktı 4 Nisan 1949'da Washington'da kurulan NATO Paktı'nın yolunu açtı. ABD'yi pakta üye devletlerin elini kolunu bağlayan ve onları kendi saldırgan emelleri için kullanan bir güç olarak gösteren Sovyet afişi NATO'ya karşı tepkiyi dile getiriyor.

lı düşmanlık, şüphe ve korku egemen olurken, değerler, idealler de aşınmış, yozlaşmıştır. *NATO* (ve tabii daha sonra kurulan Varşova Paktı) böyle bir dünyanın ürünüdür ve Batı soğuk savaş örgütlenmesinin askerî kanadıdır. Bununla birlikte, giderek, *NATO* Batı İttifakı'nın esası, temeli, kapsayıcı şemsiyesine dönüşmüştür. *NATO*'nun bu yükselişi, soğuk savaşla birlikte yaşamın her alanının, uluslararası ve bloklar içi ilişkilerle ülke içindeki politik, ekonomik, kültürel kurumların militerleşmesi sonucunda ortaya çıkmıştır.

ABD'nin komünist "tarihsel hata"ya nihai darbeyi vurmak için önce bir Batı Bloku'nu kendi önderliği çerçevesinde oluşturma girişimlerinin temel politik adımı 12 Mart 1947 tarihli Truman Doktrini ile atılmıştır. Truman, Kongre'ye sunduğu mesajında ABD'nin isteyene komünizme karşı savaşında yardım edeceğini resmen ilan ve taahhüt ediyordu. Truman mesajında sadece dış (Sovyet) baskıdan sözetmiyor, aynı zamanda yerel, iç sınıf savaşımında da ABD'nin taraf olabileceğini belirtiyordu. Amerikan siyasetinin temel ekonomik adımı da *Marshall Planı*'nın 5 Haziran 1947'de açıklanmasıyla atıldı.

ABD'nin politik ve ekonomik girişimlerinin askerî gücünün şemsiyesiyle daha da perçinleşmesini isteyen Avrupa burjuvazisinin bunlara ilk yanıtı 4 Mart 1948'de Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere'nin bir "silahlı saldırı" durumunda taraflar arasında işbirliğini öngören Brüksel Antlaşmasını imzalamaları oldu. Temmuz'dan itibaren de Amerikan ve Kanada temsilcileri de bu askerî nitelikli bağlaşmanın toplantılarına katılmaya başladılar. Eylül'de ise, Brüksel Antlaşması çerçevesinde Batı Savunma Birliği Örgütü kuruldu ve Batı'daki askerî örgütlenme yeni bir boyut kazanmış oldu.

Bu arada, Doğu Avrupa'yı kurtarma ve sosyalizmi Rus steplerine "püskürtme" sloganlarından daha ince ve gerçekçi politikalar üretme gereğinden hareket eden Amerikan yönetimi de kapitalist dünyada, Avrupa'dan başlayarak, daha kapsamlı bir askerî örgütlenme zinciri oluşturma hesapları yapmaktaydı. Amerikan yönetimi, sosyalist sistemi çok boyutlu bir abluka içinde kıstırmak ve sürekli kuşatma altında tutmak aratejisine yönelmişti. Çevreleme (containement) adı verilen bu stratejiye göre, dış bağlantıları koparılan bir Sovyetler Birliği'nin can damarları da kesilmiş, hayatiyet kaynakları kurutulmuş olacaktı. Yönetime göre "içinde kendi çürüyüşünün tohumlarını taşıyan" Sovyetler Birliği yine çevreleme siyasetinin babası Amerikan diplomatı George Kennan'ın deyişiyle "bir gecede ulusal toplumların en zayıf ve zavallısına dönüştürülebilir..."di. Sovyetler Birliği'nin böylece boğulması, yani kuşatılış içindeki "çürüyüş tohumları"nın harekete geçirilerek çökertilmesi için kuşkusuz ekonomik ambargo, politik yalnızlaştırma ve boykot ile diplomatik tecrit çevreleme siyasetinin araçlarıydılar ama Sovyetlerin askerî paktlarla kuşatılması yönetimin temel yöntemiydi. Nihayet, 11 Haziran 1948'de Amerikan Kongresi 80. birleşiminde ABD yönetimine

bölgesel askerî paktlar oluşturma yolunu açan bir karar tasarısını kabul etti ve Brüksel Antlaşmasına taraf olan devletlerle ABD ve Kanada arasında Washington'da 6 Temmuz 1948'de başlatılan görüşmeler sonucu Kuzey Atlantik Antlaşması imzalandı ve *Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)* kurulmuş oldu. Antlaşma 4 Nisan 1949'da Washington'da kurucu üyeler olarak ABD, Kanada, Belçika, Danimarka, Hollanda, İtalya, İngiltere, İzlanda, Lüksemburg, Norveç ve Portekiz tarafından imzalandı. Daha sonra, 18 Şubat 1952'de Türkiye ve Yunanistan, 9 Mayıs 1955'de de Federal Almanya örgüte üye oldular. Son olarak da 1982'de İspanya antlaşmaya imza koymuş ama askerî kanada katılmamıştır.

NATO, kuruluşundan sonraki ilk 15 yılda en güçlü

kapitalist ülke ABD'nin kesin hakimiyeti altında bulunmuştur. Bu dönemde ABD'nin önderliği altındaki Örgüt bu ülkenin Sovyetlere karşı evrensel mücadelesinde temel bir araç işlevi görmüştür. Bu dönemde ABD'nin Batılı müttefikleri daha çok İkinci Savaş'ın çöküntüsünden kurtulma uğraşı vermişler ve bunu da ancak ABD'nin yardımlarıyla gerçekleştirebilmişlerdir. Askerî açıdan da, *NATO* üyelerinin askerî stratejisi ve güvenlik politikaları tamamen Amerikan nükleer silahlarına, bir başka ifadeyle de ünlü "Amerikan nükleer şemsiyesi"-ne dayandırılmıştır. Kuşkusuz, ekonomik ve askerî temelleri bulunmayınca, Amerika'nın bağlaşıklarının batı dünyası içinde politik, kültürel ve ideolojik bir ağırlığı da sözkonusu olamamıştır ve *NATO*'da Amerikan önderliği soğuk savaş koşullarının da etkisiyle katı bir disiplin içinde sürmüştür.

Daha sonraysa zaman içinde *NATO* üyelerini ABD'ye bağlayan bağımlılık zincirlerinin önemli halkalarında çatlaklar meydana gelmeye başlamıştır. Ekonomik alanda, kapitalist dünyada F.Almanya, İngiltere, Fransa, Japonya gibi güç odakları ortaya çıkmış, kapitalist ülkeler arasındaki karşı durulamaz Amerikan üstünlüğü ve ortak düşman nedeniyle geri plana itilmiş pazar rekabeti canlanmaya başlamıştır. Tüm dünyada ve bu arada Batılı ülkelerin kamuoylarında Amerikan müdahaleciliğine ve kültürel hegemonyasına önemli tepkiler oluşmuştur. Kendi güçlerinin gelişmesi kadar Amerikan gücündeki görece azalmalar artık *NATO*'nun Avrupalı ülkeleri de politik bir ağırlık kazanmaya başlamışlardır.

Bu arada askerî alandaki gelişmeler de ittifakın temel işlevinde sarsıcı etkilerde bulunmuştur. *NATO*'nun ilk dönemdeki askerî stratejisi, Avrupa'da çıkacak bir çatışmada (ya da *NATO* terminolojisiyle bir "Sovyet saldırısı" durumunda) doğrudan Sovyet topraklarının Amerikan nükleer silahlarıyla vurulmasını öngörmekteydi. *Massive retaliation* (kitlesel misilleme) denen bu nükleer şantaj doktrini, Sovyetler Birliği'nin karşı nükleer mukabelesinin sözkonusu olmayacağı koşullarda kuşkusuz etkileyici ve inandırıcıydı. Bu, üstelik, *NATO*'nun iki kanadının da işine gelmekteydi; Avrupalı üyeler, masraflı büyük ordular beslemektense, kendi güvenliklerini ABD'ye ihale ederek ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmekteydiler. ABD ise, güvenliğin ve savunmanın tek hakimi olarak bunun politik, ekonomik ve ideolojik rantını toplamaktaydı. Oysa, 1957'de Sputnik'in uzaya fırlatılmasıyla artık Sovyetler Birliği'nin de Amerikan topraklarını nükleer füzeleriyle vurabilme yeteneğine kavuştuğu ortaya çıktı ve böylece de *kitlesel misilleme* doktrininin dayandığı bütün varsayımlar bir anda yıkılmış oldu. Yeni koşullarda ABD'nin Sovyet topraklarını nükleer silahlarla vurması, Sovyetlerin de Amerikan kentlerini vurmasını davet etmek olacaktı. ABD'nin, müttefikleri uğruna, örneğin "Hamburg için Chicago"yu feda edeceği, hatta Sovyetler Birliği ile karşılıklı intiharı göze alacağı varsayımına dayanan bir askerî güvencenin tatminkâr olamayacağı açıktır. Böylece Avrupalılar daha inandırıcı ve güven verici taahhütler ararken, ABD de kendisini nükleer ateşe atacak savunma bağlantılarını değiştirmenin yollarını bulmaya çalışmaktaydı. *NATO*'nun iki kanadı arasında ortaya çıkan "güven bunalımı" sonucunda Örgüt'ün askerî doktrininde radikal bir revizyona gidildi. Bu yeni durumda da, görece daha ucuz olan ve Amerikan liderliğinin alt yapısını oluşturan nükleer silahlara dayalı bir strateji oluşturuldu, ama bazı temel değişikliklerle: *Esnek karşılık doktrini*'nde önce konvansiyonel silahların kullanılması, savaş *NATO* aleyhine gelişiyorsa taktik nükleer silahlara müracaat edilmesi ve ancak son 'çare' olarak ABD'nin stratejik nükleer sistemleriyle doğrudan Sovyet merkezlerinin vurulması öngörülmekteydi. Esas olarak, ABD'nin nükleer silahların kullanılmasını Avrupa ile sınırlama ihtiyacına yanıt veren bu yeni strateji, bu ülkenin yoğun baskıları ile 1967'de resmen *NATO*'da da kabul edildi ama iki kanat arasındaki güven bunalımı da giderilmiş olamadı. Nitekim, bunun üzerine Fransa *NATO*'nun askerî kanadından çekilmiş ve savunmasını kendi ulusal nükleer gücüne dayandırma kararı almıştır. ABD'nin bir nükleer çatışmayı Avrupa ile sınırlı tutacağı ve bunun Avrupa açısından sınırsız bir yıkım olacağı düşüncesi *NATO* içinde sürekli bir sorun olmaktadır, ama *NATO* da kendini nükleer silahların kullanımasına dayanan bir savunma konseptine mahkûm etmiş görünmektedir. Batı Avrupalılar iki nedenle nükleer silahları savunmaktadırlar. Bunlardan birincisi, nükleer silahların klasik silahlara göre daha ucuz olmasıdır. Avrupa burjuvazisi, iki sistem arasındaki mücadelede silah kadar ekonomik gönencin de önemini vurgulayarak, Batı'daki refah toplumunun klasik silahlanmanın maliyetlerini karşılayamayacağını ve bunun da siyasal istikrarı, yani kapitalizmi tehdit edebileceğini kabul etmektedirler. İkinci olarak da, Avrupalı üyeler, karşılıklı güç dengesi için Amerikan nükleer garantisinin zorunlu olduğu varsayımından hareket etmektedirler. Bununla birlikte, aynı zamanda da, nükleer silahların kullanılmasıyla önce kendilerinin yok olacağını ve hatta ABD'nin kendi topraklarını dışarda tutacak "sınırlı" bir nükleer savaşı kışkırtabileceğinden de kuşku duymaktadırlar. ABD ise, bir nükleer çatışmanın, doğrudan iki önderin sratejik silahlarının birbirlerini hedef almasıyla karşılıklı intihara dönüşmesini engellemek, yani savaşı sınırlı tutmak için bir ara kademe arayışı içinde Avrupa'da nükleer silah bulundurulmasını istemekte, öte yandan da *NATO*'da nükleer silahlardan vazgeçen bir askerî doktrinin kabulünün ABD'nin liderliğinin ve bunun getirdiği öteki — mali, ekonomik, politik— avantajların elden çıkması anlamına geleceğinden korkmaktadır.

Daha sonraki dönemlerde de *NATO* içi sorunlar ağırlaşarak sürmüştür. Öncelikle, Amerikan güç ve prestijinin görece azalması, bu ülkenin Batı dünyası içinde bazı alanlarda liderlik konumunu tehdit eden boyutlara varmıştır. Özellikle ekonomik alanda ABD, F.Almanya ve Japonya gibi kapitalist rakipleri karşısında rekabet gücünü giderek yitirme sürecine girmiş, pazardaki bu kıyasıya rekabet kaçınılmaz olarak politik sorunları da beraberinde getirmiştir. ABD, tüm dünyadaki politik gücünün azalması, askerî müdahale olanaklarının yitirilmesi ya da müdahalelerin istenen başarıyı getirememesi ve ekonomik alandaki başarısızlıklarının da bir sonucu olarak, 1970'lerin sonlarında Batı dünyasına iki konuda dayatmalarda bulunmuştur. Bunlardan birincisi, uluslararası planda ve Doğu-Batı ilişkilerinde yeni bir gerginlik sürecinin başlatılması olmuştur. Yeni soğuk savaşda hem dünya çapında yitirilen mevzilerin yeniden kazanılacağı, hem de Batı dünyası içinde Amerikan liderliğinin perçinleneceği, bunun da yeni mali, ticari, ekonomik avantajları beraberinde getireceği varsayılmıştır. Bu arada *NATO* içinde ABD hâlâ elinde tuttuğu liderliğin, giderek, sadece askerî (ve esas olarak da nükleer) gücüne bağlı olduğunu görmüş, bunun ise esas olarak çatışmacı bir uluslararası ortamda asıl etkisini gösterebileceğinden hareketle bu konuda çatışmacılığı kışkırtan davranışlara girmiş, ama *NATO*'da bu "koruyucu işlevi"nin, "paralı askerliği"nin beklenen ekonomik ve politik bedelinin ödenmemesinden rahatsız olmuştur. Buna karşılık Avrupalılar ise, hem yeni Amerikan baskılarından kurtulmak, hem bloklar arasındaki ilişkilerin görece yumuşamasının getirdiği ekonomik, teknolojik, politik ve kültürel avantajlardan yararlanmayı sürdürebilmek için yeni Amerikan hırçınlığından tedirgin olmuşlardır. Bütün bunlar ittifak içi gerginlikleri, anlaşmazlıkları, şüphe ve çatışmaları artırmıştır.

Kapitalist dünyadaki oluşumlar *NATO*'yu etkilerken, başta Sovyetler Birliği olmak üzere sosyalist ülkelerdeki radikal değişiklikler de Örgütü derinden sarsmaktadır. Doğu Bloku'ndaki yapısal değişiklikler hem *NATO* içi ilişkileri, hem de Örgüt'ün bütününü yeni değerlendirmelere itmektedir. Doğu'daki demokratikleşme süreci, kapitalizmin elindeki en büyük ideolojik silahları (açık toplum, insan hakları, vb.) etkilemekte, Gorbaçovla başlayan silahsızlanma önerileri ise, hem *NATO*'nun varlık nedenini oluşturan "düşman imajı"nı ve "Sovyet tehdidi"ni aşındırmakta, hem de eldeki silahların gerçekten azaltılmasını ve hatta orta menzilli füzeler *(INF)* antlaşması örneğinde olduğu gibi bir bölüğünün toptan imhasını gündeme getirmektedir. Bunun ise, kapitalizm içi liderlik ve rekabetlerin niteliğini, boyutunu, ölçüsünü belirleyecek önemde olması, *NATO*'nun geleceğinin de artık tartışılmasını gündeme getirmektedir. Gerçekten de, 21. yüzyıla doğru, gelişmiş kapitalizmin iç ilişkileri, sosyalist sistemle rekabetinin niteliği ve üçüncü dünyadaki gelişmeler, Batı'nın üst örgütü durumundaki *NATO*'yu giderek varlığı tartışılan bir konuma doğru götürmektedir.

HALUK GERGER

Savaş bölgelerinde ve Almanlar tarafından işgal edilen topraklardaki endüstri kuruluşlarının yok edilmesi, başka bölgelerde kurulan fabrikalarla dengelenmeye çalışılmıştı. Savaş sırasında doğuya nakledilen yaklaşık 2.500 fabrikadan en az yarısı bu bölgelerde kalmış, bu olay Sovyetler Birliği'nin doğu bölgelerinde de yeni sanayi merkezlerinin oluşmasına yol açmıştı.

Savaş sonrası Sovyetler Birliği'nin hedefi yalnızca savaş öncesi üretim düzeyini bir an önce yakalamak değil, fakat bu düzeyi süratle geçerek sanayi üretiminde kapitalist ülkeler ile aradaki farkı hızla kapatmaktı. Bu amaçla Stalin Şubat 1946'da yaptığı bir konuşmayla gelecek onbeş yılda savaş öncesine göre pik demir ve çelik üretiminin 3.5 kat, kömür üretiminin 3 kat, petrol üretiminin ise en az iki kat arttırılması gerektiğini söyledi. Bu amaçlar geniş bir yatırım programı, işçi sayısının arttırılması, ağır çalışma koşullarının sürdürülmesi ve Sovyet sanayisinin teknik düzeyinin geliştirilmesini zorunlu kılıyordu.

Bu amaçlar doğrultusunda hazırlanan 4. Beş Yıllık Plan (1946-50) Mart 1946'da kabul edildi. Planın sanayi alanındaki hedeflerine başarıyla ulaşıldı. 1950'de ağır sanayi dallarında 1940 (savaş öncesi) rakamları yüzde 50'ye varan oranlarda aşılmış durumdaydı. Plan, Stalin'in önemle üzerinde durduğu tüketim malları üretiminde de önemli sayılabilecek artışları öngörmekle birlikte, plan dönemi sona erdiğinde tekstil sektörü hariç amaçlanan hedeflere ulaşılabilmiş değildi. Tüketim dalları üretiminde henüz 1940 rakamlarının yüzde 23 altında bulunuluyordu.

4. Beş Yıllık Plan'ın temel hedeflerinden biri de hızlı bir konut inşa programı

Stalin'in kişiliği etrafında oluşturulan kült, 1940'ların sonu, 1950'lerin başında doruk noktasına ulaştı: Bir yanda kitlelerin tapma derecesinde hayranlık duyduğu lider, diğer yanda bu liderin tartışmasız hegemonyası. Bu durum Doğu Avrupa'daki halk demokrasilerine de benzer bir biçimde yansıdı. Bu ülkelerdeki komünist parti liderleri, Stalin'i her yönüyle kendilerine örnek aldılar. Kendi kişilikleri etrafında bir kült oluşturulmasını sağlarken, parti içinde tasfiyelere gittiler, iktidarlarını pekiştirmek için polisiye yöntemlere ve teröre başvurdular. Sosyalist blok içinde Stalin'in ve Sovyetler Birliği'nin önderliği tartışılmazdı. 1952'deki SBKP'nin 19. Kongresi'ne katılan komünist parti önderlerinin hepsi, konuşmalarında Stalin'e ve Sovyetler Birliği'ne övgüler diziyorlardı. Üstte bu dönemde yapılmış bir Çek tablosu görülüyor: Genç yaşlı, kadın erkek tüm Çekoslovaklar Stalin'e hayranlık içinde.

31 Sovyetler Birliği ve Sosyalist Blok

Savaş süresince Sovyetler Birliği'nde kadınlar tarlalarda ve fabrikalarda savaşa giden erkeklerin yerini aldılar, en ağır işlerde çalıştılar. Savaş sonunda nüfus içinde kadınların oranı erkeklerden çok fazlaydı. Bu nedenle yeniden inşanın yükünü esas olarak omuzlayanlar da onlar oldular. 1945'de tüm işçi ve memurların yüzde 57'si kadındı. Bu oran 1950'de yüzde 47'ye düştü, ama hâlâ savaş öncesinden (yüzde 39) çok yüksekti. Tarımda kadınların rolü sanayi'dekinden daha da önemliydi. 1945'de kolhozlarda bir erkeğe karşılık üç kadın vardı. Erkek işgücünün daha çok sanayi alanına çekilmesi nedeniyle kadınların kolhozlarda çoğunluğu oluşturması durumu uzun yıllar değişmedi. Kadınlar yalnızca tarımdaki ağır işleri yüklenmekle kalmadılar, ayrı zamanda hâlâ kısıtlı olan tarım makinelerinin de yerini tutmak, daha da çok çalışmak zorunda kaldılar. Resimde görülen posterde, devrimin 30. yıldönümü kutlanıyor: "Yaşasın muzaffer kolektif çiftlik köylülerimiz!". Posterde ön plana çıkan ve dümeni elinde tutan da bir kadın.

Stalin'i her konuda bilgili ve yetkin, halkın her türlü sorununu çözen, koruyucu bir yüce varlık olarak sunan kişi kültünün oluşturulmasına 1930'ların ortalarından sonra yayınlanan bir dizi Stalin biyografisi ve çeşitli anı kitaplarıyla hız verildi. Bunların arasında Transkafkasyalı Yaşlı İşçilerin Yüce Stalin Üzerine Anlattıkları *(1937),* Önderin Çocukluğu ve Gençliği *(1939)* Yoldaş Stalin'in Hayatı ve Uğraşı *(1941) sayılabilir. Aynı eğilim, dönemin sosyalist gerçekçi resimlerine de yansıdı. Yukarıda bir Sovyet propaganda afişi görülüyor: Çocuklar Stalin'e, kendilerine mutlu bir çocukluk sağladığı için teşekkür ediyorlar.*

gerçekleştirmekti. Bu amaçla 1950'ye kadar yalnızca kentlerde 60 milyon metrekarelik konut yapılması amaçlanıyordu. Bu hedeflere şehirlerde ulaşıldıysa da, köylerde plan hedeflerinin ancak yüzde 80'i gerçekleştirilebildi. Soğuk savaş ortamında 4. Beş Yıllık Plan döneminde "SSCB'nin savunma gücünü arttırıcı ve silahlı kuvvetlerin en modern silahlarla donatılmasını" öngören yatırımlara da önem verildi.

Savaş sırasında kolektif çiftlikler üzerinde denetim gevşetilmiş ve özel girişimciliği teşvik eden tedbirler alınmıştı. Bu nedenle de bu dönemde özel bahçe tarımında ortak tarım alanları aleyhine önemli genişlemeler ortaya çıkmıştı. Savaş sonrasında bu konuda daha katı bir uygulamaya geçildi. Pek çok kolektif çiftlik yöneticisi görevden alındı ve özel çiftçiliğe sınırlamalar getirildi. Ne var ki, bu politikalar tarım alanında başarılı sonuçlar vermedi. 1950'de toplam tarımsal üretim, SSCB'ye yeni eklenen topraklar hesaba katılmazsa, hâlâ savaş öncesi düzeyin altındaydı. Bu durumun parti yönetimi içinde farklı politika önerilerinin ortaya çıkmasına yol açması kaçınılmazdı.

1949 sonbaharında tahıl teslimatında aksamalar ortaya çıkınca, uygulanan tarım politikasına karşı parti içi muhalefet de belirginleşti. Muhalefetin başını Ukrayna başbakanı görevini yürüten Nikita Hruşçov çekiyordu. Hruşçov kolektif çiftliklerin birleştirilerek dev kolektif çiftliklerin kurulmasını savunuyordu. Onun politikasının kabul görmesi sonucu 250 bin kolektif çiftliğin sayısı 1950'de 121 bine, 1952'ye kadar 95 bine indirildi. Hruşçov bunun ötesinde kolektif çiftliklerde çalışan köylülerin birlikte yaşayacakları "tarım kentleri" kurulmasını da savunuyordu. Amaç mevcut köylü tipini tümüyle mekanize olmuş çiftliklerde çalışan uzman işçiler haline dönüştürmekti. Hruşçov bu uygulamayla bir yandan üretim

artırılırken, masrafların düşeceğini savunuyor, öte yandan partinin kırsal alandaki denetiminin güçlendirilebileceğini söylüyordu. Gerçekten de 1952 sonunda dahi partinin kolektif çiftliklerin yüzde 25'inde örgütü bulunmuyor, olanların da üye sayısı 3-5 kişiyi geçmiyordu.

Hruşçov'un bu önerileri parti içinde köylülerle yeni bir çatışmaya girmek istemeyenler tarafından sert biçimde eleştirildi. *Politbüro*'da Jdanov'a karşı onunla aynı grupta yer alan Beria ve Malenkov da Hruşçov'un projelerine karşı çıktılar. Başlangıçta tarafsız davranan Stalin'in müdahalesi ile "tarım kentleri" planının uygulanması ertelendi.

Savaş Sonrası İdeoloji: *Jdanovçina*

Daha savaş sürerken, Parti gazetelerinden *Bolşevik*'de çıkan sert bir eleştiri Sovyetler Birliği'nde yeni bir dalgalanmanın habercesi oldu. Yazı 1943'de yayınlanan *Felsefe Tarihi* adlı eserin üçüncü cildinde klasik Alman felsefesinin abartıldığını buna karşılık 19. yüzyıl Rus filozoflarına yeterince yer verilmediğini ileri sürüyordu. Bu yazıyla Sovyet kültür, sanat ve bilim yaşamına yönelik yeni kampanyanın başladığı söylenebilir. Bu döneme damgasını vuran kişi, daha önce de, 1934-1938 arasında SSCB'de kültür politikalarının belirlenmesinde ve Sovyet Yurtseverliği ve Rus milliyetçiliği fikirlerinin işlenmesinde önemli roller üstlenmiş olan *Politbüro* üyesi A.A. Jdanov'dur.

Esas olarak 1946 ile 1950 arasında yürütülen bu kampanya kültür, sanat ve bilimin her alanını denetlemeyi amaçlayan bir müdahaleydi. Parti, edebiyat, felsefe, müzik, biyoloji, filoloji ve psikoloji dahil her konuda "resmi doğru"ları ilan ederken, bu alanlarda otorite kabul edilen ve en üst düzeylere ulaşmış olan pek çok insan konumunu yitirmekte, tutuklanmakta ya da ölüme yollanmaktaydı.

Bu kampanyanın hedeflerinden biri Sovyet kültür yaşamı üzerindeki "Batı" etkisini kırmaktı. İlk adım Leningrad'da yayınlanan iki edebiyat dergisine yöneltülen hücum oldu. Merkez Komitesi'nin yayınladığı bir genelge ile bu iki edebiyat dergisi Sovyet İnsanını "ilkel, kültürsüz, sersem, bayağı zevk ve alışkanlıkları olan" kişiler olarak tanımlayan ve eğitici ya da ideolojik hiç bir mesajı olmayan "sanat için sanat" anlayışını yansıtan eserler basmakla

Comecon, 1949'da, savaş sonrası ekonomik durumu düzeltmek, üye ülkeler arasında ekonomik, teknik ve bilimsel işbirliği kurmak amacıyla kuruldu. Örgüt, Yugoslavya dışındaki Avrupalı sosyalist ülkeleri ve Sovyet Birliği'ni içeriyordu. İlk döneminde Comecon'un başlıca faaliyetleri, her şeyden önce savaş sonrası ekonomisini düzeltmeya çalışan Sovyet Birliği'nin gereksindiği ham maddeleri sağlamaya yönelikti. Örneğin, Polonya, dünya piyasasındaki değerinin onda birine, (tonu 1.25 dolardan) Sovyetler'e kömür sattı (1947-50 arası yılda 13, sonra 18 milyon ton). Çekoslovakya, Doğu Almanya ve Macaristan'daki uranyum yatakları Sovyetler tarafından işletildi. 1950'den sonra Halk Demokrasilerinin yöneldiği zorunlu sanayileşme iki ciddi sorun barındırıyordu. İlk olarak, başlıca hammadde tedarikçisi olan Sovyetler Birliği'nin benimsediği fiyat politikası, enflasyonistti (1966-67)'de bile Sovyet Birliği, Çekoslovakya'ya, İtalya gibi kapitalist bir ülkeye sattığından daha pahalı petrol satıyordu). İkinci olarak, bu ülkelerin sınai ürünlerini çok uygun koşullarla alıyordu. Sistemin mantığını Stalin, "üretim sektöründe uyumlu ve dengeli gelişme" şeklinde dile getirmişti. Başlarda sistem oldukça iyi işledi.1949-53 arasında altı Comecon ülkesinin sınai üretimi yüzde 114 arttı. Bu arada Sovyetler Birliği, müttefiklerinin yerel koşullarını hesaba katmaksızın, onları dengesiz ağır sanayi ve makine gelişimi temelinde bir sanayileşmeyi benimsemeye zorladı. Ulusal ekonomiler böylece kronik bir dengesizlik durumuna itildiler. Sovyet traktörlerinin eşliğinde toprağı işleyen Bulgar köylülerinin ve diğer halk demokrasilerindeki köylülerin coşkusu, hızlı kolektivizasyonun tarımsal üretimin düşmesine neden olmasını engelleyemedi. Hafif sanayi ihmal edildi, ücretlerde bariz bir düşüş görüldü. 1951-52'de, sınai ham madde ve besin azlığından ve enerji kaynaklarının yetersizliğinden kaynaklanan darboğazlar yaşandı.

Soğuk Savaş Üzerine Düşünceler

"Soğuk Savaş" düşüncesi daha çok 1945 sonrası dönemin bir ürünüdür. Terim, daha önceleri de tarafların birbirine boyun eğdiremediği, bir sonuca varmayan çatışmaları ifade etmek için kullanılmış olmakla birlikte çağdaş kullanımı, ABD ile SSCB ve onların doğu ve batıdaki geniş ittifak sistemleri arasındaki karşı karşıya gelişe işaret eder. Amerikalı gazeteci-yazar Walter Lippman'ın 1947'de aynı adı taşıyan kitabı ile ünlenen "Soğuk Savaş"ın asıl anlamı, her iki blokun doğrudan doğruya, yani, "sıcak" bir savaşa girmemekle birlikte, global hâkimiyet ve askerî üstünlük için sürüncemeli bir mücadele içinde olmalarıdır.

"Soğuk Savaş" terimi, aynı zamanda doğu-batı çatışmasının özgül evrelerine değil, bir bütün olarak çatışmanın kendisine atfen de yaygın olarak kullanılmıştır. Bu anlamda Soğuk Savaş, komünist ve kapitalist sistemler arasındaki topyekûn düşmanlığı ve Rusyada 1917'de Boşlevikler tarafından ilk komünist devletin kurulmasından bu yana bu düşmanlığın gidişini dile getirir. Bu anlamda kullanıldığında, soğuk savaş, sadece on yıllardır sürmekle kalmayan, bütün komünist veya kapitalist devletler ortadan kalkana kadar daha on yıllarca sürecek gibi görünen bir şeydir. Üstelik soğuk savaş bu anlamda 1917'den bu yana sürerken, başlıca iki nedenden dolayı 1945'dan itibaren yeni bir özellik kazanmış bulunuyor: Birinci olarak, doğu ve batı arasındaki çatışma iki savaş arası ve II. Dünya Savaşı yıllarında olmadığı kadar dünya politikasında egemen bir unsur haline gelmiştir ve ikinci olarak bu çatışma, her şeydan önce nükleer silah yarışı ve askerî alanda güçlenme için rekabet yoluyla ifade edilmiştir. Doğu ve batı arasındaki çatışma savaş sonrası dönemin yegâne ayrılık konusu olmadığı gibi, nükleer silah yarışıyla da sınırlı değildi, fakat Soğuk Savaşı 1945'den itibaren uluslararası *ilişkilerin merkezine böylesine yerleştiren her* şeyden önce dünya olaylarının bu iki özelliği olmuştur.

Doğu ve batı arasındaki düşmanlığın derinliği, *Mihver* güçlere karşı ittifak gerekalınmesinden ötürü ve II. Dünya Savaşı deneyiminin devletleri amaçlarında o güne kadar görülmedik ölçüde işbirliği ve dayanışma içine sokacağına yaygın olarak inanıldığı için, II. Dünya Savaşı sırasında genellikle farkedilmiş değildi. Birleşmiş Milletler'de ve SSCB ve ABD de dahil, beş daimi üyenin belirleyici güce sahip olduğu ve Güvenlik Konseyi taşkilatında daha ileri bir işbirliği için umutlar yoğunlaşmıştı. Bununla birlikte, savaş sonrası iki yıl içinde ilişkiler büyük ölçüde bozulmuştu. Gerilimin odak noktası, Sovyat işgal bölgeleri ve batı toprakları arasında bölünmüş hat boyunca Avrupa'ydı. Özellikle, Rusya, ABD, İngiltere va Fransa'nın mıntıkalara ayırdığı Sovyat işgalindeki Doğu Almanya içinde kuşatılmış bir bölge olan Berlin'da, 1948'in birkaç ayı va 1949 başlarında, SSCB batı sektörünü teslime zorlamak için karadan abluka uyguladı.

Fakat Soğuk Savaşın genişliği Berlin ya da Almanya'yı çok aşıyordu. Fransa va İtalya'da komünistlerin önderliğinda işçi hareketleriyle ABD'nin destaklediği radikal savaş sonrası hükümatlar arasında keskin çatışmalar gelişti. Yunanistan'da, İngiltera ve ABD'nin desteklediği gerici ve kralcı güçlerle Alman işgaline karşı yürütülen mücadela sırasında önemli güç kazanan komünistlerin yönetimindeki gerilla hareketi arasında bir iç savaş vardı. Doğu Avrupa'da, başlangıçta bir dizi siyasal özgürlüklere izin vermiş olan, SSCB, 1948'de işgal kuvvetleri aracılığıyla komünist rejimleri dayatmaya girişti. Bunun en parlak örneği Çekoslovakye'da oldu va Şubat 1948'da komünist partisi iktidarı aldı. Ancak, en güçlü komünist gerilla harekatına sahne olan Doğu Avrupa ülkesi Yugoslavya, Sovyet talimatlarına göre hare-

1940'ların sonlarından itibaren dünya sanki aralarında çok az bir temas olan ve bir nükleer silah yarışı içindeki düşman kamplara bölünmüştü ve gelecekte bir savaş kaçınılmaz gibiydi. Bu yıllarda yapılan bir Sovyet afişi, Amerikalı bir generalin elindeki silahlarla Sovyetler Birliği'ni tehdit ederken aslında kendisini de tehdit ettiğini hicvediyor.

ket etmeye istekli değildi ve 1948'de hiç beklenilmedik bir biçimde Stalin'in önderliğiyle bağları kopardı.

Soğuk Savaş, aynı zamanda, Orta ve Uzak Doğuyu da etkiledi. Doğu ve batı arasındaki ilk büyük çatışma, 1946 başlarında İran'dan Sovyet birliklerinin geri çekilmesi sorunu üzerine çıktı. Bu kuvvetler, savaş sırasında İngiliz birlikleriyle ittifak içinde İran'a gönderilmişlerdi ve Ruslar geri çekilmekte isteksizlik gösteriyorlardı. Bu dönemde Türkiye ile Sovyetlerin ilişkileri de bozuldu. Ancak, en kanlı çatışma Uzak Doğu'da oldu: Çin'de Japon işgaline karşı yürütülen iç savaş 1949'da komünistlerin zaferiyle sona erdi; Fransa, Vietnam, Laos ve Kampuçya'da komünist ihtilalcilerle savaşıyordu; ve 1950'de Kore'de Kuzey'in komünist yönetimi, ABD ve Çin birliklerini de uluslararası yankıları büyük olan bir savaşa sürükleyerek batı yanlısı Güney'i aniden istilaya girişti ve kazananı olmayan bu savaş, ancak 1953'de sona erdi.

Çatıştıkları dönemlerde olduğu kadar diplomatik yumuşama dönemlerinde de tarafların her zamankinden daha büyük ölçüde silahlanmalarını sürdürmelerine karşın, yaygın bir savaş olmadı. Stalin'in 1953'te ölmesini izleyen dönemde Kore ve Çin Hindinde barışlar ve ABD-Sovyet zirve görüşmelerinin başlaması ile gerilimler bir ölçüde yatıştı. Sonraki yirmi otuz yıl içinde, özellikle üçüncü dünyada, sürekli düşmanlık vardı ve 1962 Küba füzeleri krizi sırasında, SSCB ve ABD neredeyse bir nükleer savaş eşiğine gelmişlerdi. Oysa Avrupa'da daha az gerginlik vardı ve SSCB, Doğu Almanya (1953), Polonya (1956) ve Macaristan'da (1956) başgösteren direnişi başarılı biçimde denetimi altına almıştı. ABD ve SSCB, aynı zamanda silahlanmanın denetlenmesi sürecini başlattılar: 1963 Nükleer Denemelerin Yasaklanması Antlaşması ve 1972 Stratejik Silahların Sınırlandırılması Antlaşması. İdeolojik çatışma sürmekle birlikte bir ölçüde eski keskinliğini yitirmiş gibiydi ve savaş o kadar kaçınılmaz görünmüyordu. 1970'li yılların başında doğu ve batı, soğuk savaş çatışmasından sürekli bir uzaklaşma vaadeder görünen gerginliklerin azaltılması ya da detant sürecine, girdiler.

Bu durum sürmedi. 1970'li yılların sonlarında doğu-batı gerilimi yeniden arttı. ve 1979'dan itibaren bir çok yazarın "Yeni" veya "İkinci" Soğuk Savaş olarak tanımladığı bir dönem başladı. ABD, silahlanma yarışında SSCB karşısında geri kaldığı duygusuna kapılarak, uzun menzilli veya stratejik füzeler alanında ve daha sonra uzay alanında yeni bir büyük askerî harcama politikasını yürürlüğe soktu. Öte yandan, ABD, SSCB'nin detanttan üçüncü dünyadaki —Angola, Nikaragua, Etyopya, Afganistan ve Kampuçya'da— ittifaklarını geliştirmekte yararlandığı düşüncesine kapıldı. 1980'den itibaren ABD, hem doğrudan hem de kendisine yakınlık besleyen devletlere ve gerilla hareketlerine yardım sağlayarak, kendisini üçüncü dünyada daha kuvvetle duyurdu. Avrupa'da, Berlin ablukası veya Yunan iç savaşı tekrarlanmadı ama yeni bir orta-menzilli füzeler kuşağının- SSCB'nin SS-20'leri ve ABD'nin Cruise ve Pershing'lerikonuşlandırılmasıyla birlikte gerilim yükseldi. İdeolojik çatışma ve diplomatik temasların azaltılması bakımından birinci Soğuk Savaş'dan daha az keskin olmakla beraber, İkinci Soğuk Savaş, potansiyel olarak çok daha tehlikeliydi, çünkü tarafların elinde çok daha yüksek düzeyde nükleer silah vardı ve bu silahların hazırlanması ve fırlatılması için gereken zaman süresi çok daha kısalmıştı.

Soğuk Savaş'a ve daha genel anlamda doğu-batı düşmanlığına ilişkin bazı analitik sorunlar, tarih kayıtlarında yer alan pek çok tartışmanın temelini teşkil ediyor. Birincisi, *neden-sonuç ilişkisi*, bu çatışmaların baş göstermesinden aslında hangi blokun sorumlu tutulacağı sorunudur. Batılı yazarlar birinci Soğuk Savaş'ın patlamasına neden olarak Stalin'in Doğu Avrupa'yı zorla komünist denetimi altına almasını; ikincisinin patlamasına neden olarak da Sovyetlerin nükleer üstünlük peşinden koşma ve üçüncü dünyaya nüfuz etmesini gösteriyorlar. Sovyet yazarlar da batıyı II. Dünya Savaşı sonrasındaki üstün askerî ve ekonomik konumunu SSCB'yi savunmaya itmek için kullanmakla ve, daha sonra, İkinci Soğuk Savaş başlatmasını mazur göstermek için doğu-batı askerî dengesini ve 1970'li yıllarda üçüncü dünyada meydana gelen krizlerde Sovyetlerin oynadığı rolü çarptırmakla suçluyor.

Daha ölçülü analizler ise, soğuk savaşlara hem doğu ve hem de batının yol açtığını ileri sürecektir. Nükleer silahlanma alanında, hemen hemen bütün savaş sonrası dönem boyunca inisiyatifi elinde tutanın ve silahlanma sarmalındaki yükselişlerin asıl kışkırtıcısının batı olduğu pek kuşku götürmez. SSCB'nin meşru güvenlik endişelerinin varolabileceğini veya üçüncü dünya krizlerinde her hangi bir meşru rol oynayabileceğini kabullenmede Batı çoğu zaman isteksizlik göstermiştir. Batıda Sovyet askerî gücü ve dış politikası hakkında yazılanların önemli bir bölümü çarptırılmıştır. Öte yandan, SSCB'de, askerî gücünü nüfusun çoğunluğu tarafından reddedilen komünist rejimleri Doğu Avrupaya dayatmak ve tutunmasını sağlamak için kullandı. Ayrıca üçüncü dünyada batıyla stratejik nüfuz için rekabete de girişti: Savaş sonrası dönem boyunca, SSCB, batıyla çatışma halinde olan siyasal hareketleri ve gerillaları destekledi. Eninde sonunda, iki blok da, yumuşasa veya kesintiye uğrasa da sürekli olarak aralarında çatışmaya yol açan fakat mutlaka topyekûn bir savaşla sonuçlanması gerekmeyen, farklı ve zorunlu bir rekabet içinde olan karşıt ideolojik ve politik alştemler üzerinde temellenmiştir.

İkinci analitik mesele, soğuk savaştaki topyekûn karşıtlık içinde silahlanma yarışının-özellikle *nükleer silahların-* yerine ilişkindir. Bazı değerlendirmelerde, SSCB ve ABD karşıtlığı neredeyse yalnızca nükleer silahlanmaya indirgenmiştir-buna göre, şayet silahlar denetlenebilir veya yok edilebilirlerse, gerilimin asıl nedeni de ortadan kaldırılabilir. Büyük güçlerin savaşmalarına engel olan da gene büyük ölçüde nükleer silahlar oldu, çünkü savaş halinde bunun taraflara maliyeti çok büyük olacaktı. Nükleer silahlar, ABD ve SSCB'nin askerî güçlerini doğrudan doğruya kullanmalarını önleyerek, Fransız yazar Raymond Aron'un sözleriyle, tarihi "yavaşlattı". Nükleer silahlar çatışmayı kamçıladı, fakat savaşı "sıcak" olmaktan çok "soğuk" tuttu. Nükleer silahlanma yarışının bütün soğuk savaş boyunca süren çatışmanın başlıca unsuru olduğu açıkça görüldü, çünkü bu silahlar hem tarafların birbirlerine en keskin biçimde gözdağı vermelerine yaradı ve hem de her blokun gücünü en kolay yoldan gösteren simgelere dönüştü. Silahlanmayı denetleme görüşmeleri ve anlaşmaları, sadece nükleer silahlar üzerinde uzlaşmaya varmak için değil, aynı zamanda daha genel olarak gerginliklerin azaltılması için, doğu ve batının istekliliğinin de bir simgesi oldu.

Üçüncü dünyanın doğu-batı rekabetinde ve iki soğuk savaştaki yeri, bir başka önemli analitik sorundur. En azından üç nedenden dolayı bunun önemi büyüktür. İlki, savaş sonrası kavganın asıl alanının üçüncü dünya olmasıdır. 1945'den itibaren süregelen savaşlarda öldürülen 20 milyondan fazla insanın hemen hemen tamamı Asya, Afrika ve Latin Amerika'da öldü. Bu savaşların pek çoğunun doğu-batı rekabetiyle alakası olmayan nedenlerden çıkmasına rağmen, çoğu doğu-batı boyutuna ulaştı ve bu rekabeti hızlandırdı veya bu rekabetten hız aldı: Arap-İsrail ve Hind-Pakistan çatışmaları bunun iyi örnekleridir. Üçüncü dünyada soğuk savaş, çoğu kez "sıcak" ve yokedici bir biçim aldı. İkincisi, doğu ve batının sınırlarının üçüncü dünyada nerede başlayıp nerede bittiğinin belli olmamasıdır. Avrupa'da 1945'de çizilen sınır çizgisi belirginken, tanım üçüncü dünyaya uymaz ve üçüncü dünyada pek çok ülke bütünüyle doğu veya batıya ait oldukları fikrini reddederler. Bu akışkanlıksa çok daha büyük bir belirsizlik doğurur ancak SSCB ve ABD'yi, Avrupa'da olsa hemen hemen kaçınılmaz biçimde nükleer olacak olan topyekûn müdahaleye zorlanmayan savaşların olmasına yol açar. Son olaraksa, üçüncü dünyada çatışmadan kaçınma imkânının daha geniş olmasına rağmen, topyekûn bir nükleer çatışma tehlikesinin en yüksek olduğu alan gene burasıdır. 1962 Küba krizi ve nükleer silahların kullanılmasının düşünüldüğü bir çok başka durum ilgili ülkelerin halklarına saldığı korkuya ek olarak, üçüncü dünya krizlerinin bir bütün olarak dünya için arzettiği tehlikeyi göstermeye yeter.

Soğuk savaşın incelenmesinin ortaya çıkardığı dördüncü büyük sorun, ideoloji ve iki kampın inanç sistemlerinin kendi başına doğu ve batının topyekûn karşıtlığına ne kadar katkıda bulunacağı konusudur. Genellikle komünist blokun bir ideolojisi olduğu, batının ise olmadığı ve aynı biçimde her iki tarafın da ileri sürdükleri değerler sistemine artık inanmadıkları ileri sürülmektedir. Komünist dünya, benimsediği değerler hakkında daha açık olabilir, fakat batının da, toplumun ve politikaların nasıl örgütleneceği ve çağdaş dünyada hangi güçlere karşı çıkılıp hangilerinin destekleneceği hakkında bir dizi ortak ve karşıt fikirleri vardır. Üstelik, her iki tarafta böylesi ideolojilerin kullanımında bir şüphecilik ve manipülasyon unsuru olduğu sürece bunların ilgili ülkelerin hükümet ve halkları üzerinde, etkisiz kaldıklarını farzetmek yanlış olur. Kapitalizm veya komünizm hakkındaki bu, siyasal ideolojilere beslenen inanç daha da güçlüdür, çünkü hem ABD hem de SSCB'de, bu inanç, bir başka ideolojiyle yani yurtseverlik ideolojisiyle birleşmiş, ülke ve onun siyasal sistemiyle özdeşleşmiştir.

Soğuk savaş, hiç bir biçimde savaş sonrası dönemdeki çatışmanın tek unsuru değildir. Kuzey-güney bölünmesi, doğu ve batı blokları içindeki çatışmalar ve uluslararası ekonomik rekabetler de büyük öneme haizdir. Fakat asıl çatışma büyük ölçüde SSCB ve ABD blokları arasındadır. Soğuk savaş kimi zaman çok kimi zaman az yoğun olmuş olsa da geniş anlam içinde gelecek yıllarda da sürecek gibi görünmektedir.

FRED HALLIDAY

Solda SSCB'de konuşulan bütün resmî dillerde "Dünya İşçileri Birleşin" yazan 1947 tarihli bir kitap kapağı. Aşağıda Kızılordu'nun 50. yılını kutlamak üzere 1967'de yapılmış ve halk demokrasilerinden askerleri temsil eden afiş. 1936 anayasasında tek tek cumhuriyetlerin SSCB'nin devlet örgütü ile ilişkisi şu şekilde betimlenmiştir: "Madde 13. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği eşit haklara sahip sovyetik sosyalist cumhuriyetlerin özgürce katıldıkları birlik temeli üzerinde kurulmuş federal bir devlettir. (..) Madde 14. Şu işler, yüksek iktidar organları ve devlet yönetim organları ile temsil edilen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin yetkisindedir. a) uluslararası ilişkilerde SSCB'ni temsil etmek, öbür devletlerle antlaşmalar yapmak ve onaylamak; b) Savaş ve barış sorunları; c) SSCB içine yeni cumhuriyetler kabul etmek; d) SSCB Anayasası'nın ve federe cumhuriyetler anayasalarının SSCB Anayasası'na uygunluğunu sağlamaya özgü önlemlerin uygulanmasını denetlemek; e) Federe cumhuriyetler arasındaki sınır değişikliklerini onaylamak; f) Federe cumhuriyetler içinde yeni bir özerk cumhuriyetler gibi, yeni ülke ve bölgeler kurulmasını onaylamak; g) SSCB savunmasını örgütlemek ve tüm SSCB silahlı kuvvetlerini yönetmek; h) Devlet tekeli üzerinde dış ticaret; i) Devlet güvenliğini sağlamak; j) SSCB ulusal ekonomi planlarını düzenlemek; k) SSCB bütçesi ile, Cumhuriyetler Birliği bütçesi ve yerel bütçelere yönelik vergi hasılatını onaylamak; l) Bankaları, sanayi ve tarım işletme kuruluşlarını, Birliğin tümünü ilgilendiren ticarî işletmeleri yönetmek; m) Ulaştırma ve PTT işlerini yönetmek; n) Para ve kredi sistemini yönetmek; o) Devlet sigortalarını örgütlemek; p) Borç alıp borç vermek; q) Topraktan, toprakaltından, ormanlar ve sulardan yararlanmanın temel ilkelerini saptamak; r) Ulusal eğitim ve halk sağlığı alanındaki temel ilkeleri saptamak; s) Tek bir ulusal ekonomi istatistik sistemi örgütlemek; t) Çalışma yasası ilkelerini saptamak; u) Yargılama örgüt ve usulüne ilişkin yasama; ceza yasası ve madenî yasa; v) SSCB yurttaşlığı üzerine, yabancıların hakları üzerine yasalar; w) Tüm Birlik için af yasaları çıkarmak.

suçlanıyordu. "Çağdaş burjuva batı kültürüne hayranlık duymak"la suçlananların başında mizah yazarı Zoşçenko ve şair Ahmatova geliyordu. Dergilerden biri kapatıldı, diğeri ise, Merkez Komitesi Propaganda bölümü başkan yardımcısının yönetimine verildi. Edebiyat alanındaki saldırılar 1949'dan sonra kendini gösteren "Yahudi düşmanlığı" ile de bağlantılı olarak "kozmopolitizm"le suçlanan Yahudi asıllı yazarları da öncelikle hef alıyordu.

1948'de ise Jdanov Sovyet müziğinin "halka düşman ve ayrımcı formalist eğilimi"ni eleştiriyordu. Merkez Komitesi Sovyet müzisyenleriyle yaptığı bir toplantıda yalnızca bestecileri değil -bunların arasında Şostakoviç de vardı- tüm sanatçıları "sosyalist realizm yerine yurtsuz kosmopolitizme sapmak"la suçladı.

1947'de Merkez Komitesi'nin emri üzerine bir felsefe kongresi toplandı. Bu kez konu daha önce mahkûm edilen *Felsefe Tarihi*'nin yerine geçmek üzere yazılmış bulunan *Batı Avrupa Felsefesi Tarihi* adlı kitaptı. Yazar Aleksandrov, Jdanov tarafından Marksizmin özünü ve daha önceki felsefi akımlarla bağlantısını kavrayamamış olmak, Rus felsefesini ihmal etmek, "parti ruhu"na sahip olmamak ve nesnel olmamakla suçlandı. Stalin'in, Merkez Komite adına konuştuğunu bildiren ve tüm felsefecileri halktan soyutlanmak, okuyucularını küçümsemek ve diyalektiği anlamamakla itham eden konuşmasından sonra, Aleksandrov tüm meslekdaşları adına Stalin'in isteklerini yerine getirmek için ellerinden geleni yapacaklarına söz verdi.

Savaş sonuna doğru "resmî doğrular"dan farklı görüşlere de yer vermiş olan *Tarih Dergisi* kapatılmış yerine *Tarih Sorunları* adlı yeni bir dergi çıkarılmıştı. Ne var ki *Jdanovçina* döneminde, Rus tarihçiliği üzerine bir kitap yayınlamış olan Yahudi asıllı yazar N. Rubinstein'a yöneltilen saldırılarla Sovyet tarihçiliği bir kez daha gündeme geldi. 1941'de

yayınlanan kitap, Rus tarihçilerinin değerini yeterince ortaya koymamakla suçlanıyordu. Yazar kendi eserini reddettiyse de, eleştiriler durmadı. Onun dışında çoğu Yahudi asıllı bir dizi tarihçi, Rus tarihinde yabancı etkileri fazlasıyla abartmak ve Rusları küçümsemekle itham edildiler.

1949 ve 1950'de fizyolog ve psikologlara Nobel ödülü sahibi ünlü fizyolog Pavlov'un (1849-1936) psikolojik fonksiyonları mekanik süreçlerle açıklanan türdeki materyalist-bilimsel tavrından ayrılmamaları gerektiği hatırlatıldı. Onun öğrencilerinden L.A. Orbeli bazı farklı görüşler ileri sürünce, 1950'de Bilimler Akademisi ve Tıp Akademisinin ortak bir toplantısında "sempatik sinir sistemi" üzerine yaptığı çalışmalarda "metafiziğe" düştüğü ve Pavlov'un teorilerinden ayrıldığı için suçlandı. Orbeli görevinden alındı, fakat görüşlerini reddetmeyi kabul etmedi.

Jdanovçina'nın zirvesini ise hiç kuşkusuz Lysenko'nun biyolojik teorileriyle ilgili tartışmalar oluşturur. 1929'dan itibaren Sovyetler Birliği'nin önde gelen biyologu konumunu edinen Lysenko ile genetikçiler arasında yürütülen tartışmada kimin haklı olduğuna Sovyet Tarım Akademisi'nde yapılan bir toplantıda karar verildi. Jdanov'un desteklediği Lysenko kazandığı zaferden sonra "parti, hükümet ve bizzat Stalin'e" teşekkürlerini sundu. Sonuç olarak "Mendel Yasaları"nı savunarak "anti-diyalektik" görüşler ileri sürmekle suçlanan ve Lysenko'nun teorisini kabul etmemekte direnen bir düzine akademisyen görevden atıldı. Ünlü Sovyet biyologu Vavilov toplama kampında ölürken, Lysenko 1961'deki devrilişine kadar Sovyet tarımının -ve tarımdaki başarısızlıkların- önde gelen sorumlusu oldu.

Sovyet kültür, bilim ve sanat yaşamının "dış etkiler"den arındırılması politikası çok kötü sonuçlar verdi. Mendel teorisinin yanı sıra kuantum ve görelik kuramları "burjuva bilimi" olarak reddedildi, sibernetik ve psikonaliz "bilim dışı" ilan edildi, Freud ve Einstein gibi, bilim adamları "tehlikeli, kozmopolit" kişiler olarak damgalandılar. Rusya'nın ve Rus tarihinin öne çıkarılması çabaları içinde bilimsel yasaların, buhar makinesinin, radyo ve penisilinin ilk defa Ruslar tarafından bulunduğu iddia edilir oldu. "Proletarya" adına "burjuva" bilim ve kültürüne karşı çıkış Sovyet bilim ve kültür yaşamının gelişmesini uzun yıllar köstekledi.

"Dil" Tartışması

Stalin'in 1950'de "dil" konusunda yazdığı bir dizi mektup savaş sonrası Sovyet Marksizminin gelişimi bakımından önem taşımaktadır. Konu, o yıllara kadar Marksist filolojinin tartışılmaz teorisyeni sayılan ve 1934'de ölen N.Y. Marr'ın görüşleri hakkında *Pravda*'da birdenbire açılan bir tartışma ile gündeme gelmişti. Marr ve izleyicileri "dil"i bir üst yapı kurumu olarak ele alıyor ve mevcut ekonomik ve toplumsal ilişkilerin bir yansıması olarak görüyorlardı. Bunlar dilin her zaman bir sınıf karakterine sahip bulunduğu ve toplum için tek ve ortak bir dilin bulunmadığını savunuyor ve sosyalizmin dünya çapında başarıya ulaşması ile birlikte uluslarüstü yeni bir "sosyalist dil"in ortaya çıkacağını ileri sürüyorlardı. Stalin'in bu konudaki görüşleri ise aslında pek de önemli sayılmayacak bu tartışmanın boyutlarını aşan bir öneme sahip görünüyordu.

Stalin'e göre dil ne bir üst yapı, ne de bir altyapı kurumu değildi; bunlardan bağımsızdı. Dolayısıyla dil, bir sınıfın dili değil, tüm ulusun dili olarak kabul edilmeliydi. Yine aynı şekilde dil, zamanla sınırlı olamaz, pek çok tarihi dönemde özelliklerini korurdu. Stalin'e göre, farklı diller birbirleriyle karıştıkları zaman, yeni bir dil ortaya çıkmaz, fakat bunlardan biri üstün gelirdi. "Tarihi gelişme süreci içinde başka halkların dilleri ile karışan ve her zaman galip gelen Rus dili" olmuştu.

Stalin'in dil hakkında ileri sürdüğü görüşlerin önemli yanı Sovyet sistemi içinde Rusları ve Rus dilini öne çıkarmasından çok üstyapıya tanıdığı bağımsız roldü. Stalin, "üstyapı bir kez oluşunca etkin büyük bir güç olur", "altyapının billurlaşmasına ve güçlenmesine etkili bir şekilde yardım eder; yeni düzenin, eski altyapıyı eski sınıfları yıkışını tamamlamasına ve onların tasfiyesine yardım etmek için gerekli bütün tedbirleri alır" diyordu. Çünkü, "üstyapı, altyapı tarafından özellikle kendisine hizmet etmesi için... eskimiş bulunan altyapıyı ve onun eski üstyapısını tasfiye etmek için yaratılmaktadır." Bu görüş, Stalin'in 1930'lu yıllarda ileri sürdüğü "sosyalizm" koşullarında bir üstyapı kurumu olan devletin giderek yok olması bir yana "yönetici ve yönlendirici" bir güç olarak giderek güçlenmesi gerektiği yolundaki anlayışının farklı ifadelerle tekrarlanması anlamına geliyor ve "yukardan aşağı devrim" anlayışını yansıtıyordu.

İki Blok

Savaş sonrası Avrupa'sında Sovyetler Birliği önemli bir güç olarak ortaya çıktı. Doğu Avrupa ülkelerinde ve Uzak Doğu'da komünist partileri güç ve nüfuz kazanmış, bazılarında iktidara gelmiş, bazı ülkelerde ise iktidar ortağı olmuştu. Baltık Cumhuriyetlerini de kapsayan geniş bir bölge, Sovyetler Birliği topraklarına katılmıştı. Sovyetler Birliği Ağustos 1945'de yapılan Potsdam Konferansı'nda Avrupa'da oluşmuş olan güç dengesini müttefiklere geniş ölçüde kabul ettirmeyi de başarmıştı. Öte yandan Sovyetler Birliği, savaş sonrası "yeniden inşa" programında

JDANOV, ANDREY ALEKSANDROVİÇ (1896-1948)

Savunduğu görüşlerle Batı toplumunun bütün sanat ürünlerini yoz olarak niteleyen Andrey Aleksandroviç Jdanov 14 Şubat 1896'da bugün adı Jdanov olan Ukrayna'nın Maryupol kentinde doğdu. Orta öğrenimini tamamladıktan sonra 1915'te *Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi*'ne girdi. Bolşevik saflarda yeralan Jdanov bu yıllarda partinin Tvyer bölgesi sorumluluğunu üstlenerek Ekim Devrimi'ne kadar burada çalıştı. Devrimden sonra parti içinde önemli görevlere getirilen Jdanov 1927'de parti merkez komitesine seçildi. Aynı yıllarda Stalin'in güvenini kazandı ve 1934'te Kirov'un öldürülmesinden sonra da partinin Leningrad bölge sekreteri oldu. Bunun ardından 1935'te merkez komite sekreterliğine seçilen Jdanov, bir yıl sonra da "sosyalizme karşı" olmakla suçlanan muhaliflerin yargılandığı ünlü Moskova duruşmalarında etkin bir rol oynayarak Stalin karşıtı kişilerin temizlenmesinde görev aldı. Bu konumuyla partideki yerini daha da sağlamlaştırarak Stalin'in sağ kolu haline geldi. Kültürden politikaya, felsefeden edebiyata kadar hemen her alanda Sovyetler Birliği'nin o yıllardaki düşünce yapısını, dünya görüşünü belirleyerek, ideolojik ve politik çerçeveyi çizen tek kişi oldu. 1939'daki Sovyet-Alman Dostluk Antlaşmasının da imzalanmasında da oldukça aktif olan Jdanov, savaş sırasında da önemli görevler üstlenerek Leningrad Savunması'nı yönetti. 1939'da *Sovyetler Birliği Komünist Partisi Politbüro* üyeliğine seçildi ve 1947'de Kominform'un kuruluşuna önayak olarak, kuruluş sırasındaki Sovyet delegasyonuna başkanlık etti.

Jdanov, Jdanovculuk diye kendi adıyla da tanımlanan görüşlerini ve politikasını 1930'larda Sovyetler Birliği'nde *SBKP* tarafından benimsenen sosyalist gerçekçiliğe dayandırmış ve buradan kalkarak Batı'da burjuva toplumlarda belirli dönemlerde boygösteren çeşitli sanat akımlarını yozlaşma diye nitelemiştir. Sanatta, kültürde ve edebiyatta mutlaka partiye bağımlı olunmasını isteyen, bunun dışındaki yapıtların yayımlanmasına izin vermeyen, böyle yapıtları olan yazar ve sanatçıları suçlayan Jdanov'un düşünceleri parti içinde resmi görüşler olarak kabul edildi. Stalin'in de desteklediği bu politika her alanda dargörüşlülüğü, bağnazlığı körükledi ve sanatın özgürce gelişmesini engelledi. Bunun sonucunda Anna Ahmatova, Zoşçenko gibi sanatçılar karalandı. Yazarlar Birliği'nden uzaklaştırılan bu iki yazarın dışında Şoştakoviç, Prokofiyev ve Haçaduryan gibi besteciler, Ayzenştayn gibi sinema yönetmenleri de saldırılara hedef oldu, Sovyet sanatının yaratıcılığı yokoldu. Jdanov 31 Ağustos 1948'de Moskova'da öldü. Ancak Jdanov'un ölümüne kadar süren Jdanovculuk, bu tarihten sonra eski gücünü yitirdi, zamanla suçlanmış olan sanatçıların itibarları iade edildi.

Keynes ve Marx

İngiliz John Maynard Keynes (Lord, 1883-1946) 20. yüzyılın ilk yarısının en etkili iktisat kuramcılarından biri, liberal bir düşünür ve entelektüel bir lider olarak tanınır. Cambridge Üniversitesi'nde öğrencilik ve öğretim üyeliği yaptı. Buna ek olarak yüklendiği devlet görevleri, diplomatlık, gazetecilik, parti üyeliği, mali danışmanlık ve mali piyasalardaki faaliyetleriyle kuramsal görüşlerini uygulamaya geçirmek için de çok cepheli çalıştı.

Keynes iki dünya savaşı ile iki savaş sonrası dönemi ve 1921'den 1939'a kadar esas olarak iktisadi depresyonun hakim olduğu dönemi yaşadı. Savaş ve depresyon koşulları iktisadi ve felsefi görüşlerinin belirlenmesinde hakim oldu. Kuramında ve faaliyetlerinde bir yandan *laissez-faire* felsefesine ve uygulamalarına karşı çıkarken, bir yandan da kapitalizmi sosyalizmden korumanın yollarını aradı.

Keynes adını *Economic Consquences of Peace* (1919) (Barışın İktisadi Sonuçları) adlı yapıtı ile duyurdu. Savaş sırasında Britanya Hazine'sine danışmanlık yaparken, bu yapıtı ile Paris Barış Konferansı'nın savaş tazminatları planını eleştirdi. Müttefikler arasındaki borçların hepsinin silinmesini önerdi. Bu borçlar zaten ödenemeyecekti; ödense bile, Avrupa'yı ve sonucunda bütün dünyayı iflasa sürükleyecekti (Lenin bu yapıttaki argümanlara *II. Enternasyonal*'deki konuşmasında yoğun atıflar yaptı). Keynes bu görüşlerinin etkisiyle Versailles Anlaşması görüşmelerine Britanya Hükümeti'nin asli temsilcisi olarak katıldı.

II. Dünya Savaşı sırasında da Keynes savaş sonrası iktisadi yeniden inşa konusunda İngiliz görüşlerinin formüle edilmesinde etkili oldu. *How to Pay for the War* (Savaş Nasıl Ödenmeli - 1940) başlıklı çalışmasında Keynes "savaş sonrası krediler" planını önerdi, bu sonradan kabul edildi. Keynes savaş sonrasında dünyanın iktisadi yapısının belirlenmesi konusundaki faaliyetleri ile Britanya'nın 1944'deki Bretton Woods Konferansı'nda önde gelen temsilcisi oldu. Dolayısıyla *Uluslararası Para Fonu (IMF)* ve *Uluslararası Yeniden İnşa ve Kalkınma Bankası (Dünya Bankası)* kurucularından sayılır (her ne kadar bunların nihai biçimlerini belirlemede Amerikan görüşü hakim olsa da).

Keynes I. Dünya Savaşı sonrasında çok aktif bir gazetecilik faaliyeti içinde oldu ve *Manchester Guardian*'ın "Avrupa'da Yeniden İnşa" eklerinin editörlüğünü yaptı. Ayrıca 1911-1945 arasında *Economic Journal*'ın editörlüğünü sürdürdü. Bunlara ek olarak liberal politikaya katkıda bulundu ve 1920'lerde *Liberal Parti* adına pek çok iş yaptı, özellikle bayındırlık işleriyle ilgili parti politikasını etkileme yönünde çalıştı.

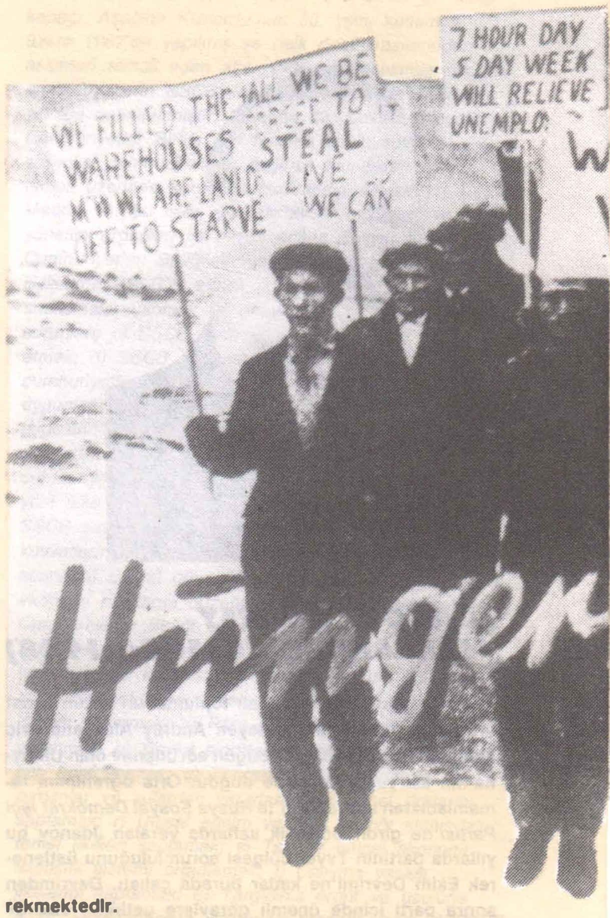
Kuşkusuz Keynes'in asıl etkisi *"Genel Teori"*'si ile olmuştur (*The General Theory of Employment, Interest and Money*. London: Macmillan, 1936. Türkçesi: *İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi*, Çeviren: A. Baltacıgil. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1969). *Genel Teori* esas olarak 1929 Bunalımı'nın yarattığı büyük işsizliği ve gelir kayıplarını kapitalizmin nasıl önleyebileceği sorusuna cevap aramak amacıyla yazılmıştır (Aslında depresyon konusu Keynes'in eski bir uğraşısıdır. I. Dünya Savaşı'nı izleyen 1920-21'de Britanya çok ağır bir işsizlik krizi yaşarken bayındırlık harcamalarını savunmaya başlamıştır). *Genel Teori* aslında esas olarak klasik ve neoklasik iktisat kuramına karşı geliştirilmiştir. Fakat Keynes bu yolla Marksist iktisadın geçerliliğini de ortadan kaldırdığını düşünmüştür. 1 Ocak 1935'de Bernard Shaw'a yazdığı mektubunda, üzerinde çalışmakta olduğu iktisat kuramı kitabının "hemen olmasa bile gelecek on yıl içinde dünyanın iktisadi sorunlara bakış açısında devrim yapacağına", ek olarak da "özellikle Marksizmin Ricardocu temellerini yıkacağına" inandığını ifade etmiştir. Keynes'in Marksizmin Ricardocu temellerinden kasdettiği emek-değer kuramıdır. Öte yandan, Keynes neoklasiklerin marjinal faydanın değeri belirlediği görüşüne karşı bir değer kuramının temel kavramını geliştirmiştir, bu da *"gelecekle ilgili beklentiler"* kavramıdır. Sermaye birikimi esas olarak faiz haddinin ve fiyatların gelecekte ne olacağı ile ilgili beklentilere bağlı olarak kapitalistlerin aldığı kararlar tarafından belirlenecektir. Yani, faiz ve fiyatlarla ilgili beklentiler doğrudan doğruya sermayenin değerini belirleyecektir.

Keynes'in klasiklere ve neoklasiklere yönelttiği eleştirilerin odağını, kendiliğinden işleyen piyasa mekanizmasının otomatik olarak dengeye gelemeyeceği ve tam istihdam içinde istikrarlı büyüme sağlayamayacağı görüşü oluşturur. Bazı iktisatçılara göre *"Keynes Devrimi"* otomatik istikrar görüşünün yıkılmasıdır. "Keynes devrimi"nin hangi ögelerden oluştuğu konusunda görüş birliği yoksa da, *Genel Teori*'nin şu alanlardaki çözümlemelerinin kritik önem taşıdığı söylenebilir: *İstihdam kuramı, faiz kuramı, ücret kuramı* ve bütün bunları kapsayan *"beklentiler"* kavramı. Argümanların hapsi iktisadi sorunların kaynağında *yetersiz efektif talep* sorununun yattığını kanıtlamak amacıyla kullanılmıştır.

İstihdam kuramına göre, ulusal gelir düzeyi istihdam düzeyine, istihdam düzeyi de toplam talep düzeyine bağlıdır. Talebin iki ana ögesi tüketim eğilimi ve yatırım eğilimidir. Zaman içinde gelir artıp tam istihdam düzeyine yaklaşıldıkça gelirin tüketilen kısmı azalacak ve tasarruflar artacaktır. Yapılan tasarruflar ise otomatikman yatırım harcamalarına gitmeyecektir. Bu, yatırımcıların gelecekle ilgili beklentilerine bağlıdır. Fakat tasarruflar yatırımlarda kullanılsa bile, sermaye birikimi arttıkça sermayenin marjinal etkinliği, yani kârlılığı düşecek, kârlı yatırım alanları tükenmeye başlayacaktır. Yatırımlar azaldıkça faiz haddi de düşecek, bu ise faiz haddinin daha da düşeceği beklentisini yaratacak ve eldeki para harcanmayıp bekletilecektir. Böylece kısa dönemde talep yetersizliği ve işsizlik ortaya çıkacaktır. Yani klasiklerin Say Yasası yanlıştır ve her arz kendi talebini yaratmamaktadır.

Faiz kuramına göre, faiz haddinin esnekliği klasiklerin ve neoklasiklerin öne sürdüğü gibi tasarruf ile yatırımı eşitleyerek tam istihdamı sağlayamayacaktır. Faiz haddi tasarruf ve yatırım miktarı tarafından değil, toplumun gereksinme duyduğu nakit para miktarı (likidite düzeyi) ile merkez bankası tarafından belirlenecektir. Artan para miktarı harcanmaya gitmez de spekülatif amaçla elde tutulursa faiz haddi değişmez. Faiz tüketimden vazgeçmenin karşılığı değil, nakit kaynaklardan vazgeçmenin karşılığıdır. Para arzının artışı tahvil piyasasında tahvil almaya yönelirse tahvil fiyatları yükselecek, faiz haddi düşecektir. Eğer tahvil fiyatlarının gelecekte düşeceği beklentisi hakimse faiz haddinin de yükseleceği bekleniyor demektir. Faiz haddinin yükseleceği beklentisi ile para tahvil alımında kullanılmaz, fiyatların düşeceği durumda kullanılmak üzere spekülatif amaçla elde tutulur. Bu durum efektif talep konusunda kötümserliğe yol açar ve tahvil arzını düşürür, yani yatırım yapmak üzere mali kaynak aramaktan vazgeçirir.

Keynes'e göre hisse senedi ve tahvil piyasaları kapitalizmin gelişmesi ile birlikte ortaya çıktı ve yatırım piyasalarının kurumsal biçimi oldu. Böylece mülkiyet ile mülkiyetin kontrolü birbirinden ayrıldı ve kısa dönemli spekülatif kâr etme mantığı ile uzun dönemli üretim olanakları mantığı birbirinden ayrıldı. İstikrarsız, durmadan dalgalanan tahvil piyasalarında mali sermayenin hareketleri istihdam ve gelir düzeyini orantısız olarak etkilemektedir ve toplu olarak büyük zararlara yol açsa bile kısacık zaman içinde olağanüstü bireysel kârlar sağlamaktadır. Mali sermaye üretken olduğu için değil özel mülkiyete konu olduğu için gelirden pay almaktadır ve sanayi yatırımlarına olumsuz etki etmektedir. Kapitalizm geliştikçe mali sermayenin gücünün azalması ge-

rekmektedir.

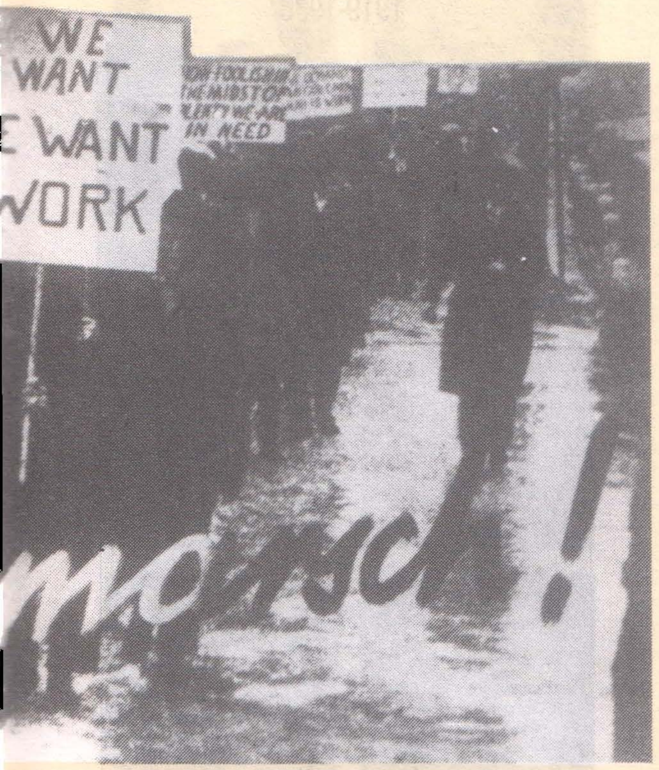
Ücret kuramına göre, parasal ücretlerin düşürülmesi ile işsizliğin ortadan kalkacağı yolundaki klasik görüş geçerli değildir. Ücretlerin düşmesi talebi düşürür, yetersiz talep ise fiyatları indirir ve ücretlerin reel düzeyi değişmez. Dolayısıyla ücretlerin işverene olan maliyeti azalmaz ve istihdam artmaz. Durgunluk ve işsizlik parasal ücretleri düşürerek ortadan kaldırılamaz. Ek olarak ücretler sendikal pazarlık yoluyla belirlenir ve işçiler ücretin düşürülmesine direnir.

Para kuramına göre, paranın miktar kuramı olarak bilinen klasik görüş geçersizdir, yani para arzındaki her artış aynı oranda fiyat artışına yol açmaz. Fiyat artışları parasal nedenlerden değil gerçek nedenlerden kaynaklanır. Bu nedenler tüketim ve yatırım talebi, verimlilikten fazla artan üretim faktörleri gelirleri gibi nedenlerdir. Para arzındaki artış ya da azalış fiyat baskılarının sonucunda ortaya çıkar, tersi değil. Öte yandan, eğer para arzı artışı tahvil fiyatlarının artışı yoluyla faiz haddini düşürürse, fiyat artışı olmadan yatırım, yani talep, dolayısıyla üretim artabilir.

Kısaca Keynes'in *Genel Teori*'sine göre yukarıda açıklanan nedenlerle *piyasanın kendi başına işleyişi yetersiz efektif talep yaratarak işsizliğe yol açar ve tam istihdam dengesini kurmasını engeller. Eşitsiz bir servet ve gelir bölüşümü yaratır.* Talebin ritmine göre iktisadi dalgalanmalar ortaya çıkar. Zenginlerin tasarruf yaptığı ve bu tasarrufları yatırıma harcadığı, zenginliğinin artışının da buna bağlı olduğu yolundaki klasik iktisat iddiası servet ve gelir eşitsizliklerini de haklı gösterir, halbuki bu iddia geçersizdir. İşsizlik ve eşitsizlik, içinde yaşanan toplumun ortadan kaldırılması gereken iki temel bozukluğudur.

Keynes "hem mevcut iktisadi düzenin ve biçimlerinin tüm olarak yok olmasını önlemenin tek uygulanabilir aracı olarak, hem de bireysel inisiyatifin başarılı işleyişinin önkoşulu olarak" *devlet işlevlerinin genişlemesi* çözümünün çıkar yol olduğu savunur. Devletin burada işlevi "tüketim eğilimi ile yatırım uyarısının birbirine

31 Sovyetler Birliği ve Sosyalist Blok

1929 bunalımını izleyen günlerde, Amerika'da Yahudi işçilerin düzenlediği bir "açlık yürüyüşü". Gerçi teorisine kaynaklık edecek temel deneyim bu büyük bunalım oldu ama Keynes daha 1919'da, genel kabul gören iktisat politikalarımı eleştirilerini yayınlamaya başlamıştı. Lloyd George'un danışmanı olarak gittiği Paris'ten döndükten sonra yayınladığı Economic Consequences of Peace *(Barışın İktisadi Sonuçları) adlı kitabında, Almanya'nın kendisine yüklenen tazminatı asla ödeyemeyeceğini öngörmüş ve bunun yaratacağı iktisadi sonuçları tahlil etmişti. Kitabın başında, Keynes'in akıcı üslubuyla yazılmış Woodrow Wilson, Celemenceau ve Lloyd George hakkında son derecede eleştirel ve hatta alaycı betimlemeler yeralıyordu. Kitap, özellikle bu portrelerden ötürü büyük bir başarı kazandı. Bu arada ayrıldığı Hazine'deki eski meslektaşları arasında Keynesin birçok önemli düşman kazanması sonucunu doğurdu. Ancak bu dönemde Keynes hâlâ, bazı ayrıntılarda kuşkularını dile getirse de A. C. Marshall gibi serbest rejim iktisatçılarının en başarılı tilmizi olarak tanınıyordu.*

uydurulmasını" sağlamak ve bu yolla işsizliği önleyerek ekonomiyi tam istihdam gelir düzeyine ulaştırmaktır. İktisadi işleyiş eksik talep yaratıyorsa devlet politikaları bunu önleme ve/veya telafi etme işlevini üstlenmelidir. Devlet politikaları vergileme, para arzını ayarlama, kredi ve faiz koşullarını iyileştirme gibi araçlarla yürütülebilir, fakat bunlar talebi yönetmede her zaman etkili olmayabilir. O nedenle devlet harcamaları ve bütçe politikaları aracılığıyla yapılacak müdahale daha etkili olacaktır. Bütçe açığı harcanmayan gelirleri vergi ve borçlanma yoluyla devlet eliyle tekrar harcama devresine sokacaktır. Gerekirse para basımına da başvurulacaktır.

Keynes kapitalizmin istikrarı ve sürekliliği için getirdiği bu önerilerin kapitalizmi sosyalizme göre daha üstün bir sistem haline getireceğine, dolayısıyla da onu sosyalizmden koruyacağına inanıyordu. Bir kez, devletin müdahalesi "mevcut iktisadi düzenin ve biçimlerinin *tüm olarak yok olmasını*" önleyecekti. "Kapitalist bireyciliğin kaçınılmaz sonucu olan işsizliğe dünyanın uzun süre tahammülü yoktu". Ama "otoriter" (bazen de "totaliter" sözcüğünü kullanıyor, aslında kastettiği Marksist sosyalizm) devletler işsizlik sorununu "etkinlik ve özgürlüğü feda ederek" çözmeye çalışıyorlardı. Halbuki devletin işlevlerinin genişletilmesi yolu bireycilik eksikliklerinden ve istismarlarından kurtarılırsa, bu, bireysel özgürlüklerin korunmasının ve bireysel seçiş alanının genişletilmesinin, totaliter devletin bu alandaki kayıplarının önlenmesinin *"en iyi güvencesi"* olacaktı. Böylece bütün diğer sistemlerden daha üstün bir sisteme erişilecekti. Ayrıca ülkeler kendi iç politikaları ile tam istihdamı sağlamayı (ve ayrıca nüfus dengelerini kurmayı) öğrenirlerse, savaşın iktisadi nedenleri olan nüfus baskısı ve pazar elde etmek için rekabetçi mücadele gereği etkisini yitirirdi, ülkelerin iktisadi çıkarları da birbirine ters düşmezdi, rahat rahat ticaret yapabilirlerdi. Yani Keynes herhalde bu görüşü ile emperyalizm ile savaşlar arasında sosyalist yazında kurulan ilişkiyi de böylece geçersiz kıldığını düşünüyordu.

Keynes'in kuramının Marx'ın kuramından ne kadar etkilendiği ve ona ne kadar benzediği sorusu her zaman yoğun tartışmalara konu oldu. Hatta Marx ile Keynes'in görüşlerinin sentezini yapmaya ve aradaki farklılıkları bağdaştırmaya yönelik kuramsal çabalar da oldu. Bazıları "eksik tüketim" kuramlarına "Keynesci Marksizm" ismini verdi. Bazıları Marx'ın kriz kuramının büyük ölçüde yetersiz tüketim faktörüne dayandığı görüşünü savundu.

Keynes'in kendisi kuramını kurarken emek-değer kuramını yıkacağına inanıyordu. Öte yandan, kullandığı ifadeler kendisinin kuramsal bakımdan Marx'a pek de borçlu olmadığına inandığını gösterir. Keynes 1 Ocak 1935 tarihinde Bernard Shaw'a yazdığı mektupta, "iktisat bilmecesinin çözümü için bir ipucu" bulmak amacıyla Marx ve Engels'e baktığında "zamanı geçmiş tartışmalandırmadan başka hiçbir şey keşfedemediğini" ifade eder. *Genel Teori* kitabında ise "büyük efektif talep bilmecesi"nin Malthus'dan sonra iktisat yazınından tümüyle kaybolduğunu yazar ve Sismondi'den hiç söz etmez. Talep sorunu ona göre "Karl Marx'ın, Silvia Gessell'in veya Major Douglas'ın ölüler dünyasında toprak altında ancak gizliden gizliye yaşayabilmiştir". Keynes bunu yeryüzüne çıkardığını düşünür. Marx'ı talep bilmecesi ile ilgili olarak ciddiye aldığını gösteren hiçbir ifade kullanmazken, Gessell'den büyük övgülerle söz eder. Çünkü Gessell sosyal adalet konusundaki çalışmaları ile "anti-Marksist sosyalizmin kurulması" görüşlerine büyük katkıda bulunmuştur. Gessell *Laissez-faire* düşüncesine karşı, fakat Marx'ınkine hiç benzemeyen bir kuramsal temel kurmuştur. Keynes'e göre, gelecek Marx'ın ruhundan değil Gessell'in ruhundan daha çok öğrenecektir. Nitekim Keynes'in kendisi de böyle bir ruh taşıyordu.

Elbette ki Marx Keynes'in kuramsal görüşlerinin pek çoğunu yıllar önce savunmuştur ve Say Yasası'nı, paranın miktar kuramını, piyasanın otomatik dengesini reddetmiştir; üretim ile tüketim ve talep arasındaki dengesizliği kuramsallaştırmıştır; yapısal işsizlik, durgunluk, dalgalanma, büyüme kuramlarının öncülüğünü yapmıştır. Marx ile Keynes arasındaki temel fark kapitalizmde krizlerin sadece talep sorununu çözerek önlenip önlenemeyeceği sorusuna verilen cevaplarda yatar. Yani asıl farklılık, dolaşım alanı sorunu olan talep konusunun üretim alanından bağımsız olarak ele alınıp alınamayacağı sorumsalına yaklaşımdadır.

Keynes'in kuramında talebin yetersiz kalması işçilerin tüketimlerinin yetersiz kalmasından çok yatırım harcamalarının yetersiz kalmasından kaynaklanır. Dolayısıyla sorun genel bir efektif talep sorunudur. Devlet harcamaları aracılığıyla kurulabilecek denge hızlı bir enflasyona da yol açmaz. Hafif bir enflasyon olsa bile, sendikalar parasal ücretlerin bir miktar artması durumunda reel ücretlerin yavaş erimesine daha az tepki gösterirler. Böylece kârlar da artar.

Marx'ın kuramında ise krizlerin temel nedeni aşırı üretim değil, aşırı sermaye birikimidir. Kuşkusuz efektif talebin varlığı genelleşmiş meta ekonomisi olan kapitalizmin karakteristik bir sorunudur ve meta üretimi ile emek gücünün yeniden üretimi içiçe geçmiştir. Dolayısıyla ücretlerin harcanması ile metalarla beraber üretilen artık değerin gerçekleşmesi arasında doğrudan bir ilişki vardır. Fakat kapitalizmin üretici güçleri geliştirmesi ile kitlesel tüketimi genişletmesi arasında temel bir çelişki mevcuttur. Tüketimin üretime paralel olarak genişletilmesi aşırı üretim krizini engelleyebilir. Fakat ücretlerin artması ve istihdamın artarak işsizliğin azalması ile artık değer haddinin ve kârlılığın düşmesi tehlikesi ortaya çıkar. Bu eğilime ancak nisbi artık değeri yani emek gücü verimliliğini arttırarak karşı durulabilir. Aksi halde aşırı birikim ve kâr hadlerinin düşmesi krizi ile karşı karşıya kalınır. Dolayısıyla toplumun tüketimi birikimin gereklerine uygun olduğu ölçüde, yani artık değer üretme koşulları ile artık değer gerçekleşme koşullarının birbirine uygun olması durumunda kriz ortaya çıkmaz. Artık değer üretme koşulları ile çelişen artık değer gerçekleştirme koşulları sürdürülemez. Artık değerin üretimi için harcanacak mali kaynaklar sürekli olarak artık değerin gerçekleşmesi için harcanamaz. Çünkü gerçekleşmenin sürekli olması ancak sürekli artık değer üretimine bağlıdır. Kısacası, gerçekleşme ancak sürekli birikimle sağlanabilir. Yani sadece mübadele ve dağılım alanındaki sorunları çözerek üretim alanının sorunlarına sürekli çare bulunamaz.

Marx'a göre para arzının genişletilmesi de efektif talep sorununa çare olamaz, çünkü para veya kredinin kendi başına üretici özelliği yoktur ve ancak tekrar tekrar sermaye çevrimine girerek artık değer üretiminin sürekliliği ile kendine maddi bir temel bulabilir. Üretim ile bölüşüm, artık değer üretimi ile gerçekleşmesi, tüketim ile yeni sermaye birikimi ve üretim ile tüketim arasındaki ilişkilerin sürekli olarak yeniden kurulması gerekir. Bu ilişkiler arasındaki denge de dolaşım alanında değil ancak sermayenin değersizleşmesi veya yok olması, bu arada emek gücünün de değersizleşmesi ile kurulur.

1960'larda bazı iktisatçılar Keynesçi talep yönetimi ve onun getirdiği sosyal devlet aracılığıyla kapitalizmin krizlerden kurtulduğu görüşünü savundular. Fakat 1960'ların sonlarından başlayarak 1970'lerden itibaren iyice açığa çıkan ve 1980'lerde çözülemeyen dünya bunalımı Keynesçi kuramı ve politikayı büyük bir kuramsal ve pratik açmaza düşürdü. Bazı Keynesçiler politikaların kötü uygulandığını iddia ederken, bazıları ise kapitalizmi yönetmenin eskisinden daha güç ve politika sonuçlarının daha belirsiz olduğunu kabul ettiler. Bu çalkantı içinde yeni sağ teorik ve pratik olarak yükseldi ve kapitalizmin sorunlarının kaynağının "Keynesçilik" ve "sosyal devlet" olduğunu savunarak "karşı devrim" yaptığını iddia etti. Keynes klasik ve neoklasiklere karşı bir "devrim" yaparak Marksizmi de yok edeceğini düşünürken, şimdi yeni sağ en büyük "karşı devrim"i Keynesçilere karşı yaptığını iddia etmektedir.

TÜLAY ARIN

bir ölçüde ABD'nin mali ve teknik desteğini almayı da umuyordu. Ne var ki, Sovyetler Birliği'nin varlığı dahi, onu politikasından bağımsız olarak, Çin ve sömürge ülkelerdeki toplumsal anti-emperyalist hareketlerin destekçisi konumuna sokuyor, bu da başta ABD olmak üzere kapitalist ülkelerin her toplumsal devrimci hareketin ardında "Sovyetler Birliği'nin bir komplosu"nu aramaya itiyordu. Bu durum 1947'de "Truman Doktrini"nde ifadesini bulan anti-Sovyetik bir "restorasyon" politikasının temel itici gücü oldu. ABD'nin atom bombası tekeline sahip olması ve savaş sırasında ulaşmış olduğu olağanüstü ekonomik-askerî güç, Sovyet ekonomosinin uğramış olduğu yıkıntılar ve nükleer silahların yapımını kısa sürede başaramayacağına duyulan inanç, ABD'nin Sovyetlere karşı bir "güç politikası" izlemeye başlamasına yolaçtı. Önceleri *containment* (kuşatma), daha sora ise *roll back* (geriletme) olarak tanımlanan yeni ABD politikasının ilk uygulamalarından biri Avrupa kapitalizmini güçlendirmeyi amaçlayan *Marshall Planı* idi.

ABD'nin Sovyet politikasını değiştirerek bir "kuşatma" siyaseti izlemeye başladığını belki de herkesten önce farketmiş olan Jdanov, 1947'de yapmış olduğu bir konuşmada ABD'nin kapitalist ülkeleri Sovyetler Birliği'ne karşı bir saldırı için örgütlemeye çalıştığını bildirmekte ve dünyanın sosyalist ve kapitalist olarak "iki kampa" ayrıldığını belirtiyordu. Bu nedenle demokratik ülkelerin bu girişimlere karşı önlemler almaları gerekiyordu. Bunun ilk sonuçlarından biri, Eylül 1947'de Varşova yakınlarında yapılan gizli bir toplantıda *Kominform*'un (Komünist Enformasyon Bürosu) kurulması oldu. Toplantıya SSCB dışında Yugoslavya, Polonya, Çekoslovakya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, İtalya ve Fransa'dan komünist partileri temsilcileri katıldılar. Bu dokuz ülkeden katılan temsilciler arasında *SBKP*'den Jdanov ve Malenkov'un yanı sıra, Yugoslav Kardelj ve Djilas, Romanya'dan Gherorgiu-Dej ve A.Pauker, İtalya'dan L.Longo, Fransa'dan J.Duclos ve E.Fajov gibi ünlü komünist önderler de vardı.

Stalin'in amacının yeniden "uluslararası" bir devrim aracı oluşturmak olmadığının göstergelerinden biri, toplantıya, Çin ve diğer Asya ülkelerinin komünist partilerinin çağrılmamış olmasıdır. Böylece *Kominform*'un kuruluşundan itibaren Doğu Avrupa ve doğrudan "Sovyet etki alanı dışında kalan Batı Avrupa'nın iki güçlü *Komünist Partisi*'ni denetim ve eşgüdüm altına almak için düşünülmüş bir araç olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim kuruluş toplantısında Jdanov *Fransız* ve *İtalyan Komünist Partileri*'ni kendi ülkelerinin burjuvazileriyle işbirliği yapmak ve Katolik ve sosyal demokratlara karşı yumuşak davranmakla suçlamaktadır. Görüşlerinin en büyük destekçileri ise daha 1945'den itibaren yeni bir uluslararası örgütlenmeyi savunmuş olan Yugoslav komünistleriydi. Kardelj ve Djilas "eğer işçi partileri parlamentarizm batağına düşerlerse her şey sona erer" diyorlardı. Onlara göre, "uluslararası işçi hareketinde Marksizm-Leninizmden yeni bir sapma, yeni bir revizyonizm tehlikesi" mevcuttur. Kardelj, özellikle Fransız ve İtalyan'lara çatarak; Togliatti ve M.Thorez'i "barışçı parlamenter bir yolu" öneren revizyonistler olarak eleştirmekte, Djilas ise *FKP*'yi "direnişi dağıtmayı ve silahları bırakmayı kabul ederek adım adım gericiliğe teslim olmakla" suçlamaktadır.

Djilas'ın daha sonra yaptığı açıklamalara göre, Yugoslav ve Sovyet partileri temsilcileri dışındakilerin pek hevesli görünmemelerine karşın, uzun görüşmeler sonunda *Kominform*'un (Komünist Enformasyon Bürosu) kurulmasına karar verildi. Yapılan açıklamada büroya "bilgi alışverişini sağlamak ve gerekli görüldüğü durumlarda karşılıklı görüş birliği temelinde komünist partilerin faaliyetlerini koordine etmek" görevi yüklendi. Büro, her partinin Merkez Komitesinin seçeceği iki delegeden oluşacak ve "Sürekli Barış ve Halk Demokrasisi İçin" adlı bir bülten yayınlayacaktı.

Kominform'a üye dokuz parti bir redaksiyon komitesi atayarak, Belgrad'da yerleşen bu 50 kişilik komitenin başkanlığına *SBKP* temsilcisini getirdiler. İlk sayısı Kasım 1947'de yayınlanan *Kominform* dergisi basılmadan önce Moskova'da denetimden geçerken, içlerinde Mao da olmak üzere, bazı ünlü komünistlerin makalelerinin sansür edildiği durumlarla karşılaşılıyordu. Böylece *Kominform* ve gazetesi "Moskova çizgisi"nin sadık izleyicisi oldu.

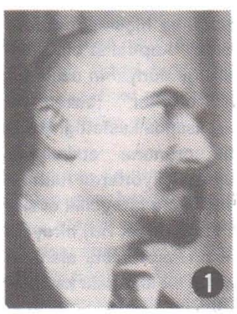
Stalin'in ölümünden sonra önemini tümüyle yitirecek olan ve *SBKP*'nin 20. Kongresi'nden (1956) hemen sonra faaliyetlerine son veren *Kominform* "kimi durumlarda işçi partilerinin güçlenmelerine engel de oluşturduğu" gerekçesiyle 1943'de kapanma kararı alan *Komintern*'in yerine düşünülmüş bir örgüt değildi. Değil tüm komünist partileri, üye partiler arasında bile örgütsel bir birlik ve merkezi bir yönetim hiç olmadı. Kuruluş amacının ve hedefinin Truman Doktrini ve *Marshall Planı*'na karşı mücadele ve Stalin'in Doğu Avrupa ülkeleri ve komünist hareket üzerindeki denetimine kurumsal bir çerçeve çizmeyi aşamadığı söylenebilir. Ne var ki daha kuruluşundan dokuz ay sonra *Yugoslavya Komünist Partisi* ile *SBKP* yönetimi arasında çıkan çatışma, *Kominform*'un bu alandaki etkisizliğini de belgelemiştir. 1948 baharında Yugoslavya ile Sovyetler Birliği arasındaki sorunların bir *Kominform* toplantısında tartışılması talebi, Tito tarafından reddedilmiş, buna karşın yapılan toplantıda Tito ve *Yugoslav Komünist Partisi*'nin mahkûm edilmesi de Yugoslavya'da herhangi bir etki doğurmamıştır.

SSCB'de Savaş Sonrası Sosyalist Perspektifler

Savaş sonrası politikaların ne olması gerektiği konusunda Sovyetler Birliği'nde iki farklı görüş ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birini ünlü komünist iktisatçı E. Varga'nın 1946 sonunda

POLİTBÜRO ÜYELERİ 1919-1938

	Aday üye	Asil üye	Sonları
V.I. Lenin		1919	1924'te öldü
L.B.Kamenev		1919	1936'da kurşuna dizildi
L.D.Troçki		1919	1940'da suikastte öldü
J.V.Stalin		1919	1953'te öldü
N.N.Krestinskiy		1919	1938'de kurşuna dizildi
G.E.Zinoviyev	1919	1921	1936'da kurşuna dizildi
N.I.Buharin	1919	1924	1938'de kurşuna dizildi
V.M.Molotov	1921	1926	
M.I.Kalinin	1921	1926	1946'da öldü
A.I.Rykov		1922	1938'de kurşuna dizildi
M.M.Tomskiy		1922	1936'da intihar etti
V.V.Kuybişev	1922	1927	1934'de öldü (Doğal ölüm?)
G.Ya. Sokolnikov	1924		1939'da hapiste öldü
F.E.Cerjinskiy	1924		1926'da öldü
M.V.Frunze	1924		1925'te öldü
K.E.Voroşilov		1926	1969'da öldü
Ya E.Rucutak	1926	1926	1938'de kurşuna dizildi
G.I.Petrovskiy	1926		1958'de öldü
N.A.Uglanov	1926		1940'da hapiste öldü veya kurşuna dizildi
G.M.Ordjonikidze	1926	1930	1937'de intihar etti
A.A.Andreyev	1926	1932	
S.M.Kirov	1926	1930	1934'de suikastte öldü
A.I.Mikoyan	1926	1935	
L.M.Kaganoviç	1926	1930	
V.Ya.Çubar	1926	1935	1941'de kurşuna dizildi
S.V.Kosyor	1927	1930	1939'da kurşuna dizildi
K.Ya.Bauman	1929		1937'de kurşuna dizildi
S.I.Syrtsov	1930		1938'de kurşuna dizildi
P.P.Postişev	1934		1940'da kurşuna dizildi
A.A.Jdanov	1935	1939	1948'de öldü (Doğal ölüm?)
R.I.Eyhe	1935		1940'da kurşuna dizildi
N.I.Yejov	1937		1939'da kurşuna dizildi
N.S.Hruşçov	1938	1939	

❶ Muralov
❷ Ovseyenko
❸ Kosyor
❹ Eyhe

yayınladığı ***Kapitalist Ekonomide II. Dünya Şavaşı'ndan Kaynaklanan Değişiklikler*** adlı kitabında ortaya attığı görüşler oluşturmaktadır. Basıldığı andan itibaren sert eleştirilerle karşılaşan kitabında Varga, kapitalist dünyada en az on yıl süreyle bir ekonomik kriz görülmeyebileceğini, Avrupa'da devrim olmaksızın da bazı "sosyalist nitelikli" reformların gerçekleştirilebilmesinin söz konusu olabileceğini ve anti-Sovyet veya emperyalistler arası bir savaşın kaçınılmazlığını savunmanın doğru olmayacağını ileri sürüyordu. Buna karşı çıkan ve Jdanov ile ***Politbüro*** üyesi Voznesenskiy tarafından temsil edilen görüş ise, savaşla birlikte, kapitalizmin genel bunalımının derinleştiğini ileri sürerek, özellikle ABD'nin savaş ekonomisinden barış ekonomisine geçişi başaramamasından kaynaklanacak ciddi bir ekonomik bunalıma gireceğini öngörmekteydi. Bu görüşe göre, savaş sonrası dünyasındaki denge, halk demokrasilerinin kurulması, kapitalist ülkelerdeki komünist partilerin güç kazanması nedeniyle sınıf mücadelesinin sertleşmiş olması ve anti-emperyalist bağımsızlık hareketlerinin yaygınlaşması gibi nedenlerle "sosyalist kamp" lehine değişmekteydi.

Bu iki yaklaşımın SSCB'nin savaş sonrası izleyeceği politikaların belirlenmesi açısından önemli ölçüde farklı sonuçlara götüreceğine kuşku yoktu. Varga'nın haklı olması halinde komünist olmayan ülkelerle ilişkilerin düzeltilmesi ve devrimler yerine barışçı geçişlerin desteklenmesi gerekiyordu. Diğer görüş ise, kapitalizmin genel bunalımının derinleştiği ve bir savaş tehlikesinin görüldüğü bir döneme uygun politikaların uygulanmasını gerekli kılıyordu.

Tartışmanın sonuçlarından biri Varga'nın yönettiği ***Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi***'ne bağlı ***Dünya Ekonomisi ve Politikası Enstitüsü***'nün kapatılması ve "sağcılık"la suçlandığı 1937'de de olduğu gibi Varga'nın "gözden düşmesi" oldu. Ancak ünlü iktisatçı bu kez de "temizlik"ten kurtulacak ve 1949 yılında ***Pravda***'da yayınlanan uzun bir makalesiyle siyasal yaşama geri dönecektir.

Ne var ki, Doğu Avrupa komünist partilerinin liderleri Varga'dan daha şanssız çıkacak, ülke ve partilerinin "Stalinizasyonu" süreci içinde 1949'da Macaristan'da Rajk ve Bulgaristan'da Kostoff başta olmak üzere Bulgar ve Macar parti yöneticileri, 1952'de Slanskiy ve Clementis gibi Çekoslovak komünist liderleri gizli mahkemelerde yargılanıp yine gizlice idam edileceklerdi. Polonya'da Gomulka, Macaristanda ise Kadar yaşamlarını uzun süreli hapis cezaları ile kurtarabileceklerdir.

Jdanov'un 1948'de ölmesi ve 1947'de "komünizmin kuruluşunda devletin temel araç olduğu"nu savunan kitabıyla "Stalin Ödülü" almış olan Voznesenskiy'nin 1949'da temizlenmesi de iki çizgi arasında çatışmanın sona ermesi anlamına gelmedi. Nitekim iki çizgiden hangisinin "doğru" olduğu konusundaki nihai karar 1952'de bizzat Stalin tarafından verildi. Stalin'in aynı yıl yayınlanan ***SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları*** adlı yazısı, doğrudan bu çatışmaya ilişkin olmamakla birlikte, Varga'yı eleştirenlere daha yakın görüşler içeriyordu. Her şeyden önce Stalin kapitalizmin yakın gelecekte krize gireceğini savunanlara katılıyordu. Savaştan önce bizzat kendisinin ileri sürdüğü "kapitalizmin geçici olarak istikrar kazandığı" yolundaki görüş artık geçerli değildi. Çin ve Avrupa'daki Halk Demokrasilerinin kapitalist sistemden kopmaları ve Sovyetler Birliği ile birlikte güçlü bir sosyalist blok kurmuş olmaları, tek dünya pazarını bölmüş ve birbirine karşıt iki dünya pazarı getirmişti. Bunun sonucu olarak kapitalist ülkelerin dünya kaynaklarına ulaşmaları zorlaşmakta, bu ise dünya kapitalist sisteminin genel bunalımının derinleşmesi anlamına gelmekteydi. Bu nedenle, görünürde sükûnet hakim olmakla birlikte, ABD'nin pençesine düşmüş olan diğer kapitalist ülkelerin buna "ebediyete kadar" tahammül edeceklerini sanmamak gerekirdi. "Demek ki, kapitalist ülkeler arasında savaşların kaçınılmazlığı tezi" geçerliliğini korumaktaydı.

19. Parti Kongresi ve Stalin'in Ölümü:

1939 18. Parti Kongresi'nden sonra parti tüzüğünde üç yılda bir toplanması öngörülen yeni Kongre'nin toplanması için -yedi yılı savaş sonrası olmak üzere- 13 yıl beklemek gerekmişti. Bu dönem içinde parti önemli dönüşümler geçirmiş, savaş sırasında öldürülen 600 bin üyeye karşın, üye sayısında önemli bir artış görülmüş, üye kompozisyonu geniş ölçüde değişmişti.

Kongre ülke içinde -ve uluslararası komünist harekette- yeni bir gerilimin tırmanmaya başladığı bir dönemde toplandı ve büyük beklentilerin odağı oldu. Belirtileri çok açık olmasa da parti içinde belli bir hoşnutsuzluk sezilmekte, ulusal ve uluslararası düzey yeni arayışlar ve Stalin sonrasının hesapları parti kongresinin gizli gündemini oluşturmaktaydı.

Kongre 5-15 Ekim tarihleri arasında Moskova'da toplandı, Merkez Komitesi temel raporunu sekretaryadaki çalışkanlığı sayesinde 1946'da ***Politbüro***'ya seçilmiş olan ve şimdi Genel Sekreter Yardımcısı sıfatını taşıyan Malenkov sundu. Kongre sonunda partinin isminde yer alan ***Bolşevik*** sıfatı çıkarıldı, Örgüt Bürosu kaldırıldı ve ***Politbüro*** yerine 25 üyeli bir "Merkez Komitesi Prezidyumu" oluşturuldu. Merkez Komitesi'ne ise bir öncekine göre iki misli üye, 240 kişi, seçildi. Her iki kurul da partinin en üst organı olarak etkili bir şekilde çalışamayacak ölçüde kalabalık tutulmuştu. Böylece artık fiilen Malenkov'un başında olduğu 10 üyeli Merkez Komite Sekretaryası parti içi iktidarın odağını oluşturmaktaydı.

5 Ordjonikidze
6 Rakovskiy
7 Postişev
8 Tomskiy
9 Tuhaçevskiy
10 Sokolnikov

1934'DE MERKEZ KOMİTE

Asıl üyeler	
Alekseyev, P.A.	Litvinov, M.M.*
Andreyev, A.A.*	Lobov, S.S.
Antipov, N.K.	Liyubimov, I.E.
Badayev, A.E.*	Manuilskiy, D.Z.*
Balitskiy, V.A.	Mejlauk, V.I.
Bauman, K.Ya.	Mikoyan, A.I.*
Beria, L.P.*	Mirzoyan, L.I.
Bubnov, A.S.	Molotov, V.M.*
Çernov, M.A.	Nikolayeva, K.I.*
Çubar, V.Ya.	Nosov, I.P.
Çudov, M.S.	Ordjonikidze, G.K.
Çuviyrin, M.E.	Petrovskiy, G.I.
Eyhe, R.I.	Postiyşev, P.P.
Gamarnik, Ya. B.	Pyatakov, Yu. L.
Ikramov, Akmal	Pyatnitskiy, I.A.
Ivanov, V.I.	Razumov, M.O.
Jdanov, A.A.*	Rucutak, Ya. E.
Jukov, I.P.	Ruçimovic, M.L.
Kabakov, I.D.	Rumyantsev, I.P.
Kaganoviç, L.M.*	Ryndin, K.V.
Kaganoviç, M.M.*	Şeboldayev, B.P.
Kalinin, M.I.*	Şvernik, N.M.*
Hatayeviç, M.M.	Stalin, J.V.*
Hruşçov, N.S.*	Steçkiy, A.I.
Kirov, S.M.	Sulimov, D.E.
Knorin, V.G.	Uhanov, K.V.
Kodatskiy, I.F.	Vareyikis, I.M.
Kosarev, A.V.	Voroşilov, K.E.*
Kosyor, I.V.	Yagoda, G.G.
Kosyor, S.V.	Yakir, I.E.
Krinitskiy, A.I.	Yakovlev, Ya.A.
Krupskaya, N.K.	Yenukidze, A.S.
Krjijanovskiy, G.M.	Yevdomikov, E.G.
Kuybişev, V.V.	Yejov, N.I.
Lavrentiyev, L.I.	Zelenskiy, I.A.
Lebed, D.Z.	

* 1939'daki 18. Kongre'de Merkez Komite'ye yeniden seçilenler.

Sol Komünizmden Frankfurt Okuluna: Felsefenin Politikası

Avrupa'da 1970'lerin etkili sol dergilerinden *New Left Review*'nin yönetmeni Perry Anderson, *Batı Marksizmi Üstüne Düşünceler* kitabında, György Lukacs ve Karl Korsch gibi politikacı-yazarlarla Max Horkheimer, Herbert Marcuse, Theodor Adorno ve Walter Benjamin gibi "Frankfurt Okulu" teorisyenlerini bir araya getirir: Bu Orta Avrupalı yazarlar, Gramsci, Henri Lefebvre, J.P. Sartre ve Louis Althusser gibi yazar ve felsefecilerle birlikte, Klasik Marksizmden oldukça farklı bir Batı Marksizmi oluşturmuşlardır. Anderson'a göre, Batı Marksizmi, ekonomik politikten çok felsefeye, "altyapı" araştırmalarından çok "üstyapı" araştırmalarına yönelmesiyle Klasik Marksizmden ayrılır. Hemen bütün Batı Marksistleri, Marx ve Engels'in öğretisini, Marksizm-öncesi (Hegel, Kant) ya da Marksizm-dışı (Max Weber, Dilthey, Nietzsche, Croce, Freud, Bachelard) "idealist" felsefelerle "tamamlama" ihtiyacını duymuştur. Düşünceleri, güncel politikanın dışında ya da kıyısında gelişmiştir. Bir başka özellikleri de yazılarının zorluğu, karmaşıklığıdır. Bunun da temel nedeni, pratikten, işçi hareketinden uzaklıklarıdır.

Şimdi, Marcuse güneyse, Althusser kuzeydir; Gramsci kuzeybatıysa, Sartre güneybatı... Birbirinden çok farklı teorik yönelişleri aynı başlık altında toplama çabası bir yerde mutlaka açık verir. Anderson'un teorik-siyasal haritasının da boşlukları, kör noktaları var: Frankfurt Okulu'nun işçi hareketiyle örgütsel bir bağı yoktu, evet; ama Lukacs, Korsch ve Gramsci doğrudan doğruya Macaristan, Almanya ve İtalya'daki işçi hareketlerinin, 1917'den sonraki siyasal patlamanın ürünüydüler. Üçü için de Marksizmin canalıcı noktası, teorik-pratik birliğiydi. Bir başka boşluk: Anderson'un kitabında, Avrupalı "Sol" Komünistlerin, 1918-23 dönemindeki konsey ya da sovyet deneylerini teorileştiren Gorter ve Pannekoek gibi devrimcilerin adına hiç rastlanmaz. Oysa Gorter ve Pannekoek sadece *II. Enternasyonal* içinde reformist ve merkezci eğilimlere karşı verilen ideolojik ve örgütsel mücadelenin ön safında yer almakla kalmamış, aynı zamanda Korsch ve Lukacs aracılığıyla Frankfurt Okulu'nun oluşumunda da etkili olmuşlardır. Anderson, Batı Marksizmine siyasal bir boyut tanımamaya başından kararlı olduğu için, Konsey Komünistlerini yok saymak zorunda kalıyor.

II. Enternasyonal'in önderleri, August Bebel ve Karl Kautsky, işçi sınıfını sosyalist mücadelenin öznesi olarak değil, malzemesi olarak görme eğilimindeydiler. Öznellik, düşünme, bilme, karar verme ve kendi kararıyla harekete geçme yetisi, sınıfın kendisine ya da herhangi bir parçasına değil, örgütüne, temsilcilerine aitti. Kapitalizme karşı günlük siyasal ve ekonomik mücadeleyi parlamentoda ve sendikalarda bu temsilciler yürütecek, bir toplumsal bunalım anında burjuva iktidarı çöktüğünde de kapitalizmin üretim ve yönetim aygıtlarına yine bir örgütler el koyacaktı. İşçi hareketinin devraldığı bu aygıtları dönüştürmesi diye bir sorun da yoktu: Bunlar teknolojiydi; yönetme, üretme ve bölüştürme teknikleriydi ve saf birer teknik olarak da herhangi bir toplumsal, sınıfsal ya da ideolojik içerik taşımıyorlardı; tarafsızdılar; iktidardaki her sınıf bu aygıtları kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilirdi.

Aygıtların sınıfsal ve ideolojik içeriğinin görülmemesinin bir uzantısı da felsefenin küçümsenmesiydi. *II. Enternasyonal* teorisyenleri, Marksizmin o sıralarda Avrupa'da gözden düşmüş olan Hegel felsefeyisle bütün bağlarını koparmak, tarihsel maddeciliği evrimci felsefelere uyarlamak istiyorlardı.

Reformizmle felsefenin ihmali arasındaki ilişkiye ilk dikkat çekenlerden biri Korsch'tur. 1923'te yayımladığı *Maksizm ve Felsefe*'de, Alman sosyalistlerinden Franz Mehring'in "her türlü felsefi fantezinin reddedilmesi gerekir" cümlesini zikrettikten sonra, "*II. Enternasyonal* Marksistlerinin felsefe sorununa önem vermemesiyle devrim sorununa ilgi duymamaları arasında bir bağ olduğunu" söyler. Oysa Marx, felsefeleri birer ideoloji olarak damgalayıp sonra da görmezden gelmek yerine, bu ideolojilerin *eleştirisini* yapmıştır; bu eleştiriler, Korsch'a göre, hem üretim ilişkilerinin hem de "belirli toplumsal bilinç biçimlerinin" eleştirisidir. Lukacs da aynı yıl yayımlanan *Tarih ve Sınıf Bilinci*'nde diyalektik yönetemin gerçekle görünüş arasındaki ayrımı kabul ettiğini, ama sadece gerçeği açıklamakla yetinmeyip görünüşü de açıkladığını, bu gerçeğin *niçin* böyle *göründüğü* sorununu da kurcaladığını söyler. İki yazara göre de, kaba Marksistler, pozitivist evrimciliğin etkisi altında, bilinçle toplumun diyalektik ilişkisini gözden kaçırmışlar, sonuçta da Marksizmi bir evrimci reformizm durumuna düşmüşlerdir. Korsch'a göre, burjuva toplumunun "tinsel, zihinsel yapısı", bu toplumun ekonomik yapısı kadar gerçek bir boyutudur; öyleyse "tinsel, ideolojik eylem" de devrimci sürecin ayrılmaz bir parçası olmak zorundadır. Bunu unutmak, işçi sınıfını burjuva düşünce biçimleri içinde kalmaya mahkûm etmek olur; o zaman da bir ekonomik bunalım anında bile devrim imkânsızlaşır.

Ama bu görüşler yeni değildir. Daha 1907'de, Hollandalı sosyalist Herman Gorter, "tin, devrimcileştirilmelidir" der, "tinsel, zihinsel propaganda önemli olan, gerekli olan budur". Pannekoek de 1912'de Kautsky ile polemiğinde aynı görüşü yineler: "Proletarya, burjuvaziye karşı sayısal üstünlüğüne karşın niçin hâlâ iktidarı ele geçirememiştir? Bunun tek değilse bile önemli bir nedeni, egemen azınlığın tinsel üstünlüğüdür; bu azınlık, üretim üzerindeki kontroluyla, bütün tinsel gelişmeyi, bütün bilgiyi de yönlendirir." Pannekoek'e göre, işçi örgütlerine düşen, işçi sınıfının burjuvaziye tinsel, manevi bağımlılığının kırılmasına yardımcı olmak, bunun için de kitlesel eylemleri, kitlelerin burjuva yasalarını aşan siyasal yaratıcılıklarını desteklemekti.

II. Enternasyonal önderleri, Pannekoek ve Gorter'i anarşistlikle suçladılar. Oysa, o dönemdeki sıfatlarıyla "sol radikaller", partiyi ve sendikaları reddetmiyor, sadece alışılmış parlamenter ve sendikal mücadelede donup kalmanın, bir kriz anında işçi sınıfının silahsız kalmasına yol açacağını söylüyorlardı.

Böyle bir an geldi: 1914'te *II. Enternasyonal* partilerinin çoğunluğu, o zamana kadar karşı çıktıkları savaşı desteklediler, böylece "işçi sınıfının uluslararası dayanışmasının kuramsal çerçeveai olan" *Enternasyonal* de fiilen çökmüş oldu. Sol radikaller, 1915'te Zimmerwald Konferansı'nda, *Bolşevikler*'le birlikte hareket ettiler; *II. Enternasyonal*'den bağımsız yeni örgütlerin kurulması kararını onayladılar. 1918'de *Alman Komünist Partisi*'ni kuranlar, Rosa'nın Spartakistler Birliği ile sol radikallerin *Enternasyonalist Sosyalistler* adlı örgütüydü. *AKP*, 1919'da yeni kurulan *III. Enternasyonal*'e katıldı. Ama eski tartışma, daha da boyutlanarak, *III. Enternasyonal* içinde de sürecekti.

Tartışmanın iki odağı vardı. Lenin *ve Komintern* yönetimi, Alman komünistlerini reformist örgütler içinde çalışmaya ve daha önemlisi, parlamentoya katılmaya zorluyordu. *Bolşevikler* kitleleri devrime kazanmak için bu taktikleri uygulamışlar ve başarılı olmuşlardı; aynı şeyi genç *AKP*'de yapmalıydı. Gorter, 1920'de yazdığı "Yoldaş Lenin'e Açık Mektup"'ta Batı Avrupa'da proletaryanın siyasal ve toplumsal koşullarının Rusya'dan çok farklı olduğunu öne sürdü. Batıda proletarya Rusya'da olduğu gibi kendisiyle ittifak yapabilecek bir yoksul köylülük bulamıyordu; bu yüzden sadece kendi gücüne

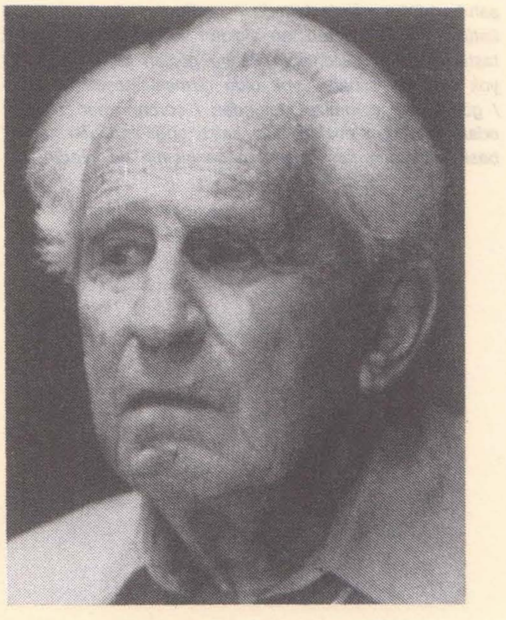

dayanmak zorundaydı. Bu nedenle, sınıfın tümünün katılımı, devrimin başarısı için zorunluydu. Bu yüzden de, Batı Avrupa devriminde kitlelerin önemi Rusya'dakine göre daha fazla, önderliğin önemi ise Rusya'dakine göre daha azdı. Tartışmanın ikinci odağı da buydu: *Bolşevikler*, öznelliğin, bilincin, öncelikle önderliğe ait olduğunu söylüyorlardı; bilgi ve inisiyatif, önderlikten kitlelere doğru akacaktı, Lenin de Kautsky gibi işçi sınıfına siyasal bilincin dışarıdan verileceğini öne sürmüştü. Oysa Gorter ve Pannekoek'e (ve daha önce de Luxemburg'a) göre, proletaryanın kendi "örgütlenme ruhu", mücadele içinde, yönetme yeteneği ve siyasal bilinç kazanmasını mümkün kılabilirdi: Örgütlerle kitleler arasındaki ilişki iki yönlüydü. Sosyalizm, işçi sınıfının kendi önderleri tarafından kurtarılması değil, kendi kendini kurtarması olarak görülmeliydi. Pannekoek ve Gorter, sosyalist harekette Marx'tan sonra sadece Luxemburg ve Troçki'nin vurguladığı "proletaryanın öz-eylemliliği, kendi kendini yönetmesi" kavramına sahip çıkıyorlardı. Konseyler, bu öz-eylemliliğin şimdilik yetersiz ama ilk gerçek biçimiydi.

Konseyciler *AKP* içinde de yalnız kaldılar ve 1921'in başında *Komintern*'den uzaklaştırıldılar.

Ama iki yıl sonra benzer görüşler, Korsch ve Lukacs'ın kitaplarıyla *Komintern'de* bir kez daha su yüzüne çıktı. Bu iki metin, felsefi yoğunluklarıyla, kendi tarihsel koşullarını aşan, bütünüyle güncel politikaya indirgenemeyecek teorik bir boyut taşıyordu. Ama *Komintern*'de görecekleri sert kepki, bu teorik araştırmanın siyasal bir zemine demirlemiş olduğunu da gösterecekti. İki yazar da Marksizmin Alman felsefesiyle, özellikle de Hegel'le çelişkili bağını öne çıkarıyor, bilince, tin'e, aktif, kurucu bir işlev yüklüyorlardı. Mekanik maddecilik, gerçekliği sadece maddi gerçeklik olarak ele almış, bilinci de bu gerçekliğin insan beynindeki izdüşümü, pasif yansıması olarak görmüştü. Buna göre, bilinç tarihin bir parçası değildi, tarih içinde aktif bir rol oynayamazdı, bir gölge-olguydu: Tarihi, gerçekliği, sadece kaydedebilirdi. Ama tarihin, gerçekliğin dışında olduğu için, onu bir bütün olarak görmesi, hiç çarpıtmadan olduğu gibi kaydetmeai de mümkündü. İşte bu yaklaşıma karşı, Marx, ideoloji kavramını öne sürerek bilinci tarihin içine sokmuş, böylece hem yanlış bilinç ya da "yanlış kayıt" diye bir şeyin olabileceğini, hem de buna rağmen bilincin tarihte aktif bir rol oynayabileceğini göstermişti. Lukaca'a göre tarih de özne ile nesnenin, bilinçle maddi varlığın diyalektik ilişkisinden başka bir şey değildi. Bu noktada, Lukacs, Engels'i, diyalektiği doğanın hareket yasalarına indirgediği için de eleştiriyordu. Oysa

Toplumsal bütünün parçalanmış ve saydamlığını yitirmiş olduğu durumlarda, Adorno'ya göre, felsefe bu yitik bütünü temsil eden ve toplumsal ilişkilerin ışık geçirmez karanlığına nüfuz edebilen tek bilgidir. Horkheimer ve Adorno için, öznenin direnme gücü şimdi tek tek bireylerle sınırlıydı: Kolektif öznenin dünyayı değiştirme ve felsefeyi gerçekleştirme projesini, şimdi ancak tekil, bireysel olgular temsil edebilirdi: Özne ile nesne arasındaki kopukluğu kendi sınıfları içinde ortadan kaldıran, sırf bugünün koşullarına, görünen gerçekliğe direndikleri için geleceğin özgürlüğünü sezdirebilen bazı has sanat ürünleri ya da toplumsal koşullara teslim olmamak için direnen, direnebilen bazı bireyler... Frankfurt Okulu'nun önde gelen temsilcilerinden Walter Benjamin (solda) ve Herbert Marcuse (altta).

doğada diyalektiğin en önemli yönü, özne-nesne etkileşimi eksikti.

İlk tepki, *Komintern*'in 5. Kongresi'nde (1924) Zinovyev'den geldi. *Komintern* başkanı, Lukacs'ta hem sol hem de sağ eğilimleri bulmuştu. Macar *KP*'inden L.Rudas da, Lukaca'ın tezlerinin "Lenin'in eleştirdiği sol çocukluk hastalığıyla benzerliğine" dikkat çekiyordu. Ama asıl teorik eleştiriyi, *SBKP*'den A.Deborin yöneltecekti. Deborin'e göre, Lukacs idealistti. Maddecilik, varlığı doğal ve tarihsel diye ikiye ayıramazdı; varlık tekti ve diyalektiğin yasaları her iki alanda da geçerliydi. Bu görüşler, en kesin ifadelerini birkaç yıl sonra J.Stalin'in metinlerinde bulacaktı. Stalin, "diyalektik maddecilik" evrensel geçerliliği olan formel bir sisteme dönüştürürken, öznelliği de sadece nesnel süreçleri kaydetmekle sınırlı bir edilginliğe mahkûm ediyordu. SSCB'de *Sosyalist Ekonominin Sorunları*'nda şöyle yazacaktı: "Marksizm, bilimin yasalarını (gerek doğal bilimin, gerekse ekonomi politiğin yasalarını) insan iradesinden bağımsız, kendi başına işleyen, nesnel bir sürecin yansıması olarak anlar. İnsanlar bu yasaları keşfedebilir, inceleyebilir; ama onları değiştirmeleri ya da kaldırmaları imkânsızdır". *SBKP* yönetimi, doğa ile tarihin ayrılmasına kuşkuyla bakıyordu; böyle bir ayrım, tarihin yasalarının doğa yasaları kadar bilimsel olmadığı, tarihin yoruma, yanlışlığa ve müdahaleye açık olduğu anlamına gelebilirdi. Oysa 1923'den sonra dünyada devrimci müdahale olanakları kısıtlanmış görünüyordu; ya da bütün gücünü "sosyalizmi tek ülkede kurmaya" hasreden yeni Sovyat yönetimi bunu böyle görmeye yatkındı. Ne olursa olsun, siyasal ve toplumsal durumun donması, insan müdahalesini ve devrimci pratiği küçümseyen görüşlerin, evrimci ve pozitivist felsefelerden beslenen düşüncelerin güçlenmesine yol açıyordu. Tarihsel diyalektiğin yerini teknolojik mantık almıştı. Perry Anderson'un yukarıda andığımız kitabında adı geçenlerden Maurice Merleau-Ponty, *Diyalektiğin Serüvenleri*'nde, bu gelişmeyi özetler: "Eğer toplumsal gerçeklik bir 'ikinci doğa' haline gelirse, geriye sadece onu da doğayı yönetir gibi yönetmek kalır; toplum, sadece mühendisler arasında tartışılabilen ve iş bitirme mantığına dayanan bir teknikle yönetilir."

Nesnel yasaların ve bilimin vurgulanması, Sovyet toplumunda, bürokrasinin ve onun gölgesinde şekillenmeye başlayan teknokrasinin çıkarlarına denk düşüyordu: Yönetimin politikası, böylece özel bir yöneliş olarak görülmekten kurtuluyor, nesnel hakikatin ta kendisi olup çıkıyordu. Stalin'in politikalarında nesnelcilikle (ekonomizm) öznelciliğin (iradecilik) aynı anda varolabilmesini de bu çerçeve içinde değerlendirmek gerekir: 1929'da birdenbire başlatılan hızlı sanayileşme ve tarımda kolektifleştirme politikası şüphesiz çok sayıda insanın katılımıyla ve fedakârlığıyla (ve bir o kadarının da ölümü pahasına) gerçekleşmiştir; bu, sürecin iradeci görümüdür. Ama bu politika, parti tabanında ve emekçi kitleleri arasında bir tartışmanın ve kitlesel bir kararın sonucu olarak değil, nesnel durumu bilim ışığında değerlendiren ve işin gereğini yapan görece dar bir kadro tarafından başlatılmıştır bu da aynı sürecin nesnelci, bilimci yüzüdür. Bu süreçte bilinç ya da öznellik, işçi kitlelerinin değil, nesnel bir bilime indirgenmiş olarak, sınıfın "temsilcilerinin" tekelindedir. Proletaryanın özeylemliliği düşüncesinin bu çerçeve içinde yeri yoktur. Herbert Marcuse, *Sovyet Marksizmi* (1957) adlı kitabında, Stalinist iradeciliğin de aslında devrimci dalganın geri çekilmesine bağlı olduğunu söyler; "Stalinist önderliğin otoriter iradeciliği, sürecin nesnel yönü tarafından, kapitalist ülkelerde devrimci potansiyelin düşmesi tarafından belirlenmiştir. Önderliğin iradesi proletaryayı yukardan yönetirken, önderliğin öne sürdüğü teori de katı determinist biçimlere bürünür. Diyalektik, tarihsel sürecin 'doğal' bir süreç olarak göründüğü evrensel bir sistem içinde dondurulur."

Bu donmanın görünümlerinden biri, 1924'te Lukacs ve Korsch'u idealistlik ve Hegelcilikle suçlayan Deborin'in kendisinin de 1930'da aynı suçtan mahkûm edilmesiydi Bu suçlama isabetsiz de sayılmazdı; ama Deborin ve izleyicilerinin savunduğu Hegel, Lukacs'ı etkilemiş olan Hegel değil, Engels ve Lenin'i etkilemiş olan Hegel'di: Doğa diyalektiğinin Hegel'i. Lenin, *Felsefe Defterleri*'nde, Hegel'in bu yönünü keşfederken duyduğu sevinci dile getirmişti: "Devinim ve 'öz-devinim'... 'değişme', 'devinim ve canlılık', 'her türlü öz-devinimin ilkesi', 'devinme ve eylem dürtüsü' - *'ölü varlığın'* karşıtı - 'Hegelciliğin', soyut ve çetrefil Hegelciliğin asıl özünün bu olduğuna kim inanırdı ki? Bu özün keşfedilmesi, anlaşılması, kurtarılması, açığa çıkarılması ve inceltilmesi gerekiyordu; işte Marx ve Engels de bunu yaptılar". Deborin ve izleyicileri de, bir vakitler bir "Hegel çalışma derneği" kurulmasını önermiş olan Lenin'in isteğine uyarak, Hegel'in doğa diyalektiğinden genel bir felsefe elde etmeye yönelmişlerdi. Bu belki öznelliği, özne-nesne diyalektiğini dışlayan bir felsefeydi ama, yine de bir felsefeydi: Öznellik kokuyordu, bürokrasi için tehlikeliydi: Lenin'in pasajındaki "*öz-devinim*" vurgulamasının da açıkça gösterdiği gibi, doğa diyalektiği bağlamında bile olsa Hegel'den çıkan bir düşüncenin öznelliğe ve oradan da proletaryanın *öz-eylemliliği* kavramına ulaşması pek de zor değildi! (Bürokrasi 1905'te ve 1917 Nisan'da olduğu gibi, Lenin'in bunu zaman zaman yapmış olduğunu hâlâ unutmamış olmalıydı.) Böylece, Deborinciler, SSCB bağlamında, Lukaca'ınkini andıran bir rolü üstlenmek durumunda kaldılar. "Felsefe, burjuvazinin dayanağıdır. Sadece idealist, metafizik felsefe değil, genel olarak felsefe böyledir. Proletarya, sadece bilimi korur" diyen S.Minin'i 1930'ların başında Deborin şöyle yanıtlıyordu: "Felsefenin sonunun geldiğini öne sürenler, Marksizmin burjuva felsefesi karşısında güçsüz kalmasına, burjuva ideolojisine teslim olmasına yol açarlar. Anti-felsefecilerin bu zaferi, proletaryayı düşünsel alanda teslimiyete götürür, bu da siyasal teslimiyete giden yolun başlangıcıdır". Sınıf çatışmalarının aşılamadığı bir dünyada felsefeye her zaman yer vardır: Lukacs ve Korsch'un söylediği de buydu, Deborinciler de bu yüzden tasfiye edildiler.

Adorno'nun *Negatif Diyalektik*'inin ilk cümleleri de tam bu noktadan başlar: "Felsefe, bir zamanlar işlevini yitirmiş gözüyle bakılan felsefe, bugün hâlâ yaşıyor, çünkü onu gerçekleştirme fırsatı yitirildi. Felsefenin dünyayı sadece yorumlamakla yetindiği ve gerçeklik karşısında boyun eğerek kendini sakatladığı yargısı, bugün,dünyayı dönüştürme çabasının yenik düştüğü bir dönemde, sadece aklı yeni bir teslimiyetçiliğe zorlamak anlamına gelir". Felsefenin ortadan kalkması için, daha da önce Marx'ın söylediği gibi, gerçekleşmesi, gerçeğin içinde erimesi gerekir. Bunun için de toplumsal zıtlıkların ve farklı çıkarların aşılmış olması gerekir. Farklı sınıfların, farklı çıkarların, yöneten-yönetilen ayrımının bulunduğu bir dünyada, görünüş her zaman gerçekten farklı olacak, özel çıkarlar kendilerini genel çıkar olarak sunmaya çalışacak, bu yüzden de "yanlış bilinç" anlamında ideoloji ortadan kalkmayacaktır. Böyle bir durumda, felsefe, bu ideolojilerin yalanını ve hakikatini ortaya çıkarmak için gereklidir.

Yine de, Frankfurt Okulu ile Konseyciler, Lukacs ve Korsch arasında önemli bir fark vardı. Eskilere göre, felsefeyi taşıyan ve dünyada gerçekleştiren güç, bir *kolektif özne* idi; Konseylerde örgütlenen ve kendi kaderiyle birlikte dünyanın kaderini de belirlemeye girişen proletarya. Ama Frankfurt Okulu, 1930'ların başında, Avrupa'da konsey hareketinin dağılıp gittiği, faşizmin işçi hareketini parçaladığı ve yokettiği, SSCB'de de işçi iktidarının yerini bürokrasinin ve giderek tek bir kişinin iktidarının aldığı bir dönemde oluşmuştu. Bu nesnel durumun, "Okul"un görüşlerini etkilememesi çok zordu.

Frankfurt Okulu teorisyenleri için, Marksizmin o döneme kadar genel olarak sahip çıktığı kaçınılmaz ve güvenli toplumsal ilerleme kavramı parçalanmıştı. Teknolojik gelişme, insanları özgürleştirmemiş, sadece insanın doğayı (kendi içindeki ve kendi dışındaki doğayı) ve başka insanları boyunduruk altına almasını kolaylaştırmış toplumun sınıflı yapısını güçlendirmişti. Frankfurt Okulu, tekniğe ve bilime karşı değildi; ancak ne pahasına olursa olsun doğaya egemen olma hırsının ve tekniğin körce uygulanmasının sonuçta esareti pekiştirdiğini söylüyordu.

Bu kötümser felsefe, Frankfurt Okulu'nun toplumsal ve siyasal pratikten gittikçe uzaklaşmasına yol açtı. Ancak, Okul'un devrim düşüncesiyle bütün bağlarını koparmadığını da söylemek gerekir. Horkheimer, 1942'de yazdığı "Otoriter Devlet" yazısında, dünyanın önündeki seçeneklerin bürokratik diktatörlük ile kısıtlayıcı ve otoriter bir burjuva demokrasisi olduğu görüşüne karşı çıkarken, konseyci projeyi bir kez daha gündeme getiriyordu: "Yeni topluma yolunu gösterecek olan teorik kavram -işçi konseyleri sistemi- praksisten doğar. Konsey sisteminin kökleri Paris Komününe, 1905'e ve başka olaylara gider. Devrimci dönüşümün bir geleneği vardır, bu devam etmelidir". Yine de, Frankfurt teorisyenleri, devrim projesine en çok sarıldıkları anlarda bile, bunu karamsar bir perspektiften yaparlar. Walter Benjamin için de devrim, kendinden önceki düzenli toplumsal ilerlemenin bir devamı değil, bu ilerlemenin yol açacağı felaketten kurtulmanın yoludur. "Tarih Felsefesi Üstüne Tezler"de devrimin tarihsel sürekliikte bir kopuş olduğunu, ilerlemenin frenine basmak anlamına geldiğini söyler.

Frankfurtçuların 1930'larda ortaya koyduğu bu görüşler, 1968 öğrenci ayaklanmasıyla bir kez daha gündeme gelecektir.

ORHAN KOÇAK

Nazım Hikmet, uluslararası komünist kamuoyunun Stalin hakkındaki tavrının hep hassas bir sözcüsü oldu. Stalin'in ölümünden sonra yazdığı 5 Mart 1953 başlıklı şiirinde şöyle yazmıştı: "Hepimizindi o, / hepimizindir. / Yoldaşlarım, / acınızı duyuyorum, / sizin duyduğunuz gibi tıpkı aynı şiddetle. / Kardeşlerim, / hüngür hüngür ağlamak geliyor içimden, / tutuyorum kendimi sizin gibi tıpkı / aynı metanetle / Seviyorum onu, Marksı, Engelsi, Lenini, sevdiğim gibi / sevdiğiniz gibi / aynı muhabbetle / aynı hürmetle. (...) / Yoldaşlarım, / Sovyet insanları; / günler ağır. / Onsuz geçirilecek bu ağır günler / sarsıntısız, çatlaksız / ama onunla ve Lenin'le beraber / yani ... partisiyle / yani ... partisi başta" / Ancak 20. Kongre'den sonra Nazım da "kişi putlaştırması" eleştirilerine şiirleriyle katıldı. Örneğin, aşağıdaki dizeleri 1961'de yazmış: / taştandı tunçtandı alçıdandı kâattandı iki santimden yedi metreye kadar / taştan tunçtan alçıdan ve kâattan çizmeleri dibindeydik şehrin bütün meydanlarında / parklarda ağaçlarımızın üstündeydi taştan tunçtan alçıdan ve kâattan gölgesi / taştan tunçtan alçıdan ve kâatta gözleri önündeydik / yok oldu bir sabah / yok oldu çizmesi meydanlardan / gölgesi ağaçlarımızın üstünden / çorbamızdan bıyığı odalarımızından gözleri / ve kalktı göğsümüzden baskısı binlerce ton taşın tuncun alçının ve kâadın

Parti Kongresi esas olarak 5. Yıllık Plan ve ekonomik sorunların tartışıldığı ve bu konuda sert eleştirilerin yapıldığı bir Kongre oldu. Kapanış oturumunda söz alan Stalin, Sovyetler Birliği'nin artık yalnız olmadığını, yeni sosyalist devletlerle sarılı olduğunu belirterek, bunun sosyalist amaçlara daha kolayca ulaşılmasına imkân vereceğini söyledi. Bu iyimser konuşma onun yaklaşık 25 yıldır egemen olduğu ülkeye ve partiye son mesajı oldu.

Stalin'in sağlığının bozulmuş olması parti içinde 1930'lardan beri bilinmeyen bir gruplaşmanın da ortaya çıkmasına neden olmuştu. Bunlardan bir tanesi Jdanov etrafında oluşmuş olan ve onun ölümüne kadar ağırlığını koruyan, uluslararası düzeyde daha aktif ve Sovyetler Birliği içinde daha sert ve "Rus milliyetçisi" politikaları izleyen grupla, Hruşçov'un desteğiyle daha dikkatli bir uluslararası politika ve daha "milliyetler üstü" bir eğilimi temsil eden Malenkov-Beria grubu olarak gözlemlenebilmektedir. 1948'den sonra önce *Politbüro* üyesi Voznesenskiy'nin, daha sonra Merkez Komitesi sekreteri Kuznotsov ve 1964'de Hruşçov'u deviren grup içinde yer alacak olan Rus Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti başkanı Kosigin'in görevden alınması bu iktidar mücadelesinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Kongre'den üç ay sonra gazetelerde "bir süre önce" terörist bir grup doktorun açığa çıkarıldığı bildirildi. Bu doktorlar Jdanov'u öldürdüklerini ve ülkenin savunma gücünü zayıflatmak amacıyla çok sayıda askerî yöneticiyi öldürmeyi planladıklarını itiraf etmişlerdi. Yakalanan doktordan 7 tanesi Yahudi asıllı olup ABD gizli servisleri hesabına çalışmaktaydılar. Dikkati çeken en önemli nokta, doktorların çoğunluğunun Yahudi asıllı olması bir yana bırakılırsa, suçlamaların 1930'lardaki davalarda ileri sürülen türden olmasıdır.

"Doktorlar Komplosu"nun açığa çıkarılmasının ardından "kosmopolitzm ve siyonizm" karşıtı bir kampanyanın da açılmış olması, Sovyet kamuoyunda Parti ve devlet kademelerinde yeni bir "temizlik"in hazırlandığı kuşkusu uyandırmaktadır. *Pravda* her Sovyet yurttaşının akrabalarının suçundan sorumlu olduğunu yazmakta ve herkes karısı sürülmüş olan Molotov ve oğulları tutuklanmış olan Mikoyan'ın kastedildiğini anlamaktadır.

4 Mart 1953 sabahı, Moskova Radyosu Stalin'in 1-2 Mart gecesi ağır bir kriz geçirdiğini ve felç olduğunu bildirdi. Ertesi gün, 5 Mart 1953'de Joseph Visarionoviç Çugaşvili Stalin öldü. 9 Mart günü yapılan cenaze töreninde onun erdemleri ve katkıları üzerine konuşanlar Malenkov, Beria ve Molotov oldu. Cenaze törenine katılan kalabalık beklenenin üzerinde oldu ve pek çok kişi ezilerek öldü. Stalin'in mumyalanmış ölüsü Lenin'in mozolesine götürüldü ve onun yanında gömüldü. O gece ismi Lenin'in isminin yanına kazıldı.

Bugün o mezar ve o duvar artık boştur.

SOSYALİZM VE TOPLUMSAL MÜCADELELER ANSİKLOPEDİSİ

İletişim Yayınları

3.Cilt

1920 - 1945

İçindekiler

Zamandizim Tablosu

Kaynakça

Dizin

- Adlar Dizini
- Örgütler Dizini
- Eserler Dizini

Doğru-Yanlış Cetveli

İçindekiler

Zamandizim Tablosu

Siyasal ve toplumsal olaylar

1921 — 1924

1921 Kronstadtlı denizciler ayaklandı.

RSDİP'nin X. Kongresi'nde Lenin NEP önerisini ortaya attı.

Çin Komünist Partisi kuruldu.

İtalyan Komünist Partisi kuruldu.

Hitler Nasyonal Sosyalist Parti'nin başına tam yetkili Führer seçildi.

1922 Almanya ile Rusya arasında Rapollo Anlaşması yapıldı.

Çin-Japonya arasında barış yapıldı.

Faşistlerin Roma yürüyüşü sonunda Kral, Mussolini'yi İtalya başbakanlığına getirdi.

1923 Rusya Komünist Partisi Kongresi'nde içlerinde Troçki'ninde bulunduğu sol muhalefet yenilgiye uğradı. Parti yönetimini Troyka (Stalin-Kamenev-Zinovyev) ele geçirdi.

Bulgaristan'da askerî faşist darbe Çiftçi Birliği hükümetini devirdi.

23 Eylül'de Bulgaristan KP'si önderliğinde anti-faşist ayaklanma başladı.

1924 Kuomintang ve ÇKP birleşik cephe kurdular.

21 Ocak'da Lenin öldü.

İtalya'da faşist parti seçimleri kazandı. Matteotti öldürüldü.

İtalya Fiume'yi ilhak etti.

1925 — 1929

1925 Sun Yat Sen öldü.

Troyka dağıldı. Zinovyev ve Kamenev muhalefete başladı.

Avrupalı devletler aralarında Locarno Paktı'nı imzaladılar.

1926 Sovyetler Birliğinde Birleşik Muhalefet ortaya çıktı.

Almanya Milletler Cemiyeti'ne kabul edildi.

Mussolini'ye yapılan düzmece suikastın ardından muhalef gazete ve dergiler kapatıldı. Gramsci tutuklandı.

1927 Kuomintang ve ÇKP'nin Birleşik Cephe'si dağıldı. Çan Kay Şek karşı devrimci hükümeti kurdu. Güney Çin'e çekilen komünistler Mao'nun önderliğinde Kiansgi Sovyeti'ni kurdular.

Sovyetler Birliği'nde Birleşik Muhalefet XV. Kongre sonunda bozguna uğradı.

İtalya Arnavutluk'u işgal etti.

1928 Sovyetler Birliği'nde ilk 5 yıllık kalkınma planı yürürlüğe girdi.

1929 Sovyetler Birliği'nde NEP dönemi sona erdi.

Gandhi İngiliz yönetimine karşı pasif mücadelesini başlattı.

1930 — 1934

1930 Nazi Partisi seçimlerde ilk büyük başarısını kazandı. Sokak çatışmaları yaygınlaştı.

1931 Japonlar Mançurya'ya girdi.

Çin'de Kiangsi Sovyet Cumhuriyeti kuruldu.

Westminster Statüsü ile İngiliz dominyonları iç işlerinde bağımsızlıklarını kazandılar.

1932 Hitler Alman vatandaşlığına geçti.

Seçimlerde Naziler I. parti durumuna yükseldi.

1933 Japonya Mançurya çıkartması onaylanmayınca Milletler Cemiyetinden çekildi.

Çan Kay Şek Kiangsi Sovyeti'ne saldırdı.

Hitler başbakan oldu. Naziler Kitapları toplayıp yaktılar. Reichstag yangınının ardından komünist ve sosyalistler tutuklandı. Meclis Hitler'e olağanüstü yetkiler tanıdı. Sendikalar kapatıldı.

1934 Çin'de uzun yürüyüş başladı ve bir yıl sürdü.

Hindenburg ölünce tüm yetkiler Hitler'de toplandı.

Sovyetler Birliği'nde Kirov'un öldürülmesinin ardından "Büyük Temizlik" başlatıldı.

1935 — 1938

1935 Hindistan'da yapılan reformlar taraflan tatmin etmedi.

Mussolini Habeşistan'ı işgal etti. Milletler Cemiyeti etkisiz kaldı.

Almanya'da zorunlu askerlik yeniden getirildi.

1936 Mussolini Roma-Berlin Mihveri'ni açıkladı.

İtalya'da faşizme karşı silahlı eylemler başladı.

İspanya'da Halk Cephesi seçimleri kazanınca yönetime karşı faşistler ayaklandı. Franco başkomutan oldu. İç Savaş başladı.

Japonya ve Almanya Anti-Komintern Paktı kurdular.

SSCB'nin yeni anayasası açıklandı.

Fransa'da Halk Cephesi seçimleri kazanarak iktidara geldi.

1937 Çin-Japon savaşı başladı (1937-45)

Gramsci öldü.

İtalya Anti-Komintern Pakt'a katıldı.

1938 Almanya Avusturya'yı işgal etti.

Avrupa devletleri Hitler'in Çekoslovakya üzerindeki taleplerini tartışmak üzere Minih'te toplandı. Sonuç alınamadı.

İspanya İç Savaşı'nda Ebro Savaşı Uluslararası Tugaylar dağıtıldı.

1939 — 1942

1939 Ocak'da Barcelona düştü ve İç Savaş sona erdi. Franco İspanya diktatörü oldu.

Mart'da Çekoslovakya Almanlar tarafından işgal edildi.

Nisan'da İtalya Arnavutluk'u işgal etti.

Ağustos'da Almanya-Sovyetler Birliği arasında saldırmazlık anlaşması imzalandı.

Eylül'de Polonya'nın Almanlarca işgali üzerine II. Dünya Savaşı başladı.

1940 Almanya Fransa'yı işgal etti.

1941 Kızılordu yıldırım savaşı başlatan Almanlar karşısında Moskova ve Stalingrad'a kadar çekildi.

Japonlar'ın Pearl Harbour baskını ABD'nin savaşa girmesine yol açtı.

Hitler, Yahudiler'e karşı sistemli soykırımını başlattı.

1942 Mihver devletlere karşı savaşan 26 devlet Washington Paktı'nı imzalayarak, birlikte hareket edeceklerini açıkladılar.

1943 — 1945

1943 Sovyetler Stalingrad'da Hitler'i durdurdu.

ABD ve Avrupa orduları Kuzey Afrika'yı aldı ve İtalya'yı işgal etti.

Yugoslavya ve Fransa'da direniş hareketleri güçlendi.

1944 Normandiya Çıkartması ile ikinci cephe açıldı.

Kuzey İtalya'da anti-faşist eylem ve grevler yaygınlaştı.

1945 Kızılordu ve Batılı güçler Nisan'da Elbe'de buluştu.

Yalta Konferansı yapıldı.

Atom bombası, ABD tarafından Hiroşima ve Nagazaki'ye atıldı. Japonya'nın teslim olmasıyla Pasifik'teki savaş da sona erdi.

Birleşmiş Milletler kuruldu.

Sanat ve edebiyat

1921 — 1924

1921 A.Bréton ve S.Soupault, *Les Champ Magnétiques* (Manyetik Alanlar) adlı, ilk gerçeküstü eser olarak değerlendirilen kitabı yayımladılar.

Başkaldın romanlanyla ilgi çeken J.D.Passos, I. Dünya Savaşı'na karşı bir tepkiyle yazdığı *Three Soldiers* (Üç Savaşçı) adlı eseriyle ünlendi.

1922 Le Corbusier'nin Güz Salonu sergisinde sunduğu 40 hanelik işçi yerleşim sitesi projesi (Citrohan Evi), kendine özgü modern mimarlık anlayışının 5 ilkesini ortaya koydu; bu projeyi 1925'te Passac'ta gerçekleştirdi.

1923 ABD'li D.Ellington'ın kurduğu Kentucky Grubu, cazda *jungle style* adı verilen tarzın temel ögelerini oluşturdu.

1924 Alman ressam ve oymabaskıcı O.Dix, savaşın dehşetini yansıtan 50 oymabaskılı *Savaş* adlı dizisini tamamladı.

1925 — 1929

1925 Deneysel sinemanın öncüsü Sovyet S.Eisenstein, *Grev* ve *Potemkin Zırhlısı* adlı filmlerini yaptı.

1926 Ekspresyonist Alman sinemacı F.Lang, *Metropolis* adlı filmini çekti.

A.Gide'in *Les Faux-Monnayeurs* (Kalpazanlar) adlı eseri yayımlandı.

1927 Irmak roman edebiyat tekniğinin ustalarından olan M.Proust, 1915'te yazmaya başladığı *A la Recherche du Temp Perdu* (Geçmiş Zaman Peşinde) adlı serisini tamamladı.

1928 S.Eisenstein, *Oktiyabr/Diyestat Dniyei Kotoriye Potriasli Mir* (Ekim/Dünyayı Sarsan On Gün) adlı filmini yaptı.

1929 L.Bunuel ve S.Dali, gerçeküstücü sinemanın başyapıtlarından olan *Bir Endülüs Köpeği* adlı filmi çektiler.

E.Hemingway'in *A Farewell to Arms* (Silahlara Veda) romanı yayımladı.

1930 — 1934

1930 R.Musil'in *Niteliksiz Adam*, J.D.Passos'un *42. Enlem*, T.Mann'ın *Değişken Kafalar* adlı eserleri yayımlandı.

1931 Paris'te Kandinsky'nin de katıldığı *Abstaction-Création* (Soyutlama Yaratma) adlı bir grup kuruldu.

1932 B.Brecht, M.Gorki'nin aynı adlı romanından uyarladığı ve müziğini Eisler'in yaptığı *Mutter* (Ana) adlı oyununu yazdı.

1933 T.Mann, estetik ve idealist bir üslupla *Joseph-Roman* (Joseph'in Romanı) adlı eserini yazmaya başladı, 1943'te tamamladı.

F.G.Lorca'nın alışılmamış bir şiirsellik taşıyan *Bodas de Sangre* (Kanlı Düğün) adlı oyunu İspanyol tiyatrosunun zirvesi oldu.

1934 Sovyetler Birliği'nde sosyalist gerçekçilik devlet sanatı olarak kabul edildi.

1935 — 1938

1935 C.Chaplin, sanayi uygarlığının tehlikelerini sergilediği *Asri Zamanlar* adlı filmini yaptı.

B.Brecht, W.Bredel ve L.Feuchtwanger *Das Wort* (Söz) adlı bir dergi çıkardılar.

1936 S.Prokofyef'in Romeo ve Juliet balesi SSCB'de ilk kez sahnelendi.

ABD'li yazar J.Steinbeck'in *In Dubionus Battle* (Bitmeyen Kavga) adlı eseri yayımlandı.

1937 Picasso, *Guernica* adlı eserini tamamladı.

A.Bréton, *L'Amour Fou* (Çılgın Aşk) adlı kitabını yayımladı.

1938 A.Bréton, Meksika'da Troçki'yle birlikte bir bildiri yayımlayarak Bağımsız Devrimci Sanat Federasyonu'nu kurdu.

1939 — 1942

1939 J.Steinbeck'in *Grapes of Wrath* (Gazap Üzümleri), J.Joyce'un üst düzeyde deneysel dil çalışmalarından biri olan *Finnegans Wake* adlı eserleri yayımlandı.

1940 A.Bréton'un Fransa'da yayımladığı *Antologie de l'Humour Noir* (Kara Mizah Antolojisi) adlı çalışması yasaklandı.

1941 Hollywood sineması O.Welles'in *Yurttaş Kane* ve J.Ford'un *Gazap Üzümleri* adlı filmleriyle western, gangster ve aşk hikâyesi tarzının dışına çıktı.

1942 İspanyol R.J.Sender, *Crónica del Alba* (Şafağın Güncesi) adlı üçlemesinde İç Savaş'ı anlattı. Üçleme 1966'da tamamlandı.

1943 — 1945

1943 S.Eisenstein Ural Dağları'nda *Korkunç İvan* adlı filminin çekimine başladı; ilk bölümünü 1944'te, ikinci bölümünü ise 1946'da tamamladı.

1944 G.Orwell, *Animal Farm* (Hayvan Çiftliği) adlı kitabını tamamladı; kitap siyasal gerekçelerle 1945'te yayımlanabildi.

Arjantinli şair, öykü ve deneme yazarı G.L.Borges'in *Ficciones 1935-1944* (Kurgular) adlı fantastik öyküleri yayımlandı.

1945 19. yüzyıldaki Gerçekçiliği sürdüren Fransız yazar R.Roland'ın 1903'te yazmaya başladığı 10 ciltlik *Jean-Chistophe* adlı eseri, ırmak roman türünün bir örneği sayıldı.

Din ve felsefe

1921 Avusturyalı filozof L.Wittgenstein'ın 1918'de tamamladığı *Tractatus Logico-Philosophicus* adlı çalışması ilk kez yayımlandı.

J.M. Keynes'in *Treatise on Probability* (Olasılık Üstüne Bir Deneme) adlı çalışması yayımlandı.

1922 Viyana Çevresi adıyla anılan bir grup filozof, mantıksal pozitivizm düşüncesini formüle etti; grup 1936'da dağıldı.

H.Bergson'un *Durée et Simultanéité, à Propos de la Théorie d'Einstein* (Süre ve Eşzamanlılık, Einsten'in Teorisi Üzerine) adlı kitabı yayımlandı.

1923 Almanya'da Frankfurt Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi'ne bağlı Sosyal Araştırma Enstitüsü, Marksist profesör C.Grünberg'in yöneticiliğinde kuruldu.

Alman filozof E. Husserl, *Erste Philosophie* (İlk Felsefe) başlığı altında toplanan seminerlerini, felsefenin yaşamın yenilenmesindeki işlevi üstünde yoğunlaştırdı.

Hegel idealizminden etkilenmiş olan Macar Marksist düşünür G. Lukàcs, *History and Class-consciousness* (Tarih ve Sınıf Bilinci) adlı kitabını yazdı.

1925 ABD'li düşünür J.B. Watson, *Behaviourism* (Davranışçılık) adlı kitabında, davranışçı psikoloji teorisini geliştirdi.

A.Hitler, *Mein Kampf* (Kavgam) adlı kitabında Gobineau'nun üstün ırk ve saflık düşüncesini temellendirdi.

1927 Alman filozof M.Heidegger'in Husserl'in Fenomenolojisini daha da geliştirmek amacıyla yazdığı *Sein und Zeit* (Varlık ve Zaman) adlı kitabı, varoluşçuları büyük ölçüde etkiledi.

1929 E.Husserl, bilincin psikolojik ve fenomenolojik analizi arasındaki ilişkiye açıklık kazandırmak ve mantığı temellendirmek için yaptığı araştırmalar *Formale und Transzendentale Logik: Versuch einer Kritik der Logivernunft* (Biçimsel ve Transandantal Mantık: Mantıksal Usun Eleştirisi Denemesi) adlı kitabında topladı.

M.Heidegger, temel kavramlarından biri olan hiçliği (das Nichts) ele aldığı *Was ist Metaphysik?* (Metafizik Nedir?) adlı kısa kitabını yazdı.

Irk ayrımı deyişi ilk kez Güney Afrika'daki ırklar arasında gözetilen ayrımı tanımlamak için kullanıldı.

1930 Sosyal Araştırma Enstitüsü'nde bulunan M.Horkheimer, T.W.Adorno ve H.Marcuse gibi kuramcılar Frankfurt Okulu ya da Eleştirel Teori olarak bilinen bağımsız Marksist düşünce akımını kurdular.

J.M.Keynes'in *A Treatise on Money* (Para Üstüne Bir İnceleme) adlı kitabı 1931'de yayımlandı.

1931 E.Husserl'in Sorbonne Üniversitesi'nde yeni ve sistematik bir tarzda verdiği fenomenoloji konferansları *Méditations Cartésiennes* (Descartes'çı Düşünceler) başlığıyla yayımlandı.

1932 H.Bergson, insanın ahlaki ve dinsel yaşamı üzerindeki görüşlerini *Les Deux Sources de la Morale et de la Religion* (Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı) adlı kitabında topladı.

Alman filozof K.Jaspers'ın üç ciltlik *Philosophie* (Felsefe) adlı çalışması, Varoluşçuluğun Almancadaki en sistematik sunuluşu olarak kabul edildi.

1933 Troçki, *History of the Russian Revolution* (Rus Devrimi Tarihi) adlı kitabını tamamladı.

1934 M.Horkheimer'in *Dämmerung* (Batış) adlı çalışması yayımlandı.

1935 K.Jaspers'ın mantık çalışmasının ilk bölümü olan *Vernunft und Existenz* (Us ve Varoluş) yayımlandı.

1936 E.Husserl, Prag'daki Alman ve Çek üniversitelerinde verdiği konferanslarını *Die Krise der Europäischen Wissenschaftler und die Transzendentale Phänomenologie: Eine Einleitung in die phänomenologische Philosophie* (Avrupa Biliminin ve Transandantal Fenomenolojinin Bunalımı: Fenomenolojik Felsefeye Bir Giriş) adıyla topladı.

J.M.Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money* (İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi) adlı kitabını yazdı.

1937 Papa XI. Pius, faşizm ve komünizmi mahküm ederek protestan liberalizminden yana tavır aldı.

1938 K.Jaspers'ın mantık kitabının bir başka ön çalışması olan *Existenz philosophie* (Varoluş Felsefesi) yayımlandı.

İtalyan filozof, estetikçi ve tarihçi B.Croce'nin *La Storia Come pensiero e Come Azione* (Düşünce ve Eylem Olarak Tarih) adlı kitabı, "Tin Felsefesi" düşüncesinin son biçimiydi.

1939 D.Bonhoeffer, *Gemeinsames Leben* (Birlikte Yaşam) adlı kitabı yayımlandı.

1940 D.Bonhoeffer, Hıristiyan etiği konusundaki düşüncelerini yazmaya başladı; 1944'te tamamladı, ama *Ethik* adlı bu kitap 1949'da yayımlanabildi.

1941 ABD'de bulunan Frankfurt Okulu üyeleri dağıldılar.

1942 Frankfurt Okulu üyelerinden olan F.Neumann, Nazi ekonomisi ve devlet sistemi üzerine en sistemli çalışmalarından biri olan *Behemoth: The Structure and Practise of National Socialism* (Behemoth: Nasyonal Sosyalizmin Yapısı ve Uygulaması) adlı kitabını yazdı.

M.Merleau-Ponty, *Structure of Behaviour* (Davranışın Yapısı) adlı kitabıyla Fransa'da Fenomenolojiyi geliştirdi.

1943 J.P.Sartre'ın *Being and Nothingness* adlı kitabı yayımlandı.

1944 Avusturyalı K.Popper, *The Open Society and its Enemies* (Açık Toplum ve Düşmanları) adlı kitabında, totaliter politikaları çözümlemeye çalıştı.

Doğa bilimleri

1921 Kanadalı hekimler Banting ve Best, insülin hormonunu bularak şeker hastalığı tedavisinde kullanmaya başladılar.

İlk teleprinter geliştirildi.

A.W.Hull'un bulduğu magnetron, radarın geliştirilmesinde etkili oldu.

1922 Eletronların parçacıklar gibi hareket etmelerinin yanı sıra dalga hareketlerini de gösterdikleri kanıtlandı. Bu buluş elektron mikroskopunun icadına yol açtı.

Dış sarmal galaksiler bulundu.

1923 Radyoaktiviteyi saptayan cihazlar geliştirildi. Bunlar bazı biyolojik reaksiyonların saptanmasında kullanılmaya başladı.

Görüntüleri elektrik işaretlerine dönüştüren ikonoskop lambası bulundu. Bu televizyonun geliştirilmesinde çok önemli bir adım oldu.

1924 Dondurulmuş yiyecekler yapıldı.

Bohr, De Broglie, Heisenberg ve Schroedinger yeni kuvantum kavramını geliştirdiler.

1925 Modern elektrikli ses kayıt cihazları geliştirildi.

Heisenberg, kuvantum mekaniğinin matris biçimini geliştirdi.

1926 ABD'de sıvı yakıtlı roketler ilk kez denendi.

Direc, dalga mekaniği teorisini geliştirdi.

İngiliz genetikçiler E.B.Ford ve J.Huxley, büyümenin genler tarafından kontrol edildiğini göstererek, ekolojik genetiğin kurucuları arasına girdiler.

1927 C.J.Davisson, elektron demetlerinin dalga özelliğini deneysel olarak kanıtladı.

1928 J.L. Baird'in bulduğu hızlı mekanik scanning sistemi, televizyonun gelişmesine yol açtı.

A.Fleming, penisilini buldu.

1929 ABD'li biyokimyacı E.A.Doisy, nover hormanlarının ilkini (östron) buldu; diğer ikisini ise (östriyol ve östrodiyol) 1930 ve 1935 yıllarında buldu.

1930 ABD'de siklotron geliştirildi.

Sir E.V.Appleton, kendi adıyla anılan iyonosfer katmanının (F^2) varlığını kanıtladı.

1931 W.Carothers naylonu buldu.

Radyo astronomisi başladı.

Döteryum bulundu.

1932 İngiliz fizikçiler J.D.Cockcroft ve E.T.S.Walton, yapay olarak hızlandırılmış parçacıklarla oluşturulan ilk nükleer reaksiyonu gerçekleştirdiler.

Sir J.Chadwick, nötronları buldu.

Alyuvarlardaki hemoglobin düzeyi ve alyuvar hacmi ilk kez ölçüldü;

Elektron mikroskopu bulundu.

İngiliz elektrofizyolog E.D.Adrian, sinir uyarılarının elektriksel özelliklerini buldu.

1933 Freysinnet'in ön-gerilimli beton yöntemi başarıyla uygulandı.

1934 Joliot-Curie'ler ilk radyoizotopları yaptılar.

1935 R.Watson-Watt'ın çalışmalarıyla radar geliştirilmeye başladı.

Meson bulundu.

1936 İngiltere'de ilk televizyon istasyonu açıldı.

Krebs siklüsü (sitrik asit siklüsü) bulundu.

1938 Volkswagen'in "Kaplumbağa" modeli yapıldı.

Alman kimyacılar O.Hahn ve F.Strassmann çekirdek bölünmesini (fizyon) buldular.

R.G.Harrison çağdaş sinir fizyolojisi ve nörolojinin temellerini attı.

Norveçli mineralog ve petrolog V.M.Goldschmitz, 1923'te yazmaya başladığı ve inorganik kristal kimyası alanındaki ilk bilimsel çalışma olan 8 ciltlik *Verteilungsgesetze der Elemente* (Element Dağılımının Jeokimya Yasaları) adlı kitabını bitirdi.

1939 A.Einstein, atom bombasının yapılabileceğini açıkladı.

H.A.Berthe güneşte açığa çıkan enerjiyi hesapladı.

N.Bohr ve J.A.Wheeler, nükleer sıvı damlacığı modelini geliştirdiler.

İlk füzyon kuramı ortaya atıldı.

İlk jet motorlu uçak Almanya'da geliştirildi.

E.A.Dolsy, kanamayı durdurucu etkisi olan K vitaminini buldu.

Vakumla suyu alınmış kuru yiyecekler hazırlandı.

1940 İlk yapay element olan plutonyum yapıldı.

1942 İlk nükleer reaktör Chicago'da kuruldu.

V2 roket bombası yapıldı.

1943 ABD'de geniş çaplı boru hatlarının döşenebilmesiyle petrol dağıtımı kolaylaştı.

1944 Kalıtım özelliklerini DNA'nın taşıdığı bulundu.

Böbrek makinesi (hemodiyaliz) yapıldı.

IBM mekanik bir hesap makinesi yaptı.

1939'da bulunan DDT'nin böcek öldürücü etkisi anlaşıldı.

A.Brenner ve G.E.Riddell, elektriksiz kaplama yöntemini geliştirdiler.

1945 ABD'de ilk nükleer bomba yapıldı.

Kaynakça

Tek Ülkede Sosyalizm

Avtorkhanov, Abdurakhman. The Communist Parti Apparatus; Henry Regnery Company, 1966

Basseches, Nikolaus. Stalin; Staples Press, 1952

Bennigsen, Alexandre. Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları; Hür Yayınları, 1981.

Carr, E. H. The İnterregnum; Penguin Books, 1969.

Carr, E. H. Socialism in one Country, 3 cilt; Penguin Books, 1972.

Carr, E.H. The Bolshevic Revolution, Cilt 3; Pelican Books, 1983.

Cliff, Tony. Russia:A Marxist Analysis; London, 1964.

Davies, R. W. The Soviet Collective Farm 1929-1930; Harvard University Press, 1980.

Deutscher, Isaac. Stalin; Penguin Books, 1966.

Dobb, M. Soviet Economic Development since 1917; London, 1966.

Duranty, Walter. Stalin; William Sloane Associates, 1949.

Frank, Pierre. Geschichte der Kommunistischen Internationale 1919-1943, ISP-Verlag.

Jasny, Naüm. The Socialized Agriculture of the USSR; Stanford, 1949.

Nettl, J. P. The Soviet Achievement; Thames and Hudson, 1967

Nove, A. The Soviet Economy; London, 1965.

Nove, A. Stalinism and After, George Allen and Unwin Ltd., London, 1975

Nutter, Warren. G. Growth of Industrial Production in the Soviet Union; Princeton, 1962.

Schactman, Max. Sovyetler Birliğinde Sol Muhalefetin İlk On Yılı; Maya Yayınları, 1975.

Shub, David. Lenin; New York, 1955.

Stalin. Leninizmin Sorunları; Sol Yayınları, 1977.

Stalin. Leninizmin İlkeleri; Sol Yayınları, 1976.

Stalin. Leninizm mi, Troçkizm mi; Sol Yayınları; 1977.

Troçki. İhanete Uğrayan Devrim; Köz Yayınları, 1977.

Wesson, Robert. G. Soviet Communes, Rutgers University Press; 1963.

Zinoviev Alexander, The Reality of Communism; Paladin, 1985.

İtalyada Faşizm ve Sosyalist Hareket

Anderson, Perry. Gramsci, Hegemonya, Doğu-Batı Sorunu ve Stratejisi; Alan Yayınları, 1988.

Bormenau, F. World Communism; Ann Arbor, 1962.

Cole, G. D. H. A History of Socialist Thought, 4. Cilt; MacMillan, 1958.

Delzel, C. F. Mussolini's Enemies; Princeton, 1961.

Gramsci, A. Aydınlar ve Toplum; Çan.Yayınları, 1959.

Gramsci, A. Felsefe ve Politika Sorunları, Payel Yayınları, 1975.

Gramsci, A. Letters from Prison; Quartet Books, 1979.

Gramsci, A. Selections from Political Writings; Lawrence and Wishart, 1978.

Griffith, W. E. Communism in Europe; M.I.T. Press, 1967.

Hobsbawm, E. J. Revolutionaries; Quartet Books, 1982.

Kakınç, T. Mussolini Kimdir, Faşizm Nedir; Akşam Kitap Klübü, 1968.

Kirkpatrick, I. Mussolini, A Study of Power; Howthorn Books, 1964.

Labriola, A. Socialism and Philosophy; Telos Press, 1980.

Laidler, H. W. A History of Socialist Thought; Cromwell, 1927.

Lenin. Sağ ve Sol Sapmalar Üzerine; Ser Yayınları, 1976.

Lenin. Sol Komünizm, Bir Çocukluk Hastalığı; Sol Yayınları, 1970.

Lichtheim, G. A Short History of Socialism; Fortana-Colins, 1978.

Mills, C. Wright. Marksistler, 2 Cilt; Ağaoğlu Yayınları, 1966.

Montale'nin Şiir Evreninde Anlamsal Yapılar, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1978

Öner, Yılmaz. Din-Üretim Biçimleri Üstüne-Tarihsel Uzlaşma; İletişim Yayınları, 1984.

Özgüden, Doğan. Faşizm; Akşam Kitap Klübü, 1966.

Özek, Çetin. Direnen Faşizm; İzlem Yayınları, 1966.

Pirenne, Jacques. Büyük Dünya Tarihi, 4 Cilt; Meydan Yayınları.

Poulantzas, Nicos. Faşizm ve Diktatörlük; Birikim Yayınları, 1980.

Procacci, G. A. A History of Italian People; Pelican, 1970.

Readings on Fascism and National Socialism; University of Colorado, 1952. Rosa, A. A. Sintesi di della Letteratura Italiano, La Nuoava Italia Editrice, 1978.

Sarıca, Murat. Faşizm; İzlem Yayınları, 1962.

Seçme İtalyan Öyküleri, Arkın Yayınevi, 1982.

Thalheimer, B.T. Faşizm ve Kapitalizm; Suda Yayınları, 1974.

Togliatti, Palmiro. Faşizm Üzerine Dersler; Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1978.

III. Enternasyonal'in Kısa Tarihi; Bilim Yayınları, 1971.

Weber, Hermann. III. Enternasyonal Belgeleri 1919-1943; Belge Yayınları.

Webster, R. A. The Cross and the Fasces; Stanford, 1960.

Williams, G. A. Proletarian Order; Pluto Press, 1982.

Woodcock, G. Anarchism; Pelican, 1963.

Doğu Avrupa'da Faşizm ve Askeri Diktatörlükler

Babiuch, E. A Historical Turning Point; WMR, 1979-7.

Bezymensky, Lev. Why Winston Churchill Said No; New Times, 33-36-1988.

Bonev, Vladimir. Birleşik Cephe-Halk Cephesi-Vatan Cephesi; Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1977.

Bouillon, J. 1848-1914 Histoire, Paris, 1978.

Brüdigam, H. Faschismus an der Macht; Frankfurt, 1982.

Dimitrov, G. Seçme Eserler; Sofia Press, 1976.

Dragoyçeva, Z. Yenilgiden Zafere; Dayanışma Yayınları, 1987.

Faltys, A. Zum Sieg der Arbeiterklasse im Februar 1948 in der CSR; Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, 1979-3.

Firsov, F. Endorsed by Stalin; New Times, 2-89.

Georgiev, G. Erster Sturm gegen den Faschismus-1923; Sofia Press, 1983.

History of the Bulgarian Communist Party; Sofia Press, 1986.

Husam, G. The Struggle for Liberation; WMR, 1984-8.

Indra, A. Czechoslovakia February 1948:Dialectics of Revolution; WMR, 1988-2.

Kleine Enzyklopädie der Weltgeschichte; VEB Bibliographisches Institut, 1979.

Laqueur, E. W. Fascism; Penguin Books, 1982.

Nemes, D. Lessons of the Class Struggle for Power in Hungary; WMR, 1976-9.

Orzechowski, M. Centenary of the Working Class Movement in Poland; WMR, 1982-11.

Ovari M. Unforgettable Experience; WMR, 1979-4.

Petrova, S. Factors for the Victory of the Peoples Democratic Revolutions in the Balkans; Etudes Balkaniques, 1984.

Rychlowsmi, B. The Yalta Conference and Today; International Affairs, 1984-7.

Social Revolutions of the 1940s-Summary of Discussion; World Marxist Review, 1984-7

The International Working Class Movement; Progress Publishers, 1980.

Yeremeyev, L. Die Sowietunion im Zweiten Weltkrieg; APN, 1985.

Almanya'da Nazizm ve Sosyalist Hareket

Abendroth, W. Die Aktualitaet der Arbeiterbewegung;Frankfurt, 1985.

Bettelheim, C. Nazizm Döneminde Alman Ekonomisi; Ankara, 1982.

Blaetter für Deutsche und Internationale Politik, Vor 50 Jahren: Machtergreifung des Faschismus in Deutschland; Köln, 1983.

Bottomore, T. Austro-Marxism; London, 1978.

Bracker, K. D. Die Deutsche Diktatur; Köln, 1970.

Flechtheim, O. Die KPD in der Weimarer Republik; Frankfurt, 1969.

Focke, H. Alltag unterm Hakenkreuz; Hamburg, 1979.

Guerin, D. Faşizm ve Büyük Sermaye, İstanbul.

Hitler, A. Tek Kurtuluş Yolu; Altay Yayınları, 1970.

Hofer, W. Der Nationalsozialismus; Frankfurt, 1957.

Hayes, P. Fascism; George Allen and Unwin Ltd, 1973.

Kühnl, I. Der Deutsche Faschismus; Köln, 1975.

Molden, F. Die Österreicher-Oder die Macht der Geschichte; Viyana, 1986.

Müller, M. J. Der Deutsche Widerstand; Paderborn, 1986.

Poulantzas, N. Faşizm ve Diktatörlük; İstanbul, 1980.

Prokla 52, 50 Jahre danach; Weltwirtschaftskrise, Faschismus, Autoritaerer Staat; Berlin, 1983.

Schaefer, G. Die Kommunistiche Internationale und der Faschismus; Offenbach, 1973.

Shirer, W. Nazi İmparatorluğu; İstanbul, 1979.

Strasser, O. Die Deutsche Bartholomaeusnacht; Prag, 1938.

Troçki. Faşizme Karşı Mücadele; İstanbul, 1977.

Zentner, C. Illustrierte Geschichte des Dritten Reiches; Münih, 1983.

1933- Wege zur Diktatur; Berlin, 1983.

İspanya İç Savaşı

Benson, F. R. Writers ir Arms; New York University Press, 1967.

Bessie, A. Men in Battle; Pinnacle Books, 1977.

Bolloten, B. The Grand Camouflage; Frederick A. Praeger Publishers, 1961.

Brenan, G. The Spanish Labyrinth; Cambridge University Press, 1976.

Broue, Pierre., Temime, Emile., Revolution und Krieg in Spanien, Suhrkamp Taschenbuch 1968.

Camacho, Marcelino., Gespraeche im Gefaengnis, Marxistische Taschenbücher, Frankfurt/Main, 1976.

Croazier, B. Franco; Mercure de France, 1969.

Cunningham, V. Spanish Civil War Verse; Penguin, 1980.

Carrillo, Santiago. Demain l'Espagne; Seuil, 1974.

Fraser, R. Blood of Spain; Penguin, 1979.

Hermet, G. Les Communistes en Espagne; Armand Collin, 1971.

İmagenes de UGT; Fundacion Largo Caballero, 1988.

International Solidarity With the Spanish Republic; Progress Publishers, 1975.

Jackson, G. The Spanish Republic and the Civil War; Princeton, 1967.

Letamendia, F. Les Basques; Seuil, 1976.

Matthews, H. L. Half of Spain Dead, 1973.

Morrow, F. Revolution and Counter-Revolution in Spain; Rew Park Publications, 1976.

Nenni, P. İspanya'da İç Savaş ve Faşizm; Suda Yayınları, 1973.

Purcell, H. Fascism, Hamish Hamilton, 1977

Rathfelder, Stein, Vogel. Alle oder Keiner; Rotbuch Verlag Berlin, 1976.

Thomas, H. The Spanish Civil War; Penguin, 1961.

Trotzki, Leo. Revolution und Bürgerkrieg in Spanien 1931-39, ISP-Verlag Frankfurt/M., 1975.

ABD'de İşçi Hareketi

A History of the Labor Movement in the United States; International Publishers, 1984.

Boyer, R. Labor's Untold Story; United Front, 1955.

Buhle, P. Marxism in the USA; Verso, 1987.

Carroll, P. N. The Free and the Unfree; Penguin Books, 1982.

Davis, M. Prisoners of the American Dream; Verso, 1986.

Fast, Howard. Suçsuzlar: Sacco ile Vanzetti; Payel Yayınları, 1988.

Foner, P. S. Das Andere Amerika; Elefanten Press, 1986.

Galbraith, J. K. The Great Crash: 1929, Houghton Mifflin, 1972.

Goodwyn, L. Democratic Promise:The Populist Movement in America; Oxford University Press, 1976.

Grant, Joanne. Black Protest; Fawcett Publications, 1968.

Harding, V.There is a River; Vintage Books, 1983.

Irving, B. The Lean Years: A History of the American Worker, 1920-1933, Houghton Mifflin, 1960.

Joughin, L. The Legacy of Sacco and Vanzetti; Quadrangle, 1964.

Loren, B. The American Left; Basic Books, 1971.

Martin, Marcel. Charlie Chaplin; Bilgi Yayınevi, 1972.

Morison, S. E. The Oxford History of the American People; Mentor Booms, 1972.

Pollacm, N. The Populist Response to Industrial America; Harvard University Press, 1976.

Samuel, Y. American Labor Struggles; Pathfinder, 1974.

Schoener, A. The Lower East Side 1870-1925, Holt, Rinehart and Winston, 1967.

This Mighty Dream, Social Protest Movements in the United States; Routledge and Kegan Paul, 1984.

Wollen, Peter. Sinemada Göstergeler ve Anlam; Metis yayınları, 1989.

Zinn, H. A People's History of the United States; Longman, 1980.

II. Dünya Savaşı Öncesinde Sosyalist Hareket

Abendroth, W. Sozialgeschichte der Europaeischen Arbeiterbewegung; Frankfurt, 1965.

Bauchard, P. Leon Blum; Arthaud, 1976.

Deutscher, I. Stalin, İstanbul, 1969.

Evans, R. Socialism; Hamish Hamilton, 1977.

Levine-Meyer, Rosa. Inside German Communism; Pluto Press, 1977.

Lindeman, A. S. A History of European Socialism; Yale University Press, 1983.

Mendall, W. Gewerkschaften in Europa; Hamburg, 1977.

Murray, J. 1929 İngiltere Genel Grevi; İstanbul, 1973.

Nere, J. 1929 Krizi; Ankara, 1980.

Questions on German History; German Bundestag Press and Information Centre, 1984.

Schausberger, N. Österreich; Leykam Verlag, 1980.

Seton-Watson, H. Eastern Europe Between the Wars; Harper, 1967.

Stuby, G. Haette der Zweite Weltkrieg Verhindert Werden Können, Köln, 1983.

Thorez, M. Fils du Peuple; Editions Sociales, 1970.

Tiersky, R. French Communism; Columbia University Press, 1974.

Wiskemann, E. Europe of the Dictators; Manchester, 1966.

Savaş ve Antifaşist Direniş

Birch, L. The History of the TUC; 1968

Delzell, C. F. The Italian Anti-fascist Resistance;Princeton, 1961.

Droz, J. Histoire de l'Antifascisme en Europe 1923-1939; Editions La Decouverte, 1985.

Knight, F. The French Resistance; Londra, 1975.

Rings, W. Leben mit dem Feind; Luzern, 1979.

Robrieux, P. Histoire Intérieure du Parti Communiste; Fayanr, 1984.

Taylor, U. J. P. Tha War Lords; Penguin, 1978.

Taylor, A. J. P. The Origins of the Second World War; Penguin, 1971.

The Warsaw Ghetto; Interpress Publishers

Doğu Avrupa'da Halk Demokrasileri

Anderson, A. Die Ungarische Revolution 1956; Verlag Association GMBH, 1977.

Armstrong, H. F. Tito and Goliath; The Macmillan Company, 1951.

Avakumoviç, I., History of the Communist Party of Yugoslavia, Aberdeen 1964.

Braunthal, J. Geschichte der Internationale; Verlag J.W.Dietz Nachf. GMBH, 1978.

Brown, A. Mihailovitch and Yugoslav Resistance; John Lane the Bodley Head, 1943.

Bulgaristan Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü. Bulgaristan'da Kapitalizmden Sosyalizme Geçiş Sorunları; Bilim Yayınları, 1976.

Bethell, N. Le Communisme Polonais 1918-1971; Seuil, 1969.

Clissold, S. Yugoslavia and the Soviet Union, 1939-1973; Oxford University Press, 1975.

Davies, N. Heart of Europe; Oxford University Press, 1986.

Dedijer; V. Tito, Autorisierte Biographie; Ullstein, 1953.

Denitch, B. D. The Legitimation of a Revolution: The Yugoslav Case; Yale University Presse, 1976.

Deutscher, Isaac., Stalin, London 1966.

Djilas, M. La Nouvelle Classe Dirigeante; Plon, 1957.

Djilas, M. Conversations with Stalin; Praeger, 1958.

Droz, J. Geschichte des Sozialismus. Band XII,; Ullstein, 1978.

Enver Hoca Stalin'i Anlatıyor; Yurt Yayınları, 1988.

Fejtö, François. A History of the People's Democracies; Praeger, 1971.

Gras, C. Les Etats Marxistes-Léninistes de 1917 à nos Jours; Puf, 19C7.

Harman, C. Bureaucracy and Revolution in Eastern Europe; Pluto Press, 1974.

Horvat, B. Die Yugoslawische Gesellschaft Ein Essay; Editions Suhrhamp, 1972.

Jelavich, Barbara. History of the Balkans; Cambridge University Press, 1983

Morab, A. Die Entwicklung der Kommunistischen Parteien in Ost-Mitteleuropa; Hamburg, 1962.

Molnar, M. De Bela Kun à Janos Kadar; Presse de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, 1987.

Storia Delle Rivoluzioni del 20. Secolo; Editori Riuniti, 1966.

Sundhansen, H. Geschichte Jugoslawiens 1918-1980; Verlag W. Kohlhammer, 1982.

Supek, R., Bosnjak, B., Jugoslawien Denkt Anders. Marxismus und Kritik des Etatistischen Sozialismus, Wien/Frankfurt/Zürich, 1971.

Telos; Sayı 59, 1984 Bahar.

Ulam, A.B., Titoism and Cominform, Cambridge 1952.

Weber, H. Die Sozialistische Einigkeitspartei Deutschlands; Hannover, 1976.

Weber, H. Geschichte der DDR, Münih, 1985.

Zauberman, A., I. dustrial Progress in Poland, Czechoslovakia and East Germany, 1937-62, London, 1964.

Zinner, P. Revolution in Hungary; Londra, 1962.

Zinner, P. Communist Strategy and Tactics in Czecho-Slovakia 1918-1948, London, 1963.

Sovyetler Birliği ve Sosyalist Blok

Brezinski, Zbigniew. The Soviet Bloc;Unity and Conflict; Harvard University Press, 1971.

Burks, R. V. The Dynamics of Communism in Eastern Europe; Princeton, 1961.

Claudin, Fernando. From Comintern to Cominform, Penguin, 1976.

Conquest, R. The Great Terror; Penguin, 1971.

Davis, L. E. The Cold War Begins; Princeton, 1974.

Deutscher, Isaac. Rusia, China and the West; Penguln, 1970.

Hofmann, Werner. Stalinismus und Antikommunismus Zur Soziologie des Ost-West-Konflikts; Edition Suhrkamp, 1970.

Kaser, M. Comecon; Integration Problems of the Planned Economies; Oxford University Press, 1967.

Le Procès du "Bloc des Droitiers et des Trotskistes" Antisoviétiques: Le Commissariat du Peuple de la Justice de L'URSS, 1938.

Moneta, Jakob., Aufstieg und Niedergang des Stalinismus, isp Verlag, Frankfurt/Main.

Reiman, M. Lenin, Stalin, Gorbacev; Kontinuitaet und Brûche in der Sowjetishen Geschichte; Junius, 1987.

Simin, Alexander. Sozialismus und Neostalinismus; isp-Verlag, 1985.

Stalin. Son Yazılar; Sol Yayınları, 1978.

Stalin. Sovyetler Birliğinde Sosyalist Ekonominin Meseleleri; Sol Yayınları, 1970.

Shaffer, H.G. The Soviet System; Appleton-Century-Crofts, 1965.

Wittlin, T. Commissar; Angus and Robertson, 1973

Wolter, Ulf., Grundlagen des Stalinismus; Rotbuch Verlag Berlin, 1975.

Wolter, Ulf., Sozialismusdebatte, Olle und Wolter Verlag, Berlin, 1978.

Genel

Art of the Holocaust; Pan Books, 1982.

Atlas Historique; Larousse, 1978.

Chronik des 20. Jahrhunderts; Chronik Verlag.

Çağdaş Liderler Ansiklopedisi; İletişim Yayınları, 1986.

Dollinger, H. Atlas Zur Kulturgeschichte; Südwest Verlag, 1979.

Droz, Jacques. Histoire Generale du Socialisme; Presses Universitaires de France, 1974.

Elleinstein, Jean. Histoire Mondiale des Socialismes; Armand Collin, 1984.

Keegan, John. World War 2; Hamlyn, 1977

Labica, G. Bensussan, G. Dictionnaire Critique du Marxisme; Presses Universitaires de France, 1985.

Laffont, R. Histoire de l'Hummanite; Unesco, 1969.

McEvedy, Colin. World History Factfinder; Century Publlshing, 1984.

Mein Vaterland ist International; Asso Verlag, 1986.

Meydan Larousse; Meydan Yayınevi, 1981.

Palmer, R.R. The Hamlyn History of the World in Colour, London.

Realismus; Prestel-Verlag 1981.

Rundle, R.N. International Affairs: Hodder and Stoughton, 1979.

Unser Jahrhundert im Bild; Prisma Verlag, 1985.

Weber, Otto. Tausend Ganz Normale Jahre; Die Andere Bibliothek, 1987.

Dizin

Adlar dizini

G

H

I

İ

J

K

L

M

Örgütler dizini

Eserler dizini

Doğru-Yanlış Cetveli

SAYFA	YANLIŞIN YERİ	YANLIŞ	DOĞRU
684	R alt 22	Devlet Rusya'nın Elektrifikasyonu Komisyonu	Rusya'nın Elektrifikasyonu için Devlet Komisyonu
701	R, alt	olsa, aza da	oranı az da
706	1, üst 1	kalabalğın	kalabalığın
762	R üst 6	(Gazeteciler Faşist Sendikası)	(Ulusal Faşist Gazeteciler Sendikası)
772	3, alt 4	sosaylist	sosyalist
781	R, üst 8	Çekozslovakya'nın	Çekoslovakya'nın
792	R, üst 4	Grossstadt	Grosstadt
802	Ç, 7 üst 5	Abd	ABD
820	Ç, 11 üst 2	Teciri	Taciri
821	Ç, 6 üst 1	Entrümanlara	Enstrümanlara
830	3 alt 7	asılan	basılan
855	Ç, 1 alt 6	Cabaillero	Caballero
859	Ç.R, alt 6	Ilga Ehrenberg	Ilya Ehrenburg
865	R, alt 1	kalmıyordu.	kalmıyordu. Flanjist *Arzu* gazetesi savaşın "kadınları sivil uyuşukluklarından uyandırdığını" yazıyordu. Ancak Dolores Baleztena, yıllar sonra o yılların dinamizminin geçici olduğunu farketmek zorunda kalacaktı: "Savaş sonrasında pozitif bir rol oynamak istedik. Ama kasden geride tutulmakta olduğumuz hakkındaki kuşkumuz doğrulandı. Bize yalnızca savaş sırasında tahammül edildi."
872	2 alt 1	İç Savaş'tana	İç Savaş'tan
875	R, alt 8	Baziran	Haziran
887	Ç, 5 üst 3	Welles	Wells
894	R, üst 17	sürdürmek için	sürdürecek olan
904	R, üst 3	işçisi	işçisinin oğlu
907	B, 3 alt 2	L'Histoire Jugera, L'Arbre	L'Histoire Jugera
907	R, alt 3	Akerdeon	Akordeon
908	Ç.R, alt 2	yaralandı.	yaralandı.
913	R, alt 3	(Çek	Çek
915	Ç, 2 üst 4	h. Sneevlit	H.Sneevliet
916	B, başlık	1890-?	1890-...
918	5 alt 4	L'Humanite	L'Humanité
917	B, 4 üst 8	Kruşçev	Hruşçov
917	R, üst 11	Yugoslav	Yugoslavya
920	R, alt 6	(altta)	(en altta)
924	1 üst 3	Hatiran	Haziran
929	R, üst 7	1841	1941
939	R, alt 1	Sabah	Akşam
942	R, alt 4	(üstte)	(altta)
945	1 üst 3	geçerilmesi	geçirilmesi
947	3 üst 2	gerçekleştirildi	gerçekleştirdi
948	5 üst 2	Sovyetler Birliğine	Sovyetler Birliği'ne
948	R üst 7	askeri	askerî
948	R üst 7	tak	tek
964	1 alt 5	Komabteri	Kombetar
975	R, üst 4	Yugoslav Kızılordusu	Partizan ordusu
1006	Ç 11 üst 6	kepki	tepki

SAYFA	YANLIŞIN YERİ	YANLIŞ	DOĞRU
EKLER			
177	Başlık	Biçimlendirme	Kurma
181	Başlık	Almanya'da Nazizim ve Sosyalist Hareket	Doğu Avrupa'da Faşizm ve Askerî Diktatörlükler
184	R üst 1	Stephen	Istvan
184	Başlık	ECCI'nin	EKKİ'nin
213	R üst 2	Ortada	Altta
213	R alt 2	Altta	Ortada
217	4 alt 2	Zinoviev	Zinovyev
217	8 üst 3	Çekoslavak	Çekoslovak
218	3 üst 1	Sovyetler birliği	Sovyetler Birliği
221	Başlık	Anavatan	Anayurt
ZAMAN DİZİN			
1153	Din ve Felsefe 5 üst 8	Logi	Logischen

KISALTMALAR

B: Biyografi
R: Resimaltı
Ç: Çerçeve
Alt ...: Alttan ... satır
Üst ...: Üstten ... satır

ИСКРА
l'Humanité
MAI68
1 MAYIS